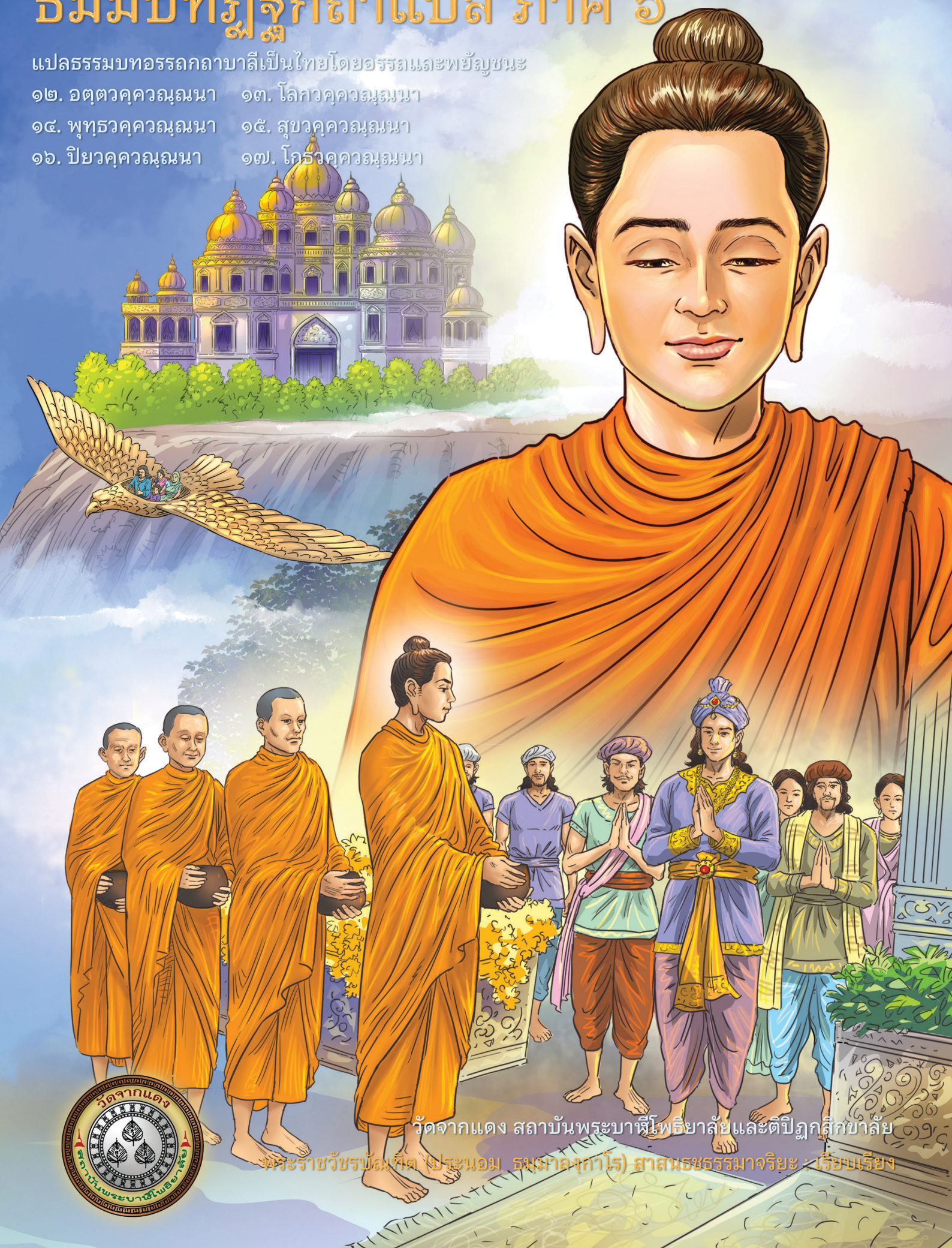
เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖

แปลธรรมบทอรรถกถาบาลีเป็นไทยโดยอรรถและพยัญชนะ

๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา ๑๓. โลกวคฺควณฺณนา
๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา ๑๕. สุขวคฺควณฺณนา
๑๖. ปิยวคฺควณฺณนา ๑๗. โกธวคฺควณฺณนา

วัดจากแดง สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฎกสิกขาลัย
สมเด็จพระราชวัชรบัลลังค์ (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร) สาสนธชธรรมาจริยะ : เรียบเรียง

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖

พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
สาสนธชธรรมาจริยะ : เรียบเรียง

วัดจากแดง สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฎกสิกขาลัย
อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

เอกสารประกอบการเรียนหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖

เรียบเรียง **พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร) สาสนธชธรรมาจริยะ**
เจ้าอาวาสวัดจากแดง อาจารย์ใหญ่สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฏก-สิกขาลัย

ISBN 978-616-623-746-7

คณะทำงาน พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
พระชวนาลังการาภิวงศ์ (พระมหาซอ จนฺทสาโร)
นายน้อม ดาดขุนทด นางศุภรัตน์ ดาดขุนทด

จัดรูปเล่ม น้อม ดาดขุนทด

ตรวจทาน ศุภรัตน์ ดาดขุนทด

ประสานงานภาพปก พระมหาวิสุทธิ ฐานากโร

ภาพปก อาจารย์เรืองศักดิ์ ดวงพลา

จัดพิมพ์โดย **วัดจากแดง สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฏกสิกขาลัย**
๑๖ หมู่ ๖ ถนนเพชรหึงษ์ ซอยเพชรหึงษ์ ๑๐ ตำบลทรงคนอง
อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐
โทรศัพท์ ๐๒-๔๖๔-๑๑๒๒

เจ้าภาพจัดพิมพ์ คุณเภาลีนา บุญญาภิภัทร

พิมพ์ครั้งที่ ๑ เมษายน ๒๕๖๘ จำนวนพิมพ์ ๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์ จำกัด (มหาชน)
AMARIN CORPORATION PUBLIC COMPANY LIMITED
เลขประจำตัวผู้เสียภาษี (Tax ID.) 0-1075-36000-48-0
สำนักงานใหญ่ เลขที่ 378 ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน
กรุงเทพฯ 10170 Tel. (66) 2422-9000, (66) 2422-9999
Fax. (66) 2434-0348, (66) 2434-3555
Homepage http//www.amarin.com E-mail info@amarin.co.th

คำนำ

ธรรมบท หรือ **พระคาถาธรรมบท** เป็นพระธรรมเทศนาประเภทร้อยกรอง ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ขุททกนิกาย มีทั้งหมด ๔๒๓ คาถา จัดเป็น ๒๖ วรรค มียมกวรรคเป็นต้น รวมทั้งหมดมี ๓๐๒ เรื่อง มีเรื่องพระจักขุปาลเถระเป็นต้น เป็นหมวดธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เวไนยสัตว์ทั้งภิกษุ สามเณร คฤหัสถ์ เทวดา มาร พรหม มีชื่อเรียกว่า ธมฺมปท เพราะเป็นคัมภีร์เป็นที่ให้ทราบหรือเป็นเครื่องให้ทราบเญยยธรรม ๕ ประการ คือ สังขาร วิการรูป ๓ ลักษณรูป ๔ นิพพาน และบัญญัติ เป็นคัมภีร์ที่มีความไพเราะสละสลวยอย่างยิ่ง เป็นสุภาษิตที่บรรจุข้อธรรมมีรสจับใจ ให้คติธรรมอย่างดีเลิศ ทั้งไม่ยากเกินวิสัยของสามัญชน เป็นโวหารเทศนาอันมีค่าสูง มีอำนาจโน้มน้าวจิตใจผู้สดับให้เยือกเย็นเป็นสุข เป็นธรรมโอสถเครื่องบำบัดกิเลสได้อย่างดีวิเศษ

ธัมมปทัฏฐกถา หรือ **ธรรมบทอรรถกถา** เป็นคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์ได้รจนาขึ้นเพื่ออธิบายพระคาถาธรรมบท โดยนำพุทธภาษิตมาเป็นหลัก แล้วนำเรื่องราวจากพระไตรปิฎกและอรรถกถามาเป็นเรื่องประกอบเหตุอธิบายขยายความแห่งพระคาถาธรรมบทให้ชัดเจนกระจ่างยิ่งขึ้น แม้คณะสงฆ์ไทยก็นำพระคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถานี้มาเป็นแบบเรียนประกอบการศึกษาในหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ของคณะสงฆ์ไทย ในชั้นประโยค ๑-๒ ถึงชั้นประโยค ป.ธ.๖ มาเป็นเวลายาวนาน

หนังสือ **“ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖”** ชุดนี้ ประกอบด้วยเนื้อหาอรรถกถาภาษาบาลี **๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา** ๑๐ เรื่อง มีเรื่อง โพธิราชกุมารวตฺถุ เป็นต้น **๑๓. โลกวคฺควณฺณนา** ๑๑ เรื่อง มีเรื่อง ทหรภิกฺขุวตฺถุ เป็นต้น **๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา** ๙ เรื่อง มีเรื่อง มารธีตาวตฺถุ เป็นต้น **๑๕. สุขวคฺควณฺณนา** ๘ เรื่อง มีเรื่อง ฌาตกานำ กลหวูปสมนวตฺถุ เป็นต้น **๑๖. ปิยวคฺควณฺณนา** ๙ เรื่อง มีเรื่อง ตโยปพุทฺธชิตวตฺถุ เป็นต้น และ **๑๗. โกธวคฺควณฺณนา** ๘ เรื่อง มีเรื่อง โรหิณีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ เป็นต้น พร้อมทั้งคำแปลเป็นไทยโดยอรรถและพยัญชนะ เพื่อให้นักศึกษาหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา นักศึกษาหลักสูตรบาลีสนามหลวงชั้นประโยค ป.ธ. ๓, ป.ธ. ๖ และผู้สนใจ สามารถแปลบาลีเป็นไทยและแปลไทยเป็นบาลีได้อย่างถูกต้อง

ขอให้นักศึกษาและผู้สนใจทุกท่านจงตั้งใจศึกษาอย่างจริงจัง หมั่นฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ทั้งการอ่าน การเขียน การพูด การฟัง นำความรู้ไปใช้ ไปประพฤติปฏิบัติ และเทศนาสั่งสอนสืบต่อไป

และขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านทั้งหลาย ขอให้ทุกท่านจงประสบความสำเร็จในการศึกษาพระศาสนา มีความสุขสวัสดีในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ และถึงความเจริญรุ่งเรืองในร่มเงาแห่งบวรพระพุทธศาสนาตลอดไป เทอญ.

พระราชวัชรบัณฑิต (ประนอม ธมฺมาลงฺกาโร)
เจ้าอาวาสวัดจากแดง
อาจารย์ใหญ่สถาบันพระบาฬีโพธิยาลัยและติปิฎกสิกขาลัย

สารบัญ

เรื่อง		หน้า
คำนำ		๓
สารบัญ		๔

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖

๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา	**อัตตวรรค วรรณนา**	**๗**
๑. โพธิราชกุมารวตฺถุ	เรื่องโพธิราชกุมาร	๗
๒. อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ	เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร	๒๔
๓. ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ	เรื่องพระปธานิกติสสเถระ	๓๔
๔. กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ	เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ	๓๙
๕. มหากาลอุปาสกวตฺถุ	เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล	๕๔
๖. เทวทตฺตวตฺถุ	เรื่องพระเทวทัต	๖๒
๗. สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ	เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์	๖๗
๘. กาลตฺเถรวตฺถุ	เรื่องพระกาลเถระ	๗๑
๙. จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ	เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล	๗๗
๑๐. อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ	เรื่องพระอัตตทัตถเถระ	๘๑
๑๓. โลกวคฺควณฺณนา	**โลกวรรค วรรณนา**	**๘๗**
๑. ทหรภิกฺขุวตฺถุ	เรื่องภิกษุหนุ่ม	๘๗
๒. สุทฺโธทนวตฺถุ	เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ	๙๔
๓. วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ	เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา	๑๐๑
๔. อภยราชกุมารวตฺถุ	เรื่องอภัยราชกุมาร	๑๐๔
๕. สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ	เรื่องพระสัมมัชชนเถระ	๑๐๘
๖. องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ	เรื่องพระองคุลิมาลเถระ	๑๑๓
๗. เปสการธีตุวตฺถุ	เรื่องธิดาของนายช่างหูก	๑๑๗

๘. ตึสภิกฺขุวตฺถุ	เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป	๑๓๔
๙. จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ	เรื่องนางจิญจมาณวิกา	๑๓๘
๑๐. อสทิสทานวตฺถุ	เรื่องอสทิสทาน	๑๕๓
๑๑. อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ	เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี	๑๗๑
๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา	**พุทธวรรค วรรณนา**	**๑๘๐**
๑. มารธีตาวตฺถุ	เรื่องมารธิดา	๑๘๐
๒. ยมกปาฏิหาริยวตฺถุ	เรื่องยมกปาฏิหาริย์	๑๙๗
๓. เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ	เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตต์	๒๗๙
๔. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ	เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ	๒๙๕
๕. อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ	เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี	๓๐๓
๖. อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ	เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต	๓๑๒
๗. อานนทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ	เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ	๓๓๑
๘. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ	เรื่องสัมพหุลภิกขุ	๓๓๕
๙. กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ	เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล	๓๔๐
๑๕. สุขวคฺควณฺณนา	**สุขวรรค วรรณนา**	**๓๔๙**
๑. ญาตกานํ กลหวูปสมนวตฺถุ	เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ	๓๔๙
๒. มารวตฺถุ	เรื่องมาร	๓๕๙
๓. โกสลรญฺโญ ปราชยวตฺถุ	เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล	๓๖๓
๔. อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ	เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง	๓๖๖
๕. อญฺญตรอุปาสกวตฺถุ	เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง	๓๗๐
๖. ปเสนทิโกสลวตฺถุ	เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล	๓๗๗
๗. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ	เรื่องพระติสสเถระ	๓๘๖
๘. สกฺกวตฺถุ	เรื่องท้าวสักกะ	๓๙๑
๑๖. ปิยวคฺควณฺณนา	**ปิยวรรค วรรณนา**	**๔๐๑**
๑. ตโยปพฺพชิตวตฺถุ	เรื่องบรรพชิต ๓ รูป	๔๐๑
๒. อญฺญตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ	เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง	๔๑๑
๓. วิสาขาอุปาสิกาวตฺถุ	เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา	๔๑๗

๔. ลิจฺฉวิวตฺถุ	เรื่องเจ้าลิจฉวี	๔๒๑
๕. อนิฏฺฐิคนฺธกุมารวตฺถุ	เรื่องอนิฏฐิคันธกุมาร	๔๒๕
๖. อญฺญตรพฺราหฺมวตฺถุ	เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง	๔๓๔
๗. ปญฺจสตทารกวตฺถุ	เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน	๔๔๑
๘. อนาคามิตฺเถรวตฺถุ	เรื่องพระอนาคามิเถระ	๔๔๗
๙. นนฺทิยวตฺถุ	เรื่องนายนันทิยะ	๔๕๒
๑๗. โกธวคฺควณฺณนา	**โกธวรรค วรรณนา**	**๔๖๒**
๑. โรหิณีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ	เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี	๔๖๒
๒. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ	เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง	๔๗๕
๓. อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ	เรื่องอุตตราอุบาสิกา	๔๘๑
๔. โมคฺคลฺลานตฺเถรปญฺหวตฺถุ	เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ	๕๑๒
๕. ภิกฺขูหิ ปุฏฺฐปญฺหวตฺถุ	เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม	๕๑๙
๖. ปุณฺณทาสีวตฺถุ	เรื่องนางปุณณทาสี	๕๒๙
๗. อตุลอุปาสกวตฺถุ	เรื่องอตุลอุบาสก	๕๓๘
๘. ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ	เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์	๕๔๘
บรรณานุกรม		**๕๕๒**

ธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖

๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา ๑๓. โลกวคฺควณฺณนา ๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา ๑๕. สุขวคฺควณฺณนา ๑๖. ปิยวคฺควณฺณนา ๑๗. โกธวคฺควณฺณนา

นโม / ตสฺส ภควโต / อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑๒. อัตตวรรค วรรณนา

๑๒. อตฺตวคฺควณฺณนา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยตน (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

๑. เรื่องโพธิราชกุมาร

๑. โพธิราชกุมารวตฺถุ.

๑. อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเภสกฬาวัน ทรงปรารภโพธิราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อตฺตานญฺเจ** เป็นต้น

อตฺตานญฺเจติ อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เภสกฬาวเน วิหรนฺโต / โพธิราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในเภสกฬาวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อตฺตานญฺเจ** ดังนี้เป็นต้น.

โพธิราชกุมารสร้างปราสาทแล้วคิดฆ่านายช่าง

ดังได้สดับมา โพธิราชกุมารนั้นรับสั่งให้สร้างปราสาทชื่อโกกนท มีรูปร่างไม่เหมือนปราสาทอื่น ๆ บนพื้นแผ่นดิน ปานดั่งลอยอยู่ในอากาศแล้วตรัสถามช่างไม้ว่า

โส กิร ปฐวีตเล / อญฺเญหิ ปาสาเทหิ อสทิสรูปํ / อากาเส อุปฺปตมานํ วิย / โกกนทนฺนาม ปาสาทํ กาเรตฺวา / วฑฺฒกึ ปุจฺฉิ

ได้ยินว่า (อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธิ) นั้น ทรงยังนายช่าง ให้กระทำแล้ว ซึ่งปราสาท ชื่อว่าโกกนท อันมีรูปไม่เช่นกับ ด้วยปราสาท ท. เหล่าอื่น บนพื้นแห่งแผ่นดิน อันราวกะว่า ลอยอยู่ ในอากาศ ตรัสถามแล้ว ซึ่งนายช่าง ว่า

ท่านเคยทำปราสาทเห็นปานนี้แม้ในที่อื่นหรือ หรือว่านี้เป็นศิลปะครั้งแรกของท่านทีเดียว

“กึ ตยา อญฺญตฺถาปิ / เอวรูโป ปาสาโท กตปุพฺโพ, / อุทาหุ / ปฐมสิปฺปเมว เต อิทนฺ”ติ.

“อ.ปราสาท อันมีอย่างนี้เป็นรูป เป็นปราสาท- อันท่าน -กระทำแล้วในกาลก่อน (ในที่) แม้อื่น (ย่อมเป็น) หรือ, หรือว่า (อ.ศิลปะ) นี้ เป็นศิลปะครั้งแรกนั่นเทียว ของท่าน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

เมื่อเขาทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ นี้เป็นศิลปะครั้งแรกทีเดียว

“ปฐมสิปฺปเมว เทวา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.ศิลปะ นี้) เป็นศิลปะครั้งแรกนั่นเทียว (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันนายช่าง) กราบทูลแล้ว,

ท้าวเธอทรงดำริว่า ถ้านายช่างผู้นี้จักสร้างปราสาทมีรูปทรงอย่างนี้แม้แก่คนอื่นไซร้

โส จินฺเตสิ “สเจ อยํ ฯเปฯ ปาสาทํ น กริสฺสตี”ติ.

โส จินฺเตสิ / “สเจ อยํ อญฺญสฺสาปิ เอวรูปํ ปาสาทํ กริสฺสติ,

(อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธิ) นั้น ทรงดำริแล้ว ว่า “ถ้าว่า (อ.นายช่าง) นี้ จักกระทำ ซึ่งปราสาท อันมีอย่างนี้เป็นรูป (แก่บุคคล) แม้อื่น ไซร้,

ปราสาทนี้ก็จักไม่น่าอัศจรรย์

อยํ ปาสาโท / อนจฺฉริโย ภวิสฺสติ;

อ.ปราสาท นี้ เป็นของไม่น่าอัศจรรย์[๑] จักเป็น;

---

๑ **อนจฺฉริย** มิใช่ผู้อันบุคคลพึงประพฤติให้ยิ่ง, มิใช่ผู้ควรเพื่ออันปรบซึ่งมือ, ไม่ควรปรบมือให้, ไม่น่าอัศจรรย์. วิเคราะห์ว่า อาโภโส จริตพฺโพติ **อจฺฉริโย**. ธรรมอันบุคคลพึงประพฤติให้ยิ่ง ชื่อว่า อัจฉริยะ (อา + จร คติภกฺขเน [ไป, กิน] + อ ปัจจัย กัมมสาธนะ, แปลง จร เป็น จฺฉริ, รัสสะ อา เป็น อ). อีกนัยหนึ่ง วิเคราะห์ว่า อจฺฉรํ ปหริตุํ ยุตฺโตติ **อจฺฉริโย**. ผู้ควรเพื่ออันปรบ ซึ่งมือ ชื่อว่า อัจฉริยะ (อจฺฉร + อิย ปัจจัย ในอเนกัตถธัทธิต). น อจฺฉริโย **อนจฺฉริโย**. ผู้ควรปรบมือให้ หามิได้ ชื่อว่า อนัจฉริยะ (น + อจฺฉริย นนิบาตบุพพบท กัมมธารยสมาส, แปลง น เป็น อน). อจฺฉริยนฺติ อนฺธสฺส ปพฺพตาโรหนํ วิย นิจฺจํ น โหตีติ **อจฺฉริยํ**, อยํ ตาว สทฺทนโย. อฏฺฐกถาสุ ปน “อจฺฉราโยคฺคํ **อจฺฉริยนฺ**”ติ วุตฺตํ, อจฺฉรํ ปหริตุํ ยุตฺตนฺติ อตฺโถ. *(อุทานอฏฺฐกถา)* บทว่า **อจฺฉริยํ** ความว่า ชื่อว่าน่าอัศจรรย์ เพราะไม่มีอยู่เป็นนิจ เหมือนคนตาบอดขึ้นภูเขา. นัยแห่งศัพท์เพียงเท่านี้. แต่ในอรรถกถากล่าวไว้ว่า ชื่อว่าน่าอัศจรรย์ เพราะควรแก่การปรบมือ, อธิบายว่า ควรแก่การดีดนิ้ว

การที่เราฆ่านายช่างนี้เสีย หรือตัดมือและเท้าของเขา หรือควักนัยน์ตาทั้ง ๒ เสีย ควร

อิมํ มยา มาเรตุ๎ วา / หตฺถปาเท วาสฺส ฉินฺทิตุ๎ / อกฺขีนิ วา อุปฺปาเตตุ๎ วฏฺฏติ,

อ.อัน- อันเรา (ยังนายช่าง) นี้ ให้ตาย หรือ หรือว่า อ.อัน- อันเรา -ตัด ซึ่งมือและเท้า ท. (ของนายช่าง) นี้ หรือว่า อ.อัน- อันเรา -ควักขึ้น ซึ่งนัยน์ตา ท. (ของนายช่าง นี้) ย่อมควร,

เมื่อเป็นเช่นนั้น เขาจักสร้างปราสาทแก่คนอื่นไม่ได้

เอวํ อญฺญสฺส / ปาสาทํ น กริสฺสตี”ติ.

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ (มีอยู่ อ.นายช่างนี้) จักไม่กระทำ ซึ่งปราสาท (แก่บุคคล) อื่น” ดังนี้.

ท้าวเธอตรัสบอกความนั้น แก่มาณพน้อยบุตรของสัญชีวก ผู้เป็นสหายที่รักของตน

โส ตมตฺถํ / อตฺตโน ปิยสหายกสฺส / สญฺชีวกปุตฺตสฺส มาณวกสฺส กเถสิ.

(อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธิ) นั้น ตรัสบอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น แก่มาณพ ผู้เป็นบุตรของสัญชีวก ผู้เป็นสหายผู้เป็นที่รัก ของพระองค์.

นายช่างทำนกครุฑขี่หนีภัย

มาณพน้อยนั้นคิดว่า พระราชกุมารพระองค์นี้ จักผลาญนายช่างให้ฉิบหายอย่างไม่ต้องสงสัย

โส จินฺเตสิ “นิสฺสํสยํ ฯเปฯ ทสฺสามี”ติ.

โส จินฺเตสิ / “นิสฺสํสยํ เอส / วฑฺฒกี นาเสสฺสติ,

(อ.มาณพ) นั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.พระราชกุมาร) นั่น จัก- ยังนายช่าง -ให้ฉิบหาย โดยความไม่มีแห่งความสงสัย,

คนผู้มีศิลปะเป็นผู้หาค่ามิได้

อนคฺโฆ สิปฺปิโย,

(อ.บุคคล) ผู้มีศิลปะ เป็นผู้มีค่าหามิได้ (ย่อมเป็น),

เมื่อเรายังมีอยู่ เขาจงอย่าฉิบหาย

มยิ สนฺเต, / มา นสฺสตุ,

ครั้นเมื่อเรา มีอยู่, (อ.นายช่าง) จงอย่าฉิบหาย,

เราจักให้สัญญาแก่เขา

สญฺญมสฺส ทสฺสามี”ติ.

(อ.เรา) จักให้ ซึ่งสัญญา (แก่นายช่าง) นั้น” ดังนี้.

มาณพน้อยนั้นเข้าไปหาเขาแล้วถามว่า การงานของท่านที่ปราสาทสำเร็จแล้วหรือยัง

โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา / “ปาสาเท เต กมฺมํ นิฏฺฐิตํ, / โน”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

(อ.มาณพ) นั้น เข้าไปหาแล้ว (ซึ่งนายช่าง) นั้น ถามแล้ว ว่า “อ.การงาน ของท่าน ในปราสาท สำเร็จแล้ว (หรือ), (หรือว่า อ.การงาน ของท่าน ในปราสาท) ไม่ (สำเร็จแล้ว)” ดังนี้,

เมื่อเขาบอกว่า สำเร็จแล้ว

“นิฏฺฐิตนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.การงาน ของข้าพเจ้า ในปราสาท) สำเร็จแล้ว” ดังนี้ (อันนายช่าง) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า พระราชกุมารมีพระประสงค์จะผลาญท่านให้ฉิบหาย เพราะฉะนั้น ท่านพึงรักษาตน (ให้ดี)

“ราชกุมาโร ตํ นาเสตุกาโม, / ตสฺมา / อตฺตานํ รกฺเขยฺยาสี”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “อ.พระราชกุมาร เป็นผู้ทรงประสงค์เพื่ออัน- ยังท่าน -ให้ฉิบหาย (ย่อมเป็น), เพราะเหตุนั้น (อ.ท่าน) พึงรักษา ซึ่งตน” ดังนี้.

นายช่างพูดว่า นาย ท่านบอก (ความนั้น) แก่ข้าพเจ้า ทำกรรมอันงามแล้ว ข้าพเจ้าจักทราบกิจที่ควรทำในเรื่องนี้ ดังนี้แล้ว

วฑฺฒกี / “ภทฺทกนฺเต สามิ / กตํ มม อาโรเจนฺเตน, / อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี”ติ วตฺวา,

อ.นายช่าง กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่นาย (อ.กรรม) อันเจริญ อันท่าน ผู้บอกอยู่ แก่ข้าพเจ้า กระทำแล้ว, อ.ข้าพเจ้า จักรู้ (ซึ่งกรรม) อัน- (อันข้าพเจ้า) -พึงกระทำ (ในเรื่อง) นี้” ดังนี้,

อันพระราชกุมารตรัสถามว่า สหาย การงานของท่านที่ปราสาทของเราสำเร็จแล้วหรือ

“กึ สมฺม / อมฺหากํ ปาสาเท / เต กมฺมํ นิฏฺฐิตนฺ”ติ / ราชกุมาเรน ปุฏฺโฐ,

ผู้- อันพระราชกุมาร -ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนสหายผู้มีธุระเสมอ อ.การงาน ของท่าน ในปราสาทของเรา ท. สำเร็จแล้ว หรือ” ดังนี้,

จึงทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ การงาน (ที่ปราสาท) ยังไม่สำเร็จก่อน ยังเหลืออีกมาก

“น ตาว เทว นิฏฺฐิตํ, / พหุ อวสิฏฺฐนฺ”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.การงาน ของข้าพระองค์) ไม่สำเร็จแล้ว ก่อน, (อ.การงาน) อันมาก เหลือลงแล้ว” ดังนี้.

ราชกุมารตรัสถามว่า ชื่อว่าการงานอะไรยังเหลือ

“กึ กมฺมํ นาม อวสิฏฺฐนฺ”ติ.

(อ.พระราชกุมาร ตรัสถามแล้ว) ว่า “ชื่อ อ.การงาน อะไร เหลือลงแล้ว” ดังนี้.

นายช่างทูลตอบว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์จักทูล (ให้ทรงทราบ) ภายหลัง ขอพระองค์จงตรัสสั่งให้ใคร ๆ ขนไม้มาก่อนเถิด

“ปจฺฉา เทว อาจิกฺขิสฺสามิ, / ทารูนิ ตาว อาหราเปถา”ติ.

(อ.นายช่าง กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.ข้าพระองค์) จักกราบทูล ในภายหลัง, (อ.พระองค์) ขอจง- (ทรงยังราชบุรุษ ท.) -ให้นำมา ซึ่งไม้ ท. ก่อน” ดังนี้.

ราชกุมารตรัสถามว่า จะให้ขนไม้ชนิดไหนเล่า

“กึ ทารูนิ นามา”ติ.

(อ.พระราชกุมาร ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เรา จะ- ยังราชบุรุษ ท. -ให้นำมา) ชื่อ ซึ่งไม้ ท. อะไร” ดังนี้.

นายช่างทูลตอบว่า ไม้แห้งหาแก่นมิได้ พระเจ้าข้า

“นิสฺสารานิ สุกฺขทารูนิ เทวา”ติ.

(อ.นายช่าง กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.พระองค์ ขอจง -ทรงยังราช-บุรุษ ท. -ให้นำมา) ซึ่งไม้อันแห้ง ท. อันมีแก่นออกแล้ว” ดังนี้.

ท้าวเธอได้รับสั่งให้ขนมาให้แล้ว

โส อาหราเปตฺวา อทาสิ.

(อ.พระราชกุมาร) นั้น (ทรงยังราชบุรุษ ท.) ให้นำมาแล้ว ได้พระราชทานแล้ว.

ลำดับนั้น นายช่างทูลพระราชกุมารนั้นว่า ข้าแต่สมมติเทพ จำเดิมแต่นี้ พระองค์ไม่พึงเสด็จมายังสำนักของข้าพระองค์

อถ นํ อาห “เทว อิโต ฯเปฯ อาหารํ อาหริสฺสตี”ติ.

อถ นํ อาห / “เทว อิโต ปฏฺฐาย / มม สนฺติกํ นาคนฺตพฺพํ,

ครั้งนั้น (อ.นายช่าง) กราบทูลแล้ว (กะพระราชกุมาร) นั้น ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อันพระองค์) ไม่พึงเสด็จมา สู่สำนัก ของข้าพระองค์ จำเดิม (แต่กาล) นี้,

เพราะเมื่อข้าพระองค์ทำการงานที่ละเอียดอยู่ เมื่อมีการสนทนากับคนอื่น ความฟุ้งซ่านก็จะมี

สุขุมกมฺมํ กโรนฺตสฺส หิ / อญฺเญน สทฺธึ / สลฺลาเป สติ / วิกฺเขโป โหติ,

เพราะว่า (เมื่อข้าพระองค์) กระทำอยู่ ซึ่งการงานอันละเอียด ครั้นเมื่อการเจรจา กับ (ด้วยบุคคล) อื่น มีอยู่ อ.ความฟุ้งซ่าน จะมี,

อนึ่ง เวลารับประทานอาหาร ภรรยาของข้าพระองค์เท่านั้นจักนำอาหารมา

อาหารเวลาย ปน / เม ภริยาว / อาหารํ อาหริสฺสตี”ติ.

อนึ่ง อ.ภรรยานั่นเทียว ของข้าพระองค์ จักนำมา ซึ่งอาหาร ในเวลาแห่งอาหาร” ดังนี้.

พระราชกุมารทรงรับว่า ดีแล้ว

ราชกุมาโร / “สาธู”ติ ปฏิสฺสุณิ.

อ.พระราชกุมาร ทรงรับคำแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้.

ฝ่ายนายช่างนั่งถากไม้เหล่านั้นอยู่ในห้อง ๆ หนึ่ง ทำเป็นนกครุฑ ควรที่บุตรภรรยาของตนนั่งภายในได้

โสปิ / เอกสฺมึ คพฺเภ นิสีทิตฺวา / ตานิ ทารูนิ ตจฺเฉตฺวา / อตฺตโน ปุตฺตทารสฺส / อนฺโตนิสีทนโยคฺคํ ครุฬสกุณํ กตฺวา

(อ.นายช่าง) แม้นั้น นั่งแล้ว ในห้อง ห้องหนึ่ง ถากแล้ว ซึ่งไม้ ท. เหล่านั้น กระทำแล้ว ซึ่งนกครุฑอันควรแก่การนั่งในภายใน ของบุตรและภรรยา ของตน

ในเวลารับประทานอาหาร สั่งภรรยาว่า หล่อนจงขายของทุกสิ่งอันมีอยู่ในเรือนแล้ว รับเอาเงินและทองไว้

อาหารเวลาย [ปน] / ภริยํ อาห / “เคเห วิชฺชมานกํ สพฺพํ วิกฺกีณิตฺวา / หิรญฺญสุวณฺณํ คณฺหาหี”ติ.

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เธอ) ขายแล้ว (ซึ่งวัตถุ) ทั้งปวง อันมีอยู่ ในเรือน จงถือเอา ซึ่งเงินและทอง” ดังนี้ กะภรรยา ในเวลาแห่งอาหาร.

นายช่างพาครอบครัวหนี

ฝ่ายพระราชกุมารรับสั่งให้ล้อมเรือนไว้ ทรงจัดตั้งการรักษาเพื่อประโยชน์จะไม่ให้นายช่างออกไปได้

ราชกุมาโรปิ / วฑฺฒกิสฺส อนิกฺขมนตฺถาย / เคหํ ปริกฺขิปาเปตฺวา / อารกฺขํ ฐเปสิ.

แม้ อ.พระราชกุมาร (ทรงยังราชบุรุษ ท.) ให้ล้อมแล้ว ซึ่งเรือน ทรงตั้งไว้แล้ว ซึ่งการอารักขาเพื่อประโยชน์แก่การไม่ออกไป แห่งนายช่าง.

แม้นายช่าง ในเวลาที่นกสำเร็จแล้ว สั่งภรรยาว่า วันนี้ หล่อนพึงพาเด็กแม้ทั้งหมดมา

วฑฺฒกีปิ / สกุณสฺส นิฏฺฐิตกาเล / “อชฺช / สพฺเพปิ ทารเก คเหตฺวา / อาคจฺเฉยฺยาสี”ติ ภริยํ วตฺวา

แม้ อ.นายช่าง กล่าวแล้ว ว่า “ในวันนี้ (อ.เธอ) พาเอาแล้ว ซึ่งเด็ก ท. แม้ทั้งปวง พึงมา” ดังนี้ กะภรรยา ในกาลเป็นที่สำเร็จแล้ว แห่งนก (ในกาล- แห่งนก -สำเร็จแล้ว)

รับประทานอาหารเช้าเสร็จแล้ว ให้บุตรและภรรยานั่งในท้องนก ออกทางหน้าต่างหลบหนีไปแล้ว

ภุตฺตปาตราโส / ปุตฺตทารํ สกุณสฺส กุจฺฉิยํ นิสีทาเปตฺวา / วาตปาเนน นิกฺขมิตฺวา ปลายิ.

ผู้มีอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันบริโภคแล้ว ยังบุตรและภรรยา ให้นั่งแล้ว ในท้องของนก ออกไปแล้ว โดยช่องอันดื่ม (รับ) ซึ่งลม หนีไปแล้ว.

นายช่างนั้น เมื่อพวกอารักขาเหล่านั้นทูลพิไรร่ำอยู่นั่นแหละว่า ขอเดชะสมมติเทพ นายช่างหลบหนีไปได้ ดังนี้ ก็ไปลงที่หิมวันตประเทศ

โส เตสํ / “เทว วฑฺฒกี ปลายตี”ติ / กนฺทนฺตานํเยว คนฺตฺวา / หิมวนฺเต โอตริตฺวา

(อ.นายช่าง) นั้น (เมื่อราชบุรุษ ท.) เหล่านั้น คร่ำครวญอยู่นั่นเทียว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.นายช่าง ย่อมหนีไป” ดังนี้ ไปแล้ว ข้ามลงแล้ว ในป่าหิมพานต์

สร้างนครขึ้นนครหนึ่ง ได้เป็นพระราชาทรงพระนามว่ากัฏฐวาหนะในนครนั้น

เอกํ นครํ มาเปตฺวา / ตตฺถ กฏฺฐวาหนราชา นาม ชาโต.

สร้างแล้ว ซึ่งนคร นครหนึ่ง ชื่อ เป็นพระราชาพระนามว่ากัฏฐวาหนะ (ในนคร) นั้น เกิดแล้ว.

พระศาสดาไม่ทรงเหยียบผ้าที่ลาดไว้

ฝ่ายพระราชกุมารทรงดำริว่า เราจักทำการฉลองปราสาท จึงนิมนต์พระศาสดา

ราชกุมาโรปิ / “ปาสาทมหํ กริสฺสามี”ติ / สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา

แม้ อ.พระราชกุมาร ทรงดำริแล้ว ว่า “(อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งการฉลองซึ่งปราสาท” ดังนี้ ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา

ทรงทำการประพรมในปราสาทด้วยของหอมที่ผสมกัน ๔ อย่าง ทรงลาดแผ่นผ้าน้อยตั้งแต่ธรณีแรก

ปาสาเท จตุชฺชาติกคนฺเธหิ ปริภณฺฑํ กตฺวา / ปฐมอุมฺมารโต ปฏฺฐาย / เจลปฏิกํ ปตฺถริ.

ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการประพรม ด้วยของหอมอันประกอบแล้วด้วยชาติ ๔ ท. ในปราสาท ทรงลาดแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย จำเดิม แต่ธรณีที่หนึ่ง.

ได้ยินว่า ท้าวเธอไม่มีพระโอรส

โส กิร อปุตฺตโก,

ได้ยินว่า (อ.พระราชกุมาร) นั้น เป็นผู้ไม่มีพระโอรส (ย่อมเป็น),

เพราะฉะนั้น จึงทรงดำริว่า ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซร้ พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยนี้ ดังนี้แล้วจึงทรงลาด

ตสฺมา / “สจาหํ / ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลจฺฉามิ, / สตฺถา / อิมํ อกฺกมิสฺสตี”ติ จินฺเตตฺวา ปตฺถริ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระราชกุมาร นั้น) ทรงดำริแล้ว ว่า “ถ้าว่า อ.เรา จักได้ ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งธิดา ไซร้, อ.พระศาสดา จักทรงเหยียบ (ซึ่งแผ่นผ้าน้อย) นี้” ดังนี้ ทรงลาดแล้ว.

ท้าวเธอ เมื่อพระศาสดาเสด็จมา ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว รับบาตร กราบทูลว่า ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปเถิด พระเจ้าข้า

โส, / สตฺถริ อาคเต, / สตฺถารํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา / ปตฺตํ คเหตฺวา / “ปวิสถ ภนฺเต”ติ อาห.

(อ.พระราชกุมาร) นั้น, ครั้นเมื่อพระศาสดา เสด็จมาแล้ว, ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าแห่งองค์ ๕ ทรงรับแล้ว ซึ่งบาตร กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ขอจงเสด็จเข้าไป” ดังนี้.

พระศาสดาไม่เสด็จเข้าไป

สตฺถา น ปาวิสิ.

อ.พระศาสดา ไม่ได้เสด็จเข้าไปแล้ว.

ท้าวเธอทรงอ้อนวอนถึง ๒-๓ ครั้ง

โส ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ยาจิ.

(อ.พระราชกมาร) นั้น ทูลอ้อนวอนแล้ว (ในวาระ) แม้ที่ ๒ แม้ที่ ๓.

พระศาสดาก็ยังไม่เสด็จเข้าไป ทรงแลดูพระอานนทเถระ

สตฺถา อปฺปวิสิตฺวาว / อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกสิ.

อ.พระศาสดา ไม่เสด็จเข้าไปแล้วนั่นเทียว ทรงแลดูแล้ว ซึ่งอานนท์ผู้เถระ.

พระเถระทราบความที่ไม่ทรงเหยียบผ้าทั้งหลาย ด้วยสัญญาที่พระองค์ทรงแลดูนั่นเอง

เถโร โอโลกิตสญฺญาเยว / วตฺถานํ อนกฺกมนภาวํ ญตฺวา

อ.พระเถระ รู้แล้ว ซึ่งความเป็นคืออันไม่ทรงเหยียบ ซึ่งผ้า ท. ด้วยสัญญา- อันพระศาสดา -ทรงแลดูแล้วนั่นเทียว

จึงทูลให้พระราชกุมารเก็บผ้าทั้งหลายเสียด้วยคำว่า พระราชกุมาร ขอพระองค์จงทรงเก็บผ้าทั้งหลายเสียเถิด พระผู้มีพระภาคจักไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้า (เพราะ) พระตถาคตทรงเล็งดูหมู่ชนผู้เกิดภายหลัง

“สหร ราชกุมาร ทุสฺสานิ, / น ภควา เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสติ, / ปจฺฉิมํ ชนตํ ตถาคโต โอโลเกตี”ติ / ทุสฺสานิ สหราเปสิ.

(ยังพระราชกุมาร) ให้ทรงเก็บแล้ว ซึ่งผ้า ท. (ด้วยคำ) ว่า “ดูก่อนพระราชกุมาร (อ.พระองค์) ขอจงทรงเก็บ ซึ่งผ้า ท., อ.พระผู้มีพระภาค จักไม่ทรงเหยียบ ซึ่งแผ่นผ้าน้อย, อ.พระตถาคต ย่อมทรงแลดู ซึ่งประชุมแห่งชน อันเกิดแล้วในภายหลัง” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสเหตุที่ไม่ทรงเหยียบผ้า

ท้าวเธอทรงเก็บผ้าทั้งหลายแล้วทูลอาราธนาพระศาสดาให้เสด็จเข้าไปภายใน ทรงอังคาสให้อิ่มหนำด้วยยาคูและของเคี้ยวแล้ว ประทับนั่งอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมแล้วทูลว่า

โส ทุสฺสานิ สำหริตฺวา / สตฺถารำ อนฺโต ปเวเสตฺวา / ยาคุขชฺชเกน สนฺตปฺเปตฺวา / เอกมนฺตำ นิสินฺโน / วนฺทิตฺวา อาห

(อ.พระราชกุมาร) นั้น ทรงเก็บแล้ว ซึ่งผ้า ท. ยังพระศาสดา ให้เสด็จเข้าไปแล้ว ในภายใน (ยังพระศาสดา) ให้ทรงอิ่มหนำแล้ว ด้วยข้าวต้มและวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยว ผู้ประทับนั่งแล้ว ณ ที่สมควร ส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมแล้ว (กราบทูลแล้ว) ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันเป็นอุปัฏฐากของพระองค์ ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึ่ง ๓ ครั้งแล้ว

“อหำ ภนฺเต ฯเปฯ น อกฺกมิตฺถา”ติ.

“อหำ ภนฺเต / ตุมฺหากำ อุปฏฺฐาโก / ติกฺขตฺตุำ สรณำ คโต,

“ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน เป็นอุปัฏฐาก ของพระองค์ (เป็น) เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระองค์ ว่าเป็นที่พึ่ง สิ้น ๓ ครั้ง (ย่อมเป็น),

(คือ) นัยว่า ข้าพระองค์อยู่ในท้อง ถึง (พระองค์) ว่าเป็นที่พึ่งครั้งที่ ๑

กุจฺฉิคโต จ กิรมฺหิ / เอกวารำ สรณำ คโต,

ก็ ได้ยินว่า (อ.หม่อมฉัน) ผู้ไปแล้วในท้อง เป็นผู้ถึงแล้ว (ซึ่งพระองค์) ว่าเป็นที่พึ่ง ในวาระหนึ่ง (ย่อมเป็น),

แม้ครั้งที่ ๒ ในเวลาที่หม่อมฉันเป็นเด็กรุ่นหนุ่ม

ทุติยมฺปิ ตรุณทารกกาเล,

(อ.หม่อมฉัน เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระองค์ ว่าเป็นที่พึ่ง) แม้ในวาระ ที่ ๒ ในกาล- (แห่งหม่อมฉัน) -เป็นเด็กหนุ่ม (ย่อมเป็น),

แม้ครั้ง ที่ ๓ ในกาลที่หม่อมฉัน ถึงความเป็นผู้รู้ดีรู้ชั่ว

ตติยมฺปิ วิญฺญุภาวำ ปตฺตกาเล;

(อ.หม่อมฉัน เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระองค์ ว่าเป็นที่พึ่ง) แม้ในวาระที่ ๓ ในกาล- (แห่งหม่อมฉัน) -ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้แจ้ง (ย่อมเป็น);

พระองค์ไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยของหม่อมฉันนั้นเพราะเหตุอะไร

ตสฺส เม กสฺมา / เจลปฏิกำ น อกฺกมิตฺถา”ติ.

(อ.พระองค์) ไม่ทรงเหยียบแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย ของหม่อมฉัน นั้น เพราะเหตุไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ราชกุมาร ก็พระองค์ทรงดำริอย่างไร จึงทรงลาดแผ่นผ้าน้อย

“กึ ปน ตฺวํ กุมาร / จินฺเตตฺวา เจลปฏิกํ อตฺถรี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนพระกุมาร ก็ อ.พระองค์ ทรงดำริแล้ว อย่างไร ทรงลาดแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย” ดังนี้.

ราชกุมารทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคิดดังนี้ว่า ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซร้ พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยของเรา แล้วจึงลาดแผ่นผ้าน้อย

“สเจ ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา ลจฺฉามิ, / สตฺถา เม เจลปฏิกํ อกฺกมิสฺสตี’ติ / อิทํ จินฺเตตฺวา ภณฺเต”ติ.

(อ.พระราชกุมาร กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) คิดแล้ว (ซึ่งเหตุ) นี้ ว่า ‘ถ้าว่า (อ.เรา) จักได้ ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งธิดา ไซร้, อ.พระศาสดา จักทรงเหยียบ ซึ่งแผ่นผ้าน้อยของเรา’ ดังนี้ (ลาดแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าน้อย)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ราชกุมาร เพราะเหตุนั้น อาตมภาพจึงไม่เหยียบ

“เตนาหํ กุมาร / น อกฺกมินฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพระกุมาร อ.อาตมภาพ ไม่เหยียบแล้ว เพราะเหตุนั้น” ดังนี้.

ราชกุมารทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็หม่อมฉันจักไม่ได้บุตรหรือธิดาเลยเทียวหรือ

“กึ ปนาหํ ภณฺเต / ปุตฺตํ วา ธีตรํ วา เนว ลจฺฉามี”ติ.

(อ.พระราชกุมาร ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ อ.หม่อมฉัน จักไม่ได้นั่นเทียว ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งธิดา หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ราชกุมาร

“อาม กุมารา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพระกุมาร ขอถวายพระพร (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

ราชกุมารทูลถามว่า เพราะเหตุไร พระเจ้าข้า

“กึการณา ภณฺเต”ติ.

(อ.พระราชกุมาร ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน จักไม่ได้ ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งธิดา) เพราะเหตุอะไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เพราะความที่พระองค์กับพระชายา เป็นผู้ถึงความประมาทแล้วในอัตภาพก่อน

“ปุริมตฺตภาเว / ชายาย สทฺธึ / ปมาทํ อาปนฺนตฺตา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.พระองค์ จักไม่ทรงได้ ซึ่งพระโอรส หรือ หรือว่า ซึ่งพระธิดา) เพราะความที่- (แห่งพระองค์) -เป็นผู้ทรงถึงแล้ว ซึ่งความประมาท กับ ด้วยพระชายา ในอัตภาพอันมีในกาลก่อน” ดังนี้.

ราชกุมารทูลถามว่า ในกาลไหน พระเจ้าข้า

“กิสฺมึ กาเล ภนฺเต”ติ.

(อ.พระราชกุมาร ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน จักไม่ได้ ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งธิดา เพราะความที่- แห่งหม่อมฉัน -เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความประมาท กับ ด้วยพระชายา) ในกาล ไหน” ดังนี้.

บุรพกรรมของโพธิราชกุมาร

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงนำอดีตนิทานมาแสดงแด่พระราชกุมารนั้นว่า

อถสฺส สตฺถา / อตีตํ อาหริตฺวา ทสฺเสสิ

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว ทรงแสดงแล้ว (แก่พระราชกุมาร) นั้น ว่า

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล มนุษย์หลายร้อยคนแล่นเรือลำใหญ่ไปสู่สมุทร

“อตีเต กิร ฯเปฯ อปฺปมาทํ นาปชฺชิ.”

“อตีเต กิร / อเนกสตา มนุสฺสา / มหติยา นาวาย / สมุทฺทํ ปกฺขนฺทึสุ.

ได้ยินว่า ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อ.มนุษย์ ท. ผู้มีร้อยมิใช่หนึ่ง แล่นไปแล้ว สู่สมุทร ด้วยเรือลำใหญ่.

เรืออัปปางในกลางสมุทร

นาวา สมุทฺทมชฺเฌ ภิชฺชิ.

อ.เรือ อับปางแล้ว ในท่ามกลางแห่งสมุทร.

สองภรรยาสามี คว้าได้แผ่น กระดานแผ่นหนึ่ง (อาศัย) ว่ายเข้าไปสู่เกาะน้อยอันมีในระหว่าง

เทฺว ชายปติกา / เอกํ ผลกํ คเหตฺวา / อนฺตรทีปกํ ปวิสึสุ.

อ.เมียและผัว ท. ๒ จับแล้ว ซึ่งแผ่นกระดาน แผ่นหนึ่ง เข้าไปแล้ว สู่ระหว่างแห่งเกาะเล็ก.

มนุษย์ที่เหลือทั้งหมดตายในสมุทรนั้นนั่นแล

เสสา สพฺเพ / ตตฺเถว มรึสุ.

(อ.มนุษย์ ท.) ทั้งปวง ผู้เหลือ ตายแล้ว (ในท่ามกลางแห่งสมุทร) นั้นนั่นเทียว.

ก็หมู่นกเป็นอันมากอยู่ที่เกาะนั้นแล

ตสฺมึ โข ปน ทีปเก / มหาสกุณสงฺโฆ วสติ.

ก็ อ.ฝูงแห่งนกฝูงใหญ่ ย่อมอยู่ บนเกาะเล็ก นั้น แล.

เขาทั้ง ๒ ไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรกินได้ ถูกความหิวครอบงำแล้ว จึงเผาฟองนกทั้งหลายที่ถ่านเพลิงแล้วเคี้ยวกิน

เต อณฺฑํ ขาทิตพฺพกํ อทิสฺวา / ฉาตชฺฌตฺตา / สกุณฌฺฌกานิ องฺคาเร / ปจิตฺวา ขาทึสุ,

(อ.เมียและผัว ท. ๒) เหล่านั้น ไม่เห็นแล้ว (ซึ่งวัตถุ) อัน- (อันตน) -พึงเคี้ยวกิน อื่น เป็นผู้อันความหิวแผดเผาแล้ว (เป็น) เผาแล้ว ซึ่งไข่แห่งนก ท. ที่ถ่านเพลิง เคี้ยวกินแล้ว,

เมื่อฟองนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ ก็จับลูกนกทั้งหลายปิ้งกิน

เตสุ อปฺปโหนฺเตสุ, / สกุณจฺฉาเป คเหตฺวา / ปจิตฺวา ขาทึสุ,

(ครั้นเมื่อไข่แห่งนก ท.) เหล่านั้น ไม่เพียงพออยู่, จับแล้ว ซึ่งลูกแห่งนก ท. ปิ้งแล้ว เคี้ยวกินแล้ว,

เมื่อลูกนกเหล่านั้นไม่เพียงพอ ก็จับนกทั้งหลาย (ปิ้ง) กิน

เตสุ อปฺปโหนฺเตสุ, / สกุเณ คเหตฺวา ขาทึสุ,

(ครั้นเมื่อลูกแห่งนก ท.) เหล่านั้น ไม่เพียงพออยู่, จับแล้ว ซึ่งนก ท. เคี้ยวกินแล้ว,

ในปฐมวัยก็ดี มัชฌิมวัยก็ดี ปัจฉิมวัยก็ดี ก็ได้เคี้ยวกินอย่างนี้แหละ

เอวํ ปฐมวเยปิ / มชฺฌิมวเยปิ / ปจฺฉิมวเยปิ ขาทึสุเยว,

(อ.เมียและผัว ท. ๒ เหล่านั้น) เคี้ยวกินแล้วนั่นเทียว อย่างนี้ แม้ในวัยเบื้องต้น แม้ในวัยอันมีในท่ามกลาง แม้ในวัยอันมีในภายหลัง,

แม้ในวัยหนึ่งก็มิได้ถึงความไม่ประมาท

เอกสฺมิปิ วเย / อปฺปมาทํ นาปชฺชึสุ.

ไม่ถึงแล้ว ซึ่งความไม่ประมาท ในวัย แม้หนึ่ง.

อนึ่ง บรรดาชน ๒ คนนั้น แม้คนหนึ่งไม่ได้ถึงความไม่ประมาท

เอโกปิ จ / เนสํ อปฺปมาทํ นาปชฺชิ.

อนึ่ง (อ.- แห่งเมียและผัว ท. ๒ เหล่านั้น หนา -ชน) แม้คนหนึ่ง ไม่ถึงแล้ว ซึ่งความไม่ประมาท (ดังนี้).

พึงรักษาตนไว้ให้ดีในวัยทั้ง ๓

พระศาสดาครั้นทรงแสดงบุรพกรรมนี้ของโพธิราชกุมารนั้นแล้ว

สตฺถา อิทนฺตสฺส / ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา

อ.พระศาสดา ครั้นทรงแสดงแล้ว ซึ่งกรรมในกาลก่อน นี้ (ของโพธิราชกุมาร) นั้น

ตรัสว่า ราชกุมาร ก็ในกาลนั้น ถ้าพระองค์กับภรรยา จักถึงความไม่ประมาท แม้ในวัย ๑ ไซร้

“สเจ หิ ตฺวํ ฯเปฯ เอกวเยปิ รกฺขิตพฺโพเยวา”ติ วตฺวา

“สเจ หิ ตฺวํ กุมาร / ตทา เอกสฺมิปิ วเย / ภริยาย สทฺธึ / อปฺปมาทํ อาปชฺชิสฺส,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพระกุมาร ก็ ถ้าว่า (อ.พระองค์) กับ ด้วยพระชายา จักถึงแล้ว ซึ่งความไม่ประมาท ในวัย แม้หนึ่ง ในกาลนั้น ไซร้,

บุตรหรือธิดาพึงเกิดขึ้นแม้ในวัย ๑

เอกสฺมึปิ วเย / ปุตฺโต วา / ธีตา วา อุปฺปชฺเชยฺย;

อ.พระโอรส หรือ หรือว่า อ.พระธิดา พึงเกิดขึ้น ในวัย แม้หนึ่ง;

ก็ถ้าบรรดาท่านทั้ง ๒ แม้คนหนึ่ง จักได้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วไซร้

สเจ ปน โว เอโกปิ / อปฺปมตฺโต อภวิสฺส,

ก็ ถ้าว่า (อ.-) แห่งท่าน ท. หนา (-บุคคล) แม้ผู้หนึ่ง เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว จักได้เป็นแล้ว ไซร้,

บุตรหรือธิดาจักอาศัยผู้ไม่ประมาทนั้นเกิดขึ้น

ตํ ปฏิจฺจ / ปุตฺโต วา / ธีตา วา อุปฺปชฺชิสฺส;

อ.พระโอรส หรือ หรือว่า อ.พระธิดา อาศัยแล้ว (ซึ่งบุคคลผู้ไม่ประมาทแล้ว) นั้น จักเกิดขึ้นแล้ว;

ราชกุมาร ก็บุคคลเมื่อสำคัญตนว่าเป็นที่รักอยู่ พึงไม่ประมาทรักษาตนแม้ในวัยทั้ง ๓

กุมาร / อตฺตานํ หิ / ปิยํ มญฺญมาเนน / ตีสุปิ วเยสุ / อปฺปมตฺเตน อตฺตา รกฺขิตพฺโพ,

ดูก่อนพระกุมาร จริงอยู่ อ.ตน (อันบุคคล) ผู้สำคัญอยู่ ซึ่งตน ว่าเป็นที่รัก ผู้ไม่ประมาทแล้ว ในวัย ท. แม้ ๓ พึงรักษา,

เมื่อไม่อาจ (รักษา) ได้อย่างนั้น พึงรักษาให้ได้แม้ในวัย ๑ ดังนี้แล้ว

เอวํ อสกฺโกนฺเตน / เอกวเยปิ / รกฺขิตพฺโพเยวา”ติ วตฺวา

(อ.ตน อันบุคคล) ผู้ไม่อาจอยู่ อย่างนั้น พึงรักษานั่นเทียว แม้ในวัยหนึ่ง” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ถ้าบุคคลทราบตนว่าเป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้นให้เป็นอันรักษาด้วยดี
บัณฑิตพึงประคับประคอง (ตน) ตลอดยามทั้ง ๓ ยามใดยามหนึ่ง

อิมํ คาถมาห

“อตฺตานญฺเจ ปิยํ ชญฺญา รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ
ติณฺณมญฺญตรํ ยามํ ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโต”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“หากว่า (อ.บุคคล) พึงรู้[๑] ซึ่งตน ว่าเป็นที่รัก[๒] ไซร้, (อ.บุคคล นั้น) พึงรักษา (ซึ่งตน) นั้น (กระทำ) ให้เป็นผู้- (อันตน) -รักษาดีแล้ว อ.บัณฑิต พึงประคับประคอง[๓] (ซึ่งตน) ตลอด- (แห่งยาม ท.) ๓ หนา - ยาม ยามใดยามหนึ่ง” ดังนี้.

---

[๑] **ชญฺญา** พึงรู้. สำเร็จรูปมาจาก ญา ธาตุ (อวโพธเน = รู้) + นา ปัจจัย + เอยฺย สัตตมีวิภัตติ ลบ นา ปัจจัย, แปลง เอยฺย เป็น ญา, แปลง ญา ธาตุ เป็น ชฺ, แปลง นิคคหิต เป็น ญ พยัญชนะที่สุดวรรค

[๒] **ปิย** อันบุคคลพึงยินดี, น่ายินดี, น่ารักใคร่, เป็นที่รัก. สำเร็จรูปมาจาก ปี ธาตุ (ตปฺปเน = พึงพอใจ - อิ่มใจ) ภู.จุ.กี. + ณฺย ปัจจัย ในกัมมสาธนะ รัสสะ อี เป็น อิ ลบ ณฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปิยายิตพฺโพติ **ปิโย**, อตฺตา. (ตนใด) อันบุคคลพึงยินดี เพราะเหตุนั้น (ตนนั้น) ชื่อว่า ปิยะ (อันบุคคลพึงยินดี = เป็นที่รัก)

[๓] **ปฏิชคฺเคยฺย** พึงประคับประคอง. สำเร็จรูปมาจาก ปติ บทหน้า + ชคฺค ธาตุ (โสธนโปสนรกฺขเณสุ = ชำระ, เลี้ยงดู, รักษา) ภู. + อ ปัจจัย + เอยฺย วิภัตติ

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า **ยามึ** นี้ พระศาสดาทรงแสดงทำวัยทั้ง ๓ วัยใดวัยหนึ่งให้ชื่อว่า ยาม เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรม และเพราะความที่พระองค์ทรงฉลาดในเทศนาวิธี

ตตฺถ / “ยามนฺติ / สตฺถา / อตฺตโน ธมฺมิสฺสรตาย เจว / เทสนากุสลตาย จ / อิธ ติณฺณํ วยานํ อญฺญตรํ วยํ / ยามนฺติ กตฺวา ทสฺเสติ.

อ.พระศาสดา ย่อมทรงแสดง กระทำ ซึ่ง- แห่งวัย ท. ๓ หนา -วัย วัยใดวัยหนึ่ง ให้ชื่อว่า ยาม ดังนี้ ในบทว่า **“ยามึ”** ดังนี้ นี้ (ในพระคาถา) นั้น เพราะความที่- แห่งพระองค์ -ทรงเป็นใหญ่ในธรรม ด้วยนั่นเทียว เพราะความที่- (แห่งพระองค์) -ทรงเป็นผู้ฉลาดในเทศนา ด้วย.

เพราะเหตุนั้น ในพระคาถานี้ บัณฑิตพึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า

ตสฺมา เอวเมตฺถ / อตฺโถ เวทิตพฺโพ

เพราะเหตุนั้น อ.เนื้อความ (ในพระคาถา) นี้ (อันบัณฑิต) พึงทราบ อย่างนี้ ว่า

ถ้าบุคคลทราบตนว่าเป็นที่รัก

“สเจ อตฺตานํ ฯเปฯ นํ ตาเปตี”ติ.

“สเจ อตฺตานํ ปิยํ ชาเนยฺย,

ถ้าว่า (อ.บุคคล) พึงรู้ ซึ่งตน ว่าเป็นที่รัก ไซร้,

พึงรักษาตนนั้น ให้เป็นอันรักษาดีแล้ว

รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ;

(อ.บุคคล) พึงรักษา (ซึ่งตน) นั้น (กระทำ) ให้เป็นผู้- (อันตน) -รักษาดีแล้ว;

คือพึงรักษาตนนั้น โดยประการที่ตนเป็นอันรักษาดีแล้ว

ยถา โส / สุรกฺขิโต โหติ, / เอวนฺตํ รกฺเขยฺย.

คือว่า พึงรักษา (ซึ่งตน) นั้น โดย-, (อ.ตน) นั้น เป็นผู้- (อันตน) -รักษาดีแล้ว ย่อมเป็น โดยประการใด, -ประการนั้น.

บรรดาชนผู้รักษาตนเหล่านั้น ถ้าผู้เป็นคฤหัสถ์คิดว่า จักรักษาตน ดังนี้แล้ว เข้าไปสู่ห้องที่เขาปิดไว้ให้เรียบร้อย เป็นผู้มีอารักขาสมบูรณ์ อยู่บนพื้นปราสาทชั้นบนก็ดี

ตตฺถ, / สเจ คิหี สมาโน / ‘อตฺตานํ รกฺขิสฺสามี’ติ / อุปริ ปาสาทตเล / สุสංวุตํ คพฺภํ ปวิสิตฺวา / สมฺปนฺนรกฺโข หุตฺวา วสนฺโตปิ;

ถ้าว่า (อ.- ในบุคคลผู้รักษาซึ่งตน ท.) เหล่านั้น หนา (-บุคคลผู้รักษาซึ่งตน) เป็นคฤหัสถ์ เป็นอยู่ (คิดแล้ว) ว่า ‘(อ.เรา) จักรักษา ซึ่งตน’ ดังนี้ เข้าไปแล้วสู่ห้อง อัน- (อันบุคคล) -ระวังดีแล้ว บนพื้นแห่งปราสาท ในเบื้องบน เป็นผู้มีการรักษาอันถึงพร้อมแล้ว เป็น อยู่อยู่ ก็ดี;

ผู้เป็นบรรพชิต อยู่ในถ้ำอันปิดเรียบร้อย มีประตูและหน้าต่างอันปิดแล้วก็ดี ยังไม่ชื่อว่ารักษาตนเลย

ปพฺพชิโต หุตฺวา / สุสंวุเต ปิทหิตทฺวาเร / วาตปาเน เลเณ วิหรนฺโตปิ / อตฺตานं น รกฺขติเยว.

เป็นบรรพชิต เป็น อยู่อยู่ ในถ้ำ อัน- (อันบุคคล) -ระวังดีแล้ว อันมีประตูและช่องอันดื่ม (รับ) ซึ่งลม- (อันบุคคล) -ปิดแล้ว ก็ดี ชื่อว่าย่อมไม่รักษานั่นเทียว ซึ่งตน ไซร้.

แต่ผู้เป็นคฤหัสถ์ทำบุญทั้งหลายมีทานศีลเป็นต้นตามกำลังอยู่

คหี สมาโน ปน / ยถาพลं ทานสีลาทีนิ / ปุญฺญานิ กโรนฺโต,

ส่วนว่า (อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน) เป็นคฤหัสถ์ เป็นอยู่ กระทำอยู่ ซึ่งบุญ ท. มีทานและศีลเป็นต้นตามกำลัง[๑],

หรือผู้เป็นบรรพชิตถึงความขวนขวายในวัตร ปฏิวัตร ปริยัติ และการทำไว้ในใจอยู่ ชื่อว่าย่อมรักษาตน

ปพฺพชิโต วา ปน / วตฺตปฺปฏิวตฺตปริยตฺติมนสิกาเรสุ / อุสฺสุกฺกं อาปชฺชนฺโต / อตฺตานं รกฺขติ นาม.

ก็หรือว่า เป็นบรรพชิต (เป็นอยู่) ถึงอยู่ ซึ่งความขวนขวาย ในวัตรใหญ่และวัตรน้อยและปริยัติและมนสิการ ท. ชื่อว่า ย่อมรักษา ซึ่งตน.

บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อไม่อาจ (ทำ) อย่างนั้นได้ใน ๓ วัย (ต้อง) ประคับประคองตนไว้ แม้ในวัยใดวัยหนึ่งก็ได้เหมือนกัน

เอวं ตีสุ วเยสุ อสกฺโกนฺโต / อญฺญตรสฺมึปิ วเย / ปณฺฑิตปุริโส / อตฺตานं ปฏิชคฺคติเยว.

อ.บุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อไม่อาจ อย่างนี้ ในวัย ท. ๓ ย่อมประคับประคองนั่นเทียว ซึ่งตน ในวัยแม้วัยใดวัยหนึ่ง.

ก็ถ้าผู้เป็นคฤหัสถ์ ไม่อาจทำกุศลได้ในปฐมวัย เพราะความเป็นผู้หมกมุ่นอยู่ในการเล่นไซร้

สเจ หิ คหิภูโต / ปฐมวเย ขิฑฺฑาปสุตตาย / กุสลं กาตุं น สกฺโกติ.

ก็ ถ้าว่า (อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน) ผู้เป็นคฤหัสถ์เป็นแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งกุศล เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้ขวนขวายแล้วในการเล่น ในวัยเบื้องต้น ไซร้.

ในมัชฌิมวัยพึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญกุศล

มชฺฌิมวเย อปฺปมตฺเตน หุตฺวา / กุสลं กาตพฺพं.

อ.กุศล (อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว เป็น พึงกระทำ ในวัยอันมีในท่ามกลาง.

---

[๑] **ยถาพล** กระทำไม่เกินซึ่งกำลัง, ตามกำลัง, สมควรแก่กำลัง. สำเร็จรูปมาจาก ยถา + พล นิปาตปุพพกอัพยยีภาวสมาสและเป็นบทกิริยาวิเสสนะ วิเคราะห์ว่า พลं อนติกฺกมิตฺวา กโรตีติ **ยถาพลं**. ย่อมกระทำ ไม่เกิน ซึ่งกำลัง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ยถาพละ (ตามกำลัง), อีกนัยหนึ่ง วิเคราะห์ว่า พลสฺส อนุรูปึ **ยถาพลं**. สมควร แก่กำลัง ชื่อว่า ยถาพละ (สมควรแก่กำลัง). ยถาสตฺติ ยถาพลนฺติ อตฺตโน สตฺติยา จ พลสฺส จ อนุรูปึ. (ชาตกอฏฺฐกถา)

ถ้าในมัชฌิมวัยยังต้องเลี้ยงบุตรและภรรยา ไม่อาจบำเพ็ญกุศลได้ไซร้ ในปัจฉิมวัยพึงบำเพ็ญกุศลให้ได้

สเจ มชฺฌิมวเย / ปุตฺตทารํ โปเสนฺโต / กุสลํ กาตุ๋ น สกฺโกติ, / ปจฺฉิมวเย กาตพฺพเมว.

ถ้าว่า (อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน) เลี้ยงดูอยู่ ซึ่งบุตรและภรรยา ย่อมไม่อาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งกุศลในวัยอันมีในท่ามกลาง ไซร้, (อ.กุศล อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) พึงกระทำนั่นเทียว ในวัยอันมีในภายหลัง.

ด้วยอาการแม้อย่างนี้ ตนย่อมเป็นอันเขาประคับประคองแล้วทีเดียว

เอวฺปิ เตน / อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติ.

แม้ (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ (มีอยู่) อ.ตน เป็นผู้- (อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตน) นั้น -ประคับประคองแล้ว นั่นเทียว ย่อมเป็น.

แต่เมื่อเขาไม่ทำอย่างนั้น ตนย่อมชื่อว่าไม่เป็นที่รัก ผู้นั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้นให้มีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้าทีเดียว

เอวํ อกโรนฺตสฺส ปน / อตฺตา ปิโย นาม น โหติ, / อปายปรายนเมว นํ กโรติ.

แต่ว่า (เมื่อบุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) ไม่กระทำอยู่ อย่างนี้ อ.ตน ชื่อว่า เป็นที่รัก ย่อมเป็น หามิได้, (อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) ย่อมกระทำ (ซึ่งตน) นั้น ให้เป็นผู้มีอบายเป็นที่ไปในเบื้องหน้านั่นเทียว.

ก็ถ้าว่าบรรพชิต ในปฐมวัยทำการสาธยายอยู่ ทรงจำ บอกทำวัตรและปฏิวัตรอยู่ ชื่อว่าถึงความประมาท

สเจ ปน ปพฺพชิโต / ปฐมวเย สชฺฌายํ กโรนฺโต / ธาเรนฺโต วาเจนฺโต / วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กโรนฺโต / ปมาทํ อาปชฺชติ,

ก็ ถ้าว่า (อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน) เป็นบรรพชิต (เป็นอยู่) กระทำอยู่ ซึ่งการสาธยาย ทรงจำอยู่ บอกอยู่ กระทำอยู่ ซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย ชื่อว่าย่อมถึง ซึ่งความประมาท ในวัยเบื้องต้น ไซร้,

ในมัชฌิมวัยพึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญสมณธรรม

มชฺฌิมวเย อปฺปมตฺเตน / สมณธมฺโม กาตพฺโพ.

อ.สมณธรรม (อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว (เป็น) พึงกระทำ ในวัยอันมีในท่ามกลาง.

อนึ่ง ถ้ายังสอบถามอรรถกถาและวินิจฉัยและเหตุ แห่งพระปริยัติอันตนเรียนแล้วในปฐมวัยอยู่ ชื่อว่าถึงความประมาทในมัชฌิมวัย

สเจ ปน ปฐมวเย / อุคฺคหิตปริยตฺติยา / อฏฺฐกถาวินิจฺฉยํ / การณญฺจ ปุจฺฉนฺโต / มชฺฌิมวเย ปมาทํ อาปชฺชติ,

ก็ ถ้าว่า (อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน) ถามอยู่ ซึ่งการวินิจฉัยในอรรถกถา ด้วย ซึ่งเหตุ ด้วย แห่งปริยัติ- (อันตน) -เรียนเอาแล้ว ในวัยเบื้องต้น ชื่อว่าย่อมถึง ซึ่งความประมาท ในวัยอันมีในท่ามกลาง ไซร้,

ในปัจฉิมวัยพึงเป็นผู้ไม่ประมาทบำเพ็ญสมณธรรม

ปจฺฉิมวเย อปฺปมตฺเตน / สมณธมฺโม กาตพฺโพ.

อ.สมณธรรม (อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว (เป็น) พึงกระทำ ในวัยอันมีในภายหลัง.

ด้วยอาการแม้อย่างนี้ ตนย่อมเป็นอันบรรพชิตนั้นประคับประคองแล้วทีเดียว

เอวัปิ เตน / อตฺตา ปฏิชคฺคิโตว โหติ.

แม้ (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ (มีอยู่) อ.ตน เป็นผู้- (อันบุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) -ประคับประคองแล้วนั่นเทียว ย่อมเป็น.

แต่เมื่อไม่ทำอย่างนั้น ตนย่อมชื่อว่าไม่เป็นที่รัก

เอวํ อกโรนฺตสฺส ปน / อตฺตา ปิโย นาม น โหติ,

แต่ว่า (เมื่อบุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น) ไม่กระทำอยู่ อย่างนี้ อ.ตน ชื่อว่า เป็นที่รัก ย่อมเป็น หามิได้,

บรรพชิตนั้น (เท่ากับ) ทำตนนั้นให้เดือดร้อน ด้วยการตามเดือดร้อนในภายหลังแท้

ปจฺฉานุตาเปเนว นํ ตาเปตี”ติ.

(อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งตน นั้น ยังตน) นั้น ย่อมให้เดือดร้อน ด้วยความตามเดือดร้อน ในภายหลังนั่นเทียว ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา โพธิราชกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

เทสนาวสาเน / โพธิราชกุมาโร / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พระราชกุมารพระนามว่าโพธิ ทรงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล

พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์ แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

สมฺปตฺตปริสายปิ / สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องโพธิราชกุมาร จบ

โพธิราชกุมารวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ (จบแล้ว).

๒. เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร

๒. อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ.

๒. อ.เรื่องแห่งพระเถระผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะนามว่าอุปนันทะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุปนันทศากยบุตร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อตฺตานเมว ปฐมํ** เป็นต้น

อตฺตานเมว ปฐมนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อุปนนฺทํ สกฺยปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ (ซึ่งพระเถระ) ผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะ นามว่าอุปนันทะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา[๑] นี้ ว่า **อตฺตานเมว ปฐมํ** ดังนี้เป็นต้น.

พระเถระออกอุบายหาลาภ

ดังได้สดับมา พระเถระนั้นฉลาดกล่าวธรรมกถา

โส กิร เถโร / ธมฺมกถํ กเถตุ เฉโก.

ได้ยินว่า อ.พระเถระ นั้น เป็นผู้ฉลาด[๒] เพื่ออันกล่าว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม (ย่อมเป็น).

ภิกษุเป็นอันมากฟังธรรมกถา อันปฏิสังยุตด้วยความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้นของท่านแล้ว จึงบูชาท่านด้วยจีวรทั้งหลาย สมาทานธุดงค์

ตสฺส อปฺปิจฺฉตาทิปฺปฏิสํยุตฺตํ / ธมฺมกถํ สุตฺวา / พหู ภิกฺขู / ตํ จีวเรหิ ปูเชตฺวา / ธูตงฺคานิ สมาทยึสุ.

อ.ภิกษุ ท. ผู้มาก ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม อันประกอบพร้อมเฉพาะแล้วด้วยคุณมีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น (ของพระเถระ) นั้น บูชาแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น ด้วยจีวร ท. สมาทานแล้ว ซึ่งธุดงค์ ท.

---

๑ **ธมฺมเทสนา** วาจาเป็นเครื่องแสดงซึ่งธรรม, พระธรรมเทศนา. ธมฺมํ เทเสนฺติ เอตายาติ **ธมฺมเทสนา.** ย่อมแสดง ซึ่งธรรม ด้วยวาจานี้ เพราะเหตุนั้น วาจานี้ ชื่อว่า ธัมมเทสนา (ธมฺม บทหน้า + ทิสี อุจฺจารเณ [กล่าว-แสดง] จุ. + ยุ กรณสาธนะ + อา อิต., แปลง ยุ เป็น อน, วุทธิ อี เป็น เอ), ธมฺมํ เทเสนฺติ เอตายาติ **ธมฺมเทสนา**. (อภิธมฺมปิฏกฏีกา)

๒ **เฉก** ฉลาด, มีฝีมือ, ชำนาญ, มีประสบการณ์. ฉิทตีติ **เฉโก**. ย่อมแตกฉาน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า เฉกะ (ฉิทิ ทฺวิธากรเณ [ทำให้เป็นสองส่วน-ตัด] + อ, วุทธิ อิ เป็น เอ, แปลง ทฺ เป็น ก)

พระอุปนันทะนั้นรูปเดียว รับเอาบริขารที่ภิกษุเหล่านั้นสละแล้ว

เตหิ วิสฺสฏฺฐปริกฺขาเร / โสเอว คณฺหิ.

(อ.พระเถระ) นั้นนั่นเทียว รับเอาแล้ว ซึ่งบริขารอัน- (อันภิกษุ ท.) เหล่านั้น -สละแล้ว ท.

เมื่อภายในกาลฝนหนึ่งใกล้เข้ามา พระอุปนันทะนั้นได้ไปสู่ชนบทแล้ว

โส เอกสฺมึ / อนฺโตวสฺเส อุปกฏฺเฐ / ชนปทํ อคมาสิ.

(อ.พระเถระ) นั้น ครั้นเมื่อภายในแห่งพรรษา หนึ่ง ใกล้เข้ามาแล้ว ได้ไปแล้ว[๑] สู่ชนบท.

ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรในวิหารแห่งหนึ่งกล่าวกะท่าน ด้วยความรักในธรรมกถึก ว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงเข้าพรรษาในที่นี้เถิด

อถ นํ / เอกสฺมึ วิหาเร / ทหรสามเณรา / ธมฺมกถิกปฺเปเมน / “ภนฺเต / อิธ วสฺสํ อุเปถา”ติ วทึสุ.

ครั้งนั้น อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. ในวิหาร แห่งหนึ่ง กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงเข้าจำ ซึ่งพรรษา[๒] (ในที่) นี้” ดังนี้ (กะพระเถระ) นั้น เพราะความรักในพระธรรมกถึก.

พระอุปนันทะถามว่า ในวิหารนี้ได้ผ้าจำนำพรรษากี่ผืน

“อิธ กิตฺตกํ วสฺสาวาสิกํ / ลพฺภตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

(อ.พระเถระ) ถามแล้ว ว่า “(อ.ผ้า) อันอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ในฤดูฝน[๓] อันมีประมาณเท่าไร (อันภิกษุ ท.) ย่อมได้ (ในวิหาร) นี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นตอบว่า ได้ผ้าสาฎกองค์ละผืน จึงวางรองเท้าไว้ในวิหารนั้นแล้วได้ไปวิหารอื่น

เตหิ “เอเกโก สาฏโก”ติ วุตฺเต, / ตตฺถ อุปาหนา ฐเปตฺวา / อญฺญํ วิหารํ อคมาสิ,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ผ้าสาฎก ผืนหนึ่ง ๆ (อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหาร นี้)” ดังนี้ (อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท.) เหล่านั้น กล่าวแล้ว, วางไว้แล้ว ซึ่งรองเท้า ท. (ในวิหาร) นั้น ได้ไปแล้ว สู่วิหาร อื่น,

ถึงวิหารที่ ๒ แล้วถามว่า ในวิหารนี้ภิกษุทั้งหลายได้อะไร

ทุติยํ วิหารํ คนฺตฺวา / “อิธ กึ ลพฺภตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ไปแล้ว สู่วิหาร ที่ ๒ ถามแล้ว ว่า “อ.อะไร (อันภิกษุ ท.) ย่อมได้ (ในวิหาร) นี้” ดังนี้,

---

[๑] **อคมาสิ** ไปแล้ว, ได้ไปแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก อ อาคม + คมุ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป, ถึง) + อา อาคม + สฺ อาคม + อี อัชชตนีวิภัตติ รัสสะ อี เป็น อิ

[๒] **วสฺสํ อุเปถ** ขอจงเข้าถึง, ขอจงเข้าจำ ซึ่งพรรษา (โวหารัตถะ), ซึ่งการอยู่ในฤดูฝน (สัททัตถะ). บทว่า **วสฺสํ** สำเร็จรูปมาจาก วสฺส + อาวาส เป็นสัตตมีตัปปุริสสมาส, ลบบทหลัง คือ อาวาส. วิเคราะห์ว่า วสฺเส อาวาโส **วสฺสํ**. การอยู่ในฤดูฝน ชื่อว่า วัสสะ, บทว่า **อุเปถ** สำเร็จรูปมาจาก อุป + อิ คติมฺหิ [ไป-ถึง] + อ + ถ ปัญจมีวิภัตติ. **วสฺสํ** อุปคจฺฉนฺเตนาติ **วสฺสาวาสํ** อุปคจฺฉนฺเตน. (สารัตถทีปนีฏีกา), วสฺสาวาโส **วสฺสํ** อุตุตรปทโลเปน, ตสฺมา วสฺสํ, วสฺเส วา. (มหาวคฺคฏีกา)

[๓] **วสฺสาวาสิก** ผ้าอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ในฤดูฝน. วสฺสาวาสานํ ทาตพฺพํ **วสฺสาวาสิกํ**. ผ้าอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ในฤดูฝน ชื่อว่า วัสสาวาสิกะ (วสฺสาวาส + ณิก). **วสฺสาวาสิกนฺติ** วสฺสาวาสานํ ทาตพฺพํ จีวรํ. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

เมื่อพวกภิกษุตอบว่า ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน จึงวางไม้เท้าไว้

“เทฺว สาฏกา”ติ วุตฺเต, / กตฺตรยฏฺฐึ ฐเปสิ;

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ผ้าสาฎก ท. ๒ (อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหาร นี้)” ดังนี้ (อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท.) กล่าวแล้ว, วางไว้แล้ว ซึ่งไม้เท้าของคนชรา[๑];

ถึงวิหารที่ ๓ ถามว่า ในวิหารนี้ภิกษุทั้งหลายได้อะไร

ตติยํ วิหารํ คนฺตฺวา / “อิธ กึ ลพฺภตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ไปแล้ว สู่วิหาร ที่ ๓ ถามแล้ว ว่า “อ.อะไร (อันภิกษุ ท.) ย่อมได้ (ในวิหาร) นี้” ดังนี้,

เมื่อพวกภิกษุตอบว่า ได้ผ้าสาฎก ๓ ผืน จึงวางลักจั่นน้ำไว้

“ตโย สาฏกา”ติ วุตฺเต, / อุทกตุมฺพํ ฐเปสิ;

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ผ้าสาฎก ท. ๓ (อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหาร นี้)” ดังนี้ (อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท.) กล่าวแล้ว, วางไว้แล้ว ซึ่งลักจั่นแห่งน้ำ[๒];

ถึงวิหารที่ ๔ ถามว่า ในวิหารนี้ภิกษุทั้งหลายได้อะไร

จตุตฺถํ วิหารํ คนฺตฺวา / “อิธ กึ ลพฺภตี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ไปแล้ว สู่วิหาร ที่ ๔ ถามแล้ว ว่า “อ.อะไร (อันภิกษุ ท.) ย่อมได้ (ในวิหาร) นี้” ดังนี้,

เมื่อพวกภิกษุตอบว่า ได้ผ้าสาฎก ๔ ผืน จึงกล่าวว่า ดีละ เราจักอยู่ในที่นี้ ดังนี้แล้ว

“จตฺตาโร สาฏกา”ติ วุตฺเต, / “สาธุ อิธ วสิสฺสามี”ติ

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ผ้าสาฎก ท. ๔ (อันภิกษุ ท. ย่อมได้ ในวิหาร นี้)” ดังนี้ (อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท.) กล่าวแล้ว, (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ดีละ (อ.เรา) จักอยู่ (ในวิหาร) นี้” ดังนี้

เข้าพรรษาในวิหารนั้น กล่าวธรรมกถาแก่คฤหัสถ์และภิกษุทั้งหลายนั่นแล

ตตฺถ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา / คหฏฺฐานญฺเจว / ภิกฺขูนญฺจ / ธมฺมกถํ กเถสิ.

เข้าจำแล้ว ซึ่งพรรษา (ในวิหาร) นั้น กล่าวแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม แก่คฤหัสถ์ ท. ด้วยนั่นเทียว แก่ภิกษุ ท. ด้วย.

คฤหัสถ์และภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น บูชาพระอุปนันทะนั้นด้วยผ้าและจีวรเป็นอันมากทีเดียว

เต นํ / พหูหิ วตฺเถหิ เจว / จีวเรหิ จ ปูเชสุ.

(อ.คฤหัสถ์และภิกษุ ท.) เหล่านั้น บูชาแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น ด้วยผ้า ท. ด้วยนั่นเทียว ด้วยจีวร ท. ด้วย อันมาก.

---

๑ **กตฺตรยฏฺฐิ** ไม้เท้าของคนชรา. กตฺตรสฺส ชิณฺณสฺส อาลมฺพนยฏฺฐิ **กตฺตรยฏฺฐิ**. ไม้เท้าที่ช่วยพยุงกายสำหรับคนชรา ชื่อว่า กัตตรยัฏฐิ. (กตฺตร + ยฏฺฐิ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, อิตถีลิงค์)

๒ **อุทกตุมฺพ** ลักจั่นแห่งน้ำ สำเร็จรูปมาจาก อุทก + ตุมฺพ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อุทกสฺส ตุมฺพํ **อุทกตุมฺพ**ํ. ลักจั่นแห่งน้ำ ชื่อว่า อุทกตุมฺพะ คำว่า **ตุมฺพ** แปลว่า ลักจั่น, ทะนาน, กระเชอ [ลักจั่น อ่านว่า ลักกะจั่น คือน้ำเต้าหรือภาชนะดิน รูปคล้ายน้ำเต้า สำหรับบรรจุน้ำในเวลาเดินทางอย่างที่พระธุดงค์ใช้] สำเร็จรูปมาจาก ตุมฺพ ธาตุ (กมฺปเน = หวั่นไหว) + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ตุมฺพตีติ **ตุมฺโพ**. ทะนานที่หวั่นไหว ชื่อว่า ตุมฺพะ

พระอุปนันทะนั้นออกพรรษาแล้ว ส่งข่าวไปในวิหารแม้นอกนี้

โส วุตฺถวสฺโส / อิตเรสุปิ วิหาเรสุ / สาสนํ เปเสตฺวา

(อ.พระเถระ) นั้น ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว ส่งไปแล้ว ซึ่งข่าวสาส์น (ในวิหาร ท.) แม้เหล่านอกนี้

กล่าวว่า เราควรจะได้ผ้าจำนำพรรษาเพราะเราวางบริขารไว้ ภิกษุทั้งหลายจงส่งผ้าจำนำพรรษานั้นให้เรา ให้นำผ้าจำนำพรรษาทั้งหมดมาแล้วบรรทุกยานน้อยขับไป

“มยา ปริกฺขารสฺส ฐปิตตฺตา / วสฺสาวาสิกํ ลทฺธพฺพํ, / ตํ เม ปหิณนฺตู”ติ / สพฺพํ อาหราเปตฺวา / ยานกํ ปูเรตฺวา ปายาสิ.

(กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ผ้า) อันอันบุคคลพึงถวายแก่ภิกษุผู้อยู่ในฤดูฝน อันเรา พึงได้ เพราะความที่- แห่งบริขาร -เป็นของ- (อันเรา) วางไว้แล้ว, (อ.ภิกษุ ท.) จงส่งไป (ซึ่งผ้า) นั้น แก่เรา” ดังนี้ (ยังบุคคล) ให้นำมาแล้ว (ซึ่งผ้า) ทั้งปวง ยังยานน้อย ให้เต็มแล้ว ได้ดำเนินไปแล้ว.

พระอุปนันทะตัดสินข้อพิพาท

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่ม ๒ รูป ในวิหารแห่งหนึ่ง ได้ผ้าสาฎก ๒ ผืน และผ้ากัมพลผืนหนึ่ง

อเถกสฺมึ วิหาเร / เทฺว ทหรภิกฺขู / เทฺว สาฏเก / เอกญฺจ กมฺพลํ ลภิตฺวา

ครั้งนั้น อ.ภิกษุหนุ่ม ท. ๒ ในวิหาร แห่งหนึ่ง ได้แล้ว ซึ่งผ้าสาฎก ท. ๒ ด้วย ซึ่งผ้ากัมพล ผืนหนึ่ง ด้วย

ไม่อาจจะแบ่งกันได้ว่า ผ้าสาฎกจงเป็นของท่าน ผ้ากัมพลเป็นของเรา นั่งทะเลาะกันอยู่ใกล้หนทาง

“ตุยฺหํ สาฏกา โหนฺตุ, / มยฺหํ กมฺพโล”ติ / ภาเชตุํ อสกฺโกนฺตา / มคฺคสมีเป นิสีทิตฺวา วิวทนฺติ.

(กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ผ้าสาฎก ท. จงมี แก่ท่าน, อ.ผ้ากัมพล (จงมี) แก่เรา” ดังนี้ ไม่อาจอยู่เพื่ออันแบ่ง ย่อม- นั่ง -ทะเลาะกัน ณ ที่ใกล้แห่งหนทาง.

ภิกษุหนุ่ม ๒ รูป นั้น เห็นพระเถระนั้นเดินมา จึงกล่าวว่า ขอท่านจงช่วยแบ่งให้แก่พวกผมเถิด ขอรับ

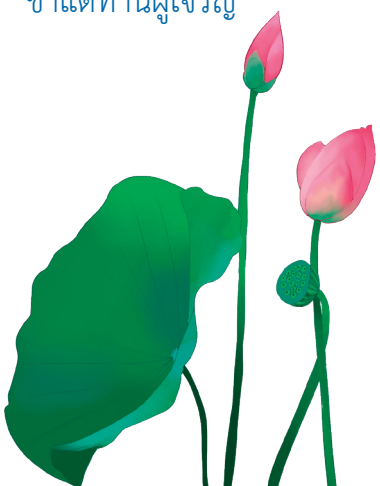
เต ตํ [เถรํ] อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา / “ภนฺเต / ตุมฺเห โน ภาเชตฺวา / เทถา”ติ วทึสุ.

(อ.ภิกษุหนุ่ม ท.) เหล่านั้น เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ นั้น ผู้มาอยู่ กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ท่าน แบ่งแล้ว ขอจงให้ แก่กระผม ท.” ดังนี้.

เถระกล่าวว่า พวกคุณจงแบ่งกันเองเถิด

“ตุมฺเหเยว ภาเชถา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ท่าน ท. นั่นเทียว จงแบ่ง” ดังนี้.

พวกภิกษุหนุ่มกล่าวว่า พวกผมไม่สามารถ ขอรับ ขอท่านจงแบ่งให้พวกผมเถิด

“น สกฺโกม ภนฺเต, / ตุมฺเห โน / ภาเชตฺวา เทถา”ติ.

(อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.กระผม ท.) ย่อมไม่อาจ (เพื่ออันแบ่ง), อ.ท่าน แบ่งแล้ว ขอจงให้ แก่กระผม ท.” ดังนี้.

เถระถามว่า พวกคุณจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ

“มม วจเน ฐสฺสถา”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า (อ.ท่าน ท.) จักตั้งอยู่ ในคำ ของเรา หรือ” ดังนี้.

พวกภิกษุหนุ่มตอบว่า ขอรับ พวกผมจักตั้งอยู่

“อาม ฐสฺสามา”ติ.

(อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ขอรับ (อ.กระผม ท.) จักตั้งอยู่ (ในคำ ของท่าน)” ดังนี้.

พระเถระนั้นกล่าวว่า ถ้ากระนั้น ดีละ ให้ผ้าสาฎก ๒ ผืน แก่ภิกษุหนุ่ม ๒ รูปนั้นแล้ว

“เตนหิ สาธู”ติ / โส เตสํ / เทฺว สาฏเก ทตฺวา

(อ.พระเถระ) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น อ.ดีละ” ดังนี้ ให้แล้ว ซึ่งผ้าสาฎก ท. ๒ (แก่ภิกษุหนุ่ม ท.) เหล่านั้น

กล่าวว่า ผ้ากัมพลผืนนี้ จงเป็นผ้าห่มของเราผู้กล่าวธรรมกถา ดังนี้แล้ว ก็ถือเอาผ้ากัมพลมีค่ามาก หลีกไป

“อยํ ธมฺมกถึ กเถนฺตานํ / อมฺหากํ ปารุปนํ โหตู”ติ / มหคฺฆกมฺพลํ อาทาย ปกฺกามิ.

(กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ผ้ากัมพล) นี้ เป็นเครื่องห่ม ของเรา ท. ผู้กล่าวอยู่ ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว ซึ่งธรรม จงเป็น” ดังนี้ ถือเอาแล้ว ซึ่งผ้ากัมพลอันมีค่ามาก หลีกไปแล้ว.

พวกภิกษุหนุ่มเป็นผู้เดือดร้อน ไปสู่สำนักพระศาสดากราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว

ทหรภิกฺขู / วิปฺปฏิสาริโน หุตฺวา / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / ตมตฺถึ อาโรเจสุ.

อ.ภิกษุหนุ่ม ท. เป็นผู้มีความเดือดร้อน เป็น ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น.

บุรพกรรมของพระอุปนันทะ

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อุปนันทะนี้ถือเอาของของพวกเธอ กระทำให้พวกเธอเดือดร้อนในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

สตฺถา / “น ภิกฺขเว / อิทาเนวส / ตุมฺหากึ สนฺตกึ คเหตฺวา / ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน กโรติ, / ปุพฺเพปิ อกาสิเยวา”ติ / วตฺวา อตีตึ อาหริ:

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.อุปนันทะ) นั่น ถือเอาแล้ว ซึ่งวัตถุอันเป็นของมีอยู่ ของเธอ ท. ย่อมกระทำ ซึ่งเธอ ท. ให้เป็นผู้มีความเดือดร้อน ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, (อ.อุปนันทะนั่น ได้กระทำแล้วนั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว ว่า

ก็ในอดีตกาล นาก ๒ ตัว คือ นากเที่ยวหากินตามริมฝั่ง ๑ นากเที่ยวหากินทางน้ำลึก ๑ ได้ปลาตะเพียนตัวใหญ่

อตีตสฺมึ หิ ฯเปฯ ตำ โอโลเกตฺวา อฏฺฐสุ”.

อตีตสฺมึ หิ / “อนฺตีรจารี จ / คมฺภีรจารี จาติ / เทฺว อุทฺทา / มหนฺตำ โรหิตมจฺฉำ ลภิตฺวา

ก็ ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อ.นาก ท. ๒ คือ (อ.นาก) ตัวเที่ยวไปในที่อันเป็นไปตามซึ่งฝั่งโดยปกติ ด้วย (อ.นาก) ตัวเที่ยวไปในน้ำอันลึกโดยปกติ ด้วย ได้แล้ว ซึ่งปลาตะเพียน ตัวใหญ่

ถึงความทะเลาะกันว่า ศีรษะจงเป็นของเรา หางจงเป็นของท่าน ไม่อาจจะแบ่งกันได้

“มยฺหำ สีสำ โหตุ, / ตว นงฺคุฏฺฐนฺ”ติ / วิวาทาปนฺนา / ภาเชตุำ อสกฺโกนฺตา

ตัวถึงแล้วซึ่งความทะเลาะ ว่า อ.หัว จงมี แก่เรา, อ.หาง จงมี แก่ท่าน” ดังนี้ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันแบ่ง

เห็นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งจึงกล่าวว่า ลุง ขอท่านจงช่วยแบ่งปลานี้ให้แก่พวกข้าพเจ้า

เอกำ สิคาลำ ทิสฺวา อาหำสุ / “มาตุล / อิมำ โน / ภาเชตฺวา เทหี”ติ.

เห็นแล้ว ซึ่งสุนัขจิ้งจอก ตัวหนึ่ง กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ลุง (อ.ท่าน) แบ่งแล้ว (ซึ่งปลาตะเพียน) ตัวนี้ ขอจงให้ แก่เรา ท.” ดังนี้.

สุนัขจิ้งจอกกล่าวว่า เราอันพระราชาตั้งไว้ในตำแหน่งผู้พิพากษา

“อหำ รญฺญา ฯเปฯ โอกาโส นตฺถี”ติ.

“อหำ รญฺญา / วินิจฺฉยฏฺฐาเน ฐปิโต,

(อ.สุนัขจิ้งจอก กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา เป็นผู้- อันพระราชา -ทรงตั้งไว้แล้ว ในที่เป็นที่วินิจฉัย (ย่อมเป็น),

เรานั่งในที่วินิจฉัยนั้นนานแล้ว จึงมาเสียเพื่อต้องการเดินเที่ยวเล่น

ตตฺถ จิรำ นิสีทิตฺวา / ชงฺฆวิหารตฺถาย อาคโตมฺหิ,

(อ.เรา) นั่งแล้ว (ในที่) นั้น สิ้นกาลนาน เป็นผู้มาแล้ว เพื่อประโยชน์แก่การพักซึ่งแข้ง ย่อมเป็น,

เดี๋ยวนี้โอกาสของเราไม่มี

อิทานิ เม / โอกาโส นตฺถี”ติ.

ในกาลนี้ อ.โอกาส ของเรา ย่อมไม่มี” ดังนี้.

นากกล่าวว่า ลุง ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย โปรดช่วยแบ่งให้พวกข้าพเจ้าเถิด

“มาตุล / มา เอวํ กโรถ, / ภาเชตฺวาเอว / โน เทถา”ติ.

(อ.นาก ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ลุง (อ.ท่าน) ขอจง- อย่า -กระทำ อย่างนี้, (อ.ท่าน) แบ่งแล้ว นั่นเทียว ขอจงให้ แก่เรา ท.” ดังนี้.

สุนัขจิ้งจอกถามว่า พวกเจ้าจักตั้งอยู่ในคำของเราหรือ

“มม วจเน ฐสฺสถา”ติ.

(อ.สุนัขจิ้งจอก ถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จักตั้งอยู่ ในคำ ของเรา หรือ” ดังนี้.

นากตอบว่า พวกข้าพเจ้าจักตั้งอยู่ ลุง

“ฐสฺสาม มาตุลา”ติ.

(อ.นาก ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ลุง (อ.เรา ท.) จักตั้งอยู่ (ในคำ ของท่าน)” ดังนี้.

สุนัขจิ้งจอกนั้นกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ดีละ จึงได้ตัดทำหัวไว้ข้างหนึ่ง หางไว้ข้างหนึ่ง

“เตนหิ สาธู”ติ / โส สีสํ ฉินฺทิตฺวา / เอกมนฺเต อกาสิ, / นงฺคุฏฺฐํ เอกมนฺเต;

(อ.สุนัขจิ้งจอก) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น อ.ดีละ” ดังนี้ ตัดแล้ว ซึ่งหัว ได้กระทำแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง, ตัดแล้ว ซึ่งหาง (ได้กระทำแล้ว) ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง;

ก็แลครั้นทำแล้ว จึงกล่าวว่า พ่อทั้ง ๒ บรรดาพวกเจ้าทั้ง ๒ ตัวใดเที่ยวไปริมฝั่ง ตัวนั้นจงถือเอาหาง

กตฺวา จ ปน “ตาตา เยน ฯเปฯ ภวิสฺสตี”ติ

กตฺวา จ ปน / “ตาตา / เยน โว อนุตีเร จริตํ, / โส นงฺคุฏฺฐํ คณฺหาตุ;

ก็แล (อ.สุนัขจิ้งจอก นั้น) ครั้นกระทำแล้ว (กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. แห่งท่าน ท. หนา อันนาก ตัวใด เที่ยวไปแล้ว ในที่อันเป็นไปตามซึ่งฝั่ง, (อ.นาก) ตัวนั้น จงถือเอา ซึ่งหาง,

ตัวใดเที่ยวไปในน้ำลึก ศีรษะจงเป็นของตัวนั้น

เยน คมฺภีเร จริตํ, / ตสฺส สีสํ โหตุ;

(อันนาก) ตัวใด เที่ยวไปแล้ว ในน้ำอันลึก, อ.หัว จงมี (แก่นาก) ตัวนั้น;

ส่วนท่อนกลางนี้จักเป็นของเรา ผู้ตั้งอยู่ในวินิจฉัยธรรม

อยํ ปน / มชฺฌิโม ขณฺโฑ / มม วินิจฺฉยธมฺเม / ฐิตสฺส ภวิสฺสตี”ติ

ส่วนว่า อ.ท่อน อันมีในท่ามกลาง นี้ จักมี แก่เรา ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในธรรมเป็นเครื่องวินิจฉัย” *ดังนี้*

เมื่อจะให้นากเหล่านั้นยินยอม จึงกล่าวคาถานี้ว่า

หางเป็นของนากตัวเที่ยวหากินตามริมฝั่ง ศีรษะ
เป็นของนากตัวเที่ยวหากินในน้ำลึก ส่วนท่อน
กลางนี้จักเป็นของเราผู้ตั้งอยู่ในธรรม ดังนี้แล้ว

คาบเอาท่อนกลางหลีกไป

เต สญฺญาเปนฺโต /

“อนุตีรจาริโน นงฺคุฏฺฐ, สีสํ คมฺภีรจาริโน,
อถายํ มชฺฌิโม ขณฺโฑ ธมฺมฏฺฐสฺส ภวิสฺสตี”ติ

อิมํ คาถํ วตฺวา / มชฺฌิมขณฺฑํ อาทาย ปกฺกามิ.

เมื่อ- (ยังนาก ท.) เหล่านั้น -ให้รู้พร้อม กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

“อ.หาง (จงมี แก่นาก) ตัวเที่ยวไปในที่อันเป็นไปตามซึ่งฝั่งโดยปกติ, อ.หัว (จงมี แก่นาก) ตัวเที่ยวไปในน้ำอันลึกโดยปกติ, ส่วนว่า อ.ท่อน อันมีในท่ามกลาง นี้ จักมี (แก่เรา) ผู้ตั้งอยู่ในธรรม” ดังนี้ คาบเอาแล้ว ซึ่งท่อนอันมีในท่ามกลาง หลีกไปแล้ว.

แม้นากทั้ง ๒ นั้น เดือดร้อน ได้ยืนแลดูสุนัขจิ้งจอกนั้นแล้ว

เตปิ วิปฺปฏิสาริโน / ตํ โอโลเกตฺวา อฏฺฐํสุ.

(อ.นาก ท.) แม้เหล่านั้น เป็นผู้มีความเดือดร้อน (เป็น) ได้ยืน- แลดู -แล้ว (ซึ่งสุนัขจิ้งจอก) นั้น (ดังนี้).

พระศาสดาครั้นทรงแสดงเรื่องอดีตนี้แล้วตรัสว่า แม้ในอดีตกาล อุปนันทะนี้ได้กระทำพวกเธอให้เดือดร้อนอย่างนี้เหมือนกัน ให้ภิกษุเหล่านั้นยินยอมแล้ว

สตฺถา / อิมํ อตีตํ ทสฺเสตฺวา / “เอวเมส / อตีเตปิ / ตุมฺเห วิปฺปฏิสาริโน / อกาสิเยวา”ติ / เต ภิกฺขู สญฺญาเปตฺวา

อ.พระศาสดา ครั้นทรงแสดงแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว นี้ (ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.อุปนันทะ) นั่น ได้กระทำแล้วนั่นเทียว ซึ่งเธอ ท. ให้เป็นผู้มีความเดือดร้อน แม้ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อย่างนี้” ดังนี้ ทรงยังภิกษุ ท. เหล่านั้น ให้รู้พร้อมแล้ว

เมื่อจะทรงติเตียนพระอุปนันทะจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาผู้จะสั่งสอนผู้อื่น พึงให้ตนตั้งอยู่ในคุณอันสมควรเสียก่อนทีเดียว ดังนี้แล้ว

อุปนนฺทํ ครหนฺโต / “ภิกฺขเว / ปรํ โอวทนฺเตน นาม / ปฐมเมว อตฺตา / ปฏิรูเป ปติฏฺฐาเปตพฺโพ”ติ วตฺวา

เมื่อทรงตำหนิ ซึ่งพระอุปนันทะ ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ตน (อันบุคคล) ชื่อ ผู้เมื่อกล่าวสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ (ในคุณ) อันสมควร ก่อนนั่นเทียว” ดังนี้

ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

บัณฑิตพึงตั้งตนนั่นแล ในคุณอันสมควรก่อน พึงสั่งสอน
ผู้อื่นในภายหลัง จะไม่พึงเศร้าหมอง

อิมํ คาถมาห

“อตฺตานเมว ปฐมํ ปฏิรูเป นิเวสเย,
อถญฺญมนุสาเสยฺย, น กิลิสฺเสยฺย ปณฺฑิโต”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

(อ.บุคคล) ยังตนนั่นเทียว พึงให้ตั้งลง ในคุณอันสมควร[๑] ก่อน, พึงตามสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น ในภายหลัง, อ.บัณฑิต[๒] ไม่พึงเศร้าหมอง” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ปฏิรูเป นิเวสเย** ได้แก่ พึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณอันสมควร

ตตฺถ / ปฏิรูเป นิเวสเยติ / อนุจฺฉวิเก คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺย.

(อ.อรรถ ว่า) พึงยังตนให้ตั้งอยู่เฉพาะ ในคุณ อันสมควร (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **ปฏิรูเป นิเวสเย** ดังนี้.

พระศาสดาตรัสคำนี้ว่า

อิทำ วุตฺตำ โหติ *“โย อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา ฯเปฯ ปณฺฑิโต น กิลิสฺเสยฺยา”ติ.*

(อ.อรรถรูป) นี้ ว่า *“โย อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา ฯเปฯ ปณฺฑิโต น กิลิสฺเสยฺย.”* ดังนี้ เป็นคำอธิบาย-(อันพระผู้มีพระภาค) -ตรัสแล้ว ย่อมเป็น.

บุคคลใดประสงค์จะสั่งสอนผู้อื่น ด้วยคุณมีความปรารถนาน้อยเป็นต้น หรือด้วยปฏิปทาของอริยวงศ์เป็นต้น

“โย อปฺปิจฺฉตาทิคุเณหิ วา / อริยวำสปฺปฏิปทาทีหิ วา / ปรำ อนุสาสิตุกาโม,

“(อ.บุคคล) ใด เป็นผู้ใคร่เพื่ออันตามสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น ด้วยคุณมีความเป็นแห่งบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อยเป็นต้น ท. หรือ หรือว่า ด้วยปฏิปทา ท. มีปฏิปทาของอริยวงศ์เป็นต้น (ย่อมเป็น),

บุคคลนั้นพึงยังตนนั่นแลให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นก่อน

โส อตฺตานเมว ปฐมำ / ตสฺมึ คุเณ ปติฏฺฐาเปยฺย;

(อ.บุคคล) นั้น ยังตนนั่นเทียว พึงให้ตั้งอยู่เฉพาะ ในคุณ นั้น ก่อน;

---

[๑] **ปฏิรูป, ปติรูป** สมควร, เหมาะสม. สำเร็จรูปมาจาก ปติ + รูป ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส แปลง ต เป็น ฏ บ้าง มีรูปวิเคราะห์ว่า ปฏิคฺคหิโต รูโป **ปติรูโป**. รูปอันเขารับเอาได้ ชื่อว่าปติรูปะ

[๒] **ปณฺฑิต** บัณฑิต, นักปราชญ์, ผู้รู้, คนฉลาด, ผู้มีปัญญา สำเร็จรูปมาจาก ปฑิ ธาตุ (คติยำ ไป) + ต ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ปณฺฑติ ญาณคติยา คจฺฉตีติ **ปณฺฑิโต**. ปัณฑิตะ คือผู้ดำเนินไปด้วยญาณคติ, ปณฺฑนฺตีติ **ปณฺฑิตา**, สนฺทิฏฐิกสมฺปรายิเกสุ อตฺเถสุ ญาณ-คติยา คจฺฉนฺตีติ อธิปฺปาโย. ปัณฑิตะ คือ ผู้ดำเนินไป อธิบายว่า ไปในประโยชน์อันเป็นไปในภพนี้และภพหน้าด้วยญาณคติ. อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ปณฺฑา + อิต ปัจจัย ในสัญชาตตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า ปณฺฑา สญฺชาตา อสฺสาติ **ปณฺฑิโต**. ปัณฑิตะ คือ ผู้มีปัญญาชื่อว่าปัณฑาเกิดพร้อมแล้ว) หรือวิเคราะห์เป็นตติยาตัปปุริสสมาสว่า ปณฺฑาย อิโต คโต ปวตฺโตติ **ปณฺฑิโต**. ปัณฑิตะ คือ ผู้เป็นไปด้วยปัญญาชื่อว่าปัญญาชื่อว่าปัณฑา = ผู้มีปัญญา, คำว่า **ปณฺฑา** สำเร็จรูปมาจาก ปฑิ ธาตุ + อ ปัจจัย + อา อิตถีโชตกปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สุขุเมสุ อตฺเถสุ ปณฺฑติ คจฺฉติ ทุกฺขาทีนำ ปีฬนาทิกมฺมมฺปิ อาการำ ชานาตีติ **ปณฺฑา, ปณฺฌา**. ปัณฑา คือ ปัญญาที่ดำเนินไปในประโยชน์ทั้งหลายแม้อันสุขุม คือทราบอาการมีความบีบคั้นแห่งอริยสัจมีทุกข์เป็นต้น ได้แก่ ปัญญาเจตสิก

ครั้นตั้งตนไว้อย่างนั้นแล้ว พึงสั่งสอนผู้อื่นด้วยคุณนั้นในภายหลัง

เอวํ ปติฏฺฐาเปตฺวา / อถญฺญํ เตหิ คุเณหิ อนุสาเสยฺย.

(อ.บุคคลนั้น) ครั้น- (ยังตน) -ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว อย่างนี้ พึงตามสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น ด้วยคุณ ท. เหล่านั้น ในภายหลัง.

ด้วยว่าบุคคลเมื่อไม่ยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้น สอนผู้อื่นอย่างเดียวเท่านั้น ได้ความนินทาจากผู้อื่นแล้ว ชื่อว่าย่อมเศร้าหมอง

อตฺตานํ หิ / ตตฺถ อนิเวเสตฺวา / เกวลํ ปรเมว อนุสาสมาโน / ปรโต นินฺทํ ลภิตฺวา / กิลิสฺสติ นาม.

ด้วยว่า (อ.บุคคล) ไม่- ยังตน -ให้ตั้งลงแล้ว (ในคุณ) นั้น ตามสอนอยู่ (ซึ่งบุคคล) อื่น อย่างเดียวนั่นเทียว ได้แล้ว ซึ่งการนินทา (จากบุคคล) อื่น ชื่อว่า ย่อมเศร้าหมอง.

บุคคลเมื่อยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณนั้นแล้วสั่งสอนผู้อื่นอยู่ ย่อมได้รับความสรรเสริญจากผู้อื่น

ตตฺถ อตฺตานํ นิเวเสตฺวา / อนุสาสมาโน / ปรโต ปสํสํ ลภติ;

(อ.บุคคล) ยังตน ให้ตั้งลงแล้ว (ในคุณ) นั้น ตามสอนอยู่ ย่อมได้ ซึ่งการสรรเสริญ (จากบุคคล) อื่น;

เพราะฉะนั้น ชื่อว่าย่อมไม่เศร้าหมอง

ตสฺมา น กิลิสฺสติ นาม.

เพราะเหตุนั้น (อ.บุคคล นั้น) ชื่อว่า ย่อมไม่เศร้าหมอง.

บัณฑิตเมื่อทำอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงเศร้าหมอง

เอวํ กโรนฺโต / ปณฺฑิโต น กิลิสฺเสยฺยา”ติ.

อ.บัณฑิต กระทำอยู่ อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงเศร้าหมอง” *ดังนี้ เป็นคำอธิบาย ...*

ในกาลจบเทศนา ภิกษุ ๒ รูป นั้น ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / เต เทฺว ภิกฺขู / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ ท. ๒ เหล่านั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้เป็นไปกับด้วยประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล

มหาชนสฺสาปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร จบ

อุปนนฺทสกฺยปุตฺตวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระเถระผู้เป็นโอรสแห่งเจ้าศากยะนามว่าอุปนันทะ (จบแล้ว).

๓. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ

๓. ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

๓. อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระผู้กระทำซึ่งความเพียร (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปธานิกติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อตฺตานญฺเจ** เป็นต้น

อตฺตานญฺเจติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ปธานิกติสฺสตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระติสสะผู้เถระผู้กระทำซึ่งความเพียร ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อตตานญฺเจ** ดังนี้เป็นต้น.

พระปธานิกติสสเถระดีแต่สอนคนอื่น ตนไม่ทำ

ดังได้สดับมา พระเถระนั้นเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว พาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ไปจำพรรษาในป่า

โส กิร / สตฺถุ สนฺติเก / กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา / ปญฺจสเต ภิกฺขู อาทาย / อรญฺเญ วสฺสํ อุปคนฺตฺวา

ได้ยินว่า (อ.พระเถระ) นั้น เรียนเอาแล้ว ซึ่งกัมมัฏฐาน ในสำนัก ของพระศาสดา พาเอาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ เข้าจำแล้ว ซึ่งพรรษา ในป่า

กล่าวสอนว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่ จงเป็นผู้ไม่ประมาททำสมณธรรมเถิด ดังนี้แล้ว ตนเองก็ไปนอนหลับ

“อาวุโส / ธรมานกพุทฺธสฺส โว สนฺติเก / กมฺมฏฺฐานํ คหิตํ, / อปฺปมตฺตา สมณธมฺมํ กโรถา”ติ โอวทิตฺวา / สยํ คนฺตฺวา / นิปชฺชิตฺวา สุปติ.

กล่าวสอนแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.กัมมัฏฐาน อันท่าน ท. เรียนเอาแล้ว ในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนม์อยู่, (อ.ท่าน ท.) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว (เป็น) จงกระทำ ซึ่งสมณธรรม” ดังนี้ ไปแล้ว นอนแล้ว ย่อมหลับ ด้วยตนเอง.

ภิกษุเหล่านั้นจงกรมในปฐมยามแล้วเข้าไปสู่วิหารในมัชฌิมยาม

เต ภิกฺขู / ปฐมยาเม จงฺกมิตฺวา / มชฺฌิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น จงกรมแล้ว ในยามเบื้องต้น ย่อมเข้าไป สู่วิหาร ในยามอันมีในท่ามกลาง.

พระเถระนั้นไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้นในเวลาตนนอนหลับแล้วตื่นขึ้น

โส นิทฺทายิตฺวา / ปพุทฺธกาเล / เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา

(อ.พระเถระ) นั้น ไปแล้ว สู่สำนัก (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ในกาลเป็นที่- หลับแล้ว -จึงตื่นแล้ว (แห่งตน) (หรือแปลว่า ในกาล- [แห่งตน] หลับแล้ว -จึงตื่นแล้ว)

กล่าวว่า พวกท่านมาด้วยหวังว่า จักนอนหลับ ดังนี้หรือ จงรีบออกไปทำสมณธรรมเถิด ดังนี้แล้ว ตนเองก็ไปนอนเหมือนอย่างนั้นนั่นแล

“กึ ตุมฺเห / ‘นิปชฺชิตฺวา นิทฺทายิสฺสามา’ติ อาคตา ? / สีฆํ นิกฺขมิตฺวา / สมณธมฺมํ กโรถา”ติ วตฺวา / สยํ คนฺตฺวา ตเถว สุปติ.

กล่าวแล้ว ว่า “อ.ท่าน ท. เป็นผู้มาแล้ว (ด้วยความหวัง) ว่า ‘(อ.เรา ท.) นอนแล้ว จักหลับ’ ดังนี้ (ย่อมเป็น) หรือ ?, (อ ท่าน ท.) ออกไปแล้ว จงกระทำ ซึ่งสมณธรรม พลัน” ดังนี้ ไปแล้ว ย่อมหลับ เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว ด้วยตนเอง.

พวกภิกษุนอกนี้จงกรมในภายนอกในมัชฌิมยามแล้ว เข้าไปสู่วิหารในปัจฉิมยาม

อิตเร มชฺฌิมยาเม / พหิ จงฺกมิตฺวา / ปจฺฉิมยาเม วิหารํ ปวิสนฺติ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านอกนี้ จงกรมแล้ว ในภายนอก ในยามอันมีในท่ามกลาง ย่อมเข้าไป สู่วิหาร ในยามอันมีในภายหลัง.

พระเถระนั้นตื่นขึ้นแม้อีกแล้วไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้น นำภิกษุเหล่านั้นออกจากวิหารแล้ว ตนเองก็ไปนอนหลับเสียอีก

โส ปุนปิ ปพุชฺฌิตฺวา / เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา / เต วิหารา นีหริตฺวา / สยํ ปุน คนฺตฺวา สุปเตว.

(อ.พระเถระ) นั้น ตื่นแล้ว แม้อีก ไปแล้ว สู่สำนัก (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น นำออกแล้ว (ซึ่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น จากวิหาร ไปแล้ว ย่อมหลับนั่นเทียว ด้วยตนเอง อีก.

เมื่อพระเถรนั้นกระทำอยู่อย่างนั้นตลอดกาลเป็นนิตย์ ภิกษุเหล่านั้นไม่สามารถจะทำการสาธยาย หรือพระกัมมัฏฐานไว้ในใจได้

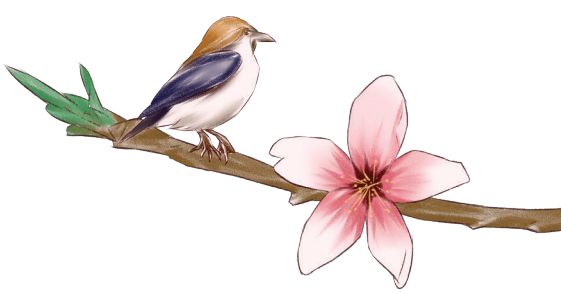
ตสฺมึ นิจฺจกาลํ / เอวํ กโรนฺเต, / เต ภิกฺขู / สชฺฌายํ วา / กมฺมฏฺฐานํ วา / มนสิกาตุํ นาสกฺขึสุ.

(ครั้นเมื่อพระเถระ) นั้น กระทำอยู่ อย่างนี้ ตลอดกาลเป็นนิจ, อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกระทำไว้ในใจ ซึ่งการสาธยาย หรือ หรือว่า ซึ่งกัมมัฏฐาน.

จิตได้ถึงความฟุ้งซ่านแล้ว

จิตฺตํ อญฺญถตฺตํ อคมาสิ.

อ.จิต ได้ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นโดยประการอื่น.

ภิกษุเหล่านั้นปรึกษากันว่า อาจารย์ของพวกเราปรารภความเพียรเหลือเกิน พวกเราจักคอยจับท่าน เมื่อคอยจับอยู่ เห็นกิริยาของพระเถระนั้นแล้ว

เต / “อมฺหากํ อาจริโย / อติวิย อารทฺธวิริโย, / ปริคฺคณฺหิสฺสาม นนฺ”ติ / ปริคฺคณฺหนฺตา / ตสฺส กิริยํ ทิสฺวา

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น (ปรึกษากันแล้ว) ว่า “อ.อาจารย์ ของเรา ท. เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว เกินเปรียบ (ย่อมเป็น), (อ.เรา ท.) จักกำหนดจับ (ซึ่งอาจารย์) นั้น” ดังนี้ กำหนดจับอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งกิริยา (ของพระเถระ) นั้น

จึงกล่าวว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกเราฉิบหายแล้ว อาจารย์ของพวกเราย่อมร้องเปล่า ๆ

“นฏฺฐมฺหาวุโส, / อาจริโย โน / ตุจฺฉรวํ รวตี”ติ วทึสุ.

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.เรา ท.) เป็นผู้ฉิบหายแล้ว ย่อมเป็น, อ.อาจารย์ ของเรา ท. ย่อมร้อง ร้องเปล่า” ดังนี้.

บรรดาภิกษุเหล่านั้นผู้ลำบากอยู่เหลือเกิน ภิกษุแม้รูปหนึ่งไม่สามารถจะยังคุณวิเศษให้บังเกิดได้

เตสํ อติวิย กิลมนฺตานํ / เอกภิกฺขุปิ / วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ นาสกฺขิ.

แม้ อ.- (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น ผู้ลำบากอยู่ เกินเปรียบ หนา -ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- ยังคุณวิเศษ -ให้บังเกิด.

ภิกษุเหล่านั้นออกพรรษาแล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา มีปฏิสันถารอันพระศาสดาทรงทำแล้ว

เต วุตฺถวสฺสา / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / สตฺถารา กตปฺปฏิสนฺถารา

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ผู้มีพรรษาอันอยู่จำแล้ว ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา ผู้มีปฏิสันถาร-อันพระศาสดา -ทรงกระทำแล้ว

ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้ไม่ประมาททำสมณธรรมหรือ จึงกราบทูลความนั้น

“กึ ภิกฺขเว / อปฺปมตฺตา หุตฺวา / สมณธมฺมํ กริตฺถา”ติ ปุจฺฉิตา / ตมตฺถํ อาโรเจสุ.

ผู้- (อันพระศาสดา) -ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว เป็นกระทำแล้ว ซึ่งสมณธรรม หรือ” ดังนี้ กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น.

เรื่องไก่ขันไม่เป็นเวลา

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ได้ทำอันตรายแก่พวกเธอไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนภิกษุนั้นก็ได้ทำอันตรายแก่พวกเธอเหมือนกัน อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอนแล้ว

สตฺถา / “น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ปุพฺเพปส / ตุมฺหากํ อนฺตรายมกาสิเยวา”ติ วตฺวา / เตหิ ยาจิโต

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ภิกษุ นั่น ย่อมกระทำ ซึ่งอันตราย แก่เธอ ท.) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, (อ.ภิกษุ) นั่น ได้กระทำแล้วนั่นเทียว ซึ่งอันตราย แก่เธอ ท. แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ผู้- (อันภิกษุ ท.) เหล่านั้น -ทูลอ้อนวอนแล้ว

จึงทรงยังอกาลรวกุกกุฏชาดกให้พิสดาร (ความย่อ) ว่า

ไก่ตัวนี้เติบโตแล้วในสำนักของผู้มิใช่มารดาและบิดา
อยู่ในสกุลแห่งผู้มิใช่อาจารย์ จึงไม่รู้จักกาลหรือมิใช่กาล ดังนี้แล้ว

“อมาตาปิตุสංวฑฺโฒ อนาจริยกุเล วสං
นายं กาลมกาลं วา อภิชานาติ กุกฺกุโฏ”ติ

อิมं อกาลรวกุกฺกุฏชาตกं วิตฺถาเรตฺวา

ทรงยังยังชาดกอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยไก่ตัวขันในสมัยมิใช่กาล นี้ ว่า

“อ.ไก่ นี้ ตัวเติบโตดีแล้วในสำนักของไก่ตัวมิใช่มารดาและบิดา ตัวอยู่อยู่ ในตระกูลของไก่ตัวมิใช่อาจารย์ ย่อมไม่รู้เฉพาะ ซึ่งกาล หรือ หรือว่า ซึ่งสมัยมิใช่กาล” ดังนี้
ให้พิสดารแล้ว

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อันธรรมดาภิกษุเมื่อกล่าวสอนคนอื่น พึงทำตนให้เป็นอันทรมานดีแล้ว เพราะบุคคลเมื่อกล่าวสอนอย่างนั้น เป็นผู้ฝึกดีแล้ว ชื่อว่าย่อมฝึกได้แล้ว ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกฺขเว ปรं โอวทนฺเตน นาม อตฺตา สุทนฺโต กาตพฺโพ, เอวं โอวทนฺโต หิ สุทนฺโต หุตฺวา ทเมติ นามา”ติ วตฺวา อิมं คาถมาห

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ตน (อันบุคคล) ชื่อ ผู้เมื่อกล่าวสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น พึงกระทำให้เป็นผู้- (อันตน) -ฝึกดีแล้ว, เพราะว่า (อ.บุคคล) เมื่อกล่าวสอน อย่างนี้ เป็นผู้- (อันตน) -ฝึกดีแล้ว เป็นชื่อว่า ย่อมฝึก” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

พึงบุคคลพร่ำสอนผู้อื่นอยู่ฉันใด พึงทำตนฉันนั้น
บุคคลผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ (จึง) ควรฝึก (ผู้อื่น)
เพราะว่า ได้ยินว่า ตนฝึกฝนได้โดยยาก

“อตฺตานญฺเจ ตถา กยิรา, ยถญฺญมนุสาสติ,
สุทนฺโต วต ทเมถ, อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม”ติ.

“หากว่า (อ.ภิกษุ) พึงกระทำ ซึ่งตน -, (อ.ตน) ย่อมตามสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น ฉันใด, - ฉันนั้น ไซร้, (อ.ภิกษุ นั้น) เป็นผู้- (อันตน) -ฝึกดีแล้ว หนอ (เป็น) พึงฝึก, เพราะว่า ได้ยินว่า อ.ตน เป็นผู้อันบุคคลฝึกได้โดยยาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แก้อรรถ

พึงทราบความแห่งพระคาถานั้นว่า ภิกษุกล่าวแล้วว่า พึงจงกรมในปฐมยามเป็นต้น ชื่อว่าย่อมกล่าวสอนผู้อื่น ฉันใด

ตสฺสตฺโถ “ยถา ภิกฺขุ ฯเปฯ ตถา ทเมตพฺโพ”ติ.

ตสฺสตฺโถ / “ยถา ภิกฺขุ / ‘ปฐมยามาทีสุ จงฺกมิตพฺพนฺ”ติ วตฺวา / ปรं โอวทติ,

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น ว่า “อ.ภิกษุ กล่าวแล้ว ว่า (อันท่าน ท.) พึงจงกรม (ในยาม ท.) มียามเบื้องต้นเป็นต้น” ดังนี้ ย่อมกล่าวสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น ฉันใด,

ตนเองก็ฉันนั้น อธิษฐานกิจมีจงกรมเป็นต้น ชื่อว่าพึงกระทำตนเหมือนอย่างสอนผู้อื่น

สยๆ จงฺกมนาทีนิ อธิฏฺฐหนฺโต / อตฺตานญฺเจ ตถา กยิรา, / ยถญฺญมนุสาสติ.

หากว่า (อ.ภิกษุ) อธิษฐานอยู่ (ซึ่งวัตร ท.) มีการจงกรมเป็นต้น ด้วยตนเอง ชื่อว่าพึงกระทำซึ่งตน -, (อ.ตน) ย่อมตามสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น ฉันใด, - ฉันนั้น ไซร้.

เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีตนฝึกดีแล้วหนอ ควรฝึก (บุคคลอื่น) บาทพระคาถาว่า **สุทนฺโต วต ทเมถ** ความว่า ภิกษุย่อมพร่ำสอนผู้อื่นด้วยคุณอันใด เป็นผู้ฝึกฝนดีแล้วด้วยตนด้วยคุณอันนั้น ควรฝึก (ผู้อื่น)

เอวๆ สนฺเต / สุทนฺโต วต ทเมถาติ / เยน คุเณน / ปรๆ อนุสาสติ / เตน อตฺตนา / สุทนฺโต หุตฺวา ทเมยฺย.

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ มีอยู่ (อ.ภิกษุ นั้น) เป็นผู้- (อันตน) -ฝึกดีแล้ว หนอ (เป็น) พึงฝึก, (อ.อรรถ ว่า อ.ภิกษุ) ย่อมตามสอน (ซึ่งบุคคล) อื่น ด้วยคุณ ใด เป็นผู้- (อันตน) -ฝึกดีแล้ว (ด้วยคุณ) นั้น เป็น พึงฝึก” (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **สุทนฺโต วต ทเมถ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม** ความว่า เพราะว่าชื่อว่าตนนี้ เป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนได้ยาก เพราะเหตุนั้น ตนนั้นย่อมเป็นสภาพอันบุคคลฝึกฝนดีแล้ว ด้วยประการใด ควรฝึกตนด้วยประการนั้น

อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโมติ / อยๆ หิ / อตฺตา นาม ทุทฺทโม. / ตสฺมา ยถา โส / สุทนฺโต โหติ, / ตถา ทเมตพฺโพติ.

(อ.อรรถ ว่า) เพราะว่า ชื่อ อ.ตน นี้ เป็นผู้อันบุคคลฝึกได้โดยยาก (ย่อมเป็น). เพราะเหตุนั้น (อ.ตน) นั้น เป็นผู้- (อันบุคคล) -ฝึกดีแล้ว ย่อมเป็น โดยประการใด, (อ.ตน อันบุคคล) พึงฝึก โดยประการนั้น (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **อตฺตา หิ กิร ทุทฺทโม** ดังนี้ ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ)

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแม้ประมาณ ๕๐๐ รูป นั้น บรรลุพระอรหัตผลแล้ว ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู / อรหตฺตๆ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น แม้ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต (ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์) ดังนี้แล.

เรื่องพระปธานิกติสสเถระ จบ

ปธานิกติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระผู้กระทำซึ่งความเพียร (จบแล้ว).

๔. เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ

๔. กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ.

๔. อ.เรื่องแห่งมารดาของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** เป็นต้น

อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / กุมารกสฺสปตฺเถรสฺส มาตรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งมารดา ของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** ดังนี้เป็นต้น.

มารดาของพระกุมารกัสสปะบวช

ดังได้สดับมา มารดาของพระเถระนั้นเป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ ขอบรรพชาแล้วจำเดิมแต่เวลาตนถึงความเป็นผู้รู้เดียงสา

สา กิร / ราชคหนคเร เสฏฺฐิธีตา / วิญฺญุตํ ปตฺตกาลโต ปฏฺฐาย / ปพฺพชฺชํ ยาจิ,

ได้ยินว่า (อ.มารดา ของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ นั้น) เป็นธิดาของเศรษฐี ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ (เป็น) ขอแล้ว ซึ่งการบวช จำเดิม แต่กาลเป็นที่ถึงแล้ว[๑] ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้แจ้ง.

แม้อ้อนวอนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่ได้บรรพชาแต่สำนักของมารดาและบิดา เจริญวัยแล้วไปสู่ตระกูลผัวเป็นผู้มีผัวดั่งเทวดาอยู่ครองเรือนแล้ว

ปุนปฺปุนํ ยาจมานาปิ / มาตาปิตูนํ สนฺติกา / ปพฺพชฺชํ อลภิตฺวา / วยปฺปตฺตา ปติกุลํ คนฺตฺวา / ปติเทวตา หุตฺวา / อคารํ อชฺฌาวสิ.

แม้ขออยู่ บ่อย ๆ ไม่ได้แล้ว ซึ่งการบวช จากสำนัก ของมารดาและบิดา ท. ผู้ถึงแล้วซึ่งวัย ไปแล้วสู่ตระกูลแห่งผัว เป็นผู้มีผัวเพียงดังเทวดา เป็น อยู่ครองแล้ว ซึ่งเรือน.

---

[๑] **ปตฺตกาล** กาลเป็นที่ถึงแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก ปตฺต + กาล วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปตฺโต จ โส กาโล จาติ **ปตฺตกาโล**. เป็นที่ถึงแล้ว ด้วย เป็นที่ถึงแล้วนั้น เป็นกาล ด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปัตตกาละ, คำว่า **ปตฺต** เป็นที่ถึงแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + อป ธาตุ (ปาปุณเน = ถึง) + ต ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ ลบพยัญชนะ ป ที่สุดธาตุ และซ้อน ตฺ ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า ปาปุณิ เอตฺถาติ **ปตฺโต**, กาโล. ถึงแล้ว ในกาลนี้ เพราะเหตุนั้น กาลนี้ ชื่อว่า ปัตตะ (เป็นที่ถึงแล้ว) ได้แก่ กาล

ครั้นต่อมาไม่นานนัก สัตว์เกิดในครรภ์ตั้งขึ้นแล้วในท้องของนาง

อถสฺสา / น จิรสฺเสว / กุจฺฉิสฺมึ คพฺโภ ปติฏฺฐหิ.

ครั้งนั้น อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในท้อง (ของธิดาของเศรษฐี) นั้น โดยกาลไม่นานนั่นเทียว.

แต่นางไม่ทราบความที่ครรภ์นั้นตั้งขึ้นเลย ยังสามีให้ยินดีแล้วจึงขอบรรพชา

สา ปนสฺส / ปติฏฺฐิตภาวํ อชานิตฺวาว / สามิกํ อาราเธตฺวา / ปพฺพชฺชํ ยาจิ.

ก็ (อ.ธิดาของเศรษฐี) นั้น ไม่รู้แล้วนั่นเทียว ซึ่งความที่- (แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์) นั้น -เป็นผู้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ยังสามี ให้ยินดียิ่งแล้ว ขอแล้ว ซึ่งการบวช.

ครั้งนั้นสามีนั้นนำนางไปสู่สำนักของนางภิกษุณีด้วยสักการะใหญ่ ไม่ทราบอยู่ ให้บวชในสำนักของนางภิกษุณีที่เป็นฝักฝ่ายแห่งพระเทวทัตแล้ว

อถ นํ โส / มหนฺเตน สกฺกาเรน / ภิกฺขุนีอุปสฺสยํ เนตฺวา / อชานนฺโต / เทวทตฺตปกฺขิกานํ ภิกฺขุนีนํ / สนฺติเก ปพฺพาเชสิ.

ครั้งนั้น (อ.สามี) นั้น นำไปแล้ว (ซึ่งธิดาของเศรษฐี) นั้น สู่ที่เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งนางภิกษุณีด้วยสักการะ อันใหญ่ ไม่รู้อยู่ (ยังธิดาของเศรษฐี) ให้บวชแล้ว ในสำนัก ของนางภิกษุณี ท. ผู้เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งพระเทวทัต.

โดยสมัยอื่น นางถูกนางภิกษุณีเหล่านั้นทราบความที่นางมีครรภ์แล้ว ถามว่า นี่อะไรกัน

อปเรน สมเยน / ตสฺสา คพฺภินีภาวํ ญตฺวา / ตาหิ “กึ อิทนฺ”ติ ปุฏฺฐา

โดยสมัย อื่นอีก (อ.นางภิกษุณี นั้น) ผู้- (อันนางภิกษุณี ท.) เหล่านั้น รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งนางภิกษุณี) นั้น -เป็นผู้มีครรภ์ -ถามแล้ว ว่า “(อ.เหตุ) นี้ อะไร” ดังนี้

จึงตอบว่า แม่เจ้า ดิฉันไม่ทราบว่า นี่เป็นอย่างไร แต่ศีลของดิฉันไม่ด่างพร้อยเลย

“นาหํ อยฺเย ชานามิ / ‘กิเมตํ’, / สีลํ ปน เม / อโรคเมวา”ติ [อาห].

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่แม่เจ้า อ.ดิฉัน ย่อมไม่รู้ ว่า ‘(อ.เหตุ) นั่น อะไร’ (ดังนี้), แต่ว่า อ.ศีลของดิฉัน เป็นศีลมีความด่างพร้อยหามิได้นั่นเทียว (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พวกนางภิกษุณีนำนางไปสู่สำนักของพระเทวทัตแล้ว

ภิกฺขุนิโย / ตํ เทวทตฺตสฺส / สนฺติกํ เนตฺวา

อ.นางภิกษุณี ท. นำไปแล้ว (ซึ่งนางภิกษุณี) นั้น สู่สำนัก ของพระเทวทัต

ถามว่า นางภิกษุณีนี้บวชด้วยศรัทธา

“อยํ ภิกฺขุนี ฯเปฯ กโรมา”ติ ปุจฺฉึสุ.

“อยํ ภิกฺขุนี / สทฺธาย ปพฺพชิตา,

ถามแล้ว ว่า “อ.นางภิกษุณี นี้ บวชแล้ว ด้วยศรัทธา,

พวกดิฉันไม่ทราบกาลแห่งครรภ์ของนางนี้ตั้งขึ้น

อิมิสฺสา มยํ / คพฺภสฺส ปติฏฺฐิตกาลํ / น ชานาม;

อ.ดิฉัน ท. ย่อมไม่รู้ ซึ่งกาลเป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว- แห่งสัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ (ของนางภิกษุณี) นี้,

บัดนี้พวกดิฉันจะทำอย่างไร

กึ ทานิ กโรมา”ติ ปุจฺฉึสุ.

(อ.ดิฉัน ท.) จะกระทำ อย่างไร ในกาลนี้” ดังนี้.

พระเทวทัตคิดเหตุเพียงเท่านี้ว่า ความเสียชื่อเสียงจงอย่าเกิดขึ้น แก่พวกนางภิกษุณีผู้ทำตามโอวาทของเรา

เทวทตฺโต / “มา มยฺหํ / โอวาทการิกานํ ภิกฺขุนีนํ / อยโส อุปฺปชฺชตู”ติ / เอตฺตกเมว จินฺเตตฺวา

(อ.พระเทวทัต) คิดแล้ว (ซึ่งเหตุ) อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว ว่า “อ.โทษมิใช่ยศ จง- อย่า -เกิดขึ้น แก่นางภิกษุณี ท. ผู้กระทำซึ่งโอวาท ของเรา” ดังนี้

จึงกล่าวว่า พวกเธอจงให้นางนั้นสึกเสีย

“อุปฺปพฺพาเชถ นนฺ”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เธอ ท.) จง- (ยังนางภิกษุณี) นั้น -ให้สึก” ดังนี้.

นางภิกษุณีสาวนั้นฟังคำนั้นแล้ว

ตํ สุตฺวา สา ทหรา

(อ.นางภิกษุณี) สาว[๑] นั้น ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น

กล่าวว่า แม่เจ้า ขอแม่เจ้าทั้งหลายอย่าให้ดิฉันฉิบหายเสียเลย

“มา มํ อยฺเย ฯเปฯ เชตวนํ เนถา”ติ.

“มา มํ อยฺเย นาเสถ,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่แม่เจ้า (อ.ท่าน ท.) ขอจง- อย่า ยังดิฉัน -ให้ฉิบหาย,

ดิฉันมิได้บวชเจาะจงพระเทวทัต

นาหํ / เทวทตฺตํ อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตา,

อ.ดิฉัน เป็นผู้บวชแล้ว เจาะจง ซึ่งพระเทวทัต (ย่อมเป็น) หามิได้,

---

[๑] **ทหร, ทหรา** หนุ่ม, สาว. สำเร็จรูปมาจาก ทุ + หร หรเณ (นำไป) + อ กัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ อโสสณํ องฺคํ หรตีติ **ทหโร**. ผู้นำอวัยวะให้เติบโตขึ้นไปอีกได้ยาก ชื่อว่า ทหระ (หนุ่ม). ในอิตถีลิงค์ ลง **อา** ปัจจัย มีรูปเป็น **ทหรา** (สาว).

แม่เจ้าทั้งหลาย จงมาเถิด จงนำดิฉันไปสู่พระเชตวันซึ่งเป็นสำนักของพระศาสดา

เอถ มं / สตฺถุ สนฺติกं / เชตวนं เนถา”ติ.

(อ.ท่าน ท.) จงมา, (อ.ท่าน ท.) จงนำไป ซึ่งดิฉัน สู่พระเชตวัน อันเป็นสำนัก ของพระศาสดา” ดังนี้.

นางภิกษุณีเหล่านั้นพานางไปสู่พระเชตวัน กราบทูลแด่พระศาสดาแล้ว

ตา ตं อาทาย / เชตวนं คนฺตฺวา / สตฺถุ อาโรเจสุ.

(อ.นางภิกษุณี ท.) เหล่านั้น พาเอาแล้ว (ซึ่งนางภิกษุณีสาว) นั้น ไปแล้ว สู่พระเชตวัน กราบทูลแล้ว แด่พระศาสดา.

พระกุมารกัสสปะเกิด

พระศาสดาแม้ทรงทราบอยู่ว่า ครรภ์ตั้งขึ้นแล้วในเวลานางเป็นคฤหัสถ์

สตฺถา / “ตสฺสา คิหิกาเล / คพฺโภ ปติฏฺฐิโต”ติ ชานนฺโตปิ

อ.พระศาสดา แม้ทรงทราบอยู่ ว่า “อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในกาล- (แห่งนางภิกษุณีสาว) นั้น -เป็นคฤหัสถ์” ดังนี้

เพื่อจะเปลื้องเสียซึ่งถ้อยคำของชนอื่น จึงรับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านมหาอนาถ-บิณฑิกะ ท่านจุลอนาถบิณฑิกะ นางวิสาขาอุบาสิกาและสกุลใหญ่อื่น ๆ มาแล้ว

ปรวาทโมจนตฺถं / ราชานं ปเสนทิโกสลं / มหาอนาถปิณฺฑิกं / จุลฺลอนาถปิณฺฑิกं / วิสาขं อุปาสิกं / อญฺญานิ จ มหากุลานิ ปกฺโกสาเปตฺวา

(ทรงยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งพระราชา พระนามว่าปเสนทิโกศล (ด้วย) ซึ่งเศรษฐีชื่อว่ามหาอนาถบิณฑิกะ (ด้วย) ซึ่งเศรษฐีชื่อว่าจุลอนาถบิณฑิกะ (ด้วย) ซึ่งอุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา (ด้วย) ซึ่งตระกูลใหญ่ ท. เหล่าอื่น ด้วย เพื่ออันเปลื้องซึ่งวาทะของบุคคลอื่น

ทรงบังคับพระอุบาลีเถระว่า เธอจงไป จงชำระกรรมของภิกษุณีสาวนี้ให้หมดจดในท่ามกลางบริษัท ๔

อุปาลิตฺเถรं อาณาเปสิ / “คจฺฉ, / อิมิสฺสา ทหราย ภิกฺขุนิยา / จตุปฺปริสมชฺเฌ กมฺมं โสเธหี”ติ.

ทรงสั่งบังคับแล้ว ซึ่งพระอุบาลีผู้เถระ ว่า “(อ.เธอ) จงไป, (อ.เธอ) ยังกรรม ของนางภิกษุณี สาวนี้ จงให้หมดจด ในท่ามกลางแห่งบริษัท ๔” ดังนี้.

พระเถระให้เชิญนางวิสาขามาตรงพระพักตร์พระราชาแล้ว ให้สอบสวนอธิกรณ์นั้น

เถโร / รญฺโญ ปุรโต / วิสาขं ปกฺโกสาเปตฺวา / ตं อธิกรณं ปฏิจฺฉาเปสิ.

อ.พระเถระ (ยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งนางวิสาขา (ยังนางวิสาขา นั้น) ให้สอบสวนแล้ว ซึ่งอธิกรณ์ ในเบื้องพระพักตร์ (ในเบื้องหน้า) ของพระราชา.

นางวิสาขานั้นให้คนล้อมเครื่องล้อมคือม่าน ตรวจดูมือ เท้า สะดือและที่สุดแห่งท้องของนางภิกษุณีนั้นภายในม่านแล้วนับเดือนและวันดู

สา / สาณิปฺปาการํ ปริกฺขิปาเปตฺวา / อนฺโตสาณิยํ / ตสฺสา หตฺถปาทนาภิอุทรปริโยสานานิ โอโลเกตฺวา / มาสทิวเส มาเนตฺวา

(อ.นางวิสาขา) นั้น (ยังบุคคล) ให้ล้อมแล้ว ซึ่งกำแพงคือม่าน ตรวจดูแล้ว ซึ่งมือและเท้าและสะดือและที่สุดรอบแห่งท้อง ท. (ของนางภิกษุณี สาว) นั้น ในภายในแห่งม่าน นับแล้ว ซึ่งเดือนและวัน ท.

ทราบว่า นางได้ครรภ์ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ จึงบอกความนั้นแก่พระเถระ

“คิหิภาเว / อิมาย คพฺโภ ลทฺโธ”ติ ญตฺวา / เถรสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสิ.

รู้แล้ว ว่า “อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ (อันนางภิกษุณี สาว) นี้ ได้แล้ว ในความเป็นแห่งคฤหัสถ์” ดังนี้ บอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น แก่พระเถระ.

ครั้งนั้นพระเถระยังความที่นางเป็นผู้บริสุทธิ์ ให้กลับตั้งขึ้นในท่ามกลางบริษัทแล้ว

อถสฺสา เถโร / ปริสมชฺเฌ / ปริสุทฺธภาวํ ปติฏฺฐาเปสิ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ ยังความที่- (แห่งนางภิกษุณี สาว) นั้น -เป็นผู้หมดจดรอบแล้ว ให้ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในท่ามกลางแห่งบริษัท.

โดยสมัยอื่นนางคลอดบุตรมีอานุภาพมาก ซึ่งมีความปรารถนาตั้งไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าทรงพระนาว่าปทุมุตตระ

สา / อปเรน สมเยน / ปทุมุตฺตรพุทฺธปาทมูเล / ปติฏฺฐิตปฺปตฺถนํ / มหานุภาวํ ปุตฺตํ วิชายิ.

โดยสมัย อื่นอีก (อ.นางภิกษุณี สาว) นั้น คลอดแล้ว ซึ่งบุตร ผู้มีอานุภาพอันมาก ผู้มีความปรารถนาอันตั้งไว้เฉพาะแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งพระบาทของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ.

มีกุมารนำหน้าเพราะพระราชาทรงชุบเลี้ยง

ภายหลังวันหนึ่งพระราชาเสด็จไป ณ ที่ใกล้สำนักของนางภิกษุณี ทรงสดับเสียงทารกจึงตรัสถามว่า นี้เสียงอะไร

อเถกทิวสํ ราชา / ภิกฺขุนีอุปสฺสยสมีเป คจฺฉนฺโต / ทารกสทฺทํ สุตฺวา / “กึ อิทนฺ”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.พระราชา เสด็จไปอยู่ ณ ที่ใกล้แห่งที่เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งนางภิกษุณี ทรงสดับแล้ว ซึ่งเสียงของทารก ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.สัททชาต) นี้ อะไร” ดังนี้,

เมื่ออำมาตย์กราบทูลว่า พระเจ้าข้า บุตรของนางภิกษุณีนั่นเกิดแล้ว นั่นเป็นเสียงของบุตรนางภิกษุณีนั้น

“เทว / เอติสฺสา ภิกฺขุนิยา / ปุตฺโต ชาโต, / ตสฺเสส สทฺโท”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.บุตร ของนางภิกษุณี นั่น เกิดแล้ว, (อ.เสียง) นั่น เป็นเสียง (ของบุตร ของนางภิกษุณี) นั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันราชบุรุษ) กราบทูลแล้ว,

ทรงนำกุมารนั้นไปสู่พระราชมนเทียรของพระองค์ ได้ประทานให้แก่แม่นมทั้งหลาย

ตํ กุมารํ / อตฺตโน ฆรํ เนตฺวา / ธาตีนํ อทาสิ.

ทรงนำไปแล้ว ซึ่งกุมาร นั้น สู่วัง ของพระองค์ ได้พระราชทานแล้ว แก่หญิงแม่นม ท.

ก็ในวันตั้งชื่อ ชนทั้งหลายตั้งชื่อของกุมารนั้นว่า กัสสปะ เพราะความที่กุมารนั้น เป็นผู้อันพระราชาทรงให้เจริญแล้ว ด้วยเครื่องบริหารของพระกุมาร จึงรู้กันว่า กุมารกัสสปะ

นามคฺคหณทิวเส จสฺส / “กสฺสโป”ติ นามํ กตฺวา / กุมารปริหาเรน วฑฺฒิตตฺตา / “กุมาร-กสฺสโป”ติ สญฺชานึสุ.

ก็ ในวันเป็นที่ถือเอาซึ่งชื่อ (อ.ชน ท.) กระทำแล้ว (ซึ่งคำ) ว่า “อ.กัสสปะ” ดังนี้ ให้เป็นชื่อ (ของกุมาร) นั้น รู้พร้อมแล้ว ว่า “อ.กุมารกัสสปะ” ดังนี้ เพราะความที่- (แห่งกุมาร นั้น) -เป็นผู้เติบโตแล้ว ด้วยวัตถุเป็นเครื่องบริหารแห่งกุมาร.

กุมารนั้นทุบตีเด็กในสนามกีฬาแล้ว เมื่อพวกเด็กกล่าวว่า พวกเราถูกคนไม่มีแม่ไม่มีพ่อทุบตีแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระราชา

โส กีฬามณฺฑเล / ทารเก ปหริตฺวา, / “นิมฺมาตาปิติเกนมฺหา / ปหฏฺา”ติ วุตฺเต, / ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา

(อ.กุมาร) นั้น ตีแล้ว ซึ่งเด็ก ท. ในสนามเป็นที่เล่น, (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เรา ท.) เป็นผู้- (อันเด็ก) ผู้มีมารดาและบิดาออกแล้ว -ตีแล้ว เป็นแล้ว[๑]” ดังนี้ (อันเด็ก ท. เหล่านั้น) กล่าวแล้ว, เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระราชา

ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นสมมติเทพ พวกเด็กย่อมว่าหม่อมฉันว่า ไม่มีมารดาและบิดา ขอพระองค์ทรงตรัสบอกมารดาแก่หม่อมฉัน

“เทว / มํ ‘นิมฺมาตาปิติโกติ วทนฺติ, / มาตรํ เม อาจิกฺขถาติ ปุจฺฉิตฺวา,

ทูลถามแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.เด็ก ท.) ย่อมกล่าว ว่า “(อ.เด็ก) ผู้มีมารดาและบิดาออกแล้ว” ดังนี้ กะหม่อมฉัน, (อ.พระองค์) ขอจงตรัสบอก ซึ่งมารดา แก่หม่อมฉัน” ดังนี้,

เมื่อพระราชาทรงแสดงหญิงแม่นมทั้งหลายตรัสว่า หญิงเหล่านี้เป็นมารดาของเจ้า

รญฺญา ธาติโย ทสฺเสตฺวา / “อิมา เต มาตโร”ติ วุตฺเต,

---

[๑] **อมฺห** ย่อมมี-เป็น, มี-เป็นแล้ว. คำว่า นิมฺมาตาปิติเกนมฺหา ปหฏา ตัดบทเป็น นิมฺมาตาปิติเกน + อมฺห + ปหฏา ทีฆะ อ เป็น อา, **อมฺห** สำเร็จรูปมาจาก อส ธาตุ (ภุวิ - มี, เป็น) + อ ปัจจัย + ม วัตตมานาวิภัตติ ในที่นี้ลงในอดีตกาล (วตฺตมานา โยควิภาคะ ใน วตฺตมานา ปจฺจุปฺปนฺเน), ลบ อ ปัจจัย (โลปญฺเจตฺถมกาโร), แปลง ม เป็น มฺห และลบ ส (อสสฺมา มิมานํ มฺหิมฺหานฺตโลโป จ.)

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “(อ.หญิง ท.) เหล่านี้ เป็นมารดา ของเจ้า (ย่อมเป็น)” ดังนี้ อันพระราชาทรงแสดงแล้ว ซึ่งหญิงแม่นม ท. ตรัสแล้ว,

จึงกราบทูลว่า มารดาของหม่อมฉันไม่มีเท่านี้

“น เอตฺตกา ฯเปฯ อาจิกฺขถา”ติ อาห.

“น เอตฺตกา / มม มาตโร,

กราบทูลแล้ว ว่า “(อ.หญิง ท.) ผู้มีประมาณเท่านี้ เป็นมารดา ของหม่อมฉัน (ย่อมเป็น) หามิได้,

อันมารดาของหม่อมฉันพึงมีคนเดียว

เอกายเม / มาตรา ภวิตพฺพํ,

(อันหญิง) คนเดียว เป็นมารดา ของหม่อมฉัน พึงเป็น,

ขอพระองค์ตรัสบอกมารดานั้นแก่หม่อมฉันเถิด

ตํ เม อาจิกฺขถา”ติ อาห.

(อ.พระองค์) ขอจงตรัสบอก (ซึ่งมารดา) นั้น แก่หม่อมฉัน” ดังนี้.

พระราชาทรงดำริว่า เราไม่อาจลวงกุมารนี้ได้

ราชา / “น สกฺกา อิมํ / วญฺเจตุนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

อ.พระราชา ทรงดำริแล้ว ว่า “(อันเรา) ไม่อาจ เพื่ออันลวง (ซึ่งกุมาร) นี้” ดังนี้

จึงตรัสว่า พ่อ มารดาของเจ้าเป็นภิกษุณี เจ้าอันเรานำมาแต่สำนักนางภิกษุณี

“ตาต / ตว มาตา ภิกฺขุนี, / ตฺวํ มยา / ภิกฺขุนีอุปสฺสยา อานีโต”ติ.

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ อ.มารดา ของเจ้า เป็นนางภิกษุณี (ย่อมเป็น), อ.เจ้า เป็นผู้- อันเรา -นำมาแล้ว จากที่เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งนางภิกษุณี (ย่อมเป็น) ดังนี้.

กุมารกัสสปะออกบวชบรรลุพระอรหันต์

กุมารนั้นมีความสังเวชเกิดขึ้นพร้อมแล้วด้วยเหตุเพียงเท่านั้นนั่นแหละ กราบทูลว่า ข้าแต่พระบิดา ขอพระองค์จงให้หม่อมฉันบวชเถิด

โส ตาวตเกเนว / สมุปฺปนฺนสํเวโค หุตฺวา / “ตาต ปพฺพาเชถ มนฺ”ติ อาห.

(อ.กุมาร) นั้น เป็นผู้มีความสังเวชอันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว (ด้วยเหตุ) อันมีประมาณเพียงนั้นนั่นเทียว เป็น กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่เสด็จพ่อ (อ.พระองค์) ขอจง- ทรงยังหม่อมฉัน -ให้บวช” ดังนี้.

พระราชาทรงรับว่า ดีละ พ่อ แล้วยังกุมารนั้นให้บวชในสำนักของพระศาสดา ด้วยสักการะเป็นอันมาก

ราชา / “สาธุ ตาตา”ติ / ตํ มหนฺเตน สกฺกาเรน / สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพาเชสิ.

อ.พระราชา (ทรงรับพร้อมแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ อ.ดีละ” ดังนี้ (ทรงยังกุมาร) นั้น ให้บวชแล้ว ในสำนัก ของพระศาสดา ด้วยสักการะ อันใหญ่.

กุมารกัสสปะนั้นได้อุปสมบทแล้วปรากฏว่า พระกุมารกัสสปเถระ

โส ลทฺธูปสมฺปโท / “กุมารกสฺสปตฺเถโร”ติ ปญฺญายิ.

(อ.กุมาร) นั้น ผู้มีอุปสมบทอันได้แล้ว ปรากฏแล้ว ว่า “อ.พระกุมารกัสสปะผู้เถระ” ดังนี้.

ท่านเรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดา เข้าไปสู่ป่าพยายามแล้ว ไม่สามารถจะให้คุณวิเศษบังเกิดได้

โส / สตฺถุ สนฺติเก / กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา / อรญฺญํ ปวิสิตฺวา / วายมิตฺวา / วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ อสกฺโกนฺโต

(อ.พระเถระ) นั้น เรียนเอาแล้ว ซึ่งกัมมัฏฐาน ในสำนัก ของพระศาสดา เข้าไปแล้ว สู่ป่า พยายามแล้ว ไม่อาจอยู่ เพื่ออัน- ยังคุณวิเศษ -ให้บังเกิด

จึงคิดว่า เราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษอีก มาสู่สำนักของพระศาสดา อยู่ในอันธวันแล้ว

“ปุน กมฺมฏฺฐานํ วิเสเสตฺวา / คเหสฺสามี”ติ / สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา / อนฺธวเน วิหาสิ.

(คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) จักเรียนเอา ซึ่งกัมมัฏฐาน ให้วิเศษ อีก” ดังนี้ มาแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา อยู่แล้ว ในอันธวัน.

ครั้งนั้นภิกษุผู้ทำสมณธรรมร่วมกัน ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บรรลุอนาคามิผลแล้ว บังเกิดในพรหมโลก มาจากพรหมโลกถามปัญหา ๑๕ ข้อ กะพระกุมารกัสสปะนั้นแล้ว

อถ นํ / กสฺสปพุทฺธกาเล / เอกโต สมณธมฺมํ กตฺวา / อนาคามิผลํ ปตฺวา / พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตภิกฺขุ / พฺรหฺมโลกโต อาคนฺตฺวา / ปณฺณรส ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา

ครั้งนั้น อ.ภิกษุผู้- กระทำ- ซึ่งสมณธรรม โดยความเป็นอันเดียวกัน ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ -แล้ว -จึงบรรลุ- ซึ่งอนาคามิผล -แล้ว -จึงบังเกิดแล้ว ในพรหมโลก มาแล้ว จากพรหมโลก ถามแล้ว ซึ่งปัญหา ท. ๑๕ (กะพระเถระ) นั้น

ส่งไปด้วยคำว่า คนอื่นยกพระศาสดาเสีย ที่สามารถเพื่อจะพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้ไม่มี

“อิเม ปญฺเห ฯเปฯ อุคฺคณฺหา”ติ อุยฺโยเชสิ.

“อิเม ปญฺเห ฐเปตฺวา / สตฺถารํ อญฺโญ / พฺยากาตุํ สมตฺโถ นตฺถิ,

ส่งไปแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “(อ.บุคคล) อื่น เว้น ซึ่งพระศาสดา ผู้สามารถ เพื่ออันพยากรณ์ซึ่งปัญหา ท. เหล่านี้ ย่อมไม่มี[๑],

---

[๑] **นตฺถิ** ย่อมไม่มี. โดยนิยมทั่วไป ถ้าเป็น**เอกวจนะ** ใช้เป็น**อาขยาต**ได้ ตัดบทเป็น น + **อตฺถิ** (อส ภุวิ [มี, เป็น] + อ + ติ) ถ้าเป็น **พหุวจนะ** ใช้เป็น**นิบาต**. ในคัมภีร์สัททนีติ ปทมาลา ได้แสดงหลักการใช้ **อตฺถิ, นตฺถิ** ไว้ว่า อตฺถินตฺถิสทฺทา หิ นิปาตตฺตา เอกตฺเตปิ พหุตฺเตปิ ปวตฺตนฺติ “ปุตฺตา มตฺถิ ธนมฺมตฺถิ. นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ. นตฺถิ สมณพฺราหฺมณา”ติอาทีสุ. ... เอเตสุ หิ อตฺถิสทฺโท อาขฺยาต-นิปาตวเสน ภิชฺชติ “อตฺถิ สนฺติ สวิชฺชติ. อตฺถิขีรา พฺราหฺมณี”ติอาทีสุ, นตฺถิสทฺโท ปน นิปาโตเยว. **อตฺถิ, นตฺถิ** ศัพท์ ใช้ได้ทั้ง **เอกวจนะ**และ**พหุวจนะ** เพราะเป็น**นิบาต** เช่น ปุตฺตา มตฺถิ ธนมฺมตฺถิ (บุตรทั้งหลายของเรามีอยู่ ทรัพย์ของเรามีอยู่). นตฺถิ อตฺตสมํ เปมํ (ไม่มีสิ่งที่เป็นที่รักเสมอด้วยตน). นตฺถิ สมณพฺราหฺมณา (ไม่มีสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย) ... บรรดา **อตฺถิ, นตฺถิ** ศัพท์เหล่านั้น **อตฺถิ** ศัพท์เป็นได้ ๒ ประเภท คือ **อาขยาต**และ**นิบาต** เช่น อตฺถิ สนฺติ สวิชฺชติ (มีอยู่). อตฺถิขีรา พฺราหฺมณี (นางพราหมณีผู้มีน้ำนม). ส่วน **นตฺถิ** ศัพท์ เป็น**นิบาต**เท่านั้น

ท่านจงไป จงเรียนเนื้อความของปัญหาเหล่านี้ ในสำนักของพระศาสดาเถิด

คจฺฉ, / สตฺถุ สนฺติเก / อิเมสํ อตฺถํ / อุคฺคณฺหา”ติ อุยฺโยเชสิ.

(อ.ท่าน) จงไป, (อ.ท่าน) จงเรียนเอา ซึ่งเนื้อความ (แห่งปัญหา ท.) เหล่านี้ ในสำนัก ของพระศาสดา” ดังนี้.

ท่านทำเหมือนอย่างนั้น บรรลุพระอรหัตผลในเวลาที่ทรงแก้ปัญหาจบ

โส ตถา กตฺวา / ปญฺหวิสฺสชฺชนาวสาเน / อรหตฺตํ ปาปุณิ.

(อ.พระเถระ) นั้น กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต ในกาลอันเป็นที่สุดลง แห่งการทรงแก้ซึ่งปัญหา.

มารดาพระกุมารกัสสปะบรรลุพระอรหันต์

ก็ตั้งแต่วันที่พระเถระนั้นออกไปแล้ว น้ำตาไหลออกจากนัยน์ตาทั้ง ๒ ของนางภิกษุณีผู้เป็นมารดา ตลอด ๑๒ ปี

ตสฺส ปน / นิกฺขนฺตทิวสโต ปฏฺฐาย / ทฺวาทส วสฺสานิ / มาตุ ภิกฺขุนิยา / อกฺขีหิ อสฺสูนิ ปวตฺตยึสุ.

ก็ อ.น้ำตา ท. เป็นไปทั่วแล้ว จากนัยน์ตา ท. ของนางภิกษุณี ผู้เป็นมารดา สิ้นปี ท. ๑๒ จำเดิม แต่วันเป็นที่ออกไปแล้ว (แห่งพระเถระ) นั้น.

นางมีทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตร มีหน้าชุ่มไปด้วยน้ำตาทีเดียวเที่ยวไปเพื่อภิกษา พอเห็น พระเถระในระหว่างแห่งถนน

สา / ปุตฺตวิโยคทุกฺขิตา / อสฺสุตินฺเตเนว มุเขน / ภิกฺขาย จรมานา / อนฺตรวีถิยํ เถรํ ทิสฺวาว

(อ.นางภิกษุณี) นั้น ผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์เพราะความพลัดพรากจากบุตร มีหน้า อันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา นั่นเทียว เที่ยวไปอยู่ เพื่อภิกษา เห็นแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระเถระ ในระหว่างแห่งถนน

จึงร้องว่า ลูก ลูก วิ่งเข้าไปเพื่อจะจับพระเถระ ซวนเซล้มลงแล้ว

“ปุตฺต ปุตฺตา”ติ วิรวนฺตี / ตํ คณฺหิตุํ อุปธาวมานา / ปวตฺติตฺวา ปติ.

ร้องอยู่ ว่า “ดูก่อนบุตร ดูก่อนบุตร” ดังนี้ วิ่งเข้าไปอยู่ เพื่ออันจับ (ซึ่งพระเถระ) นั้น เป็นไปทั่ว แล้ว ล้มลงแล้ว.

นางมีถันหลั่งน้ำนมอยู่ลุกขึ้น มีจีวรเปียก ไปจับพระเถระแล้ว

สา / ถเนหิ ขีรํ มุญฺจนฺเตหิ / อุฏฺฐหิตฺวา / อลฺลจีวรา คนฺตฺวา / เถรํ คณฺหิ.

(อ.นางภิกษุณี) นั้น มีถัน ท. อันหลั่งอยู่ ซึ่งน้ำนม ลุกขึ้นแล้ว ผู้มีจีวรอันเปียก ไปแล้ว จับแล้ว ซึ่งพระเถระ.

พระเถระคิดว่า ถ้ามารดานี้จักได้ถ้อยคำอันไพเราะจากสำนักของเราไซร้ นางจักฉิบหายเสีย

โส จินฺเตสิ “สจายํ ฯเปฯ สลฺลปิสฺสามี”ติ.

โส จินฺเตสิ / “สจายํ / มม สนฺติกา / มธุรวจนํ ลภิสฺสติ, / วินสฺสิสฺสติ;

(อ.พระเถระ) นั้น คิดแล้ว ว่า “ถ้าว่า (อ.มารดา) นี้ จักได้ ซึ่งคำอันไพเราะ จากสำนัก ของเรา ไซร้, (อ.มารดา นี้) จักฉิบหาย,

เราจักเจรจากับมารดานี้ ทำให้กระด้างเทียว

ถทฺธเมว กตฺวา / อิมาย สทฺธึ สลฺลปิสฺสามี”ติ.

(อ.เรา) จักเจรจา กับ (ด้วยมารดา) นี้ กระทำ ให้เป็นคำกระด้างนั่นเทียว” ดังนี้.

ทีนั้นพระเถระกล่าวกะนางภิกษุณีผู้เป็นมารดานั้นว่า ท่านเที่ยวทำอะไรอยู่ จึงไม่อาจตัดแม้มาตรว่าความรักได้

อถ นํ อาห / “กึ กโรนฺตี วิจรสิ ? / สิเนหมตฺตมฺปิ / ฉินฺทิตุํ น สกฺโกสี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.พระเถระ) กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน) ย่อมเที่ยว กระทำอยู่ ซึ่งอะไร ?, (อ.ท่าน) ย่อมไม่อาจ เพื่ออันตัด (ซึ่งเหตุ) แม้สักว่าความรัก หรือ” ดังนี้ (กะนางภิกษุณี) นั้น.

นางคิดว่า โอ ถ้อยคำของพระเถระหยาบคาย

สา / “อโห กกฺขฬา / เถรสฺส กถา”ติ จินฺเตตฺวา

(อ.นางภิกษุณี) นั้น คิดแล้ว ว่า “โอ อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว ของพระเถระ เป็นวาจาหยาบ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

จึงกล่าวว่า พ่อ พ่อพูดอะไร ถูกพระเถระว่าเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละอีก จึงคิดว่า

“กึ วเทสิ ตาตา”ติ วตฺวา / ปุนปิ / ตเถว วุตฺตา จินฺเตสิ

(กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.ท่าน) ย่อมกล่าว ซึ่งคำอะไร” ดังนี้ ผู้- (อันพระเถระ) -กล่าวแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว แม้อีก คิดแล้ว ว่า

เราไม่อาจกลั้นน้ำตาไว้ได้สิ้น ๑๒ ปี เพราะเหตุแห่งบุตรนี้

“อหํ อิมสฺส การณา ฯเปฯ เม อิมินา”ติ

“อหํ / อิมสฺส การณา / ทฺวาทส วสฺสานิ / อสฺสูนิ นิวาเรตุํ / น สกฺโกมิ,

“อ.เรา ย่อมไม่อาจ เพื่ออันกลั้น ซึ่งน้ำตา ท. สิ้นปี ท. ๑๒ เพราะเหตุ (แห่งบุตร) นี้,

แต่บุตรของเรานี้ มีหัวใจกระด้าง

อยํ ปน เม / ถทฺธหทโย,

ส่วนว่า (อ.บุตร) ของเรา นี้ เป็นผู้มีหัวใจกระด้าง (ย่อมเป็น),

ประโยชน์อะไรของเราด้วยบุตรนี้

กึ เม อิมินา”ติ

(อ.ประโยชน์) อะไร แก่เรา (ด้วยบุตร) นี้” ดังนี้

ตัดความเสน่หาในบุตรบรรลุพระอรหัตผลในวันนั้นนั่นเอง

ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา / ตํทิวสเมว อรหตฺตํ ปาปุณิ.

ตัดแล้ว ซึ่งความรักในบุตร บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต ในวันนั้นนั่นเทียว.

พวกภิกษุพากันสรรเสริญพระพุทธคุณ

โดยสมัยอื่น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า

อปเรน สมเยน / ธมฺมสภายํ / กถํ สมุฏฺฐาเปสุ

ในสมัย อื่นอีก (อ.ภิกษุ ท.) ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกันว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย พระกุมารกัสสปะและพระเถรี ผู้สมบูรณ์ด้วยอุปนิสัยอย่างนี้ ถูกพระเทวทัตให้ฉิบหายแล้ว

“อาวุโส เทวทตฺเตน ฯเปฯ โลกานุกมฺปกา”ติ.

“อาวุโส / เทวทตฺเตน / เอวํ อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน / กุมารกสฺสโป จ / เถรี จ นาสิตา,

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.พระกุมารกัสสปะ ด้วย อ.พระเถรี ด้วย ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอุปนิสัยอย่างนี้ อันพระเทวทัต ให้ฉิบหายแล้ว,

ส่วนพระศาสดาเกิดเป็นที่พึ่งของท่านทั้ง ๒ นั้น

สตฺถา ปน / เตสํ ปติฏฺฐา ชาโต:

ส่วนว่า อ.พระศาสดา เป็นที่พึ่ง (ของชน ท.) เหล่านั้น เกิดแล้ว:

แม้น่าอัศจรรย์ ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้อนุเคราะห์โลก

อโห / พุทฺธา นาม / โลกานุกมฺปกา”ติ.

โอ ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. เป็นผู้ทรงอนุเคราะห์ซึ่งโลก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ

สตฺถา อาคนฺตฺวา / “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว / เอตรหิ กถาย / สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้วด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อะไร หนอ ย่อมมี ในกาลนี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้

“อิมาย นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว) ชื่อ นี้ (ย่อมมี ในกาลนี้)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นปัจจัยและเป็นที่พำนักของคนทั้ง ๒ นี้ ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ แม้ในกาลก่อนเราก็ได้เป็นที่พำนักของคนทั้ง ๒ นั้นเหมือนกัน ดังนี้แล้ว

“น ภิกฺขเว / อิทาเนว อหํ / อิเมสํ ปจฺจโย จ / ปติฏฺฐา จ ชาโต, / ปุพฺเพปิ / เตสํ อหํ / ปติฏฺฐา อโหสึเยวา”ติ วตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา เป็นปัจจัย ด้วย เป็นที่พึ่ง ด้วย (ของชน ท.) เหล่านี้ เป็นผู้เกิดแล้ว (ย่อมเป็น) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, อ.เรา เป็นที่พึ่ง (ของชน ท.) เหล่านั้น ได้เป็นแล้วนั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้

จึงตรัสนิโครธชาดกนี้โดยพิสดารว่า

เจ้าหรือคนอื่นพึงคบเนื้อชื่อว่านิโครธผู้เดียว อย่าเข้าไป
คบเนื้อชื่อว่าสาขะ ความตายในสำนักเนื้อชื่อว่านิโครธ
ประเสริฐกว่า ความเป็นอยู่ในสำนักของเนื้อชื่อว่าสาขะนั้น
จะประเสริฐอะไร

“นิโคฺรธเมว เสเวยฺย น สาขมุปสวฺเส;
นิโคฺรธสฺมึ มตํ เสยฺโย, ยญฺเจ สาขสฺมิ ชีวิตนฺ”ติ

อิมํ นิโคฺรธชาตกํ / วิตฺถาเรน กเถตฺวา

ตรัสแล้ว ซึ่งนิโครธชาดก นี้ ว่า

“(อ.เนื้อ คือ อ.เจ้า หรือ หรือว่า คือ อ.เนื้อ อื่น) พึงคบ ซึ่งเนื้อชื่อว่านิโครธนั่นเทียว ไม่พึงเข้าไปคบ ซึ่งเนื้อชื่อว่าสาขะ; อ.ความตาย ในสำนักแห่งเนื้อชื่อว่านิโครธ เป็นธรรมชาตประเสริฐกว่า (กว่า-), หากว่า อ.ความเป็นอยู่ ในสำนักแห่งเนื้อชื่อว่าสาขะ ใด ไซร้, (-ความเป็นอยู่ ในสำนักแห่งเนื้อชื่อว่าสาขะนั้น ย่อมเป็น)” ดังนี้ โดยพิสดาร

ทรงประชุมชาดกว่า เนื้อชื่อว่าสาขะในครั้งนั้น ได้เป็นเทวทัต (ในบัดนี้)

“ตทา สาขมิโค ฯเปฯ อหเมวา”ติ ชาตกํ สโมธาเนตฺวา

“ตทา สาขมิโค / เทวทตฺโต อโหสิ,

ทรงยังชาดก ว่า “อ.เนื้อชื่อว่าสาขะ ในกาลนั้น เป็นเทวทัต ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้),

แม้บริษัทของเนื้อชื่อว่าสาขะนั้น (ก็) เป็นบริษัทของพระเทวทัตนั่นแหละ

ปริสาปิสฺส / เทวทตฺตปริสาว,

แม้ อ.บริษัท (ของเนื้อชื่อว่าสาขะ) นั้น (ในกาลนั้น) เป็นบริษัทของเทวทัตนั่นเทียว (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้),

แม่เนื้อตัวถึงวาระได้เป็นพระเถรี

วารปฺปตฺตา มิคเธนุ / เถรี อโหสิ,

อ.แม่เนื้อนม ตัวถึงแล้วซึ่งวาระ (ในกาลนั้น) เป็นพระเถรี ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้),

บุตรได้เป็นกุมารกัสสปะ

ปุตฺโต กุมารกสฺสโป,

อ.ลูก (ของแม่เนื้อนม นั้น ในกาลนั้น) เป็นพระกุมารกัสสปะ (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้),

ส่วนพระยาเนื้อนามว่านิโครธ ผู้ไปสละชีวิตแก่แม่เนื้อตัวมีครรภ์ คือเราเอง

คพฺภินีมิคิยา / ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา คโต / นิโคฺรธมิคราชา ปน / อหเมวา”ติ / ชาตกํ สโมธาเนตฺวา

ส่วนว่า อ.เนื้อผู้ราชาชื่อว่านิโครธ ผู้ไปแล้ว สละ ซึ่งชีวิต เพื่อแม่เนื้อผู้มีครรภ์ (ในกาลนั้น) เป็นเรานั่นเทียว (ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้).” ดังนี้ ให้ตั้งลงพร้อมแล้ว

เมื่อจะทรงประกาศความที่พระเถรีตัดความรักในบุตรแล้ว ทำที่พึ่งแก่ตนด้วยตนเองแล

ปุตฺตสิเนหํ ฉินฺทิตฺวา / เถริยา อตฺตนาว อตฺตโน / ปติฏฺฐานกตภาวํ ปกาเสนฺโต

เมื่อทรงประกาศ ซึ่งความที่- แห่งพระเถรี -เป็นผู้มีที่พึ่งอัน- ตัด- ซึ่งความรักในบุตร -แล้ว -จึงกระทำแล้ว แก่ตน ด้วยตนนั่นเทียว

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะบุคคลอาศัยคนอื่น ไม่สามารถเพื่อจะมีสวรรค์หรือมรรคเป็นที่ไป ในเบื้องหน้าได้

“ภิกฺขเว ยสฺมา ฯเปฯ ปโร กริสฺสตี”ติ วตฺวา

“ภิกฺขเว / ยสฺมา ปรสฺส / อตฺตนิ ฐิเตน / สคฺคปรายเนน วา / มคฺคปรายเนน วา / ภวิตุํ น สกฺกา,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อันบุคคล) ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในตน (ของบุคคล) อื่น ไม่อาจ เพื่ออัน- เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า หรือ หรือว่า เป็นผู้มีมรรคเป็นที่ไปในเบื้องหน้า -เป็น เหตุใด,

ฉะนั้น ตนนั่นแหละเป็นที่พึ่งของตน

ตสฺมา อตฺตาว / อตฺตโน นาโถ,

เพราะเหตุนั้น อ.ตนนั่นเทียว เป็นที่พึ่ง ของตน (ย่อมเป็น),

คนอื่นจักทำอะไรได้ ดังนี้แล้ว

กึ ปโร กริสฺสตี”ติ วตฺวา

(อ.บุคคล) อื่น จักกระทำ ซึ่งอะไร” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใครเล่าพึงเป็นที่พึ่งได้
เพราะบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งที่บุคคลได้
โดยยาก

อิมํ คาถมาห

“อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ, โก หิ นาโถ ปโร สิยา;
อตฺตนา หิ สุทนฺเตน นาถํ ลภติ ทุลฺลภนฺ”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“อ.ตน แล เป็นที่พึ่ง ของตน (ย่อมเป็น), ก็ (อ.บุคคล) อื่น คือ อ.ใคร เป็นที่พึ่ง พึงเป็น; เพราะว่า (อ.บุคคล) มีตน ผู้อันตนฝึกดีแล้ว ย่อมได้ ซึ่งที่พึ่ง อันอันบุคคลพึงได้โดยยาก” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นาโถ** คือเป็นที่พำนัก

ตตฺถ นาโถติ ปติฏฺฐา.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บท) ว่า **นาโถ** ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสคำนี้ไว้ว่า

อิทำ วุตฺตำ โหติ *“ยสฺมา อตฺตนิ ฯเปฯ ทุลฺลภนฺติ วุตฺตำ.”*

(อรรถรูป) นี้ ว่า *“ยสฺมา อตฺตนิ ฯเปฯ ทุลฺลภนฺติ วุตฺตำ.”* (ดังนี้) เป็นคำอธิบาย- (อันพระผู้มีพระภาค) -ตรัสแล้ว ย่อมเป็น.

บุคคลตั้งอยู่ในตน คือสมบูรณ์แล้วด้วยตน สามารถจะทำกุศลแล้วถึงสวรรค์ หรือเพื่อยังมรรคให้เจริญหรือเพื่อทำให้แจ้งซึ่งผลได้

“ยสฺมา / อตฺตนิ ฐิเตน / อตฺตนา สมฺปนฺเนน / กุสลำ กตฺวา / สคฺคำ วา ปาปุณิตุำ / มคฺคำ วา ภาเวตุำ / ผลำ วา สจฺฉิกาตุำ สกฺกา,

(อันบุคคล) ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในตน คือว่า ผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยตน อาจ เพื่ออัน- กระทำ- ซึ่งกุศล -แล้ว -จึงถึง ซึ่งสวรรค์ หรือ หรือว่า เพื่ออัน- ยังมรรค -ให้เจริญ หรือว่า เพื่ออันกระทำให้แจ้ง ซึ่งผล เหตุใด,

เพราะเหตุนั้นแหละ ตนแลพึงเป็นที่พึ่งของตน

ตสฺมา หิ / อตฺตาว อตฺตโน / ปติฏฺฐา สิยา.

เพราะเหตุนั้นแล อ.ตนนั่นเทียว พึงเป็นที่พึ่ง ของตน พึงเป็น.

คนอื่นใครเล่า พึงเป็นที่พึ่งของใครได้

ปโร โก นาม / กสฺส ปติฏฺฐา สิยา ?

(อ.บุคคล) อื่น คือ ชื่อ อ.ใคร เป็นที่พึ่ง ของใคร พึงเป็น,

เพราะบุคคลมีตนฝึกดีแล้ว คือมีความเสพผิดออกแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งซึ่งบุคคลได้โดยยาก กล่าวคือพระอรหัตผล

อตฺตนาเอว หิ / สุทนฺเตน นิพฺพิเสวเนน / อรหตฺตผลสงฺขาตํ / ทุลฺลภํ นาถํ ลภติ.

เพราะว่า (อ.บุคคล) มีตนนั่นเทียว ผู้อันตนฝึกดีแล้ว คือว่า ผู้มีความเสพผิดออกแล้ว ย่อมได้ซึ่งที่พึ่ง อันอันบุคคลพึงได้โดยยาก อัน- (อันบัณฑิต) -นับพร้อมแล้วว่าอรหัตผล.

ก็คำว่า **นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาพระอรหันต์

อรหตฺตํ หิ สนฺธาย / “นาถํ ลภติ / ทุลฺลภนฺ”ติ วุตฺตํ.

ก็ (อ.พระดำรัส) ว่า **“นาถํ ลภติ ทุลฺลภํ”** ดังนี้ (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ทรงหมายเอาซึ่งพระอรหัต *ดังนี้ เป็นคำอธิบาย...*

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมารดาของพระกุมารกัสสปเถระ จบ

กุมารกสฺสปตฺเถรมาตุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งมารดาของพระกุมารกัสสปะผู้เถระ (จบแล้ว).

๕. เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล

๕. มหากาลอุปาสกวตฺถุ.

๕. อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกผู้โสดาบันคนหนึ่งชื่อมหากาล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ** เป็นต้น

อตฺตนา หิ กตํ ปาปนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / เอกํ มหากาลํ นาม / โสตาปนฺนํ อุปาสกํ / อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งอุบาสก ผู้เป็นโสดาบันคนหนึ่ง ชื่อว่ามหากาล ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ** ดังนี้เป็นต้น.

มหากาลถูกหาว่าเป็นโจรจึงถูกทุบตาย

ได้ยินว่า มหากาลนั้นเป็นผู้รักษาอุโบสถ ๘ วัน ต่อเดือน (เดือนละ ๘ วัน) ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่งในวิหาร

โส กิร / มาสสฺส อฏฺฐ ทิวเส / อุโปสถิโก หุตฺวา / วิหาเร สพฺพรตฺตึ / ธมฺมกถํ สุณาติ.

ได้ยินว่า (อ.อุบาสกชื่อว่ามหากาล) นั้น เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ สิ้นวัน ท. ๘ แห่งเดือน (เป็น) ย่อมฟัง ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ในวิหาร ตลอดราตรีทั้งปวง.

ครั้งนั้น พวกโจรตัดที่ต่อในเรือนหลังหนึ่งในเวลากลางคืน ถือเอาห่อภัณฑะไป ถูกพวกเจ้าของตื่นขึ้นเพราะเสียงภาชนะโลหะ (กระทบกัน) ติดตามแล้ว ทิ้งสิ่งของที่ตนถือไว้แล้วก็หลบหนีไป

อถ รตฺตึ โจรา / เอกสฺมึ เคเห / สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา / ภณฺฑกํ คเหตฺวา / โลหภาชนสทฺเทน / ปพุทฺเธหิ สามิเกหิ อนุพทฺธา / คหิตภณฺฑํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ.

ครั้งนั้น อ.โจร ท. ตัดแล้ว ซึ่งที่ต่อ ในเรือน หลังหนึ่ง ในราตรี ถือเอาแล้ว ซึ่งภัณฑะ ผู้- อันเจ้าของ ท. ผู้ตื่นแล้ว เพราะเสียงแห่งภาชนะอันเป็นวิการแห่งโลหะ -ติดตามแล้ว ทิ้งแล้ว ซึ่งภัณฑะ-(อันตน) -ถือเอาแล้ว หนีไปแล้ว.

ฝ่ายพวกเจ้าของติดตามโจรเหล่านั้นเรื่อยไป

สามิกาปิ / เต อนุพนฺธึสุเยว.

แม้ อ.เจ้าของ ท. ติดตามแล้วนั่นเทียว (ซึ่งโจร ท.) เหล่านั้น.

พวกโจรเหล่านั้นกระจัดกระจายหนีกันไปทั่วทิศ

เต ทิสา ปกฺขนฺทึสุ.

(อ.โจร ท.) เหล่านั้น แล่นไปแล้ว สู่ทิศ ท.

ส่วนโจรคนหนึ่งถือเอาทางที่ไปยังวิหาร ทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้ามหากาลผู้ฟังธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่งแล้ว ล้างหน้าอยู่ริมสระโลกขรณีแต่เข้าตรู่แล้วจึงหลบหนีไป

เอโก ปน / วิหารมคฺคํ คเหตฺวา / มหากาลสฺส สพฺพรตฺตึ / ธมฺมกถํ สุตฺวา / ปาโตว โปกฺขรณีตีเร / มุขํ โธวนฺตสฺส / ปุรโต ภณฺฑกํ / ฉฑฺเฑตฺวา ปลายิ.

ส่วนว่า (อ.โจร) คนหนึ่ง ยึดเอาแล้ว ซึ่งหนทางเป็นที่ไปสู่วิหาร ทิ้งแล้ว ซึ่งภัณฑะ ในเบื้องหน้าของอุบาสกชื่อว่ามหากาล ผู้- ฟัง- ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม ตลอดราตรีทั้งปวง -แล้ว -จึงล้างอยู่ซึ่งหน้า ที่ฝั่งแห่งสระโบกขรณี ในเวลาเช้านั่นเทียว หนีไปแล้ว.

พวกมนุษย์ติดตามหมู่โจรมา พบห่อภัณฑะแล้วกล่าวว่า เอ็งตัดที่ต่อในเรือนของพวกข้า ลักห่อภัณฑะไปแล้ว เที่ยวเดินเหมือนฟังธรรมอยู่ ดังนี้แล้ว

โจเร อนุพนฺธิตฺวา / อาคตมนุสฺสา / ภณฺฑกํ ทิสฺวา / “ตฺวํ โน เคเห / สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา / ภณฺฑกํ หริตฺวา / ธมฺมํ สุณนฺโต วิย วิจรสี”ติ

อ.มนุษย์ผู้- ติดตามแล้ว ซึ่งโจร ท. -มาแล้ว ท. เห็นแล้ว ซึ่งภัณฑะ (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เจ้า ตัดแล้ว ซึ่งที่ต่อ ในเรือน ของเรา ท. ลักแล้ว ซึ่งภัณฑะ ย่อมเที่ยวไป ราวกะว่า ฟังอยู่ ซึ่งธรรม” ดังนี้

จึงจับมหากาลนั้นไว้ ได้ทุบให้ตาย ทิ้งไว้แล้วจึงไป

ตํ คเหตฺวา / โปเถตฺวา มาเรตฺวา / ฉฑฺเฑตฺวา อคมํสุ.

จับแล้ว (ซึ่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล) นั้น โบยแล้ว (ยังอุบาสกชื่อว่ามหากาล นั้น) ให้ตายแล้ว ทิ้งแล้ว ได้ไปแล้ว.

มหากาลตายสมแก่บุรพกรรม

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายถือหม้อน้ำดื่มไปแต่เช้าตรู่ พบมหากาลนั้นแล้วกล่าวว่า อุบาสกฟังธรรมกถาอยู่ในวิหารได้มรณะไม่สมควร ดังนี้แล้วจึงได้กราบทูลแด่พระศาสดา

อถ นํ ปาโตว / ปานียฆฏึ อาทาย คตา / ทหรสามเณรา ทิสฺวา / “วิหาเร ธมฺมกถํ สุตฺวา / วสิตอุปาสโก / อยุตฺตํ มรณํ ลภตี”ติ / คนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสุ.

ครั้งนั้น อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. ผู้- ถือเอา ซึ่งหม้อแห่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม -ไปแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว เห็นแล้ว (ซึ่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.อุบาสกผู้- ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม -อยู่แล้ว ในวิหาร ย่อมได้ ซึ่งความตาย อันไม่ควรแล้ว” ดังนี้ ไปแล้ว กราบทูลแล้วแด่พระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย นายกาลได้มรณะไม่สมควรในอัตภาพนี้

สตฺถา “อาม ภิกฺขเว ฯเปฯ ลทฺธนฺ”ติ วตฺวา

สตฺถา / “อาม ภิกฺขเว / อิมสฺมึ อตฺตภาเว / กาเลน อปฺปฏิรูปํ / มรณํ ลทฺธํ,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท เออ อ.ความตาย อันไม่สมควร อันนายกาล ได้แล้ว ในอัตภาพ นี้,

แต่เขาได้มรณะสมควรแก่กรรมที่ทำไว้แล้วในกาลก่อนนั่นแล

ปุพฺเพ กตกมฺมสฺส ปน / เตน ยุตฺตเมว / ลทฺธนฺ”ติ วตฺวา

แต่ว่า (อ.ความตาย) อันควรแล้วนั่นเทียว แก่กรรมอัน- (อันนายกาล) -กระทำแล้ว ในกาลก่อน (อันนายกาล) นั้น ได้แล้ว” ดังนี้

อันภิกษุหนุ่มและสามเณรเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงตรัสบุรพกรรมของมหากาลนั้นว่า

เตหิ ยาจิโต / ตสฺส ปุพฺพกมฺมํ กเถสิ

ผู้- (อันภิกษุหนุ่มและสามเณร ท.) เหล่านั้น -ทูลอ้อนวอนแล้ว ตรัสแล้ว ซึ่งกรรมในกาลก่อน (ของอุบาสกชื่อว่ามหากาล) นั้น ว่า

บุรพกรรมของมหากาล

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล พวกโจรซุ่มอยู่ที่ปากดงแห่งปัจจันตคามแห่งหนึ่ง ในแคว้นของพระเจ้าพาราณสี

“อตีเต กิร ฯเปฯ มรณํ ปาปุณิ.”

“อตีเต กิร / พาราณสีรญฺโญ วิชิเต / เอกสฺส ปจฺจนฺตคามสฺส / อฏวีมุเข โจรา วิหรนฺติ.

“ได้ยินว่า ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อ.โจร ท. ย่อมอยู่ ที่ปากแห่งดง ของหมู่บ้านอันเป็นชายแดนแห่งหนึ่ง ในแว่นแคว้น ของพระราชาผู้ทรงเป็นใหญ่ในพระนครชื่อว่าพาราณสี.

พระราชาทรงตั้งราชภัฏคนหนึ่งไว้ที่ปากดง

ราชา อฏวีมุเข / เอกํ ราชภฏฺ ฐเปติ.

อ.พระราชา ย่อมทรงตั้งไว้ ซึ่งราชภัฏ คนหนึ่ง ที่ปากแห่งดง.

ราชภัฏนั้นรับค่าจ้างแล้ว ก็นำคนไปจากฟากข้างนี้สู่ฟากข้างโน้น นำคนจากฟากข้างโน้นมาสู่ฟากข้างนี้

โส ภตึ คเหตฺวา / มนุสฺเส โอรโต / ปารํ เนติ, / ปารโต โอรํ อาเนติ.

(อ.ราชภัฏ) นั้น รับเอาแล้ว ซึ่งค่าจ้าง ย่อมนำไป ซึ่งมนุษย์ ท. จากฝั่งใน สู่ฝั่งนอก, ย่อมนำมา (ซึ่งมนุษย์ ท.) จากฝั่งนอก สู่ฝั่งใน.

ต่อมามนุษย์คนหนึ่งพาภริยารูปสวยของตนขึ้นสู่ยานน้อยแล้วได้ไปถึงที่นั้น

เอโก มนุสฺโส / อภิรูปํ อตฺตโน ภริยํ / จุลฺลยานกํ อาโรเปตฺวา / ตํ ฐานํ อคมาสิ.

ครั้งนั้น อ.มนุษย์ คนหนึ่ง ยกขึ้นแล้ว ซึ่งภรรยา ของตน ผู้มีรูปงาม สู่ยานน้อย ได้ไปแล้ว สู่ที่ นั้น.

ราชภัฏพอเห็นหญิงนั้นก็เกิดสิเน่หา

ราชภโฏ / ตำ อิตฺถึ ทิสฺวาว / สญฺชาตสิเนโห,

อ.ราชภัฏ เห็นแล้วนั่นเทียว ซึ่งหญิง นั้น ผู้มีความรักอันเกิดพร้อมแล้ว,

เมื่อมนุษย์นั้นแม้กล่าวว่า นาย ขอท่านจงช่วยกระผมทั้ง ๒ ให้ผ่านพ้นดงเถิด

เตน / “อฏวึ โน สามิ / อติกฺกาเมหี”ติ วุตฺเตปิ,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่นาย (อ.ท่าน) ยังเรา ท. จงให้ก้าวล่วง ซึ่งดง” ดังนี้ (อันมนุษย์ นั้น) แม้กล่าวแล้ว,

ก็ตอบว่า บัดนี้ค่ำมืดเสียแล้ว เช้าตรู่เถอะ เราจักช่วยให้ผ่านพ้นไป

“อิทานิ วิกาโล ชาโต, / ปาโตว อติกฺกาเมสฺสามี”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “อ.กาลนี้ เป็นสมัยมีกาลไปปราศแล้ว เกิดแล้ว, (อ.เรา) ยังท่าน ท. จักให้ก้าวล่วง ในเวลาเช้านั่นเทียว” ดังนี้.

มนุษย์นั้นกล่าวว่า นาย ยังมีเวลา ขอโปรดนำกระผมทั้ง ๒ ไปเดี๋ยวนี้เถอะ

“สกาโล สามิ, / อิทาเนว โน เนหี”ติ.

(อ.มนุษย์นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย (อ.กาล นี้) เป็นสมัยเป็นไปกับด้วยกาล (ย่อมเป็น), (อ.ท่าน) ขอจงนำไป ซึ่งเรา ท. ในกาลนี้นั่นเทียว” ดังนี้.

ราชภัฏกล่าวว่า กลับเถิด ท่านผู้เจริญ อาหารและที่พักอาศัย จักมีในเรือนของเราทีเดียว

“นิวตฺต โภ, / อมฺหากเมว เคเห / อาหาโร จ / นิวาโส จ ภวิสฺสตี”ติ.

(อ.ราชภัฏ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) จงกลับ, อ.อาหาร ด้วย อ.ประเทศเป็นที่อยู่อาศัย ด้วย จักมี ในเรือน ของเรา ท. นั่นเทียว” ดังนี้.

มนุษย์นั้นไม่ปรารถนากลับเลย

โส เนว / นิวตฺติตุ๋ อิจฺฉิ.

(อ.มนุษย์) นั้น ไม่ปรารถนาแล้วนั่นเทียว เพื่ออันกลับ.

ฝ่ายราชภัฏนอกนี้ให้สัญญาแก่พวกบุรุษ ยังยานน้อยให้กลับแล้ว ให้ที่พักอาศัยที่ซุ้มประตู ให้ตระเตรียมอาหารแก่เขาผู้ไม่ปรารถนาเลย

อิตโร / ปุริสานำ สญฺญำ ทตฺวา / ยานกำ นิวตฺตาเปตฺวา / อนิจฺฉนฺตสฺเสว / ทฺวารโกฏฺฐเก นิวาสำ ทตฺวา / อาหารำ ปฏิยาทาเปสิ.

(อ.ราชภัฏ) นอกนี้ ให้แล้ว ซึ่งสัญญา แก่บุรุษ ท. ยังยานน้อย ให้กลับแล้ว ให้แล้ว ซึ่งประเทศเป็นที่อยู่อาศัย ใกล้ซุ้มแห่งประตู ยังบุคคล ให้ตระเตรียมแล้ว ซึ่งอาหาร (เพื่อมนุษย์ นั้น) ผู้ไม่ปรารถนาอยู่นั่นเทียว.

ก็ในเรือนราชภัฏนั้นมีแก้วมณีดวงหนึ่ง

ตสฺส ปน เคเห / เอกํ มณิรตนํ อตฺถิ.

ก็ อ.รัตนะคือแก้วมณี ดวงหนึ่ง มีอยู่ ในเรือน (ของราชภัฏ) นั้น.

เขาให้เอาแก้วมณีนั้นซ่อนไว้ในซอกแห่งยานนั้นของมนุษย์ผู้นั้นแล้ว ในเวลาจวนรุ่งให้ทำเสียงเป็นพวกโจรเข้าไป (บ้าน)

โส / ตํ ตสฺส / ยานกนฺตเร ปกฺขิปาเปตฺวา / ปจฺจูสกาเล โจรานํ / ปวิฏฺ ฐสทฺทํ กาเรสิ.

(อ.ราชภัฏ) นั้น (ยังบุคคล) ให้ใส่เข้าแล้ว (ซึ่งรัตนะคือแก้วมณี) นั้น ในระหว่างแห่งยานน้อย (ของมนุษย์) นั้น (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งเสียง- แห่งโจร ท. -เข้าไปแล้ว ในกาลเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งมืด.

ลำดับนั้นพวกบุรุษแจ้งแก่เขาว่า นาย แก้วมณีถูกพวกโจรลักเอาไปแล้ว

อถสฺส ปุริสา / “มณิรตนํ สามิ / โจเรหิ คหิตนฺ”ติ อาโรเจสุ.

ครั้งนั้น อ.บุรุษ ท. บอกแล้ว (แก่ราชภัฏ) นั้น ว่า “ข้าแต่นาย อ.รัตนะคือแก้วมณี อันโจร ท. ถือเอาแล้ว” ดังนี้.

เขาสั่งว่า พวกเจ้าจงตั้งกองรักษาไว้ที่ประตูบ้านทั้งหลาย ตรวจค้นคนผู้ออกไปจากภายในบ้าน

โส / “คามทฺวาเรสุ อารกฺขํ ฐเปตฺวา / อนฺโตคามโต นิกฺขมนฺเต / วิจินาถา”ติ อาห.

(อ.ราชภัฏ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เจ้า ท.) ตั้งไว้แล้ว ซึ่งการอารักขา ที่ประตูแห่งหมู่บ้าน ท. จงค้น (ซึ่งชน ท.) ผู้ออกไปอยู่ จากภายในแห่งหมู่บ้าน” ดังนี้.

ฝ่ายมนุษย์นอกนี้จัดยานน้อยเสร็จแล้วก็ขับไปแต่เช้าตรู่

อิตโรปิ ปาโตว / ยานกํ โยเชตฺวา ปายาสิ.

(อ.มนุษย์) แม้นอกนี้ ประกอบแล้ว ซึ่งยานน้อย ได้ดำเนินไปแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว.

ทีนั้นพวกคนใช้ของราชภัฏจึงค้นยานน้อยของมนุษย์นั้น พบแก้วมณีที่ตนซ่อนไว้จึงขู่

อถสฺส ยานกํ โสเธนฺตา / อตฺตนา ฐปิตํ / มณิรตนํ ทิสฺวา / สนฺตชฺเชตฺวา

ครั้งนั้น (อ.บุรุษ ท.) ยังยานน้อย (ของมนุษย์) นั้น ให้หมดจดอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งรัตนะคือแก้วมณี อัน- อันตน -วางไว้แล้ว คุกคามพร้อมแล้ว

พูดว่า เจ้าลักเอาแก้วมณีหนีไป ดังนี้แล้ว ก็โบย

“ตฺวํ มณึ คเหตฺวา / ปลายสี”ติ โปเถตฺวา

โบยแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “อ.เจ้า ถือเอาแล้ว ซึ่งแก้วมณี ย่อมหนีไป” ดังนี้

แสดงแก่นายบ้านว่า นาย พวกผมจับโจรได้แล้ว

“คหิโต โน สามิ โจโร”ติ / คามโภชกสฺส ทสฺเสสุ.

แสดงแล้ว แก่บุคคลผู้ปกครองซึ่งหมู่บ้าน (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่นาย อ.โจร อันเรา ท. จับแล้ว” ดังนี้.

เขาพูดว่า ตัวเราเป็นถึงนายราชภัฏ ให้พักอาศัยในเรือนให้ภัตแล้ว

โส “ภฏฺกสฺส วต ฯเปฯ นํ ปาปปุริสนฺ”ติ

โส / “ภฏฺกสฺส วต / เม เคเห / นิวาสํ ทตฺวา / ภตฺตํ ทินฺนํ,

(อ.ราชภัฏ) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ภัตร อันเรา ผู้เป็นราชภัฏ หนอ ให้แล้ว ซึ่งประเทศเป็นที่อยู่อาศัย ในเรือน ให้แล้ว,

มันยังลักแก้วมณีไปได้

มณึ คเหตฺวา คโต,

(อ.บุรุษ นั้น) ถือเอาแล้ว ซึ่งแก้วมณี ไปแล้ว,

พวกเจ้าจงจับอ้ายบุรุษชั่วช้านั้น ดังนี้แล้ว

คณฺหถ นํ ปาปปุริสนฺ”ติ

(อ.เจ้า ท.) จงจับ ซึ่งบุรุษผู้ชั่ว นั้น” ดังนี้

ให้ช่วยกันทุบตายแล้วให้ทิ้งเสีย

โปถาเปตฺวา / มาเรตฺวา ฉฑฺฑาเปสิ.

(ยังบุคคล) ให้โบยแล้ว (ยังมนุษย์ นั้น) ให้ตายแล้ว (ยังบุคคล) ให้ทิ้งแล้ว.

นี้เป็นบุรพกรรมของมหากาลนั้น

อิทนฺตสฺส ปุพฺพกมฺมํ.

(อ.กรรม) นี้ เป็นกรรมในกาลก่อน (ของอุบาสกชื่อว่ามหากาล) นั้น (ย่อมเป็น).

ราชภัฏนั้นเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่ในอเวจีนั้นสิ้นกาลนาน ถูกทุบถึงความตายนั้นแลใน ๑๐๐ อัตภาพ เพราะวิบากที่ยังเหลืออยู่

โส ตโต จุโต / อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา / ตตฺถ ทีฆรตฺตํ ปจิตฺวา / วิปากาวเสเสน อตฺต-ภาวสเต / ตเถว โปถิโต / มรณํ ปาปุณิ.

(อ.ราชภัฏ) นั้น เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นั้น บังเกิดแล้ว ในนรกชื่อว่าอเวจี ไหม้แล้ว (ในนรกชื่อว่าอเวจี) นั้น สิ้นราตรีนาน ผู้- (อันบุคคล) -โบยแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว ในร้อยแห่งอัตภาพ ถึงแล้ว ซึ่งความตาย เพราะวิบากอันเหลือลง” (ดังนี้).

บาปย่อมย่ำยีผู้ทำ

พระศาสดาครั้นทรงแสดงบุรพกรรมของมหากาลอย่างนั้นแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บาปกรรมอันตนทำไว้นั่นแล ย่อมย่ำยีสัตว์เหล่านี้ในอบาย ๔ อย่างนี้ ดังนี้แล้ว

เอวํ สตฺถา / มหากาลสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา / “ภิกฺขเว เอวํ อิเม สตฺเต / อตฺตนา กตปาปกมฺมเมว / จตูสุ อปาเยสุ / อภิมตฺถตี”ติ วตฺวา

อ.พระศาสดา ครั้นทรงแสดงแล้ว ซึ่งกรรมในกาลก่อน ของอุบาสกชื่อว่ามหากาล อย่างนี้ ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.กรรมอันชั่ว- อันตน -กระทำแล้วนั่นเทียว ย่อมย่ำยี ซึ่งสัตว์ ท. เหล่านี้ ในอบาย ท. ๔ อย่างนี้” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

บาปอันตนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด
ย่อมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญาทราม ดุจเพชรย่ำยีแก้วมณี
อันเกิดแต่หิน ฉะนั้น

อิมํ คาถมาห

“อตฺตนา หิ กตํ ปาปํ อตฺรชํ อตฺตสมฺภวํ
อภิมตฺถติ ทุมฺเมธํ วชิรํวมฺหยํ มณินฺ”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ก็ อ.บาป อัน- อันตน -กระทำแล้ว อันเกิดแต่ตน อันมีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยี[๑] (ซึ่งบุคคล) ผู้ไม่มีปัญญา[๒] เพียงดัง อ.เพชร ย่ำยีอยู่ ซึ่งแก้วมณี อันเกิดแล้วจากหิน” ดังนี้

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **วชิรํ วมฺหยํ มณึ** ความว่า เปรียบดังเพชร (ย่ำยี) แก้วมณีที่เกิดแต่หิน

ตตฺถ / วชิรํวมฺหยํ มณินฺติ / วชิรํว อมฺหมยํ มณึ.

(อ.อรรถ ว่า) เพียงดัง อ.เพชร (ย่ำยีอยู่) ซึ่งแก้วมณี อันเกิดแล้วจากหิน[๓] (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **วชิรํวมฺหยํ มณึ** ดังนี้.

---

๑ **อภิมตฺถติ** ย่อมย่ำยี, ย่อมทำลาย. สำเร็จรูปมาจาก อภิ บทหน้า + มถฺ ธาตุ (วิโลฬเน = กวน) ภู. + อ ปัจจัย + ติ วิภัตติ

๒ **ทุมฺเมธ** ผู้ไม่มีปัญญา, ผู้มีปัญญาทราม. สำเร็จรูปมาจาก ทุ + เมธา ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ เมธา เอตสฺสาติ **ทุมฺเมโธ**. ปัญญา ของบุคคลนั่น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั่น ชื่อว่า ทุมเมธะ (ผู้ไม่มีปัญญา), คำว่า **เมธา** ญาณ, ปัญญา, ความรู้. สำเร็จรูปมาจาก มิ ธาตุ (หึสายํ = เบียดเบียน) + ธ ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สมฺโมหํ เมธติ หึสตีติ **เมธา**. ปัญญาที่เบียดเบียนความไม่รู้ ชื่อว่า เมธา (วุทธิ อิ เป็น เอ, ลบสระหน้า). อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก เม ธาตุ (อาทาเน = ถือเอา) + ธ ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สุขุมมฺปิ อตฺถํ เมธติ อาททาตีติ **เมธา**. ปัญญาที่ถือเอาเนื้อความที่ละเอียดลึกซึ้งได้ ชื่อว่าเมธา.

๓ **อมฺหมยํ** อันเกิดแล้วจากหิน, เกิดจากหิน. สำเร็จรูปมาจาก อมฺห ศัพท์ + มย ปัจจัย ในนิพพัตตตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า อมฺหโต นิพฺพตฺโต **อมฺหมโย**, มณิ. แก้วมณีเกิดแล้วแต่หิน ชื่อว่า อัมหมยะ. คำว่า **อมฺห** สำเร็จรูปมาจาก อม ธาตุ (คมเน = ไป) + ห ปัจจัย ในโมคคัลลานไวยากรณ์แสดงรูปวิเคราะห์ว่า อมติ ปวตฺตตีติ **อมฺหํ**, อสฺมา. อัมหะ คือสิ่งที่เป็นไป หมายถึงหิน

ท่านอธิบายคำนี้ไว้ว่า

อิทำ วุตฺตำ โหติ *“ยถา ปาสาณมยำ ฯเปฯ อภิมตฺถติ วิทฺธำเสตี”ติ.*

(อ.อรรถรูป) นี้ ว่า *“ยถา ปาสาณมยำ ฯเปฯ อภิมตฺถติ วิทฺธำเสติ”* ดังนี้ เป็นคำอธิบาย- (อันพระผู้มีพระภาค) -ตรัสแล้ว ย่อมเป็น.

เพชรอันสำเร็จจากหิน มีหินเป็นแดนเกิด กัดแก้วมณี ที่เกิดแต่หิน คือแก้วมณีอันสำเร็จแต่หิน ซึ่งนับว่าเป็นที่ตั้งขึ้นของตนนั้นนั่นแล คือทำให้เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ ให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ทำให้ใช้สอยไม่ได้ ฉันใด

“ยถา ปาสาณมยำ / ปาสาณสมฺภวำ วชิรำ, / ตเมว อมฺหมยำ / มณึ อตฺตโน / อุฏฺฐานฏฺฐาน-สงฺขาตำ / ปาสาณมณึ ขาทิตฺวา / ฉิทฺทาฉิทฺทำ / ขณฺฑาขณฺฑำ กตฺวา / อปริโภคำ กโรติ;

อ.เพชร อันเกิดแล้วจากหิน คือว่า อันมีหินเป็นแดนเกิด, กัดแล้ว ซึ่งแก้วมณี อันเกิดแล้วจากหิน คือว่า ซึ่งแก้วมณีอันเป็นวิการแห่งหิน อัน- (อันบัณฑิต) -นับพร้อมแล้วว่าที่เป็นที่ตั้งขึ้น ของตน นั้นนั่นเทียว คือว่า กระทำแล้ว ให้เป็นช่องน้อยและช่องใหญ่ ให้เป็นท่อนน้อยและท่อนใหญ่ ย่อมกระทำให้เป็นของอันบุคคลไม่พึงใช้สอย ฉันใด;

บาปอันตนทำไว้แล้ว เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยี คือขจัด บุคคลผู้มีปัญญาทราม คือผู้ไร้ปัญญา ในอบาย ๔ ฉันนั้นเหมือนกัน

เอวเมว / อตฺตนา กตำ / อตฺตนิ ชาตำ / อตฺตสมฺภวำ ปาปำ / ทุมฺเมธำ นิปฺปญฺญำ ปุคฺคลำ / จตูสุ อปาเยสุ / อภิมตฺถติ วิทฺธำเสตี”ติ.

อ.บาป อัน- อันตน -กระทำแล้ว อันเกิดแล้ว ในตน อันมีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยี คือว่า ย่อมกำจัด ซึ่งบุคคล ผู้ไม่มีปัญญา คือว่า ผู้มีปัญญาออกแล้ว ในอบาย ท. ๔ ฉันนั้นนั่นเทียว *ดังนี้ เป็นคำอธิบาย...*

ในกาลจบเทศนา ภิกษุที่มาประชุมบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / สมฺปตฺตภิกฺขู / โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกชื่อมหากาล จบ

มหากาลอุปาสกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล (จบแล้ว).

๖. เรื่องพระเทวทัต

๖. เทวทตฺตวตฺถุ.

๖. อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** เป็นต้น

ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระเทวทัต ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** ดังนี้เป็นต้น.

สนทนาเรื่องลามกของพระเทวทัต

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งพวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า

เอกสฺมึ หิ ทิวเส / ภิกฺขู ธมฺมสภายํ / กถํ สมุฏฺฐาเปสุ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวัน หนึ่ง อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกัน ว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย พระเทวทัตเป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก

“อาวุโส เทวทตฺโต ฯเปฯ วธาย ปริสกฺกี”ติ.

“อาวุโส เทวทตฺโต / ทุสฺสีโล ปาปธมฺโม

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.พระเทวทัต เป็นผู้ไม่มีศีล[๑] เป็นผู้มีธรรมอันชั่ว (เป็น)

---

[๑] **ทุสฺสีล** ผู้ไม่มีศีล, ผู้มีศีลไม่ดี, ผู้มีศีลทราม, ผู้ทุศีล. สำเร็จรูปมาจาก ทุ + สีล ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ สีลํ ยสฺสาติ **ทุสฺสีโล**. ศีล ของบุคคลใด ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ทุสสีละ (ผู้ไม่มีศีล). อีกนัยหนึ่ง วิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ สีลํ อสฺสาติ **ทุสฺสีโล**. ศีล ไม่ดี ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ทุสสีละ (ผู้มีศีลไม่ดี)

เกลี้ยกล่อมพระเจ้าอชาตศัตรู ยังลาภสักการะเป็นอันมากให้เกิดขึ้น ชักชวนพระเจ้าอชาตศัตรู ในการฆ่าพระบิดา เป็นผู้ร่วมคิดกับพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าพระตถาคต ด้วยประการต่าง ๆ เพราะตัณหาอันเจริญขึ้นแล้ว ด้วยเหตุคือความเป็นผู้ทุศีลนั่นเอง

ทุสฺสีลฺยการเณเนว วฑฺฒิตาย / ตณฺหาย อชาตสตฺตุ๋ สงฺคณฺหิตฺวา / มหนฺตํ ลาภสกฺการ์ นิพฺพตฺเตตฺวา / อชาตสตฺตุ๋ ปิตุ วเธ สมาทเปตฺวา / เตน สทฺธึ เอกโต หุตฺวา / นานปฺปกาเรน ตถาคตสฺส วธาย ปริสกฺกี”ติ.

เกลี้ยกล่อมแล้ว ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรู ยังลาภและสักการะ อันมาก ให้บังเกิดแล้ว ชักชวนแล้ว ซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรู ในการปลงพระชนม์ ซึ่งพระบิดา เป็น โดยความเป็นอันเดียวกัน กับ (ด้วยพระเจ้าอชาตศัตรู) นั้น ตะเกียกตะกายแล้ว เพื่อการปลงพระชนม์ ซึ่งพระตถาคต โดยประการต่าง ๆ เพราะตัณหา อันเจริญแล้ว ด้วยเหตุแห่งความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีลนั่นเทียว” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยกถาอะไรหนอ

สตฺถา อาคนฺตฺวา / “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว / เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อะไร หนอ ย่อมมี ในกาลนี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยกถาชื่อนี้

“อิมาย นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว) ชื่อ นี้ (ย่อมมี ในกาลนี้)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น ถึงในกาลก่อนเทวทัตก็ตะเกียกตะกายเพื่อจะฆ่าเราด้วยประการต่าง ๆ เหมือนกัน ดังนี้แล้ว จึงตรัสชาดกทั้งหลายมีกุรุงคชาดกเป็นต้นแล้ว

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ปุพฺเพปิ เทวทตฺโต / นานปฺปกาเรเนว / มยฺหํ วธาย ปริสกฺกี”ติ วตฺวา / กุรุงฺคชาตกาทีนิ กเถตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เทวทัต ย่อมตะเกียกตะกาย เพื่อการฆ่า ซึ่งเรา โดยประการต่าง ๆ) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, อ.เทวทัต ตะเกียกตะกายแล้ว เพื่อการฆ่า ซึ่งเรา โดยประการต่าง ๆ นั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ตรัสแล้ว (ซึ่งชาดก ท.) มีกุรุงคชาดกเป็นต้น

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตัณหาอันเกิดขึ้นเพราะเหตุคือความเป็นผู้ทุศีล หุ้มห่อ รวบรัด ซัดชื่อซึ่งบุคคลผู้ทุศีลล่วงส่วนไปในอบายทั้งหลายมีนรกเป็นต้น เหมือนเถาย่านทรายรัดรึงต้นสาละ ฉะนั้น ดังนี้แล้ว

“ภิกฺขเว / อจฺจนฺตทุสฺสีลปุคฺคลํ นาม / ทุสฺสีลฺยการณา / อุปฺปนฺนา ตณฺหา / มาลุวา วิย / สาลํ ปริโยนทฺธิตฺวา / สมฺภญฺชมานา นิรยาทีสุ ปกฺขิปติ”ติ วตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ตัณหา อันเกิดขึ้นแล้ว เพราะเหตุแห่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว รวบรัด หักรานอยู่ ชื่อ ซึ่งบุคคลผู้ไม่มีศีลล่วงส่วนที่สุด ย่อมใส่เข้าไป (ในอบาย ท.) มีนรกเป็นต้น ราวกะ อ.เถาย่านทราย (รวบรัด หักรานอยู่) ซึ่งต้นสาละ” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

ความเป็นผู้ทุศีลล่วงส่วน รวบรัด (อัตภาพ) ของบุคคลใด
ดุจเถาย่านทราย รัดรึงต้นสาละ ฉะนั้น บุคคลนั้นย่อมทำ
ตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจกปรารถนาทำให้ตน ฉะนั้น

อิมํ คาถมาห

“ยสฺส อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ,
กโรติ โส ตถตฺตานํ ยถา นํ อิจฺฉตี ทิโส”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีลอันล่วงแล้วซึ่งที่สุด[๑] (ของบุคคล) ใด ท่วมทับแล้ว (ซึ่งอัตภาพ) เพียงดัง อ.เถาย่านทราย (ครอบคลุมอยู่) ซึ่งต้นสาละ, (อ.บุคคล) นั้น ย่อมกระทำ ซึ่งตน-, อ.โจรผู้เบียดเบียน[๒] ย่อมปรารถนา (ซึ่งบุคคล) นั้น ฉันใด, -ฉันนั้น” ดังนี้.

แก้อรรถ

ความเป็นผู้ทุศีลโดยส่วนเดียว ชื่อว่า **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** ในพระคาถานั้น

ตตฺถ / อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยนฺติ / เอกนฺตทุสฺสีลภาโว.

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีลโดยส่วนเดียว ชื่อว่า **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ** (ในพระคาถา) นั้น.

---

[๑] **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺย** ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีลอันล่วงแล้วซึ่งที่สุด, ความเป็นผู้ไม่มีศีลอันล่วงที่สุด, ความเป็นผู้ทุศีลอย่างยิ่ง. สำเร็จรูปมาจาก อจฺจนฺต + ทุสฺสีลฺย วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส, อนฺตํ อติกฺกนฺตํ **อจฺจนฺตํ**. อันล่วงแล้ว ซึ่งที่สุด ชื่อว่า อัจจันตะ (อนฺต + อติ, อมาทิปรตัปปุริสสมาส, สลับ อนฺตอติ เป็น อติอนฺต, แปลง ติ เป็น จ, ซ้อน จฺ เป็น จฺจ), ทุสฺสีลสฺส ภาโว **ทุสฺสีลฺยํ**. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีล ชื่อว่า ทุสฺสีลยะ (ทุสฺสีล + ณฺย ปัจจัย ในภาวตัทธิต, ลบ ณ, ลบ อ), อจฺจนฺตํ ทุสฺสีลฺยํ **อจฺจนฺตทุสฺสีลฺยํ**. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีล อันล่วงแล้วซึ่งที่สุด ชื่อว่า อัจจันตทุสสีลยะ.

[๒] **ทิโส** ผู้เบียดเบียน, ผู้ไม่พอใจคนอื่น, ผู้ไม่ทำคนอื่นให้เป็นที่พึงใจ, โจร, ศัตรู. ในพระคาถานี้มีอรรถว่า โจร สำเร็จรูปมาจาก ทิส ธาตุ (หึสเน = เบียดเบียน) + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ทิสติ หึสตีติ **ทิโส**. ทิสะ คือ ผู้เบียดเบียน. ส่วนในสัททนีติปกรณ์ ธาตุมาลากล่าวว่า สำเร็จรูปมาจาก ทิสี ธาตุ (อปฺปีติยํ = ไม่พอใจ) + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ปเร เทสฺสติ นปฺปิยายตีติ **ทิโส** ปเรหิ วา ปิยายิตพฺโพติ **ทิโส**. ทิสะ คือ ผู้ไม่พอใจคนอื่น, ผู้ไม่ทำคนอื่นให้เป็นที่พึงใจ)

บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ทำอกุศลกรรมบถ ๑๐ ตั้งแต่เกิดก็ดี

คิหี วา / ชาติโต ปฏฺฐาย / ทส อกุสลกมฺมปเถ กโรนฺโต,

(อ.บุคคล) ผู้เป็นคฤหัสถ์ กระทำอยู่ ซึ่งอกุศลกรรมบถ ท. ๑๐ จำเดิม แต่การเกิด หรือ,

ผู้เป็นบรรพชิตต้องครุกาบัติตั้งแต่วันอุปสมบทก็ดี ชื่อว่าผู้ทุศีลล่วงส่วน

ปพฺพชิโต วา / อุปสมฺปนฺนทิวสโต ปฏฺฐาย / ครุกาปตฺตึ อาปชฺชมาโน / อจฺจนฺตทุสฺสีโล นาม.

หรือว่า ผู้เป็นบรรพชิต ต้องอยู่ ซึ่งอาบัติหนัก จำเดิม แต่วัน- (แห่งตน) -อุปสมบทแล้ว ชื่อว่าเป็นบุคคลผู้ไม่มีศีลอันล่วงแล้วซึ่งที่สุด (ย่อมเป็น).

แต่บทว่า **อจฺจนฺตทุสฺสีลยํ** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสในพระคาถานี้ ทรงหมายเอาความเป็นผู้ทุศีลอันมาแล้วตามคติของบุคคลผู้ทุศีลใน ๒-๓ อัตภาพ

อิธ ปน โย / ทฺวีสุ ตีสุ อตฺตภาเวสุ ทุสฺสีโล, / เอตสฺส คติยา อาคตํ / ทุสฺสีลภาวํ สนฺธายเยตํ วุตฺตํ.

แต่ว่า (อ.บท ว่า **อจฺจนฺตทุสฺสีลยํ** ดังนี้) นั่น (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว (ในพระคาถา) นี้ ทรงหมายเอา ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีล อันมาแล้ว ตามคติ (แห่ง-), (อ.บุคคล) ใด เป็นผู้ไม่มีศีลในอัตภาพ ท. ๒, ๓ (ย่อมเป็น), (-บุคคล) นั่น.

อนึ่ง ตัณหาอันอาศัยทวาร ๖ ของผู้ทุศีลเกิดขึ้น บัณฑิตพึงทราบว่า ความเป็นผู้ทุศีล ในพระคาถานี้

ทุสฺสีลภาโวติ เจตฺถ / ทุสฺสีลสฺส ฉ ทฺวารานิ นิสฺสาย / อุปฺปนฺนา ตณฺหา เวทิตพฺพา.

ก็ อ.ตัณหา อัน- อาศัย ซึ่งทวาร ท. ๖ เกิดขึ้นแล้ว แก่บุคคลผู้ไม่มีศีล (อันบัณฑิต) พึงทราบ (ในบท) นี้ ว่า **ทุสฺสีลภาโว** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ** ความว่า ความเป็นผู้ทุศีล กล่าวคือตัณหา รวบรัด คือหุ้มห่ออัตภาพของบุคคลใดตั้งอยู่ เหมือนเถาย่านทรายรัดรึงต้นสาละ คือปกคลุมทั่วทั้งหมดทีเดียว ด้วยสามารถรับน้ำด้วยใบในเมื่อฝนตกแล้วหักลง ฉะนั้นแล

มาลุวา สาลมิโวตฺถตนฺติ / ยสฺส ปุคฺคลสฺส / ตณฺหาสงฺขาตํ ทุสฺสีลยํ, / ยถา นาม มาลุวา / สาลํ โอตฺถตํ / เทเว วสฺสนฺเต / ปตฺเตหิ อุทกํ ปฏิจฺฉิตฺวา / สมฺภญฺชนวเสน / สพฺพตฺถกเมว ปริโยนทฺธติ; / เอวํ อตฺตภาวํ โอตฺถตํ / ปริโยนทฺธิตฺวา ฐิตํ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีล อัน- (อันบัณฑิต) -นับพร้อมแล้วว่าตัณหา ของบุคคล ใด ท่วมทับแล้ว คือว่า ห่อหุ้ม ซึ่งอัตภาพ ตั้งอยู่แล้ว, อ.เถาย่านทราย ครอบคลุมแล้ว ซึ่งต้นสาละ คือว่า ครั้นเมื่อฝน ตกอยู่ ย่อมหุ้มห่อ หมดทุกส่วนนั่นเทียว ด้วยสามารถแห่งการ- รับ- ซึ่งน้ำ ด้วยใบ ท. -แล้ว -จึงหักราน ชื่อ ฉันใด; -ฉันนั้น (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **มาลุวา สาลมิโวตฺถตํ** ดังนี้.

บุคคลนั้น คือผู้ถูกตัณหากล่าวคือความเป็นผู้ทุศีลนั้นหักราน ให้ตกไปในอบายทั้งหลาย เหมือนต้นไม้ถูกเถาย่านทรายหักราน ให้โค่นลงเหนือแผ่นดิน ฉะนั้น

โส มาลุวาย สมฺภญฺชิตฺวา / ภูมิยํ ปาติยมาโน / รุกฺโข วิย / ตาย ทุสฺสีลฺยสงฺขาตาย / ตณฺหาย สมฺภญฺชิตฺวา / อปาเยสุ ปาติยมาโน,

อ.อธิบาย ว่า (อ.บุคคล) นั้น คือว่า ผู้- อันตัณหา อัน- (อันบัณฑิต) -นับพร้อมแล้วว่าความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีศีล นั้น หักรานแล้ว -ให้ตกไปอยู่ ในอบาย ท. ราวกะ อ.ต้นไม้ อัน-อันเถาย่านทรายหักรานแล้ว -ให้ล้มลงอยู่ บนพื้นดิน

ชื่อว่าย่อมทำตนอย่างเดียวกันกับที่โจรหัวโจกผู้ใคร่ความพินาศปรารถนาทำให้ ฉะนั้น

ยถา นํ อนตฺถกาโม / ทิโส อิจฺฉติ; / ตถา อตฺตานํ / กโรติ นามาติ อตฺโถ.

ชื่อว่าย่อมกระทำ ซึ่งตน-, อ.โจรผู้เบียดเบียน ผู้ใคร่ต่อความพินาศ ย่อมปรารถนา (ซึ่งบุคคล) นั้น ฉันใด; -ฉันนั้น ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ

เทวทตฺตวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระเทวทัต (จบแล้ว).

๗. เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์

๗. สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ.

๗. อ.เรื่องแห่งอันตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภการกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สุกรานิ** เป็นต้น

สุกรานีติ **อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / สงฺฆเภทปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิ.**

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ทรงปรารภ ซึ่งอันตะเกียกตะกาย เพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ว่า **สุกรานิ** ดังนี้เป็นต้น.

พระเทวทัตพยายามทำลายสงฆ์

ความพิสดารว่า พระเทวทัตกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ วันหนึ่งเห็นท่านพระอานนท์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ บอกความประสงค์ของตนแล้ว

เอกทิวสํ หิ เทวทตฺโต / สงฺฆเภทาย ปริสกฺกนฺโต / อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ / ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา / อตฺตโน อธิปฺปายํ[๑] อาโรเจสิ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.พระเทวทัต ตะเกียกตะกายอยู่ เพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ เห็นแล้ว ซึ่งพระอานนท์ ผู้มีอายุ ผู้เที่ยวไปอยู่ เพื่อก้อนข้าว บอกแล้ว ซึ่งความประสงค์[๑] ของตน.

พระเถระฟังข่าวนั้นแล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า

ตํ สุตฺวา เถโร / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / ภควนฺตํ เอตทโวจ

อ.พระเถระ ฟังแล้ว ซึ่งคำนั้น ไปแล้ว สู่สำนัก, ของพระศาสดา ได้กราบทูลแล้ว ซึ่งคำ นั่นกะพระผู้มีพระภาค ว่า

พระเจ้าข้า เวลาเช้าข้าพระองค์ครองสบงที่เวฬุวันนี้แล้ว ถือบาตรจีวรเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต

“อิธาหํ ภนฺเต ฯเปฯ สงฺฆกมฺมานิ จา”ติ.

---

[๑] **อธิปฺปาย** วัตถุประสงค์, ความประสงค์, ความมุ่งหมาย, อธิบาย. สำเร็จรูปมาจาก อธิ บทหน้า + ปย ธาตุ (คมเน = ไป, ถึง) + ณ ปัจจัย ในอรรถกัตตุสาธนะ, ซ้อน ป, ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา มีรูปวิเคราะห์ว่า จิตฺเต อธิปยตีติ **อธิปฺปาโย**. จุดประสงค์ที่ตั้งไว้ในจิต ชื่อว่า อธิปปายะ

“อิธาหํ ภนฺเต / ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา / ปตฺตจีวรมาทาย / ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสึ;

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ นุ่งแล้ว ในสมัยในเบื้องต้นแห่งวัน (ในพระเวฬุวัน) นี้ ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ได้เข้าไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ เพื่อก้อนข้าว;

พระเจ้าข้า พระเทวทัตได้เห็นข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์แล้วแล

อทฺทสา โข มํ ภนฺเต เทวทตฺโต / ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตํ,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระเทวทัต ได้เห็นแล้ว แล ซึ่งข้าพระองค์ ผู้เที่ยวไปอยู่ เพื่อก้อนข้าว ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์,

ครั้นเห็นแล้วจึงเข้าไปหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่

ทิสฺวาน / เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ,

(อ.พระเทวทัต นั้น) ครั้นเห็นแล้ว เข้าไปหาแล้ว โดย-, อ.ข้าพระองค์ (ย่อมอยู่ โดยส่วนแห่งทิศใด), (-ส่วนแห่งทิศ) นั้น,

ครั้นเข้าไปหาแล้ว ได้กล่าวคำนี้กะข้าพระองค์ว่า อาวุโสอานนท์ จำเดิมแต่วันนี้ ฉันจักทำอุโบสถและสังฆกรรม แยกจากพระผู้มีพระภาค แยกจากภิกษุสงฆ์

อุปสงฺกมิตฺวา / มํ เอตทโวจ / ‘อชฺชตคฺเคทานาหํ / อาวุโส อานนฺท / อญฺญตฺเรว ภควตา / อญฺญตฺร ภิกฺขุสงฺฆา / อุโปสถํ กริสฺสามิ สงฺฆกมฺมานิ จา’ติ;

(อ.พระเทวทัต นั้น) ครั้นเข้าไปหาแล้ว ได้กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) นั่น ว่า ‘ดูก่อนอานนท์ ผู้มีอายุ อ.เรา จักกระทำ ซึ่งอุโบสถ ด้วย ซึ่งสังฆกรรม ท. ด้วย เว้น จากพระผู้มีพระภาค นั่นเทียว เว้น จากหมู่แห่งภิกษุ ในกาลนี้ (กระทำ) ซึ่งความเป็นแห่งวันนี้ ให้เป็นเบื้องต้น[๑]’ ดังนี้ กะข้าพระองค์;

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค วันนี้พระเทวทัตจักทำลายสงฆ์

อชฺช ภควา / เทวทตฺโต สงฺฆํ ภินฺทิสฺสติ,

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ในวันนี้ อ.พระเทวทัต จักทำลาย ซึ่งสงฆ์,

คือจักทำอุโบสถและสังฆกรรม

อุโปสถญฺจ กริสฺสติ / สงฺฆกมฺมานิ จา”ติ.

อ.พระเทวทัต จักกระทำ ซึ่งอุโบสถด้วย ซึ่งสังฆกรรม ท. ด้วย (เว้น จากพระผู้มีพระภาค เว้นจากหมู่แห่งภิกษุ)” ดังนี้.

---

[๑] **อชฺชตคฺเค** ตัดบทเป็น **อชฺชตํ** + **อคฺเค** อีกนัยหนึ่ง **อชฺช** + **อคฺเค**, อคฺค = อาทิ (เบื้องต้น) บทว่า **อคฺเค** ลง **อ** ทุติยาวิภัตติ แปลง **อ** เป็น **เอ** หรือจัดเป็นวิภัตติวิปลาส คือจาก **อ** ทุติยาวิภัตติ เป็น **สฺมึ** สัตตมีวิภัตติ หรือลง **โย** ทุติยาวิภัตติ พหุวจนะ หรือลง **สฺมึ** สัตตมีวิภัตติ ในอรรถ **ทุติยาวิภัตติ**. เวลาแปลให้เพิ่มบทว่า **กตฺวา** ดังนี้ **อชฺชตํ อคฺเค (กตฺวา)**. ตสฺมา **อชฺชตคฺเค**ติ อชฺชตํ อาทึ กตฺวาติ เอวเมตฺถตฺโถ เวทิตพฺโพ. **อชฺชตนฺ**ติ อชฺชภาวํ. อชฺชทคฺเค อิจฺเจว วา ปาโฐ, ทกาโร ปทสนฺธิกโร, อชฺช อคฺคนฺติ อตฺโถ. (สีลขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา). **อคฺเค**ติ เอตฺถ อุปโยควจนสฺส เอการาเทโส, วจนวิปลฺลาโส วา, กตฺวาสทฺโท จ เสโสติ วุตฺตํ “อาทึ กตฺวา”ติ. ภวตฺเถ ตาสทฺโทติ ทสฺเสติ “อชฺชภาว”นฺติ อิมินา, ... **อชฺชตนฺ**ติ วา อชฺชอิจฺเจว อตฺโถ ตาสทฺทสฺส สกตฺถวุตฺติโต ยถา “เทวตาติ, อยํ อาจริยานํ มติ. (สีลขนฺธวคฺคอภินวฏีกา)

ความดีคนดีทำง่าย

เมื่อพระอานนท์กราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาทรงเปล่งพระอุทานว่า

ความดีคนดีทำง่าย ความดีคนชั่วทำยาก ความชั่ว
คนชั่วทำง่าย ความชั่วอริยบุคคลทำได้ยาก

เอวํ วุตฺเต สตฺถา /

“สุกรํ สาธุนา สาธุ, สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ,
ปาปํ ปาเปน สุกรํ, ปาปมริเยหิ ทุกฺกรนฺ”ติ

อิมํ อุทานํ อุทาเนตฺวา

(ครั้นเมื่อคำ) อย่างนี้ (อันพระเถระ) กราบทูลแล้ว อ.พระศาสดา ทรงเปล่งแล้ว ซึ่งพระอุทานนี้ว่า

อ.กรรมดี เป็นกรรม- อันคนดี -กระทำได้โดยง่าย (ย่อมเป็น), อ.กรรมดี เป็นกรรม- อันคนชั่ว -กระทำได้โดยยาก (ย่อมเป็น), อ.กรรมชั่ว เป็นกรรม- อันคนชั่ว -กระทำได้โดยง่าย (ย่อมเป็น), อ.กรรมชั่ว เป็นกรรม- อันพระอริยบุคคล ท. -กระทำได้โดยยาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ตรัสว่า อานนท์ ขึ้นชื่อว่ากรรมอันไม่เป็นประโยชน์แก่ตน ทำได้ง่าย กรรมอันเป็นประโยชน์แก่ตน ทำยากนักหนา ดังนี้แล้ว

“อานนฺท / อตฺตโน อหิตกมฺมํ นาม สุกรํ; / หิตกมฺมเมว ทุกฺกรนฺ”ติ วตฺวา

ตรัสแล้วว่า “ดูก่อนอานนท์ ชื่อ อ.กรรมอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ตน เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย ย่อมเป็น; อ.กรรมอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลนั่นเทียว (แก่ตน) เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

กรรมอันไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน คนทำง่าย
กรรมใดแลเป็นประโยชน์แก่ตนและดี กรรมนั้นแล
ทำยากอย่างยิ่ง

อิมํ คาถมาห

“สุกรานิ อสาธูนิ อตฺตโน อหิตานิ จ,
ยํ เว หิตญฺจ สาธุญฺจ, ตํ เว ปรมทุกฺกรนฺ”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

“(อ.กรรม ท. เหล่าใด) เป็นกรรมไม่ดี (ด้วย) เป็นกรรมไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ตน ด้วย (ย่อมเป็น), (อ.กรรม ท. เหล่านั้น) เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย (ย่อมเป็น), (อ.กรรม) ใด แล เป็นประโยชน์เกื้อกูล ด้วย เป็นกรรมดี ด้วย (ย่อมเป็น), (อ.กรรม) นั้น แล เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยากอย่างยิ่ง (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แก้อรรถ

ความแห่งพระคาถานั้นว่า กรรมเหล่าใดไม่ดี คือมีโทษและเป็นไปเพื่ออบาย ชื่อว่าไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำนั่นแล กรรมเหล่านั้นทำง่าย

ตสฺสตฺโถ “ยานิ กมฺมานิ ฯเปฯ อติทุกฺกรนฺ”ติ.

ตสฺสตฺโถ / “ยานิ กมฺมานิ / อสาธูนิ สาวชฺชานิ จ / อปายสංวตฺตนิกานิ / กตตฺตาเยว อตฺตโน / อหิตานิ จ โหนฺติ, / ตานิ สุกรานิ.

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น ว่า “อ.กรรม ท. เหล่าใด เป็นกรรมไม่ดี คือว่า เป็นกรรมเป็นไปกับด้วยโทษ ด้วย เป็นกรรมอันยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในอบาย ชื่อว่าเป็นกรรมไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ตน เพราะความที่- (แห่งกรรม ท. เหล่านั้น) -เป็นกรรม (อันตน) -กระทำแล้วนั่นเทียว ด้วย ย่อมเป็น, (อ.กรรม ท.) เหล่านั้น เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยง่าย (ย่อมเป็น).

ฝ่ายกรรมใดชื่อว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเพราะทำ และชื่อว่าดีด้วยอรรถว่าหาโทษมิได้ คือเป็นไปเพื่อสุคติและเป็นไปเพื่อพระนิพพาน

ยํ ปน กตตฺตา / อตฺตโน หิตญฺจ / อนวชฺชตฺเถน สาธุญฺจ / สุคติสංวตฺตนิกญฺเจว / นิพฺพาน-สංวตฺตนิกญฺจ กมฺมํ,

ส่วนว่า อ.กรรม ใด ชื่อว่าเป็นประโยชน์เกื้อกูล แก่ตน เพราะความที่- (แห่งกรรมนั้น) -เป็นกรรม (อันตน) -กระทำแล้ว ด้วย ชื่อว่า เป็นกรรมดี เพราะอรรถว่าเป็นกรรมมีโทษหามิได้ ด้วย คือว่า เป็นกรรมอันยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมในสุคติ ด้วยนั่นเทียว เป็นกรรมอันยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อพระนิพพาน ด้วย (ย่อมเป็น),

กรรมนั้นทำแสนยาก ราวกับทดแม่คงคาอันไหลไปทิศตะวันออก ทำให้หันหน้ากลับ

ตำ ปาจีนนินฺนาย / คงฺคาย อุพฺพตฺเตตฺวา / ปจฺฉามุขกรณํ วิย อติทุกฺกรนฺ”ติ.

(อ.กรรม) นั้น เป็นกรรมอันบุคคลกระทำได้โดยยากอย่างยิ่ง (ย่อมเป็น) ราวกะ อ.อัน- ทดขึ้นแล้ว -จึงกระทำ- ซึ่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา อันไหลไปแล้วในทิศชื่อว่าปราจีน -ให้เป็นแม่น้ำมีหน้าในภายหลัง” ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากได้บรรลุโลกุตรผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์ จบ

สงฺฆเภทปริสกฺกนวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอันตะเกียกตะกายเพื่ออันทำลายซึ่งสงฆ์ (จบแล้ว).

๘. เรื่องพระกาลเถระ

๘. กาลตฺเถรวตฺถุ.

๘. อ.เรื่องแห่งพระกาละผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระกาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **โย สาสนำ** เป็นต้น

โย สาสนฺติ อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / กาลตฺเถรำ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระเถระ ชื่อว่ากาละ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ว่า **โย สาสนำ** ดังนี้เป็นต้น.

พระเถระไม่ให้อุปัฏฐายิกาไปฟังธรรม

ดังได้ยินมา หญิงคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ตั้งอยู่ในที่แห่งมารดา ทำนุบำรุงพระเถระนั้นอยู่

สาวตฺถิยำ กิเรกา อิตฺถี / มาตุฏฺฐาเน ฐตฺวา / ตำ เถรำ อุปฏฺฐหติ.

ได้ยินว่า อ.หญิง คนหนึ่ง ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี ดำรงอยู่แล้ว ในฐานะเพียงดังมารดา ย่อมบำรุง ซึ่งพระเถระ นั้น.

พวกคนในเรือนแห่งผู้คุ้นเคยของหญิงนั้น ฟังธรรมในสำนักพระศาสดาแล้ว กลับมาเรือนแล้ว

ตสฺสา ปฏิวิสฺสกเคเห มนุสฺสา / สตฺถุ สนฺติเก / ธมฺมำ สุตฺวา / เคหำ อาคนฺตฺวา

อ.มนุษย์ ท. ในเรือนแห่งบุคคลผู้คุ้นเคย (ของหญิง) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งธรรม ในสำนัก ของพระศาสดา มาแล้ว สู่เรือน

สรรเสริญอยู่ว่า แม้ ชื่อว่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้อัศจรรย์ แม้ พระธรรมเทศนาก็ไพเราะ

“อโห / พุทฺธา นาม อจฺฉริยา, / อโห / ธมฺมเทสนา มธุรา”ติ ปสำสนฺติ.

ย่อมสรรเสริญ ว่า “โอ ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. เป็นผู้อัศจรรย์ (ย่อมเป็น), โอ อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาไพเราะ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

หญิงนั้นฟังถ้อยคำของคนพวกนั้นแล้ว

สา อิตฺถี / เตสํ กถํ สุตฺวา

อ.หญิง นั้น ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของมนุษย์ ท.) เหล่านั้น

จึงบอกแก่พระกาละว่า ท่านเจ้าข้า ดิฉันอยากจะฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาบ้าง

“ภนฺเต อหัปิ / สตฺถุ ธมฺมเทสนํ โสตุกามา”ติ / ตสฺส อาโรเจสิ.

บอกแล้ว (แก่พระเถระ)นั้น ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม้ อ.ดิฉัน เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง ซึ่งพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา (ย่อมเป็น) ดังนี้.

เธอห้ามเขาว่า อย่าไปที่นั่นเลย

โส / “มา ตตฺถ คจฺฉี”ติ / ตํ นิวาเรสิ.

(อ.พระเถระ) นั้น ห้ามแล้ว (ซึ่งหญิง) นั้น ว่า “(อ.ท่าน) อย่า ไปแล้ว (ในที่) นั้น” ดังนี้.

หญิงนั้นในวันรุ่งขึ้นก็ขออีก แม้อันพระกาละนั้นห้ามอยู่ถึง ๓ ครั้ง ก็ยังอยากจะฟังอยู่นั่นแล

สา ปุนทิวเสปิ ยาจมานา / ยาวตติยํ / เตน นิวาริยมานาปิ / โสตุกามาว อโหสิ.

(อ.หญิง) นั้น อ้อนวอนอยู่ แม้ในวันรุ่งขึ้น แม้ผู้- (อันพระเถระ) นั้น -ห้ามอยู่ สิ้นกาลกำหนดเพียงไรแห่งวาระที่สาม เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟังนั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ก็เหตุไฉน เธอจึงได้ห้ามเขาเสีย

“กสฺมา ปน โส / ตํ นิวาเรสี”ติ.

(อ.การถาม) ว่า “ก็ (อ.พระเถระ) นั้น ห้ามแล้ว (ซึ่งหญิง) นั้น เพราะเหตุไร” ดังนี้.

แก้ว่า ได้ยินว่า เธอได้มีความเห็นเช่นนี้ว่า อุบาสิกานี้ได้ฟังธรรมในสำนักพระศาสนาแล้วจักแตกจากเรา เหตุนั้น เธอจึงได้ห้ามเขาเสีย

“เอวํ กิรสฺส อโหสิ / ‘สตฺถุ สนฺติเก / ธมฺมํ สุตฺวา / มยิ ภิชฺชิสฺสตี’ติ.

(อ.การแก้) ว่า “ได้ยินว่า (อ.ความคิด) อย่างนี้ (ว่า) ‘(อ.หญิง นั้น) ฟังแล้ว ซึ่งธรรม ในสำนักของพระศาสดา จักแตก ในเรา’ (ดังนี้) ได้มีแล้ว (แก่พระเถระ) นั้น, (เพราะเหตุนั้น อ.พระเถระ นั้น ห้ามแล้ว ซึ่งหญิง นั้น)” ดังนี้.

วันหนึ่งหญิงนั้นบริโภคอาหารเสร็จ สมาทานอุโบสถแล้ว

สา เอกทิวสํ ปาโตว / ภุตฺตปาตราสา / อุโปสถํ สมาทยิตฺวา

ในวันหนึ่ง (อ.หญิง) นั้น ผู้มีอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันบริโภคแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว สมาทานแล้ว ซึ่งอุโบสถ

สั่งบุตรีไว้ว่า แม่ จงอังคาสพระผู้เป็นเจ้าให้ดี แล้วได้ไปวิหารแต่เช้าเทียว

“อมฺม / สาธุกํ อยฺยํ ปริวิเสยฺยาสี”ติ / ธีตรํ อาณาเปตฺวา / วิหารํ อคมาสิ.

บังคับแล้ว ซึ่งธิดา ว่า “ดูก่อนแม่ (อ.เธอ) พึงอังคาส ซึ่งพระผู้เป็นเจ้า (กระทำ) ให้ดี” ดังนี้ ได้ไปแล้ว สู่วิหาร.

ฝ่ายบุตรีของเขาก็อังคาสพระกาละโดยเรียบร้อย ในกาลเธอมาถึง เธอถามว่า อุบาสิกาผู้ใหญ่ไปไหน

ธีตาปิสฺสา / ตํ ภิกฺขุ อาคตกาเล / สมฺมา ปริวิสิตฺวา / “กหํ มหาอุปาสิกา”ติ วุตฺตา

แม้ อ.ธิดา (ของหญิง) นั้น อังคาสแล้ว ซึ่งภิกษุ นั้น โดยชอบ ในกาลเป็นที่มาแล้ว (แห่งภิกษุ นั้น) ผู้- (อันภิกษุ นั้น) -กล่าวแล้ว ว่า “อ.มหาอุบาสิกา (ไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้

ตอบว่า ไปวิหารเพื่อฟังธรรม

“ธมฺมสฺสวนาย / วิหารํ คตา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.มหาอุบาสิกา) ไปแล้ว สู่วิหาร เพื่ออันฟังซึ่งธรรม” ดังนี้.

เธอพอได้ฟังข่าวนั้น ทุรนทุรายอยู่ เพราะความกลัดกลุ้มอันตั้งขึ้นในท้อง

โส ตํ สุตฺวาว / กุจฺฉิยํ อุฏฺฐิเตน / ฑาเหน สนฺตปฺปมาโน

(อ.ภิกษุ) นั้น ฟังแล้วนั่นเทียว (ซึ่งคำ) นั้น เดือดร้อนอยู่ เพราะความเร่าร้อน อันตั้งขึ้นแล้ว ในท้อง

นึกว่า เดี๋ยวนี้ อุบาสิกานั้นแตกจากเราแล้ว

“อิทานิ สา / มยิ ภินฺนา”ติ

(คิดแล้ว) ว่า “ในกาลนี้ (อ.หญิง) นั้น แตกแล้ว ในเรา” ดังนี้

รีบไป เห็นหญิงนั้นฟังธรรมอยู่ในสำนักพระศาสดา จึงทูลพระศาสดาว่า

เวเคน คนฺตฺวา / สตฺถุ สนฺติเก / ธมฺมํ สุณมานํ ทิสฺวา / สตฺถารํ อาห

ไปแล้ว โดยเร็ว เห็นแล้ว (ซึ่งมหาอุบาสิกา) ผู้ฟังอยู่ ซึ่งธรรม ในสำนัก ของพระศาสดา กราบทูลแล้ว กะพระศาสดา ว่า

พระเจ้าข้า หญิงคนนี้เขลา ไม่เข้าใจธรรมกถาอันละเอียด

“ภนฺเต อยํ อิตฺถี ฯเปฯ กเถตุํ วฏฺฏตี”ติ.

“ภนฺเต / อยํ อิตฺถี ทนฺธา / สุขุมํ ธมฺมกถํ / น ชานาติ,

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หญิง นี้ เป็นคนเขลา (เป็น) ย่อมไม่รู้ ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม อันละเอียด,

อย่าตรัสธรรมกถาอันละเอียด ซึ่งประดับด้วยสภาวธรรมมีขันธ์เป็นต้น ตรัสแต่เพียงทานกถาหรือสีลกถาแก่เขาก็พอ

อิมิสฺสา ขนฺธาทิปฺปฏิสํยุตฺตํ / สุขุมํ ธมฺมกถํ อกเถตฺวา / ทานกถํ วา / สีลกถํ วา / กเถตุํ วฏฺฏตี”ติ.

อ.อัน- (อันพระองค์) ไม่ตรัส- ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งธรรม อันละเอียด อันประกอบพร้อมเฉพาะแล้วด้วยธรรมมีขันธ์เป็นต้น -แล้ว -จึงตรัส ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งทาน หรือ หรือว่า ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวซึ่งศีล (แก่หญิง) นี้ ย่อมควร” ดังนี้.

สักการะย่อมฆ่าคนถ่อย

พระศาสดาทรงทราบอัธยาสัยของเธอแล้วตรัสว่า เธอเป็นคนปัญญาโฉด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้าห้ามปรามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เธอพยายามเพื่อฆ่าตนเอง ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา / ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา / “ตฺวํ ทุปฺปญฺโญ / ปาปิกํ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย / พุทฺธานํ สาสนํ ปฏิกฺโกสสิ, / อตฺตฆาตาเยว / วายมสี”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ทรงทราบแล้ว ซึ่งอัธยาศัย (ของภิกษุ) นั้น ตรัสแล้ว ว่า “อ.เธอ เป็นผู้ไม่มีปัญญา[๑] (เป็น) อาศัยแล้ว ซึ่งทิฏฐิ อันชั่ว ย่อมคัดค้าน ซึ่งคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า ท., (อ.เธอ) ย่อมพยายามเพื่ออันฆ่าซึ่งตนนั่นเทียว” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

บุคคลใดปัญญาโฉด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า คัดค้านคำสั่งสอน
ของพระอริยบุคคล ผู้อรหันต์ มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม
บุคคลนั้นย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตน เหมือนขุยแห่งไม้ไผ่

“โย สาสนํ อรหตํ อริยานํ ธมฺมชีวินํ
ปฏิกฺโกสติ ทุมฺเมโธ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย ปาปิกํ,
ผลานิ กณฏกสฺเสว อตฺตฆญฺญาย ผลฺลตี”ติ.

(อ.บุคคล) ใด ผู้ไม่มีปัญญา อาศัยแล้ว ซึ่งทิฏฐิ อันชั่ว ย่อมคัดค้าน ซึ่งคำสอน ของพระอริย-บุคคล ท. ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติ, (อ.บุคคล นั้น) ย่อมเกิด เพื่ออันฆ่าซึ่งตน เพียงดัง อ.ขุย ท. ของไม้มีหนาม (เกิดอยู่ เพื่ออันฆ่าซึ่งตน) ดังนี้.

แก้อรรถ

ความแห่งพระคาถานั้นว่า บุคคลใดปัญญาโฉด อาศัยทิฏฐิอันชั่วช้า ห้ามปรามพวกคนผู้กล่าวอยู่ว่า จักฟังธรรมก็ดี ว่า จักถวายทานก็ดี เพราะกลัวแต่เสื่อมสักการะของตน

---

[๑] **ทุปฺปญฺโญ** ผู้ไม่มีปัญญา, ผู้มีปัญญาทราม. สำเร็จรูปมาจาก ทุ + ปญฺญา ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ ปญฺญา เอตสฺสาติ **ทุปฺปญฺโญ**. ปัญญา ของบุคคลนั่น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั่น ชื่อว่า ทุปปัญญะ (ผู้ไม่มีปัญญา)

ตสฺสตฺโถ “โย ทุมฺเมโธ ฯเปฯ อสฺสตรี ยถา”ติ.

ตสฺสตฺโถ / “โย ทุมฺเมโธ ปุคฺคโล / อตฺตโน สกฺการหานิภเยน / ปาปิกำ ทิฏฺฐึ นิสฺสาย / ‘ธมฺมำ วา โสสฺสาม, / ทานำ วา ทสฺสามา’ติ / วทนฺเต ปฏิกฺโกสนฺโต

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น ว่า อ.บุคคล ใด ผู้ไม่มีปัญญา อาศัยแล้ว ซึ่งทิฏฐิอันชั่ว คัดค้านอยู่ (ซึ่งชน ท.) ผู้กล่าวอยู่ ว่า ‘(อ.เรา ท.) จักฟัง ซึ่งธรรม หรือ, หรือว่า (อ.เรา ท.) จักถวาย ซึ่งทาน’ ดังนี้ เพราะความกลัวแต่อันเสื่อมแห่งสักการะ ของตน

ชื่อว่าโต้แย้งคำสั่งสอนของพระอริยบุคคล ผู้อรหันต์ มีปกติเป็นอยู่โดยธรรม คือพระพุทธเจ้า

อรหตำ อริยานำ / ธมฺมชีวินำ พุทฺธานำ / สาสนำ ปฏิกฺโกสติ.

ชื่อว่าย่อมคัดค้าน ซึ่งคำสั่งสอน ของพระอริยบุคคล ท. ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้เป็นอยู่โดยธรรมโดยปกติ คือว่า ของพระพุทธเจ้า ท.

การโต้แย้งและทิฏฐิอันเลวทรามนั้นของบุคคลนั้น ย่อมเป็นเหมือนขุยของไม้มีหนาม กล่าวคือไม้ไผ่

ตสฺส ตำ ปฏิกฺโกสนำ / สา จ ปาปิกา ทิฏฺฐิ / เวฬุสงฺขาตสฺส กณฺฏกสฺส / ผลานิ วิย โหติ,

อ.การคัดค้าน นั้น (ด้วย) อ.ความเห็น อันชั่ว นั้น ด้วย (แห่งบุคคล) นั้น ย่อมเป็น ราวกะ อ.ขุย ท. ของไม้มีหนาม อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าไม้ไผ่,

เหตุนั้น ไม้ไผ่เมื่อตกขุย ย่อมตกเพื่อฆ่าตนเท่านั้น ฉันใด

ตสฺมา / ยถา กณฺฏโก / ผลานิ คณฺหนฺโต / อตฺตฆญฺญาย ผลติ / อตฺตโน ฆาตตฺถเมว ผลติ;

เพราะเหตุนั้น อ.ไม้มีหนาม ถือเอาอยู่ ซึ่งขุย ท. ชื่อว่าย่อมเกิด เพื่ออันฆ่าซึ่งตน คือว่า ย่อมเกิดเพื่ออันฆ่านั่นเทียว ซึ่งตน ฉันใด;

แม้บุคคลนั้นก็ย่อมเกิดมาเพื่อฆ่าตน คือว่าเกิดมาเพื่อผลาญตนเอง ฉันนั้น

เอวำ โสปิ / อตฺตโน ฆาตาย ผลติ”ติ.

(อ.บุคคล) แม้นั้น ย่อมเกิด เพื่ออันฆ่า ซึ่งตน ฉันนั้น” ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

สมจริง แม้คาถาประพันธ์นี้ พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสไว้ว่า

ผลนั้นแลย่อมฆ่าต้นกล้วยเสีย ผลนั้นแลย่อมฆ่าไม้ไผ่เสีย
ผลนั้นแลย่อมฆ่าไม้อ้อเสีย ลูกในท้องย่อมฆ่าแม้ม้าอัสดรเสีย
ฉันใด สักการะก็ย่อมฆ่าบุรุษถ่อยเสีย ฉันนั้น

วุตฺตมฺปิ เจตํ

“ผลํ เว กทลึ หนฺติ ผลํ เวฬุ, ผลํ นฬํ,
สกฺกาโร กาปุริสํ หนฺติ, คพฺโภ อสฺสตรึ ยถา”ติ.

จริงอยู่ (อ.พระดำรัส) แม้นั่น ว่า

อ.ผล แล ย่อมฆ่า ซึ่งต้นกล้วย, อ.ผล (ย่อมฆ่า) ซึ่งไม้ไผ่, อ.ผล (ย่อมฆ่า) ซึ่งไม้อ้อ, อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ (ย่อมฆ่า) ซึ่งแม่ม้าอัสดร ฉันใด, อ.สักการะ ย่อมฆ่า ซึ่งบุรุษผู้น่าเกลียด[๑] ฉันนั้น” ดังนี้.

อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว

ในเวลาจบเทศนา อุบาสิกาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / อุปาสิกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.อุบาสิกา ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

สมฺปตฺตปริสายปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระกาลเถระ จบ

กาลตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระกาละผู้เถระ (จบแล้ว).

---

[๑] **กาปุริส** บุรุษผู้น่าเกลียด, บุรุษไม่ดี, บุรุษชั่ว, บุรุษถ่อย. สำเร็จรูปมาจาก กุ + ปุริส กุบุพพบท กัมมธารยสมาส แปลง กุ นิบาต เป็น กา บ้าง มีรูปวิเคราะห์ว่า กุจฺฉิโต ปุริโส **กาปุริโส**, **กุปุริโส** วา. บุรุษผู้น่าเกลียด ชื่อว่า กาปุริสะ, กุปุริสะ บ้าง. เพราะกุบุพพบท กัมมธารยสมาส เป็นนิจจสมาส (เข้าสมาสแน่นอน) ดังนั้น เวลาตั้งรูปวิเคราะห์จะใช้บทของตนเองตั้งวิเคราะห์ไม่ได้ (จะวิเคราะห์ว่า กุ ปุริโส ไม่ได้) ต้องใช้บทอื่น คือ กุจฺฉิต น่าเกลียด แทน

๙. เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล

๙. จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ.

๙. อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าจุลกาล (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่อจุลกาล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อตฺตนาว กตํ ปาปํ** เป็นต้น

อตฺตนาว กตํ ปาปนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / จุลฺลกาลอุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งอุบาสกชื่อว่าจุลกาล ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ว่า **อตฺตนาว กตํ ปาปํ** ดังนี้เป็นต้น.

จุลกาลถูกหาว่าเป็นโจร

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพวกโจรขุดอุโมงค์ อันเจ้าของทั้งหลายติดตามแล้ว จึงทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้าของอุบาสก ผู้ฟังธรรมกถาในวิหารตลอดราตรี เดินออกจากวิหารแต่เช้าตรู่ มาสู่กรุงสาวัตถี แล้วก็หลบหนีไป โดยนัยที่กล่าวแล้วในเรื่องมหากาลนั่นแล

เอกทิวสํ หิ / มหากาลวตฺถุสฺมึ วุตฺตนเยเนว / อุมฺมงฺคโจรา / สามิเกหิ อนุพทฺธา / รตฺตึ วิหาเร / ธมฺมกถํ สุตฺวา / ปาโตว วิหารา นิกฺขมิตฺวา / สาวตฺถึ อาคจฺฉนฺตสฺส / อุปาสกสฺส ปุรโต / ภณฺฑกํ ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.โจรผู้ทำลายซึ่งอุโมงค์ ท. ผู้- อันเจ้าของ ท. -ติดตามแล้ว ทิ้งแล้ว ซึ่งภัณฑะ ในเบื้องหน้า ของอุบาสก ผู้- ฟัง- ซึ่งธรรมกถา ในวิหาร ตลอดราตรี -แล้ว -จึงออกไป- จากวิหาร -แล้ว -จึงมาอยู่ สู่กรุงสาวัตถี ในเวลาเช้านั่นเทียว หนีไปแล้ว ตามนัย- (อันข้าพเจ้า) -กล่าวแล้วนั่นเทียว ในเรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่ามหากาล.

พวกมนุษย์เห็นเขาแล้วพูดว่า คนนี้ทำโจรกรรมในราตรีแล้ว ทำทีเหมือนฟังธรรมเที่ยวไป ท่านทั้งหลายจงช่วยจับมันไว้ ดังนี้แล้ว โบยอุบาสกนั้น

มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา / “อยํ รตฺตึ โจรกมฺมํ กตฺวา / ธมฺมํ สุณนฺโต วิย จรติ, / คณฺหถ นนฺ”ติ / ตํ โปเถยึสุ.

อ.มนุษย์ ท. เห็นแล้ว (ซึ่งอุบาสก) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.บุรุษ) นี้ กระทำแล้ว ซึ่งกรรมของโจรในกลางคืน ย่อมเที่ยวไป ราวกะว่า ฟังอยู่ ซึ่งธรรม, (อ.ท่าน ท.) จงจับ (ซึ่งบุรุษ) นั้น” ดังนี้ โบยแล้ว (ซึ่งอุบาสก) นั้น.

จุลกาลรอดตายเพราะนางกุมภทาสีช่วย

หมู่นางกุมภทาสีเดินไปท่าน้ำ เห็นเหตุนั้นจึงกล่าวว่า นาย ท่านทั้งหลายจงหลีกไป ท่านผู้นี้ย่อมไม่ทำกรรมเห็นปานนั้น ดังนี้แล้ว ให้มนุษย์พวกนั้นปล่อยเขาแล้ว

กุมฺภทาสิโย / อุทกติตฺถํ คจฺฉมานา / ตํ ทิสฺวา / “อเปถ สามิ, / นายํ เอวรูปํ กโรตี”ติ / ตํ โมเจสุ.

อ.นางกุมภทาสี ท. ไปอยู่ สู่ท่าแห่งน้ำ เห็นแล้ว (ซึ่งอุบาสก) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย (อ.ท่าน ท.) จงหลีกไป, (อ.อุบาสก) นี้ ย่อม- ไม่ -กระทำ (ซึ่งกรรม) อันมีอย่างนี้เป็นรูป” ดังนี้ (ยังมนุษย์ ท. เหล่านั้น) ให้ปล่อยแล้ว (ซึ่งอุบาสก) นั้น.

เขาไปวิหาร บอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ท่านขอรับ ก็กระผมถูกมนุษย์ทั้งหลายให้ฉิบหายแล้ว กระผมได้ชีวิตเพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี

โส วิหารํ คนฺตฺวา / “ภนฺเต อหมฺหิ / มนุสฺเสหิ นาสิโต, / กุมฺภทาสิโย เม นิสฺสาย / ชีวิตํ ลทฺธนฺ”ติ / ภิกฺขูนํ อาโรเจสิ.

(อ.อุบาสก) นั้น ไปแล้ว สู่วิหาร บอกแล้ว แก่ภิกษุ ท. ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กระผม เป็นผู้-อันมนุษย์ ท. -ให้ฉิบหายแล้ว (ย่อมเป็น), อ.ชีวิต อันกระผม ได้แล้ว เพราะอาศัย ซึ่งนางกุมภทาสี ท.” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลความนั้นแด่พระตถาคต

ภิกฺขู ตถาคตสฺส / ตมตฺถํ อาโรเจสุ.

อ.ภิกษุ ท. กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น แด่พระตถาคต.

จะเศร้าหมองหรือผ่องแผ้วเพราะตน

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย จุลกาลอุบาสก ได้ชีวิตเพราะอาศัยพวกนางกุมภทาสี และความที่ตนไม่ใช่ผู้ทำ

สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา “ภิกฺขเว ฯเปฯ วิสุชฺฌนฺตี”ติ วตฺวา

สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา / “ภิกฺขเว / จุลฺลกาลอุปาสโก / กุมฺภทาสิโย เจว นิสฺสาย / อตฺตโน จ / อการกภาเวน / ชีวิตํ ลภิ;

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.อุบาสกชื่อว่าจุลกาล ได้แล้ว ซึ่งชีวิต เพราะอาศัย ซึ่งนางกุมภทาสี ท. ด้วยนั่นเทียว เพราะความที่- แห่งตน -เป็นผู้ไม่กระทำ ด้วย;

ด้วยว่าธรรมดาสัตว์เหล่านี้ทำบาปกรรมด้วยตนแล้ว ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง ในอบายมีนรกเป็นต้น

อิเม หิ นาม สตฺตา / อตฺตนา ปาปกมฺมํ กตฺวา / นิรยาทีสุ อตฺตนาว กิลิสฺสนฺติ,

ด้วยว่า อ.สัตว์ ท. ชื่อเหล่านี้ กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันชั่ว ด้วยตน ย่อมเศร้าหมอง ด้วยตนนั่นเทียว (ในอบาย ท.) มีนรกเป็นต้น,

ส่วนสัตว์ทั้งหลายทำกุศลแล้วไปสู่สุคติและนิพพาน ย่อมชื่อว่าบริสุทธิ์ได้ด้วยตนเอง ดังนี้แล้ว

กุสลํ กตฺวา ปน / สุคติญฺเจว / นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺตา / อตฺตนาว วิสุชฺฌนฺตี”ติ วตฺวา

ส่วนว่า (อ.สัตว์ ท.) กระทำแล้ว ซึ่งกุศล เมื่อไป สู่สุคติ ด้วยนั่นเทียว สู่พระนิพพาน ด้วย ย่อมหมดจด ด้วยตนนั่นเทียว” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

บาปอันผู้ใดทำแล้วด้วยตนเอง ผู้นั้นย่อมเศร้าหมอง
ด้วยตน บาปอันผู้ใดไม่ทำด้วยตน ผู้นั้นย่อมบริสุทธิ์
ด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน
คนอื่นทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้

อิมํ คาถมาห

“อตฺตนา ว กตํ ปาปํ, อตฺตนา สงฺกิลิสฺสติ;
อตฺตนา อกตํ ปาปํ, อตฺตนาว วิสุชฺฌติ;
สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ นาญฺโญ อญฺญํ วิโสธเย”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

(อ.กรรม) อันชั่ว เป็นกรรม- (อันบุคคล ใด) -กระทำแล้ว ด้วยตนนั่นเทียว (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล นั้น) ย่อมเศร้าหมอง ด้วยตน; (อ.กรรม) อันชั่ว เป็นกรรม- (อันบุคคล ใด) -ไม่กระทำแล้ว ด้วยตน (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล นั้น) ย่อมหมดจด ด้วยตนนั่นเทียว; อ.ความหมดจด อ.ความไม่หมดจด เป็นธรรม-ชาติเฉพาะตน[๑] (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล) อื่น (ยังบุคคล) อื่น พึงให้หมดจด หามิได้” ดังนี้.

แก้อรรถ

ความแห่งพระคาถานั้นว่า อกุศลกรรมเป็นกรรมอันผู้ใดทำแล้วด้วยตน

ตสฺสตฺโถ “เยน อตฺตนา ฯเปฯ น กิเลเสตีติ วุตฺตํ โหติ.

ตสฺสตฺโถ / “เยน อตฺตนา / อกุสลกมฺมํ กตํ โหติ,

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น (ว่า) “อ.อกุศลกรรม เป็นกรรม- (อันบุคคล) ใด -กระทำแล้ว ด้วยตน ย่อมเป็น,

ผู้นั้นเมื่อเสวยทุกข์ในอบาย ๔ ชื่อว่าย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง

---

[๑] **ปจฺจตฺต** เฉพาะซึ่งตน ๆ, เฉพาะตน, อาศัยตนเกิดขึ้น. สำเร็จรูปมาจาก ปติ + อตฺต อุปสัคคปุพพกอัพยยีภาวสมาส แปลง ติ เป็น จ, ซ้อน จ เป็น จฺจ มีรูปวิเคราะห์ว่า อตฺตานมตฺตานํ ปติ **ปจฺจตฺตํ**. เฉพาะ ซึ่งตน ๆ ชื่อว่า ปัจจัตตะ. หลัง อตฺต ลง อำ ทุติยาวิภัตติ ในการประกอบซ้ำ เพราะ **ปติ** ศัพท์ เป็น **วิจฺฉาโชตก**

โส จตูสุ อปาเยสุ / ทุกฺขํ อนุภวนฺโต / อตฺตนาว สงฺกิลิสฺสติ;

(อ.บุคคล) นั้น เสวยอยู่ ซึ่งทุกข์ ในอบาย ท. ๔ ชื่อว่าย่อมเศร้าหมอง ด้วยตนนั่นเทียว;

ส่วนบาปอันผู้ใดไม่ได้ทำด้วยตน

เยน ปน / อตฺตนา อกตํ ปาปํ,

ส่วนว่า (อ.กรรม) อันชั่ว เป็นกรรม- (อันบุคคล) ใด -ไม่กระทำแล้ว ด้วยตน (ย่อมเป็น),

ผู้นั้นเมื่อไปสู่สุคติและนิพพาน ชื่อว่าย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง

โส สุคติญฺเจว / นิพฺพานญฺจ คจฺฉนฺโต / อตฺตนาว วิสุชฺฌติ.

(อ.บุคคล) นั้น เมื่อไป สู่สุคติ ด้วยนั่นเทียว สู่พระนิพพาน ด้วย ชื่อว่าย่อมหมดจด ด้วยตนนั่นเทียว,

ความบริสุทธิ์กล่าวคือกุศลกรรม และความไม่บริสุทธิ์กล่าวคืออกุศลกรรม เป็นของเฉพาะตน คือย่อมเผล็ดผลเฉพาะในตนของสัตว์ผู้ทำทั้งหลาย

กุสลกมฺมสงฺขาตา สุทฺธิ / อกุสลกมฺมสงฺขาตา จ อสุทฺธิ / ปจฺจตฺตํ การกสตฺตานํ / อตฺตนิเยว วิปจฺจติ.

อ.ความหมดจด อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากุศลกรรม (ด้วย) อ.ความไม่หมดจด อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าอกุศลกรรม ด้วย เป็นธรรมชาติเฉพาะตน (ย่อมเป็น) คือว่า ย่อมเผล็ดผล ในตนนั่นเทียว ของสัตว์ผู้กระทำ ท.

บุคคลอื่นทำบุคคลอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ คือให้หมดจดไม่ได้เลย ให้เศร้าหมองไม่ได้เลย

อญฺโญ ปุคฺคโล / อญฺญํ ปุคฺคลํ / น วิโสธเย / เนว วิโสเธติ / น กิเลเสตีติ วุตฺตํ โหติ.

(อ.พระดำรัส ว่า) อ.บุคคล อื่น ยังบุคคล อื่น พึงให้หมดจด หามิได้ คือว่า ย่อมให้หมดจด หามิได้ นั่นเทียว คือว่า ย่อมให้เศร้าหมอง หามิได้ ดังนี้ (เป็นพระดำรัส อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ย่อมเป็น (ดังนี้ อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบเทศนา จุลกาลตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / จุลฺลกาโล โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.อุบาสกชื่อว่าจุลกาล ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

สมฺปตฺตปริสายปิ / สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกชื่อจุลกาล จบ

จุลฺลกาลอุปาสกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าจุลกาล (จบแล้ว).

๑๐. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ

๑๐. อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ.

๑๐. อ.เรื่องแห่งพระอัตตทัตถ์ผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอัตตทัตถเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน** เป็นต้น

อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถนาติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อตฺตทตฺถตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระอัตตทัตถ์ผู้เถระ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ว่า **อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน** ดังนี้เป็นต้น.

พระเถระพยายามบำเพ็ญประโยชน์

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสในกาลที่จวนจะปรินิพพานว่า ภิกษุทั้งหลาย โดยกาลล่วงไป ๔ เดือน (แต่วันนี้) เราจักปรินิพพาน

สตฺถารา หิ ปรินิพฺพานกาเล / “ภิกฺขเว / อหํ จาตุมฺมาสจฺจเยน / ปรินิพฺพายิสฺสามี”ติ วุตฺเต,

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร (ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา จักปรินิพพาน โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๔” ดังนี้ อันพระศาสดา ตรัสแล้ว ในกาลเป็นที่ปรินิพพาน,

ภิกษุประมาณ ๗๐๐ รูป ซึ่งยังเป็นปุถุชน เกิดความสังเวช ไม่ละสำนักพระศาสดาเลย

อุปฺปนฺนสํเวคา สตฺตสตา / ปุถุชฺชนา ภิกฺขู / สตฺถุ สนฺติกํ อวิชหิตฺวาว

อ.ภิกษุ ท. ผู้เป็นปุถุชน[๑] ผู้มีร้อย ๗ เป็นประมาณ ผู้มีความสลดเกิดขึ้นแล้ว ไม่ละแล้วนั่นเทียว ซึ่งสำนัก ของพระศาสดา

เที่ยวปรึกษากันว่า ท่านผู้มีอายุ พวกเราจักทำอะไรหนอแล

“กินฺนุ โข อาวุโส / กริสฺสามา”ติ / มนฺตยมานา วิจรนฺติ.

ย่อมเที่ยว ปรึกษากันอยู่ ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.เรา ท.) จักกระทำ อย่างไร หนอ แล” ดังนี้.

---

[๑] **ปุถุชฺชน** ชนผู้แยกออกจากพระอริยะ, ผู้ยังกิเลสต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น, ปุถุชน. สำเร็จรูปมาจาก ปุถุ + ชน ซ้อน ช มีรูปวิเคราะห์ว่า อริเยหิ ปุถุ วิสุํภูโต ชโน **ปุถุชฺชโน**. ชนผู้แยกออกเป็นพวกหนึ่งนอกจากพระอริยะ ชื่อว่า ปุถุชชนะ. อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ปุถุ + ชน ชนเน (เกิด) + อ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุถุ นานากิเลเส ชเนตีติ **ปุถุชฺชโน**. ผู้ยังกิเลสต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น ชื่อว่า ปุถุชชนะ

ส่วนพระอัตตทัตถเถระคิดว่า ข่าวว่า พระศาสดาจักปรินิพพานโดยกาลล่วงไป ๔ เดือน

อตฺตทตฺถตฺเถโร ปน จินฺเตสิ “สตฺถา กิร ฯเปฯ วายมิสฺสามี”ติ.

อตฺตทตฺถตฺเถโร ปน จินฺเตสิ / “สตฺถา กิร / จาตุมฺมาสจฺจเยน / ปรินิพฺพายิสฺสติ,

ส่วนว่า อ.พระอัตตทัตถ์ผู้เถระ คิดแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.พระศาสดา จักปรินิพพาน โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๔,

ก็ตัวเรายังเป็นผู้มีราคะไม่ไปปราศ

อหญฺจมฺหิ อวีตราโค,

ก็ อ.เรา เป็นผู้มีราคะอันไม่ไปปราศแล้ว (ย่อมเป็น),

เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นี่แหละ เราจักพยายามเพื่อประโยชน์แก่พระอรหันต์

สตฺถริ ธรมาเนเยว, / อรหตฺตตฺถาย วายมิสฺสามี”ติ.

ครั้นเมื่อพระศาสดา ทรงพระชนม์อยู่นั่นเทียว, (อ.เรา) จักพยายาม เพื่อประโยชน์แก่พระอรหัต” ดังนี้.

พระเถระนั้นย่อมไม่ไปสำนักของภิกษุทั้งหลาย

โส ภิกฺขูนํ / สนฺติกํ น คจฺฉติ.

(อ.พระเถระ) นั้น ย่อมไม่ไป สู่สำนัก ของภิกษุ ท.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะท่านว่า ผู้มีอายุ ทำไมท่านจึงไม่มาสำนักของพวกกระผมเสียเลย ท่านไม่ปรึกษาอะไร ๆ ดังนี้แล้ว

อถ นํ ภิกฺขู / “กสฺมา อาวุโส / ตฺวํ เนว อมฺหากํ / สนฺติกํ อาคจฺฉสิ, / น กิญฺจิ มนฺเตสี”ติ วตฺวา

ครั้งนั้น อ.ภิกษุ ท. กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.ท่าน ย่อมไม่มา สู่สำนัก ของเรา ท. นั่นเทียว, ย่อมไม่ปรึกษา (ซึ่งเรื่อง) อะไร ๆ เพราะเหตุไร” ดังนี้ (กะพระเถระ) นั้น

นำไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ภิกษุรูปนี้ย่อมทำชื่ออย่างนี้

สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา / “อยํ ภนฺเต / เอวนฺนาม กโรตี”ติ / อาโรจยึสุ.

นำไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ภิกษุ) นี้ ย่อมกระทำ ชื่อ อย่างนี้” ดังนี้.

พระอัตตทัตถเถระนั้น แม้พระศาสดาตรัสว่า เหตุไรเธอจึงทำอย่างนั้น

โส สตฺถาราปิ / “กสฺมา / เอวํ กโรสี”ติ วุตฺโต

(อ.พระเถระ) นั้น ผู้- แม้อันพระศาสดา -ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เธอ) ย่อมกระทำ อย่างนี้ เพราะเหตุไร” ดังนี้

ก็กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข่าวว่าพระองค์จักปรินิพพานโดยกาลล่วงไป ๔ เดือน ข้าพระองค์พยายามเพื่อบรรลุพระอรหันต์ ในเมื่อพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นี่แหละ

“ตุมฺเห กิร ภนฺเต / จาตุมฺมาสจฺจเยน / ปรินิพฺพายิสฺสถ, / อหํ, / ตุมฺเหสุ ธรนฺเตสุเยว, / อรหตฺตปฺปตฺติยา วายมามี”ติ.

กราบทูลแล้วว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.พระองค์ จักปรินิพพาน โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๔, อ.ข้าพระองค์, ครั้นเมื่อพระองค์ ทรงพระชนม์อยู่นั่นเทียว, จะพยายาม เพื่ออันบรรลุซึ่งพระอรหัต ดังนี้.

ผู้ปฏิบัติธรรมชื่อว่าบูชาพระศาสดา

พระศาสดาประทานสาธุการแก่พระเถระนั้นแล้ว

สตฺถา ตสฺส / สาธุการํ ทตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ แก่พระเถระนั้น

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีความสิเน่หาในเรา

“ภิกฺขเว ยสฺส ฯเปฯ ภวิตพฺพนฺ”ติ วตฺวา

“ภิกฺขเว / ยสฺส มยิ / สิเนโห อตฺถิ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ความรัก ในเรา มีอยู่ (แก่บุคคล) ใด,

ผู้นั้นควรเป็นดุจอัตตทัตถะ

เตน อตฺตทตฺถเตฺถเรน วิย / ภวิตุํ วฏฺฏติ;

อ.อัน- (อันบุคคล) นั้น เป็นราวกะว่าอัตตทัตถเถระ -เป็น ย่อมควร;

ด้วยว่าชนทั้งหลายบูชาอยู่ ด้วยวัตถุต่าง ๆ มีของหอมเป็นต้น ย่อมชื่อว่าบูชาเรา

น หิ คนฺธาทีหิ ปูเชนฺตา / มํ ปูเชนฺติ,

ด้วยว่า (อ.ชน ท.) บูชาอยู่ (ด้วยวัตถุ ท.) มีของหอมเป็นต้น ชื่อว่าย่อมบูชา ซึ่งเรา หามิได้,

ส่วนผู้บูชาอยู่ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมชื่อว่าบูชาเรา

ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติยา ปน/ มํ ปูเชนฺติ;

ส่วนว่า (อ.ชน ท. บูชาอยู่) ด้วยการปฏิบัติซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม ชื่อว่าย่อมบูชา ซึ่งเรา;

เพราะฉะนั้น แม้ภิกษุรูปอื่นก็พึงเป็นเช่นอัตตทัตถะ ดังนี้แล้ว

ตสฺมา อญฺเญนปิ / อตฺตทตฺถสทิเสน ภวิตพฺพนฺ”ติ วตฺวา

เพราะเหตุนั้น (อันบุคคล) แม้อื่น เป็นเช่นกับด้วยอัตตทัตถ์ พึงเป็น” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตน ให้เสื่อมเสีย
เพราะประโยชน์ของคนอื่นแม้มาก รู้จักประโยชน์
ของตนแล้ว พึงเป็นผู้ขวนขวายในประโยชน์ของตน

อิมํ คาถมาห

“อตฺตทตฺถํ ปรตฺเถน พหุนาปิ น หาปเย,
อตฺตทตฺถมภิญฺญาย สทตฺถปฺปสุโต สิยา”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

(อ.บุคคล) ยังประโยชน์ของตน ไม่พึงให้เสื่อม เพราะประโยชน์ของบุคคลอื่น แม้มาก, (อ.บุคคล) รู้ยิ่งแล้ว ซึ่งประโยชน์ของตน เป็นผู้ขวนขวายแล้วในประโยชน์ของตน[๑] พึงเป็น” ดังนี้.

แก้อรรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า บุคคลผู้เป็นคฤหัสถ์ไม่พึงยังประโยชน์ของตน แม้ประมาณกากณิกหนึ่งให้เสื่อมเสีย เพราะประโยชน์ของคนอื่นแม้ประมาณค่าตั้งพันทีเดียว

ตสฺสตฺโถ “คิหิภูโต ตาว ฯเปฯ อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ภเวยฺยา”ติ.

ตสฺสตฺโถ / “คิหิภูโต ตาว / กากณิกมตฺตมฺปิ / อตฺตโน อตฺถํ / สหสฺสมตฺเตนาปิ / ปรสฺส อตฺเถน น หาปเย.

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น ว่า “(อ.บุคคล) ผู้เป็นคฤหัสถ์เป็นแล้ว ยังประโยชน์ของตน แม้อันมีกากณิกหนึ่งเป็นประมาณ ไม่พึงให้เสื่อม เพราะประโยชน์ (ของบุคคล) อื่น แม้อันมีพันหนึ่งเป็นประมาณ ก่อน.

ด้วยว่าประโยชน์ของตนแห่งบุคคลนั้นแล แม้ประมาณกากณิกหนึ่ง ก็ยังของควรเคี้ยวหรือของควรบริโภคให้สำเร็จได้ ประโยชน์ของคนอื่นหาให้สำเร็จไม่

กากณิกมตฺโตปิ หิสฺส / อตฺตทตฺโถว / ขาทนียํ วา / โภชนียํ วา นิปฺผาเทติ, / น ปรตฺโถ.

ด้วยว่า อ.ประโยชน์ของตนนั่นเทียว (ของบุคคล) นั้น แม้อันมีกากณิกหนึ่งเป็นประมาณ ยังวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยว หรือ หรือว่า ยังวัตถุอันบุคคลพึงบริโภค ย่อมให้สำเร็จ, อ.ประโยชน์ของบุคคลอื่น (ยังวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยว หรือ หรือว่า ยังวัตถุอันบุคคลพึงบริโภค ย่อมให้สำเร็จ) หามิได้.

---

[๑] **สทตฺถปฺปสุต** ผู้ขวนขวายแล้วในประโยชน์ของตน. **สก** อันเป็นสมบัติของตน, ของตน สำเร็จรูปมาจาก ส ศัพท์ + ก ปัจจัย ในอิทังตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า สสฺส อยํ **สโก**. ประโยชน์นี้ ของตน ชื่อว่า สกะ (ของตน), **สทตฺถ** ประโยชน์ของตน สำเร็จรูปมาจาก สก + อตฺถ วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส แปลง ก เป็น ท มีรูปวิเคราะห์ว่า สโก อตฺโถ **สทตฺโถ**. ประโยชน์ ของตน ชื่อว่า สทัตถะ อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก สํ + อตฺถ ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส แปลงนิคคหิต เป็น ท มีรูปวิเคราะห์ว่า สุนฺทโร อตฺโถ, สโก วา อตฺโถ **สทตฺโถ**. ประโยชน์อันดี หรือประโยชน์ของตน ชื่อว่า สทัตถะ, **ปสุต** ผู้ขวนขวายแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ป + สุ ปีฬเน (เบียดเบียน) ภู, สฺวา, กี + ต, สทตฺเถ ปสุโต **สทตฺถปสุโต**. ผู้ขวนขวายแล้วในประโยชน์ของตน ชื่อว่า สทัตถปสุตะ (สทตฺถ + ปสุต สัตตมีตัปปุริสสมาส)

ส่วนสองบาทพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสอย่างนั้น ตรัสด้วยหัวข้อแห่งกัมมัฏฐาน

อิทำ ปน / เอวำ อกเถตฺวา / กมฺมฏฺฐานสีเสน กถิตำ.

ก็ (อ.พระดำรัส) นี้ (ว่า อตฺตทณฺโฑ ดังนี้ อันพระผู้มีพระภาค) ไม่ตรัสแล้ว อย่างนี้ ตรัสแล้วโดยหัวข้อแห่งกัมมัฏฐาน.

เพราะฉะนั้น ภิกษุตั้งใจว่า เราจะไม่ยังประโยชน์ของตนให้เสื่อมเสีย ดังนี้แล้ว ก็ไม่พึงยังกิจมีการปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เป็นต้น อันบังเกิดขึ้นแก่สงฆ์ หรือวัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมเสีย

ตสฺมา / “อตฺตทณฺฑำ น หาเปมี”ติ / ภิกฺขุนา / สงฺฆสฺส อุปฺปนฺนำ / เจติยปฺปฏิสงฺขรณาทิ-กิจฺจำ วา / อุปชฺฌายาทิวตฺตำ วา / น หาเปตพฺพำ,

เพราะเหตุนั้น อ.กิจมีการซ่อมแซมซึ่งเจดีย์เป็นต้น อันเกิดขึ้นแล้ว แก่สงฆ์ หรือ หรือว่า อ.วัตรมีวัตรเพื่ออุปัชฌาย์เป็นต้น อันภิกษุ ไม่พึงให้เสื่อม (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.เรา จะ- ไม่ ยังประโยชน์ของตน -ให้เสื่อม” ดังนี้,

ด้วยว่า ภิกษุบำเพ็ญอภิสมาจาริกวัตรให้สมบูรณ์อยู่แล ย่อมทำให้แจ้งซึ่งผลทั้งหลายมีอริยผลเป็นต้น

อภิสมาจาริกวตฺตำ หิ / ปูเรนฺโตเยว / อริยผลาทีนิ สจฺฉิกโรติ.

ด้วยว่า (อ.ภิกษุ) ยังอภิสมาจาริกวัตร ให้เต็มอยู่นั่นเทียว ชื่อว่า ย่อมกระทำให้แจ้ง (ซึ่งผล ท.) มีอริยผลเป็นต้น.

เพราะฉะนั้น การบำเพ็ญวัตรให้บริบูรณ์แม้นี้ จึงชื่อว่าเป็นประโยชน์ของตนแท้

ตสฺมา อยัปิ / อตฺตทณฺโฑ.

เพราะเหตุนั้น (อ.ประโยชน์) แม้นี้ เป็นประโยชน์ของตนนั่นเทียว (ย่อมเป็น).

อนึ่ง ภิกษุใดมีวิปัสสนาอันปรารภยิ่งแล้ว ปรารถนาการแทงตลอดว่า เราจักแทงตลอดในวันนี้ ๆ แหละ ดังนี้แล้ว ประพฤติอยู่

โย ปน / อจฺจารทฺธวิปสฺสโก / ‘อชฺช อชฺเชวา”ติ / ปฏิเวธำ ปตฺถยมาโน วิจรติ,

ส่วนว่า (อ.ภิกษุ) ใด ผู้มีวิปัสสนาอันปรารภยิ่งแล้ว ย่อมเที่ยว ปรารถนาอยู่ ซึ่งการแทงตลอดว่า “(อหำ อ.เรา ปฏิวิชฺฌิสฺสามิ จักแทงตลอด) ในวันนี้, (อ.เรา จักแทงตลอด) ในวันนี้นั่นเทียว” ดังนี้,

ภิกษุนั้นแม้ยังวัตรมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้นให้เสื่อมแล้ว ก็พึงทำกิจของตนให้ได้

เตน / อุปชฺฌายาทิวตฺตานิปิ หาเปตฺวา / อตฺตโน กิจฺจเมว กาตพฺพำ.

อ.กิจนั่นเทียว ของตน (อันภิกษุ) นั้น แม้ยังวัตรมีวัตรเพื่ออุปัชฌาย์เป็นต้น ท. ให้เสื่อมแล้ว พึงกระทำ.

ก็ภิกษุรู้จักประโยชน์ของตนเห็นปานนั้น คือกำหนดได้ว่า นี้เป็นประโยชน์ตนของเรา พึงเป็นผู้เร่งขวนขวายประกอบในประโยชน์ของตนนั้น

เอวรูปํ หิ / อตฺตทตฺถมภิญฺญาย / ‘อยํ เม / อตฺตโน อตฺโถ’ติ / สลฺลกฺเขตฺวา, / สทตฺถปฺปสุโต สิยาติ / ตสฺมึ สเก อตฺเถ / อุยฺยุตฺตปฺปยุตฺโต ภเวยฺยา”ติ.

ก็ อ.ภิกษุ รู้ยิ่งแล้ว ซึ่งประโยชน์ของตน อันมีอย่างนี้เป็นรูป คือว่า กำหนดแล้ว ว่า ‘(อ.ประโยชน์) นี้ เป็นประโยชน์ ของตน ของเรา (ย่อมเป็น)’ ดังนี้, เป็นผู้ขวนขวายแล้วในประโยชน์ของตน พึงเป็น (อ.อรรถ) ว่า (อ.บุคคล) เป็นผู้ทั้งขวนขวายแล้วทั้งประกอบแล้ว ในประโยชน์ นั้น ชื่อว่าของตน พึงเป็น” ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **สทตฺถปฺปสุโต สิยา** ดังนี้” ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบเทศนา พระเถระนั้นได้ตั้งอยู่ในพระอรหัตผล

เทสนาวสาเน / โส เถโร อรหตฺเต ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พระเถระ นั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในพระอรหัต.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ภิกษุผู้ประชุมกันทั้งหลาย ดังนี้แล

สมฺปตฺตภิกฺขูนัปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่ภิกษุผู้ถึงพร้อมแล้ว ท. ดังนี้แล.

เรื่องพระอัตตทัตถเถระ จบ

อตฺตทตฺถตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระอัตตทัตถ์ผู้เถระ (จบแล้ว).

อัตตวรรค วรรณนา จบ

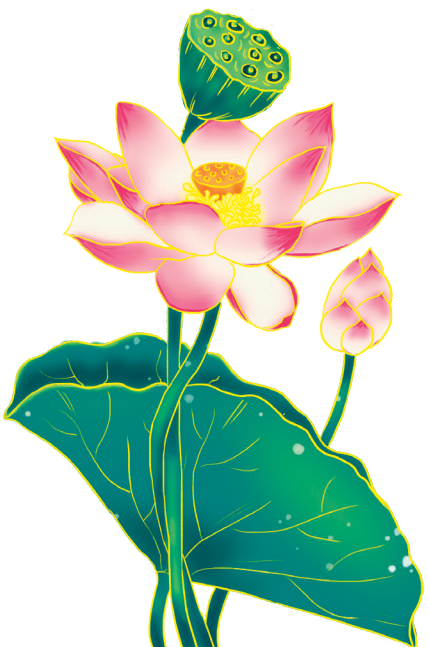
อตฺตวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยตน จบแล้ว.

วรรคที่ ๑๒ จบ

ทฺวาทสโม วคฺโค.

อ.วรรค ที่ ๑๒ (จบแล้ว).

๑๓. โลกวรรค วรรณนา

๑๓. โลกวคฺควณฺณนา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยโลก (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

๑. เรื่องภิกษุหนุ่ม

๑. ทหรภิกฺขุวตฺถุ.

๑. อ.เรื่องแห่งภิกษุหนุ่ม (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **หีนํ ธมฺมํ** เป็นต้น

หีนํ ธมฺมนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อญฺญตรํ ทหรภิกฺขุ์ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุหนุ่ม รูปใดรูปหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **หีนํ ธมฺมํ** ดังนี้เป็นต้น.

ภิกษุทะเลาะกับหลานสาวนางวิสาขา

ได้ยินว่า พระเถระรูปใดรูปหนึ่งพร้อมทั้งภิกษุหนุ่ม ได้ไปสู่เรือนของนางวิสาขาแต่เช้าตรู่

อญฺญตโร กิร เถโร / ทหรภิกฺขุนา สทฺธึ / ปาโตว วิสาขาย / เคหํ อคมาสิ.

ได้ยินว่า อ.พระเถระ รูปใดรูปหนึ่ง ได้ไปแล้ว สู่เรือน ของนางวิสาขา กับ ด้วยภิกษุหนุ่ม ในเวลาเช้านั่นเทียว.

ข้าวต้มประจำย่อมเป็นของอันเขาตกแต่งไว้เป็นนิตย์ เพื่อภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ในเรือนของนางวิสาขา

วิสาขาย เคเห / ปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ / ธุวยาคุ / นิจฺจํ ปณฺณตฺตา โหติ.

อ.ข้าวต้มอันบุคคลพึงถวายยั่งยืน เป็นข้าวต้ม- (อันบุคคล) -ตกแต่งไว้แล้ว เป็นนิจ เพื่อภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ในเรือน ของนางวิสาขา ย่อมเป็น.

พระเถระฉันข้าวต้มแล้ว ให้ภิกษุหนุ่มนั่งอยู่บนเรือนของนางวิสาขานั้น ส่วนตนได้ไปเรือนหลังอื่น

เถโร / ตตฺถ ยาคุ๋ ปิวิตฺวา / ทหรํ นิสีทาเปตฺวา / สยํ อญฺญํ / เคหํ อคมาสิ.

อ.พระเถระ ดื่มแล้ว ซึ่งข้าวต้ม (ในเรือน) นั้น ยังภิกษุหนุ่ม ให้นั่งแล้ว ได้ไปแล้ว สู่เรือน หลังอื่น ด้วยตนเอง.

ก็โดยสมัยนั้นธิดาของบุตรของนางวิสาขา ตั้งอยู่ในฐานะของย่า ทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลาย

เตน จ สมเยน / วิสาขาย ปุตฺตสฺส ธีตา / อยฺยิกาย ฐาเน ฐตฺวา / ภิกฺขูนํ เวยฺยาวจฺจํ กโรติ.

ก็ โดยสมัย นั้น อ.ธิดา ของบุตร ของนางวิสาขา ดำรงอยู่แล้ว ในฐานะ แห่งย่า ย่อมกระทำ ซึ่งการงานแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย[๑] แก่ภิกษุ ท.

นางกรองน้ำเพื่อภิกษุหนุ่มนั้น เห็นเงาหน้าของตนในตุ่ม จึงหัวเราะ

สา / ตสฺส ทหรสฺส / อุทกํ ปริสฺสาเวนฺตี / จาฏิยํ อตฺตโน / มุขนิมิตฺตํ ทิสฺวา หสิ.

(อ.นางทาริกา) นั้น กรองอยู่ ซึ่งน้ำ เพื่อภิกษุหนุ่ม นั้น เห็นแล้ว ซึ่งเงาแห่งหน้า ของตน ในตุ่ม หัวเราะแล้ว.

แม้ภิกษุหนุ่มมองดูนางแล้วก็หัวเราะ

ทหโรปิ / ตํ โอโลเกตฺวา หสิ.

แม้ อ.ภิกษุหนุ่ม แลดูแล้ว (ซึ่งนางทาริกา) นั้น หัวเราะแล้ว.

นางเห็นภิกษุหนุ่มนั้นหัวเราะอยู่จึงกล่าวว่า คนหัวขาดย่อมหัวเราะ

สา ตํ หสมานํ ทิสฺวา / “ฉินฺนสีโส หสตี”ติ อาห.

(อ.นางทาริกา) นั้น เห็นแล้ว (ซึ่งภิกษุหนุ่ม) นั้น ผู้หัวเราะอยู่ กล่าวแล้ว ว่า “(อ.บุคคล) ผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว ย่อมหัวเราะ” ดังนี้.

ลำดับนั้นภิกษุหนุ่มด่านางว่า เธอก็หัวขาด ถึงมารดาบิดาของเธอก็หัวขาด

อถ นํ ทหโร / “ตฺวํ ฉินฺนสีสา, / มาตาปิตโรปิ เต / ฉินฺนสีสา”ติ อกฺโกสิ.

---

[๑] **เวยฺยาวจฺจ** การงานแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย, ความเป็นแห่งผู้ขวนขวาย, ความขวนขวาย. สำเร็จรูปมาจาก พฺยาวฏ + ณฺย ปัจจัย ในอรรถกัมมะ (การงาน, สิ่งที่บุคคลพึงกระทำ) แปลง พฺ เป็น ว, ลง เอ อาคม หน้า ย, ลบ อ ที่ ฏ, แปลง ฏฺย เป็น ฏ, แปลง ฏ เป็น จฺจ. วิเคราะห์ว่า พฺยาวฏสฺส กมฺมํ **เวยฺยาวจฺจ**ํ. การงานแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย ชื่อว่า เวยยาวัจจะ, อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก พฺยาวฏ + ณฺย ปัจจัย ในอรรถภาวะ. วิเคราะห์ว่า พฺยาวฏสฺส ภาโว **เวยฺยาวจฺจ**ํ. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย ชื่อว่า เวยยาวัจจะ. ตัตถกิจจกรเณ พฺยาวฏสฺส ภาโว **เวยฺยาวจฺจ**ํ. (อภิธมฺมปิฏกฏีกา)

ครั้งนั้น อ.ภิกษุหนุ่ม ด่าแล้ว (ซึ่งนางทาริกา) นั้น ว่า “อ.เธอ เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว (ย่อมเป็น), แม้ อ.มารดาและบิดา ท. ของเธอ เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

นางร้องไห้ไปสู่สำนักของย่าในโรงครัวใหญ่

สา โรทมานา / มหานเส อยฺยิกาย / สนฺติกํ คนฺตฺวา,

(อ.นางทาริกา) นั้น ร้องไห้อยู่ ไปแล้ว สู่สำนัก ของย่า ในโรงครัวใหญ่,

เมื่อนางวิสาขากล่าวว่า นี้อะไร แม่ จึงบอกเนื้อความนั้น

“กิมิทํ อมฺมา”ติ วุตฺเต, / ตมตฺถํ อาโรเจสิ.

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ดูก่อนแม่ (อ.เรื่อง) นี้ อะไร” ดังนี้ (อันนางวิสาขา) กล่าวแล้ว, บอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น.

นางวิสาขานั้นมาสู่สำนักของภิกษุหนุ่มแล้ว

สา ทหรสฺส / สนฺติกํ อาคนฺตฺวา

(อ.นางวิสาขา) นั้น มาแล้ว สู่สำนัก ของภิกษุหนุ่ม

พูดว่า ท่านเจ้าข้า อย่าโกรธแล้ว

“ภนฺเต มา ฯเปฯ อติครุกนฺ”ติ อาห.

“ภนฺเต มา กุชฺฌิ,

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) อย่า โกรธแล้ว,

คำนั้นเป็นคำไม่หนักนักสำหรับพระผู้เป็นเจ้า ผู้มีผมและเล็บอันตัดแล้ว ผู้มีผ้านุ่งผ้าห่มอันตัดแล้ว ผู้ถือกระเบื้องตัด ณ ท่ามกลาง เที่ยวไปอยู่ เพื่อภิกษา

น เอตํ / ฉินฺนเกสนขสฺส / ฉินฺนนิวาสนปารุปนสฺส มชฺเฌ / ฉินฺนกปาลมาทาย / ภิกฺขาย จรนฺตสฺส / อยฺยสฺส อติครุกนฺ”ติ อาห.

(อ.คำ) นั่น เป็นคำหนักยิ่ง แก่พระผู้เป็นเจ้า ผู้มีผมและเล็บอันตัดแล้ว ผู้มีผ้าเป็นเครื่องนุ่งและผ้าเป็นเครื่องห่มอันตัดแล้ว ผู้- ถือเอา- ซึ่งกระเบื้องอันตัดแล้ว ในท่ามกลาง -แล้ว -จึงเที่ยวไปอยู่ เพื่อภิกษา (ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้.

ภิกษุหนุ่มพูดว่า เออ อุบาสิกา ท่านย่อมทราบความที่อาตมาเป็นผู้มีผมอันตัดแล้วเป็นต้น

ทหโร “อาม อุปาสิเก, ฯเปฯ วฏฺฏิสฺสตี”ติ.

ทหโร / “อาม อุปาสิเก, / ตฺวํ มม / ฉินฺนเกสาทิภาวํ ชานาสิ;

อ.ภิกษุหนุ่ม (กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสิกา เออ (อ.อย่างนั้น), อ.ท่าน ย่อมรู้ ซึ่งความที่-แห่งอาตมา -เป็นผู้มีลักษณะมีผมอันตัดแล้วเป็นต้น;

การที่หลานของท่านนี้ด่า ทำอาตมาว่า ผู้มีหัวขาด ดังนี้ จักควรหรือ

อิมิสฺสา มํ / ‘ฉินฺนสีโส’ติ กตฺวา / อกฺโกสิตุํ วฏฺฏิสฺสตี”ติ.

อ.อัน- (อันนางทาริกา) นี้ ด่า กระทำ ซึ่งอาตมา ว่า ‘ผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว’ ดังนี้ จักควร หรือ” ดังนี้.

นางวิสาขาไม่ได้อาจเพื่อให้ภิกษุหนุ่มยินยอมเลย (ทั้ง) ไม่ได้อาจเพื่อให้นางทาริกายินยอม

วิสาขา / เนว ทหรํ / สญฺญาเปตุ อสกฺขิ, / น ทาริกํ.

อ.นางวิสาขา ไม่ได้อาจแล้วนั่นเทียว เพื่ออัน- ยังภิกษุหนุ่ม -ให้รู้พร้อม, ไม่ได้อาจแล้ว (เพื่ออัน- ยังนางทาริกา -ให้รู้พร้อม).

ขณะนั้น พระเถระมาแล้วถามว่า นี้อะไรกัน อุบาสิกา ฟังความนั้นแล้ว

ตสฺมึ ขเณ / เถโร อาคนฺตฺวา / “กิมิทํ อุปาสิเก”ติ ปุจฺฉิตฺวา / ตมตฺถํ สุตฺวา

ในขณะ นั้น อ.พระเถระ มาแล้ว ถามแล้ว ว่า “ดูก่อนอุบาสิกา (อ.เรื่อง) นี้ อะไร” ดังนี้ ฟังแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น

เมื่อจะกล่าวสอนภิกษุหนุ่มจึงพูดว่า ผู้มีอายุ เธอจงหลีกไป

ทหรํ โอวทนฺโต อาห “อเปหิ ฆเปฯ ตุณฺหี โหหี”ติ.

ทหรํ โอวทนฺโต อาห / “อเปหิ อาวุโส,

เมื่อกล่าวสอน ซึ่งภิกษุหนุ่ม กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.เธอ) จงหลีกไป,

หญิงนี้ไม่ได้ด่าต่อเธอ ผู้มีผมเล็บและผ้าอันตัดแล้ว ผู้ถือกระเบื้องตัดในท่ามกลามเที่ยวไปอยู่เพื่อภิกษา

นายํ / ฉินฺนเกสนขวตฺถสฺส มชฺเฌ / ฉินฺนกปาลํ อาทาย / ภิกฺขาย จรนฺตสฺส อกฺโกสิ,

(อ.นางทาริกา) นี้ ด่าแล้ว (ต่อเธอ) ผู้มีผมและเล็บและผ้าอันตัดแล้ว ผู้- ถือเอา- ซึ่งกระเบื้องอันตัดแล้ว ในท่ามกลาง -แล้ว -จึงเที่ยวไปอยู่ เพื่อภิกษา หามิได้,

เธอจงเป็นผู้นิ่งเสีย

ตุณฺหี โหหี”ติ.

(อ.เธอ) เป็นผู้นิ่ง จงเป็น” ดังนี้.

ภิกษุหนุ่มกล่าวว่า อย่างนั้น ขอรับ ท่านไม่คุกคามอุปัฏฐายิกาของตน จักคุกคามกระผมทำไม

“อาม ภนฺเต, ฆเปฯ อกฺโกสิตุํ วฏฺฏิสฺสตี”ติ.

“อาม ภนฺเต, / กึ ตุมฺเห / อตฺตโน อุปฏฺฐายิกํ อตชฺชิตฺวา / มํ ตชฺชิสฺสถ,

(อ.ภิกษุหนุ่ม) กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอรับ (อ.อย่างนั้น), (อ.ท่าน) ไม่คุกคามแล้ว ซึ่งอุปัฏฐายิกา ของตน จักคุกคาม ซึ่งกระผม เพราะเหตุไร,

การที่นางด่ากระผมว่า ผู้มีหัวขาด จักควรหรือ

มํ ‘ฉินฺนสีโส’ติ / อกฺโกสิตุํ วฏฺฏิสฺสตี”ติ.

อ.อัน- (อันนางทาริกา) -ด่า ซึ่งกระผม ว่า ‘ผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว’ ดังนี้ จักควร หรือ” ดังนี้.

ขณะนั้นพระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า นี้อะไรกัน

ตสฺมึ ขเณ / สตฺถา อาคนฺตฺวา / “กิมิทนฺ”ติ ปุจฺฉิ.

ในขณะ นั้น อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.เรื่อง) นี้ อะไร” ดังนี้.

นางวิสาขากราบทูลประพฤติเหตุนั้นตั้งแต่ต้น

วิสาขา / อาทิโต ปฏฺฐาย / ตำ ปวตฺตึ อาโรเจสิ.

อ.นางวิสาขา กราบทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น จำเดิม แต่ต้น.

พระศาสดาประทานโอวาทแก่ภิกษุหนุ่ม

พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผลของภิกษุหนุ่มนั้นแล้ว จึงทรงดำริว่า เราคล้อยตามภิกษุหนุ่มนี้จะควร ดังนี้แล้ว

สตฺถา / ตสฺส ทหรสฺส / โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยำ ทิสฺวา / “มยา อิมำ ทหรำ / อนุวตฺติตุำ วฏฺฏตี”ติ จินฺเตตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงเห็นแล้ว ซึ่งอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติผล ของภิกษุหนุ่ม นั้น ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.อัน- อันเรา -เป็นไปตาม ซึ่งภิกษุหนุ่ม นี้ ย่อมควร” ดังนี้

จึงตรัสกะนางวิสาขาว่า วิสาขา ก็ทาริกาของท่านด่าทำสาวกทั้งหลายของเราให้เป็นผู้มีศีรษะขาดด้วยเหตุสักว่ามีผมอันตัดแล้วเป็นต้นนั้นแล ควรหรือ

วิสาขำ อาห / “กึ ปน วิสาเข / ตว ทาริกาย / ฉินฺนเกสาทิมตฺตเกเนว / มม สาวเก / ฉินฺนสีเส / กตฺวา อกฺโกสิตุำ วฏฺฏตี”ติ.

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนวิสาขา ก็ อ.อัน- อันนางทาริกา ของเธอ -ด่า ซึ่งสาวก ท. ของเรา กระทำให้เป็นผู้มีศีรษะอันขาดแล้ว (ด้วยเหตุ) สักว่าลักษณะมีผมอันตัดแล้วเป็นต้นนั่นเทียว ย่อมควร หรือ” ดังนี้ กะนางวิสาขา.

ภิกษุหนุ่มลุกขึ้นประคองอัญชลีในทันใดนั่นแล

ทหโร / ตาวเทว อุฏฺฐาย / อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา

อ.ภิกษุหนุ่ม ลุกขึ้นแล้ว ในขณะนั้นนั่นเทียว ประคองแล้ว ซึ่งอัญชลี

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบปัญหานั่นด้วยดี

“ภนฺเต / เอตำ ปญฺหำ / ตุมฺเห สุฏฺฐุ ชานาถ,

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ย่อมทรงทราบ ซึ่งปัญหา นั่น ด้วยดี,

อุปัชฌาย์ของข้าพระองค์และมหาอุบาสิกาย่อมไม่ทราบด้วยดี

อมฺหากำ อุปชฺฌาโย จ / มหาอุปาสิกา จ / สุฏฺฐุ น ชานนฺตี”ติ อาห.

อ.อุปัชฌาย์ ของข้าพระองค์ ท. ด้วย อ.มหาอุบาสิกา ด้วย ย่อมไม่รู้ ด้วยดี” ดังนี้.

พระศาสดาทรงทราบความที่พระองค์เป็นผู้อนุกูลแก่ภิกษุหนุ่มแล้ว

สตฺถา / ทหรสฺส อตฺตโน / อนุกูลภาวํ ญตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่- แห่งพระองค์ -เป็นผู้อนุกูล แก่ภิกษุหนุ่ม

ตรัสว่า ชื่อว่าความเป็นคือหัวเราะปรารภกามคุณเป็นธรรมอันเลว

“กามคุณํ อารพฺภ ฯเปฯ น วฏฺฏตี”ติ วตฺวา

“กามคุณํ อารพฺภ / หสนภาโว นาม / หีโน ธมฺโม,

ตรัสแล้ว ว่า “ชื่อ อ.ความเป็นคืออันหัวเราะ ปรารภ ซึ่งกามคุณ เป็นธรรม อันเลว (ย่อมเป็น),

อนึ่ง การเสพธรรมที่ชื่อว่าเลว และการอยู่ร่วมกับความประมาท ย่อมไม่ควร

หีนญฺจ นาม / ธมฺมํ เสวิตุ / ปมาเทน จ สทฺธึ / สํวสิตุ น วฏฺฏตี”ติ วตฺวา

อ.อัน- (อันบุคคล) -เสพ ซึ่งธรรม ชื่อว่า อันเลว ด้วย อ.อัน- (อันบุคคล) -อยู่พร้อม กับ ด้วยความประมาท ด้วย ย่อมไม่ควร” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลว ไม่พึงอยู่ร่วมด้วยความประมาท
ไม่พึงเสพความเห็นผิด ไม่พึงเป็นคนรกโลก

อิมํ คาถมาห

“หีนํ ธมฺมํ น เสเวยฺย, ปมาเทน น สํวเส,
มิจฺฉาทิฏฺฐึ น เสเวยฺย, น สิยา โลกวฑฺฒโน”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

“(อ.บุคคล) ไม่พึงเสพ ซึ่งธรรม อันเลว, (อ.บุคคล) ไม่พึงอยู่พร้อม ด้วยความประมาท, (อ.บุคคล) ไม่พึงเสพ ซึ่งความเห็นผิด, (อ.บุคคล) เป็นผู้ยังโลกให้เจริญ พึงเป็น หามิได้” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **หีนํ ธมฺมํ** ได้แก่ ธรรมคือเบญจกามคุณ

ตตฺถ / หีนํ ธมฺมนฺติ / ปญฺจกามคุณธมฺมํ.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งธรรมคือกามคุณ ๕ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-หมวดสองแห่งบท) ว่า **หีนํ ธมฺมํ** ดังนี้.

แท้จริง ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น อันชนเลวโดยที่สุดแม้อูฐและโคเป็นต้นพึงเสพ

โส หิ / หีเนน ชเนน / อนฺตมโส / โอฏฺฐโคณาทีหิปิ ปฏิเสวิตพฺโพ,

จริงอยู่ (อ.ธรรมคือกามคุณ ๕) นั้น อันชน ผู้เลว (อันสัตว์ ท.) แม้มีอูฐละโคเป็นต้น โดยกำหนดอันมีในที่สุด พึงเสพเฉพาะ,

ธรรมคือเบญจกามคุณ ย่อมให้สัตว์ผู้เสพบังเกิดในฐานะทั้งหลายมีนรกเป็นต้นอันเลว เพราะเหตุนั้น ธรรมคือเบญจกามคุณนั้น จึงชื่อว่าเป็นธรรมเลว บุคคลไม่พึงเสพธรรมอันเลวนั้น

หีเนสุ จ / นิรยาทีสุ ฐาเนสุ / นิพฺพตฺตาเปตีติ / หีโน นาม; / ตํ น เสเวยฺย.

ก็ (อ.ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น ยังสัตว์ ท.) ย่อมให้บังเกิด ในที่ ท. มีนรกเป็นต้น อันเลว, เพราะเหตุนั้น (อ.ธรรมคือกามคุณ ๕ นั้น) ชื่อว่า เป็นธรรมอันเลว (ย่อมเป็น); (อ.บุคคล) ไม่พึงเสพ (ซึ่งธรรมอันเลว) นั้น.

บทว่า **ปมาเทน** ความว่า ไม่พึงอยู่ร่วมแม้ด้วยความประมาท มีอันปล่อยสติเป็นลักษณะ

ปมาเทนาติ / สติโวสฺสคฺคลกฺขเณน / ปมาเทนาปิ น สวเสยฺย.

(อ.อรรถ ว่า) อ.บุคคล ไม่พึงอยู่พร้อม แม้ด้วยความประมาท อันมีการปล่อยลงซึ่งสติเป็นลักษณะ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปมาเทน** ดังนี้.

บทว่า **น เสเวยฺย** ได้แก่ ไม่พึงถือความเห็นผิด

น เสเวยฺยาติ / มิจฺฉาทิฏฺฐึ น คณฺเหยฺย.

(อ.อรรถ ว่า) (อ.บุคคล) ไม่พึงถือเอา ซึ่งความเห็นผิด (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **น เสเวยฺย** ดังนี้.

บทว่า **โลกวฑฺฒโน** ความว่า ก็ผู้ใดทำอย่างนี้ ผู้นั้นย่อมชื่อว่าเป็นคนรกโลก เพราะเหตุนั้น (ไม่) พึงเป็นคนรกโลก เพราะไม่ทำอย่างนั้น

โลกวฑฺฒโนติ / โย หิ เอวํ กโรติ, / โส โลกวฑฺฒโน นาม โหติ; / ตสฺมา เอวํ อกรเณน น สิยา โลกวฑฺฒโนติ.

(อ.อรรถ) ว่า ก็ (อ.บุคคล) ใด ย่อมกระทำ อย่างนี้, (อ.บุคคล) นั้น ชื่อว่า เป็นผู้ยังโลกให้เจริญ ย่อมเป็น; เพราะเหตุนั้น (อ.บุคคล) เป็นผู้ยังโลกให้เจริญ พึงเป็น หามิได้ ด้วยการไม่กระทำ อย่างนั้น ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **โลกวฑฺฒโน** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุหนุ่มตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

เทสนาวสาเน / ทหโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุหนุ่ม ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

สมฺปตฺตานมฺปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว (แก่ชน ท.) แม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุหนุ่ม จบ

ทหรภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุหนุ่ม (จบแล้ว).

๒. เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ

๒. สุทฺโธทนวตฺถุ.

๒. อ.เรื่องแห่งพระราชาพระนามว่าสุทโธทนะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภพระบิดา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย** เป็นต้น

อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺยาติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา นิโคฺรธาราเม วิหรนฺโต / ปิตรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในนิโครธาราม ทรงปรารภ ซึ่งพระบิดา ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรม-เทศนา นี้ว่า **อุตฺติฏฺเฐ นปฺปมชฺเชยฺย** ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่งพระศาสดาเสด็จไปกรุงกบิลพัสดุ์บุรี โดยเสด็จไปครั้งแรก มีการต้อนรับอันพระญาติทั้งหลายทำแล้ว เสด็จไปสู่นิโครธาราม

เอกสฺมึ หิ สมเย / สตฺถา ปฐมคมเนน / กปิลวตฺถุปุรํ คนฺตฺวา / ญาตีหิ กตปฺปจฺจุคฺคมโน / นิโคฺรธารามํ คนฺตฺวา

ความพิสดารว่า ในสมัย หนึ่ง อ.พระศาสดา เสด็จไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์ โดยการเสด็จไปครั้งแรก ผู้มีการต้อนรับ- อันพระญาติ ท. -ทรงกระทำแล้ว เสด็จไปแล้ว สู่นิโครธาราม

ทรงนิรมิตรัตนจงกรมในอากาศ จงกรมบนรัตนจงกรมนั้น ทรงแสดงธรรมเพื่อต้องการทำลายมานะของพระญาติทั้งหลายแล้ว

ญาตีนํ มานํ ภินฺทนตฺถาย / อากาเส รตนจงฺกมํ มาเปตฺวา / ตตฺถ จงฺกมนฺโต / ธมฺมํ เทเสสิ.

ทรงเนรมิตแล้ว ซึ่งที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะ ในอากาศ จงกรมอยู่ (บนที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะ) นั้น ทรงแสดงแล้ว ซึ่งธรรม เพื่อประโยชน์แก่อันทำลาย ซึ่งมานะของพระญาติ ท.

พระญาติทั้งหลายมีจิตเลื่อมใสแล้วถวายบังคม ตั้งต้นแต่พระเจ้าสุทโธทนมหาราช

ญาตโย ปสนฺนจิตฺตา / สุทฺโธทนมหาราชํ / อาทึ กตฺวา วนฺทึสุ.

อ.พระญาติ ท. ผู้มีจิตอันเลื่อมใสแล้ว ถวายบังคมแล้ว กระทำ ซึ่งพระราชาผู้ใหญ่พระนามว่าสุทโธทนะ ให้เป็นต้น.

ฝนโบกขรพรรษตกในสมาคมแห่งพระญาตินั้น

ตสฺมึ ญาติสมาคเม / โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิ.

อ.ฝนโบกขรพรรษ ตกแล้ว ในสมาคมแห่งพระญาติ นั้น.

เมื่อมหาชนปรารภฝนนั้นสนทนากันแล้ว

ตํ อารพฺภ / มหาชเนน / กถาย สมุฏฺฐาปิตาย,

ครั้นเมื่อวาจาเป็นเครื่องกล่าว อันมหาชน ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ปรารภ (ซึ่งฝนโบกขรพรรษ) นั้น,

พระศาสดาตรัสว่า ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ ภิกษุทั้งหลาย

“น ภิกฺขเว ฯเปฯ วสฺสิเยวา”ติ วตฺวา เวสฺสนฺตรชาตกํ กเถสิ.

“น ภิกฺขเว อิทาเนว,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ฝนโบกขรพรรษ ย่อมตก) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้,

ถึงในกาลก่อน ฝนโบกขรพรรษก็ตกในสมาคมแห่งญาติของเราเหมือนกัน ดังนี้แล้ว จึงตรัสเวสสันดรชาดก

ปุพฺเพปิ / มยฺหํ ญาติสมาคเม / โปกฺขรวสฺสํ วสฺสิเยวา”ติ วตฺวา / เวสฺสนฺตรชาตกํ กเถสิ.

อ.ฝนโบกขรพรรษ ตกแล้วนั่นเทียว ในสมาคมแห่งญาติ ของเรา แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งเวสสันดรชาดก.

บรรดาพระญาติซึ่งฟังพระธรรมเทศนาแล้วหลีกไปอยู่ แม้องค์หนึ่งก็ไม่นิมนต์พระศาสดาแล้ว

ธมฺมเทสนํ สุตฺวา / ปกฺกมนฺเตสุ ญาตีสุ / เอโกปิ / สตฺถารํ น นิมนฺเตสิ.

อ.- ในพระญาติ ท. ผู้ทรงสดับ- ซึ่งพระธรรมเทศนา -แล้ว -จึงเสด็จหลีกไปอยู่ หนา -พระญาติแม้องค์หนึ่ง ไม่ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา.

แม้พระราชาก็ไม่ทรงนิมนต์เลยด้วยทรงดำริว่า บุตรเราไม่มาสู่เรือนของเราจักไปไหน ดังนี้แล้ว ได้เสด็จไป

ราชาปิ / “มยฺหํ ปุตฺโต / มม เคหํ อนาคนฺตฺวา / กหํ คมิสฺสตี”ติ / อนิมนฺเตตฺวาว อคมาสิ;

แม้ อ.พระราชา ไม่ทรงนิมนต์แล้วนั่นเทียว (ด้วยอันทรงดำริ) ว่า “อ.บุตร ของเรา ไม่มาแล้วสู่เรือน ของเรา จักไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้ ได้เสด็จไปแล้ว;

ก็แลครั้นเสด็จไปแล้ว รับสั่งให้คนตกแต่งข้าวต้มเป็นต้น ให้ปูลาดอาสนะทั้งหลายไว้ เพื่อภิกษุมีประมาณ ๒ หมื่น ในพระราชมนเทียร

คนฺตฺวา จ ปน / เคเห วีสติยา ภิกฺขุสหสฺสานํ / ยาคุอาทีนิ ปฏิยาทาเปตฺวา / อาสนานิ ปญฺญาเปสิ.

ก็แล (อ.พระราชา) ครั้นเสด็จไปแล้ว (ทรงยังราชบุรุษ) ให้ตระเตรียมแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) มีข้าวต้มเป็นต้น (ทรงยังราชบุรุษ) ให้ปูลาดแล้ว ซึ่งอาสนะ ท. เพื่อพันแห่งภิกษุ ท. ๒๐ ในวัง.

วันรุ่งขึ้นพระศาสดาเมื่อเสด็จเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาต

ปุนทิวเส / สตฺถา / นครํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต

ในวันรุ่งขึ้น อ.พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไป สู่พระนคร เพื่อก้อนข้าว

ทรงใคร่ครวญว่า พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลายเสด็จถึงพระนครแห่งพระบิดาแล้ว เสด็จตรงไปสู่ตระกูลแห่งพระญาติทีเดียวหรือหนอแล

“กึ นุ โข ฯเปฯ จรึสู”ติ อาวชฺชนฺโต

“กึ นุ โข อตีตพุทฺธา / ปิตุ นครํ ปตฺวา / อุชุกเมว ญาติกุลํ ปวิสึสุ,

ทรงใคร่ครวญอยู่ ว่า “อ.พระพุทธเจ้าผู้ล่วงไปแล้ว ท. เสด็จถึงแล้ว ซึ่งพระนคร ของพระบิดา เสด็จเข้าไปแล้ว สู่ตระกูลแห่งพระญาติ ตรงนั่นเทียว หรือ หนอ แล,

หรือว่าเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตโดยลำดับ

อุทาหุ / ปฏิปาฏิยา / ปิณฺฑาย จรึสู”ติ อาวชฺชนฺโต

หรือว่า (อ.พระพุทธเจ้าผู้ล่วงไปแล้ว ท.) เสด็จเที่ยวไปแล้ว เพื่อก้อนข้าว ตามลำดับ” ดังนี้

ทรงเห็นว่า เสด็จเที่ยวไปโดยลำดับ ดังนี้แล้ว จึงเสด็จดำเนินไปเพื่อบิณฑบาตตั้งแต่เรือนหลังแรก

“ปฏิปาฏิยา จรึสู”ติ ทิสฺวา / ปฐมเคหโต ปฏฺฐาย / ปิณฺฑาย จรนฺโต ปายาสิ.

ทรงเห็นแล้ว ว่า “(อ.พระพุทธเจ้าผู้ล่วงไปแล้ว ท.) เสด็จเที่ยวไปแล้ว ตามลำดับ” ดังนี้ ได้เสด็จดำเนิน- เที่ยวไปอยู่ -แล้ว เพื่อก้อนข้าว จำเดิม แต่เรือนหลังแรก.

พระมารดาของพระราหุลประทับนั่งบนพื้นปราสาทแลเห็นแล้ว จึงกราบทูลประพฤติเหตุนั้นแด่พระราชา

ราหุลมาตา / ปาสาทตเล นิสินฺนาว ทิสฺวา / ตํ ปวตฺตึ / รญฺโญ อาโรเจสิ.

อ.พระมารดาของพระราหุล ประทับนั่งแล้วนั่นเทียว บนพื้นแห่งปราสาท ทรงเห็นแล้ว กราบทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น แด่พระราชา.

พระราชาทรงจัดแจงผ้าสาฎกรีบเสด็จออกไป ถวายบังคมพระศาสดาแล้วตรัสว่า

ราชา / สาฏกํ สณฺฐเปนฺโต / เวเคน นิกฺขมิตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห

อ.พระราชา ทรงจัดแจงอยู่ ซึ่งผ้าสาฎก เสด็จออกไปแล้ว โดยเร็ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า

ลูก เพราะเหตุไรท่านจึงให้ข้าพเจ้าฉิบหาย

“ปุตฺต กสฺมา ฯเปฯ มํ ลชฺชาเปสี”ติ.

“ปุตฺต กสฺมา มํ นาเสสิ ?

“ดูก่อนบุตร (อ.ท่าน) ย่อม- ยังข้าพเจ้า -ให้ฉิบหาย เพราะเหตุไร,

ท่านเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต ให้ความละอายเกิดขึ้นแล้วแก่ข้าพเจ้าเหลือเกิน

อติวิย เม / ปิณฺฑาย จรนฺเตน / ลชฺชา อุปฺปาทิตา,

อ.ความละอาย (อันท่าน) ผู้เสด็จเที่ยวไปอยู่ เพื่อก้อนข้าว ให้เกิดขึ้นแล้ว แก่ข้าพเจ้า เกินเปรียบ, ขึ้นชื่อว่ากรรมไม่ควรอันท่านทำแล้ว

อยุตฺตํ นาม เต กตํ,

(อ.กรรม) ชื่อ อันไม่ควรแล้ว อันท่าน กระทำแล้ว,

การที่ท่านเที่ยวไปด้วยวอทองคำเป็นต้น เที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตในนครนี้นั้นแหละจึงควร

อิมสฺมึเยว นคเร / สุวณฺณสิวิกาทีหิ จริตฺวา / ปิณฺฑาย จริตุํ วฏฺฏติ;

อ.อัน- (อันท่าน) เที่ยวไป- (ด้วยยาน ท.) มีวออันเป็นวิการแห่งทองเป็นต้น -แล้ว -จึงเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าว ในพระนคร นี้นั่นเทียว ย่อมควร;

ท่านให้ข้าพเจ้าละอายทำไม

กึ มํ ลชฺชาเปสี”ติ.

(อ.ท่าน) ย่อม- ยังข้าพเจ้า -ให้ละอาย เพราะเหตุไร” ดังนี้.

การบิณฑบาตเป็นวงศ์ของพระพุทธเจ้า

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร อาตมภาพให้พระองค์ละอายหามิได้ แต่อาตมภาพย่อมประพฤติตามวงศ์สกุลของตน

“นาหนฺตํ มหาราช / ลชฺชาเปมิ, / อตฺตโน ปน / กุลวํสํ อนุวตฺตามี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.อาตมภาพ ย่อม- ยังพระองค์ -ให้ละอายหามิได้, แต่ว่า (อ.อาตมภาพ) ย่อมประพฤติตาม ซึ่งวงศ์แห่งตระกูล ของตน” ดังนี้.

พระราชาตรัสถามว่า พ่อ ก็การเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วเป็นอยู่ เป็นวงศ์ของข้าพเจ้าหรือ ?

“กึ ปน ตาต / ปิณฺฑาย จริตฺวา / ชีวนํ มม วโส”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ก็ อ.อัน- เที่ยวไป- เพื่อก้อนข้าว -แล้ว -จึงเป็นอยู่ เป็นวงศ์ ของข้าพเจ้า ย่อมเป็น หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร นั่นมิใช่เป็นวงศ์ของพระองค์

“เนโส มหาราช ฯเปฯ จริตฺวาว ชีวีสู”ติ วตฺวา

“เนโส มหาราช / ตว วโส,

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.วงศ์) นั่น เป็นวงศ์ ของพระองค์ (ย่อมเป็น) หามิได้,

แต่นั่นเป็นวงศ์ของอาตมภาพ

มม ปเนโส วโส;

แต่ว่า (อ.วงศ์) นั่น เป็นวงศ์ ของอาตมภาพ (ย่อมเป็น),

เพราะพระพุทธเจ้าไม่ใช่พันหนึ่งเสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตแล้วเป็นอยู่เหมือนกัน ดังนี้แล้ว

อเนกานิ หิ พุทฺธสหสฺสานิ / ปิณฺฑาย จริตฺวาว / ชีวึสู”ติ วตฺวา

เพราะว่า อ.พันแห่งพระพุทธเจ้า ท. มิใช่หนึ่ง เสด็จเที่ยวไปแล้วนั่นเทียว เพื่อก้อนข้าว เป็นอยู่แล้ว” ดังนี้

เมื่อจะทรงแสดงธรรมได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ธมฺมํ เทเสนฺโต / อิมา คาถา อภาสิ

เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

บรรพชิตไม่พึงประมาทในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้น
ยืนรับ บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ผู้มีปกติ
ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า

“อุตฺติฏฺเฉ นปฺปมชฺเชยฺย, ธมฺมํ สุจริตํ จเร,
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ,

“(อ.ภิกษุ) ไม่พึงประมาท ในการลุกขึ้นยืน[รับ][๑], (อ.บุคคล) พึงประพฤติ ซึ่งธรรม ให้เป็นสุจริต[๒], (อ.บุคคล) ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ ย่อมอยู่ เป็นสุข ในโลก นี้ ด้วย (ในโลก) อื่น ด้วย,

บุคคลพึงประพฤติธรรมให้สุจริต ไม่พึงประพฤติ
ธรรมนั้นให้ทุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่
เป็นสุขในโลกนี้และโลกหน้า

ธมฺมํ จเร สุจริตํ น ตํ ทุจฺจริตํ จเร,
ธมฺมจารี สุขํ เสติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จา”ติ.

---

[๑] **อุตฺติฏฺฐ** การเจาะจงยืน[รับ], การลุกขึ้นยืน[รับ]. สำเร็จรูปมาจาก อุ บทหน้า + ฐา ธาตุ (คตินิวตฺติมฺหิ = ห้ามการไป, ยืน) + อ ปัจจัย ในภาวสาธนะ **อุ** อปสัค มีอรรถ **อุทฺทิสฺส** เจาะจง หรือ **อุฏฺฐหิตฺวา** ลุกขึ้น. คัมภีร์ปาจิตยาทิโยชนาอธิบายว่า **อุตฺติฏฺเฉ**ติ อุทฺทิสฺส อุฏฺฐหิตฺวา วา ปิณฺฑาย ติฏฺฐเน. คำว่า อุตฺติฏฺเฉ มีความหมายว่า ในการเจาะจงหรือลุกขึ้นแล้วยืน[รับ]เพื่อบิณฑบาต ตามนัยนี้ คำว่า **อุตฺติฏฺฐ** มีรูปวิเคราะห์ว่า อุทฺทิสฺส ติฏฺฐนํ **อุตฺติฏฺฐ**ํ. อุตติฏฺฐะ คือ การเจาะจงยืน[รับ] หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า อุฏฺฐหิตฺวา ติฏฺฐนํ **อุตฺตฏฺฐ**ํ. อุตติฏฺฐะ คือ การลุกขึ้นยืน[รับ]. แต่โดยนิยมทั่วไปแปลว่า ในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ

[๒] **สุจริต** อันบุคคลประพฤติด้วยดี, การประพฤติด้วยดี, ความประพฤติที่ดี, สุจริต. สำเร็จรูปมาจาก สุ + จริต ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สุฏฺฐุ จริโต **สุจริโต**, สุนฺทโร วา จริโต **สุจริโต**. (ความประพฤติด้วยดี, ความประพฤติที่ดี), คำว่า **จริต** สำเร็จรูปมาจาก จร ธาตุ (คตฺยาจารภกฺเข = ไป, ประพฤติ, กิน) ภู. + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า จรียเตติ **จริโต**, อจรียิตฺถาติ วา **จริโต**. (อันบุคคลประพฤติดีแล้ว, ความประพฤติ).

(อ.บุคคล) พึงประพฤติ ซึ่งธรรม ให้เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติ (ซึ่งธรรม) นั้น ให้เป็นทุจริติ[๑], (อ.บุคคล) ผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ ย่อมอยู่ เป็นสุข ในโลก นี้ ด้วย (ในโลก) อื่น ด้วย" ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุตฺติฏฺเฉ** ความว่า ในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับที่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น

ตตฺถ / อุตฺติฏฺเฉติ อุฏฺฐหิตฺวา / ปเรสํ ฆรทฺวาเร ฐตฺวา / คเหตพฺพปิณฺเฑ.

(อ.อรรถ ว่า) ในก้อนข้าวอัน- (อันตน) พึง- ลุกขึ้น ยืน -รับ ที่ประตูแห่งเรือน (ของชน ท.) เหล่าอื่น (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อุตฺติฏฺเฉ** ดังนี้.

บทว่า **นปฺปมชฺเชยฺย** ความว่า ก็ภิกษุเมื่อให้ธรรมเนียมของผู้เที่ยวไปบิณฑบาตเป็นปกติเสื่อมแล้ว แสวงหาโภชนะอันประณีต ชื่อว่าย่อมประมาทในก้อนข้าวอันตนพึงลุกขึ้นยืนรับ แต่ว่าเมื่อเที่ยวไปตามลำดับตรอกเพื่อบิณฑบาตชื่อว่าย่อมไม่ประมาท ทำอยู่อย่างนี้ชื่อว่าไม่พึงประมาทในก้อนข้าวที่ตนลุกขึ้นยืนรับ

นปฺปมชฺเชยฺยาติ / ปิณฺฑจาริกวตฺตํ หิ / ปริหาเปตฺวา / ปณีตโภชนานิ ปริเยสนฺโต / อุตฺติฏฺเฉ ปมชฺชติ นาม, / สปทานํ ปิณฺฑาย จรนฺโต ปน / นปฺปมชฺชติ นาม. / เอวํ กโรนฺโต / อุตฺติฏฺเฉ นปฺปมชฺเชยฺย.

(อ.อรรถ ว่า) ก็ (อ.ภิกษุ) ยังวัตรแห่งภิกษุผู้มีอันเที่ยวไปเพื่อก้อนข้าวเป็นปกติ ให้เสื่อมรอบแล้ว แสวงหาอยู่ ซึ่งโภชนะอันประณีต ท. ชื่อว่า ย่อมประมาท ในการลุกขึ้นยืน[รับ], แต่ว่า (อ.ภิกษุ) เที่ยวไปอยู่ สู่ที่อันเป็นไปกับด้วยตรอก เพื่อก้อนข้าว ชื่อว่า ย่อมไม่ประมาท. (อ.ภิกษุ) กระทำอยู่ อย่างนี้ ชื่อว่าไม่พึงประมาท ในการลุกขึ้นยืน[รับ] (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **นปฺปมชฺเชยฺย** ดังนี้.

บทว่า **ธมฺมํ** ความว่า เมื่อละการแสวงหาอันไม่ควรแล้ว เที่ยวไปตามลำดับตรอก ชื่อว่าพึงประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษานั้นนั่นแลให้เป็นสุจริต

ธมฺมนฺติ / อเนสนํ ปหาย / สปทานํ จรนฺโต / ตเมว ภิกฺขาจริยธมฺมํ / สุจริตํ จเรยฺย.

(อ.อรรถ ว่า อ.ภิกษุ) ละแล้ว ซึ่งการแสวงหาอันไม่สมควร เที่ยวไปอยู่ สู่ที่อันเป็นไปกับด้วยตรอก ชื่อว่าพึงประพฤติ ซึ่งธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา นั้นนั่นเทียว ให้เป็นสุจริต (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ธมฺมํ** ดังนี้

คำว่า **สุขํ เสติ** นั่น สักว่าเป็นเทศนา

สุขํ เสตีติ เทสนามตฺตเมตํ.

(อ.คำ) ว่า **สุขํ เสติ** ดังนี้ นั่น เป็นสักว่าเทศนา (ย่อมเป็น).

---

[๑] **ทุจฺจริต** ความประพฤติไม่ดี, ความประพฤติชั่ว, ความประพฤติน่ารังเกียจ, ทุจริต. สำเร็จรูปมาจาก ทุ + จริต ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ทุฏฺฐุ จริตํ **ทุจฺจริตํ** ความประพฤติชั่ว ชื่อว่า ทุจจริตะ หรือมีรูปวิเคราะห์ว่า ทุ กุจฺฉิตํ จริตํ **ทุจฺจริตํ**. ความประพฤติน่ารังเกียจ ชื่อว่า ทุจจริตะ

อธิบายว่า เมื่อประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ชื่อว่าประพฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมอยู่เป็นสุขโดยอิริยาบถแม้ทั้ง ๔ ในโลกนี้และโลกหน้า

“ภิกฺขาจริยธมฺมํ จรนฺโต / ธมฺมจารี / อิธ โลเก จ / ปรโลเก จ / จตูหิปิ อิริยาปเถหิ / สุขํ วิหรตี”ติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า “(อ.ภิกษุ) ประพฤติอยู่ ซึ่งธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ชื่อว่าผู้ประพฤติซึ่งธรรมโดยปกติ ย่อมอยู่ เป็นสุข ด้วยอิริยาบถ ท. แม้ ๔ ในโลก นี้ ด้วย ในโลกอื่น ด้วย” ดังนี้ (อันบัณฑิตพึงทราบ)

สองบทว่า **น ตํ ทุจฺจริตํ** ความว่า เมื่อเที่ยวไปในอโคจรต่างด้วยอโคจรมีหญิงเพศยาเป็นต้น ชื่อว่าย่อมประพฤติธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษาให้เป็นทุจริต ไม่ประพฤติอย่างนั้น พึงประพฤติธรรมนั้นให้สุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมนั้นให้เป็นทุจริต

น ตํ ทุจฺจริตนฺติ / เวสิยาทิเภเท อโคจเร จรนฺโต / ภิกฺขาจริยธมฺมํ ทุจฺจริตํ จรติ นาม. / เอวํ อจริตฺวา / ตํ ธมฺมํ จเร สุจริตํ, / น ตํ ทุจฺจริตํ จเร.

(อ.อรรถ ว่า อ.ภิกษุ) เที่ยวไปอยู่ ในอโคจร อันต่างด้วยอโคจรมีหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่า ย่อมประพฤติ ซึ่งธรรมคือการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ให้เป็นทุจริต. (อ.ภิกษุ) ไม่ประพฤติแล้ว อย่างนั้น พึงประพฤติซึ่งธรรม นั้น ให้เป็นสุจริต, ไม่พึงประพฤติ (ซึ่งธรรม) นั้น ให้เป็นทุจริต (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **น ตํ ทุจฺจริตํ** ดังนี้.

คำที่เหลือมีเนื้อความดังกล่าวแล้วเหมือนกัน

เสสํ วุตฺตตฺถเมว.

(อ.คำ) อันเหลือ เป็นคำมีเนื้อความ- (อันข้าพเจ้า) -กล่าวแล้วนั่นเทียว (ย่อมเป็น).

ในเวลาจบเทศนา พระราชาทรงดำรงอยู่ในพระโสดาปัตติผลแล้ว

เทสนาวสาเน / ราชา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พระราชา ทรงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนทั้งหลายผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

สมฺปตฺตานัปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว (แก่ชน ท.) แม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าสุทโธทนะ จบ

สุทฺโธทนวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระราชาพระนามว่าสุทโธทนะ (จบแล้ว).

๓. เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา

๓. วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ.

๓. อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้เห็นแจ้ง (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เจริญวิปัสสนามีประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส** เป็นต้น

ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเสติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ปญฺจสเต วิปสฺสเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุท. ผู้เห็นแจ้ง ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส** ดังนี้เป็นต้น.

ภิกษุถือเอาพยับแดดเป็นอารมณ์

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้นเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้วเข้าไปสู่ป่า แม้พยายามอยู่ ก็ไม่ได้บรรลุคุณวิเศษ

เต กิร / สตฺถุ สนฺติเก / กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา / อรญฺญํ ปวิสิตฺวา / วายมนฺตาปิ อปฺปตฺต-วิเสสา

ได้ยินว่า (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น เรียนเอาแล้ว ซึ่งกัมมัฏฐาน ในสำนัก ของพระศาสดา เข้าไปแล้ว สู่ป่า แม้พยายามอยู่ ผู้มีคุณวิเศษอันไม่บรรลุแล้ว

จึงคิดว่า พวกเราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษ

“วิเสเสตฺวา / กมฺมฏฺฐานํ คเหสฺสามา”ติ

(ปรึกษากันแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) จักเรียนเอา ซึ่งกัมมัฏฐาน ให้วิเศษ” ดังนี้

กำลังมาสู่สำนักของพระศาสดา เห็นพยับแดดในระหว่างทาง เจริญกัมมัฏฐานมีพยับแดดเป็นอารมณ์นั่นเหละมาแล้ว

สตฺถุ สนฺติกํ อาคจฺฉนฺตา / อนฺตรามคฺเค / มรีจึ ทิสฺวา / มรีจิกมฺมฏฺฐานํ ภาเวนฺตาว อาคมึสุ.

มาอยู่ สู่สำนัก ของพระศาสดา เห็นแล้ว ซึ่งพยับแดด ในระหว่างแห่งหนทาง ยังมรีจิกัมมัฏฐาน ให้เจริญอยู่นั่นเทียว มาแล้ว.

ฝนตกในขณะแห่งภิกษุเหล่านั้นเข้าไปสู่วิหารนั่นเอง

เตสํ วิหารํ / ปวิฏฺฐกฺขเณเยว / เทโว วสฺสิ.

อ.ฝน ตกแล้ว ในขณะเป็นที่เข้าไปแล้วนั่นเทียว สู่วิหาร (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

ภิกษุเหล่านั้นยืนที่หน้ามุขนั้น ๆ เห็นฟองน้ำทั้งหลาย ซึ่งตั้งขึ้นแล้วด้วยความเร็วแห่งสายน้ำแตกไปอยู่

เต / ตตฺถ ตตฺถ ปมุเขสุ ฐตฺวา / ธาราเวเคน อุฏฺฐหิตฺวา / ภิชฺชนฺเต พุพฺพุฬเก ทิสฺวา

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น ยืนอยู่แล้ว ที่หน้ามุข ท. (ในที่) นั้น ๆ เห็นแล้ว ซึ่งฟองน้ำ ท. อัน- ตั้งขึ้น-ด้วยความเร็วแห่งสายน้ำ -แล้ว -จึงแตกไปอยู่

ยึดเอาเป็นอารมณ์ว่า อัตภาพแม้นี้เป็นเช่นกับฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไปเหมือนกัน

“อยัปิ อตฺตภาโว / อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชนตฺเถน / พุพฺพุฬสทิโสเยวา”ติ / อารมฺมณํ คณฺหึสุ.

ถือเอาแล้ว (กระทำ) ให้เป็นอารมณ์ (ด้วยการกระทำไว้ในใจ) ว่า “อ.อัตภาพ แม้นี้ เป็นเช่นกับด้วยฟองน้ำนั่นเทียว เพราะอรรถว่า- เกิดขึ้นแล้ว -แตกไป (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นเอง ทรงแลดูภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงแผ่พระโอภาสเหมือนตรัสกับภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา / คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว / เต ภิกฺขู โอโลเกตฺวา / เตหิ สทฺธึ กเถนฺโต วิย / โอภาสํ ผริตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้วนั่นเทียว ในพระคันธกุฎี ทรงแลดูแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น ผู้ราวกะว่า ตรัสอยู่ กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านั้น ทรงแผ่ไปแล้ว ซึ่งพระรัศมี ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

พระยามัจจุย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลก
เหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็น
พยับแดด

“ยถา พุพฺพุฬกํ ปสฺเส, ยถา ปสฺเส มรีจิกํ,
เอวํ โลกํ อเวกฺขนฺตํ มจฺจุราชา น ปสฺสตี”ติ.

“(อ.บุคคล) พึงเห็น ซึ่งฟองน้ำ ฉันใด, (อ.บุคคล) พึงเห็น ซึ่งพยับแดด ฉันใด, อ.มัจจุผู้พระราชาย่อมไม่เห็น (ซึ่งบุคคล) ผู้พิจารณาเห็นอยู่ ซึ่งโลก ฉันนั้น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มรีจิกํ** คือ พยับแดด

ตตฺถ มรีจิกนฺติ มายํ.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งพยับแดด (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (- บท) ว่า **มรีจิกํ** ดังนี้.

จริงอยู่ พยับแดดแม้ปรากฏขึ้นแต่ที่ไกลเทียว ด้วยสามารถมีสัณฐานตั้งสัณฐานเรือนเป็นต้น เป็นของเข้าถึงความเป็นรูปที่ถือเอามิได้ เป็นของว่างเปล่าแท้ (ย่อมปรากฏ) แก่คนทั้งหลายผู้เข้าไปใกล้อยู่

มายา หิ / ทูรโตว / เคหสณฺฐานาทิวเสน อุปฏฺฐิตาปิ / อุปคจฺฉนฺตานํ / อคยฺหุปคา / ริตฺตกตุจฺฉกาว,

จริงอยู่ อ.พยับแดด แม้อันปรากฏแล้ว ด้วยสามารถแห่งสัณฐานมีสัณฐานแห่งเรือนเป็นต้น แต่ที่ไกลนั่นเทียว เป็นธรรมชาติเข้าถึงซึ่งความเป็นแห่งวัตถุอันบุคคลไม่พึงถือเอา เป็นธรรมชาติทั้งว่างทั้งเปล่านั่นเทียว (ย่อมมี แก่ชน ท.) ผู้เข้าไปใกล้อยู่,

เพราะเหตุนั้น จึงมีอธิบายว่า พระยามัจจุย่อมไม่เห็นบุคคลผู้พิจารณาเห็นอยู่ซึ่งโลกมีขันธ์เป็นอาทิ เหมือนบุคคลพึงเห็นฟองน้ำ เพราะอรรถว่าเกิดขึ้นแล้วแตกไป (และ) เหมือนบุคคลพึงเห็นพยับแดด เพราะความเป็นธรรมชาติว่างเปล่าเป็นอาทิ ฉะนั้น

ตสฺมา / “ยถา อุปฺปชฺชิตฺวา / ภิชฺชนตฺเถน พุพฺพุฬกํ, / ริตฺตตุจฺฉาทิภาเวน / มายํ ปสฺเสยฺย, / เอวํ ขนฺธาทิโลกํ อเวกฺขนฺตํ / มจฺจุราชา น ปสฺสตี”ติ อตฺโถ.

เพราะเหตุนั้น อ.อธิบาย ว่า “(อ.บุคคล พึงเห็น) ซึ่งธรรมชาติชื่อว่าฟองน้ำ เพราะอรรถว่า- เกิดขึ้นแล้ว -แตกไป, (อ.บุคคล) พึงเห็น ซึ่งธรรมชาติชื่อว่าพยับแดด เพราะความเป็นแห่งธรรมชาติมีธรรมชาติทั้งว่างทั้งเปล่าเป็นต้น ฉันใด, อ.มัจจุผู้พระราชา ย่อมไม่เห็น (ซึ่งบุคคล) ผู้พิจารณาเห็นอยู่ ซึ่งโลกมีขันธ์เป็นต้น ฉันนั้น” ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นบรรลุพระอรหันต์ในที่แห่งตนยืนนั่นเอง ดังนี้แล.

เทสนาวสาเน / เต ภิกฺขู / จิตฺเตเยว / อรหตฺตํ ปาปุณึสูติ.

ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต ในที่เป็นที่ยืนอยู่แล้วนั่นเทียว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา จบ

วิปสฺสกภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้เห็นแจ้ง (จบแล้ว).

๔. เรื่องอภัยราชกุมาร

๔. อภยราชกุมารวตฺถุ.

๔. อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอภัยราชกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ** เป็นต้น

เอถ ปสฺสถิมํ โลกนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / อภยราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ** ดังนี้เป็นต้น.

พระกุมารได้รับพระราชทานราชสมบัติ

ได้ยินว่า เมื่ออภัยราชกุมารนั้นทรงปราบปรามปัจจันตชนบทให้สงบเสด็จมาแล้ว

ตสฺส กิร / ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา อาคตสฺส

ได้ยินว่า (เมื่อพระราชกุมารพระนามว่าอภัย) นั้น ทรงยังประเทศอันเป็นชายแดน ให้เข้าไปสงบวิเศษแล้ว เสด็จมาแล้ว

พระเจ้าพิมพิสารผู้พระบิดาทรงพอพระทัยแล้ว พระราชทานหญิงฟ้อนคนหนึ่งผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับแล้ว ได้พระราชทานราชสมบัติสิ้น ๗ วัน

ปิตา พิมฺพิสาโร ตุสิตฺวา / เอกํ นจฺจคีตกุสลํ / นาฏกิตฺถึ ทตฺวา / สตฺตาหํ รชฺชมทาสิ.

อ.พระเจ้าพิมพิสาร ผู้เป็นพระบิดา ทรงยินดีแล้ว พระราชทานแล้ว ซึ่งหญิงนักฟ้อน ผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับ คนหนึ่ง ได้พระราชทานแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ตลอดวัน ๗.

อภัยราชกุมารนั้นไม่เสด็จออกภายนอกพระราชมนเทียรเลย เสวยสิริแห่งความเป็นพระราชาสิ้น ๗ วัน

โส สตฺตาหํ / เคหา พหิ อนิกฺขนฺโตว / รชฺชสิรึ อนุภวิตฺวา

(อ.พระราชกุมารพระนามว่าอภัย) นั้น ไม่เสด็จออกไปแล้วนั่นเทียว ในภายนอก จากพระราช-มนเทียร ตลอดวัน ๗ ทรงเสวยแล้ว ซึ่งสิริในความเป็นแห่งพระราชา

เสด็จไปสู่ท่าแม่น้ำในวันที่ ๘ ทรงสรงสนานแล้วเสด็จเข้าไปสู่พระอุทยาน

อฏฺฐเม ทิวเส / นทีติตฺถํ คนฺตฺวา / นหาตฺวา / อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา

เสด็จไปแล้ว สู่ท่าแห่งน้ำ ในวัน ที่ ๘ ทรงสนานแล้ว เสด็จเข้าไปแล้ว สู่พระอุทยาน

ประทับนั่งทอดพระเนตรการฟ้อนการขับของหญิงนั้นดุจสันตติมหาอำมาตย์

สนฺตติมหามตฺโต วิย / ตสฺสา อิตฺถิยา / นจฺจคีตํ ปสฺสนฺโต นิสีทิ.

ประทับนั่ง- ทอดพระเนตรอยู่ -แล้ว ซึ่งการฟ้อนและการขับ ของหญิง นั้น ราวกะ อ.มหาอำมาตย์ชื่อว่าสันตติ.

ในขณะนั้นเอง แม้นางนั้นได้ทำกาละด้วยอำนาจกองลมกล้าดุจศัสตรา ดุจหญิงฟ้อนของสันติ-มหาอำมาตย์

สาปิ / ตํขณเญว / สนฺตติมหามตฺตสฺส / นาฏกิตฺถี วิย / สตฺถกวาตานํ วเสน กาลมกาสิ.

ในขณะนั้นนั่นเทียว (อ.หญิง) แม้นั้น ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ด้วยอำนาจ แห่งลมมีพิษเพียงดังศัสตรา ท. ราวกะ อ.หญิงนักฟ้อน ของมหาอำมาตย์ชื่อว่าสันตติ.

พระกุมารมีความโศกเกิดขึ้นเพราะกาลกิริยาของหญิงฟ้อนนั้น

กุมาโร / ตสฺสา กาลกิริยาย / อุปฺปนฺนโสโก

อ.พระกุมาร ผู้มีความโศกอันเกิดขึ้นแล้ว เพราะการกระทำซึ่งกาละ (แห่งหญิง) นั้น

ทรงดำริว่า ผู้อื่นเว้นพระศาสดาเสีย จักไม่อาจเพื่อให้ความโศกนี้ของเราดับไป ดังนี้แล้ว

“น เม อิมํ โสกํ / ฐเปตฺวา สตฺถารํ / อญฺโญ นิพฺพาเปตุํ สกฺขิสฺสตี”ติ

ทรงดำริแล้วว่า “(อ.บุคคล) อื่น เว้น ซึ่งพระศาสดา จักไม่อาจ เพื่ออัน- ยังความโศกนี้ ของเรา -ให้ดับ” ดังนี้

จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงให้ความโศกของข้าพระองค์ดับเถิด

สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / “ภนฺเต / โสกํ เม นิพฺพาเปถา”ติ อาห.

เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ขอจง-ทรงยังความโศก ของข้าพระองค์ -ให้ดับเถิด” ดังนี้.

อุบายระงับความโศก

พระศาสดาทรงปลอบพระกุมารนั้นแล้วตรัสว่า กุมาร ก็ประมาณแห่งน้ำตาทั้งหลายที่เธอร้องไห้อยู่ ในกาลแห่งหญิงนี้ตายแล้วอย่างนี้นี่แลให้เป็นไปแล้ว ย่อมไม่มีในสงสารซึ่งมีที่สุดอันใคร ๆ รู้ไม่ได้

สตฺถา / ตํ สมสฺสาเสตฺวา / “ตยา หิ กุมาร / อิมิสฺสา อิตฺถิยา / เอวเมว มตกาเล โรทนฺเตน / ปวตฺติตานิ อสฺสูนิ / อนมตคฺเค สํสาเร / ปมาณํ นตฺถี”ติ วตฺวา

อ.พระศาสดา (ทรงยังพระกุมาร) นั้น ให้เบาพระทัยพร้อมแล้ว ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพระกุมาร ก็ อ.ประมาณ แห่งน้ำตา ท. อัน- อันเธอ ผู้ร้องไห้อยู่ -ทรงให้เป็นไปทั่วแล้ว ในกาลเป็นที่ตายแล้ว อย่างนี้นั่นเทียว แห่งหญิง ย่อมไม่มี ในสงสาร อันมีที่สุดอันบุคคลติดตามไปไม่รู้[๑]” ดังนี้

ทรงทราบความที่ความโศกเป็นสภาพเบาบางเพราะเทศนานั้นแล้ว จึงตรัสว่า กุมาร เธออย่าโศกเลย ข้อนั้นเป็นฐานะเป็นที่จมลงของชนพาลทั้งหลาย ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

ตาย เทสนาย / โสกสฺส ตนุภาวํ ญตฺวา / “กุมาร มา โสจิ, / พาลชนานํ สีทนฏฺฐานเมตนฺ”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่- แห่งความโศก -เป็นสภาพเบาบาง เพราะเทศนา นั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพระกุมาร (อ.เธอ) อย่าทรงเศร้าโศกแล้ว, (อ.ที่) นั่น เป็นฐานะเป็นที่จมลงด้วยดี แห่งชนพาล ท. (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ อันตระการ ดุจราชรถ
ที่พวกคนเขลาหมกอยู่ (แต่) พวกผู้รู้หาข้องอยู่ไม่
“เอถ ปสฺสถิมํ โลกํ จิตฺตํ ราชรถูปมํ,
ยตฺถ พาลา วิสีทนฺติ, นตฺถิ สงฺโค วิชานตนฺ”ติ.

(อ.ท่าน ท.) จงมา (อ.ท่าน ท.) จงดู ซึ่งโลก นี้ อันงดงาม อันมีราชรถเป็นเครื่องเปรียบ, อ.ชนพาล ท. ย่อมจมลง (ในอัตภาพ) ใด, อ.กิเลสเป็นเครื่องข้อง (ในอัตภาพ นั้น) ย่อมไม่มี (แก่ชน ท.) ผู้รู้แจ้งอยู่” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เอถ ปสฺสถ** พระศาสดาตรัสหมายเอาพระราชกุมารนั่นเอง

ตตฺถ / เอถ ปสฺสถาติ / ราชกุมารเมว สนฺธายาห.

---

[๑] **อนมตคฺค** สงสารอันไม่มีที่สุดอันบุคคลรู้, สงสารอันมีที่สุดอันบุคคลไม่รู้, สงสารอันมีที่สุดอันบุคคลติดตามไปไม่รู้. สำเร็จรูปมาจาก น + อมต + อคฺค, มญฺญเตติ **มโต**. (มน ญาเณ [รู้] + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ) อันบุคคลย่อมรู้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มตะ (อันบุคคลรู้), มโตเยว **อมโต**. (อ + มต, อ ศัพท์ไม่มีอรรถ) อันบุคคลรู้นั่นเทียว ชื่อว่า อมตะ (อันบุคคลรู้), อมโต อคฺโค **อมตคฺโค**. (อมต + อคฺค กล่าวอรรถ โกฏิ, วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส) ที่สุดอันบุคคลรู้ ชื่อว่า อมตัคคะ (ที่สุดอันบุคคลรู้), นตฺถิ อมตคฺโค ยสฺสาติ **อนมตคฺโค**, สัสาโร. (น + อมตคฺค, นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส) ที่สุดอันบุคคลรู้ ของสงสารใด ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น สงสารนั้น ชื่อว่า อนมตัคคะ (สงสารอันไม่มีที่สุดอันบุคคลรู้). อีกนัยหนึ่ง วิเคราะห์ว่า น อมโต **อนมโต**. (น + อมต, นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส) อันบุคคลรู้ หามิได้ ชื่อว่า อนมตะ (อันบุคคลไม่รู้), อนมโต อคฺโค ยสฺสาติ **อนมตคฺโค**, สัสาโร. (อนมต + อคฺค, ฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส) ที่สุด อันบุคคลไม่รู้ ของสงสารใด (มีอยู่) เพราะเหตุนั้น สงสารนั้น ชื่อว่า อนมตัคคะ (มีที่สุดอันบุคคลไม่รู้). อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก อนุ + อมต + อคฺค, น มโต **อมโต**. (น + มต, นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส) อันบุคคลรู้ หามิได้ ชื่อว่า อมตะ (อันบุคคลไม่รู้), อมโต อคฺโค ยสฺสาติ **อมตคฺโค**, สัสาโร. (อมต + อคฺค, ฉัฏฐีตวิปทตุลยาธิกรณพหุพพีหิสมาส) ที่สุด อันบุคคลไม่รู้ ของสงสารใด (มีอยู่) เพราะเหตุนั้น สงสารนั้น ชื่อว่า อมตัคคะ (มีที่สุดอันบุคคลไม่รู้), อนุคนฺตฺวา (อนุ + อนุ) อมตคฺโค **อนมตคฺโค**, สัสาโร. (อนุ + อนุ + อมตคฺค, ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส) สงสารอันมีที่สุดอันบุคคลติดตามไปไม่รู้ ชื่อว่า อนมตัคคะ.]

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า **เอถ ปสฺสถ** ดังนี้ (ในพระคาถา) นั้น ทรงหมายเอา ซึ่งพระราชกุมารนั่นเทียว.

สองบทว่า **อิมํ โลกํ** ได้แก่ อัตภาพกล่าวคือขันธโลกเป็นต้นนี้

อิมํ โลกนฺติ / อิมํ ขนฺธโลกาทิสงฺขาตํ อตฺตภาวํ.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งอัตภาพ นี้ คือว่า อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าโลกมีขันธโลกเป็นต้น (ดังนี้แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **อิมํ โลกํ** ดังนี้.

บทว่า **จิตฺตํ** ความว่า อันวิจิตรด้วยเครื่องประดับมีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น ดุจราชรถอันวิจิตรด้วยเครื่องประดับมีแก้ว ๗ ประการเป็นอาทิ

จิตฺตนฺติ / สตฺตรตนาทิวิจิตฺตํ ราชรถํ วิย / วตฺถาลงฺการาทิวิจิตฺตํ.

(อ.อรรถ ว่า) อันงดงามด้วยเครื่องประดับมีเครื่องประดับคือผ้าเป็นต้น อันราวกะว่า ราชรถอันงดงามด้วยเครื่องประดับมีรัตนะ ๗ เป็นต้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **จิตฺตํ** ดังนี้.

สองบทว่า **ยตฺถ พาลา** ความว่า พวกคนเขลาเท่านั้นหมกอยู่ในอัตภาพใด

ยตฺถ พาลาติ / ยสฺมึ อตฺตภาเว / พาลาเอว วิสีทนฺติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.ชนพาล ท. นั่นเทียว ย่อมจมลง ในอัตภาพ ใด (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **ยตฺถ พาลา** ดังนี้.

บทว่า **วิชานตํ** ความว่า แต่สำหรับพวกผู้รู้ คือบัณฑิตทั้งหลาย หามีความข้องในกิเลสเครื่องข้องคือราคะเป็นต้นแม้อย่างหนึ่งในอัตภาพนั้นไม่

วิชานตนฺติ / วิชานนฺตานํ ปน / ปณฺฑิตานํ เอตฺถ / ราคสงฺคาทีสุ / เอโกปิ สงฺโค นตฺถีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า แต่ว่า อ.- ในกิเลสเป็นเครื่องข้อง ท. มีกิเลสเป็นเครื่องข้องคือราคะเป็นต้น หนา-กิเลสเป็นเครื่องข้อง แม้อย่างหนึ่ง (ในอัตภาพ) นั่น ย่อมไม่มี (แก่ชน ท.) ผู้รู้แจ้งอยู่ คือว่า ผู้เป็นบัณฑิต ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **วิชานตํ** ดังนี้เป็นต้น.

ในเวลาจบเทศนา พระราชกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

เทสนาวสาเน / ราชกุมาโร โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พระราชกุมาร ทรงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกัน ดังนี้แล

สมฺปตฺตานมฺปิ / สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แก่ชน ท. แม้ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอภัยราชกุมาร จบ

อภยราชกุมารวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระราชกุมารพระนามว่าอภัย (จบแล้ว).

๕. เรื่องพระสัมมัชชนเถระ

๕. สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ.

๕. อ.เรื่องแห่งพระสัมมัชชนะผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสัมมัชชนเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา** เป็นต้น

โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวาติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / สมฺมชฺชนตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระสัมมัชชนะผู้เถระ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา** ดังนี้เป็นต้น.

ผู้ไม่ประมาทย่อมยังโลกให้สว่าง

ได้ยินว่า พระเถระนั้นไม่ทำเวลาให้เป็นประมาณว่า เช้าหรือเย็น ย่อมเที่ยวกวาดอยู่เนือง ๆ

โส กิร / “ปาโต วา / สายํ วา”ติ / เวลํ ปมาณํ อกตฺวา / อภิกฺขณํ สมฺมชฺชนฺโต วิจรติ.

ได้ยินว่า (อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระ) นั้น ไม่กระทำแล้ว ซึ่งเวลา ให้เป็นประมาณ ว่า “ในเวลาเช้า หรือ หรือว่า ในเวลาเย็น” ดังนี้ ย่อมเที่ยว กวาดอยู่ เนือง ๆ.

วันหนึ่งพระเถระนั้นถือไม้กวาด ไปสู่สำนักของพระเรวตเถระผู้นั่งในที่พักกลางวันแล้ว

โส เอกทิวสํ / สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา / ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺนสฺส / เรวตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา

ในวันหนึ่ง (อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระ) นั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งไม้กวาด ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระเรวตะผู้เถระ ผู้นั่งแล้ว ในที่เป็นที่พักในกลางวัน

กล่าวว่า พระเถระนี้เป็นผู้เกียจคร้านมาก บริโภคของที่ชนถวายด้วยศรัทธาแล้วมานั่งอยู่

“อยํ มหากุสีโต, ฯเปฯ น วฏฺฏตี”ติ อาห.

“อยํ มหากุสีโต, / ชนสฺส สทฺธาเทยฺยํ ภุญฺชิตฺวา / อาคนฺตฺวา นิสีทติ;

กล่าวแล้ว ว่า (อ.พระเถระ) นี้ เป็นผู้เกียจคร้านมาก (ย่อมเป็น), (อ.พระเถระ นี้) ฉันแล้ว (ซึ่งโภชนะ) อันอันบุคคลพึงถวายด้วยศรัทธา ของชน มาแล้ว ย่อมนั่ง;

การที่พระเถระนั่นถือเอาไม่กวาดแล้วกวาดที่แห่งหนึ่ง จะไม่ควรหรือ

กินฺนาเมตสฺส / สมฺมชฺชนึ คเหตฺวา / เอกํ ฐานํ สมฺมชฺชิตุ / น วฏฺฏตี”ติ อาห.

อ.อัน- (อันพระเถระ) นั่น ถือเอา- ซึ่งไม้กวาด -แล้ว -จึงกวาด ซึ่งที่ แห่งหนึ่ง ย่อมไม่ควร ชื่อหรือ” ดังนี้.

พระเถระคิดว่า เราจักให้โอวาทแก่เธอ ดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า มานี่ แน่ะคุณ

เถโร / “โอวาทมสฺส / ทสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา / “เอหาวุโส”ติ อาห.

อ.พระเถระ คิดแล้ว ว่า “(อ.เรา) จักให้ ซึ่งโอวาท (แก่ภิกษุ) นั้น” ดังนี้ กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อน ท่านผู้มีอายุ (อ.ท่าน) จงมา” ดังนี้.

พระสัมมัชชนเถระถามว่า อะไร ขอรับ

“กึ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระ ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อะไร” ดังนี้.

พระเรวตเถระกล่าวว่า ท่านจงไป อาบน้ำแล้วจงมา

“คจฺฉ, / นหาตฺวา เอหี”ติ.

(อ.พระเรวตะผู้เถระ กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) จงไป, (อ.ท่าน) อาบแล้ว จงมา” ดังนี้.

พระสัมมัชชนเถระนั้นได้ทำอย่างนั้นแล้ว

โส ตถา อกาสิ.

(อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระ) นั้น ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ลำดับนั้นพระเถระให้เธอนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้ว เมื่อจะกล่าวสอนจึงกล่าวว่า

อถ นํ เถโร / เอกมนฺตํ นิสีทาเปตฺวา / โอวทนฺโต อาห

ครั้งนั้น อ.พระเถระ (ยังพระสัมมัชชนะผู้เถระ) นั้น ให้นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อกล่าว สอน กล่าวแล้ว ว่า

คุณ ธรรมดาภิกษุเที่ยวกวาดอยู่ตลอดทุกเวลา ไม่ควร

“อาวุโส ภิกฺขุนา ฯเปฯ โอกาโส กาตพฺโพ”ติ.

“อาวุโส / ภิกฺขุนา นาม / น สพฺพกาลํ สมฺมชฺชนฺเตน / วิจริตุ วฏฺฏติ,

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.อัน- ชื่อ อันภิกษุ -เที่ยว กวาดอยู่ ตลอดกาลทั้งปวง ย่อมไม่ควร,

ก็การที่ภิกษุกวาดแต่เช้าตรู่แล้ว เที่ยวบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตแล้ว มานั่งในที่พักกลางคืน หรือในที่พักกลางวัน สาธยายอาการ ๓๒ เริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมในอัตภาพแล้ว ลุกขึ้นกวาดในเวลา เย็น จึงควร

ปาโตเอว ปน / สมฺมชฺชิตฺวา ปิณฺฑาย จริตฺวา / ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺเตน อาคนฺตฺวา / รตฺติฏฺฐาเน วา / ทิวาฏฺฐาเน วา นิสินฺเนน / ทฺวตฺตึสาการ สชฺฌายิตฺวา / อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา / สายณฺเห อุฏฺฐาย / สมฺมชฺชิตุ วฏฺฏติ,

ก็ อ.อัน- (อันภิกษุ) ผู้- กวาด- ในเวลาเช้านั่นเทียว -แล้ว -จึงเที่ยวไป- เพื่อก้อนข้าว -แล้ว -จึงก้าวกลับแล้วจากบิณฑบาต ผู้- มาแล้ว -จึงนั่งแล้ว ในที่เป็นที่พักในกลางคืน หรือ หรือว่า ในที่เป็นที่พักในกลางวัน สาธยาย- ซึ่งอาการ ๓๒ -แล้ว จึงเริ่มตั้งไว้- ซึ่งความสิ้นไปและความเสื่อมไป ในอัตภาพ -แล้ว จึงลุกขึ้นแล้ว -จึงกวาด ในเวลาเย็นแห่งวัน ย่อมควร,

อันภิกษุไม่กวาดตลอดกาลเป็นนิตย์แล้วพึงทำโอกาสชื่อแม้แก่ตน

นิจฺจกาลํ อสมฺมชฺชิตฺวา / อตฺตโนปิ นาม / โอกาโส กาตพฺโพ”ติ.

อ.โอกาส (อันภิกษุ) ไม่กวาดแล้ว ตลอดกาลเป็นนิจ พึงกระทำ ชื่อ แม้แก่ตน” ดังนี้.

พระสัมมัชชนเถระนั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระแล้ว ไม่นานเท่าไรก็บรรลุพระอรหันต์

โส เถรสฺส / โอวาเท ฐตฺวา / น จิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ.

(อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระ) นั้น ตั้งอยู่แล้ว ในโอวาท ของพระเถระ บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต โดยกาลไม่นานนั่นเทียว.

ที่นั้น ๆ ได้รกรุงรังแล้ว

ตํ ตํ ฐานํ / อุกฺลาปํ อโหสิ.

อ.ที่ นั้น ๆ เป็นที่มีกองวัตถุอันบุคคลทิ้งแล้ว (เป็นที่สกปรก)[๑] ได้เป็นแล้ว.

---

[๑] **อุกฺลาปํ** มีกองวัตถุอันบุคคลทิ้งแล้ว, มีกองขยะ, มีกองหยากเยื่อ, ถึงความเปื่อยเน่า, เปื่อยเน่า, สกปรก, รก สำเร็จรูปมาจาก อุกฺลาป + ณ ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า อุกฺลาโป ตสฺมึ วิชฺชตีติ **อุกฺลาปํ**. กองวัตถุอันบุคคลทิ้งแล้ว มีอยู่ ในที่นั้น เพราะเหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่า อุกลาปะ, คำว่า **อุกฺลาโป** = กองขยะ, ขยะ, หยากเยื่อ, มูลฝอย, สกปรก, ปฏิกูล, รก สำเร็จรูปมาจาก อุ + กลาป ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส ลบ อ ของ ก มีรูปวิเคราะห์ว่า อุจฺฉิฏฺโฐ กลาโป สมูโห **อุกฺลาโป**. กองวัตถุอันบุคคลทิ้งแล้ว ชื่อว่า อุกลาปะ อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก อว บทหน้า + กุฏ ธาตุ (ปูติสังกิเลเส = เปื่อยเน่า, เศร้าหมอง) ภู. + ป ปัจจัย กัตตุ-สาธนะ แปลง ฏ เป็น ล, อว เป็น อุ วิปริต มีรูปวิเคราะห์ว่า อวกุฏิ ปูติภาวมคมาสีติ **อุกฺลาโป**. สิ่งที่เปื่อยเน่า ชื่อว่า อุกลาปะ, คำว่า **กลาโป** = กอง, หมู่, คณะ, กลุ่ม, การรวบรวม สำเร็จรูปมาจาก กลา บทหน้า + ปา ธาตุ (รกฺขเณ = รักษา) + อ ปัจจัย กัตตุ-สาธนะ กิตันตสมาส ทุติยาตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า กลํ อวยวภาวํ ปาติ รกฺขตีติ **กลาโป**. กองที่รักษาความเป็นส่วน ๆ ไว้ (กองที่รักษาส่วนย่อยไว้) ชื่อว่า กลาปะ. คำว่า **กลา** = เสี้ยว, ส่วน (เทียบจากดวงจันทร์เต็มดวงซึ่งมี ๑๖ เสี้ยว) สำเร็จรูปมาจาก กล ธาตุ (สงฺขฺยาเน = นับ, คำนวณ) + อ ปัจจัย + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า กลียเต เอกาทินา สงฺขฺยายเตติ **กลา**. เสี้ยวอันเขานับด้วย ๑ เป็นต้น ชื่อว่า กลา. ท่านกล่าวไว้ว่า กลา โสฬสโม ภาโค. กลา คือ ส่วนที่ ๑๖ (กลา ศัพท์ เท่ากับ ๑ ใน ๑๖ ส่วน). อวกุฏิ ปูติภาวมคมาสีติ **อุกฺลาโป**. ถการสฺส ลการำ กตฺวา, อุชฺฌิฏฺโฐ วา กลาโป สมูโหติ **อุกฺลาโป**. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา), อุกฺลาโป อสฺมึ เทเส อตฺถีติ **อุกฺลาโปติ** อตฺถํ ทสฺเสนฺโต อาห “เกนจิ กจวเรน สงฺกิณฺโณ”ติ. เอตฺถ จ สงฺการา อุจฺฉิฏฺโฐ กลาโป สมูโห **อุกฺลาโปติ** วจนตฺเถน **อุกฺลาโปติ** วุจฺจติ. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

ลำดับนั้นภิกษุทั้งหลายกล่าวกะพระสัมมัชชนเถระนั้นว่า สัมมัชชนเถระผู้มีอายุ ที่นั้น ๆ รกรุงรัง เพราะเหตุไรท่านจึงไม่กวาด

อถ นํ / ภิกฺขู อาหํสุ / “อาวุโส สมฺมชฺชนตฺเถร / ตํ ตํ ฐานํ อุกฺลาปํ, / กสฺมา น สมฺมชฺชสี”ติ.

ครั้งนั้น อ.ภิกษุ ท. กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนสัมมัชชนะผู้เถระ ผู้มีอายุ อ.ที่ นั้น ๆ เป็นที่มีกองวัตถุอันบุคคลทิ้งแล้ว (เป็นที่สกปรก) (ย่อมเป็น), (อ.ท่าน) ย่อมไม่กวาด เพราะเหตุไร” ดังนี้ (กะพระ-สัมมัชชนะผู้เถระ) นั้น.

พระสัมมัชชนเถระกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ กระผมทำแล้วอย่างนั้นในเวลาประมาท บัดนี้กระผมเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว

“ภนฺเต / มยา ปมาทกาเล / เอวํ กตํ, / อิทานิมฺหิ อปฺปมตฺโต”ติ.

(อ.พระสัมมัชชนะผู้เถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.กรรม) อย่างนี้ อันกระผม กระทำแล้ว ในกาลเป็นที่ประมาท, ในกาลนี้ (อ.กระผม) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมเป็น” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแด่พระศาสดาว่า พระเถระนี้พยากรณ์อรหัตผล

ภิกฺขู / “อยํ เถโร / อญฺญํ พฺยากโรตี”ติ / สตฺถุ อาโรเจสุ.

อ.ภิกษุ ท. กราบทูลแล้ว แด่พระศาสดา ว่า “อ.พระเถระ นี้ ย่อมพยากรณ์ ซึ่งพระอรหัตอันบุคคลพึงรู้ทั่ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราเที่ยวกวาดอยู่ในเวลาประมาทในกาลก่อน

สตฺถา “อาม ภิกฺขเว, ฯเปฯ น สมฺมชฺชตี”ติ วตฺวา

สตฺถา / “อาม ภิกฺขเว, / มม ปุตฺโต / ปุพฺเพ ปมาทกาเล / สมฺมชฺชนฺโต วิจริ,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. เออ อ.อย่างนั้น, อ.บุตร ของเรา เที่ยว- กวาดอยู่ -แล้ว ในกาลเป็นที่ประมาท ในกาลก่อน,

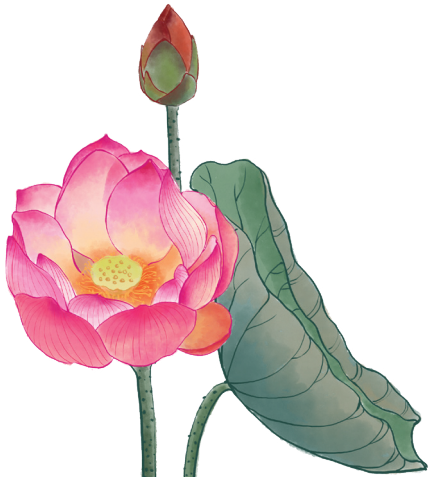
แต่บัดนี้บุตรของเรา ยับยั้งอยู่ด้วยความสุขซึ่งเกิดแต่มรรคและผล จึงไม่กวาด ดังนี้แล้ว

อิทานิ ปน / มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต / น สมฺมชฺชตี”ติ วตฺวา

แต่ว่า ในกาลนี้ (อ.บุตร ของเรา ยังกาล) ให้น้อมล่วงไปวิเศษอยู่ ด้วยสุขอันเกิดแล้วแต่มรรคและผล ย่อมไม่กวาด” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

ก็ผู้ใดประมาทในกาลก่อน ภายหลังไม่ประมาท ผู้นั้น
ย่อมยังโลกนี้ให้สว่างได้ เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้ว
จากหมอก ฉะนั้น

อิมํ คาถมาห

“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“ก็ (อ.บุคคล) นั้น ใด ประมาทแล้ว ในกาลก่อน ย่อมไม่ประมาท ในภายหลัง, (อ.บุคคล) นั้น ยังโลก นี้ ย่อมให้สว่าง เพียงดัง อ.พระจันทร์ อันพ้นแล้ว จากหมอก (ยังโอกาสโลก ให้สว่างอยู่)” ดังนี้.

แก้อรรถ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า บุคคลใดประมาทแล้วในกาลก่อน ด้วยการทำวัตรใหญ่และวัตรน้อย หรือด้วยการสาธยายเป็นต้น ภายหลังยับยั้งอยู่ด้วยสุขซึ่งเกิดแต่มรรคและผล ชื่อว่าย่อมไม่ประมาท

ตสฺสตฺโถ “โย ปุคฺคโล ฯเปฯ เอกาโลกํ กโรตี”ติ.

ตสฺสตฺโถ / “โย ปุคฺคโล / ปุพฺเพ วตฺตปฺปฏิวตฺตกรเณน วา / สชฺฌายาทีหิ วา ปมชฺชิตฺวา / ปจฺฉา / มคฺคผลสุเขน วีตินาเมนฺโต / นปฺปมชฺชติ,

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น ว่า “อ.บุคคล ใด ประมาทแล้ว ด้วยการกระทำซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย หรือ หรือว่า ด้วยกิจ ท. มีการสาธยายเป็นต้น ในกาลก่อน (ยังกาล) ให้น้อมล่วงไปวิเศษอยู่ ด้วยสุขอันเกิดแล้วแต่มรรคและผล ชื่อว่าย่อมไม่ประมาท ในภายหลัง,

บุคคลนั้นย่อมยังโลกมีขันธ์เป็นต้นนี้ให้สว่าง คือ ย่อมทำให้แสงสว่างเป็นอันเดียวกันได้ ด้วยมรรคญาณเหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอกเป็นต้น ยังโอกาสโลกให้สว่างอยู่ ฉะนั้น

โส อพฺภาทีหิ / มุตฺโต จนฺโท วิย / โอกาสโลกํ / มคฺคญฺญาเณน / อิมํ ขนฺธาทิโลกํ โอภาเสติ / เอกาโลกํ กโรตี”ติ.

(อ.บุคคล) นั้น ยังโลกมีขันธ์เป็นต้น นี้ ย่อมให้สว่าง คือว่า ย่อมกระทำ ให้เป็นโลกมีแสงสว่างอันเดียวกัน ด้วยมรรคญาณ ราวกะ อ.พระจันทร์ อันพ้นแล้ว (จากมลทิน ท.) มีหมอกเป็นต้น ยังโอกาสโลก (ให้สว่างอยู่)” ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระสัมมัชชนเถระ จบ

สมฺมชฺชนตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระสัมมัชชนะผู้เถระ (จบแล้ว).

๖. เรื่องพระองคุลิมาลเถระ

๖. องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ.

๖. อ.เรื่องแห่งพระองคุลิมาลผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระองคุลิมาลเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ** เป็นต้น

ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / องฺคุลิมาลตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระเถระ ชื่อว่าองคุลิมาล ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ** ดังนี้เป็นต้น.

ต้นคดปลายตรงใช้ได้

เนื้อเรื่องบัณฑิตพึงทราบด้วยสามารถแห่งองคุลิมาลสูตรนั่นแล

วตฺถุ / องฺคุลิมาลสุตฺตวเสเนว เวทิตพฺพํ.

อ.เรื่อง (อันบัณฑิต) พึงทราบ ด้วยสามารถแห่งองคุลิมาลสูตรนั่นเทียว.

ก็พระเถระบวชในสำนักของพระศาสดา บรรลุพระอรหันต์แล้ว

เถโร ปน / สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา / อรหตฺตํ ปาปุณิ.

ก็ อ.พระเถระ บวชแล้ว ในสำนัก ของพระศาสดา บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต.

ครั้งนั้นแลท่านพระองคุลิมาลไปแล้วในที่ลับ หลีกเร้นอยู่ เสวยวิมุติสุขแล้ว

อถโข / อายสฺมา องฺคุลิมาโล / รโหคโต ปฏิสลฺลีโน / วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทิ,

ครั้งนั้นแล อ.พระองคุลิมาล ผู้มีอายุ ผู้ไปแล้วในที่ลับ ผู้หลีกเร้นแล้ว เสวยพร้อมเฉพาะแล้ว ซึ่งสุขอันเกิดแล้วแต่วิมุตติ,

เปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

ตายํ เวลายํ / อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ

เปล่งแล้ว ซึ่งอุทาน นี้ ในเวลา นั้น ว่า

ก็ผู้ใดประมาทแล้วในกาลก่อน ภายหลังไม่ประมาท ผู้นั้น
ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก
ฉะนั้น

“โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ, /
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา”ติ.

“ก็ (อ.บุคคล) นั้น ใด ประมาทแล้ว ในกาลก่อน ย่อมไม่ประมาท ในภายหลัง, (อ.บุคคล) นั้น ยังโลก นี้ ย่อมให้สว่าง เพียงดัง อ.พระจันทร์ อันพ้นแล้ว จากหมอก (ยังโอกาสโลก ให้สว่างอยู่)” ดังนี้.

ครั้นเปล่งอุทานแล้ว ก็ปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ

[อาทินา นเยน] อุทานํ อุทาเนตฺวา / อนุปาทิเสสาย / นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ.

(อ.พระองคุลิมาลผู้เถระ นั้น) ครั้นเปล่งแล้ว ซึ่งอุทาน ปรินิพพานแล้ว ด้วยนิพพานธาตุ อันเป็น อนุปาทิเสส.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า ผู้มีอายุ พระเถระบังเกิดแล้ว ณ ที่ไหนหนอแล

ภิกฺขู / “กหํ นุ โข อาวุโส / เถโร อุปฺปนฺโน”ติ / ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ.

อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.พระเถระ เกิดขึ้นแล้ว (ณ ที่) ไหน หนอ แล” ดังนี้ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกัน.

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอเป็นผู้นั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำ อะไรหนอ

สตฺถา อาคนฺตฺวา / “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว / เอตรหิ กถาย / สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อะไร หนอ ย่อมมี ในกาลนี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ด้วยถ้อยคำปรารภถึงที่บังเกิดของพระองคุลิมาลเถระ พระเจ้าข้า

“ภนฺเต / องฺคุลิมาลตฺเถรสฺส / นิพฺพตฺตฏฺฐานกถายา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว) ด้วยวาจา เป็นเครื่องกล่าวซึ่งที่เป็นที่บังเกิดแล้ว แห่งพระองคุลิมาลผู้เถระ (ย่อมมี ในกาลนี้)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุตรเราปรินิพพานแล้ว

“ปรินิพฺพุโต ภิกฺขเว / มม ปุตฺโต”ติ,

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.บุตร ของเรา ปรินิพพานแล้ว” ดังนี้,

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า พระองคุลิมาลเถระฆ่ามนุษย์มีประมาณเท่านี้ ปรินิพพานแล้วหรือพระเจ้าข้า

“ภนฺเต / เอตฺตเก มนุสฺเส มาเรตฺวา / ปรินิพฺพุโต”ติ,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองคุลิมาลผู้เถระ) ยังมนุษย์ ท. ผู้มีประมาณเท่านี้ ให้ตายแล้ว ปรินิพพานแล้ว (หรือ)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว),

จึงตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะองคุลิมาลนั้น ไม่ได้กัลยาณมิตรสักคนหนึ่ง จึงได้ทำบาปมีประมาณเท่านี้ในกาลก่อน

“อาม ภิกฺขเว, ฯเปฯ กุสเลน ปหีนนฺ”ติ วตฺวา

“อาม ภิกฺขเว, / โส หิ ปุพฺเพ / เอกํ กลฺยาณมิตฺตํ อลภิตฺวา / เอตฺตกํ ปาปมกาสิ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. เออ (อ.อย่างนั้น), เพราะว่า ในกาลก่อน (อ.บุตร ของเรา) นั้น ไม่ได้แล้ว ซึ่งกัลยาณมิตร คนหนึ่ง ได้กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอันชั่ว อันมีประมาณเท่านี้,

แต่ภายหลังเธอได้กัลยาณมิตรเป็นปัจจัย จึงได้เป็นผู้ไม่ประมาท

ปจฺฉา ปน / กลฺยาณมิตฺตํ ปจฺจยํ ลภิตฺวา / อปฺปมตฺโต อโหสิ;

แต่ว่า ในภายหลัง (อ.บุตร ของเรา นั้น) ได้แล้ว ซึ่งกัลยาณมิตร ผู้เป็นปัจจัย เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ได้เป็นแล้ว;

เหตุนั้น บาปกรรมนั้นอันบุตรของเราละได้ด้วยกุศล ดังนี้แล้ว

เตนสฺส / ตํ ปาปกมฺมํ / กุสเลน ปหีนนฺ”ติ วตฺวา

เพราะเหตุนั้น อ.กรรมอันชั่ว นั้น (อันบุตร ของเรา) นั้น ละได้แล้ว ด้วยกุศล” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลใดละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วได้ด้วยกุศล
บุคคลนั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือนดวงจันทร์
พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น

อิมํ คาถมาห

“ยสฺส ปาปํ กตํ กมฺมํ กุสเลน ปหียติ,
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

“อ.กรรม อันชั่ว อัน- (อันตน) -กระทำแล้ว (อันบุคคล) ใด ย่อมละได้ ด้วยกุศล, (อ.บุคคล) นั้น ยังโลก นี้ ย่อมให้สว่าง เพียงดัง อ.พระจันทร์ อันพ้นแล้ว จากหมอก (ยังโอกาสโลก ให้สว่างอยู่)” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กุสเลน** พระศาสดาตรัสหมายเอาพระอรหัตมรรค

ตตฺถ กุสเลนาติ / อรหตฺตมคฺคํ สนฺธาย วุตฺตํ.

(อ.บท) ว่า **กุสเลน** ดังนี้ (ในพระคาถา) นั้น (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว ทรงหมายเอา ซึ่งอรหัตมรรค.

คำที่เหลือมีเนื้อความตื้นทั้งนั้น

เสสํ อุตฺตานตฺถเมว.

(อ.คำ) อันเหลือ เป็นคำมีเนื้อความตื้นนั่นเทียว (ย่อมเป็น).

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระองคุลิมาลเถระ จบ

องฺคุลิมาลตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระองคุลิมาลผู้เถระ (จบแล้ว).

๗. เรื่องธิดาของนายช่างหูก

๗. เปสการธีตุวตฺถุ.

๗. อ.เรื่องแห่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเจดีย์ชื่อว่าอัคคาฬวะ ทรงปรารภธิดาของนายช่างหูกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อนฺธภูโต อยํ โลโก** เป็นต้น

อนฺธภูโต อยํ โลโกติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺโต / เอกํ เปสการ-ธีตรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในเจดีย์ ชื่อว่าอัคคาฬวะ ทรงปรารภ ซึ่งธิดาของบุคคล ผู้กระทำซึ่งหูก คนหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อนฺธภูโต อยํ โลโก** ดังนี้เป็นต้น.

คนเจริญมรณสติไม่กลัวตาย

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพวกชาวเมืองอาฬวี เมื่อพระศาสดาถึงเมืองอาฬวีแล้ว ได้ทูลนิมนต์ถวายทานแล้ว

เอกทิวสํ หิ / อาฬวีวาสิโน, / สตฺถริ อาฬวึ สมฺปตฺเต, / นิมนฺเตตฺวา ทานํ อทํสุ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง (อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าอาฬวีโดยปกติ, ครั้นเมื่อพระศาสดา เสด็จถึงพร้อมแล้ว ซึ่งพระนครชื่อว่าอาฬวี, ทูลนิมนต์แล้ว ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน.

พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนาในเวลาเสร็จภัตกิจ

สตฺถา / ภตฺตกิจฺจาวสาเน / อนุโมทนํ กโรนฺโต

อ.พระศาสดา เมื่อทรงกระทำ ซึ่งการอนุโมทนา ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตร

จึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน ความตายของเราแน่นอน เราพึงตายแน่แท้ ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายเที่ยง

“อทฺธุวํ เม ฯเปฯ มรณสฺสติ ภาเวตพฺพา”ติ อาห.

“อทฺธุวํ เม ชีวิตํ, / ธุวํ เม มรณํ, / อวสฺสํ มยา มริตพฺพํ, / มรณปริโยสานํ เม ชีวิตํ, / ชีวิตํ เม อนิยตํ, / มรณํ นิยตนฺ”ติ / เอวํ มรณสฺสตึ ภาเวถ;

ตรัสแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) ยังมรณสติ จงให้เจริญ อย่างนี้ ว่า “อ.ชีวิต ของเรา เป็นธรรมชาติไม่ยั่งยืน (ย่อมเป็น), อ.ความตาย ของเรา เป็นธรรมชาติยั่งยืน (ย่อมเป็น), อันเรา พึงตาย แน่แท้, อ.ชีวิตของเรา เป็นธรรมชาติมีความตายเป็นที่สุดลงรอบ (ย่อมเป็น), อ.ชีวิต ของเรา ไม่เที่ยงแล้ว, อ.ความตายของเรา เที่ยงแล้ว” ดังนี้;

ก็มรณะอันชนทั้งหลายใดไม่เจริญแล้ว

เยสํ หิ มรณํ อภาวิตํ,

ก็ อ.ความตาย (อันชน ท.) เหล่าใด ไม่ให้เจริญแล้ว,

ในกาลที่สุด ชนทั้งหลายนั้นย่อมถึงความสะดุ้ง ร้องอย่างขลาดกลัวอยู่ทำกาละ เหมือนบุรุษเห็นอสรพิษแล้วกลัว ฉะนั้น

เต ปจฺฉิเม กาเล / อาสีวิสํ ทิสฺวา / ภีตปุริโส วิย / สนฺตาสํ ปตฺตา / เภรวํ รวนฺตา / กาลํ กโรนฺติ;

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ผู้ถึงแล้ว ซึ่งความสะดุ้ง ร้องอยู่ ร้องด้วยความกลัว ย่อมกระทำ ซึ่งกาละ ในกาล อันมีในภายหลัง ราวกะ อ.บุรุษผู้- เห็น- ซึ่งอสรพิษ -แล้ว -จึงกลัวแล้ว;

ส่วนมรณะอันชนทั้งหลายใดเจริญแล้ว

เยสํ ปน มรณํ ภาวิตํ,

ส่วนว่า อ.ความตาย (อันชน ท.) เหล่าใด ให้เจริญแล้ว,

ชนทั้งหลายนั้นย่อมไม่สะดุ้งในกาลที่สุด ดุจบุรุษเห็นอสรพิษแต่ไกลเทียวแล้ว ก็เอาท่อนไม้เขี่ยทิ้งไปยืนอยู่ ฉะนั้น

เต ทูรโตว / อาสีวิสํ ทิสฺวา / ทณฺฑเกน คเหตฺวา / ฉฑฺเฑตฺวา จิตปุริโส วิย / ปจฺฉิเม กาเล น สนฺตสนฺติ;

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ย่อมไม่สะดุ้ง ในกาล อันมีในภายหลัง ราวกะ อ.บุรุษผู้- เห็น- ซึ่งอสรพิษแต่ที่ไกลนั่นเทียว -แล้ว -จึงจับ- ด้วยท่อนไม้ -แล้ว จึงทิ้งแล้ว -จึงยืนอยู่แล้ว;

เพราะฉะนั้น มรณสติอันท่านทั้งหลายพึงเจริญ

ตสฺมา / มรณสฺสติ ภาเวตพฺพา”ติ อาห.

เพราะเหตุนั้น อ.มรณสติ (อันท่าน ท.) พึงให้เจริญ” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จประทานโอวาทธิดาช่างหูก

พวกชนที่เหลือฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ได้เป็นผู้ขวนขวายในกิจของตนอย่างเดียว

ตํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา / อวเสสชนา / สกิจฺจปฺปสุตาว อเหสุ.

อ.ชนผู้เหลือลง ท. ฟังแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นั้น เป็นผู้ขวนขวายแล้วในกิจของตนนั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

ส่วนธิดาของนายช่างหูกอายุ ๑๖ ปี คนหนึ่งคิดว่า โอ ธรรมดาถ้อยคำของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย อัศจรรย์ เราเจริญมรณสติจึงควร ดังนี้แล้ว ก็เจริญมรณสติอย่างเดียวตลอดทั้งกลางคืนกลางวัน

เอกา ปน / โสฬสวสฺสุทฺเทสิกา / เปสการธีตา / “อโห / พุทฺธานํ กถา นาม / อจฺฉริยา, มยา มรณสฺสตึ / ภาเวตุ วฏฺฏตี”ติ / รตฺตินฺทิวํ มรณสฺสติเมว ภาเวติ.

ส่วนว่า อ.ธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก ผู้อันบุคคลพึงแสดงขึ้นว่ามีกาลฝน ๑๖ คนหนึ่ง (คิดแล้ว) ว่า “โอ ชื่อ อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าว ของพระพุทธเจ้า ท. เป็นวาจาน่าอัศจรรย์ (ย่อมเป็น), อ.อัน- อันเรา ยังมรณสติ -ให้เจริญ ย่อมควร” ดังนี้ ยังมรณสตินั่นเทียว ให้เจริญอยู่ ตลอดคืนและวัน.

ฝ่ายพระศาสดาเสด็จออกจากเมืองอาฬวีนั้นแล้วก็ได้เสด็จไปพระเชตวัน

สตฺถาปิ / ตโต นิกฺขมิตฺวา / เชตวนํ อคมาสิ.

แม้ อ.พระศาสดา เสด็จออกแล้ว (จากพระนครชื่อว่าอาฬวี) นั้น ได้สด็จไปแล้ว สู่พระเชตวัน.

นางกุมาริกาแม้นั้นก็เจริญมรณสติสิ้น ๓ ปี ทีเดียว

สาปิ กุมาริกา / ตีณิ วสฺสานิ / มรณสฺสตึ ภาเวติเยว.

อ.นางกุมาริกา แม้นั้น ยังมรณสติ ย่อมให้เจริญนั่นเทียว ตลอดปี ท. ๓.

ต่อมาวันหนึ่งพระศาสดาทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง

อเถกทิวสํ / สตฺถา ปจฺจูสกาเล / โลกํ โวโลเกนฺโต

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ในกาลอันขจัดเฉพาะซึ่งมืด

ทรงเห็นนางกุมาริกานั้นเข้าไปในภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์

ตํ กุมาริกํ / อตฺตโน ญาณชาลสฺส / อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา

ทรงเห็นแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา นั้น ผู้เข้าไปแล้ว ในภายใน แห่งข่ายคือพระญาณ ของพระองค์

ทรงใคร่ครวญว่า เหตุอะไรหนอจักมี

“กึ นุ โข ภวิสฺสตี”ติ / อุปธาเรนฺโต

ทรงใคร่ครวญอยู่ ว่า “อ.อะไร หนอ แล จักมี” ดังนี้

ทรงทราบว่า นางกุมาริกานี้เจริญมรณสติแล้วสิ้น ๓ ปี ตั้งแต่วันที่ฟังธรรมเทศนาของเรา

“อิมาย กุมาริกาย ฯเปฯ เทสนา ภวิสฺสตี”ติ ญตฺวา

“อิมาย กุมาริกาย / มม ธมฺมเทสนํ / สุตทิวสโต ปฏฺฐาย / ตีณิ วสฺสานิ / มรณสฺสติ ภาวิตา,

ทรงทราบแล้ว ว่า “อ.มรณสติ อันนางกุมาริกา นี้ ให้เจริญแล้ว ตลอดปี ท. ๓ จำเดิม แต่วันเป็นที่ฟังแล้ว ซึ่งธรรมเทศนา ของเรา,

บัดนี้เราไปในที่นั้นแล้วถามปัญหา ๔ ข้อ กะนางกุมาริกานี้

อิทานาหํ / ตตฺถ คนฺตฺวา / อิมํ กุมาริกํ / จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิตฺวา,

ในกาลนี้ อ.เรา ไปแล้ว (ในที่) นั้น ถามแล้ว ซึ่งปัญหา ท. ๔ กะนางกุมาริกา นี้,

เมื่อนางแก้ปัญหาอยู่ จักให้สาธุการในฐานะ ๔ แล้วภาษิตคาถานี้

ตาย วิสฺสชฺเชนฺติยา, / จตูสุ ฐาเนสุ / สาธุการํ ทตฺวา / อิมํ คาถํ ภาสิสฺสามิ,

(ครั้นเมื่อนางกุมาริกา) นั้น แก้อยู่, ให้แล้ว ซึ่งสาธุการ ในฐานะ ท. ๔ จักกล่าว ซึ่งคาถา นี้,

ในเวลาจบคาถา นางกุมาริกานั้นจักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

สา คาถาวสาเน / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิสฺสติ,

(อ.นางกุมาริกา) นั้น จักตั้งอยู่เฉพาะ ในโสดาปัตติผล ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งคาถา,

เพราะอาศัยนางกุมาริกานั้น เทศนาจักมีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล้ว

ตํ นิสฺสาย / มหาชนสฺสาปิ / สาตฺถิกา เทสนา ภวิสฺสตี”ติ ญตฺวา

อ.เทศนา อันเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ จักมี แม้แก่มหาชน เพราะอาศัย (ซึ่งนางกุมาริกา) นั้น” ดังนี้

มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร ได้เสด็จออกจากพระเชตวัน ไปสู่อัคคาฬวิหารโดยลำดับ

ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร / เชตวนา นิกฺขมิตฺวา / อนุปุพฺเพน อคฺคาฬวิหารํ อคมาสิ.

ผู้มีภิกษุมีร้อย ๕ เป็นประมาณเป็นบริวาร เสด็จออกไปแล้ว จากพระเชตวัน ได้เสด็จไปแล้ว สู่วิหารชื่อว่าอัคคาฬวะ โดยลำดับ.

ชาวเมืองอาฬวี ทราบว่า พระศาสดาเสด็จมาแล้วจึงไปวิหารทูลนิมนต์แล้ว

อาฬวีวาสิโน / “สตฺถา อาคโต”ติ สุตฺวา / วิหารํ คนฺตฺวา / นิมนฺตยึสุ.

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าอาฬวีโดยปกติ ฟังแล้ว ว่า “อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว” ดังนี้ ไปแล้ว สู่วิหาร ทูลนิมนต์แล้ว.

แม้นางกุมาริกานั้นทราบการเสด็จมาของพระศาสดา

สาปิ กุมาริกา / สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา

อ.นางกุมาริกา แม้นั้น ฟังแล้ว ซึ่งการเสด็จมา แห่งพระศาสดา

มีใจยินดีว่า ข่าวว่า พระบิดาของเราเสด็จมาแล้ว

“อาคโต กิร ฯเปฯ มหาโคตมพุทฺโธ”ติ ตุฏฺฐมานสา

“อาคโต กิร / มยฺหํ ปิตา,

ผู้มีใจอันยินดีแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.พระบิดา ของเรา เสด็จมาแล้ว,

พระบิดาแม้นั้นเป็นพระมหาโคดมพุทธเจ้า ผู้มีพักตร์ดังพระจันทร์เพ็ญ ผู้เป็นอาจารย์

โสปิ อาจริโย / ปุณฺณจนฺทมุโข / มหาโคตมพุทฺโธ”ติ / ตุฏฺฐมานสา

(อ.พระบิดา) แม้นั้น เป็นพระพุทธเจ้าผู้มหาโคดม ผู้มีพระพักตร์เพียงดังพระจันทร์อันเต็มแล้ว ผู้เป็นอาจารย์ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

จึงคิดว่า พระศาสดาผู้มีวรรณะดังทองคำ อันเราเคยเห็นในที่สุด ๓ ปี แต่วันนี้

“อิโต เม ฯเปฯ โสตุํ ลภิสฺสามี”ติ จินฺเตสิ.

“อิโต เม / ติณฺณํ สำวจฺฉรานำ มตฺถเก / สุวณฺณวณฺโณ สตฺถา ทิฏฺฐปุพฺโพ,

คิดแล้ว ว่า “อ.พระศาสดา ผู้มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง เป็นผู้- อันเรา -เห็นแล้วในกาลก่อน ในที่สุด แห่งปี ท. ๓ (แต่ปี) นี้ (ย่อมเป็น),

บัดนี้เราจักได้เห็นพระสรีระซึ่งมีวรรณะดังทองคำ และฟังธรรมอันเป็นโอวาท ซึ่งมีโอชะอันไพเราะ (จับใจ) ของพระศาสดานั้น

อิทานิสฺส / สุวณฺณวณฺณํ สรีรํ ทฏฺฐุ / มธุโรชญฺจ โอวาทธมฺมํ โสตุ / ลภิสฺสามี"ติ จินฺเตสิ.

ในกาลนี้ (อ.เรา) จักได้ เพื่ออันเห็น ซึ่งพระสรีระ อันมีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง ของพระศาสดานั้น ด้วย เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรมคือโอวาท อันมีโอชะอันหวาน (ของพระศาสดา นั้น) ด้วย" ดังนี้.

ฝ่ายบิดาของนาง เมื่อจะไปสู่โรงหูก ได้สั่งไว้ว่า

ปิตา ปนสฺสา / ตนฺตสาลํ คจฺฉนฺโต อาห

ส่วนว่า อ.บิดา (ของนางกุมาริกา) นั้น เมื่อไป สู่โรงแห่งหูก กล่าวแล้ว ว่า

แม่ ผ้าสาฏกซึ่งเป็นของคนอื่นเรายกขึ้นไว้ (กำลังทอ)

"อมฺม ปรสนฺตโก ฯเปฯ อาหเรยฺยาสีติ.

"อมฺม / ปรสนฺตโก เม / สาฏโก อาโรปิโต,

"ดูก่อนแม่ อ.ผ้าสาฏก อันเป็นของมีอยู่แห่งบุคคลอื่น อันเรา ยกขึ้นแล้ว,

ผ้านั้นประมาณคืบหนึ่งยังไม่สำเร็จ

ตสฺส วิทตฺถิมตฺตํ อนิฏฺฐิตํ;

(องฺค์ อ.ส่วน) อันมีคืบเป็นประมาณ (แห่งผ้าสาฏก) นั้น ไม่สำเร็จแล้ว;

เราจะให้ผ้านั้นเสร็จในวันนี้

ตํ อชฺช นิฏฺฐาเปสฺสามิ,

(อ.เรา ยังผ้าสาฏก) นั้น จักให้สำเร็จ ในวันนี้,

เจ้ากรอด้ายหลอดแล้วพึงนำมาให้แก่พ่อโดยเร็ว

สีฆํ เม / ตสรํ วฏฺเฏตฺวา / อาหเรยฺยาสี"ติ.

(อ.เจ้า) กรอแล้ว ซึ่งด้ายหลอด พึงนำมา แก่เรา พลัน" ดังนี้.

นางกุมาริกานั้นคิดว่า เราใคร่จะฟังธรรมของพระศาสดา

สา จินฺเตสิ "อหํ สตฺถุ ฯเปฯ วฏฺเฏตฺวา หรามี"ติ.

สา จินฺเตสิ / "อหํ สตฺถุ / ธมฺมํ โสตุกามา,

(อ.นางกุมาริกา) นั้น คิดแล้ว ว่า "อ.เรา เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม ของพระศาสดา (ย่อมเป็น),

ก็บิดาสั่งเราไว้อย่างนี้

ปิตา จ มํ เอวมาห;

ก็ อ.บิดา กล่าวแล้ว อย่างนี้ กะเรา;

เราจะฟังธรรมของพระศาสดาหรือหนอแล

กึ นุ โข / สตฺถุ ธมฺมํ สุณามิ,

(อ.เรา) จะฟัง ซึ่งธรรม ของพระศาสดา หรือ หนอ แล,

หรือจะกรอด้ายหลอดแล้วนำไปให้แก่บิดา

อุทาหุ / ปิตุ ตสรं / วฏฺเฏตฺวา หรามี”ติ.

หรือว่า (อ.เรา) กรอแล้ว ซึ่งด้ายหลอด จะนำไป เพื่อบิดา” ดังนี้.

ครั้งนั้นนางกุมาริกานั้นได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า เมื่อเราไม่นำด้ายหลอดไปให้ บิดาพึงโบยเราบ้าง พึงตีเราบ้าง เพราะฉะนั้น เรากรอด้ายหลอดให้แก่ท่านแล้ว จึงจักฟังธรรมในภายหลัง ดังนี้แล้ว

อถสฺสา เอตทโหสิ / “ปิตา มं, / ตสเร อนาหริยมาเน, / โปเถยฺยปิ ปหเรยฺยปิ; / ตสฺมา ตสรं วฏฺเฏตฺวา / ตสฺส ทตฺวา / ปจฺฉา ธมฺมं โสสฺสามี”ติ

ครั้งนั้น (อ.ความคิด) นั่น ว่า “อ.บิดา, ครั้นเมื่อด้ายหลอด (อันเรา) ไม่นำมาอยู่, พึงโบย บ้าง พึงตี บ้าง ซึ่งเรา; เพราะเหตุนั้น (อ.เรา) กรอแล้ว ซึ่งด้ายหลอด ให้แล้ว (แก่บิดา) นั้น จักฟัง ซึ่งธรรมในภายหลัง” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่นางกุมาริกา) นั้น.

จึงนั่งกรอด้ายหลอดอยู่บนตั่ง

ปีฐเก นิสีทิตฺวา / ตสรं วฏฺเฏสิ.

(อ.นางกุมาริกา) นั้น นั่งแล้ว บนตั่ง กรอแล้ว ซึ่งด้ายหลอด.

แม้พวกชาวเมืองอาฬวีอังคาสพระศาสดาแล้วได้รับบาตร ยืนอยู่เพื่อต้องการอนุโมทนา

อาฬวีวาสิโนปิ / สตฺถารं ปริวิสิตฺวา / ปตฺตं คเหตฺวา / อนุโมทนตฺถาย อฏฺฐංสุ.

(อ.ชน ท.) แม้ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าอาฬวีโดยปกติ อังคาสแล้ว ซึ่งพระศาสดา รับเอาแล้ว ซึ่งบาตร ได้ยืนอยู่แล้ว เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา.

พระศาสดาทรงดำริว่า เราอาศัยกุลธิดาใด มาแล้วสิ้นทาง ๓๐ โยชน์ กุลธิดานั้น ไม่มีโอกาสแม้ในวันนี้ เมื่อกุลธิดานั้นได้โอกาสแล้วเราจักทำอนุโมทนา ดังนี้แล้ว ประทับนั่งนิ่งแล้ว

สตฺถา / “ยมหं กุลธีตรं นิสฺสาย / ตีสโยชนมคฺคं อาคโต, / สา อชฺชาปิ / โอกาสं น ลภติ; / ตาย โอกาเส ลทฺเธ, / อนุโมทนं กริสฺสามี”ติ / ตุณฺหีภูโต นิสีทิ.

อ.พระศาสดา (ทรงดำริแล้ว) ว่า อ.เรา อาศัยแล้ว ซึ่งกุลธิดา ใด เป็นผู้มาแล้ว สิ้นหนทางมีโยชน์ ๓๐ เป็นประมาณ (ย่อมเป็น), แม้ในวันนี้ (อ.กุลธิดา) นั้น ย่อมไม่ได้ ซึ่งโอกาส; ครั้นเมื่อโอกาส (อันกุลธิดา) นั้น ได้แล้ว, (อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งการอนุโมทนา” ดังนี้ ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว[๑] ประทับนั่งแล้ว.

---

๑ **ตุณฺหีภูต** ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว, ผู้เป็นผู้นิ่งแล้ว, ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้นิ่ง, ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้นิ่ง, ผู้ถึงความนิ่ง สำเร็จรูปมาจาก ตุณฺหี + ภูต (ภู ธาตุ [สตฺตายं = มี, เป็น] ภู. + ต ปัจจัย) สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ตุณฺหี หุตฺวา ภูโต **ตุณฺหีภูโต**. ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว ชื่อว่า ตุณหีภูตะ. สัมภาวนาบุพพบทกัมมธารยสมาส มีบทหน้าเป็นสัมภาวนา (ภาคแสดงของบทหลัง) โดยมี **อิติ** (ว่า), **หุตฺวา** (เป็น), **สงฺขาต** (ถูกกล่าวแล้ว, กล่าวคือ) เป็นต้นเป็นตัวส่อง ในตัวอย่างนี้ บทว่า ตุณฺหี เป็นสัมภาวนากล่าวคือเป็นภาคแสดงของบทว่า ภูต โดยลบ หุตฺวา ที่เป็นตัวส่องอรรถสัมภาวนาทิ้งไป. อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ตุณฺหีภาว + ภูต (ภู ธาตุ [ปตฺติยं = ถึง, บรรลุ] จุ. + ต ปัจจัย) ทุติยาตัปปุริสสมาส ลบ ภาว ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ตุณฺหีภาวं ภูโต **ตุณฺหีภูโต**. ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้นิ่ง ชื่อว่า ตุณหีภูตะ. **ตุณฺหีภูโต**ติ ตุณฺหีภาวं อุปคโต. (ปาถิกวคฺคอฏฐกถา)

ก็ใคร ๆ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลกย่อมไม่อาจเพื่อจะทูลอะไร ๆ กะพระศาสดาผู้ทรงนิ่งอย่างนั้นได้

เอวํ ตุณฺหีภูตํ ปน / สตฺถารํ สเทวเก โลเก / โกจิ กิญฺจิ / วตฺตุ๎ น วิสหติ.

ก็ อ.ใคร ๆ ในโลก อันเป็นไปกับด้วยเทวโลก ย่อมไม่อาจ เพื่ออันกราบทูล (ซึ่งคำ) อะไร ๆ กะพระศาสดา ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว อย่างนี้.

แม้นางกุมาริกานั้นแล กรอด้วยหลอดแล้วใส่ในกระเช้า เดินไปสู่สำนักของบิดา ถึงที่สุดของบริษัทแล้วก็ได้เดินแลดูพระศาสดาไป

สาปิ โข กุมาริกา / ตสรํ วฏฺเฏตฺวา / ปจฺฉิยํ ฐเปตฺวา / ปิตุ สนฺติกํ คจฺฉมานา / ปริส-ปริยนฺตํ ปตฺวา / สตฺถารํ โอโลกยมานาว อคมาสิ.

อ.นางกุมาริกา แม้นั้น แล กรอแล้ว ซึ่งด้ายหลอด วางไว้แล้ว ในกระเช้า ไปอยู่ สู่สำนัก ของบิดา ถึงแล้ว ซึ่งที่สุดรอบแห่งบริษัท แลดูอยู่นั่นเทียว ซึ่งพระศาสดา ได้ไปแล้ว.

แม้พระศาสดาก็ทรงชะเง้อทอดพระเนตรนางกุมาริกานั้น

สตฺถาปิ / คีวํ อุกฺขิปิตฺวา / ตํ โอโลเกสิ.

แม้ อ.พระศาสดา ทรงยกขึ้นแล้ว ซึ่งพระศอ ทรงแลดูแล้ว ซึ่งนางกุมาริกานั้น.

ถึงนางกุมาริกานั้นก็ได้ทราบแล้ว ด้วยอาการที่พระศาสดาทอดพระเนตรเหมือนกันว่า พระศาสดาประทับนั่งอยู่ในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนั้น ทอดพระเนตรเราอยู่ ย่อมทรงหวังการมาของเรา ย่อมทรงหวังการมาสู่สำนักของพระองค์ทีเดียว

สาปิ / โอโลกิตาการเนว อญฺญาสิ / “สตฺถา / เอวรูปาย ปริสาย / มชฺเฌ นิสีทิตฺวา / มํ โอโลเกนฺโต / มมาคมนํ ปจฺจาสีสติ, / อตฺตโน สนฺติกํ / อาคมนเมว ปจฺจาสีสตี”ติ.

(อ.นางกุมาริกา) แม้นั้น ได้รู้แล้ว ด้วยอาการ- (อันพระศาสดา) -ทอดพระเนตรแล้วนั่นเทียว ว่า “อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้ว ในท่ามกลาง แห่งบริษัท ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ทอดพระเนตรอยู่ ซึ่งเรา ย่อมทรงหวังเฉพาะ ซึ่งการมา แห่งเรา, ย่อมทรงหวังเฉพาะ ซึ่งการมานั่นเทียว สู่สำนัก ของพระองค์” ดังนี้.

นางวางกระเช้าด้ายหลอดแล้วได้ไปยังสำนักของพระศาสดา

สา ตสรปจฺฉิ ฐเปตฺวา / สตฺถุ สนฺติกํ อคมาสิ.

อ.นางกุมาริกานั้น วางไว้แล้ว ซึ่งกระเช้าแห่งด้ายหลอด ได้ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา.

ถามว่า ก็เพราะเหตุอะไรพระศาสดาจึงทอดพระเนตรนางกุมาริกานั้น

“กสฺมา ปน ตํ / สตฺถา โอโลเกสี”ติ.

(อ.การถาม) ว่า “ก็ อ.พระศาสดา ทอดพระเนตรแล้ว (ซึ่งกุมาริกา) นั้น เพราะเหตุไร” ดังนี้.

แก้ว่า ได้ยินว่า พระองค์ได้ทรงปริวิตกอย่างนี้ว่า นางกุมาริกานั้น เมื่อไปจากที่นี้ ทำกาลกิริยาอย่างปุถุชนแล้ว จักเป็นผู้มีคติไม่แน่นอน แต่มาสู่สำนักของเราแล้วไปอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว จักเป็นผู้มีคติแน่นอน เกิดในดุสิตวิมาน

เอวํ กิรสฺส อโหสิ / “เอสา / เอตฺโตว คจฺฉมานา / ปุถุชฺชนกาลกิริยํ กตฺวา / อนิยตคติกา ภวิสฺสติ, / มม สนฺติกํ อาคนฺตฺวา / คจฺฉมานา ปน / โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา/ นิยตคติกา หุตฺวา / ตุสิตวิมาเน นิพฺพตฺติสฺสตี”ติ.

(อ.การแก้ ว่า) ได้ยินว่า (อ.ความดำริ) อย่างนี้ ว่า “(อ.นางกุมาริกา) นั่น ไปอยู่ (จากที่) นั่น นั่นเทียว กระทำแล้ว ซึ่งกาลกิริยาแห่งปุถุชน เป็นผู้มีคติไม่แน่นอนแล้ว จักเป็น, แต่ว่า (อ.นางกุมาริกา นั่น) มาแล้ว สู่สำนัก ของเรา เมื่อไป บรรลุแล้ว ซึ่งโสดาปัตติผล เป็นผู้มีคติแน่นอนแล้ว เป็น จักบังเกิดในวิมานชื่อว่าดุสิต” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่พระศาสดา) พระองค์นั้น, (เพราะเหตุนั้น อ.พระศาสดา ทอดพระเนตรแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา นั้น ดังนี้).

นัยว่า ในวันนั้น ชื่อว่าความพ้นจากความตาย ไม่มีแก่นางกุมาริกานั้น

ตสฺสา กิร / ตํทิวสํ มรณโต / มุตฺติ นาม นตฺถิ.

ได้ยินว่า ในวันนั้น ชื่อ อ.ความพ้น จากความตาย ย่อมไม่มี (แก่นางกุมาริกา) นั้น.

นางกุมาริกานั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยเครื่องหมายอันพระศาสดาทอดพระเนตรนั่นแล เข้าไปสู่ระหว่างแห่งพระรัศมีมีพรรณ ๖ ถวายบังคมแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

สา / โอโลกิตสญฺญาเณเนว / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / ฉพฺพณฺณรํสีนํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา / วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ.

(อ.นางกุมาริกา) นั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ด้วยสัญญาณ- (อันพระศาสดา) -ทรงแลดูแล้วนั่นเทียว เข้าไปแล้ว สู่ระหว่าง แห่งรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ท. ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามปัญหากะธิดาช่างหูก

ในขณะที่นางกุมาริกานั้น ถวายบังคมพระศาสดา ผู้ประทับนั่งนิ่งในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนั้น แล้วยืนอยู่นั่นแล พระศาสดาตรัสกะนางว่า กุมาริกา เธอมาจากไหน

ตถารูปาย ปริสาย / มชฺเฌ นิสีทิตฺวา / ตุณฺหีภูตํ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / จิตกฺขเณเยว / ตํ สตฺถา อาห / “กุมาริเก / กุโต อาคจฺฉสี”ติ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนกุมาริกา (อ.เธอ) ย่อมมา (จากที่) ไหน” ดังนี้ (กะนางกุมาริกา) นั้น ในขณะเป็นที่- ถวายบังคม- ซึ่งพระศาสดา ผู้เป็นผู้- ประทับนั่ง -นิ่งเป็นแล้ว ในท่ามกลางแห่งบริษัท ผู้มีอย่างนั้นเป็นรูป -แล้ว -จึงยืนอยู่แล้วนั่นเทียว (แห่งนางกุมาริกา นั้น).

กุมาริกากราบทูลว่า ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

“น ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักไป ณ ที่ไหน

“กตฺถ คมิสฺสสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จักไป (ในที่) ไหน” ดังนี้.

กุมาริกาทูลตอบว่า ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

“น ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอไม่ทราบหรือ

“น ชานาสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) ย่อมไม่รู้ (หรือ)” ดังนี้.

กุมาริกาทูลตอบว่า ทราบ พระเจ้าข้า

“ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมรู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอ ทราบหรือ

“ชานาสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) ย่อมรู้ (หรือ)” ดังนี้.

กุมาริกาทูลตอบว่า ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

“น ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามปัญหา ๔ ข้อ กะนางกุมาริกานั้น ด้วยประการฉะนี้

อิติ ตำ สตฺถา / จตฺตาโร ปญฺเห ปุจฺฉิ.

อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว ซึ่งปัญหา ท. ๔ ข้อ (กะนางกุมาริกา) นั้น ด้วยประการฉะนี้.

มหาชนโพนทนาว่า ผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดูธิดาของช่างหูกนี้ พูดคำอันตนปรารถนาแล้ว ๆ กับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

มหาชโน อุชฺฌายิ “อมฺโภ ฯเปฯ วตฺตพฺพำ สิยา”ติ.

มหาชโน อุชฺฌายิ / “อมฺโภ ปสฺสถ, / อยำ เปสการธีตา / สมฺมาสมฺพุทฺเธน สทฺธึ / อิจฺฉิติจฺฉิตำ กเถสิ;

อ.มหาชน ยกโทษแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ ท. (อ.ท่าน ท.) จงดู, อ.ธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก นี้ กล่าวแล้ว ซึ่งคำ อันอันตนทั้งปรารถนาแล้วทั้งปรารถนาแล้ว กับ ด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า;

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า เธอมาจากไหน ธิดาของช่างหูกนี้ควรพูดว่า จากเรือนของช่างหูก เมื่อตรัสว่า เธอจะไปไหน ก็ควรกล่าวว่า ไปโรงของช่างหูก มิใช่หรือ

นนุ นาม อิมาย / ‘กุโต อาคจฺฉสี’ติ วุตฺเต, / ‘เปสการเคหโต’ติ วตฺตพฺพํ, / ‘กหํ คจฺฉสี’ติ วุตฺเต, / ‘เปสการสาลนฺ’ติ / วตฺตพฺพํ สิยา”ติ.

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า ‘(อ.เธอ) ย่อมมา (แต่ที่) ไหน’ ดังนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว, (อ.คำ) ว่า ‘(อ.หม่อมฉัน ย่อมมา) แต่เรือนของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก’ ดังนี้ เป็นคำ- (อันธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก) นี้ -พึงกล่าว (พึงเป็น), (ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า ‘(อ.เธอ) จะไป (ณ ที่) ไหน’ ดังนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว, (อ.คำ) ว่า ‘(อ.หม่อมฉัน จะไป) สู่โรงของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก’ ดังนี้ เป็นคำ- (อันธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก นี้) -พึงกล่าว พึงเป็น ชื่อ มิใช่หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาทรงกระทำมหาชนให้เงียบเสียงแล้วตรัสถามว่า กุมาริกา เธอเมื่อเรากล่าวว่า มาจากไหน เพราะเหตุไรเธอจึงตอบว่า ไม่ทราบ

สตฺถา / มหาชนํ นิสฺสทฺทํ กตฺวา / “กุมาริเก / ตฺวํ ‘กุโต อาคจฺฉสี’ติ วุตฺเต, / กสฺมา ‘น ชานามี’ติ / วเทสี”ติ ปุจฺฉิ.

อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งมหาชน ให้เป็นผู้ไม่มีเสียง[๑] ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนกุมาริกา อ.เธอ (ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘(อ.เธอ) ย่อมมา (แต่ที่) ไหน’ ดังนี้ (อันเรา) กล่าวแล้ว, ย่อมกล่าว ว่า ‘(อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้’ ดังนี้ เพราะเหตุไร” ดังนี้.

กุมาริกากราบทูลว่า พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบความที่หม่อมฉันมาจากเรือนช่างหูก

“ภนฺเต ตุมฺเห ฯเปฯ อิธ นิพฺพตฺตมฺหี”ติ.

“ภนฺเต / ตุมฺเห มม เปสการเคหโต / อาคตภาวํ ชานาถ,

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ย่อมทรงทราบ ซึ่งความที่- แห่งหม่อมฉัน -เป็นผู้มาแล้ว แต่เรือนของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก,

แต่พระองค์เมื่อตรัสถามว่า เธอมาจากไหน ย่อมตรัสถามว่า เธอมาจากที่ไหน จึงเกิดแล้วในที่นี้

‘กุโต อาคตาสี’ติ / ปุจฺฉนฺตา ปน / ‘กุโต อาคนฺตฺวา / อิธ นิพฺพตฺตาสี’ติ ปุจฺฉถ,

แต่ว่า (อ.พระองค์) เมื่อตรัสถาม ว่า ‘(อ.เธอ) เป็นผู้มาแล้ว (แต่ที่) ไหน ย่อมเป็น’ ดังนี้ ย่อมตรัสถาม ว่า ‘(อ.เธอ) มาแล้ว (แต่ที่) ไหน เป็นผู้บังเกิดแล้ว (ในที่) นี้ ย่อมเป็น’ ดังนี้,

แต่หม่อนฉันย่อมไม่ทราบว่า ก็เรามาแล้วจากไหนจึงเกิดในที่นี้

อหํ ปน / น ชานามิ / ‘กุโต จ อาคนฺตฺวา / อิธ นิพฺพตฺตมฺหี”ติ.

ส่วนว่า (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้ ว่า ‘ก็ อ.เรา มาแล้ว (แต่ที่) ไหน เป็นผู้บังเกิดแล้ว (ในที่) นี้ ย่อมเป็น’ ดังนี้” ดังนี้.

---

[๑] **นิสฺสทฺท** ผู้ไม่มีเสียง. สำเร็จรูปมาจาก นิ + สทฺท ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ สทฺโท อสฺสาติ **นิสฺสทฺโท**, มหาชโน. เสียงของมหาชนนั้นไม่มี เพราะเหตุนั้น มหาชนนั้น ชื่อว่า นิสสัททะ (ผู้ไม่มีเสียง). **นิสฺสทฺทา**ติ อสทฺทา อนิคฺโฆสา. (พุทฺธวํสอฏฺฐกถา)

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการเป็นครั้งแรก แก่นางกุมาริกานั้นว่า ดีละ ดีละ กุมาริกา ปัญหาอันเราถามแล้วนั่นแลอันเธอแก้ได้แล้ว

อถสฺสา สตฺถา / “สาธุ สาธุ กุมาริเก, / มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว / ตยา วิสฺสชฺชิโต”ติ / ปฐมํ สาธุการํ ทตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ ครั้งแรก (แก่นางกุมาริกา) นั้น ว่า “ดูก่อน กุมาริกา อ.ดีละ อ.ดีละ, อ.ปัญหาอัน- อันเรา -ถามแล้วนั่นเทียว อันเธอ แก้แล้ว” ดังนี้

ตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า เธออันเราถามแล้วว่า เธอจักไป ณ ที่ไหน เพราะเหตุไรจึงกล่าวว่าไม่ทราบ

อุตฺตรีปิ ปุจฺฉิ / “กตฺถ คมิสฺสสี”ติ ปุฏฺฐา / กสฺมา ‘น ชานามี’ติ วเทสี”ติ.

ตรัสถามแล้ว แม้ยิ่งขึ้น ว่า “(อ.เธอ) ผู้- (อันเรา) -ถามแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จักไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้ ย่อมกล่าว ว่า ‘(อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้’ ดังนี้ เพราะเหตุไร” ดังนี้.

กุมาริกากราบทูลว่า พระเจ้าข้า พระองค์ย่อมทรงทราบหม่อมฉันผู้ถือกระเช้าด้ายหลอดเดินไปยังโรงของช่างหูก

“ภนฺเต ตุมฺเห ฯเปฯ นิพฺพตฺติสฺสามี”ติ.

“ภนฺเต / ตุมฺเห มํ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา / เปสการสาลํ คจฺฉนฺตึ ชานาถ,

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระองค์ ย่อมทรงทราบ ซึ่งหม่อมฉัน ผู้- ถือเอา- ซึ่งกระเช้าแห่งด้ายหลอด -แล้ว -จึงไปอยู่ สู่โรงของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก,

พระองค์ย่อมตรัสถามว่า ก็เธอไปจากโลกนี้แล้วจักเกิดในที่ไหน

‘อิโต ปน คนฺตฺวา / กตฺถ นิพฺพตฺติสฺสสี’ติ ปุจฺฉถ,

(อ.พระองค์) ย่อมตรัสถาม ว่า ‘ก็ (อ.เธอ) ไปแล้ว (แต่ที่) นี้ จักบังเกิด (ณ ที่) ไหน’ ดังนี้,

ก็หม่อมฉันจุติจากโลกนี้แล้วย่อมไม่ทราบว่า จักไปเกิดในที่ไหน

อหญฺจ / อิโต จุตา น ชานามิ / ‘กตฺถ คนฺตฺวา นิพฺพตฺติสฺสามี”ติ.

ก็ อ.หม่อมฉัน เคลื่อนแล้ว (จากที่) นี้ ย่อมไม่รู้ (ว่า) ‘(อ.เรา) ไปแล้ว จักบังเกิด (ณ ที่) ไหน’ (ดังนี้)” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการ แก่นางเป็นครั้งที่ ๒ ว่า ปัญหาอันเราถามแล้วนั่นแล เธอแก้ได้แล้ว

อถสฺสา สตฺถา / “มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว / ตยา วิสฺสชฺชิโต”ติ / ทุติยํ สาธุการํ ทตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ ครั้งที่ ๒ (แก่นางกุมาริกา) นั้น ว่า “อ.ปัญหา อัน- อันเรา -ถามแล้วนั่นเทียว อันเธอ แก้แล้ว” ดังนี้

ตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า เมื่อเช่นนั้น เธออันเราถามว่า ไม่ทราบหรือ เพราะเหตุไร จึงกล่าวว่า ทราบ

อุตฺตรีปิ ปุจฺฉิ / “อถ กสฺมา / ‘น ชานาสี’ติ ปุฏฺฐา / ‘ชานามี’ติ วเทสี”ติ.

ตรัสถามแล้ว แม้ยิ่งขึ้น ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่ อ.เธอ) ผู้- (อันเรา) -ถามแล้ว ว่า ‘(อ.เธอ) ย่อมไม่รู้ (หรือ)’ ดังนี้ ย่อมกล่าว ว่า ‘(อ.หม่อมฉัน) ย่อมรู้’ ดังนี้ เพราะเหตุไร” ดังนี้.

กุมาริกากราบทูลว่า พระเจ้าข้า หม่อนฉันย่อมทราบภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น เหตุนั้นจึงกราบทูลอย่างนั้น

“ภนฺเต / มม มรณภาวเมว ชานามิ, / ตสฺมา เอวํ วเทมี”ติ.

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมรู้ ซึ่งความเป็นคืออันตายนั่นเทียว แห่งหม่อมฉัน, เพราะเหตุนั้น (อ.หม่อมฉัน) ย่อมกราบทูล อย่างนี้” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการ แก่นางเป็นครั้งที่ ๓ ว่า ปัญหาอันเราถามแล้วนั่นแลเธอแก้ได้แล้ว

อถสฺสา สตฺถา / “มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว / ตยา วิสฺสชฺชิโต”ติ / ตติยํ สาธุการํ ทตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ ครั้งที่ ๓ (แก่นางกุมาริกา) นั้น ว่า “อ.ปัญหาอัน- (อันเรา) -ถามแล้วนั่นเทียว อันเธอ แก้แล้ว” ดังนี้

ตรัสถามแม้ข้อต่อไปว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เธออันเราถามว่า เธอย่อมทราบหรือ เพราะเหตุไร จึงพูดว่า ไม่ทราบ

อุตฺตรีปิ ปุจฺฉิ / “อถ กสฺมา / ‘ชานาสี’ติ ปุฏฺฐา / ‘น ชานามี’ติ วเทสี”ติ.

ตรัสถามแล้ว แม้ยิ่งขึ้น ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่ อ.เธอ) ผู้- (อันเรา) -ถามแล้ว ว่า ‘(อ.เธอ) ย่อมรู้ (หรือ)’ ดังนี้ ย่อมกล่าว ว่า ‘(อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้’ ดังนี้ เพราะเหตุไร” ดังนี้.

กุมาริกากราบทูลว่า หม่อมฉันย่อมทราบแต่ภาวะคือความตายของหม่อมฉันเท่านั้น พระเจ้าข้า

“มม มรณภาวเมว ฯเปฯ เอวํ วเทมี”ติ.

“มม มรณภาวเมว / ชานามิ ภนฺเต,

(อ.นางกุมาริกา กราบทูลแล้ว) ว่า” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมรู้ ซึ่งความเป็นคืออันตายนั่นเทียว แห่งหม่อมฉัน,

แต่ย่อมไม่ทราบว่า จักตายในเวลากลางคืน กลางวัน หรือเวลาเช้าเป็นต้น ในกาลชื่อโน้น

‘รตฺตินฺทิวปุพฺพณฺหาทีสุ ปน / อสุกกาเล นาม / มริสฺสามี’ติ น ชานามิ;

(อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้ ว่า ‘ก็ (อ.เรา) จักตาย ชื่อใน- ในกาล ท. มีกลางคืนและกลางวันและเบื้องต้นแห่งวันเป็นต้น หนา -กาลโน้น’ ดังนี้;

เพราะเหตุนั้น จึงพูดอย่างนั้น

ตสฺมา เอวํ วเทมี”ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.หม่อมฉัน) ย่อมกราบทูล อย่างนี้” ดังนี้.

คนมีปัญญาชื่อว่ามีจักษุ

ลำดับนั้น พระศาสดาประทานสาธุการครั้งที่ ๔ แก่นางว่า ปัญหาอันเราถามแล้วนั่นแลเธอแก้ได้แล้ว

อถสฺสา สตฺถา / “มยา ปุจฺฉิตปญฺโหเยว / ตยา วิสฺสชฺชิโต”ติ / จตุตฺถํ สาธุการํ ทตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ ครั้งที่ ๔ (แก่นางกุมาริกา) นั้น ว่า “อ.ปัญหา อัน- อันเรา -ถามแล้วนั่นเทียว อันเธอ แก้แล้ว” ดังนี้

ตรัสเตือนบริษัทว่า พวกท่านย่อมไม่ทราบถ้อยคำชื่อมีประมาณเท่านี้ ที่นางกุมาริกานี้กล่าวแล้ว

ปริสํ อามนฺเตตฺวา “เอตฺตกํ นาม ฯเปฯ จกฺขุมนฺโต”ติ วตฺวา

ปริสํ อามนฺเตตฺวา / “เอตฺตกํ นาม / ตุมฺเห / อิมาย กถิตํ น ชานาถ,

ตรัสเรียกมาแล้ว ซึ่งบริษัท ตรัสแล้ว ว่า “อ.ท่าน ท. ย่อมไม่รู้ (ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว) อัน- (อันนางกุมาริกา) นี้ -กล่าวแล้ว ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้,

ย่อมโพนทนาอย่างเดียวเท่านั้น

เกวลํ อุชฺฌายเถว;

(อ.ท่าน ท.) ย่อมยกโทษนั่นเทียว อย่างเดียว;

เพราะจักษุคือปัญญาของชนเหล่าใดไม่มี ชนเหล่านั้นเป็น (ดุจ) คนบอดทีเดียว

เยสญฺหิ ปญฺญาจกฺขุ นตฺถิ, / เต อนฺธาเยว;

เพราะว่า อ.จักษุคือปัญญา (ของชน ท.) เหล่าใด ย่อมไม่มี, (อ.ชน ท.) เหล่านั้น เป็นคนบอดนั่นเทียว (ย่อมเป็น);

จักษุคือปัญญาของชนเหล่าใดมีอยู่ ชนเหล่านั้นนั่นแลเป็นผู้มีจักษุ ดังนี้แล้ว

เยสํ ปญฺญาจกฺขุ อตฺถิ; / เตเอว จกฺขุมนฺโต”ติ วตฺวา

อ.จักษุคือปัญญา (ของชน ท.) เหล่าใด มีอยู่; (อ.ชน ท.) เหล่านั้นนั่นเทียว เป็นผู้มีจักษุ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

สัตว์โลกนี้เป็นเหมือนคนบอด ในโลกนี้น้อยคน
จะเห็นแจ้งได้ น้อยคนจะไปในสวรรค์ เหมือนนก
หลุดแล้วจากข่าย (มีน้อย) ฉะนั้น

อิมํ คาถมาห

“อนฺธภูโต อยํ โลโก, ตนุเกตฺถ วิปสฺสติ,
สกุโณ ชาลมุตฺโตว อปฺปโป สคฺคาย คจฺฉตี”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

“อ.สัตว์โลก นี้ เป็นผู้เป็นคนบอดเป็นแล้ว[๑] (ย่อมเป็น), (อ.ชน ในโลก) นี้ น้อยคน จะเห็นแจ้ง, (อ.สัตว์) น้อยตัว จะไป สู่สวรรค์ เพียงดัง อ.นก ตัวพ้นแล้วจากข่าย” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อยํ โลโก** ความว่า โลกิยมหาชนนี้ ชื่อว่าเป็นเหมือนคนบอด เพราะไม่มีจักษุคือปัญญา

ตตฺถ / อยนฺติ โลโก / อยํ โลกิยมหาชโน / ปญฺญาจกฺขุโน / อภาเวน อนฺธภูโต.

(อ.อรรถ ว่า) อ.โลกิยมหาชน นี้ ชื่อว่าเป็นผู้เป็นคนบอดเป็นแล้ว เพราะความไม่มี แห่งจักษุคือปัญญา (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-หมวดสองแห่งบท) ว่า **อยํ โลโก** ดังนี้.

สองบทว่า **ตนุเกตฺถ** ความว่า ชนในโลกนี้น้อยคนคือไม่มาก จะเห็นแจ้งด้วยสามารถแห่งไตรลักษณ์มีไม่เที่ยงเป็นต้น

ตนุเกตฺถาติ / ตนุโก เอตฺถ / น พหุ ชโน / อนิจฺจาทิวเสน วิปสฺสติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.ชน (ในโลก) นี้ บางคน คือว่า ไม่ มาก จะเห็นแจ้ง ด้วยอำนาจแห่งลักษณะมีลักษณะอันไม่เที่ยงเป็นต้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ตนุเกตฺถ** ดังนี้.

บทว่า **ชาลมุตฺโตว** ความว่า

ชาลมุตฺโตวาติ *ยถา เฉเกน ฯเปฯ ปาปุณาตี*ติ **อตฺโถ.**

อ.อรรถ ว่า *ยถา เฉเกน ฯเปฯ ปาปุณาติ* ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ชาลุมตฺโตว** ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาฝูงนกกระจาบที่นายพรานนกผู้ฉลาดตลบด้วยข่ายจับเอาอยู่ นกกระจาบบางตัวเท่านั้นย่อมหลุดจากข่ายได้ ที่เหลือย่อมเข้าไปสู่ภายในข่ายทั้งนั้น ฉันใด

---

[๑] **อนฺธภูต** ผู้เป็นเพียงดังคนบอด, ผู้เป็นเหมือนคนบอด, ผู้เป็นคนบอดเป็นแล้ว, ผู้เป็นคนบอด. สำเร็จรูปมาจาก อนฺธ + ภูต ปฐมาวิภัตติอุปมานบุพพบท พหุพพีหิสมาส (พหุพพีหิสมาสที่มีบทอุปมานะเป็นบทหน้า มี อิว, วิย นิบาต เป็นอุปมาโชตกะ มีอัญญบท เช่น ย ศัพท์ เป็นต้น ประกอบด้วยปฐมาวิภัตติ รูปสำเร็จมีเนื้อความของอัญญบทเป็นประธาน) มีรูปวิเคราห์ว่า อนฺโธ อิว ภูโต อยนฺติ **อนฺธภูโต**, พาโล. คนพาลนี้เป็นเพียงดังคนบอด เพราะเหตุนั้น คนพาลนี้ชื่อว่า อันธภูตะ (ผู้เป็นเพียงดังคนบอด), อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า อนฺโธ หุตฺวา ภูโต **อนฺธภูโต**. (อนฺธ + ภูต สัมภาวนาบุพพบท กัมมธารยสมาส) ผู้เป็นคนบอดเป็นแล้ว ชื่อว่า อันธภูตะ

ยถา / เฉเกน สากุณิเกน / ชาเลน โอตฺถริตฺวา / คยฺหมาเนสุ วฏฺฏเกสุ / โกจิเทว ชาลโต มุจฺจติ, / เสสา อนฺโตชาลเมว ปวิสนฺติ;

(อ.-) ในนกกระจาบ ท. ตัว- (อันบุคคล) ผู้ฆ่าซึ่งนกเป็นอยู่ ผู้ฉลาด ครอบแล้ว ด้วยข่าย -จับเอาอยู่ หนา (-นกกระจาบ) บางตัวนั่นเทียว จะพ้น จากข่าย, (อ.นกกระจาบ ท.) ตัวเหลือ ย่อมเข้าไป สู่ภายในแห่งข่ายนั่นเทียว ฉันใด;

บรรดาสัตว์ที่ข่ายคือมารรวบไว้แล้ว สัตว์เป็นอันมากย่อมมีปกติไปสู่อบาย น้อยคนคือบางคนเท่านั้นไปในสวรรค์ คือย่อมถึงสุคติหรือนิพพาน ฉันนั้น

ตถา มารชาเลน / โอตฺถเตสุ สตฺเตสุ / พหู อปายคามิโน โหนฺติ, / อปฺปา โกจิเทว สตฺโต / สคฺคาย คจฺฉติ / สุคตึ วา นิพฺพานํ วา ปาปุณาตีติ *อตฺโถ.*

(อ.-) ในสัตว์ ท. ผู้- อันข่ายแห่งมาร -ท่วมทับแล้ว หนา (–สัตว์ ท.) มาก เป็นผู้ไปสู่อบายโดยปกติย่อมเป็น, อ.สัตว์ น้อยตัว คือว่า บางตัวนั่นเทียว จะไป สู่สวรรค์ คือว่า จะถึง ซึ่งสุคติ หรือ หรือว่า ซึ่งพระนิพพาน[๑] ฉันนั้น *ดังนี้ (แห่งบท) ...*

ในเวลาจบเทศนา นางกุมาริกานั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / สา กุมาริกา / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.นางกุมาริกา นั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน

มหาชนสฺสาปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่มหาชน.

ธิดาช่างหูกตายไปเกิดในดุสิตภพ

แม้นางกุมาริกานั้น ได้ถือกระเช้าด้ายหลอดไปสู่สำนักของบิดาแล้ว

สาปิ ตสรปจฺฉึ คเหตฺวา / ปิตุ สนฺติกํ อคมาสิ.

(อ.นางกุมาริก) แม้นั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งกระเช้าแห่งด้ายหลอด ได้ไปแล้ว สู่สำนัก ของบิดา.

แม้บิดานั้นก็นั่งหลับแล้ว

โสปิ / นิสินฺนโกว นิทฺทายิ.

(อ.บิดา) แม้นั้น ผู้นั่งแล้วนั่นเทียว หลับแล้ว.

---

[๑] **นิพฺพาน** สภาวะดับความเร่าร้อน, สภาวะดับสิ้นของพระอริยบุคคล, พระนิพพาน. สำเร็จรูปมาจาก นิ + วา ธาตุ (คติคนฺธเนสุ = ไป, ดมกลิ่น) ภู.,ทิ. + ยุ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ (นิ ธาตวัตถวิเสสกะ) มีรูปวิเคราะห์ว่า นิพฺพายนฺติ สพฺเพ วฏฺฏทุกฺขสนฺตาปา เอตสฺมินฺติ **นิพฺพานํ**. ชื่อว่า นิพพานะ เพราะเป็นที่ดับความเร่าร้อนวัฏฏทุกข์ทั้งปวง, อีกนัยหนึ่ง มีรูปวิเคราะห์ว่า นิพฺพายนฺติ อริยชนา เอตสฺมินฺติ **นิพฺพานํ**. ชื่อว่า นิพพานะ เพราะเป็นที่ดับสิ้นของอริยชน

เมื่อนางไม่กำหนดแล้วน้อมกระเช้าด้ายหลอดเข้าไปอยู่ กระเช้าด้ายหลอดกระทบที่สุดฟืมทำเสียงตกไป

ตสฺสา อสลฺลกฺเขตฺวา / ตสรปจฺฉึ อุปนาเมนฺติยา, / ตสรปจฺฉิ เวมโกฏิยํ ปฏิหญฺญิตฺวา / สทฺทํ กุรุมานา ปติ.

(เมื่อนางกุมาริกา) นั้น ไม่กำหนดแล้ว ยังกระเช้าแห่งด้ายหลอด ให้น้อมเข้าไปอยู่, อ.กระเช้าแห่งด้ายหลอด กระทบเฉพาะแล้ว ณ ที่สุดแห่งฟืม กระทำอยู่ ซึ่งเสียง ตกไปแล้ว.

บิดานั้นตื่นขึ้นแล้ว ฉุดที่สุดฟืมไป ด้วยนิมิตที่ตนจับเอาแล้วนั่นเอง

โส ปพุชฺฌิตฺวา / คหิตนิมิตฺเตเนว / เวมโกฏึ กฑฺฒิ.

(อ.บิดา) นั้น ตื่นแล้ว คร่าเอาแล้ว ซึ่งที่สุดแห่งฟืม ด้วยนิมิตอัน- (อันตน) -ถือเอาแล้วนั่นเทียว.

ที่สุดฟืมไปประหารนางกุมาริกานั้นที่อก

เวมโกฏิ คนฺตฺวา / ตํ กุมาริกํ / อุเร ปหริ.

อ.ที่สุดแห่งฟืม ไปแล้ว ประหารแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา นั้น ที่อก.

นางทำกาละ ณ ที่นั้นนั่นเอง บังเกิดแล้วในดุสิตภพ

สา ตตฺเถว / กาลํ กตฺวา / ตุสิตภวเน นิพฺพตฺติ.

(อ.นางกุมาริกา) นั้น กระทำแล้ว ซึ่งกาละ (ในที่) นั้นนั่นเทียว บังเกิดแล้ว ในภพชื่อว่าดุสิต.

ลำดับนั้น บิดาของนางเมื่อแลดูนาง ได้เห็นนางมีสรีระทั้งสิ้นเปื้อนด้วยโลหิตล้มลงตายแล้ว

อถสฺสา ปิตา / ตํ โอโลเกนฺโต / สกลสรีเรน โลหิตมกฺขิเตน / ปติตฺวา มตํ อทฺทส.

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของนางกุมาริกา) นั้น แลดูอยู่ (ซึ่งนางกุมาริกา) นั้นได้เห็นแล้ว (ซึ่งนางกุมาริกา) ผู้- ล้มลง -ตายแล้ว ด้วยทั้งสรีระทั้งสิ้น อันเปื้อนแล้วด้วยโลหิต.

ลำดับนั้น ความโศกใหญ่บังเกิดขึ้นแก่บิดานั้น

อถสฺส / มหาโสโก อุปฺปชฺชิ.

ครั้งนั้น อ.ความโศกใหญ่ เกิดขึ้นแล้ว (แก่บิดา) นั้น.

เขาร้องไห้อยู่ด้วยคิดว่า ผู้อื่นจักไม่สามารถเพื่อยังความโศกของเราให้ดับได้ จึงไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว

โส / “น เม โสกํ / อญฺโญ นิพฺพาเปตุํ / สกฺขิสฺสตี”ติ โรทนฺโต / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา

(อ.บิดา) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “(อ.บุคคล) อื่น จักไม่อาจ เพื่ออัน- ยังความโศก ของเรา -ให้ดับ” ดังนี้ ร้องไห้อยู่ ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ของพระองค์จงยังความโศกของข้าพระองค์ให้ดับ

“ภนฺเต / โสกำ เม / นิพฺพาเปถา”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ขอจง- ยังความโศก ของข้าพระองค์ -ให้ดับ” ดังนี้.

พระศาสดาทรงปลอบเขาแล้วตรัสว่า ท่านอย่าโศกแล้ว

สตฺถา ตำ สมสฺสาเสตฺวา “มา โสจิ, ฯเปฯ อธิกตรนฺ”ติ วตฺวา อนมตคฺคสุตฺตำ กเถสิ.

สตฺถา / ตำ สมสฺสาเสตฺวา / “มา โสจิ,

อ.พระศาสดา (ทรงยังพราหมณ์) นั้น ให้เบาใจพร้อมแล้ว ตรัสแล้ว ว่า “อ.ท่าน อย่าเศร้าโศกแล้ว,

แท้จริง น้ำตาของท่านอันไหลออกแล้ว ในกาลเป็นที่ตายแห่งธิดาของท่านด้วยอาการอย่างนี้นั่นแล ในสงสารที่สุดที่ใคร ๆ ไม่รู้แล้ว เป็นของยิ่งกว่าน้ำแห่งมหาสมุทรทั้ง ๔ ดังนี้แล้ว จึงตรัสอนมตัคค-สูตร

อนมตคฺคสฺมึ หิ สำสาเร / ตว เอวเมว / ธีตุ มรณกาเล / ปคฺฆริตอสฺสุ / จตุนฺนำ มหา-สมุทฺทานำ / อุทกโต อธิกตรนฺ”ติ วตฺวา / อนมตคฺคสุตฺตำ กเถสิ.

จริงอยู่ อ.น้ำตาอันไหลออกแล้ว ในกาลเป็นที่ตาย แห่งธิดา ของท่าน อย่างนี้นั่นเทียว เป็นน้ำยิ่งกว่า กว่าน้ำ แห่งมหาสมุทร ท. ๔ ในสงสาร อันมีที่สุดอันบุคคลไปตามไม่รู้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งอนมตัคคสูตร.

เขามีความโศกเบาบาง ทูลขอบรรพชากะพระศาสดา ได้อุปสมบทแล้ว ต่อกาลไม่นานเลยบรรลุพระอรหันต์แล้ว ดังนี้แล

โส ตนุภูตโสโก / สตฺถารำ ปพฺพชฺชำ ยาจิตฺวา / ลทฺธูปสมฺปโท / น จิรสฺเสว / อรหตฺตำ ปาปุณีติ.

(อ.พราหมณ์) นั้น ผู้มีความโศกเป็นสภาพเบาบางเป็นแล้ว ทูลขอแล้ว ซึ่งการบวช กะพระศาสดา ผู้มีอุปสมบทอันได้แล้ว บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต โดยกาลไม่นานนั่นเทียว ดังนี้แล.

เรื่องธิดาของนายช่างหูก จบ

เปสการธีตุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งธิดาของบุคคลผู้กระทำซึ่งหูก (จบแล้ว).

๘. เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป

๘. ตึสภิกฺขุวตฺถุ.

๘. อ.เรื่องแห่งภิกษุ ๓๐ รูป (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๓๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **หำสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ** เป็นต้น

หำสา อาทิจฺจปเถ ยนฺตีติ / อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ตึส ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุ ท. ๓๐ รูป ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **หำสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ** ดังนี้เป็นต้น.

ผู้เจริญอิทธิบาทย่อมเหาะไปได้

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งภิกษุผู้มีปกติอยู่ในทิศมีประมาณ ๓๐ รูป เข้าไปเฝ้าพระศาสดา

เอกสฺมึ หิ ทิวเส / ตึสมตฺตา ทิสาวาสิกา ภิกฺขู / สตฺถารำ อุปสงฺกมึสุ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวัน หนึ่ง อ.ภิกษุ ท. ผู้มีอันอยู่ในทิศเป็นปกติ ผู้มี ๓๐ รูป เป็นประมาณ เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา.

พระอานนทเถระมาในเวลาที่ทำวัตรแด่พระศาสดา เห็นภิกษุเหล่านั้นแล้ว

อานนฺทตฺเถโร / สตฺถุ วตฺตกรณเวลาย อาคนฺตฺวา / เต ภิกฺขู ทิสฺวา

อ.พระอานนท์ผู้เถระ มาแล้ว ในเวลาเป็นที่กระทำซึ่งวัตร แด่พระศาสดา เห็นแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. เหล่านั้น

คิดว่า เมื่อพระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับด้วยภิกษุเหล่านี้แล้ว เราจักทำวัตร ดังนี้แล้ว จึงได้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู

“สตฺถารา อิเมหิ สทฺธึ / ปฏิสนฺถาเร กเต, / วตฺตำ กริสฺสามี”ติ / ทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสิ.

(คิดแล้ว) ว่า “ครั้นเมื่อปฏิสันถาร อันพระศาสดา ทรงกระทำแล้ว กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านี้, (อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งวัตร” ดังนี้ ได้ยืนอยู่แล้ว ที่ซุ้มแห่งประตู.

แม้พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับด้วยภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็ตรัสกถาอันปรารภธรรมซึ่งเป็นเครื่องให้ระลึกถึงแก่ภิกษุเหล่านั้น

สตฺถาปิ / เตหิ สทฺธึ / ปฏิสนฺถารํ กตฺวา / เตสํ สาราณียํ / ธมฺมกถํ กเถสิ.

แม้ อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งปฏิสันถาร กับ (ด้วยภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตรัสแล้ว ซึ่งธรรมกถาอันเป็นที่ตั้งแห่งการให้ระลึก (แก่ภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ฟังธรรมกถานั้นแล้วบรรลุพระอรหันต์ ได้เหาะไปทางอากาศ

ตํ สุตฺวา / เต สพฺเพปิ / อรหตฺตํ ปตฺวา / อุปฺปติตฺวา อากาเสน อคมํสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น แม้ทั้งปวง ฟังแล้ว (ซึ่งธรรมกถา) นั้น บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต เหาะขึ้นแล้ว ได้ไปแล้ว โดยอากาศ.

พระอานนทเถระ เมื่อภิกษุเหล่านั้นชักช้าอยู่ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา

อานนฺทตฺเถโร, / เตสุ จิรายนฺเตสุ, / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา

อ.พระอานนท์ผู้เถระ, (ครั้นเมื่อภิกษุ ท.) เหล่านั้น ประพฤติช้าอยู่, เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา

ทูลถามว่า พระเจ้าข้า ภิกษุมีประมาณ ๓๐ รูป มาแล้ว ณ ที่นี้ ภิกษุเหล่านั้นไปไหน

“ภนฺเต / อิธ ตึสมตฺตา / ภิกฺขู อาคตา, / เต กหนฺ”ติ ปุจฺฉิ.

ทูลถามแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ภิกษุ ท. ผู้มี ๓๐ รูป เป็นประมาณ มาแล้ว (ในที่) นี้, (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสตอบว่า ไปแล้ว อานนท์

“คตา อานนฺทา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนอานนท์ (อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) ไปแล้ว” ดังนี้.

พระอานนท์ทูลถามว่า ไปโดยทางไหน พระเจ้าข้า

“กตเรน มคฺเคน ภนฺเต”ติ.

(อ.พระอานนท์ผู้เถระ ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ไปแล้ว) โดยหนทาง ไหน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสตอบว่า ทางอากาศ อานนท์

“อากาเสนานนฺทา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนอานนท์ (อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ไปแล้ว) โดยอากาศ” ดังนี้.

พระอานนท์ทูลถามว่า ก็ภิกษุเหล่านั้นเป็นพระขีณาสพหรือ พระเจ้าข้า

“กึ ปน เต ภนฺเต / ขีณาสวา”ติ.

(อ.พระอานนท์ผู้เถระ ทูลถามแล้ว) ว่า” ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น เป็นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว (ย่อมเป็น หรือ)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสตอบว่า อย่างนั้น อานนท์ ภิกษุเหล่านั้นฟังธรรมในสำนักเราบรรลุพระอรหันต์แล้ว

“อาม อานนฺท, / มม สนฺติเก / ธมฺมํ สุตฺวา / อรหตฺตํ ปตฺตา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนอานนท์ เออ (อ.อย่างนั้น), (อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น) ฟังแล้ว ซึ่งธรรม ในสำนัก ของเรา บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต” ดังนี้.

ก็ในขณะนั้นหงส์ทั้งหลายไปโดยอากาศแล้ว

ตสฺมึ ปน ขเณ / หํสา อากาเสน คมึสุ.

ก็ ในขณะ นั้น อ.หงส์ ท. บินไปแล้ว โดยอากาศ.

พระศาสดาตรัสว่า อานนท์ อิทธิบาท ๔ อันผู้ใดแลเจริญดีแล้ว

สตฺถา “ยสฺส โข ฯเปฯ คจฺฉตี”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

สตฺถา / “ยสฺส โข อานนฺท / จตฺตาโร อิทฺธิปาทา สุภาวิตา,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอานนท์ อ.อิทธิบาท ท. ๔ (อันบุคคล) ใด แล ให้เจริญดีแล้ว, ผู้นั้นย่อมไปโดยอากาศดุจหงส์ ฉะนั้น ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

โส หํสา วิย / อากาเสน คจฺฉตี”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

(อ.บุคคล) นั้น ย่อมไป โดยอากาศ ราวกะ อ.หงส์ ท.” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

หงส์ทั้งหลายย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์ ท่านผู้มีฤทธิ์
ทั้งหลายย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์ ธีรชนชนะมารพร้อมทั้ง
พาหนะแล้ว ย่อมออกไปจากโลกได้

“หํสา อาทิจฺจปเถ ยนฺติ, อากาเส ยนฺติ อิทฺธิยา,
นิยฺยนฺติ ธีรา โลกมฺหา เชตฺวา มารํ สวาหนนฺ”ติ.

“อ.หงส์ ท. ย่อมไป ในหนทางแห่งพระอาทิตย์[๑], (อ.ชน ท.) ย่อมไป ในอากาศ ด้วยฤทธิ์, อ.นักปราชญ์ ท. ชนะแล้ว ซึ่งมาร[๒] ผู้เป็นไปกับด้วยพาหนะ ย่อมออกไป จากโลก” ดังนี้.

---

๑ **อาทิจฺจปถ** หนทางแห่งพระอาทิตย์. สำเร็จรูปมาจาก อาทิจฺจ + ปถ ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อาทิจฺจสฺส ปโถ มคฺโค **อาทิจฺจปโถ**. หนทางแห่งพระอาทิตย์ ชื่อว่า อาทิจฺจปถะ, อาทิจฺจ สำเร็จรูปมาจาก อทิติ + ณฺย ปัจจัย ในอปัจจตัทธิต ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา, ลบ อิ ที่ ติ, แปลง ตฺย เป็น จ, ซ้อน จ มีรูปวิเคราะห์ว่า อทิติยา ปุตฺโต **อาทิจฺโจ**. บุตรของอทิติเทพธิดา ชื่อว่า อาทิจฺจะ (บุตรของอทิติเทพธิดา, พระอาทิตย์)

๒ **มาร** ผู้ยังกุศลธรรมให้ตาย (สัททัตถะ), ผู้ฆ่ากุศลธรรม (โวหารัตถะ), ผู้ไม่ให้กุศลธรรมเกิดขึ้น (อธิปปายัตถะ), มาร. สำเร็จรูปมาจาก มร ธาตุ (ปาณจาเค = สละชีวิต) ภู. + เณ การิตปัจจัย + ณ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สตฺตานํ กุสลํ มาเรตีติ **มาโร**. ย่อมยังกุศลของสัตว์ทั้งหลายให้ตาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มาระ, กุสลธมฺเม มาเรตีติ **มาโร**. ย่อมยังกุศลธรรมให้ตาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มาระ ได้แก่ เทวปุตตมาร คำว่า **มาเรติ** ให้ตาย (สัททัตถะ), ฆ่า (โวหารัตถะ), ไม่ให้เกิดขึ้น (อธิปปายัตถะ)

แก้อรรถ

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า หงส์เหล่านี้ย่อมไปในทางแห่งดวงอาทิตย์คือในอากาศ

ตสฺสตฺโถ “อิเม หํสา ฯเปฯ นิพฺพานํ ปาปุณนฺตี”ติ.

ตสฺสตฺโถ / “อิเม หํสา / อาทิจฺจปเถ อากาเส คจฺฉนฺติ.

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น ว่า “อ.หงส์ ท. เหล่านี้ ย่อมไป ในหนทางแห่งพระอาทิตย์ คือว่า ในอากาศ.

ก็อิทธิบาทอันชนเหล่าใดเจริญดีแล้ว

เยสํ ปน / อิทฺธิปาทา สุภาวิตา,

ก็ อ.อิทธิบาท ท. (อันชน ท.) เหล่าใด ให้เจริญดีแล้ว,

ชนแม้เหล่านั้นย่อมไปในอากาศด้วยฤทธิ์

เตปิ อากาเส / ยนฺติ อิทฺธิยา.

(อ.ชน ท.) แม้เหล่านั้น ย่อมไป ในอากาศ ด้วยฤทธิ์.

แม้ธีรชนทั้งหลายคือบัณฑิต ชนะมารพร้อมทั้งพาหนะแล้ว ย่อมออกไปคือย่อมสลัดออกจากโลกคือวัฏฏะนี้ ได้แก่ถึงพระนิพพาน

ธีราปิ ปณฺฑิตา / สวาหนํ มารํ เชตฺวา / อิมมฺหา วฏฺฏโลกา / นิยฺยนฺติ นิสฺสรนฺติ / นิพฺพานํ ปาปุณนฺตี”ติ.

แม้ อ.นักปราชญ์ ท. คือว่า อ.บัณฑิต ท. ชนะแล้ว ซึ่งมาร ผู้เป็นไปกับด้วยพาหนะ ย่อมออกไป คือว่า ย่อมแล่นออกไป จากโลกคือวัฏฏะ นี้ คือว่า ย่อมบรรลุ ซึ่งพระนิพพาน” ดังนี้ (อันบัณฑิตพึงทราบ).

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๓๐ รูป จบ

ตึสภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุ ๓๐ รูป (จบแล้ว).

๙. เรื่องนางจิญจมาณวิกา

๙. จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ.

๙. อ.เรื่องแห่งนางจิญจมาณวิกา (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางจิญจมาณวิกา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เอกธมฺมมตีตสฺส** เป็นต้น

เอกธมฺมมตีตสฺสาติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / จิญฺจมาณวิกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งนางจิญจมาณวิภา ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **เอกธมฺมมตีตสฺส** ดังนี้เป็นต้น.

พวกเดียรถีย์ริษยาพระพุทธศาสนา

ความพิสดารว่า ในปฐมโพธิกาล เมื่อสาวกของพระทศพลมีมากหาประมาณมิได้ เมื่อพวกเทวดาและมนุษย์หยั่งลงสู่อริยภูมิ เมื่อพระคุณสมุทัยของพระศาสดาแผ่ไปแล้ว ลาภสักการะเป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว

ปฐมโพธิยํ หิ ทสพลสฺส / ปุถุภูเตสุ สาวเกสุ, / อปริมาเณสุ เทวมนุสฺเสสุ / อริยภูมึ โอกฺกนฺเตสุ, / สตฺถุ ปตฺถเตสุ คุณสมุทเยสุ, / มหาลาภสกฺกาโร อุทปาทิ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในกาลเป็นที่ตรัสรู้เบื้องแรก ครั้นเมื่อสาวก ท. ของพระทศพล เป็นผู้หนาแน่นเป็นแล้ว (มีอยู่), ครั้นเมื่อเทวดาและมนุษย์ ท. ผู้หาประมาณมิได้ ก้าวลงแล้ว สู่ภูมิแห่งอริยะ, ครั้นเมื่อความตั้งขึ้นแห่งพระคุณ ท. ของพระศาสดา แผ่ไปแล้ว, อ.ลาภและสักการะใหญ่ ได้เกิดขึ้นแล้ว.

พวกเดียรถีย์เป็นผู้เช่นกับแสงหิ่งห้อยในเวลาดวงอาทิตย์ขึ้น เป็นผู้เสื่อมลาภสักการะ

ติตฺถิยา / สุริยุคฺคมเน ขชฺโชปนกสทิสา / อเหสุํ หตลาภสกฺการา.

อ.เดียรถีย์ ท. เป็นผู้เช่นกับด้วยหิ่งห้อย ในกาลเป็นที่ขึ้นไปแห่งดวงอาทิตย์ เป็นผู้มีลาภและสักการะอันโทษขจัดแล้ว ได้เป็นแล้ว.

พวกเดียรถีย์เหล่านั้นยืนในระหว่างถนน แม้ประกาศให้พวกมนุษย์รู้แจ้งอยู่อย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเท่านั้นหรือ เป็นพระพุทธเจ้า

เต อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา ฯเปฯ เอวํ มนุสฺเส วิญฺญาเปนฺตาปิ

เต อนฺตรวีถิยํ ฐตฺวา / “กึ สมโณ โคตโมว พุทฺโธ,

(อ.เดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น ยืนอยู่แล้ว ในระหว่างแห่งถนน ***แม้ยังมนุษย์ ท. ให้รู้แจ้งอยู่ อย่างนี้ ว่า*** “อ.พระสมณะ ผู้โคดมนั่นเทียว เป็นพระพุทธเจ้า (ย่อมเป็น) หรือ,

แม้พวกเราก็เป็นพระพุทธเจ้า

มยัมปิ พุทฺธา;

แม้ อ.เรา ท. เป็นพระพุทธเจ้า (ย่อมเป็น);

ทานที่เขาให้แล้วแก่พระสมณโคดมนั้นเท่านั้นหรือ มีผลมาก

กินฺตสฺเสว ทินฺนํ มหปฺผลํ,

(อ.ทาน) อัน- (อันบุคคล) -ให้แล้ว (แก่พระสมณะ ผู้โคดม) นั้นนั่นเทียว เป็นทานมีผลมาก (ย่อมเป็น) หรือ,

ทานที่เขาให้แล้วแม้แก่เราทั้งหลาย ก็มีผลมากเหมือนกัน

อมฺหากมฺปิ ทินฺนํ มหปฺผลเมว;

(อ.ทาน) อัน- (อันบุคคล) -ให้แล้ว แม้แก่เรา ท. เป็นทานมีผลมากนั่นเทียว (ย่อมเป็น);

ท่านทั้งหลาย จงให้ จงทำ แก่เราทั้งหลายบ้าง ดังนี้แล้ว

อมฺหากมฺปิ เทถ กโรถา”ติ / *เอวํ มนุสฺเส วิญฺญาเปนฺตาปิ*

(อ.ท่าน ท.) จงให้ (ซึ่งทาน) จงกระทำ (ซึ่งสักการะ) แม้แก่เรา ท.” ดังนี้

ไม่ได้ลาภสักการะแล้วประชุมคิดกันในที่ลับว่า พวกเราพึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ในระหว่างมนุษย์ทั้งหลาย พึงยังลาภสักการะให้ฉิบหาย โดยอุบายอะไรหนอแล

ลาภสกฺการํ อลภิตฺวา / รโห สนฺนิปติตฺวา / “เกน นุ โข อุปาเยน / สมณสฺส โคตมสฺส / มนุสฺสานํ อนฺตเร / อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา / ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามา”ติ จินฺตยึสุ.

ไม่ได้แล้ว ซึ่งลาภและสักการะ ประชุมกันแล้ว ในที่ลับ คิดแล้ว ว่า “(อ.เรา ท.) ยังโทษอันบุคคลไม่พึงพรรณนา ให้เกิดขึ้นแล้ว แก่พระสมณะ ผู้โคดม ในระหว่าง แห่งมนุษย์ ท. ยังลาภและสักการะ พึงให้พินาศ ด้วยอุบาย อะไร หนอ แล” ดังนี้.

กาลนั้น ในกรุงสาวัตถี มีนางปริพาชิกาคนหนึ่ง ชื่อว่าจิญจมาณวิกา เป็นผู้ทรงรูปอันเลอโฉม ถึงความเลิศด้วยความงาม เสมือนนางเทพอัปสร ฉะนั้น

ตทา / สาวตฺถิยํ / จิญฺจมาณวิกา นาเมกา / ปริพฺพาชิกา อุตฺตมรูปธรา / โสภคฺคปฺปตฺตา เทวจฺฉรา วิย,

ในกาลนั้น อ.ปริพาชิกา คนหนึ่ง ชื่อว่าจิญจมาณวิกา เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งรูปอันสูงสุด เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความงามอันเลิศ เป็นราวกะว่านางเทพอัปสร (ได้มีแล้ว) ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี,

รัศมีย่อมเปล่งออกจากสรีระของนางนั้น

อสฺสา สรีรโต / รํสิโย นิจฺฉรนฺติ.

อ.รัศมี ท. ย่อมเปล่งออก จากสรีระ (ของปริพาชิกา) นั้น.

นางจิญจมาณวิการับอาสาพวกเดียรถีย์

ลำดับนั้น เดียรถีย์ผู้มีความรู้เฉียบแหลมคนหนึ่งกล่าวอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายอาศัยนางจิญจมาณวิกา พึงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดม ยังลาภสักการะ (ของเธอ) ให้ฉิบหายได้

อเถโก ขรมนฺตี เอวมาห / “จิญฺจมาณวิกํ ปฏิจฺจ / สมณสฺส โคตมสฺส / อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา / ลาภสกฺการํ นาเสยฺยามา”ติ.

ครั้งนั้น (อ.เดียรถีย์) ผู้มีความรู้เฉียบแหลม คนหนึ่ง กล่าวแล้ว อย่างนี้ ว่า “(อ.เรา ท.) อาศัยแล้ว ซึ่งนางจิญจมาณวิกา ยังโทษอันบุคคลไม่พึงพรรณนา ให้เกิดขึ้นแล้ว แก่พระสมณะ ผู้โคดม ยังลาภและสักการะ พึงให้พินาศ” ดังนี้.

เดียรถีย์เหล่านั้นรับรองว่า อุบายนี้มีอยู่

เต / “อตฺเถโส อุปาโย”ติ / สมฺปฏิจฺฉึสุ.

(อ.เดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น รับพร้อมแล้ว ว่า “อ.อุบาย นั่น มีอยู่” ดังนี้.

ต่อมานางจิญจมาณวิกานั้นไปสู่อารามของเดียรถีย์ ไหว้แล้วได้ยืนอยู่

อถ สา / ติตฺถิยารามํ คนฺตฺวา / วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ.

ครั้งนั้น (อ.นางจิญจมาณวิกา) นั้น ไปแล้ว สู่อารามของเดียรถีย์ ไหว้แล้ว ได้ยืนอยู่แล้ว.

พวกเดียรถีย์ไม่พูดกับนาง

ติตฺถิยา / ตาย สทฺธึ น กเถสุ.

(อ.เดียรถีย์ ท.) ไม่กล่าวแล้ว กับ (ด้วยนางจิญจมาณวิกา) นั้น.

นางจึงคิดว่า เรามีโทษอะไรหนอแล แม้พูดครั้งที่ ๓ ว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันไหว้ ดังนี้แล้ว

สา / “โก นุ โข เม โทโส”ติ / ยาวตติยัมปิ / “วนฺทามิ อยฺยา”ติ วตฺวา

(อ.นางจิญจมาณวิกา นั้น) คิดแล้ว ว่า “อ.โทษ ของ เรา อะไร หนอ แล” ดังนี้ กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ท. (อ.ดิฉัน) ย่อมไหว้” ดังนี้ แม้เพียงใดแห่งวาระที่ ๓

จึงพูดว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ดิฉันมีโทษอะไรหนอแล เพราะเหตุอะไร ท่านทั้งหลายจึงไม่พูดกับดิฉัน

“อยฺยา / โก นุ โข เม โทโส, / กึ มยา สทฺธึ / น กเถถา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ท. อ.โทษ ของดิฉัน อะไร หนอ แล, (อ.ท่าน ท.) ย่อมไม่กล่าวกับ ด้วยดิฉัน เพราะเหตุไร” ดังนี้.

เดียรถีย์กล่าวว่า น้องหญิง เจ้าย่อมไม่ทราบซึ่งพระสมณโคดม ผู้เบียดเบียนเราทั้งหลาย เที่ยวทำเราทั้งหลายให้เสื่อมลาภสักการะหรือ

“ภคินิ / สมณํ โคตมํ / อมฺเห วิเหเฐนฺตํ / หตลาภสกฺกาเร กตฺวา / วิจรนฺตํ น ชานาสี”ติ.

(อ.เดียรถีย์ ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนน้องหญิง (อ.เธอ) ย่อมไม่รู้ ซึ่งพระสมณะ ผู้โคดม ผู้เบียดเบียนอยู่ ซึ่งเรา ท. ผู้เที่ยว- กระทำ -อยู่ ซึ่งเรา ท. ให้เป็นผู้มีลาภและสักการะ อันโทษขจัดแล้ว (หรือ)” ดังนี้.

นางจิญจมาณวิกากล่าวว่า ดิฉันยังไม่ทราบ เจ้าข้า ก็ในเรื่องนี้ดิฉันควรทำอย่างไรเล่า

“น ชานามิ อยฺยา, / กึ ปเนตฺถ / มยา กตฺตพฺพนฺ”ติ.

(อ.นางจิญจมาณวิกา กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ท. (อ.ดิฉัน) ย่อมไม่รู้, ก็ (อ.กรรม) อะไร อันดิฉัน พึงกระทำ (ในเพราะเหตุ) นี้” ดังนี้.

เดียรถีย์กล่าวว่า น้องหญิง ถ้าเจ้าปรารถนาความสุขแก่เราทั้งหลายไซร้ จงยังโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดมแล้ว ยังลาภสักการะให้ฉิบหายเพราะอาศัยตน

“สเจ ตฺวํ ภคินิ / อมฺหากํ สุขมิจฺฉสิ, / อตฺตานํ ปฏิจฺจ / สมณสฺส โคตมสฺส / อวณฺณํ อุปฺปาเทตฺวา / ลาภสกฺการํ นาเสหี”ติ.

(อ.เดียรถีย์ ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนน้องหญิง ถ้าว่า อ.เธอ ย่อมปรารถนา ซึ่งสุข แก่เรา ท. ไซร้, (อ.เธอ) อาศัยแล้ว ซึ่งตน ยังโทษอันบุคคลไม่พึงพรรณนา ให้เกิดขึ้นแล้ว แก่พระสมณะ ผู้โคดม ยังลาภและสักการะ จงให้พินาศ” ดังนี้.

นางกล่าวว่า ดีละ พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ข้อนี้จงเป็นภาระของดิฉันเอง ท่านทั้งหลายอย่าคิดแล้ว ดังนี้แล้วหลีกไป

สา / “สาธุ อยฺยา, / มยฺหเมวโส ภาโร, / มา จินฺตยิตฺถา”ติ / วตฺวา ปกฺกมิตฺวา

(อ.นางจิญจมาณวิกา) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ท. อ.ดีละ, อ.ภาระ นั่น เป็นภาระของดิฉันนั่นเทียว (ย่อมเป็น), (อ.ท่าน ท.) อย่า คิดแล้ว” ดังนี้ หลีกไปแล้ว

ห่มผ้ามีสีดุจแมลงค่อมทอง มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นในมือ มุ่งหน้าตรงพระเชตวัน ไปอยู่ในสมัยเป็นที่ฟังธรรมกถาแห่งชนชาวเมืองสาวัตถีแล้วออกไปจากพระเชตวัน ตั้งแต่กาลนั้น เพราะความที่นางเป็นผู้ฉลาดในมายาของหญิง

อิตฺถีมายาย กุสลตาย / ตโต ปฏฺฐาย / สาวตฺถิวาสีนํ ธมฺมกถํ สุตฺวา / เชตวนา นิกฺขมน-สมเย / อินฺทโคปกวณฺณานิ ปฏฺฏานิ ปารุปิตฺวา / คนฺธมาลาทิหตฺถา / เชตวนาภิมุขี คจฺฉนฺตี,

ห่มแล้ว ซึ่งแผ่นผ้า อันมีสีเพียงดังสีแห่งแมลงค่อมทอง ผู้มีวัตถุมีของหอมและระเบียบเป็นต้นในมือ ผู้มีต่อหน้าแห่งพระเชตวัน ไปอยู่ ในสมัยเป็นที่- ฟัง- ซึ่งธรรมกถา -แล้ว -จึงออกไป จากพระเชตวัน (แห่งชน ท.) ผู้อยู่ในกรุงสาวัตถีโดยปกติ จำเดิม (แต่กาล) นั้น เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้ฉลาด ในมายาแห่งหญิง,

เมื่อผู้อื่นถามว่า นางจะไปไหนในเวลานี้

“อิมาย เวลาย / กุหึ คจฺฉสี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เธอ) จะไป (ณ ที่) ไหน ในเวลา นี้” ดังนี้ (อันชน ท.) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ประโยชน์อะไรของท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราไป ดังนี้แล้ว พักอยู่ในวัดของเดียรถีย์ในที่ใกล้พระเชตวัน

“กึ ตุมฺหากํ / มม คมนฏฺฐาเนนา”ติ วตฺวา / เชตวนสมีเป / ติตฺถิยาราเม วสิตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ประโยชน์) อะไร แก่ท่าน ท. ด้วยที่เป็นที่ไป แห่งดิฉัน” ดังนี้ อยู่แล้ว ในอารามของเดียรถีย์ ในที่ใกล้แห่งพระเชตวัน

เมื่อคนผู้เป็นอุบาสกออกจากพระนครแต่เช้าตรู่ด้วยหวังว่า จักถวายบังคมพระผู้มีพระภาค (นาง) ทำทีเหมือนอยู่ในพระเชตวันเข้าไปสู่พระนคร

ปาโตว / “ภควนฺตํ วนฺทิสฺสามา”ติ / นครา นิกฺขมนฺเต อุปาสกชเน, / เชตวเน วุตฺถา วิย หุตฺวา / นครํ ปวิสนฺตี,

ครั้นเมื่อชนผู้เป็นอุบาสก ออกไปอยู่ จากพระนคร (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา ท.) จักถวายบังคมซึ่งพระผู้มีพระภาค” ดังนี้ ในเวลาเช้านั่นเทียว, เป็นผู้ราวกะว่า อยู่แล้ว ในพระเชตวัน (เป็น) เข้าไปอยู่สู่พระนคร,

เมื่อคนผู้เป็นอุบาสกถามว่า ท่านอยู่ ณ ที่ไหน

“กุหึ วุตฺถาสี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เธอ) เป็นผู้อยู่แล้ว (ณ ที่) ไหน (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันชนผู้เป็นอุบาสก) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ประโยชน์อะไรของท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราอยู่

“กึ ตุมฺหากํ / มม วุตฺถฏฺฐาเนนา”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ประโยชน์) อะไร แก่ท่าน ท. ด้วยที่เป็นที่อยู่แล้ว แห่งดิฉัน” ดังนี้

โดยกาลล่วงไป ๑ เดือน ๒ เดือน เมื่อถูกถาม จึงกล่าวว่า เราอยู่ในพระคันธกุฏีเดียวกันกับพระสมณโคดมในพระเชตวัน

เอกมาสทฺวิมาสจฺจเยน ปุจฺฉิยมานา / “เชตวเน / สมเณน โคตเมน สทฺธึ / เอกคนฺธกุฏิยา วุตฺถมฺหี”ติ

ผู้- (อันชน ท.) -ถามอยู่ โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือนหนึ่งและเดือน ๒ (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ดิฉัน) เป็นผู้อยู่แล้ว ในพระคันธกุฏีหลังเดียวกัน กับ ด้วยพระสมณะ ผู้โคดม ในพระเชตวัน (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ยังความสงสัยให้เกิดขึ้นแก่ปุถุชนทั้งหลายว่า ข้อนั้นจริงหรือไม่หนอ

ปุถุชฺชนานํ / “สจฺจํ นุ โข เอตํ, / โน”ติ กงฺขํ อุปฺปาเทตฺวา

ยังความสงสัย ว่า “(อ.เรื่อง) นั่น เป็นเรื่องจริง (ย่อมเป็น) หรือ หนอ แล, หรือว่า (อ.เรื่อง นั่น เป็นเรื่องจริง ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้ ให้เกิดขึ้นแล้ว แก่ปุถุชน ท.

โดยกาลล่วงไป ๓-๔ เดือน เอาท่อนผ้าพันท้อง แสดงเพศของหญิงมีครรภ์

เตมาสจาตุมฺมาสจฺจเยน / ปิโลติกาหิ อุทรํ เวเฐตฺวา / คพฺภินีวณฺณํ ทสฺเสตฺวา

พันแล้ว ซึ่งท้อง ด้วยผ้าเก่า ท. โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๓ และเดือน ๔ แสดงแล้ว ซึ่งเพศแห่งหญิงมีครรภ์

ให้เหล่าชนอันธพาลถือเอาว่า ครรภ์บังเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระสมณโคดม

“สมณํ โคตมํ ปฏิจฺจ / คพฺโภ อุปฺปนฺโน”ติ / อนฺธพาเล คาหาเปตฺวา

(ยังชน ท.) ผู้ทั้งบอดทั้งเขลา ให้ถือเอาแล้ว ว่า “อ.สัตว์ผู้เกิดแล้วในครรภ์ เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัย ซึ่งพระสมณะ ผู้โคดม” ดังนี้

โดยกาลล่วงไป ๘-๙ เดือน ผูกไม้กลมไว้ที่ท้องห่มผ้าทับข้างบน

อฏฺฐนวมาสจฺจเยน / อุทเร ทารุมณฺฑลิกํ พนฺธิตฺวา / อุปริ ปฏฺเฏ ปารุปิตฺวา

ผูกแล้ว ซึ่งบังเวียนอันเป็นวิการแห่งไม้ ที่ท้อง โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๘ และเดือน ๙ ห่มแล้ว ซึ่งแผ่นผ้า ในเบื้องบน

ให้ทุบหลังมือและเท้าด้วยไม้คางโค แสดงอาการบวมขึ้น มีอินทรีย์บอบช้ำ

หตฺถปาทปิฏฺฐิโย / โคหนุเกน โกฏฺเฏาเปตฺวา / อุสฺสเท ทสฺเสตฺวา / กิลนฺตินฺทฺริยา หุตฺวา

(ยังบุคคล) ให้ทุบแล้ว ซึ่งหลังแห่งมือและเท้า ท. ด้วยไม้อันมีสัณฐานเพียงดังคางแห่งโค แสดงแล้ว ซึ่งอันบวมขึ้น ท. เป็นผู้มีอินทรีย์อันบอบช้ำแล้ว เป็น

เมื่อพระตถาคตประทับนั่งแสดงธรรมบนธรรมาสน์ที่ประดับแล้วในเวลาเย็น ไปสู่ธรรมสภายืนตรงพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว

สายณฺหสมเย / ตถาคเต อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา / ธมฺมํ เทเสนฺเต, / ธมฺมสภํ คนฺตฺวา / ตถาคตสฺส ปุรโต ฐตฺวา

ครั้นเมื่อพระตถาคต ประทับนั่งแล้ว บนที่เป็นที่นั่งของบุคคลผู้แสดงซึ่งธรรมอันบุคคลประดับแล้ว[๑] ทรงแสดงอยู่ ซึ่งธรรม ในสมัยในเวลาเย็นแห่งวัน ไปแล้ว สู่ที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกัน ยืนอยู่แล้ว ในเบื้องพระพักตร์ (ในเบื้องหน้า) ของพระตถาคต

---

[๑] **อลงฺกตธมฺมาสน** ที่เป็นที่นั่งของบุคคลผู้แสดงซึ่งธรรมอันบุคคลประดับแล้ว, ที่เป็นที่นั่งอันควรแล้วเพื่ออันกล่าวซึ่งธรรมอันบุคคลประดับแล้ว, ธรรมมาสน์อันบุคคลประดับแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก อลงฺกต + ธมฺมาสน วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อลงฺกตญฺจ ตํ ธมฺมาสนญฺจาติ **อลงฺกตธมฺมาสนํ**. อันบุคคลประดับแล้วด้วย อันบุคคลประดับแล้วนั้น เป็นที่นั่งของบุคคลผู้แสดงซึ่งธรรมด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ธัมมาสนะ. คำว่า **ธมฺมาสน** สำเร็จรูปมาจาก ธมฺม + อาสน มัชเฌโลปีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส, ลบ เทสก ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ธมฺมสฺส เทสโก **ธมฺมเทสโก**. บุคคลผู้แสดงซึ่งธรรม ชื่อว่า ธัมมเทสกะ (ธมฺม + เทสก ฉ.ตัป.), ธมฺม-เทสกสฺส อาสนํ **ธมฺมาสนํ**. ที่เป็นที่นั่งแห่งบุคคลผู้แสดงซึ่งธรรม ชื่อว่า ธัมมาสนะ, อีกนัยหนึ่ง เป็นมัชเฌโลปีทุติยาตัปปุริสสมาส, ลบ กเถตุํ ยุตฺต ศัพท์ มีรูปวิเคราะห์ว่า ธมฺมํ กเถตุํ ยุตฺตํ อาสนํ **ธมฺมาสนํ**. ที่เป็นที่นั่งอันควรแล้วเพื่ออันกล่าวซึ่งธรรม ชื่อว่า ธัมมาสนะ (ที่นั่งอันควรกล่าวธรรม). คำว่า **อาสน** สำเร็จรูปมาจาก อาส ธาตุ (อุปเวสเน = นั่ง) + ยุ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ, แปลง ยุ เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า อาสติ นิสีทติ เอตฺถาติ **อาสนํ**. ชื่อว่า อาสนะ เพราะเป็นที่นั่ง. **ธมฺมาสนนฺติ** ธมฺมเทสกาสนํ, ธมฺมํ วา กเถตุํ ยุตฺตาสนํ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา)

กล่าวว่า มหาสมณะ พระองค์ (ดีแต่) แสดงธรรมแก่มหาชนเท่านั้น

“มหาสมณ มหาชนสฺส ฯเปฯ คพฺภปริหารํ น ชานาสี”ติ

“มหาสมณ / มหาชนสฺส ตาว / ธมฺมํ เทเสสิ,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่มหาสมณะ (อ.ท่าน) ย่อมแสดง ซึ่งธรรม แก่มหาชน ก่อน,

เสียงของพระองค์ไพเราะ

มธุโร เต สทฺโท,

อ.เสียง ของท่าน เป็นเสียงไพเราะ (ย่อมเป็น),

พระโอษฐ์ของพระองค์สนิท

สมฺผุสิตํ เต ทนฺตาวรณํ,

อ.เนื้อเป็นเครื่องหุ้มซึ่งฟัน ของท่าน สนิทดีแล้ว,

ส่วนหม่อมฉันอาศัยพระองค์ได้เกิดมีครรภ์ครบกำหนดแล้ว

อหํ ปน / ตํ ปฏิจฺจ / คพฺภํ ลภิตฺวา / ปริปุณฺณคพฺภา ชาตา,

ส่วนว่า อ.ดิฉัน อาศัยแล้ว ซึ่งท่าน ได้แล้ว ซึ่งครรภ์ เป็นผู้มีครรภ์เต็มรอบแล้ว เป็นผู้เกิดแล้ว (ย่อมเป็น),

พระองค์ไม่ทรงทราบเรือนเป็นที่คลอดของหม่อมฉัน

เนว เม ปสูติฆรํ ชานาสิ,

(อ.ท่าน) ย่อมไม่ทราบนั่นเทียว ซึ่งเรือนเป็นที่คลอด ของดิฉัน,

ไม่ทรงทราบเครื่องครรภบริหารมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น

น สปฺปิเตลาทีนิ,

(อ.ท่าน ย่อม-) ไม่ (-ทราบ ซึ่งเภสัช ท.) มีเนยใสและน้ำมันเป็นต้น,

เมื่อไม่ทรงทำเอง ก็ไม่ตรัสบอกพระเจ้าโกศล หรืออนาถบิณฑิกะ หรือนางวิสาขามหาอุบาสิกา คนใดคนหนึ่ง แม้บรรดาอุปัฏฐากทั้งหลายว่า ท่านจงทำกิจที่ควรทำแก่นางจิญจมาณวิกานี้

สยํ อกโรนฺโต / อุปฏฺฐากานมฺปิ / อญฺญตรํ โกสลราชานํ วา / อนาถปิณฺฑิกํ วา / วิสาขํ วา มหาอุปาสิกํ / “อิมิสฺสา จิญฺจมาณวิกาย / กตฺตพฺพยุตฺตกํ กโรหี”ติ / น วเทสิ;

(อ.ท่าน) เมื่อไม่กระทำ ด้วยตนเอง ย่อมไม่กล่าว ว่า “(อ.ท่าน) จงกระทำ (ซึ่งกิจ) อันควรแล้ว แก่กิจอันตนพึงกระทำ แก่นางจิญจมาณวิกา นี้” ดังนี้ (กะ-) แม้แห่งอุปัฏฐาก ท. หนา (-อุปัฏฐาก) คนใดคนหนึ่ง คือกะพระราชาพระนามว่าโกศล หรือ หรือว่า คือ (กะเศรษฐี) ชื่อว่า อนาถบิณฑิกะ หรือว่า คือกะมหาอุบาสิกา ชื่อว่าวิสาขา;

พระองค์ทรงรู้แต่จะอภิรมย์เท่านั้น

อภิรมิตฺเวว ชานาสิ,

(อ.ท่าน) ย่อมรู้ เพื่ออันอภิรมย์นั่นเทียว,

ไม่ทรงรู้ครรภบริหาร

คพฺภปริหารำ น ชานาสี”ติ

(อ.ท่าน) ย่อมไม่รู้ ซึ่งวัตถุเป็นเครื่องบริหารซึ่งครรภ์” ดังนี้

เป็นเหมือนพยายามจับก้อนคูถปามณฑลพระจันทร์ ฉะนั้น ด่าพระตถาคตในท่ามกลางบริษัทแล้ว

คูถปิณฺฑำ คเหตฺวา / จนฺทมณฺฑลำ ทูเสตุำ / วายมนฺตี วิย / ปริสมชฺเฌ ตถาคตำ อกฺโกสิ.

ผู้ราวกะว่า พยายามอยู่ เพื่ออัน- จับ- ซึ่งก้อนแห่งคูถ -แล้ว -จึงประทุษร้าย ซึ่งมณฑลแห่งพระจันทร์ ด่าแล้ว ซึ่งพระตถาคต ในท่ามกลางแห่งบริษัท.

พระตถาคตทรงงดธรรมกถาแล้ว เมื่อจะทรงบันลือเยี่ยงอย่างสีหะ จึงตรัสว่า น้องหญิง ความที่คำอันเจ้ากล่าวแล้วจะจริงหรือไม่ เราและเจ้าเท่านั้นย่อมรู้

ตถาคโต / ธมฺมกถำ ฐเปตฺวา / สีโห วิย อภินทนฺโต / “ภคินิ / ตยา กถิตสฺส / ตถภาวำ วา / วิตถภาวำ วา / อหเมว ตฺวญฺจ / ชานามา”ติ อาห.

อ.พระตถาคต ทรงพักไว้แล้ว ซึ่งธรรมกถา ทรงบันลือยิ่งอยู่ ราวกะ อ.สีหะ ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนน้องหญิง อ.อาตมานั่นเทียว ด้วย อ.เธอ ด้วย ย่อมรู้ ซึ่งความที่- (แห่งคำ) อัน- อันเธอ -กล่าวแล้ว -เป็นคำจริง หรือ หรือว่า ซึ่งความที่- (แห่งคำ อัน- อันเธอ -กล่าวแล้ว) เป็นคำไม่จริง” ดังนี้.

นางจิญจมาณวิกากล่าวว่า อย่างนั้น มหาสมณะ ข้อนั้นเกิดแล้วโดยความที่ท่านและหม่อมฉันทราบแล้ว

“อาม มหาสมณ / ตยา จ มยา จ / ญาตภาเวเนตำ ชาตนฺ”ติ.

(อ.นางจิญจมาณวิกา กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่มหาสมณะ เจ้าค่ะ (อ.เรื่อง) นั่น เกิดแล้ว โดยความเป็น- (แห่งเรื่อง) อันท่าน ด้วย อันดิฉัน ด้วย -ทราบแล้ว” ดังนี้.

เทพบุตรทำลายกลอุบายของนางจิญจมาณวิกา

ขณะนั้นอาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อน

ตสฺมึ ขเณ / สกฺกสฺส อาสนำ / อุณฺหาการำ ทสฺเสสิ.

ในขณะ นั้น อ.อาสนะ ของท้าวสักกะ แสดงแล้ว ซึ่งอาการอันร้อน.

ท้าวเธอทรงใคร่ครวญอยู่ก็ทราบว่า นางจิญจมาณวิกาย่อมด่าพระตถาคตด้วยคำไม่เป็นจริง

โส อาวชฺชมาโน / “จิญฺจมาณวิกา / ตถาคตำ อภูเตน / อกฺโกสตี”ติ ญตฺวา

(อ.ท้าวสักกะ) นั้น ทรงรำพึงอยู่ ทรงทราบแล้ว ว่า “อ.นางจิญจมาณวิกา ย่อมด่า ซึ่งพระตถาคตด้วยคำ อันไม่เป็นจริงแล้ว” ดังนี้

ทรงดำริว่า เราจักชำระเรื่องนี้ให้หมดจด จึงเสด็จมากับเทพบุตร ๔ องค์

“อิทำ วตฺถุำ โสเธสฺสามี”ติ / จตูหิ เทวปุตฺเตหิ สทฺธึ อาคมิ.

(ทรงดำริแล้ว) ว่า “(อ.เรา) ยังเรื่อง นี้ จักให้หมดจด” ดังนี้ มาแล้ว กับ ด้วยเทพบุตร ท. ๔.

เทพบุตรทั้งหลายแปลงเป็นลูกหนู กัดเชือกที่ผูกท่อนไม้กลมด้วยอันแทะทีเดียวเท่านั้น

เทวปุตฺตา / มูสิกโปตกา หุตฺวา / ทารุมณฺฑลิกสฺส พนฺธนรชฺชุเก / เอกปฺปหาเรเนว ฉินฺทึสุ.

อ.เทพบุตร ท. เป็นหนูผู้ลูกน้อย เป็น ตัดแล้ว ซึ่งเชือกเป็นเครื่องผูก- ซึ่งบังเวียนอันเป็นวิการแห่งไม้ -ท. ด้วยการประหารครั้งเดียวนั่นเทียว.

ลมพัดเวิกผ้าห่มขึ้น

ปารุตปฏฺ วาโต อุกฺขิปิ.

อ.ลม เพิกขึ้นแล้ว ซึ่งแผ่นผ้าอัน- (อันนางจิญจมาณวิกา) -ห่มแล้ว.

ไม้กลมพลัดตกลงบนหลังเท้าของนางจิญจมาณวิกานั้น

ทารุมณฺฑลํ ปตมานํ / ตสฺสา ปาทปิฏฺฐิยํ ปติ.

อ.ท่อนไม้อันกลม เมื่อตก ตกลงแล้ว บนหลังแห่งเท้า (ของนางจิญจมาณวิกา) นั้น.

ปลายเท้าทั้ง ๒ ข้างแตกแล้ว

อุโภ อคฺคปาทา ภิชฺชึสุ.

อ.ปลายแห่งเท้า ท. ทั้ง ๒ แตกแล้ว.

มนุษย์ทั้งหลายก็พูดว่า แน่ะนางกาลกรรณี เจ้าด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ่มเขฬะลงบนศีรษะ มีมือถือก้อนดินและท่อนไม้ ฉุดลากออกจากพระเชตวัน

มนุสฺสาปิ / “กาลกณฺณิ / สมฺมาสมฺพุทฺธํ อกฺโกสี”ติ / สีเส เขฬํ ปาเตตฺวา / เลฑฺฑุทณฺฑ-หตฺถา / เชตวนา นีหรึสุ.

แม้ อ.มนุษย์ ท. ยังน้ำลาย ให้ตกลงแล้ว บนศีรษะ (ด้วยอันกล่าว) ว่า “แน่ะนางกาลกรรณี (อ.เจ้า) ด่าแล้ว ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ดังนี้ ผู้มีก้อนดินและท่อนไม้ในมือ นำออกแล้ว จากพระเชตวัน.

นางจิญจมาณวิกาถูกแผ่นดินสูบ

ครั้นในเวลานางล่วงคลองพระเนตรของพระตถาคตไป แผ่นดินใหญ่แตกแยกให้ช่องแล้ว

อถสฺสา / ตถาคตสฺส จกฺขุปถํ อติกฺกนฺตกาเล / มหาปถวี ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิ.

ครั้งนั้น อ.แผ่นดินใหญ่ แยกแล้ว ได้ให้แล้ว ซึ่งช่อง ในกาลเป็นที่ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งคลองแห่งจักษุของพระตถาคต (แห่งนางจิญจมาณวิกา) นั้น.

เปลวไฟตั้งขึ้นจากอเวจี

อวีจิโต อคฺคิชาลา อุฏฺฐหิ.

อ.เปลวแห่งไฟ ตั้งขึ้นแล้ว จากนรกชื่อว่าอเวจี.

นางจิญจมาณวิกานั้นไปเกิดในอเวจี เป็นเหมือนห่มผ้ากัมพลที่ตระกูลให้

สา / กุลทตฺติยํ กมฺพลํ ปารุปมานา วิย / คนฺตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ.

(อ.นางจิญจมาณวิกา) นั้น ผู้ราวกะว่า ห่มอยู่ ซึ่งผ้ากัมพล อันอันตระกูลให้แล้ว ไปแล้ว บังเกิดแล้ว ในนรกชื่อว่าอเวจี.

ลาภสักการะของพวกอัญญเดียรถีย์เสื่อมแล้ว

อญฺญติตฺถิยานํ / ลาภสกฺกาโร ปริหายิ.

อ.ลาภและสักการะ ของอัญญเดียรถีย์ ท. เสื่อมรอบแล้ว.

(แต่กลับ) เจริญแก่พระทศพลโดยประมาณยิ่ง

ทสพลสฺส / ภิยฺโยโส มตฺตาย วฑฺฒิ.

(อ.ลาภและสักการะ) เจริญแล้ว โดยประมาณ โดยยิ่ง แก่พระทศพล.

ในวันรุ่งขึ้นพวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย นางจิญจมาณวิกาด่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ควรทักษิณาอันเลิศ ผู้มีคุณอันยิ่งอย่างนี้ ด้วยคำไม่จริง จึงถึงความพินาศใหญ่แล้ว

ปุนทิวเส / ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ / “อาวุโส / จิญฺจมาณวิกา / เอวํ อุฬารคุณํ อคฺคทกฺขิเณยฺยํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ / อภูเตน อกฺโกสิตฺวา / มหาวินาสํ ปตฺตา”ติ.

ในวันรุ่งขึ้น อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.นางจิญจมาณวิกา ด่าแล้ว ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ควรซึ่งทักษิณาอันเลิศ ผู้มีพระคุณอันยิ่ง อย่างนี้ (ด้วยคำ) อันไม่เป็นจริงแล้ว ถึงแล้ว ซึ่งความพินาศใหญ่” ดังนี้ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกัน.

พระศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ

สตฺถา อาคนฺตฺวา / “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว / เอตรหิ กถาย / สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อะไร หนอ ย่อมมี ในกาลนี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ด้วยถ้อยคำชื่อนี้

“อิมาย นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว) ชื่อนี้ (ย่อมมี ในกาลนี้)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เท่านั้นหามิได้ ถึงในกาลก่อน นางจิญจมาณวิกานั่น ก็ด่าเราด้วยคำไม่จริง ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้ว

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ปุพฺเพเปสา / มํ อภูเตน อกฺโกสิตฺวา / วินาสํ ปตฺตาเยวา”ติ วตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.นางจิญจมาณวิกา นั่น ด่าแล้ว ซึ่งเรา ด้วยคำอันไม่เป็นจริงแล้ว ย่อมถึง ซึ่งความพินาศ) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, แม้ในกาลก่อน (อ.นางจิญจมาณวิกา) นั่น ด่าแล้ว ซึ่งเรา (ด้วยคำ) อันไม่เป็นจริงแล้ว ถึงแล้วนั่นเทียว ซึ่งความพินาศ” ดังนี้

จึงตรัสมหาปทุมชาดกในทวาทสนิบาตนี้ให้พิสดารว่า

ผู้เป็นใหญ่ไม่เห็นโทษน้อยใหญ่ของผู้อื่นโดยประการ
ทั้งปวงแล้ว ไม่ทันพิจารณาเห็นเอง ไม่พึงลงอาชญา

“นาทิฏฺฐา ปรโต โทสํ อณุ๎ถูลานิ สพฺพโส
อิสฺสโร ปณเย ทณฺฑํ สามํ อปฺปฏิเวกฺขิยา”ติ

อิมํ ทฺวาทสนิปาเต / มหาปทุมชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ

ทรงยังมหาปทุมชาดก ในทวาทสนิบาต นี้ ว่า

“อ.บุคคลผู้เป็นใหญ่ ไม่เห็นแล้ว ซึ่งโทษ ทั้งละเอียดทั้งหยาบ (ของบุคคล) อื่น โดยประการทั้งปวง ไม่พิจารณาแล้ว ด้วยตนเอง ไม่พึงลง ซึ่งอาชญา” ดังนี้
ให้พิสดารแล้ว ตรัสแล้ว ว่า

พระโพธิสัตว์ถูกทิ้งลงในเหวแต่ไม่ตาย

(พระองค์ตรัสว่า) ได้ยินว่า ในกาลนั้นนางจิญจมาณวิกานั้น เป็นผู้ร่วมสามีของพระมารดาของพระโพธิสัตว์ทรงนามว่ามหาปทุมกุมาร เป็นอัครมเหสีของพระราชา เชิญชวนพระมหาสัตว์ด้วยอสัทธรรม

“ตทา กิเรสา ฯเปฯ สปตฺตี จิญฺจมาณวิกา”ติ.

“ตทา กิเรสา / มหาปทุมกุมารสฺส โพธิสตฺตสฺส / มาตุ สปตฺตี / รญฺโญ อคฺคมเหสี หุตฺวา / มหาสตฺตํ อสทฺธมฺเมน นิมนฺเตตฺวา

ได้ยินว่า ในกาลนั้น อ.นางจิญจมาณวิกานั่น เป็นอัครมเหสี ของพระราชา ผู้เป็นไปกับด้วยพระสวามี ของพระมารดา ของพระโพธิสัตว์ ชื่อว่ามหาปทุมกุมาร เป็น เชื้อเชิญแล้ว ซึ่งพระมหาสัตว์ ด้วยอสัทธรรม

ไม่ได้ความยินยอมของพระโพธิสัตว์นั้นแล้วทำประการแปลกในตนด้วยตนเอง แสดงอาการลวงว่าเป็นไข้

ตสฺส มนํ อลภิตฺวา / อตฺตนาว อตฺตนิ / วิปฺปการํ กตฺวา / คิลานาลยํ ทสฺเสตฺวา

ไม่ได้แล้ว ซึ่งพระทัย ของพระโพธิสัตว์นั้น กระทำแล้ว ซึ่งประการอันแปลก ในตน ด้วยตนเทียว แสดงแล้ว ซึ่งอันลวงว่าเป็นไข้

จึงกราบทูลแด่พระราชาว่า พระราชโอรสของพระองค์ยังหม่อมฉันผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ให้ถึงประการแปลกนี้

“ตว ปุตฺโต / มํ อนิจฺฉนฺตึ / อิมํ วิปฺปการํ ปาเปสี”ติ / รญฺโญ อาโรเจสิ.

กราบทูลแล้ว แด่พระราชาว่า อ.โอรส ของพระองค์ ยังหม่อมฉัน ผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ให้ถึงแล้ว ซึ่งประการอันแปลกนี้ ดังนี้

พระราชากริ้วทิ้งพระมหาสัตว์ไปในเหวเป็นที่ทิ้งโจร

ราชา กุทฺโธ / มหาสตฺตํ โจรปฺปปาเต ขิปิ.

อ.พระราชา กริ้วแล้ว ทรงโยนไปแล้ว ซึ่งพระมหาสัตว์ ในเหวเป็นที่ยังโจรให้ตกไป

ลำดับนั้นเทวดาผู้สิงอยู่ในท้องแห่งภูเขา (หุบเขา) รับพระมหาสัตว์นั้นแล้ว ให้ประดิษฐานอยู่ในห้องพังพานของพระยานาค

อถ นํ / ปพฺพตกุจฺฉิยํ อธิวตฺถา เทวตา / ปฏิคฺคเหตฺวา / นาคราชสฺส ผณคพฺเภ ฐเปสิ.

ครั้งนั้น อ.เทวดา ผู้สิงแล้ว ที่ท้องแห่งภูเขา รับเฉพาะแล้ว ซึ่งพระมหาสัตว์นั้น พักไว้แล้ว ในห้องแห่งพังพาน ของนาคผู้พระราชา

พระยานาคนำพระมหาสัตว์นั้นไปสู่ภพนาค ทรงรับรองด้วยราชสมบัติกึ่งหนึ่ง

นาคราชา / ตํ นาคภวนํ เนตฺวา / อุปฑฺฒรชฺเชน สมฺมาเนสิ.

อ.นาคผู้พระราชา นำไปแล้ว ซึ่งพระมหาสัตว์นั้น สู่ภพแห่งนาค ต้อนรับแล้ว ด้วยความเป็นแห่งพระราชา เข้าไปด้วยทั้งกึ่ง

พระมหาสัตว์นั้นอยู่ในภพนาคนั้นสิ้นปีหนึ่ง ใคร่จะบวชจึงมาสู่หิมวันตประเทศ บวชแล้วให้ฌานและอภิญญาบังเกิดแล้ว

โส ตตฺถ สํวจฺฉรํ วสิตฺวา / ปพฺพชิตุกาโม / หิมวนฺตปฺปเทสํ อาคนฺตฺวา / ปพฺพชิตฺวา / ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตสิ.

อ.พระมหาสัตว์นั้น ประทับอยู่แล้ว ในภพแห่งนาคนั้น ตลอดปี เป็นผู้ทรงประสงค์เพื่ออันผนวช เป็น เสด็จมาแล้ว สู่หิมวันตประเทศ ผนวชแล้ว ทรงยังฌานและอภิญญา ท. ให้บังเกิดแล้ว.

พระโพธิสัตว์ถวายพระโอวาทแก่พระราชา

ต่อมา พรานไพรผู้หนึ่งเห็นพระมหาสัตว์นั้นแล้วจึงกราบทูลแด่พระราชา

อถ นํ / เอโก วนจรโก ทิสฺวา / รญฺโญ อาโรเจสิ.

ครั้งนั้น อ.นายพรานผู้เที่ยวไปในป่า คนหนึ่ง เห็นแล้ว ซึ่งพระมหาสัตว์นั้น กราบทูลแล้ว แด่พระราชา

พระราชาเสด็จไปสู่สำนักของพระมหาสัตว์นั้นแล้ว มีปฏิสันถารอันพระมหาสัตว์ทำแล้ว ทรงทราบประพฤติเหตุนั้นทั้งหมด ทรงเชื้อเชิญพระมหาสัตว์ด้วยราชสมบัติ

ราชา / ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา / กตปฺปฏิสนฺถาโร / สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ ญตฺวา / มหาสตฺตํ รชฺเชน นิมนฺเตตฺวา

อ.พระราชา เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระมหาสัตว์นั้น ผู้มีปฏิสันถาร อันพระมหาสัตว์นั้นทรงกระทำแล้ว ทรงทราบแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น ทั้งปวง ทรงเชื้อเชิญแล้ว ซึ่งพระมหาสัตว์ ด้วยความเป็นแห่งพระราชา

อันพระมหาสัตว์นั้นถวายโอวาทว่า กิจด้วยราชสมบัติของหม่อมฉันไม่มี ก็พระองค์จงอย่าให้ราชธรรม ๑๐ ประการ กำเริบ ทรงละการถึงอคติเสียแล้วเสวยราชสมบัติโดยธรรมเถิด ดังนี้แล้ว

เตน / “มยฺหํ รชฺเชน / กิจฺจํ นตฺถิ, ตฺวํ ปน / ทส ราชธมฺเม อโกเปตฺวา / อคติคมนํ ปหาย / ธมฺเมน รชฺชํ กาเรหี”ติ โอวทิโต

ผู้- (อันพระมหาสัตว์) นั้น -ตรัสสอนแล้ว ว่า “อ.กิจ ด้วยความเป็นแห่งพระราชา ของหม่อมฉัน ย่อมไม่มี, ก็ อ.พระองค์ ทรงยังราชธรรม ท. ๑๐ ไม่ให้กำเริบแล้ว ทรงละแล้ว ซึ่งการถึงซึ่งอคติ ขอจง-(ทรงยังมหาชน) -ให้กระทำ ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา โดยธรรม” ดังนี้

เสด็จลุกจากอาสนะ ทรงกันแสงเสด็จไปสู่พระนคร จึงตรัสถามอำมาตย์ทั้งหลายในระหว่างหนทางว่า

อุฏฺฐายาสนา / โรทิตฺวา นครํ คจฺฉนฺโต / อนฺตรามคฺเค อมจฺเจ ปุจฺฉิ

เสด็จลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ กันแสงแล้ว เสด็จไปอยู่ สู่พระนคร ตรัสถามแล้ว ซึ่งอำมาตย์ ท. ในระหว่างแห่งหนทาง ว่า

เราถึงความพลัดพรากจากบุตรซึ่งสมบูรณ์ด้วยอาจาระอย่างนี้เพราะอาศัยใคร

“อหํ กึ นิสฺสาย / เอวํ อาจารสมฺปนฺเนน ปุตฺเตน / วิโยคํ ปตฺโต”ติ.

“อ.เรา อาศัยแล้ว ซึ่งใคร เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งความพลัดพราก จากบุตร ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยมารยาทอย่างนี้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

อำมาตย์กราบทูลว่า เพราะอาศัยพระอัครมเหสี พระเจ้าข้า

“อคฺคมเหสึ เทวา”ติ.

(อ.อำมาตย์ ท. กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.พระองค์ ทรงอาศัยแล้ว) ซึ่งพระอัครมเหสี (เป็นผู้ทรงถึงแล้ว ซึ่งความพลัดพราก จากพระโอรส ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระราชารับสั่งให้จับพระอัครมเหสีนั้นให้มีเท้าขึ้นแล้ว ทิ้งไปในเหวที่ทิ้งโจร เสด็จเข้าไปสู่พระนครเสวยราชสมบัติโดยธรรม

ราชา / ตํ อุทฺธปาทํ คเหตฺวา / โจรปปาเต ขิปาเปตฺวา / นครํ ปวิสิตฺวา / ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ.

อ.พระราชา ทรงจับแล้ว (ซึ่งพระอัครมเหสี) นั้น (กระทำ) ให้เป็นผู้มีเท้าในเบื้องบน (ทรงยังราชบุรุษ) ให้โยนไปแล้ว ในเหวเป็นที่ยังโจรให้ตกไป เสด็จเข้าไปแล้ว สู่พระนคร (ทรงยังมหาชน) ให้กระทำแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา โดยธรรม.

มหาปทุมกุมารในกาลนั้น ได้เป็นพระมหาสัตว์

ตทา มหาปทุมกุมาโร / มหาสตฺโต อโหสิ,

อ.มหาปทุมกุมาร ในกาลนั้น เป็นพระมหาสัตว์ ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้),

หญิงร่วมสามีของพระมารดา ได้เป็นนางจิญจมาณวิกา

มาตุ สปตฺตี / จิญฺจมาณวิกา”ติ.

(อ.หญิง) ผู้เป็นไปกับด้วยพระสวามี ของพระมารดา (ในกาลนั้น) เป็นนางจิญจมาณวิกา) ได้เป็นแล้ว ในกาลนี้)” ดังนี้.

พระศาสดาครั้นทรงประกาศเนื้อความนี้แล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ก็ขึ้นชื่อว่าบาปกรรม อันบุคคลผู้ละคำสัตย์ซึ่งเป็นธรรมอย่างเอกแล้ว ตั้งอยู่ในมุสาวาท ผู้มีปรโลกอันสละแล้ว ไม่พึงทำ ย่อมไม่มี ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา อิมมตฺถํ ปกาเสตฺวา / “ภิกฺขเว / เอกธมฺมํ หิ / สจฺจวจนํ ปหาย / มุสาวาเท ปติฏฺฐิตานํ / วิสฺสฏฺฐปรโลกานํ / อกตฺตพฺพํ ปาปกมฺมํ นาม นตฺถี”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ครั้นทรงประกาศแล้ว ซึ่งเนื้อความ นี้ ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ก็ ชื่อ อ.กรรมอันชั่ว อัน- (อันชน ท.) ผู้- ละ- ซึ่งคำสัตย์ อันเป็นธรรมอันเอก -แล้ว -จึงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในมุสาวาท ผู้มีโลกอื่นอันสละแล้ว -ไม่พึงกระทำ ย่อมไม่มี” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

บาปอันชนผู้ก้าวล่วงธรรมอย่างเอกเสีย ผู้มักพูดเท็จ
ผู้มีปรโลกอันล่วงเลยเสียแล้ว ไม่พึงทำ ย่อมไม่มี

“เอกธมฺมมตีตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตุโน
วิติณฺณปรโลกสฺส นตฺถิ ปาปํ อการิยนฺ”ติ.

อ.บาป อัน- อันสัตว์ผู้เกิด[๑] ผู้ล่วงไปแล้ว[๒] ซึ่งธรรมอันเอก ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ ผู้มีโลกอื่นอันล่วงเลยแล้ว[๓] -ไม่พึงกระทำ[๔] ย่อมไม่มี ดังนี้

---

๑ **อตีต** ล่วงไปแล้ว, ล่วงเลยแล้ว, ผ่านพ้นแล้ว, ล่วงพ้นแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก อติ บทหน้า + อิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) + ต ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อติกฺกมฺม อิโตติ **อตีโต**, “หุตฺวา อติกฺกนฺโต”ติ อตฺโถ. ล่วงแล้ว เป็นไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อตีตะ, อธิบายว่า เป็นแล้วจึงล่วงเลยไป (เคยเกิดขึ้นแล้วผ่านพ้นไป)

๒ **ชนฺตุ** ผู้เกิด, ผู้คร่ำคร่า, สัตว์, บุคคล. สำเร็จรูปมาจาก ชน ธาตุ (ชนเน = เกิด) + ตุ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ชายตีติ **ชนฺตุ**, ชนียเต กมฺมกิเลเสหีติ **ชนฺตุ**, ชายติ กมฺมกิเลเสหีติ วา **ชนฺตุ**, สตฺโต. ชันตุ คือ ผู้เกิด ผู้ที่กรรมและกิเลสทำให้เกิด หรือผู้เกิดเพราะกรรมและกิเลส ได้แก่ สัตว์, อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ชร ธาตุ (วโยหานิมฺหิ = ความเสื่อมแห่งวัย, แก่, คร่ำคร่า) + ตุ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ชิยตีติ **ชนฺตุ**. ชันตุ คือ ผู้คร่ำคร่า

๓ **วิติณฺณปรโลก** ผู้มีโลกอื่นอันล่วงเลยแล้ว, ผู้มีโลกอื่นอันสละแล้ว, ผู้ไม่สนใจโลกหน้า, ผู้ไม่คำนึงถึงโลกหน้า. สำเร็จรูปมาจาก วิติณฺณ + ปรโลก ตติยาตุลยาทิกรณพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า วิติณฺโณ วิสฏฺโฐ ปรโลโก เยนาติ **วิติณฺณปรโลโก**. โลกอื่นอันบุคคลใด ล่วงเลยแล้ว สละแล้ว เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า วิติณณปรโลกะ. **วิติณฺณ** สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + ตร ธาตุ (ตรเณ = ข้าม) + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ, แปลง ต เป็น อิณฺณ และลบ รฺ ที่สุดธาตุ, ลบสระหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า วิตรียิตฺถาติ **วิติณฺโณ**. (โลกอื่น) อันบุคคลล่วงเลยแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า วิติณณะ, **ปรโลก** สำเร็จรูปมาจาก ปร + โลก วิเสสนบุพพบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปโร จ โส โลโก จาติ **ปรโลโก**. อื่นด้วย อื่นนั้นเป็นโลกด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปรโลกะ (โลกอื่น, โลกหน้า, ปรโลก)

๔ **อการิย** ไม่พึงกระทำ, ไม่ควรกระทำ. สำเร็จรูปมาจาก น + การิย นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส แปลง น เป็น อ, มีรูปวิเคราะห์ว่า น การิยํ **อการิยํ**. (บาป) อันสัตว์ไม่พึงกระทำ ชื่อว่า อการิยะ. (ไม่พึงทำ, ไม่ควรทำ, ไม่กล้าทำ, ทำไม่ได้), **การิย** สำเร็จรูปมาจาก กร ธาตุ (กรณ = กระทำ) + ณฺย ปัจจัย ในกัมมสาธนะ ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา, ลง อิ อาคม มีรูปวิเคราะห์ด้วยบทของตน (สปท-วิคคหะ) ว่า กาตพฺพนฺติ **การิยํ**, (บาป) อันสัตว์พึงกระทำ ชื่อว่า การิยะ, หรือมีรูปวิเคราะห์ด้วยบทมิใช่ของตน (อสปทวิคคหะ) ว่า กรียเตติ **การิยํ**. (บาป) อันสัตว์ย่อมกระทำ ชื่อว่า อการิยะ

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอกธมฺมํ** คือ ซึ่งคำสัตย์

ตตฺถ เอกธมฺมนฺติ สจฺจํ.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งคำสัตย์ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **เอกธมฺมํ** ดังนี้.

บทว่า **มุสาวาทิสฺส** ความว่า บรรดาคำพูด ๑๐ คำ คำสัตย์แม้สักคำหนึ่ง ย่อมไม่มีแก่ผู้ใด อันผู้เห็นปานนี้ ชื่อว่าผู้มักพูดเท็จ

มุสาวาทิสฺสาติ / ยสฺส ทสสุ วจเนสุ / เอกมฺปิ สจฺจํ นตฺถิ, / เอวรูปสฺส มุสาวาทิโน.

(อ.อรรถ ว่า) อ.- ในคำ ท. ๑๐ หนา -คำสัตย์ แม้คำหนึ่ง ย่อมไม่มี (แก่สัตว์ผู้เกิด) ใด, (อันผู้สัตว์เกิด) ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ชื่อว่าผู้กล่าวเท็จโดยปกติ” ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **มุสาวาทิสฺส** ดังนี้.

บาทพระคาถา ว่า **วิติณฺณปรโลกสฺส** ได้แก่ ผู้มีปรโลกอันปล่อยเสียแล้ว

วิติณฺณปรโลกสฺสาติ วิสฺสฏฺฐปรโลกสฺส.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีโลกอื่นอันสละแล้ว ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **วิติณฺณปรโลกสฺส** ดังนี้.

ก็บุคคลเห็นปานนี้ย่อมไม่พบสมบัติ ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ มนุษยสมบัติ เทพสมบัติ นิพพานสมบัติ ในอวสาน

เอวรูโป หิ / มนุสฺสสมฺปตฺตึ เทวสมฺปตฺตึ / อวสาเน นิพฺพานสมฺปตฺตินฺติ / อิมา ติสฺโส สมฺปตฺติโย น ปสฺสติ.

(อ.อธิบาย ว่า) ก็ (อ.สัตว์ผู้เกิด) ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมไม่เห็น ซึ่งสมบัติ ท. ๓ เหล่านี้ คือ ซึ่งสมบัติในมนุษย์ ซึ่งสมบัติในเทวดา ซึ่งสมบัติคือพระนิพพาน ในกาลอันเป็นที่สุดลง (ดังนี้ อันบัณฑิตพึงทราบ).

สองบทว่า **นตฺถิ ปาปํ** ความว่า ความสงสัยว่า บาปชื่อนี้อันบุคคลนั้นคือผู้เห็นปานนั้นไม่พึงทำ ดังนี้ ย่อมไม่มี

นตฺถิ ปาปนฺติ / ตสฺส เอวรูปสฺส / อิทำ นาม ปาปํ / อกตฺตพฺพนฺติ นตฺถิ.

(อ.อรรถ ว่า กงฺขา อ.ความสงสัย) ว่า อ.บาป ชื่อ นี้ (อันสัตว์ผู้เกิด) นั้น คือว่า ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ไม่พึงกระทำ ดังนี้ ย่อมไม่มี (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **นตฺถิ ปาปํ** ดังนี้.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางจิญจมาณวิกา จบ

จิญฺจมาณวิกาวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งนางจิญจมาณวิกา (จบแล้ว).

๑๐. เรื่องอสทิสทาน

๑๐. อสทิสทานวตฺถุ.

๑๐. อ.เรื่องแห่งอสทิสทาน (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอสทิสทาน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ** เป็นต้น

น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺตีติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อสทิสทานํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งอสทิสทาน ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ** ดังนี้เป็นต้น.

พระราชาถวายทานแข่งกับราษฎร

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่งพระศาสดาเสด็จจาริกไปแล้ว มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร เสด็จเข้าไปสู่พระเชตวัน

เอกสฺมึ หิ สมเย / สตฺถา จาริกํ จริตฺวา / ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร / เชตวนํ ปาวิสิ.

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง อ.พระศาสดา เสด็จเที่ยวไปแล้ว สู่การเสด็จเที่ยวไป (เพื่อการเสด็จ-เที่ยวไป)[๑] ผู้มีภิกษุมีร้อย ๕ เป็นประมาณเป็นบริวาร ได้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่พระเชตวัน

พระราชาเสด็จไปวิหารทูลนิมนต์พระศาสดา ในวันรุ่งขึ้นทรงตระเตรียมอาคันตุกทานแล้ว จึงตรัสเรียกชาวพระนครว่า จงดูทานของเรา

ราชา วิหารํ คนฺตฺวา / สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา / ปุนทิวเส อาคนฺตุกทานํ สชฺเชตฺวา / “ทานํ เม ปสฺสนฺตู”ติ / นาคเร ปกฺโกสิ.

อ.พระราชา เสด็จไปแล้ว สู่วิหาร ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา ทรงตระเตรียมแล้ว ซึ่งทานเพื่อภิกษุผู้จรมา ในวันรุ่งขึ้น ทรงร้องเรียกแล้ว (ซึ่งชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.ชน ท. ผู้อยู่ในพระนคร) จงดู ซึ่งทาน ของเรา” ดังนี้.

---

[๑] **จาริกา** การเที่ยวไป. สำเร็จรูปมาจาก จาร + ณิก ปัจจัย อรรถสกัตถะ (อรรถเดิมของตน ไม่เกิดความหมายใหม่) + อา อิตถีปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า จาโร เอว **จาริกา**. การเที่ยวไปนั่นเทียว ชื่อว่า จาริกา (การเที่ยวไป). คำว่า **จาร** สำเร็จรูปมาจาก จร ธาตุ (จรณ = เที่ยวไป) + ณ ปัจจัย อรรถภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า จรณํ **จาโร**. การเที่ยวไป ชื่อว่า จาระ (การเที่ยวไป). บทว่า **จาริกํ** ลงทุติยาวิภัตติในอรรถ **กรรม** แปลว่า **สู่การเที่ยวไป** อีกนัยหนึ่ง ลงทุติยาวิภัตติในอรรถ **สัมปทานะ** แปลว่า **เพื่อการเที่ยวไป**. **จาริกนฺติ** จรณํ. จรณํ วา จาโร, โส เอว จาริกา. (สีลกฺขนฺธวคฺคฏีกา)

ชาวพระนครมาเห็นทานของพระราชาแล้ว ในวันรุ่งขึ้นทูลนิมนต์พระศาสดา ตระเตรียมทานแล้วส่ง (ข่าวไปกราบทูล) แด่พระราชาว่า ขอพระองค์ผู้เป็นสมมติเทพจงทอดพระเนตรทานของพวกข้าพระองค์

นาครา อาคนฺตฺวา / รญฺโญ ทานํ ทิสฺวา / ปุนทิวเส สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา / ทานํ สชฺเชตฺวา / "อมฺหากํ ทานํ เทโว ปสฺสตู"ติ / รญฺโญ ปหิณึสุ.

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร มาแล้ว เห็นแล้ว ซึ่งทาน ของพระราชา ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา ในวันรุ่งขึ้น จัดแจงแล้ว ซึ่งทาน ส่งไปแล้ว (ซึ่งข่าวสาส์น) แก่พระราชา (กล่าว) ว่า "อ.พระองค์ผู้สมมติเทพ ขอจงทอดพระเนตร ซึ่งทาน ของข้าพระองค์ ท." ดังนี้.

พระราชาเสด็จไปทอดพระเนตรทานของชาวพระนครเหล่านั้นแล้ว ทรงดำริว่า ทานอันยิ่งกว่าทานของเราอันชนเหล่านี้ทำแล้ว เราจักทำทานอีก จึงรับสั่งให้ตระเตรียมทานแล้วแม้ในวันรุ่งขึ้น

ราชา คนฺตฺวา / เตสํ ทานํ ทิสฺวา / "อิเมหิ มม ทานโต / อุตฺตริตรํ กตํ, / ปุน ทานํ กริสฺสามี"ติ / ปุนทิวเสปิ ทานํ สชฺเชสิ.

อ.พระราชา ทอดพระเนตรแล้ว ซึ่งทาน (ของชน ท. ผู้อยู่ในพระนคร) เหล่านั้น (ทรงดำริแล้ว) ว่า "(อ.ทาน) อันยิ่งกว่า กว่าทาน ของเรา (อันชน ท. ผู้อยู่ในพระนคร) เหล่านี้ กระทำแล้ว, (อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งทาน อีก" ดังนี้ ทรงจัดแจงแล้ว ซึ่งทาน แม้ในวันรุ่งขึ้น.

แม้ชาวพระนครเห็นทานนั้นแล้ว ในวันรุ่งขึ้นจึงตระเตรียม (ทาน) แล้ว ด้วยประการฉะนี้

นาคราปิ ตํ ทิสฺวา / ปุนทิวเส สชฺชยึสูติ.

(อ.ชน ท.) แม้ผู้อยู่ในพระนคร เห็นแล้ว (ซึ่งทาน) นั้น ตระเตรียมแล้ว (ซึ่งทาน) ในวันรุ่งขึ้น ดังนี้แล.

ด้วยอาการอย่างนี้ พระราชาไม่ทรงอาจเพื่อให้ชาวพระนครแพ้ได้เลย ชาวพระนครก็ไม่อาจเพื่อให้พระราชาแพ้ได้

เอวํ เนว ราชา / นาคเร ปราเชตุํ สกฺโกติ, / น นาครา ราชานํ.

อ.พระราชา ย่อมไม่ทรงอาจนั่นเทียว เพื่ออัน- (ยังชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร -ให้แพ้, (อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร (ย่อมไม่อาจ เพื่ออัน-) ยังพระราชา (-ให้ทรงแพ้) ด้วยประการฉะนี้.

ต่อมาในวาระที่ ๖ ชาวพระนครเพิ่มขึ้นร้อยเท่าพันเท่า

อถ ฉฏฺเฐ วาเร / นาครา / สตคุณํ สหสฺสคุณํ วฑฺเฒตฺวา,

ครั้งนั้น ในวาระ ที่ ๖ (อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร (ยังทาน) อันคูณด้วยร้อย อันคูณด้วยพัน ให้เจริญแล้ว,

ตระเตรียมทานโดยประการที่ใคร ๆ ไม่อาจจะพูดได้ว่า วัตถุชื่อนี้ไม่มีในทานของชาวพระนครเหล่านี้

ยถา น สกฺกา โหติ / "อิทํ นาม / อิเมสํ ทาเน นตฺถี"ติ วตฺตุํ, / เอวํ ทานํ สชฺชยึสุ.

ตระเตรียมแล้ว ซึ่งทาน โดย-, (อ.ทาน นั้น) เป็นทาน- (อันใคร ๆ) ไม่อาจ เพื่ออันกล่าว ว่า "(อ.วัตถุ) ชื่อ นี้ ย่อมไม่มี ในทาน (ของชน ท.) เหล่านี้" ดังนี้ ย่อมเป็น โดยประการใด, -ประการนั้น.

พระราชาทอดพระเนตรทานนั้นแล้วทรงดำริอยู่ว่า ถ้าเราจักไม่อาจเพื่อทำทานให้ยิ่งกว่าทานของชาวพระนครเหล่านี้ไซร้ ประโยชน์อะไรของเราด้วยชีวิตเล่า ดังนี้แล้ว ได้บรรทมดำริถึงอุบายอยู่

ราชา ตํ ทิสฺวา / “สจาหํ / อิเมสํ ทานโต / อุตฺตริตรํ กาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, / กึ เม ชีวิเตนา”ติ / อุปายํ จินฺเตนฺโต นิปชฺชิ.

อ.พระราชา ทรงเห็นแล้ว (ซึ่งทาน) นั้น (ทรงดำริแล้ว) ว่า “ถ้าว่า อ.เรา จักไม่อาจ เพื่ออันกระทำซึ่งทาน ให้เป็นทานยิ่งกว่า กว่าทาน (ของชน ท. ผู้อยู่ในพระนคร) เหล่านี้ ไซร้, (อ.ประโยชน์) อะไร แก่เรา ด้วยชีวิต” ดังนี้ บรรทม- ทรงดำริอยู่ -แล้ว ซึ่งอุบาย.

พระนางมัลลิกาทรงจัดแจงทาน

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกาเทวีเข้าไปเฝ้าท้าวเธอแล้วทูลถามว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า เพราะเหตุไร พระองค์จึงเป็นผู้บรรทมอย่างนี้ เพราะเหตุไรอินทรีย์ของพระองค์จึงเป็นดุจเหน็ดเหนื่อยแล้ว

อถ นํ / มลฺลิกา เทวี อุปสงฺกมิตฺวา / “กสฺมา มหาราช / เอวํ นิปนฺโนสิ, / เกน เต / อินฺทฺริยานิ กิลนฺตานิ วิยา”ติ ปุจฺฉิ.

ครั้งนั้น อ.พระเทวี พระนามว่ามัลลิกา เข้าไปเฝ้าแล้ว (ซึ่งพระราชา) นั้น ทูลถามแล้ว ว่า “ข้าแต่มหาบพิตร (อ.พระองค์) เป็นผู้บรรทมแล้ว อย่างนี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุไร, อ.อินทรีย์ ท. ของพระองค์เป็นราวกะว่า บอบช้ำแล้ว (ย่อมเป็น) เพราะเหตุไร” ดังนี้.

พระราชาตรัสว่า เทวี บัดนี้เธอยังไม่ทราบหรือ

ราชา อาห / “นทานิ ตฺวํ เทวิ ชานาสี”ติ.

อ.พระราชา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนเทวี ในกาลนี้ อ.เธอ ย่อมไม่รู้ (หรือ)” ดังนี้.

พระเทวีกราบทูลว่า หม่อมฉันยังไม่ทราบ พระเจ้าข้า

“น ชานามิ เทวา”ติ.

(อ.พระเทวี กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

ท้าวเธอตรัสบอกเนื้อความนั้นแก่พระนางแล้ว

โส ตสฺสา / ตมตฺถํ อาโรเจสิ.

(อ.พระราชา) นั้น ตรัสบอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น (แก่พระเทวี) นั้น.

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกากราบทูลท้าวเธอว่า ข้าแต่สมมติเทพ พระองค์อย่าทรงดำริเลย

อถ นํ มลฺลิกา อาห “เทว มา ฯเปฯ ทานํ สวิทหิสฺสามี”ติ.

อถ นํ มลฺลิกา อาห / “เทว มา จินฺตยิ,

ครั้งนั้น อ.พระนางมัลลิกา กราบทูลแล้ว (กะพระราชา) นั้น ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.พระองค์ อย่าทรงดำริแล้ว,

พระราชาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน อันชาวพระนครทั้งหลายให้พ่ายแพ้อยู่ พระองค์เคยทอดพระเนตรหรือ หรือเคยสดับแล้วที่ไหน

กหำ ตยา ปฐวิสฺสโร ราชา / นาคเรหิ ปราชิยมาโน / ทิฏฺฐปุพฺโพ วา / สุตปุพฺโพ วา,

อ.พระราชา ผู้ทรงเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ผู้- (อันชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร -ให้พ่ายแพ้อยู่ เป็นผู้- อันพระองค์ -ทรงเห็นแล้วในกาลก่อน หรือ หรือว่า เป็นผู้- (อันพระองค์) -ทรงสดับแล้วในกาลก่อน (ในที่) ไหน (ย่อมเป็น),

หม่อมฉันจักจัดแจงทานแทนพระองค์

อหนฺเต ทานำ สำวิทหิสฺสามี”ติ.

อ.หม่อมฉัน จักจัดแจง ซึ่งทาน แก่พระองค์” ดังนี้.

พระนางกราบทูลแด่ท้าวเธออย่างนี้ เพราะความที่พระนางเป็นผู้ใคร่จะจัดแจงอสทิสทานแล้ว

อิติสฺส สา / อสทิสทานำ สำวิทหิตุกามตาย / เอวำ วตฺวา

(อ.พระนางมัลลิกา) นั้น กราบทูลแล้ว (แก่พระราชา) นั้น อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะความที่- (แห่งพระองค์) -เป็นผู้ทรงประสงค์เพื่ออันทรงจัดแจง ซึ่งอสทิสทาน

กราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์จงรับสั่งให้เขาทำมณฑปสำหรับนั่งภายในวงเวียนด้วยไม้เรียบที่ทำด้วยไม้สาละและไม้ขานาง เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป

“มหาราช สาลกลฺยาณิปทเรหิ ฯเปฯ กาเรหิ มหาราชา”ติ.

“มหาราช / สาลกลฺยาณิปทเรหิ / ปญฺจนฺนำ ภิกฺขุสตานำ / อนฺโตอาวฏฺเฏ / นิสีทนมณฺฑปำ กาเรหิ,

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่มหาราชเจ้า (อ.พระองค์ ยังบุคคล) จงให้กระทำ ซึ่งมณฑปเป็นที่นั่ง ในภายในแห่งวงเวียน เพื่อร้อยแห่งภิกษุ ท. ๕ ด้วยไม้เรียบอันบุคคลกระทำแล้วด้วยไม้สาละและไม้ขานาง ท.,

พวกภิกษุที่เหลือจักนั่งภายนอกวงเวียน

เสสา พหิอาวฏฺเฏ นิสีทิสฺสนฺติ;

(อ.ภิกษุ ท.) ผู้เหลือ จักนั่ง ในภายนอกแห่งวงเวียน;

ขอจงรับสั่งให้ทำเศวตฉัตร ๕๐๐ คัน

ปญฺจ เสตจฺฉตฺตสตานิ กาเรหิ,

(อ.พระองค์ ยังบุคคล) จงให้กระทำ ซึ่งร้อยแห่งเศวตฉัตร ท. ๕,

ช้างประมาณ ๕๐๐ เชือก จักถือเศวตฉัตรเหล่านั้นยืนกั้นอยู่เบื้องบนแห่งภิกษุ ๕๐๐ รูป

ตานิ คเหตฺวา / ปญฺจสตา หตฺถี / ปญฺจนฺนำ ภิกฺขุสตานำ มตฺถเก / ธารยมานา ฐสฺสนฺติ,

อ.ช้าง ท. ตัวมีร้อย ๕ เป็นประมาณ ถือเอาแล้ว (ซึ่งร้อยแห่งเศวตฉัตร ท. ๕) เหล่านั้น จักยืนกั้นอยู่ บนกระหม่อม แห่งร้อยแห่งภิกษุ ท. ๕,

ขอจงรับสั่งให้ทำเรือสำเร็จด้วยทองคำอันมีสีสุก สัก ๘ ลำ หรือ ๑๐ ลำ

อฏฺฐ วา / ทส วา / รตฺตสุวณฺณนาวาโย กาเรหิ,

(อ.พระองค์ ยังบุคคล) จงให้กระทำ ซึ่งเรืออันเป็นวิการแห่งทองอันมีสีสุก ท. ๘ หรือ หรือว่า ๑๐,

เรือเหล่านั้นจักมี ณ ท่ามกลางมณฑป

ตา มณฺฑปมชฺเฌ ภวิสฺสนฺติ,

(อ.เรืออันเป็นวิการแห่งทองอันมีสีสุก ท.) เหล่านั้น จักมี ในท่ามกลางแห่งมณฑป,

เจ้าหญิงองค์หนึ่ง ๆ จักนั่งบดของหอมอยู่ในระหว่างภิกษุ ๒ รูป ๆ

ทฺวินฺนํ ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ อนฺตเร / เอเกกา ขตฺติยธีตา นิสีทิตฺวา / คนฺเธ ปีสิสฺสติ,

อ.พระธิดาแห่งกษัตริย์ องค์หนึ่ง ๆ จัก- ประทับนั่ง -บด ซึ่งของหอม ท. ในระหว่าง แห่งภิกษุ ท. ๒ ๆ,

เจ้าหญิงองค์หนึ่ง ๆ จักถือพัดยืนพัดภิกษุ ๒ รูป ๆ

เอเกกา ขตฺติยธีตา / วีชนึ อาทาย / เทฺว เทฺว ภิกฺขู / วีชยมานา ฐสฺสติ,

อ.พระธิดาแห่งกษัตริย์ องค์หนึ่ง ๆ ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งพัด จักประทับยืน พัดอยู่ ซึ่งภิกษุ ท. ๒ ๆ,

เจ้าหญิงที่เหลือจักนำของหอมที่บดแล้ว ๆ มาใส่ในเรือทองคำทั้งหลาย

เสสา ขตฺติยธีตโร / ปิฏฺฐปิฏฺเฐ คนฺเธ อาหริตฺวา / สุวณฺณนาวาสุ ปกฺขิปิสฺสนฺติ,

อ.พระธิดาแห่งกษัตริย์ ท. ผู้เหลือ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งของหอม ท. อัน- (อันพระธิดาแห่งกษัตริย์ ท.) ทั้งทรงบดแล้วทั้งทรงบดแล้ว จักทรงใส่เข้า ในเรืออันเป็นวิการแห่งทอง ท.,

บรรดาเจ้าหญิงเหล่านั้น เจ้าหญิงบางพวกจักถือกำดอกอุบลเขียว เคล้าของหอมที่ใส่ไว้ในเรือทองคำแล้ว จักให้ภิกษุรับเอากลิ่นอบ

ตาสุ / เอกจฺจา ขตฺติยธีตโร / นีลุปฺปลกลาเป คเหตฺวา / สุวณฺณนาวาสุ / ปกฺขิตฺตคนฺเธ อาโลเฬตฺวา / วาสํ คาหาเปสฺสนฺติ;

อ.- (ในพระธิดาแห่งกษัตริย์ ท.) เหล่านั้นหนา -พระธิดาแห่งกษัตริย์ ท. บางพวก ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งกำแห่งดอกอุบลเขียว ท. ทรงเคล้าแล้ว ซึ่งของหอมอันพระองค์ทรงใส่เข้าแล้ว ท. ในเรืออันเป็นวิการแห่งทอง ท. (ยังภิกษุ ท.) จักให้ถือเอา ซึ่งกลิ่นเป็นเครื่องอบ;

เพราะเจ้าหญิงไม่มีแก่ชาวพระนครเลยทีเดียว

นาครานํ หิ / เนว ขตฺติยธีตโร อตฺถิ,

เพราะว่า อ.พระธิดาแห่งกษัตริย์ ท. (ของชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร มีอยู่ หามิได้นั่นเทียว,

เศวตฉัตรก็ไม่มี

น เสตจฺฉตฺตานิ,

อ.เศวตฉัตร ท. (ของชน ท. ผู้อยู่ในนคร มีอยู่) หามิได้,

ช้างก็ไม่มี

น หตฺถิโน,

อ.ช้าง ท. (ของชน ท. ผู้อยู่ในพระนคร มีอยู่) หามิได้,

ชาวพระนครจักพ่ายแพ้ด้วยเหตุเหล่านี้

อิเมหิ การเณหิ / นาครา ปราชิสฺสนฺติ;

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร จักพ่ายแพ้ ด้วยเหตุ ท. เหล่านี้;

ข้าแต่มหาราช ขอพระองค์จงรับสั่งให้ทำอย่างนี้เถิด

เอวํ กาเรหิ มหาราชา”ติ.

ข้าแต่มหาราชเจ้า (อ.พระองค์ ยังบุคคล) จงให้กระทำ อย่างนี้” ดังนี้.

พระราชาทรงรับว่า ดีละ พระเทวี เรื่องอันงามเจ้าบอกแล้ว จึงรับสั่งให้ทำกิจทั้งสิ้น โดยทำนองที่พระนางกราบทูลแล้วทีเดียว

ราชา / “สาธุ เทวิ, / กลฺยาณนฺเต กถิตนฺ”ติ / ตาย กถิตนิยาเมเนว / สพฺพํ กาเรสิ.

อ.พระราชา (ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนเทวี อ.ดีละ, (อ.คำ) อันงาม อันเธอ กล่าวแล้ว” ดังนี้ (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว (ซึ่งกิจ) ทั้งปวง ตามทำนอง- (แห่งคำ อันพระนางมัลลิกา) นั้น -กราบทูลแล้วนั่นเทียว.

ก็ช้างเชือกหนึ่งยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

เอกสฺส ปน ภิกฺขุโน / เอโก หตฺถี นปฺปโหติ.

ก็ อ.ช้าง เชือกหนึ่ง ย่อมไม่เพียงพอ แก่ภิกษุ รูปหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกะพระนางมัลลิกาว่า นางผู้เจริญ ช้างเชือกหนึ่งยังไม่พอแก่ภิกษุรูปหนึ่ง เราจักทำอย่างไร

อถ ราชา มลฺลิกํ อาห / “ภทฺเท / เอกสฺส ภิกฺขุโน / เอโก หตฺถี นปฺปโหติ, / กึ กริสฺสามา”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระราชา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ อ.ช้าง เชือกหนึ่ง ย่อมไม่เพียงพอ แก่ภิกษุรูปหนึ่ง, (อ.เรา ท.) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้ กะพระนางมัลลิกา.

พระเทวีทูลถามว่า ช้าง ๕๐๐ เชือก ไม่มีหรือ พระเจ้าข้า

“กึ เทว / ปญฺจหตฺถิสตานิ นตฺถี”ติ.

(อ.พระนางมัลลิกา ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.ร้อยแห่งช้าง ๕ ท. ย่อมไม่มีหรือ” ดังนี้.

พระราชาตรัสว่า มีอยู่ เทวี แต่ช้างที่เหลือเป็นช้างดุร้าย ช้างเหล่านั้นพอเห็นภิกษุทั้งหลายเข้า ย่อมเป็นสัตว์ดุร้ายเหมือนลมเวรัมภา

“อตฺถิ เทวิ, / อวเสสา ปน ทุฏฺฐหตฺถิโน, / เต ภิกฺขู ทิสฺวาว / เวรมฺภวาตา วิย / จณฺฑา โหนฺตี”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนเทวี (อ.ร้อยแห่งช้าง ๕ ท.) มีอยู่, แต่ว่า (อ.ช้าง ท.) ตัวเหลือลง เป็นช้างอันโทษประทุษร้ายแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.ช้าง ท.) เหล่านั้น เห็นแล้วนั่นเทียว ซึ่งภิกษุ ท. เป็นสัตว์ดุร้าย ย่อมเป็น ราวกะ อ.ลมหัวด้วน ท.” ดังนี้.

พระเทวีกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันทราบที่เป็นที่ยืนถือฉัตรของลูกช้างซึ่งดุร้ายเชือกหนึ่ง

“เทว อหํ / เอกสฺส ทุฏฺฐหตฺถิโปตกสฺส / ฉตฺตํ คเหตฺวา / ติฏฺฐนฏฺฐานํ ชานามี”ติ.

(อ.พระนางมัลลิกา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.หม่อมฉัน ย่อมรู้ ซึ่งที่เป็นที่ยืน ถือเอา ซึ่งร่ม แห่งช้างตัวลูกน้อยตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว เชือกหนึ่ง” ดังนี้.

พระราชาตรัสถามว่า เราจักเอาช้างยืน ณ ที่ไหน

“กตฺถ นํ ฐเปสฺสามา”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) จักพักไว้ (ซึ่งช้างตัวลูกน้อยตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว) นั้น (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระเทวีกราบทูลว่า ยืน ณ ที่ใกล้ของพระผู้เป็นเจ้าชื่อว่าองคุลิมาล

“อยฺยสฺส องฺคุลิมาลสฺส สนฺติเก”ติ.

(อ.พระนางมัลลิกา กราบทูลแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท. จักพักไว้ ซึ่งช้างตัวลูกน้อยนั้น) ในสำนัก ของพระองคุลิมาล ผู้เป็นเจ้า” ดังนี้.

พระราชารับสั่งให้บุรุษทำแล้วอย่างนั้น

ราชา ตถา กาเรสิ.

อ.พระราชา (ทรงยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ลูกช้างสอดหางเข้าในระหว่างขา ได้ปรบหูทั้ง ๒ หลับตายืนอยู่แล้ว

หตฺถิโปตโก / วาลธึ อนฺตรสตฺถิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา / อุโภ กณฺเณ ปาเตตฺวา / อกฺขีนิ นิมฺมิเลตฺวา อฏฺฐาสิ.

อ.ช้างตัวลูกน้อย ใส่เข้าแล้ว ซึ่งหาง ในระหว่างแห่งขา ยังหู ท. ทั้ง ๒ ให้ตกแล้ว หลับแล้ว ซึ่งนัยน์ตา ท. ได้ยืนอยู่แล้ว.

มหาชนแลดูช้างที่ทรงเศวตฉัตรเพื่อพระเถระเท่านั้นด้วยคิดว่า นี้เป็นอาการของช้างดุร้ายชื่อเห็นปานนี้ (ท่าน) พระองคุลิมาลเถระย่อมทำได้

มหาชโน / “เอวรูปสฺส นาม / จณฺฑหตฺถิโน อยมากาโร, / อายสฺมา องฺคุลิมาลตฺเถโร กโรตี”ติ / เถรสฺส เสตจฺฉตฺตหตฺถิเมว โอโลเกสิ.

อ.มหาชน (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.อาการ) นี้ เป็นอาการ ของช้างตัวดุร้าย ชื่อ ตัวมีอย่างนี้เป็นรูป (ย่อมเป็น), อ.พระองคุลิมาลผู้เถระ ผู้มีอายุ ย่อมกระทำได้” ดังนี้ แลดูแล้ว ซึ่งช้างตัวทรงไว้ซึ่งเศวตฉัตรนั่นเทียว เพื่อพระเถระ.

พระราชาทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีตแล้ว ถวายบังคม พระศาสดา

ราชา ปณีตาหาเรน / พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา

อ.พระราชา ทรงอังคาสแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข[๑] ด้วยพระกระยาหาร อันประณีต ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สิ่งใดเป็นกัปปิยภัณฑ์หรือเป็นอกัปปิยภัณฑ์ในโรงทานนี้ หม่อมฉันย่อมถวายสิ่งนั้นทั้งหมดแด่พระองค์เท่านั้น

“ภนฺเต / ยํ อิมสฺมึ ทานคฺเค / กปฺปิยภณฺฑํ วา / อกปฺปิยภณฺฑํ วา, / สพฺพนฺตํ / ตุมฺหากเมว เทมี”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.วัตถุ) ใด ในโรงแห่งทาน นี้ เป็นกัปปิยภัณฑ์ หรือ หรือว่า เป็นอกัปปิยภัณฑ์ ย่อมเป็น, (อ.หม่อมฉัน) ย่อมถวาย (ซึ่งวัตถุ) นั้น ทั้งปวง แด่พระองค์นั่นเทียว” ดังนี้.

ทานที่พระนางมัลลิกาจัดชื่ออสทิสทาน

ก็ในทานนั้นแล ทรัพย์มีประมาณ ๑๔ โกฏิ เป็นอันพระราชาทรงบริจาคโดยวันเดียวเท่านั้น

ตสฺมึ โข ปน ทาเน / เอกทิวเสเนว / ปริจฺจตฺตํ จุทฺทสโกฏิธนํ โหติ.

ก็ อ.ทรัพย์มีโกฏิ ๑๔ เป็นประมาณ เป็นทรัพย์- (อันพระราชา) -ทรงบริจาคแล้ว โดยวันเดียว นั่นเทียว ในทาน นั้น แล ย่อมเป็น.

ก็ของ ๔ อย่าง คือ เศวตฉัตร ๑ บังลังก์สำหรับนั่ง ๑ เชิงบาตร ๑ ตั่งสำหรับเช็ดเท้า ๑ เป็นของ หาค่ามิได้เทียว เพื่อพระศาสดา

สตฺถุ ปน / เสตจฺฉตฺตํ / นิสีทนปลฺลงฺโก / อาธารโก / ปาทปีฐโกติ จตฺตาริ / อนคฺฆาเนว.

ก็ (อ.วัตถุ ท.) ๔ คือ อ.เศวตฉัตร อ.บัลลังก์เป็นที่ประทับนั่ง อ.เชิงบาตร อ.ตั่งน้อยเป็นที่รองซึ่ง พระบาท เป็นของหาค่ามิได้นั่นเทียว (ได้มีแล้ว) เพื่อพระศาสดา.

ใคร ๆ ผู้สามารถเพื่อทำทานเห็นปานนี้แล้ว ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ได้มีแล้วอีก

ปุน เอวรูปึ กตฺวา / พุทฺธานํ ทานํ นาม / ทาตุ สมตฺโถ นาโหสิ;

(อ.ใคร ๆ) ผู้สามารถ เพื่ออัน- กระทำ- (ซึ่งทาน) อันมีอย่างนี้เป็นรูป -แล้ว -จึงถวาย ชื่อ ซึ่งทาน แก่พระพุทธเจ้า ท. ไม่ได้มีแล้ว อีก;

---

[๑] **พุทฺธปฺปมุข** มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข, มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน. พุชฺฌิตา สจฺจานีติ **พุทฺโธ**. ผู้ทรงตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย ชื่อว่า พุทธะ (พุธ ธาตุ [อวคมเน = รู้] + ต ปัจจัย), โพเธตา ปชายาติ **พุทฺโธ**. ผู้ทรงยังหมู่สัตว์ให้รู้ตาม ชื่อว่า พุทธะ (พุธ ธาตุ + ณ การิต- ปัจจัย + ต ปัจจัย). ปกฏฺฐํ มุขํ อารมฺโภ อสฺสาติ **ปมุโข**. ผู้เป็นหัวหน้าที่สูงสุด ชื่อว่า ปมุขะ (ป + มุข), **ปมุข** เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ อาโท ปธาเน ปธมํ **ปมุขญฺจ ติลิงฺคิกํ**. (ธาน. ๙๓๒) ปธม และ **ปมุข** ศัพท์ เป็นได้ ๓ ลิงค์ มีอรรถ ๒ อย่าง คือ (๑) อาทิ เบื้องแรก (๒) **ปธาน** ความเป็นประธาน. พุทฺโธ ปมุโข ยสฺสาติ **พุทฺธปฺปมุโข**, ภิกฺขุสงฺโฆ. พระพุทธเจ้า เป็นประมุข แห่งหมู่แห่งภิกษุใด มีอยู่ เพราะเหตุนั้น หมู่แห่งภิกษุนั้น ชื่อว่า พุทธัปปมุขะ (พุทฺธ + ปมุข, ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส)

เพราะเหตุนั้นนั่นแล ทานนั้นจึงปรากฏว่า อสทิสทาน

เตเนว ตं / “อสทิสทานนฺ”ติ ปญฺญายิ.

เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (อ.ทาน) นั้น ปรากฏแล้ว ว่า “อ.อสทิสทาน” ดังนี้.

ได้ยินว่า อสทิสทานนั้นมีแต่พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ครั้งเดียวเท่านั้น

ตं กิร / สพฺพพุทฺธานํ เอกวารํ โหติเยว.

ได้ยินว่า (อ.อสทิสทาน) นั้น ย่อมมีนั่นเทียว สิ้นวาระเดียว เพื่อพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท.

สตรีเท่านั้นย่อมจัดแจง (ทาน) เพื่อพระศาสดาและภิกษุทั้งปวง

สตฺถุ จ / สพฺเพสญฺจ / อิตฺถีเยว สํวิทหติ.

อ.หญิงนั่นเทียว ย่อมจัดแจง เพื่อพระศาสดา ด้วย (เพื่อภิกษุ ท.) ทั้งปวง ด้วย.

ลักษณะของคนดีคนชั่ว

ก็อำมาตย์ของพระราชาได้มี ๒ คน คือ กาฬะ ๑ ชุณหะ ๑

รญฺโญ ปน / กาโฬ จ ชุณฺโห จาติ / เทฺว อมจฺจา อเหสุ.

ก็ อ.อำมาตย์ ท. ๒ คือ อ.อำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ ด้วย อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ ด้วย ของพระราชา ได้มีแล้ว.

บรรดาอำมาตย์ ๒ คน นั้น กาฬอำมาตย์คิดว่า โอ ความเสื่อมรอบแห่งราชตระกูล

เตสุ กาโฬ จินฺเตสิ “อโห ราชกุลสฺส ฯเปฯ นฏฺโ ราชกุลนฺ”ติ.

เตสุ กาโฬ จินฺเตสิ / “อโห ราชกุลสฺส ปริหานิ,

อ.- (ในอำมาตย์ ท. ๒) เหล่านั้นหนา -อำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ คิดแล้ว ว่า “โอ อ.ความเสื่อมรอบแห่งตระกูลของพระราชา,

ทรัพย์ประมาณ ๑๔ โกฏิ ถึงความสิ้นไปโดยวันเดียวเท่านั้น

เอกทิวเสเนว / จุทฺทสโกฏิธนํ ขยํ คจฺฉติ,

อ.ทรัพย์มีโกฏิ ๑๔ เป็นประมาณ ย่อมถึง ซึ่งความสิ้นไป โดยวันเดียวนั่นเทียว,

ภิกษุเหล่านี้บริโภคทานแล้วจักไปนอนหลับ

อิเม อิมํ ทานํ ภุญฺชิตฺวา / คนฺตฺวา นิปนฺนา นิทฺทายิสฺสนฺติ;

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านี้ ฉันแล้ว ซึ่งทาน นี้ ไปแล้ว ผู้นอนแล้ว จักหลับ;

โอ ราชตระกูลฉิบหายแล้ว

อโห นฏฺโ ราชกุลนฺ”ติ.

โอ อ.ตระกูลของพระราชา ฉิบหายแล้ว” ดังนี้.

ส่วนชุณหอำมาตย์คิดว่า แม้ ทานของพระราชา

ชุณฺโห ปน จินฺเตสิ “อโห รญฺโ ฯเปฯ ทานํ อนุโมทามี”ติ.

ชุณฺโห ปน จินฺเตสิ / “อโห รญฺโญ ทานํ,

ส่วนว่า อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ คิดแล้ว ว่า “โอ อ.ทาน ของพระราชา,

ก็ใคร ๆ ไม่ดำรงในความเป็นพระราชา ไม่อาจเพื่อถวายทานเห็นปานนี้ได้

น หิ สกฺกา / ราชภาเว อฏฺฐิเตน / เอวรูปํ ทานํ ทาตุ,

ก็ (อันใครๆ) ผู้ไม่ดำรงอยู่แล้ว ในความเป็นแห่งพระราชา ไม่อาจ เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน อันมีอย่างนี้เป็นรูป,

พระราชาชื่อว่าไม่ให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งปวงย่อมไม่มี

สพฺพสตฺตานํ / ปตฺตึ อเทนฺโต นาม นตฺถิ;

(อ.พระราชา) ชื่อว่า ผู้ไม่พระราชทานอยู่ ซึ่งส่วนบุญ แก่สัตว์ทั้งปวง ท. ย่อมไม่มี;

ก็เราอนุโมทนาทานนี้

อหํ ปน / อิทํ ทานํ อนุโมทามี”ติ.

ก็ อ.เรา ย่อมอนุโมทนา ซึ่งทาน นี้” ดังนี้.

ในที่สุดภัตกิจแห่งพระศาสดา พระราชาทรงรับบาตรเพื่อต้องการอนุโมทนา

สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน / ราชา / อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหิ.

อ.พระราชา ทรงรับแล้ว ซึ่งบาตร เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตร แห่งพระศาสดา.

พระศาสดาทรงดำริว่า พระราชาถวายมหาทานเหมือนให้ห้วงน้ำใหญ่เป็นไปอยู่

สตฺถา จินฺเตสิ “รญฺญา ฯเปฯ อุทาหุ โน”ติ.

สตฺถา จินฺเตสิ / “รญฺญา มโหฆํ ปวตฺเตนฺเตน วิย / มหาทานํ ทินฺนนฺ:

อ.พระศาสดา ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.ทานใหญ่ อันพระราชา ผู้ราวกะว่า ทรงยังห้วงน้ำใหญ่ ให้เป็นไปทั่วอยู่ ทรงถวายแล้ว;

มหาชนได้อาจเพื่อยังจิตให้เลื่อมใสหรือไม่หนอ

อสกฺขิ นุ โข มหาชโน / จิตฺตํ ปสาเทตุ, / อุทาหุ โน”ติ.

อ.มหาชน ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- ยังจิต -ให้เลื่อมใส หรือ หนอ แล, หรือว่า (อ.มหาชน) ไม่ (ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- ยังจิต -ให้เลื่อมใส)” ดังนี้.

พระองค์ทรงทราบวาระจิตของอำมาตย์เหล่านั้นแล้ว

โส เตสํ อมจฺจานํ / จิตฺตวารํ ญตฺวา

(อ.พระศาสดา) พระองค์นั้น ทรงทราบแล้ว ซึ่งวาระแห่งจิต (ของอำมาตย์ ท.) เหล่านั้น

ทรงทราบว่า ถ้าเราจักทำอนุโมทนาให้สมควรแก่ทานของพระราชาไซร้

“สเจ รญฺโญ ฯเปฯ ปติฏฺฐหิสฺสตี”ติ ญตฺวา

“สเจ รญฺโญ ทานสฺส / อนุจฺฉวิกํ อนุโมทนํ กริสฺสามิ;

ทรงทราบแล้ว ว่า “ถ้าว่า (อ.เรา) จักกระทำ ซึ่งการอนุโมทนา อันสมควร แก่ทาน ของพระราชาไซร้;

ศีรษะของกาฬอำมาตย์จักแตก ๗ เสี่ยง

กาฬสฺส สตฺตธา / มุทฺธา ผลิสฺสติ,

อ.ศีรษะ ของอำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ จักแตก โดยส่วน ๗,

ชุณหอำมาตย์จักตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล / ปติฏฺฐหิสฺสตี”ติ ญตฺวา

อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ จักตั้งอยู่เฉพาะ ในโสดาปัตติผล” ดังนี้

ทรงอาศัยความอนุเคราะห์ในกาฬอำมาตย์ จึงตรัสพระคาถา ๔ บาทเท่านั้น แด่พระราชาผู้ทรงถวายทานเห็นปานนี้ประทับยืนอยู่แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะไปสู่พระวิหาร

กาเฬ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ / เอวรูปํ ทานํ ทตฺวา / จิตสฺส รญฺโญ / จตุปฺปทิกํ คาถเมว วตฺวา / อุฏฺฐายาสนา วิหารํ คโต.

ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งความอนุเคราะห์ ในอำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถานั่นเทียว อันมีบท ๔ แด่พระราชา ผู้- ทรงถวาย- ซึ่งทาน อันมีอย่างนี้เป็นรูป -แล้ว -จึงประทับยืนอยู่แล้ว เสด็จลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ เสด็จไปแล้ว สู่พระวิหาร.

ตรัสสรรเสริญพระองคุลิมาล

ภิกษุทั้งหลายถามพระองคุลิมาลเถระว่า ผู้มีอายุ ท่านเห็นช้างดุร้ายยืนทรงฉัตร ไม่กลัวหรือหนอแล

ภิกฺขู องฺคุลิมาลตฺเถรํ ปุจฺฉึสุ / “กึ นุ โข อาวุโส / ทุฏฺฐหตฺถึ ฉตฺตํ ธาเรตฺวา / จิตฺตึ ทิสฺวา ภายสี”ติ.

อ.ภิกษุ ท. ถามแล้ว ซึ่งพระองคุลิมาลผู้เถระ ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.ท่าน) เห็นแล้ว ซึ่งช้างตัวอันโทษประทุษร้ายแล้ว ตัวยืน- กั้น -แล้ว ซึ่งฉัตร ย่อมกลัว หรือ หนอ แล” ดังนี้.

พระองคุลิมาลกล่าวว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย กระผมไม่กลัว

“น ภายามิ อาวุโส”ติ.

(อ.พระองคุลิมาลผู้เถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.กระผม) ย่อมไม่กลัว” ดังนี้.

ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองคุลิมาลย่อมพยากรณ์อรหัตผล

เต สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา อาหํสุ / “องฺคุลิมาโล ภนฺเต / อญฺญํ พฺยากโรตี”ติ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระองคุลิมาล ย่อมพยากรณ์ ซึ่งพระอรหัตผลอันบุคคลพึงรู้ทั่ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย องคุลิมาลย่อมไม่กลัว

สตฺถา “น ภิกฺขเว ฯเปฯ น ภายนฺตี”ติ วตฺวา

สตฺถา / “น ภิกฺขเว / องฺคุลิมาโล ภายติ,

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.องคุลิมาล ย่อมไม่กลัว,

เพราะว่าภิกษุทั้งหลายผู้เช่นกับบุตรของเรา เสมอด้วยโคผู้ตัวประเสริฐ ในระหว่างแห่งโคผู้คือพระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่กลัว ดังนี้แล้ว

ขีณาสวอุสภานำ หิ อนฺตเร / เชฏฺฐกอุสภสทิสา / มม ปุตฺตสทิสา ภิกฺขู / น ภายนฺตี”ติ วตฺวา

เพราะว่า อ.ภิกษุ ท. ผู้เช่นกับด้วยบุตร ของเรา ผู้เช่นกับด้วยโคผู้ตัวเจริญที่สุด ในระหว่างแห่งโคผู้คือพระขีณาสพ ท. ย่อมไม่กลัว” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถาในพราหมณวรรคว่า

เรากล่าวบุคคลผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แกล้วกล้า
ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ผู้ชนะโดยวิเศษ ผู้ไม่หวั่นไหว
ผู้ล้างแล้ว ผู้ตรัสรู้แล้ว นั้น ว่าเป็นพราหมณ์

พฺราหฺมณวคฺเค คาถมาห

“อุสภำ ปวรำ วีรำ มเหสึ วิชิตาวินำ
อเนชำ นฺหาตกำ พุทฺธำ ตมหำ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺ”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ในพราหมณวรรคว่า

“อ.เรา ย่อมเรียก (ซึ่งบุคคล) ผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แกล้วกล้า ผู้แสวงหาซึ่งคุณใหญ่โดยปกติ ผู้ชนะโดยวิเศษแล้ว ผู้ไม่หวั่นไหว ผู้อาบแล้ว ผู้รู้แล้ว นั้น ว่าเป็นพราหมณ์” ดังนี้.

แม้พระราชาถึงความโทมนัสทรงดำริว่า พระศาสดาไม่ทรงทำอนุโมทนาให้สมควรแก่เรา ผู้ถวายทานแล้วยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัทเห็นปานนี้ ตรัสเพียงพระคาถาเท่านั้นแล้วเสด็จลุกจากอาสนะไป

ราชาปิ โทมนสฺสปฺปตฺโต “เอวรูปาย ฯเปฯ กาตุ วฏฺฏตี”ติ

ราชาปิ / โทมนสฺสปฺปตฺโต / “เอวรูปาย ปริสาย มชฺเฌ / ทานำ ทตฺวา / จิตสฺส มยฺหำ / อนุจฺฉวิกำ อนุโมทนำ อกตฺวา / คาถเมว วตฺวา / สตฺถา อุฏฺฐายาสนา คโต,

แม้ อ.พระราชา ผู้ทรงถึงแล้วซึ่งความโทมนัส (ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.พระศาสดา ไม่ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา อันสมควร แก่เรา ผู้- ถวาย- ซึ่งทาน -แล้ว -จึงยืนอยู่แล้ว ในท่ามกลาง แห่งบริษัทผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถานั่นเทียว เสด็จลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ เสด็จไปแล้ว,

เราจักเป็นอันไม่ทำทานให้สมควรแก่พระศาสดา ทำทานอันไม่สมควรเสียแล้ว

มยา สตฺถุ อนุจฺฉวิกำ ทานำ อกตฺวา / อนนุจฺฉวิกำ กตำ ภวิสฺสติ,

อ.ทาน อันไม่สมควร เป็นทาน- อันเรา ไม่กระทำ- ซึ่งทาน อันสมควร แด่พระศาสดา -แล้ว -จึงกระทำแล้ว จักเป็น,

เราจักเป็นอันไม่ถวายกัปปิยภัณฑ์ ถวายแต่อกัปปิยภัณฑ์ถ่ายเดียวเสียแล้ว

กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา / อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนํ ภวิสฺสติ,

อ.ภัณฑะอันเป็นอกัปปิยะนั่นเทียว เป็นภัณฑะ- (อันเรา) ไม่ถวาย- ซึ่งภัณฑะอันเป็นกัปปิยะ -แล้ว -จึงถวายแล้ว จักเป็น,

เราพึงเป็นผู้อันพระศาสดาทรงขุ่นเคืองเสียแล้ว

สตฺถารา เม กุปิเตน ภวิตพฺพํ,

อันเรา เป็นผู้- อันพระศาสดา -ทรงพระพิโรธแล้ว พึงเป็น,

การทำอนุโมทนาอันสมควรแก่ทานของผู้ใดผู้หนึ่งนั้นแล จึงควร ดังนี้แล้ว

ยสฺส กสฺสจิ นาม / ทานานุรูปํ อนุโมทนํ / กาตุ วฏฺฏตี”ติ

อ.อัน- (อันพระศาสดา) -ทรงกระทำ ซึ่งการอนุโมทนา อันสมควรแก่ทาน (แก่บุคคล) ชื่อคนใดคนหนึ่ง ย่อมควร” ดังนี้

จึงเสด็จไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้กราบทูลคำนี้ว่า

วิหารํ คนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอตทโวจ

เสด็จไปแล้ว สู่พระวิหาร ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ได้กราบทูลแล้ว (ซึ่งพระดำรัส) นั่น ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานที่ควรจะถวายหม่อมฉันมิได้ถวายแล้วหรือหนอ

“กินฺนุ โข ฯเปฯ ทินฺนนฺ”ติ.

“กินฺนุ โข เม ภนฺเต / ทาตพฺพยุตฺตกํ ทานํ น ทินฺนํ,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ทาน อันควรแล้วแก่ความเป็นทาน- (อันบุคคล) -พึงให้ อันหม่อมฉัน ไม่ถวายแล้ว หรือ หนอ แล,

หรือหม่อมฉันมิได้ถวายกัปปิยภัณฑ์อันสมควรแก่ทาน ถวายแต่อกัปปิยภัณฑ์เท่านั้น

อุทาหุ / ทานานุรูปํ กปฺปิยภณฺฑํ อทตฺวา / อกปฺปิยภณฺฑเมว ทินฺนนฺ”ติ.

หรือว่า อ.ภัณฑะอันเป็นอกัปปิยะนั่นเทียว (อันหม่อมฉัน) ไม่ถวายแล้ว ซึ่งภัณฑะอันเป็นกัปปิยะอันสมควรแก่ทาน ถวายแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า นี่อย่างไร มหาบพิตร

“กิเมตํ มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.เหตุ) นั่น อะไร” ดังนี้.

พระราชากราบทูลว่า พระองค์ไม่ทรงทำอนุโมทนาที่สมควรแก่ทานของหม่อมฉัน

“น เม ตุมฺเหหิ / ทานานุจฺฉวิกา / อนุโมทนา กตา”ติ.

(อ.พระราชา กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.การอนุโมทนา อันสมควรแก่ทาน อันพระองค์ ไม่ทรงกระทำแล้ว แก่หม่อมฉัน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร พระองค์ถวายทานอันสมควรแล้วทีเดียว

“มหาราช อนุจฺฉวิกเมว ฯเปฯ ทานํ ทุทฺททนฺ”ติ.

“มหาราช / อนุจฺฉวิกเมว / เต ทานํ ทินฺนํ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.ทาน อันสมควรนั่นเทียว อันพระองค์ทรงถวายแล้ว,

ก็ทานนั่นชื่อว่าอสทิสทาน

เอตํ หิ อสทิสทานํ นาม,

ก็ (อ.ทาน) นั่น ชื่อว่า เป็นอสทิสทาน (ย่อมเป็น),

ใคร ๆ อาจเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งครั้งเดียวเท่านั้น

เอกสฺส พุทฺธสฺส / เอกวารเมว สกฺกา ทาตุ,

(อ.อสทิสทาน นั่น อันใคร ๆ) อาจ เพื่ออันถวาย แก่พระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง สิ้นวาระเดียวนั่นเทียว,

ธรรมดาทานเห็นปานนี้ เป็นของยากที่บุคคลจะถวายอีก

ปุน เอวรูปํ นาม / ทานํ ทุทฺททนฺ”ติ.

อ.ทาน ชื่อ อันมีอย่างนี้เป็นรูป เป็นทานอันบุคคลถวายได้โดยยาก อีก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรพระองค์จึงไม่ทรงทำอนุโมทนา ให้สมควรแก่ทานของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า

“อถ กสฺมา เม ภนฺเต / ทานานุรูปํ อนุโมทนํ น กริตฺถา”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่) (อ.พระองค์) ไม่ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา อันสมควรแก่ทาน แก่หม่อมฉัน เพราะเหตุไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เพราะบริษัทไม่บริสุทธิ์ มหาบพิตร

“ปริสาย อสุทฺธตฺตา มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.อาตมภาพ ไม่กระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา อันสมควรแก่ทาน แก่พระองค์) เพราะความที่- แห่งบริษัท -เป็นบริษัทไม่บริสุทธิ์แล้ว” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า โทษอะไรหนอแลของบริษัท พระเจ้าข้า

“โก นุ โข ภนฺเต / ปริสาย โทโส”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.โทษ อะไร หนอ แล (ย่อมมี) แก่บริษัท” ดังนี้.

พระราชาทรงเนรเทศอำมาตย์ชั่ว

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสบอกวาระจิตของอำมาตย์ทั้ง ๒ คน แล้ว ตรัสบอกความที่อนุโมทนาเป็นอันพระองค์อาศัยความอนุเคราะห์ในกาฬอำมาตย์ จึงไม่ทรงทำแล้วแก่ท้าวเธอ

อถสฺส สตฺถา / ทฺวินฺนมฺปิ อมจฺจานํ / จิตฺตวารํ อาโรเจตฺวา / กาเฬ อนุกมฺปํ ปฏิจฺจ / อนุโมทนาย อกตภาวํ อาจิกฺขิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสบอกแล้ว ซึ่งวาระแห่งจิต ของอำมาตย์ ท. แม้ ๒ (แก่พระราชา) นั้น ตรัสบอกแล้ว ซึ่งความที่- แห่งการอนุโมทนา -เป็นกิริยา- (อันพระองค์) -ไม่ทรงกระทำแล้ว เพราะอาศัยซึ่งความอนุเคราะห์ ในอำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ.

พระราชาตรัสถามว่า กาฬะ ได้ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้จริงหรือ

ราชา / “สจฺจํ กิร เต กาฬ / เอวํ จินฺติตนฺ”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระราชา ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนกาฬะ ได้ยินว่า (อ.ความคิด) อย่างนี้ อันท่าน คิดแล้ว จริงหรือ” ดังนี้,

เมื่อเขาทูลว่า จริง

“สจฺจนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ความคิด อย่างนี้ อันข้าพระองค์ คิดแล้ว) จริง” ดังนี้ (อันอำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า เมื่อเราพร้อมกับบุตรภรรยาของเรามิได้ถือเอาของมีอยู่ของท่าน ให้ของมีอยู่ของตนเบียดเบียนอะไรท่าน

“ตว สนฺตกํ ฯเปฯ เม นิกฺขมา”ติ

“ตว สนฺตกํ อคฺคเหตฺวา / มม ปุตฺตทาเรหิ สทฺธึ / มยิ อตฺตโน สนฺตกํ เทนฺเต, / ตุยฺหมฺปิ กา หานิ ?

(ตรัสแล้ว) ว่า “ครั้นเมื่อเรา กับ ด้วยบุตรและทาระ ท. ของเรา ไม่ถือเอาแล้ว ซึ่งวัตถุอันเป็นของมีอยู่ ของท่าน ถวายอยู่ ซึ่งวัตถุอันเป็นของมีอยู่ ของตน, อ.ความเบียดเบียน อะไร (ย่อมมี) แม้แก่ท่าน ?

สิ่งใดที่เราให้แก่ท่านแล้ว

ยํ เต มยา ทินฺนํ,

(อ.วัตถุ) ใด อันเรา ให้แล้ว แก่ท่าน,

สิ่งนั้นจงเป็นอันให้เลยทีเดียว

ตํ ทินฺนเมว โหตุ;

(อ.วัตถุ) นั้น เป็นวัตถุ- (อันเรา) -ให้แล้วนั่นเทียว จงเป็น;

แต่ท่านจงออกไปจากแว่นแคว้นของเรา ดังนี้แล้ว

รฏฺฐโต ปน / เม นิกฺขมา”ติ

แต่ว่า (อ.ท่าน) จงออกไป จากแว่นแคว้น ของเรา” ดังนี้

จึงทรงเนรเทศกาฬอำมาตย์นั้นออกจากแว่นแคว้น แล้วรับสั่งให้เรียกชุณหอำมาตย์มา ตรัสถามว่า ได้ยินว่า ท่านคิดอย่างนี้จริงหรือ

ตำ รญฺญา นีหริตฺวา / ชุณฺหำ ปกฺโกสาเปตฺวา / “สจฺจำ กิร / เต เอวำ จินฺติตนฺ”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ทรงนำออกแล้ว (ซึ่งอำมาตย์ชื่อว่ากาฬะ) นั้น จากแว่นแคว้น (ยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งอำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ ตรัสถามแล้ว ว่า “ได้ยินว่า (อ.ความคิด) อย่างนี้ อันท่าน คิดแล้ว จริงหรือ” ดังนี้,

เมื่อเขาทูลว่า จริง

“สจฺจนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ความคิด อย่างนี้ อันข้าพระองค์ คิดแล้ว) จริง” ดังนี้ (อันอำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ดีละ ลุง เราเลื่อมใส (ขอบใจ)

“สาธุ มาตุล, ฯเปฯ ทานำ เทหี”ติ

“สาธุ มาตุล, / ปสนฺโนสฺมิ,

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนลุง อ.ดีละ, (อ.เรา) เป็นผู้เลื่อมใสแล้ว ย่อมเป็น,

ท่านจงรับราชสมบัติของเราแล้วให้ทานสิ้น ๗ วัน โดยทำนองที่เราให้แล้วนั่นแล

ตฺวำ มม รชฺชำ คเหตฺวา / มยา ทินฺนนิยาเมเนว / สตฺต ทิวสานิ ทานำ เทหี”ติ

อ.ท่าน ถือเอาแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ของเรา จงถวาย ซึ่งทาน สิ้นวัน ท. ๗ โดยนิยาม-(แห่งทาน) อันเรา -ถวายแล้วนั่นเทียว” ดังนี้

ทรงมอบราชสมบัติแก่เขาสิ้น ๗ วันแล้ว จึงกราบทูลพระศาสดาว่า

ตสฺส สตฺตาหำ รชฺชำ นิยฺยาเทตฺวา / สตฺถารำ อาห

ทรงมอบให้แล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ตลอดวัน ๗ (แก่อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ) นั้น กราบทูลแล้ว กะพระศาสดา ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทอดพระเนตรการกระทำของคนพาล เขาได้ให้ความลบหลู่ในทานที่หม่อมฉันถวายแล้วอย่างนี้

“ปสฺสถ ภนฺเต / พาลสฺส การณำ, / มยา เอวำ / ทินฺเน ทาเน / ปหารำ อทาสี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ขอจงทอดพระเนตร ซึ่งการกระทำ แห่งคนพาล, (อ.คนพาล) ได้ให้แล้ว ซึ่งการประหาร ในทาน อัน- อันหม่อมฉัน -ถวายแล้ว อย่างนี้” ดังนี้.

คนตระหนี่ไปเทวโลกไม่ได้

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น มหาบพิตร ขึ้นชื่อว่าพวกคนพาลไม่ยินดีทานของผู้อื่น เป็นผู้มีทุคติเป็นที่ไป ณ เบื้องหน้า

สตฺถา “อาม มหาราช, ฯเปฯ สกฺคปรายนา เอว โหนฺตี”ติ วตฺวา

สตฺถา / “อาม มหาราช, / พาลา นาม / ปรสฺส ทานํ อนภินนฺทิตฺวา / ทุคฺคติปรายนา โหนฺติ,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ขอถวายพระพร (อ.อย่างนั้น), ชื่อ อ.คนพาล ท. ไม่ยินดียิ่งแล้ว ซึ่งทาน (ของบุคคล) อื่น เป็นผู้มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ย่อมเป็น,

ส่วนพวกนักปราชญ์อนุโมทนาทานแม้ของชนเหล่าอื่น จึงเป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าโดยแท้ ดังนี้แล้ว

ธีรา ปน / ปเรสมฺปิ ทานํ อนุโมทิตฺวา / สคฺคปรายนาเอว โหนฺตี”ติ วตฺวา

ส่วนว่า อ.นักปราชญ์ ท. อนุโมทนาแล้ว ซึ่งทาน (ของชน ท.) แม้เหล่าอื่น เป็นผู้มีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้านั่นเทียว ย่อมเป็น” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

พวกคนตระหนี่จะไปสู่เทวโลกไม่ได้เลย
พวกชนพาลแลย่อมไม่สรรเสริญทาน
ส่วนนักปราชญ์อนุโมทนาทานอยู่
เพราะเหตุนั้นนั่นเอง นักปราชญ์นั้น
จึงเป็นผู้มีสุขในโลกหน้า

อิมํ คาถมาห

“น เว กทริยา เทวโลกํ วชนฺติ,
พาลา หเว นปฺปสํสนฺติ ทานํ,
ธีโร จ ทานํ อนุโมทมาโน
เตเนว โส โหติ สุขี ปรตฺถา”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“(อ.ชน ท.) ผู้ตระหนี่[๑] ย่อมไป สู่เทวโลก[๒] หามิได้แล, อ.คนพาล ท. แล ย่อมไม่สรรเสริญ ซึ่งทาน, ส่วนว่า อ.นักปราชญ์ อนุโมทนาอยู่[๓] ซึ่งทาน, (อ.นักปราชญ์) นั้น เป็นผู้มีความสุข (ในโลก) อื่น ย่อมเป็น (เพราะบุญอันบังเกิดแล้วแต่การอนุโมทนาซึ่งทาน) นั้นนั่นเทียว” ดังนี้.

---

[๑] **กทริยา** ผู้ตระหนี่, คนตระหนี่. สำเร็จรูปมาจาก กุ + อริย กุบุพพบทกัมมธารยสมาส. คำว่า อริย สำเร็จรูปมาจาก อร ธาตุ (คมเน = ไป, ถึง) + ณฺย ปัจจัย, ลบ ณ, ลง อิ อาคม มีรูปวิเคราะห์ว่า ยถากฺกมํ ตา ตา คติโย อรนฺติ อุปคจฺฉนฺตีติ **อริยา**, สตฺตา. อริยะ คือ ผู้เข้าถึงคตินั้น ๆ ตามกรรม ได้แก่ สัตว์โลก. กุจฺฉิตา อริยา **กทริยา**, มจฺฉรี. กทริยะ คือ ผู้เข้าถึงคตินั้น ๆ ตามกรรมอันน่ารังเกียจ ได้แก่ คนตระหนี่

[๒] **เทวโลก** โลกของเทวดา, เทวโลก. เทวานํ โลโก **เทวโลโก**. โลกของเทวดา ท. ชื่อว่า เทวโลกะ (เทว + โลก ฉ.ตัป.)

[๓] **อนุโมทมาน** ยินดีอยู่, อนุโมทนาอยู่. สำเร็จรูปมาจาก อนุ บทหน้า + มุท ธาตุ (หาเส = ร่าเริง) + อ ปัจจัย + มาน ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อนุโมทตีติ **อนุโมทมาโน** (ยินดีอยู่). ตามปกติ อนฺต และ มาน ปัจจัย มักไม่เป็นประธานคุมพากย์ในประโยค แต่ในบางแห่งก็เป็นกิริยาคุมพากย์ได้ เหมือนอุทาหรณ์ในพระบาลีว่า ตโยเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา **สนฺโต สํวิชฺชมานา** โลกสฺมึ. (อ. ติก. ๒๐/๒๓/๑๑๖) ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวก มีอยู่ หาได้อยู่ ในโลก. คำว่า **สนฺต** มาจาก อส ธาตุ + อ ปัจจัย + อนฺต ปัจจัย, **สํวิชฺชมาน** มาจาก สํ บทหน้า + วิท ธาตุ + ย ปัจจัย + มาน ปัจจัย ทั้ง ๒ บท เป็นกิริยาคุมพากย์ในที่นี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กทริยา** คือ ผู้มีความตระหนี่ถี่เหนียวแน่น

ตตฺถ กทริยาติ ถทฺธมจฺฉริโน.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีความตระหนี่อันกระด้าง (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **กทริยา** ดังนี้.

ผู้ไม่รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า ชื่อว่าพวกพาล

พาลาติ อิธโลกปรโลกตฺถํ อชานนกา.

(อ.ชน ท.) ผู้ไม่รู้ ซึ่งประโยชน์ในโลกนี้และโลกอื่น ชื่อว่า **พาลา**.

บัณฑิต ชื่อว่าธีรชน

ธีโรติ ปณฺฑิโต.

อ.บัณฑิต ชื่อว่า **ธีโร**.

สองบทว่า **สุขี ปรตฺถ** ความว่า ธีรชนนั้นเมื่อเสวยทิพยสมบัติ ชื่อว่าเป็นผู้มีความสุขในโลกหน้า เพราะบุญอันสำเร็จแต่การอนุโมทนาทานนั้นนั่นเอง

สุขี ปรตฺถาติ / เตเนว โส ทานานุโมทนปุญฺเญน / ปรโลเก ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวมาโน / สุขี โหตีติ.

(อ.อรรถ) ว่า (อ.นักปราชญ์) นั้น เสวยอยู่ ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ ชื่อว่าเป็นผู้มีความสุข ในโลกอื่นย่อมเป็น เพราะบุญอันบังเกิดแล้วแต่การอนุโมทนาซึ่งทาน นั้นนั่นเทียว ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **สุขี ปรตฺถ** ดังนี้.

ในเวลาจบเทศนา ชุณหอำมาตย์ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / ชุณฺโห โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว

สมฺปตฺตปริสายปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว.

ชุณหอำมาตย์ครั้นเป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ถวายทานโดยทำนองที่พระราชาถวายแล้วสิ้น ๗ วัน เหมือนกัน ดังนี้แล

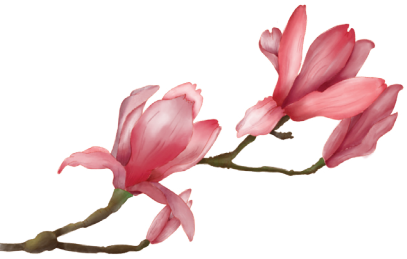
ชุณฺโห โสตาปนฺโน หุตฺวา / สตฺตาหํ รญฺโญ ทินฺนนิยาเมเนว / ทานํ อทาสีติ.

อ.อำมาตย์ชื่อว่าชุณหะ เป็นพระโสดาบัน เป็น ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน โดยนิยาม- (แห่งทาน) อันพระราชา -ทรงถวายแล้วนั่นเทียว ตลอดวัน ๗ ดังนี้แล.

เรื่องอสทิสทาน จบ

อสทิสทานวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอสทิสทาน (จบแล้ว).

๑๑. เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี

๑๑. อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ.

๑๑. อ.เรื่องแห่งนายกาละผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของท่านอนาถบิณฑิกะ ชื่อว่ากาละ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ปฐพฺยา เอกรชฺเชน** เป็นต้น

ปฐพฺยา เอกรชฺเชนาติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / กาลํ นาม อนาถ-ปิณฺฑิกสฺส / ปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งบุตร ของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ ชื่อว่า กาละ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ปฐพฺยา เอกรชฺเชน** ดังนี้เป็นต้น.

บิดาจ้างบุตรให้ฟังธรรม

ได้ยินว่า นายกาละนั้นเป็นบุตรเศรษฐีผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธาเช่นนั้น ก็ไม่ปรารถนาจะไปสู่สำนักของพระศาสดาเลย

โส กิร / ตถาวิธสฺส สทฺธาสมฺปนฺนสฺส / เสฏฺฐิโน ปุตฺโต หุตฺวา / เนว สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตุ,

ได้ยินว่า (อ.นายกาละ) นั้น เป็นบุตร ของเศรษฐี ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา ผู้มีประการอย่างนั้น เป็น (ย่อม-) ไม่ (-ปรารถนา) นั่นเทียว เพื่ออันไป สู่สำนัก ของพระศาสดา,

ไม่ปรารถนาจะเห็นในเวลาพระศาสดาเสด็จมาสู่เรือน

น เคหํ อาคตกาเล ทฏฺฐุ,

(ย่อม-) ไม่ (-ปรารถนา) เพื่ออันเฝ้า ในกาลเป็นที่เสด็จมาแล้ว สู่เรือน (แห่งพระศาสดา นั้น),

ไม่ปรารถนาจะฟังธรรม

น ธมฺมํ โสตุ,

(ย่อม-) ไม่ (-ปรารถนา) เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม,

ไม่ปรารภนาจะทำการขวนขวายแก่สงฆ์

น สงฺฆสฺส เวยฺยาวจฺจํ กาตุ อิจฺฉติ;

ย่อมไม่ปรารถนา เพื่ออันกระทำ ซึ่งการงานแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย แก่พระสงฆ์,

แม้ถูกบิดาพูดว่า เจ้าอย่าทำอย่างนี้ พ่อ ก็ไม่ฟังคำของท่าน

ปิตรา / “มา เอวํ ตาต กรี”ติ วุตฺโตปิ / ตสฺส วจนํ น สุณาติ.

แม้ผู้- อันบิดา -กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เจ้า) อย่ากระทำแล้ว อย่างนี้” ดังนี้ ย่อมไม่ฟังซึ่งคำ (ของบิดา) นั้น.

ลำดับนั้น บิดาของเขาคิดว่า เจ้ากาละนี้เมื่อถือทิฏฐิเห็นปานนี้เที่ยวไป จักเป็นผู้มีอเวจีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

อถสฺส ปิตา จินฺเตสิ “อยํ เอวรูปํ ฯเปฯ นํ ภินฺทิสฺสามี”ติ.

อถสฺส ปิตา จินฺเตสิ / “อยํ เอวรูปํ ทิฏฺฐึ คเหตฺวา วิจรนฺโต / อวีจิปรายโน ภวิสฺสติ;

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของนายกาละ) นั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.นายกาละ) นี้ ถือเอาแล้ว ซึ่งทิฏฐิ อันมีอย่างนี้เป็นรูป เที่ยวไปอยู่ เป็นผู้มีนรกชื่อว่าอเวจีเป็นที่ไปในเบื้องหน้า จักเป็น;

ก็เมื่อเรายังเห็นอยู่ บุตรของเราพึงไปสู่นรก ข้อนั้นไม่สมควรแก่เราเลย

น โข ปน เม / ตํ ปฏิรูปํ, / ยํ, มยิ ปสฺสนฺเต, / มม ปุตฺโต / นิรยํ คจฺเฉยฺย;

ก็, ครั้นเมื่อเรา เห็นอยู่, อ.บุตร ของเรา พึงไป สู่นรก ใด, (มม ปุตฺตสฺส นิรยํ คมนํ อ.การไป สู่นรกแห่งบุตร ของเรา) นั้น เป็นการสมควร แก่เรา (ย่อมเป็น) หามิได้ แล;

ก็ขึ้นชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่เพ่งเล็งเพราะการให้ทรัพย์ ไม่มีในโลกนี้เลย

อิมสฺมึ โข ปน โลเก / ธนทาเนน / อนภิชฺฌนกสตฺโต นาม นตฺถิ,

ก็ ชื่อ อ.สัตว์ผู้ไม่เพ่งเล็ง ด้วยการให้ซึ่งทรัพย์ ย่อมไม่มี ในโลก นี้ แล,

เราจักทำลายทิฏฐิของบุตรนั้นด้วยทรัพย์

ธเนน นํ ภินฺทิสฺสามี”ติ.

(อ.เรา) จักทำลาย (ซึ่งทิฏฐิ ของบุตร ของเรา) นั้น ด้วยทรัพย์” ดังนี้.

ลำดับนั้น เศรษฐีพูดกะนายกาละนั้นว่า พ่อ เจ้าจงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ไปสู่วิหารฟังธรรมแล้วมาเถิด เราจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เจ้า

อถ นํ อาห / “ตาต / อุโปสถิโก หุตฺวา / วิหารํ คนฺตฺวา / ธมฺมํ สุตฺวา เอหิ, / กหาปณสตํ เต ทสฺสามี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.เศรษฐี) กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เจ้า) เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ เป็น ไปแล้ว สู่วิหารฟังแล้ว ซึ่งธรรม จงมา, (อ.เรา) จักให้ ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ แก่เจ้า” ดังนี้ (กะนายกาละ) นั้น.

นายกาละถามว่า จักให้หรือ พ่อ

“ทสฺสถ ตาตา”ติ.

(อ.นายกาละ ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พ่อ (อ.ท่าน) จักให้ (หรือ)” ดังนี้.

เศรษฐีกล่าวว่า จักให้ ลูก

“ทสฺสามิ ปุตฺตา”ติ.

(อ.เศรษฐี กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนบุตร (อ.เรา) จักให้” ดังนี้.

นายกาละนั้น รับปฏิญญา ๓ ครั้ง แล้ว เป็นผู้รักษาอุโบสถ ได้ไปสู่วิหารแล้ว

โส ยาวตติยํ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา / อุโปสถิโก หุตฺวา / วิหารํ อคมาสิ.

(อ.นายกาละ) นั้น รับแล้ว ซึ่งคำปฏิญญา[๑] สิ้นการกำหนดเพียงใดแห่งวาระที่ ๓ เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ เป็น ได้ไปแล้ว สู่วิหาร.

แต่กิจด้วยการฟังธรรมของเขาไม่มี

ธมฺมสฺสวเนน ปนสฺส / กิจฺจํ นตฺถิ;

แต่ว่า อ.กิจ ด้วยการฟังซึ่งธรรม ย่อมไม่มี (แก่นายกาละ) นั้น;

เขานอนในที่ตามความสำราญแล้วได้ไปบ้านแต่เช้าตรู่

ยถาผาสุกฏฺฐาเน สยิตฺวา / ปาโตว เคหํ อคมาสิ.

(อ.นายกาละ นั้น) นอนแล้ว ในที่อันสำราญอย่างไร ได้ไปแล้ว สู่เรือน ในเวลาเช้านั่นเทียว.

ลำดับนั้น บิดาของเขาพูดว่า บุตรของเราได้เป็นผู้รักษาอุโบสถ ท่านทั้งหลายจงนำข้าวต้มเป็นต้นมาแก่เขาเร็ว ดังนี้แล้ว ก็สั่งคนใช้ให้ให้

อถสฺส ปิตา / “ปุตฺโต เม อุโปสถิโก อโหสิ, / สีฆมสฺส ยาคุอาทีนิ / อาหรถา”ติ วตฺวา ทาเปสิ.

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของนายกาละ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “อ.บุตร ของเรา เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ ได้เป็นแล้ว, (อ.ท่าน ท.) จงนำมา (ซึ่งอาหารวัตถุ ท.) มีข้าวต้มเป็นต้น (แก่บุตร ของเรา) นั้น พลัน” ดังนี้ (ยังบุคคล) ให้ให้แล้ว.

นายกาละนั้นห้ามอาหารเสียด้วยพูดว่า เรายังมิได้รับกหาปณะจักไม่บริโภค

โส / “กหาปณํ อคฺคเหตฺวา / น ภุญฺชิสฺสามี”ติ / อาหารํ ปฏิกฺขิปิ.

(อ.นายกาละ) นั้น ห้ามแล้ว ซึ่งอาหาร (ด้วยคำ) ว่า “(อ.เรา) ไม่รับแล้ว ซึ่งกหาปณะ จักไม่บริโภค” ดังนี้.

ลำดับนั้น บิดาของเขาเมื่ออดทนการรบกวนไม่ได้ จึงให้ห่อกหาปณะแล้ว

อถสฺส ปิตา / ปีฬํ อสหนฺโต / กหาปณภณฺฑิกํ ทาเปสิ.

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของนายกาละ) นั้น ไม่อดกลั้นอยู่ ซึ่งการรบเร้า (ยังบุคคล) ให้ให้แล้ว ซึ่งห่อมีภัณฑะคือกหาปณะ.

---

[๑] **ปฏิญฺญา** คำรับรอง, การยืนยัน, คำปฏิญญา. ปฏิชานนํ **ปฏิญฺญา**. การรับรอง ชื่อว่า ปฏิญญา (ปติ + ญา ธาตุ [อวโพธเน = รู้] + กฺวิ, แปลง ตฺ เป็น ฏฺ, ซ้อน ญ, ลบ กฺวิ). เทฺว ปฏิญฺญา กาเยน วา ปฏิชานาติ วาจาย วา ปฏิชานาติ. ปฏิญญา มี ๒ อย่าง คือ ปฏิญญาด้วยกายและปฏิญญาด้วยวาจา

นายกาละนั้นต่อรับกหาปณะนั้นไว้ด้วยมือแล้วจึงบริโภคอาหาร

โส ตำ หตฺเถน คเหตฺวาว / อาหารำ ปริภุญฺชิ.

(อ.นายกาละ) นั้น รับแล้วนั่นเทียว (ซึ่งกหาปณะ) นั้น ด้วยมือ บริโภคแล้ว ซึ่งอาหาร.

ต่อมาในวันรุ่งขึ้น เศรษฐีส่งเขาไปด้วยพูดว่า พ่อ เราจักให้กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า เจ้ายืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดา เรียนเอาบทแห่งธรรมให้ได้บทหนึ่งแล้วพึงมา

อถ นำ ปุนทิวเส เสฏฺฐี / “ตาต กหาปณสหสฺสำ เต ทสฺสามิ; / สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา / เอกเมว ธมฺมปทำ อุคฺคณฺหิตฺวา / อาคจฺเฉยฺยาสี”ติ เปเสสิ.

ครั้งนั้น ในวันรุ่งขึ้น อ.เศรษฐี ส่งไปแล้ว (ซึ่งนายกาละ) นั้น (ด้วยคำ) ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เรา) จักให้ ซึ่งพันแห่งกหาปณะ แก่เจ้า; (อ.เจ้า) ยืนอยู่แล้ว ในเบื้องพระพักตร์ ของพระศาสดา เรียนเอาแล้ว ซึ่งบทแห่งธรรม บทหนึ่งนั่นเทียว พึงมา” ดังนี้.

เขาไปวิหารแล้วยืนตรงพระพักตร์ของพระศาสดา ได้เป็นผู้ใคร่จะเรียนเอาบทแห่งธรรมบทเดียวเท่านั้นแล้วหนีไป

โส วิหารำ คนฺตฺวา / สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา / เอกเมว ธมฺมปทำ อุคฺคณฺหิตฺวา / ปลายิตุกาโม อโหสิ.

(อ.นายกาละ) นั้น ไปแล้ว สู่วิหาร ยืนอยู่แล้ว ในเบื้องพระพักตร์ ของพระศาสดา เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- เรียนเอา- ซึ่งบทแห่งธรรม บทหนึ่งนั่นเทียว -แล้ว -จึงหนีไป ได้เป็นแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาได้ทรงทำอาการคือการกำหนดไม่ได้แก่เขา

อถสฺส สตฺถา / อสลฺลกฺขณาการำ อกาสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งอาการคืออันกำหนดไม่ได้ (แก่นายกาละ) นั้น.

เขากำหนดบทนั้นไม่ได้แล้ว จึงได้ยืนฟังแล้วเทียวด้วยคิดว่า เราจักเรียนบทต่อไป

โส ตำ ปทำ อสลฺลกฺเขตฺวา / “อุปริปทำ อุคฺคณฺหิสฺสามี”ติ / ฐตฺวา อสฺโสสิเยว.

(อ.นายกาละ) นั้น กำหนดไม่ได้แล้ว ซึ่งบท นั้น ได้- ยืน -ฟังแล้วนั่นเทียว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักเรียนเอา ซึ่งบทในเบื้องบน” ดังนี้.

นัยว่า ชนทั้งหลายเมื่อฟังอยู่ด้วยคิดว่า เราจักเรียนให้ได้ ชื่อว่าฟังโดยเคารพ

“อุคฺคณฺหิสฺสามี”ติ สุณนฺตาว กิร / สกฺกจฺจำ สุณนฺติ นาม.

ได้ยินว่า (อ.ชน ท.) เมื่อฟังนั่นเทียว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักเรียนเอา” ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมฟังโดยเคารพ.

ก็ธรรมดาเมื่อชนทั้งหลายฟังอยู่อย่างนี้ ธรรมย่อมให้โสดาปัตติมรรคเป็นต้น

เอวญฺจ นาม สุณนฺตานำ / ธมฺโม โสตาปตฺติมคฺคาทโย เทติ.

ก็ อ.ธรรม ย่อมให้ (ซึ่งมรรค ท.) มีโสดาปัตติมรรคเป็นต้น (แก่ชน ท.) ผู้ฟังอยู่ ชื่ออย่างนี้.

ถึงนายกาละนั้นก็ฟังอยู่ด้วยคิดว่า จักเรียนให้ได้

โสปิ / “อุคฺคณฺหิสฺสามี”ติ สุณาติ.

(อ.นายกาละ) แม้นั้น ย่อมฟัง (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักเรียนเอา” ดังนี้.

แม้พระศาสดาก็ทรงทำอาการคือการกำหนดไม่ได้แก่เขา

สตฺถาปิสฺส / อสลฺลกฺขณาการ กโรติ.

แม้ อ.พระศาสดา ย่อมทรงกระทำ ซึ่งอาการคืออันกำหนดไม่ได้ (แก่นายกาละ) นั้น.

เขากำลังยืนฟังอยู่เทียวด้วยคิดว่า จักเรียนบทต่อไป จึงตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

โส / “อุปริปทำ อุคฺคณฺหิสฺสามี”ติ / ฐตฺวา สุณนฺโตว / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐาติ.

(อ.นายกาละ) นั้น ยืน ฟังอยู่นั่นเทียว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักเรียนเอา ซึ่งบทในเบื้องบน” ดังนี้ ย่อมตั้งอยู่เฉพาะ ในโสดาปัตติผล.

บรรลุโสดาปัตติผลแล้วไม่รับค่าจ้าง

ในวันรุ่งขึ้น นายกาละนั้นเข้าไปสู่กรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขทีเดียว

โส ปุนทิวเส / พุทฺธปฺปมุเขน ภิกฺขุสงฺเฆน สทฺธึเยว / สาวตฺถึ ปาวิสิ.

ในวันรุ่งขึ้น (อ.นายกาละ) นั้น ได้เข้าไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าสาวัตถี กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข นั่นเทียว.

มหาเศรษฐีพอเห็นเขาก็คิดว่า วันนี้เราชอบใจอาการของบุตร

มหาเสฏฺฐี ตำ ทิสฺวาว / “อชฺช เม ปุตฺตสฺส / อากาโร รุจฺจตี”ติ จินฺเตสิ.

อ.มหาเศรษฐี เห็นแล้วนั่นเทียว (ซึ่งนายกาละ) นั้น คิดแล้ว ว่า “ในวันนี้ อ.อาการ ของบุตร ย่อมชอบใจ แก่เรา[๑]” ดังนี้

แม้นายกาละนั้นก็ได้มีความปริวิตกดังนี้ว่า โอหนอ วันนี้บิดาของเราไม่พึงให้กหาปณะในที่ใกล้พระศาสดา พึงปกปิดความที่เราเป็นผู้รักษาอุโบสถเพราะเหตุแห่งกหาปณะไว้

ตสฺสปิ เอตทโหสิ / “อโห วต / เม ปิตา / อชฺช สตฺถุ สนฺติเก / กหาปเณ น ทเทยฺย, / กหาปณการณา / มยฺหำ อุโปสถิกภาวำ ปฏิจฺฉาเทยฺยา”ติ.

(อ.ความคิด) นั่น ว่า “โอ หนอ ในวันนี้ อ.บิดา ของเรา ไม่พึงให้ ซึ่งกหาปณะ ท. ในสำนักของพระศาสดา, (อ.บิดา ของเรา) พึงปกปิด ซึ่งความที่- แห่งเรา -เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะ” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่นายกาละ) แม้นั้น.

---

[๑] **เม** แก่เรา. อมฺห + ส จตุตถีวิภัตติ แปลง อมฺห กับ ส เป็น เม, ลงจตุตถีวิภัตติในที่ประกอบกับ ทา ธาตุ, รุจ ธาตุ เป็นต้น, บทว่า **รุจฺจติ** สำเร็จรูปมาจาก รุจ ธาตุ [ปีติยำ = ยินดี] + ย ปัจจัย + ติ วัตตมานาวิภัตติ แปลง จฺย เป็น จ, ซ้อน จ บทนี้เป็นทิวาทิคณะ ลง ย ปัจจัย ในกัตตุวาจก ภาษาบาลีกับภาษาไทยใช้ต่างกันบ้าง เช่น รุจฺจติ สัฆสฺส. (ตามความบาลีว่า) ย่อมชอบใจ แก่พระสงฆ์ (ตามความไทยว่า) พระสงฆ์ย่อมชอบใจ

แต่พระศาสดาได้ทรงทราบความที่นายกาละนั้นเป็นผู้รักษาอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะแล้วในวันวาน

สตฺถา ปนสฺส / หีโย กหาปณการณา / อุโปสถิกภาวํ อญฺญาสิ.

ก็ อ.พระศาสดา ได้ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่- (แห่งนายกาละ) นั้น -เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ เพราะเหตุแห่งกหาปณะ ในวันวาน.

มหาเศรษฐีให้ถวายข้าวต้มแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว จึงสั่งให้ให้แม้แก่บุตร

มหาเสฏฺฐี / พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส / ยาคุ๎ ทาเปตฺวา / ปุตฺตสฺสปิ ทาเปสิ.

อ.มหาเศรษฐี (ยังบุคคล) ให้ถวายแล้ว ซึ่งข้าวต้ม แก่หมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข (ยังบุคคล) ให้ให้แล้ว แม้แก่บุตร.

นายกาละนั้นเป็นผู้นั่งนิ่งเทียว ดื่มข้าวต้ม เคี้ยวของควรเคี้ยว บริโภคภัตร

โส นิสีทิตฺวา / ตุณฺหีภูโตว ยาคุ๎ ปิวิ, / ขาทนียํ ขาทิ, / ภตฺตํ ภุญฺชิ.

(อ.นายกาละ) นั้น นั่งแล้ว ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้วนั่นเทียว ดื่มแล้ว ซึ่งข้าวต้ม, เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยวกิน, บริโภคแล้ว ซึ่งภัตร.

ในเวลาเสร็จภัตกิจของพระศาสดา มหาเศรษฐีให้บุคคลวางห่อกหาปณะพันหนึ่งไว้ตรงหน้าบุตรแล้ว

มหาเสฏฺฐี / สตฺถุ ภตฺตกิจฺจาวสาเน / ปุตฺตสฺส ปุรโต / สหสฺสภณฺฑิกํ ฐปาเปตฺวา

อ.มหาเศรษฐี (ยังบุคคล) ให้วางไว้แล้ว ซึ่งห่อมีภัณฑะคือพันแห่งกหาปณะ ในเบื้องหน้า ของบุตร ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตร แห่งพระศาสดา

พูดว่า พ่อ พ่อพูดว่า จักให้กหาปณะพันหนึ่งแก่เจ้า จึงให้เจ้าสมาทานอุโบสถส่งไปวิหาร

“ตาต อหํ ฯเปฯ อิทนฺเต สหสฺสนฺ”ติ.

“ตาต อหํ / ‘สหสฺสํ เต ทสฺสามี”ติ วตฺวา / อุโปสถํ สมาทเปตฺวา / วิหารํ ปหิณี,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ อ.เรา กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.เรา) จักให้ ซึ่งพันแห่งกหาปณะ แก่เจ้า’ ดังนี้ (ยังเจ้า) ให้สมาทานแล้ว ซึ่งอุโบสถ ส่งไปแล้ว สู่วิหาร,

นี้กหาปณะพันหนึ่งของเจ้า

อิทนฺเต สหสฺสนฺ”ติ.

(อ.พันแห่งกหาปณะ) นี้ เป็นพันแห่งกหาปณะ ของเจ้า (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

นายกาละนั้นเห็นกหาปณะที่บิดาให้เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดาแล้วละอายอยู่ จึงพูดว่า ผมไม่ต้องการด้วยกหาปณะทั้งหลาย

โส / สตฺถุ ปุรโต / กหาปเณ ทิยมาเน ทิสฺวา / ลชฺชนฺโต / “อลํ เม กหาปเณหี”ติ วตฺวา

(อ.นายกาละ) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งกหาปณะ ท. อัน- (อันเศรษฐี) -ให้อยู่ ในเบื้องพระพักตร์ ของพระศาสดา ละอายอยู่ กล่าวแล้ว ว่า “อ.อย่าเลย แก่ผม ด้วยกหาปณะ ท.” ดังนี้

แม้ถูกบิดาพูดว่า จงรับเถิด พ่อ ก็ไม่รับแล้ว

“คณฺห ตาตา”ติ / วุจฺจมาโนปิ น คณฺหิ.

แม้ผู้- (อันบิดา) -กล่าวอยู่ ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เจ้า) จงรับ” ดังนี้ ไม่รับแล้ว.

โสดาปัตติผลเลิศกว่าสมบัติทุกอย่าง

ลำดับนั้น บิดาของเขาถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วันนี้ข้าพระองค์ชอบใจอาการของบุตร

อถสฺส ปิตา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / “ภนฺเต / อชฺช เม ปุตฺตสฺส / อากาโร รุจฺจตี”ติ วตฺวา,

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของนายกาละ) นั้น ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวันนี้ อ.อาการ ของบุตร ย่อมชอบใจ แก่ข้าพระองค์” ดังนี้,

เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า อะไร มหาเศรษฐี

“กึ มหาเสฏฺฐี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนมหาเศรษฐี อ.อะไร” ดังนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว,

จึงกราบทูลว่า ในวันก่อนบุตรของข้าพระองค์นี้อันข้าพระองค์พูดว่า เราจักให้กหาปณะ ๑๐๐ แก่เจ้า ดังนี้แล้วส่งไปวิหาร

“มยา เอส ฯเปฯ น อิจฺฉตี”ติ อาห.

“มยา เอส / ปุริมทิวเส / ‘กหาปณสตํ เต ทสฺสามี’ติ วตฺวา / วิหารํ เปสิโต

กราบทูลแล้ว ว่า “(อ.บุตร ของข้าพระองค์) นั่น ผู้- อันข้าพระองค์ กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.เรา) จักให้ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ แก่เจ้า’ ดังนี้ -ส่งไปแล้ว สู่วิหาร ในวันอันมีในกาลก่อน

ในวันรุ่งขึ้นยังไม่ได้รับกหาปณะแล้วไม่ปรารถนาจะบริโภค

ปุนทิวเส / กหาปเณ อคฺคเหตฺวา / ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉิ;

ไม่รับแล้ว ซึ่งกหาปณะ ท. ในวันรุ่งขึ้น ไม่ปรารถนาแล้ว เพื่ออันบริโภค;

แต่วันนี้เขาไม่ปรารถนากหาปณะแม้ที่ข้าพระองค์ให้

อชฺช ปน / ทียมาเนปิ กหาปเณ / น อิจฺฉตี”ติ อาห.

แต่ว่า ในวันนี้ (อ.บุตร ของข้าพระองค์) นั้น ไม่ปรารถนาอยู่ ซึ่งกหาปณะ ท. แม้อัน- (อันข้าพระองค์) -ให้อยู่” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่างนั้น มหาเศรษฐี วันนี้โสดาปัตติผลนั่นแลของบุตรของท่าน ประเสริฐแม้กว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้กว่าสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา / “อาม มหาเสฏฺฐิ, / อชฺช ตว ปุตฺตสฺส / จกฺกวตฺติสมฺปตฺติโตปิ / เทวโลก-พฺรหฺมโลกสมฺปตฺตีหิปิ / โสตาปตฺติผลเมว วรนฺ”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาเศรษฐี เออ (อ.อย่างนั้น), ในวันนี้ อ.โสดาปัตติผล นั่นเทียว แห่งบุตร ของท่าน เป็นคุณชาตประเสริฐ แม้กว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้กว่าสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก ท. (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

โสดาปัตติผลประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในแผ่นดิน
กว่าการไปสู่สวรรค์ และกว่าความเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง

“ปฐพฺยา เอกรชฺเชน สคฺคสฺส คมเนน วา
สพฺพโลกาธิปจฺเจน โสตาปตฺติผลํ วรนฺ”ติ.

“อ.โสดาปัตติผล[๑] เป็นคุณชาตประเสริฐ กว่าความเป็นแห่งพระราชาพระองค์เดียว ในแผ่นดิน หรือ หรือว่า กว่าการไป สู่สวรรค์ หรือว่า กว่าความเป็นแห่งผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งปวง[๒] ย่อมเป็น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ปฐพฺยา เอกรชฺเชน** คือ กว่าความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

ตตฺถ / ปฐพฺยา เอกรชฺเชนาติ / จกฺกวตฺติรชฺเชน.

(อ.อรรถ ว่า) กว่าความเป็นแห่งพระราชาผู้จักรพรรดิ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **ปฐพฺยา เอกรชฺเชน** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **สคฺคสฺส คมเนน วา** ความว่า กว่าการถึงสวรรค์ ๒๖ ชั้น

สคฺคสฺส คมเนน วาติ / ฉพฺพีสติวิธสฺส สคฺคสฺส อธิคมเนน.

(อ.อรรถ ว่า) กว่าการถึง ซึ่งสวรรค์ อันมีอย่าง ๒๖ (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **สคฺคสฺส คมเนน วา** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **สพฺพโลกาธิปจฺเจน** ความว่า กว่าความเป็นใหญ่ในโลก มีประมาณเท่านั้น ๆ คือในโลกทั้งปวง พร้อมด้วยนาค ครุฑ และเวมานิกเปรต

---

[๑] **โสตาปตฺติผล** ผลที่บรรลุด้วยการถึงกระแสเป็นครั้งแรก. นิพฺพานํ อภิมุขํ หุตฺวา สวติ อุปคจฺฉตีติ **โสโต** (อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่สามารถเข้าถึงพระนิพพาน). สุ ธาตุ + ต ปัจจัย. อีกนัยหนึ่ง โสโต วิยาติ **โสโต**, มคฺโค (อริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้นที่เหมือนกับกระแสน้ำ). โสต + ณ ปัจจัย. อาทิโต ปชฺชนํ ปาปุณนํ **อาปตฺติ** (การถึง[กระแส]เป็นครั้งแรก). อา + ปท ธาตุ [คติมฺหิ = ไป] + ติ ปัจจัย ภาวสาธนะ ลบ ท และซ้อน ตฺ. โสตสฺส อาปตฺติ **โสตาปตฺติ** (การถึงกระแสเป็นครั้งแรก, ปฏิปทาทำให้ถึงกระแสเป็นครั้งแรก). โสต + อาปตฺติ ฉ.ตัป., โสตาปตฺติยา อธิคมฺมมานํ ผลํ **โสตาปตฺติผลํ** (ผลที่บรรลุด้วยการถึงกระแสเป็นครั้งแรก). โสตาปตฺติ + ผล มัชเฌโลปี ต.ตัป. ลบ อธิคมฺมมาน ศัพท์.

[๒] **สพฺพโลกาธิปจฺจ** ความเป็นแห่งผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งปวง. อธิปาตีติ **อธิปติ** (ผู้เป็นใหญ่, เจ้านาย). อธิ + ปา รกฺขเณ (รักษา) + ติ), สพฺโพ จ โส โลโก จาติ **สพฺพโลโก** (โลกทั้งปวง). สพฺพ + โลก วิ.บุพ.กัม.), สพฺพโลกสฺส อธิปติ **สพฺพโลกาธิปติ** (ผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งปวง, ผู้ครอบครองโลกทั้งปวง). สพฺพโลก + อธิปติ ฉ.ตัป., สพฺพโลกาธิปติสฺส ภาโว **สพฺพโลกาธิปจฺจ** (ความเป็นแห่งผู้เป็นใหญ่แห่งโลกทั้งปวง). สพฺพโลกาธิปติ + ณฺย ภาวตัทธิต ลบ ณฺ, วุทธิ อ เป็น อา, ลบ อิ, แปลง ตฺย เป็น จ, ซ้อน จ)

สพฺพโลกาธิปจฺเจนาติ / เอตสฺมึ เอตฺตเก โลเก / นาคสุปณฺณเวมานิกเปเตหิ สทฺธึ / สพฺพสฺมึ โลเก อาธิปจฺเจน.

(อ.อรรถ ว่า) กว่าความเป็นแห่งผู้เป็นใหญ่ ในโลก อันมีประมาณเท่านี้ นั่น ชื่อว่าในโลก ทั้งปวง กับ ด้วยนาคและครุฑและเวมานิกเปรต ท. (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **สพฺพโลกาธิปจฺเจน** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **โสตาปตฺติผลํ วรํ** ความว่า เพราะพระราชาแม้เสวยราชสมบัติในที่มีประมาณเท่านั้น ก็เป็นผู้ไม่พ้นจากนรกเป็นต้นได้เลย ส่วนพระโสดาบันเป็นผู้มีประตูอบายอันปิดแล้ว แม้มีกำลังเพลากว่าพระโสดาบันทั้งสิ้นก็ไม่เกิดในภพที่ ๘

โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ ยสฺมา ฯเปฯ วรํ อุตฺตมนฺติ อตฺโถ.

โสตาปตฺติผลํ วรนฺติ / ยสฺมา เอตฺตเก ฐาเน / รชฺชํ กาเรตฺวาปิ / นิรยาทีหิ อมุตฺโตว โหติ, / โสตาปนฺโน ปน / ปิหิตาปายทฺวาโร หุตฺวา / สพฺพทุพฺพโลปิ / อฏฺฐเม ภเว น นิพฺพตฺตติ;

อ.อรรถ ว่า (อ.พระราชา) แม้- (ทรงยังบุคคล) -ให้กระทำแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชา ในที่อันมีประมาณเท่านี้ เป็นผู้ไม่พ้นแล้วนั่นเทียว จากอบาย ท. มีนรกเป็นต้น ย่อมเป็น, ส่วนว่า อ.พระ-โสดาบัน เป็นผู้มีประตูแห่งอบายอันปิดแล้ว เป็น แม้ผู้มีกำลังอันเพลากว่าพระอริยบุคคลทั้งปวง ย่อมไม่บังเกิด ในภพ ที่ ๘ เหตุใด;

ฉะนั้น โสดาปัตติผลนั่นแล จึงประเสริฐคือสูงสุด

ตสฺมา โสตาปตฺติผลเมว / วรํ อุตฺตมนฺติ อตฺโถ.

เพราะเหตุนั้น อ.โสดาปัตติผลนั่นเทียว เป็นคุณชาตประเสริฐ คือว่า เป็นคุณชาตสูงสุด (ย่อมเป็น) ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **โสตาปตฺติผลํ วรํ** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐี จบ

อนาถปิณฺฑิกปุตฺตกาลวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งนายกาละผู้เป็นบุตรของเศรษฐีชื่อว่าอนาถบิณฑิกะ (จบแล้ว).

โลกวรรค วรรณนา จบ

โลกวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยโลก จบแล้ว.

วรรคที่ ๑๓ จบ

เตรสโม วคฺโค.

อ.วรรค ที่ ๑๓ (จบแล้ว).

๑๔. พุทธวรรค วรรณนา

๑๔. พุทฺธวคฺควณฺณนา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระพุทธเจ้า (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

๑. เรื่องมารธิดา

๑. มารธีตาวตฺถุ.

๑. อ.เรื่องแห่งธิดาของมาร (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่โพธิมัณฑสถาน ทรงปรารภธิดามาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ยสฺส ชิตํ** เป็นต้น

ยสฺส ชิตนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา โพธิมณฺเฑ วิหรนฺโต / มารธีตโร อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ที่ควงแห่งต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ ทรงปรารภ ซึ่งธิดาของมาร ท. ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ยสฺส ชิตํ** ดังนี้เป็นต้น.

พราหมณ์หาสามีให้ลูกสาว

ก็พระศาสดาทรงยังพระธรรมเทศนาให้ตั้งขึ้นที่กรุงสาวัตถีแล้ว ตรัสแก่พราหมณ์ชื่อมาคันทิยะในแคว้นกุรุอีก

เทสนำ ปน / สาวตฺถิยำ สมุฏฺฐาเปตฺวา / ปุน กุรุรฏฺเฐ / มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส กเถสิ.

ก็ อ.พระศาสดา ทรงยังพระเทศนา ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี ตรัสแล้ว แก่พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ ในแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุ อีก.

ทราบว่า ในแคว้นกุรุ ธิดาของมาคันทิยพราหมณ์ ชื่อว่ามาคันทิยาเหมือนกัน ได้เป็นผู้มีรูปงามเลอโฉม

กุรุรฏฺเฐ กิร / มาคนฺทิยพฺราหฺมณสฺส ธีตา / มาคนฺทิยาเยว นาม อโหสิ / อุตฺตมรูปธรา.

ได้ยินว่า อ.ธิดา ของพราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ ในแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุ เป็นผู้ชื่อว่ามาคันทิยานั่นเทียว เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งรูปอันสูงสุด ได้เป็นแล้ว.

พราหมณมหาศาลเป็นอันมาก และเหล่าขัตติยมหาศาล อยากได้นางมาคันทิยานั้น จึงส่งข่าวไปแก่มาคันทิยะว่า ขอจงให้ธิดาแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด

ตํ ปฏฺฐยมานา / อเนกพฺราหฺมณมหาสาลา เจว / ขตฺติยมหาสาลา จ / “ธีตรํ โน เทตู”ติ / มาคนฺทิยสฺส ปหิณึสุ.

อ.พราหมณ์ผู้มหาศาลมิใช่หนึ่ง ท. ด้วยนั่นเทียว อ.กษัตริย์ผู้มหาศาล ท. ด้วย ปรารถนาอยู่ (ซึ่งนางมาคันทิยา) นั้น ส่งไปแล้ว ซึ่งข่าวสาส์น แก่พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ (กล่าว) ว่า “(อ.พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ) จงให้ซึ่งธิดา แก่เรา ท.” ดังนี้.

แม้มาคันทิยพราหมณ์ ก็ห้ามพราหมณมหาศาลและขัตติยมหาศาลเสียทั้งหมดเหมือนกันว่า พวกท่านไม่สมควรแก่ธิดาของข้าพเจ้า

โสปิ / “น ตุมฺเห / มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิกา”ติ / สพฺเพ ปฏิกฺขิปิเยว.

(อ.พราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ) แม้นั้น ห้ามแล้วนั่นเทียว (ซึ่งชน ท.) ทั้งปวง (ด้วยคำ) ว่า “อ.ท่าน ท. เป็นผู้สมควร แก่ธิดา ของข้าพเจ้า (ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้.

ต่อมาวันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลก ทรงเห็นมาคันทิยพราหมณ์นั้นเข้าไปภายในแห่งข่ายคือพระญาณของพระองค์

อเถกทิวสํ / สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต / อตฺตโน ญาณชาลสฺส / อนฺโต ปวิฏฺฐํ / มาคนฺทิยพฺราหฺมณํ ทิสฺวา

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ในสมัยเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งมืด ทรงเห็นแล้ว ซึ่งพราหมณ์ชื่อว่ามาคันทิยะ ผู้เข้าไปแล้ว ในภายใน แห่งข่ายคือพระญาณ ของพระองค์

จึงทรงใคร่ครวญว่า จักมีเหตุอะไรหนอ

“กึ นุ โข ภวิสฺสตี”ติ อุปธาเรนฺโต

ทรงใคร่ครวญอยู่ ว่า “อ.อะไร หนอ แล จักมี” ดังนี้

ได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคและผลทั้ง ๓ ของพราหมณ์และนางพราหมณี

พฺราหฺมณสฺส จ / พฺราหฺมณิยา จ / ติณฺณํ มคฺคผลานํ / อุปนิสฺสยํ อทฺทส.

ได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งอุปนิสัย แห่งมรรคและผล ท. ๓ ของพราหมณ์ ด้วย ของนางพราหมณี ด้วย.

ฝ่ายพราหมณ์ก็บำเรอไฟอยู่เป็นนิตย์ภายนอกบ้าน

พฺราหฺมโณปิ / พหิคาเม / นิพทฺธํ อคฺคึ ปริจรติ.

แม้ อ.พราหมณ์ ย่อมบำเรอ ซึ่งไฟ ในภายนอกแห่งหมู่บ้าน เนืองนิตย์.

พระศาสดาได้ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จไปยังที่นั้นแต่เช้าตรู่

สตฺถา ปาโตว / ปตฺตจีวรมาทาย / ตํ ฐานํ อคมาสิ.

อ.พระศาสดา ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ได้เสด็จไปแล้ว สู่ที่ นั้น ในเวลาเช้านั่นเทียว.

พราหมณ์ตรวจดูรูปสิริของพระศาสดา

พฺราหฺมโณ / สตฺถุ รูปสิรึ โอโลเกนฺโต

อ.พราหมณ์ แลดูอยู่ ซึ่งสิริแห่งพระรูป ของพระศาสดา

คิดว่า ขึ้นชื่อว่าบุรุษในโลกนี้ ที่จะเหมือนด้วยบุรุษคนนี้ ไม่มี

“อิมสฺมึ โลเก ฯเปฯ ธีตรํ ทสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

“อิมสฺมึ โลเก / อิมินา สทิโส / ปุริโส นาม นตฺถิ,

คิดแล้ว ว่า “ชื่อ อ.บุรุษ ผู้เช่นกับ (ด้วยสมณะ) นี้ ย่อมไม่มี ในโลก นี้,

บุรุษคนนี้เป็นผู้สมควรแก่ธิดาของเรา

อยํ มยฺหํ ธีตุ อนุจฺฉวิโก,

(อ.สมณะ) นี้ เป็นผู้สมควร แก่ธิดา ของเรา (ย่อมเป็น),

เราจักให้ธิดาแก่บุรุษคนนี้ ดังนี้แล้ว

อิมสฺส ธีตรํ ทสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

(อ.เรา) จักให้ ซึ่งธิดา (แก่สมณะ) นี้” ดังนี้

กราบทูลพระศาสดาว่า สมณะ เรามีธิดาอยู่คนหนึ่ง

สตฺถารํ อาห “สมณ มม ฯเปฯ อิเธว ติฏฺฐาหี”ติ.

สตฺถารํ อาห / “สมณ / มม เอกา ธีตา อตฺถิ,

กราบทูลแล้ว กะพระศาสดา ว่า “ข้าแต่สมณะ อ.ธิดา คนหนึ่ง ของข้าพเจ้า มีอยู่,

เรายังไม่เห็นบุรุษผู้ที่สมควรแก่นาง จึงไม่ได้ให้นางแก่ใคร ๆ เลย

อหํ ตสฺสา อนุจฺฉวิกํ / ปุริสํ อปสฺสนฺโต / ตํ น กสฺสจิ อทาสึ,

อ.ข้าพเจ้า ไม่เห็นอยู่ ซึ่งบุรุษ ผู้สมควร (แก่ธิดา) นั้น ไม่ได้ให้แล้ว (ซึ่งธิดา) นั้น แก่ใคร ๆ,

ส่วนท่านเป็นผู้สมควรแก่นาง

ตฺวํ ปนสฺสา อนุจฺฉวิโก,

ส่วนว่า อ.ท่าน เป็นผู้สมควร (แก่ธิดา) นั้น (ย่อมเป็น),

เราใคร่จะให้ธิดาแก่ท่านทำให้เป็นหญิงบำเรอบาท

อหํ เต ธีตรํ / ปาทปริจาริกํ กตฺวา ทาตุกาโม;

อ.ข้าพเจ้า เป็นผู้ใคร่เพื่ออันให้ ซึ่งธิดา แก่ท่าน กระทำ ให้เป็นผู้บำเรอซึ่งเท้า (ย่อมเป็น);

ท่านจงรออยู่ในที่นี้แหละจนกว่าเราจะนำธิดานั้นมา

ยาว นํ อาเนมิ, / ตาว อิเธว ติฏฺฐาหี”ติ.

อ.ข้าพเจ้า จะนำมา (ซึ่งธิดา) นั้น เพียงใด, (อ.ท่าน) จงยืนอยู่ (ในที่) นี้นั่นเทียว เพียงนั้น” ดังนี้.

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้วไม่ทรงยินดีเลย (แต่) ไม่ทรงห้าม

สตฺถา ตสฺส กถं สุตฺวา / เนว อภินนฺทิ น ปฏิกฺโกสิ.

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของพราหมณ์) นั้น ไม่ทรงยินดียิ่งแล้ว นั่นเทียว ไม่ทรงคัดค้านแล้ว.

รอยพระบาทจะปรากฏเพราะทรงอธิษฐาน

ฝ่ายพราหมณ์ไปเรือนแล้วบอกกะนางพราหมณีว่า

พฺราหฺมโณปิ เคหं คนฺตฺวา / พฺราหฺมณึ อาห

แม้ อ.พราหมณ์ ไปแล้ว สู่เรือน กล่าวแล้ว กะนางพราหมณี ว่า

นางผู้เจริญ วันนี้เราเห็นบุรุษผู้สมควรแก่ธิดาของเราแล้ว

“ภทฺเต / อชฺช เม ธีตุ / อนุจฺฉวิโก ปุริโส ทิฏฺโฐ,

“ดูก่อนนางผู้เจริญ ในวันนี้ อ.บุรุษ ผู้สมควร แก่ธิดา ของเรา อันเรา เห็นแล้ว,

พวกเราจักให้ธิดานั้นแก่เขา

ตสฺส นं ทสฺสามา”ติ

(อ.เรา ท.) จักให้ (ซึ่งธิดา) นั้น (แก่บุรุษ) นั้น” ดังนี้

ให้ธิดาตกแต่งกายแล้วได้พาไปยังที่นั้นพร้อมด้วยนางพราหมณี

ธีตรํ อลงฺการาเปตฺวา / อาทาย พฺราหฺมณิยา สทฺธึ / ตं ฐานํ อคมาสิ.

(ยังนางพราหมณี) ให้ประดับแล้ว ซึ่งธิดา ได้- พาเอา -ไปแล้ว (สู่ที่) นั้น กับ ด้วยนางพราหมณี.

แม้มหาชนก็ตื่นเต้นพากันออกไป (ดู)

มหาชโนปิ / กุตูหลชาโต นิกฺขมิ.

แม้ อ.มหาชน ผู้มีความแตกตื่นเกิดแล้ว ออกไปแล้ว.

พระศาสดาไม่ได้ประทับยืนอยู่ในที่ที่พราหมณ์บอกไว้ ทรงแสดงเจดีย์คือรอยพระบาทไว้ในที่นั้นแล้ว ได้ประทับยืนเสียในที่อื่น

สตฺถา / พฺราหฺมเณน วุตฺตฏฺฐาเน อฏฺฐตฺวา / ตตฺถ ปทเจติยं ทสฺเสตฺวา / อญฺญสฺมึ ฐาเน อฏฺฐาสิ.

อ.พระศาสดา ไม่ประทับยืนอยู่แล้ว ในที่อัน- อันพราหมณ์) -กล่าวแล้ว ทรงแสดงแล้ว ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาท (ในที่) นั้น ได้ประทับยืนอยู่แล้ว ในที่ อื่น.

ทราบว่า เจดีย์คือรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ที่พระองค์ทรงอธิษฐานว่า บุคคลชื่อโน้นจงเห็นเจดีย์รอยเท้านี้ แล้วทรงเหยียบไว้เท่านั้น

พุทฺธานํ กิร ปทเจติยं / “อิทं อสุโก นาม ปสฺสตู”ติ อธิฏฺฐหิตฺวา / อกฺกนฺตฏฺฐาเนเยว ปญฺญายติ.

ได้ยินว่า อ.เจดีย์คือรอยพระบาท ของพระพุทธเจ้า ท. ย่อมปรากฏ ในที่อัน- อันพระพุทธเจ้า ท. ทรงอธิษฐาน- ว่า “(อ.บุคคล) ชื่อ โน้น จงเห็น (ซึ่งเจดีย์คือรอยเท้า) นี้” ดังนี้ -แล้ว -จึงทรงเหยียบแล้วนั่นเทียว.

ชื่อว่าผู้ที่จะเห็นเจดีย์คือรอยพระบาทนั้นในที่ที่เหลือไม่มี

เสสฏฺฐาเน / ตำ ปสฺสนฺโต นาม นตฺถิ.

(อ.บุคคล) ชื่อว่า ผู้เห็นอยู่ (ซึ่งเจดีย์คือรอยพระบาท) นั้น ในที่อันเหลือ ย่อมไม่มี.

พราหมณ์ถูกนางพราหมณีผู้ไปกับตนถามว่า บุรุษนั้นอยู่ที่ไหน

พฺราหฺมโณ / อตฺตนา สทฺธึ คจฺฉมานาย พฺราหฺมณิยา / “กหำ โส”ติ ปุฏฺโฐ

อ.พราหมณ์ ผู้- อันนางพราหมณี ผู้ไปอยู่ กับ ด้วยตน -ถามแล้ว ว่า “(อ.บุรุษ) นั้น (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้

จึงบอกว่า ฉันได้สั่งเขาไว้แล้วว่า ท่านจงรออยู่ที่นี้

“อิมสฺมึ ฐาเน ติฏฺฐาหี”ติ / ตำ อวจนฺ”ติ

(กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา) ได้กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.ท่าน) จงยืนอยู่ ในที่ นี้’ ดังนี้ (กะบุรุษ) นั้น” ดังนี้

พลางมองหาอยู่ พบรอยพระบาทแล้วจึงชี้ว่า นี้รอยเท้าของเขา

โอโลเกนฺโต / ปทวลญฺชำ ทิสฺวา / “อิทมสฺส ปทนฺ”ติ ทสฺเสสิ.

แลดูอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งรอยแห่งพระบาท แสดงแล้ว ว่า “(อ.รอยเท้า) นี้ เป็นรอยเท้า (ของบุรุษ) นั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

รอยเท้าเป็นเครื่องแสดงลักษณะของคน

นางพราหมณีนั้นกล่าวว่า พราหมณ์ นี้ไม่ใช้รอยเท้าของบุคคลผู้บริโภคกาม เพราะความที่นางเป็นคนฉลาดในมนต์เครื่องทำนายลักษณะ

สา ลกฺขณมนฺตกุสลตาย / “น อิทำ พฺราหฺมณ / กามโภคิโน ปทนฺ”ติ วตฺวา,

(อ.นางพราหมณี) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่พราหมณ์ (อ.รอยเท้า) นี้ เป็นรอยเท้า (ของบุคคล) ผู้บริโภคซึ่งกามโดยปกติ (ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้ เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้ฉลาดในมนต์เป็นเครื่องทำนายซึ่งลักษณะ,

เมื่อพราหมณ์พูดว่า นางผู้เจริญ เจ้าเห็นจระเข้ในตุ่มน้ำ สมณะนั้นเราบอกแล้วว่า เราจักให้ธิดาแก่ท่าน ถึงเขาก็รับคำของเราแล้ว

พฺราหฺมเณน / “ภทฺเต ตฺวำ / อุทกจาฏิมฺหิ สุสุมารำ ปสฺสสิ, / มยา โส สมโณ / ‘ธีตรำ เต ทสฺสามี’ติ วุตฺโต, / เตนาปิ เม / อธิวาสิตนฺ”ติ วุตฺเต,

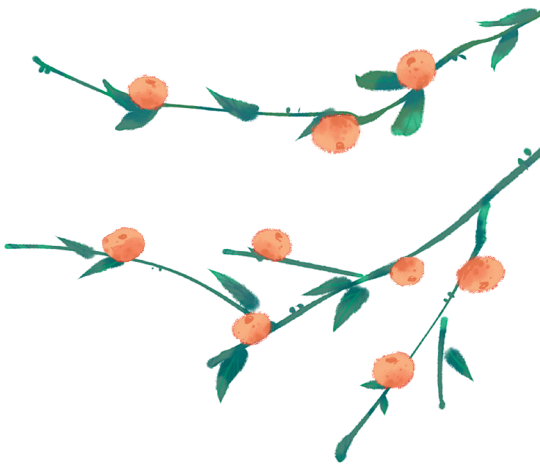
(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ อ.เธอ ย่อมเห็น ซึ่งจระเข้ ในตุ่มแห่งน้ำ, อ.สมณะ นั้น อันเรา กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.ข้าพเจ้า) จักให้ ซึ่งธิดา แก่ท่าน’ ดังนี้, (อ.คำนิมนต์) ของเรา (อันสมณะ) แม้นั้น ให้อยู่เบื้องบนจิตแล้ว” ดังนี้ อันพราหมณ์ กล่าวแล้ว,

กล่าวว่า พราหมณ์ ท่านบอกอย่างนั้นก็จริง ถึงดังนั้น รอยเท้านี้เป็นรอยเท้าของผู้หมดกิเลสทีเดียว ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า

“พฺราหฺมณ / กิญฺจาปิ ตฺวํ เอวํ วเทสิ, / อิทำ ปน / นิกฺกิเลสสฺเสว ปทนฺ”ติ วตฺวา / อิมำ คาถมาห

กล่าวแล้วว่า “ข้าแต่พราหมณ์ อ.ท่าน ย่อมกล่าว อย่างนี้ แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น (อ.รอยเท้า) นี้ เป็นรอยเท้า (ของบุคคล) ผู้มีกิเลสออกแล้วนั่นเทียว (ย่อมเป็น)” ดังนี้ กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

ก็คนเจ้าราคะพึงมีรอยเท้ากระหย่ง
(เว้ากลาง) คนเจ้าโทสะย่อมมีรอยเท้า
อันส้นบีบ (หนักส้น) คนเจ้าโมหะย่อมมี
รอยเท้าจิกลง (หนักทางปลายเท้า)
คนมีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว
มีรอยเท้าเช่นนี้นี้

“รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกำ ปทำ ภเว,
ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตำ,
มุฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตำ ปทำ,
วิวฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสำ ปทนฺ”ติ.

“จริงอยู่ อ.รอยเท้า (ของบุคคล) ผู้อันราคะย้อมแล้ว เป็นรอยเท้ากระหย่ง พึงเป็น, (อ.รอยเท้าของบุคคล) ผู้อันโทสะประทุษร้ายแล้ว เป็นรอยเท้าอันส้นเท้าบีบตามแล้วโดยพลัน (ย่อมเป็น), อ.รอยเท้า (ของบุคคล) ผู้หลงแล้ว เป็นรอยเท้าอันปลายเท้าคร่าลงแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.รอยเท้า) นี้ อันเช่นนี้ เป็นรอยเท้า (ของบุคคล) ผู้มีกิเลสเพียงดังเครื่องมุงบังอันเปิดแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

ทีนั้นพราหมณ์จึงบอกนางพราหมณีว่า นางผู้เจริญ เจ้าอย่าอึงไป จงเป็นผู้นิ่งมาเถิด

อถ นำ พฺราหฺมโณ / “โภติ มา วิรวิ, / ตุณฺหีภูตา เอหี”ติ

ครั้งนั้น อ.พราหมณ์ (กล่าวแล้ว) ว่า” ดูก่อนนางผู้เจริญ (อ.เธอ) อย่าร้องแล้ว, (อ.เธอ) ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว จงมา” ดังนี้ (กะนางพราหมณี) นั้น

ไปพบพระศาสดาแล้วจึงแสดงแก่นางพราหมณีนั้นว่า นี้คือบุรุษคนนั้น

คจฺฉนฺโต สตฺถารำ ทิสฺวา / “อยำ โส ปุริโส”ติ / ตสฺสา ทสฺเสตฺวา

ไปอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา แสดงแล้ว (แก่นางพราหมณี) นั้น ว่า “(อ.สมณะ) นี้ คือ อ.บุรุษนั้น” ดังนี้

เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลว่า สมณะ เราจักให้ธิดา

สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา / “สมณ ธีตรำ ทสฺสามี”ติ อาห.

เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่สมณะ (อ.ข้าพเจ้า) จักให้ ซึ่งธิดา” ดังนี้.

พระศาสดาไม่ตรัสว่า เราไม่ต้องการด้วยธิดาของท่าน

สตฺถา / “น เม ตว ธีตาย อตฺโถ”ติ อวตฺวา

อ.พระศาสดา ไม่ตรัสแล้ว ว่า “อ.ความต้องการ ด้วยธิดา ของท่าน (มีอยู่) แก่เรา หามิได้” ดังนี้

(กลับ) ตรัสว่า พราหมณ์ เราจักบอกเหตุสักอย่างหนึ่งแก่ท่าน ท่านจักฟังไหม

“พฺราหฺมณ / เอกํ เต การณํ กเถสฺสามิ, / สุณิสฺสสี”ติ วตฺวา,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ (อ.เรา) จักบอก ซึ่งเหตุ อย่างหนึ่ง แก่ท่าน, (อ.ท่าน) จักฟัง (หรือ)” ดังนี้,

เมื่อพราหมณ์ทูลว่า สมณะผู้เจริญ ท่านจงกล่าว ข้าพเจ้าจักฟัง

“กเถหิ โภ สมณ, / สุณิสฺสามี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่สมณะ ผู้เจริญ (อ.ท่าน) จงบอก, (อ.ข้าพเจ้า) จักฟัง” ดังนี้ (อันพราหมณ์นั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงทรงนำเรื่องอดีตตั้งแต่ครั้งออกมหาภิเนษกรมณ์มาแสดงแล้ว กถาโดยย่อในเรื่องนั้นดังต่อไปนี้

อภินิกฺขมนโต ปฏฺฐาย / อตีตํ อาหริตฺวา ทสฺเสสิ. / ตตฺรายํ สงฺเขปกถา:

ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่อง อันล่วงไปแล้ว จำเดิม แต่อันเสด็จออกไปเพื่อคุณอันยิ่ง ทรงแสดงแล้ว. อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยย่อ (ในเรื่อง) นั้น นี้:

พระมหาสัตว์ทรงละสิริราชสมบัติแล้ว ทรงขึ้นม้ากัณฐกะ (ม้าสีขาว) มีนายฉันนะเป็นสหาย เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์

“มหาสตฺโต / รชฺชสิรึ ปหาย / กณฺฐกํ อภิรุยฺห / ฉนฺนสหาโย อภินิกฺขมนฺโต

อ.พระมหาสัตว์ ทรงละแล้ว ซึ่งสิริคือความเป็นแห่งพระราชา เสด็จขึ้นไปแล้ว สู่ม้าชื่อว่ากัณฐกะ เป็นผู้มีนายฉันนะเป็นสหาย เป็น เสด็จออกไปอยู่เพื่อคุณอันยิ่ง

เมื่อมารยืนอยู่ที่ประตูแห่งพระนครกล่าวว่า สิทธัตถะ ท่านจงกลับเสียเถิด แต่วันนี้ไปในวันที่ ๗ จักกรัตนะจักปรากฏแก่ท่าน

นครทฺวาเร ฐิเตน มาเรน / “สิทฺธตฺถ นิวตฺตสฺสุ, / อิโต เต / สตฺตเม ทิวเส / จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสตี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่สิทธัตถะ (อ.ท่าน) จงกลับ, อ.รัตนะคือจักร จักมีปรากฏ แก่ท่าน ในวันที่ ๗ (แต่วัน) นี้” ดังนี้ อันมาร ผู้ยืนอยู่แล้ว ที่ประตูแห่งพระนคร กล่าวแล้ว,

จึงตรัสว่า มาร ถึงเราก็รู้จักกรัตนะนั้น แต่เราไม่มีความต้องการด้วยจักกรัตนะนั้น

“อหเมตํ มาร ชานามิ, / น ปน เม / เตน อตฺโถ”ติ อาห.

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมาร แม้ อ.เรา ย่อมรู้ (ซึ่งรัตนะคือจักร) นั้น, แต่ว่า อ.ความต้องการ (ด้วยรัตนะคือจักร) นั้น (มีอยู่) แก่เรา หามิได้” ดังนี้.

มารถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านออกไปเพื่อประโยชน์อะไร

“อถ กิมตฺถาย นิกฺขมสี”ติ.

(อ.มาร ถามแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่ อ.ท่าน) ย่อมออกไป เพื่อประโยชน์แก่อะไร” ดังนี้.

พระมหาสัตว์ตรัสว่า เพื่อประโยชน์แก่สัพพัญญุตญาณ

“สพฺพญฺญุตญฺญาณตฺถายา”ติ.

(อ.พระมหาสัตว์ ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เรา ย่อมออกไป) เพื่อประโยชน์แก่พระสัพพัญญุตญาณ” ดังนี้.

มารกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ตั้งแต่วันนี้ไป บรรดาวิตกทั้ง ๓ มีกามวิตกเป็นต้น ท่านจักต้องตรึกวิตกแม้สักอย่างหนึ่ง

“เตนหิ / สเจ อชฺชโต ปฏฺฐาย / กามวิตกฺกาทีนํ / เอกมฺปิ วิตกฺกํ วิตกฺเกสฺสสิ,

(อ.มาร) กล่าวแล้ว ว่า “ถ้าอย่างนั้น ถ้าว่า (อ.ท่าน) จักตรึก ซึ่ง- (แห่งวิตก ท.) มีกามวิตกเป็นต้น หนา -วิตก แม้อย่างหนึ่ง จำเดิม แต่วันนี้ ไซร้,

เราจักรู้กิจที่ควรทำแก่ท่าน

ชานิสฺสามิ เต / กตฺตพฺพนฺ”ติ อาห.

(อ.เรา) จักรู้ (ซึ่งกิจ) อัน- (อันเรา) -พึงกระทำ แก่ท่าน” ดังนี้.

ตั้งแต่นั้นมา มารนั้นคอยเพ่งจับผิด ติดตามพระมหาสัตว์ไป ๗ ปี

โส ตโต ปฏฺฐาย / โอตาราเปกฺโข / สตฺต วสฺสานิ / มหาสตฺตํ อนุพนฺธิ.

(อ.มาร) นั้น เป็นผู้เพ่งเล็งซึ่งช่อง (เป็น) ติดตามแล้ว ซึ่งพระมหาสัตว์ ตลอดปี ท. ๗ จำเดิม (แต่กาล) นั้น.

แม้พระศาสดาทรงประพฤติทุกรกิริยาสิ้น ๖ ปี ทรงอาศัยการกระทำ (ความเพียร) ของบุรุษเฉพาะพระองค์ ทรงแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ เสวยวิมุติสุข (สุขอันเกิดจากความพ้นกิเลส) ที่ควงไม้โพธิ ในสัปดาห์ที่ ๕ ประทับนั่งที่ควงไม้อชปาลนิโครธ

สตฺถาปิ / ฉพฺพสฺสานิ ทุกฺกรการิกํ จริตฺวา / ปจฺจตฺตํ ปุริสการํ นิสฺสาย / โพธิมูเล สพฺพญฺญุตญฺญาณํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา / วิมุตฺติสุขํ ปฏิสํเวทยมาโน / ปญฺจเม สตฺตาเห / อชปาลนิโคฺรธมูเล นิสีทิ.

แม้ อ.พระศาสดา ทรงประพฤติแล้ว (ซึ่งวัตร) อันประกอบแล้วด้วยการกระทำอันบุคคลกระทำได้โดยยาก สิ้นปี ๖ ท. ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งการกระทำแห่งบุรุษ เฉพาะซึ่งตน ๆ ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ เสวยอยู่ ซึ่งสุขอันเกิดแล้วแต่วิมุตติ ที่โคนแห่งต้นโพธิ์ ประทับนั่งแล้ว ที่โคนแห่งต้นอชปาลนิโครธ ในสัปดาห์ ที่ ๕.

ในสมัยนั้น มารถึงความโทมนัสแล้วนั่งที่หนทางใหญ่พลางรำพึงว่า เราติดตามมาตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ แม้คอยเพ่งจับผิด ก็ไม่ได้เห็นความพลั้งพลาดอะไร ๆ ของสิทธัตถะนี้ บัดนี้ เธอก้าวล่วงวิสัยของเราไปเสียแล้ว

ตสฺมึ สมเย มาโร / “อหํ / เอตฺตกํ กาลํ อนุพนฺธิตฺวา / โอตาราเปกฺโขปิ / อิมสฺส กิญฺจิ ขลิตํ นาทฺทสํ, / อติกฺกนฺโตทานิ เอส / มม วิสยนฺ”ติ / โทมนสฺสปฺปตฺโต / มหามคฺเค นิสีทิ.

ในสมัย นั้น อ.มาร ผู้ถึงแล้วซึ่งความโทมนัส ว่า “อ.เรา ติดตามแล้ว ตลอดกาล อันมีประมาณเท่านี้ แม้เป็นผู้เพ่งเล็งซึ่งช่อง (เป็น) ไม่ได้เห็นแล้ว ซึ่งความพลั้งพลาด อะไร ๆ (ของพระสิทธัตถะ) นี้, ในกาลนี้ (อ.พระสิทธัตถะ) นั่น ก้าวล่วงแล้ว ซึ่งวิสัย ของเรา” ดังนี้ นั่งแล้ว ใกล้หนทางใหญ่.

ทีนั้น ธิดาของมารนั้น ๓ คน เหล่านี้ คือ นางตัณหา นางอรดี นางราคา ดำริว่า บิดาของเราไม่ปรากฏ บัดนี้ท่านอยู่ที่ไหนหนอ

อถสฺส / ตณฺหา อรตี ราคาติ / อิมา ติสฺโส ธีตโร / “ปิตา โน น ปญฺญายติ, / กหํ นุ โข เอตรหี”ติ

ครั้งนั้น อ.ธิดา ท. ๓ เหล่านี้ คือ อ.นางตัณหา อ.นางอรดี อ.นางราคา (ของมาร) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.บิดา ของเรา ท. ย่อมไม่ปรากฏ, (อ.บิดา ของเรา ท. นั้น ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน หนอ แล ในกาลนี้” ดังนี้

มองหาอยู่จึงเห็นบิดานั้นผู้นั่งแล้วอย่างนั้น จึงเข้าไปหาแล้ว

โอโลกยมานา / ตํ ตถา นิสินฺนํ ทิสฺวา / อุปสงฺกมิตฺวา

แลดูอยู่ เห็นแล้ว (ซึ่งบิดา) นั้น ผู้นั่งแล้ว เหมือนอย่างนั้น เข้าไปหาแล้ว

ไต่ถามว่า คุณพ่อ เพราะเหตุไร คุณพ่อจึงมีทุกข์เสียใจ

“กสฺมา ตาต / ทุกฺขี ทุมฺมโนสี”ติ ปุจฺฉึสุ.

ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่พ่อ (อ.ท่าน) เป็นผู้มีทุกข์ เป็นผู้มีใจอันโทษประทุษร้ายแล้ว ย่อมเป็นเพราะเหตุไร” ดังนี้.

มารนั้นจึงเล่าเนื้อความนั้นแก่ธิดาเหล่านั้น

โส ตาสํ / ตมตฺถํ อาโรเจสิ.

(อ.มาร) นั้น บอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น (แก่ธิดา ท.) เหล่านั้น.

ลำดับนั้น ธิดาเหล่านั้นจึงบอกกะมารผู้บิดานั้นว่า คุณพ่อ คุณพ่ออย่าคิดเลย พวกดิฉันจักทำเขาให้อยู่ในอำนาจของตนแล้วนำมา

อถ นํ ตา อาหํสุ / “ตาต / มา จินฺตยิตฺถ, / มยํ / ตํ อตฺตโน วเส กตฺวา / อาเนสฺสามา”ติ.

ครั้งนั้น (อ.ธิดา ท.) เหล่านั้น กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่พ่อ (อ.ท่าน) อย่าคิดแล้ว, อ.ดิฉัน ท. กระทำแล้ว (ซึ่งพระสิทธัตถะ) นั้น ในอำนาจ ของตน จักนำมา” ดังนี้ (กะมาร) นั้น.

มารกล่าวว่า แม่ทั้งหลาย ใครก็ไม่อาจทำเขาไว้ในอำนาจได้

“น สกฺกา อมฺมา / เอส เกนจิ วเส กาตุนฺ”ติ.

(อ.มาร นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนแม่ ท. (อ.พระสิทธัตถะ) นั่น อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่ออันกระทำในอำนาจ” ดังนี้.

ธิดากล่าวว่า คุณพ่อ พวกดิฉันชื่อว่าเป็นหญิง พวกดิฉันจักผูกเธอไว้ ด้วยบ่วงมีบ่วงคือราคะเป็นต้น แล้วนำมาในบัดนี้แหละ

“ตาต มยํ ฯเปฯ มา จินฺตยิตฺถา”ติ

“ตาต มยํ อิตฺถิโย นาม / อิทาเนว นํ / ราคปาสาทีหิ พนฺธิตฺวา อาเนสฺสาม,

(อ.ธิดา ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พ่อ อ.ดิฉัน ท. ชื่อว่า เป็นหญิง (เป็น) ผูกแล้ว (ซึ่งพระ-สิทธัตถะ) นั้น (ด้วยบ่วง ท.) มีบ่วงคือราคะเป็นต้น จักนำมา ในกาลนี้นั่นเทียว,

คุณพ่ออย่าคิดเลย

ตุมฺเห มา จินฺตยิตฺถา”ติ

(อ.ท่าน) อย่าคิดแล้ว” ดังนี้

พากันเข้าไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจักบำเรอพระบาทของพระองค์

สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / “ปาเท เต สมณ / ปริจาเรมา”ติ อาหํสุ.

เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระสมณะ (อ.หม่อมฉัน ท.) จะบำเรอ ซึ่งพระบาท ท. ของพระองค์” ดังนี้.

ธิดามารประเล้าประโลมพระศาสดา

พระศาสดามิได้ทรงใฝ่พระหฤทัยถึงถ้อยคำของธิดามารเหล่านั้นเลย

สตฺถา / เนว ตาสํ วจนํ มนสากาสิ,

อ.พระศาสดา ไม่ได้ทรงกระทำแล้วนั่นเทียว ซึ่งคำ (ของธิดาของมาร ท.) เหล่านั้น ในพระทัย,

ไม่ทรงลืมพระเนตรทั้ง ๒ ขึ้นดูเลย

น อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกสิ.

ไม่ทรงลืม ซึ่งพระเนตร ท. แลดูแล้ว.

พวกธิดามารคิดกันอีกว่า ความประสงค์ของพวกบุรุษ สูง ๆ ต่ำ ๆ แล

ปุน มารธีตโร “อุจฺจาวโจ โข ฯเปฯ ตํ ปโลภิสฺสามา”ติ

ปุน มารธีตโร / “อุจฺจาวโจ โข / ปุริสานํ อธิปฺปาโย,

อ.ธิดาของมาร ท. (ปรึกษาแล้ว) อีก ว่า “อ.ความประสงค์ ของบุรุษ ท. ทั้งสูงทั้งต่ำ แล,

บางพวกมีความรักในเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย

เกสญฺจิ กุมาริกาสุ เปมํ โหติ,

อ.ความรัก ในเด็กหญิง ท. ย่อมมี (แก่บุรุษ ท.) บางพวก,

บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปฐมวัย

เกสญฺจิ ปฐมวเย ฐิตาสุ,

(อ.ความรัก ในหญิง ท.) ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในวัยแรก (ย่อมมี แก่บุรุษ ท.) บางพวก,

บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย

เกสญฺจิ มชฺฌิมวเย ฐิตาสุ,

(อ.ความรัก ในหญิง ท.) ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในวัยอันมีในท่ามกลาง (ย่อมมี แก่บุรุษ ท.) บางพวก,

บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย

เกสญฺจิ ปจฺฉิมวเย ฐิตาสุ;

(อ.ความรัก ในหญิง ท.) ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในวัยอันมีในภายหลัง (ย่อมมี แก่บุรุษ ท.) บางพวก;

พวกเราจักประเล้าประโลมเธอโดยประการต่าง ๆ

นานปฺปกาเรหิ ตํ ปโลภิสฺสามา”ติ

(อ.เรา ท.) จักประเล้าประโลม (ซึ่งพระสิทธัตถะ) นั้น ด้วยประการต่าง ๆ ท.” ดังนี้

คนหนึ่ง ๆ นิรมิตอัตภาพได้ร้อยหนึ่ง ๆ ด้วยสามารถแห่งเพศมีเพศเด็กหญิงรุ่นเป็นต้น

เอเกกา กุมาริกาวณฺณาทิวเสน / สตํ สตํ อตฺตภาเว อภินิมฺมินิตฺวา

คนหนึ่ง ๆ เนรมิตแล้ว ซึ่งอัตภาพ ท. ร้อย ร้อย ด้วยสามารถแห่งเพศมีเพศของเด็กหญิงเป็นต้น

เป็นเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย เป็นหญิงยังไม่คลอด คลอดแล้วคราวหนึ่ง คลอดแล้ว ๒ คราว เป็นหญิงปูนกลาง และเป็นหญิงแก่

กุมาริกาโย อวิชาตา / สกึวิชาตา ทุวิชาตา / มชฺฌิมิตฺถิโย มหลฺลกิตฺถิโย จ หุตฺวา

เป็นเด็กหญิง (ด้วย) เป็นหญิงผู้ไม่คลอดแล้ว (ด้วย) เป็นหญิงผู้คลอดแล้วคราวเดียว (ด้วย) เป็นหญิงผู้คลอดแล้ว ๒ คราว (ด้วย) เป็นหญิงผู้มีในท่ามกลาง (ด้วย) เป็นหญิงผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก (เป็นหญิงผู้มีอายุมาก) ด้วย เป็น

เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ พวกหม่อมฉันจะบำเรอพระบาททั้ง ๒ ของพระองค์ ดังนี้ ถึง ๖ ครั้ง

ฉกฺขตฺตุ ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา / “ปาเท เต สมณ / ปริจาเรมา”ติ อาหํสุ.

เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระสมณะ (อ.หม่อมฉัน ท.) จะบำเรอซึ่งพระบาท ท. ของพระองค์” ดังนี้ สิ้น ๖ ครั้ง.

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงใฝ่พระหฤทัยถึงถ้อยคำของธิดามารแม้นั้น โดยประการที่ทรงน้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิอันยอดเยี่ยม ด้วยประการฉะนี้

ตัปิ ภควา น มนสากาสิ, / ยถา ตํ อนุตฺตเร / อุปธิสงฺขเย อธิมุตฺโตติ.

อ.พระผู้มีพระภาค ไม่ได้ทรงกระทำแล้ว- (ซึ่งคำ ของธิดาของมาร) แม้นั้น -ในพระทัย (โดย-), (อ.พระผู้มีพระภาค) ทรงน้อมไปแล้ว ในธรรมเป็นที่สิ้นไปพร้อมแห่งกิเลสชื่อว่าอุปธิ อันมีธรรมอื่นยิ่งกว่าหามิได้ โดยประการใด แล, (-ประการนั้น) ดังนี้แล.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะธิดามารผู้ติดตามมาแม้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ว่า พวกเจ้าจงหลีกไป พวกเจ้าเห็นอะไรจึงพยายามอย่างนี้

อถ สตฺถา เอตฺตเกนาปิ ตา อนุคจฺฉนฺติโย “อเปถ, ฯเปฯ วเส เนสฺสถา”ติ วตฺวา

อถ สตฺถา / เอตฺตเกนาปิ / ตา อนุคจฺฉนฺติโย / “อเปถ, / ก็ ทิสฺวา เอวํ วายมถ ?

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (กะธิดาของมาร ท.) เหล่านั้น ผู้ไปตามอยู่ (ด้วยเหตุ) แม้อันมีประมาณเท่านี้ ว่า “(อ.เธอ ท.) จงหลีกไป, (อ.เธอ ท.) เห็นแล้ว ซึ่งอะไร ย่อมพยายาม อย่างนี้ ?

การทำกรรมชื่อเห็นปานนี้ต่อหน้าของพวกที่มีราคะไม่ไปปราศแล้ว จึงจะควร

เอวรูปํ นาม อวีตราคานํ / ปุรโต กาตุํ วฏฺฏติ,

อ.อัน- (อันเธอ ท.) -กระทำ (ซึ่งกรรม) ชื่อ อันมีอย่างนี้เป็นรูป ในเบื้องหน้า (ของชน ท.) ผู้มีราคะไม่ไปปราศแล้ว ย่อมควร,

ส่วนตถาคตละกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นได้แล้ว

ตถาคตสฺส ปน / ราคาทโย ปหีนา,

ส่วนว่า (อ.กิเลส ท.) มีราคะเป็นต้น อันตถาคต ละได้แล้ว,

พวกเจ้าจักนำเราไปในอำนาจของตนด้วยเหตุอะไรเล่า ดังนี้แล้ว

เกน นํ การเณน / อตฺตโน วเส / เนสฺสถา”ติ วตฺวา

(อ.เธอ ท.) จักนำไป ซึ่งเรา ในอำนาจ ของตน ด้วยเหตุ อะไร” ดังนี้ ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อันพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าพระองค์ใดชนะแล้ว อันพระองค์ย่อมไม่กลับแพ้ กิเลสหน่อยหนึ่งในโลก ย่อมไปหากิเลสชาตที่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นชนะแล้วไม่ได้

อิมา คาถา อภาสิ “ยสฺส ชิตํ ฯเปฯ ปเทน เนสฺสถา”ติ.

อิมา คาถา อภาสิ

“ยสฺส ชิตํ นาวชียติ,
ชิตมสฺส โนยาติ โกจิ โลเก,

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“อ.กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อัน- (อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) พระองค์ใด -ทรงชนะแล้ว (อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น) ย่อมไม่กลับแพ้, (อ.กิเลส) ไร ๆ ในโลก ย่อมไม่ไปตาม (ซึ่งกิเลสชาต) อัน- (อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) พระองค์นั้น -ทรงชนะแล้ว,

พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ไม่มีร่องรอย ไป
ด้วยร่องรอยอะไร
ตำ พุทฺธมนนฺตโคจรำ
อปทำ เกน ปเทน เนสฺสถ ?

(อ.เธอ ท.) จักนำไป ซึ่งพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์มีที่สุดหามิได้ ผู้มีร่องรอยหามิได้ ด้วยร่องรอย อะไร ?

ตัณหามีข่าย ซ่านไปตามอารมณ์ต่าง ๆ
ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อนำไป
ในภพไหน ๆ
ยสฺส ชาลินี วิสตฺติกา
ตณฺหา นตฺถิ กุหิญฺจิ เนตเว,

อ.ตัณหา อันมีข่าย อันซ่านไปในอารมณ์มีอย่างต่าง ๆ ย่อมไม่มี (แก่พระพุทธเจ้า) พระองค์ใด เพื่ออันนำไป (ในภพ) ไหน ๆ,

พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ไม่มีร่องรอย ไป
ด้วยร่องรอยอะไร ?
ตำ พุทฺธมนนฺตโคจรำ
อปทำ เกน ปเทน เนสฺสถา”ติ.

(อ.เธอ ท.) จักนำไป ซึ่งพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ผู้มีอารมณ์มีที่สุดหามิได้ ผู้มีร่องรอยหามิได้ ด้วยร่องรอย อะไร” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ยสฺส ชิตำ นาวชียติ** ความว่า กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้วด้วยมรรคนั้น ๆ อันพระองค์ย่อมไม่กลับแพ้ คือ ชื่อว่าชนะแล้วไม่ดีหามิได้ เพราะไม่กลับฟุ้งขึ้นอีก

ตตฺถ / ยสฺส ชิตำ นาวชียตีติ / ยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส / เตน เตน มคฺเคน ชิตำ / ราคาทิกฺกิเลสชาตำ / ปุน อสมุทาจรณโต / นาวชียติ / ทุชฺชิตำ นาม น โหติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.กิเลสชาตมีราคะเป็นต้น อัน- อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ใด -ทรงชนะแล้วด้วยมรรค นั้น ๆ (อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น) ย่อมไม่กลับแพ้ คือว่า ชื่อว่า เป็นกิเลสชาต- (อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น) ทรงชนะไม่ดีแล้ว ย่อมเป็น หามิได้ เพราะอันไม่ฟุ้งขึ้น อีก (ดังนี้แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **ยสฺส ชิตำ นาวชียติ** ดังนี้.

บทว่า **โนยาติ** ตัดเป็น **น อุยฺยาติ** แปลว่า ย่อมไม่ไปตาม

โนยาตีติ น อุยฺยาติ,

(อ.การตัดซึ่งบท ว่า) **น อุยฺยาติ** (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **โนยาติ** ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงกระทำ),

อธิบายว่า บรรดากิเลสมีราคะเป็นต้น แม้กิเลสอย่างหนึ่งไร ๆ ในโลกชื่อว่ากลับไปข้างหลังไม่มี คือไม่ติดตามกิเลสชาตที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดทรงชนะแล้ว

ยสฺส ชิตํ กิเลสชาตํ / ราคาทีสุ โกจิ / เอกกฺกิเลโสปิ / โลเก ปจฺฉโต / นิวตฺติ นาม น โหติ, / นานุพนฺธตีติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า แม้ อ.- (ในกิเลส ท.) มีราคะเป็นต้นหนา -กิเลสอย่างหนึ่ง ไร ๆ ในโลก ชื่อว่าเป็นกิเลสกลับไป ข้างหลัง ย่อมเป็น หามิได้, คือว่า ย่อมไม่ติดตาม ซึ่งกิเลสชาต อัน- (อันพระสัมมา-สัมพุทธเจ้า) พระองค์ใด -ทรงชนะแล้ว ดังนี้.

บทว่า **อนนฺตโคจรํ** ความว่า ผู้มีอารมณ์ไม่มีที่สุด ด้วยสามารถแห่งพระสัพพัญญุตญาณมีอารมณ์หาที่สุดมิได้

อนนฺตโคจรนฺติ / อนนฺตารมฺมณสฺส / สพฺพญฺญุตญฺญาณสฺส วเสน / อปริยนฺตโคจรํ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีอารมณ์อันมีที่สุดรอบหามิได้ ด้วยสามารถ แห่งพระสัพพัญญุตญาณ อันมีอารมณ์มีที่สุดหามิได้ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อนนฺตโคจรํ** ดังนี้.

สองบทว่า **เกน ปเทน** เป็นต้น ความว่า

เกน ปเทนาติ *ยสฺส ราคปทาทีสุ ฯเปฯ เกน ปเทน เนสฺสถ ?*

(อ.อรรถ ว่า) *ยสฺส ราคปทาทีสุ ฯเปฯ เกน ปเทน เนสฺสถ ?* (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **เกน ปเทน** ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาร่องรอยมีร่องรอยคือราคะเป็นต้น แม้ร่องรอยหนึ่ง ไม่มีแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใด

ยสฺส ราคปทาทีสุ / เอกปทมฺปิ นตฺถิ,

แม้ อ.- (ในร่องรอย ท.) มีร่องรอยคือราคะเป็นต้น หนา -ร่องรอยหนึ่ง ย่อมไม่มี (แก่พระพุทธเจ้า) พระองค์ใด,

พวกเจ้าจักนำพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นไปด้วยร่องรอยอะไร

ตํ ตุมฺเห / เกน ปเทน เนสฺสถ;

อ.เธอ ท. จักนำไป (ซึ่งพระพุทธเจ้า) พระองค์นั้น ด้วยร่องรอย อะไร;

คือ ก็แม้ร่องรอยสักอย่างหนึ่งไม่มีแก่พระพุทธเจ้า พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้านั้นผู้ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร

พุทฺธสฺส ปน / เอกปทมฺปิ นตฺถิ, / ตํ อปทํ พุทฺธํ / ตุมฺเห / เกน ปเทน เนสฺสถ ?

คือว่า ก็ แม้ อ.ร่องรอยหนึ่ง ย่อมไม่มี แก่พระพุทธเจ้า, อ.เธอ ท. จักนำไป ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีร่องรอยหามิได้ พระองค์นั้น ด้วยร่องรอย อะไร ? *ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท...*

วินิจฉัยในคาถาที่ ๒

ทุติยคาถายํ :

(อ.การวินิจฉัย) ในพระคาถาที่ ๒ (อันบัณฑิต พึงทราบ) :

ขึ้นชื่อว่าตัณหานั้น ชื่อว่า **ชาลินี** เพราะวิเคราะห์ว่า มีข่ายบ้าง มีปกติทำซึ่งข่ายบ้าง เปรียบด้วยข่ายบ้าง เพราะอรรถว่า รวบรัด ตรึงตรา ผูกมัดไว้,

ตณฺหา นาเมสา / สํสิพฺพิตปริสิพฺพิตปริโยนทฺธตฺเถน / ชาลมสฺสา อตฺถีติปิ / ชาลการิกาติปิ ชาลูปมาติปิ ชาลินี,

ชื่อ อ.ตัณหา นั่น ชื่อว่าเป็นธรรมชาติมีข่าย (วิคฺคเหน เพราะวิเคราะห์) ว่า อ.ข่าย (แห่งตัณหา) นั้น มีอยู่ ดังนี้ บ้าง (เพราะวิเคราะห์) ว่า (อ.ตัณหา) เป็นธรรมชาติอันกระทำซึ่งข่าย (ย่อมเป็น) ดังนี้ บ้าง (เพราะวิเคราะห์) ว่า (อ.ตัณหา) เป็นธรรมชาติอันเปรียบด้วยข่าย (ย่อมเป็น) ดังนี้ บ้าง เพราะอรรถว่า ทั้งรวบรัดแล้วทั้งผูกรัดแล้วทั้งห่อหุ้มแล้ว,

ชื่อว่า **วิสตฺติกา** เพราะเป็นธรรมชาติมักซ่านไป ในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น เพราะเปรียบด้วยอาหารอันมีพิษ เพราะเปรียบด้วยดอกไม้มีพิษ เพราะเปรียบด้วยผลไม้มีพิษ เพราะเปรียบด้วยเครื่องบริโภคมีพิษ

รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ / วิสตฺตตาย วิสาหารตาย / วิสปุปฺผตาย วิสผลตาย / วิสปริโภคตาย วิสตฺติกา;

ชื่อว่าเป็นธรรมชาติอันซ่านไปในอารมณ์มีอย่างต่าง ๆ เพราะความที่- (แห่งตัณหา) -เป็นธรรมชาติซ่านไปแล้ว ในอารมณ์ ท. มีรูปเป็นต้น เพราะความที่- (แห่งตัณหา) -เป็นธรรมชาติมีอาหารอันเป็นพิษ เพราะความที่- (แห่งตัณหา) -เป็นธรรมชาติมีดอกอันเป็นพิษ เพราะความที่- (แห่งตัณหา) -เป็นธรรมชาติมีผลอันเป็นพิษ เพราะความที่- (แห่งตัณหา) -เป็นธรรมชาติมีการบริโภคอันเป็นพิษ (ย่อมเป็น);

อธิบายว่า ตัณหาเห็นปานนั้นไม่มีแก่พระพุทธเจ้าพระองค์ใด เพื่อนำไปในภพไหน ๆ

สา เอวรูปา ฯเปฯ เนสฺสถา”ติ อตฺโถ.

สา เอวรูปา ตณฺหา / ยสฺส กุหิญฺจิ ภเว / เนตุ นตฺถิ,

อ.อธิบาย ว่า อ.ตัณหา อันมีอย่างนี้เป็นรูป นั้น ย่อมไม่มี (แก่พระพุทธเจ้า) พระองค์ใด เพื่ออันนำไป ในภพ ไหน ๆ,

พวกเจ้าจักนำพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้ไม่มีร่องรอยไปด้วยร่องรอยอะไร

ตํ ตุมฺเห / อปทํ พุทฺธํ / เกน ปเทน / เนสฺสถา”ติ อตฺโถ.

อ.เธอ ท. จักนำไป ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้มีร่องรอยหามิได้ พระองค์นั้น ด้วยร่องรอย อะไร” ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ธัมมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก

เทสนาวสาเน / พหูนํ เทวตานํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่เทวดา ท. ผู้มาก.

แม้ธิดามารก็อันตรธานไปในที่นั้นนั่นแล

มารธีตโรปิ / ตตฺเถว อนฺตรธายึสุ.

แม้ อ.ธิดาของมาร ท. หายไปแล้ว (ในที่) นั้นนั่นเทียว.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว

สตฺถา อิมำ ธมฺมเทสนำ อาหริตฺวา

อ.พระศาสดา ครั้นทรงนำมาแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้

ตรัสว่า มาคันทิยะ ในกาลก่อน เราได้เห็นธิดามารทั้ง ๓ เหล่านี้ ผู้ประกอบด้วยอัตภาพเช่นกับแท่งทอง ไม่แปดเปื้อนด้วยของโสโครกมีเสมหะเป็นต้น

“มาคนฺทิย อหำ ฯเปฯ น ผุเสยฺยนฺ”ติ วตฺวา

“มาคนฺทิย / อหำ ปุพฺเพ / อิมา ติสฺโส / มารธีตโร อทฺทสำ / เสมฺหาทีหิ อปลิพุทฺเธน / สุวณฺณกฺขนฺธสทิเสน อตฺตภาเวน สมนฺนาคตา,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมาคันทิยะ อ.เรา ได้เห็นแล้ว ซึ่งธิดาของมาร ท. ๓ เหล่านี้ ผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยอัตภาพ อันเช่นกับด้วยแท่งแห่งทอง อัน- (อันของไม่สะอาด ท.) มีเสมหะเป็นต้น -ไม่พัวพันแล้ว ในกาลก่อน,

แม้ในกาลนั้น เราไม่ได้มีความพอใจในเมถุนเลย

ตทาปิ เม / เมถุนสฺมึ ฉนฺโท นาโหสิ,

แม้ในกาลนั้น อ.ความพอใจ ในเมถุน ไม่ได้มีแล้ว แก่เรา,

ก็สรีระแห่งธิดาของท่าน เต็มไปด้วยซากศพคืออาการ ๓๒ เหมือนหม้อที่ใส่ของไม่สะอาด อันตระการตา ณ ภายนอก

ตว ปน ธีตุ สรีรำ / ทฺวตฺตึสาการกุณปปริปูรำ / พหิ จิตฺโต วิย อสุจิฆโฏ,

ก็ อ.สรีระ แห่งธิดา ของท่าน เป็นสรีระเต็มรอบด้วยซากศพคืออาการ ๓๒ (ย่อมเป็น) ราวกะ อ.หม้ออันเต็มแล้วด้วยของไม่สะอาด อันงดงาม ในภายนอก,

แม้ถ้าเท้าของเราพึงเป็นเท้าที่แปดเปื้อนด้วยของไม่สะอาดไซร้

สเจปิ มม ปาโท / อสุจิมกฺขิโต ภเวยฺย,

แม้ถ้าว่า อ.เท้า ของเรา เป็นเท้าอันของไม่สะอาดแปดเปื้อนแล้ว พึงเป็น ไซร้,

และธิดาของท่านนี้พึงยืนอยู่ที่ธรณีประตู

อยญฺจ อุมฺมารฏฺฐาเน ติฏฺเฐยฺย;

อนึ่ง (อ.ธิดา ของท่าน) นี้ พึงยืนอยู่ ในที่แห่งธรณี;

ถึงอย่างนั้น เราก็ไม่พึงถูกต้องสรีระของนางด้วยเท้า ดังนี้แล้ว

ตถาปิสฺสา สรีรํ / อหํ ปาทํ น ผุเสยฺยนฺ”ติ วตฺวา

(ครั้นเมื่อความเป็น) แม้อย่างนั้น (มีอยู่) อ.เรา ไม่พึงถูกต้อง ซึ่งสรีระ (แห่งธิดา ของท่าน) นั้น ด้วยเท้า” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

แม้ความพอใจในเมถุน ไม่ได้มีแล้ว เพราะเห็น
นางตัณหา นางอรดี และนางราคา

อิมํ คาถมาห

“ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ
นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ,

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“แม้ อ.ความพอใจ ในเมถุน ไม่ได้มีแล้ว (แก่เรา) เพราะเห็น ซึ่งนางตัณหา (ด้วย) ซึ่งนางอรดี ด้วย ซึ่งนางราคา (ด้วย),

เพราะเห็นสรีระแห่งธิดาของท่านนี้
ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและกรีส (เราจักมี
ความพอใจในเมถุน) อย่างไรได้
เราย่อมไม่ปรารถนาเพื่อจะแตะต้อง
สรีระธิดาของท่านนั้นแม้ด้วยเท้า

กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ,
ปาทาปิ นํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉ”ติ.

(อ.ความพอใจ ในเมถุน จักมี แก่เรา เพราะเห็น ซึ่งสรีระแห่งธิดา ของท่าน) นี้ อันเต็มแล้วด้วย มูตรและกรีส อย่างไรนั่นเทียว[๑], (อ.เรา) ย่อมไม่ปรารถนา เพื่ออันถูกต้อง (ซึ่งสรีระ แห่งธิดา ของท่าน) นั้น แม้ด้วยเท้า” ดังนี้

ในเวลาจบเทศนา เมียผัวทั้ง ๒ ตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / อุโภปิ ชายปติกา / อนาคามิผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.เมียและผัว ท. แม้ทั้ง ๒ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในอนาคามิผล ดังนี้แล.

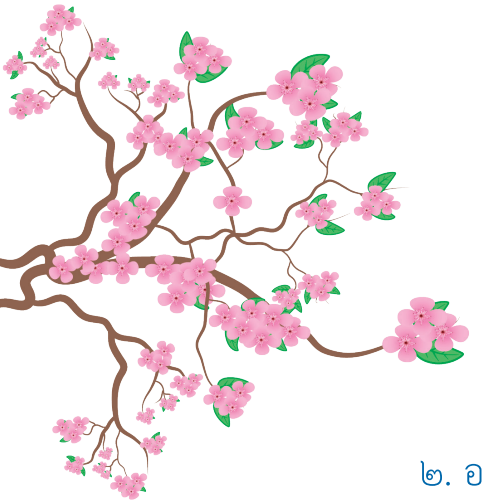
เรื่องมารธิดา จบ

มารธีตาวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งธิดาของมาร (จบแล้ว).

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **กิเมวิทํ (ตว ธีตุยา สรีรํ) มุตฺตกรีสปุณฺณํ (ทิสฺวาน มยฺหํ เมถุนสฺมึ ฉนฺโท อปิ ภวิสฺสติ).**

๒. เรื่องยมกปาฏิหาริย์

๒. ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ.

๒. อ.เรื่องแห่งยมกปาฏิหาริย์ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาทรงปรารภพวกเทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ที่พระทวารแห่งสังกัสสนคร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เย ฌานปฺปสุตา ธีรา** เป็นต้น

เย ฌานปฺปสุตา ธีราติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา สงฺกสฺสนครทฺวาเร / พหู เทวมนุสฺเส / อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา ทรงปรารภ ซึ่งเทวดาและมนุษย์ ท. ผู้มาก ที่ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **เย ฌานปฺปสุตา ธีรา** ดังนี้เป็นต้น.

ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์

เทสนา ปน / ราชคเห สมุฏฺฐิตา.

ก็ อ.เทศนา ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์.

เศรษฐีได้ไม้จันทน์ทำบาตร

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้ขึงข่ายมีสัณฐานคล้ายขวด เพื่อความปลอดภัยและเพื่อรักษาอาภรณ์เป็นต้น ที่หลุดไปด้วยความพลั้งเผลอแล้ว เล่นกีฬาทางน้ำในแม่น้ำคงคา

เอกสฺมึ หิ สมเย / ราชคหเสฏฺฐี / ปริสฺสยโมจนตฺถญฺเจว / ปมาเทน ขลิตานิ / อาภรณานีนิ รกฺขณตฺถญฺจ / ชาลกรณฺฑกํ ปริกฺขิปาเปตฺวา / คงฺคาย อุทกกีฬํ กีฬิ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในสมัย หนึ่ง อ.เศรษฐีในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ (ยังบุคคล) ให้ขึงแล้ว ซึ่งข่ายมีสัณฐานเพียงดังขวด เพื่ออันเปลื้องซึ่งอันตรายเป็นเครื่องนอนรอบ ด้วยนั่นเทียว เพื่ออันรักษา (ซึ่งวัตถุ ท.) มีเครื่องประดับเป็นต้น อันพลาดแล้ว ด้วยความพลั้งเผลอ ด้วย เล่นแล้ว เล่นด้วยน้ำในแม่น้ำชื่อว่าคงคา.

ในกาลนั้น ต้นจันทน์แดงต้นหนึ่งเกิดขึ้นที่ริมฝั่งตอนเหนือของแม่น้ำคงคา มีรากถูกน้ำในแม่น้ำคงคาเซาะ โค่นหักกระจัดกระจายอยู่บนหินเหล่านั้น ๆ

อเถโก รตฺตจนฺทนรุกฺโข / คงฺคาย อุปริตีเร ชาโต / คงฺโคทเกน โธตมูโล ปติตฺวา / ตตฺถ ตตฺถ ปาสาเณสุ สมฺภญฺชมาโน วิปฺปกิริ.

ครั้งนั้น อ.ต้นจันทน์แดง ต้นหนึ่ง อันเกิดแล้ว ในเบื้องบนแห่งฝั่ง แห่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา มีราก- อันน้ำในแม่น้ำชื่อว่าคงคา -เซาะแล้ว ล้มแล้ว หัก- กระจัดกระจาย- อยู่ -แล้ว บนแผ่นหิน ท. (ในที่) นั้น ๆ.

ครั้งนั้น ปุ่มหนึ่งมีประมาณเท่าหม้อ ถูกหินครูดสี ถูกคลื่นน้ำซัด เป็นของเกลี้ยงเกลา ลอยไปโดยลำดับ อันสาหร่ายรวบรัด มาติดที่ข่ายของเศรษฐีนั้น

ตโต เอกา / ฆฏปฺปมาณา ฆฏิกา / ปาสาเณหิ ฆสิยมานา / อุทกอูมีหิ โปถิยมานา / มฏฺฐา หุตฺวา / อนุปุพฺเพน วุยฺหมานา / เสวาลปริโยนทฺธา / อาคนฺตฺวา ตสฺส ชาเล ลคฺคิ.

ในลำดับนั้น อ.ปุ่ม อันมีหม้อเป็นประมาณ ปุ่มหนึ่ง อัน- อันแผ่นหิน ท. -เสียดสีอยู่ อัน- อันคลื่นแห่งน้ำ ท. -เซาะอยู่ เป็นของเกลี้ยง เป็น อัน- อันน้ำพัด -ไปอยู่ ตามลำดับ อันอันสาหร่ายรวบรัดแล้วมาแล้ว ติดแล้ว ในข่าย (ของเศรษฐี) นั้น.

เศรษฐีกล่าวว่า นั่นอะไร ได้ยินว่า ปุ่มไม้

เสฏฺฐี “กิเมตนฺ”ติ วตฺวา / “รุกฺขฆฏิกา”ติ สุตฺวา

อ.เศรษฐี กล่าวแล้ว ว่า “(อ.วัตถุ) นั่น อะไร” ดังนี้ ฟังแล้ว ว่า “อ.ปุ่มแห่งต้นไม้” ดังนี้

จึงให้นำปุ่มไม้นั้นมาให้ถากด้วยปลายมีด เพื่อจะพิจารณาว่า นั่นชื่ออะไร

ตำ อาหราเปตฺวา / “กินฺนาเมตนฺ”ติ อุปธารณตฺถำ / วาสิกณฺเณน ตจฺฉาเปสิ.

(ยังบุคคล) ให้นำมาแล้ว (ซึ่งปุ่มแห่งต้นไม้) นั้น (ยังบุคคล) ให้ถากแล้ว ด้วยปลายแห่งมีด เพื่ออันใคร่ครวญ ว่า “(อ.วัตถุ) นั่น ชื่ออะไร” ดังนี้.

ในทันใดนั่นเอง จันทน์แดงมีสีดังครั่งสดก็ปรากฏ

ตาวเทว / อลตฺตกวณฺณำ / รตฺตจนฺทนำ ปญฺญายิ.

อ.จันทน์แดง อันมีสีเพียงดังสีแห่งครั่งสด ปรากฏแล้ว ในขณะนั้นนั่นเทียว.

ก็เศรษฐียังไม่เป็นสัมมาทิฏฐิ ไม่เป็นมิจฉาทิฏฐิ วางตนเป็นกลาง

เสฏฺฐี ปน / เนว สมฺมาทิฏฺฐิ, / น มิจฺฉาทิฏฺฐิ, / มชฺฌตฺตธาตุโก;

ก็ อ.เศรษฐี เป็นสัมมาทิฏฐิ (ย่อมเป็น) หามิได้นั่นเทียว, เป็นมิจฉาทิฏฐิ (ย่อมเป็น) หามิได้, เป็นผู้มีธาตุแห่งบุคคลผู้มีตนในท่ามกลาง (ย่อมเป็น);

เขาคิดว่า จันทน์แดงในเรือนของเรามีมาก เราจะเอาจันทน์แดงนี้ทำอะไรหนอแล

โส จินฺเตสิ / “มยฺหำ เคเห / รตฺตจนฺทนำ พหุ, / กินฺนุ โข / อิมินา กโรมี”ติ.

(อ.เศรษฐี) นั้น คิดแล้ว ว่า “อ.จันทน์แดง ในเรือน ของเรา เป็นของมาก (ย่อมเป็น), (อ.เรา) จะกระทำ ซึ่งอะไร หนอ แล (ด้วยจันทน์แดง) นี้” ดังนี้.

ทีนั้น เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ในโลกนี้พวกที่กล่าวว่า เราเป็นพระอรหันต์ มีอยู่มาก

อถสฺส เอตทโหสิ “อิมสฺมึ โลเก ฯเปฯ สรณำ คมิสฺสามี”ติ.

อถสฺส เอตทโหสิ / “อิมสฺมึ โลเก / ‘มยํ อรหนฺโต’ติ / วตฺตาโร พหู,

ครั้งนั้น (อ.ความคิด) นั่น ได้มีแล้ว (แก่เศรษฐี) นั้น ว่า “(อ.ชน ท.) ผู้กล่าวว่า ‘อ.เรา ท. เป็นพระอรหันต์ (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ ในโลก นี้ เป็นผู้มาก (ย่อมเป็น),

เราไม่รู้จักพระอรหันต์แม้สักองค์หนึ่ง

อหํ / เอกํ อรหนฺตมฺปิ / น ชานามิ;

อ.เรา ย่อมไม่รู้ แม้ซึ่งพระอรหันต์ องค์หนึ่ง;

เราจักให้ประกอบเครื่องกลึงไว้ในเรือน ให้กลึงบาตรแล้วใส่สาแหรก

เคเห ภมํ ฯเปฯ อิมํ คณฺหาตู’ติ วกฺขามิ;

เคเห ภมํ โยเชตฺวา / ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา / สิกฺกาย ฐเปตฺวา

(อ.เรา ยังบุคคล) ให้ประกอบแล้ว ซึ่งเครื่องกลึง ในเรือน (ยังบุคคล) ให้กลึงแล้ว ซึ่งบาตร วางไว้แล้ว ในสาแหรก

ห้อยไว้ในอากาศประมาณ ๖๐ ศอก โดยเอาไม้ไผ่ต่อกันขึ้นไปแล้ว

เวหฺปรมฺปราย / สฏฺฐิหตฺถมตฺเต อากาเส / โอลมฺพาเปตฺวา

(ยังบาตร) ให้ห้อยลงแล้ว ในอากาศ อันมีศอก ๖๐ เป็นประมาณ โดยอันสืบต่อแห่งไม้ไผ่

จะบอกว่า ถ้าพระอรหันต์มีอยู่ จงมาทางอากาศแล้วถือเอาบาตรนี้

‘สเจ อรหา อตฺถิ, / อากาเสนาคนฺตฺวา / อิมํ คณฺหาตู’ติ วกฺขามิ;

จักกล่าว ว่า ‘ถ้าว่า อ.พระอรหันต์ (มีอยู่) ไซร้, (อ.พระอรหันต์ นั้น) มาแล้ว โดยอากาศ จงถือเอา (ซึ่งบาตร) นี้’ ดังนี้,

ผู้ใดจักถือบาตรนั้นได้ เราพร้อมด้วยบุตรและภรรยาจักถึงผู้นั้นเป็นสรณะ

โย ตํ คเหสฺสติ, / ตํ สปุตฺตทาโร / สรณํ คมิสฺสามี”ติ.

(อ.บุคคล) ใด จักถือเอา (ซึ่งบาตร) นั้น, (อ.เรา) ผู้เป็นไปกับด้วยบุตรและทาระ จักถึง (ซึ่งบุคคล) นั้น ว่าเป็นสรณะ” ดังนี้.

เขาให้กลึงบาตรโดยทำนองที่คิดไว้นั่นแหละ ให้ยกขึ้นโดยเอาไม้ไผ่ต่อ ๆ กันขึ้นไปแล้ว

โส จินฺติตนิยาเมเนว / ปตฺตํ ลิขาเปตฺวา / เวหฺปรมฺปราย อุสฺสาเปตฺวา

(อ.เศรษฐี) นั้น (ยังบุคคล) ให้กลึงแล้ว ซึ่งบาตร โดยทำนอง- (แห่งเหตุ อันตน) -คิดแล้วนั่นเทียว (ยังบุคคล) ให้ยกขึ้นแล้ว โดยอันสืบต่อแห่งไม้ไผ่

กล่าวว่า ในโลกนี้ผู้ใดเป็นพระอรหันต์ ผู้นั้นจงมาทางอากาศถือเอาบาตรนี้

“โย อิมสฺมึ โลเก อรหา, / โส อากาเสนาคนฺตฺวา / อิมํ ปตฺตํ คณฺหาตู”ติ อาห.

(กล่าวแล้ว) ว่า (อ.บุคคล) ใด เป็นพระอรหันต์ ในโลก นี้ (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล) นั้น มาแล้วโดยอากาศ จงถือเอา (ซึ่งบาตร) นี้” ดังนี้.

ครูทั้ง ๖ อยากได้บาตรไม้จันทน์

ครูทั้ง ๖ กล่าวว่า บาตรนั่นสมควรแก่พวกข้าพเจ้า ท่านจงให้บาตรนั้นแก่พวกข้าพเจ้าเสียเถิด

ฉ สตฺถาโร / “อมฺหากํ เอส อนุจฺฉวิโก, / อมฺหากเมว นํ เทหี”ติ วทึสุ.

อ.ครู ท. ๖ กล่าวแล้ว ว่า “(อ.บาตร) นั่น เป็นบาตรสมควร แก่ข้าพเจ้า ท. (ย่อมเป็น), (อ.ท่าน) จงให้ (ซึ่งบาตร) นั้น แก่ข้าพเจ้า ท. นั่นเทียว” ดังนี้.

เศรษฐีนั้นกล่าวว่า พวกท่านจงมาทางอากาศแล้วเอาไปเถิด

โส “อากาเสนาคนฺตฺวา / คณฺหาถา”ติ อาห.

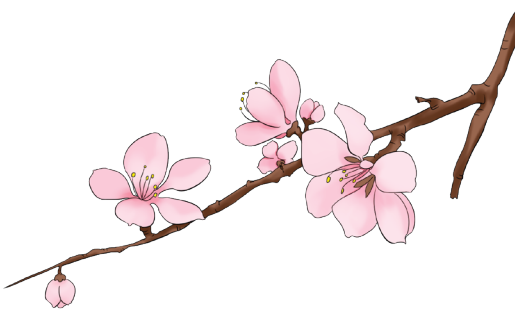
(อ.เศรษฐี) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) มาแล้ว โดยอากาศ จงถือเอา” ดังนี้.

ในวันที่ ๖ นิครนถนาฏบุตรส่งพวกอันเตวาสิกไปด้วยสั่งว่า

ฉฏฺเฐ ทิวเส / นิคฺคณฺโฐ นาฏปุตฺโต / อนฺเตวาสิเก เปเสสิ

ในวัน ที่ ๖ อ.นาฏบุตร ผู้เป็นนิครนถ์ ส่งไปแล้ว ซึ่งอันเตวาสิก ท. (ด้วยคำ) ว่า

พวกเจ้าจงไป จงพูดกะเศรษฐีอย่างนี้ว่า

“คจฺฉถ, / เสฏฺฐึ เอวํ วเทถ

(อ.เจ้า ท.) จงไป, จงกล่าว กะเศรษฐี อย่างนี้ ว่า

บาตรนั่นสมควรแก่อาจารย์ของพวกข้าพเจ้า

‘อมฺหากํ อาจริยสฺส ฯเปฯ กิเรตํ ปตฺตนฺ”ติ.

‘อมฺหากํ อาจริยสฺส อนุจฺฉวิโก,

(อ.บาตร นั่น) เป็นบาตรสมควร แก่อาจารย์ ของข้าพเจ้า ท. (ย่อมเป็น),

ท่านอย่าทำการมาทางอากาศเพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อยเลย

มา อปฺปมตฺตกสฺส การณา / อากาเสน อาคมนํ กริ,

(อ.ท่าน) อย่ากระทำแล้ว ซึ่งการมา โดยอากาศ เพราะเหตุ (แห่งบาตร) อันมีประมาณน้อย,

นัยว่า ท่านจงให้บาตรนั่นเถิด

เทหิ กิเรตํ ปตฺตนฺ”ติ.

ได้ยินว่า (อ.ท่าน) จงให้ (ซึ่งบาตร) นั่น” ดังนี้.

พวกอันเตวาสิกไปพูดกะเศรษฐีอย่างนั้นแล้ว

เต คนฺตฺวา / เสฏฺฐึ ตถา วทึสุ.

(อ.อันเตวาสิก ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว กล่าวแล้ว เหมือนอย่างนั้น กะเศรษฐี.

เศรษฐีกล่าวว่า ผู้ที่สามารถมาทางอากาศแล้วถือเอาได้เท่านั้นจงเอาไป

เสฏฺฐี “อากาเสนาคนฺตฺวา / คณฺหิตุํ สมตฺโถ / คณฺหาตู”ติ อาห.

อ.เศรษฐี กล่าวแล้ว ว่า “(อ.บุคคล) ผู้สามารถนั่นเทียว เพื่ออัน- มา- โดยอากาศ -แล้ว -จึงถือเอา จงถือเอา” ดังนี้.

นาฏบุตรออกอุบายเอาบาตร

นาฏบุตรเป็นผู้ปรารถนาจะไปเอง จึงได้ให้สัญญาแก่พวกอันเตวาสิกว่า

นาฏปุตฺโต / สยํ คนฺตุกาโม หุตฺวา / อนฺเตวาสิกานํ สญฺญมทาสิ

อ.นาฏบุตร เป็นผู้ใคร่เพื่ออันไป ด้วยตนเอง เป็น ได้ให้แล้ว ซึ่งสัญญา แก่อันเตวาสิก ท. (ด้วยคำ) ว่า

เราจักยกมือและเท้าขึ้นข้างหนึ่ง เป็นทีว่าปรารถนาจะเหาะ

“อหํ เอกํ ฯเปฯ ภูมิยํ ปาเตยฺยาถา”ติ.

“อหํ / เอกํ หตฺถญฺจ / ปาทญฺจ อุกฺขิปิตฺวา / อุปฺปติตุกาโม วิย ภวิสฺสามิ,

(อ.เรา) ยกขึ้นแล้ว ซึ่งมือ ข้างหนึ่ง ด้วย ซึ่งเท้า ข้างหนึ่ง ด้วย เป็นผู้ราวกะว่า ใคร่เพื่ออันเหาะขึ้น จักเป็น,

พวกเจ้าจงร้องบอกเราว่า ท่านอาจารย์ ท่านจะทำอะไร ท่านอย่าแสดงความเป็นพระอรหันต์ที่ปกปิดไว้แก่มหาชนเพราะเหตุแห่งบาตรไม้ ดังนี้แล้ว

ตุมฺเห มํ / ‘อาจริย กึ กโรถ ? / ทารุมยปตฺตสฺส การณา / ปฏิจฺฉนฺนํ อรหตฺตํ / มหาชนสฺส มา ทสฺสยิตฺถา”ติ วตฺวา

อ.เจ้า ท. กล่าวแล้ว ว่า ‘ข้าแต่อาจารย์ (อ.ท่าน) ย่อมกระทำ ซึ่งอะไร, (อ.ท่าน) อย่าแสดงแล้ว ซึ่งพระอรหัต อัน- (อันท่าน) -ปกปิดแล้ว แก่มหาชน เพราะเหตุ แห่งบาตรอันสำเร็จแล้วด้วยไม้’ ดังนี้

จงพากันจับเราที่มือและเท้าดึงไว้ ให้ล้มลงที่พื้นดิน

มํ หตฺเถสุ จ / ปาเทสุ จ คเหตฺวา / อากฑฺฒนฺตา / ภูมิยํ ปาเตยฺยาถา”ติ.

จับแล้ว ซึ่งเรา ที่มือ ท. ด้วย ที่เท้า ท. ด้วย คร่ามาอยู่ พึงให้ล้มลง บนภาคพื้น” ดังนี้.

เขาไปในที่นั้นแล้วกล่าวกะเศรษฐีว่า

โส ตตฺถ คนฺตฺวา / เสฏฺฐึ อาห

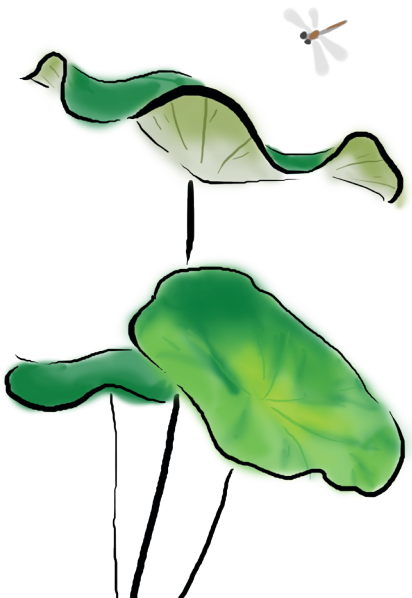
(อ.นาฏบุตร) นั้น ไปแล้ว (ในที่) นั้น กล่าวแล้ว กะเศรษฐี ว่า

มหาเศรษฐีบาตรนี้สมควรแก่เรา

“มหาเสฏฺฐิ มยฺหํ ฯเปฯ เม ปตฺตนฺ”ติ.

“มหาเสฏฺฐิ / มยฺหํ อยํ ปตฺโต / อนุจฺฉวิโก,

ดูก่อนมหาเศรษฐี อ.บาตร นี้ เป็นบาตรสมควร แก่เรา (ย่อมเป็น),

ไม่สมควรแก่ชนพวกอื่น

อญฺเญสํ นานุจฺฉวิโก,

(อ.บาตร นี้) เป็นบาตรสมควร (แก่ชน ท.) เหล่าอื่น (ย่อมเป็น) หามิได้,

ท่านอย่าชอบใจการเหาะขึ้นไปในอากาศของเรา เพราะเหตุแห่งของเพียงเล็กน้อย

มา เต อปฺปมตฺตกสฺส การณา / มม อากาเส / อุปฺปตนํ รุจฺจติ,

อ.การเหาะขึ้นไป ในอากาศ แห่งเรา เพราะเหตุ (แห่งบาตร) อันมีประมาณน้อย อย่าชอบใจอยู่แก่ท่าน,

จงให้บาตรแก่เราเถิด

เทหิ เม ปตฺตนฺ”ติ.

(อ.ท่าน) ขอจงให้ ซึ่งบาตร แก่เรา” ดังนี้.

เศรษฐีกล่าวว่า ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปทางอากาศแล้วถือเอาเถิด

“ภนฺเต / อากาเสน อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถา”ติ.

(อ.เศรษฐี กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) เหาะขึ้นไปแล้วนั่นเทียว โดยอากาศ จงถือเอา” ดังนี้.

ลำดับนั้น นาฏบุตรกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น พวกเจ้าจงหลีกไป ๆ

ตโต นาฏปุตฺโต / “เตนหิ อเปถ อเปถา”ติ

ในลำดับนั้น อ.นาฏบุตร (กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เจ้า ท.) จงหลีกไป, (อ.เจ้า ท.) จงหลีกไป” ดังนี้

กันพวกอันเตวาสิกออกไปแล้วกล่าวว่า เราจักเหาะขึ้นไปในอากาศ ดังนี้แล้ว ก็ยกมือและเท้าขึ้นข้างหนึ่ง

อนฺเตวาสิเก อปเนตฺวา / “อากาเส อุปฺปติสฺสามี”ติ / เอกํ หตฺถญฺจ / ปาทญฺจ อุกฺขิปิ.

นำไปปราศแล้ว ซึ่งอันเตวาสิก ท. (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา) จักเหาะขึ้นไป ในอากาศ” ดังนี้ ยกขึ้นแล้ว ซึ่งมือ ข้างหนึ่ง ด้วย ซึ่งเท้า ข้างหนึ่ง ด้วย.

ทีนั้น พวกอันเตวาสิกกล่าวกะอาจารย์ว่า ท่านอาจารย์ ท่านจะทำชื่ออะไรกันนั่น

อถ นํ อนฺเตวาสิกา / “อาจริย / กินฺนาเมตํ กโรถ ?

ครั้งนั้น อ.อันเตวาสิก ท. (กล่าวแล้ว กะนาฏบุตร) นั้น ว่า “ข้าแต่อาจารย์ (อ.ท่าน) ย่อมกระทำ (ซึ่งกรรม) นั่น ชื่อ อะไร ?

ประโยชน์อะไรด้วยคุณที่ปกปิดไว้ อันท่านแสดงแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ผี ๆ

ฉวสฺส ทารุมยปตฺตสฺส การณา / ปฏิจฺฉนฺนคุเณน / มหาชนสฺส ทสฺสิเตน / โก อตฺโถ”ติ

อ.ประโยชน์ อะไร ด้วยคุณอันท่านปกปิดแล้ว อัน- (อันท่าน) แสดงแล้ว แก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรอันสำเร็จแล้วด้วยไม้ อันเพียงดังศพ” ดังนี้

ช่วยกันจับนาฏบุตรนั้นที่มือและเท้า ดึงมาให้ล้มลงบนแผ่นดิน

ตํ หตฺถปาเทสุ คเหตฺวา / อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยํ ปาเตสุ.

จับแล้ว (ซึ่งนาฏบุตร) นั้น ที่มือและเท้า ท. คร่ามาแล้ว ให้ล้มลงแล้ว บนแผ่นดิน.

เขาบอกกะเศรษฐีว่า มหาเศรษฐี อันเตวาสิกเหล่านี้ไม่ให้เราเหาะ ท่านจงให้บาตรแก่เรา

โส เสฏฺฐึ อาห / “มหาเสฏฺฐิ / อิเม เม อุปฺปติตุํ น เทนฺติ, / เทหิ เม ปตฺตนฺ”ติ.

(อ.นาฏบุตร) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาเศรษฐี (อ.อันเตวาสิก ท.) เหล่านี้ ย่อมไม่ให้ เพื่ออันเหาะขึ้น แก่เรา, (อ.ท่าน) ขอจงให้ ซึ่งบาตร แก่เรา” ดังนี้ กะเศรษฐี.

เศรษฐีกล่าวว่า ผู้เจริญ ท่านต้องเหาะขึ้นไปถือเอาเถิด

“อุปฺปติตฺวาว คณฺหาถ ภนฺเต”ติ.

(อ.เศรษฐี กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) เหาะขึ้นไปแล้วนั่นเทียว จงถือเอา” ดังนี้.

พวกเดียรถีย์แม้พยายามด้วยอาการอย่างนี้สิ้น ๖ วันแล้วยังไม่ได้บาตรนั้นเลย

เอวํ ติตฺถิยา / ฉ ทิวสานิ วายมิตฺวาปิ / ตํ ปตฺตํ น ลภึสุเยว.

อ.เดียรถีย์ ท. แม้พยายามแล้ว สิ้นวัน ท. ๖ ไม่ได้แล้วนั่นเทียว ซึ่งบาตร นั้น ด้วยประการฉะนี้.

ในวันที่ ๗ ในกาลที่ท่านมหาโมคคัลลานะและท่านปิณโฑลภารทวาชะไปด้วยตั้งใจว่า จักเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ แล้วยืนบนหินดาดแห่งหนึ่งแล้วห่มจีวร

สตฺตเม ทิวเส ฯเปฯ นตฺถิภาโว ญาโต”ติ.

สตฺตเม ทิวเส / อายสฺมโต จ มหาโมคฺคลฺลานสฺส / อายสฺมโต จ ปิณฺโฑลภารทฺวาชสฺส / “ราชคเห ปิณฺฑาย จริสฺสามา”ติ คนฺตฺวา / เอกสฺมึ ปิฏฺฐิปาสาเณ ฐตฺวา / จีวรํ ปารุปนกาเล

ในวัน ที่ ๗ ในกาลเป็นที่- ไป- (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา ท.) จักเที่ยวไป ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์เพื่อก้อนข้าว” ดังนี้ -แล้ว จึงยืน- บนแผ่นหินมีหลัง แผ่นหนึ่ง -แล้ว -จึงห่ม ซึ่งจีวร แห่งพระมหา-โมคคัลลานะ ผู้มีอายุ ด้วย แห่งพระปิณโฑลภารทวาชะ ผู้มีอายุ ด้วย

พวกนักเลงคุยกันว่า ชาวเราเอ๋ย ในกาลก่อน ครูทั้ง ๖ กล่าวว่า พวกเราเป็นพระอรหันต์ในโลก

ธุตฺตกา กถํ สมุฏฺฐาเปสุ “อมฺโภ ปุพฺเพ ฯเปฯ นตฺถิภาโว ญาโต”ติ.

ธุตฺตกา กถํ สมุฏฺฐาเปสุ / “อมฺโภ ปุพฺเพ ฉ สตฺถาโร / ‘โลเก มยํ อรหนฺตมฺหา”ติ วทึสุ.

อ.นักเลง ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ว่า “แน่ะท่านผู้เจริญ ในกาลก่อน อ.ครู ท. ๖ กล่าวแล้ว ว่า ‘อ.เรา ท. เป็นพระอรหันต์ ในโลก ย่อมเป็น’ ดังนี้,

ก็เมื่อเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้ยกบาตรขึ้นไว้แล้วกล่าวว่า ถ้าพระอรหันต์มีอยู่ จงมาทางอากาศแล้วถือเอาเถิด วันนี้เป็นวันที่ ๗

ราชคหเสฏฺฐิโน ปน / ปตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา / 'สเจ อรหา อตฺถิ, / อากาเสนาคนฺตฺวา / คณฺหาตู'ติ วทนฺตสฺส, / อชฺช สตฺตโม ทิวโส,

ก็ เมื่อเศรษฐีผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ (ยังบุคคล) ให้ยกขึ้นแล้ว ซึ่งบาตร (กล่าวอยู่) ว่า 'ถ้าว่า อ.พระอรหันต์ (มีอยู่) ไซร้, (อ.พระอรหันต์นั้น) มาแล้ว โดยอากาศ จงถือเอา' ดังนี้, อ.วันนี้ เป็นวัน ที่ ๗ (ย่อมเป็น),

แม้สักคนหนึ่งชื่อว่าเหาะขึ้นไปในอากาศด้วยแสดงตนว่า เราเป็นพระอรหันต์ ก็ไม่มี

เอโกปิ / 'อหํ อรหา'ติ / อากาเส อุปฺปตนฺโต นาม นตฺถิ;

(อ.บุคคล) แม้คนหนึ่ง ชื่อ ผู้เหาะขึ้นไปอยู่ ในอากาศ (ด้วยอันกล่าว) ว่า 'อ.เรา เป็นพระอรหันต์ (ย่อมเป็น)' ดังนี้ ย่อมไม่มี;

วันนี้พวกเรารู้ความที่พระอรหันต์ไม่มีในโลกนี้แล้ว

อชฺช โน / โลเก อรหนฺตานํ / นตฺถิภาโว ญาโต"ติ.

อ.ความที่- แห่งพระอรหันต์ ท. -ไม่มีอยู่ ในโลก อันเรา ท. รู้แล้ว ในวันนี้" ดังนี้.

ท่านมหาโมคคัลลานะได้ยินถ้อยคำนั้นแล้ว จึงกล่าวกะท่านปิณโฑลภารทวาชะว่า

ตํ กถํ สุตฺวา / อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน / อายสฺมนฺตํ ปิณฺโฑลภารทฺวาชํ อาห

อ.พระมหาโมคคัลลานะ ผู้มีอายุ ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว นั้น กล่าวแล้ว กะพระปิณโฑล-ภารทวาชะ ผู้มีอายุ ว่า

อาวุโส ภารทวาชะ ท่านได้ยินถ้อยคำของพวกนักเลงเหล่านี้ไหม

"สุตนฺเต อาวุโส ฯเปฯ อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาหี"ติ.

"สุตนฺเต อาวุโส ภารทฺวาช / อิเมสํ วจนํ,

"ดูก่อนภารทวาชะ ผู้มีอายุ อ.คำ (ของนักเลง ท.) เหล่านี้ อันท่าน ฟังแล้ว (หรือ),

พวกนักเลงเหล่านี้พูดเป็นทีว่าจะย่ำยีพระพุทธศาสนา

อิเม พุทฺธสาสนํ / ปริคฺคณฺหนฺตา วิย วทนฺติ;

(อ.นักเลง ท.) เหล่านี้ ผู้ราวกะว่า ย่ำยีอยู่ ซึ่งพระพุทธศาสนา ย่อมกล่าว;

ก็ท่านมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก

ตฺวญฺจ / มหิทฺธิโก มหานุภาโว,

ก็ อ.ท่าน เป็นผู้มีฤทธิ์มาก เป็นผู้มีอานุภาพมาก (ย่อมเป็น),

ท่านจงไปเถิด จงมาทางอากาศแล้วถือเอาบาตรนั้น

คจฺเฉตํ ปตฺตํ / อากาเสนาคนฺตฺวา คณฺหาหี"ติ.

(อ.ท่าน) จงไป, (อ.ท่าน) มาแล้ว โดยอาอากาศ จงถือเอา ซึ่งบาตร นั่น" ดังนี้.

ปิณโฑลภารทวาชะกล่าวว่า อาวุโส โมคคัลลานะ ท่านเป็นผู้เลิศกว่าบรรดาสาวกผู้มีฤทธิ์

“อาวุโส โมคฺคลฺลาน ฯเปฯ อหํ คณฺหิสฺสามี”ติ.

“อาวุโส โมคฺคลฺลาน / ตฺวํ อิทฺธิมนฺตานํ อคฺโค,

(อ.พระปิณโฑลภารทวาชะ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ ผู้มีอายุ อ.ท่าน เป็นผู้เลิศ (กว่าสาวก ท.) ผู้มีฤทธิ์ (ย่อมเป็น),

ท่านจงถือเอาบาตรนั้น

ตฺวํ เอตํ คณฺหาหิ;

อ.ท่าน จงถือเอา ซึ่งบาตร นั่น;

แต่เมื่อท่านไม่ถือเอาผมจักถือเอา

ตยิ ปน อคฺคณฺหนฺเต, / อหํ คณฺหิสฺสามี”ติ.

แต่ว่า ครั้นเมื่อท่าน ไม่ถือเอาอยู่, อ.ผม จักถือเอา” ดังนี้.

พระปิณโฑลภารทวาชะแสดงปาฏิหาริย์

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านจงถือเอาเถิด ผู้มีอายุ

“คณฺหาวุโส”ติ เอวํ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) อย่างนี้ ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ (อ.ท่าน) จงถือเอา” ดังนี้ อันพระมหาโมคคัลลานะกล่าวแล้ว,

ท่านปิณโฑลภารทวาชะก็เข้าจตุตถฌาน มีอภิญญาเป็นบาท ออกแล้ว เอาปลายเท้าคีบหินดาดประมาณ ๓ คาวุต

อายสฺมา ปิณฺโฑลภารทฺวาโช อภิญฺญาปาทกํ / จตุตฺถชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา / วุฏฺฐาย / ติคาวุตํ ปิฏฺฐิปาสาณํ / ปาทนฺเตน ปริจฺฉินฺทนฺโต

อ.พระปิณโฑลภารทวาชะ ผู้มีอายุ เข้าแล้ว ซึ่งฌานที่ ๔ อันมีอภิญญาเป็นบาท ออกแล้ว คีบอยู่ ซึ่งแผ่นหินมีหลัง อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ ด้วยที่สุดแห่งเท้า

ให้ขึ้นไปในอากาศเหมือนปุยนุ่นแล้ว หมุนเวียนไปในเบื้องบนพระนครราชคฤห์ ๗ ครั้ง

ตูลปิจุ วิย / อากาเส อุฏฺฐาเปตฺวา / ราชคหนครสฺส อุปริ / สตฺตกฺขตฺตุํ อนุปริยายิ.

(ยังแผ่นหินมีหลัง) ให้ตั้งขึ้นแล้ว ในอากาศ ราวกะ อ.ปุยแห่งนุ่น เวียนรอบแล้ว ในเบื้องบน แห่งพระนครชื่อว่าราชคฤห์ สิ้น ๗ ครั้ง.

หินดาดนั้นปรากฏดังฝาละมีสำหรับปิดพระนครไว้ประมาณ ๓ คาวุต

โส / ติคาวุตปฺปมาณสฺส นครสฺส / ปิธานํ วิย ปญฺญายิ.

(อ.แผ่นหินมีหลัง) นั้น ปรากฏแล้ว ราวกะ อ.วัตถุเป็นเครื่องปิด ซึ่งพระนคร อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ.

พวกชาวพระนครกล่าวว่า หินจะตกทับข้าพเจ้า

นครวาสิโน / “ปาสาโณ / โน อวตฺถริตฺวา คณฺหาตี”ติ

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครโดยปกติ (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.แผ่นหิน จะ- ท่วมทับ -จับเอา ซึ่งเรา ท.” ดังนี้

หวาดกลัวจึงทำเครื่องกั้นมีกระด้งเป็นต้นไว้บนกระหม่อมแล้วซุกซ่อนในที่นั้น ๆ

ภีตา / สุปฺปาทีนิ มตฺถเก กตฺวา / ตตฺถ ตตฺถ นิลียึสุ.

ผู้กลัวแล้ว กระทำแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) มีกระด้งเป็นต้น บนกระหม่อม แอบแล้ว (ในที่) นั้น ๆ.

ในวาระที่ ๗ พระเถระทำลายหินดาดแสดงตนแล้ว

สตฺตเม วาเร / เถโร ปิฏฺฐิปาสาณํ ภินฺทิตฺวา / อตฺตานํ ทสฺเสสิ.

อ.พระเถระ ทำลายแล้ว ซึ่งแผ่นหินมีหลัง แสดงแล้ว ซึ่งตน ในวาระ ที่ ๗.

มหาชนเห็นพระเถระแล้วกล่าวว่า ท่านปิณโฑลภารทวาชะ ผู้เจริญ ท่านจงจับหินของท่านไว้ให้มั่น อย่าให้พวกข้าพเจ้าทั้งหมดพินาศเสียเลย

มหาชโน เถรํ ทิสฺวา / “ภนฺเต ปิณฺโฑลภารทฺวาช / ตว ปาสาณํ / ทฬฺหํ กตฺวา คณฺห, / มา โน สพฺเพ นาสยี”ติ.

อ.มหาชน เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ (กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระปิณโฑลภารทวาชะ ผู้เจริญ (อ.ท่าน) จงจับ ซึ่งแผ่นหิน ของท่าน กระทำ ให้มั่น, (อ.ท่าน) อย่า ยังเรา ท. ทั้งปวง ให้ฉิบหายแล้ว” ดังนี้.

พระเถระเอาปลายเท้าเหวี่ยงหินทิ้งไป

เถโร ปาสาณํ / ปาทนฺเตน ขิปิตฺวา วิสฺสชฺเชสิ.

อ.พระเถระ เหวี่ยงไปแล้ว ซึ่งแผ่นหิน ด้วยปลายแห่งเท้า ปล่อยแล้ว.

แผ่นหินนั้นไปตั้งอยู่ในที่เดิมนั่นเอง

โส คนฺตฺวา / ยถาฐาเนเยว ปติฏฺฐาสิ.

(อ.แผ่นหิน) นั้น ไปแล้ว ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในที่ใด ๆ[๑] นั่นเทียว.

พระเถระได้ยืนอยู่ในที่สุดแห่งเรือนของเศรษฐี

เถโร เสฏฺฐิสฺส / เคหมตฺถเก อฏฺฐาสิ.

อ.พระเถระ ได้ยืนอยู่แล้ว บนที่สุดแห่งเรือน ของเศรษฐี.

---

[๑] **ยถาฐาน** ลำดับแห่งที่, ที่ใด ๆ, ที่ทุก ๆ แห่ง, ทุก ๆ ที่. สำเร็จรูปมาจาก ยถา + ฐาน นิปาตปุพพกอัพพยีภาวสมาส ยถา ศัพท์ มีอรรถว่า ปฏิปาฏิ (ลำดับ) มีรูปวิเคราะห์ว่า ฐานานํ ปฏิปาฏิ **ยถาฐานํ** (ลำดับแห่งที่). อีกนัยหนึ่ง ยถา ศัพท์ มีอรรถ วิจฉา (การประกอบซ้ำ ๆ) มีรูปวิเคราะห์ว่า ยํ ยํ ฐานํ **ยถาฐานํ** (ที่ใด ๆ, ที่ทุก ๆ แห่ง, ทุก ๆ ที่). **ยถาฐาเนเยวา**ติ ยํ ยํ ฐานํ ยถาฐานํ, ตสฺมึ ยถาฐาเนเยว. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

เศรษฐีเห็นท่านแล้วหมอบลงแล้ว

ตํ ทิสฺวา เสฏฺฐี / อุเรน นิปฺปชฺชิตฺวา,

อ.เศรษฐี เห็นแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น หมอบลงแล้ว ด้วยอก,

กราบเรียนว่า ลงเถิด พระผู้เป็นเจ้า

“โอตรถ สามี”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่นาย (อ.ท่าน) ขอจงข้ามลง” ดังนี้

นิมนต์พระเถระผู้ลงจากอากาศให้นั่งแล้ว

อากาสโต / โอติณฺณํ เถรํ นิสีทาเปตฺวา,

ยังพระเถระ ผู้ข้ามลงแล้ว จากอากาศ ให้นั่งแล้ว,

ให้นำบาตรลง กระทำให้เต็มด้วยวัตถุอันมีรสหวาน ๔ อย่างแล้ว ได้ถวายแก่พระเถระ

ปตฺตํ โอตาราเปตฺวา / จตุมฺมธุรปุณฺณํ กตฺวา / เถรสฺส อทาสิ.

ยังบาตร ให้ข้ามลงแล้ว กระทำแล้ว ให้เป็นบาตรเต็มแล้วด้วยวัตถุอันอร่อย ๔ อย่าง ได้ถวายแล้วแก่พระเถระ.

พระเถระรับบาตรแล้วบ่ายหน้าสู่วิหารไปแล้ว

เถโร ปตฺตํ คเหตฺวา / วิหาราภิมุโข ปายาสิ.

อ.พระเถระ ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตร ผู้มีต่อหน้าแห่งวิหาร ได้ดำเนินไปแล้ว

ลำดับนั้น ชนเหล่าใดที่อยู่ในป่าบ้าง อยู่ในบ้านบ้าง ไม่เห็นปาฏิหาริย์ของพระเถระ

อถสฺส / เย อรญฺเญ คตา วา / คามคตา วา / ปาฏิหาริยํ น ปสฺสึสุ,

ครั้งนั้น (อ.ชน ท.)เหล่าใด ผู้ไปแล้ว ในป่า หรือ หรือว่า ผู้ไปแล้วในหมู่บ้าน ไม่เห็นแล้ว ซึ่งปาฏิหาริย์ (ของพระเถระ) นั้น,

ชนเหล่านั้นประชุมกันแล้ววิงวอนพระเถระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงปาฏิหาริย์แม้แก่พวกผม ดังนี้แล้ว ก็พากันติดตามพระเถระไป

เต สนฺนิปติตฺวา / “ภนฺเต อมฺหากมฺปิ / ปาฏิหาริยํ ทสฺเสหี”ติ / เถรํ อนุพนฺธึสุ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ประชุมกันแล้ว (กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงแสดงซึ่งปาฏิหาริย์ แม้แก่เรา ท.” ดังนี้ ติดตามแล้ว ซึ่งพระเถระ.

พระเถระนั้นแสดงปาฏิหาริย์แก่ชนเหล่านั้น ๆ พลางได้ไปยังพระวิหารแล้ว

โส / เตสํ เตสํ ปาฏิหาริยํ ทสฺเสนฺโต / วิหารํ อคมาสิ.

(อ.พระเถระ) นั้น แสดงอยู่ ซึ่งปาฏิหาริย์ (แก่ชน ท.) เหล่านั้น ๆ ได้ไปแล้ว สู่พระวิหาร.

พระศาสดาทรงห้ามภิกษุทำปาฏิหาริย์

พระศาสดาทรงสดับเสียงมหาชนที่ติดตามพระเถระนั้นอื้ออึงอยู่

สตฺถา ตำ อนุพนฺธิตฺวา / อุนฺนทนฺตสฺส มหาชนสฺส / สทฺทำ สุตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งเสียง ของมหาชน ผู้- ติดตาม- (ซึ่งพระเถระ) นั้น -แล้ว -จึงบันลือขึ้นอยู่

จึงตรัสถามว่า อานนท์ นั่นเสียงใคร

“อานนฺท / กสฺเสโส สทฺโท”ติ ปุจฺฉิตฺวา

ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนอานนท์ (อ.เสียง) นั่น เป็นเสียง ของใคร (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ทรงสดับว่า พระเจ้าข้า พระปิณโฑลภารทวาชะเหาะขึ้นไปในอากาศแล้ว ถือเอาบาตรไม้จันทน์นั่นเสียงในสำนักของท่าน

“ภนฺเต / ปิณฺโฑลภารทฺวาเชน / อากาเส อุปฺปติตฺวา / จนฺทนปตฺโต คหิโต, / ตสฺส สนฺติเก / เอโส สทฺโท”ติ สุตฺวา

ทรงสดับแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.บาตรอันสำเร็จแล้วด้วยไม้จันทน์ อันพระปิณโฑล-ภารทวาชะ เหาะขึ้นไปแล้ว ในอากาศ ถือเอาแล้ว, (อ.เสียง) นั่น เป็นเสียง ในสำนัก (ของพระปิณโฑล-ภารทวาชะ) นั้น (ย่อมเป็น)” ดังนี้

จึงรับสั่งให้เรียกพระปิณโฑลภารทวาชะมา ตรัสถามว่า ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ

ปิณฺโฑลภารทฺวาชำ ปกฺโกสาเปตฺวา / “สจฺจำ กิร / ตยา เอวำ กตนฺ”ติ ปุจฺฉิตฺวา

(ทรงยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งพระปิณโฑลภารทวาชะ ตรัสถามแล้ว ว่า “ได้ยินว่า (อ.กรรม) อย่างนี้ อันเธอ กระทำแล้ว จริงหรือ” ดังนี้

เมื่อท่านกราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า

“สจฺจำ ภนฺเต”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.กรรม อย่างนี้ อันข้าพระองค์ กระทำแล้ว) จริง” ดังนี้ (อันพระปิณโฑลภารทวาชะ) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภารทวาชะ ทำไมเธอจึงทำอย่างนั้น ทรงติเตียนพระเถระแล้ว

“กสฺมา เต ภารทฺวาช / เอวำ กตนฺ”ติ / เถรำ วิครหิตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภารทวาชะ (อ.กรรม) อย่างนี้ อันเธอ กระทำแล้ว เพราะเหตุไร” ดังนี้ ทรงตำหนิแล้ว ซึ่งพระเถระ

รับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่แล้ว รับสั่งให้ประทานแก่ภิกษุทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่อันบดผสมยาตาแล้ว

ตำ ปตฺตำ / ขณฺฑาขณฺฑำ เภทาเปตฺวา / ภิกฺขูนำ อญฺชนปีสนตฺถาย ทาเปตฺวา

(ทรงยังบุคคล) ให้ทำลายแล้ว ซึ่งบาตร นั้น (กระทำ) ให้เป็นชิ้นน้อยและชิ้นใหญ่ (ทรงยังบุคคล) ให้ให้แล้ว แก่ภิกษุ ท. เพื่อประโยชน์แก่อันบดซึ่งยาเป็นเครื่องหยอด

ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่พระสาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการไม่ให้ทำปาฏิหาริย์

ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย / สาวกานํ สิกฺขาปทं ปญฺญเปสิ.

ทรงบัญญัติแล้ว ซึ่งสิกขาบท แก่สาวก ท. เพื่อประโยชน์แก่อันไม่กระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์.

ฝ่ายพวกเดียรถีย์ได้ยินว่า ทราบว่า พระสมณโคดมให้ทำลายบาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อต้องการมิให้ทำปาฏิหาริย์

ติตฺถิยาปิ / “สมโณ กิร โคตโม / ตํ ปตฺตํ เภทาเปตฺวา / ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย / สาวกานํ สิกฺขาปทं / ปญฺญเปสี”ติ สุตฺวา

แม้ อ.เดียรถีย์ ท. ฟังแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.พระสมณะ ผู้โคดม (ทรงยังบุคคล) ให้ทำลายแล้ว ซึ่งบาตร นั้น ทรงบัญญัติแล้ว ซึ่งสิกขาบท แก่สาวก ท. เพื่อประโยชน์แก่อันไม่กระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้

จึงเที่ยวบอกกันในถนนในพระนครว่า สาวกทั้งหลายของพระสมณโคดม ไม่ก้าวล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ แม้เพราะเหตุชีวิต ถึงพระสมณโคดมก็จักรักษาสิกขาบทที่ทรงบัญญัตินั้นเหมือนกัน บัดนี้ พวกเราได้โอกาสแล้ว

“สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา / ปญฺญตฺตं สิกฺขาปทं / ชีวิตเหตุปิ นาติกฺกมนฺติ, / สมโณปิ โคตโม / ตं รกฺขิสฺสเตว, / อิทานิ / อมฺเหหิ โอกาโส ลทฺโธ”ติ / นครวีถีสุ อาโรเจนฺตา วิจรึสุ,

เที่ยว- บอกอยู่ -แล้ว ในถนนในพระนคร ท. ว่า “อ.สาวก ท. ของสมณะ ผู้โคดม ย่อมไม่ก้าวล่วง ซึ่งสิกขาบท อัน- อันพระสมณะ ผู้โคดม -ทรงบัญญัติแล้ว แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต, แม้ อ.พระสมณะ ผู้โคดม จักทรงรักษานั่นเทียว (ซึ่งสิกขาบท) นั้น, ในกาลนี้ อ.โอกาส อันเรา ท. ได้แล้ว” ดังนี้,

กล่าวว่า พวกเรารักษาคุณของตน จึงไม่แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตรไม้ในกาลก่อน

“มยं อตฺตโน ฯเปฯ กริสฺสามา”ติ วทึสุ.

“มยं / อตฺตโน คุณं รกฺขนฺตา / ปุพฺเพ ทารุมยปตฺตสฺส การณา / อตฺตโน คุณं / มหาชนสฺส น ทสฺสยิมฺหา,

กล่าวแล้ว ว่า “อ.เรา ท. รักษาอยู่ ซึ่งคุณ ของตน ไม่แสดงแล้ว ซึ่งคุณ ของตน แก่มหาชน เพราะเหตุ แห่งบาตรอันสำเร็จแล้วด้วยไม้ ในกาลก่อน,

เหล่าสาวกของพระสมณโคดม แสดงคุณของตนแก่มหาชน เพราะเหตุแห่งบาตร

สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา / ปตฺตสฺส การณา / อตฺตโน คุณं / มหาชนสฺส ทสฺเสสุ,

อ.สาวก ท. ของพระสมณะ ผู้โคดม แสดงแล้ว ซึ่งคุณ ของตน แก่มหาชน เพราะเหตุ แห่งบาตร,

พระสมณโคดมรับสั่งให้ทำลายบาตรนั้นแล้ว ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพราะพระองค์เป็นบัณฑิต

สมโณ โคตโม / อตฺตโน ปณฺฑิตตาย / ตํ ปตฺตํ เภทาเปตฺวา / สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปสิ,

อ.พระสมณะ ผู้โคดม (ทรงยังบุคคล) ให้ทำลายแล้ว ซึ่งบาตร นั้น ทรงบัญญัติแล้ว ซึ่งสิกขาบท แก่สาวก ท. เพราะความที่- แห่งพระองค์ -เป็นบัณฑิต,

บัดนี้พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดมนั่นแล

อิทานิ มยํ / เตเนว สทฺธึ / ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา”ติ วทึสุ.

ในกาลนี้ อ.เรา ท. จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ กับ (ด้วยพระสมณะ ผู้โคดม) นั้นนั่นเทียว” ดังนี้.

พระศาสดาทรงประสงค์จะทำปาฏิหาริย์

พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา

ราชา พิมฺพิสาโร / ตํ กถํ สุตฺวา / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา

อ.พระราชา พระนามว่าพิมพิสาร ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว นั้น เสด็จไปแล้ว สู่สำนักของพระศาสดา

กราบทูลถามว่า พระเจ้าข้า ได้ทราบว่า พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทแก่เหล่าสาวก เพื่อต้องการไม่ให้ทำปาฏิหาริย์เสียแล้วหรือ

“ตุมฺเหหิ กิร ภนฺเต / ปาฏิหาริยสฺส อกรณตฺถาย / สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตนฺ”ติ.

(ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.สิกขาบท อันพระองค์ ทรงบัญญัติแล้ว แก่สาวก ท. เพื่อประโยชน์แก่อันไม่กระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ (หรือ)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ขอถวายพระพร มหาบพิตร

“อาม มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ขอถวายพระพร (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า บัดนี้พวกเดียรถีย์พากันกล่าวว่า พวกเราจักทำปาฏิหาริย์กับด้วยพระองค์ บัดนี้พระองค์จักทรงทำอย่างไร

“อิทานิ ติตฺถิยา / ‘ตุมฺเหหิ สทฺธึ / ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’ติ วทนฺติ, / กินฺทานิ กริสฺสถา”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “ในกาลนี้ อ.เดียรถีย์ ท. ย่อมกล่าว ว่า ‘(อ.เรา ท.) จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ กับ ด้วยพระองค์’ ดังนี้, ในกาลนี้ (อ.พระองค์) จักทรงกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เมื่อเดียรถีย์เหล่านั้นกระทำ อาตมภาพก็จักกระทำ มหาบพิตร

“เตสุ กโรนฺเตสุ, / กริสฺสามิ มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (ครั้นเมื่อเดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น กระทำอยู่ (อ.อาตมภาพ) จักกระทำ” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้แล้วมิใช่หรือ

“นนุ ตุมฺเหหิ สิกฺขาปทำ ปญฺญตฺตนฺ”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “อ.สิกขาบท อันพระองค์ ทรงบัญญัติแล้ว มิใช่หรือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร อาตมภาพมิได้บัญญัติสิกขาบทเพื่อตน สิกขาบทนั้นนั่นแล อาตมภาพบัญญัติไว้เพื่อสาวกทั้งหลาย

“นาหำ มหาราช / อตฺตโน สิกฺขาปทำ ปญฺญเปสึ, / ตเมว สาวกานำ ปญฺญตฺตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.อาตมภาพ บัญญัติแล้ว ซึ่งสิกขาบท แก่ตน หามิได้, (อ.สิกขาบท) นั้นนั่นเทียว (อันอาตมภาพ) บัญญัติแล้ว แก่สาวก ท.” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า สิกขาบทเป็นอันชื่อว่าพระองค์ทรงบัญญัติในสาวกทั้งหลายอื่น เว้นพระองค์เสีย พระจ้าข้า

“ตุมฺเห ฐเปตฺวา / อญฺญตฺร สิกฺขาปทำ / ปญฺญตฺตำ นาม โหติ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.สิกขาบท ชื่อว่า เป็นสิกขาบท- (อันพระองค์) -ทรงบัญญัติแล้ว (ในสาวก ท.) เหล่าอื่น เว้น ซึ่งพระองค์ (ย่อมเป็น หรือ)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ถ้าเช่นนั้น อาตมภาพจักย้อนถามพระองค์นั่นแหละในเพราะเรื่องนี้ มหาบพิตร ก็อุทยานในแว่นแคว้นของพระองค์มีอยู่หรือ

“เตนหิ มหาราช / ตเมวตฺถ ปฏิปุจฺฉิสฺสามิ, / อตฺถิ ปน เต มหาราช / วิชิเต อุยฺยานนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าอย่างนั้น (อ.อาตมภาพ) จักถามตอบซึ่งพระองค์นั่นเทียว (ในเพราะเรื่อง) นี้, ดูก่อนมหาบพิตร ก็ อ.อุทยาน ในแว่นแคว้น ของพระองค์ มีอยู่ (หรือ)” ดังนี้.

พระราชากราบทูลว่า มี พระเจ้าข้า

“อตฺถิ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระราชา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.อุทยาน) มีอยู่” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า มหาบพิตร ถ้าว่ามหาชนพึงเคี้ยวกินผลไม้เป็นต้นว่าผลมะม่วง ในพระอุทยานของพระองค์ พระองค์พึงทรงทำอย่างไรแก่เขา

“สเจ เต มหาราช / อุยฺยาเน มหาชโน / อมฺพาทีนิ ขาเทยฺย, / กิมสฺส กตฺตพฺพนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ถ้าว่า อ.มหาชน พึงเคี้ยวกิน (ซึ่งผลไม้ ท.) มีมะม่วงเป็นต้น ในอุทยาน ของพระองค์ ไซร้, อ.อะไร (อันพระองค์) พึงทรงกระทำ (แก่มหาชน) นั้น” ดังนี้.

พระราชากราบทูลว่า พึงลงอาชญา พระเจ้าข้า

“ทณฺโฑ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระราชา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.สินไหม (อันหม่อมฉัน พึงกระทำแก่มหาชน นั้น” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็พระองค์ย่อมได้เพื่อเสวยหรือ

“ตฺวํ ปน ขาทิตุ ลภสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.พระองค์ ย่อมทรงได้ เพื่ออันเสวย (หรือ)” ดังนี้.

พระราชากราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า อาชญาไม่มีแก่หม่อมฉัน หม่อมฉันย่อมได้เพื่อเสวยของของตน

“อาม ภนฺเต, / มยฺหํ ทณฺโฑ นตฺถิ, / อหํ อตฺตโน สนฺตกํ / ขาทิตุ ลภามี”ติ.

(อ.พระราชา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), อ.สินไหม ย่อมไม่มี แก่หม่อมฉัน, อ.หม่อมฉัน ย่อมได้ เพื่ออันเคี้ยวกิน (ซึ่งผลไม้) อันเป็นของมีอยู่ ของตน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร อาชญาของพระองค์ ที่แผ่ไปในแว่นแคว้นประมาณ ๓๐๐ โยชน์ อาชญาไม่มีแก่พระองค์ ผู้เสวยผลไม้ทั้งหลายเป็นต้นว่าผลมะม่วง ในอุทยานของพระองค์ แต่มีอยู่แก่ชนเหล่าอื่น ฉันใด

“มหาราช ยถา ฯเปฯ ปาฏิหาริยนฺ”ติ.

“มหาราช / ยถา ตว / ติโยชนสติเก รชฺเช / อาณา ปวตฺตติ, / อตฺตโน อุยฺยาเน / อมฺพาทีนิ ขาทนฺตสฺส / ทณฺโฑ นตฺถิ, / อญฺเญสํ ปน อตฺถิ;

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.อาชญา ของพระองค์ ย่อมเป็นไปทั่ว ในความเป็นแห่งพระราชา อันประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งโยชน์ ๓, อ.สินไหม ย่อมไม่มี แก่พระองค์ ผู้เสวยอยู่ (ซึ่งผลไม้ ท.) มีมะม่วงเป็นต้น ในอุทยาน ของตน, แต่ว่า (อ.สินไหม มีอยู่ แก่ชน ท.) เหล่าอื่น ฉันใด;

อาชญาแม้ของอาตมภาพ ย่อมแผ่ไปในแสนโกฏิจักรวาล ขึ้นชื่อว่าการก้าวล่วงบัญญัติคือสิกขาบท ย่อมไม่มีแก่ตน แต่ย่อมมีแก่สาวกเหล่าอื่น ฉันนั้น

เอวํ มมปิ / จกฺกวาฬโกฏิสตสหสฺเส / อาณา ปวตฺตติ, / อตฺตโน สิกฺขาปทปฺปญฺญตฺติยา / อติกฺกโม นาม นตฺถิ, / อญฺเญสํ ปน อตฺถิ;

อ.อาชญา แม้ของอาตมภาพ ย่อมเป็นไปทั่ว ในแสนแห่งโกฏิแห่งจักรวาล, ชื่อ อ.ความก้าวล่วง ซึ่งบัญญัติคือสิกขาบท ย่อมไม่มี แก่ตน, แต่ว่า (อ.ความก้าวล่วง ซึ่งบัญญัติคือสิกขาบท) มีอยู่ (แก่สาวก ท. เหล่าอื่น) ฉันนั้น;

อาตมภาพจึงจักทำปาฏิหาริย์

กริสฺสามหํ ปาฏิหาริยนฺ”ติ.

อ.อาตมภาพ จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้.

พวกเดียรถีย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้วปรึกษากันว่า บัดนี้พวกเราฉิบหายแล้ว

ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา “อิทานิมฺห ฯเปฯ กโรมา”ติ มนฺตยึสุ.

ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา / “อิทานิมฺห นฏฺฐา,

อ.เดียรถีย์ ท. ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวนั้น ปรึกษากันแล้ว ว่า “ในกาลนี้ (อ.เรา ท.) เป็นผู้ฉิบหายแล้ว ย่อมเป็น,

ได้ยินว่า พระสมณโคดมทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเหล่าสาวกเท่านั้น ไม่ทรงบัญญัติไว้เพื่อตน

สมเณน กิร โคตเมน / สาวกานญฺเญว สิกฺขาปทํ ปญฺญตฺตํ, / น อตฺตโน;

ได้ยินว่า อ.สิกขาบท อันพระสมณะ ผู้โคดม ทรงบัญญัติแล้ว แก่สาวก ท. นั่นเทียว, (อ.สิกขาบทนั้น อันพระสมณะ ผู้โคดม ทรงบัญญัติแล้ว) แก่ตน หามิได้;

ได้ยินว่า ท่านปรารถนาจะทำปาฏิหาริย์เองทีเดียว

สยเมว กิร / ปาฏิหาริยํ กตฺตุกาโม;

ได้ยินว่า (อ.พระสมณะ ผู้โคดม) เป็นผู้ประสงค์เพื่ออันทรงกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ ด้วยตนเองนั่นเทียว (ย่อมเป็น);

พวกเราจักทำอย่างไรกันเล่า

กินฺนุ โข กโรมา”ติ มนฺตยึสุ.

(อ.เรา ท.) จะกระทำ อย่างไร หนอ แล” ดังนี้.

พระราชาทูลถามพระศาสดาว่า เมื่อไรพระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า

ราชา สตฺถารํ ปุจฺฉิ / “ภนฺเต / กทา ปาฏิหาริยํ กริสฺสถา”ติ.

อ.พระราชา ทูลถามแล้ว ซึ่งพระศาสดา ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) จักทรงกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ ในกาลไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร โดยล่วงไปอีก ๔ เดือน ต่อจากนี้ไป วันเพ็ญเดือน ๘ จักทำ

“อิโต จาตุมฺมาสจฺจเยน / อาสาฬฺหปุณฺณมายํ มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.อาตมภาพ จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์) ในดิถีอันมีพระจันทร์อันเต็มแล้วในเดือนอาสาฬหะ โดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๔ (แต่เดือน) นี้” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า พระองค์จักทรงทำที่ไหน พระเจ้าข้า

“กตฺถ กริสฺสถ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว” ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) จักทรงกระทำ (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อาตมภาพจักอาศัยเมืองสาวัตถีทำ มหาบพิตร

“สาวตฺถึ นิสฺสาย มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.อาตมภาพ) อาศัยแล้ว ซึ่งพระนครชื่อว่าสาวัตถี (จักกระทำ)” ดังนี้.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ก็ทำไมพระศาสดาจึงอ้างที่ไกลอย่างนี้

“กสฺมา ปน สตฺถา / เอวํ ทูรฏฺฐานํ อปทิสตี”ติ.

(อ.การถาม ว่า) ก็ อ.พระศาสดา ย่อมทรงแสดงอ้าง ซึ่งที่อันไกล อย่างนี้ เพราะเหตุไร” (ดังนี้).

แก้ว่า เพราะที่นั้นเป็นสถานที่ทำมหาปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ อีกอย่างหนึ่ง พระองค์อ้างที่ไกลทีเดียว แม้เพื่อประโยชน์จะให้มหาชนประชุมกัน

“ยสฺมา ตํ สพฺพพุทฺธานํ / มหาปาฏิหาริยกรณฏฺฐานํ; / อปิจ มหาชนสฺส / สนฺนิปาตตฺถายปิ / ทูรฏฺฐานเมว อปทิสตี”ติ.

(อ.การแก้) ว่า “(อ.ที่) นั้น เป็นที่เป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์ใหญ่ ของพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. (ย่อมเป็น), อีกอย่างหนึ่ง (อ.พระศาสดา) ย่อมทรงแสดงอ้าง ซึ่งที่อันไกลนั่นเทียว แม้เพื่อประโยชน์แก่อันประชุม แห่งมหาชน เหตุใด, (เพราะเหตุนั้น อ.พระศาสดา ย่อมทรงแสดงอ้าง ซึ่งที่อันไกล อย่างนี้)” ดังนี้.

พวกเดียรถีย์ฟังถ้อยคำนั้นแล้วกล่าวว่า ได้ยินว่า ต่อจากนี้ โดยล่วงไป ๔ เดือน พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี

ติตฺถิยา ตํ กถํ สุตฺวา “อิโต กิร ฯเปฯ อทตฺวา อนุพนฺธามา”ติ.

ติตฺถิยา / ตํ กถํ สุตฺวา / “อิโต กิร / จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน / สมโณ โคตโม / สาวตฺถิยํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสติ,

อ.เดียรถีย์ ท. ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “ได้ยินว่า อ.พระสมณะผู้โคดม จักทรงกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี โดยกาลอันล่วงไป แห่งเดือน ท. ๔ (แต่เดือน) นี้,

บัดนี้พวกเราไม่ละเทียว จักติดตามพระองค์ไป

อิทานิ / ตํ อมุญฺจิตฺวาว / อนุพนฺธิสฺสาม,

ในกาลนี้ (อ.เรา ท.) ไม่ปล่อยแล้วนั่นเทียว (ซึ่งพระสมณะ ผู้โคดม) นั้น จักติดตาม,

มหาชนเห็นพวกเราแล้วจักถามว่า นี่อะไรกัน

มหาชโน / อมฺเห ทิสฺวา / ‘กิมิทนฺ’ติ ปุจฺฉิสฺสติ,

อ.มหาชน เห็นแล้ว ซึ่งเรา ท. จักถาม ว่า ‘(อ.เหตุ) นี้ อะไร’ ดังนี้,

ทีนั้น พวกเราจักบอกแก่เขาว่า พวกเราพูดไว้แล้วว่า จักทำปาฏิหาริย์กับพระสมณโคดม

อถสฺส วกฺขาม ‘มยํ ฯเปฯ อนุพนฺธามา”ติ.

อถสฺส วกฺขาม / ‘มยํ ‘สมเณน โคตเมน สทฺธึ / ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา’ติ วทิมฺหา,

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่ อ.เรา ท.) จักกล่าว (แก่มหาชน) นั้น ว่า ‘อ.เรา ท. กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.เรา ท.) จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ กับ ด้วยพระสมณะ ผู้โคดม’ ดังนี้,

พระสมณโคดมนั้นย่อมหนีไป

โส ปลายติ,

(อ.พระสมณะ ผู้โคดม) นั้น ย่อมหนีไป,

พวกเราไม่ให้พระสมณโคดมนั้นหนีจึงติดตามไป

มยมสฺส / ปลายิตุํ อทตฺวา / อนุพนฺธามา”ติ.

อ.เรา ท. ไม่ให้แล้ว เพื่ออันหนีไป (แก่พระสมณะ ผู้โคดม) นั้น ย่อมติดตาม’ ดังนี้” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ออกมาแล้ว

สตฺถา / ราชคเห ปิณฺฑาย / จริตฺวา นิกฺขมิ.

อ.พระศาสดา เสด็จเที่ยวไปแล้ว เพื่อก้อนข้าว ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ เสด็จออกไปแล้ว.

ถึงพวกเดียรถีย์ก็ออกมาข้างหลังของพระองค์นั่นแล อยู่ใกล้ที่ที่พระผู้มีพระภาคทรงทำภัตกิจ

ติตฺถิยาปิสฺส / ปจฺฉโตว นิกฺขมิตฺวา / ภตฺตกิจฺจฏฺฐาเน วสนฺติ.

แม้ อ.เดียรถีย์ ท. ออกไปแล้ว ในที่ข้างหลังนั่นเทียว ของพระศาสดา ย่อมอยู่ ใกล้ที่เป็นที่ทรงกระทำซึ่งกิจด้วยภัตร.

ในวันรุ่งขึ้นพวกเดียรถีย์บริโภคอาหารเช้าในที่ที่ตนอยู่แล้ว

วสิตฏฺฐาเน ปุนทิวเส / ปาตราสํ กโรนฺติ.

(อ.เดียรถีย์ ท. เหล่านั้น) ย่อมกระทำ ซึ่งอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้า ในวันรุ่งขึ้น ในที่เป็นที่อยู่แล้ว (แห่งตน).

เดียรถีย์เหล่านั้นถูกพวกมนุษย์ถามว่า นี่อะไรกัน จึงบอกโดยนัยแห่งคำที่กล่าวแล้วในหนหลังนั่นแล

เต มนุสฺเสหิ / “กิมิทนฺ”ติ ปุจฺฉิตา / เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว อาโรเจนฺติ.

(อ.เดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น ผู้- อันมนุษย์ ท. -ถามแล้ว ว่า “(อ.เหตุ) นี้ อะไร” ดังนี้ ย่อมบอกโดยนัย- (อันข้าพเจ้า) -กล่าวแล้ว ในภายใต้ นั่นเทียว.

ฝ่ายมหาชนคิดว่า พวกเราจักดูปาฏิหาริย์ ดังนี้แล้ว ได้ติดตามไป

มหาชโนปิ / “ปาฏิหาริยํ ปสฺสิสฺสามา”ติ อนุพนฺธิ.

แม้ อ.มหาชน ติดตามแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา ท.) จักดู ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้.

พระศาสดาบรรลุถึงพระนครสาวัตถีโดยลำดับ

สตฺถา / อนุปุพฺเพน สาวตฺถึ ปาปุณิ.

อ.พระศาสดา เสด็จถึงแล้ว ซึ่งพระนคร ชื่อว่าสาวัตถี โดยลำดับ.

เดียรถีย์เตรียมทำปาฏิหาริย์แข่ง

แม้พวกเดียรถีย์ก็ไปกับพระองค์เหมือนกัน ชักชวนอุปัฏฐาก ได้ทรัพย์แสนหนึ่งแล้ว

ติตฺถิยาปิ เตน สทฺธึเยว คนฺตฺวา / อุปฏฺฐาเก สมาทเปตฺวา / สตสหสฺสํ ลภิตฺวา

แม้ อ.เดียรถีย์ ท. ไปแล้ว กับ (ด้วยพระศาสดา) นั้น นั่นเทียว ชักชวนแล้ว ซึ่งอุปัฏฐาก ท. ได้แล้ว ซึ่งแสนแห่งทรัพย์

ให้ทำมณฑปด้วยเสาไม้ตะเคียน ให้มุงด้วยอุบลเขียว

ขทิรตฺถมฺภหิ มณฺฑปํ กาเรตฺวา / นีลุปฺปเลหิ ฉาทาเปตฺวา

(ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งมณฑป ด้วยเสาแห่งไม้ตะเคียน ท. (ยังบุคคล) ให้มุงแล้ว ด้วยดอกอุบลเขียว ท.

นั่งพูดกันว่า พวกเราจักทำปาฏิหาริย์ในที่นี้

“อิธ ปาฏิหาริยํ กริสฺสามา”ติ นิสีทึสุ.

(กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ (ในที่) นี้” ดังนี้ นั่งแล้ว.

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระศาสดา

อถ ราชา ปเสนทิโกสโล / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระราชา พระนามว่าปเสนทิโกศล เสด็จเข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา

กราบทูลว่า พวกเดียรถีย์ให้ทำมณฑปแล้ว พระเจ้าข้า แม้ข้าพระองค์จะให้ทำมณฑปเพื่อพระองค์

“ภนฺเต / ติตฺถิเยหิ มณฺฑโป การิโต, / อหัปิ / ตุมฺหากํ มณฺฑปํ กาเรมี”ติ.

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.มณฑป อันเดียรถีย์ ท. ให้กระทำแล้ว, แม้ อ.หม่อมฉัน (ยังบุคคล) จะให้กระทำ ซึ่งมณฑป แก่พระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า อย่าเลย มหาบพิตร ผู้ทำมณฑปของอาตมภาพมี

“อลํ มหาราช, / อตฺถิ มยฺหํ มณฺฑปการโก”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.อย่าเลย, (อ.บุคคล) ผู้กระทำซึ่งมณฑปของอาตมภาพ มีอยู่” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า คนอื่นใครเล่า เว้นข้าพระองค์เสีย จักอาจทำได้ พระเจ้าข้า

“ภนฺเต มํ ฐเปตฺวา / โก อญฺโญ / กาตุ สกฺขิสฺสตี”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ใคร อื่น เว้น ซึ่งหม่อมฉัน จักอาจเพื่ออันกระทำ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ท้าวสักกเทวราช

“สกฺโก เทวราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “อ.เทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ (จักอาจ เพื่ออันกระทำ)” ดังนี้.

พระราชาทูลถามว่า ก็พระองค์จักทรงทำปาฏิหาริย์ที่ไหนเล่า พระเจ้าข้า

“กหํ ปน ภนฺเต / ปาฏิหาริยํ กริสฺสถา”ติ.

(อ.พระราชา ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ (อ.พระองค์) จักทรงกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ (ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ที่ควงไม้คัณฑามพพฤกษ์ มหาบพิตร

“คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.อาตมภาพ จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์) ที่โคนแห่งต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ” ดังนี้.

พวกเดียรถีย์ได้ยินว่า ได้ข่าวว่า พระสมณโคดมจักทำปาฏิหาริย์ที่ควงไม้มะม่วง

ติตฺถิยา / “อมฺพรุกฺขมูเล กิร / ปาฏิหาริยํ กริสฺสตี”ติ สุตฺวา

อ.เดียรถีย์ ท. ฟังแล้ว ว่า “ได้ยินว่า (อ.พระสมณะ ผู้โคดม) จักทรงกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ ที่โคนแห่งต้นมะม่วง” ดังนี้

จึงบอกพวกอุปัฏฐากของตนให้ถอนต้นมะม่วงเล็ก ๆ โดยที่สุดแม้งอกในวันนั้น ในที่ระหว่างโยชน์หนึ่งแล้วให้ทิ้งไปในป่า

อตฺตโน อุปฏฺฐากานํ อาโรเจตฺวา / โยชนพฺภนฺตเร ฐาเน / อนฺตมโส ตทหุชาตมฺปิ / อมฺพโปตกํ อุปฺปาฏาเปตฺวา / อรญฺเญ ขิปาเปสุ.

บอกแล้ว แก่อุปัฏฐาก ท. ของตน (ยังอุปัฏฐาก ท.) ให้ถอนขึ้นแล้ว ซึ่งมะม่วงอ่อน แม้อันเกิดแล้วในวันนั้น โดยกำหนดอันมีในที่สุด ในที่ ในภายในแห่งโยชน์ (ยังอุปัฏฐาก ท.) ให้ทิ้งไปแล้ว ในป่า.

ในวันเพ็ญเดือน ๘ พระศาสดาเสด็จเข้าไปภายในพระนคร

สตฺถา / อาสาฬฺหปุณฺณมีทิวเส / อนฺโตนครํ ปาวิสิ.

อ.พระศาสดา ได้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่ภายในแห่งพระนคร ในวันคือดิถีมีพระจันทร์อันเต็มแล้วด้วยอาสาฬหฤกษ์.

ผู้รักษาสวนของพระราชาชื่อคัณฑะ เห็นมะม่วงสุกผลใหญ่ผลหนึ่ง ในระหว่างกลุ่มใบที่มดดำมดแดงทำรังไว้

รญฺโญ อุยฺยานปาโล คณฺโฑ นาม / เอกำ ปิงฺคลกิปิลฺลิเกหิ / กตปตฺตปุฏสฺส อนฺตเร / มหนฺตำ อมฺพปกฺกำ ทิสฺวา

อ.บุคคลผู้รักษาซึ่งอุทยาน ของพระราชา ชื่อว่า คัณฑะ เห็นแล้ว ซึ่งมะม่วงอันสุกแล้ว ผลใหญ่ ในระหว่าง แห่งกลุ่มแห่งใบอัน- อันมดแดงและมดดำ ท. -กระทำแล้ว ผลหนึ่ง

ไล่กาที่มาชุมนุมด้วยความโลภในกลิ่นและรสแห่งมะม่วงนั้นให้หนีไปแล้ว

ตสฺส คนฺธรสโลเภน / สมฺปตนฺเต วายเส ปลาเปตฺวา

ยังกา ท. ตัวประชุมกันอยู่ ด้วยความโลภในกลิ่นและรส (ของมะม่วง) นั้น ให้หนีไปแล้ว

ถือเอาเพื่อประโยชน์แด่พระราชาเดินไป เห็นพระศาสดาในระหว่างทางจึงคิดว่า

รญฺโญ อตฺถาย / อาทาย คจฺฉนฺโต / อนฺตรามคฺเค / สตฺถารำ ทิสฺวา จินฺเตสิ

ถือเอา ไปอยู่ เพื่อประโยชน์ แก่พระราชา เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา ในระหว่างแห่งหนทาง คิดแล้ว ว่า

พระราชาเสวยผลมะม่วงนี้แล้ว พึงพระราชทานกหาปณะแก่เรา ๘ กหาปณะ หรือ ๑๖ กหาปณะ

“ราชา อิมำ ฯเปฯ หิตาวหำ ภวิสฺสตี”ติ.

“ราชา / อิมำ อมฺพำ ขาทิตฺวา / มยฺหำ อฏฺฐ วา / โสฬส วา กหาปเณ ทเทยฺย,

“อ.พระราชา เสวยแล้ว ซึ่งมะม่วง นี้ พึงพระราชทาน ซึ่งกหาปณะ ท. ๘ หรือ หรือว่า ๑๖ แก่เรา,

กหาปณะนั้นไม่พอเพื่อเลี้ยงชีพในอัตภาพหนึ่งของเรา

ตำ เม / เอกสฺมึ อตฺตภาเว / ชีวิตวุตฺติยา นาลำ;

(อ.ทรัพย์) นั้น เป็นของพอ เพื่อความเป็นไปแห่งชีวิต ในอัตภาพ หนึ่ง แห่งเรา (ย่อมเป็น) หามิได้;

แต่ถ้าเราจักถวายผลมะม่วงนี้แด่พระศาสดา

สเจ ปนาหำ / สตฺถุ อิมำ ทสฺสามิ,

แต่ว่า ถ้าว่า อ.เรา จักถวาย (ซึ่งมะม่วง) นี้ แด่พระศาสดา ไซร้,

นั่นจักเป็นคุณนำประโยชน์เกื้อกูลมาให้แก่เราตลอดกาลไม่มีสิ้นสุด

อปริยนฺตำ เม กาลำ / หิตาวหำ ภวิสฺสตี”ติ.

(อ.มะม่วงนี้) เป็นของนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูล แก่เรา ตลอดกาล อันมีที่สุดรอบหามิได้ จักเป็น” ดังนี้.

เขาน้อมถวายผลมะม่วงนั้นแด่พระศาสดา

โส ตำ อมฺพำ / สตฺถุ อุปนาเมสิ.

(อ.นายคัณฑะ) นั้น ยังมะม่วง นั้น ให้น้อมเข้าไปแล้ว แด่พระศาสดา.

พระศาสดาทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระแล้ว

สตฺถา อานนฺทตฺเถรำ โอโลเกสิ.

อ.พระศาสดา ทรงแลดูแล้ว ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ.

ลำดับนั้น พระเถระนำบาตรที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ถวายออกมาแล้ว วางที่พระหัตถ์ของพระองค์

อถสฺส เถโร / จาตุมฺมหาราชทตฺติยำ / ปตฺตำ นีหริตฺวา / หตฺเถ ฐเปสิ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ นำออกแล้ว ซึ่งบาตร อันอันท้าวมหาราช ๔ ถวายแล้ว วางไว้แล้ว ที่พระหัตถ์ (ของพระศาสดา) นั้น.

พระศาสดาทรงน้อมบาตรเข้าไปรับมะม่วงแล้ว ทรงแสดงอาการเพื่อประทับนั่งในที่นั้นนั่นแหละ

สตฺถา ปตฺตำ อุปนาเมตฺวา / อมฺพำ ปฏิคฺคเหตฺวา / ตตฺเถว นิสีทนากำรำ ทสฺเสสิ.

อ.พระศาสดา ทรงยังบาตร ให้น้อมเข้าไปแล้ว ทรงรับเฉพาะแล้ว ซึ่งมะม่วง ทรงแสดงแล้ว ซึ่งอาการคืออันประทับนั่ง (ในที่) นั้นนั่นเทียว.

พระเถระปูจีวรถวายแล้ว

เถโร จีวรำ ปญฺญเปตฺวา อทาสิ.

อ.พระเถระ ปูลาดแล้ว ซึ่งจีวร ได้ถวายแล้ว.

ลำดับนั้น พระเถระกรองน้ำดื่มแล้วขยำมะม่วงสุกผลนั้นได้ทำให้เป็นน้ำปานะ ถวายแด่พระศาสดานั้นผู้ประทับนั่งบนจีวรนั้น

อถสฺส / ตสฺมึ นิสินฺนสฺส / เถโร ปานียำ ปริสฺสาเวตฺวา / ตำ อมฺพปกฺกำ มทฺทิตฺวา / ปานกำ กตฺวา อทาสิ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ กรองแล้ว ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ขยำแล้ว ซึ่งมะม่วงอันสุกแล้ว นั้น กระทำแล้ว ให้เป็นน้ำปานะ ได้ถวายแล้ว (แด่พระศาสดา) นั้น ผู้ประทับนั่งแล้ว (บนจีวร) นั้น.

พระศาสดาเสวยน้ำปานะผลมะม่วงแล้วตรัสกะนายคัณฑะว่า เธอจงคุ้ยดินร่วนขึ้นแล้วปลูกเมล็ดมะม่วงนี้ในที่นี้นี่แหละ

สตฺถา อมฺพปานกำ ปิวิตฺวา / คณฺฑำ อาห / “อิมำ อมฺพฏฺฐึ / อิเธว ปำสุำ วิยูหิตฺวา โรเปหี”ติ.

อ.พระศาสดา ทรงดื่มแล้ว ซึ่งน้ำปานะอันบุคคลกระทำแล้วด้วยมะม่วง ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เธอ) คุ้ยแล้ว ซึ่งดินร่วน จงปลูก ซึ่งเมล็ดแห่งมะม่วง นี้ (ในที่) นี้นั่นเทียว” ดังนี้ กะนายคัณฑะ.

เขาได้ทำอย่างนั้นแล้ว

โส ตถา อกาสิ.

(อ.นายคัณฑะ) นั้น ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ประวัติคัณฑามพพฤกษ์

พระศาสดาทรงล้างพระหัตถ์บนเมล็ดมะม่วงนั้น

สตฺถา ตสฺส อุปริ หตฺถํ โธวิ.

อ.พระศาสดา ทรงล้างแล้ว ซึ่งพระหัตถ์ ในเบื้องบน (แห่งเมล็ดแห่งมะม่วง) นั้น.

พอเมื่อพระหัตถ์อันพระองค์ทรงล้างแล้วเท่านั้น ต้นมะม่วงมีลำต้นเท่าศีรษะไถ (งอนไถ) มีประมาณ ๕๐ ศอก โดยส่วนสูง งอกขึ้นแล้ว

หตฺเถ โธตมตฺเตเยว / นงฺคลสีสมตฺตกฺขนฺโธ หุตฺวา / อนุปุพฺเพน ปณฺณาสหตฺโถ / อมฺพรุกฺโข อุฏฺฐหิ.

ครั้นเมื่อพระหัตถ์ เป็นสักว่า- (อันพระศาสดา) -ทรงล้างแล้วนั่นเทียว (มีอยู่) อ.ต้นแห่งมะม่วง เป็นต้นไม้มีลำต้นมีงอนแห่งไถเป็นประมาณ เป็น อันมีศอก ๕๐ เป็นประมาณ ตามลำดับ ตั้งขึ้นแล้ว.

กิ่งใหญ่ ๕ กิ่ง คือ ใน ๔ ทิศ ทิศละกิ่ง เบื้องบนกิ่งหนึ่ง ได้มีประมาณกิ่งละ ๕๐ ศอก เทียว

จตูสุ ทิสาสุ เอเกกา / อุทฺธํ เอกาติ / ปญฺจ มหาสาขา / ปณฺณาสปณฺณาสหตฺถาว อเหสุ.

อ.กิ่งใหญ่ ท. ๕ คือ อ.กิ่งใหญ่ กิ่งหนึ่ง ๆ ในทิศ ท. ๔ อ.กิ่งใหญ่ กิ่งหนึ่ง ในเบื้องบน เป็นกิ่งมีศอก ๕๐ และมีศอก ๕๐ เป็นประมาณนั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

ต้นมะม่วงนั้นสมบูรณ์ด้วยช่อและผล ได้ทรงไว้ซึ่งพวงแห่งมะม่วงสุกรอบ ในที่แห่งหนึ่งในทันใดนั้นนั่นเอง

โส ตาวเทว / ปุปฺผผลสมฺปนฺโน หุตฺวา / เอกสฺมึ ฐาเน / ปริปกฺกอมฺพปิณฺฑิธโร อโหสิ.

(อ.ต้นแห่งมะม่วง) นั้น เป็นต้นไม้ถึงพร้อมแล้วด้วยดอกและผล เป็น เป็นต้นไม้ทรงไว้ซึ่งพวงแห่งมะม่วงอันสุกรอบแล้ว ในที่ แห่งหนึ่ง ได้เป็นแล้ว ในขณะนั้นนั่นเทียว.

พวกภิกษุผู้มาข้างหลัง มาขบฉันผลมะม่วงสุกเหมือนกัน

ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตา ภิกฺขู / อมฺพปกฺกานิ ขาทนฺตาเยว อาคมึสุ.

อ.ภิกษุ ท. ผู้มาอยู่ ในที่ข้างหลัง มา- ฉันอยู่นั่นเทียว ซึ่งมะม่วงอันสุกแล้ว ท. -แล้ว.

พระราชาทรงสดับว่า ข่าวว่า ต้นมะม่วงเห็นปานนี้เกิดขึ้นแล้ว

ราชา / “เอวรูโป กิร อมฺพรุกฺโข / อุฏฺฐิโต”ติ สุตฺวา

อ.พระราชา ทรงสดับแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.ต้นแห่งมะม่วง อันมีรูปอย่างนี้ ตั้งขึ้นแล้ว” ดังนี้

จึงทรงตั้งอารักขาไว้ด้วยพระดำรัสว่า ใคร ๆ อย่าตัดต้นมะม่วงนั่น

“มา นํ โกจิ ฉินฺที”ติ / อารกฺขํ ฐเปสิ.

ทรงตั้งไว้แล้ว ซึ่งการรักขา (ด้วยพระดำรัส) ว่า “อ.ใคร ๆ อย่าตัดแล้ว (ซึ่งต้นแห่งมะม่วง) นั้น” ดังนี้.

ก็ต้นมะม่วงนั้นปรากฏชื่อว่า คัณฑามพพฤกษ์ เพราะความที่นายคัณฑะปลูกไว้

โส ปน คณฺเฑน โรปิตตฺตา / “คณฺฑามฺพรุกฺโข”เตฺวว ปญฺญายิ.

ก็ (อ.ต้นแห่งมะม่วง) นั้น ปรากฏแล้ว ว่า “อ.ต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ” ดังนี้นั่นเทียว เพราะความที่- (แห่งต้นแห่งมะม่วง นั้น) -เป็นต้นไม้- (อันบุคคลผู้รักษาซึ่งอุทยาน) ชื่อว่าคัณฑะ -ปลูกแล้ว.

แม้พวกนักเลงเคี้ยวกินผลมะม่วงสุกแล้ว

ธุตฺตกาปิ / อมฺพปกฺกานิ ขาทิตฺวา

แม้ อ.นักเลง ท. เคี้ยวกินแล้ว ซึ่งมะม่วงอันสุกแล้ว ท.

พูดว่า เจ้าพวกเดียรถีย์ถ่อย เว้ย พวกเจ้ารู้ว่า พระสมณโคดมจักทรงทำปาฏิหาริย์ที่โคนต้นคัณฑามพพฤกษ์ จึงสั่งให้ถอนต้นมะม่วงเล็ก ๆ แม้ที่เกิดในวันนั้นในร่วมในที่โยชน์หนึ่ง

“อเร ทุฏฺฐติตฺถิยา ฯเปฯ อยนฺ”ติ วตฺวา

“อเร ทุฏฺฐติตฺถิยา / ‘สมโณ โคตโม / คณฺฑามฺพรุกฺขมูเล / ปาฏิหาริยํ กริสฺสตี’ติ / ตุมฺเหหิ โยชนพฺภนฺตเร / ตทหุชาตาปิ / อมฺพโปตกา อุปฺปาฏาปิตา,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนเดียรถีย์ผู้อันโทษประทุษร้ายแล้ว ท. เว้ย อ.มะม่วงต้นอ่อน ท. แม้อันเกิดแล้วในวันนั้น ในภายในแห่งโยชน์ อันท่าน ท. (ยังบุคคล) ให้ถอนขึ้นแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า ‘อ.พระสมณะผู้โคดม จักทรงกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ ที่โคนแห่งต้นไม้ชื่อว่าคัณฑามพะ’ ดังนี้,

ต้นมะม่วงนี้ชื่อว่าคัณฑามพะ ดังนี้แล้ว

คณฺฑามฺโพ นาม อยนฺ”ติ วตฺวา

(อ.ต้นไม้) นี้ ชื่อว่า คัณฑามพะ” ดังนี้

เอาเมล็ดมะม่วงที่เป็นเดนประหารพวกเดียรถีย์เหล่านั้น

เต อุจฺฉิฏฺฐอมฺพฏฺฐีหิ ปหรึสุ.

ประหารแล้ว (ซึ่งเดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น ด้วยเมล็ดแห่งมะม่วงอันเป็นเดน ท.

ท้าวสักกะทำลายพิธีของพวกเดียรถีย์

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับวาตวลาหกเทวบุตรว่า ท่านจงถอนมณฑปของพวกเดียรถีย์เสียด้วยลมแล้ว ให้ลม (หอบไป) ทิ้งเสียบนแผ่นดินที่ทิ้งหยากเยื่อ

สกฺโก / วาตวลาหกเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ / “ติตฺถิยานํ มณฺฑปํ / วาเตหิ อุปฺปาเฏตฺวา / อุกฺการภูมิยํ ขิปาเปหี”ติ.

อ.ท้าวสักกะ สั่งบังคับแล้ว ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะ (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.ท่าน) ยังลม ท. ให้เพิกขึ้นแล้ว ซึ่งมณฑป ของเดียรถีย์ ท. จงให้ซัดไป บนพื้นอันเป็นที่ถ่ายซึ่งอุจจาระ” ดังนี้.

เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว

โส ตถา อกาสิ.

(อ.เทพบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะ) นั้น ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ท้าวสักกะสั่งบังคับสุริยเทวบุตรว่า ท่านจงขยายมณฑลพระอาทิตย์ยัง (พวกเดียรถีย์) ให้เร่าร้อน

สุริยเทวปุตฺตํ อาณาเปสิ / “สุริยมณฺฑลํ นิคฺคณฺหนฺโต ตาเปหี”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ) สั่งบังคับแล้ว ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าสุริยะ (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.ท่าน) ยึดไว้อยู่ ซึ่งมณฑลแห่งพระอาทิตย์ (ยังมณฑลแห่งพระอาทิตย์) จงให้ร้อน” ดังนี้.

แม้เทวบุตรนั้นก็ได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว

โสปิ ตถา อกาสิ.

(อ.เทพบุตรชื่อว่าสุริยะ) แม้นั้น ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับวาตวลาหกเทวบุตรอีกว่า ท่านจงยังมณฑลแห่งลม (ลมหัวด้วน) ให้ตั้งขึ้นไปเถิด

ปุน วาตวลาหกํ อาณาเปสิ / “วาตมณฺฑลํ อุฏฺฐาเปนฺโต ยาหี”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ) สั่งบังคับแล้ว ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะ (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.ท่าน) จงไป ยังมณฑลแห่งลม ให้ตั้งขึ้นอยู่” ดังนี้ อีก.

เทวบุตรนั้นทำอยู่เหมือนอย่างนั้น โปรยเกลียวธุลีลงที่สรีระของพวกเดียรถีย์ที่มีเหงื่อไหล

โส ตถา กโรนฺโต / ติตฺถิยานํ ปคฺฆริตเสทสรีเร / รชวฏฺฏิโย โอกิริ.

(อ.เทพบุตรชื่อว่าวาตวลาหกะ) นั้น กระทำอยู่ เหมือนอย่างนั้น โปรยลงแล้ว ซึ่งเกลียวแห่งธุลี ท. บนสรีระอันมีเหงื่อไหลออกแล้ว ของเดียรถีย์ ท.

พวกเดียรถีย์เหล่านั้นได้เป็นเช่นกับจอมปลวกแดง

เต ตามฺพวมฺมิกสทิสา อเหสุ.

(อ.เดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น เป็นเช่นกับด้วยจอมปลวกอันแดง ได้เป็นแล้ว.

ท้าวสักกะทรงสั่งบังคับแม้วัสสวลาหกเทวบุตรว่า ท่านจงให้หยาดน้ำเม็ดใหญ่ ๆ ตก

วสฺสวลาหกมฺปิ อาณาเปสิ / “มหนฺตานิ มหนฺตานิ / พินฺทูนิ ปาเตหี”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ) สั่งบังคับแล้ว แม้ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าวัสสวลาหกะ (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.ท่าน) ยังหยาด ท. อันใหญ่ ๆ จงให้ตก” ดังนี้.

เทวบุตรนั้นได้ทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว

โส ตถา อกาสิ.

(อ.เทพบุตรชื่อว่าวัสสวลาหกะ) นั้น ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ทีนั้น กายของพวกเดียรถีย์เหล่านั้นได้เป็นเช่นกับแม่โคด่างแล้ว

อถ เนสं กาโย / กพรคาวีสทิโส อโหสิ.

ครั้งนั้น อ.กาย (ของเดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น เป็นเช่นกับด้วยแม่โคด่าง ได้เป็นแล้ว.

พวกเขาแตกหมู่กันหนีไปในที่เฉพาะหน้า ๆ นั่นเอง

เต นิคฺคณา หุตฺวา / สมฺมุขสมฺมุขฏฺฐาเนเยว ปลายึสุ.

(อ.เดียรถีย์ ท.) เหล่านั้น เป็นผู้มีคณะออกแล้ว เป็น หนีไปแล้ว ในที่ทั้งมีหน้าพร้อมทั้งมีหน้าพร้อมนั่นเทียว.

เมื่อพวกเขาหนีไปอยู่อย่างนั้น ชาวนาคนหนึ่งผู้เป็นอุปัฏฐากของปูรณกัสสปะคิดว่า บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์แห่งพระผู้เป็นเจ้าของเรา เราจักดูปาฏิหาริย์นั้น

เอวं ปลายนฺเตสุ / ปูรณกสฺสปสฺส อุปฏฺฐาโก / เอโก กสฺสโก / “อิทานิ / เม อยฺยานं / ปาฏิหาริยกรณเวลา, / ตํ ปาฏิหาริยं ปสฺสิสฺสามี”ติ

(ครั้นเมื่อเดียรถีย์ ท. เหล่านั้น) หนีไปอยู่ อย่างนี้ อ.ชาวนา คนหนึ่ง ผู้เป็นอุปัฏฐาก ของปูรณกัสสปะ (คิดแล้ว) ว่า “อ.กาลนี้ เป็นเวลาเป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์ แห่งพระผู้เป็นเจ้า ท. ของเรา (ย่อมเป็น), (อ.เรา) จักดูซึ่งปาฏิหาริย์ นั้น” ดังนี้

ปล่อยโค ถือหม้อยาคูและเชือกซึ่งตนนำมาแต่เช้าตรู่ เดินมาอยู่ เห็นปูรณะหนีไปอยู่เช่นนั้น

โคเณ วิสฺสชฺเชตฺวา / ปาโตว อาภตํ / ยาคุกุฏญฺเจว / โยตฺตญฺจ คเหตฺวา / อาคจฺฉนฺโต / ปูรณํ ตถา ปลายนฺตํ ทิสฺวา

ปล่อยแล้ว ซึ่งโค ท. ถือเอาแล้ว ซึ่งหม้ออันเต็มแล้วด้วยข้าวต้ม ด้วยนั่นเทียว ซึ่งเชือก ด้วยอัน- (อันตน) -นำมาแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว มาอยู่ เห็นแล้ว ซึ่งปูรณะ ผู้หนีไปอยู่ เหมือนอย่างนั้น

จึงกล่าวว่า ท่านขอรับ ผมมาด้วยหวังว่า จักดูปาฏิหาริย์ของพระผู้เป็นเจ้า พวกท่านจะไปที่ไหน

“ภนฺเต อหं / ‘อยฺยานं ปาฏิหาริยं ปสฺสิสฺสามี’ติ / อาคจฺฉามิ, / ตุมฺเห กหं คจฺฉถา”ติ,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กระผม ย่อมมา (ด้วยความหวัง) ว่า ‘(อ.เรา) จักดูซึ่งปาฏิหาริย์ ของพระผู้เป็นเจ้า ท.’ ดังนี้, อ.ท่าน ท. จะไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้,

ปูรณะกล่าวว่า ท่านจะต้องการอะไรด้วยปาฏิหาริย์ ท่านจงให้หม้อและเชือกนี้แก่เรา

“กินฺเต ปาฏิหาริเยน, / อิมํ เม กุฏญฺจ / โยตฺตญฺจ เทหี”ติ.

(อ.ปูรณะ กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ประโยชน์) อะไร แก่ท่าน ด้วยปาฏิหาริย์, (อ.ท่าน) จงให้ ซึ่งหม้อนี้ ด้วย ซึ่งเชือก (นี้) ด้วย แก่เรา” ดังนี้.

เขาถือเอาหม้อและเชือกที่อุปัฏฐากนั้นให้แล้วไปยังฝั่งแม่น้ำ

โส เตน ทินฺนํ / กุฏญฺจ โยตฺตญฺจ อาทาย / นทีตีรํ คนฺตฺวา

(อ.ปูรณะ) นั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งหม้อ ด้วย ซึ่งเชือก ด้วย อัน- (อันชาวนา) นั้น -ให้แล้ว ไปแล้วสู่ฝั่งแห่งแม่น้ำ

เอาเชือกผูกหม้อเข้าที่คอของตนแล้วกระโดดลงไปในห้วงน้ำ

กุฏึ โยตฺเตน / อตฺตโน คีวายํ พนฺธิตฺวา / รหเท ปติตฺวา

ผูกแล้ว ซึ่งหม้อ ที่คอ ของตน ด้วยเชือก กระโดดลงแล้ว ในห้วงน้ำ

ยังฟองน้ำให้ตั้งขึ้นอยู่ ทำกาละเกิดในอเวจีแล้ว

อุทกพุพฺพุฬเก อุฏฺฐาเปนฺโต / กาลํ กตฺวา / อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ.

ยังฟองแห่งน้ำ ท. ให้ตั้งขึ้นอยู่ กระทำแล้ว ซึ่งกาละ บังเกิดแล้ว ในนรกชื่อว่าอเวจี.

พระศาสดาทรงนิรมิตจงกรมแก้วในอากาศ

สตฺถา / อากาเส / รตนจงฺกมํ มาเปสิ.

อ.พระศาสดา ทรงเนรมิตแล้ว ซึ่งที่เป็นที่จงกรม อันเป็นวิการแห่งรัตนะ ในอากาศ.

ที่สุดด้านหนึ่งของจงกรมนั้น ได้มีที่ขอบปากจักรวาลด้านปาจีนทิศ

ตสฺส เอกา โกฏิ / ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ อโหสิ,

อ.ที่สุด ข้างหนึ่ง (แห่งที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะ) นั้น ได้มีแล้ว ที่ขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปราจีน,

ด้านหนึ่งได้มีที่ขอบปากจักรวาลด้านปัศจิมทิศ

เอกา ปจฺฉิมจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ.

(อ.ที่สุด) ข้างหนึ่ง (แห่งที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะ นั้น ได้มีแล้ว) ที่ขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปัจฉิม.

พระศาสดา เมื่อบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ประชุมกันแล้วในเวลาบ่าย เสด็จออกจากพระคันธกุฎีด้วยทรงดำริว่า บัดนี้เป็นเวลาทำปาฏิหาริย์ แล้วได้ประทับยืนที่หน้ามุข

สตฺถา / สนฺนิปติตาย ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย / วฑฺฒมานกจฺฉายาย / “อิทานิ ปาฏิหาริย-กรณเวลา”ติ / คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา / ปมุเข อฏฺฐาสิ.

อ.พระศาสดา ครั้นเมื่อบริษัท อันมีโยชน์ ๓๖ เป็นประมาณ ประชุมกันแล้ว เสด็จออกแล้วจากพระคันธกุฎี (ด้วยอันทรงดำริ) ว่า “อ.กาลนี้ เป็นเวลาเป็นที่กระทำซึ่งปาฏิหาริย์ (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (ในเวลา) อันมีเงาเจริญอยู่ ได้ประทับยืนอยู่แล้ว ที่หน้ามุข.

ท้าวสักกะทำลายพิธีของพวกเดียรถีย์

ครั้งนั้น อนาคามีอุบาสิกาคนหนึ่ง ผู้นันทมารดา ชื่อฆรณี เข้าไปเฝ้าพระองค์แล้ว

อถ นํ / ฆรณี นาม นนฺทมาตา / เอกา อนาคามิอุปาสิกา / อุปสงฺกมิตฺวา

ครั้งนั้น อ.อุบาสิกาผู้อนาคามี คนหนึ่ง ผู้เป็นมารดาของมาณพชื่อว่านันทะ ชื่อว่า ฆรณี เข้าไปเฝ้าแล้ว (ซึ่งพระศาสดา) นั้น

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า เมื่อธิดาเช่นหม่อมฉันมีอยู่ กิจที่พระองค์ต้องลำบากย่อมไม่มี หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์

“ภนฺเต / มาทิสาย ธีตริ วิชฺชมานาย / ตุมฺหากํ กิลมนกิจฺจํ นตฺถิ, / อหํ ปาฏิหาริยํ / กริสฺสามี”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ครั้นเมื่อธิดา ผู้เช่นกับด้วยหม่อมฉัน มีอยู่ อ.กิจด้วยความลำบาก แห่งพระองค์ ย่อมไม่มี, อ.หม่อมฉัน จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ฆรณี เธอจักทำอย่างไร

“กถํ กริสฺสสิ ฆรณี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนฆรณี (อ.เธอ) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

นางฆรณีกราบทูลว่า พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักทำแผ่นดินใหญ่ในห้องแห่งจักรวาลหนึ่งให้เป็นน้ำแล้ว

“ภนฺเต เอกสฺมึ ฯเปฯ อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตี”ติ.

“ภนฺเต / เอกสฺมึ จกฺกวาฬคพฺเภ / มหาปถวึ อุทกํ กตฺวา

(อ.นางฆรณี กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) กระทำแล้ว ซึ่งแผ่นดินใหญ่ในห้องแห่งจักรวาล ห้องหนึ่ง ให้เป็นน้ำ

ดำลงเหมือนนางนกเป็ดน้ำ แสดงตนที่ขอบปากแห่งจักรวาลด้านปาจีนทิศ

อุทกสกุณิกา วิย / นิมุชฺชิตฺวา / ปาจีนจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ / อตฺตานํ ทสฺเสสฺสามิ,

ดำลงแล้ว ราวกะ อ.นางนกตัวเที่ยวไปในน้ำ จักแสดง ซึ่งตน ที่ขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปราจีน,

ที่ขอบปากแห่งจักรวาลด้านปัศจิมทิศ อุดรทิศ และทิกษิณทิศ ก็เช่นนั้น

ตถา ปจฺฉิมอุตฺตรทกฺขิณจกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยํ,

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า (อ.หม่อมฉัน กระทำแล้ว ซึ่งแผ่นดินใหญ่ ในห้องแห่งจักรวาล ห้องหนึ่ง ให้เป็นน้ำ ดำลงแล้ว ราวกะ อ.นางนกตัวเที่ยวไปในน้ำ จักแสดง ซึ่งตน) ที่ขอบแห่งปากแห่งจักรวาลในทิศปัจฉิมและทิศอุดรและทิศทักษิณ,

ตรงกลางก็เช่นนั้น

ตถา มชฺเฌ;

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า (อ.หม่อมฉัน กระทำแล้ว ซึ่งแผ่นดินใหญ่ ในห้องแห่งจักรวาลห้องหนึ่ง ให้เป็นน้ำ ดำลงแล้ว ราวกะ อ.นางนกตัวเที่ยวไปในน้ำ จักแสดง ซึ่งตน) ในท่ามกลาง;

เมื่อเป็นเช่นนั้น มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้ว เมื่อใคร ๆ พูดขึ้นว่า นั่นใคร

อถ มหาชนา มํ ทิสฺวา, / ‘กา เอสา’ติ วุตฺเต,

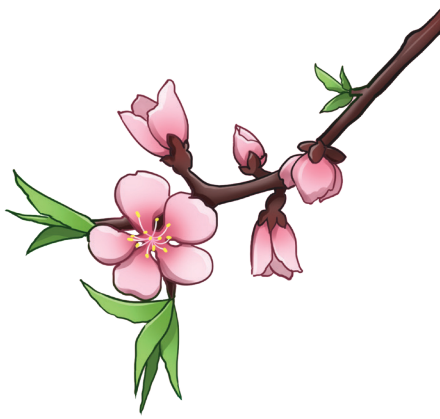
(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่) อ.มหาชน ท. เห็นแล้ว ซึ่งหม่อมฉัน, (ครั้นเมื่อคำ) ว่า ‘(อ.หญิง) นั่น เป็นใคร (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ (อันใคร ๆ) กล่าวแล้ว,

ก็จะบอกว่า นั่นชื่อนางฆรณี

วกฺขนฺติ ‘ฆรณี ฯเปฯ กีทิโส ภวิสฺสตี’ติ;

วกฺขนฺติ ‘ฆรณี นาเมสา,

จักกล่าว ว่า ‘(อ.หญิง) นั่น เป็นผู้ชื่อว่า ฆรณี (ย่อมเป็น),

อานุภาพของหญิงคนหนึ่งยังเพียงนี้ก่อน

อยํ ตาว / เอกิสฺสา อิตฺถิยา อานุภาโว,

(อ.อานุภาพ) นี้ เป็นอานุภาพ (ของหญิง) คนหนึ่ง (ย่อมเป็น) ก่อน,

ส่วนอานุภาพของพระพุทธเจ้าจักเป็นเช่นไร

พุทฺธานํ อานุภาโว ปน / กีทิโส ภวิสฺสตี’ติ;

ส่วนว่า อ.อานุภาพ ของพระพุทธเจ้า ท. เป็นเช่นไร จักเป็น’ ดังนี้;

พวกเดียรถีย์ไม่ทันเห็นพระองค์เลย ก็จักหนีไปด้วยอาการอย่างนี้

เอวํ ติตฺถิยา / ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตี”ติ.

อ.เดียรถีย์ ท. ไม่เห็นแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระองค์ จักหนีไป ด้วยประการฉะนี้” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า ฆรณี เรายอมทราบความที่เธอเป็นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ได้

อถ นํ สตฺถา “ชานามิ ฯเปฯ ปฏิกฺขิปิ.

อถ นํ สตฺถา / “ชานามิ เต ฆรณิ / เอวรูปํ ปาฏิหาริยํ / กาตุํ สมตฺถภาวํ,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (กะนางฆรณี) นั้น ว่า “ดูก่อนฆรณี (อ.เรา) ย่อมรู้ ซึ่งความที่-แห่งเธอ -เป็นผู้สามารถ เพื่ออันกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ อันมีอย่างนี้เป็นรูป,

แต่พวงดอกไม้นี้เขามิได้ผู้ไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ ดังนี้แล้ว ทรงห้ามเสีย

น ปนายํ / ตวตฺถาย พทฺโธ / มาลาปุโฏ”ติ วตฺวา ปฏิกฺขิปิ.

แต่ว่า อ.พวงแห่งดอกไม้ นี้ (อันชน ท.) ผูกแล้ว เพื่อประโยชน์ แก่เธอ หามิได้” ดังนี้ ทรงห้ามแล้ว.

นางฆรณีนั้นคิดว่า พระศาสดาไม่ทรงอนุญาตแก่เรา คนอื่นผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งขึ้นไปกว่าเราจะมีแน่แท้ ดังนี้แล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง

สา / “น เม สตฺถา อนุชานาติ, / อหฺหา / มยา อุตฺตริตรํ / ปาฏิหาริยํ กาตุ สมตฺโถ / อญฺโญ อตฺถี”ติ / เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ.

(อ.นางฆรณี) นั้น คิดแล้ว ว่า “อ.พระศาสดา ย่อมไม่อนุญาต แก่เรา, (อ.บุคคล) อื่น ผู้สามารถเพื่ออันกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ อันยิ่งกว่า กว่าเรา มีอยู่ แน่แท้” ดังนี้ ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ฝ่ายพระศาสดาทรงดำริว่า คุณของสาวกเหล่านั้นจักปรากฏด้วยอาการอย่างนี้แหละ

สตฺถาปิ / “เอวเมว / เตสํ คุโณ / ปากโฏ ภวิสฺสตี”ติ

แม้ อ.พระศาสดา (ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.คุณ (ของสาวก ท.) เหล่านั้น เป็นคุณปรากฏแล้วจักเป็น อย่างนี้นั่นเทียว” ดังนี้

ทรงสำคัญอยู่ว่า พวกสาวกจักบันลือสีหนาท ณ ท่ามกลางบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ ด้วยอาการอย่างนี้

“เอวํ ฉตฺตึสโยชนาย / ปริสาย มชฺเฌ / สีหนาทํ นทิสฺสนฺตี”ติ มญฺญมาโน

ทรงสำคัญอยู่ ว่า “(อ.สาวก ท.) จักบันลือ บันลือเพียงดังสีหะ ในท่ามกลาง แห่งบริษัท อันมีโยชน์ ๓๖ เป็นประมาณ ด้วยประการฉะนี้” ดังนี้

จึงตรัสถามสาวกแม้พวกอื่นอีกว่า พวกเธอจักทำปาฏิหาริย์อย่างไร

อปเรปิ ปุจฺฉิ / “ตุมฺเห / กถํ ปาฏิหาริยํ กริสฺสถา”ติ.

ตรัสถามแล้ว (ซึ่งสาวก ท.) แม้เหล่าอื่นอีก ว่า “(อ.เธอ ท.) จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ อย่างไร” ดังนี้.

สาวกเหล่านั้นก็กราบทูลว่า พวกข้าพระองค์จักทำอย่างนี้และอย่างนี้ พระเจ้าข้า แล้วยืนอยู่เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดานั่นแหละบันลือสีหนาท

เต / “เอวญฺจ เอวญฺจ / กริสฺสาม ภนฺเต”ติ / สตฺถุ ปุรโต จิตาว / สีหนาทํ นทึสุ.

(อ.สาวก ท.) เหล่านั้น (กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์ ท.) จักกระทำอย่างนี้ ด้วย อย่างนี้ ด้วย” ดังนี้ ยืนอยู่แล้วนั่นเทียว ในเบื้องพระพักตร์ ของพระศาสดา บันลือแล้วบันลือเพียงดังสีหะ.

บรรดาสาวกเหล่านั้น ได้ยินว่า ท่านจุลอนาถบิณฑิกะคิดว่า เมื่ออนาคามีอุบาสกผู้เป็นบุตรเช่นเรามีอยู่ กิจที่พระศาสดาต้องลำบากย่อมไม่มี

เตสุ กิร จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก / “มาทิเส อนาคามิอุปาสเก / ปุตฺเต วิชฺชมาเน, / สตฺถุ กิลมน-กิจฺจํ นตฺถี”ติ จินฺเตตฺวา

ได้ยินว่า อ.- (ในสาวก ท.) เหล่านั้นหนา -คฤหบดีชื่อว่าจุลอนาถบิณฑิกะ คิดแล้ว ว่า “ครั้นเมื่ออุบาสกผู้อนาคามี ผู้เป็นบุตร ผู้เช่นเรา มีอยู่, อ.กิจด้วยความลำบาก แห่งพระศาสดา ย่อมไม่มี” ดังนี้

จึงกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์

“อหำ ภนฺเต / ปาฏิหาริยำ กริสฺสามี”ติ วตฺวา

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้

ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอย่างไร จึงกราบทูลว่า

“กถำ กริสฺสสี”ติ ปุฏฺโฐ อาห

ผู้- (อันพระศาสดา) -ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้ กราบทูลแล้ว ว่า

พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักนิรมิตอัตภาพเหมือนพรหมประมาณ ๑๒ โยชน์

“อหำ ภนฺเต ฯเปฯ อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตี”ติ.

“อหำ ภนฺเต / ทฺวาทสโยชนิกำ / พฺรหฺมตฺตภาวำ นิมฺมินิตฺวา

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ เนรมิตแล้ว ซึ่งอัตภาพเพียงดังอัตภาพแห่งพรหม อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒

จักปรบดุจดังการปรบแห่งพรหม ด้วยเสียงเช่นกับมหาเมฆกระหึ่ม ในท่ามกลางบริษัทนี้

อิมิสฺสา ปริสาย มชฺเฌ / มหาเมฆชฺชิตสทิเสน สทฺเทน / พฺรหฺมอปฺโปฐนำ นาม อปฺโปเฉสฺสามิ,

จักปรบ ชื่อ ปรบเพียงดังการปรบแห่งพรหม ด้วยเสียง อันเช่นกับด้วยอันกระหึ่มแห่งเมฆก้อนใหญ่ ในท่ามกลาง แห่งบริษัท นี้,

มหาชนจักถามว่า นี่ชื่อว่าเสียงอะไรกัน แล้ว

มหาชนา / ‘กึสทฺโท นาเมโส’ติ ปุจฺฉิตฺวา

อ.มหาชน ท. ถามแล้ว ว่า ‘(อ.เสียง) นั่น ชื่อว่า เป็นเสียงอะไร (ย่อมเป็น)’ ดังนี้

จักกล่าวกันเองว่า นัยว่า นี่ชื่อว่าเป็นเสียงแห่งการปรบดังพรหมของท่านจุลอนาถบิณฑิกะ

‘จุลฺลอนาถปิณฺฑิกสฺส กิร / พฺรหฺมอปฺโปฐนสทฺโท นามา’ติ วกฺขนฺติ,

จักกล่าว ว่า ‘ได้ยินว่า (อ.เสียง นั่น) ชื่อว่า เป็นเสียงแห่งการปรบเพียงดังการปรบแห่งพรหมของคฤหบดีชื่อว่าจุลอนาถบิณฑิกะ (ย่อมเป็น)’ ดังนี้,

พวกเดียรถีย์จักคิดว่า อานุภาพของคฤหบดียังถึงเพียงนี้ก่อน อานุภาพของพระพุทธเจ้าจักเป็นเช่นไร

ติตฺถิยา / ‘คหปติกสฺส ตาว / เอโส อานุภาโว, / พุทฺธานุภาโว / กีทิโส ภวิสฺสตี”ติ

อ.เดียรถีย์ ท. (คิดแล้ว) ว่า ‘(อ.อานุภาพ) นั่น เป็นอานุภาพ ของคฤหบดี (ย่อมเป็น) ก่อน, อ.อานุภาพของพระพุทธเจ้า เป็นเช่นไร จักเป็น’ ดังนี้

ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป

ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตี”ติ.

ไม่เห็นแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระองค์ จักหนีไป” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสเช่นนั้นเหมือนกันแม้แก่ท่านจุลอนาถบิณฑิกะนั้นว่า เราทราบอานุภาพของเธอดังนี้แล้ว ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์

สตฺถา / “ชานามิ เต อานุภาวนฺ”ติ / ตสฺสาปิ ตเถว วตฺวา / ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว (แก่คฤหบดี) แม้นั้น ว่า “(อ.เรา) ย่อมรู้ซึ่งอานุภาพ ของเธอ” ดังนี้ ไม่ทรงอนุญาตแล้ว ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์.

ต่อมา สามเณรีชื่อว่าวีรา มีอายุได้ ๗ ขวบ บรรลุปฏิสัมภิทา รูปหนึ่ง ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว

อเถกา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา / สตฺตวสฺสิกา วีรสามเณรี นาม / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา

ครั้งนั้น ชื่อ อ.สามเณรีชื่อว่าวีรา ผู้มีกาลฝน ๗ ผู้บรรลุแล้วซึ่งปฏิสัมภิทา รูปหนึ่ง ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์

“อหํ ภนฺเต / ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า วีรา เธอจักทำอย่างไร

“กถํ กริสฺสสิ วีเร”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนวีรา (อ.เธอ) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

วีราสามเณรีกราบทูลว่า พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักนำภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาล และภูเขาหิมพานต์ตั้งเรียงไว้ในที่นี้แล้ว จักออกจากภูเขานั้น ๆ ไปไม่ขัดข้องดุจนางหงส์

“ภนฺเต สิเนรุญฺจ ฯเปฯ อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตี”ติ.

“ภนฺเต / สิเนรุญฺจ / จกฺกวาฬปพฺพตญฺจ / หิมวนฺตญฺจ อาหริตฺวา / อิมสฺมึ ฐาเน / ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา / อหํ หํสกุณี วิย / ตโต ตโต นิกฺขมิตฺวา / อสชฺชมานา คมิสฺสามิ,

(อ.สามเณรีชื่อว่าวีรา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน นำมาแล้ว ซึ่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ ด้วย ซึ่งภูเขาชื่อว่าจักรวาล ด้วย ซึ่งภูเขาชื่อว่าหิมพานต์ ด้วย วางไว้แล้ว ตามลำดับ ในที่ นี้ออกไปแล้ว (จากภูเขา) นั้น นั้น จักไป ไม่ขัดข้องอยู่ ราวกะ อ.นางนกหงส์,

มหาชนเห็นหม่อมฉันแล้วจักถามว่า นั่นใคร แล้วจักกล่าวว่า วีราสามเณรี

มหาชโน มํ ทิสฺวา / ‘กา เอสา’ติ ปุจฺฉิตฺวา / ‘วีรสามเณรี’ติ วกฺขติ,

อ.มหาชน เห็นแล้ว ซึ่งหม่อมฉัน ถามแล้ว ว่า ‘(อ.นางกุมาริกา) นั่น เป็นใคร (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ จักกล่าว ว่า ‘อ.สามเณรีชื่อว่าวีรา’ ดังนี้,

พวกเดียรถีย์คิดกันว่า อานุภาพของสามเณรีผู้มีอายุ ๗ ขวบ ยังถึงเพียงนี้ก่อน

ติตฺถิยา / ‘สตฺตวสฺสิกาย / ตาย สามเณริยา / อยมานุภาโว,

อ.เดียรถีย์ ท. (คิดแล้ว) ว่า ‘(อ.อานุภาพ) นี้ เป็นอานุภาพ ของสามเณรี ผู้มีกาลฝน ๗ (ย่อมเป็น) ก่อน,

อานุภาพของพระพุทธเจ้าจักเป็นเช่นไร

พุทฺธานุภาโว / กีทิโส ภวิสฺสตี’ติ

อ.อานุภาพของพระพุทธเจ้า เป็นเช่นไร จักเป็น’ ดังนี้

ยังไม่ทันเห็นพระองค์เลยก็จักหนีไป

ตุมฺเห อทิสฺวาว ปลายิสฺสนฺตี”ติ.

ไม่เห็นแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระองค์ จักหนีไป” ดังนี้.

เบื้องหน้าแต่นี้ไป พึงทราบคำเห็นปานนี้ โดยทำนองดังที่กล่าวแล้วนั่นแล

อิโต ปรํ / เอวรูปานิ วจนานิ / วุตฺตานุสาเรเนว เวทิตพฺพานิ.

อ.คำ ท. อันมีอย่างนี้เป็นรูป (อันบัณฑิต) พึงทราบ ตามแนว- (แห่งคำ อันข้าพเจ้า) -กล่าวแล้วนั่นเทียว เบื้องหน้า (แต่คำ) นี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสแม้แก่สามเณรีนั้นว่า เราทราบอานุภาพของเธอ ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์

ตสฺสาปิ ภควา / “ชานามิ เต อานุภาวนฺ”ติ วตฺวา / ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ.

อ.พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว (แก่สามเณรี) แม้นั้น ว่า “(อ.เรา) ย่อมรู้ ซึ่งอานุภาพ ของเธอ” ดังนี้ ไม่ทรงอนุญาตแล้ว ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์.

ลำดับนั้น สามเณรชื่อจุนทะผู้เป็นขีณาสพ บรรลุปฏิสัมภิทารูปหนึ่ง มีอายุ ๗ ขวบแต่เกิดมา เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้ว

อเถโก ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต / ขีณาสโว จุนฺทสามเณโร นาม / ชาติยา สตฺตวสฺโส / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา

ครั้งนั้น ชื่อ อ.สามเณรชื่อว่าจุนทะ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว ผู้บรรลุแล้วซึ่งปฏิสัมภิทา รูปหนึ่ง ผู้มีกาลฝน ๗ โดยการเกิด เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว

กราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า

“อหํ ภนฺเต / ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี”ติ วตฺวา

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้

ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอย่างไร

“กถํ กริสฺสสี”ติ ปุฏฺโฐ อาห

ผู้- (อันพระศาสดา) -ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้

จึงกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์จักจับต้นหว้าใหญ่ ที่เป็นธงแห่งชมพูทวีป ที่ลำต้นแล้วเขย่า

“อหํ ภนฺเต ฯเปฯ ตุมฺเห วนฺทิสฺสามี”ติ.

“อหํ ภนฺเต / ชมฺพุทีปสฺส ธชภูตํ / มหาชมฺพุรุกฺขํ / ขนฺเธ คเหตฺวา จาเลตฺวา

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ จับแล้ว ซึ่งต้นหว้าใหญ่ อันเป็นธงแห่งชมพูทวีปเป็นแล้ว ที่ลำต้น (ยังต้นหว้าใหญ่) ให้ไหวแล้ว

นำผลหว้าใหญ่มาให้บริษัทนี้เคี้ยวกิน

มหาชมฺพุผลานิ อาหริตฺวา / อิมํ ปริสํ ขาทาเปสฺสามิ,

นำมาแล้ว ซึ่งผลแห่งหว้าใหญ่ ท. ยังบริษัท นี้ จักให้เคี้ยวกิน,

และข้าพระองค์จักนำดอกแคฝอยมาแล้วถวายบังคมพระองค์

ปาริจฺฉตฺตกกุสุมานิ จ อาหริตฺวา / ตุมฺเห วนฺทิสฺสามี”ติ.

อนึ่ง (อ.ข้าพระองค์) นำมาแล้ว ซึ่งดอกแคฝอยและดอกคำ ท. จักถวายบังคม ซึ่งพระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เราทราบอานุภาพของเธอ ดังนี้แล้ว ก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์แม้ของสามเณรนั้น

สตฺถา / “ชานามิ เต อานุภาวนฺ”ติ วตฺวา / ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ ปฏิกฺขิปิ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เรา) ย่อมรู้ ซึ่งอานุภาพ ของเธอ” ดังนี้ทรงห้ามแล้ว ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ (แห่งสามเณร) แม้นั้น.

ลำดับนั้น พระเถรีชื่ออุบลวัณณาถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลว่า หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า

อถ อุปฺปลวณฺณา เถรี / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / “อหํ ภนฺเต / ปาฏิหาริยํ กริสฺสามี”ติ วตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระเถรี ชื่อว่าอุบลวรรณา ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้

ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอย่างไร จึงกราบทูลว่า

“กถํ กริสฺสสี”ติ ปุฏฺฐา อาห

ผู้- (อันพระศาสดา) -ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้ กราบทูลแล้ว ว่า

พระเจ้าข้า หม่อมฉันจักแสดงบริษัทมีประมาณ ๑๒ โยชน์ โดยรอบ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ อันบริษัทมีประมาณ ๓๖ โยชน์ โดยกลมแวดล้อมแล้วมาถวายบังคมพระองค์

“อหำ ภนฺเต / สมนฺตา ทฺวาทสโยชนำ / ปริสำ ทสฺเสตฺวา / อาวฏฺฏโต / ฉตฺตึสโยชนาย ปริสาย ปริวุโต / จกฺกวตฺติราชา หุตฺวา / อาคนฺตฺวา ตุมฺเห วนฺทิสฺสามี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน แสดงแล้ว ซึ่งบริษัท อันมีโยชน์ ๑๒ เป็นประมาณ ในที่โดยรอบ เป็นพระราชาผู้จักรพรรดิ ผู้- อันบริษัท ผู้มีโยชน์ ๓๖ เป็นประมาณ โดยส่วนกลม -แวดล้อมแล้ว เป็น มาแล้ว จักถวายบังคม ซึ่งพระองค์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เราทราบอานุภาพของเธอ แล้วก็ทรงห้ามการทำปาฏิหาริย์ แม้ของพระเถรีนั้น

สตฺถา / “ชานามิ เต อานุภาวนฺ”ติ วตฺวา / ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณำ ปฏิกฺขิปิ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เรา) ย่อมรู้ ซึ่งอานุภาพ ของเธอ” ดังนี้ ทรงห้ามแล้ว ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ (แห่งพระเถรี) แม้นั้น.

ลำดับนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว กราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำปาฏิหาริย์ พระเจ้าข้า

อถ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร / ภควนฺตำ วนฺทิตฺวา / “อหำ ภนฺเต / ปาฏิหาริยำ กริสฺสามี”ติ วตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระโมคคัลลานะผู้เถระ ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาค กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ จักกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์” ดังนี้

ถูกพระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอย่างไร จึงกราบทูลว่า

“กถำ กริสฺสสี”ติ ปุฏฺโฐ อาห

ผู้- อันพระศาสดา -ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ อย่างไร” ดังนี้ กราบทูลแล้ว ว่า

ข้าพระองค์จักวางเขาหลวงชื่อสิเนรุไว้ในระหว่างฟันแล้ว เคี้ยวกินภูเขานั้นดุจพืชเมล็ดผักกาด พระเจ้าข้า

“อหำ ภนฺเต / สิเนรุปพฺพตราชำ / ทนฺตนฺตเร ฐเปตฺวา / สาสปวีชำ วิย / นำ ขาทิสฺสามี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ วางไว้แล้ว ซึ่งภูเขาหลวงชื่อว่าสิเนรุ ในระหว่างแห่งฟัน จักเคี้ยวกิน (ซึ่งภูเขาหลวงชื่อว่าสิเนรุ) นั้น ราวกะ (อ.บุคคล) เคี้ยวกินอยู่ ซึ่งพืชแห่งเมล็ดพันธุผักกาด” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอะไรอย่างอื่น

“อญฺญำ กึ กริสฺสสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ (ซึ่งปาฏิหาริย์) อะไร อื่น” ดังนี้.

พระมหาโมคคัลลานะเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักม้วนแผ่นดินใหญ่นี้ดุจเสื่อลำแพนแล้ว ใส่เข้าไว้ (หนีบไว้) ในระหว่างนิ้วมือ

“อิมํ มหาปฐวึ / กฏสารกํ วิย สเวลฺลิตฺวา / องฺคุลนฺตเร นิกฺขิปิสฺสามี”ติ.

(อ.พระโมคคัลลานะผู้เถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.ข้าพระองค์ ม้วนแล้ว ซึ่งแผ่นดินใหญ่ นี้ (กระทำ) ให้เป็นราวกะว่า เสื่อลำแพน จักใส่เข้า ในระหว่างแห่งนิ้วมือ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอะไรอย่างอื่น

“อญฺญํ กึ กริสฺสสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ (ซึ่งปาฏิหาริย์) อะไร อื่น” ดังนี้.

พระมหาโมคคัลลานเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักหมุนแผ่นดินใหญ่ ให้เป็นเหมือนแป้นหมุนภาชนะดินของช่างหม้อแล้ว ให้มหาชนเคี้ยวกินโอชะแผ่นดิน

“มหาปฐวึ / กุลาลจกฺกํ วิย ปริวตฺเตตฺวา / มหาชนํ ปฐวิยา ขาทาเปสฺสามี”ติ.

(อ.พระโมคคัลลานะผู้เถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “(อ.ข้าพระองค์) ยังแผ่นดินใหญ่ ให้เป็นไปรอบแล้ว (กระทำ) ให้เป็นราวกะว่า ล้ออันเป็นวิการแห่งดิน ยังมหาชน จักให้เคี้ยวกิน ซึ่งโอชะอันเกิดแล้วแต่แผ่นดิน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอะไรอย่างอื่น

“อญฺญํ กึ กริสฺสสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ (ซึ่งปาฏิหาริย์) อะไร อื่น” ดังนี้.

พระมหาโมคคัลลานเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำแผ่นดินไว้ในมือเบื้องซ้ายแล้ว วางสัตว์เหล่านี้ไว้ในทวีปอื่นด้วยมือเบื้องขวา

“วามหตฺเถ ปฐวึ กตฺวา / อิเม สตฺเต / ทกฺขิณหตฺเถน / อญฺญสฺมึ ทีเป ฐเปสฺสามี”ติ.

(อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “(อ.ข้าพระองค์) กระทำแล้ว ซึ่งแผ่นดิน ในมือข้างซ้าย จักตั้งไว้ ซึ่งสัตว์ ท. เหล่านี้ ในทวีป อื่น ด้วยมือข้างขวา” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เธอจักทำอะไรอย่างอื่น

“อญฺญํ กึ กริสฺสสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จักกระทำ (ซึ่งปาฏิหาริย์) อะไร อื่น” ดังนี้.

พระมหาโมคัลลานะเถระกราบทูลว่า ข้าพระองค์จักทำเขาสิเนรุให้เป็นด้ามร่ม ยกแผ่นดินใหญ่ขึ้นวางไว้ขางบนของภูเขาสิเนรุนั้น เอามือข้างหนึ่งถือไว้คล้ายภิกษุมีร่มในมือ จงกรมไปในอากาศ

“สิเนรุํ ฉตฺตทณฺฑํ กตฺวา / มหาปฐวึ อุกฺขิปิตฺวา / ตสฺสุปริ ฐเปตฺวา / ฉตฺตหตฺโถ ภิกฺขุ วิย / เอกหตฺเถนากาเส จงฺกมิสฺสามี”ติ.

(อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “(อ.ข้าพระองค์) กระทำแล้ว ซึ่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ ให้เป็นคันแห่งร่ม ยกขึ้นแล้ว ซึ่งแผ่นดินใหญ่ วางไว้แล้ว ในเบื้องบน (แห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ) นั้น ถือเอาแล้ว ด้วยมือข้างหนึ่ง ราวกะ อ.ภิกษุ ผู้มีร่มในมือ จักจงกรม ในอากาศ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เราทราบอานุภาพของเธอ ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทรงอนุญาตการทำปาฏิหาริย์แม้ของพระเถระนั้น

สตฺถา / “ชานามิ เต อานุภาวนฺ”ติ / ตสฺสาปิ ปาฏิหาริยกรณํ นานุชานิ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เรา) ย่อมรู้ ซึ่งอานุภาพ ของเธอ” ดังนี้ ไม่ทรงอนุญาตแล้ว ซึ่งการกระทำซึ่งปาฏิหาริย์ (แห่งพระเถระ) แม้นั้น.

พระเถระนั้นคิดว่า ชะรอยพระศาสดาจะทรงทราบผู้สามารถทำปาฏิหาริย์ยิ่งกว่าเรา จึงได้ยืนอยู่ ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง

โส / “ชานาติ มญฺเญ สตฺถา / มยา อุตฺตริตรํ / ปาฏิหาริยํ กาตุ สมตฺถนฺ”ติ / เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ.

(อ.พระเถระ) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.พระศาสดา เห็นจะ ย่อมทรงทราบ (ซึ่งบุคคล) ผู้สามารถ เพื่ออันกระทำ ซึ่งปาฏิหาริย์ อันยิ่งกว่า กว่าเรา” ดังนี้ ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า โมคคัลลานะ พวงดอกไม้นี้เขามิได้ผูกไว้เพื่อประโยชน์แก่เธอ

อถ นํ สตฺถา “นายํ โมคฺคลฺลาน ฯเปฯ สมตฺโถ นาโหสิเยวา”ติ วตฺวา

อถ นํ สตฺถา / “นายํ โมคฺคลฺลาน / ตวตฺถาย พทฺโธ มาลาปุโฏ,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (กะพระเถระ) นั้น ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ อ.พวงแห่งดอกไม้นี้ (อันชน ท.) ผูกแล้ว เพื่อประโยชน์ แก่เธอ หามิได้,

ด้วยว่า เราเป็นผู้มีธุระที่หาผู้เสมอมิได้

อหํ หิ อสมธุโร,

ด้วยว่า อ.เรา เป็นผู้มีธุระแห่งบุคคลผู้มีบุคคลเสมอหามิได้ (ย่อมเป็น),

ผู้อื่นที่ชื่อว่าสามารถนำธุระของเราไปได้ไม่มี

มม ธุรํ / อญฺโญ วหิตุ / สมตฺโถ นาม นตฺถิ;

(อ.บุคคล) อื่น ชื่อว่า เป็นผู้สามารถ เพื่ออันนำไป ซึ่งธุระ ของเรา ย่อมไม่มี;

การที่ผู้สามารถนำธุระของเราไปได้ไม่พึงมีในบัดนี้ ไม่เป็นของอัศจรรย์

อนจฺฉริยญฺเจตํ, / ยํ อิทานิ / มม ธุรํ วหิตุ / สมตฺโถ น ภเวยฺย;

ก็ (อ.บุคคล) ผู้สามารถ เพื่ออันนำไป ซึ่งธุระ ของเรา ไม่พึงมี ในกาลนี้ ใด, (อ.ความไม่มี แห่งบุคคล ผู้สามารถ เพื่ออันนำไป ซึ่งธุระ ของเรา ในกาลนี้) นั่น เป็นเหตุไม่อัศจรรย์ (ย่อมเป็น);

แม้ในกาลที่เราเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉานที่เป็นอเหตุกกำเนิด ผู้อื่นที่สามารถนำธุระของเราไปก็มิได้มีแล้วเหมือนกัน

อเหตุกติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตกาเลปิ / มม ธุรํ / อญฺโญ วหิตุ สมตฺโถ / นาโหสิเยวา”ติ วตฺวา

(อ.บุคคล) อื่น เป็นผู้สามารถ เพื่ออันนำไป ซึ่งธุระ ของเรา ไม่ได้มีแล้วนั่นเทียว แม้ในกาลเป็นที่บังเกิดแล้ว ในกำเนิด แห่งสัตว์เดรัจฉานผู้หาเหตุมิได้ (แห่งเรา)” ดังนี้

อันพระเถระทูลถามว่า ในกาลไรเล่า พระเจ้าข้า จึงทรงนำอดีตนิทานมา

“กทา ปน ภนฺเต”ติ / เถเรน ปุฏฺโ / อตีตํ อาหริตฺวา

ผู้- อันพระเถระ -ทูลถามแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ (อ.บุคคล อื่น เป็นผู้สามารถ เพื่ออันนำไป ซึ่งธุระ ของพระองค์ ไม่ได้มีแล้ว) ในกาลไร” ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว

ตรัสกัณหอุสภชาดกนี้ให้พิสดารว่า

> ธุระหนักมีอยู่ในกาลใด ๆ ทางไปในที่ลุ่มลึกมีอยู่ในกาลใด
> ในกาลนั้นแหละ พวกเจ้าของย่อมเทียมโคชื่อกัณหะ โคชื่อ
> กัณหะนั้นแหละย่อมนำธุระนั้นไป
>
> **“ยโต ยโต ครุ ธุรํ ยโต คมฺภีรวตฺตนี,**
> **ตทาสฺสุ กณฺหํ ยุญฺชนฺติ, สวาสฺสุ ตํ วหเต ธุรนฺ”ติ**

อิทํ กณฺหอุสภชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา

ทรงยังกัณหอุสภชาดก นี้ ว่า

“อ.ธุระ อันหนัก (มีอยู่ ในกาล) ใด ใด, (อ.ถนน) อันเป็นที่เป็นไปในน้ำอันลึก (มีอยู่ ในกาล) ใด, ในกาลนั้น แล (อ.เจ้าของ ท.) ย่อมเทียม ซึ่งโคชื่อว่ากัณหะ, (อ.โคชื่อว่ากัณหะ) นั้น แล ย่อมนำไป ซึ่งธุระ นั้น” ดังนี้

ให้พิสดารแล้ว

เมื่อจะทรงแสดงเรื่องนั้นนั่นแหละให้พิเศษยิ่งขึ้นไปอีก

ปุน ตเทว / วตฺถุ วิเสเสตฺวา ทสฺเสนฺโต

เมื่อทรงแสดง ซึ่งเรื่อง นั้นนั่นเทียว ให้วิเศษ อีก

จึงตรัสนันทวิสาลชาดกนี้ให้พิสดารว่า

> บุคคลพึงกล่าวคำเป็นที่พอใจเท่านั้น ไม่พึงกล่าวคำ
> ไม่เป็นที่พอใจในกาลไหน ๆ (เพราะ) เมื่อพราหมณ์
> กล่าวคำเป็นที่พอใจอยู่ โคนันทวิสาลเข็นภาระอันหนัก
> ไปได้ ยังพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์ และพราหมณ์นั้น
> ได้เป็นผู้มีใจเบิกบาน เพราะการได้ทรัพย์นั้น

“มนาปเมว ภาเสยฺย, นามนาปํ กุทาจนํ;
มนาปํ ภาสมานสฺส ครุภารํ อุทพฺพหิ,
ธนญฺจ นํ อลาเภสิ เตน จตฺตมโน อหู”ติ

อิทํ นนฺทวิสาลชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสิ.

ตรัสให้พิสดาร แล้ว ซึ่งนันทวิสาลชาดก นี้ ว่า

“อ.บุคคล พึงกล่าว (ซึ่งวาจา) อันยังใจให้เจริญนั่นเทียว[๑], (อ.บุคคล) ไม่ (พึงกล่าว ซึ่งวาจา) อันไม่ยังใจให้เจริญ (ในกาล) ไหน ๆ, (เมื่อพราหมณ์) กล่าวอยู่ (ซึ่งวาจา) อันยังใจให้เจริญ; (อ.โคชื่อว่านันทวิสาล) ได้ยกขึ้นแล้ว ซึ่งภาระอันหนัก, (อ.โคชื่อว่านันทวิสาล นั้น ยังพราหมณ์) นั้น ให้ได้ได้แล้ว ซึ่งทรัพย์ ด้วย เป็นผู้มีใจเป็นของแห่งตน ได้เป็นแล้ว (เพราะการได้ซึ่งทรัพย์ แห่งพราหมณ์) นั้น ด้วย” ดังนี้.

ก็แล พระศาสดาครั้นตรัสแล้ว จึงเสด็จขึ้นสู่จงกรมแก้วนั้น

กเถตฺวา จ ปน / สตฺถา / ตํ รตนจงฺกมํ อภิรุหิ.

ก็ แล อ.พระศาสดา ครั้นตรัสแล้ว เสด็จขึ้นไปแล้ว สู่ที่เป็นที่จงกรมอันเป็นวิการแห่งรัตนะนั้น.

ข้างหน้าได้มีบริษัทประมาณ ๑๒ โยชน์

ปุรโต ทฺวาทสโยชนิกา / ปริสา อโหสิ,

อ.บริษัท อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ ได้มีแล้ว ในด้านหน้า,

ข้างหลัง ข้างซ้าย และข้างขวา ก็เหมือนอย่างนั้น

ตถา ปจฺฉโต จ / อุตฺตรโต จ / ทกฺขิณโต จ,

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า (อ.บริษัท อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ ได้มีแล้ว) ในด้านหลัง ด้วย ในด้านซ้าย ด้วย ในด้านขวา ด้วย,

ส่วนโดยตรงมีประมาณ ๒๔ โยชน์

อุชุกํ ปน / จตุพฺพีสติโยชนิกา.

ส่วนว่า (อ.บริษัท) อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๒๔ (ได้มีแล้ว ตรง).

พระผู้มีพระภาคได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในท่ามกลางบริษัท

ปริสาย มชฺเฌ ภควา / ยมกปาฏิหาริยํ อกาสิ.

อ.พระผู้มีพระภาค ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งยมกปาฏิหาริย์ ในท่ามกลาง แห่งบริษัท.

---

[๑] **มนาป** เป็นที่ถึงแห่งใจ, อันยังใจให้เจริญ, ดี, งาม, สวย, น่าชอบใจ, น่าพอใจ. สำเร็จรูปมาจาก มน บทหน้า + อป ธาตุ (ปาปุณเน = ถึง) + อ ปัจจัย ในอธิกรณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า มโน อปฺเปติ อสฺมินฺติ **มนาปํ** (เป็นที่ไปถึงแห่งใจ). อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก มน บทหน้า + อป ธาตุ (วฑฺฒเน = เจริญ) + เณ การิตปัจจัย + อ ปัจจัย. มีรูปวิเคราะห์ว่า มนํ อปฺเปติ วฑฺเฒตีติ **มนาปํ** (สิ่งที่ยังใจให้เจริญ)

ยมกปาฏิหาริย์นั้นบัณฑิตพึงทราบตามพระบาลีอย่างนี้ก่อน

ตํ ปาลิโต ตาว / เอวํ เวทิตพฺพํ.

(อ.ยมกปาฏิหาริย์) นั้น (อันบัณฑิต) พึงทราบ ตามพระบาลี อย่างนี้ ก่อน.

ลักษณะของยมกปาฏิหาริย์

ญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคตเป็นไฉน

“กตมํ ตถาคตสฺส / ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณํ.

(อ.การถาม ว่า) “อ.ญาณ ในยมกปาฏิหาริย์ ของพระตถาคต เป็นไฉน (ย่อมเป็น)” (ดังนี้).

ในญาณนี้ พระตถาคตทรงทำยมกปาฏิหาริย์ไม่ทั่วไปด้วยพวกสาวก

อิธ ตถาคโต ยมกปฺปาฏิหาริยํ ฯเปฯ ตถาคตสฺส ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณนฺ”ติ (วิสฺสชฺชนํ).

อิธ ตถาคโต / ยมกปฺปาฏิหาริยํ กโรติ / อสาธารณํ สาวเกหิ;

(อ.การแก้) ว่า อ.พระตถาคต ย่อมทรงกระทำ ซึ่งยมกปาฏิหาริย์ อันไม่ทั่วไป ด้วยสาวก ท. (ในญาณ) นี้;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องบน สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องล่าง

อุปริมกายโต / อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, / เหฏฺฐิมกายโต / อุทกธารา ปวตฺตติ;

อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระกายอันมีในเบื้องบน, อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระกายอันมีในภายใต้;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องล่าง สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องบน

เหฏฺฐิมกายโต / อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, / อุปริมกายโต / อุทกธารา ปวตฺตติ;

อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระกายอันมีในภายใต้, อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระกายอันมีในเบื้องบน;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องหน้า สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องหลัง

ปุรตฺถิมกายโต, /ปจฺฉิมกายโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระกายอันมีในเบื้องหน้า, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระกายอันมีในเบื้องหลัง;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องหลัง สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องหน้า

ปจฺฉิมกายโต, / ปุรตฺถิมกายโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระกายอันมีในเบื้องหลัง, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระกายอันมีในเบื้องหน้า;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระเนตรเบื้องขวา สายน้ำไหลออกแต่พระเนตรเบื้องซ้าย

ทกฺขิณกฺขิโต, / **วามกฺขิโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระเนตรเบื้องขวา, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระเนตรเบื้องซ้าย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระเนตรซ้าย สายน้ำไหลออกแต่พระเนตรเบื้องขวา

วามกฺขิโต, / **ทกฺขิณกฺขิโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระเนตรเบื้องซ้าย, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระเนตรเบื้องขวา;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องซ้าย

ทกฺขิณกณฺณโสตโต / **วามกณฺณโสตโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องขวา, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องซ้าย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องซ้าย สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระกรรณเบื้องขวา

วามกณฺณโสตโต, / **ทกฺขิณกณฺณโสตโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องซ้าย, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระกรรณเบื้องขวา;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องขวา สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย

ทกฺขิณนาสิกโสตโต, / **วามนาสิกโสตโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องขวา, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องซ้าย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องซ้าย สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระนาสิกเบื้องขวา

วามนาสิกโสตโต, / **ทกฺขิณนาสิกโสตโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องซ้าย, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระนาสิกเบื้องขวา;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่จะงอยพระอังศะเบื้องขวา สายน้ำไหลออกแต่จะงอยพระอังศะเบื้องซ้าย

ทกฺขิณอํสกูฏโต, / **วามอํสกูฏโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่จะงอยแห่งพระอังสะเบื้องขวา, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่จะงอยแห่งพระอังสะเบื้องซ้าย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่จะงอยพระอังศะเบื้องซ้าย สายน้ำไหลออกแต่จะงอยพระอังศะเบื้องขวา

วามอํสกูฏโต, / **ทกฺขิณอํสกูฏโต;**

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่จะงอยแห่งพระอังสะเบื้องซ้าย, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่จะงอยแห่งพระอังสะเบื้องขวา;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระหัตถ์เบื้องขวา สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย

ทกฺขิณหตฺถโต, / วามหตฺถโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระหัตถ์เบื้องขวา, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย สายน้ำไหลออกแต่พระหัตถ์เบื้องขวา

วามหตฺถโต, / ทกฺขิณหตฺถโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระหัตถ์เบื้องซ้าย, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระหัตถ์เบื้องขวา;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระปรัศเบื้องขวา สายน้ำไหลออกแต่พระปรัศเบื้องซ้าย

ทกฺขิณปสฺสโต, / วามปสฺสโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระปรัศเบื้องขวา, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระปรัศเบื้องซ้าย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระปรัศเบื้องซ้าย สายน้ำไหลออกแต่พระปรัศเบื้องขวา

วามปสฺสโต, / ทกฺขิณปสฺสโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระปรัศเบื้องซ้าย, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระปรัศเบื้องขวา;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระบาทเบื้องขวา สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย

ทกฺขิณปาทโต, / วามปาทโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระบาทเบื้องขวา, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระบาทเบื้องซ้าย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระบาทเบื้องซ้าย สายน้ำไหลออกแต่พระบาทเบื้องขวา

วามปาทโต, / ทกฺขิณปาทโต;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระบาทเบื้องซ้าย, (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระบาทเบื้องขวา;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระองคุลี สายน้ำไหลออกแต่ช่องพระองคุลี

องฺคุลีหิ, / องฺคุลนฺตริกาหิ;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระองคุลี ท., (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งพระองคุลี ท.;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่ช่องพระองคุลี สายน้ำไหลออกจากพระองคุลี

องฺคุลนฺตริกาหิ, / องฺคุลีหิ;

(อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่ช่องแห่งแห่งพระองคุลี ท., (อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว) แต่พระองคุลี ท.;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่ขุมพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ

เอเกกโลมกูปโต / อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, / เอเกกโลมโต / อุทกธารา ปวตฺตติ;

อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่ขุมแห่งพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ, อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ สายน้ำไหลออกแต่ขุมพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ

เอเกกโลมโต / อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ, / เอเกกโลมกูปโต / อุทกธารา ปวตฺตติ;

อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระโลมาเส้นหนึ่ง ๆ, อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่ขุมแห่งพระโลมาขุมหนึ่ง ๆ;

รัศมีทั้งหลายย่อมเป็นไปด้วยสามารถแห่งสี ๖ อย่าง คือ เขียว เหลือง แดง ขาว หงสบาท ปภัสสร

ฉนฺนํ วณฺณานํ / นีลานํ ปีตกานํ / โลหิตกานํ โอทาตานํ / มญฺเชฏฺฐานํ ปภสฺสรานํ;

(รังสิโย อ.พระรัศมี ท. วตฺตนฺติ ย่อมเป็นไป วเสน ด้วยสามารถ) แห่งสี ท. ๖ คือ แห่งสีเขียว ท. คือ แห่งสีเหลือง ท. คือ แห่งสีแดง ท. คือ แห่งสีขาว ท. คือ แห่งสีหงสบาท ท. คือ แห่งสีปภัสสร ท.;

พระผู้มีพระภาคทรงจงกรม พระพุทธนิรมิตย่อมยืน หรือนั่ง หรือสำเร็จการนอน

ภควา จงฺกมติ, / นิมฺมิโต ติฏฺฐติ วา / นิสีทติ วา / เสยฺยํ วา กปฺเปติ;

อ.พระผู้มีพระภาค ย่อมเสด็จจงกรม, อ.พระพุทธนิมิต ย่อมยืน หรือ หรือว่า ย่อมนั่ง หรือว่า ย่อมสำเร็จ ซึ่งการนอน;

ฯลฯ พระพุทธนิรมิตสำเร็จสีหไสยาศน์ พระผู้มีพระภาคย่อมทรงจงกรม ประทับยืน หรือประทับนั่ง

ฯเปฯ นิมฺมิโต เสยฺยํ กปฺเปติ, / ภควา จงฺกมติ วา / ติฏฺฐติ วา / นิสีทติ วา,

ฯลฯ อ.พระพุทธนิมิต ย่อมสำเร็จ ซึ่งการนอน, อ.พระผู้มีพระภาค ย่อมเสด็จจงกรม หรือ หรือว่า ย่อมประทับยืน หรือว่า ย่อมประทับนั่ง,

นี้เป็นญาณในยมกปาฏิหาริย์ของพระตถาคต

อิทํ ตถาคตสฺส / ยมกปฺปาฏิหาริเย ญาณนฺ”ติ.

(อ.ญาณ) นี้ เป็นญาณ ในยมกปาฏิหาริย์ ของพระตถาคต (ย่อมเป็น) ดังนี้.

ก็พระศาสดาเสด็จจงกรมบนที่จงกรมนั้น ได้ทรงทำปาฏิหาริย์นี้แล้ว

อิทํ ปน ปาฏิหาริยํ / สตฺถา ตสฺมึ จงฺกเม / จงฺกมิตฺวา อกาสิ.

ก็ อ.พระศาสดา เสด็จจงกรมแล้ว ณ ที่เป็นที่จงกรม นั้น ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งพระปาฏิหาริย์ นี้.

พระสารีบุตรเถระกล่าวว่า **เหฏฺฐิมกายโต อุปริมกายโต** เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้นว่า

“ตสฺส เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน ฯเปฯ อุทกธารา ปวตฺตตี”ติ **ตมตฺถํ ทสฺเสตุ๎** / **“เหฏฺฐิม-กายโต อุปริมกายโต”ติ วุตฺตํ.**

(อ.คำ) ว่า **“เหฏฐิมกายโต อุปริมกายโต”** ดังนี้ (อันพระสารีบุตรผู้เถระ) กล่าวแล้ว เพื่ออันแสดงซึ่งเนื้อความ นั้น ว่า *“ตสฺส เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน ฯเปฯ อุทกธารา ปวตฺตติ”* ดังนี้.

ท่อไฟย่อมพลุ่งออกแต่พระกายเบื้องบน ด้วยอำนาจเตโชกสิณสมาบัติของพระศาสดานั้น

“ตสฺส เตโชกสิณสมาปตฺติวเสน / อุปริมกายโต อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ,

อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระกายอันมีในเบื้องบน ด้วยอำนาจแห่งเตโชกสิณสมาบัติ (ของพระศาสดา) พระองค์นั้น ด้วย,

สายน้ำไหลออกแต่พระกายเบื้องล่าง ด้วยอำนาจอาโปกสิณสมาบัติ

อาโปกสิณสมาปตฺติวเสน / เหฏฺฐิมกายโต / อุทกธารา ปวตฺตติ;

อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่พระกายอันมีในภายใต้ ด้วยอำนาจแห่งอาโปกสิณสมาบัติ ด้วย;

ท่อไฟพลุ่งออกแต่ที่ที่สายน้ำไหลออกแล้วอีก

ปุน อุทกธาราย ปวตฺตฏฺฐานโต / อคฺคิกฺขนฺโธ ปวตฺตติ,

อ.กองแห่งไฟ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่ที่- แห่งสายแห่งน้ำ -เป็นไปทั่วแล้ว อีก ด้วย,

และสายน้ำก็ไหลออกแต่ที่ที่ท่อไฟพลุ่งออก

อคฺคิกฺขนฺธสฺส จ ปวตฺตฏฺฐานโต / อุทกธารา ปวตฺตติ.”

อ.สายแห่งน้ำ ย่อมเป็นไปทั่ว แต่ที่- แห่งกองแห่งไฟ- เป็นไปทั่วแล้ว ด้วย.”

นัยในบททั้งปวงก็เช่นนี้

เอส นโย สพฺพปเทสุ.

อ.นัย ในบททั้งปวง ท. นั่น.

ก็ในยมกปาฏิหาริย์นี้ ท่อไฟมิได้เจือปนกับสายน้ำเลย

อคฺคิกฺขนฺโธ ปเนตฺถ / อุทกธาราย อสมฺมิสฺโส อโหสิ,

แต่ว่า อ.กองแห่งไฟ เป็นสภาพไม่เจือกัน ด้วยสายแห่งน้ำ ได้เป็นแล้ว (ในพระปาฏิหาริย์) นี้,

อนึ่ง สายน้ำก็มิได้เจือด้วยท่อไฟ

ตถา อุทกธารา อคฺคิกฺขนฺเธน.

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า อ.สายแห่งน้ำ (เป็นธรรมชาติไม่เจือกัน) ด้วยกองแห่งไฟ (ได้เป็นแล้ว).

ก็นัยว่า ท่อไฟและสายน้ำทั้ง ๒ นี้ พลุ่งขึ้นไปตลอดถึงพรหมโลกแล้วก็ไหลลามไปที่ขอบปากจักรวาล

อุภยัปิ กิร เจตๆ / ยาว พฺรหฺมโลกา อุคฺคนฺตฺวา / จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิยๆ ปวตฺตติ.

ก็ ได้ยินว่า (อ.หมวดสองแห่งกองแห่งไฟและสายแห่งน้ำ) นั่น แม้ทั้ง ๒ พลุ่งขึ้นไปแล้ว เพียงใด แต่พรหมโลก ย่อมเป็นไปทั่ว ที่ขอบแห่งปากแห่งจักรวาล.

ก็เพราะเหตุที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ว่า **ฉนฺนๆ วณฺณานๆ** พระรัศมีมีพรรณะ ๖ ประการ ของพระศาสดานั้น พลุ่งขึ้นไปจากห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง ดุจทองคำคว้างซึ่งกำลังไหลออกจากเบ้า และดุจสายน้ำแห่งทองคำที่ไหลออกจากทะนานยนต์ จดพรหมโลกแล้วกระท้อนกลับมาจดขอบปากจักรวาลตามเดิม

“ฉนฺนๆ วณฺณานนฺ”ติ / วุตฺตตฺตา ปนสฺส / ฉพฺพณฺณรสิโย / กุเฏหิ อาสิญฺจมานๆ / วิลีน-สุวณฺณๆ วิย / ยนฺตนาฬิกโต นิกฺขนฺตา / สุวณฺณรสธารา วิย จ / เอกจกฺกวาฬคพฺภโต อุคฺคนฺตฺวา / พฺรหฺมโลกๆ อาหจฺจ / ปฏินิวตฺติตฺวา / จกฺกวาฬมุขวฏฺฏิเมว คณฺหึสุ.

ก็ อ.พระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ท. (ของพระศาสดา) พระองค์นั้น พลุ่งขึ้นไปแล้ว จากห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง ราวกะ อ.ทองคำอันละลายแล้ว ไหลออกอยู่ จากเบ้า ท. (ด้วย) ราวกะ อ.สายแห่งน้ำแห่งทองคำ ไหลออกอยู่ จากทะนาน อันเป็นวิการแห่งยนต์ ด้วย จดแล้ว ซึ่งพรหมโลก ย้อนกลับแล้ว จับแล้ว ซึ่งขอบแห่งปากแห่งจักรวาลนั่นเทียว เพราะความที่- (แห่งคำ) ว่า **“ฉนฺนๆ วณฺณานๆ”** ดังนี้ -เป็นคำ- (อันพระสารีบุตรผู้เถระ) -กล่าวแล้ว.

ห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง ได้เป็นดุจเรือนต้นโพธิ์ที่ตรึงไว้ด้วยซี่กลอนอันคด มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน

เอกๆ จกฺกวาฬคพฺภๆ / วงฺกโคปานสิวินทฺธๆ วิย / โพธิฆรๆ อโหสิ เอกาโลกๆ.

อ.ห้องแห่งจักรวาลหนึ่ง เป็นราวกะว่า เรือนแห่งต้นโพธิ์ อันกลอนเรือนโค้งรึงรัดแล้ว เป็นที่มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน ได้เป็นแล้ว.

ในวันนั้นพระศาสดาเสด็จจงกรมทรงทำปาฏิหาริย์ แสดงธรรมกถาแก่มหาชนในระหว่าง ๆ

ตๆ ทิวสๆ / สตฺถา จงฺกมิตฺวา / ปาฏิหาริยๆ กโรนฺโต / อนฺตรนฺตรา / มหาชนสฺส ธมฺมกถๆ กเถสิ,

ในวัน นั้น อ.พระศาสดา เสด็จจงกรมแล้ว ทรงกระทำอยู่ ซึ่งพระปาฏิหาริย์ ตรัสแล้ว ซึ่งพระวาจาเป็นเครื่องกล่าวแสดงซึ่งธรรม แก่มหาชน ในระหว่าง ๆ,

และเมื่อทรงแสดง ไม่ทรงทำมหาชนให้หนักใจ ประทานให้เบาใจยิ่ง

กเถนฺโต จ / ชนๆ นิรสฺสาสๆ อกตฺวา / อสฺสาสตรๆ เทติ.

อนึ่ง (อ.พระศาสดา) เมื่อตรัส ไม่ทรงกระทำแล้ว ซึ่งชน ให้เป็นผู้มีอันหายใจออกออกแล้ว ย่อมประทาน (ทรงกระทำ ซึ่งชน) ให้เป็นผู้มีอันหายใจออกกว่า.

ในขณะนั้น มหาชนยังสาธุการให้เป็นไปแล้ว

ตสฺมึ ขเณ / มหาชโน / สาธุการํ ปวตฺเตสิ.

ในขณะ นั้น อ.มหาชน ยังสาธุการ ให้เป็นไปทั่วแล้ว.

ในเวลาที่สาธุการของมหาชนนั้นเป็นไป พระศาสดาทรงตรวจดูจิตของบริษัทซึ่งใหญ่ถึงเพียงนั้น ได้ทรงทราบวาระจิตของคนหนึ่ง ๆ ด้วยอำนาจอาการ ๑๖ อย่าง

ตสฺส สาธุการปฺปวตฺตนกาเล / สตฺถา ตาวมหติยา ปริสาย / จิตฺตํ โอโลเกนฺโต / เอเกกสฺส โสฬสนฺนํ / อาการานํ วเสน / จิตฺตวารํ อญฺญาสิ.

อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งจิต ของบริษัท อันใหญ่เพียงนั้น ในกาลเป็นที่ยังสาธุการให้เป็นไปทั่ว (แห่งมหาชน) นั้น ได้ทรงทราบแล้ว ซึ่งวาระแห่งจิต ของบุคคล คนหนึ่ง ๆ ด้วยอำนาจ แห่งอาการ ท. ๑๖.

จิตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นไปเร็วอย่างนี้

เอวํ ลหุกปริวตฺตํ / พุทฺธานํ จิตฺตํ.

อ.จิต ของพระพุทธเจ้า ท. เป็นธรรมชาตเป็นไปรอบแล้วเร็ว อย่างนี้ (ย่อมเป็น).

บุคคลใด ๆ เลื่อมใสในธรรมใดและในปาฏิหาริย์ใด

โย โย ยสฺมึ ธมฺเม / ยสฺมิญฺจ ปาฏิหาริเย ปสนฺโน,

(อ.บุคคล) ใด ๆ เลื่อมใสแล้ว ในธรรม ใด (ด้วย) ในปาฏิหาริย์ ใด ด้วย,

พระศาสดาทรงแสดงธรรมและได้ทรงทำปาฏิหาริย์ ด้วยอำนาจอัธยาศัยแห่งบุคคลนั้น ๆ

ตสฺส ตสฺส อชฺฌาสยวเสน / ธมฺมญฺจ กเถสิ / ปาฏิหาริยญฺจ อกาสิ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ซึ่งธรรม (นั้น) ด้วย ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งปาฏิหาริย์ (นั้น) ด้วย ด้วยอำนาจแห่งอัธยาศัย (ของบุคคล) นั้น ๆ.

เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรม และทรงทำปาฏิหาริย์ด้วยอาการอย่างนี้ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่มหาชนแล้ว

เอวํ ธมฺเม เทสิยมาเน / ปาฏิหาริเย จ กริยมาเน, / มหาชนสฺส ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ครั้นเมื่อธรรม (อันพระศาสดา) ทรงแสดงอยู่ อย่างนี้ (ด้วย) ครั้นเมื่อพระปาฏิหาริย์ (อันพระศาสดา) ทรงกระทำอยู่ (อย่างนี้) ด้วย, อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่มหาชน.

ก็พระศาสดาทรงกำหนดจิตของพระองค์ ไม่ทรงเห็นคนอื่นผู้สามารถจะถามปัญหาในสมาคมนั้น จึงทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิต

สตฺถา ปน / ตสฺมึ สมาคเม / อตฺตโน มนํ คเหตฺวา / อญฺญํ ปญฺหํ ปุจฺฉิตุํ / สมตฺถํ อทิสฺวา / นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปสิ.

ก็ อ.พระศาสดา ทรงถือเอาแล้ว ซึ่งพระทัย ของพระองค์ ไม่ทรงเห็นแล้ว (ซึ่งบุคคล) อื่น ผู้สามารถเพื่ออันถาม ซึ่งปัญหา ในสมาคม นั้น ทรงเนรมิตแล้ว ซึ่งพระพุทธนิมิต.

พระศาสดาทรงเฉลยปัญหาที่พระพุทธนิรมิตนั้นถามแล้ว

เตน ปุจฺฉิตํ ปญฺหํ / สตฺถา วิสฺสชฺเชสิ.

อ.พระศาสดา ทรงแก้แล้ว ซึ่งปัญหา อัน- (อันพระพุทธนิมิต) นั้น -ถามแล้ว.

พระพุทธนิรมิตนั้นก็เฉลยปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้ว

สตฺถารา ปุจฺฉิตํ / โส วิสฺสชฺเชสิ.

(อ.พระพุทธนิมิต) นั้น แก้แล้ว ซึ่งปัญหา อัน- อันพระศาสดา -ตรัสถามแล้ว.

ในเวลาที่พระผู้มีพระภาคทรงจงกรม พระพุทธนิรมิตสำเร็จอิริยาบถมีการยืนเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

ภควโต จงฺกมนกาเล / นิมฺมิโต ฐานาทีสุ / อญฺญตรํ กปฺเปสิ.

อ.พระพุทธนิมิต สำเร็จแล้ว (ซึ่ง- ในอิริยาบถ ท.) มีการยืนเป็นต้นหนา (-อิริยาบถ) อย่างใดอย่างหนึ่ง ในกาลเป็นที่เสด็จจงกรม แห่งพระผู้มีพระภาค.

ในเวลาที่พระพุทธนิรมิตจงกรม พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จพระอิริยาบถมีการประทับยืนเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

นิมฺมิตสฺส จงฺกมนกาเล / ภควา ฐานาทีสุ / อญฺญตรํ กปฺเปสิ.

อ.พระผู้มีพระภาค ทรงสำเร็จแล้ว (ซึ่ง- ในอิริยาบถ ท.) มีการยืนเป็นต้นหนา (-อิริยาบถ) อย่างใดอย่างหนึ่ง ในกาลเป็นที่จงกรม แห่งพระพุทธนิมิต.

เพื่อจะแสดงเนื้อความนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า พระพุทธนิรมิตย่อมจงกรมบ้าง เป็นต้น

ตมตฺถํ ทสฺเสตุ / “นิมฺมิโต จงฺกมติ วา”ติอาทิ วุตฺตํ.

(อ.คำ) มีคำว่า **“นิมฺมิโต จงฺกมติ วา”** ดังนี้เป็นต้น (อันพระธรรมสังคาหกาจารย์) กล่าวแล้ว เพื่ออันแสดง ซึ่งเนื้อความ นั้น.

ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ ๒๐ โกฏิ ในสมาคมนั้น เพราะเห็นปาฏิหาริย์ของพระศาสดา ผู้ทรงทำอยู่อย่างนั้น และเพราะได้ฟังธรรมกถา

เอวํ กโรนฺตสฺส / สตฺถุ ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา / ธมฺมกถญฺจ สุตฺวา / ตสฺมึ สมาคเม / วีสติยา ปาณโกฏีนํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่โกฏิแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๒๐ ในสมาคม นั้น เพราะเห็นซึ่งพระปาฏิหาริย์ ของพระศาสดา ผู้ทรงกระทำอยู่ อย่างนี้ (ด้วย) เพราะฟัง ซึ่งธรรมกถา ด้วย.

พระศาสดาเสด็จจำพรรษาชั้นดาวดึงส์

พระศาสดากำลังทรงทำปาฏิหาริย์อยู่นั่นแล ทรงรำพึงว่า พระพุทธเจ้าในอดีตทั้งหลาย ทำปาฏิหาริย์นี้แล้วจำพรรษาที่ไหนหนอแล

สตฺถา / ปาฏิหาริยํ กโรนฺโตว / “กตฺถ นุ โข อตีตพุทฺธา / อิมํ ปาฏิเหรฺ กตฺวา / วสฺสํ อุเปนฺตี”ติ อาวชฺชิตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงกระทำอยู่นั่นเทียว ซึ่งพระปาฏิหาริย์ ทรงรำพึงแล้ว ว่า “อ.พระพุทธเจ้าผู้ล่วงไปแล้ว ท. ทรงกระทำแล้ว ซึ่งพระปาฏิหาริย์ นี้ ย่อมเสด็จเข้าจำ ซึ่งพรรษา (ณ ที่) ไหน หนอ แล” ดังนี้

ทรงเห็นว่า จำพรรษาในภพดาวดึงส์แล้ว ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระพุทธมารดา ดังนี้แล้ว

“ตาวตึสภวเน วสฺสํ อุปคนฺตฺวา / มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ / เทเสนฺตี”ติ ทิสฺวา

ทรงเห็นแล้ว ว่า “(อ.พระพุทธเจ้าผู้ล่วงไปแล้ว ท.) เสด็จเข้าจำแล้ว ซึ่งพรรษา ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ ย่อมทรงแสดง ซึ่งอภิธรรมปิฎก แก่พระมารดา” ดังนี้

ทรงยกพระบาทขวาเหยียบเหนือยอดภูเขายุคันธร ทรงยกพระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเหนือยอดเขาสิเนรุ

ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา / ยุคนฺธรมตฺถเก ฐเปตฺวา / อิตรํ ปาทํ อุกฺขิปิตฺวา / สิเนรุมตฺถเก ฐเปสิ.

ทรงยกขึ้นแล้ว ซึ่งพระบาทเบื้องขวา ทรงวางไว้แล้ว บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่ายุคันธร ทรงยกขึ้นแล้ว ซึ่งพระบาท นอกนี้ ทรงวางไว้แล้ว บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ.

วาระที่ย่างพระบาท ๓ ก้าว ได้มีในที่ ๖๘ แสนโยชน์อย่างนี้

เอวํ อฏฺฐสฏฺฐิโยชนสตสหสฺสฏฺฐาเน / ตโย ปทวารา อเหสุ.

อ.วาระแห่งพระบาท ท. ๓ ได้มีแล้ว ในที่มีแสนแห่งโยชน์ ๖๘ เป็นประมาณ อย่างนี้.

ช่องพระบาท ๒ ช่อง ได้ถ่างออกเช่นเดียวกันกับการย่างพระบาทตามปกติ

เทฺว ปาทจฺฉิทฺทานิ / ปกติปาทวีติหรณสทิสนิกฺเขปานิ อเหสุ.

อ.ช่องแห่งพระบาท ท. ๒ เป็นช่องมีการวางลงเช่นกับด้วยการย่างไปแห่งพระบาทตามปกติ ได้เป็นแล้ว.

ใคร ๆ ไม่พึงกำหนดว่า พระศาสดาทรงเหยียดพระบาทเหยียบแล้ว

“สตฺถา / ปาทํ ปสาเรตฺวา / อกฺกมี”ติ น สลฺลกฺเขตพฺพํ.

(อันใคร ๆ) ไม่พึงกำหนด ว่า “อ.พระศาสดา ทรงเหยียดออกแล้ว ซึ่งพระบาท ทรงเหยียบแล้ว” ดังนี้.

เพราะในเวลาที่พระองค์ทรงยกพระบาทนั่นแหละ ภูเขาเหล่านั้นก็มาสู่ที่ใกล้พระบาทรับไว้แล้ว

ตสฺส หิ ปาทํ / อุกฺขิปนกาเลเยว / เต ปพฺพตา / ปาทมูลํ อาคนฺตฺวา สมฺปฏิจฺฉึสุ,

เพราะว่า อ.ภูเขา ท. เหล่านั้น มาแล้ว สู่ที่ใกล้แห่งพระบาท รับพร้อมแล้ว ในกาลเป็นที่ทรงยกขึ้น ซึ่งพระบาท (แห่งพระศาสดา) นั้น นั่นเทียว,

ในเวลาที่พระศาสดาทรงเหยียบแล้ว ภูเขาเหล่านั้นก็ได้ตั้งประดิษฐานในที่เดิม

สตฺถารา อกฺกนฺตกาเล / อุฏฺฐาย ยถาฐาเน อฏฺฐํสุ.

(อ.ภูเขา ท. เหล่านั้น) ตั้งขึ้นแล้ว ได้ตั้งอยู่แล้ว ในที่นั้น ๆ ในกาลเป็นที่- อันพระศาสดา -ทรงเหยียบแล้ว (แห่งภูเขา) [หรือแปลว่า ในกาล- (แห่งภูเขา) อันพระศาสดา -ทรงเหยียบแล้ว].

ท้าวสักกะทอดพระเนตรเห็นพระศาสดาแล้วทรงดำริว่า

สกฺโก / สตฺถารํ ทิสฺวา จินฺเตสิ

อ.ท้าวสักกะ ทรงเห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทรงดำริแล้ว ว่า

พระศาสดาจักทรงเข้าจำพรรษานี้ในท่ามกลางบัณฑุกัมพลศิลา

“ปณฺฑุกมฺพลสิลาย มชฺเฌ ฯเปฯ ตุจฺฉา วิย ภวิสฺสตี”ติ.

“ปณฺฑุกมฺพลสิลาย มชฺเฌ / สตฺถา / อิมํ วสฺสาวาสํ อุเปสฺสติ,

อ.พระศาสดา จักเสด็จเข้าถึง ซึ่งอันประทับอยู่ตลอดพรรษา นี้ ในท่ามกลาง แห่งบัณฑุกัมพลศิลา,

อุปการะจักมีแก่เหล่าเทพดามากหนอ

พหูนํ วต เทวตานํ / อุปกาโร ภวิสฺสติ,

อ.อุปการะ จักมี แก่เทวดา ท. ผู้มาก หนอ,

แต่เมื่อพระศาสดาทรงจำพรรษาที่นี่ เทพดาอื่น ๆ จักไม่อาจวางมือได้

สตฺถริ ปเนตฺถ / วสฺสํ อุปคเต, / อญฺญา เทวตา / หตฺถปิ ฐเปตุํ / น สกฺขิสฺสนฺติ;

แต่ว่า ครั้นเมื่อพระศาสดา เสด็จเข้าจำแล้ว ซึ่งพรรษา (ในที่) นี้, อ.เทวดา ท. เหล่าอื่น จักไม่อาจเพื่ออันวางไว้ แม้ซึ่งมือ;

ก็แลบัณฑุกัมพลศิลานี้ ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ แม้เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว ก็คงคล้ายกับว่างเปล่า

อยํ โข ปน ปณฺฑุกมฺพลสิลา / ทีฆโต สฏฺฐิโยชนา, / ติริยโต ปญฺญาสโยชนา, / ปุถุลโต ปณฺณรสโยชนา, / สตฺถริ นิสินฺเนปิ, / ตุจฺฉา วิย ภวิสฺสตี”ติ.

ก็ อ.บัณฑุกัมพลศิลา นี้ แล อันมีโยชน์ ๖๐ โดยส่วนยาว, อันมีโยชน์ ๕๐ โดยส่วนกว้าง, อันมีโยชน์ ๑๕ โดยส่วนหนา, ครั้นเมื่อพระศาสดา แม้ประทับนั่งแล้ว, เป็นราวกะว่า ว่างเปล่า จักเป็น” ดังนี้.

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท้าวเธอ ทรงโยนสังฆาฏิของพระองค์ไปให้คลุมพื้นศิลาแล้ว

สตฺถา / ตสฺส อชฺฌาสยํ วิทิตฺวา / อตฺตโน สงฺฆาฏึ / สิลาตลํ ปฏิจฺฉาทยมานํ ขิปิ.

อ.พระศาสดา ทรงทราบแล้ว ซึ่งอัธยาศัย (ของท้าวสักกะ) นั้น ทรงโยนไปแล้ว ซึ่งผ้าสังฆาฏิของพระองค์ (กระทำ) ให้เป็นผ้าปกปิดอยู่ ซึ่งพื้นแห่งศิลา.

ท้าวสักกะทรงดำริว่า พระศาสดาทรงโยนจีวรมาให้คลุมไว้ก่อน แต่พระองค์จักประทับนั่งในที่นิดหน่อยด้วยพระองค์เอง

สกฺโก จินฺเตสิ / "จีวรํ ตาว / ปฏิจฺฉาทยมานํ ขิปิ, / สยํ ปน / ปริตฺตเก ฐาเน นิสีทิสฺสตี"ติ.

อ.ท้าวสักกะ ทรงดำริแล้ว ว่า "(อ.พระศาสดา) ทรงโยนไปแล้ว ซึ่งจีวร (กระทำ) ให้เป็นผ้าปกปิดอยู่ ก่อน, แต่ว่า (อ.พระศาสดา นั้น) จักประทับนั่ง ในที่ อันนิดหน่อย ด้วยพระองค์เอง" ดังนี้.

พระศาสดาทรงทราบอัธยาศัยของท้าวเธอ จึงประทับนั่งทำบัณฑุกัมพลศิลาไว้ภายในขนดจีวรนั่นเอง ประหนึ่งภิกษุผู้ทรงผ้ามหาบังสุกุล ทำตั้งเตี้ยไว้ภายในขนดจีวร ฉะนั้น

สตฺถา / ตสฺสชฺฌาสยํ วิทิตฺวา / นีจปีฐกํ มหาปํสุกูลิโก วิย / ปณฺฑุกมฺพลสิลํ / อนฺโตจีวร-โภเคเยว กตฺวา นิสีทิ.

อ.พระศาสดา ทรงทราบแล้ว ซึ่งอัธยาศัย (ของท้าวสักกะ) นั้น ประทับนั่งแล้ว กระทำ ซึ่งบัณฑุ-กัมพลศิลา ในภายในแห่งขนดแห่งจีวรนั่นเทียว ราวกะ (อ.ภิกษุ) ผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุลผืนใหญ่ (นั่งอยู่ กระทำ) ซึ่งตั่งน้อยอันต่ำ (ในภายในแห่งขนดแห่งจีวร).

ขณะนั้นเอง แม้มหาชนและแลดูพระศาสดาอยู่ก็มิได้เห็น

มหาชโนปิ / ตํขณญฺเญว / สตฺถารํ โอโลเกนฺโต นาทฺทส.

แม้ อ.มหาชน แลดูอยู่ ซึ่งพระศาสดา ไม่ได้เห็นแล้ว ในขณะนั้นนั่นเทียว.

กาลนั้นได้เป็นประหนึ่งเวลาพระจันทร์ตก

จนฺทสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย อโหสิ,

(อ.กาล นั้น) เป็นราวกะว่า กาลเป็นที่ถึงแล้วซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ แห่งพระจันทร์ ได้เป็นแล้ว (ด้วย),

และได้เป็นเหมือนเวลาพระอาทิตย์ตก

สุริยสฺส อฏฺฐงฺคมิตกาโล วิย จ อโหสิ.

เป็นราวกะว่า กาลเป็นที่ถึงแล้วซึ่งอันตั้งอยู่ไม่ได้ แห่งพระอาทิตย์ ได้เป็นแล้ว ด้วย.

มหาชนคร่ำครวญกล่าวคาถานี้ว่า

> พระศาสดาเสด็จไปสู่เขาจิตรกูฏ หรือสู่เขาไกรลาส หรือสู่เขา
> ยุคันธร เราทั้งหลายจึงไม่เห็นพระสัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์
> ผู้ประเสริฐกว่านระ

มหาชโน

“คโต นุ จิตฺตกูฏํ วา เกลาสํ วา ยุคนฺธรํ,
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ โลกเชฏฺฐํ นราสภนฺ”ติ

อิมํ คาถํ วทนฺโต ปริเทวิ.

อ.มหาชน กล่าวอยู่ ซึ่งคาถา นี้ ว่า

“(อ.พระศาสดา) เสด็จไปแล้วหนอ สู่ภูเขาชื่อว่าจิตรกูฏ หรือ หรือว่า สู่ภูเขาชื่อว่าไกรลาส หรือว่า สู่ภูเขาชื่อว่ายุคันธร, (อ.เรา ท.) ไม่พึงเห็น ซึ่งพระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเจริญที่สุดในโลก ผู้ทรงองอาจกว่านระ” ดังนี้ ครั่ำครวญแล้ว.

อีกพวกหนึ่งกำลังครั่ำครวญว่า ชื่อว่าพระศาสดาทรงยินดีแล้วในวิเวก

อปเร “สตฺถา นาม ฯเปฯ ทกฺขิสฺสามา”ติ ปริเทวนฺตา

อปเร / “สตฺถา นาม วิเวกรโต,

(อ.ชน ท.) เหล่าอื่นอีก ครั่ำครวญอยู่ ว่า “ชื่อ อ.พระศาสดา เป็นผู้ทรงยินดีแล้วในวิเวก (ย่อมเป็น),

พระองค์จักเสด็จไปสู่แคว้นอื่นหรือชนบทอื่นเสียแล้ว เพราะทรงละอายว่า เราทำปาฏิหาริย์เห็นปานนี้แก่บริษัทเห็นปานนี้

โส / ‘เอวรูปาย เม ปริสาย / เอวรูปํ ปาฏิเหรฺ กตนฺ’ติ / ลชฺชาย อญฺญํ รฏฺฐ วา / ชนปทํ วา / คโต ภวิสฺสติ;

(อ.พระศาสดา) พระองค์นั้น เป็นผู้เสด็จไปแล้ว สู่แว่นแคว้น หรือ หรือว่า สู่ชนบท อื่น เพราะทรงละอาย ว่า ‘อ.ปาฏิหาริย์ อันมีอย่างนี้เป็นรูป อันเรา กระทำแล้ว แก่บริษัท ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป’ ดังนี้ จักเป็น;

บัดนี้เราทั้งหลายคงไม่ได้เห็นพระองค์ ดังนี้

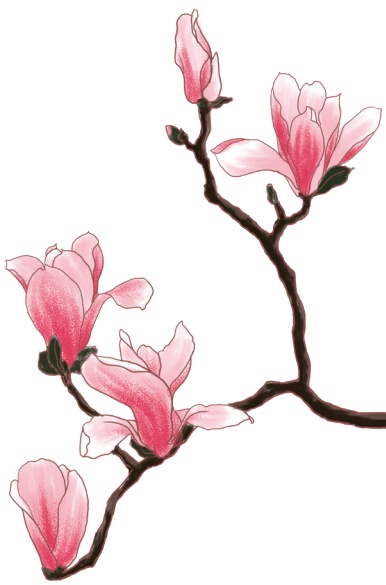
นทานิ ตํ / ทกฺขิสฺสามา”ติ ปริเทวนฺตา

ในกาลนี้ (อ.เรา ท.) จักไม่เห็น (ซึ่งพระศาสดา) พระองค์นั้น” ดังนี้ กล่าวคาถานี้ว่า

พระองค์ผู้เป็นปราชญ์ ทรงยินดีแล้วในวิเวก จักไม่เสด็จกลับมาโลกนี้อีก เราทั้งหลายจะไม่เห็นพระ-สัมพุทธเจ้า ผู้โลกเชษฐ์ ผู้ประเสริฐกว่านระ ดังนี้

อิมํ คาถมาหํสุ

“ปวิเวกรโต ธีโร นิมํ โลกํ ปุเนหิติ,
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ โลกเชฏฺฐ นราสภนฺ”ติ.

กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า

“(อ.พระศาสดา) ผู้ทรงเป็นปราชญ์ ผู้ทรงยินดีแล้วในความสงัดทั่ว จักไม่เสด็จมา สู่โลก นี้ อีก, (อ.เรา ท.) ไม่พึงเห็น ซึ่งพระสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเจริญที่สุดในโลก ผู้ทรงองอาจกว่านระ” ดังนี้.

ชนเหล่านั้นถามพระมหาโมคคัลลานะว่า พระศาสดาเสด็จไปที่ไหน ขอรับ

เต มหาโมคฺคลฺลานํ ปุจฺฉึสุ / “กหํ ภนฺเต สตฺถา”ติ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ถามแล้ว ซึ่งพระมหาโมคคัลลานะ ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระศาสดา (เสด็จไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

ท่านแม้ทราบอยู่เองก็ยังกล่าวว่า จงถามพระอนุรุทธเถิด ด้วยมุ่งหมายว่า คุณแม้ของสาวกอื่น ๆ จงปรากฏ ดังนี้

โส สยํ ชานนฺโตปิ / “ปเรสมฺปิ คุโณ / ปากโฏ โหตู”ติ / อชฺฌาสเยน / “อนุรุทฺธํ ปุจฺฉถา”ติ อาห.

(อ.พระมหาโมคคัลลานะ) นั้น แม้ทราบอยู่ ด้วยตนเอง (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงถามซึ่งพระอนุรุทธะ” ดังนี้ ด้วยความมุ่งหมาย ว่า “อ.คุณ (ของสาวก ท.) แม้เหล่าอื่น เป็นคุณปรากฏแล้วจงเป็น” ดังนี้.

ชนเหล่านั้นถามพระเถระอย่างนั้นว่า พระศาสดาเสด็จไปที่ไหน ขอรับ

เต เถรํ / ตถา ปุจฺฉึสุ / “กหํ ภนฺเต สตฺถา”ติ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ถามแล้ว ซึ่งพระเถระ เหมือนอย่างนั้น ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.พระศาสดา (เสด็จไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า เสด็จไปจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลาในภพดาวดึงส์แล้ว ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกแก่พระมารดา

“ตาวตึสภวเน / ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ / วสฺสํ อุปคนฺตฺวา / มาตุ อภิธมฺมปิฏกํ / เทสิตุ คโต”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.พระศาสดา เสด็จไปแล้ว เพื่ออัน- ทรงเข้าจำ- ซึ่งพรรษา ที่บัณฑุ-กัมพลศิลา ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ -แล้ว -จึงทรงแสดง ซึ่งอภิธรรมปิฎก แก่พระมารดา” ดังนี้.

ชนเหล่านั้นถามว่า จักเสด็จมาเมื่อไร ขอรับ

“กทา อาคมิสฺสติ ภนฺเต”ติ.

(อ.ชน ท. เหล่านั้น ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.พระศาสดา) จักเสด็จมา ในกาลไร” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกตลอด ๓ เดือนแล้ว จักเสด็จมาในวันมหาปวารณา

“ตโย มาเส / อภิธมฺมปิฏกํ เทเสตฺวา / มหาปวารณาทิวเส”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.พระศาสดา) ทรงแสดงแล้ว ซึ่งอภิธรรมปิฎก ตลอดเดือน ท. ๓ (จักเสด็จมา) ในวันคือดิถีเป็นที่ปวารณาใหญ่” ดังนี้.

ชนเหล่านั้นพูดกันว่า พวกเราไม่ได้เห็นพระศาสดาจักไม่ไป ดังนี้แล้ว ทำที่พักอยู่ในที่นั้นนั่นเอง

เต / “สตฺถารํ อทิสฺวา / น คมิสฺสามา”ติ / ตตฺเถว ขนฺธาวารํ กตฺวา วสึสุ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) ไม่เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา จักไม่ไป” ดังนี้ กระทำแล้ว ซึ่งประเทศเป็นที่กั้นด้วยท่อนไม้ อยู่แล้ว (ในที่) นั้นนั่นเทียว.

ได้ยินว่า ชนเหล่านั้นได้มีอากาศนั่นเองเป็นเครื่องมุงบัง

อากาสเมว กิร / เนสํ ฉทนํ อโหสิ,

ได้ยินว่า อ.อากาศนั่นเทียว เป็นเครื่องมุงบัง ได้มีแล้ว (แก่ชน ท.) เหล่านั้น,

ชื่อว่าเหงื่อที่ไหลออกจากตัวของบริษัทใหญ่ถึงเพียงนั้นมิได้ปรากฏแล้ว

ตาวมหติยา ปริสาย / สรีรนิสฺสนฺโท นาม น ปญฺญายิ.

ชื่อ อ.เหงื่ออันไหลออกจากสรีระ ของบริษัท อันใหญ่เพียงนั้น ไม่ปรากฏแล้ว.

แผ่นดินได้แหวกช่องให้แล้ว

ปฐวี วิวรํ อทาสิ.

อ.แผ่นดิน ได้ให้แล้ว ซึ่งช่อง.

พื้นแผ่นดินในที่ทุกแห่งได้เป็นที่สะอาดทีเดียว

สพฺพตฺถ ปริสุทฺธเมว / ภูมิตลํ อโหสิ.

อ.พื้นแห่งแผ่นดิน (ในที่ ท.) ทั้งปวง เป็นพื้นหมดจดรอบแล้วนั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

พระศาสดาได้ตรัสสั่งพระมหาโมคคัลลานะไว้ก่อนทีเดียวว่า

สตฺถา ปฐมเมว / มหาโมคฺคลฺลานํ อโวจ

อ.พระศาสดา ได้ตรัสแล้ว กะพระมหาโมคคัลลานะ ก่อนนั่นเทียว ว่า

โมคคัลลานะ เธอพึงแสดงธรรมแก่บริษัทนั่น จุลอนาถบิณฑิกะจักให้อาหาร

“โมคฺคลฺลาน / ตฺวํ เอติสฺสา ปริสาย / ธมฺมํ เทเสยฺยาสิ, / จุลฺลอนาถปิณฺฑิโก / อาหารํ ทสฺสตี”ติ.

“ดูก่อนโมคคัลลานะ อ.เธอ พึงแสดง ซึ่งธรรม แก่บริษัท นั่น, อ.เศรษฐีชื่อว่าจุลอนาถบิณฑิกะจักให้ ซึ่งอาหาร” ดังนี้.

เพราะเหตุนั้น จุลอนาถบิณฑิกะแลได้ให้ข้าวต้ม ข้าวสวย ของเคี้ยว (หมาก) พลู ของหอม ระเบียบและเครื่องประดับแก่บริษัทนั้น ทุกเวลาทั้งเช้าและเย็นตลอดไตรมาสนั้น

ตสฺมา / ตํ เตมาสํ / จุลฺลอนาถปิณฺฑิโกว / ตสฺสา ปริสาย / สายปาตํ สพฺพกาเล / ยาคุภตฺต-ขาทนียตมฺพุลคนฺธมาลาปิลนฺธนานิ อทาสิ.

เพราะเหตุนั้น อ.เศรษฐีชื่อว่าจุลอนาถบิณฑิกะนั่นเทียว ได้ให้แล้ว ซึ่งข้าวต้มและข้าวสวยและวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยวและพลูและของหอมและระเบียบและเครื่องประดับ ท. แก่บริษัท นั้น ในกาลทั้งปวง ในเวลาเย็นและเวลาเช้า ตลอดเดือน ๓ นั้น.

พระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมแล้ว วิสัชนาปัญหาที่เหล่าชนผู้มาแล้ว ๆ เพื่อดูปาฏิหาริย์ ถามแล้ว

มหาโมคฺคลฺลาโน / ธมฺมํ เทเสสิ / ปาฏิหาริยํ ทฏฺฐุ / อาคตาคเตหิ / ปุฏฺเฐ ปญฺเห วิสฺสชฺเชสิ.

อ.พระมหาโมคคัลลานะ แสดงแล้ว ซึ่งธรรม แก้แล้ว ซึ่งปัญหา ท. อัน- (อันชน ท.) ผู้ทั้งมาแล้ว ทั้งมาแล้ว เพื่ออันดู ซึ่งปาฏิหาริย์ -ถามแล้ว.

พระสัมพุทธเจ้าไพโรจน์ล่วงเหล่าเทวดา

เทวดาในหมื่นจักรวาลแวดล้อมแม้พระศาสดา ผู้ทรงจำพรรษาที่บัณฑุกัมพลศิลา เพื่อทรงแสดงอภิธรรมแก่พระมารดา

สตฺถารัปิ / มาตุ อภิธมฺมเทสนตฺถํ / ปณฺฑุกมฺพลสิลายํ / วสฺสํ อุปคตํ / ทสสหสฺสจกฺกวาฬเทวตา ปริวารยึสุ.

อ.เทวดาในจักรวาลอันมีหมื่นหนึ่งเป็นประมาณ ท. แวดล้อมแล้ว แม้ซึ่งพระศาสดา ผู้เสด็จเข้าจำแล้ว ซึ่งพรรษา ที่บัณฑุกัมพลศิลา เพื่ออันทรงแสดงซึ่งอภิธรรม แก่พระมารดา.

เหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงกล่าวว่า

เตน วุตฺตํ / *“ตาวตึเส ยทา ฯเปฯ สมฺพุทฺโธว วิโรจตี”***ติ.**

เพราะเหตุนั้น (อ.คำอันเป็นคาถา) ว่า *“ตาวตึเส ยทา ฯเปฯ สมฺพุทฺโธว วิโรจติ”* ดังนี้ (อันพระธรรมสังคาหกาจารย์) กล่าวแล้ว.

ในกาลใด พระพุทธเจ้าผู้เป็นยอดบุรุษ ประทับอยู่
เหนือบัณฑุกัมพลศิลา ณ ควงไม้ปาริฉัตตกะ ในภพ
ดาวดึงส์

“ตาวตึเส ยทา พุทฺโธ สิลายํ ปณฺฑุกมฺพเล
ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ วิหาสิ ปุริสุตฺตโม,

“ในกาลใด อ.พระพุทธเจ้า ผู้สูงสุดกว่าบุรุษ ประทับอยู่แล้ว บนสิลา ชื่อว่าบัณฑุกัมพล ณ โคนแห่งต้นแคฝอย ในภพชื่อว่าดาวดึงส์,

ในกาลนั้น เทพดาทั้งหลายในหมื่นโลกธาตุประชุมพร้อม
กันแล้วเข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้า ผู้ประทับอยู่บนยอดเขา

ทสสุ โลกธาตูสุ สนฺนิปติตฺวาน เทวตา
ปยิรุปาสนฺติ สมฺพุทฺธํ วสนฺตํ นคมุทฺธนิ,

(ในกาลนั้น) อ.เทวดา ท. ในโลกธาตุ ท. ๑๐ ประชุมกันแล้ว ย่อมเข้าไปเฝ้า ซึ่งพระสัมพุทธเจ้าผู้ประทับอยู่อยู่ บนยอดแห่งภูเขา,

เทพดาองค์ไหน ๆ ก็หาไพโรจน์กว่าพระสัมพุทธเจ้า
โดยวรรณะไม่ พระสัมพุทธเจ้าเท่านั้นย่อมไพโรจน์ล่วง
ปวงเทพดาทั้งหมด

น โกจิ เทโว วณฺเณน สมฺพุทฺธสฺส วิโรจติ,
สพฺเพ เทเว อติกฺกมฺม สมฺพุทฺโธว วิโรจตี”*ติ.*

อ.เทพ องค์ไหน ๆ ย่อมไม่รุ่งเรือง กว่าพระสัมพุทธเจ้า โดยวรรณะ, อ.พระสัมพุทธเจ้านั่นเทียว ย่อมทรงรุ่งเรือง ก้าวล่วง ซึ่งเทพ ท. ทั้งปวง.” *ดังนี้ ...*

ก็เมื่อพระศาสดานั้นประทับนั่งครอบงำเทพดาทุกหมู่เหล่า ด้วยรัศมีพระสรีระของพระองค์อย่างนี้ พระพุทธมารดาเสด็จมาจากวิมานชั้นดุสิต ประทับนั่ง ณ พระปรัศเบื้องขวา

เอวํ สพฺพเทวตา / อตฺตโน สรีรปฺปภาย อภิภวิตฺวา / นิสินฺนสฺส ปนสฺส มาตา / ตุสิต-วิมานโต อาคนฺตฺวา / ทกฺขิณปสฺเส นิสีทิ.

ก็ (เมื่อพระศาสดา) พระองค์นั้น ประทับนั่งแล้ว ทรงครอบงำ ซึ่งเทวดาทั้งปวง ท. ด้วยพระรัศมีแห่งพระสรีระ ของพระองค์ อย่างนี้ อ.พระมารดา เสด็จมาแล้ว จากวิมานชื่อว่าดุสิต ประทับนั่งแล้ว ณ พระปรัศเบื้องขวา.

แม้อินทกเทพบุตรก็มานั่ง ณ พระปรัศเบื้องขวาเหมือนกัน

อินฺทโกปิ เทวปุตฺโต / อาคนฺตฺวา / ทกฺขิณปสฺเสเยว นิสีทิ.

อ.เทพบุตร แม้ชื่อว่าอินทกะ มาแล้ว นั่งแล้ว ณ พระปรัศเบื้องขวานั่นเทียว.

อังกุรเทพบุตรมานั่ง ณ พระปรัศเบื้องซ้าย

องฺกุโร วามปสฺเส.

อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระ (มาแล้ว นั่งแล้ว) ณ พระปรัศเบื้องซ้าย.

อังกุรเทพบุตรนั้น เมื่อเทพดาทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน ร่นออกไปแล้วได้โอกาสในที่มีประมาณ ๑๒ โยชน์

โส / มเหสกฺขาสุ เทวตาสุ สนฺนิปติตาสุ / อปคนฺตฺวา / ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน / โอกาสํ ลภิ.

(อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระ) นั้น ครั้นเมื่อเทวดา ท. ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ประชุมกันแล้ว หลีกไปแล้ว ได้แล้ว ซึ่งโอกาส ในที่ อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒.

อินทกเทพบุตรนั่งในที่นั้นนั่นเอง

อินฺทโก ตตฺเถว นิสีทิ.

อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะ นั่งแล้ว (ในที่) นั้นนั่นเทียว.

พระศาสดาทอดพระเนตรดูเทพบุตรทั้ง ๒ นั้นแล้ว มีพระประสงค์จะยังบริษัทให้ทราบความที่ทานอันบุคคลถวายแล้ว แก่ทักขิไณยบุคคลในศาสนาของพระองค์ เป็นกุศลมีผลมาก จึงตรัสอย่างนี้ว่า

สตฺถา / เต อุโภปิ โอโลเกตฺวา / อตฺตโน สาสเน / ทกฺขิเณยฺยปุคฺคลานํ ทินฺนทานสฺส / มหปฺผลภาวํ ญาเปตุกาโม เอวมาห

อ.พระศาสดา ทรงแลดูแล้ว (ซึ่งเทพบุตร ท.) เหล่านั้น แม้ทั้ง ๒ เป็นผู้ทรงพระประสงค์ เพื่ออัน-(ทรงยังมหาชน) -ให้ทราบ ซึ่งความที่- แห่งทานอัน- (อันบุคคล) -ถวายแล้ว แก่บุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา ท. ในศาสนา ของพระองค์ -เป็นทานมีผลมาก (เป็น) ตรัสแล้ว อย่างนี้ ว่า

อังกุระ เธอทำแถวเตาไฟยาว ๑๒ โยชน์ ให้ทานเป็นอันมาก ในกาลประมาณหมื่นปีซึ่งเป็นระยะกาลนาน

“องฺกุร ตยา ฯเปฯ เอตฺถ การณนฺ”ติ.

“องฺกุร / ตยา ทีฆมนฺตเร / ทสวสฺสสหสฺสปริมาณกาเล / ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา / มหาทานํ ทินฺนํ,

“ดูก่อนอังกุระ อ.ทานใหญ่ อันเธอ กระทำแล้ว ซึ่งแถวแห่งเตา อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ ให้แล้ว ในกาลอันมีพันแห่งปี ๑๐ เป็นประมาณ ในระหว่างแห่งกาลนาน,

บัดนี้เธอมาสู่สมาคมของเรา ได้โอกาสในที่ไกลตั้ง ๑๒ โยชน์ ซึ่งไกลกว่าเทพบุตรทั้งหมด

ตฺวมฺปานิ / มม สมาคมํ อาคนฺตฺวา / สพฺพทูเร ทฺวาทสโยชนิเก ฐาเน / โอกาสํ ลภิ;

ในกาลนี้ อ.เธอ มาแล้ว สู่สมาคม ของเรา ได้แล้ว ซึ่งโอกาส ในที่ อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ อันไกลกว่าที่ทั้งปวง,

อะไรหนอแลเป็นเหตุในข้อนี้

กินฺนุ โข เอตฺถ การณนฺ”ติ.

อ.อะไร หนอ แล เป็นเหตุ (ในเรื่อง) นี้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แท้จริง พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายก็ได้กล่าวไว้ดังนี้ว่า

วุตฺตมฺปิ เจตํ *“โอโลเกตฺวาน ฯเปฯ มม สนฺติกนฺ”***ติ.**

จริงอยู่ (อ.คำอันเป็นคาถา) แม้นั่น ว่า *“โอโลเกตฺวาน ฯเปฯ มม สนฺติกํ.”* ดังนี้ (อันพระธรรม-สังคาหกาจารย์) กล่าวแล้ว

พระสัมพุทธะทอดพระเนตรอังกุรเทพบุตรและอินทก-
เทพบุตรแล้ว เมื่อจะทรงยกย่องทักขิไณยบุคคล ได้ตรัส
พระพุทธพจน์นี้ว่า

“โอโลเกตฺวาน สมฺพุทฺโธ องฺกุรญฺจาปิ อินฺทกํ
ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวนฺโต อิทํ วจนมพฺรวิ

“อ.พระสัมพุทธเจ้า ทรงแลดูแล้ว แม้ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าอังกุระ ด้วย ซึ่งเทพบุตรชื่อว่าอินทกะ ด้วย เมื่อทรงยกย่อง ซึ่งบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระดำรัส นี้ ว่า

อังกุระ เธอให้ทานเป็นอันมากในระหว่างกาลนาน
เธอเมื่อมาสู่สำนักของเรานั่งเสียไกลลิบ

‘มหาทานำ ตยา ทินฺนำ องฺกุร ทีฆมนฺตเร,
อติทูเร นิสินฺโนสิ อาคจฺฉ มม สนฺติกนฺ”ติ.

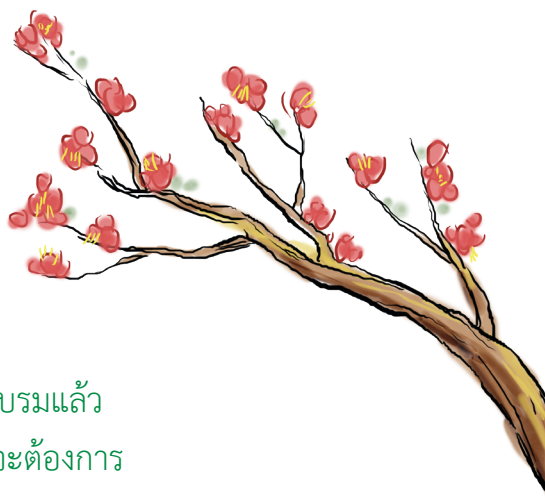
‘ดูก่อนอังกุระ อ.ทานใหญ่ อันเธอ ถวายแล้ว ในระหว่างแห่งกาลนาน, (อ.เธอ) เมื่อมา สู่สำนักของเรา เป็นผู้นั่งแล้ว ในที่อันไกลยิ่ง ย่อมเป็น’ (ดังนี้)” *ดังนี้.*

พระศาสดาตรัสได้ยินถึงมนุษยโลก

พระสุรเสียงนั้น (ดัง) ถึงพื้นปฐพี

โส สทฺโท / ปฐวีตลำ ปาปุณิ.

อ.พระสุรเสียง นั้น ถึงแล้ว ซึ่งพื้นแห่งแผ่นดิน.

บริษัททั้งหมดนั้นได้ยินพระสุรเสียงนั้น

สพฺพาปิ นำ / สา ปริสา อสฺโสสิ.

อ.บริษัท นั้น แม้ทั้งปวง ได้ฟังแล้ว (ซึ่งพระสุรเสียง) นั้น.

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว

อังกุรเทพบุตร อันพระศาสดาผู้มีพระองค์อันอบรมแล้ว
ตรัสเตือนแล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า ข้าพระองค์จะต้องการ
อะไรด้วยทานอันว่างเปล่าจากทักขิไณยบุคคล

เอวำ วุตฺเต

โจทิโต ภาวิตตฺเตน องฺกุโร เอตมพฺรวิ
‘กึ มยฺหำ เตน ทาเนน ทกฺขิเณยฺเยน สุญฺญตำ,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) อย่างนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว

อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระ ผู้- (อันพระศาสดา) ผู้มีพระองค์อันทรงให้เจริญแล้ว -ทรงตักเตือนแล้ว ได้กราบทูลแล้ว (ซึ่งคำ) นั่น ว่า ‘(อ.ทาน ใด) ว่างแล้ว จากบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา, (อ.ประโยชน์) อะไร แก่ข้าพระองค์ ด้วยทาน นั้น,

ยักษ์ชื่ออินทกะนี้นั้นถวายทานแล้วนิดหน่อย ยังรุ่งเรือง
ยิ่งกว่าข้าพระองค์ ดุจพระจันทร์ในหมู่ดาว

อยำ โส อินฺทโก ยกฺโข ทชฺชา ทานำ ปริตฺตกำ
อติโรจติ อมฺเหหิ จนฺโท ตารคเณ ยถา’ติ.

อ.ยักษ์ ชื่อว่าอินทกะ นี้ นั้น ให้แล้ว ซึ่งทาน อันนิดหน่อย ย่อมรุ่งเรืองยิ่ง กว่าข้าพระองค์ ท. ราวกะ อ.พระจันทร์ (รุ่งเรืองยิ่งอยู่) ในหมู่แห่งดาว’ ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทชฺชา** แก้เป็น **ทตฺวา** (แปลว่า ให้แล้ว)

ตตฺถ ทชฺชาติ ทตฺวา.

(อ.อรรถ ว่า) ให้แล้ว (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **ทชฺชา** ดังนี้.

เมื่ออังกุรเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสกะอินทกเทพบุตว่า อินทกะ เธอนั่งข้างขวาของเรา ไฉนจึงไม่ต้องร่นออกไปนั่งเล่า ?

เอวํ วุตฺเต, / สตฺถา อินฺทกํ อาห / “อินฺทก / ตฺวํ มม / ทกฺขิณปสฺเส นิสินฺโน, / กสฺมา อนปคนฺตฺวาว นิสีทสี”ติ.

(ครั้นเมื่อคำ) อย่างนี้ (อันเทพบุตรชื่อว่าอังกุระ) กราบทูลแล้ว, อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอินทกะ อ.เธอ เป็นผู้นั่งแล้ว ณ ข้างเบื้องขวา ของเรา (ย่อมเป็น), (อ.เธอ) ไม่หลีกไปแล้วนั่นเทียว ย่อมนั่ง เพราะเหตุไร” ดังนี้ กะเทพบุตรชื่อว่าอินทกะ.

อินทกเทพบุตรกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ได้ทักขิไณยสมบัติแล้ว ดุจชาวนาหว่านพืชนิดหน่อยในนาดี ดังนี้แล้ว เมื่อจะประกาศทักขิไณยบุคคล จึงกราบทูลว่า

โส / “อหํ ภนฺเต / สุกฺเขตฺเต ปริตฺตกวีชํ / วปนกสฺสโก วิย / ทกฺขิเณยฺยสมฺปทํ อลตฺถนฺ”ติ / ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวนฺโต อาห

(อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะ) นั้น (กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ได้ได้แล้ว ซึ่งความถึงพร้อมแห่งบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา ราวกะ อ.ชาวนาผู้หว่าน ซึ่งพืชอันนิดหน่อย ในนาอันดี” ดังนี้ เมื่อยกย่อง ซึ่งบุคคลผู้ควรซึ่งทักษิณา กราบทูลแล้ว ว่า

พืชแม้มาก อันบุคคลหว่านแล้วในนาดอน ผลย่อมไม่ไพบูลย์
ทั้งไม่ยังชาวนาให้ยินดี ฉันใด

“อุชฺชงฺคเล ยถา เขตฺเต พีชํ พหุมฺปิ โรปิตํ
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ กสฺสกํ,

“อ.พืช แม้อันมาก (อันชาวนา) ปลูกแล้ว ในนา อันดอน, อ.ผล เป็นผลไพบูลย์ ย่อมเป็น หามิได้, (อ.ผล นั้น) ยังชาวนา ย่อมให้ยินดี แม้หามิได้ ฉันใด,

ทานมากมาย อันบุคคลตั้งไว้ในหมู่ชนผู้ทุศีล ผลย่อมไม่ไพบูลย์
ทั้งไม่ยังทายกให้ยินดี ฉันนั้นเหมือนกัน

ตเถว ทานํ พหุกํ ทุสฺสีเลสุ ปติฏฺฐิตํ
น ผลํ วิปุลํ โหติ นปิ โตเสติ ทายกํ;

อ.ทาน อันมาก (อันทายก) ตั้งไว้เฉพาะแล้ว (ในชน ท.) ผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว, อ.ผล เป็นผลไพบูลย์ ย่อมเป็น หามิได้, (อ.ผล นั้น) ยังทายก ย่อมให้ยินดี แม้หามิได้ ฉันนั้นนั่นเทียว;

พืชแม้เล็กน้อย อันบุคคลหว่านแล้วในนาดี เมื่อฝนหลั่งสายน้ำ
ถูกต้อง (ตามกาล) ผลก็ย่อมยังชาวนาให้ยินดีได้ ฉันใด

ยถาปิ ภทฺทเก เขตฺเต พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ
สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺเต ผลํ โตเสติ กสฺสกํ.

อ.พืช แม้อันน้อย (อันชาวนา) ปลูกแล้ว ในนา อันเจริญ (ครั้นเมื่อฝน) หลั่งอยู่ ซึ่งสายน้ำ โดยชอบ อ.ผล ยังชาวนา ย่อมให้ยินดี แม้ฉันใด,

เมื่อสักการะแม้เล็กน้อย อันทายกทำแล้วในเหล่าท่านผู้มีศีล
ผู้มีคุณ คงที่ ผลก็ย่อมยังทายกให้ยินดีได้ ฉันนั้นเหมือนกัน

ตเถว สีลวนฺเตสุ คุณวนฺเตสุ ตาทิสุ
อปฺปเกปิ กเต กาเร ผลํ โตเสติ ทายกนฺ”ติ.

ครั้นเมื่อสักการะ แม้อันน้อย (อันทายก) กระทำแล้ว (ในบุคคล ท.) ผู้มีศีล ผู้มีคุณ ผู้คงที่ อ.ผล ยังทายก ย่อมให้ยินดี ฉันนั้นนั่นเทียว” ดังนี้.

ทานที่ให้ในทักขิไณยบุคคลมีผลมาก

ถามว่า ก็บุรพกรรมของอินทกเทพบุตรนั่นเป็นอย่างไร

“ก็ ปเนตสฺส ปุพฺพกมฺมนฺ”ติ.

(อ.การถาม) ว่า “ก็ อ.กรรมในกาลก่อน (ของเทพบุตรชื่อว่าอินทกะ) นั่น เป็นอย่างไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แก้ว่า ได้ยินว่า อินทกเทพบุตรนั้นได้ให้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่งที่เขานำมาแล้วเพื่อตน แก่พระอนุรุทธเถระผู้เข้าไปบิณฑบาตภายในบ้าน

โส กิร อนุรุทฺธตฺเถรสฺส ฯเปฯ ตสฺมา เอวมาห.

โส กิร / อนุรุทฺธตฺเถรสฺส / อนฺโตคามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส / อตฺตโน อาภตํ / กฏจฺฉุภิกฺขํ ทาเปสิ,

(อ.การแก้ ว่า) ได้ยินว่า (อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะ) นั้น (ยังบุคคล) ให้ให้แล้ว ซึ่งภิกษาอันมีทัพพีหนึ่งเป็นประมาณ อัน- (อันบุคคล) -นำมาแล้ว เพื่อตน แก่พระอนุรุทธะผู้เถระ ผู้เข้าไปแล้ว สู่ภายในแห่งหมู่บ้าน เพื่อก้อนข้าว,

บุญของเธอนั้น มีผลมากกว่าทานที่อังกุรเทพบุตรทำแถวเตาไฟยาวตั้ง ๑๒ โยชน์ให้แล้วตั้งหมื่นปี

ตทสฺส ปุญฺญํ / องฺกุเรน ทสวสฺสสหสฺสานิ / ทฺวาทสโยชนิกํ อุทฺธนปนฺตึ กตฺวา / ทินฺน-ทานโต มหปฺผลตรํ ชาตํ,

อ.บุญ นั้น (ของเทพบุตรชื่อว่าอินทกะ) นั้น เป็นบุญมีผลมากกว่า กว่าทานอัน- อันเทพบุตรชื่อว่าอังกุระ กระทำ- ซึ่งแถวแห่งเตา อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ -แล้ว -จึงให้แล้ว สิ้นพันแห่งปี ๑๐ ท. เกิดแล้ว,

เพราะเหตุนั้น อินทกเทพบุตรจึงกราบทูลอย่างนั้น

ตสฺมา เอวมาห.

เพราะเหตุนั้น (อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะนั้น) กราบทูลแล้ว อย่างนี้ (ดังนี้).

เมื่ออินทกเทพบุตรกราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดาตรัสว่า อังกุระ การเลือกเสียก่อนแล้วให้ทาน จึงควร

เอวํ วุตฺเต, สตฺถา “องฺกุร ทานํ นาม ฯเปฯ มหปฺผลํ ชาตนฺ”ติ

เอวํ วุตฺเต, / สตฺถา / “องฺกุร / ทานํ นาม / วิเจยฺย ทาตุ์ วฏฺฏติ,

(ครั้นเมื่อคำ) อย่างนี้ (อันเทพบุตรชื่อว่าอินทกะ) กราบทูลแล้ว, อ.พระศาสดา (ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนอังกุระ อ.อัน- เลือกแล้ว -จึงให้ ชื่อ ซึ่งทาน ย่อมควร,

ทานนั้นย่อมมีผลมากด้วยอาการอย่างนี้ ดุจพืชที่เขาหว่านดีในนาดี ฉะนั้น

เอวํ ตํ สุกฺเขตฺเต / สุวุตฺตพีชํ วิย / มหปฺผลํ โหติ;

(อ.ทาน) นั้น เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น อย่างนี้ ราวกะ อ.พืชอัน- (อันชาวนา) -หว่านดีแล้ว ในนาอันดี;

แต่เธอหาได้ทำอย่างนั้นไม่

ตฺวํ ปน / น ตถา อกาสิ,

แต่ว่า อ.เธอ ไม่ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น,

เหตุนั้น ทานของเธอจึงไม่มีผลมาก

เตน เต ทานํ / น มหปฺผลํ ชาตนฺ”ติ

เพราะเหตุนั้น อ.ทาน ของเธอ เป็นทานมีผลมาก เกิดแล้ว หามิได้” ดังนี้

เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ให้แจ่มแจ้ง ตรัสว่า

> ทานอันบุคคลให้แล้วในเขตใดมีผลมาก บุคคลพึงเลือก
> ให้ทานในเขตนั้น

อิมมตฺถํ วิภาเวนฺโต “วิเจยฺย ทานํ ฯเปฯ ยถา สุเขตฺเต”ติ วตฺวา

อิมมตฺถํ วิภาเวนฺโต

> **“วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ, ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ;**

เมื่อทรง- (ยังเนื้อความ) นี้ -ให้แจ่มแจ้ง ตรัสแล้ว ว่า

“อ.ทาน อัน- (อันบุคคล) -ให้แล้ว (ในเขต) ใด เป็นทานมีผลมาก (ย่อมเป็น), อ.ทาน (อันบุคคล) เลือกแล้ว พึงให้ (ในเขต) นั้น;

การเลือกให้อันพระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว
ทักขิไณยบุคคลเหล่าใดมีอยู่ในโลกคือหมู่สัตว์
ที่ยังเป็นอยู่นี้

วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ,
เย ทกฺขิเณยฺยา อิธ ชีวโลเก,

(เพราะว่า) อ.อัน- เลือกแล้ว -จึงให้ เป็นทานอันพระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล ท.) ผู้ควรซึ่งทักษิณา เหล่าใด (มีอยู่) ในโลกเป็นที่เป็นอยู่นี้,

ทานที่บุคคลให้แล้วในทักขิไณยบุคคล
เหล่านั่นมีผลมาก เหมือนพืชที่บุคคล
หว่านแล้วในนาดี ฉะนั้น

เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุเขตฺเต”ติ วตฺวา

อ.ทาน ท. อันอันบุคคลให้แล้ว ในบุคคล ท. ผู้ควรซึ่งทักษิณา เหล่านั่น เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น ราวกะ อ.พืช ท. อันอันบุคคลหว่านแล้ว ในนาอันดี” ดังนี้

เมื่อทรงแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้นไป ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

อุตฺตรึปิ ธมฺมํ เทเสนฺโต / อิมา คาถา อภาสิ

เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม แม้ยิ่งขึ้น ได้ทรงภาษิตแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่สัตว์นี้
มีราคะเป็นเครื่องประทุษร้าย เพราะเหตุนั้นแล ทาน
ที่บุคคลให้แล้วในท่านที่มีราคะไปปราศแล้วทั้งหลาย
จึงมีผลมาก

“ติณโทสานิ เขตฺตานิ ราคโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.

“อ.นา ท. เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), อ.หมู่สัตว์ นี้ เป็นผู้มีราคะเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), เพราะเหตุนั้น แล (อ.ทาน) อัน- (อันบุคคล) -ให้แล้ว (ในบุคคล ท.) ผู้มีราคะไปปราศแล้ว เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่สัตว์นี้
มีโทสะเป็นเครื่องประทุษร้าย เพราะเหตุนั้นแล ทาน
ที่บุคคลให้แล้วในท่านที่มีโทสะไปปราศแล้วทั้งหลาย
จึงมีผลมาก

ติณโทสานิ เขตฺตานิ โทสโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.

อ.นา ท. เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), อ.หมู่สัตว์ นี้ เป็นผู้มีโทสะเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), เพราะเหตุนั้น แล (อ.ทาน) อัน- (อันบุคคล) -ให้แล้ว (ในบุคคล ท.) ผู้มีโทสะไปปราศแล้ว เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่สัตว์นี้
มีโมหะเป็นเครื่องประทุษร้าย เพราะเหตุนั้นแล ทาน
ที่บุคคลให้แล้วในท่านที่มีโมหะไปปราศแล้วทั้งหลาย
จึงมีผลมาก

ติณโทสานิ เขตฺตานิ โมหโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ.

อ.นา ท. เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), อ.หมู่สัตว์ นี้ เป็นผู้มีโมหะเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), เพราะเหตุนั้น แล (อ.ทาน) อัน- (อันบุคคล) -ให้แล้ว (ในบุคคล ท.) ผู้มีโมหะไปปราศแล้ว เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น.

นาทั้งหลายมีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย หมู่สัตว์นี้
มีความอยากเป็นเครื่องประทุษร้าย เพราะเหตุนั้นแล
ทานที่บุคคลให้แล้วในท่านที่มีความอยากไปปราศแล้ว
ทั้งหลาย จึงมีผลมาก

ติณโทสานิ เขตฺตานิ อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา,
ตสฺมา หิ วิคติจฺเฉสุ ทินฺนํ โหติ มหปฺผลนฺ”ติ.

อ.นา ท. เป็นนามีหญ้าเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), อ.หมู่สัตว์ นี้ เป็นผู้มีความอยากเป็นเครื่องประทุษร้าย (ย่อมเป็น), เพราะเหตุนั้น แล (อ.ทาน) อัน- (อันบุคคล) -ให้แล้ว (ในบุคคล ท.) ผู้มีความอยากไปปราศแล้ว เป็นทานมีผลมาก ย่อมเป็น” ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตรดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / องฺกุโร จ / อินฺทโก จ / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.เทพบุตรชื่อว่าอังกุระ ด้วย อ.เทพบุตรชื่อว่าอินทกะ ด้วย ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

ธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว

มหาชนสฺสาปิ / สาตฺถิกา ธมฺมเทสนา อโหสีติ.

อ.พระธรรมเทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

พระศาสดาเสด็จไปโปรดพระมารดาชั้นดาวดึงส์

ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในท่ามกลางเทวบริษัท ทรงปรารภพระมารดาเริ่มตั้งอภิธรรมปิฎกว่า **กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา** ดังนี้เป็นต้น

อถ สตฺถา / เทวปริสาย มชฺเฌ นิสินฺโน / มาตรํ อารพฺภ / “กุสลา ธมฺมา, / อกุสลา ธมฺมา, / อพฺยากตา ธมฺมา”ติ / อภิธมฺมปิฏกํ ปฏฺฐเปสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ผู้ประทับนั่งแล้ว ในท่ามกลาง แห่งบริษัทแห่งเทพ ทรงปรารภ ซึ่งพระมารดา ทรงเริ่มตั้งแล้ว ซึ่งอภิธรรมปิฎก ว่า **“กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมมา, อพฺยากตา ธมฺมา”** ดังนี้เป็นต้น.

ทรงแสดงอภิธรรมปิฎกโดยนัยนี้เรื่อยไปตลอด ๓ เดือน

เอวํ ตโย มาเส / นิรนฺตรํ อภิธมฺมปิฏกํ กเถสิ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ซึ่งอภิธรรมปิฎก มีระหว่างออกแล้ว ตลอดเดือน ท. ๓ ด้วยประการฉะนี้.

ก็แลทรงแสดงธรรมอยู่ในเวลาภิกษาจาร ทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิต ด้วยทรงอธิษฐานว่า พุทธ-นิรมิตนี้จงแสดงธรรมชื่อเท่านี้จนกว่าเราจะมา

กเถนฺโต จ ปน / ภิกฺขาจารเวลาย / “ยาว มมาคมนา / เอตฺตกํ นาม ธมฺมํ เทเสตู”ติ / นิมฺมิตพุทฺธํ มาเปตฺวา

ก็ แล (อ.พระศาสดา) เมื่อตรัส ทรงเนรมิตแล้ว ซึ่งพระพุทธนิมิต (ด้วยการทรงอธิษฐาน) ว่า “อ.พุทธนิมิต นี้) จงแสดง ซึ่งธรรม ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้ เพียงใด แต่การมา แห่งเรา” ดังนี้ ในเวลาเป็นที่เสด็จเที่ยวไปเพื่อภิกษา

เสด็จไปป่าหิมพานต์ ทรงเคี้ยวไม้สีฟันชื่อนาคลดา บ้วนพระโอษฐ์ที่สระอโนดาต

หิมวนฺตํ คนฺตฺวา / นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา / อโนตตฺตทเห มุขํ โธวิตฺวา

เสด็จไปแล้ว สู่ป่าหิมพานต์ ทรงเคี้ยวแล้ว ซึ่งไม้เป็นเครื่องชำระซึ่งพระทนต์ชื่อว่านาคลดา ทรงล้างแล้ว ซึ่งพระพักตร์ ในสระชื่อว่าอโนดาต

ทรงนำบิณฑบาตมาแต่อุตตรกุรุทวีป ได้ประทับนั่งทำภัตกิจในโรงกว้างใหญ่แล้ว

อุตฺตรกุรุโต ปิณฺฑปาตํ อาหริตฺวา / มหาวิสาลมาลเก นิสินฺโน / ภตฺตกิจฺจํ อกาสิ.

ทรงนำมาแล้ว ซึ่งบิณฑบาต จากทวีปชื่อว่าอุตตรกุรุ ผู้ประทับนั่งแล้ว ในโรงทั้งใหญ่ทั้งกว้าง ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร.

พระสารีบุตรเถระไปทำวัตรแด่พระศาสดาในที่นั้น

สารีปุตฺตตฺเถโร / ตตฺถ คนฺตฺวา / สตฺถุ วตฺตํ กโรติ.

อ.พระสารีบุตรผู้เถระ ไปแล้ว (ในที่) นั้น ย่อมกระทำ ซึ่งวัตร แด่พระศาสดา.

พระศาสดาทรงทำภัตกิจแล้วตรัสแก่พระเถระว่า สารีบุตร วันนี้เราภาษิตธรรมชื่อเท่านี้ เธอจงบอกแก่ (ภิกษุ ๕๐๐) นิสิตของตน

สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ / “สารีปุตฺต / อชฺช มยา / เอตฺตโก นาม ธมฺโม ภาสิโต, / ตฺวํ อตฺตโน นิสฺสิตกานํ /ปญฺจสตานํ ภิกฺขูนํ วาเจหี”ติ / เถรสฺส กเถสิ.

อ.พระศาสดา ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว ตรัสบอกแล้ว แก่พระเถระ ว่า “ดูก่อนสารีบุตร ในวันนี้ อ.ธรรม ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้ อันเรา กล่าวแล้ว, อ.เธอ จงบอก แก่ภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ผู้เป็นนิสิต ของตน” ดังนี้.

ได้ทราบว่า กุลบุตร ๕๐๐ คน เลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์จึงบวชในสำนักของพระเถระ

ยมกปฺปาฏิหิเร กิร ปสีทิตฺวา / ปญฺจสตา กุลปุตฺตา / เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชึสุ.

ได้ยินว่า อ.กุลบุตร ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ เลื่อมใสแล้ว ในยมกปาฏิหาริย์ บวชแล้ว ในสำนักของพระเถระ.

พระศาสดาตรัสแล้วอย่างนั้นทรงหมายเอาภิกษุเหล่านั้น

เต สนฺธาย / สตฺถา เอวมาห.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว อย่างนี้ ทรงหมายเอา (ซึ่งกุลบุตร ท.) เหล่านั้น.

ก็แลครั้นตรัสแล้ว เสด็จไปสู่เทวโลก ทรงแสดงธรรมเองต่อจากที่พระพุทธนิรมิตแสดง

วตฺวา จ ปน / เทวโลกํ คนฺตฺวา / นิมฺมิตพุทฺเธน เทสิตฏฺฐานโต ปฏฺฐาย / สยํ ธมฺมํ กเถสิ.

ก็ แล (อ.พระศาสดา) ครั้นตรัสแล้ว เสด็จไปแล้ว สู่เทวโลก ตรัสแล้ว ซึ่งธรรม ด้วยพระองค์เอง จำเดิม แต่ที่เป็นที่- อันพระพุทธนิมิต -แสดงแล้ว [หรือแปลว่า แต่ที่- (แห่งธรรม) อันพระพุทธนิมิต -แสดงแล้ว].

แม้พระเถระก็ไปแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น

เถโรปิ คนฺตฺวา / เตสํ ภิกฺขูนํ / ธมฺมํ เทเสสิ.

แม้ อ.พระเถระ ไปแล้ว แสดงแล้ว ซึ่งธรรม แก่ภิกษุ ท. เหล่านั้น.

ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จอยู่ในเทวโลกนั่นแล ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ แล้ว

เต, / สตฺถริ เทวโลเก วิหรนฺเตเยว, / สตฺตปฺปกรณิกา อเหสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น, ครั้นเมื่อพระศาสดา ประทับอยู่อยู่นั่นเทียว ในเทวโลก, เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ ได้เป็นแล้ว.

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ภิกษุเหล่านั้นเป็นค้างคาวหนู ห้อยอยู่ที่เงื้อมแห่งหนึ่ง

เต กิร / กสฺสปพุทฺธกาเล / ขุทฺทกวคฺคุลิโย หุตฺวา / เอกสฺมึ ปพฺภาเร โอลมฺพนฺตา

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ (อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น เป็นค้างคาวน้อย เป็นห้อยลงอยู่ ที่เงื้อม แห่งหนึ่ง

เมื่อพระเถระ ๒ รูป จงกรมแล้วท่องอภิธรรมอยู่ ได้ฟังถือเอานิมิตในเสียงแล้ว

ทฺวินฺนํ เถรานํ จงฺกมิตฺวา / อภิธมฺมํ สชฺฌายนฺตานํ / สเร นิมิตฺตํ คเหตฺวา อสฺโสสุ.

เมื่อพระเถระ ท. ๒ จงกรมแล้ว สาธยายอยู่ ซึ่งอภิธรรม ถือเอาแล้ว ซึ่งนิมิต ในเสียง ได้ฟังแล้ว.

ค้างคาวเหล่านั้นไม่รู้ว่า เหล่านี้ชื่อว่าขันธ์ เหล่านี้ชื่อว่าธาตุ

เต / “อิเม ขนฺธา นาม, / อิมา ธาตุโย นามา”ติ อชานิตฺวา

(อ.สัตว์ ท.) เหล่านั้น ไม่รู้แล้ว ว่า “ชื่อ อ.ขันธ์ ท. เหล่านี้, ชื่อ อ.ธาตุ ท. เหล่านี้” ดังนี้

ด้วยเหตุสักว่าถือเอานิมิตในเสียงเท่านั้น จุติจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในเทวโลก

สเร นิมิตฺตคฺคหณมตฺเตเนว / ตโต จุตา / เทวโลเก นิพฺพตฺตา

เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นั้น บังเกิดแล้ว ในเทวโลก (ด้วยเหตุ) สักว่าการถือเอาซึ่งนิมิต ในเสียงนั่นเทียว

เสวยทิพยสมบัติสิ้นพุทธันดร ๑ จุติจากเทวโลกนั้นแล้ว เกิดในเรือนตระกูลในกรุงสาวัตถี

เอกํ พุทฺธนฺตรํ / ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา / ตโต จวิตฺวา / สาวตฺถิยํ กุลฆเรสุ นิพฺพตฺตา

เสวยแล้ว ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ สิ้นพุทธันดร ๑ เคลื่อนแล้ว (จากเทวโลก) นั้น บังเกิดแล้ว ในเรือนแห่งตระกูล ท. ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี

เกิดความเลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์บวชในสำนักของพระเถระแล้ว ได้เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง

ยมกปฺปาฏิหิเร / อุปฺปนฺนปฺปสาทา / เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา / สพฺพปฺปธมฺ / สตฺตปฺปกรณิกา อเหสุ.

ผู้มีความเลื่อมใสอันเกิดขึ้นแล้ว ในยมกปาฏิหาริย์ บวชแล้ว ในสำนัก ของพระเถระ เป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ ได้เป็นแล้ว ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง.

แม้พระศาสดาก็ได้ทรงแสดงอภิธรรม โดยทำนองนั้นนั่นแลตลอด ๓ เดือน

สตฺถาปิ / เตเนว นีหาเรน / เตมาสํ อภิธมฺมํ เทเสสิ.

แม้ อ.พระศาสดา ทรงแสดงแล้ว ซึ่งอภิธรรม ตลอดเดือน ๓ โดยทำนอง นั้นนั่นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดา ๘ หมื่นโกฏิ

เทสนาวสาเน / อสีติโกฏิสหสฺสานํ เทวตานํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่เทวดา ท. ผู้มีพันแห่งโกฏิ ๘๐ เป็นประมาณ.

แม้พระนางมหามายาก็ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

มหามายาปิ / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺ.

แม้ อ.พระนางมหามายา ทรงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

พระโมคคัลลานเถระขึ้นไปทูลถามข่าวเสด็จ

บริษัทมีปริมณฑล ๓๖ โยชน์ แม้นั้นแล คิดว่า แต่บัดนี้ไป ในวันที่ ๗ จักเป็นวันมหาปวารณา จึงเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานเถระแล้วกล่าวว่า

สาปิ โข / ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลา ปริสา / “อิทานิ / อิโต สตฺตเม ทิวเส / มหาปวารณา ภวิสฺสตี”ติ / มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห

อ.บริษัท ผู้มีโยชน์ ๓๖ เป็นปริมณฑล แม้นั้นแล (คิดแล้ว) ว่า “อ.วันมหาปวารณา จักมี ในวันที่ ๗ (แต่วัน) นี้ ในกาลนี้” ดังนี้ เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระโมคคัลลานะผู้เถระ กล่าวแล้ว ว่า

ท่านเจ้าข้า ควรจะทราบวันเสด็จลงของพระศาสดา เพราะข้าพเจ้าทั้งหลายไม่เห็นพระศาสดาแล้วจักไม่ไป

“ภนฺเต / สตฺถุ โอโรหณทิวสํ / ญาตุํ วฏฺฏติ, / น หิ มยํ / สตฺถารํ อทิสฺวา คมิสฺสามา”ติ.

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.อัน- (อันเรา ท.) -รู้ ซึ่งวันเป็นที่เสด็จลง แห่งพระศาสดา ย่อมควร, เพราะว่า อ.เรา ท. ไม่เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา จักไม่ไป” ดังนี้.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะฟังถ้อยคำนั้นแล้วรับว่า ดีละ แล้วดำลงในแผ่นดินตรงนั้นเอง

อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลาโน / ตํ กถํ สุตฺวา / “สาธู”ติ / ตตฺเถว ปฐวิยํ นิมุคฺโค

อ.พระมหาโมคคัลลานะ ผู้มีอายุ ฟังแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว นั้น รับพร้อมแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ ดำลงแล้ว ในแผ่นดิน (ในที่) นั้นนั่นเทียว

อธิษฐานว่า บริษัทจงเห็นเราผู้ไปถึงเชิงเขาสิเนรุแล้วขึ้นไปอยู่

“สิเนรุปาทํ คนฺตฺวา / มํ อภิรุหนฺตํ / ปริสา ปสฺสตู”ติ อธิฏฺฐาย

อธิษฐานแล้ว ว่า “อ.บริษัท จงเห็น ซึ่งเรา ผู้- ไป- สู่เชิงแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ -แล้ว -จึงขึ้นไปอยู่” ดังนี้

มีรูปปรากฏดุจด้ายกัมพลเหลืองที่ร้อยไว้ในแก้วมณีเทียว ขึ้นไปโดยท่ามกลางเขาสิเนรุแล้ว

มณิรตเน อาวุตํ / ปณฺฑุกมฺพลสุตฺตํ วิย / ปญฺญายมานรูโปว / สิเนรุมชฺเฌน อภิรุหิ.

ผู้มีรูปอันปรากฏอยู่นั่นเทียว ราวกะ อ.ด้ายแห่งผ้ากัมพลเหลือง อัน- (อันบุคคล) -ร้อยแล้ว ในรัตนะคือแก้วมณี ขึ้นไปแล้ว โดยท่ามกลางแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ.

แม้พวกมนุษย์ก็แลเห็นท่านว่า ขึ้นไปแล้วโยชน์ ๑ ขึ้นไปแล้ว ๒ โยชน์ เป็นต้น

มนุสฺสาปิ นํ / “เอกโยชนํ อภิรุฬฺโห / ทฺวิโยชนํ อภิรุฬฺโห”ติ โอโลกยึสุ.

แม้ อ.มนุษย์ ท. แลดูแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น ว่า “อ.พระเถระ ขึ้นไปแล้ว สิ้นโยชน์ ๑, อ.พระเถระ ขึ้นไปแล้ว สิ้นโยชน์ ๒” ดังนี้.

แม้พระเถระขึ้นไปถวายบังคมพระบาทยุคลของพระศาสดา ดุจเทินไว้ด้วยเศียรเกล้า กราบทูลอย่างนี้ว่า

เถโรปิ / สตฺถุ ปาเท / สีเสน อุกฺขิปนฺโต วิย / อภิรุหิตฺวา / วนฺทิตฺวา เอวมาห

แม้ อ.พระเถระ ขึ้นไปแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระบาท ท. ของพระศาสดา ราวกะว่า ยกขึ้นอยู่ด้วยศีรษะ กราบทูลแล้ว อย่างนี้ ว่า

พระเจ้าข้า บริษัทประสงค์จะเฝ้าพระองค์ก่อนแล้วไป พระองค์จักเสด็จลงเมื่อไร

“ภนฺเต / ปริสา ตุมฺเห ทิสฺวาว คนฺตุกามา, / กทา โอโรหิสฺสถา”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.บริษัท เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- เฝ้า- ซึ่งพระองค์ -แล้วนั่นเทียว -จึงไป (ย่อมเป็น), (อ.พระองค์) จักเสด็จลง ในกาลไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า โมคคัลลานะ ก็สารีบุตรพี่ของเธออยู่ที่ไหน

“กหำ ปน เต โมคฺคลฺลาน / เชฏฺฐภาติโก สารีปุตฺโต”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ ก็ อ.สารีบุตร ผู้เป็นพี่ชายผู้เจริญที่สุดของเธอ (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระเถระกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ท่านจำพรรษาอยู่ในสังกัสสนคร

“ภนฺเต / สงฺกสฺสนคเร วสฺสำ อุปคโต”ติ.

(อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระสารีบุตร) เข้าจำแล้ว ซึ่งพรรษาในพระนครชื่อว่าสังกัสสะ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า โมคคัลลานะ ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ (ไป) เราจักลงที่ประตูเมืองสังกัสสะในวันมหาปวารณา

“โมคฺคลฺลาน อหำ ฯเปฯ เตสำ อาโรเจยฺยาสี”ติ.

“โมคฺคลฺลาน / อหำ อิโต / สตฺตเม ทิวเส / มหาปวารณาย / สงฺกสฺสนครทฺวาเร โอตริสฺสามิ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ อ.เรา จักข้ามลง ที่ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ ในวันมหาปวารณา ในวัน ที่ ๗ (แต่วัน) นี้,

ผู้ใคร่จะพบเราก็จงไปที่นั้นเถิด

มำ ทฏฺฐุกามา / ตตฺถ คจฺฉนฺตุ;

(อ.ชน ท.) ผู้ใคร่เพื่ออันเฝ้า ซึ่งเรา จงไป (ที่ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ) นั้น;

ก็แลสังกัสสนครจากกรุงสาวัตถีมีประมาณ ๓๐ โยชน์

สาวตฺถิโต จ / สงฺกสฺสนครำ ตึสโยชนานิ,

ก็ อ.พระนครชื่อว่าสังกัสสะ แต่พระนครชื่อว่าสาวัตถี เป็นพระนครมีโยชน์ ๓๐ เป็นประมาณ (ย่อมเป็น),

ในทางเท่านี้ กิจที่จะต้องเตรียมเสบียงย่อมไม่มีแก่ใคร ๆ

เอตฺตเก มคฺเค / กสฺสจิ ปาเถยฺยกิจฺจํ นตฺถิ,

อ.กิจด้วยวัตถุอันเกื้อกูลในหนทาง ย่อมไม่มี แก่ใครๆ ในหนทาง อันมีประมาณเท่านี้,

เธอพึงบอกแก่คนเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้รักษาอุโบสถ ไปดุจไปสู่วิหารใกล้เพื่อฟังธรรมเถิด

‘อุโปสถิกา หุตฺวา / ธุรวิหารํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย / คจฺฉนฺตา วิย คจฺเฉยฺยาถา’ติ / เตสं อาโรเจยฺยาสี”ติ.

(อ.เธอ พึงบอก (แก่ชน ท.) เหล่านั้น ว่า ‘(อ.ท่าน ท.) เป็นผู้รักษาซึ่งอุโบสถ เป็น ผู้ราวกะว่าไปอยู่ สู่วิหารอันใกล้ เพื่อประโยชน์แก่อันฟังซึ่งธรรม พึงไป’ ดังนี้” ดังนี้.

พระองค์ทรงเปิดโลก

พระเถระทูลว่า ดีละ พระเจ้าข้า แล้วได้บอกตามรับสั่ง

เถโร / “สาธุ ภนฺเต”ติ วตฺวา / ตถา อาโรเจสิ.

อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ดีละ” ดังนี้ บอกแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

พระศาสดาเสด็จจำพรรษา ปวารณาแล้ว ตรัสบอกแก่ท้าวสักกะว่า มหาบพิตร อาตมภาพจักไปสู่ถิ่นมนุษย์

สตฺถา วุตฺถวสฺโส ปวาเรตฺวา / สกฺกสฺส อาโรเจสิ / “มหาราช / มนุสฺสปถํ คมิสฺสามี”ติ.

อ.พระศาสดา ผู้มีพรรษาอันทรงอยู่จำแล้ว ทรงปวารณาแล้ว ตรัสบอกแล้ว แก่ท้าวสักกะ ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.อาตมภาพ) จักไป สู่ถิ่นของมนุษย์” ดังนี้.

ท้าวสักกะทรงนิรมิตบันได ๓ ชนิด คือ บันไดทองคำ บันไดแก้วมณี บันไดเงิน

สกฺโก / โสวณฺณมยํ มณิมยํ รชตมยนฺ”ติ / ตีณิ โสปาณานิ มาเปสิ.

อ.ท้าวสักกะ ทรงเนรมิตแล้ว ซึ่งบันได ท. ๓ คือ (ซึ่งบันได) อันเป็นวิการแห่งทอง (ซึ่งบันได) อันเป็นวิการแห่งแก้วมณี (ซึ่งบันได) อันเป็นวิการแห่งเงิน.

เชิงบันไดเหล่านั้นตั้งอยู่แล้วที่ประตูสังกัสสนคร

เตสं ปาทา / สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหึสุ,

อ.เชิง ท. (แห่งบันได ท.) เหล่านั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ที่ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ,

หัวบันไดเหล่านั้นตั้งอยู่แล้วที่ยอดเขาสิเนรุ

สีสานิ สิเนรุมุทฺธนิ.

อ.หัว ท. (แห่งบันได ท. เหล่านั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว) บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ.

ในบันไดเหล่านั้น บันไดทองได้มีในข้างเบื้องขวาเพื่อพวกเทวดา

เตสุ ทกฺขิณปสฺเส / สุวณฺณโสปาณํ เทวานํ อโหสิ,

อ.- (ในบันได ท.) เหล่านั้นหนา -บันไดอันเป็นวิการแห่งทอง ได้มีแล้ว แก่เทพ ท. ในข้างเบื้องขวา,

บันไดเงินได้มีในข้างเบื้องซ้ายเพื่อมหาพรหมทั้งหลาย

วามปสฺเส / รชตโสปาณํ มหาพฺรหฺมานํ,

อ.บันไดอันเป็นวิการแห่งเงิน (ได้มีแล้ว) แก่ท้าวมหาพรหม ท. ในข้างเบื้องซ้าย,

บันไดแก้วมณีได้มีในท่ามกลางเพื่อพระตถาคต

มชฺเฌ / มณิโสปาณํ ตถาคตสฺส.

อ.บันไดอันเป็นวิการแห่งแก้วมณี (ได้มีแล้ว) แก่พระตถาคต ในท่ามกลาง.

พระศาสดาประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในกาลที่เสด็จลงจากเทวโลก ทรงแลดูข้างบนแล้ว

สตฺถา / สิเนรุมุทฺธนิ ฐตฺวา / เทโวโรหเณ ยมกปฺปาฏิหาริยํ กตฺวา / อุทฺธํ โอโลเกสิ,

อ.พระศาสดา ประทับยืนอยู่แล้ว บนยอดแห่งภูเขาชื่อว่าสิเนรุ ทรงกระทำแล้ว ซึ่งยมกปาฏิหาริย์ในกาลเป็นที่เสด็จลงจากเทวโลก ทรงแลดูแล้ว ในเบื้องบน,

สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วทั้งหลาย ได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก

ยาว พฺรหฺมโลกา / เอกงฺคณานิ อเหสุ;

(สตฺถารา โอโลกิตฏฺฐานานิ อ.ที่อัน- อันพระศาสดา -ทรงแลดูแล้ว ท.) เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกันได้เป็นแล้ว เพียงใด แต่พรหมโลก,

ทรงแลดูข้างล่าง

อโธ โอโลเกสิ,

(อ.พระศาสดา) ทรงแลดูแล้ว ในเบื้องต่ำ,

สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงอเวจี

ยาว อวีจิโต / เอกงฺคณํ อโหสิ;

(สตฺถารา โอโลกิตฏฺฐานํ อ.ที่อัน- อันพระศาสดา -ทรงแลดูแล้ว) เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกันได้เป็นแล้ว เพียงใด แต่นรกชื่อว่าอเวจี;

ทรงแลดูทิศใหญ่และทิศเฉียงทั้งหลาย

ทิสาวิทิสา โอโลเกสิ,

(อ.พระศาสดา) ทรงแลดูแล้ว ซึ่งทิศใหญ่และทิศเฉียง ท.,

จักรวาลหลายแสนได้มีเนินเป็นอันเดียวกัน

อเนกานิ จกฺกวาฬสตสหสฺสานิ / เอกงฺคณานิ อเหสุ;

อ.แสนแห่งจักรวาล ท. มิใช่หนึ่ง เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกัน ได้เป็นแล้ว;

เทวดาเห็นพวกมนุษย์

เทวา มนุสฺเส ปสฺสึสุ.

อ.เทวดา ท. เห็นแล้ว ซึ่งมนุษย์ ท.

แม้พวกมนุษย์ก็เห็นพวกเทวดา

มนุสฺสาปิ เทเว ปสฺสึสุ.

แม้ อ.มนุษย์ ท. เห็นแล้ว ซึ่งเทวดา ท.

พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายต่างเห็นกันแล้วเฉพาะหน้าทีเดียว

สพฺเพ สมฺมุขาว ปสฺสึสุ.

(อ.เทวดาและมนุษย์ ท.) ทั้งปวง เห็นแล้ว ในที่ต่อหน้านั่นเทียว.

พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระฉัพพัณณรังสีไปแล้ว

ภควา ฉพฺพณฺณรสิโย วิสฺสชฺเชสิ.

อ.พระผู้มีพระภาค ทรงเปล่งแล้ว ซึ่งพระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ท.

มนุษย์ในบริษัทซึ่งมีปริมณฑล ๓๖ โยชน์ แม้คนหนึ่งเมื่อแลดูสิริของพระพุทธเจ้าในวันนั้นแล้ว ชื่อว่าไม่ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้ามิได้มีเลย

ตํ ทิวสํ / พุทฺธสิรึ โอโลเกตฺวา / ฉตฺตึสโยชนปริมณฺฑลาย ปริสาย / เอโกปิ พุทฺธภาวํ / อปฺปฏฺเฐนฺโต นาม นาโหสิ.

ในวันนั้น (อ.มนุษย์) แม้คนหนึ่ง ในบริษัท ผู้มีโยชน์ ๓๖ เป็นปริมณฑล แลดูแล้ว ซึ่งพระสิริของพระพุทธเจ้า ชื่อว่า ผู้ไม่ปรารถนาอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระพุทธเจ้า ไม่ได้มีแล้ว.

พวกเทวดาลงทางบันไดทอง

สุวณฺณโสปาเณน / เทวา โอตรึสุ,

อ.เทวดา ท. ข้ามลงแล้ว โดยบันไดอันเป็นวิการแห่งทอง,

พวกมหาพรหมลงทางบันไดเงิน

รชตโสปาเณน / มหาพฺรหฺมาโน;

อ.ท้าวมหาพรหม ท. (ข้ามลงแล้ว) โดยบันไดอันเป็นวิการแห่งเงิน;

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จลงทางบันไดแก้วมณี

มณิโสปาเณน / สมฺมาสมฺพุทฺโธ โอตริ.

อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จข้ามลงแล้ว โดยบันไดอันเป็นวิการแห่งแก้วมณี.

เทพบุตรนักฟ้อนชื่อปัญจสิขะ ถือพิณสีเหลืองดุจผลมะตูมยืนอยู่ ณ ข้างเบื้องขวา ทำบูชาด้วยการฟ้อนแด่พระศาสดาลงมา

ปญฺจสิโข คนฺธพฺพเทวปุตฺโต / เพฬุวปณฺฑุวีณํ อาทาย / ทกฺขิณปสฺเส ฐตฺวา / สตฺถุ คนฺธพฺพ-ปูชํ กโรนฺโต โอตริ.

อ.เทพบุตรนักฟ้อน ชื่อว่าปัญจสิขะ ถือเอาแล้ว ซึ่งพิณอันมีสีเหลืองเพียงดังสีแห่งมะตูม ยืนอยู่แล้ว ณ พระปรัศเบื้องขวา กระทำอยู่ ซึ่งการบูชาด้วยการฟ้อน แด่พระศาสดา ข้ามลงแล้ว.

มาตลิสังคาหกเทพบุตรยืน ณ ข้างเบื้องซ้าย ถือของหอมระเบียบและดอกไม้อันเป็นทิพย์นมัสการอยู่ ทำบูชาแล้วลงมา

มาตลิสงฺคาหโก / วามปสฺเส ฐตฺวา / ทิพฺพคนฺธมาลาปุปฺผํ คเหตฺวา / นมสฺสมาโน ปูชํ กตฺวา โอตริ.

อ.เทพบุตร ผู้สงเคราะห์ชื่อว่ามาตลี ยืนอยู่แล้ว ณ พระปรัศเบื้องซ้าย ถือเอาแล้ว ซึ่งของหอมและระเบียบและดอกไม้อันเป็นทิพย์ นมัสการอยู่ กระทำแล้ว ซึ่งการบูชา ข้ามลงแล้ว.

ท้าวมหาพรหมกั้นฉัตร

มหาพฺรหฺมา ฉตฺตํ ธาเรสิ,

อ.ท้าวมหาพรหม ทรงไว้แล้ว ซึ่งฉัตร,

ท้าวสุยามถือพัดวาลวีชนี

สุยาโม วาลวีชนึ.

อ.ท้าวสยาม (ทรงไว้แล้ว) ซึ่งพัดวาลวีชนี.

พระศาสดาเสด็จลงพร้อมด้วยบริวารนี้ หยุดประทับอยู่ที่ประตูสังกัสสนคร

สตฺถา / อิมินา ปริวาเรน สทฺธึ โอตริตฺวา / สงฺกสฺสนครทฺวาเร ปติฏฺฐหิ.

อ.พระศาสดา เสด็จข้ามลงแล้ว กับ ด้วยบริวาร นี้ ทรงดำรงอยู่เฉพาะแล้ว ณ ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ.

แม้พระสารีบุตรเถระมาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว

สารีปุตฺตตฺเถโรปิ อาคนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา,

แม้ อ.พระสารีบุตรผู้เถระ มาแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา,

เพราะพระศาสดาเสด็จลงด้วยพุทธสิริเห็นปานนั้น อันท่านไม่เคยเห็นแล้วในกาลก่อนแต่นี้

ยสฺมา เตน / ตถารูปาย พุทฺธสิริยา โอตรนฺโต / สตฺถา / อิโต ปุพฺเพ / น ทิฏฺฐปุพฺโพ,

อ.พระศาสดา ผู้เสด็จข้ามลงอยู่ ด้วยพระสิริแห่งพระพุทธเจ้า อันมีอย่างนั้นเป็นรูป เป็นผู้- (อันพระสารีบุตรผู้เถระ) นั้น -ไม่เห็นแล้วในกาลก่อน ในกาลก่อน (แต่กาล) นี้ (ย่อมเป็น) เหตุใด,

เพราะฉะนั้น จึงประกาศความยินดีของตนด้วยคาถาทั้งหลายเป็นต้นว่า

พระศาสดาผู้มีถ้อยคำอันไพเราะ ทรงเป็นอาจารย์แห่งคณะ
เสด็จมาจากดุสิตอย่างนี้ เรายังไม่เห็นหรือไม่ได้ยินต่อใคร ๆ
ในกาลก่อนแต่นี้

ตสฺมา

“น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ น สุโต อุท กสฺสจิ
เอวํ วคฺคุคโท สตฺถา ตุสิตา คณิมาคโต”ติ

อาทีหิ / อตฺตโน ตุฏฺฐึ ปกาเสตฺวา

เพราะเหตุนั้น ประกาศแล้ว ซึ่งความยินดี ของตน (ด้วยคำ ท.) มีคำว่า

“อ.พระศาสดา ผู้มีพระสุรเสียงอันไพเราะ ผู้เป็นอาจารย์แห่งคณะ ผู้เสด็จมาแล้ว จากภพชื่อว่าดุสิต อย่างนี้ อันเรา ไม่เห็นแล้ว (หรือ) หรือว่า ไม่สดับแล้ว ต่อใคร ๆ ในกาลก่อน (แต่กาล) นี้” ดังนี้เป็นต้น

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า วันนี้เทวดาและมนุษย์แม้ทั้งหมดย่อมกระหยิ่ม ปรารถนาต่อพระองค์

“อชฺช ภนฺเต / สพฺเพปิ เทวมนุสฺสา / ตุมฺหากํ ปิหยนฺติ / ปฏฺเฐนฺตี”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวันนี้ อ.เทวดาและมนุษย์ ท. แม้ทั้งปวง ย่อมกระหยิ่ม ย่อมปรารถนา ต่อพระองค์” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านว่า สารีบุตร ชื่อว่าพระพุทธเจ้าผู้ประกอบพร้อมด้วยคุณเห็นปานนี้ ย่อมเป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายโดยแท้

อถ นํ สตฺถา / “สารีปุตฺต / เอวรูเปหิ คุเณหิ / สมนฺนาคตา พุทฺธา นาม / เทวมนุสฺสานํ ปิยา / โหนฺติเยวา”ติ วตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนสารีบุตร ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. ผู้มาตามพร้อมแล้วด้วยพระคุณ ท. อันมีอย่างนี้เป็นรูป เป็นผู้เป็นที่รัก ของเทวดาและมนุษย์ ท. ย่อมเป็นนั่นเทียว” ดังนี้ (กะพระสารีบุตร) นั้น

เมื่อจะทรงแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด เป็นปราชญ์ ขวนขวาย
ในฌาน ยินดีแล้วในธรรมที่เข้าไปสงบ ด้วยสามารถ
แห่งการออก แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็ย่อม
กระหยิ่มต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้มีสติ

ธมฺมํ เทเสนฺโต / อิมํ คาถมาห

“เย ฌานปฺปสุตา ธีรา เนกฺขมฺมูปสเม รตา,
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ สมฺพุทฺธานํ สตีมตนฺ”ติ.

เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“(อ.พระสัมพุทธเจ้า ท.) เหล่าใด ผู้ทรงเป็นปราชญ์ ผู้ทรงขวนขวายแล้วในฌาน ทรงยินดีแล้วในธรรมเป็นที่เข้าไปสงบด้วยสามารถแห่งเนกขัมมะ, แม้ อ.เทวดาและมนุษย์ ท. ย่อมกระหยิ่ม ต่อพระสัมพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น ผู้ทรงมีสติ” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เย ฌานปฺปสุตา** ความว่า ประกอบแล้ว ขวนขวายแล้ว ในฌาน ๒ อย่าง เหล่านี้ คือ ลักขณูปนิชฌาน อารัมมณูปนิชฌาน ด้วยอันนึก อันเข้า อันอธิษฐาน อันออก และอันพิจารณา

ตตฺถ / เย ฌานปฺปสุตาติ / ลกฺขณูปนิชฺฌานํ อารมฺมณูปนิชฺฌานนฺติ / อิเมสุ ทฺวีสุ ฌาเนสุ / อาวชฺชนสมาปชฺชนอธิฏฺฐานวุฏฺฐานปฺปจฺจเวกฺขเณหิ ยุตฺตปฺปยุตฺตา.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ทั้งประกอบแล้วทั้งขวนขวายแล้ว ในฌาน ท. ๒ เหล่านี้ คือ อ.ลักขณูปนิชฌาน อ.อารัมมณูปนิชฌาน ด้วยการนึกและการเข้าและการอธิษฐานและการออกและการพิจารณา ท. (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-หมวดสองแห่งบท) ว่า **เย ฌานปฺปสุตา** ดังนี้.

บรรพชาอันผู้ศึกษาไม่พึงถือว่า เนกขัมมะ ในคำว่า **เนกฺขมฺมูปสเม รตา** นี้

เนกฺขมฺมูปสเม รตาติ เอตฺถ / ปพฺพชฺชา / ‘เนกฺขมฺมนฺ’ติ น คเหตพฺพา,

อ.การบวช (อันบัณฑิต) ไม่พึงถือเอา ว่า ‘เนกขัมมะ’ ดังนี้ (ในบาทแห่งพระคาถา) นี้ ว่า **เนกฺขมฺมูปสเม รตา** ดังนี้,

ก็คำว่า เนกขัมมะ นั่น พระองค์ตรัสหมายเอาความยินดีในนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลส

กิเลสวูปสมนนิพฺพานรตึ ปน / สนฺธายเตตํ วุตฺตํ.

ก็ (อ.คำว่า ‘เนกขัมมะ’ ดังนี้) นั่น (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ทรงหมายเอา ซึ่งความยินดีในพระนิพพานอันเป็นที่เข้าไปสงบวิเศษแห่งกิเลส.

บทว่า **เทวาปิ** ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ย่อมกระหยิ่ม คือปรารถนา ต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น

เทวาปีติ / เทวาปิ มนุสฺสาปิ / เตสํ ปิหยนฺติ ปฏฺเฐนฺติ.

(อ.อรรถ ว่า) แม้ อ.เทวดา ท. แม้ อ.มนุษย์ ท. ย่อมกระหยิ่ม คือว่า ย่อมปรารถนา (ต่อพระสัมพุทธเจ้า ท.) เหล่านั้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **เทวาปิ** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **สตีมตำ** ความว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าว่า น่าชมจริงหนอ แม้เราพึงเป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้ ชื่อว่าย่อมกระหยิ่มต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้มีพระคุณเห็นปานนี้ ผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยสติ

สตีมตนฺติ / เอวรูปคุณานำ / เตสำ สติยา / สมนฺนาคตานำ สมฺพุทฺธานำ / "อโห วต / มยฺปิ พุทฺธา ภเวยฺยามา"ติ / พุทฺธภาวำ อิจฺฉมานา / ปิหยนฺตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า (อ.เทวดาและมนุษย์ ท.) ปรารถนาอยู่ ซึ่งความเป็นแห่งพระพุทธเจ้า ว่า "โอ หนอ แม้ อ.เรา ท. เป็นพระพุทธเจ้า พึงเป็น" ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมกระหยิ่ม ต่อพระสัมพุทธเจ้า ท. ผู้มีคุณมีอย่างนี้เป็นรูป ชื่อว่าเหล่านั้น ผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยสติ ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **สตีมตำ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ประมาณ ๓๐ โกฏิ

เทสนาวสาเน / ตีสมตฺตานำ ปาณโกฏีนำ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่โกฏิแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ผู้มี ๓๐ เป็นประมาณ.

ภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้เป็นสัทธิวิหารริกของพระเถระตั้งอยู่แล้วในพระอรหันต์

เถรสฺส สทฺธิวิหาริกา / ปญฺจสตา ภิกฺขู / อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ.

อ.ภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ผู้เป็นสัทธิวิหาริก ของพระเถระ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในพระอรหัต.

สังกัสสนครเป็นที่เสด็จลงจากดาวดึงส์

ได้ยินว่า การทำยมกปาฏิหาริย์แล้วจำพรรษาในเทวโลกแล้ว เสด็จลงที่ประตูสังกัสสนคร อันพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้วแล

สพฺพพุทฺธานำ กิร / อวิชหิตเมว ยมกปฺปาฏิหาริยำ กตฺวา / เทวโลเก วสฺสำ วสิตฺวา / สงฺกสฺส-นครทฺวาเร โอตรณำ.

ได้ยินว่า อ.อัน- กระทำ ซึ่งยมกปาฏิหาริย์ -แล้ว จึงอยู่- สิ้นกาลฝน ในเทวโลก -แล้ว -จึงเสด็จลงที่ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ อันพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. ไม่ทรงละแล้วนั่นเทียว.

ก็สถานที่พระบาทเบื้องขวาประดิษฐาน ณ ที่เสด็จลงนั้น มีนามว่าอจลเจติยสถาน

ตตฺถ ปน / ทกฺขิณปาทสฺส ปติฏฺฐิตฏฺฐานำ / อจลเจติยฏฺฐานำ นาม โหติ.

ก็ อ.ที่เป็นที่ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว แห่งพระบาทเบื้องขวา (ที่ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ) นั้น เป็นที่ชื่อว่า อจลเจดีย์ ย่อมเป็น.

พระศาสดาประทับยืน ณ ที่นั้นตรัสถามปัญหาในวิสัยของปุถุชนเป็นต้น

สตฺถา ตตฺถ ฐิโต / ปุถุชฺชนาทีนำ วิสเยสุ / ปญฺเห ปุจฺฉิ.

อ.พระศาสดา ประทับยืนอยู่แล้ว (ที่ประตูแห่งพระนครชื่อว่าสังกัสสะ) นั้น ตรัสถามแล้ว ซึ่งปัญหา ท. ในวิสัย ท. (แห่งชน ท.) มีปุถุชนเป็นต้น.

พวกปุถุชนแก้ปัญหาได้ในวิสัยของตนเท่านั้น ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระโสดาบันได้

ปุถุชฺชนา / อตฺตโนว วิสเย ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตฺวา / โสตาปนฺนสฺส วิสเย / ปญฺหํ วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขึสุ.

อ.ปุถุชน ท. แก้แล้ว ซึ่งปัญหา ในวิสัย ของตนนั่นเทียว ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันแก้ ซึ่งปัญหา ในวิสัย (แห่งพระอริยบุคคล) ผู้โสดาบัน.

พระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระโสดาบันเป็นต้นก็เหมือนกัน ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระอริยบุคคลทั้งหลายมีพระสกทาคามีเป็นต้น

ตถา สกทาคามิอาทีนํ วิสเย / โสตาปนฺนาทโย.

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า (อ.พระอริยบุคคล ท.) มีพระโสดาบันเป็นต้น (ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันแก้ ซึ่งปัญหา ในวิสัย แห่งพระอริยบุคคล ท.) มีพระสกทาคามีเป็นต้น.

พระมหาสาวกที่เหลือไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระมหาโมคคัลลานะ

มหาโมคฺคลฺลานสฺส วิสเย / เสสมหาสาวกา.

อ.พระสาวกผู้ใหญ่ผู้เหลือ ท. (ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันแก้ ซึ่งปัญหา ในวิสัย) แห่งพระมหา-โมคคัลลานะผู้เถระ

พระมหาโมคคัลลานะไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระสารีบุตรเถระได้

สารีปุตฺตตฺเถรสฺส วิสเย / มหาโมคฺคลฺลาโน.

อ.พระมหาโมคคัลลานะ (ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันแก้ ซึ่งปัญหา ในวิสัย) แห่งพระสารีบุตรผู้เถระ.

แม้พระสารีบุตรเถระก็ไม่สามารถจะแก้ปัญหาในวิสัยของพระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน

พุทฺธวิสเย สารีปุตฺตตฺเถโรปิ / วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขิเยว.

แม้ อ.พระสารีบุตรผู้เถระ ไม่ได้อาจแล้วนั่นเทียว เพื่ออันแก้ (ซึ่งปัญหา) ในวิสัยของพระพุทธเจ้า.

พระศาสดาทรงแลดูทิศทั้งปวงตั้งต้นแต่ปาจีนทิศ

โส ปาจีนทิสํ อาทึ กตฺวา / สพฺพทิสา โอโลเกสิ.

(อ.พระศาสดา) นั้น ทรงแลดูแล้ว ซึ่งทิศทั้งปวง ท. กระทำ ซึ่งทิศตะวันออก ให้เป็นต้น.

สถานที่ทั้งปวงได้มีเนินเป็นอันเดียวกันทีเดียว

สพฺพตฺถ เอกงฺคณเมว อโหสิ.

(ฐาเน อ.ที่) สพฺพตฺถ ทั้งปวง เป็นที่มีเนินเป็นอันเดียวกันนั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

เทวดาและมนุษย์ใน ๘ ทิศ และเทวดาเบื้องบนจดพรหมโลก และยักษ์นาคและสุบรรณผู้อยู่ ณ ภาคพื้นเบื้องต่ำประคองอัญชลี

อฏฺฐสุ ทิสาสุ / เทวมนุสฺสา / อุทฺธํ ยาว พฺรหฺมโลกา / เหฏฺฐา จ ภุมฺมฏฺฐกา / ยกฺขนาค-สุปณฺณา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา

อ.เทวดาและมนุษย์ ท. ในทิศ ท. ๘ (ด้วย) (อ.เทวดา ท.) ในเบื้องบน เพียงใด แต่พรหมโลก (ด้วย) อ.ยักษ์และนาคและครุฑ ท. ผู้ดำรงอยู่ที่ภาคพื้น ในภายใต้ (ด้วย) ประคองแล้ว ซึ่งอัญชลี

กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ชื่อว่าผู้วิสัชนาปัญหานี้มิได้มีในสมาคมนี้ ขอพระองค์โปรดใคร่ครวญในสมาคมนี้ทีเดียว

“ภนฺเต / อิธ เอตสฺส ปญฺหสฺส / วิสฺสชฺเชนฺโต นาม นตฺถิ, / เอตฺเถว อุปธาเรถา”ติ อาหํสุ.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.บุคคล) ชื่อว่า ผู้แก้อยู่ ซึ่งปัญหา นั่น (ในสมาคม) นี้ ย่อมไม่มี, (อ.พระองค์) ขอจงทรงใคร่ครวญ (ในเรื่อง) นี้นั่นเทียว” ดังนี้.

พระสารีบุตรเถระมีปัญญามาก

พระศาสดาทรงดำริว่า สารีบุตรย่อมลำบาก

สตฺถา “สารีปุตฺโต ฯเปฯ นยมสฺส ทสฺสามี”ติ

สตฺถา / “สารีปุตฺโต กิลมติ,

อ.พระศาสดา (ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.สารีบุตร ย่อมลำบาก,

ด้วยว่าเธอได้ฟังปัญหาที่เราถามแล้วในพุทธวิสัยนี้ว่า

> ดูก่อนท่านผู้นิรทุกข์ เธอมีปัญญารักษาตน อันเราถามถึงความเป็นไปของท่านผู้มีธรรมอันนับพร้อมแล้วทั้งหลาย และพระเสขะทั้งหลาย ซึ่งมีอยู่มากในโลกนี้ จงบอกความเป็นไปนั้นแก่เรา ดังนี้

เป็นผู้หมดความสงสัยในปัญหาว่า พระศาสดาย่อมตรัสถามถึงปฏิปทาเป็นที่มา (มรรคปฏิปทา) ของพระเสขะและอเสขะกะเรา ดังนี้ ก็จริง

กิญฺจาปิ หิ เอส

> **‘เย จ สงฺขาตธมฺมา เส เย จ เสขา ปุถู อิธ**
> **เตสํ เม นิปโก อิริยํ ปุฏฺโฐ ปพฺรูหิ มาริสา’ติ**

อิมํ พุทฺธวิสเย ปุฏฺฐปญฺหํ สุตฺวา / ‘สตฺถา / มํ เสขาเสขานํ / อาคมนปฺปฏิปทำ ปุจฺฉตี’ติ / ปญฺเห นิกฺกงฺโข,

ด้วยว่า (อ.สารีบุตร) นั่น ฟังแล้ว ซึ่งปัญหาอัน- (อันเรา) -ถามแล้ว ในพุทธวิสัย นี้ ว่า

‘ดูก่อนท่านผู้เช่นเรา (อ.พระอเสขะ ท.) เหล่าใด เป็นผู้มีธรรมอันบัณฑิตนับพร้อมแล้ว สิ (ย่อมเป็น) ด้วย (พระเสขะ ท.) เหล่าใด เป็นผู้มาก (ย่อมมี ในโลก) นี้ ด้วย, (อ.เธอ) ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องรักษาซึ่งตน ผู้- อันเรา -ถามแล้ว ซึ่งความเป็นไป (แห่งพระเสขะและพระอเสขะ ท.) เหล่านั้น จงบอก (ซึ่งความเป็นไป แห่งพระเสขะและพระอเสขะ ท. เหล่านั้น) แก่เรา’ ดังนี้

เป็นผู้มีความสงสัยออกแล้ว ในปัญหา ว่า ‘อ.พระศาสดา ย่อมตรัสถาม ซึ่งปฏิปทาเป็นเหตุมา แห่งพระเสขะและพระอเสขะ ท. กะเรา’ ดังนี้ (ย่อมเป็น) แม้ก็จริง,

ถึงอย่างนั้น ก็ยังหวังอัธยาศัยของเราอยู่ว่า เราเมื่อกล่าวปฏิปทานี้ด้วยมุขไหน ๆ ในธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้น จึงจักอาจถือเอาอัธยาศัยของพระศาสดาได้

‘ขนฺธาทีสุ ปน / กตเรน นุ โข มุเขน / อิมํ ปฏิปทं กเถนฺโต / อหं / สตฺถุ อชฺฌาสยं / คณฺหิตุं สกฺขิสฺสามี’ติ / มม อชฺฌาสยं กงฺขติ;

ถึงอย่างนั้น (อ.สารีบุตร) ย่อมหวัง ซึ่งอัธยาศัย ของเรา ว่า ‘อ.เรา เมื่อกราบทูล ซึ่งปฏิปทา นี้ด้วยมุข ไหน หนอ แล (ในธรรม ท.) มีขันธ์เป็นต้น จักอาจ เพื่ออันถือเอา ซึ่งอัธยาศัย ของพระศาสดา’ ดังนี้;

สารีบุตรนั้นเมื่อเราไม่ให้นัย จักไม่อาจแก้ได้ เราจักให้นัยแก่เธอ

โส มยา / นเย อทินฺเน, / กเถตุํ น สกฺขิสฺสติ, / นยมสฺส ทสฺสามี”ติ

(อ.สารีบุตร) นั้น ครั้นเมื่อนัย อันเรา ไม่ให้แล้ว, จักไม่อาจ เพื่ออันกล่าว, (อ.เรา) จักให้ ซึ่งนัย (แก่สารีบุตร) นั้น” ดังนี้

เมื่อจะทรงแสดงนัยจึงตรัสว่า สารีบุตร เธอจงพิจารณาเห็นความเป็นจริงนี้

นยं ทสฺเสนฺโต / “ภูตมิทं สารีปุตฺต / สมนุปสฺสาหี”ติ อาห.

เมื่อทรงแสดง ซึ่งนัย ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนสารีบุตร (อ.เธอ) จงตามเห็นด้วยดี ซึ่งความเป็นจริงนี้” ดังนี้.

ได้ยินว่า พระองค์ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า สารีบุตรเมื่อถือเอาอัธยาศัยของเราแก้ จักแก้ด้วยสามารถแห่งขันธ์

เอวํ กิรสฺส อโหสิ / “สารีปุตฺโต / มม อชฺฌาสยं คเหตฺวา / กเถนฺโต / ขนฺธวเสน กเถสฺสตี”ติ.

ได้ยินว่า (อ.ความดำริ) อย่างนี้ ว่า “อ.สารีบุตร เมื่อ- ถือเอา- ซึ่งอัธยาศัย ของเรา -แล้ว -จึงกล่าว จักกล่าว ด้วยอำนาจแห่งขันธ์” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่พระศาสดา) พระองค์นั้น.

ปัญหานั้นปรากฏแก่พระเถระตั้งร้อยนัย พันนัย พร้อมกับการประทานนัย

เถรสฺส สห นยทาเนน / โส ปญฺโห / นยสเตน นยสหสฺเสน อุปฏฺฐาสิ.

อ.ปัญหา นั้น ปรากฏแล้ว แก่พระเถระ โดยร้อยแห่งนัย โดยพันแห่งนัย พร้อมด้วยการประทานซึ่งนัย.

ท่านตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทาน แก้ปัญหานั้นได้แล้ว

โส สตฺถารา / ทินฺนนเย ฐตฺวา / ตํ ปญฺหं กเถสิ.

(อ.พระเถระ) นั้น ดำรงอยู่แล้ว ในนัยอัน- อันพระศาสดา -ประทานแล้ว กราบทูลแล้ว ซึ่งปัญหานั้น.

ได้ยินว่า คนอื่นยกพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสีย ชื่อว่าสามารถเพื่อจะทันปัญญาของพระสารีบุตรเถระหามิได้

ฐเปตฺวา กิร / สมฺมาสมฺพุทฺธํ อญฺโญ / สารีปุตฺตตฺเถรสฺส ปญฺญํ / ปาปุณิตุ สมตฺโถ นาม นตฺถิ.

ได้ยินว่า (อ.บุคคล) อื่น เว้น ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า เป็นผู้สามารถ เพื่ออันถึง ซึ่งปัญญาของพระสารีบุตรผู้เถระ ย่อมไม่มี.

นัยว่า เหตุนั้นแล พระเถระจึงยืนตรงพระพักตร์พระศาสดาบันลือสีหนาทว่า

เตเนว กิร เถโร / สตฺถุ ปุรโต ฐตฺวา / สีหนาทํ นทิ

ได้ยินว่า เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว อ.พระเถระ ยืนอยู่แล้ว ในเบื้องพระพักตร์ ของพระศาสดา บันลือแล้ว บันลือเพียงดังสีหะ ว่า

พระเจ้าข้า เมื่อฝนตกแม้ตลอดกัปป์ทั้งสิ้น ข้าพระองค์ก็สามารถเพื่อจะนับแล้วยกขึ้นซึ่งคะแนนว่า หยาดทั้งหลายตกในมหาสมุทรเท่านี้หยาด ตกบนแผ่นดินเท่านี้หยาด บนภูเขาเท่านี้หยาด

“อหํ ภนฺเต / สกลกปฺปมฺปิ / เทเว วสฺสนฺเต, / ‘เอตฺตกานิ พินฺทูนิ / มหาสมุทฺเท ปติตานิ, / เอตฺตกานิ ภูมิยํ, / เอตฺตกานิ ปพฺพเต’ติ คเณตฺวา / ลกฺขํ อาโรเปตุ สมตฺโถ”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ครั้นเมื่อฝน ตกอยู่ แม้ตลอดกัปป์ทั้งสิ้น, เป็นผู้สามารถเพื่ออัน- นับ- ว่า ‘อ.หยาด ท. อันมีประมาณเท่านี้ ตกแล้ว ในมหาสมุทร, (อ.หยาด ท.) อันมีประมาณเท่านี้ (ตกแล้ว) บนแผ่นดิน, (อ.หยาด ท.) อันมีประมาณเท่านี้ (ตกแล้ว) บนภูเขา” ดังนี้ -แล้ว -จึงยกขึ้นซึ่งคะแนน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แม้พระศาสดาก็ตรัสกะท่านว่า สารีบุตร เราก็ทราบความที่เธอสามารถจะนับได้

สตฺถาปิ / นํ “ชานามิ เต สารีปุตฺต / คเณตุ สมตฺถภาวนฺ”ติ อาห.

แม้ อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนสารีบุตร (อ.เรา) ย่อมรู้ ซึ่งความที่- แห่งเธอ -เป็นผู้สามารถเพื่ออันนับ” ดังนี้ (กะพระสารีบุตรผู้เถระ) นั้น.

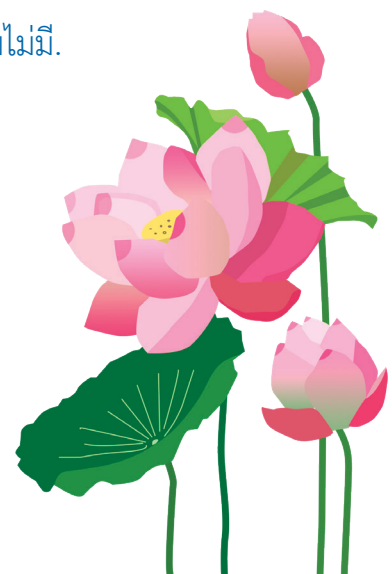
ชื่อว่าข้ออุปมาเปรียบด้วยปัญญาของท่านนั้นย่อมไม่มี

ตสฺส อายสฺมโต ปญฺญาย / อุปมา นาม นตฺถิ.

ชื่อ อ.ความเปรียบ ด้วยปัญญา (ของพระสารีบุตร) ผู้มีอายุ นั้น ย่อมไม่มี.

เหตุนั้นแล ท่านจึงกราบทูลว่า

> ทรายในแม่น้ำคงคาพึงสิ้นไป น้ำในห้วงน้ำใหญ่
> พึงสิ้นไป ดินในแผ่นดินพึงสิ้นไป การแก้ปัญหา
> ด้วยความรู้ของข้าพระองค์ย่อมไม่สิ้นไปด้วย
> คะแนน

เตเนวมาห

“คงฺคาย วาลุกา ขีเย อุทกํ ขีเย มหณฺณเว
มหิยา มตฺติกา ขีเย ลกฺเขน มม พุทฺธิยา”ติ.

เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (อ.พระสารีบุตรผู้เถระ นั้น) กราบทูลแล้ว ว่า

“อ.ทราย ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา พึงสิ้นไป อ.น้ำ ในห้วงน้ำใหญ่ พึงสิ้นไป อ.ดิน ในแผ่นดิน พึงสิ้นไป (ปญฺหานํ วิสฺสชฺชนํ อ.การแก้ ซึ่งปัญหา ท.) ด้วยความรู้ ของข้าพระองค์ (น ขียติ ย่อมไม่สิ้นไป) ด้วยคะแนน” ดังนี้.

มีคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า

อิทํ วุตฺตํ โหติ / *“สเจ หิ ฯเปฯ วิสฺสชฺชนํ ขียตี”ติ.*

(อ.อรรถรูป) นี้ ว่า *“สเจ หิ ฯเปฯ วิสฺสชฺชนํ ขียติ”* ดังนี้ เป็นคำอธิบาย- (อันพระสารีบุตรเถระ) -กล่าวแล้ว ย่อมเป็น.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้สมบูรณ์ด้วยความรู้ เป็นที่พึ่งของโลก ก็ถ้าว่าเมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหา ข้อ ๑ แล้ว

“สเจ หิ ภนฺเต / พุทฺธิสมฺปนฺน โลกนาถ, / มยา เอกสฺมึ ปญฺเห วิสฺสชฺชิเต,

“ข้าแต่พระโลกนาถ ผู้ทรงถึงพร้อมแล้วด้วยความรู้ ผู้เจริญ ก็ ถ้าว่า, ครั้นเมื่อปัญหา ข้อ ๑ อันข้าพระองค์ แก้แล้ว,

บุคคลพึงใส่ทรายเมล็ดหนึ่ง หรือหยาดน้ำหยาด ๑ หรือดินร่วนก้อน ๑

เอกํ วา วาลุกํ / เอกํ วา อุทกพินฺทุ / เอกํ วา ปํสุขณฺฑ ปกฺขิปิตฺวา,

(อ.บุคคล) ใส่เข้าแล้ว ซึ่งทราย เมล็ด ๑ หรือ หรือว่า ซึ่งหยาดแห่งน้ำ หยาด ๑ หรือว่า ซึ่งก้อนแห่งดินร่วน ก้อน ๑,

เมื่อข้าพระองค์แก้ปัญหาร้อย หรือพัน หรือแสนข้อ

ปญฺหานํ สเต วา / สหสฺเส วา / สตสหสฺเส วา วิสฺสชฺชิเต,

ครั้นเมื่อร้อย หรือ หรือว่า ครั้นเมื่อพัน หรือว่า ครั้นเมื่อแสน แห่งปัญหา ท. (อันข้าพระองค์) แก้แล้ว,

พึงใส่คะแนนทั้งหลายมีทรายเป็นต้น ทีละ ๑ ๆ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ในแม่น้ำคงคา

คงฺคาย วาลุกาทีสุ / เอเกกํ เอกมนฺเต ขิเปยฺย,

พึงใส่เข้า (ซึ่ง- ในคะแนน ท.) มีทรายเป็นต้น ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา หนา (-คะแนน) หนึ่ง ๆ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ไซร้,

คะแนนทั้งหลายมีทรายเป็นต้นในแม่น้ำคงคาเป็นต้นพึงถึงความสิ้นไปเร็วกว่า

ขิปฺปตรํ คงฺคาทีสุ วาลุกาทโย / ปริกฺขยํ คจฺเฉยฺยุ;

(อ.คะแนน ท.) มีทรายเป็นต้น (ในที่ ท.) มีแม่น้ำชื่อว่าคงคาเป็นต้น พึงถึง ซึ่งความสิ้นไปรอบพลันกว่า;

การแก้ปัญหาของข้าพระองค์ย่อมไม่สิ้นไป

น เตฺวว / มม ปญฺหานํ วิสฺสชฺชนํ ขียตี”ติ.

ส่วนว่า อ.การแก้ ซึ่งปัญหา ท. ของข้าพระองค์ ย่อมไม่สิ้นไปนั่นเทียว” *ดังนี้ เป็นคำอธิบาย-...*

ภิกษุแม้มีปัญญามากอย่างนี้ ก็ยังไม่เห็นเงื่อนต้นหรือเงื่อนปลาย แห่งปัญหาที่พระศาสดาตรัสถามแล้วในพุทธวิสัย

เอวํ มหาปญฺโญปิ ภิกฺขุ / พุทฺธวิสเย ปุฏฺฐปญฺหสฺส / อนฺตํ วา / โกฏิ วา อทิสฺวา

อ.ภิกษุ แม้ผู้มีปัญญามาก อย่างนี้ ไม่เห็นแล้ว ซึ่งเงื่อนต้น หรือ หรือว่า ซึ่งเงื่อนปลาย แห่งปัญหาอัน- (อันพระศาสดา) -ตรัสถามแล้ว ในพุทธวิสัย

ต่อตั้งอยู่ในนัยที่พระศาสดาประทานแล้วจึงแก้ปัญหาได้

สตฺถารา ทินฺนนเย ฐตฺวาว / ปญฺหํ วิสฺสชฺเชสิ.

ดำรงอยู่แล้วนั่นเทียว ในนัยอัน- อันพระศาสดา -ประทานแล้ว แก้แล้ว ซึ่งปัญหา.

ภิกษุทั้งหลายฟังดังนั้นแล้วสนทนากันว่า แม้ชนทั้งหมดอันพระศาสดาตรัสถามปัญหาใดไม่อาจแก้ได้ พระสารีบุตรเถระผู้เป็นธรรมเสนาบดี ผู้เดียวเท่านั้นแก้ปัญหานั้นได้

ตํ สุตฺวา ภิกฺขู / กถํ สมุฏฺฐาเปสุ / “ยํ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ / สพฺโพปิ ชโน / กเถตุํ นาสกฺขิ, / ตํ ธมฺมเสนาปติ สารีปุตฺตตฺเถโร / เอกโกว กเถสี”ติ.

อ.ภิกษุ ท. ฟังแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “อ.ชน แม้ทั้งปวง ผู้- (อันพระศาสดา) -ตรัสถามแล้ว ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันกราบทูล ซึ่งปัญหา ใด, อ.พระสารีบุตรผู้เถระ ผู้ธรรมเสนาบดี ผู้เดียวนั่นเทียว กราบทูลแล้ว (ซึ่งปัญหา) นั้น” ดังนี้ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว.

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำนั้นแล้ว ตรัสว่า สารีบุตรแก้ปัญหาที่มหาชนไม่สามารถจะแก้ได้ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนเธอก็แก้ได้แล้วเหมือนกัน ดังนี้แล้วทรงนำอดีตนิทานมา

สตฺถา ตํ กถํ สุตฺวา / “น อิทาเนว สารีปุตฺโต, / ยํ ปญฺหํ มหาชโน / วิสฺสชฺเชตุํ นาสกฺขิ, / ตํ วิสฺสชฺเชสิ; / ปุพฺเพปิ / เตน วิสฺสชฺชิโตเยวา”ติ วตฺวา / อตีตํ อาหริตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว นั้น ตรัสแล้ว ว่า “อ.สารีบุตร แก้แล้ว (ซึ่ง-), อ.มหาชน ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันแก้ ซึ่งปัญหา ใด, (-ปัญหา) นั้น ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, (อ.ปัญหา นั้น อันสารีบุตร) นั้น แก้แล้วนั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว

ตรัสชาดกนี้โดยพิสดารว่า

คนที่มาประชุมกันแล้วแม้ตั้งพันเป็น
กำหนด คนเหล่านั้นหาปัญญามิได้
พึงคร่ำครวญตั้ง ๑๐๐ ปี บุรุษผู้ใด
รู้ชัดซึ่งอรรถแห่งภาษิตได้ บุรุษผู้นั้น
ซึ่งเป็นผู้มีปัญญาคนเดียวเท่านั้น
ประเสริฐกว่า ดังนี้แล

“ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตํ อปณฺฑา,
เอโกว เสยฺโย ปุริโส สปณฺโฑ,
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถนฺ”ติ

อิมํ ชาตกํ / วิตฺถาเรน กเถสีติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งชาดก นี้ว่า

“แม้ อ.พันอื่น (มากกว่าพัน) (แห่งชน ท.) ผู้มาพร้อมกันแล้ว (มีอยู่), (อ.ชน ท.) เหล่านั้น ผู้มีปัญญาหามิได้ พึงคร่ำครวญ ตลอดร้อยแห่งปี, (อ.บุรุษ) ใด ย่อมรู้แจ้ง ซึ่งเนื้อความ (แห่งคำ) อันเป็นภาษิต, อ.บุรุษ (นั้น) ผู้เป็นไปกับด้วยปัญญา ผู้เดียวนั่นเทียว เป็นผู้ประเสริฐกว่า (ย่อมเป็น)” ดังนี้ โดยพิสดาร ดังนี้แล.

เรื่องยมกปาฏิหาริย์ จบ

ยมกปฺปาฏิหาริยวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งยมกปาฏิหาริย์ (จบแล้ว).

๓. เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตต์

๓. เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ.

๓. อ.เรื่องแห่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาทรงอาศัยพระนครพาราณสีประทับอยู่ที่โคนไม้ซึก ๗ ต้น ทรงปรารภพระยานาคชื่อเอรกปัตต์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ** เป็นต้น

กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา พาราณสึ อุปนิสฺสาย / สตฺตสิรีสรุกฺขมูเล วิหรนฺโต / เอรกปตฺตํ นาคราชํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อ- เสด็จเข้าไปอาศัย ซึ่งพระนครชื่อว่าพาราณสี -ประทับอยู่ ณ โคนแห่งต้นซึก ๗ ต้น ทรงปรารภ ซึ่งนาคราช ชื่อว่าเอรกปัตต์ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ** ดังนี้เป็นต้น.

อาบัติเล็กน้อยที่ไม่แสดงเสียย่อมให้โทษ

ทราบว่า ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าในกาลก่อน พระยานาคนั้นเป็นภิกษุหนุ่ม ขึ้นเรือไปในแม่น้ำคงคา

โส กิร ปุพฺเพ / กสฺสปพุทฺธสาสเน / ทหรภิกฺขุ หุตฺวา / คงฺคาย นาวํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺโต

ได้ยินว่า ในกาลก่อน (อ.นาคราช) นั้น เป็นภิกษุหนุ่ม ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เป็น ขึ้นไปแล้ว สู่เรือ ไปอยู่ ในแม่น้ำชื่อว่าคงคา

ยึดใบตะไคร้น้ำกอหนึ่ง เมื่อเรือแม้แล่นไปโดยเร็ว ก็ไม่ปล่อย

เอกสฺมึ เอรกคุมฺเพ / เอรกปตฺตํ คเหตฺวา, / นาวาย เวคสา คจฺฉมานายปิ, / น มุญฺจิ.

จับแล้ว ซึ่งใบของตะไคร้น้ำ ที่พุ่มแห่งตะไคร้น้ำ พุ่มหนึ่ง, ครั้นเมื่อเรือ แม้ไปอยู่ โดยเร็ว, ไม่ปล่อย
แล้ว.

ใบตะไคร้น้ำขาดไปแล้ว

เอรกปตฺตํ ฉิชฺชิตฺวา คตํ.

อ.ใบแห่งตะไคร้น้ำ ขาด ไปแล้ว.

ภิกษุหนุ่มนั้นไม่แสดงอาบัติด้วยคิดเสียว่า นี้เป็นโทษเพียงเล็กน้อย

โส / “อปฺปมตฺตกํ เอตนฺ”ติ / อาปตฺตึ อเทเสตฺวา

(อ.ภิกษุหนุ่ม) นั้น ไม่แสดงแล้ว ซึ่งอาบัติ (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.กรรม)นั่น เป็นกรรมมีประมาณน้อย (ย่อมเป็น)” ดังนี้

แม้ทำสมณธรรมในป่าสิ้น ๒ หมื่นปี ในกาลมรณภาพ เป็นประดุจใบตะไคร้น้ำผูกคอ แม้อยากจะแสดงอาบัติ

วีสติวสฺสสหสฺสานิ / อรญฺเญ สมณธมฺมํ กตฺวาปิ / มรณกาเล เอรกปตฺเตน / คีวายํ คหิโต วิย / อาปตฺตึ เทเสตุกาโมปิ

แม้กระทำแล้ว ซึ่งสมณธรรม ในป่า ตลอดพันแห่งปี ๒๐ ท. ผู้ราวกะว่า อันใบแห่งตะไคร้น้ำ รัดแล้ว ที่คอ แม้เป็นผู้ใคร่เพื่ออันแสดง ซึ่งอาบัติ (เป็น) ในกาลเป็นที่ตาย

เมื่อไม่เห็นภิกษุอื่น ก็เกิดความเดือดร้อนขึ้นว่า เรามีศีลไม่บริสุทธิ์

อญฺญํ ภิกฺขุ อปสฺสนฺโต / “อปริสุทฺธํ เม สีลนฺ”ติ / อุปฺปนฺนวิปฺปฏิสาโร

ไม่เห็นอยู่ ซึ่งภิกษุ รูปอื่น ผู้มีความเดือดร้อนอันเกิดขึ้นแล้ว ว่า “อ.ศีล ของเรา ไม่บริสุทธิ์แล้ว” ดังนี้

จุติจากอัตภาพนั้นแล้วบังเกิดเป็นพระยานาค มีร่างกายประมาณเท่าเรือโกลน

ตโต จวิตฺวา / เอกโทณิกนาวปฺปมาโณ / นาคราชา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นั้น เป็นนาคราช ตัวมีเรือโกลนลำหนึ่งเป็นประมาณ เป็น บังเกิดแล้ว.

เขาได้มีชื่อว่า เอรกปัตต์ นั่นแล

“เอรกปตฺโต”เตฺววสฺส นามํ อโหสิ.

(อ.คำ) ว่า “อ.เอรกปัตต์” ดังนี้นั่นเทียว เป็นชื่อ (ของนาคราช) นั้น ได้เป็นแล้ว.

ในขณะที่เกิดแล้วนั่นเอง พระยานาคนั้นแลดูอัตภาพแล้ว

โส นิพฺพตฺตกฺขเณเยว / อตฺตภาวํ โอโลเกตฺวา

(อ.นาคราช) นั้น แลดูแล้ว ซึ่งอัตภาพ ในขณะเป็นที่บังเกิดแล้วนั่นเทียว

ได้มีความเดือดร้อนว่า เราทำสมณธรรมตลอดกาลชื่อมีประมาณเท่านี้ เป็นผู้บังเกิดในที่มีกบเป็นอาหาร ในกำเนิดแห่งอเหตุกสัตว์

“เอตฺตกํ นาม กาลํ / สมณธมฺมํ กตฺวา / อเหตุกโยนิยํ / มณฺฑูกภกฺขฏฺฐาเน นิพฺพตฺโตมฺหี”ติ วิปฺปฏิสารี อโหสิ.

เป็นผู้มีความเดือดร้อน ว่า “(อ.เรา) กระทำแล้ว ซึ่งสมณธรรม ตลอดกาล ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้ เป็นผู้บังเกิดแล้ว ในที่มีกบเป็นภักษา ในกำเนิดแห่งสัตว์ผู้มีเหตุหามิได้ ย่อมเป็น” ดังนี้ ได้เป็นแล้ว.

ในกาลต่อมา เขาได้ธิดาคนหนึ่ง แผ่พังพานใหญ่บนหลังน้ำ ในท่ามกลางแม่น้ำคงคา วางธิดาไว้บนพังพานนั้น ให้ฟ้อนรำขับร้องแล้ว

โส อปรภาเค / เอกำ ธีตรำ ลภิตฺวา / มชฺเฌ คงฺคาย อุทกปิฏฺเฐ / มหนฺตำ ผณำ อุกฺขิปิตฺวา / ธีตรำ ตสฺมึ ฐเปตฺวา / นจฺจาเปตฺวา คายาเปสิ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก (อ.นาคราช) นั้น ได้แล้ว ซึ่งธิดา คนหนึ่ง ยกขึ้นแล้ว ซึ่งพังพาน อันใหญ่ บนหลังแห่งน้ำ ในท่ามกลาง แห่งแม่น้ำชื่อว่าคงคา วางไว้แล้ว ซึ่งธิดา (บนพังพาน) นั้น (ยังธิดา) ให้ฟ้อนแล้ว ให้ขับแล้ว.

พระยานาคออกอุบายเพื่อทราบการอุบัติแห่งพระพุทธเจ้า

ทราบว่า เขาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อพระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น เราจักได้ยินความที่พระพุทธเจ้านั้นบังเกิดขึ้นด้วยอุบายนี้แน่แท้ ผู้ใดนำเพลงขับแก้เพลงขับของเราได้ เราจักให้ธิดากับด้วยนาคพิภพอันใหญ่แก่ผู้นั้น

เอวำ กิรสฺส อโหสิ / “อทฺธา อหำ / อิมินา อุปาเยน, / พุทฺเธ อุปฺปนฺเน, / ตสฺส อุปฺปนฺนภาวำ สุณิสฺสามิ; / โย เม คีตสฺส / ปฏิคีตำ อาหรติ, / ตสฺส มหนฺเตน / นาควิภเวน สทฺธึ / ธีตรำ ทสฺสามี”ติ,

ได้ยินว่า (อ.ความคิด) อย่างนี้ ว่า “อ.เรา, ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติแล้ว, จักฟัง ซึ่งความที่- (แห่งพระพุทธเจ้า) พระองค์นั้น -เป็นผู้เสด็จอุบัติแล้ว ด้วยอุบาย นี้ แน่แท้, (อ.บุคคล) ใด ย่อมนำมา ซึ่งเพลงขับตอบ ต่อเพลงขับ ของเรา, (อ.เรา) จักให้ ซึ่งธิดา กับ ด้วยโภคะอันสัตว์พึงเสวยแห่งนาคอันใหญ่ (แก่บุคคล) นั้น” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่นาคราช) นั้น,

วางธิดานั้นไว้บนพังพานในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน

อนุวฑฺฒมาสำ / อุโปสถทิวเส / ตำ ธีตรำ / ผเณ ฐเปสิ.

(อ.นาคราช นั้น) วางไว้แล้ว ซึ่งธิดา นั้น บนพังพาน ในวันแห่งอุโบสถ ในทุก ๆ กึ่งแห่งเดือน[๑].

ธิดานั้นยืนฟ้อนอยู่บนพังพานนั้นขับเพลงขับนี้ว่า

ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่าชื่อว่าพระราชา อย่างไรเล่า
พระราชาชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร อย่างไรเล่าชื่อว่า
ปราศจากธุลี อย่างไรท่านจึงเรียกว่า คนพาล

สา ตตฺถ จิตา นจฺจนฺตี

“กึสุ อธิปตี ราชา กึสุ ราชา รชสฺสิโร,
กถำสุ วิรโช โหติ, กถำ ‘พาโล’ติ วุจฺจตี”ติ

อิมำ คีตำ คายติ.

---

[๑] **อนุวฑฺฒมาสำ** ในทุก ๆ กึ่งแห่งเดือน, ตลอดทุก ๆ กึ่งแห่งเดือน. มาสสฺส อฑฺฒำ **อฑฺฒมาสำ**. กึ่งแห่งเดือน ชื่อว่า อฑฺฒมาส (มาส + อฑฺฒ, อมาทิปรตัปปุริสสมาส, สลับบทหน้าและบทหลัง), อฑฺฒมาสำ อฑฺฒมาสำ อนุ **อนุวฑฺฒมาสำ**. ในปี ๆ ชื่อว่า อนุวฑฺฒมาส (อนุ = วิจฺฉา [กล่าวซ้ำ] + อฑฺฒมาส, อุปสัคคปุพพกอัพยยีภาวสมาส)

(อ.นางนาคมาณวิกา) นั้น ผู้ยืนอยู่แล้ว (บนพังพาน) นั้น ฟ้อนอยู่ ย่อมขับ ซึ่งเพลงขับ นี้ ว่า

“อ.บุคคลผู้เป็นใหญ่ อะไรสิ ชื่อว่าเป็นพระราชา (ย่อมเป็น), อ พระราชา ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร (ย่อมเป็น) อย่างไรสิ, (อ.พระราชา นั้น) ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีไปปราศแล้ว ย่อมเป็น อย่างไรสิ, (อ.พระราชา อันบัณฑิต) ย่อมเรียก ว่า ‘เป็นคนพาล’ ดังนี้ อย่างไร” ดังนี้.

ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้นพากันมาด้วยหวังว่า เราจักรับเอานางนาคมาณวิกา ทำเพลงขับแก้แล้วขับไป โดยกำลังปัญญาของตน ๆ

สกลชมฺพุทีปวาสิโน / “นาคมาณวิกํ คณฺหิสฺสามา”ติ / อาคนฺตฺวา / อตฺตโน อตฺตโน ปญฺญาพเลน / ปฏิคีตํ กตฺวา คายนฺติ.

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้นโดยปกติ มาแล้ว (ด้วยความหวัง) ว่า “(อ.เรา ท.) จักรับเอาซึ่งนางนาคมาณวิกา” ดังนี้ กระทำแล้ว ซึ่งเพลงขับตอบ ย่อมขับ ด้วยกำลังแห่งปัญญา ของตน ๆ.

นางย่อมห้ามเพลงขับตอบนั้น

สา ตํ ปฏิกฺขิปติ.

(อ.นางนาคมาณวิกา) นั้น ย่อมคัดค้าน (ซึ่งเพลงขับตอบ) นั้น.

เมื่อนางยืนอยู่บนพังพานทุกกึ่งเดือนขับเพลงอยู่อย่างนี้เท่านั้น พุทธันดรหนึ่งล่วงไปแล้ว

ตสฺสา อนฺวฑฺฒมาสํ / ผเณ ฐตฺวา / เอวํ คายนฺติยาว, / เอกํ พุทฺธนฺตรํ วีติวตฺตํ.

(เมื่อนางนาคมาณวิกา) นั้น ยืนอยู่แล้ว บนพังพาน ขับอยู่นั่นเทียว อย่างนี้ ในทุก ๆ กึ่งแห่งเดือน, อ.พุทธันดร หนึ่ง เป็นไปล่วงวิเศษแล้ว.

พระศาสดาทรงผูกเพลงขับแก้

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก วันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูโลก

อถ สตฺถา / โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา / เอกทิวสํ ปจฺจูสกาเล / โลกํ โวโลเกนฺโต

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา เสด็จอุบัติแล้ว ในโลก ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ในกาลเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งมืด ในวันหนึ่ง

ทำเอรกปัตตนาคราชให้เป็นต้น ทรงเห็นมาณพชื่ออุตตระ ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์

เอรกปตฺตํ อาทึ กตฺวา / อุตฺตรมาณวนฺนาม / อตฺตโน ญาณชาลสฺส / อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา

ทรงเห็นแล้ว ซึ่ง มาณพชื่อว่าอุตตระ กระทำ ซึ่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ ให้เป็นต้น ผู้เข้าไปแล้ว ในภายใน แห่งข่ายคือพระญาณ ของพระองค์

ทรงใคร่ครวญดูว่า จักมีเหตุอะไร

“กินฺนุ โข ภวิสฺสตี”ติ อาวชฺชนฺโต

ทรงรำพึงอยู่ ว่า “(อ.เหตุ) อะไร หนอ แล จักมี” ดังนี้

ได้ทรงเห็นแล้วว่า วันนี้เป็นวันที่เอรกปัตตนาคราชทำธิดาไว้บนพังพานแล้วให้ฟ้อน

“อชฺช เอรกปตฺตสฺส ฯเปฯ ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตี”ติ อทฺทส.

“อชฺช เอรกปตฺตสฺส / ธีตรํ ผเณ กตฺวา / นจฺจาปนทิวโส,

ได้ทรงเห็นแล้ว ว่า “อ.วันนี้ เป็นวันเป็นที่- กระทำ- ซึ่งธิดา บนพังพาน -แล้ว -จึงให้ฟ้อน แห่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ (ย่อมเป็น),

อุตตรมาณพนี้เรียนเอาเพลงขับแก้ที่เราให้แล้วจักเป็นโสดาบัน เรียนเอาเพลงขับนั้นไปสู่สำนักของนาคราช

อยํ อุตฺตรมาณโว / มยา ทินฺนํ / ปฏิคีตํ คณฺหนฺโต / โสตาปนฺโน หุตฺวา / ตํ อาทาย / นาคราชสฺส สนฺติกํ คมิสฺสติ,

อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ นี้ เรียนเอาอยู่ ซึ่งเพลงขับตอบ อัน- อันเรา -ให้แล้ว เป็นโสดาบัน เป็นเรียนเอาแล้ว (ซึ่งเพลงขับตอบ) นั้น จักไป สู่สำนัก ของนาคราช,

นาคราชนั้นฟังเพลงขับแก้นั้นแล้วทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้ว จักมาสู่สำนักของเรา

โส ตํ สุตฺวา / ‘พุทฺโธ อุปฺปนฺโน’ติ ญตฺวา / มม สนฺติกํ อาคมิสฺสติ,

(อ.นาคราช) นั้น ฟังแล้ว (ซึ่งเพลงขับตอบ) นั้น รู้แล้ว ว่า ‘อ.พระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติแล้ว’ ดังนี้ จักมา สู่สำนัก ของเรา,

เมื่อนาคราชนั้นมาแล้ว เราจักกล่าวคาถาในสมาคมอันใหญ่

อหํ, ตสฺมึ อาคเต, / มหาสมาคเม คาถํ กเถสฺสามิ,

อ.เรา, (ครั้นเมื่อนาคราช) นั้น มาแล้ว, จักกล่าว ซึ่งคาถา ในสมาคมใหญ่,

ในกาลจบคาถา สัตว์ประมาณ ๘ หมื่น ๔ พัน จักตรัสรู้ธรรม

คาถาวสาเน / จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ / ธมฺมาภิสมโย ภวิสฺสตี”ติ อทฺทส.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งคาถา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม จักมี แก่พันแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๘๔” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จไปในที่นั้นแล้ว ประทับนั่ง ณ โคนต้นซึกต้นหนึ่ง บรรดาต้นซึก ๗ ต้นที่มีอยู่ในที่ไม่ไกลแต่เมืองพาราณสี

โส ตตฺถ คนฺตฺวา, / พาราณสิโต อวิทูเร / สตฺต สิรีสรุกฺขา อตฺถิ, / เตสุ เอกสฺส มูเล นิสีทิ.

(อ.พระศาสดา) พระองค์นั้น เสด็จไปแล้ว (ในที่) นั้น ประทับนั่งแล้ว ที่โคน (แห่ง- ใน-, อ.ต้นซึก ท. ๗ มีอยู่ ในที่อันไม่ไกล จากพระนครชื่อว่าพาราณสี, (-ต้นซึก ท. ๗) เหล่านั้นหนา (-ต้นซึก) ต้นหนึ่ง[๑].

---

[๑] อีกนัยหนึ่ง แปลว่า (อ.พระศาสดา) พระองค์นั้น เสด็จไปแล้ว (ในที่) นั้น -, อ.ต้นซึก ท. ๗ มีอยู่ ในที่อันไม่ไกล จากพระนครชื่อว่าพาราณสี, - ประทับนั่งแล้ว ที่โคน (ในต้นซึก ท. ๗) เหล่านั้นหนา (แห่งต้นซึก) ต้นหนึ่ง.

ชาวชมพูทวีปพาเอาเพลงขับแก้เพลงขับไปประชุมกันแล้ว

ชมฺพุทีปวาสิโน / คีตปฺปฏิคีตํ อาทาย สนฺนิปตึสุ.

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในชมพูทวีปโดยปกติ เรียนเอาแล้ว ซึ่งเพลงขับตอบต่อเพลงขับ ประชุมกันแล้ว.

พระศาสดาทรงทอดพระเนตรเห็นอุตตรมาณพกำลังไปในที่ไม่ไกล จึงตรัสว่า อุตตระ

สตฺถา อวิทูเร / คจฺฉนฺตํ อุตฺตรมาณวํ ทิสฺวา / “อุตฺตรา”ติ อาห.

อ.พระศาสดา ทรงเห็นแล้ว ซึ่งมาณพชื่อว่าอุตตระ ผู้ไปอยู่ ในที่อันไม่ไกล ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอุตตระ” ดังนี้.

อุตตรมาณพทูลถามว่า อะไร พระเจ้าข้า

“กึ ภนฺเต”ติ.

(อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.อะไร” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เธอจงมานี่ก่อน

“อิโต ตาว เอหี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จงมา (โดยข้าง) นี้ ก่อน” ดังนี้.

ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะอุตตรมาณพนั้น ผู้มาถวายบังคมนั่งลงแล้วว่า เธอจะไปไหน

อถ นํ อาคนฺตฺวา / วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ อาห / “กหํ คจฺฉสี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เธอ) จะไป (ณ ที่) ไหน” ดังนี้ (กะมาณพชื่อว่าอุตตระ) นั้น ผู้- มาแล้ว จึงถวายบังคมแล้ว -จึงนั่งแล้ว.

อุตตรมาณพกราบทูลว่า จะไปยังที่ที่ธิดาของเอรกปัตตนาคราชขับเพลง

“เอรกปตฺตสฺส ธีตุ คายนฏฺฐานนฺ”ติ.

(อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ กราบทูลแล้ว) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ จะไป) สู่ที่เป็นที่ขับ แห่งธิดา ของนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็เธอรู้เพลงขับแก้เพลงขับหรือ

“ชานาสิ ปน คีตปฺปฏิคีตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ (อ.เธอ) ย่อมรู้ ซึ่งเพลงขับตอบต่อเพลงขับ หรือ” ดังนี้.

อุตตรมาณพกราบทูลว่า ข้าพระองค์ทราบ พระเจ้าข้า

“ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) ย่อมรู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เธอจงกล่าวเพลงขับแก้นั้นดูก่อน

“วเทหิ ตาว นนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เธอ) จงกล่าว (ซึ่งเพลงขับตอบต่อเพลงขับ) นั้น ก่อน” ดังนี้.

ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาผู้กล่าวตามธรรมดาความรู้ของตนเท่านั้นว่า แน่อุตตระ นั่นไม่ใช่เพลงขับแก้ เราจักให้เพลงขับแก้แก่เธอ เธอจักเรียนเพลงขับแก้นั้นแล้วจึงไป

อถ นำ / อตฺตโน ชานนนิยาเมเนว วทนฺตำ / “น อุตฺตร / เอตำ ปฏิคีตำ, / อหำ เต ปฏิคีตำ ทสฺสามิ, / ตำ อาทาย คมิสฺสสี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุตตระ (อ.เพลงขับ) นั่น เป็นเพลงขับตอบ (ย่อมเป็น) หามิได้, อ.เรา จักให้ ซึ่งเพลงขับตอบ แก่เธอ, (อ.เธอ) เรียนเอาแล้ว (ซึ่งเพลงขับตอบ) นั้น จักไป” ดังนี้ (กะมาณพชื่อว่าอุตตระ) นั้น ผู้กราบทูลอยู่ โดยทำนองแห่งความรู้นั่นเทียว ของตน.

อุตตรมาณพกราบทูลว่า ดีละ พระเจ้าข้า

“สาธุ ภนฺเต”ติ.

(อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ดีละ” ดังนี้.

อุตตรมาณพเรียนเพลงแก้จากพระศาสดา

ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า อุตตระ ในกาลที่นางนาคมาณวิกาขับเพลง เธอพึงขับเพลงแก้นี้ว่า

ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา พระราชา
ผู้กำหนัดอยู่ชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร ผู้ไม่กำหนัดอยู่
ชื่อว่าปราศจากธุลี ผู้กำหนัดอยู่ท่านเรียกว่าคนพาล

อถ นำ สตฺถา / “อุตฺตร ตฺวำ / นาคมาณวิกาย คีตกาเล

‘ฉทฺวาราธิปตี ราชา รชมาโน รชสฺสิโร
อรชำ วิรโช โหติ รชำ พาโลติ วุจฺจตี’ติ

อิมำ ปฏิคีตำ / คาเยยฺยาสี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอุตตระ อ.เธอ พึงขับ ซึ่งเพลงขับตอบ นี้ ว่า

‘(อ.บุคคล) ผู้เป็นใหญ่แห่งทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา (ย่อมเป็น), (อ.พระราชา) ผู้กำหนัดอยู่ (ในอารมณ์ ท. มีรูปารมณ์เป็นต้น) ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร (ย่อมเป็น), (อ.พระราชา) ผู้ไม่กำหนัดอยู่ (ในอารมณ์ ท. เหล่านั้น) ชื่อว่าเป็นผู้มีธุลีไปปราศแล้ว (ย่อมเป็น), (อ.พระราชา) ผู้กำหนัดอยู่ (ในอารมณ์ ท. เหล่านั้น) (อันบัณฑิต) ย่อมเรียก ว่า เป็นคนพาล ดังนี้ ดังนี้’
ในกาลเป็นที่ขับแล้ว แห่งนางนาคมาณวิกา” ดังนี้ (กะมาณพชื่อว่าอุตตระ) นั้น.

ก็เพลงขับของนางนาคมาณวิกามีอธิบายว่า

นาคมาณวิกาย หิ / คีตสฺส อตฺโถ

ก็ อ.เนื้อความ แห่งเพลงขับ ของนางนาคมาณวิกา ว่า

บาทคาถาว่า **กึสุ อธิปตี ราชา** ความว่า ผู้เป็นใหญ่อย่างไรเล่าจึงชื่อว่าพระราชา

กึสุ อธิปตี ราชาติ ฯเปฯ วิรโช นาม โหตีติ.

กึสุ อธิปตี ราชาติ / กึสุ อธิปติ / ราชา นาม โหติ.

(อ.อรรถ ว่า อ.บุคคล) ผู้เป็นใหญ่ อะไรสิ ชื่อว่า เป็นพระราชา ย่อมเป็น (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **กึสุ อธิปตี ราชา** ดังนี้.

บาทคาถาว่า **กึสุ ราชา รชสฺสิโร** ความว่า อย่างไรพระราชาย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร

กึสุ ราชา รชสฺสิโรติ / กถํ ปน ราชา / รชสฺสิโร นาม โหติ.

(อ.อรรถ ว่า) ก็ อ.พระราชา ชื่อว่า เป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร ย่อมเป็น อย่างไร (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **กึสุ ราชา รชสฺสิโร** ดังนี้.

บทว่า **กถํ สุ** ความว่า อย่างไรกันเอ่ย พระราชานั้นเป็นผู้ชื่อว่าปราศจากธุลี

กถํ สูติ / กถํ นุ โข / โส ราชา / วิรโช นาม โหตีติ.

(อ.อรรถ) ว่า อ.พระราชา นั้น ชื่อว่า เป็นผู้มีธุลีไปปราศแล้ว ย่อมเป็น อย่างไร หนอ แล ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **กถํ สุ** ดังนี้เป็นต้น (ดังนี้ อันบัณฑิต พึงทราบ).

ส่วนเพลงขับแก้มีอธิบายว่า

ปฏิคีตสฺส ปนตฺโถ

ส่วนว่า อ.เนื้อความ แห่งเพลงขับตอบ ว่า

บาทคาถาว่า **ฉทฺวาราธิปตี ราชา** ความว่า ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่แห่งทวาร ๖ อันอารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปเป็นต้นครอบงำไม่ได้แม้ในทวารหนึ่ง ผู้นี้ชื่อว่าเป็นพระราชา

ฉทฺวาราธิปตี ราชาติ โย ฯเปฯ ‘พาโล’ติ วุจฺจติ.

ฉทฺวาราธิปตี ราชาติ / โย ฉนฺนํ ทฺวารานํ อธิปติ / เอกทฺวาเรปิ / รูปาทีหิ อนภิภูโต, / อยํ ราชา นาม.

(อ.อรรถ ว่า อ.บุคคล) ใด เป็นผู้เป็นใหญ่ แห่งทวาร ท. ๖ คือว่า เป็นผู้- (อันอารมณ์ ท.) มีรูปารมณ์เป็นต้น -ไม่ครอบงำแล้ว แม้ในทวารหนึ่ง ย่อมเป็น, (อ.บุคคล) นี้ ชื่อว่า เป็นพระราชา (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ฉทฺวาราธิปตี ราชา** ดังนี้.

บาทคาถาว่า **รชมาโน รชสฺสิโร** ความว่า ก็พระราชาใดกำหนัดอยู่ในอารมณ์เหล่านั้น พระราชาผู้กำหนัดอยู่นั้น ชื่อว่ามีธุลีบนพระเศียร

รชมาโน รชสฺสิโรติ / โย ปน / เตสุ อารมฺมเณสุ รชติ, / โส รชมาโน / รชสฺสิโร นาม.

(อ.อรรถ ว่า) ส่วนว่า (อ.พระราชา) ใด ย่อมกำหนัด ในอารมณ์ ท. เหล่านั้น, (อ.พระราชา) นั้น ผู้กำหนัดอยู่ (ในอารมณ์ ท. เหล่านั้น) ชื่อว่า เป็นผู้มีธุลีบนพระเศียร (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **รชมาโน รชสฺสิโร** ดังนี้.

บทว่า **อรชํ** ความว่า ส่วนพระราชาผู้ไม่กำหนัดอยู่ ชื่อว่าเป็นผู้ปราศจากธุลี

อรชนฺติ / อรชมาโน ปน / วิรโช นาม โหติ.

(อ.อรรถ ว่า) ส่วนว่า (อ.พระราชา) ผู้ไม่กำหนัดอยู่ ชื่อว่า เป็นผู้มีธุลีไปปราศแล้ว (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อรชํ** ดังนี้.

บทว่า **รชํ** ความว่า พระราชาผู้กำหนัดอยู่ท่านเรียกว่า เป็นพาล

รชนฺติ / รชมาโน / 'พาโล'ติ วุจฺจติ.

(อ.อรรถว่า อ.พระราชา) ผู้กำหนัดอยู่ (อันบัณฑิต) ย่อมเรียก ว่า 'เป็นคนพาล' ดังนี้ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **รชํ** ดังนี้ (ดังนี้ อันบัณฑิต พึงทราบ).

พระศาสดาครั้นประทานเพลงขับแก้แก่อุตตรมาณพนั้นอย่างนี้แล้ว

เอวมสฺส / สตฺถา ปฏิคีตํ ทตฺวา

อ.พระศาสดา ครั้นทรงประทานแล้ว ซึ่งเพลงขับตอบ (แก่มาณพชื่อว่าอุตตระ) นั้น อย่างนี้

ตรัสว่า อุตตระ เมื่อเธอขับเพลงขับนี้ (นาง) จักขับเพลงขับแก้เพลงขับของเธอนี้ว่า

"อุตฺตร ตยา ฯเปฯ 'โยคกฺเขมี'ติ วุจฺจตี"ติ อาห.

"อุตฺตร / ตยา อิมสฺมึ คีเต คายิเต, / อิมสฺส เต คีตสฺส / อิมํ ปฏิคีตํ คายิสฺสติ

"ดูก่อนอุตตระ ครั้นเมื่อเพลงขับ นี้ อันท่าน ขับแล้ว, (อ.นาคมาณวิกา นั้น) จักขับ ซึ่งเพลงขับตอบ นี้ ต่อเพลงขับ นี้ ของท่าน ว่า

คนพาลอันอะไรเอ่ยย่อมพัดไป บัณฑิตย่อมบรรเทา
อย่างไร อย่างไรจึงเป็นผู้มีความเกษมจากโยคะ ท่าน
ผู้อันเราถามแล้ว โปรดบอกข้อนั้นแก่เรา

'เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล, กถํ นุทติ ปณฺฑิโต,
โยคกฺเขมี กถํ โหติ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต'ติ,

'อ.คนพาล อันอะไรสิ ย่อมพัดพาไป, อ.บัณฑิต ย่อมบรรเทาได้ อย่างไร, (อ.บุคคล) เป็นผู้มีความเกษมจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ ย่อมเป็น อย่างไร, (อ.ท่าน) ผู้- อันเรา -ถามแล้ว จงบอก (ซึ่งเนื้อความ) นั้น แก่เรา' ดังนี้,

ทีนั้น ท่านพึงขับเพลงขับแก้นี้แก่นางว่า

คนพาลอันห้วงน้ำ (คือกามโอฆะเป็นต้น) ย่อมพัดไป
บัณฑิตย่อมบรรเทา (โอฆะนั้น) เสียด้วยความเพียร
บัณฑิตผู้ไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวง ท่านเรียกว่า
ผู้มีความเกษมจากโยคะ

อถสฺสา ตฺวํ / อิมํ ปฏิคีตํ คาเยยฺยาสิ

‘โอเฆน วุยฺหตี พาโล, โยคา นุทติ ปณฺฑิโต,

สพฺพโยควิสํยุตฺโต ‘โยคกฺเขมี’ติ วุจฺจตี”ติ อาห.

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่) อ.เธอ พึงขับ ซึ่งเพลงขับตอบ นี้ (แก่นางนาคมาณวิกา) นั้น ว่า

‘อ.คนพาล อันกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ ย่อมพัดพาไป, อ.บัณฑิต ย่อมบรรเทาได้ ด้วยความเพียรเป็นเครื่องประกอบ, (อ.บัณฑิต นั้น) ผู้พรากแล้วจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบทั้งปวง (อันบัณฑิต) ย่อมเรียกว่า ‘เป็นผู้มีความเกษมจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ’ ดังนี้” ดังนี้.

เพลงขับแก้นั้นมีเนื้อความว่า คนพาลอันโอฆะ (กิเลสดุจห้วงน้ำ) ๔ อย่าง มีโอฆะคือกามเป็นต้น ย่อมพัดไป

ตสฺสตฺโถ “กาโมฆาทินา ฯเปฯ โยคกฺเขมี นาม วุจฺจตีติ.

ตสฺสตฺโถ / “กาโมฆาทินา / จตุพฺพิเธน โอเฆน / พาโล วุยฺหติ,

อ.เนื้อความ (แห่งเพลงขับตอบ) นั้น ว่า “อ.คนพาล อันกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ อันมีอย่าง ๔ อันมีกิเลสเพียงดังห้วงน้ำคือกามเป็นต้น ย่อมพัดพาไป,

บัณฑิตย่อมบรรเทาโอฆะนั้นด้วยความเพียร กล่าวคือสัมมัปปธาน (ความเพียรอันตั้งไว้ชอบ)

ตํ โอฆํ ปณฺฑิโต / สมฺมปฺปธานสงฺขาเตน / โยเคน นุทติ.

อ.บัณฑิต ย่อมบรรเทา ซึ่งกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ นั้น ด้วยความเพียรเป็นเครื่องประกอบ อันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความเพียรเป็นเครื่องตั้งไว้โดยชอบ.

บัณฑิตนั้นไม่ประกอบด้วยโยคะทั้งปวงมีโยคะคือกามเป็นต้น ท่านเรียกชื่อว่าผู้มีความเกษมจากโยคะ

โส สพฺเพหิ / กามโยคาทีหิ วิสํยุตฺโต / โยคกฺเขมี นาม วุจฺจตี”ติ.

(อ.บัณฑิต) นั้น ผู้พรากแล้ว (จากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ ท.) อันมีกิเลสเป็นเครื่องประกอบคือกามเป็นต้น ทั้งปวง (อันบัณฑิต) ย่อมเรียก ให้ชื่อว่า เป็นผู้มีความเกษมจากกิเลสเป็นเครื่องประกอบ” ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

อุตตรมาณพ เมื่อกำลังเรียนเพลงขับแก้นี้เทียว ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล

อุตฺตโร / อิมํ ปฏิคีตํ คณฺหนฺโตว / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ เรียนเอาอยู่นั่นเทียว ซึ่งเพลงขับตอบ นี้ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เขาเป็นโสดาบันเรียนเอาคาถานั้นไปแล้ว

โส โสตาปนฺโน หุตฺวา / ตํ คาถํ อาทาย คนฺตฺวา

(อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ) นั้น เป็นโสดาบัน เป็น เรียนเอาแล้ว ซึ่งคาถา นั้น ไปแล้ว

กล่าวว่า ผู้เจริญ ฉันนำเพลงขับแก้เพลงขับมาแล้ว พวกท่านจงให้โอกาสแก่ฉัน

“อมฺโภ / มยา คีตปฺปฏิคีตํ อาหฏ์, / โอกาสํ เม เทถา”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ อ.เพลงขับตอบต่อเพลงขับ อันข้าพเจ้า นำมาแล้ว, (อ.ท่าน ท.) ขอจงให้ ซึ่งโอกาส แก่ข้าพเจ้า” ดังนี้

ได้คุกเข่าไปในท่ามกลางมหาชนที่ยืนยัดเยียดกันอยู่แล้ว

นิรนฺตรํ ฐิตสฺส / มหาชนสฺส มชฺเฌ / ชนฺนุนาว อกฺกมนฺโต อคมาสิ.

ได้คลานไปอยู่แล้ว ด้วยเข่านั่นเทียว ในท่ามกลาง แห่งมหาชน ผู้ยืนอยู่แล้ว ตลอดที่อันมีระหว่างออกแล้ว.

นางนาคมาณวิกายืนฟ้อนอยู่บนพังพานของบิดา พลางขับเพลงขับว่า ผู้เป็นใหญ่ อย่างไรเล่าชื่อว่าเป็นพระราชา เป็นต้น

นาคมาณวิกา / ปิตุ ผเณ ฐตฺวา / นจฺจมานา / “กึ สุ อธิปตี ราชา”ติ / คีตํ คายิ.

อ.นางนาคมาณวิกา ยืน ฟ้อนอยู่ บนพังพาน ของบิดา ขับแล้ว ซึ่งเพลงขับ ว่า “(อ.บุคคล) ผู้เป็นใหญ่ อะไรสิ ชื่อว่าเป็นพระราชา (ย่อมเป็น)” ดังนี้เป็นต้น.

อุตตรมาณพขับเพลงแก้ว่า ผู้เป็นใหญ่ในทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา เป็นอาทิ

อุตฺตโร / “ฉทฺวาราธิปตี ราชา”ติ / ปฏิคีตํ คายิ.

อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ ขับแล้ว ซึ่งเพลงขับตอบ ว่า “(อ.บุคคล) ผู้เป็นใหญ่แห่งทวาร ๖ ชื่อว่าเป็นพระราชา (ย่อมเป็น) ดังนี้เป็นต้น.

นางนาคมาณวิกาขับเพลงโต้แก่อุตตรมาณพนั้นอีกว่า คนพาลอันอะไรเอ่ยย่อมพัดไป เป็นต้น

ปุน นาคมาณวิกา / “เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล”ติ / ตสฺส ปฏิคีตํ คายิ.

อ.นางนาคมาณวิกา ขับแล้ว ซึ่งเพลงขับตอบ ว่า “อ.คนพาล อันอะไรสิ ย่อมพัดพาไป” ดังนี้เป็นต้น (แก่มาณพชื่อว่าอุตตระ) นั้น อีก.

ทีนั้น อุตตรมาณพเมื่อจะขับเพลงแก้แก่นางจึงกล่าวคาถานี้ว่า คนพาลอันห้วงน้ำย่อมพัดไป ดังนี้เป็นต้น

อถสฺสา / ปฏิคีตํ คายนฺโต อุตฺตโร / “โอเฆน วุยฺหตี พาโล”ติ / อิมํ คาถมาห.

ครั้งนั้น อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ ผู้เมื่อขับ ซึ่งเพลงขับตอบ (แก่นางนาคมาณวิกา) นั้น กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา นี้ ว่า “อ.คนพาล อันกิเลสเพียงดังห้วงน้ำ ย่อมพัดพาไป” ดังนี้เป็นต้น.

นาคราชทราบว่าพระพุทธเจ้าอุบัติแล้ว

นาคราชฟังคาถานั้นแล้วทราบความที่พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น

นาคราชา / ตํ สุตฺวาว / พุทฺธสฺส อุปฺปนฺนภาวํ ญตฺวา

อ.นาคราช ฟังแล้วนั่นเทียว (ซึ่งคาถา) นั้น รู้แล้ว ซึ่งความที่- แห่งพระพุทธเจ้า -เป็นผู้เสด็จอุบัติแล้ว

ดีใจว่า เราไม่เคยฟังชื่อบทเห็นปานนี้ตลอดพุทธันดรหนึ่ง ผู้เจริญ พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นในโลกแล้วหนอ จึงเอาหางฟาดน้ำ

“มยา เอกํ พุทฺธนฺตรํ / เอวรูปํ ปทนฺนาม / น สุตปุพฺพํ, / อุปฺปนฺโน วต โภ โลเก พุทฺโธ”ติ / ตุฏฺฐมานโส / นงฺคุฏฺเฐน อุทกํ ปหริ.

ผู้มีใจอันยินดีแล้ว ว่า “ชื่อ อ.บท อันมีอย่างนี้เป็นรูป เป็นบท- อันเรา -ไม่ฟังแล้วในกาลก่อน ตลอดพุทธันดร หนึ่ง (ย่อมเป็น), ดูก่อนท่านผู้เจริญ อ.พระพุทธเจ้า เสด็จอุบัติแล้ว ในโลก หนอ” ดังนี้ ฟาดแล้ว ซึ่งน้ำ ด้วยหาง.

คลื่นใหญ่เกิดแล้ว

มหาวีจิโย อุฏฺฐหึสุ.

อ.คลื่นใหญ่ ท. ตั้งขึ้นแล้ว.

ฝั่งทั้ง ๒ พังลงแล้ว

อุโภ ตีรานิ ภิชฺชึสุ.

อ.ฝั่ง ท. ทั้ง ๒ แตกแล้ว.

พวกมนุษย์ในที่ประมาณอุสภะหนึ่ง แต่ฝั่งข้างนี้และฝั่งข้างโน้น จมลงไปในน้ำ

อิโต จิโต จ / อุสภมตฺเต ฐาเน / มนุสฺสา อุทเก นิมุชฺชึสุ.

อ.มนุษย์ ท. ในที่ อันมีอุสภะเป็นประมาณ (โดยข้าง) นี้ ด้วย (โดยข้าง) นี้ ด้วย จมลงแล้ว ในน้ำ.

นาคราชนั้นยกมหาชนมีประมาณเท่านั้นวางไว้บนพังพานแล้วตั้งไว้บนบก

โส เอตฺตกํ มหาชนํ / ผเณ ฐเปตฺวา / อุกฺขิปิตฺวา / ถเล ปติฏฺฐเปสิ.

(อ.นาคราช) นั้น วางไว้แล้ว ซึ่งมหาชน ผู้มีประมาณเท่านี้ บนพังพาน ยกขึ้นแล้ว วางไว้เฉพาะแล้ว บนบก.

นาคราชนั้นเข้าไปหาอุตตรมาณพแล้วถามว่า แน่ะนาย พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน

โส อุตฺตรํ อุปสงฺกมิตฺวา / “กหํ สามิ สตฺถา”ติ ปุจฺฉิ.

(อ.นาคราช) นั้น เข้าไปหาแล้ว ซึ่งมาณพชื่อว่าอุตตระ ถามแล้ว ว่า “ข้าแต่นาย อ.พระศาสดา (ย่อมประทับอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

อุตตรมาณพกล่าวว่า ประทับนั่งที่โคนไม้ต้นหนึ่ง มหาราช

“เอกสฺมึ รุกฺขมูเล / นิสินฺโน มหาราชา”ติ.

(อ.มาณพชื่อว่าอุตตระ กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่มหาราช (อ.พระศาสดา) ประทับนั่งแล้ว ที่โคนแห่งต้นไม้ แห่งหนึ่ง” ดังนี้.

นาคราชนั้นกล่าวว่า มาเถิดนาย พวกเราจะพากันไป แล้วได้ไปกับอุตตรมาณพ

โส / “เอหิ สามิ คจฺฉามา”ติ / อุตฺตเรน สทฺธึ อคมาสิ.

(อ.นาคราช) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย (อ.ท่าน) จงมา, (อ.เรา ท.) จงไป” ดังนี้ ได้ไปแล้วกับ ด้วยมาณพชื่อว่าอุตตระ.

ฝ่ายมหาชนก็ได้ไปกับเขาเหมือนกัน

มหาชโนปิ / เตน สทฺธึเยว คโต.

แม้ อ.มหาชน ไปแล้ว กับ (ด้วยนาคราช) นั้น นั่นเทียว.

นาคราชไปถึง เข้าไปสู่ระหว่างพระรัศมีมีพรรณะ ๖ ถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้ยืนร้องไห้อยู่

นาคราชา คนฺตฺวา / ฉพฺพณฺณานํ รสฺมีนํ / อนฺตรํ ปวิสิตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / โรทมาโน อฏฺฐาสิ.

อ.นาคราช ไปแล้ว เข้าไปแล้ว สู่ระหว่าง แห่งพระรัศมี ท. อันมีวรรณะ ๖ ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ได้ยืน- ร้องไห้อยู่ -แล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนาคราชนั้นว่า นี่อะไรกัน มหาบพิตร

อถ นํ สตฺถา อาห / “กิมิทํ มหาราชา”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.เหตุ) นี้ อะไร” ดังนี้ (กะนาคราช) นั้น.

นาคราชกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าพระองค์เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้เช่นกับด้วยพระองค์ ได้ทำสมณธรรมสิ้น ๒ หมื่นปี

“อหํ ภนฺเต ฯเปฯ พุทฺธสฺส ทสฺสนนฺ”ติ.

“อหํ ภนฺเต / ตุมฺหาทิสสฺส พุทฺธสฺส / สาวโก หุตฺวา / วีสติวสฺสสหสฺสานิ / สมณธมฺมํ อกาสึ,

(อ.นาคราช นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) เป็นสาวก ของพระพุทธเจ้า ผู้เช่นพระองค์[๑] เป็น ได้กระทำแล้ว ซึ่งสมณธรรม ตลอดพันแห่งปี ๒๐ ท.,

แม้สมณธรรมนั้นก็ไม่อาจเพื่อจะช่วยข้าพระองค์ได้

โสปิ มํ สมณธมฺโม / นิตฺถาเรตุํ นาสกฺขิ,

อ.สมณธรรม แม้นั้น ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันต้านทานไว้ ซึ่งข้าพระองค์,

ข้าพระองค์อาศัยเหตุสักว่าให้ใบตะไคร้น้ำขาดไปมีประมาณเล็กน้อย ถือปฏิสนธิในอเหตุกสัตว์เกิดในที่ที่ต้องเลื้อยไปด้วยอก

อปฺปมตฺตกํ เอรกปตฺตจฺฉินฺนมตฺตํ นิสฺสาย / อเหตุกปฺปฏิสนฺธึ คเหตฺวา / อุเรน ปริสกฺกนฏฺฐาเน นิพฺพตฺโตมฺหิ,

---

[๑] **ตุมฺหาทิส** ผู้เป็นที่เห็นเพียงดังท่าน, ผู้อันบุคคลเห็นราวกะท่าน, ผู้เช่นท่าน, ผู้เหมือนท่าน. สำเร็จรูปมาจาก ตุมฺห บทหน้า + ทิส ธาตุ (เปกฺขเณ = เห็น, ดู) + กฺวิ ปัจจัย กัมมสาธนะ แปลง สฺ เป็น ส, ลบ กฺวิ, ทีฆะ อ ที่ ตุมฺห เป็น อา กัตตุรูป มีรูปวิเคราะห์ว่า ตฺวมิว นํ ปสฺสตีติ **ตุมฺหาทิโส**. ย่อมเห็น ซึ่งบุคคลนั้น เพียงดังท่าน เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ตุมหาทิสะ (ผู้เป็นที่เห็นเพียงดังท่าน). อีกนัยหนึ่ง กัมมรูป มีรูปวิเคราะห์ว่า ตฺวํ วิย ทิสฺสตีติ **ตุมฺหาทิโส**. (บุคคลนี้) อันบุคคลย่อมเห็น ราวกะท่าน เพราะเหตุนั้น (บุคคลนี้) ชื่อว่า ตุมหาทิสะ (ผู้อันบุคคลเห็นราวกะท่าน)

(อ.ข้าพระองค์) ถือเอาแล้ว ซึ่งปฏิสนธิแห่งสัตว์ผู้มีเหตุหามิได้ เป็นผู้บังเกิดแล้ว ในที่เป็นที่กระเสือกกระสนไป ด้วยอก เพราะอาศัย ซึ่งเหตุ สักว่าการตัดซึ่งใบแห่งตะไคร้น้ำ อันมีประมาณน้อย ย่อมเป็น,

ย่อมไม่ได้ความเป็นมนุษย์เลย ไม่ได้ฟังพระธรรม ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้เช่นกับด้วยพระองค์ตลอดพุทธันดรหนึ่ง

เอกํ พุทฺธนฺตรํ / เนว มนุสฺสตฺตํ ลภามิ, / น สทฺธมฺมสฺสวนํ, / น ตุมฺหาทิสสฺส / พุทฺธสฺส ทสฺสนนฺ”ติ.

(อ.ข้าพระองค์) ย่อมไม่ได้นั่นเทียว ซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์, (อ.ข้าพระองค์ ย่อมไม่ได้) ซึ่งการฟังซึ่งพระสัทธรรม, (อ.ข้าพระองค์ ย่อมไม่ได้) ซึ่งการเห็น ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้เช่นพระองค์ ตลอดพุทธันดรหนึ่ง ดังนี้.

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของนาคราชนั้นแล้ว

สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของนาคราช) นั้น

ตรัสว่า มหาบพิตร ชื่อว่าความเป็นมนุษย์หาได้ยากนัก

“มหาราช มนุสฺสตฺตํ นาม ฯเปฯ ลพฺภตี”ติ วตฺวา

“มหาราช / มนุสฺสตฺตํ นาม ทุลฺลภเมว,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ชื่อ อ.ความเป็นแห่งมนุษย์ เป็นคุณชาตอันบุคคลได้โดยยากนั่นเทียว (ย่อมเป็น),

การฟังพระสัทธรรมก็อย่างนั้น

ตถา สทฺธมฺมสฺสวนํ,

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม เป็นคุณชาตอันบุคคลได้โดยยาก (ย่อมเป็น).

กาลอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าก็หาได้ยากเหมือนกัน

ตถา พุทฺธุปฺปาโท;

อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า อ.ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า เป็นสภาพอันบุคคลได้โดยยาก (ย่อมเป็น);

เพราะว่าทั้ง ๓ อย่างนี้บุคคลย่อมได้โดยลำบากยากเย็น

อิทญฺหิ / กิจฺเฉน กสิเรน / ลพฺภตี”ติ วตฺวา

เพราะว่า (ติวิธกมฺมํ อ.กรรมอันมีอย่าง ๓) นี้ (อันบุคคล) ย่อมได้ โดยยาก โดยลำบาก” ดังนี้

เมื่อจะทรงแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

ความได้อัตภาพเป็นมนุษย์เป็นการยาก ชีวิตของสัตว์
ทั้งหลายเป็นอยู่ยาก การฟังพระสัทธรรมเป็นของยาก
การที่อุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นการยาก

ธมฺมํ เทเสนฺโต / อิมํ คาถมาห

“กิจฺโฉ มนุสฺสปฺปฏิลาโภ, กิจฺฉํ มจฺจานชีวิตํ,
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ, กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโท”ติ.

เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

“อ.การได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ เป็นคุณยาก (ย่อมเป็น), อ.ความเป็นอยู่ แห่งสัตว์ผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาพ ท. เป็นคุณชาตยาก (ย่อมเป็น), อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม เป็นคุณชาตยาก (ย่อมเป็น), อ.ความเกิดขึ้น แห่งพระพุทธเจ้า ท. เป็นคุณยาก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แก้อรรถ

เนื้อความแห่งพระคาถานั้น พึงทราบดังนี้ว่า ก็ขึ้นชื่อว่าความได้อัตภาพเป็นมนุษย์ ชื่อว่าเป็นการยาก คือหาได้ยาก เพราะความเป็นมนุษย์บุคคลต้องได้ ด้วยความพยายามมาก ด้วยกุศลมาก

ตสฺสตฺโถ “มหนฺเตน หิ ฯเปฯ อติวิย ทุลฺลโภติ.

ตสฺสตฺโถ / “มหนฺเตน หิ วายาเมน / มหนฺเตน กุสเลน ลทฺธตฺตา / มนุสฺสปฺปฏิลาโภ นาม / กิจฺโฉ ทุลฺลโภ,

อ.เนื้อความ (แห่งคำอันเป็นพระคาถา) นั้น ว่า “ก็ ชื่อ อ.การได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ ชื่อว่าเป็นคุณยาก คือว่า ชื่อว่าเป็นคุณอันบุคคลได้โดยยาก เพราะความที่- (แห่งการได้เฉพาะซึ่งความเป็นแห่งมนุษย์ นั้น) -เป็นคุณ- (อันบุคคล) -ได้แล้ว ด้วยความพยายาม อันใหญ่ ด้วยกุศล อันใหญ่ (ย่อมเป็น),

ถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ชื่อว่าเป็นอยู่ยาก เพราะทำกรรมมีกสิกรรมเป็นต้นเนือง ๆ แล้วสืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิตบ้าง เพราะชีวิตเป็นของน้อยบ้าง

นิรนฺตรํ กสิกมฺมาทีนิ กตฺวา / ชีวิตวุตฺตึ ฆฏนโตปิ / ปริตฺตตายปิ มจฺจานํ / ชีวิตมฺปิ กิจฺฉํ,

แม้ อ.ความเป็นอยู่ แห่งสัตว์ผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาพ ท. ชื่อว่าเป็นคุณชาตยาก เพราะการ-กระทำ- (ซึ่งกรรม ท.) มีกสิกรรมเป็นต้น -แล้ว -จึงสืบต่อ ซึ่งความเป็นไปแห่งชีวิต สิ้นกาลอันมีระหว่างออกแล้ว บ้าง เพราะความที่- (แห่งความเป็นอยู่ นั้น) -คุณชาตนิดหน่อย บ้าง (ย่อมเป็น),

แม้การฟังพระสัทธรรมก็เป็นการยาก เพราะค่าที่บุคคลผู้แสดงธรรมหาได้ยาก ในกัปแม้มิใช่น้อย

อเนเกสุปิ กปฺเปสุ / ธมฺมเทสกสฺส ปุคฺคลสฺส ทุลฺลภตาย / สทฺธมฺมสฺสวนมฺปิ กิจฺฉํ,

แม้ อ.การฟังซึ่งพระสัทธรรม ชื่อว่าเป็นคุณยาก เพราะความที่- แห่งบุคคล ผู้แสดงซึ่งธรรม เป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก ในกัป ท. แม้มิใช่หนึ่ง (ย่อมเป็น),

อนึ่ง ถึงกาลที่อุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ก็เป็นการยากเหมือนกัน คือได้ยากยิ่งนัก เพราะอภินิหารสำเร็จด้วยความพยายามมาก และเพราะกาลที่อุบัติขึ้นแห่งท่านผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้วเป็นการได้โดยยาก ด้วยพันแห่งโกฏิกัปแม้มิใช่น้อย

มหนฺเตน ปน วายาเมน / อภินีหารสฺส สมิชฺฌนโต / สมิทฺธาภินีหารสฺส จ / อเนเกหิปิ กปฺปโกฏิสหสฺเสหิ / ทุลฺลภุปฺปาทโต / พุทฺธานํ อุปฺปาโทปิ / กิจฺโฉเยว อติวิย ทุลฺลโภ”ติ.

อนึ่ง แม้ อ.ความเกิดขึ้น แห่งพระพุทธเจ้า ท. ชื่อว่าเป็นคุณยากนั่นเทียว คือว่า ชื่อว่าเป็นคุณอันบุคคลได้โดยยาก เกินเปรียบ เพราะความสำเร็จ แห่งอภินิหาร ด้วยพยายาม อันใหญ่ (ด้วย) เพราะความเกิดขึ้น- (แห่งพระพุทธเจ้า) ผู้มีอภินิหารอันสำเร็จแล้ว -อันบุคคลได้โดยยาก โดยพันแห่งโกฏิแห่งกัปป์ ท. แม้มิใช่หนึ่ง ด้วย (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

นาคราชไม่บรรลุโสดาบัน

ในกาลจบเทศนา เหล่าสัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว

เทสนาวสาเน / จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่พันแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๘๔.

ฝ่ายนาคราชพึงได้โสดาปัตติผลในวันนั้น (ก็จริง)

นาคราชาปิ / ตทิวสํ โสตาปตฺติผลํ ลเภยฺย,

แม้ อ.นาคราช พึงได้ ซึ่งโสดาปัตติผล ในวันนั้น,

แต่ก็ไม่ได้เพราะค่าที่ตนเป็นสัตว์เดรัจฉาน

ติรจฺฉานคตตฺตา ปน นาลตฺถ.

แต่ว่า (อ.นาคราช) ไม่ได้ได้แล้ว เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นสัตว์เดรัจฉาน.

นาคราชนั้นถึงภาวะคือความไม่ลำบากในฐานะทั้ง ๕ กล่าวคือการถือปฏิสนธิ การลอกคราบ การวางใจแล้วก้าวลงสู่ความหลับ การเสพเมถุนกับด้วยนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน และจุติ ที่พวกนาคถือเอาสรีระแห่งนาคนั่นแหละ แล้วลำบากอยู่ ย่อมได้เพื่อเที่ยวไปด้วยรูปแห่งมาณพนั่นแล ดังนี้แล

โส, / เยสุ ปฏิสนฺธิคฺคหณ-ตจชหน-วิสฺสฏฺฐนิทฺโทกฺกมน-สชาติยาเมถุนเสวน-จุติสงฺขาเตสุ / ปญฺจสุ ฐาเนสุ / นาคา นาคสรีรเมว คเหตฺวา / กิลมนฺติ, / เตสุ อกิลมนภาวํ ปตฺวา / มาณว-รูเปเนว วิจริตุํ ลภตีติ.

(อ.นาคราช) นั้น ถึงแล้วซึ่งความเป็นคืออันไม่ลำบาก (ใน-), อ.นาค ท. ถือเอาแล้ว ซึ่งสรีระของนาคนั่นเทียว ย่อมลำบาก ในฐานะ ท. ๕ อัน- (อันบัณฑิต) -นับพร้อมแล้วว่าการถือเอาซึ่งปฏิสนธิและการลอกซึ่งคราบและการก้าวลงสู่ความหลับอันปล่อยแล้วและการเสพซึ่งเมถุนด้วยนางนาคตัวมีชาติเสมอกันและการจุติ เหล่าใด, (-ฐานะ ท.) เหล่านั้น ย่อมได้ เพื่ออันเที่ยวไป ด้วยรูปแห่งมาณพนั่นเทียว ดังนี้แล.

เรื่องนาคราชชื่อเอรกปัตต์ จบ

เอรกปตฺตนาคราชวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งนาคราชชื่อว่าเอรกปัตต์ (จบแล้ว).

๔. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

๔. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ.

๔. อ.เรื่องแห่งปัญหา ของพระอานนท์ผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ** เป็นต้น

สพฺพปาปสฺส อกรณนฺติ / **อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ.**

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งปัญหา ของพระอานนท์ผู้เถระ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ** ดังนี้เป็นต้น.

กาลแห่งพระพุทธเจ้าต่างกันแต่คำสอนเหมือนกัน

ได้ยินว่า พระเถระนั่งในที่พักกลางวัน คิดว่า

เถโร กิร / ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ

ได้ยินว่า อ.พระเถระ ผู้นั่งแล้ว ในที่เป็นที่พักในกลางวัน คิดแล้ว ว่า

พระศาสดาตรัสบอกเหตุแห่งพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ทุกอย่าง คือ พระชนนี และพระชนก การกำหนดพระชนมายุ ไม้เป็นที่ตรัสรู้ สาวกสันนิบาต อัครสาวก อุปัฏฐาก

“สตฺถารา สตฺตนฺนํ ฯเปฯ อุโปสโถ อญฺโญ”ติ.

“สตฺถารา สตฺตนฺนํ พุทฺธานํ / ‘มาตาปิตโร / อายุปริจฺเฉโท / โพธิ / สาวกสนฺนิปาโต / อคฺค-สาวกา / อุปฏฺฐาโก’ติ / สพฺพํ กถิตํ,

(อ.เหตุ) ทั้งปวง คือ ‘อ.พระมารดาและพระบิดา ท. อ.การกำหนดซึ่งพระชนมายุ อ.ต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้ อ.การประชุมแห่งพระสาวก อ.พระอัครสาวก ท. อ.อุปัฏฐาก’ ของพระพุทธเจ้า ท. ๗ อันพระศาสดา ตรัสแล้ว,

แต่อุโบสถมิได้ตรัสบอกไว้

อุโปสโถ ปน อกถิโต;

แต่ว่า อ.อุโบสถ (อันพระศาสดา) ไม่ตรัสแล้ว;

อุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าแม้เหล่านั้น เหมือนอย่างนี้หรือเป็นอย่างอื่น

กินฺนุ โข เตสมฺปิ / อยเมว อุโปสโถ, อญฺโญ”ติ.

อ.อุโบสถ (ของพระพุทธเจ้า ท.) แม้เหล่านั้น นี้นั่นเทียว หรือ หนอ แล, (หรือว่า อ.อุโบสถของพระพุทธเจ้า ท. แม้เหล่านั้น) อื่น” ดังนี้.

ท่านจึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามเนื้อความนั้น

โส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา / ตมตฺถํ ปุจฺฉิ.

(อ.พระเถระ) นั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลถามแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น.

ก็เพราะความแตกต่างแห่งกาลแห่งพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเท่านั้นได้มีแล้ว ความแตกต่างแห่งคาถาไม่มี

ยสฺมา ปน เตสํ ฯเปฯ มาสานํ อลํ อโหสิ;

ยสฺมา **ปน / เตสํ พุทฺธานํ / กาลเภโทว อโหสิ, / น คาถาเภโท;**

ก็ อ.ความแตกต่างแห่งกาลนั่นเทียว ของพระพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น ได้มีแล้ว, อ.ความแตกต่างแห่งพระคาถา (ของพระพุทธเจ้า ท. เหล่านั้น) ไม่ (ได้มีแล้ว);

ด้วยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ได้ทรงกระทำอุโบสถในทุก ๆ ๗ ปี

วิปสฺสี สมฺมาสมฺพุทฺโธ หิ / สตฺตเม สตฺตเม สංวจฺฉเร / อุโปสถํ อกาสิ,

ด้วยว่า อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าวิปัสสี ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งอุโบสถ ในปี ที่ ๗ ๆ,

เพราะพระโอวาทที่พระองค์ประทานแล้วในวันหนึ่งเท่านั้นพอไปได้ ๗ ปี

เอกทิวสํ ทินฺโนวาโทเยว หิสฺส / สตฺตนฺนํ สංวจฺฉรานํ / อลํ อโหสิ;

เพราะว่า อ.พระโอวาทอัน- (อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระนามว่าวิปัสสี นั้น) -ประทานแล้วในวันหนึ่ง นั่นเทียว เป็นโอวาทเพียงพอ แก่ปี ท. ๗ ได้เป็นแล้ว;

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าสิขีและเวสสภู ทรงกระทำอุโบสถในทุก ๆ ๖ ปี (เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้นพอไปได้ ๖ ปี)

สิขี จ / เวสฺสภู จ / ฉฏฺเฐ ฉฏฺเฐ สංวจฺฉเร / อุโปสถํ กรึสุ,

อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิขี ด้วย อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าเวสสภู ด้วย ทรงกระทำแล้ว ซึ่งอุโบสถ ในปี ที่ ๖ ๆ, (เพราะว่า อ.พระโอวาทอัน- อันพระพุทธเจ้า ท. ๒ เหล่านั้น -ประทานแล้ว ในวันหนึ่ง นั่นเทียว เป็นโอวาทเพียงพอ แก่ปี ท. ๖ ได้เป็นแล้ว.)

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะและโกนาคมนะ ได้ทรงกระทำอุโบสถทุก ๆ ปี (เพราะพระโอวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์นั้น ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้นพอไปได้ปีหนึ่ง ๆ)

กกุสนฺโธ จ / โกนาคมโน จ / สตฺถุจฺฉเร สตฺถุจฺฉเร,

อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ ด้วย อ.พระพุทธเจ้าพระนามว่าโกนาคมนะ ด้วย ทรงกระทำแล้ว ซึ่งอุโบสถ ในปี ๆ, (เพราะว่า อ.พระโอวาทอัน- อันพระพุทธเจ้า ท. ๒ เหล่านั้น -ประทานแล้ว ในวันหนึ่ง นั่นเทียว เป็นโอวาทเพียงพอ แก่ปี หนึ่ง ๆ ได้เป็นแล้ว.)

พระกัสสปทศพลได้ทรงกระทำอุโบสถทุก ๆ ๖ เดือน

กสฺสปทสพโล / ฉฏฺเฉ ฉฏฺเฉ มาเส / อุโปสถํ อกาสิ,

อ.พระทศพลพระนามว่ากัสสปะ ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งอุโบสถ ในเดือน ที่ ๖ ๆ,

เพราะพระโอวาทที่พระองค์ทรงประทานในวันหนึ่งเท่านั้นพอไปได้ ๖ เดือน

เอกทิวสํ ทินโนวาโทเยว หิสฺส / ฉนฺนํ มาสานํ อลํ อโหสิ;

เพราะว่า อ.พระโอวาทอัน- (อันพระทศพลพระนามว่ากัสสปะนั้น) -ประทานแล้ว ในวันหนึ่งนั่นเทียว เป็นโอวาทเพียงพอ แก่เดือน ท. ๖ ได้เป็นแล้ว ***เหตุใด***;

ฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสความแตกต่างกันแห่งกาลนี้ ของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นแล้วตรัสว่า ส่วนโอวาทคาถาของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นเป็นอย่างนี้นี่แหละ ดังนี้แล้ว

ตสฺมา สตฺถา / เตสํ อิมํ กาลเภทํ อาโรเจตฺวา / “โอวาทคาถา ปน / เนสํ อิมาเยวา”ติ วตฺวา

เพราะเหตุนั้น อ.ศาสดา ตรัสบอกแล้ว ซึ่งความแตกต่างแห่งกาล นี้ (ของพระพุทธเจ้า ท.) เหล่านั้น ตรัสแล้ว ว่า “ส่วนว่า อ.พระคาถาอันเป็นพระโอวาท ท. (ของพระพุทธเจ้า ท.) เหล่านั้น เหล่านี้นั่นเทียว” ดังนี้

เมื่อจะทรงกระทำอุโบสถแห่งพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ซึ่งเป็นอันเดียวกันทั้งนั้นให้แจ่มแจ้ง จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

สพฺเพสํ เอกเมว / อุโปสถํ อาวิกโรนฺโต / อิมา คาถา อภาสิ

เมื่อทรงกระทำให้แจ้ง ซึ่งอุโบสถ หนึ่งนั่นเทียว (ของพระพุทธเจ้า ท.) ทั้งปวง ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

> ความไม่ทำบาปทั้งสิ้น ความยังกุศลให้ถึงพร้อม
> ความทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของ
> พระพุทธเจ้าทั้งหลาย

“สพฺพปาปสฺส อกรณํ กุสลสฺสูปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ.

“อ.การไม่กระทำ ซึ่งบาปทั้งปวง อ.การ- ยังกุศล -ให้เข้าไปถึงพร้อม อ.การยังจิตของตนให้ผ่องใส (อ.กรรมอันมีอย่าง ๓) นั่น เป็นคำสอน ของพระพุทธเจ้า ท. (ย่อมเป็น).

ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นธรรม
เผาบาปอย่างยิ่ง ท่านผู้รู้ทั้งหลายย่อม
กล่าวพระนิพพานว่าเป็นเยี่ยม ผู้ทำร้าย
ผู้อื่นไม่ชื่อว่าบรรพชิต ผู้เบียดเบียน
ผู้อื่นอยู่ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ
ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา,
นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา,
น หิ ปพฺพชิโต ปรูปฆาตี,
สมโณ โหติ ปรํ วิเหฐยนฺโต.

อ.ความอดทน คือ อ.ความอดกลั้น เป็นตบะ อย่างยิ่ง (ย่อมเป็น), อ.ท่านผู้รู้ ท. ย่อมกล่าว ซึ่งพระนิพพาน ว่าเป็นอย่างยิ่ง, ก็ อ.บุคคล ผู้เข้าไปฆ่าซึ่งสัตว์อื่นโดยปกติ ชื่อว่าเป็นบรรพชิต (ย่อมเป็น) หามิได้, (อ.บุคคล) ผู้เบียดเบียนอยู่ (ซึ่งสัตว์) อื่น ชื่อว่าเป็นสมณะ ย่อมเป็น (หามิได้).

ความไม่กล่าวร้าย ๑ ความไม่ทำร้าย ๑ ความสำรวมใน
พระปาฏิโมกข์ ๑ ความเป็นผู้รู้ประมาณในภัตตาหาร ๑
ที่นอนที่นั่งอันสงัด ๑ ความประกอบโดยเอื้อเฟื้อในอธิจิต ๑
นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
อนูปวาโท อนูปฆาโต ปาฏิโมกฺเข จ สำวโร
มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ ปนฺตญฺจ สยนาสนำ
อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตำ พุทฺธานสาสนนฺ”ติ.

อ.การไม่เข้าไปกล่าวร้าย ด้วย อ.การไม่เข้าไปฆ่า ด้วย อ.ความสำรวม ในพระปาฏิโมกข์ ด้วย อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งประมาณ ในภัตร ด้วย อ.ที่เป็นที่นอนและที่เป็นที่นั่ง อันสงัดแล้ว ด้วย อ.ความเพียรพยายาม ในอธิจิต ด้วย, (อ.กรรมอันมีอย่าง ๖) นั่น เป็นคำสอน ของพระพุทธเจ้า ท. (ย่อมเป็น) ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สพฺพปาปสฺส** ได้แก่ อกุศลธรรมทุกชนิด

ตตฺถ สพฺพปาปสฺสาติ / สพฺพสฺส อกุสลธมฺมสฺส.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งอกุศลธรรม ทั้งปวง (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **สพฺพปาปสฺส** ดังนี้.

การยังกุศลให้เกิดขึ้นตั้งแต่ออกบวชจนถึงพระอรหัตตมรรค และการยังกุศลที่ตนให้เกิดขึ้นแล้วให้เจริญ ชื่อว่า **อุปสมฺปทา**

อุปสมฺปทาติ / นิกฺขมนโต ปฏฺฐาย / ยาว อรหตฺตมคฺคา / กุสลสฺส อุปฺปาทนญฺเจว / อุปฺปาทิตสฺส จ ภาวนา.

อ.การ- ยังกุศล -ให้เกิดขึ้น จำเดิม แต่อันออกไป เพียงใด แต่พระอรหัตตมรรค ด้วยนั่นเทียว อ.การ- (ยังกุศล) อัน- (อันตน) -ให้เกิดขึ้นแล้ว -ให้เจริญ ด้วย ชื่อว่า **อุปสมฺปทา**.

การยังจิตของตนให้ผ่องใสจากนิวรณ์ทั้ง ๕ ชื่อว่า **สจิตฺตปริโยทปนํ**

สจิตฺตปริโยทปนนฺติ / ปญฺจหิ นีวรเณหิ / อตฺตโน จิตฺตสฺส โวทาปนํ.

อ.การ- ยังจิต ของตน -ให้ผ่องใส จากนิวรณ์ ท. ๕ ชื่อว่า **สจิตฺตปริโยทปนํ**.

บาทพระคาถาว่า **เอตํ พุทฺธานสาสนํ** อรรถว่า นี้เป็นวาจาเครื่องพร่ำสอนของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

เอตํ พุทฺธานสาสนนฺติ / สพฺพพุทฺธานํ อยํ อนุสิฏฺฐิ.

(อ.อรรถ ว่า อ.พระวาจา) นี้ เป็นเครื่องพร่ำสอน ของพระพุทธเจ้าทั้งปวง ท. (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **เอตํ พุทฺธานสาสนํ** ดังนี้.

บทว่า **ขนฺติ** ความว่า ขึ้นชื่อว่าความอดทน กล่าวคือความอดกลั้น นี้ เป็นตบะอย่างยอดยิ่ง คืออย่างสูงสุด ในพระศาสนานี้

ขนฺตีติ / ยา เอสา ตีติกฺขาสงฺขาตา / ขนฺติ นาม, / อิทํ อิมสฺมึ สาสเน / ปรมํ อุตฺตมํ ตโป.

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อ อ.ความอดทน อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าความอดกลั้น นั่น ใด, (อธิวาสน-ขมนํ อ.ความอดทนคือความอดกลั้น) นี้ เป็นตบะ อย่างยิ่ง คือว่า อย่างสูงสุด ในศาสนา นี้ (ย่อมเป็น) ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ขนฺติ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา** ความว่า พุทธบุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ คือ พระพุทธะ จำพวก ๑ พระปัจเจกพุทธะ จำพวก ๑ พระอนุพุทธะ จำพวก ๑ ย่อมกล่าวพระนิพพานว่า เป็นธรรมชาติอันสูงสุด

นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธาติ / **“พุทฺธา จ / ปจฺเจกพุทฺธา จ / อนุพุทฺธา จาติ / อิเมตโย พุทฺธา / นิพฺพานํ “อุตฺตมนฺ”ติ วทนฺติ.**

(อ.อรรถ ว่า) อ.ท่านผู้รู้ ท. ๓ เหล่านี้ คือ อ.พระพุทธเจ้า ท. ด้วย อ.พระปัจเจกพุทธเจ้า ท. ด้วย อ.พระอนุพุทธะ ท. ด้วย ย่อมเรียก ซึ่งพระนิพพาน ว่า “สูงสุด” ดังนี้ (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **นิพพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา** ดังนี้.

บทว่า **น หิ ปพฺพชิโต** ความว่า บุคคลผู้ที่ล้างผลาญ บีบคั้นสัตว์อื่นอยู่ ด้วยเครื่องประหารต่าง ๆ มีฝ่ามือเป็นต้น ชื่อว่า ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต

น หิ ปพฺพชิโตติ / **ปาณิอาทีหิ ปรํ อุปหนนฺโต / วิเหเฐนฺโต / ปรูปฆาตี / ปพฺพชิโต นาม น โหติ.**

(อ.อรรถ ว่า) อ.บุคคล ผู้เข้าไปฆ่าอยู่ คือว่า ผู้เบียดเบียนอยู่ (ซึ่งสัตว์) อื่น (ด้วยปหรณวัตถุ ท.) มีฝ่ามือเป็นต้น ชื่อว่าผู้เข้าไปฆ่าซึ่งสัตว์อื่นโดยปกติ ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ย่อมเป็น หามิได้ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **น หิ ปพฺพชิโต** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **สมโณ** ความว่า บุคคลผู้ยังเบียดเบียนสัตว์อื่นอยู่ โดยนัยที่กล่าวแล้วนั่นแหละ ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะด้วยเหมือนกัน

สมโณติ / **วุตฺตนเยเนว ปรํ วิเหฐยนฺโต / สมโณปิ น โหติเยว.**

(อ.อรรถ ว่า อ.บุคคล) เบียดเบียนอยู่ (ซึ่งสัตว์) อื่น โดยนัย- (อันข้าพเจ้า) -กล่าวแล้วนั่นเทียว แม้ชื่อว่าเป็นสมณะ ย่อมเป็น หามิได้ นั่นเทียว (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สมโณ** ดังนี้เป็นต้น.

การไม่ติเตียนเอง และการไม่ยังผู้อื่นให้ติเตียน ชื่อว่า **อนูปวาโท**

อนูปวาโทติ / **อนูปวาทนญฺเจว / อนูปวาทาปนญฺจ.**

อ.การไม่เข้าไปกล่าวร้าย ด้วยนั่นเทียว อ.การไม่ยังบุคคลอื่นให้เข้าไปกล่าวร้าย ด้วย ชื่อว่า **อนูปวาโท**.

การไม่ทำร้ายเอง และการไม่ใช้ผู้อื่นให้ทำร้าย ชื่อว่า **อนูปฆาโต**

อนูปฆาโตติ / **อนูปฆาตนญฺเจว / อนูปฆาตาปนญฺจ.**

อ.การไม่เข้าไปฆ่า ด้วยนั่นเทียว อ.การไม่ยังบุคคลอื่นให้เข้าไปฆ่า ด้วย ชื่อว่า **อนูปฆาโต**.

บทว่า **ปาฏิโมกฺเข** ได้แก่ ศีลที่เป็นประธาน

ปาฏิโมกฺเขติ **เชฏฺฐกสีเล.**

(อ.อรรถ ว่า) ในศีลอันเจริญที่สุด (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปาฏิโมกฺเข** ดังนี้.

การปิด ชื่อว่า **สำวโร**

สำวโรติ **ปิทหนำ.**

อ.การปิด ชื่อว่า **สำวโร**.

ความเป็นผู้รู้จักพอดี คือความรู้จักประมาณ ชื่อว่า **มตฺตญฺญุตา**

มตฺตญฺญุตาติ / มตฺตญฺญุภาโว ปมาณชานนํ.

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ซึ่งประมาณ คือว่า อ.การรู้ซึ่งประมาณ ชื่อว่า **มตฺตญฺญุตา**.

บทว่า **ปนฺตํ** ได้แก่ เงียบ

ปนฺตนฺติ วิวิตฺตํ.

(อ.อรรถ ว่า) อันสงัดแล้ว (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปนฺตํ** ดังนี้.

บทว่า **อธิจิตฺเต** ความว่า ในจิตอันยิ่ง กล่าวคือจิตที่สหรคตด้วยสมาบัติ ๘

อธิจิตฺเตติ / อฏฺฐสมาปตฺติสงฺขาเต อธิกจิตฺเต.

(อ.อรรถ ว่า) ในจิตอันยิ่ง อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่าสมาบัติ ๘ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อธิจิตฺเต** ดังนี้.

การกระทำความเพียร ชื่อว่า **อาโยโค**

อาโยโคติ ปโยคกรณํ.

อ.การกระทำซึ่งความเพียรเป็นเครื่องประกอบ ชื่อว่า **อาโยโค**.

บทว่า **เอตํ** ความว่า นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์

เอตนฺติ / เอตํ สพฺเพสํ / พุทฺธานํ สาสนํ.

(อ.อรรถ ว่า อ.กรรมอันมีอย่าง ๖) นั่น เป็นคำสอน ของพระพุทธเจ้า ท. ทั้งปวง (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบท) ว่า **เอตํ** ดังนี้เป็นต้น.

ก็ในพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคตรัสศีลอันเป็นไปทางวาจา ด้วยอนูปวาท ตรัสศีลอันเป็นไปทางกายด้วยอนูปฆาต

เอตฺถ หิ อนูปวาเทน / วาจสิกํ สีลํ กถิตํ, / อนูปฆาเตน กายิกํ สีลํ.

ก็ (ในพระคาถา) นี้ อ.ศีล อันเป็นไปในวาจา (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ด้วย อนูปวาท ศัพท์, อ.ศีล อันเป็นไปในกาย (อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ด้วย อนูปฆาต ศัพท์.

ตรัสปาฏิโมกขสีลกับอินทริยสังวรสีล ด้วยคำนี้ว่า **ปาฏิโมกฺเข จ สำวโร**

ปาฏิโมกฺเข จ สำวโรติ อิมินา / ปาฏิโมกฺขสีลญฺเจว / อินฺทฺริยสำวรญฺจ,

อ.ปาฏิโมกขศีล ด้วยนั่นเทียว อ.อินทริยสังวรศีล ด้วย (อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว ด้วยบาทแห่งพระคาถา) นี้ ว่า **ปาฏิโมกฺเข จ สำวโร** ดังนี้,

ตรัสอาชีวปาริสุทธิศีลและปัจจัยสันนิสิตศีล ด้วยมัตตัญญุตา

มตฺตญฺญุตาย อาชีวปาริสุทฺธิ เจว / ปจฺจยสนฺนิสฺสิตสีลญฺจ,

อ.อาชีวปาริสุทธิศีล ด้วยนั่นเทียว อ.ปัจจัยสันนิสสิตศีล ด้วย (อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ด้วย มัตตัญญุตา ศัพท์,

ตรัสเสนาสนะอันสัปปายะ ด้วยปันตเสนาสนะ

ปนฺตเสนาสเนน / สปฺปายเสนาสนํ,

อ.เสนาสนะอันเป็นสัปปายะ (อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ด้วย ปันตเสนาสน ศัพท์.

ตรัสสมาบัติ ๘ ด้วยอธิจิต

อธิจิตฺเตน / อฏฺฐ สมาปตฺติโย.

อ.สมาบัติ ท. ๘ (อันพระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว) ด้วย อธิจิตต ศัพท์.

ด้วยประการนี้ สิกขาแม้ทั้ง ๓ ย่อมเป็นอันพระองค์ตรัสแล้วด้วยพระคาถานี้ทีเดียว ฉะนี้แล

เอวํ อิมาย คาถาย / ติสฺโสปิ สิกฺขา / กถิตาเยว โหนฺตีติ.

สิกขา ท. แม้ ๓ เป็นสิกขา- (อันพระผู้มีพระภาค) -ตรัสแล้วนั่นเทียว ด้วยพระคาถา นี้ ย่อมเป็นด้วยประการฉะนี้ ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ฉะนี้แล

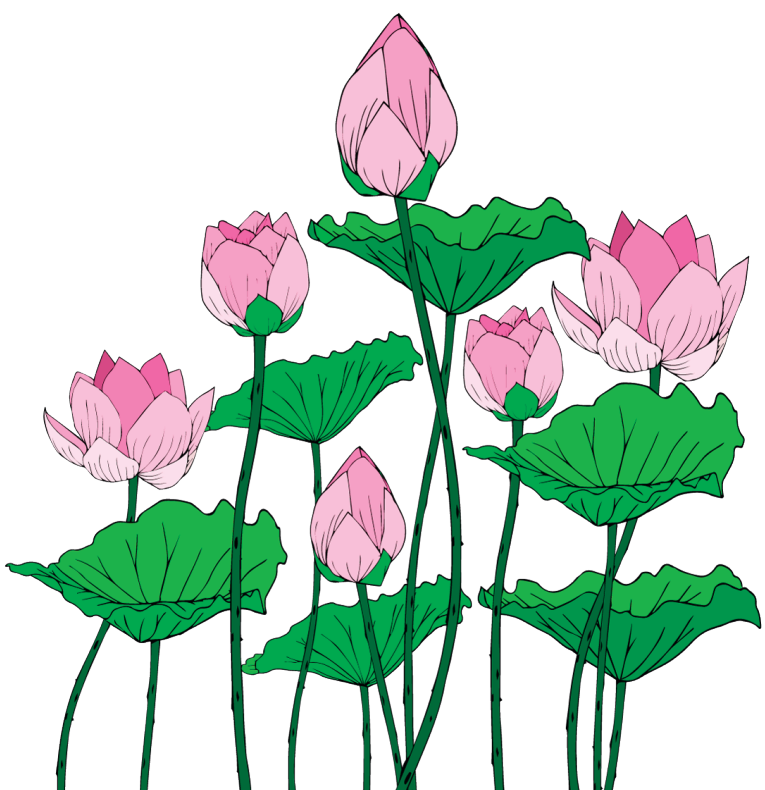
เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งปัญหา ของพระอานนท์ผู้เถระ (จบแล้ว).

๕. เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี

๕. อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ.

๕. อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้ไม่ยินดี (ในพรหมจรรย์) รูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **น กหาปณวสฺเสน** เป็นต้น

น กหาปณวสฺเสนาติ / **อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / เอกํ อนภิรตภิกฺขุ๋ อารพฺภ กเถสิ.**

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว รูปหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **น กหาปณวสฺเสน** ดังนี้เป็นต้น.

ภิกษุหนุ่มกระสันอยากสึก

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นบรรพชาแล้วในศาสนาได้อุปสมบทแล้ว อันพระอุปัชฌาย์ส่งไปด้วยคำว่า เธอจงไปที่ชื่อโน้นแล้วเรียนอุทเทส ได้ไปในที่นั้นแล้ว

โส กิร สาสเน ปพฺพชิตฺวา / ลทฺธูปสมฺปโท / “อสุกฏฺฐานนฺนาม คนฺตฺวา / อุทฺเทสํ คณฺหาหี”ติ / อุปชฺฌาเยน เปสิโต / ตตฺถ อคมาสิ.

ได้ยินว่า (อ.ภิกษุ) นั้น บวชแล้ว ในพระศาสนา ผู้มีอุปสมบทอันได้แล้ว ผู้- อันพระอุปัชฌาย์-ส่งไปแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “อ.เธอ ไปแล้ว ชื่อ สู่ที่โน้น จงเรียนเอา ซึ่งอุเทส” ดังนี้ ได้ไปแล้ว (ในที่) นั้น.

ครั้งนั้น โรคเกิดขึ้นแก่บิดาของท่าน

อถสฺส / ปิตุ โรโค อุปฺปชฺชิ.

ครั้งนั้น อ.โรค เกิดขึ้นแล้ว แก่บิดา (ของภิกษุ) นั้น.

เขาเป็นผู้ใคร่จะได้เห็นบุตร (แต่) ไม่ได้ใคร ๆ ที่สามารถจะเรียกบุตรนั้นมาได้ จึงบ่นเพ้ออยู่เพราะความโศกถึงบุตรนั่นแล เป็นผู้มีความตายอันใกล้เข้ามาแล้ว

โส ปุตฺตํ ทฏฺฐุกาโม หุตฺวา / ตํ ปกฺโกสิตุ๋ / สมตฺถํ กญฺจิ อลภิตฺวา / ปุตฺตโสเกน วิลปนฺโตเยว / อาสนฺนมรโณ หุตฺวา

(อ.บิดา) นั้น เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเห็น ซึ่งบุตร เป็น ไม่ได้แล้ว ซึ่งใคร ๆ ผู้สามารถ เพื่ออันร้องเรียก (ซึ่งบุตร) นั้น บ่นเพ้ออยู่นั่นเทียว ด้วยความโศกเพราะบุตร เป็นผู้มีความตายอันใกล้แล้ว เป็น

จึงสั่งน้องชายว่า เจ้าพึงทำทรัพย์นี้ให้เป็นค่าบาตรและจีวรแก่บุตรของเรา แล้วให้ทรัพย์ ๑๐๐ กหาปณะไว้ในมือของน้องชาย ได้ทำกาละแล้ว

“อิทं เม ปุตฺตสฺส / ปตฺตจีวรมูลํ กเรยฺยาสี”ติ / กหาปณสตํ / กนิฏฺฐสฺส หตฺเถ ทตฺวา / กาลมกาสิ.

(กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เจ้า) พึงกระทำ (ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ) นี้ ให้เป็นค่าแห่งบาตรและจีวร ของบุตร ของเรา” ดังนี้ ให้แล้ว ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ ในมือ ของน้องชายผู้น้อยที่สุด ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ.

ในกาลที่ภิกษุหนุ่มมาแล้ว น้องชายนั้นจึงหมอบลงแทบเท้า ร้องไห้กลิ้งเกลือกไปมา

โส ทหรสฺสาคตกาเล / ปาทมูเล นิปติตฺวา / ปริวตฺเตนฺโต โรทิตฺวา

(อ.น้องชายผู้น้อยที่สุด) นั้น หมอบลงแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งเท้า ร้องไห้- กลิ้งเกลือกอยู่ -แล้ว ในกาลเป็นที่มาแล้ว แห่งภิกษุหนุ่ม

พลางกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ บิดาของท่านบ่นถึงอยู่เทียวทำกาละแล้ว

“ภนฺเต ปิตา โว ฯเปฯ กึ กโรมี”ติ อาห.

“ภนฺเต / ปิตา โว / วิลปนฺโตว กาลกโต,

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.บิดา ของท่าน บ่นเพ้ออยู่นั่นเทียว เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น),

ก็บิดานั้นได้มอบกหาปณะ ๑๐๐ ไว้ในมือของผม

มยฺหํ ปน / เตน กหาปณสตํ / หตฺเถ ฐปิตํ,

ก็ อ.ร้อยแห่งกหาปณะ (อันบิดา) นั้น วางไว้แล้ว ในมือ ของกระผม,

ผมจักทำอะไรด้วยทรัพย์นั้น

เตน กึ กโรมี”ติ อาห.

อ.กระผม จะกระทำ ซึ่งอะไร (ด้วยร้อยแห่งกหาปณะ) นั้น” ดังนี้.

ภิกษุหนุ่มจึงห้ามว่า เราไม่มีความต้องการด้วยกหาปณะ ในกาลต่อมาจึงคิดว่า

ทหโร / “น เม กหาปเณหิ อตฺโถ”ติ / ปฏิกฺขิปิตฺวา / อปรภาเค จินฺเตสิ

อ.ภิกษุหนุ่ม (ห้ามแล้ว) ว่า “อ.ความต้องการ ด้วยกหาปณะ ท. (มีอยู่) แก่เรา หามิได้” ดังนี้ คิดแล้ว ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก ว่า

ประโยชน์อะไรของเราด้วยการเที่ยวไปบิณฑบาตในตระกูลอื่นเลี้ยงชีพ

“กึ เม ฯเปฯ วิฆฺฆมิสฺสามี”ติ.

“กึ เม / ปรกุเลสุ ปิณฺฑาย / จริตฺวา ชีวิเตน,

“(อ.ประโยชน์) อะไร แก่เรา ด้วยการ- เที่ยวไป- เพื่อก้อนข้าว ในตระกูลของบุคคลอื่น ท. -แล้ว -จึงเป็นอยู่,

เราอาจเพื่อจะอาศัยกหาปณะ ๑๐๐ นั้นเลี้ยงชีพได้ เราจักสึกละ

สกฺกา / ตํ กหาปณสตํ นิสฺสาย ชีวิตุํ, / วิพฺภมิสฺสามี”ติ.

(อันเรา) อาจ เพื่ออัน- อาศัย- ซึ่งร้อยแห่งกหาปณะ นั้น -แล้ว -จึงเป็นอยู่, (อ.เรา) จักสึก” ดังนี้.

เธอถูกความไม่ยินดีบีบคั้นแล้ว จึงสละการสาธยายและพระกัมมัฏฐาน ได้เป็นเหมือนผู้มีโรคผอมเหลือง

โส อนภิรติยา ปีฬิโต / วิสฺสฏฺฐสชฺฌายกมฺมฏฺฐาโน / ปณฺฑุโรคี วิย อโหสิ.

(อ.ภิกษุหนุ่ม) นั้น ผู้- อันความไม่ยินดียิ่ง -บีบคั้นแล้ว ผู้มีการสาธยายและกัมมัฏฐานอันสละแล้ว เป็นผู้ราวกะว่า มีโรคผอมเหลือง ได้เป็นแล้ว.

ครั้งนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรถามเธอว่า นี่อะไรกัน

อถ นํ ทหรสามเณรา / “กิมิทนฺ”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ครั้งนั้น อ.ภิกษุหนุ่มและสามเณร ท. ถามแล้ว (ซึ่งภิกษุหนุ่ม) นั้น ว่า “(อ.เหตุ) นี้ อะไร” ดังนี้,

เมื่อเธอตอบว่า ผมเป็นผู้กระสัน จึงพากันเรียนแก่อาจารย์และอุปัชฌาย์

“อุกฺกณฺฐิโตมฺหี”ติ วุตฺเต, / อาจริยุปชฺฌายานํ อาจิกฺขึสุ.

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เรา) เป็นผู้กระสันขึ้นแล้ว ย่อมเป็น” ดังนี้ (อันภิกษุหนุ่ม นั้น) กล่าวแล้ว, บอกแล้ว แก่อาจารย์และอุปัชฌาย์ ท.

ทีนั้น อาจารย์และอุปัชฌาย์เหล่านั้น จึงนำเธอไปยังสำนักของพระศาสดา แสดงแด่พระศาสดาแล้ว

อถ นํ เต / สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา / สตฺถุ ทสฺเสสุํ.

ครั้งนั้น (อ.อาจารย์และอุปัชฌาย์ ท.) เหล่านั้น นำไปแล้ว (ซึ่งภิกษุหนุ่ม) นั้น สู่สำนัก ของพระศาสดา แสดงแล้ว แด่พระศาสดา.

พระศาสดาตรัสถามว่า ภิกษุ ได้ยินว่า เธอกระสันจริงหรือ

สตฺถา / “สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ / อุกฺกณฺฐิโต”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ได้ยินว่า อ.เธอ เป็นผู้กระสันขึ้นแล้ว (ย่อมเป็น) จริงหรือ” ดังนี้,

เมื่อเธอกราบทูลรับว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า

“อาม ภนฺเต”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้ (อันภิกษุหนุ่ม นั้น) กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า เพราะเหตุไรเธอจึงได้ทำอย่างนั้น ก็อะไร ๆ ที่เป็นปัจจัยแห่งการเลี้ยงชีพของเธอมีอยู่หรือ

“กสฺมา เอวมกาสิ, / อตฺถิ ปน เต / โกจิ ชีวิตปฺปจฺจโย”ติ อาห.

ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เธอ) ได้กระทำแล้ว อย่างนี้ เพราะเหตุไร, ก็ อ.ปัจจัยแห่งชีวิต อะไร ๆ ของเธอมีอยู่ (หรือ)” ดังนี้.

ภิกษุหนุ่มกราบทูลว่า มี พระเจ้าข้า

“อาม ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุหนุ่ม นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า อะไร ของเธอมีอยู่

“กินฺเต อตฺถี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.อะไร ของเธอ มีอยู่” ดังนี้.

ภิกษุหนุ่มกราบทูลว่า กหาปณะ ๑๐๐ พระเจ้าข้า

“กหาปณสตํ ภนฺเต”ติ.

(อ.ภิกษุหนุ่ม กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ร้อยแห่งกหาปณะ (มีอยู่)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ถ้ากระนั้น เธอจงนำก้อนกรวดมาแม้เพียงเล็กน้อยก่อน

“เตนหิ กติปิ ฯเปฯ โน วา”ติ.

“เตนหิ / กติปิ ตาว สกฺขรา อาหร,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) จงนำมา ซึ่งก้อนกรวด ท. แม้เล็กน้อย ก่อน,

เธอลองนับดูก็จักรู้ได้ว่า เธออาจเลี้ยงชีวิตได้ด้วยกหาปณะจำนวนเท่านั้นหรือ หรือไม่อาจเลี้ยงชีวิตได้

คเณตฺวา ชานิสฺสสิ / ‘สกฺกา วา / ตตฺตเกน ชีวิตุํ, / โน วา”ติ.

(อ.เธอ) นับแล้ว จักรู้ ว่า ‘(อันเธอ) อาจ เพื่ออันเป็นอยู่ (ด้วยร้อยแห่งกหาปณะ) อันมีประมาณเท่านั้น หรือ, หรือว่า (อันเธอ) ไม่ (อาจ เพื่ออันเป็นอยู่ ด้วยร้อยแห่งกหาปณะ อันมีประมาณเท่านั้น)’ ดังนี้” ดังนี้.

ภิกษุหนุ่มนั้นจึงนำก้อนกรวดมา

โส สกฺขรา อาหริ.

(อ.ภิกษุ) นั้น นำมาแล้ว ซึ่งก้อนกรวด ท.

ความอยากให้เต็มได้ยาก

ทีนั้น พระศาสดาจึงตรัสกะเธอว่า เธอจงตั้งไว้ ๕๐ เพื่อประโยชน์แก่เครื่องบริโภคก่อน

อถ นำ สตฺถา อาห “ปริโภคตฺถาย ฯเปฯ วาสีผรสุอตฺถายา”ติ.

อถ นำ สตฺถา อาห / “ปริโภคตฺถาย ตาว / ปณฺณาสำ ฐเปหิ,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (กะภิกษุ) นั้น ว่า “(อ.เธอ) จงตั้งไว้ (ซึ่งก้อนกรวด ท.) ๕๐ เพื่อประโยชน์แก่ปัจจัยเป็นเครื่องบริโภคก่อน,

ตั้งไว้ ๒๔ เพื่อประโยชน์แก่โค ๒ ตัว

ทฺวินฺนำ โคณานำ อตฺถาย / จตุวีสติ,

(จงตั้งไว้ ซึ่งก้อนกรวด ท.) ๒๔ เพื่อประโยชน์ แก่โค ท. ๒,

ตั้งไว้ชื่อมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่พืช

เอตฺตกนฺนาม / วีชตฺถาย,

(จงตั้งไว้ ซึ่งก้อนกรวด) ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่พืช,

เพื่อประโยชน์แก่แอกและไถ

ยุคนงฺคลตฺถาย,

(จงตั้งไว้ ซึ่งก้อนกรวด ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้) เพื่อประโยชน์แก่แอกและไถ,

เพื่อประโยชน์แก่จอบ

กุทฺทาลตฺถาย,

(จงตั้งไว้ ซึ่งก้อนกรวด ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้) เพื่อประโยชน์แก่จอบ,

เพื่อประโยชน์แก่มีดและขวาน

วาสีผรสุอตฺถายา”ติ.

(จงตั้งไว้ ซึ่งก้อนกรวด ชื่อ อันมีประมาณเท่านี้) เพื่อประโยชน์แก่มีดและขวาน” ดังนี้.

เมื่อเธอนับอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ กหาปณะ ๑๐๐ นั้น ย่อมไม่เพียงพอ

เอวำ คณิยมาเน / ตำ กหาปณสตำ นปฺปโหติ.

(ครั้นเมื่อจำนวนแห่งก้อนกรวด อันภิกษุ นั้น) นับอยู่ อย่างนี้ อ.ร้อยแห่งกหาปณะ นั้น ย่อมไม่เพียงพอ.

ครั้งนั้น พระศาสดาจึงตรัสกะเธอว่า ภิกษุ กหาปณะของเธอมีน้อยนัก

อถ นำ สตฺถา “ภิกฺขุ ตว เปฯ กาลมกำสู”ติ วตฺวา

อถ นำ สตฺถา / “ภิกฺขุ / ตว กหาปณา อปฺปกา,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (กะภิกษุ) นั้น ว่า “ดูก่อนภิกษุ อ.กหาปณะ ท. ของเธอ เป็นของน้อย (ย่อมเป็น),

เธออาศัยกหาปณะเหล่านั้น จักให้ความทะยานอยากเต็มขึ้นได้อย่างไร

กถํ / เอเต นิสฺสาย / ตณฺหํ ปูเรสฺสสิ;

(อ.เธอ) อาศัยแล้ว (ซึ่งกหาปณะ ท.) เหล่านั่น ยังความทะยานอยาก จักให้เต็ม อย่างไร;

ได้ยินว่า ในอดีตกาลบัณฑิตทั้งหลายครองจักรพรรดิราชสมบัติ สามารถจะยังฝนคือรัตนะ ๗ ประการ ให้ตกลงมาเพียงสะเอวในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ ด้วยอาการสักว่าปรบมือ

อตีเต กิร ปณฺฑิตา / จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรตฺวา / อปฺโปสฺสุกฺกมตฺเตน / ทฺวาทสโยชนฏฺฐาเน กฏิปฺปมาเณน / สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปตุ สมตฺถา,

ได้ยินว่า ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อ.บัณฑิต ท. (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระจักรพรรดิราชา เป็นผู้สามารถ เพื่ออัน- ยังฝนคือรัตนะ ๗ -ให้ตก โดยประมาณแห่งสะเอว ในที่มีโยชน์ ๑๒ เป็นประมาณ (ด้วยอาการ) สักว่ามืออันตนปรบแล้ว (เป็น),

แม้ครองราชสมบัติในเทวโลก ตลอดกาลที่ท้าวสักกะ ๓๖ พระองค์ จุติไป

ยาว ฉตฺตึส สกฺกา จวนฺติ, / เอตฺตกํ กาลํ / เทวรชฺชํ กาเรตฺวาปิ

แม้ (ยังเทวดา) ให้กระทำแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระราชาแห่งเทวดา ตลอด-, อ.ท้าวสักกะ ท. ๓๖ ย่อมเคลื่อน เพียงใด, -กาล อันมีประมาณเพียงนั้น

ในเวลาตาย (ก็) ไม่ยังความอยากให้เต็มได้เลย ได้ทำกาละแล้ว

มรณกาเล / ตณฺหํ อปูเรตฺวาว/ กาลมกํสู”ติ วตฺวา

ยังความทะยานอยาก ไม่ให้เต็มแล้วนั่นเทียว ในกาลเป็นที่ตาย ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ” ดังนี้

อันภิกษุนั้นทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ยังมันธาตุราชชาดกให้พิสดารแล้ว

เตน ยาจิโต / อตีตํ อาหริตฺวา / มนฺธาตุราชชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา

ผู้- (อันภิกษุ) นั้น -ทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว ทรงยังชาดกอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระราชาพระนามว่ามันธาตุ ให้พิสดารแล้ว

ในลำดับแห่งพระคาถานี้ว่า

พระจันทร์และพระอาทิตย์ (ย่อมหมุนเวียนไป) ส่องทิศให้
สว่างไสวอยู่กำหนดเพียงใด สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยแผ่นดิน
ทั้งหมดเทียว ย่อมเป็นทาสของพระเจ้ามันธาตุราชกำหนด
เพียงนั้น

“ยาวตา จนฺทิมสุริยา [ปริหรนฺติ] ทิสา ภนฺติ วิโรจนา,
สพฺเพว ทาสา มนฺธาตุ เย ปาณา ปฐวินิสฺสิตา”ติ

อิมิสฺสา คาถาย อนนฺตรา

ในลำดับ แห่งพระคาถา นี้ ว่า

อ.พระจันทร์และพระอาทิตย์ ท. ย่อมหมุนเวียนไป ส่องอยู่ ซึ่งทิศ ท. (กระทำ) ให้เป็นธรรมชาติรุ่งโรจน์ กำหนดกาลเพียงใด, อ.สัตว์ผู้มีปราณ ท. ผู้อาศัยแล้วซึ่งแผ่นดิน เหล่าใด (มีอยู่), (อ.สัตว์ผู้มีปราณ ท. เหล่านั้น) ทั้งปวงนั่นเทียว เป็นทาส ของพระราชาพระนามว่ามันธาตุ (ย่อมเป็น กำหนดกาลเพียงนั้น) ดังนี้

ได้ทรงภาษิต ๒ พระคาถานี้ว่า

ความอิ่มในกามทั้งหลายย่อมไม่มีเพราะฝนคือกหาปณะ
กามทั้งหลายมีรสอร่อยน้อย มีทุกข์มาก บัณฑิตรู้แจ้ง
ดังนี้แล้ว ท่านย่อมไม่ถึงความยินดีในกามทั้งหลาย
แม้ที่เป็นทิพย์ พระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ย่อมเป็นผู้ยินดีในความสิ้นไปแห่งตัณหา

อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

“น กหาปณวสฺเสน ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ,
อปฺปสฺสาทา ทุกฺขา กามา อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต.
อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ รตึ โส นาธิคจฺฉติ,
ตณฺหกฺขยรโต โหติ สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก”ติ.

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. ๒ เหล่านี้ ว่า

“(อ.บัณฑิต) นั้น รู้แจ้งแล้ว ว่า อ.ความอิ่ม ในกาม ท. ย่อมไม่มี เพราะฝนคือกหาปณะ, อ.กาม ท. เป็นสภาพมีความยินดีน้อย เป็นทุกข์ (ย่อมเป็น) ดังนี้ ย่อมไม่บรรลุ ซึ่งความยินดี ในกาม ท. แม้อันเป็นทิพย์, อ.สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ยินดีแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา ย่อมเป็น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กหาปณวสฺเสน** ความว่า

ตตฺถ กหาปณวสฺเสนาติ / *ยํ โส ฯเปฯ เอสา ตณฺหา.*

(อ.อรรถ ว่า) *ยํ โส ฯเปฯ เอสา ตณฺหา* (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บท) ว่า **กหาปณวสฺเสน** ดังนี้.

บัณฑิตนั้นปรบมือแล้วยังฝนคือรัตนะ ๗ ประการ ให้ตกลงได้

ยํ โส อปฺโปเจตฺวา / สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสาเปสิ,

(อ.บัณฑิต) นั้น ปรบแล้ว ยังฝนคือรัตนะ ๗ ใด ให้ตกแล้ว,

ฝนคือรัตนะ ๗ ประการ นั้น ตรัสให้ชื่อว่า **กหาปณวสฺสํ** ในพระคาถานี้

ตํ อิธ / “กหาปณวสฺสนฺ”ติ วุตฺตํ,

(อ.ฝนคือรัตนะ ๗) นั้น (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ว่า “อ.ฝนคือกหาปณะ” ดังนี้ (ในพระคาถา) นี้,

ก็ขึ้นชื่อว่าความอิ่มในวัตถุกามและกิเลสกาม ย่อมไม่มีแม้เพราะฝนคือรัตนะทั้ง ๗ ประการ นั้น

เตนาปิ หิ / วตฺถุกามกฺกิเลสกาเมสุ / ติตฺติ นาม นตฺถิ;

ก็ ชื่อ อ.ความอิ่ม ในวัตถุกามและกิเลสกาม ท. ย่อมไม่มี (เพราะฝนคือกหาปณะ) แม้นั้น;

ความทะยานอยากนั่นเต็มได้ยากด้วยอาการอย่างนี้

เอวํ ทุปฺปูรา / เอสา ตณฺหา.

อ.ตัณหา นั่น เป็นธรรมชาติเต็มได้โดยยาก อย่างนี้ (ย่อมเป็น). *(ดังนี้ แห่ง- ...)*

บทว่า **อปฺปสฺสาทา** คือ ชื่อว่ามีสุขนิดหน่อย เพราะค่าที่กามมีอุปมาเหมือนความฝันเป็นต้น

อปฺปสฺสาทาติ / **สุปินกูปมาทิตาย ปริตฺตสุขา.**

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อว่าเป็นสุขนิดหน่อย เพราะความที่- (แห่งกาม ท. เหล่านั้น) -เป็นสภาพมีอันเปรียบ ด้วยความฝันเป็นต้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อปฺปสฺสาทา** ดังนี้.

บทว่า **ทุกฺขา** คือ ชื่อว่ามีทุกข์มากแท้ ด้วยสามารถแห่งทุกข์อันมาในทุกขักขันธสูตรเป็นต้น

ทุกฺขาติ / **ทุกฺขกฺขนฺธาทีสุ อาคตทุกฺขวเสน พหุทุกฺขาว.**

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อว่าเป็นทุกข์มากนั่นเทียว เพราะอำนาจแห่งทุกข์อันมาแล้ว (ในสูตร ท.) มีทุกขักขันธสูตรเป็นต้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ทุกฺขา** ดังนี้.

บทว่า **อิติ วิญฺญาย** คือ รู้กามทั้งหลายเหล่านั้นด้วยอาการอย่างนี้

อิติ วิญฺญายาติ / **เอวเมเต กาเม ชานิตฺวา.**

(อ.อรรถ ว่า) รู้แล้ว ซึ่งกาม ท. เหล่านั่น อย่างนี้ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อิติ วิญฺญาย** ดังนี้.

บทว่า **อปิ ทิพฺเพสุ** ความว่า ก็ถ้าใคร ๆ พึงเชื้อเชิญด้วยกามอันเข้าไปสำเร็จแก่เทวดาทั้งหลาย ถึงอย่างนั้น ท่านย่อมไม่ประสบความยินดีในกามเหล่านั้นเลย เหมือนท่านพระสมิทธิที่ถูกเทวดาเชื้อเชิญฉะนั้น

อปิ ทิพฺเพสูติ / **สเจ หิ เทวานํ / อุปกปฺปนกกาเมหิ นิมนฺเตยฺย. / อายสฺมา สมิทฺธิ วิย, / เอวมฺปิ / เตสุ กาเมสุ / รตึ น วินฺทติเยว.**

(อ.อรรถ ว่า) ก็ ถ้าว่า (อ.ใคร ๆ) พึงเชื้อเชิญ ด้วยกามอันเข้าไปสำเร็จ ท. แก่เทวดา ท. ไซร้. แม้ (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ (มีอยู่ อ.บัณฑิต นั้น) ย่อมไม่ประสบนั่นเทียว ซึ่งความยินดี ในกาม ท. เหล่านั้น ราวกะ อ.พระสมิทธิ ผู้มีอายุ (ผู้- อันเทวดา ท.-เชื้อเชิญอยู่ ด้วยกาม ท. ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อปิ ทิพฺเพสุ** ดังนี้.

บทว่า **ตณฺหกฺขยรโต** ความว่า เป็นผู้ยินดียิ่งในพระอรหันต์และในพระนิพพาน คือปรารถนาพระอรหันต์และพระนิพพานอยู่

ตณฺหกฺขยรโตติ / อรหตฺเต เจว / นิพฺพาเน จ / อภิรโต โหติ / ตํ ปฏฺฐยมาโน วิหรติ.

(อ.อรรถ ว่า อ.สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) เป็นผู้ยินดียิ่งแล้ว ในพระอรหัต ด้วยนั่นเทียว ในพระนิพพาน ด้วย ย่อมเป็น คือว่า ปรารถนาอยู่ (ซึ่งพระอรหัตและพระนิพพาน) นั้น ย่อมอยู่ (ดังนี้แห่งบท) ว่า **ตณฺหกฺขยรโต** ดังนี้.

ภิกษุโยคาวจรผู้เกิดในที่สุดแห่งการฟังธรรม ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ชื่อว่าพระสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโกติ / สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทสิตสฺส / ธมฺมสฺส สวนนฺเต ชาโต / โยคาวจโร ภิกฺขูติ.

อ.ภิกษุ ผู้โยคาวจร ผู้เกิดแล้ว ในที่สุดแห่งการฟัง ซึ่งธรรม อัน- อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า -ทรงแสดงแล้ว ชื่อว่า **สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก** ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / โส ภิกฺขุ / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ นั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

สมฺปตฺตปริสายปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดี จบ

อนภิรตภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้ไม่ยินดียิ่งแล้ว (จบแล้ว).

๖. เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต

๖. อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ.

๖. อ.เรื่องแห่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัต (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ประทับนั่งบนกองทราย ทรงปรารภปุโรหิตของพระเจ้าโกศลชื่ออัคคิทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **พหุ๎ เว สรณ๎ ยนฺติ** เป็นต้น

พหุ๎ เว สรณ๎ ยนฺตีติ / อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / วาลุกราสิมฺหิ นิสินฺโน / อคฺคิทตฺตนฺนาม โกสลรญฺโญ ปุโรหิตำ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ผู้ประทับนั่งแล้ว บนกองแห่งทราย ทรงปรารภ ซึ่งปุโรหิต ของพระราชาพระนามว่าโกศล ชื่อว่า อัคคิทัต ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **พหุ๎ เว สรณ๎ ยนฺติ** ดังนี้เป็นต้น.

อัคคิทัตได้เป็นปุโรหิตถึง ๒ รัชกาล

ดังได้สดับมา อัคคิทัตนั้นได้เป็นปุโรหิตของพระเจ้ามหาโกศล

โส กิร / มหาโกสลสฺส ปุโรหิโต อโหสิ.

ได้ยินว่า (อ.อัคคิทัต) นั้น เป็นปุโรหิต ของพระราชาพระนามว่ามหาโกศล ได้เป็นแล้ว.

ครั้นเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว พระราชาทรงพระนามว่าปเสนทิโกศลทรงดำริว่า ผู้นี้เป็นปุโรหิตแห่งพระชนกของเรา จึงตั้งเขาไว้ในตำแหน่งนั้นนั่นแลด้วยความเคารพ

อถ นำ, / ปิตริ กาลกเต, / ราชา ปเสนทิโกสโล / “อยำ ปิตุ เม ปุโรหิโต”ติ / คารเวน ตสฺมึเยว ฐาเน ฐเปตฺวา

ครั้งนั้น ครั้นเมื่อพระบิดา เป็นผู้มีกาละอันทรงกระทำแล้ว (มีอยู่), อ.พระราชา พระนามว่าปเสนทิโกศล (ทรงดำริแล้ว) ว่า “(อ.อาจารย์) นี้ เป็นปุโรหิต ของบิดา ของเรา (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ทรงตั้งไว้แล้ว (ซึ่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัต) นั้น ในตำแหน่ง นั้นนั่นเทียว ด้วยความเคารพ

ในเวลาเขามาสู่ที่บำรุงของพระองค์ ทรงทำการเสด็จลุกรับ

ตสฺส อตฺตโน / อุปฏฺฐานำ อาคตกาเล / ปจฺจุคฺคมนำ กโรติ,

ย่อมทรงกระทำ ซึ่งการต้อนรับ ในกาลเป็นที่มาแล้ว สู่ที่เป็นที่บำรุง ซึ่งพระองค์ (แห่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัต) นั้น,

รับสั่งให้พระราชทานอาสนะเสมอกันด้วยพระดำรัสว่า อาจารย์ เชิญนั่งบนอาสนะนี้

“อาจริย / อิธ นิสีทถา”ติ / สมานาสนํ ทาเปสิ.

(ทรงยังราชบุรุษ) ให้พระราชทานแล้ว ซึ่งอาสนะอันเสมอ (ด้วยพระดำรัส) ว่า “ข้าแต่อาจารย์ (อ.ท่าน) ขอจงนั่ง (บนอาสนะ) นี้” ดังนี้.

อัคคิทัตออกบวชนอกพระพุทธศาสนา

อัคคิทัตนั้นคิดว่า พระราชานี้ทรงทำความเคารพในเราอย่างเหลือเกิน

โส จินฺเตสิ “อยํ ราชา ฯเปฯ ปพฺพชิตุํ เม ยุตฺตนฺ”ติ.

โส จินฺเตสิ / “อยํ ราชา / อติวิย / มยิ คารวํ กโรติ,

(อ.ปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัต) นั้น คิดแล้ว ว่า “อ.พระราชา นี้ ย่อมทรงกระทำ ซึ่งความเคารพ ในเรา เกินเปรียบ,

แต่เราก็ไม่อาจเอาใจของพระราชาทั้งหลายได้ตลอดกาลเป็นนิตย์เทียว

น โข ปน / ราชูนํ นิจฺจกาลเมว / สกฺกา จิตฺตํ คเหตุ;

แต่ว่า (อันเรา) ไม่อาจแล เพื่ออันยึดเอา ซึ่งพระทัย ของพระราชา ท. ตลอดกาลเป็นนิจนั่นเทียว;

อนึ่ง พระราชาก็เยาว์วัย ยังหนุ่มน้อย

ราชา ปน / ยุวา ทหโร,

อนึ่ง อ.พระราชา ทรงเป็นผู้เยาว์ ทรงเป็นหนุ่ม (ย่อมเป็น),

ชื่อว่าความเป็นพระราชากับด้วยคนผู้มีวัยเสมอกันนั่นแลเป็นเหตุให้เกิดสุข

สมานวเยเนว หิ สทฺธึ / รชฺชํ นาม สุขํ โหติ;

ก็ ชื่อ อ.ความเป็นแห่งพระราชา กับ ด้วยบุคคลผู้มีวัยอันเสมอกันนั่นเทียว เป็นสุข ย่อมเป็น,

ส่วนเราเป็นคนแก่

อหญฺจมฺหิ มหลฺลโก,

ส่วนว่า อ.เรา เป็นผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก (ย่อมเป็น),

เราควรบวช

ปพฺพชิตุํ เม ยุตฺตนฺ”ติ.

อ.อัน- อันเรา -บวช ควรแล้ว” ดังนี้.

เขากราบทูลให้พระราชาพระราชทานพระบรมราชานุญาตการบรรพชาแล้ว ให้คนตีกลองเที่ยวไปในพระนครแล้ว สละทรัพย์ของตนทั้งหมดในมุขคือทานโดย ๗ วัน แล้วบวชเป็นนักบวชภายนอก

โส ราชานํ / ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา / นครे เภริญฺจาราเปตฺวา / สตฺตาหเน สพฺพํ / อตฺตโน ธนํ / ทานมุเข วิสฺสชฺเชตฺวา / พาหิรกปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิ.

(อ.ปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัต) นั้น (ยังพระราชา) ให้ทรงอนุญาตแล้ว ซึ่งการบวช ยังกลอง ให้เที่ยวไปแล้วในนคร สละแล้ว ซึ่งทรัพย์ ของตน ทั้งปวง ในมุขคือทาน โดยวัน ๗ บวชแล้ว บวชในลัทธิอันมีในภายนอก.

บุรุษหมื่นหนึ่งอาศัยอัคคิทัตนั้นบวชตามแล้ว

ตํ นิสฺสาย / ทส ปุริสสหสฺสานิ / อนุปฺปพฺพชึสุ.

อ.พันแห่งบุรุษ ท. ๑๐ อาศัยแล้ว (ซึ่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัต) นั้น บวชตามแล้ว.

อัคคิทัตนั้นพร้อมด้วยนักบวชเหล่านั้น สำเร็จการอยู่ในระหว่างแคว้นอังคะ แคว้นมคธ และแคว้นกุรุ (ต่อกัน)

โส เตหิ สทฺธึ / องฺคมคธานญฺจ / กุรุรฏฺฐสฺส จ / อนฺตราวาสํ กปฺเปตฺวา

(อ.อัคคิทัต) นั้น สำเร็จแล้ว ซึ่งการอยู่ในระหว่าง แห่งแว่นแคว้นชื่อว่าอังคะและแว่นแคว้นชื่อว่ามคธ ท. ด้วย แห่งแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุ ด้วย กับ (ด้วยฤๅษี ท.) เหล่านั้น

ให้โอวาทนี้ว่า พ่อทั้งหลาย บรรดาเธอทั้งหลาย ผู้ใดมีกามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้น

อิมํ โอวาทํ เทติ “ตาตา ยสฺส ฯเปฯ ฐาเน โอกิรตู”ติ.

อิมํ โอวาทํ เทติ / “ตาตา / ยสฺส โว / กามวิตกฺกาทโย อุปฺปชฺชนฺติ,

ย่อมให้ ซึ่งโอวาท นี้ ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.วิตก ท.) มีกามวิตกเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้น (แก่-) แห่งเธอ ท. หนา (-บุคคล) ใด,

ผู้นั้นจงขนหม้อทรายหม้อหนึ่ง ๆ จากแม่น้ำ (มา) เกลี่ยลง ณ ที่นี้

โส นทิโต / เอเกกํ วาลุกาปุฏึ อุทฺธริตฺวา / อิมสฺมึ ฐาเน โอกิรตู”ติ.

(อ.บุคคล) นั้น ยกขึ้นแล้ว ซึ่งหม้อแห่งทราย หม้อหนึ่ง ๆ จากแม่น้ำ จงเกลี่ยลง ในที่ นี้” ดังนี้.

พวกนักบวชเหล่านั้นรับว่า ดีละ ในเวลากามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้นแล้วก็ทำอย่างนั้น

เต “สาธูติ ปฏิสฺสุณิตฺวา / กามวิตกฺกาทีนํ อุปฺปนฺนกาเล / ตถา กรึสุ.

(อ.ฤๅษี ท.) เหล่านั้น รับคำแล้ว (ตอบรับแล้ว) ว่า อ.ดีละ ดังนี้ กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น ในกาลแห่งวิตก ท. มีกามวิตกเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว

โดยสมัยอื่นอีกได้มีกองทรายใหญ่แล้ว

อปเรน สมเยน / มหาวาลุกราสิ อโหสิ.

โดยสมัย อื่นอีก อ.กองแห่งทรายกองใหญ่ ได้มีแล้ว.

นาคราชชื่ออหิฉัตตะหวงแหนกองทรายใหญ่นั้น

ตํ อหิจฺฉตฺโต นาม / นาคราชา ปริคฺคเหสิ.

อ.นาคราช ชื่อว่า อหิฉัตตะ ครอบครองแล้ว (ซึ่งกองแห่งทรายกองใหญ่) นั้น.

ชาวอังคะ มคธะ และชาวแคว้นกุรุนำเครื่องสักการะเป็นอันมากไปถวายทานแก่พวกนักบวชเหล่านั้น ทุก ๆ เดือน

องฺคมคธวาสิโน เจว / กุรุรฏฺฐวาสิโน จ / มาเส มาเส / เตสํ มหนฺตํ สกฺการํ อภิหริตฺวา / ทานํ เทนฺติ.

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในแว่นแคว้นชื่อว่าอังคะและแว่นแคว้นชื่อว่ามคธโดยปกติ ด้วยนั่นเทียว (อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุโดยปกติ ด้วย นำไปเฉพาะแล้ว ซึ่งสักการะ อันใหญ่ ย่อมให้ซึ่งทาน (แก่ฤๅษี ท.) เหล่านั้น ในเดือน ๆ.

อัคคิทัตสอนประชาชนให้ถึงสรณะ

ครั้งนั้น อัคคิทัตได้ให้โอวาทแก่ชนเหล่านั้นดังนี้ว่า

อถ เนสํ อคฺคิทตฺโต / อิมํ โอวาทํ อทาสิ

ครั้งนั้น อ.อัคคิทัต ได้ให้แล้ว ซึ่งโอวาท นี้ (แก่ชน ท. เหล่านั้น) ว่า

พวกท่านจงถึงภูเขาเป็นสรณะ

“ปพฺพตํ สรณํ ฯเปฯ สพฺพทุกฺขโต มุจฺจิสฺสถา”ติ

“ปพฺพตํ สรณํ ยาถ,

(อ.ท่าน ท.) จงถึง ซึ่งภูเขา ว่าเป็นสรณะ,

จงถึงป่าเป็นสรณะ

วนํ สรณํ ยาถ,

(อ.ท่าน ท.) จงถึง ซึ่งป่าว่าเป็นสรณะ,

จงถึงอารามเป็นสรณะ

อารามํ สรณํ ยาถ,

(อ.ท่าน ท.) จงถึง ซึ่งอาราม ว่าเป็นสรณะ,

จงถึงต้นไม้เป็นสรณะ

รุกฺขํ สรณํ ยาถ;

(อ.ท่าน ท.) จงถึง ซึ่งต้นไม้ ว่าเป็นสรณะ;

พวกท่านจักพ้นจากทุกข์ทั้งสิ้นได้ด้วยอาการอย่างนี้

เอวํ สพฺพทุกฺขโต มุจฺจิสฺสถา”ติ

(อ.ท่าน ท.) จักพ้น จากทุกข์ทั้งปวง ด้วยอาการอย่างนี้” ดังนี้

กล่าวสอนแม้อันเตวาสิกของตนด้วยโอวาทนี้เหมือนกัน

อตฺตโน อนฺเตวาสิเกปิ / อิมินาว โอวาเทน โอวทิ.

กล่าวสอนแล้ว แม้ซึ่งอันเตวาสิก ท. ของตน ด้วยโอวาท นี้นั่นเทียว.

พระมหาโมคคัลลานะไปทรมานอัคคิทัต

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิแล้ว ในสมัยนั้นทรงอาศัยกรุงสาวัตถีประทับอยู่ในพระเชตวัน

โพธิสตฺโตปิ / มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมนฺโต / สมฺมาสมฺโพธึ ปตฺวา / ตสฺมึ สมเย / สาวตฺถึ นิสฺสาย / เชตวเน วิหรนฺโต

แม้ อ.พระโพธิสัตว์ เสด็จออกไปอยู่ เสด็จออกไปเพื่อคุณอันยิ่งใหญ่ ทรงบรรลุแล้ว ซึ่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งพระนครชื่อว่าสาวัตถี ประทับอยู่อยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ในสมัยนั้น

ในเวลาจวนรุ่งทรงตรวจดูสัตวโลก ทรงเห็นอัคคิทัตพราหมณ์พร้อมด้วยเหล่าอันเตวาสิก ผู้เข้าไปภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์แล้ว

ปจฺจูสกาเล โลกํ โวโลเกนฺโต / อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ / สทฺธึ อนฺเตวาสิเกหิ / อตฺตโน ญาณชาลสฺส / อนฺโต ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา

ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ในกาลเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งมืด ทรงเห็นแล้ว ซึ่งพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัต กับด้วยอันเตวาสิก ท. ผู้เข้าไปแล้ว ในภายใน แห่งข่ายคือพระญาณ ของพระองค์

ทรงทราบว่า ชนเหล่านี้แม้ทั้งหมดเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์

“สพฺเพปิเม / อรหตฺตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺนา”ติ ญตฺวา

ทรงทราบแล้ว ว่า “(อ.ชน ท.) เหล่านี้ แม้ทั้งปวง เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยอุปนิสัย แห่งพระอรหัต (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ในตอนเย็นตรัสกะพระมหาโมคคัลลานเถระว่า

สายณฺหสมเย / มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรํ อาห

ตรัสแล้ว แก่พระมหาโมคคัลลานะผู้เถระ ในสมัยในเวลาเย็นแห่งวัน ว่า

โมคคัลลานะ เธอเห็นอัคคิทัตพราหมณ์ผู้ยังมหาชนให้แล่นไปโดยทางไม่ใช่ท่าไหม

“โมคฺคลฺลาน / กึ นุ ปสฺสสิ / อคฺคิทตฺตพฺราหฺมณํ / มหาชนํ อติตฺเถน ปกฺขนฺทาเปนฺตํ ?

“ดูก่อนโมคคัลลานะ (อ.เธอ) ย่อมเห็น ซึ่งพราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัต ผู้- ยังมหาชน -ให้แล่นไปอยู่โดยที่มิใช่ท่า หรือ หนอ ?

เธอจงไป ให้โอวาทแก่มหาชนเหล่านั้น

คจฺฉ, / เตสํ โอวาทํ เทหี”ติ.

(อ.เธอ) จงไป, (อ.เธอ) จงให้ ซึ่งโอวาท (แก่ชน ท.) เหล่านั้น” ดังนี้.

พระเถระกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่านั้นเป็นอันมาก ข้าพระองค์ผู้เดียวพึงข่มขี่ไม่ได้

“ภนฺเต พหู ฯเปฯ วิสยฺหา ภวิสฺสนฺตี”ติ.

“ภนฺเต / พหู เอเต / เอกสฺส มยฺหํ อวิสยฺหา,

(อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ฤๅษี ท.) เหล่านั่น ผู้มาก อันข้าพระองค์ผู้เดียว ไม่พึงข่มขี่ได้,

ถ้าแม้พระองค์จักเสด็จมาไซร้

สเจ ตุมฺเหปิ อาคมิสฺสถ,

ถ้าว่า แม้ อ.พระองค์ จักเสด็จมา ไซร้,

ชนเหล่านั้นจักเป็นอันพึงข่มขี่ได้

วิสยฺหา ภวิสฺสนฺตี”ติ.

(อ.ฤๅษี ท. เหล่านั้น) เป็นผู้- (อันข้าพระองค์) พึงข่มขี่ได้ จักเป็น” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า โมคคัลลานะ แม้เราก็จักมา เธอจงล่วงหน้าไปก่อน

“โมคฺคลฺลาน / อหัปิ อาคมิสฺสามิ, / ตฺวํ ปุรโต ยาหี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ แม้ อ.เรา จักมา, อ.เธอ จงไป ในเบื้องหน้า” ดังนี้.

พระเถระกำลังเดินไปเทียวพลางคิดว่า

เถโร คจฺฉนฺโตว จินฺเตสิ

อ.พระเถระ ไปอยู่นั่นเทียว คิดแล้ว ว่า

ชนเหล่านั้นทั้งมีกำลังทั้งมีมาก

“เอเต พลวนฺโต ฯเปฯ อุฏฺฐเหยฺยุนฺ”ติ

“เอเต / พลวนฺโต เจว พหู จ,

“(อ.ฤๅษี ท.) เหล่านั่น เป็นผู้มีกำลัง ด้วยนั่นเทียว เป็นผู้มาก ด้วย (ย่อมเป็น),

ถ้าเราจักพูดอะไร ๆ ในที่ประชุมของชนทั้งปวงไซร้

สเจ สพฺเพสํ สมาคมฏฺฐาเน / กิญฺจิ กเถสฺสามิ;

ถ้าว่า (อ.เรา) จักกล่าว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ ในที่เป็นที่มาพร้อมกัน (ของฤๅษี ท.) ทั้งปวง ไซร้;

ชนแม้ทั้งหมดพึงลุกขึ้นโดยความเป็นพวก ๆ กัน

สพฺเพปิ /วคฺควคฺเคน อุฏฺฐเหยฺยุนฺ”ติ

(อ.ฤๅษี ท.) แม้ทั้งปวง พึงลุกขึ้น โดยพวกและพวก” ดังนี้

ยังฝนมีเม็ดหยาบให้ตกลงแล้วด้วยอานุภาพของตน

อตฺตโน อานุภาเวน / ถูลผุสิตกํ เทวํ วุฏฺฐาเปสิ.

ยังฝน อันมีเมล็ดอันหยาบ ให้ตกแล้ว ด้วยอานุภาพ ของตน.

ชนเหล่านั้น เมื่อฝนมีเม็ดหยาบตกอยู่ ต่างก็ลุกขึ้นแล้ว ๆ เข้าไปยังบรรณศาลาของตน ๆ

เต, / ถูลผุสิตเกสุ ปตนฺเตสุ, / อุฏฺฐายุฏฺฐาย / อตฺตโน อตฺตโน / ปณฺณสาลํ ปวิสึสุ.

(อ.ฤๅษี ท.) เหล่านั้น, (ครั้นเมื่อฝน ท.) อันมีเมล็ดอันหยาบ ตกอยู่, ลุกขึ้นแล้ว ๆ เข้าไปแล้วสู่บรรณศาลา ของตน ๆ.

พระเถระยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลาของอัคคิทัตกล่าวว่า อัคคิทัต

เถโร อคฺคิทตฺตสฺส / ปณฺณสาลทฺวาเร ฐตฺวา / “อคฺคิทตฺตา”ติ อาห.

อ.พระเถระ ยืนอยู่แล้ว ที่ประตูแห่งบรรณศาลา ของอัคคิทัต กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนอัคคิทัต” ดังนี้.

เขาได้ยินเสียงของพระเถระแล้ว

โส / เถรสฺส สทฺทํ สุตฺวา

(อ.อัคคิทัต) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งเสียง ของพระเถระ

กล่าวว่า นั่นเป็นใคร เพราะความเป็นผู้กระด้างเพราะมานะว่า ในโลกนี้ใคร ๆ ชื่อว่าผู้สามารถเรียกเรา โดย (ออก) ชื่อไม่มี ใครหนอแลเรียกเราโดย (ออก) ชื่อ

“อิมสฺมึ โลเก / มํ นาเมน อาลปิตุํ / สมตฺโถ นาม นตฺถิ, / โก นุ โข / มํ นาเมน อาลปตี”ติ / มานตฺถทฺธตาย / “โก เอโส”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “อ.ใคร นั่น” ดังนี้ เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้กระด้างเพราะมานะ ว่า “(อ.บุคคล) ชื่อว่า ผู้สามารถ เพื่ออันร้องเรียก ซึ่งเรา โดยชื่อ ย่อมไม่มี ในโลก นี้, อ.ใคร หนอ แล ย่อมร้องเรียก ซึ่งเรา โดยชื่อ” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ข้าพเจ้า พราหมณ์

“อหํ พฺราหฺมณา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อ.เรา” ดังนี้.

อัคคิทัตถามว่า ท่านพูดอะไร

“กึ วเทสี”ติ.

(อ.อัคคิทัต ถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) ย่อมกล่าว ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ขอท่านจงบอกสถานที่พักอยู่ในที่นี้แก่ข้าพเจ้าสิ้นคืนหนึ่งในวันนี้

“อชฺช เม เอกรตฺตึ / อิธ วสนฏฺฐานํ อาจิกฺขา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ในวันนี้ (อ.ท่าน) จงบอก ซึ่งที่เป็นที่อยู่ (ในที่) นี้ สิ้นราตรีหนึ่งแก่เรา” ดังนี้.

อัคคิทัตกล่าวว่า สถานที่พักอยู่ในที่นี้ไม่มี บรรณศาลาหลังหนึ่งก็สำหรับคนหนึ่งเท่านั้น

“อิธ วสนฏฺฐานํ นตฺถิ, / เอกสฺส เอกาว ปณฺณสาลา”ติ.

(อ.อัคคิทัต กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ที่เป็นที่อยู่ (ในที่) นี้ ย่อมไม่มี, อ.บรรณศาลา หลังหนึ่งเทียว (ย่อมมี แก่บุคคล) คนหนึ่ง” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า อัคคิทัต ธรรมดาพวกมนุษย์ย่อมไปสู่สำนักของพวกมนุษย์

“อคฺคิทตฺต มนุสฺสา ฯเปฯ เม วสนฏฺฐานนฺ”ติ.

“อคฺคิทตฺต / มนุสฺสา นาม มนุสฺสานํ,

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอัคคิทัต ชื่อ อ.มนุษย์ ท. (ย่อมไป สู่สำนัก) ของมนุษย์ ท.,

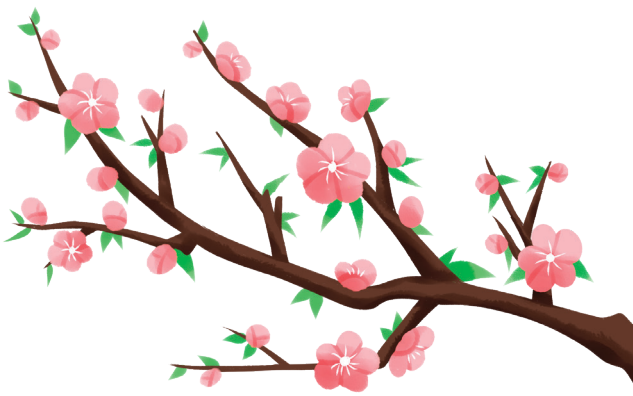
พวกโคก็ไปสู่สำนักของพวกโค

คาโว คุนฺนํ,

อ.โค ท. (ย่อมไป สู่สำนัก) ของโค ท.,

พวกบรรพชิตก็ไปสู่สำนักของพวกบรรพชิต

ปพฺพชิตา ปพฺพชิตานํ / สนฺติกํ คจฺฉนฺติ,

อ.บรรพชิต ท. ย่อมไป สู่สำนัก ของบรรพชิต ท.,

ท่านอย่าทำอย่างนั้น

มา เอวํ กริ,

(อ.ท่าน) อย่ากระทำแล้ว อย่างนี้,

ขอจงให้ที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า

เทหิ เม วสนฏฺฐานนฺ”ติ.

(อ.ท่าน) ขอจงให้ ซึ่งที่เป็นที่อยู่ แก่เรา” ดังนี้.

อัคคิทัตถามว่า ก็ท่านเป็นบรรพชิตหรือ

“กึ ปน ตฺวํ ปพฺพชิโต”ติ.

(อ.อัคคิทัต ถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.ท่าน เป็นบรรพชิต (ย่อมเป็น) หรือ” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า เออ ข้าพเจ้าเป็นบรรพชิต

“อาม ปพฺพชิโตมฺหี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “เออ (อ.เรา) เป็นบรรพชิต ย่อมเป็น” ดังนี้.

อัคคิทัตถามว่า ถ้าท่านเป็นบรรพชิตไซร้ สิ่งของคือสาแหรก บริขารแห่งบรรพชิตของท่านอยู่ไหน

“สเจ ปพฺพชิโต, / กหํ เต ขาริภณฺฑํ / ปพฺพชิตปริกฺขาโร”ติ.

(อ.อัคคิทัต ถามแล้ว) ว่า “ถ้าว่า (อ.ท่าน) เป็นบรรพชิต (ย่อมเป็น) ไซร้, อ.ภัณฑะคือสาแหรก เป็นบริขารแห่งบรรพชิต ของท่าน (มีอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า บริขารของข้าพเจ้า มีอยู่

“อตฺถิ เม ฯเปฯ พฺราหฺมณา”ติ.

“อตฺถิ เม ปริกฺขาโร,

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.บริขาร ของเรา มีอยู่,

ข้าพเจ้าคิดเห็นว่า ก็การถือบริขารนั้นเป็นแผนกเที่ยวไปลำบาก ดังนี้แล้ว จึงถือบริขารนั้นไว้โดยภายในนั่นแลเที่ยวไป พราหมณ์

‘วิสุ๎ ปน นำ คเหตฺวา / วิจริตุ๎ ทุกฺขนฺ’ติ / อพฺภนฺตเรเนว นำ คเหตฺวา / วิจรามิ พฺราหฺมณา”ติ.

ดูก่อนพราหมณ์ (อ.เรา คิดแล้ว) ว่า ‘ก็ อ.อัน- ถือเอา- (ซึ่งบริขาร) นั้น แยกกัน -แล้ว -จึงเที่ยวไป เป็นความลำบาก (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ ถือเอาแล้ว (ซึ่งบริขาร) นั้น โดยภายในนั่นเทียว ย่อมเที่ยวไป” ดังนี้. พราหมณ์นั้นโกรธพระเถระว่า ท่านจักถือบริขารนั้นเที่ยวไปหรือ

โส / “ตำ คเหตฺวา วิจริสฺสสี”ติ / เถรสฺส กุชฺฌิ.

(อ.อัคคิทัต) นั้น โกรธแล้ว ต่อพระเถระ ว่า “(อ.ท่าน) ถือเอาแล้ว (ซึ่งบริขาร) นั้น จักเที่ยวไป (หรือ)” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระเถระจึงพูดกะเขาว่า (จงหลีกไป) อัคคิทัต ท่านอย่าโกรธ (ข้าพเจ้า) จงบอกสถานที่พักอยู่แก่ข้าพเจ้า

อถ นำ โส อาห / “[อเปหิ] อคฺคิทตฺต / มา กุชฺฌิ, / วสนฏฺฐานำ เม อาจิกฺขา”ติ.

ครั้งนั้น (อ.พระเถระ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนอัคคิทัต (อ.ท่าน) จงหลีกไป, (อ.ท่าน) อย่าโกรธแล้ว, (อ.ท่าน) ขอจงบอก ซึ่งที่เป็นที่อยู่ แก่เรา” ดังนี้ (กะอัคคิทัต) นั้น.

อัคคิทัตกล่าวว่า สถานที่พักอยู่ในที่นี้ไม่มี

“นตฺถิ เอตฺถ วสนฏฺฐานนฺ”ติ.

(อ.อัคคิทัต กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ที่เป็นที่อยู่ (ในที่) นี้ ย่อมไม่มี” ดังนี้.

พระเถระถามว่า ก็ใครอยู่บนกองทรายนั่น

“เอตสฺมึ ปน วาลุกราสิมฺหิ / โก วสตี”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.ใคร ย่อมอยู่ บนกองแห่งทราย นั่น” ดังนี้.

อัคคิทัตกล่าวว่า นาคราชตัวหนึ่ง

“เอโก นาคราชา”ติ.

(อ.อัคคิทัต กล่าวแล้ว) ว่า “อ.นาคราช ตัวหนึ่ง (ย่อมอยู่ บนกองแห่งทราย นั่น)” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ท่านจงให้ที่นั่นแก่ข้าพเจ้า

“เอตำ เม เทหี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) ขอจงให้ (ซึ่งกองแห่งทราย) นั่น แก่เรา” ดังนี้.

อัคคิทัตกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่อาจให้ได้ กรรมของนาคราชนั่นร้ายกาจ

“น สกฺกา ทาตุ๎, / ภาริยำ เอตสฺส กมฺมนฺ”ติ.

(อ.อัคคิทัต กล่าวแล้ว) ว่า “(อันเรา) ไม่อาจ เพื่ออันให้, อ.กรรม (ของนาคราช) นั่น เป็นกรรมหนัก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ช่างเถอะ ขอท่านจงให้แก่เราเถิด

“โหตุ, / เทหิ เม”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.เหตุ นั่น) จงยกไว้, (อ.ท่าน) ขอจงให้ แก่เรา” ดังนี้.

อัคคิทัตกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจงรู้เองเถิด

“เตนหิ ตฺวเมว ชานาหี”ติ.

(อ.อัคคิทัต กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น อ.ท่านนั่นเทียว จงรู้” ดังนี้.

พระเถระผจญกับนาคราช

พระเถระผินหน้าตรงกองทรายไปแล้ว

เถโร วาลุกราสิอภิมุโข ปายาสิ.

อ.พระเถระ ผู้มีต่อหน้าแห่งกองแห่งทราย ได้ดำเนินไปแล้ว.

นาคราชเห็นพระเถระนั้นมาจึงดำริว่า พระสมณะนี้มาข้างนี้

นาคราชา ตํ ฯเปฯ มาเรสฺสามี”ติ ธูมายิ.

นาคราชา / ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา / “อยํ สมโณ / อิโต อาคจฺฉติ,

อ.นาคราช เห็นแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น ผู้มาอยู่ (คิดแล้ว) ว่า “อ.สมณะ นี้ ย่อมมา (โดยข้าง) นี้,

เห็นจะไม่ทราบความที่เรามีอยู่

น ชานาติ มญฺเญ / มม อตฺถิภาวํ;

(อ.สมณะนี้) เห็นจะ ย่อมไม่รู้ ซึ่งความที่- แห่งเรา -มีอยู่;

เราจะบังหวนควันให้สมณะนั้นตาย บังหวนควันแล้ว

ธูมายิตฺวา นํ มาเรสฺสามี”ติ ธูมายิ.

(อ.เรา) ประพฤติเพียงดังควันแล้ว (ยังสมณะ) นั้น จักให้ตาย” ดังนี้ ประพฤติเพียงดังควันแล้ว.

พระเถระคิดว่า นาคราชนี้เห็นจะเข้าใจว่า เราเท่านั้นอาจบังหวนควันได้ พวกอื่นย่อมไม่อาจ ดังนี้แล้ว บังหวนควันแม้เอง

เถโร / “อยํ นาคราชา / ‘อหเมว ธูมายิตุํ สกฺโกมิ, / อญฺเญ น สกฺโกนฺตี’ติ มญฺเญ / สลฺลกฺเขตี”ติ สยมฺปิ ธูมายิ.

อ.พระเถระ (คิดแล้ว) ว่า อ.นาคราช นี้ เห็นจะ ย่อมกำหนด ว่า ‘อ.เรานั่นเทียว ย่อมอาจ เพื่ออันประพฤติเพียงดังควัน, (อ.ชน ท.) เหล่าอื่น ย่อมไม่อาจ’ ดังนี้” ดังนี้ ประพฤติเพียงดังควันแล้ว แม้ด้วยตนเอง.

ควันทั้งหลายพุ่งออกจากสรีระแห่งนาคราชและพระเถระแม้ทั้ง ๒ ฝ่าย ตั้งขึ้นจนถึงพรหมโลก

ทฺวินฺนมฺปิ สรีรโต / อุคฺคตา ธูมา / ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุ.

อ.ควัน ท. อันพุ่งขึ้นแล้ว จากสรีระ (ของพระเถระและนาคราช ท.) แม้ ๒ ตั้งขึ้นแล้ว เพียงใด แต่พรหมโลก.

ควันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชฝ่ายเดียว

อุโภปิ ธูมา / เถรํ อพาธยิตฺวา / นาคราชานเมว พาเธนฺติ.

อ.ควัน ท. แม้ทั้ง ๒ ไม่เบียดเบียนแล้ว ซึ่งพระเถระ ย่อมเบียดเบียน ซึ่งนาคราชนั่นเทียว.

นาคราชไม่อาจอดทนกำลังแห่งควันได้จึงโพลง (เป็นไฟ)

นาคราชา / ธูมเวคํ สหิตุ๋ / อสกฺโกนฺโต ปชฺชลิ.

อ.นาคราช ไม่อาจอยู่ เพื่ออันอดกลั้น ซึ่งกำลังแห่งควัน โพลงทั่วแล้ว.

ฝ่ายพระเถระเข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์แล้วโพลงพร้อมกับนาคราชนั้นเหมือนกัน

เถโรปิ / เตโชธาตุ๋ สมาปชฺชิตฺวา / เตน สทฺธึเยว ปชฺชลิ.

แม้ อ.พระเถระ เข้าแล้ว (ซึ่งสมาบัติ) อันมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์ โพลงทั่วแล้ว กับ (ด้วยนาคราช) นั้น นั่นเทียว.

เปลวไฟพุ่งขึ้นไปจนถึงพรหมโลก

อคฺคิชาลา / ยาว พฺรหฺมโลกา อุฏฺฐหึสุ.

อ.เปลวแห่งไฟ ท. ตั้งขึ้นแล้ว เพียงใด แต่พรหมโลก.

เปลวไฟแม้ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่เบียดเบียนพระเถระ เบียดเบียนแต่นาคราชฝ่ายเดียว

อุโภปิ อคฺคิชาลา / เถรํ อพาธยิตฺวา / นาคราชานเมว พาธยึสุ.

อ.เปลวแห่งไฟ ท. แม้ทั้ง ๒ ไม่เบียดเบียนแล้ว ซึ่งพระเถระ เบียดเบียนแล้ว ซึ่งนาคราชนั่นเทียว.

นาคราชแพ้พระเถระ

ลำดับนั้น สรีระทั้งสิ้นของนาคราชนั้น ได้เป็นราวกะว่าถูกคบเพลิงทั้งหลายลนทั่วแล้ว

อถสฺส สกลสรีรํ / อุกฺกาหิ ปทิตฺตํ วิย อโหสิ.

ครั้งนั้น อ.สรีระทั้งสิ้น (ของนาคราช) นั้น เป็นราวกะว่า อันคบเพลิง ท. ติดทั่วแล้ว ได้เป็นแล้ว.

หมู่ฤาษีแลดูแล้วคิดว่า นาคราชเผาสมณะ สมณะคนดีหนอ ไม่เชื่อฟังคำของพวกเราจึงฉิบหายแล้ว

อิสิคโณ โอโลเกตฺวา จินฺเตสิ / “นาคราชา สมณํ ฌาเปติ, / ภทฺทโก วต สมโณ / อมฺหากํ วจนํ อสฺสุณิตฺวา นฏฺโฐ”ติ,

อ.หมู่แห่งฤาษี แลดูแล้ว คิดแล้ว ว่า “อ.นาคราช ยังสมณะ ให้ไหม้อยู่, อ.สมณะ ผู้เจริญ หนอ ไม่ฟังแล้ว ซึ่งคำ ของเรา ท. ฉิบหายแล้ว” ดังนี้,

พระเถระทรมานนาคราชทำให้หมดพยศแล้วนั่งบนกองทราย

เถโร นาคราชานํ ทเมตฺวา / นิพฺพิเสวนํ กตฺวา / วาลุกราสิมฺหิ นิสีทิ.

อ.พระเถระ ทรมานแล้ว ซึ่งนาคราช กระทำแล้ว ให้เป็นผู้มีความเสพผิดออกแล้ว นั่งแล้ว บนกองแห่งทราย.

นาคราชเอาขนดรวบกองทราย แผ่พังพานประมาณเท่าห้องโถงแห่งเรือนยอด กั้นอยู่แล้วเบื้องบนแห่งพระเถระ

นาคราชา / วาลุกราสึ โภเคหิ ปริกฺขิปิตฺวา / กูฏาคารกุจฺฉิปฺปมาณํ / ผณํ มาเปตฺวา / เถรสฺส อุปริ ธาเรสิ.

อ.นาคราช ล้อมรอบแล้ว ซึ่งกองแห่งทราย ด้วยขนด ท. เนรมิตแล้ว ซึ่งพังพาน อันมีท้องแห่งเรือนอันประกอบแล้วด้วยยอดเป็นประมาณ ทรงไว้แล้ว ในเบื้องบน แห่งพระเถระ.

หมู่ฤๅษีไปยังสำนักของพระเถระแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่า พวกเราจักรู้ความที่สมณะตายแล้วหรือยังไม่ตาย

อิสิคโณ ปาโตว / “สมณสฺส มตภาวํ วา / อมตภาวํ วา ชานิสฺสามา”ติ / เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา

อ.หมู่แห่งฤๅษี ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระเถระ ในเวลาเช้านั่นเทียว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา ท.) จักรู้ ซึ่งความที่- แห่งสมณะ -เป็นผู้ตายแล้ว หรือ หรือว่า ซึ่งความที่- (แห่งสมณะ) -เป็นผู้ไม่ตายแล้ว” ดังนี้

เห็นท่านนั่งอยู่บนยอดกองทรายแล้วประคองอัญชลีชมเชยอยู่กล่าวว่า

ตํ วาลุกราสิมตฺถเก นิสินฺนํ ทิสฺวา / อญฺชลึ ปคฺคยฺห / อภิตฺถวนฺโต อาห

เห็นแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น ผู้นั่งแล้ว บนที่สุดแห่งกองแห่งทราย ประคองแล้ว ซึ่งอัญชลี กล่าว-ชมเชยอยู่ -แล้ว ว่า

สมณะ นาคราชไม่เบียดเบียนท่านแลหรือ

“สมณ / กจฺจิ นาคราเชน / น พาธิโต”ติ.

“ข้าแต่สมณะ (อ.ท่าน) เป็นผู้- อันนาคราช ไม่ -เบียดเบียนแล้ว (ย่อมเป็น) แลหรือ” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ท่านทั้งหลายไม่เห็นนาคราชแผ่พังพานดำรงอยู่เบื้องบนแห่งเราหรือ

“กึ น ปสฺสถ / มม อุปริ / ผณํ ธาเรตฺวา ฐิตนฺ”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) ย่อมไม่เห็น (ซึ่งนาคราช) ผู้ยืน- ทรงไว้ -แล้ว ซึ่งพังพาน ในเบื้องบน แห่งเรา หรือ” ดังนี้.

ฤๅษีเหล่านั้นพูดกันว่า น่าอัศจรรย์หนอ ท่านผู้เจริญ อานุภาพแห่งสมณะชื่อเห็นปานนี้ พระสมณะนี้ทรมานนาคราชได้ แล้วได้ยืนล้อมพระเถระอยู่แล้ว

เต / “อจฺฉริยํ วต โภ, / สมณสฺส อานุภาโว / เอวรูโป นาม, / อเนน นาคราชา ทมิโต”ติ / เถรํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ.

(อ.ฤๅษี ท.) เหล่านั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ (อ.เหตุ) เป็นเหตุน่าอัศจรรย์ หนอ (ย่อมเป็น), อ.อานุภาพ ของสมณะ ชื่อ อันมีอย่างนี้เป็นรูป, อ.นาคราช (อันสมณะ) นี้ ทรมานแล้ว” ดังนี้ ได้ยืน- แวดล้อม -แล้ว ซึ่งพระเถระ.

ในขณะนั้นพระศาสดาเสด็จมาแล้ว

ตสฺมึ ขเณ / สตฺถา อาคโต.

ในขณะ นั้น อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว.

พระเถระเห็นพระศาสดาแล้วลุกขึ้นถวายบังคม

เถโร สตฺถารํ ทิสฺวา / อุฏฺฐาย วนฺทิ.

อ.พระเถระ เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา ลุกขึ้นแล้ว ถวายบังคมแล้ว.

ลำดับนั้น ฤๅษีทั้งหลายพูดกะพระเถระนั้นว่า สมณะนี้เป็นใหญ่แม้กว่าท่านหรือ

อถ นํ อิสโย อาหํสุ / “อยํ ตยาปิ มหนฺตตโร”ติ.

ครั้งนั้น อ.ฤๅษี ท. กล่าวแล้ว ว่า “(อ.สมณะ) นี้ เป็นผู้ใหญ่กว่า แม้กว่าท่าน (ย่อมเป็น หรือ)” ดังนี้ (กะพระเถระ) นั้น.

พระเถระกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคนั่นเป็นพระศาสดา ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคนี้

“เอส ภควา สตฺถา, / อหํ อิมสฺส สาวโก”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.พระผู้มีพระภาค พระองค์นั่น เป็นพระศาสดา (ย่อมเป็น), อ.เรา เป็นสาวก (ของพระผู้มีพระภาค) พระองค์นี้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พวกฤาษีชมเชยพระศาสดา

พระศาสดาประทับนั่งบนยอดกองทรายแล้ว

สตฺถา วาลุกราสิมตฺถเก นิสีทิ.

อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้ว บนที่สุดแห่งกองแห่งทราย.

หมู่ฤๅษีประคองอัญชลีชมเชยพระศาสดาว่า อานุภาพของสาวกยังถึงเพียงนี้ ส่วนอานุภาพของพระศาสดานี้จักเป็นเช่นไร

อิสิคโณ / “อยํ ตาว สาวกสฺส อานุภาโว, / อิมสฺส ปน อานุภาโว / กีทิโส ภวิสฺสตี”ติ / อญฺชลึ ปคฺคยฺห / สตฺถารํ อภิตฺถวิ.

อ.หมู่แห่งฤๅษี (กล่าวแล้ว) ว่า (อ.อานุภาพ) นี้ เป็นอานุภาพ ของสาวก (ย่อมเป็น) ก่อน, ส่วนว่า อ.อานุภาพ (ของพระศาสดา) พระองค์นี้ เป็นเช่นไร จักเป็น” ดังนี้ ประคองแล้ว ซึ่งอัญชลี ชมเชยแล้ว ซึ่งพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสเรียกอัคคิทัตมาแล้วตรัสว่า อัคคิทัต ท่านเมื่อให้โอวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากทั้งหลายของท่าน ย่อมกล่าวว่า อย่างไร ให้

สตฺถา อคฺคิทตฺตํ อามนฺเตตฺวา อาห / “อคฺคิทตฺต / ตฺวํ ตว สาวกานญฺจ / อุปฏฺฐากานญฺจ / โอวาทํ ททมาโน / กินฺติ วตฺวา เทสี”ติ.

อ.พระศาสดา ตรัสเรียกมาแล้ว ซึ่งอัคคิทัต ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอัคคิทัต อ.เธอ เมื่อให้ ซึ่งโอวาท แก่สาวก ท. ด้วย แก่อุปัฏฐาก ท. ด้วย ของเธอ กล่าวแล้ว อย่างไร ย่อมให้” ดังนี้.

อัคคิทัตกราบทูลว่า ข้าพระองค์ให้โอวาทแก่สาวกและอุปัฏฐากเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย จงถึงภูเขานั่นว่าเป็นที่พึ่ง จงถึงป่า อาราม จงถึงต้นไม้ว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยว่าบุคคลถึงวัตถุทั้งหลายมีภูเขาเป็นต้นนั้นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

“เอตํ ปพฺพตํ / สรณํ คจฺฉถ, / วนํ, อารามํ, / รุกฺขํ สรณํ คจฺฉถ; / เอตานิ หิ สรณํ คโต / สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี”ติ / เอวํ เตสํ โอวาทํ ทมฺมี”ติ.

(อ.อัคคิทัต กราบทูลแล้ว) ว่า “(อ.ข้าพระองค์) ย่อมให้ ซึ่งโอวาท (แก่สาวกและอุปัฏฐาก ท.) เหล่านั้น อย่างนี้ ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงถึง ซึ่งภูเขา นั่น ว่าเป็นสรณะ, (อ.ท่าน ท. จงถึง) ซึ่งป่า (ว่าเป็นสรณะ), (อ.ท่าน ท. จงถึง) ซึ่งอาราม (ว่าเป็นสรณะ), (อ.ท่าน ท.) จงถึง ซึ่งต้นไม้ ว่าเป็นสรณะ, ด้วยว่า (อ.บุคคล) ผู้ถึงแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) เหล่านั่น ว่าเป็นสรณะ ย่อมหลุดพ้น จากทุกข์ทั้งปวง” ดังนี้” ดังนี้.

สรณะที่เกษมและไม่เกษม

พระศาสดาตรัสว่า อัคคิทัต บุคคลถึงวัตถุทั้งหลายมีภูเขาเป็นต้นนั่นว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ได้เลย

สตฺถา “น โข ฯเปฯ ปมุจฺจตี”ติ วตฺวา

สตฺถา / “น โข อคฺคิทตฺต / เอตานิ สรณํ คโต / ทุกฺขา ปมุจฺจติ,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอัคคิทัต (อ.บุคคล) ผู้ถึงแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) เหล่านั่น ว่าเป็นสรณะ ย่อมหลุดพ้น จากทุกข์ หามิได้ แล,

ส่วนบุคคลถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่ง ย่อมพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้นได้ ดังนี้ แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

พุทฺธํ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ ปน / สรณํ คนฺตฺวา / สกลวฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจตี”ติ วตฺวา / อิมา คาถา อภาสิ

ส่วนว่า (อ.บุคคล) ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทธ ซึ่งพระธรรม ซึ่งพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะทั้งสิ้น” ดังนี้ ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

มนุษย์เป็นอันมาก ถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเขา ป่า
อารามและรุกขเจดีย์ว่าเป็นที่พึ่ง

“พหุ เว สรณํ ยนฺติ ปพฺพตานิ วนานิ จ
อารามรุกฺขเจตฺยานิ มนุสฺสา ภยตชฺชิตา;

“(อ.มนุษย์ ท.) ผู้มาก แล ผู้อันภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึง ซึ่งภูเขา ท. (ด้วย) ซึ่งป่า ท. ด้วย ซึ่งอาราม และรุกขเจดีย์ ท. (ด้วย) ว่าเป็นสรณะ;

สรณะนั่นแลไม่เกษม สรณะนั่นไม่อุดม เพราะบุคคล
อาศัยสรณะนั่นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

เนตํ โข สรณํ เขมํ, เนตํ สรณมุตฺตมํ,
เนตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจติ.

อ.สรณะ) นั่น แล เป็นสรณะอันเกษม (ย่อมเป็น) หามิได้, อ.สรณะ นั่น เป็นสรณะอันสูงสุด (ย่อมเป็น) หามิได้, (อ.บุคคล) อาศัยแล้ว ซึ่งสรณะ นั่น ย่อมหลุดพ้น จากทุกข์ทั้งปวง หามิได้.

ส่วนบุคคลใดถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
ว่าเป็นที่พึ่ง ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ (คือ) ทุกข์ เหตุให้
เกิดทุกข์ ความก้าวล่วงทุกข์ และมรรคมีองค์ ๘
อันประเสริฐ ซึ่งยังสัตว์ให้ถึงความสงบแห่งทุกข์
ด้วยปัญญาชอบ

โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ
ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ

ส่วนว่า (อ.บุคคล) ใด ผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า ด้วย ซึ่งพระธรรม ด้วย ซึ่งพระสงฆ์ ด้วย ว่าเป็นสรณะ ย่อมเห็น ซึ่งอริยสัจ ท. ๔ คือ ซึ่งทุกข์ (ด้วย) คือ ซึ่งตัณหาอันเป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์ (ด้วย) คือ ซึ่งนิโรธอันเป็นเครื่องก้าวล่วง ซึ่งทุกข์ ด้วย คือ ซึ่งมรรค อันมีองค์ ๘ อันประเสริฐ อันยังสัตว์ให้ถึงซึ่งความเข้าไปสงบแห่งทุกข์โดยปกติ ด้วย ด้วยปัญญาโดยชอบ

สรณะนั่นแลของบุคคลนั้นเกษม สรณะนั่นอุดม เพราะบุคคล
อาศัยสรณะนั่น ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

เอตํ โข สรณํ เขมํ, เอตํ สรณมุตฺตมํ,
เอตํ สรณมาคมฺม, สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตี”ติ.

อ.สรณะ นั่น แล (ของบุคคล) นั้น เป็นสรณะอันเกษม (ย่อมเป็น), อ.สรณะ นั่น (ของบุคคล นั้น) เป็นสรณะอันสูงสุด (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล) อาศัยแล้ว ซึ่งสรณะ นั่น ย่อมหลุดพ้น จากทุกข์ทั้งปวง” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พหุ** ได้แก่ พหู แปลว่ามาก

ตตฺถ พหุนฺติ พหู.

อ.อรรถว่า ผู้มาก ดังนี้ แห่ง- ในบท ท. เหล่านั่นหนา - บทว่า พหุ ดังนี้

บทว่า **ปพฺพตานิ** เป็นต้น ความว่า มนุษย์เหล่านั้น ๆ อันภัยนั้น ๆ คุกคามแล้ว อยากพ้นจากภัย หรือปรารถนาลาภทั้งหลาย มีการได้บุตรเป็นต้น ย่อมถึงภูเขาทั้งหลาย มีภูเขาชื่ออิสิคิลิ เวปุลละ และเวภาระเป็นต้น ป่าทั้งหลายมีป่ามหาวันและป่าโคสิงคสาลวันเป็นต้น อารามทั้งหลายมีเวฬุวันและชีวกัมพวันเป็นต้น และรุกขเจดีย์ทั้งหลายมีอุเทนเจดีย์และโคตมเจดีย์เป็นต้น ในที่นั้น ๆ ว่าเป็นที่พึ่ง

ปพฺพตานีติ / ตตฺถ ตตฺถ / อิสิคิลิเวปุลฺลเวภาราทิเก ปพฺพเต เจว / มหาวนโคสิงฺคสาล-วนาทีนิ วนานิ จ / เวหุวนชีวกมฺพวนาทโย อาราเม จ / อุเทนเจติยโคตมเจติยาทีนิ รุกฺขเจตฺยานิ จ / เต เต มนุสฺสา / เตน เตน ภเยน ตชฺชิตา / ภยโต มุจฺจิตุกามา / ปุตฺตลาภาทีนิ วา ปฏฺฐยมานา / สรณํ ยนฺตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.มนุษย์ ท. เหล่านั้น ๆ ผู้- อันภัย นั้น ๆ -คุกคามแล้ว ผู้ใคร่เพื่ออันพ้น จากภัย (หรือ) หรือว่า ผู้ปรารถนาอยู่ (ซึ่งอิฏฐารมณ์ ท.) มีการได้ซึ่งบุตรเป็นต้น ย่อมถึง ซึ่งภูเขา ท. มีภูเขาชื่อว่าอิสิ-คิลิและภูเขาชื่อว่าเวปุลละและภูเขาชื่อว่าเวภาระเป็นต้น ด้วยนั่นเทียว ซึ่งป่า ท. มีมหาวันและโคสิงค-วันและสาลวันเป็นต้น ด้วย ซึ่งอาราม ท. มีเวหุวันและชีวภัมพวันเป็นต้น ด้วย ซึ่งรุกขเจดีย์ ท. มีอุเทน เจดีย์และโคตมเจดีย์เป็นต้น ด้วย (ในที่) นั้น ๆ ว่าเป็นสรณะ ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ปพฺพตานิ** ดังนี้เป็นต้น.

สองบทว่า **เนตํ สรณํ** ความว่า ก็สรณะแม้ทั้งหมดนั่นไม่เกษมไม่อุดม ด้วยว่าบรรดาสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความเกิดเป็นต้นเป็นธรรมดา แม้ผู้หนึ่งอาศัยสรณะนั่นย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงมีชาติเป็นต้นได้

เนตํ สรณนฺติ / เอตํ ปน สพฺพมฺปิ / สรณํ / เนว / เขมํ น อุตฺตมํ, / น จ เอตํ ปฏิจฺจ / ชาติอาทิธมฺเมสุ สตฺเตสุ / เอโกปิ ชาติอาทิโต / สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า ก็ อ.สรณะ นั่น แม้ทั้งปวง เป็นสรณะอันเกษม ย่อมเป็น หามิได้นั่นเทียว เป็นสรณะ อันสูงสุด ย่อมเป็น หามิได้, ด้วยว่า (อ.-) ในสัตว์ ท. ผู้มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรมดา หนา (-สัตว์) แม้ผู้หนึ่ง อาศัยแล้ว (ซึ่งสรณะ) นั่น ย่อมหลุดพ้น จากทุกข์ทั้งปวง มีชาติเป็นต้น หามิได้ ดังนี้ (แห่งหมวด สองแห่งบท) ว่า **เนตํ สรณํ** ดังนี้เป็นต้น.

คำว่า **โย จ** เป็นต้นนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงสรณะอันไม่เกษม ไม่อุดมแล้ว ปรารภไว้เพื่อจะ ทรงแสดงสรณะอันเกษมอันอุดม

โย จาติ / อิทํ อกฺเขมํ อนุตฺตมํ / สรณํ ทสฺเสตฺวา / เขมํ อุตฺตมํ / สรณํ ทสฺสนตฺถํ อารทฺธ.

(อ.คำ) นี้ ว่า **โย จ** ดังนี้เป็นต้น (อันพระผู้มีพระภาค) ทรงแสดงแล้ว ซึ่งสรณะ อันไม่เกษม อันไม่สูงสุด ทรงปรารภแล้ว เพื่ออันทรงแสดง ซึ่งสรณะ อันเกษม อันสูงสุด.

เนื้อความแห่งคำว่า **โย จ** เป็นต้นนั้น (ดังต่อไปนี้)

ส่วนบุคคลใดเป็นคฤหัสก์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม อาศัยกัมมัฏฐานคือการตามระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นต้นว่า แม้เพราะอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันตสัมมา-สัมพุทธเจ้า ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยสามารถแห่งความเป็นวัตถุอันประเสริฐ

ตสฺสตฺโถ : โย จ ฯเปฯ เขมนฺติอาทิ วุตฺตนฺ”ติ.

ตสฺสตฺโถ : / โย จ / คหฏฺโฐ วา / ปพฺพชิโต วา / “อิติปิ โส ภควา / อรหํ สมฺมา-สมฺพุทฺโธ”ติอาทิกํ / พุทฺธธมฺมสงฺฆานุสฺสติกมฺมฏฺฐานํ นิสฺสาย / เสฏฺฐวเสน พุทฺธญฺจ / ธมฺมญฺจ / สงฺฆญฺจ สรณํ คโต,

อ.เนื้อความ (แห่งคำ ว่า **โย จ** ดังนี้เป็นต้น) นั้น ว่า ส่วนว่า (อ.บุคคล) ใด คือ อ.คฤหัสถ์ หรือ หรือว่า คือ อ.บรรพชิต อาศัยแล้ว ซึ่งกัมมัฏฐานคือการตามระลึกถึงซึ่งพระพุทธและพระธรรมและพระสงฆ์ มีคำว่า **“อิติปิ โส ภควา อรหำ สมฺมาสมฺพุทฺโธ”** ดังนี้เป็นต้น ถึงแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้า ด้วย ซึ่งพระธรรม ด้วย ซึ่งพระสงฆ์ ด้วย ว่าเป็นสรณะ ด้วยสามารถแห่งวัตถุอันประเสริฐที่สุด,

การถึงสรณะนั้นของบุคคลแม้นั้นยังกำเริบ ยังหวั่นไหวด้วยกิจทั้งหลายมีการไหว้อัญเดียรถีย์เป็นต้น

ตสฺสาปิ ตำ สรณคมนำ / อญฺญติตฺถิยวนฺทนาทีหิ กุปฺปติ จลติ,

อ.การถึงซึ่งสรณะ นั้น (ของบุคคล) แม้นั้น ย่อมกำเริบ ย่อมหวั่นไหว (ด้วยกิจ ท.) มีการไหว้ซึ่งอัญญเดียรถีย์เป็นต้น,

แต่พระผู้มีพระภาค เพื่อจะทรงแสดงความที่การถึงสรณะนั้นไม่หวั่นไหว เมื่อจะทรงประกาศสรณะอันมาแล้วโดยมรรคนั่นแล จึงตรัสว่า ย่อมเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาชอบ

ตสฺส ปน อจลภาวำ ทสฺเสตุำ / มคฺเคน อาคตสรณเมว ปกาเสนฺโต / “จตฺตาริ อริยสจฺจานิ / สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสตี”ติ อาห.

ส่วนว่า (อ.พระผู้มีพระภาค) เมื่อทรงประกาศ ซึ่งสรณะอันมาแล้ว โดยมรรค นั่นเทียว ตรัสแล้วว่า **“จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ”** ดังนี้ เพื่ออันทรงแสดง ซึ่งความที่- (แห่งการถึงซึ่งสรณะ) นั้น -เป็นกิริยาไม่หวั่นไหว.

ด้วยว่า บุคคลใดถึงรัตนะทั้งหลายมีพระพุทธรัตนะเป็นต้นนั่นว่าเป็นที่พึ่ง ด้วยสามารถแห่งการเห็นสัจจะเหล่านั้น

โย หิ / เอเตสำ สจฺจานำ ทสฺสนวเสน / เอตานิ สรณำ คโต,

ด้วยว่า (อ.บุคคล) ใด ถึงแล้ว (ซึ่งรัตนะ ท. มีพุทธรัตนะเป็นต้น) เหล่านั้น ว่าเป็นสรณะ ด้วยสามารถแห่งการเห็น ซึ่งสัจจะ ท. เหล่านั่น,

สรณะนั้นของบุคคลนั้นเกษมและอุดม

ตสฺส เอตำ สรณำ / เขมญฺจ อุตฺตมญฺจ,

อ.สรณะ นั่น (ของบุคคล) นั้น เป็นสรณะอันเกษม ด้วย เป็นสรณะอันสูงสุด ด้วย (ย่อมเป็น),

และบุคคลนั้นอาศัยสรณะนั่นย่อมพ้นจากทุกข์ในวัฏฏะแม้ทั้งสิ้นได้

โส จ ปุคฺคโล / เอตำ สรณำ ปฏิจฺจ / สกลสฺมาปิ วฏฺฏทุกฺขา ปมุจฺจติ;

ก็ อ.บุคคล นั้น อาศัยแล้ว ซึ่งสรณะ นั่น ย่อมหลุดพ้น จากทุกข์ในวัฏฏะ แม้ทั้งสิ้น;

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **เอตำ โข สรณำ เขมำ** เป็นต้น

ตสฺมา / “เอตำ โข สรณำ เขมนฺ”ติอาทิ วุตฺตนฺ”ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระดำรัส) มีพระดำรัส ว่า **“เอตำ โข สรณำ เขมำ”** ดังนี้เป็นต้น (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบเทศนา ฤๅษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมดบรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ทูลขอบรรพชาแล้ว

เทสนาวสาเน / สพฺเพปิ เต อิสโย / สห ปฏิสมฺภิทาหิ / อรหตฺตํ ปตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / ปพฺพชฺชํ ยาจึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ฤๅษี ท. เหล่านั้น แม้ทั้งปวง บรรลุแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งพระอรหันต์ กับ ด้วยปฏิสัมภิทา ท. ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลขอแล้ว ซึ่งการบวช.

พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์ออกจากกลีบจีวร ตรัสว่า ท่านทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด [ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมาสู่พระศาสนาเถิด] จงประพฤติพรหมจรรย์

สตฺถา / จีวรพฺภนฺตรโต หตฺถํ ปสาเรตฺวา / “เอถ ภิกฺขโว, / จรถ พฺรหฺมจริยนฺ”ติ อาห.

อ.พระศาสดา ทรงเหยียดออกแล้ว ซึ่งพระหัตถ์ จากระหว่างแห่งจีวร ตรัสแล้ว ว่า “(อ.เธอ ท. เป็นภิกษุ (เป็น) จงมา [หรือแปลว่า ภิกฺขโว ดูก่อนภิกษุ ท. (ตุมฺเห อ.เธอ ท.) เอถ จงมา- (สาสนํ สู่พระศาสนา) -เถิด], (อ.เธอ ท.) จงประพฤติ ซึ่งพรหมจรรย์” ดังนี้.

ชาวเมืองเข้าใจว่าอัคคิทัตใหญ่กว่าพระศาสดา

ในขณะนั้นเอง ฤๅษีเหล่านั้นได้เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริขาร ๘ ดุจพระเถระมีพรรษาตั้งร้อย

ตํขณญฺเญว / อฏฺฐปริกฺขารธรา / วสฺสสติกตฺเถรา วิย อเหสุ.

ในขณะนั้นนั่นเทียว (อ.ฤๅษี ท. เหล่านั้น) เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบริขาร ๘ เป็นราวกะว่า พระเถระผู้ประกอบแล้วด้วยร้อยแห่งกาลฝน ได้เป็นแล้ว.

ก็วันนั้น ได้เป็นวันที่ชาวแคว้นอังคะแคว้นมคธและแคว้นกุรุแม้ทั้งปวง ถือเครื่องสักการะมา

โส จ สพฺเพสฺปิ / องฺคมคธกุรุรฏฺฐวาสีนํ / สกฺการํ อาทาย / อาคมนทิวโส อโหสิ.

ก็ (อ.วัน) นั้น เป็นวันเป็นที่- ถือเอา- ซึ่งสักการะ -แล้ว -จึงมา (แห่งชน ท.) ผู้อยู่ในแว่นแคว้นชื่อว่าอังคะและแว่นแคว้นชื่อว่ามคธและแว่นแคว้นชื่อว่ากุรุโดยปกติ แม้ทั้งปวง ได้เป็นแล้ว.

ชนเหล่านั้นถือเครื่องสักการะมาแล้ว เห็นฤๅษีเหล่านั้นแม้ทั้งหมดบวชแล้ว

เต สกฺการํ อาทาย อาคตา / สพฺเพปิ เต อิสโย / ปพฺพชิเต ทิสฺวา

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ผู้- ถือเอา- ซึ่งสักการะ -แล้ว -จึงมาแล้ว เห็นแล้ว ซึ่งฤๅษี ท. เหล่านั้น แม้ทั้งปวง ผู้บวชแล้ว

คิดว่า อัคคิทัตพราหมณ์ของพวกเราเป็นใหญ่ หรือพระสมณโคดมเป็นใหญ่หนอ

“กินฺนุ โข อมฺหากํ / อคฺคิทตฺตพฺราหฺมโณ มหา, / อุทาหุ สมโณ โคตโม”ติ จินฺเตตฺวา

คิดแล้ว ว่า “อ.พราหมณ์ชื่อว่าอัคคิทัต ของเรา ท. เป็นใหญ่ (ย่อมเป็น) หรือ หนอ แล, หรือว่า อ.พระสมณะ ผู้โคดม (เป็นใหญ่ ย่อมเป็น)” ดังนี้

ได้สำคัญว่า อัคคิทัตเป็นใหญ่แน่เพราะเหตุที่พระสมณโคดมมาหา

“สมณสฺส โคตมสฺส อาคตตฺตา / อคฺคิทตฺโตว มหา”ติ อมญฺญึสุ.

ได้สำคัญแล้ว ว่า “อ.อัคคิทัตนั่นเทียว เป็นใหญ่ (ย่อมเป็น) เพราะความที่- แห่งพระสมณะผู้โคดม -เป็นผู้เสด็จมาแล้ว” ดังนี้.

อัคคิทัตตัดความสงสัยของชาวเมือง

พระศาสดาทรงตรวจดูอัธยาศัยของชนเหล่านั้นแล้วตรัสว่า อัคคิทัต เธอจงตัดความสงสัยของบริษัท

สตฺถา / เตสํ อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา / “อคฺคิทตฺต / ปริสาย กงฺขํ ฉินฺทา”ติ อาห.

อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูแล้ว ซึ่งอัธยาศัย (ของชน ท.) เหล่านั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอัคคิทัต (อ.เธอ) จงตัด ซึ่งความสงสัย แห่งบริษัท” ดังนี้.

พระอัคคิทัตนั้นกราบทูลว่า แม้ข้าพระองค์ก็หวังเหตุมีประมาณเพียงนั้นเหมือนกัน ดังนี้แล้ว

โส / “อหัปิ เอตฺตกเมว ปจฺจาสึสามี”ติ

(อ.พระอัคคิทัต) นั้น (กราบทูลแล้ว) ว่า “แม้ อ.ข้าพระองค์ ย่อมหวังเฉพาะ (ซึ่งเหตุ) อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว” ดังนี้

เหาะขึ้นไปสู่เวหาสด้วยกำลังฤทธิ์แล้วลงมาถวายบังคมพระศาสดาบ่อย ๆ ถึง ๗ ครั้งแล้ว

อิทฺธิพเลน / สตฺตกฺขตฺตุ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา / ปุนปฺปุนํ โอรุยฺห / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา

เหาะขึ้นไปแล้ว สู่ท้องฟ้า ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ ลงแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา บ่อย ๆ สิ้น ๗ ครั้ง

กล่าวประกาศความที่ตนเป็นสาวกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้แล

“สตฺถา เม ภนฺเต ภควา, / สาวโกหมสฺมี”ติ วตฺวา / สาวกตฺตํ ปกาเสสีติ.

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระผู้มีพระภาค เป็นพระศาสดา ของข้าพระองค์ (ย่อมเป็น), (อ.ข้าพระองค์) เป็นสาวก (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ประกาศแล้ว ซึ่งความที่- (แห่งตน) -เป็นสาวก ดังนี้แล.

เรื่องปุโรหิตชื่ออัคคิทัต จบ

อคฺคิทตฺตปุโรหิตวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งปุโรหิตชื่อว่าอัคคิทัต (จบแล้ว).

๗. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

๗. อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ.

๗. อ.เรื่องแห่งปัญหา ของพระอานนท์ผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ** เป็นต้น

ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งปัญหาของพระอานนท์ผู้เถระ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ** ดังนี้เป็นต้น.

พระเถระรำพึงถึงที่เกิดของบุรุษอาชาไนย

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระเถระนั่งในที่พักกลางวันคิดว่า

เถโร หิ เอกทิวสํ / ทิวาฏฺฐาเน นิสินฺโน จินฺเตสิ

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.พระเถระ ผู้นั่งแล้ว ในที่เป็นที่พักในกลางวัน คิดแล้ว ว่า

พระศาสดาเมื่อตรัสคำว่า ช้างอาชาไนยเกิดขึ้นในตระกูลช้างฉัททันต์หรือในตระกูลช้างอุโบสถ ม้าอาชาไนยเกิดขึ้นในตระกูลม้าสินธพหรือในตระกูลพระยาม้าวลาหก โคอาชาไนยเกิดขึ้นในทักขิณาปถชนบท เป็นต้น เป็นอันตรัสสถานที่เกิดขึ้นแห่งสัตว์ประเสริฐมีช้างอาชาไนยเป็นต้นแล้ว

“หตฺถาชานีโย ฯเปฯ อุปฺปชฺชตี”ติ.

“หตฺถาชานีโย / ฉทฺทนฺตกุเล วา / อุโปสถกุเล วา อุปฺปชฺชติ, / อสฺสาชานีโย สินฺธว-กุเล วา / วลาหกอสฺสราชกุเล วา, / โคอาชานีโย ทกฺขิณาปเถ”ติอาทีนิ / วทนฺเตน สตฺถารา / หตฺถิอาชานียาทีนํ อุปฺปตฺติฏฺฐานานิ กถิตานิ,

อ.ที่เป็นที่เกิดขึ้น ท. (แห่งสัตว์ผู้วิเศษ ท.) มีช้างเชือกอาชาไนยเป็นต้น อันพระศาสดา ผู้เมื่อตรัส (ซึ่งพระดำรัส ท.) มีพระดำรัส ว่า “อ.ช้างเชือกอาชาไนย ย่อมเกิดขึ้น ในตระกูลแห่งช้างฉัททันต์ หรือ หรือว่า ในตระกูลแห่งช้างอุโบสถ, อ.ม้าตัวอาชาไนย (ย่อมเกิดขึ้น) ในตระกูลแห่งม้าสินธพ หรือ หรือว่า ในตระกูลแห่งม้าผู้ราชาชื่อว่าวลาหก, อ.โคตัวอาชาไนย (ย่อมเกิดขึ้น) ในชนบทชื่อว่าทักขิณาปถะ” ดังนี้เป็นต้น ตรัสไว้แล้ว,

ส่วนบุรุษอาชาไนยย่อมบังเกิดขึ้นในที่ไหนหนอ

ปุริสาชานีโย ปน / กหำ นุ โข อุปฺปชฺชตี”ติ.

ส่วนว่า อ.บุรุษผู้อาชาไนย ย่อมเกิดขึ้น (ณ ที่) ไหน หนอ แล” ดังนี้.

พระเถระเข้าไปทูลถามพระศาสดา

พระเถระนั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วทูลถามเรื่องนั้น

โส สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา / วนฺทิตฺวา เอตมตฺถำ ปุจฺฉิ.

(อ.พระเถระ) นั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั่น.

พระศาสดาตรัสว่า อานนท์ ขึ้นชื่อว่าบุรุษอาชาไนยย่อมไม่บังเกิดในที่ทั่วไป

สตฺถา “อานนฺท ฯเปฯ อุปฺปชฺชตี”ติ วตฺวา

สตฺถา / “อานนฺท / ปุริสาชานีโย นาม / น สพฺพตฺถ อุปฺปชฺชติ,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอานนท์ ชื่อ อ.บุรุษผู้อาชาไนย ย่อมเกิดขึ้น (ในที่) ทั้งปวง หามิได้,

แต่บังเกิดขึ้นในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ (วัด) โดยตรงยาว ๓๐๐ โยชน์ โดยรอบประมาณ ๙๐๐ โยชน์

อุชุกโต ปน / ติโยชนสตายาเม / อาวฏฺฏโต นวโยชนสตปฺปมาเณ / มชฺฌิมเทสฏฺฐาเน อุปฺปชฺชติ;

แต่ว่า (อ.บุรุษผู้อาชาไนย) ย่อมเกิดขึ้น ในที่อันเป็นมัชฌิมประเทศ อันมีร้อยแห่งโยชน์ ๓ เป็นความยาว โดยตรง อันมีร้อยแห่งโยชน์ ๙ เป็นประมาณ โดยกลม;

ก็เมื่อจะบังเกิดขึ้น ก็ย่อมไม่บังเกิดขึ้นในตระกูลสามัญ

อุปฺปชฺชนฺโต จ / น ยสฺมึ วา / ตสฺมึ วา กุเล อุปฺปชฺชติ,

ก็ (อ.บุรุษผู้อาชาไนย นั้น) เมื่อเกิดขึ้น ย่อมไม่เกิดขึ้น ในตระกูล ใด หรือ หรือว่า นั้น,

ย่อมบังเกิดขึ้นในตระกูลขัตติยมหาศาลและพราหมณมหาศาล ตระกูลใดตระกูลหนึ่งเท่านั้น ดังนี้แล้ว

ขตฺติยมหาสาลพฺราหฺมณมหาสาลกุลานำ / อญฺญตรสฺมึเยว / อุปฺปชฺชตี”ติ วตฺวา

(อ.บุรุษผู้อาชาไนยนั้น) ย่อมเกิดขึ้น (ใน-) แห่งตระกูลของกษัตริย์ผู้มหาศาลและพราหมณ์ผู้มหาศาล ท. หนา (-ตระกูล) ตระกูลใดตระกูลหนึ่งนั่นเทียว” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก (เพราะว่า) บุรุษอาชาไนยนั้น
ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป บุรุษอาชาไนยนั้นเป็นนักปราชญ์
ย่อมเกิดในตระกูลใด ตระกูลนั้นย่อมถึงความสุข

อิมํ คาถมาห

“ทุลฺลโภ ปุริสาชญฺโญ, น โส สพฺพตฺถ ชายติ.
ยตฺถ โส ชายตี ธีโร, ตํ กุลํ สุขเมธตี”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“อ.บุรุษผู้อาชาไนย[๑] เป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก (ย่อมเป็น), (อ.บุรุษผู้อาชาไนย) นั้น ย่อมเกิด (ในที่) ทั้งปวง หามิได้, (อ.บุรุษผู้อาชาไนย) นั้น ผู้เป็นปราชญ์ (ย่อมเกิด ในตระกูล) ใด, อ.ตระกูล นั้น ย่อมถึง ซึ่งความสุข[๒]” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุลฺลโภ** เป็นต้น ความว่า

ตตฺถ ทุลฺลโภติ / *ปุริสาชญฺโญ หิ ฯเปฯ สุขปฺปตฺตเมว โหตี*ติ **อตฺโถ**.

อ.อรรถ ว่า *ปุริสาชญฺโญ หิ ฯเปฯ สุขปฺปตฺตเมว โหติ* ดังนี้ (แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บท) ว่า **ทุลฺลโภ** ดังนี้เป็นต้น.

บุรุษอาชาไนยแลเป็นผู้อันบุคคลหาได้ยาก

ปุริสาชญฺโญ หิ ทุลฺลโภ,

ก็ อ.บุรุษผู้อาชาไนย เป็นผู้อันบุคคลได้โดยยาก (ย่อมเป็น),

คือหาได้ง่ายเหมือนช้างอาชาไนยเป็นต้นก็หาไม่

น หิ / **หตฺถาชานียาทโย วิย สุลโภ,**

คือว่า เป็นผู้อันบุคคลได้โดยง่าย ราวกะ (อ.สัตว์ผู้วิเศษ ท.) มีช้างเชือกอาชาไนยเป็นต้น (ย่อมเป็น) หามิได้ แล,

---

[๑] **ปุริสาชญฺโญ** บุรุษผู้รู้ซึ่งเหตุและสิ่งอันมิใช่เหตุอย่างยิ่ง, บุรุษผู้อาชาไนย. สำเร็จรูปมาจาก ปุริส + อาชญฺ วิเสสนุตตรบทกัมมธารยสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อา ภุโส การณาการณํ ชานาตีติ **อาชานีโย**. ย่อมรู้ ซึ่งเหตุและสิ่งมิใช่เหตุ อย่างยิ่ง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อาชานียะ (อา + ญา อวโพธเน [รู้] + อนีย), อาชานีโย เอว **อาชญฺโญ**. ผู้รู้ซึ่งเหตุและสิ่งมิใช่เหตุอย่างยิ่งนั่นเทียว ชื่อว่า อาชัญญะ (อาชานีย + ณฺย ปัจจัย ในอรรถสกัตถะ), ปุริโส จ โส อาชญฺโญ จาติ **ปุริสาชญฺโญ**. บุรุษผู้รู้ซึ่งเหตุและสิ่งมิใช่เหตุอย่างยิ่ง ชื่อว่า ปุริสาชัญญะ

[๒] **สุขเมธติ** ย่อมถึง ซึ่งความสุข ตัดบทเป็น **สุขํ** + **เอธติ** คำว่า **สุขํ** สำเร็จรูปมาจาก สุข ธาตุ (ตกฺกิริยายํ = กิริยาอาการแห่งความสุขนั้น, สุข, สบาย) ภู. + ณ การิตปัจจัย + อ ปัจจัย ในเหตุกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า สุขยตีติ **สุขํ**. สุขะ คือ สภาวะทำบุคคลให้เป็นสุข, อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก สุ บทหน้า + ขนุ ธาตุ (วิทารเณ = ทำลาย) ภู. + กฺวิ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สุฏฺฐุ ขนติ กายิกทุกฺขนฺติ **สุขํ**. สุขะ คือสภาวะทำลายทุกข์ทางกายด้วยดี, อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก สุ บทหน้า + ขมุ ธาตุ (ขนฺติยํ = อดทน) ภู. + กฺวิ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สุเขน ขมิตพฺพนฺติ **สุขํ**. สุขะ คือ สภาวะทนได้ง่าย, อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก สุ ศัพท์ + ข ศัพท์ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า สุกรํ ขํ โอกาสทานํ เอตสฺสาติ **สุขํ**. สุขะ คือ สภาวะทำให้เกิดโอกาสได้ง่าย. คำว่า **เอธติ** สำเร็จรูปมาจาก เอธ ธาตุ (ลาภวุทฺธีสุ = ได้, เจริญ) ภู. + อ + ติ

บุรุษอาชาไนยนั้นย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป คือในปัจจันตประเทศหรือในตระกูลต่ำ

โส สพฺพตฺถ / ปจฺจนฺตเทเส วา / นีจกุเล วา น ชายติ,

(อ.บุรุษผู้อาชาไนย) นั้น ย่อมไม่เกิด (ในที่) ทั้งปวง คือ ในปัจจันตประเทศ หรือ หรือว่า คือในตระกูลอันต่ำ,

แต่ย่อมเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง บรรดาตระกูลกษัตริย์และตระกูลพราหมณ์ ในที่เป็นที่ทำสักการะมีอภิวาทเป็นต้นแห่งมหาชน ในมัชฌิมประเทศเท่านั้น

มชฺฌิมเทเสเยว ปน / มหาชนสฺส อภิวาทนาทิสกฺการกรณฏฺฐาเน / ขตฺติยพฺราหฺมณกุลานํ / อญฺญตรสฺมึ กุเล ชายติ,

แต่ว่า (อ.บุรุษผู้อาชาไนย นั้น) ย่อมเกิด ใน- แห่งตระกูลของกษัตริย์และพราหมณ์ ท. หนา -ตระกูล ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ในที่เป็นที่กระทำซึ่งสักการะมีการอภิวาทเป็นต้น แห่งมหาชน ในมัชฌิม-ประเทศนั่นเทียว,

ก็บุรุษอาชาไนยนั้นเป็นนักปราชญ์ คือเป็นผู้มีปัญญาสูงสุด ได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเกิดอย่างนั้นย่อมเกิดในตระกูลใด

เอวํ ชายมาโน จ / ยตฺถ โส ชายติ ธีโร / อุตฺตมปฺปญฺโญ สมฺมาสมฺพุทฺโธ,

ก็ (อ.บุรุษผู้อาชาไนย) นั้น ผู้เป็นปราชญ์ คือว่า ผู้มีปัญญาสูงสุด คือว่า ผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธ-เจ้า เมื่อเกิด อย่างนี้ ย่อมเกิด (ในตระกูล) ใด,

ตระกูลนั้นย่อมถึงความสุข คือย่อมเป็นตระกูลที่บรรลุความสุขแท้

ตํ กุลํ สุขเมธติ / สุขปฺปตฺตเมว โหตีติ *อตฺโถ.*

อ.ตระกูล นั้น ย่อมถึง ซึ่งความสุข คือว่า เป็นตระกูลถึงแล้วซึ่งความสุขนั่นเทียว ย่อมเป็น *ดังนี้ (แห่ง- ในบท ท.) ...*

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ

อานนฺทตฺเถรสฺส ปญฺหวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งปัญหา ของพระอานนท์ผู้เถระ (จบแล้ว).

๘. เรื่องสัมพหุลภิกขุ

๘. สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ.

๘. อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มากพร้อม (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการสนทนาของภิกษุมากรูปด้วยกัน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท** เป็นต้น

สุโข พุทฺธานมุปฺปาโทติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / สมฺพหุลานํ ภิกฺขูนํ กถํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าวของภิกษุ ท. ผู้มากพร้อม ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท** ดังนี้เป็นต้น.

ความเห็นในปัญหาต่าง ๆ กัน

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุ ๕๐๐ รูป นั่งในศาลาเป็นที่บำรุง

เอกทิวสํ หิ / ปญฺจสตา ภิกฺขู / อุปฏฺฐานสาลายํ นิสินฺนา

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.ภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ผู้นั่งแล้ว ในศาลาเป็นที่บำรุง

สนทนากันว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย อะไรหนอแลเป็นสุขในโลกนี้

“อาวุโส / กึ นุ โข / อิมสฺมึ โลเก / สุขนฺ”ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุ.

ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อ.อะไร หนอ แล เป็นสุข ในโลก นี้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกกล่าวว่า ชื่อว่าสุขเช่นกับด้วยสุขในราชสมบัติย่อมไม่มี

ตตฺถ เกจิ / “รชฺชสุขสทิสํ / สุขนฺนาม นตฺถี”ติ อาหํสุ.

(อ.- ในภิกษุ ท.) เหล่านั้นหนา (-ภิกษุ ท.) บางพวก กล่าวแล้ว ว่า “ชื่อ อ.ความสุข อันเช่นกับด้วยความสุขในความเป็นแห่งพระราชา ย่อมไม่มี” ดังนี้.

บางพวกกล่าวว่า ชื่อว่าสุขเช่นกับด้วยสุขในกาม ย่อมไม่มี ... บางพวกกล่าวว่า ชื่อว่าสุขเช่นกับด้วยสุขอันเกิดแต่การบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ ย่อมไม่มี

เกจิ “กามสุขสทิสํ ...

(อ.ภิกษุ ท.) บางพวก (กล่าวแล้ว ว่า “ชื่อ อ.ความสุข) อันเช่นกับด้วยความสุขในกาม (ย่อมไม่มี” ดังนี้).

บางพวกกล่าวว่า ชื่อว่าสุขเช่นกับด้วยสุขอันเกิดแต่การบริโภคข้าวสาลีและเนื้อ ย่อมไม่มี

เกจิ / “สาลิมํสโภชนสุขสทิสํ / สุขนฺนาม นตฺถี”ติ อาหํสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) บางพวก กล่าวแล้ว ว่า “ชื่อ อ.ความสุข อันเช่นกับด้วยความสุขในการบริโภคซึ่งข้าวสาลีและเนื้อ ย่อมไม่มี” ดังนี้.

พระศาสดาทรงแก้ปัญหานั้น

พระศาสดาเสด็จมาสู่ที่ที่ภิกษุเหล่านั้นนั่งแล้วตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ

สตฺถา / เตสํ นิสินฺนฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา / “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว / เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว สู่ที่เป็นที่นั่งแล้ว (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อะไร หนอ ย่อมมี ในกาลนี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า ด้วยถ้อยคำชื่อนี้

“อิมาย นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว) ชื่อ นี้ (ย่อมมี ในกาลนี้)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไร

“ภิกฺขเว กึ ฯเปฯ อิทเมว สุขนฺ”ติ วตฺวา

“ภิกฺขเว กึ กเถถ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมกล่าว ซึ่งอะไร,

ก็ความสุขนี้แม้ทั้งหมดนับเนื่องด้วยทุกข์ในวัฏฏะทั้งนั้น

อิทํ หิ สพฺพมฺปิ สุขํ / วฏฺฏทุกฺขปริยาปนฺนเมว,

ด้วยว่า อ.ความสุข แม้ทั้งปวง นี้ เป็นความสุขอันนับเนื่องแล้วด้วยทุกข์ในวัฏฏะนั่นเทียว (ย่อมเป็น),

แต่เหตุนี้เท่านั้น คือ ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า การฟังธรรม ความพร้อมเพรียงของหมู่ ความเป็นผู้ปรองดองกัน เป็นสุขในโลกนี้ ดังนี้แล้ว

อิมสฺมึ ปน โลเก / พุทฺธุปฺปาโท / ธมฺมสฺสวนํ / สงฺฆสามคฺคี / สมฺโมทมานภาโวติ / อิทเมว สุขนฺ”ติ วตฺวา

ส่วนว่า (อ.เหตุ) นี้นั่นเทียว คือ อ.ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า อ.การฟังซึ่งธรรม อ.ความพร้อมเพรียงของหมู่ อ.ความที่แห่งบุคคลเป็นผู้บันเทิงพร้อมอยู่ เป็นสุข ในโลก นี้ (ย่อมเป็น) ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นเหตุ
นำสุขมา การแสดงธรรมของสัตบุรุษเป็นเหตุ
นำสุขมา ความพร้อมเพรียงของหมู่เป็นเหตุนำ
สุขมา ความเพียรของชนผู้พร้อมเพรียงกันเป็นเหตุ
นำสุขมา

อิมํ คาถมาห

“สุโข พุทฺธานมุปฺปาโท, สุขา สทฺธมฺมเทสนา,
สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี, สมคฺคานํ ตโป สุโข”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“อ.ความเกิดขึ้น แห่งพระพุทธเจ้า ท. เป็นสุข (ย่อมเป็น), อ.การแสดงซึ่งพระสัทธรรม เป็นสุข (ย่อมเป็น), อ.ความพร้อมเพรียง ของหมู่ เป็นสุข (ย่อมเป็น), อ.ตบะ (แห่งบุคคล ท.) ผู้พร้อมเพรียงกัน เป็นสุข (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พุทฺธานมุปฺปาโท** ความว่า

ตตฺถ พุทฺธานมุปฺปาโทติ / *ยสฺมา พุทฺธา ฯเปฯ สทฺธมฺมเทสนา สุขา.*

อ.อรรถว่า *ยสฺมา พุทฺธา ฯเปฯ สทฺธมฺมเทสนา สุขา.* (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **พุทฺธานมุปฺปาโท** ดังนี้เป็นต้น.

พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อทรงอุบัติขึ้น ย่อมยังมหาชนให้ข้ามจากความกันดารทั้งหลายมีความกันดารคือราคะเป็นต้น เหตุใด

ยสฺมา พุทฺธา อุปฺปชฺชมานา / มหาชนํ ราคกนฺตาราทีหิ ตาเรนฺติ;

อ.พระพุทธเจ้า ท. เมื่อทรงเกิดขึ้น ทรงยังมหาชน ย่อมให้ข้าม (จากกันดาร ท.) มีกันดารคือราคะเป็นต้น เหตุใด;

เหตุนั้น ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา

ตสฺมา / พุทฺธานำ อุปฺปาโท สุโข.

เพราะเหตุนั้น อ.ความเกิดขึ้น แห่งพระพุทธเจ้า ท. ชื่อว่าเป็นสุข (ย่อมเป็น).

สัตว์ทั้งหลายผู้มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรม อาศัยการแสดงธรรมของสัตบุรุษ ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งหลายมีชาติเป็นต้น เหตุใด

ยสฺมา / สทฺธมฺมเทสนำ อาคมฺม / ชาติอาทิธมฺมา สตฺตา / ชาติอาทีหิ มุจฺจนฺติ;

อ.สัตว์ ท. ผู้มีทุกข์มีชาติเป็นต้นเป็นธรรมดา อาศัยแล้ว ซึ่งการแสดงซึ่งพระสัทธรรม ย่อมพ้น (จากทุกข์ ท.) มีชาติเป็นต้น เหตุใด;

เหตุนั้น การแสดงธรรมของสัตบุรุษ จึงชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมา

ตสฺมา / สทฺธมฺมเทสนา สุขา.

เพราะเหตุนั้น อ.การแสดงซึ่งพระสัทธรรม ชื่อว่าเป็นสุข (ย่อมเป็น) *(ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) ...*

ความเป็นผู้มีจิตเสมอกัน ชื่อว่าสามัคคี

สามคฺคีติ สมจิตฺตตา.

อ.ความเป็น- (แห่งบุคคล) -ผู้มีจิตเสมอกัน ชื่อว่า **สามคฺคี**.

แม้สามัคคีนั้น ก็ชื่อว่าเป็นเหตุนำสุขมาโดยแท้

สาปิ สุขาเอว.

(อ.ความพร้อมเพรียง) แม้นั้น เป็นสุขนั่นเทียว (ย่อมเป็น).

อนึ่ง การเรียนพระพุทธพจน์ก็ดี การรักษาธุดงค์ทั้งหลายก็ดี การทำสมณธรรมก็ดี ของเหล่าชนผู้พร้อมเพรียงกัน คือ ผู้มีจิตเป็นอย่างเดียวกัน เป็นเหตุนำสุขมา เหตุใด

สมคฺคานำ ปน เอกจิตฺตานำ / ยสฺมา พุทฺธวจนำ วา อุคฺคณฺหิตุำ / ธูตงฺคานิ วา ปริหริตุำ / สมณธมฺมำ วา กาตุำ สุขำ;

อ.อันเรียน ซึ่งพระพุทธพจน์ หรือ หรือว่า อ.อันรักษา ซึ่งธุดงค์ ท. หรือว่า อ.อันกระทำ ซึ่งสมณ-ธรรม (แห่งบุคคล ท.) ผู้พร้อมเพรียงกัน คือว่า ผู้มีจิตเป็นอันเดียวกัน เป็นสุข (ย่อมเป็น) เหตุใด;

เหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสว่า **สมคฺคานำ ตโป สุโข**

ตสฺมา / “สมคฺคานำ ตโป สุโข”ติ วุตฺตำ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระดำรัสอันเป็นพระคาถา) ว่า **“สมคฺคานำ ตโป สุโข”** ดังนี้ (อันพระผู้มีพระ-ภาค) ตรัสแล้ว.

เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกภิกษุจักพร้อมเพรียงกันประชุม จักพร้อมเพรียงกันเลิก (ประชุม) จักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำของหมู่ ตลอดกาลเพียงใด

เตเนวาห “ยาวกีวญฺจ ฯเปฯ โน ปริหานี”ติ.

เตเนวาห / “ยาวกีวญฺจ ภิกฺขเว / ภิกฺขู สมคฺคา สนฺนิปติสฺสนฺติ, / สมคฺคา วุฏฺฐหิสฺสนฺติ, / สมคฺคา สงฺฆกรณียานิ กริสฺสนฺติ;

เพราะเหตุนั้นนั่นเทียว (อ.พระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. ก็ อ.ภิกษุ ท. เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน (เป็น) จักประชุม, เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน (เป็น) จักลุกขึ้น, (เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน เป็น) จักกระทำ ซึ่งกิจอันตนพึงกระทำของหมู่ ท. ตลอดกาลเพียงใด,

ภิกษุทั้งหลาย ความเจริญฝ่ายเดียวอันภิกษุทั้งหลายพึงหวังได้ ความเสื่อมอันภิกษุทั้งหลายไม่พึงหวังได้ ตลอดกาลเพียงนั้น

วุฑฺฒิเยว ภิกฺขเว / ภิกฺขูนำ ปาฏิกงฺขา, / โน ปริหานี”ติ.

ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ความเจริญนั่นเทียว อันภิกษุ ท. พึงหวังเฉพาะ, อ.ความเสื่อมรอบ (อันภิกษุ ท.) ไม่พึงหวังเฉพาะ (ตลอดกาลเพียงนั้น)” ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมากตั้งอยู่ในอรหัตผลแล้ว

เทสนาวสาเน / พหู ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ ท. ผู้มาก ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในพระอรหัต.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล

มหาชนสฺสาปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกขุ จบ

สมฺพหุลภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มากพร้อม (จบแล้ว).

๙. เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล

๙. กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ.

๙. อ.เรื่องแห่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อเสด็จจาริกไป ทรงปรารภพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ปูชารเห** เป็นต้น

ปูชารเหติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา จาริกํ จรมาโน / กสฺสปทสพลสฺส / สุวณฺณเจติยํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อเสด็จเที่ยวไป สู่การเสด็จเที่ยวไป (เพื่อการเสด็จเที่ยวไป) ทรงปรารภ ซึ่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ปูชารเห** ดังนี้ เป็นต้น.

ความพิสดารว่า พระตถาคตมีพระสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร เสด็จออกจากเมืองสาวัตถีแล้วเสด็จไปเมืองพาราณสีโดยลำดับ เสด็จถึงเทวสถานแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้บ้านโตไทยคาม ในระว่างทาง

ตถาคโต สาวตฺถิโต นิกฺขมิตฺวา / อนุปุพฺเพน พาราณสึ คจฺฉนฺโต / อนฺตรามคฺเค โตเทยฺย-คามสฺส สมีเป / มหาภิกฺขุสงฺฆปริวาโร / อญฺญตรํ เทวฏฺฐานํ สมฺปาปุณิ.

(ดังจะกล่าวโดยพิสดาร) อ.พระตถาคต ผู้มีหมู่แห่งภิกษุหมู่ใหญ่เป็นบริวาร เสด็จออกแล้ว จากพระนครชื่อว่าสาวัตถี เสด็จไปอยู่ สู่พระนครชื่อว่าพาราณสี โดยลำดับ เสด็จถึงพร้อมแล้ว ซึ่งเทวสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง ในที่ใกล้ แห่งโตไทยคาม ในระหว่างแห่งหนทาง.

พระสุคตเจ้าได้ประทับใกล้เทวสถานนั้น ทรงส่งพระธรรมภัณฑาคาริก (คือพระอานนท์ผู้เป็นขุนคลังแห่งพระธรรม) ให้บอกพราหมณ์ซึ่งกำลังทำกสิกรรมอยู่ในที่ไม่ไกลมาเฝ้า

ตตฺร นิสินฺโน สุคโต / ธมฺมภณฺฑาคาริกํ เปเสตฺวา / อวิทูเร กสิกมฺมํ กโรนฺตํ / พฺราหฺมณํ ปกฺโกสาเปสิ.

อ.พระสุคตเจ้า ผู้ประทับนั่งแล้ว (ใกล้เทวสถาน) นั้น ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งภิกษุผู้เป็นธรรมภัณฑาคาริก[๑] (ทรงยังภิกษุ) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งพราหมณ์ ผู้กระทำอยู่ ซึ่งกรรมคือการไถ ในที่อันไม่ไกล.

---

๑ **ธมฺมภณฺฑาคาริก** ผู้ดำรงอยู่ในความเป็นแห่งคลังเป็นที่เก็บซึ่งทรัพย์คือปริยัติธรรม, ธรรมภัณฑาคาริก, พระอานนท์. สำเร็จรูปมาจาก (ธมฺม + ภณฺฑ + อาคาร + อิก). ธมฺโม ปริยตฺติ, โสว ภณฺฑํ ธนํ สุขทายกโต **ธมฺมภณฺฑ**ำ, ตสฺส **อาคาร**ำ ฐาปนฏฺฐานำ เคหำ, ตพฺภาเว ติฏฺฐตีติ **ธมฺมภณฺฑาคาริโก**. ธัมมะ ได้แก่ ปริยัติ, ปริยัตินั้นนั่นเทียวเป็นทรัพย์ จึงชื่อว่า ธัมมภัณฑะ เพราะให้ความสุข, อาคาระ คือ คลัง เป็นที่เก็บธัมมภัณฑะนั้น, ผู้ดำรงอยู่ในความเป็นคลังที่เก็บทรัพย์คือธัมมภัณฑะนั้น ชื่อว่า ธัมมภัณฑาคาริกะ

พราหมณ์นั้นมาแล้วไม่ถวายอภิวาทแด่พระตถาคต แต่ไหว้เทวสถานนั้นอย่างเดียวแล้วยืนอยู่

โส พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา / ตถาคตํ อนภิวนฺทิตฺวา / ตเมว เทวฏฺฐานํ วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ.

อ.พราหมณ์ นั้น มาแล้ว ไม่ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระตถาคต ไหว้แล้ว ซึ่งเทวสถาน นั้นนั่นเทียว ได้ยืนอยู่แล้ว.

แม้พระสุคตเจ้าก็ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ท่านสำคัญประเทศนี้ว่าเป็นที่อะไร

สุคโตปิ / “อิมํ ปเทสํ กินฺติ / มญฺญสิ พฺราหฺมณา”ติ อาห.

แม้ อ.พระสุคตเจ้า ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ (อ.ท่าน) ย่อมสำคัญ ซึ่งประเทศ นี้ อย่างไร” ดังนี้.

พราหมณ์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้าไหว้ด้วยตั้งใจว่า ที่นี้เป็นเจติยสถานมาตามประเพณีของพวกข้าพเจ้า

“อมฺหากํ ปเวณิยา / อาคตเจติยฏฺฐานนฺติ / วนฺทามิ โภ โคตมา”ติ.

(อ.พราหมณ์ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) ย่อมไหว้ (ด้วยอันคิด) ว่า ‘(อ.ที่ นี้) เป็นที่แห่งเจดีย์อันมาแล้ว ตามประเพณี ของข้าพระองค์ ท. (ย่อมเป็น)’ ดังนี้” ดังนี้.

พระสุคตเจ้าจึงให้พราหมณ์นั้นชื่นชมยินดีว่า ดูก่อนพราหมณ์ ท่านไหว้สถานที่นี้ ได้ทำกรรมที่ดีแล้ว

“อิมํ ฐานํ วนฺทนฺเตน ตยา / สาธุ กตํ พฺราหฺมณา”ติ / สุคโต ตํ สมฺปหํเสสิ.

อ.พระสุคตเจ้า (ทรงยังพราหมณ์) นั้น ให้ร่าเริงพร้อมแล้ว (ด้วยพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อ.กรรมอันดี อันท่าน ผู้ไหว้อยู่ ซึ่งที่ นี้ กระทำแล้ว” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายได้สดับพระพุทธดำรัสนั้นแล้วจึงเกิดสงสัยขึ้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงให้พราหมณ์ชื่นชมยินดีอย่างนี้ด้วยเหตุอะไรหนอ

ตํ สุตฺวา ภิกฺขู / “เกน นุ โข การเณน / ภควา เอวํ สมฺปหํเสสี”ติ / สํสยํ สญฺชเนสุ.

อ.ภิกษุ ท. ฟังแล้ว (ซึ่งพระดำรัส) นั้น ยังความสงสัย ว่า “อ.พระผู้มีภาค (ทรงยังพราหมณ์) ให้ร่าเริงพร้อมแล้ว อย่างนี้ เพราะเหตุอะไร หนอ แล” ดังนี้ ให้เกิดพร้อมแล้ว.

ลำดับนั้น พระตถาคต เพื่อทรงปลดเปลื้องความสงสัยของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสเทศนาฆฏิการสูตรในมัชฌิมนิกายแล้ว

ตโต ตถาคโต / เตสํ สํสยมปเนตุํ / มชฺฌิมนิกาเย ฆฏีการสุตฺตนฺตํ วตฺวา

ในลำดับนั้น อ.พระตถาคต ตรัสแล้ว ซึ่งฆฏีการสูตร ในมัชฌิมนิกาย เพื่ออันนำไปปราศ ซึ่งความสงสัย (แห่งภิกษุ ท.) เหล่านั้น

ทรงนิรมิตพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพลสูงหนึ่งโยชน์ และพระเจดีย์ทองอีกหนึ่งองค์ไว้ในอากาศด้วยอานุภาพแห่งพระฤทธิ์ ทรงแสดงให้มหาชนเห็นแล้ว

อิทฺธานุภาเวน / กสฺสปทสพลสฺส โยชนุพฺเพธํ กนกเจติยํ / อปรญฺจ กนกเจติยํ / อากาเส นิมฺมินิตฺวา / มหาชนํ ทสฺเสตฺวา

ทรงเนรมิตแล้ว ซึ่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง อันมีโยชน์เป็นส่วนสูง ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ ด้วย ซึ่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง อื่นอีก ด้วย ในอากาศ ด้วยอานุภาพแห่งฤทธิ์ ทรงยังมหาชน ให้เห็นแล้ว

ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ การบูชาซึ่งบุคคลควรบูชาชนิดเช่นนี้ ย่อมสมควรกว่าแท้ ดังนี้แล้ว

“พฺราหฺมณ / เอวํวิธานํ ปูชารหานํ ปูชา / ยุตฺตตราวา”ติ วตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อ.การบูชา (ซึ่งบุคคล ท.) ผู้ควรซึ่งการบูชา ผู้มีอย่างอย่างนี้ เป็นการบูชาควรแล้วกว่านั่นเทียว (ย่อมเป็น) ดังนี้

จึงทรงประกาศปูชารหบุคคล ๔ จำพวก มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยนัยดังที่ตรัสไว้ในมหาปริ-นิพพานสูตรนั้นเองแล้ว

มหาปรินิพฺพานสุตฺเต / ทสฺสิตนเยเนว / พุทฺธาทิเก จตฺตาโร / ปูชารเห ปกาเสตฺวา

ทรงประกาศแล้ว (ซึ่งบุคคล ท.) ผู้ควรซึ่งการบูชา ๔ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยนัยอัน- (อันพระองค์) -ทรงแสดงแล้ว ในมหาปรินิพพานสูตร นั่นเทียว

ทรงแสดงโดยพิเศษถึงพระเจดีย์ ๓ ประเภท คือ สรีรเจดีย์ ๑ อุทิสเจดีย์ ๑ ปริโภคเจดีย์ ๑ (ครั้นแล้ว) ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

สรีรเจติยํ / อุทฺทิสฺสเจติยํ / ปริโภคเจติยนฺติ / ตีณิ เจติยานิ / วิเสสโต ปริทีเปตฺวา / อิมา คาถา อภาสิ

ทรงแสดงแล้ว โดยพิเศษ ซึ่งพระเจดีย์ ท. ๓ คือ ซึ่งสรีรเจดีย์ ซึ่งอุทิสเจดีย์ ซึ่งปริโภคเจดีย์ ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะนับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่าน
ผู้ควรบูชา คือพระพุทธเจ้า หรือว่าพระสาวกทั้งหลายด้วย
ผู้ก้าวล่วงปปัญจธรรมเครื่องเนิ่นช้าได้แล้ว ผู้มีความเศร้าโศก
และความคร่ำครวญอันข้ามพ้นแล้ว (หรือว่า) ของบุคคล
ผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชาเช่นนั้นเหล่านั้น ผู้นิพพานแล้ว
ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ ด้วยการนับแม้วิธีไร ๆ ก็ตาม ว่าบุญนี้
มีประมาณเท่านี้ ดังนี้

“ปูชารเห ปูชยโต พุทฺเธ ยทิจ สาวเก
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต ตาทิเส ปูชยโต นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุ๋ อิเมตฺตมปิ เกนจี”ติ.

"อ.บุญ (ของบุคคล) ผู้บูชาอยู่ (ซึ่งบุคคล ท.) ผู้ควรเพื่ออันบูชา พุทฺเธ (จ) คือ ซึ่งพระพุทธเจ้า ท. ด้วย ยทิจ (ปจฺเจกพุทฺเธ) อีกอย่างหนึ่ง คือ ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า ท. ด้วย[๑] สาวเก (จ) คือ ซึ่งพระสาวก ท. ด้วย ผู้มีธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าอันก้าวล่วงด้วยดีแล้ว[๒] ผู้มีความเศร้าโศกและความคร่ำครวญอันข้ามพ้นแล้ว[๓] ผู้บูชาอยู่ (พุทฺธาทโย ปูชารเห ปุคฺคเล) ซึ่งบุคคล ท. ผู้ควรเพื่ออันบูชา มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เหล่านั้น ผู้เช่นนั้น ผู้ดับกิเลสแล้ว ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ แม้อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่ออันนับ (ว่า อ.บุญ) นี้ มีประมาณเท่านี้ (ดังนี้)" ดังนี้.

แก้อรรถ

บุคคลผู้ควรเพื่อบูชา อธิบายว่าผู้ควรแล้วเพื่อบูชา ชื่อว่าปูชารหบุคคล ในพระคาถานั้น

ตตฺถ / ปูชิตุํ อรหา ปูชารหา. / ปูชิตุํ ยุตฺตาติ อตฺโถ.

(อ.บุคคล ท. เหล่าใด) ผู้ควร เพื่ออันบูชา (อ.บุคคล ท. เหล่านั้น) ชื่อว่า **ปูชารหา** (ผู้ควรเพื่ออันบูชา) (ในพระคาถา ท.) เหล่านั้น. อ.อธิบาย ว่า ผู้ควรแล้ว เพื่ออันบูชา ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ปูชารเห ปูชยโต** ความว่า ผู้บูชาอยู่ด้วยการนอบน้อมมีกราบไหว้เป็นต้น และด้วยปัจจัย ๔

ปูชารเห ปูชยโตติ / อภิวาทนาทีหิ จ / จตูหิ ปจฺจเยหิ ปูเชนฺตสฺส.

---

[๑] **ยทิจ** ฉบับฉัฏฐสังคายนามีรูปว่า **ยทิว** รูปเดิมเป็น **ยทิวา** รัสสะ อา เป็น อ เพื่อรักษาฉันท์ **ยทิ** นิบาต กล่าวอรรถ **อถ** คือ **อัตถันตรวิกัปปนะ** (กระทำอรรถอื่น) **จ** หรือ **วา** ศัพท์ กล่าวอรรถ **อวุตตสมุจจยะ** (รวบรวมอรรถอื่น) อรรถที่ถูกรวบรวมในข้อนี้ คือ **ปจฺเจกพุทฺเธ** (ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า ท.) ดังนั้น อรรถกถาธรรมบทจึงอธิบายว่า **ยทีติ ยทิวา. อถวาติ อตฺโถ.** คำว่า **ยทิ** ได้แก่ **ยทิวา** มีอธิบาย (มีความหมาย) ว่า อีกอย่างหนึ่ง. **ยที**ติ อถ. **ยทิ**สทฺโท หิ **อถ**ปริยาโย. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

[๒] **ปปญฺจสมติกฺกนฺต** ผู้มีธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าอันก้าวล่วงด้วยดีแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก ปปญฺจ + สมติกฺกนฺต ตติยาพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปปญฺจา สมติกฺกนฺตา เยหีติ **ปปญฺจสมติกฺกนฺตา**. ชื่อว่า ปปัญจสมติกกันตะ เพราะมีธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าอันก้าวล่วงด้วยดีแล้ว. คำว่า **ปปญฺจ** สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + ปจิ ธาตุ (วิตฺถาเร = กว้างขวาง, ยืดยาว, เยิ่นเย้อ) จุ. + ณ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อตฺตนิสฺสิตานํ สตฺตานํ สสารํ ปปญฺเจนฺติ วิตฺถินฺนํ กโรนฺตีติ **ปปญฺจา**, ตณฺหามานทิฏฺฐิโย. อถวา ปปญฺเจนฺติ ยตฺถ สยํ อุปปนฺนา ตํ สนฺตานํ วิตฺถาเรนฺติ จิรํ ฐเปนฺตีติ **ปปญฺจา**. ชื่อว่า ปปัญจะ เพราะทำให้สงสารของเหล่าสัตว์ที่อาศัยตนเนิ่นช้า คือยืดยาว. อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่า ปปัญจะ เพราะเมื่อตนเองเกิดขึ้นแล้วทำให้สันดานของสัตว์นั้นยืดยาว คือดำรงอยู่ตลอดกาลนาน ได้แก่ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ. คำว่า **สมติกฺกนฺต** สำเร็จรูปมาจาก สํ + อติ บทหน้า + กมุ ธาตุ (ปทวิกฺเขเป = ก้าวไป, ดำเนินไป) + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ต เป็น นฺต และลบ ม ที่สุดธาตุ มีรูปวิเคราะห์ว่า สมติกฺกมียิตฺถาติ **สมติกฺกนฺโต** (อันเขาก้าวล่วงด้วยดีแล้ว, ถูกล่วงพ้นแล้ว).

[๓] **ติณฺณโสกปริทฺทว** ผู้มีความเศร้าโศกและความคร่ำครวญอันข้ามพ้นแล้ว. อตรียิตฺถาติ **ติณฺโณ**. ผู้ถูกข้ามพ้นแล้ว ชื่อว่า ติณณะ (ตร ตรเณ - ข้าม + ต กัมมสาธนะ, แปลง ต เป็น อิณฺณ และลบ ร, ลบสระหน้า), โสจนํ **โสโก**. ความเศร้าโศก ชื่อว่า โสกะ, โสจนฺติ จิตฺตปริฬาหํ คจฺฉนฺติ เอเตนาติ **โสโก**. สภาวะทำให้เหล่าสัตว์เศร้าโศกกล่าวคือถึงความร้อนใจ ชื่อว่า โสกะ (สุจ โสเก - เศร้าโศก + ณ ภาวสาธนะ และกรณสาธนะ, ลบ ณ, วุทธิ อุ เป็น โอ, จ เป็น ก), ปริเทวนํ **ปริเทโว**, โสเอว **ปริทฺทโว**. ความคร่ำครวญ ชื่อว่า ปริเทวะ, ปริเทวะนั่นแหละ ชื่อว่า ปริททวะ, ตํ ตํ ปวตฺตึ ปริกิตฺเตตฺวา เทวนฺติ กนฺทนฺติ เอเตนาติ **ปริเทโว**. สภาวะทำให้เหล่าสัตว์คร่ำครวญถึงเรื่องนั้น ๆ ชื่อว่า ปริเทวะ (ปริ + เทวุ + ณ ภาวสาธนะและกรณสาธนะ, แปลง เอ เป็น อ, ซ้อน ท), โสโก จ ปริทฺทโว จ **โสกปริทฺทวา**. (ความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ, โสก + ปริทฺทว อสมาหารทวันทสมาส), ติณฺณา โสกปริทฺทวา เยหีติ **ติณฺณโสกปริทฺทวา**. (ผู้มีความเศร้าโศกและความคร่ำครวญอันข้ามพ้นแล้ว, ติณฺณ + โสกปริทฺทว ตติยาพหุพพีหิสมาส)

(อ.อรรถ ว่า ของบุคคล) ผู้บูชาอยู่ (ด้วยสามีจิกรรม ท.) มีการอภิวาทเป็นต้น ด้วย ด้วยปัจจัย ท. ๔ (ด้วย ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ปูชารเห ปูชยโต** ดังนี้.

พระตถาคตทรงแสดงปูชารหบุคคลด้วยคำเป็นต้นว่า **พุทฺเธ** คือ พระพุทธะทั้งหลาย

ปูชารเห ทสฺเสติ พุทฺเธติอาทินา.

(อ.พระตถาคต) ย่อมทรงแสดง (ซึ่งบุคคล ท.) ผู้ควรเพื่ออันบูชา (ด้วยบท) มีบทว่า **พุทฺเธ** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **พุทฺเธ** ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พุทฺเธติ สมฺมาสมฺพุทฺเธ.

(อ.อรรถ ว่า) คือ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท. (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **พุทฺเธ** ดังนี้.

คำว่า **ยทิ** ได้แก่ **ยทิวา** มีอธิบาย (มีความหมาย) ว่า อีกอย่างหนึ่ง

ยทีติ ยทิวา. / อถวาติ อตฺโถ.

(อ.อรรถ ว่า) **ยทิวา** (อีกอย่างหนึ่ง) (ดังนี้ แห่งศัพท์) ว่า **ยทิ** ดังนี้. อ.อธิบาย ว่า อีกอย่างหนึ่ง ดังนี้.

คำว่า ซึ่งพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย ก็เป็นอันตรัสไว้แล้วในพระคาถานั้น. พระสาวกทั้งหลาย ด้วย

ตตฺถ ปจฺเจกพุทฺเธติ / กถิตำ โหติ. / สาวเก จ.

(อ.บท) ว่า **ปจฺเจกพุทฺเธ** ดังนี้ เป็นบท- (อันพระตถาคต) -ตรัสแล้ว ในพระคาถานั้น ย่อมเป็น. คือ ซึ่งพระสาวก ท. ด้วย.

บาทพระคาถาว่า **ปปญฺจสมติกฺกนฺเต** ความว่า ปปัญจธรรมคือตัณหา ทิฏฐิ มานะ ท่านก้าวล่วงได้แล้ว

ปปญฺจสมติกฺกนฺเตติ / สมติกฺกนฺตตณฺหาทิฏฺฐิมานปปญฺเจ.

(อ.อรรถ ว่า) ธรรมเป็นเหตุเนิ่นช้าคือตัณหาและทิฏฐิและมานะอันก้าวล่วงด้วยดีแล้ว (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ปปญฺจสมติกฺกนฺเต** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ติณฺณโสกปริทฺทเว** ได้แก่ ผู้มีความโศกและความคร่ำครวญอันล่วงพ้นแล้ว

ติณฺณโสกปริทฺทเวติ / อติกฺกนฺตโสกปริทฺทเว.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีความเศร้าโศกและความคร่ำครวญอันก้าวล่วงแล้ว (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ติณฺณโสกปริทฺทเว** ดังนี้.

อธิบายว่า ข้ามล่วงได้ทั้ง ๒ อย่าง

อิเม เทฺว อติกฺกนฺเตติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า ผู้ก้าวล่วงแล้ว (ซึ่งความโศกและความคร่ำครวญ ท.) ๒ เหล่านี้ ดังนี้.

ความเป็นผู้ควรแก่บูชา พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยบทวิเสสนะ (คุณบท) เหล่านั้น

เอเตหิ ปูชารหตฺตํ ทสฺสิตํ.

อ.ความที่- (แห่งบุคคล) -เป็นผู้ควรเพื่ออันบูชา (อันพระตถาคต) ทรงแสดงแล้ว (ด้วยบท ท.) เหล่านั้น.

บทว่า **เต** ได้แก่ พระพุทธเจ้าเป็นต้น

เตติ พุทฺธาทโย.

(อ.อรรถ ว่า) ซึ่งบุคคล ท. ผู้ควรเพื่ออันบูชา มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **เต** ดังนี้

บทว่า **ตาทิเส** (ผู้เช่นนั้น) พระตถาคตทรงแสดงด้วยอำนาจการถือเอาคุณดังกล่าวแล้ว

ตาทิเสติ วุตฺตคหณวเสน.

(อ.บท) ว่า **ตาทิเส** ดังนี้ (อันพระตถาคต ทรงแสดงแล้ว) ด้วยอำนาจแห่งการถือเอาซึ่งคุณอันพระองค์ตรัสแล้ว.

บทว่า **นิพฺพุเต** (ผู้นิพพานแล้ว) พระตถาคตทรงแสดงด้วยการดับกิเลสมีราคะเป็นต้น

นิพฺพุเตติ ราคาทินิพฺพุติยา.

(อ.บท) ว่า **นิพฺพุเต** ดังนี้ (อันพระตถาคต ทรงแสดงแล้ว) ด้วยความดับแห่งกิเลสมีราคะเป็นต้น.

ภัยแต่ที่ไหน ๆ คือจากภพหรือจากอารมณ์ ย่อมไม่มีแก่ท่านผู้ควรบูชาเหล่านั้น ฉะนั้น ท่านเหล่านั้น จึงชื่อว่า ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ ซึ่งท่านผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ เหล่านั้น

นตฺถิ กุโตจิ / ภวโต วา / อารมฺมณโต วา / เอเตสํ ภยนฺติ / อกุโตภยา. / เต อกุโตภเย.

อ.ภัย (แต่ที่) ไหน ๆ คือว่า แต่ภพ หรือ หรือว่า แต่อารมณ์ ย่อมไม่มี (แก่บุคคล ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น) เหล่านั่น, เพราะเหตุนั้น (อ.บุคคล ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น) เหล่านั่น ชื่อว่า อกุโตภยา (ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ). (ซึ่งบุคคล ท. มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น) เหล่านั้น ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ.

บาทพระคาถาว่า **น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุ** ความว่า ไม่อาจเพื่อคำนวณบุญได้

น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุนฺติ / ปุญฺญํ คเณตุ น สกฺกา.

(อ.อรรถ ว่า อ.บุญ อันใคร ๆ) ไม่อาจ เพื่ออันนับ (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุ** ดังนี้.

หากมีคำถามสอดมาว่า นับอย่างไร ?

กถนฺติ เจ.

หากว่า (อ.การถาม) ว่า (อ.บุญ อันใคร ๆ ไม่อาจ เพื่ออันนับ) อย่างไร ดังนี้ (พึงมี ไซร้).

พึงแก้ว่า อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อนับบุญว่านี้มีประมาณเท่านี้ อธิบายว่า อันใคร ๆ ไม่อาจเพื่อจะนับว่า บุญนี้มีประมาณเท่านี้ บุญนี้มีประมาณเท่านี้

อิเมตฺตมปิ เกนจีติ / อิมํ เอตฺตกํ / อิมํ เอตฺตกนฺติ เกนจีติ.

(อ.การแก้) ว่า (อ.บุญ) แม้อันใคร ๆ (ไม่อาจ เพื่ออันนับ ว่า อ.บุญ) นี้ มีประมาณเท่านี้ (ดังนี้ ดังนี้ พึงมี), (อ.อธิบาย) ว่า (อ.บุญ) อันใคร ๆ (ไม่อาจ เพื่ออันนับ) ว่า (อ.บุญ) นี้ มีประมาณเท่านี้ (อ.บุญ) นี้ มีประมาณเท่านี้ ดังนี้ ดังนี้.

อปิ ศัพท์ พึงเชื่อมในบทว่า **เกนจิ** อธิบายว่า อันบุคคลไร ๆ หรือว่าด้วยการนับวิธีไร ๆ

อปิสทฺโท / อิธ สมฺพนฺธิตพฺโพ. / เกนจิ ปุคฺคเลน มาเนน วา.

อ.ศัพท์คือ **อปิ** (อันบัณฑิต) พึงสัมพันธ์ (ในบท) นี้ (ว่า **เกนจิ** ดังนี้). อันใคร ๆ คือ อันบุคคล (หรือ) หรือว่า คือ อันเครื่องนับ.

บรรดาบทนั้น บทว่า **ปุคฺคเลน** ได้แก่ อันบุคคลนั้นมีพรหมเป็นต้น

ตตฺถ ปุคฺคเลนาติ / เตน พฺรหฺมาทินา.

(อ.อรรถ ว่า อันบุคคล) นั้น มีพรหมเป็นต้น (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **ปุคฺคเลน** ดังนี้.

บทว่า **มาเนน** ได้แก่ ด้วยการนับ ๓ อย่าง คือ ด้วยการคะเน ด้วยการชั่ง และด้วยการตวง

มาเนนาติ ติวิเธน มาเนน / ตีรเณน ธาเรเณน / ปูรเณน วา.

(อ.อรรถ ว่า) อันเครื่องนับ อันมีอย่าง ๓ คือ อันเครื่องพิจารณา หรือ หรือว่า คือ อันเครื่องชั่ง หรือว่า คือ อันเครื่องตวง (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **มาเนน** ดังนี้.

การคะเนโดยนัยว่าของนี้มีประมาณเท่านี้ ชื่อว่าคะเน

ตีรณํ นาม อิทํ / เอตฺตกนฺติ นยโต ตีรณํ.

อ.เครื่องพิจารณา โดยนัย ว่า (อ.วัตถุ) นี้ มีประมาณเท่านี้ ดังนี้ ชื่อว่า ตีรณะ.

การชั่งด้วยเครื่องชั่ง ชื่อว่าชั่ง

ธารณนฺติ ตุลาย ธารณํ.

อ.เครื่องรองรับ ด้วยตาชั่ง ชื่อว่า ธารณะ.

การทำให้เต็ม (ตวง) ด้วยสามารถแห่งกึ่งฟายมือ ฟายมือแล่งและทะนานเป็นต้น ชื่อว่าตวง

ปูรณํ นาม / อฑฺฒปฺปสตปตฺถนาฬิกาทิวเสน ปูรณํ.

อ.เครื่องตวง ด้วยสามารถแห่งเครื่องตวงมีกึ่งแห่งซองมือและซองมือและแล่งและทะนานเป็นต้น ชื่อว่า ปูรณะ.

อันบุคคลไร ๆ ไม่อาจเพื่อนับบุญของผู้บูชาอยู่ ซึ่งท่านผู้ควรบูชา มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ด้วยการนับทั้ง ๓ วิธี เหล่านี้ ด้วยสามารถแห่งวิบาก คือผล เพราะเว้นจากที่สุดฉะนี้

เกนจิ ปุคฺคเลน / อิเมหิ ตีหิ มาเนหิ / พุทฺธาทิเก ปูชยโต / ปุญฺญํ วิปากวเสน คเณตุํ / น สกฺกา ปริยนฺตรหิตโตติ.

อ.บุญ (ของบุคคล) ผู้บูชาอยู่ (ซึ่งบุคคล ท. ผู้ควรเพื่ออันบูชา) มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น อันใคร ๆ คือ อันบุคคล คือ อันเครื่องนับ ท. ๓ เหล่านี้ ไม่อาจ เพื่ออันนับ ด้วยสามารถแห่งวิบาก เพราะความที่- (แห่งบุญ นั้น) -เป็นคุณชาตอันเว้นแล้วจากส่วนสุดรอบ ดังนี้แล.

การปันอย่างไรของผู้บูชาในฐานะทั้ง ๒

ทฺวีสุ ฐาเนสุ / ปูชยโต กึ ทานํ

(อ.การถาม ว่า) อ.การปัน อย่างไร (แห่งบุคคล) ผู้บูชาอยู่ ในฐานะ ท. ๒ (ดังนี้ พึงมี).

การแยก คือ บุญของผู้บูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่ ใคร ๆ ไม่อาจนับได้ ก่อน บุญของผู้บูชาพระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้เช่นนั้น แม้นิพพานแล้วด้วยขันธปรินิพพาน อันมีกิเลสปรินิพพานเป็นนิมิต ใคร ๆ ก็ไม่อาจนับได้อีก ย่อมควร

ปฐมํ ธรมาเน / พุทฺธาที ปูชยโต / น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ. / ปุน เต ตาทิเส / กิเลสปริ-นิพฺพานนิมิตฺเตน ขนฺธปรินิพฺพาเนน / นิพฺพุเตปิ ปูชยโต / น สกฺกา สงฺขาตุนฺติ / เภทา ยุชฺชนฺติ.

(อ.การแก้ ว่า) อ.การแยก ท. คือ อ.บุญ (ของบุคคล) ผู้บูชาอยู่ (ซึ่งบุคคล ท. ผู้ควรเพื่ออันบูชา) มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ผู้ทรงพระชนม์อยู่ (อันใคร ๆ) ไม่อาจ เพื่ออันนับ ก่อน. (อ.บุญ ของบุคคล) ผู้บูชาอยู่ (ซึ่งบุคคล ท. ผู้ควรเพื่ออันบูชา) เหล่านั้น ผู้เช่นนั้น แม้ผู้นิพพานแล้ว ด้วยขันธปรินิพพาน อันมีกิเลสปรินิพพานเป็นนิมิต (อันใคร ๆ) ไม่อาจ เพื่ออันนับ อีก ย่อมควร (ดังนี้ พึงมี).

เพราะเหตุนั้นแล ท้าวสักกะจึงกล่าวไว้ในวิมานวัตถุว่า

เมื่อพระสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ยังทรงพระชนม์อยู่ก็ดี
นิพพานแล้วก็ดี เมื่อจิตเสมอกัน ผลก็ย่อมเท่ากัน
ในเพราะเหตุคือความเลื่อมใสแห่งใจ สัตว์ทั้งหลาย
ย่อมไปสู่สุคติ ดังนี้

เตน หิ วิมานวตฺถุมฺหิ

ติฏฺฐนฺเต นิพฺพุเต จาปิ สเม จิตฺเต สมํ ผลํ
เจโตปสาทเหตุมฺหิ สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคตินฺ”ติ (วุตฺตํ).

เพราะเหตุนั้นแล (อ.พระดำรัส) ว่า

“ครั้นเมื่อพระตถาคต ทรงดำรงอยู่ ด้วย แม้เสด็จนิพพานแล้ว ด้วย ครั้นเมื่อจิต เป็นจิตเสมอ (มีอยู่) อ.ผล เป็นผลเสมอ (ย่อมเป็น) อ.สัตว์ ท. ย่อมไป สู่สุคติ ในเพราะเหตุคือความเลื่อมใสแห่งใจ” ดังนี้ (อันท้าวสักกะ ตรัสแล้ว) ในวิมานวัตถุ.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์นั้นได้เป็นพระโสดาบันแล้วแล

เทสนาวสาเน / โส พฺราหฺมโณ / โสตาปนฺโน อโหสีติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พราหมณ์นั้น เป็นโสดาบัน ได้เป็นแล้ว ดังนี้แล

พระเจดีย์ทองสูงตั้งโยชน์ ได้ตั้งอยู่ในอากาศนั้นแลตลอด ๗ วัน

โยชนิกं กนกเจติยं / สตฺตาหมากาเสว อฏฺฐาสิ.

อ.พระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ได้ตั้งอยู่แล้ว ในอากาศนั่นเทียว ตลอดวัน ๗.

ก็สมาคมได้มีแล้วด้วยชนเป็นอันมาก

มหนฺเตน สมาคโม จาโหสิ.

ก็ อ.สมาคม ด้วยชน หมู่ใหญ่ ได้มีแล้ว.

พวกเขาบูชาพระเจดีย์ด้วยประการต่าง ๆ ตลอด ๗ วัน

สตฺตาหํ เจติยं / นานปฺปกาเรน ปูเชสุ.

(อ.ชน ท.) บูชาแล้ว ซึ่งพระเจดีย์ โดยประการต่าง ๆ ตลอดวัน ๗.

ต่อนั้นมาความแตกต่างแห่งลัทธิของผู้มีลัทธิต่างกันได้เกิดมีแล้ว

ตโต ภินฺนลทฺธิกานํ / ลทฺธิเภโท ชาโต.

ในลำดับนั้น อ.ความต่างแห่งลัทธิ (ของชน ท.) ผู้มีลัทธิต่างกันแล้ว เกิดแล้ว.

พระเจดีย์นั้นได้ไปสู่ที่เดิมแห่งตนด้วยพุทธานุภาพ

พุทฺธานุภาเวน / ตํ เจติยं / สกฏฺฐานเมว คตํ.

อ.พระเจดีย์ นั้น ไปแล้ว สู่ที่อันเป็นของตนนั่นเทียว ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้า.

ในขณะนั้น พระเจดีย์ศิลาใหญ่ได้มีขึ้นแล้วในที่นั้นนั่นแล

ตตฺเถว / ตขเณ มหนฺตํ / ปาสาณเจติยं อโหสิ.

ในขณะนั้น อ.พระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งหินองค์ใหญ่ ได้มีแล้ว (ในที่) นั้นนั่นเทียว.

ประชาสัตว์ ๘๔,๐๐๐ ได้บรรลุธรรมาภิสมัย (คือตรัสรู้ธรรม) แล้วในสมาคมนั้น

ตสฺมึ สมาคเม / จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสีติ.

อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่พันแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๘๔ ในสมาคม นั้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทศพล จบ

กสฺสปทสพลสฺส สุวณฺณเจติยวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระเจดีย์อันเป็นวิการแห่งทอง ของพระทศพลพระนามว่ากัสสปะ (จบแล้ว).

พุทธวรรค วรรณนา จบ

พุทฺธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรคอันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยพระพุทธเจ้า จบแล้ว.

วรรคที่ ๑๔ จบ

จุทฺทสโม วคฺโค.

อ.วรรค ที่ ๑๔ (จบแล้ว).

๑๕. สุขวรรค วรรณนา

๑๕. สุขวคฺควณฺณนา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยความสุข (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

๑. เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ

๑. ญาตกานำ กลหวูปสมนวตฺถุ.

๑. อ.เรื่องแห่งการ- ทรงยังความทะเลาะแห่งพระญาติ ท. -ให้เข้าไปสงบวิเศษ
(อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในแคว้นของชาวสักกะ ทรงปรารภหมู่พระญาติ เพื่อระงับความทะเลาะ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สุสุขำ วต** เป็นต้น

สุสุขำ วตาติ / อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา สกฺเกสุ วิหรนฺโต / กลหวูปสมนตฺถำ / ญาตเก อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในแว่นแคว้นชื่อว่าสักกะ ท. ทรงปรารภ ซึ่งพระญาติ ท. เพื่ออันทรงยังความทะเลาะให้เข้าไปสงบวิเศษ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สุสุขำ วต** ดังนี้เป็นต้น.

ความวิวาทเกิดเพราะแย่งน้ำ

ดังได้ยินมาว่า พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกลิยะ ให้กั้นแม่น้ำชื่อว่าโรหิณีด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกลิยะแล้วให้ทำข้าวกล้า

สากิยา จ โกลิยา จ กิร / กปิลวตฺถุนครสฺส จ / โกลิยนครสฺส จ อนฺตเร / โรหิณึ นาม นทึ / เอเกเนว อาวรเณน พนฺธาเปตฺวา / สสฺสานิ กาเรนฺติ.

ได้ยินว่า อ.เจ้าศากยะ ท. ด้วย อ.เจ้าโกลิยะ ท. ด้วย (ทรงยังบุคคล ท.) ให้กั้นแล้ว ซึ่งแม่น้ำชื่อว่า โรหิณี ในระหว่าง แห่งพระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์ ด้วย แห่งพระนครชื่อว่าโกลิยะ ด้วย ด้วยทำนบอันเดียวกันนั่นเทียว (ทรงยังบุคคล ท.) ให้กระทำอยู่ ซึ่งข้าวกล้า ท.

ถึงต้นเดือนเชฏฐมาส เมื่อข้าวกล้าเหี่ยว พวกกรรมกรแม้ของชาวนครทั้ง ๒ ประชุมกัน

อถ เชฏฺฐมูลมาเส / สสฺเสสุ มิลายนฺเตสุ / อุภยนครวาสิกานปิ / กมฺมกรา สนฺนิปตึสุ.

ครั้งนั้น ครั้นเมื่อข้าวกล้า ท. เหี่ยวแห้งอยู่ ในเดือนอันประกอบแล้วด้วยดาวเชฏฐา (ดาวช้างใหญ่) หรือดาวมูละ (ดาวช้างน้อย) [ในเดือน ๗] (อ.ชน ท.) ผู้กระทำซึ่งการงาน (ของชน ท.) แม้ผู้มีอันอยู่ในพระนครทั้ง ๒ เป็นปกติ ประชุมกันแล้ว.

ในชาวนครทั้ง ๒ นั้น ชาวนครโกลิยะกล่าวว่า

ตตฺถ โกลิยนครวาสิโน อาหํสุ

(อ.- ในชน ท. ผู้มีอันอยู่ในพระนครทั้ง ๒ เป็นปกติ) เหล่านั้นหนา (-ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกลิยะโดยปกติ กล่าวแล้ว ว่า

น้ำนี้เมื่อถูกพวกเรานำไปแต่ข้างทั้ง ๒ จักไม่พอแก่พวกท่าน เมื่อถูกพวกท่านนำไปแต่ข้างทั้ง ๒ ก็จักไม่พอแก่พวกข้าพเจ้า

“อิทํ อุทกํ ฯเปฯ อมฺหากํ เทถา”ติ.

“อิทํ อุทกํ / อุภโต หริยมานํ / เนว ตุมฺหากํ ปโหสฺสติ, / น อมฺหากํ;

“อ.น้ำ นี้ อัน- (อันเรา ท.) -นำไปอยู่ (แต่ข้าง) ทั้ง ๒ จักไม่เพียงพอนั่นเทียว แก่ท่าน ท., (จัก-) ไม่ (-เพียงพอ) แก่เรา ท.;

แต่ข้าวกล้าของพวกข้าพเจ้าจักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเท่านั้น

อมฺหากํ ปน สสฺสํ / เอกอุทเกเนว นิปฺผชฺชิสฺสติ,

แต่ว่า อ.ข้าวกล้า ของเรา ท. จักสำเร็จ ด้วยน้ำคราวเดียวนั่นเทียว,

พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด

อิทํ อุทกํ / อมฺหากํ เทถา”ติ.

(อ.ท่าน ท.) ขอจงให้ ซึ่งน้ำ นี้ แก่เรา ท.” ดังนี้.

ฝ่ายพวกชาวศากยะนอกนี้กล่าวอย่างนี้ว่า

อิตเรปิ เอวมาหํสุ

(อ.ชน ท.) แม้เหล่านอกนี้ กล่าวแล้ว อย่างนี้ ว่า

เมื่อพวกท่านทำฉางให้เต็มตั้งไว้แล้ว พวกข้าพเจ้าจักไม่อาจถือเอาทองมีสีสุก แก้วสีเขียว แก้วสีดำ และกหาปณะแล้ว มีกระเช้าและกระสอบเป็นต้นในมือเที่ยวไปที่ประตูเรือนของพวกท่าน

“ตุมฺเหสุ โกฏฺเฐ ฯเปฯ อมฺหากํ เทถา”ติ.

“ตุมฺเหสุ โกฏฺเฐ ปูเรตฺวา ฐิเตสุ, / มยํ รตฺตสุวณฺณํ / นีลมณิกาฬมณิกหาปเณ จ คเหตฺวา / ปจฺฉิปฺปสิพฺพกาทิหตฺถา / น สกฺขิสฺสาม / ตุมฺหากํ ฆรทฺวาเร วิจริตุ,

“ครั้นเมื่อท่าน ท. ยังฉาง ท. ให้เต็มแล้ว ดำรงอยู่แล้ว, อ.เรา ท. จักไม่อาจ เพื่ออัน- ถือเอา- ซึ่งทองอันมีสีสุก (ด้วย) ซึ่งแก้วมณีอันมีสีเขียวและแก้วมณีอันมีสีดำและกหาปณะ ท. ด้วย -แล้ว เป็นผู้มีวัตถุมีกระเช้าและกระสอบเป็นต้นในมือ (เป็น) -จึงเที่ยวไป ที่ประตูแห่งเรือน ของท่าน ท.,

ข้าวกล้าแม้ของพวกข้าพเจ้า ก็จักสำเร็จด้วยน้ำคราวเดียวเหมือนกัน

อมฺหากมฺปิ สสฺสำ / เอกอุทเกเนว นิปฺผชฺชิสฺสติ,

อ.ข้าวกล้า แม้ของเรา ท. จักสำเร็จ ด้วยน้ำคราวเดียวนั่นเทียว,

พวกท่านจงให้น้ำนี้แก่พวกข้าพเจ้าเถิด

อิทำ อุทกำ / อมฺหากำ เทถา”ติ.

(อ.ท่าน ท.) ขอจงให้ ซึ่งน้ำ นี้ แก่เรา ท.” ดังนี้.

ชาวนครโกลิยะกล่าวว่า พวกข้าพเจ้าจักไม่ให้

“น มยำ ทสฺสามา”ติ.

(อ.ชน ท. ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าโกลิยะโดยปกติ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เรา ท. จักไม่ให้” ดังนี้.

ชาวนครกบิลพัสดุ์กล่าวว่า แม้พวกข้าพเจ้าก็จักไม่ให้

“มยมฺปิ น ทสฺสามา”ติ.

(อ.ชน ท. ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์โดยปกติ กล่าวแล้ว) ว่า “แม้ อ.เรา ท. จักไม่ให้” ดังนี้.

ชาวเมืองทั้ง ๒ ยังถ้อยคำให้เจริญขึ้นอย่างนั่นแล้ว ประหารซึ่งกันและกันอย่างนี้ คือ คนหนึ่งลุกขึ้นแล้วได้ให้ประหารแก่คนหนึ่ง แม้ชนผู้ถูกประหารนั้นก็ได้ให้ประหารแม้แก่ชนอื่น

เอวำ กถำ วฑฺเฒตฺวา / เอโก อุฏฺฐาย / เอกสฺส ปหารำ อทาสิ, / โสปิ อญฺญสฺสาปีติ / เอวำ อญฺญมญฺญำ ปหริตฺวา

(อ.ชน ท. ผู้มีอันอยู่ในพระนคร ทั้ง ๒ เป็นปกติ เหล่านั้น) ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ให้เจริญแล้วอย่างนี้ ประหารแล้ว ซึ่งกันและกัน อย่างนี้ คือ (อ.บุคคล) คนหนึ่ง ลุกขึ้นแล้ว ได้ให้แล้ว ซึ่งการประหาร (แก่บุคคล) คนหนึ่ง, (อ.บุคคล) แม้นั้น (ลุกขึ้นแล้ว ได้ให้แล้ว ซึ่งการประหาร แก่บุคคล) แม้อื่น

กระทบกระทั่งถึงชาติแห่งราชตระกูลทั้งหลาย ก่อความทะเลาะให้เจริญขึ้นแล้ว

ราชกุลานำ ชาตึ ฆฏฺเฏตฺวา / กลหำ วฑฺฒยึสุ.

กระทบกระทั่งแล้ว ซึ่งพระชาติ ของราชตระกูล ท. ยังความทะเลาะ ให้เจริญแล้ว.

พวกกรรมกรชาวโกลิยะกล่าวว่า พวกเจ้าจงพาเด็กชาวเมืองกบิลพัสดุ์ไปเสียเถิด

โกลิยกมฺมกรา วทนฺติ “ตุมฺเห ฯเปฯ กึ กริสฺสนฺตี”ติ.

โกลิยกมฺมกรา วทนฺติ / “ตุมฺเห กปิลวตฺถุวาสิโน / ทารเก คเหตฺวา คจฺฉถ,

(อ.ชน ท.) ผู้กระทำซึ่งการงานของเจ้าโกลิยะ ย่อมกล่าว ว่า “อ.ท่าน ท. พาเอาแล้ว ซึ่งเด็ก ท. ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์โดยปกติ จงไป,

ชนเหล่าใดอยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาวของตน ๆ เหมือนสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น

เย โสณสิคาลาทโย วิย / อตฺตโน ภคินีหิ สทฺธึ / สำวาสำ วสึสุ;

(อ.ชน ท.) เหล่าใด อยู่แล้ว อยู่พร้อม กับ ด้วยพี่น้องหญิง ท. ของตน ราวกะ (อ.สัตว์ ท.) มีสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอกเป็นต้น;

ช้าง ม้า โล่ห์และอาวุธทั้งหลายของชนเหล่านั้น จักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้

เอเตสำ หตฺถิโน จ / อสฺสา จ / ผลกาวุธานิ จ / อมฺหากำ กึ กริสฺสนฺตี”ติ.

อ.ช้าง ท. ด้วย อ.ม้า ท. ด้วย อ.โล่ห์และอาวุธ ท. ด้วย (ของชน ท.) เหล่านั่น จักกระทำ ซึ่งอะไร แก่เรา ท.” ดังนี้.

ฝ่ายพวกกรรมกรชาวศากยะกล่าวว่า บัดนี้พวกเจ้าจงพาพวกเด็กขี้เรื้อนไปเสียเถิด

สากิยกมฺมกราปิ วทนฺติ “ตุมฺเหหานิ ฯเปฯ กึ กริสฺสนฺตี”ติ.

สากิยกมฺมกราปิ วทนฺติ / “ตุมฺเหหานิ กุฏฺฐิโน / ทารเก คเหตฺวา คจฺฉถ,

แม้ (อ.ชน ท.) ผู้กระทำซึ่งการงานของเจ้าศากยะ ย่อมกล่าว ว่า “ในกาลนี้ อ.ท่าน ท. พาเอาแล้ว ซึ่งเด็ก ท. ผู้มีโรคเรื้อน จงไป,

ชนเหล่าใดไม่มีที่พึ่ง ไม่มีคติ อยู่ที่ต้นกะเบาดุจสัตว์เดรัจฉาน

เย อนาถา / นิคฺคติกา ติรจฺฉานา วิย / โกลรุกฺเข วสึสุ;

(อ.ชน ท.) เหล่าใด เป็นผู้ไม่มีที่พึ่ง เป็นผู้มีคติออกแล้ว (เป็น) อยู่แล้ว ที่ต้นกระเบา ราวกะ อ.สัตว์ เดรัจฉาน ท.;

ช้าง ม้า โล่ห์และอาวุธของชนเหล่านั้นจักทำอะไรแก่พวกข้าพเจ้าได้

เอเตสำ หตฺถิโน จ / อสฺสา จ / ผลกาวุธานิ จ / อมฺหากำ กึ กริสฺสนฺตี”ติ.

อ.ช้าง ท. ด้วย อ.ม้า ท. ด้วย อ.โล่ห์และอาวุธ ท. ด้วย (ของชน ท.) เหล่านั่น จักกระทำ ซึ่งอะไร แก่เรา ท.” ดังนี้.

ชนเหล่านั้นไปบอกแก่พวกอำมาตย์ผู้ประกอบในกรรมนั้น

เต คนฺตฺวา / ตสฺมึ กมฺเม / นิยุตฺตานำ อมจฺจานำ กเถสุำ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว บอกแล้ว แก่อำมาตย์ ท. ผู้ประกอบแล้ว ในกรรม นั้น.

พวกอำมาตย์ทูลแก่ราชตระกูลทั้งหลาย

อมจฺจา ราชกุลานำ กเถสุำ.

อ.อำมาตย์ ท. กราบทูลแล้ว แก่ราชตระกูล ท.

ลำดับนั้น เจ้าศากยะทั้งหลายคิดว่า พวกเราจักแสดงเรี่ยวแรงและกำลังของเหล่าชนผู้อยู่ร่วมกับพวกพี่สาวน้องสาว แล้วตระเตรียมการยุทธ์ออกไปแล้ว

ตโต สากิยา / “ภคินีหิ สทฺธึ / สำวาสำ วสิตกานำ / ถามญฺจ พลญฺจ / ทสฺเสสฺสามา”ติ ยุทฺธ-สชฺชา นิกฺขมึสุ.

ในลำดับนั้น อ.เจ้าศากยะ ท. (ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) จักแสดง ซึ่งเรี่ยวแรง ด้วย ซึ่งกำลัง ด้วย (ของชน ท.) ผู้อยู่แล้ว อยู่พร้อม กับ ด้วยพี่น้องหญิง ท.” ดังนี้ เป็นผู้ตระเตรียมเพื่ออันรบ (เป็น) เสด็จออกไปแล้ว

ฝ่ายเจ้าโกลิยะทั้งหลาย คิดว่า พวกเราจักสำแดงเรี่ยวแรงและกำลัง ของเหล่านชนผู้อยู่ที่ต้นกะเบา ดังนี้แล้วตระเตรียมการยุทธ์ออกไปแล้ว

โกลิยาปิ / “โกลรุกฺขวาสีนำ / ถามญฺจ พลญฺจ ทสฺเสสฺสามา”ติ / ยุทฺธสชฺชา นิกฺขมึสุ.

แม้ อ.เจ้าโกลิยะ ท. (ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.เรา ท.) จักแสดง ซึ่งเรี่ยวแรง ด้วย ซึ่งกำลัง ด้วย (ของชน ท.) ผู้อยู่ที่ต้นกระเบาโดยปกติ ดังนี้ เป็นผู้ตระเตรียมเพื่ออันรบ (เป็น) เสด็จออกไปแล้ว.

พระศาสดาเสด็จห้ามพระญาติ

แม้พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติแล้ว

สตฺถาปิ / ปจฺจูสสมเย โลกำ โวโลเกนฺโต / ญาตเก ทิสฺวา

แม้ อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ในสมัยเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งมืด ทรงเห็นแล้ว ซึ่งพระ-ญาติ ท.

ทรงดำริว่า เมื่อเราไม่ไป พวกญาติเหล่านี้จักฉิบหาย การที่เราไปก็ควร ดังนี้แล้ว

“มยิ อคจฺฉนฺเต / อิเม นสฺสิสฺสนฺติ, / มยา คนฺตุ วฏฺฏตี”ติ จินฺเตตฺวา

ทรงดำริแล้ว ว่า “ครั้นเมื่อเรา ไม่ไปอยู่ (อ.ญาติ ท.) เหล่านี้ จักฉิบหาย, อ.อัน- อันเรา -ไป ย่อมควร” ดังนี้

จึงเสด็จไปทางอากาศพระองค์เดียวเท่านั้น ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี

เอกโกว / อากาเสน คนฺตฺวา / โรหิณิยา นทิยา มชฺเฌ / อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิ.

ผู้พระองค์เดียวนั่นเทียว เสด็จไปแล้ว โดยอากาศ ประทับนั่งแล้ว โดยบัลลังก์ ในอากาศ ในท่ามกลาง แห่งแม่น้ำ ชื่อว่าโรหิณี.

พระญาติทั้งหลายเห็นพระศาสดาแล้วทิ้งอาวุธถวายบังคม

ญาตกา สตฺถารำ ทิสฺวา / อาวุธานิ ฉฑฺเฑตฺวา วนฺทึสุ.

อ.พระญาติ ท. ทรงเห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทรงทิ้งแล้ว ซึ่งอาวุธ ท. ถวายบังคมแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะพระญาติเหล่านั้นว่า มหาบพิตร นี่ชื่อว่าทะเลาะอะไรกัน

อถ เน สตฺถา อาห / “กึ กลโห นาเมโส มหาราชา”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ชื่อ อ.ความทะเลาะ นั่น อะไร” ดังนี้ (กะพระญาติ ท.) เหล่านั้น.

พวกพระญาติกราบทูลว่า พวกข้าพระองค์ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

“น ชานาม ภนฺเต”ติ.

(อ.พระญาติ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน ท.) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า บัดนี้ใครจักทราบเล่า

“โกทานิ ชานิสฺสตี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.ใคร จักรู้ ในกาลนี้” ดังนี้.

พระญาติเหล่านั้นถามตลอดถึงพวกทาสและกรรมกร โดยอุบายนี้ว่า อุปราชจักทราบ เสนาบดีจักทราบ เป็นต้นแล้ว

เต “อุปราชา ชานิสฺสติ, / เสนาปติ ชานิสฺสตี”ติ / อิมินา อุปาเยน / ยาว ทาสกมฺมกเร ปุจฺฉิตฺวา

(อ.พระญาติ ท.) เหล่านั้น ตรัสถามแล้ว เพียงใด แต่ทาสและกรรมกร ท. โดยอุบาย นี้ ว่า “อ.อุปราชจักรู้, อ.เสนาบดี จักรู้” ดังนี้

กราบทูลว่า ทะเลาะกันเพราะน้ำ พระเจ้าข้า

“ภนฺเต อุทกกลโห”ติ อาหํสุ.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ความทะเลาะเพราะน้ำ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า น้ำตีราคาเท่าไร มหาบพิตร

“อุทกํ กึ อคฺฆติ มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.น้ำ ย่อมถึงค่า ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พวกพระญาติกราบทูลว่า มีราคาน้อย พระเจ้าข้า

“อปฺปคฺฆํ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระญาติ ท. กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.น้ำ) เป็นของมีค่าน้อย (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า กษัตริย์ทั้งหลายราคาเท่าไร มหาบพิตร

“ขตฺติยา กึ อคฺฆนฺติ มหาราชา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.กษัตริย์ ท. ย่อมถึงค่า ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พวกพระญาติกราบทูลว่า ขึ้นชื่อว่ากษัตริย์ทั้งหลายหาค่ามิได้ พระเจ้าข้า

“ขตฺติยา นาม อนคฺฆา ภนฺเต”ติ.

(อ.พระญาติ ท. กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อ อ.กษัตริย์ ท. เป็นผู้มีค่าหามิได้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็การที่ท่านทั้งหลายยังพวกกษัตริย์ซึ่งหาค่ามิได้ให้ฉิบหาย เพราะอาศัยน้ำซึ่งมีประมาณน้อย ควรแล้วหรือ

“ยุตฺตำ ปน / ตุมฺหากำ อปฺปมตฺตกำ / อุทกำ นิสฺสาย / อนคฺเฆ ขตฺติเย นาเสตุนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ก็ อ.อัน- อันท่าน ท. ยังกษัตริย์ ท. ผู้มีค่าหามิได้ -ให้ฉิบหาย เพราะอาศัย ซึ่งน้ำ อันมีประมาณน้อย ควรแล้ว (หรือ)” ดังนี้.

พระญาติเหล่านั้นได้นิ่งแล้ว

เต ตุณฺหี อเหสุ.

(อ.พระญาติ ท.) เหล่านั้น เป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสเตือนพระญาติเหล่านั้นแล้ว

อถ เต สตฺถา อามนฺเตตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสเรียกมาแล้ว (ซึ่งพระญาติ ท.) เหล่านั้น

ตรัสว่า มหาบพิตร เพราะเหตุไรพวกท่านจึงกระทำกรรมเห็นปานนี้

“กสฺมา มหาราช ฯเปฯ วิหรามี”ติ วตฺวา

“กสฺมา มหาราช / เอวรูปำ กโรถ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.ท่าน ท.) ย่อมทรงกระทำ (ซึ่งกรรม) อันมีอย่างนี้เป็นรูป เพราะเหตุไร,

เมื่อเราไม่มีอยู่ ในวันนี้แม่น้ำคือโลหิตจักไหลนอง

มยิ อสนฺเต, / อชฺช โลหิตนที ปวตฺติสฺสติ,

ครั้นเมื่ออาตมภาพ ไม่มีอยู่, อ.แม่น้ำคือโลหิต จักเป็นไปทั่ว ในวันนี้,

ท่านทั้งหลายทำกรรมไม่สมควรแล้ว

อยุตฺตำ โว กตำ,

(อ.กรรม) อันไม่ควรแล้ว อันท่าน ท. ทรงกระทำแล้ว,

ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีเวรด้วยเวร ๕ อยู่

ตุมฺเห / ปญฺจหิ เวเรหิ / สเวรา วิหรถ,

อ.ท่าน ท. เป็นผู้เป็นไปกับด้วยเวร ด้วยเวร ท. ๕ (เป็น) ย่อมอยู่,

เราไม่มีเวรอยู่

อหำ อเวโร วิหรามิ;

อ.อาตมภาพ เป็นผู้ไม่มีเวร (เป็น) ย่อมอยู่;

ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลสอยู่

ตุมฺเห / กิเลสาตุรา หุตฺวา วิหรถ,

อ.ท่าน ท. เป็นผู้กระสับกระส่ายเพราะกิเลส (เป็น) ย่อมอยู่,

เราไม่มีความเดือดร้อนอยู่

อหำ อนาตุโร วิหรามิ;

อ.อาตมภาพ เป็นผู้ไม่มีความกระสับกระส่าย (เป็น) ย่อมอยู่;

ท่านทั้งหลายเป็นผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณอยู่

ตุมฺเห / กามคุณปริเยสเน / อุสฺสุกา หุตฺวา วิหรถ,

อ.ท่าน ท. เป็นผู้ขวนขวาย ในการแสวงหาซึ่งกามคุณ (เป็น) ย่อมอยู่,

เราไม่มีความขวนขวายอยู่ ดังนี้แล้ว

อหำ อนุสฺสุโก วิหรามี”ติ วตฺวา

อ.อาตมภาพ เป็นผู้ไม่มีความขวนขวาย (เป็น) ย่อมอยู่” ดังนี้

ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน พวกเราไม่มีเวร
เป็นอยู่สบายดีหนอ ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน
พวกเราไม่มีเวรอยู่

อิมา คาถา อภาสิ

“สุสุขำ วต ชีวาม เวริเนสุ อเวริโน,
เวริเนสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อเวริโน.

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“(ในมนุษย์ ท.) ผู้มีเวร[๑] หนา (อ.เรา ท. เหล่าใด) เป็นผู้ไม่มีเวร[๒] (ย่อมเป็น), (อ.เรา ท. เหล่านั้น) ย่อมเป็นอยู่ สบายด้วยดี[๓] หนอ, ในมนุษย์ ท. ผู้มีเวร หนา (อ.เรา ท.) เป็นผู้ไม่มีเวร (เป็น) ย่อมอยู่.

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนกัน พวกเรา
ไม่มีความเดือดร้อนเป็นอยู่สบายดีหนอ ในมนุษย์
ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนกัน พวกเราไม่มีความ
เดือดร้อนอยู่

สุสุขำ วต ชีวาม อาตุเรสุ อนาตุรา,
อาตุเรสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนาตุรา.

---

๑ คำว่า **เวริเนสุ** ลง **สุ** วิภัตติ ท้าย **เวรี** ศัพท์ แปลง **อี** เป็น **อิน** ด้วยสูตรในสัททนีติว่า วชฺชทสยาทีนมิโน อโยสมีสูสุ. (นีติ.สุตฺต. ๔๕๓) แปลงสระที่สุดของ วชฺชทสฺสี เป็นต้น เป็น อิน ในเพราะ อำ โย สฺมึ และ สุ วิภัตติ ส่วนในคัมภีร์โมคคัลลานะ กล่าวว่า ลง **น** อาคม ด้วยโยควิภาคว่า “นฺ” ในสูตรว่า สุหิสุ นฺ. (โมค. ๒/๑๙๕)

๒ **อเวรี** ผู้ไม่มีเวร. วิรูเปน คจฺฉตีติ **เวรำ** (วิ + อร คติมฺหิ [ไป] + อ กัตตุสาธนะ). สภาวะที่เป็นไปโดยสภาพไม่งาม ชื่อว่า เวระ, เวรำ เยสำ อตฺถีติ **เวริโน** (เวร + อี อัสสัตถิตัทธิต). ผู้มีเวร ชื่อว่า เวรี, น เวริโน **อเวริโน** (น + เวรี นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาส). ผู้ไม่มีเวร ชื่อว่า อเวรี

๓ **สุสุขำ** สบายด้วยดี, สบายดี, เป็นสุขดี. สุฏฺฐุ สุขำ **สุสุขำ** (สุ + สุข ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส). สุสุขะ คือ สบายด้วยดี

(ในมนุษย์ ท.) ผู้กระสับกระส่าย หนา (อ.เรา ท. เหล่าใด) เป็นผู้ไม่มีความกระสับกระส่าย[๑] (ย่อมเป็น), (อ.เรา ท. เหล่านั้น) ย่อมเป็นอยู่ สบายด้วยดี หนอ, ในมนุษย์ ท. ผู้กระสับกระส่าย หนา (อ.เรา ท.) เป็นผู้ไม่มีความกระสับกระส่าย (เป็น) ย่อมอยู่.

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้ขวนขวายกัน พวกเราไม่มี
ความขวนขวายเป็นอยู่สบายดีหนอ ในมนุษย์
ทั้งหลายผู้มีความขวนขวาย พวกเราไม่มีความ
ขวนขวายอยู่

สุสุขำ วต ชีวาม อุสฺสุเกสุ อนุสฺสุกา,
อุสฺสุเกสุ มนุสฺเสสุ วิหราม อนุสฺสุกา”ติ.

(ในมนุษย์ ท.) ผู้ขวนขวาย[๒] หนา (อ.เรา ท. เหล่าใด) เป็นผู้ไม่มีความขวนขวาย (ย่อมเป็น), (อ.เรา ท. เหล่านั้น) ย่อมเป็นอยู่ สบายด้วยดี หนอ, ในมนุษย์ ท. ผู้ขวนขวาย หนา (อ.เรา ท.) เป็นผู้ไม่มีความขวนขวาย (เป็น) ย่อมอยู่” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุสุขำ** ได้แก่ สบายดี

ตตฺถ สุสุขนฺติ สุฏฺฐุ สุขำ.

(อ.อรรถ ว่า) สบาย ด้วยดี (ดังนี้ แห่ง-ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **สุสุขำ** ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า

อิทำ วุตฺตำ โหติ / *“เย คิหิโน ฯเปฯ อภาเวน อนุสฺสุกา”ติ.*

(อ.อรรถรูป) นี้ ว่า *“เย คิหิโน ฯเปฯ อภาเวน อนุสฺสุกา”* ดังนี้ เป็นคำอธิบาย- (อันพระผู้มีพระภาค) -ตรัสแล้ว ย่อมเป็น.

คฤหัสถ์เหล่าใดผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิตให้บังเกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งการตัดที่ต่อเป็นต้น

“เย คิหิโน สนฺธิจฺเฉทาทิวเสน,

“อ.คฤหัสถ์ ท. เหล่าใด (ยังความเป็นไปแห่งชีวิต ให้เกิดขึ้นแล้ว) ด้วยสามารถแห่งกรรมมีการตัดซึ่งที่ต่อเป็นต้น (ย่อมกล่าว ว่า ‘อ.เรา ท. ย่อมเป็นอยู่ โดยสบาย’ ดังนี้),

---

[๑] **อนาตุร** ผู้ไม่มีความกระสับกระส่าย, ผู้ไม่มีความเร่าร้อน (ด้วยโรคและกิเลส). สำเร็จรูปมาจาก น + อาตุร นนิบาตบุพพบทกัมมธารยสมาสหรือฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า น อาตุโร **อนาตุโร**, นตฺถิ อาตุโร ยสฺสาติ วา **อนาตุโร**. อนาตุระ คือ ผู้ไม่มีความกระสับกระส่ายด้วยโรคและกิเลส, ผู้ไม่มีโรคและกิเลสเป็นเครื่องเร่าร้อน

[๒] **อุสฺสุกฺก** ผู้ขวนขวาย, ผู้ขะมักเขม้น, ผู้หมั่นเพียร. อิฏฺฐตฺเถ อภิมตปฺปโยชเน อุยฺยุโต ปุคฺคโล **อุสฺสุโก** นาม. บุคคลผู้พยายามในประโยชน์ยิ่งใหญ่ที่ตนปรารถนา ชื่อว่า อุสฺสุกกะ, อุฏฺฐานำ สุฏฺฐุ กายตีติ **อุสฺสุกฺโก** (อุ + สุ + กา สทฺเท [ทำเสียง] + อ). ผู้ยกย่องความขยัน ชื่อว่า อุสสุกกะ (ซ้อน สฺ และ ก, ลบสระหน้า).

หรือว่าบรรพชิตเหล่าใดผู้ยังความเป็นไปแห่งชีวิตให้บังเกิดขึ้น ด้วยสามารถแห่งเวชกรรมเป็นต้น แล้วกล่าวว่า เราเป็นอยู่โดยความสบาย

ปพฺพชิตา วา ปน / เวชฺชกมฺมาทิวเสน / ชีวิตวุตฺตึ อุปฺปาเทตฺวา / ‘สุเขน ชีวามา’ติ วทนฺติ;

ก็ หรือว่า อ.บรรพชิต ท. (เหล่าใด) ยังความเป็นไปแห่งชีวิต ให้เกิดขึ้นแล้ว ด้วยสามารถแห่งกรรมมีเวชกรรมเป็นต้น ย่อมกล่าว ว่า ‘(อ.เรา ท.) ย่อมเป็นอยู่ โดยสบาย’ ดังนี้;

ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน ด้วยเวร ๕ พวกเราไม่มีเวร ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลส (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความเดือดร้อน เพราะความเป็นผู้ไม่มีกิเลส ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความขวนขวายในอันแสวงหากามคุณ ๕ (พวกเรา) ชื่อว่าไม่มีความขวนขวาย เพราะไม่มีการแสวงหานั้น จึงเป็นอยู่สบายดีจริง กว่าคฤหัสถ์และบรรพชิตเหล่านั้น

เตหิ มยเมว / สุสุขं วต ชีวาม, / เย มยं / ปญฺจหิ เวเรหิ / เวริเนสุ มนุสฺเสสุ อเวริโน, / กิเลสาตุเรสุ มนุสฺเสสุ / นิกฺกิเลสตาย อนาตุรา, / ปญฺจกามคุณปริเยสเน / อุสฺสุเกสุ มนุสฺเสสุ / ตาย ปริเยสนาย อภาเวน อนุสฺสุกา”ติ.

ในมนุษย์ ท. ผู้มีเวร ด้วยเวร ท. ๕ หนา อ.เรา ท. เหล่าใด เป็นผู้ไม่มีเวร (ย่อมเป็น), (ในมนุษย์ ท.) ผู้กระสับกระส่ายด้วยกิเลส หนา (อ.เรา ท. เหล่าใด) ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระสับกระส่าย เพราะความที่- (แห่งเรา ท.) -เป็นผู้มีกิเลสออกแล้ว (ย่อมเป็น), (ในมนุษย์ ท.) ผู้ขวนขวาย ในการแสวงหาซึ่งกาม-คุณ ๕ หนา (อ.เรา ท. เหล่าใด) ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความขวนขวาย เพราะความไม่มี แห่งการแสวงหา นั้น (ย่อมเป็น), อ.เรา ท. นั่นเทียว (เหล่านั้น) ย่อมเป็นอยู่ สบายด้วยดี หนอ (กว่าคฤหัสถ์และบรรพชิต ท.) เหล่านั้น *ดังนี้ เป็นคำอธิบาย- ...*

บทที่เหลือมีอรรถอันง่ายทั้งนั้น

เสสं อุตฺตานตฺถเมว.

(อ.คำ) อันเหลือ เป็นคำมีเนื้อความอันตื้นนั่นเทียว (ย่อมเป็น).

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่พระญาติ จบ

ญาตกานं กลหวูปสมนวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งการ- ทรงยังความทะเลาะแห่งพระญาติ ท. -ให้เข้าไปสงบวิเศษ (จบแล้ว).

๒. เรื่องมาร

๒. มารวตฺถุ.

๒. อ.เรื่องแห่งมาร (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในบ้านพราหมณ์ชื่อปัญจสาลา ทรงปรารภมารตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สุสุขं วต** เป็นต้น

สุสุขं วตาติ / อิมं ธมฺมเทสนं / สตฺถา ปญฺจสาลายं / พฺราหฺมณคาเม วิหรนฺโต / มารं อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในหมู่บ้านของพราหมณ์ ชื่อว่าปัญจศาลา ทรงปรารภ ซึ่งมาร ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สุสุขं วต** ดังนี้เป็นต้น.

เด็กหญิง ๕๐๐ เล่นนักษัตร

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรคของเด็กหญิง ๕๐๐ คน จึงเสด็จเข้าไปอาศัยบ้านนั้นประทับอยู่แล้ว

เอกทิวสं หิ สตฺถา / ปญฺจสตานं กุมาริกานं / โสตาปตฺติมคฺคสฺส / อุปนิสฺสยं ทิสฺวา / ตं คามं อุปนิสฺสาย วิหาสิ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.พระศาสดา ทรงเห็นแล้ว ซึ่งอุปนิสัย แห่งโสดาปัตติมรรค ของเด็กหญิง ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ เสด็จเข้าไปอาศัยแล้ว ซึ่งหมู่บ้าน นั้น ประทับอยู่แล้ว.

แม้เด็กหญิงเหล่านั้น ในวันนักษัตรวันหนึ่ง ไปสู่แม่น้ำอาบแล้ว ประดับตกแต่งแล้วบ่ายหน้าสู่บ้านไปแล้ว

ตาปิ กุมาริกาโย / เอกสฺมึ นกฺขตฺตทิวเส / นทึ คนฺตฺวา / นหายิตฺวา / อลงฺกตปฺปฏิยตฺตา / คามาภิมุขิโย ปายึสุ.

ในวันแห่งนักษัตร วันหนึ่ง อ.เด็กหญิง ท. แม้เหล่านั้น ไปแล้ว สู่แม่น้ำ อาบแล้ว ผู้ทั้งประดับแล้ว ทั้งตกแต่งแล้ว ผู้มีต่อหน้าแห่งหมู่บ้าน ได้ดำเนินไปแล้ว.

แม้พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่บ้านนั้นเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต

สตฺถาปิ / ตं คามं ปวิสิตฺวา / ปิณฺฑาย จริ.

แม้ อ.พระศาสดา เสด็จเข้าไปแล้ว สู่หมู่บ้านนั้น เสด็จเที่ยวไปแล้ว เพื่อก้อนข้าว.

มารเข้าสิงในสรีระของชาวบ้านทั้งสิ้น ได้ทำอย่างที่พระศาสดาจะไม่ได้แม้มาตรว่าภิกษาทัพพีหนึ่ง

มาโร / สกลคามวาสีนำ สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา, / ยถา สตฺถา / กฏฺฐจฺฉุภิกฺขามตฺตมฺปิ น ลภติ, / เอวำ กตฺวา

อ.มาร สิงแล้ว ในสรีระ (ของชน ท.) ผู้อยู่ในหมู่บ้านทั้งสิ้นโดยปกติ กระทำแล้ว โดย-, อ.พระ-ศาสดา ย่อมไม่ได้ (ซึ่งวัตถุ) แม้สักว่าภิกษามีทัพพีหนึ่งเป็นประมาณ โดยประการใด, -ประการนั้น

ยืนอยู่ที่ประตูบ้านทูลกะพระศาสดา ซึ่งเสด็จออกมาด้วยทั้งบาตรตามที่ล้างไว้แล้วว่า ข้าแต่พระสมณะ ท่านได้ก้อนข้าวบ้างไหม

ยถาโธเตน ปตฺเตน / นิกฺขมนฺตำ สตฺถารำ / คามทฺวาเร ฐตฺวา อาห / “อปิ สมณ / ปิณฺฑำ อลภิตฺถา”ติ.

ยืนอยู่แล้ว ที่ประตูแห่งหมู่บ้าน กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระสมณะ (อ.พระองค์) ได้ได้แล้ว ซึ่งก้อนข้าว บ้างหรือ” ดังนี้ กะพระศาสดา ผู้เสด็จออกไปอยู่ ด้วยทั้งบาตร อัน- (อันพระองค์) -ทรงล้างแล้วอย่างไร.

พระศาสดาตรัสว่า มารผู้มีบาป ก็ท่านได้ทำโดยอาการที่เราไม่พึงได้ภิกษาหรือ

“กึ ปน ตฺวำ ปาปิม / ตถา อกาสิ, / ยถา อหำ / ปิณฺฑำ น ลเภยฺยนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมารผู้มีบาป ก็ อ.ท่าน ได้กระทำแล้ว โดย-, อ.เรา ไม่พึงได้ซึ่งก้อนข้าว โดยประการใด, -ประการนั้น หรือ” ดังนี้.

มารกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ากระนั้นขอพระองค์เสด็จเข้าไปอีกเถิด

“เตนหิ ภนฺเต / ปุน ปวิสถา”ติ.

(อ.มาร กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น (อ.พระองค์) ขอจงเสด็จเข้าไปอีก” ดังนี้.

ได้ยินว่า มารได้มีความคิดอย่างนี้ว่า หากว่าพระสมณะจะเสด็จเข้าไปอีก เราจักเข้าสิงในสรีระของชนทั้งปวงแล้วปรบฝ่ามือ กระทำการหัวเราะเยาะเย้ยข้างหน้าพระสมณะนี้

เอวำ กิรสฺส อโหสิ / “สเจ ปุน ปวิสติ, / สพฺเพสำ สรีเร อธิมุจฺจิตฺวา / อิมสฺส ปุรโต / ปาณึ ปหริตฺวา / หสนเกฬึ กริสฺสามี”ติ.

ได้ยินว่า (อ.ความคิด) อย่างนี้ ว่า “ถ้าว่า (อ.พระสมณะ) จะเสด็จเข้าไป อีก ไซร้, (อ.เรา) สิงแล้วในสรีระ (ของชน ท.) ทั้งปวง ปรบแล้ว ซึ่งฝ่ามือ จักกระทำ ซึ่งการหัวเราะและการเยาะเย้ย ในเบื้องหน้า (ของพระสมณะ) นี้” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่มาร) นั้น.

ในขณะนั้น เด็กหญิงเหล่านั้นถึงประตูบ้าน เห็นพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ตสฺมึ ขเณ / ตา กุมาริกาโย / คามทฺวารำ ปตฺวา / สตฺถารำ ทิสฺวา / วนฺทิตฺวา เอกมนฺตำ อฏฺฐำสุ.

ในขณะ นั้น อ.เด็กหญิง ท. เหล่านั้น ถึงแล้ว ซึ่งประตูแห่งหมู่บ้าน เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ฝ่ายมารทูลกะพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์เมื่อไม่ได้ก้อนข้าว จะเป็นผู้อันความทุกข์อันเกิดจากความหิวบีบคั้นบ้างไหม

มาโรปิ สตฺถารํ อาห / “อปิ ภนฺเต / ปิณฺฑํ อลภมานา / ชิฆจฺฉาทุกฺเขน ปีฬิตตฺถา”ติ.

แม้ อ.มาร กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ไม่ได้อยู่ ซึ่งก้อนข้าว เป็นผู้-อันทุกข์อันเกิดแล้วแต่ความหิว -บีบคั้นแล้ว ย่อมเป็น บ้างหรือ” ดังนี้ กะพระศาสดา.

ผู้ไม่มีกังวลเสวยปีติแทนอาหาร

พระศาสดาตรัสว่า มารผู้มีบาป ในวันนี้เราแม้ไม่ได้อะไร ๆ ก็จักยังกาลให้น้อมล่วงไปด้วยความสุขอันเกิดจากปีติเท่านั้น ดุจพรหมในเทวโลกชั้นอาภัสระ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา / “อชฺช มยํ ปาปิม / กิญฺจิ อลภิตฺวาปิ / อาภสฺสรเทวโลเก พฺรหฺมาโน วิย / ปีติสุเขเนว วีตินาเมสฺสามา”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมารผู้มีบาป ในวันนี้ อ.เรา ท. แม้ไม่ได้แล้ว ซึ่งอะไร ๆ จัก-(ยังกาล) -ให้น้อมล่วงไปวิเศษ ด้วยสุขอันเกิดแล้วแต่ปีตินั่นเทียว ราวกะ อ.พรหม ท. ในเทวโลกชื่อว่าอาภัสระ” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

เราผู้ซึ่งไม่มีกิเลสชาตเครื่องกังวล ย่อมเป็นอยู่
สบายดีหนอ เราจักเป็นผู้มีปีติเป็นภักษาเหมือน
เหล่าเทวดาชั้นอาภัสระ

“สุสุขํ วต ชีวาม, เยสนฺโน นตฺถิ กิญฺจนํ,
ปีติภกฺขา ภวิสฺสาม เทวา อาภสฺสรา ยถา”ติ.

“อ.กิเลสชาตอันย่ำยีเหล่าสัตว์[๑] ย่อมไม่มี แก่เรา ท. เหล่าใด, (อ.เรา ท. เหล่านั้น) ย่อมเป็นอยู่สบายด้วยดีหนอ, (อ.เรา ท.) เป็นผู้มีปีติเป็นภักษา[๒] จักเป็น ราวกะ อ.เทพ ท. ผู้มีรัศมีแผ่ซ่าน[๓]” ดังนี้.

---

[๑] **กิญฺจน** กิเลสชาตอันย่ำยีเหล่าสัตว์. สำเร็จรูปมาจาก กิจิ ธาตุ (มทฺทเน = ย่ำยี, กำจัด, เหยียบ, ขยำ) จุ. + ยุ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ ว่า กิญฺเจติ สตฺเต มทฺทตีติ **กิญฺจนํ**, ปลิโพโธ. (นีติ.ธาตุ.) สภาพที่ย่ำยีเหล่าสัตว์, กิเลสที่ย่ำยีเหล่าสัตว์

[๒] **ปีติภกฺข** ผู้มีปีติเป็นภักษา. ปิณยติ กายจิตฺตํ ตปฺเปตีติ **ปีติ** (ปี ตปฺปเน = เอิบอิ่ม, อิ่มใจ ภู.จุ.กี. + เณ การิตปัจจัย + ติ เหตุกัตตุ-สาธนะ). ปีติ คือ สภาวะทำกายและจิตให้เอิบอิ่ม ได้แก่ ทำให้เกิดความเพลิดเพลินเจริญใจ, ภกฺขียตีติ **ภกฺโข** (ภกฺข อทเน = กิน ภู.จุ. + อ กัมมสาธนะ) อาหารที่เขากิน ชื่อว่า ภักขะ (ภักษา, อาหาร), ปีติ ภกฺโข อาหาโร เยสนฺติ **ปีติภกฺขา** (ปีติ + ภิกฺข ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส). ปีติภักขะ คือ ผู้มีปีติเป็นภักษา.

[๓] **อาภสฺสร** เทพ (พรหม) ผู้มีรัศมีแผ่ซ่าน, ผู้มีรัศมีแผ่ซ่านเป็นปกติ. อาภุโส ภาตีติ **อาภา** (อา + ภา ทิตฺติยํ = รุ่งเรือง + อ + อา). รัศมีที่เจิดจ้า ชื่อว่า อาภา (รัศมี, แสงสว่าง), สรติ นิสฺสรตีติ **สรา** (สร คติยํ = ไป ภู. + อ + อา). รัศมีที่แผ่ซ่าน ชื่อว่า สรา, อาภา สรา เอเตสนฺติ **อาภสฺสรา** (อาภา + สรา ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส). อาภัสสระ คือ พรหมผู้มีรัศมีแผ่ซ่าน, หรือ อาภาโส สีลํ เอเตสนฺติ **อาภสฺสรา** (อาภาส + ร ตัสสีลตัทธิต). อาภัสสระ คือ พรหมผู้มีรัศมีแผ่ซ่านเป็นปกติ ซ้อน สฺ รัสสะ อา เป็น อ

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยสนฺโน** ความว่า บรรดากิเลสชาตเครื่องกังวลมีราคะเป็นต้น กิเลสชาตเครื่องกังวลแม้อย่างหนึ่ง โดยอรรถว่าเครื่องพัวพัน ไม่มีแก่เราเหล่าใด

ตตฺถ เยสนฺโนติ / เยสํ อมฺหากํ / ปลิพุทฺธนตฺเถน / ราคาทีสุ กิญฺจเนสุ / เอกัปิ กิญฺจนํ นตฺถิ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.- ในกิเลสชาตอันย่ำยีเหล่าสัตว์ ท. มีราคะเป็นต้นหนา -กิเลสชาตอันย่ำยีเหล่าสัตว์ แม้อย่างหนึ่ง โดยอรรถว่าเป็นเครื่องพัวพัน ย่อมไม่มี แก่เรา ท. เหล่าใด (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **เยสนฺโน** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **ปีติภกฺขา** ความว่า เหล่าเทวดาชั้นอาภัสระเป็นผู้มีปีติเป็นภักษา ยังกาลให้น้อมล่วงไปฉันใด แม้เราก็จักเป็นฉันนั้น

ปีติภกฺขาติ / ยถา อาภสฺสรา เทวา / ปีติภกฺขา หุตฺวา วีตินาเมนฺติ, / เอวํ มยฺปิ ภวิสฺสามาติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.เทพ ท. ผู้มีรัศมีแผ่ซ่าน เป็นผู้มีปีติเป็นภักษา เป็น (ยังกาล) ย่อมให้น้อมไปล่วง วิเศษ ฉันใด, แม้ อ.เรา ท. (เป็นผู้มีปีติเป็นภักษา) จักเป็น ฉันนั้น ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ปีติภกฺขา** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา เด็กหญิงทั้ง ๕๐๐ เหล่านั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / ปญฺจสตาปิ ตา กุมาริกาโย / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.เด็กหญิง ท. เหล่านั้น แม้ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องมาร จบ

มารวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งมาร (จบแล้ว).

๓. เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล

๓. โกสลรญฺโญ ปราชยวตฺถุ.

๓. อ.เรื่องแห่งความปราชัย ของพระราชาพระนามว่าโกศล (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภความปราชัยของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ชยํ เวรं** เป็นต้น

ชยํ เวรนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / โกสลรญฺโญ ปราชยํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งความปราชัย ของพระราชาพระนามว่าโกศล ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ชยํ เวรं** ดังนี้เป็นต้น.

อาแพ้หลาน

ได้ยินว่า พระเจ้าโกศลนั้นทรงอาศัยกาสิกคาม รบอยู่กับพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นพระเจ้าหลาน

โส กิร / กาสิกคามํ นิสฺสาย / ภาคิเนยฺเยน อชาตสตฺตุนา สทฺธึ ยุชฺฌนฺโต

ได้ยินว่า (อ.พระราชาพระนามว่าโกศล) นั้น ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งกาสิกคาม ทรงรบอยู่ กับ ด้วยพระราชาพระนามว่าอชาตศัตรู ผู้เป็นพระเจ้าหลาน

อันพระเจ้าอชาตศัตรูนั้นให้แพ้แล้ว ๓ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ ทรงดำริว่า เราไม่อาจจะยังเด็กซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลิ่นน้ำนมให้แพ้ได้ ประโยชน์อะไรด้วยความเป็นอยู่ของเรา

เตน ตโย วาเร ปราชิโต / ตติเย วาเร จินฺเตสิ / “อหํ ขีรมุขํ ทารกํ / ปราเชตุํ นาสกฺขึ, / กึ เม ชีวิเตนา”ติ.

ผู้- (อันพระราชาพระนามว่าอชาตศัตรู) นั้น -ทรงให้แพ้แล้ว สิ้นวาระ ท. ๓ ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.เรา ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- ยังเด็ก ผู้มีน้ำนมในปาก -ให้แพ้, (อ.ประโยชน์) อะไร แก่เรา ด้วยชีวิต” ดังนี้ ในวาระ ที่ ๓.

ท้าวเธอทรงตัดพระกระยาหาร บรรทมบนพระแท่น

โส อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา / มญฺจเก นิปชฺชิ.

(อ.พระราชาพระนามว่าโกศล) นั้น ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการเข้าไปตัดซึ่งพระกระยาหาร บรรทมแล้ว บนพระแท่น.

ครั้งนั้น ความเป็นไปอันนั้นของท้าวเธอกระฉ่อนไปทั่วพระนคร

อถสฺส สา ปวตฺติ / สกลนครํ ปตฺถริ.

ครั้งนั้น อ.ความเป็นไปทั่ว นั้น (แห่งพระราชาพระนามว่าโกศล) นั้น แผ่ไปแล้ว ตลอดพระนครทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแด่พระตถาคตว่า

ภิกฺขู ตถาคตสฺส อาโรเจสุ

อ.ภิกษุ ท. กราบทูลแล้ว แด่พระตถาคต ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า พระราชาทรงอาศัยกาสิกคาม อันพระเจ้าอชาตศัตรูให้ทรงปราชัยแล้ว ๓ ครั้ง

“ภนฺเต ราชา ฯเปฯ มญฺจเก นิปนฺโน”ติ.

“ภนฺเต ราชา กิร / กาสิกคามกํ นิสฺสาย / ตโย วาเร ปราชิโต,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.พระราชา ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งกาสิกคาม (อันพระราชาพระนามว่าอชาตศัตรู) ทรงให้แพ้แล้ว สิ้นวาระ ท. ๓.

บัดนี้ท้าวเธอทรงปราชัย (กลับ) มาแล้ว

โส อิทานิ / ปราชิตฺวา อาคโต

(อ.พระราชา) นั้น ทรงแพ้แล้ว เสด็จมาแล้ว ในกาลนี้

ทรงตัดพระกระยาหาร บรรทมบนพระแท่นด้วยทรงดำริว่า เราไม่อาจจะยังเด็กซึ่งมีปากยังไม่สิ้นกลิ่นน้ำนมให้แพ้ได้ ประโยชน์อะไรด้วยความเป็นอยู่ของเรา

‘ขีรมุขํ ทารกํ / ปราเชตุํ นาสกฺขึ, / กึ เม ชีวิเตนา’ติ / อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา / มญฺจเก นิปนฺโน”ติ.

ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการเข้าไปตัดซึ่งพระกระยาหาร บรรทมแล้ว บนพระแท่น (ด้วยอันทรงดำริ) ว่า ‘อ.เรา ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- ยังเด็ก ผู้มีน้ำนมในปาก -ให้แพ้, (อ.ประโยชน์) อะไร แก่เรา ด้วยชีวิต’ ดังนี้” ดังนี้.

พระศาสดาทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย แม้ผู้ชนะย่อมก่อเวร ฝ่ายผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์เหมือนกัน ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา / “ภิกฺขเว / ชินนฺโตปิ เวรํ ปสวติ, / ปราชิโต ปน / ทุกฺขํ เสติเยวา”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.บุคคล) แม้ผู้ชนะอยู่ ย่อมประสบ ซึ่งเวร, ส่วนว่า (อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคลอื่น) -ให้แพ้แล้ว ย่อมนอน เป็นทุกข์ นั่นเทียว” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ผู้สงบระงับ
ละความชนะและความแพ้ได้แล้วย่อมอยู่เป็นสุข

“ชยํ เวรํ ปสวติ, ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต,
อุปสนฺโต สุขํ เสติ หิตฺวา ชยปราชยนฺ”ติ.

“(อ.บุคคล) ผู้ชนะอยู่ ย่อมประสบ ซึ่งเวร, (อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคลอื่น) -ให้แพ้แล้ว ย่อมนอนเป็นทุกข์, (อ.บุคคล) ผู้เข้าไปสงบแล้ว ละแล้ว ซึ่งความชนะและความแพ้ ย่อมนอน เป็นสุข” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชยํ** ความว่า ผู้ชนะผู้อื่นย่อมกลับได้เวร

ตตฺถ ชยนฺติ / ปรํ ชินนฺโต / เวรํ ปฏิลภติ.

(อ.อรรถ ว่า อ.บุคคล) ผู้ชนะอยู่ (ซึ่งบุคคล) อื่น ย่อมกลับได้ ซึ่งเวร (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บท) ว่า **ชยํ** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **ปราชิโต** ความว่า ผู้อันคนอื่นให้แพ้แล้ว ย่อมอยู่เป็นทุกข์ คือย่อมอยู่ลำบากในอิริยาบถทั้งปวงทีเดียว ด้วยคิดว่า ในกาลไรเล่าหนอ เราอาจเห็นหลังของปัจจามิตร

ปราชิโตติ / ปเรน ปราชิโต / “กทา นุ โข / ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐึ / ทฏฺฐุํ สกฺขิสฺสามี”ติ / ทุกฺขํ เสติ / สพฺพิริยาปเถสุ / ทุกฺขเมว วิหรตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า (อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคลอื่น) -ให้แพ้แล้ว ย่อมนอน เป็นทุกข์ คือว่า ย่อมอยู่ เป็นทุกข์นั่นเทียว ในอิริยาบถทั้งปวง ท. (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักอาจ เพื่ออันเห็น ซึ่งหลัง ของปัจจามิตร ในกาลไร หนอ แล” ดังนี้ ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ปราชิโต** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **อุปสนฺโต** ความว่า พระขีณาสพผู้มีกิเลสมีราคะเป็นต้นในภายในสงบระงับ ละความชนะและความแพ้ได้ ย่อมอยู่เป็นสุข คือ ย่อมอยู่สบายแท้ ในอิริยาบถทั้งปวง

อุปสนฺโตติ / อพฺภนฺตเร / อุปสนฺตราคาทิกฺกิเลโส ขีณาสโว / ชยญฺจ ปราชยญฺจ หิตฺวา / สุขํ เสติ / สพฺพิริยาปเถสุ / สุขเมว วิหรตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.พระขีณาสพ ผู้มีกิเลสมีราคะเป็นต้นอันเข้าไปสงบแล้ว ในภายใน ละแล้ว ซึ่งความชนะ ด้วย ซึ่งความแพ้ ด้วย ย่อมนอน เป็นสุข คือว่า ย่อมอยู่ เป็นสุขนั่นเทียว ในอิริยาบถทั้งปวง ท. ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **อุปสนฺโต** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล จบ

โกสลรญฺโญ ปราชยวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งความปราชัย ของพระราชาพระนามว่าโกศล (จบแล้ว).

๔. เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง

๔. อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ.

๔. อ.เรื่องแห่งเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกาคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ** เป็นต้น

นตฺถิ ราคสโม อคฺคีติ / **อิมํ ธมฺมเทสนํ** / **สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต** / **อญฺญตรํ กุมาริกํ อารพฺภ กเถสิ.**

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งเด็กหญิง คนใดคนหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ** ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จในงานอาวาหมงคล

ได้ยินว่า มารดาบิดาของกุมาริกานั้นกระทำอาวาหมงคล นิมนต์พระศาสดาในวันมงคล

ตสฺสา กิร มาตาปิตโร / อาวาหํ กตฺวา / มงฺคลทิวเส สตฺถารํ นิมนฺตยึสุ.

ได้ยินว่า อ.มารดาและบิดา ท. (ของเด็กหญิง) นั้น กระทำแล้ว ซึ่งมงคลชื่อว่าอาวาหะ ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา ในวันเป็นที่กระทำซึ่งมงคล.

พระศาสดาอันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อม เสด็จไปในที่นั้นประทับนั่งแล้ว

สตฺถา ภิกฺขุสงฺฆปริวุโต / ตตฺถ คนฺตฺวา นิสีทิ.

อ.พระศาสดา ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว เสด็จไปแล้ว (ในที่) นั้น ประทับนั่งแล้ว.

หญิงสาวแม้คนนั้นแล กระทำการกรองน้ำเป็นต้นเพื่อหมู่แห่งภิกษุ เที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่

สาปิ โข วฏฺกา / ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุทกปริสฺสาวนาทีนิ กโรนฺตี / อปราปรํ สญฺจรติ.

อ.หญิงสาว แม้นั้น แล กระทำอยู่ (ซึ่งกิจ ท.) มีการกรองซึ่งน้ำเป็นต้น แก่หมู่แห่งภิกษุ ย่อมเที่ยวไป ไป ๆ มา ๆ.

ฝ่ายสามีของนางได้ยืนแลดูนางอยู่แล้ว

สามิโกปิสฺสา / ตํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิ.

แม้ อ.สามี (ของหญิงสาว) นั้น ได้ยืน- แลดูอยู่ -แล้ว (ซึ่งหญิงสาว) นั้น.

เมื่อเขาแลดูอยู่ด้วยอำนาจแห่งราคะ กิเลสในภายในย่อมฟุ้งซ่าน

ตสฺส ราควเสน โอโลเกนฺตสฺส / อนฺโต กิเลโส สมุทาจรติ.

(เมื่อสามี) นั้น แลดูอยู่ ด้วยอำนาจแห่งราคะ อ.กิเลส ในภายใน ย่อมฟุ้งขึ้น.

เขาถูกความไม่รู้ (ไม่รู้สึก) ครอบงำแล้ว จึงไม่บำรุงพระพุทธเจ้า ไม่บำรุงพระมหาเถระ ๘๐

โส อญฺญาณาภิภูโต / เนว พุทฺธํ อุปฏฺฐหิ, / น อสีติมหาเถเร;

(อ.สามี) นั้น ผู้อันความไม่รู้ ครอบงำแล้ว ไม่บำรุงแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระพุทธเจ้า, (ไม่บำรุงแล้ว) ซึ่งพระมหาเถระ ๘๐ ท.;

แต่ได้กระทำจิตไว้ว่า เราจักเหยียดมือออกจับ (หญิงสาว) นั้น

“หตฺถํ ปสาเรตฺวา / ตํ วตฺถุกํ คณฺหิสฺสามี”ติ ปน / จิตฺตํ อกาสิ.

แต่ว่า (อ.สามี นั้น) ได้กระทำแล้ว ซึ่งความคิด ว่า “(อ.เรา) เหยียดออกแล้ว ซึ่งมือ จักจับ ซึ่งหญิงสาว นั้น” ดังนี้.

พระศาสดาทรงเล็งเห็นอัธยาศัยของเขาแล้ว ได้ทรงกระทำอย่างที่เขาไม่เห็น (หญิง) นั้น

สตฺถา / ตสฺส อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา, / ยถา ตํ อิตฺถึ น ปสฺสติ, / เอวํ อกาสิ.

อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูแล้ว ซึ่งอัธยาศัย (ของสามี) นั้น ได้ทรงกระทำแล้ว โดย-, (อ.สามี นั้น) จะไม่เห็น ซึ่งหญิง นั้น โดยประการใด, -ประการนั้น.

เขาไม่เห็นหญิงนั้นจึงได้ยืนแลดูพระศาสดา

โส ตํ อทิสฺวา / สตฺถารํ โอโลเกตฺวา อฏฺฐาสิ.

(อ.สามี) นั้น ไม่เห็นแล้ว (ซึ่งหญิง) นั้น ได้ยืน- แลดูอยู่ -แล้ว ซึ่งพระศาสดา.

ในกาลที่เขายืนแลดู พระศาสดาตรัสว่า แน่ะกุมาร ก็ชื่อว่าไฟเช่นกับไฟคือราคะ ไม่มี ชื่อว่าโทษเช่นกับโทษคือโทสะ ไม่มี ชื่อว่าทุกข์เช่นกับทุกข์เพราะการบริหารขันธ์ ไม่มี แม้สุขเช่นกับนิพพานสุข ไม่มี เหมือนกัน ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา / ตสฺส โอโลเกตฺวา / จิตฺตกาเล / “กุมารก / น หิ ราคคฺคินา สทิโส / อคฺคิ นาม / โทสกลินา สทิโส / กลิ นาม / ขนฺธปริหรณทุกฺเขน สทิสํ / ทุกฺขํ นาม อตฺถิ, / นิพฺพานสุขสทิสํ / สุขัมปิ นตฺถิเยวา”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนกุมาร ก็ ชื่อ อ.ไฟ อันเช่นกับ ด้วยไฟคือราคะ ชื่อ อ.โทษ อันเช่นกับ ด้วยโทษคือโทสะ ชื่อ อ.ทุกข์ อันเช่นกับ ด้วยทุกข์เพราะการบริหารซึ่งขันธ์ มีอยู่ หามิได้, แม้ อ.สุข อันเช่นกับ ด้วยสุขคือพระนิพพาน ย่อมไม่มีนั่นเทียว” ดังนี้ ในกาลเป็นที่ยืน- แลดู -แล้ว (แห่งสามี) นั้น ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี โทษเสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี
ทุกข์ทั้งหลายเสมอด้วยขันธ์ ย่อมไม่มี สุขอื่นจากความสงบ
ย่อมไม่มี

“นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ, นตฺถิ โทสสโม กลิ,
นตฺถิ ขนฺธสมา ทุกฺขา, นตฺถิ สนฺติปรํ สุขนฺ”ติ.

“อ.ไฟ อันเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี, อ.โทษ อันเสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี, อ.ทุกข์ อันเสมอด้วยขันธ์ ย่อมไม่มี, อ.สุข อื่นยิ่งกว่าความสงบ ย่อมไม่มี” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **นตฺถิ ราคสโม** ความว่า ชื่อว่าไฟอื่นเสมอด้วยราคะ ซึ่งสามารถเพื่อจะไม่แสดงควัน เปลว หรือถ่าน ไหม้ในภายในเท่านั้นแล้วจึงกระทำกองเถ้า ย่อมไม่มี

ตตฺถ นตฺถิ ราคสโมติ / ธูมํ วา / ชาลํ วา / องฺคารํ วา อทสฺเสตฺวา / อนฺโตเยว ฌาเปตฺวา / ภสฺมมุฏฺฐึ กาตุํ สมตฺโถ / ราเคน สโม / อญฺโญ อคฺคิ นาม นตฺถิ.

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อ อ.ไฟ อื่น อันเสมอ ด้วยราคะ อันสามารถ เพื่ออัน- ไม่แสดง- ซึ่งควัน หรือ หรือว่า ซึ่งเปลว หรือว่า ซึ่งถ่านเพลิง -แล้ว จึงไหม้- ในภายในนั่นเทียว -แล้ว -จึงกระทำ ซึ่งกองแห่งเถ้า ย่อมไม่มี (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-หมวดสองแห่งบท) ว่า **นตฺถิ ราคสโม** ดังนี้.

บทว่า **กลิ** ความว่า แม้โทษเสมอด้วยโทสะ ย่อมไม่มี

กลีติ / โทเสน สโม / อปราโธปิ นตฺถิ.

(อ.อรรถ ว่า) แม้ อ.ความผิด อันเสมอ ด้วยโทสะ ย่อมไม่มี (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **กลิ** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **ขนฺธสมา** ได้แก่ เสมอด้วยขันธ์ทั้งหลาย

ขนฺธสมาติ ขนฺเธหิ สมา.

(อ.อรรถ ว่า) อันเสมอ ด้วยขันธ์ ท. (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ขนฺธสมา** ดังนี้.

อธิบายว่า ชื่อว่าทุกข์อย่างอื่น เหมือนอย่างขันธ์ทั้งหลายที่บุคคลบริหารอยู่เป็นทุกข์ ย่อมไม่มี

ยถา ปริหริยมานา / ขนฺธา ทุกฺขา, / เอวํ อญฺโญ / ทุกฺโข นาม นตฺถิ.

(อ.อธิบาย ว่า) อ.ขันธ์ ท. อัน- (อันบุคคล) -บริหารอยู่ เป็นทุกข์ (ย่อมเป็น) ฉันใด, ชื่อ อ.ทุกข์อื่น ย่อมไม่มี ฉันนั้น (ดังนี้ อันบัณฑิต พึงทราบ).

สองบทว่า **สนฺติปรํ สุขํ** ความว่า แม้สุขอื่นยิ่งกว่าพระนิพพาน ย่อมไม่มี

สนฺติปรํ สุขนฺติ / นิพฺพานโต อุตฺตรึ / อญฺญํ สุขัมปิ นตฺถิ.

(อ.อรรถ ว่า) แม้ อ.สุข อื่น อันยิ่ง กว่าพระนิพพาน ย่อมไม่มี (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **สนฺติปรํ สุขํ** ดังนี้.

อธิบายว่า ความจริง สุขอย่างอื่นก็เป็นสุขเหมือนกัน แต่พระนิพพานเป็นบรมสุข

อญฺญํ หิ / สุขํ สุขเมว, / นิพฺพานํ ปน / ปรมสุขนฺติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า จริงอยู่ อ.สุข อื่น เป็นสุขนั่นเทียว (ย่อมเป็น), ส่วนว่า อ.พระนิพพาน เป็นสุขอย่างยิ่ง (ย่อมเป็น) ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบเทศนา กุมาริกาและกุมารตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

เทสนาวสาเน / กุมาริกา จ / กุมารโก จ / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.นางกุมาริกา ด้วย อ.กุมาร ด้วย ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

ในขณะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงทำอาการคืออันเห็นซึ่งกันและกันแก่คนทั้ง ๒ นั้น ดังนี้แล

ตสฺมึ ขเณ / ภควา / เตสํ อญฺญมญฺญํ / ทสฺสนาการํ อกาสีติ.

ในขณะ นั้น อ.พระผู้มีพระภาค ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งอาการคืออันเห็น ซึ่งกันและกัน (แก่ชน ท. ๒) เหล่านั้น ดังนี้แล.

เรื่องเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง จบ

อญฺญตรกุลทาริกาวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งเด็กหญิงแห่งตระกูลคนใดคนหนึ่ง (จบแล้ว).

๕. เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง

๕. อญฺญตรอุปาสกวตฺถุ.

๕. อ.เรื่องแห่งอุบาสกคนใดคนหนึ่ง (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเมืองอาฬวี ทรงปรารภอุบาสกคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ชิฆจฺฉา** เป็นต้น

ชิฆจฺฉาติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา อาฬวิยํ วิหรนฺโต / เอกํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระนครชื่อว่าอาฬวี ทรงปรารภ ซึ่งอุบาสก คนหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ชิฆจฺฉา** ดังนี้เป็นต้น.

เสด็จโปรดคนเข็ญใจ

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่งพระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฏีในพระเชตวันเทียว

เอกสฺมึ หิ ทิวเส / สตฺถา / เชตวเน คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโนว

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวัน หนึ่ง อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้วนั่นเทียว ในพระคันธกุฏี ในพระเชตวัน

ทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นมนุษย์เข็ญใจคนหนึ่งในเมืองอาฬวี

ปจฺจูสกาเล / โลกํ โวโลเกนฺโต / อาฬวิยํ เอกํ / ทุคฺคตมนุสฺสํ ทิสฺวา

ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ในกาลเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งมืด ทรงเห็นแล้ว ซึ่งมนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งยาก คนหนึ่ง ในพระนครชื่อว่าอาฬวี

ทรงทราบความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของเขา มีภิกษุ ๕๐๐ เป็นบริวาร ได้เสด็จไปสู่เมืองอาฬวี

ตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ญตฺวา / ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร / อาฬวึ อคมาสิ.

ทรงทราบแล้ว ซึ่งความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัย (ของมนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งยาก) นั้น ผู้มีภิกษุมีร้อย ๕ เป็นประมาณเป็นบริวาร ได้เสด็จไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่าอาฬวี.

ชาวเมืองอาฬวีนิมนต์พระศาสดา

อาฬวีวาสิโน / สตฺถารํ นิมนฺเตสุ.

(อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าอาฬวีโดยปกติ ทูลนิมนต์แล้ว ซึ่งพระศาสดา.

มนุษย์เข็ญใจแม้นั้นได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จมา ดังนี้แล้ว

โสปิ ทุคฺคตมนุสฺโส / “สตฺถา อาคโต”ติ สุตฺวา

อ.มนุษย์ผู้ถึงแล้วซึ่งยาก แม้นั้น ฟังแล้ว ว่า “อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว” ดังนี้

ได้ตั้งใจไว้ว่า เราจักฟังธรรมในสำนักของพระศาสดา

“สตฺถุ สนฺติเก / ธมฺมํ โสสฺสามี”ติ / มนํ อกาสิ.

ได้กระทำแล้ว ซึ่งใจ ว่า “(อ.เรา) จักฟัง ซึ่งธรรม ในสำนัก ของพระศาสดา” ดังนี้.

แลในวันนั้นเองโคของเขาตัวหนึ่งหนีไป

ตทิวสเมว จสฺส / เอโก โคโณ ปลายิ.

ก็ อ.โค ตัวหนึ่ง (ของมนุษย์) นั้น หนีไปแล้ว ในวันนั้นนั่นเทียว

เขาคิดว่า เราจักค้นหาโคหรือจะฟังธรรม

โส / “กึ นุ โข / โคณํ ปริเยสิสฺสามิ, / อุทาหุ / ธมฺมํ สุณามี”ติ จินฺเตตฺวา

(อ.มนุษย์) นั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.เรา) จักแสวงหา ซึ่งโค หรือ หนอ แล, หรือว่า (อ.เรา) จะฟัง ซึ่งธรรม” ดังนี้

คิดว่า เราค้นหาโคต้อนให้เข้าไปสู่ฝูงโคแล้วจึงจักฟังธรรมภายหลัง ดังนี้แล้ว จึงออกจากเรือน แต่เช้าตรู่

“โคณํ ปริเยสิตฺวา / โคคณํ ปเวเสตฺวา / ปจฺฉา ธมฺมํ โสสฺสามี”ติ / ปาโตว เคหา นิกฺขมิ.

(คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) แสวงหาแล้ว ซึ่งโค (ยังโค) ให้เข้าไปแล้ว สู่ฝูงแห่งโค จักฟัง ซึ่งธรรม ในภายหลัง” ดังนี้ ออกไปแล้ว จากเรือน ในเวลาเช้านั่นเทียว.

แม้ชาวเมืองอาฬวีนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ให้นั่งแล้วอังคาส รับบาตรเพื่อประโยชน์แก่อนุโมทนา

อาฬวีวาสิโนปิ / พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา / ปริวิสิตฺวา / อนุโมทนตฺถาย ปตฺตํ คณฺหึสุ.

(อ.ชน ท.) แม้ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าอาฬวีโดยปกติ ยังหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งแล้ว อังคาสแล้ว รับเอาแล้ว ซึ่งบาตร เพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา.

พระศาสดาทรงดำริว่า เราอาศัยบุคคลใดมาแล้วตลอดหนทาง ๓๐ โยชน์ บุคคลนั้นเข้าไปสู่ป่าเพื่อแสวงหาโค เมื่อเขามาแล้วนั่นแหละเราจึงจักแสดงธรรม ดังนี้แล้วได้ทรงนิ่งเสีย

สตฺถา / “ยํ นิสฺสาย / อหํ ตึสโยชนมคฺคํ อาคโต, / โส / โคณํ ปริเยสิตุํ / อรญฺญํ ปวิฏฺโฐ; / ตสฺมึ อาคเตเยว, / ธมฺมํ เทเสสฺสามี”ติ / ตุณฺหี อโหสิ.

อ.พระศาสดา (ทรงดำริแล้ว) ว่า “อ.เรา อาศัยแล้ว (ซึ่งมนุษย์) ใด เป็นผู้มาแล้ว สิ้นหนทางอันมีโยชน์ ๓๐ เป็นประมาณ (ย่อมเป็น), (อ.มนุษย์) นั้น เข้าไปแล้ว สู่ป่า เพื่ออันแสวงหา ซึ่งโค, (ครั้นเมื่อมนุษย์) นั้น มาแล้วนั่นเทียว, (อ.เรา) จักแสดง ซึ่งธรรม” ดังนี้ ทรงเป็นผู้นิ่ง ได้เป็นแล้ว.

มนุษย์แม้นั้นเห็นโคในกลางวัน ต้อนเข้าฝูงโคแล้ว

โสปิ มนุสฺโส / ทิวา โคณํ ทิสฺวา / โคคเณ ปกฺขิปิตฺวา

อ.มนุษย์ แม้นั้น เห็นแล้ว ซึ่งโค ในกลางวัน ต้อนเข้าแล้ว ในฝูงแห่งโค

คิดว่า แม้ถ้าของอื่นไม่มี เราจักกระทำแม้กิจสักว่าการถวายบังคมพระศาสดา

“สเจปิ อญฺญํ นตฺถิ, / สตฺถุ วนฺทนมตฺตมฺปิ กริสฺสามี”ติ

(คิดแล้ว) ว่า “แม้ถ้าว่า (อ.กิจ) อื่น ย่อมไม่มี ไซร้, (อ.เรา) จักกระทำ (ซึ่งกิจ) แม้สักว่าการถวายบังคม ซึ่งพระศาสดา” ดังนี้

แม้ถูกความหิวบีบคั้นก็ไม่ใฝ่ใจจะไปเรือน

ชิฆจฺฉาย ปีฬิโตปิ / เคหํ คมนาย / มนํ อกตฺวา

แม้ผู้- อันความหิว -บีบคั้นแล้ว ไม่กระทำแล้ว ซึ่งใจ เพื่ออันไป สู่เรือน

มาสู่สำนักของพระศาสดาโดยเร็ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้ยืนอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่ง

เวเคน สตฺถุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ.

มาแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา โดยเร็ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ในเวลาที่เขายืนอยู่ พระศาสดาตรัสกะผู้ขวนขวายในทานว่า ของอะไรที่เป็นเดนของภิกษุสงฆ์มีอยู่หรือ

สตฺถา / ตสฺส จิตกาเล / ทานเวยฺยาวฏิกํ อาห / “อตฺถิ กิญฺจิ / ภิกฺขุสงฺฆสฺส อติริตฺตนฺ”ติ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “อ.วัตถุอันเป็นเดน ของหมู่แห่งภิกษุ อะไร ๆ มีอยู่ หรือ” ดังนี้ (กะบุรุษ) ผู้ประกอบแล้วด้วยความขวนขวายในทาน ในกาลเป็นที่ยืนอยู่แล้ว (แห่งมนุษย์) นั้น.

ผู้ขวนขวายในทานกราบทูลว่า มีอยู่ทุกอย่าง พระเจ้าข้า

“ภนฺเต สพฺพํ อตฺถี”ติ.

(อ.บุรุษนั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.วัตถุอันเป็นเดน) ทั้งปวง มีอยู่” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ถ้ากระนั้นเธอจงเลี้ยงดูผู้นี้

“เตนหิ อิมํ ปริวิสา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) จงเลี้ยงดู (ซึ่งมนุษย์) นี้” ดังนี้.

พระศาสดายังถูกโพนทะนา

เขาให้มนุษย์นั้นนั่งในที่ที่พระศาสดาตรัสรับสั่งนั่นแหละแล้ว เลี้ยงดูด้วยข้าวยาคูของควรเคี้ยวและของควรบริโภคโดยเคารพ

โส สตฺถารา วุตฺตฏฺฐาเนเยว / นํ นิสีทาเปตฺวา / ยาคุขาทนียโภชนีเยหิ สกฺกจฺจํ ปริวิสิ.

(อ.บุรุษ) นั้น (ยังมนุษย์) นั้น ให้นั่งแล้ว ในที่- อันพระศาสดา -ตรัสแล้วนั่นเทียว เลี้ยงดูแล้วด้วยข้าวต้มและวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยวและวัตถุอันบุคคลพึงบริโภค ท. โดยเคารพ.

มนุษย์ผู้นั้นบริโภคภัตรเสร็จบ้วนปากแล้ว

โส ภุตฺตภตฺโต / มุขํ วิกฺขาเลสิ.

(อ.มนุษย์) นั้น ผู้มีภัตรอันบริโภคแล้ว บ้วนแล้ว ซึ่งปาก.

ได้ยินว่า ชื่อว่าการจัดภัตรของพระตถาคตย่อมไม่มีในที่อื่นในปิฎก ๓ เว้นที่นี้เสีย

ฐเปตฺวา กิร / อิมํ ฐานํ / ตีสุ ปิฏฺเกสุ / อญฺญตฺร ตถาคตสฺส / ภตฺตวิจารณํ นาม นตฺถิ.

ได้ยินว่า ชื่อ อ.การจัดแจงซึ่งภัตร แห่งพระตถาคต ย่อมไม่มี (ในที่) อื่น ในปิฎก ท. ๓ เว้นซึ่งที่ นี้.

จิตของเขามีความกระวนกระวายสงบแล้ว ได้เป็นจิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว

ตสฺส ปสฺสทฺธทรถสฺส / จิตฺตํ เอกคฺคํ อโหสิ.

อ.จิต (ของมนุษย์) นั้น ผู้มีความกระวนกระวายอันระงับแล้ว เป็นจิตมีอารมณ์อันเดียวเป็นเลิศได้เป็นแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสอนุปุพพีกถาแล้ว ทรงประกาศสัจจะทั้งหลายแก่เขา

อถสฺส สตฺถา / อนุปุพฺพีกถํ กเถตฺวา / สจฺจานิ ปกาเสสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ซึ่งอนุบุพพีกถา ทรงประกาศแล้ว ซึ่งสัจจะ ท. (แก่มนุษย์) นั้น.

ในที่สุดแห่งเทศนาเขาตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล

โส เทสนาวสาเน / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.มนุษย์) นั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

แม้พระศาสดาทรงกระทำอนุโมทนาแล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป

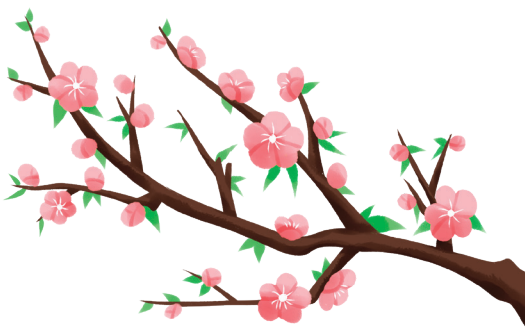
สตฺถาปิ / อนุโมทนํ กตฺวา / อุฏฺฐายาสนา ปกฺกามิ.

แม้ อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา เสด็จลุกขึ้นแล้ว จากอาสนะ เสด็จหลีกไปแล้ว.

มหาชนตามส่งเสด็จพระศาสดาแล้วก็กลับ

มหาชโน / สตฺถารํ อนุคนฺตฺวา นิวตฺติ.

อ.มหาชน ตามส่งเสด็จแล้ว ซึ่งพระศาสดา กลับแล้ว.

ภิกษุทั้งหลายที่ไปกับพระศาสดานั่นแหละยกโทษว่า

ภิกฺขู สตฺถารา สทฺธึ / คจฺฉนฺตาเยว อุชฺฌายึสุ

อ.ภิกษุ ท. ไปอยู่นั่นเทียว กับ ด้วยพระศาสดา ยกโทษแล้ว ว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านจงดูกรรมของพระศาสดาเถิด

“ปสฺสถาวุโส ฯเปฯ วิจาเรตฺวา ทาเปสี”ติ.

“ปสฺสถาวุโส สตฺถุ กมฺมํ,

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.ท่าน ท.) จงดู ซึ่งการกระทำ ของพระศาสดา,

กรรมเห็นปานนี้ย่อมไม่มีในวันทั้งหลายอื่น

อญฺเญสุ ทิวเสสุ / เอวรูปำ นตฺถิ,

(อ.การกระทำ) อันมีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมไม่มี ในวัน ท. เหล่าอื่น,

แต่วันนี้พระศาสดาทรงอาศัยมนุษย์คนหนึ่ง รับสั่งให้คนจัดแจงข้าวยาคูเป็นต้นให้แล้ว

อชฺช ปเนกำ มนุสฺสำ นิสฺสาย / ยาคุอาทีนิ วิจาเรตฺวา ทาเปสี”ติ.

แต่ว่า ในวันนี้ (อ.พระศาสดา) ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งมนุษย์ คนหนึ่ง (ทรงยังบุคคล) ให้จัดแจงแล้ว (ซึ่งอาหารวัตถุ ท.) มีข้าวต้มเป็นต้น (ทรงยังบุคคล) ให้ให้แล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จกลับประทับยืนอยู่แล้วเทียว ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน ทรงสดับเนื้อความนั้นแล้ว

สตฺถา นิวตฺติตฺวา ฐิตโกว / “กึ ภิกฺขเว กเถถา”ติ ปุจฺฉิตฺวา / ตมตฺถำ สุตฺวา

อ.พระศาสดา เสด็จกลับแล้ว ผู้ประทับยืนอยู่แล้วนั่นเทียว ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อะไร” ดังนี้ ทรงสดับแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น

ตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย

“อาม ภิกฺขเว, ฯเปฯ โรโค นาม นตฺถี”ติ วตฺวา

“อาม ภิกฺขเว,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. เออ (อ.อย่างนั้น),

‘อหำ ตีสโยชนกนฺตารำ ฯเปฯ น สกฺขิสฺสติ’ติ จินฺเตตฺวา เอวำ อกาสึ;

‘อหำ ตีสโยชนกนฺตารำ อาคจฺฉนฺโต / ตสฺส อุปาสกสฺส / อุปนิสฺสยำ ทิสฺวา อาคโต,

อ.เรา คิดแล้ว ว่า ‘อ.เรา เมื่อมา สิ้นทางกันดารอันมีโยชน์ ๓๐ เป็นประมาณ เห็นแล้ว ซึ่งอุปนิสัย ของอุบาสก นั้น เป็นผู้มาแล้ว (ย่อมเป็น),

อุบาสกนั้นหิวยิ่งนัก

โส อติวิย ชิฆจฺฉิโต,

(อ.อุบาสก) นั้น ปรารถนาเพื่ออันกินแล้ว (หิวแล้ว)[๑] เกินเปรียบ,

---

[๑] **ชิฆจฺฉิต** ปรารถนาเพื่ออันกินแล้ว, ปรารถนาจะกินแล้ว, ต้องการกินแล้ว, หิวแล้ว, ผู้มีความปรารถนาเพื่ออันกินเกิดขึ้นพร้อมแล้ว, ผู้มีความหิวเกิดขึ้นแล้ว. สำเร็จรูปมาจาก ฆส อทเน (กิน) + ฉ + อิ + ต, ฆ เทฺวภาวะ (ซ้อน ฆ), ฆ ตัวหน้า ชื่อว่าอัพภาส, แปลง ฆ อัพภาสเป็น ค, แปลง ค เป็น ช, แปลง อ อัพภาส เป็น อิ, แปลง สฺ เป็น จ. มีรูปวิเคราะห์ว่า อชิฆจฺฉีติ **ชิฆจฺฉิโต**. ได้ปรารถนาเพื่ออันกินแล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชิฆัจฉิตะ. (ผู้ปรารถนาเพื่ออันกินแล้ว), อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ชิฆจฺฉา + อิต ปัจจัย ในสัญชาตตัทธิต (สญฺชาตา ตารกาทฺวิตฺวิโต. นิรุตฺติ ๕๔๗.) มีรูปวิเคราะห์ว่า ชิฆจฺฉา สญฺชาตา อสฺสาติ **ชิฆจฺฉิโต**. ความปรารถนาเพื่ออันกิน (ความหิว) อันเกิดขึ้นพร้อมแล้ว ของบุคคลนั้น (มีอยู่) เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า ชิฆัจฉิตะ (ผู้มีความหิวเกิดขึ้นแล้ว)

ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่แล้วเที่ยวหาโคในป่า

ปาโตว อุฏฺฐาย / โคณํ ปริเยสนฺโต / อรญฺเญ วิจริ,

(อ.อุบาสก นั้น) ลุกขึ้นแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว แสวงหาอยู่ ซึ่งโค เที่ยวไปแล้ว ในป่า,

แม้เมื่อเราแสดงธรรมอยู่ก็ไม่อาจบรรลุได้ เพราะความทุกข์อันเกิดแต่ความหิว จึงได้กระทำอย่างนี้

ชิฆจฺฉาทุกฺเขน, / ธมฺเม เทสิยมาเนปิ, / ปฏิวิชฺฌิตุํ น สกฺขิสฺสตี'ติ จินฺเตตฺวา / เอวํ อกาสิ;

ครั้นเมื่อธรรม (อันเรา) แม้แสดงอยู่, (อ.อุบาสก นั้น) จักไม่อาจ เพื่ออันแทงตลอด เพราะทุกข์อันเกิดแล้วแต่ความปรารถนาเพื่ออันกิน' ดังนี้ ได้กระทำแล้ว อย่างนี้;

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยว่าชื่อว่าโรคเช่นกับโรคคือความหิว ไม่มี ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ภิกฺขเว / ชิฆจฺฉาโรคสทิโส หิ / โรโค นาม นตฺถี"ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

ดูก่อนภิกษุ ท. ด้วยว่า ชื่อ อ.โรคอันเช่นกับด้วยโรคคือความปรารถนาเพื่ออันกิน ย่อมไม่มี" ดังนี้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์
อย่างยิ่ง บัณฑิตทราบเนื้อความนั่นตามความจริงแล้ว
(กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน) เพราะพระนิพพาน
เป็นสุขอย่างยิ่ง

"ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา, สงฺขารา ปรมา ทุกฺขา,
เอตํ ญตฺวา ยถาภูตํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ"ติ.

อ.ความปรารถนาเพื่ออันกิน (ความหิว)[๑] เป็นโรค อย่างยิ่ง (ย่อมเป็น), อ.สังขาร. ท. เป็นทุกข์อย่างยิ่ง (ย่อมเป็น), (อ.บัณฑิต) รู้แล้ว (ซึ่งเนื้อความ) นั่น ตามความเป็นจริง (ย่อมกระทำให้แจ้ง ซึ่งพระนิพพาน), (เพราะว่า) อ.พระนิพพาน เป็นสุข อย่างยิ่ง (ย่อมเป็น)" ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา** ความว่า เพราะโรคอย่างอื่น รักษาคราวเดียวก็หาย หรือว่าอันบุคคลย่อมบำบัดได้ ด้วยความสามารถแห่งองค์นั้น ๆ (คือเป็นครั้งคราว) ส่วนความหิวต้องรักษากันสิ้นกาลเป็นนิตย์ทีเดียว เหตุนั้น ความหิวนี้จึงจัดเป็นเยี่ยมกว่าโรคที่เหลือ

---

[๑] **ชิฆจฺฉา** ความปรารถนาเพื่ออันกิน, ความปรารถนาจะกิน, ความหิว. สำเร็จรูปมาจาก ฆส ธาตุ (อทเน = กิน) + ฉ ปัจจัย + อ ปัจจัย ภาวสาธนะ + อา อิตถีปัจจัย, ซ้อน ฆ, ฆ ตัวหน้าชื่อว่าอัพภาส, แปลง ฆ อัพภาสเป็น ค, แปลง ค เป็น ช, แปลง อ อัพภาสเป็น อิ, แปลง ส เป็น จ. มีรูปวิเคราะห์ว่า ฆสิตุมิจฺฉา **ชิคจฺฉา**. ความปรารถนาเพื่ออันกิน ชื่อว่า ชิฆจฺฉา.

ตตฺถ / ชิฆจฺฉา ปรมา โรคาติ / ยสฺมา อญฺโญ โรโค / สกึ ติกิจฺฉิโต วินสฺสติ วา / ตทงฺควเสน วา ปหียติ, / ชิฆจฺฉา ปน / นิจฺจกาลํ ติกิจฺฉิตพฺพาเยวาติ / เสสโรคานํ อยํ ปรมา นาม.

(อ.อรรถ ว่า) อ.โรค อื่น อัน- (อันบุคคล) -เยียวยาแล้ว คราวเดียว ย่อมหาย หรือ หรือว่า (อันบุคคล) ย่อมละได้ ด้วยสามารถแห่งองค์นั้น, ส่วนว่า อ.ความปรารถนาเพื่ออันกิน (อันบุคคล) พึงเยียวยานั่นเทียว ตลอดกาลเป็นนิจ เหตุใด, เพราะเหตุนั้น (อ.ความปรารถนาเพื่ออันกิน) นี้ ชื่อว่า เป็นอย่างยิ่งกว่าโรคอันเหลือ ท. (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **ชิฆจฺฉา ปรมา โรคา** ดังนี้.

ขันธ์ ๕ ชื่อว่า สังขารทั้งหลาย

สงฺขาราติ ปญฺจกฺขนฺธา.

อ.ขันธ์ ๕ ท. ชื่อว่า สงฺขารา.

สองบทว่า **เอตํ ญตฺวา** ความว่า บัณฑิตทราบเนื้อความนั่นตามเป็นจริงว่า โรคเสมอด้วยความหิวย่อมไม่มี ชื่อว่าทุกข์เสมอด้วยการบริหารขันธ์ย่อมไม่มี แล้วจึงกระทำพระนิพพานให้แจ้ง

เอตํ ญตฺวาติ / “ชิฆจฺฉาย สโม / โรโค นตฺถิ, / ขนฺธปริหรณสมํ / ทุกฺขํ นาม นตฺถี”ติ / เอตมตฺถํ ยถาภูตํ ญตฺวา / ปณฺฑิโต นิพฺพานํ สจฺฉิกโรติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.บัณฑิต รู้แล้ว ซึ่งเนื้อความ นั่น ว่า “อ.โรค อันเสมอด้วยความปรารถนาเพื่ออันกิน ย่อมไม่มี, ชื่อ อ.ทุกข์ อันเสมอด้วยการบริหารซึ่งขันธ์ ย่อมไม่มี” ดังนี้ ตามความเป็นจริง ย่อมกระทำให้แจ้ง ซึ่งพระนิพพาน (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **เอตํ ญตฺวา** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** ความว่า เพราะพระนิพพานนั้น เป็นสุขอย่างยอด คืออย่างสูงสุด กว่าสุขทั้งหมด

นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺติ / ตํ หิ / สพฺพสุขานํ / ปรมํ อุตฺตมํ สุขนฺติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า เพราะว่า (อ.พระนิพพาน) นั้น เป็นสุข อย่างยิ่ง คือว่า อย่างสูงสุด กว่าสุขทั้งปวง ท. (ย่อมเป็น) ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง จบ

อญฺญตรอุปาสกวตฺถุ.

อ.เรื่องอุบาสกคนใดคนหนึ่ง (จบแล้ว).

๖. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล

๖. ปเสนทิโกสลวตฺถุ.

๖. อ.เรื่องแห่งพระราชาพระนามว่าปเสนทิโกศล (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อาโรคฺยปรมา ลาภา** เป็นต้น

อาโรคฺยปรมา ลาภาติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ราชานํ ปเสนทิโกสลํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระราชา พระนามว่าปเสนทิโกศล ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อาโรคฺยปรมา ลาภา** ดังนี้เป็นต้น.

พระราชาเสวยพระกระยาหารจุ

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่งพระราชาเสวยพระกระยาหารตั้งทะนานแห่งข้าวสาร ด้วยสูปะและพยัญชนะอันสมควรแก่พระกระยาหารนั้น

เอกสฺมึ หิ สมเย / ราชา / ตณฺฑุลโทณสฺส โอทนํ / ตทุปิเยน สูปพฺยญฺชเนน ภุญฺชติ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในสมัย หนึ่ง อ.พระราชา ย่อมเสวย ซึ่งพระกระยาหาร แห่งทะนานแห่งข้าวสาร ด้วยแกงและกับ อันสมควรแก่พระกระยาหารนั้น.

วันหนึ่งท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ยังไม่บรรเทาความเมาเพราะภัตรเลย เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา

โส เอกทิวสํ / ภุตฺตปาตราโส / ภตฺตสมฺมทํ อวิโนเทตฺวาว / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา

ในวันหนึ่ง (อ.พระราชา) นั้น ผู้มีอาหารอันบุคคลพึงกินในเวลาเช้าอันเสวยแล้ว ไม่ทรงบรรเทาแล้วนั่นเทียว ซึ่งความเมาเพราะภัตร เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา

มีพระรูปอึดอัด ทรงพลิกกลับไปมาข้างโน้นและข้างนี้อยู่ แม้ถูกความหลับครอบงำ เมื่อไม่สามารถจะทรงบรรทมตรงได้ จงประทับนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

กิลนฺตรูโป / อิโต จิโต จ สมฺปริวตฺตนฺโต / นิทฺทาย อภิภูยฺยมาโนปิ / อุชุกํ นิปชฺชิตุํ อสกฺโกนฺโต / เอกมนฺตํ นิสีทิ.

ผู้มีพระรูปแห่งบุคคลผู้เหน็ดเหนื่อยแล้ว ทรงผลัดเปลี่ยนอยู่ (โดยข้าง) นี้ ด้วย (โดยข้าง) นี้ ด้วย แม้ผู้- อันความหลับ -ครอบงำอยู่ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันบรรทม ตรง ประทับนั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ครั้งนั้นพระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า มหาบพิตร พระองค์ยังไม่ทันพักผ่อนเลยเสด็จมาแล้วหรือ

อถ นำ สตฺถา อาห / “กึ มหาราช / อวิสฺสมิตฺวาว อาคโตสี”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร (อ.พระองค์) ไม่ทรงพักผ่อนแล้วนั่นเทียว เป็นผู้เสด็จมาแล้ว ย่อมเป็น หรือ” ดังนี้ (กะพระราชา) นั้น.

พระราชากราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า ตั้งแต่เวลาที่บริโภคแล้วหม่อมฉันมีทุกข์มาก

“อาม ภนฺเต, / ภุตฺตกาลโต ปฏฺฐาย / เม มหาทุกฺขำ โหตี”ติ.

(อ.พระราชา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), อ.ทุกข์อันมาก ย่อมมี แก่หม่อมฉัน จำเดิม แต่กาลเป็นที่บริโภคแล้ว แห่งหม่อมฉัน (หรือแปลว่า แต่กาล- [แห่งภัตร] อันหม่อมฉัน -บริโภคแล้ว)” ดังนี้.

อุบายแก้การบริโภคอาหารจุ

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า มหาบพิตร การบริโภคมากเกินไปเป็นทุกข์อย่างนี้ ดังนี้แล้ว

อถ นำ สตฺถา / “มหาราช / อติพหุโภชนำ / เอวำ ทุกฺขำ โหตี”ติ วตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.การบริโภคมากเกิน เป็นทุกข์ อย่างนี้ ย่อมเป็น” ดังนี้ (กะพระราชา) นั้น

ตรัสสอนด้วยพระคาถานี้ว่า

ในกาลใดบุคคลเป็นผู้กินจุมักง่วงและ
มักนอนหลับกระสับกระส่าย เป็นดุจสุกรใหญ่
ที่เขาเลี้ยงด้วยอาหาร ในกาลนั้นเขาเป็นคน
มืนซึมย่อมเข้าห้องบ่อย ๆ

“มิทฺธี ยทา โหติ มหคฺฆโส จ
นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี,
มหาวราโหว นิวาปปุฏฺโฐ
ปุนปฺปุนำ คพฺภมุเปติ มนฺโท”ติ

อิมาย คาถาย โอวทิตฺวา

ตรัสสอนแล้ว ด้วยพระคาถา นี้ ว่า

“ในกาลใด (อ.บุรุษ) เป็นผู้มีความง่วง (ด้วย) เป็นผู้มีอาหารอันบุคคลกินอันมาก ด้วย เป็นผู้มีอันหลับเป็นปกติ เป็นผู้นอนกลิ้งเกลือกไปมาแล้วโดยปกติ เพียงดัง อ.สุกรตัวใหญ่ ตัวอันบุคคลเลี้ยงแล้วด้วยผัก (ด้วย) ย่อมเป็น, (ในกาลนั้น อ.บุรุษ นั้น) ผู้มีนซึม ย่อมเข้าถึง ซึ่งห้อง บ่อย ๆ” ดังนี้

ตรัสว่า มหาบพิตร การบริโภคโภชนะแต่พอประมาณจึงควร

“มหาราช ฯเปฯ โหตี”ติ

“มหาราช / โภชนำ นาม / มตฺตาย ภุญฺชิตุ วฏฺฏติ,

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร อ.อันบริโภค ชื่อ ซึ่งโภชนะ โดยประมาณ ย่อมควร,

เพราะผู้บริโภคพอประมาณย่อมมีความสุข

มตฺตโภชิโน หิ / สุขำ โหตี”ติ

เพราะว่า อ.ความสุข ย่อมมี (แก่บุคคล) ผู้บริโภคโดยประมาณโดยปกติ” ดังนี้

เมื่อจะทรงโอวาทให้ยิ่งจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

อุตฺตรึ โอวทนฺโต / อิมำ คาถมาห

เมื่อตรัสสอน ยิ่งขึ้น ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

คนมีสติทุกเมื่อ รู้ประมาณในโภชนะ
ที่ได้แล้วนั้น มีเวทนาเบาบาง (อาหาร
ที่บริโภคแล้ว) เลี้ยงอายุอยู่ค่อย ๆ
ย่อยไป

“มนุชสฺส สทา สตีมโต
มตฺตำ ชานโต ลทฺธโภชเน
ตนุกสฺส ภวนฺติ เวทนา
สณิกำ ชีรติ อายุ ปาลยนฺ”ติ.

“อ.เวทนา ท. (ของบุคคล) ผู้เกิดแต่มนู ผู้มีสติ ในกาลทั้งปวง ผู้รู้อยู่ ซึ่งประมาณ ในโภชนะอัน-(อันตน) -ได้แล้ว นั้น เป็นเวทนาเบาบาง ย่อมเป็น, (โส ปริภุตฺตาหาโร อ.อาหารอัน- อันบุคคล -บริโภคแล้ว นั้น) รักษาอยู่ ซึ่งอายุ ย่อมย่อยไป ค่อย ๆ” ดังนี้.

พระราชาไม่อาจจะทรงเรียนพระคาถาได้

ราชา / คาถำ อุคฺคณฺหิตุ นาสกฺขิ,

อ.พระราชา ไม่ได้ทรงอาจแล้ว เพื่ออันทรงเรียนเอา ซึ่งพระคาถา,

แต่ตรัสกะเจ้าหลานชื่อสุทัสนะซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ว่า พ่อ เธอจงเรียนคาถานี้

สมีเป ฐิตๆ ปน / ภาคิเนยฺยๆ สุทสฺสนๆ นาม / “อิมๆ คาถๆ / อุคฺคณฺห ตาตา”ติ อาห.

แต่ว่า (อ.พระราชา) ตรัสแล้ว ว่า “แน่ะพ่อ (อ.เธอ) จงเรียนเอา ซึ่งพระคาถา นี้” ดังนี้ กะพระ-ภาคิไนย ชื่อว่า สุทัสนะ ผู้ยืนอยู่แล้ว ในที่ใกล้.

สุทัสนะนั้นทรงเรียนคาถานั้นแล้วทูลถามพระศาสดาว่า ข้าพระองค์จะกระทำอย่างไร พระเจ้าข้า

โส ตๆ คาถๆ อุคฺคณฺหิตฺวา / “กึ กโรมิ ภนฺเต”ติ / สตฺถารๆ ปุจฺฉิ.

(อ.พระภาคิไนย) นั้น ทรงเรียนเอาแล้ว ซึ่งพระคาถา นั้น ทูลถามแล้ว ซึ่งพระศาสดา ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) จะกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

ครั้งนั้นพระศาสดาตรัสกะเธอว่า

อถ นๆ สตฺถา อาห

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (กะพระภาคิไนย) นั้น ว่า

เมื่อพระราชาเสวยอยู่ท่านพึงกล่าวคาถานี้ในกาลเสวยก้อนสุดท้าย

“รญฺโญ ภุญฺชนฺตสฺส ฯเปฯ ตณฺฑุเล หราเปยฺยาสี”ติ.

“รญฺโญ ภุญฺชนฺตสฺส / โอสานปิณฺฑกาเล / อิมๆ คาถๆ วเทยฺยาสิ,

“(อ.เธอ) พึงกล่าว ซึ่งคาถา นี้ ในกาลแห่งก้อนข้าวอันเป็นที่สุดลง ของพระราชา ผู้เสวยอยู่,

พระราชาทรงกำหนดเนื้อความได้แล้วจักทรงทิ้งก้อนข้าวนั้น

ราชา อตฺถๆ สลฺลกฺเขตฺวา / ตๆ ปิณฺฑๆ ฉฑฺเฑสฺสติ,

อ.พระราชา ทรงกำหนดแล้ว ซึ่งเนื้อความ จักทรงทิ้ง ซึ่งก้อนข้าว นั้น,

ในกาลหุงภัตรเพื่อพระราชา เธอพึงให้ลดข้าวสารมีประมาณเท่านั้น ด้วยอันนับเมล็ดข้าวในก้อนข้าวนั้น

ตสฺมึ ปิณฺเฑ / สิตฺถคณนาย / รญฺโญ ภตฺตปจนกาเล / ตตฺถเก ตณฺฑุเล หราเปยฺยาสี”ติ.

(อ.เธอ ยังพ่อครัว) พึงให้ลด ซึ่งข้าวสาร ท. อันมีประมาณเท่านั้น ในกาลเป็นที่หุงซึ่งภัตร เพื่อพระราชา ด้วยการนับซึ่งเมล็ด ในก้อนข้าว นั้น” ดังนี้.

สุทัสนะนั้นทูลรับว่า ดีละ พระเจ้าข้า

โส “สาธุ ภนฺเต”ติ

(อ.พระภาคิไนย) นั้น (รับพร้อมแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ดีละ” ดังนี้

เมื่อพระราชาเสวยเวลาเช้าก็ตาม เวลาเย็นก็ตาม ก็กล่าวคาถานั้นขึ้นในกาลเสวยก้อนสุดท้ายแล้ว

สายมฺปิ ปาโตปิ / รญฺโญ ภุญฺชนฺตสฺส / โอสานปิณฺฑกาเล / ตๆ คาถๆ อุทาหริตฺวา

เมื่อพระราชา เสวยอยู่ แม้ในเวลาเย็น แม้ในเวลาเช้า เปล่งแล้ว ซึ่งคาถา นั้น ในกาลแห่งก้อนข้าวอันเป็นที่สุดลง

ให้ลดข้าวสารด้วยอันนับเมล็ดในก้อนข้าวที่พระราชานั้นทรงทิ้ง

เตน ฉฑฺฑิตปิณฺเฑ / สิตฺถคณนาย ตณฺฑุเล หาเรสิ.

(ยังพ่อครัว) ให้ลดแล้ว ซึ่งข้าวสาร ท. ด้วยการนับซึ่งเมล็ด ในก้อนข้าวอัน- (อันพระราชา) นั้น -ทรงทิ้งแล้ว

แม้พระราชาทรงสดับคาถาของสุทัสนะนั้นแล้ว รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์ครั้งละพัน

ราชาปิสฺส / คาถํ สุตฺวา / สหสฺสํ สหสฺสํ ทาเปสิ.

แม้ อ.พระราชา ทรงสดับแล้ว ซึ่งคาถา (ทรงยังราชบุรุษ) ให้พระราชทานแล้ว ซึ่งพันแห่งทรัพย์ ๆ (แก่พระภาคิไนย) นั้น.

พระราชาลดพระกระยาหารได้แล้ว

โดยสมัยอื่นอีก พระราชานั้นทรงตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีพระกระยาหารแห่งข้าวสารทะนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ทรงถึงความสุขแล้วได้มีพระสรีระอันเบา

โส อปเรน สมเยน / นาฬิโกทนปรมตาย สณฺฐหิตฺวา / สุขปฺปตฺโต ตนุสรีโร อโหสิ.

โดยสมัยอื่น อีก (อ.พระราชา) นั้น ทรงดำรงอยู่ด้วยดีแล้ว ในความที่- (แห่งพระองค์) -เป็นผู้มีพระกระยาหารมีทะนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง เป็นผู้ทรงถึงแล้วซึ่งความสุข เป็นผู้มีพระสรีระอันเบา ได้เป็นแล้ว.

ภายหลังวันหนึ่งท้าวเธอเสด็จไปสำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้วทูลว่า

อเถกทิวสํ / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา อาห

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง (อ.พระราชา) เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ความสุขเกิดแก่หม่อมฉันแล้ว

“ภนฺเต อิทานิ ฯเปฯ สุขเมว ชาตนฺ”ติ.

“ภนฺเต / อิทานิ เม สุขํ ชาตํ,

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในกาลนี้ อ.ความสุข เกิดแล้ว แก่หม่อมฉัน,

หม่อมฉันเป็นผู้สามารถจะติดตามจับเนื้อก็ได้ ม้าก็ได้

มิคมฺปิ อสฺสมฺปิ อนุพนฺธิตฺวา / คณฺหนสมตฺโถ ชาโตมฺหิ,

(อ.หม่อมฉัน) เป็นผู้สามารถเพื่ออัน- ติดตาม- แม้ซึ่งเนื้อ แม้ซึ่งม้า -แล้ว -จึงจับเอา เป็นผู้เกิดแล้ว ย่อมเป็น,

เมื่อก่อนหม่อมฉันมีการยุทธ์กับหลาน

ปุพฺเพ เม / ภาคิเนยฺเยน สทฺธึ / ยุทฺธเมว โหติ;

ในกาลก่อน อ.การรบนั่นเทียว กับ ด้วยหลาน ย่อมมี แก่หม่อมฉัน;

บัดนี้หม่อมฉันให้ธิดาชื่อว่าวชิรกุมารีแก่หลานแล้ว ให้บ้านนั้นทำให้เป็นค่าน้ำอาบของธิดานั้นนั่นแล

อิทานิ เม / วชิรกุมารึ นาม ธีตรํ / ภาคิเนยฺยสฺส ทตฺวา / โส คาโม / ตสฺสาเยว นหาน-มูลกํ กตฺวา ทินฺโน,

ในกาลนี้ อ.หมู่บ้าน นั้น อันหม่อมฉัน ให้แล้ว ซึ่งธิดา ชื่อว่า วชิรกุมารี แก่หลาน ให้แล้ว กระทำให้เป็นค่าแห่งน้ำเป็นเครื่องอาบ (ของธิดา) นั้นนั่นเทียว,

ความทะเลาะกับหลานนั้นสงบแล้ว

เตน สทฺธึ / วิคฺคโห วูปสนฺโต,

อ.ความทะเลาะ กับ (ด้วยหลาน) นั้น เข้าไปสงบวิเศษแล้ว,

สุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉันเพราะเหตุแม้นี้

อิมินาปิ เม การเณน / สุขเมว ชาตํ,

อ.ความสุขนั่นเทียว เกิดแล้ว แก่หม่อมฉัน เพราะเหตุ แม้นี้,

แม้แก้วมณีของพระเจ้ากุสะ ซึ่งหายไปแล้วในเรือนของหม่อมฉันในวันก่อน บัดนี้แก้วมณีแม้นั้นมาสู่เงื้อมมือแล้ว

กุสราชสนฺตกํ มณิรตนมฺปิ / โน เคเห / ปุริมทิวเส นฏฺฐํ, / ตมฺปิ อิทานิ / หตฺถปถํ อาคตํ,

แม้ อ.รัตนะคือแก้วมณี อันเป็นของมีอยู่แห่งพระราชาพระนามว่ากุสะ หายไปแล้ว ในเรือน ของหม่อมฉัน ท. ในวันอันมีในกาลก่อน, อ.รัตนะคือแก้วมณี แม้นั้น มาแล้ว สู่เงื้อมแห่งมือ ในกาลนี้,

ความสุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉันเพราะเหตุแม้นี้

อิมินาปิ เม การเณน / สุขเมว ชาตํ,

อ.ความสุขนั่นเทียว เกิดแล้ว แก่หม่อมฉัน เพราะเหตุ แม้นี้,

หม่อมฉันปรารถนาความคุ้นเคยกับเหล่าสาวกของพระองค์ จึงทำแม้ธิดาแห่งญาติของพระองค์ไว้ในเรือน

ตุมฺหากํ สาวเกหิ สทฺธึ / วิสฺสาสํ อิจฺฉนฺเตน / ญาติธีตาปิ / โว เคเห กตา,

แม้ อ.พระธิดาของพระญาติ ของพระองค์ (อันหม่อมฉัน) ผู้ปรารถนาอยู่ ซึ่งความคุ้นเคย กับด้วยสาวก ท. ของพระองค์ กระทำไว้แล้ว ในเรือน,

ความสุขแท้เกิดแล้วแก่หม่อมฉันเพราะเหตุแม้นี้

อิมินาปิ เม การเณน / สุขเมว ชาตนฺ”ติ.

อ.ความสุขนั่นเทียว เกิดแล้ว แก่หม่อมฉัน เพราะเหตุ แม้นี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร ชื่อว่าความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง

สตฺถา “อาโรคฺยา นาม ฯเปฯ สุขํ นาม นตฺถี”ติ วตฺวา

สตฺถา / “อาโรคฺยา นาม มหาราช / ปรมา ลาภา,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนมหาบพิตร ชื่อ อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค ท. เป็นลาภอย่างยิ่ง (ย่อมเป็น),

ทรัพย์แม้เช่นกับความเป็นผู้สันโดษด้วยวัตถุตามที่ตนได้แล้วไม่มี

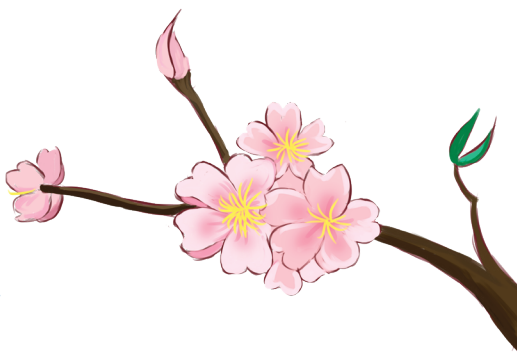
ยถาลทฺเธน / สนฺตุฏฺฐิภาวสทิสมฺปิ ธนํ,

อ.ทรัพย์ แม้อันเช่นกับด้วยความเป็นคือความสันโดษ (ด้วยวัตถุ) อันอันตนได้แล้วใด ๆ[๑] (ย่อมไม่มี),

ชื่อว่าญาติเช่นกับด้วยผู้คุ้นเคยกันไม่มี

วิสฺสาสสทิโส จ ญาติ นาม,

อนึ่ง ชื่อ อ.ญาติ ผู้เช่นกับด้วยความคุ้นเคย (ย่อมไม่มี),

ชื่อว่าความสุขอย่างยิ่งเช่นกับด้วยพระนิพพานไม่มี ดังนี้แล้ว

นิพฺพานสทิสํ / ปรมํ สุขํ นาม นตฺถี”ติ วตฺวา

ชื่อ อ.ความสุข อย่างยิ่ง อันเช่นกับด้วยพระนิพพาน ย่อมไม่มี” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ลาภทั้งหลายมีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง ทรัพย์มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง ญาติมีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

อิมํ คาถมาห

“อาโรคฺยปรมา ลาภา สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ
วิสฺสาสปรมา ญาตี นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ”ติ.

---

[๑] **ยถาลทฺธ** สมควร (แก่วัตถุ) อันอันตนได้แล้ว, (วัตถุ) อันอันตนได้แล้วใด ๆ, (วัตถุ) อันอันตนได้แล้วทุก ๆ อย่าง, (วัตถุ) ทุก ๆ อย่าง อันอันตนได้แล้ว. สำเร็จรูปมาจาก ยถา + ลทฺธ นิปาตปุพพกอัพพยีภาวสมาส ยถา ศัพท์ มีอรรถว่า อนุรูป (สมควร) มีรูปวิเคราะห์ว่า ลทฺธสฺส (วุตฺถุสฺส) อนุรูปํ **ยถาลทฺธํ.** สมควร (แก่วัตถุ) อันอันตนได้แล้ว ชื่อว่า ยถาลัทธะ (สมควรแก่วัตถุที่ได้), อีกนัยหนึ่ง ยถา ศัพท์ มีอรรถ วิจฉา (การประกอบซ้ำ ๆ) มีรูปวิเคราะห์ว่า ยํ ยํ ลทฺธํ **ยถาลทฺธํ** (วัตถุ) อันอันตนได้แล้ว ใด ๆ ชื่อว่า ยถาลัทธะ (ทุก ๆ อย่างที่ได้). คำว่า **ลทฺธ** สำเร็จรูปมาจาก ลภ ธาตุ (ลาเภ = ได้) + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ แปลง ต ปัจจัย เป็น ธ และแปลง ภฺ เป็น ทฺ มีรูปวิเคราะห์ว่า อลภียิตฺถาติ **ลทฺธํ**, วตฺถุ. (อันตน) ได้ได้แล้ว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ลัทธะ (อันอันตนได้แล้ว) ได้แก่ วัตถุ

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ว่า

“อ.ลาภ ท. เป็นสภาพมีความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง[๑] (ย่อมเป็น), อ.ทรัพย์ เป็นทรัพย์มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง (ย่อมเป็น), อ.ญาติ ท. เป็นญาติมีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง (ย่อมเป็น), อ.พระนิพพาน เป็นสุข อย่างยิ่ง (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาโรคฺยปรมา** ความว่า มีความเป็นผู้ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง

ตตฺถ อาโรคฺยปรมาติ / อาโรคภาวปรมา,

(อ.อรรถ ว่า) เป็นสภาพมีความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บท) ว่า **อาโรคฺยปรมา** ดังนี้.

จริงอยู่ ลาภทั้งหลายแม้มีอยู่แก่คนมีโรคไม่จัดเป็นลาภแท้

โรคิโน หิ วิชฺชมานาปิ / ลาภา อลาภาเยว,

จริงอยู่ อ.ลาภ ท. แม้อันมีอยู่ (แก่บุคคล) ผู้มีโรค เป็นสภาพมิใช่ลาภนั่นเทียว (ย่อมเป็น),

เพราะฉะนั้น ลาภทั้งปวงจึงมาแก่คนไม่มีโรคเท่านั้น

ตสฺมา อโรคสฺส สพฺพลาภา / อาคตาว โหนฺติ;

เพราะเหตุนั้น อ.ลาภทั้งปวง ท. เป็นสภาพมาแล้วนั่นเทียว (แก่บุคคล) ผู้ไม่มีโรค ย่อมเป็น;

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **อาโรคฺยปรมา ลาภา**

เตน วุตฺตํ / “อาโรคฺยปรมา ลาภา”ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระดำรัส) ว่า “**อาโรคฺยปรมา ลาภา**” ดังนี้ (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ** ความว่า ภาวะคืออันยินดีด้วยวัตถุที่ตนได้แล้วซึ่งเป็นของมีอยู่แห่งตน ของคฤหัสถ์หรือบรรพชิตนั่นแล ชื่อว่าสันโดษ สันโดษนั้นเป็นทรัพย์อันยิ่งกว่าทรัพย์ที่เหลือ

---

[๑] **อาโรคฺยปรม** มีความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง, มีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่ง. สำเร็จรูปมาจาก อาโรคฺย + ปรม ฉัฏฐี-พหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อาโรคฺยํ ปรมํ เยสนฺติ **อาโรคฺยปรมา**, ลาภา. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค เป็นอย่างยิ่ง ของลาภ ท. เหล่าใด เพราะเหตุนั้น ลาภ ท. เหล่านั้น ชื่อว่า อาโรคยปรมะ, คำว่า **อาโรคฺย** สำเร็จรูปมาจาก อโรค + ณฺย ปัจจัย ในภาวตัทธิต ลบ ณ วุทธิ อ เป็น อา ลบ อ ที่ ค มีรูปวิเคราะห์ว่า อโรคสฺส ภาโว **อาโรคฺยํ**. ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค ชื่อว่า อาโรคยะ (ความไม่มีโรค), คำว่า **อโรค** สำเร็จรูปมาจาก น + โรค นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ โรโค เอตสฺสาติ **อโรโค**. โรคของบุคคลนั่น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั่น ชื่อว่า อโรคะ (ผู้ไม่มีโรค), คำว่า **โรค** สำเร็จรูปมาจาก รุช ธาตุ (โรเค = เสียดแทง) + ณ ปัจจัย ในกัตตุสาธนะ ลบ ณ วุทธิ อุ เป็น โอ แปลง ช เป็น ค มีรูปวิเคราะห์ว่า อรุชิ รุชติ รุชิสฺสตีติ วา **โรโค**. ได้เสียดแทงแล้ว ย่อมเสียดแทง หรือ จักเสียดแทง เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า โรคะ (โรคผู้เสียดแทง), คำว่า **ปรม** สำเร็จรูปมาจาก ปร บทหน้า + มร ธาตุ (ปาณจาเค = สละชีวิต) + กฺวิ ปัจจัย ลบ ร ที่สุดธาตุ ลบ กฺวิ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ปรํ ปจฺจนีกํ มาเรตีติ **ปรมํ**. ย่อมยังธรรมอันเป็นข้าศึกให้ตาย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปรมะ อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ป บทหน้า + รมุ ธาตุ (รมเน = ยินดี) + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ปกกฏฺฐภาเว รมตีติ วา **ปรมํ**. ย่อมยินดี ในความประเสริฐ (สูงสุด) เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ปรมะ.

สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนนฺติ / คิหิโน วา / ปพฺพชิตสฺส วา / ยํ อตฺตนา ลทฺธํ / อตฺตโน สนฺตกํ, / เตเนว ตุสฺสนภาโว / สนฺตุฏฺฐิ นาม, / โส เสสธเนหิ ปรมํ ธนํ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.ความเป็นคือความยินดี (ด้วย-), (อ.วัตถุ) ใด อัน- อันตน -ได้แล้ว เป็นของมีอยู่แห่งตน (ย่อมเป็น), (-วัตถุ) นั้นนั่นเทียว แห่งคฤหัสถ์ หรือ หรือว่า แห่งบรรพชิต ชื่อว่า ความสันโดษ, (อ.ความเป็นคือความยินดี) นั้น เป็นทรัพย์ อย่างยิ่ง กว่าทรัพย์อันเหลือ ท. (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **สนฺตุฏฺฐิปรมํ ธนํ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **วิสฺสาสปรมา ญาตี** ความว่า มารดาก็ตาม บิดาก็ตาม จงยกไว้ ไม่มีความคุ้นเคยกับคนใด คนนั้นไม่ใช่ญาติแท้ แต่มีความคุ้นเคยกับคนใด คนนั้นแม้ไม่เนื่องกันก็ชื่อว่าเป็นญาติ อย่างยิ่ง คืออย่างสูง

วิสฺสาสปรมา ญาตีติ / มาตา วา โหตุ / ปิตา วา, / เยน สทฺธึ / วิสฺสาโส นตฺถิ, / โส อญฺญาตโกว; / เยน ปน สทฺธึ / วิสฺสาโส อตฺถิ, / โส อสมฺพทฺโธปิ / ปรโม อุตฺตโม ญาติ;

(อ.อรรถ ว่า) อ.มารดา หรือ หรือ ว่า อ.บิดา จงยกไว้, อ.ความคุ้นเคย กับ (ด้วยบุคคล) ใด ย่อมไม่มี, (อ.บุคคล) นั้น เป็นผู้มีใช่ญาตินั่นเทียว ย่อมเป็น; แต่ว่า อ.ความคุ้นเคย กับ (ด้วยบุคคล) ใด มีอยู่, (อ.บุคคล) นั้น แม้ผู้ไม่เกี่ยวเนื่องกันแล้ว เป็นญาติ อย่างยิ่ง คือว่า อย่างสูงสุด (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **วิสฺสาสปรมา ญาตี** ดังนี้;

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **วิสฺสาสปรมา ญาตี**

เตน วุตฺตํ / “วิสฺสาสปรมา ญาตี”ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระดำรัส) ว่า **“วิสฺสาสปรมา ญาตี”** ดังนี้ (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว.

อนึ่ง ชื่อว่าความสุขเหมือนพระนิพพานไม่มี

นิพฺพานสทิสํ ปน / สุขํ นาม นตฺถิ,

อนึ่ง ชื่อ อ.ความสุข อันเช่นกับด้วยพระนิพพาน ย่อมไม่มี,

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ**

เตนาห / “นิพฺพานํ ปรมํ สุขนฺ”ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว ว่า **“นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ”** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล จบ.

ปเสนทิโกสลวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระราชาพระนามว่าปเสนทิโกศล (จบแล้ว).

๗. เรื่องพระติสสเถระ

๗. ติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

๗. อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเมืองไพศาลี ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ปวิเวกรสं** เป็นต้น

ปวิเวกรสนฺติ / อิมं ธมฺมเทสนं / สตฺถา เวสาลิยं วิหรนฺโต / อญฺญตรं ภิกฺขุं อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระนครชื่อว่าเวสาลี ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุ รูปใดรูปหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ปวิเวกรสं** ดังนี้เป็นต้น.

ได้ทราบข่าวปรินิพพานแล้วบำเพ็ญสมณธรรม

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย โดย ๔ เดือน จากนี้ เราจักปรินิพพาน

สตฺถารา หิ / “ภิกฺขเว / อหं อิโต จตูหิ มาเสหิ / ปรินิพฺพายิสฺสามี”ติ วุตฺเต,

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร (ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เรา จักปรินิพพาน โดยเดือน ท. ๔ (แต่เดือน) นี้” ดังนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว,

ภิกษุ ๗๐๐ รูป ในสำนักของพระศาสดาถึงความสะดุ้งแล้ว

สตฺถุ สนฺติเก / สตฺต ภิกฺขุสตานิ / สนฺตาสं อาปชฺชึสุ.

อ.ร้อยแห่งภิกษุ ท. ๗ ในสำนัก ของพระศาสดา ถึงแล้ว ซึ่งความสะดุ้ง.

ธรรมสังเวชเกิดขึ้นแก่พระขีณาสพทั้งหลาย

ขีณาสวานं ธมฺมสංเวโค อุปฺปชฺชิ.

อ.ธรรมสังเวช เกิดขึ้นแล้ว แก่พระขีณาสพ ท.

ภิกษุปุถุชนทั้งหลายไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาได้

ปุถุชฺชนา อสฺสูนि / สนฺธาเรตุं นาสกฺขึสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) ผู้เป็นปุถุชน ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งน้ำตา ท.

ภิกษุทั้งหลายเป็นพวก ๆ เที่ยวปรึกษากันว่า พวกเราจักทำอย่างไรหนอ

ภิกฺขู วคฺควคฺคา หุตฺวา / “กึ นุ โข กริสฺสามา”ติ / มนฺเตตฺวา วิจรนฺติ.

อ.ภิกษุ ท. เป็นพวกและพวก เป็น ย่อมเที่ยว ปรึกษากัน ว่า “(อ.เรา ท.) จักกระทำ อย่างไร หนอแล” ดังนี้.

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่าติสสเถระ คิดว่า ได้ยินว่า พระศาสดาจักปรินิพพานโดยล่วงไป ๔ เดือน

อเถโก ติสฺสตฺเถโร นาม ภิกฺขุ ฯเปฯ คณฺหิตุ วฏฺฏตี”ติ

อเถโก / ติสฺสตฺเถโร นาม ภิกฺขุ / “สตฺถา กิร / จาตุมฺมาสจฺจเยน ปรินิพฺพายิสฺสติ,

ครั้งนั้น อ.ภิกษุ รูปหนึ่ง ชื่อว่า ติสสเถระ (คิดแล้ว) ว่า “ได้ยินว่า อ.พระศาสดา จักเสด็จปรินิพพานโดยกาลอันล่วงไปแห่งเดือน ๔,

ก็เราเป็นผู้มีราคะยังไม่ไปปราศ

อหญฺจมฺหิ อวีตราโค,

ก็ อ.เรา เป็นผู้มีราคะอันไม่ไปปราศแล้ว ย่อมเป็น,

เมื่อพระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั่นแหละ เราควรถือเอาพระอรหันต์ (ให้ได้)

สตฺถริ ธรมาเนเยว, / มยา อรหตฺตํ / คณฺหิตุ วฏฺฏตี”ติ

ครั้นเมื่อพระศาสดา ทรงพระชนม์อยู่นั่นเทียว, อ.อัน- อันเรา -ยึดเอา ซึ่งพระอรหัต ย่อมควร” ดังนี้

จึงอยู่ผู้เดียวเท่านั้นในอิริยาบถ ๔

จตูสุ อิริยาปเถสุ / เอกโกว วิหาสิ.

ผู้เดียว[๑] นั่นเทียว อยู่แล้ว ในอิริยาบถ ท. ๔.

การไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย หรือการสนทนาปราศรัยกับผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมไม่มี

ภิกฺขูนํ สนฺติเก คมนํ วา / เยน เกนจิ สทฺธึ / กถาสลฺลาโป วา นตฺถิ.

อ.การไป ในสำนัก ของภิกษุ ท. หรือ หรือว่า อ.การสนทนาด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว กับด้วยภิกษุ รูปใดรูปหนึ่ง ย่อมไม่มี.

---

[๑] **เอกก** ผู้เดียว. หลัง เอก ศัพท์ ลง **ก อาคม** มีรูปเป็น **เอกก** หมายถึง **คนเดียว สิ่งเดียว** ใช้ได้ทั้ง **๓ ลิงค์** ทั้ง **๒ วจนะ** ในปุงลิงค์แจกเหมือน ปุริส เช่น **เอกโก (ปุริโส)** อ.บุรุษ คนเดียว ในอิตถีลิงค์ แจกเหมือน กญฺญา เช่น **เอกิกา (กญฺญา)** อ.สาวน้อย คนเดียว ในนปุงสกลิงค์แจกเหมือน จิตฺต เช่น **เอกกํ (จิตฺตํ)** อ.จิต ดวงเดียว

ส่วนรูป **เอเกก** เป็นคำ **วิจฉา** (กล่าวซ้ำว่า เอก, เอก) หมายถึง **หลายคน หลายสิ่ง** แจกเหมือน เอก ศัพท์ สัพพนาม เป็น **เอกวจนะ** อย่างเดียว **ทั้ง ๓ ลิงค์** เช่น **เอเกโก** บุรุษคนหนึ่ง ๆ หรือบุรุษทุก ๆ คน **เอเกกา** หญิงคนหนึ่ง ๆ หรือหญิงทุก ๆ คน **เอเกกํ** จิตดวงหนึ่ง ๆ หรือจิตทุก ๆ ดวง

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายกล่าวกะท่านว่า คุณติสสะ เหตุไรคุณจึงทำอย่างนี้

อถ นं ภิกฺขู อาหํสุ / “อาวุโส ติสฺส / กสฺมา เอวं กโรสี”ติ.

ครั้งนั้น อ.ภิกษุ ท. กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนติสสะ ผู้มีอายุ (อ.ท่าน) ย่อมกระทำ อย่างนี้ เพราะเหตุไร” ดังนี้ (กะพระติสสะผู้เถระ) นั้น.

ท่านไม่ฟังถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้น

โส เตสं กถं / น สุณาติ.

(อ.พระติสสะผู้เถระ) นั้น ย่อมไม่ฟัง ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลความเป็นไปนั้นแด่พระศาสดาแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระติสสเถระไม่มีความรักในพระองค์

เต ตํ ปวตฺตึ / สตฺถุ อาโรเจตฺวา / “ภนฺเต / ตุมฺเหสุ ติสฺสตฺเถรสฺส / สิเนโห นตฺถี”ติ อาหํสุ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น กราบทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น แด่พระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ความรัก ในพระองค์ ย่อมไม่มี แก่พระติสสะผู้เถระ” ดังนี้.

พระศาสดารับสั่งให้หาท่านมาแล้วตรัสถามว่า ติสสะ เหตุไรเธอจึงทำอย่างนี้

สตฺถา ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา / “กสฺมา ติสฺส / เอวं อกาสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา (ทรงยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนติสสะ (อ.เธอ) ได้กระทำแล้ว อย่างนี้ เพราะเหตุไร” ดังนี้,

เมื่อท่านกราบทูลความประสงค์ของตนแล้ว

เตน อตฺตโน / อธิปฺปาเย อาโรจิเต,

ครั้นเมื่อความประสงค์ ของตน (อันพระเถระ) นั้น กราบทูลแล้ว,

ประทานสาธุการว่า ดีละ ติสสะ แล้ว

“สาธุ ติสฺสา”ติ / สาธุการํ ทตฺวา

ทรงประทานแล้ว ซึ่งสาธุการ ว่า “ดูก่อนติสสะ อ.ดีละ” ดังนี้

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีความรักในเราจงเป็นเหมือนติสสะเถิด

“ภิกฺขเว มยิ ฯเปฯ มํ ปูเชนฺตี”ติ วตฺวา

“ภิกฺขเว มยิ สิเนหา / ติสฺสสทิสาว โหนฺตุ;

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ชน ท.) ผู้เป็นไปกับด้วยความรัก ในเรา เป็นเช่นกับด้วยติสสะนั่นเทียว จงเป็น;

แม้คนกระทำการบูชาอยู่ ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไม่ชื่อว่าบูชาเราเลย

คนฺธมาลาทีหิ ปูชं กโรนฺตาปิ / เนว มं ปูเชนฺติ,

(อ.ชน ท.) แม้กระทำอยู่ ซึ่งการบูชา (ด้วยวัตถุ ท.) มีของหอมและระเบียบเป็นต้น ชื่อว่าย่อมบูชา ซึ่งเรา หามิได้นั่นเทียว,

แต่คนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั่นแหละ ชื่อว่าบูชาเรา ดังนี้แล้ว

ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชมานาเยว ปน / มํ ปูเชนฺตี”ติ วตฺวา

ส่วนว่า (อ.ชน ท.) ปฏิบัติอยู่นั่นเทียว ซึ่งธรรมอันสมควรแก่ธรรม ชื่อว่าย่อมบูชา ซึ่งเรา” ดังนี้ ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลดื่มรสอันเกิดแต่วิเวก และรสพระนิพพานเป็นที่
เข้าไปสงบ ดื่มรสปีติอันเกิดแต่ธรรม ย่อมเป็นผู้ไม่มี
ความกระวนกระวาย ไม่มีบาป

อิมํ คาถมาห

“ปวิเวกรสํ ปิตฺวา รสํ อุปสมสฺส จ
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป ธมฺมปีติรสํ ปิวนฺ”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“(อ.ภิกษุผู้ขีณาสพ) ดื่มแล้ว ซึ่งรสอันเกิดขึ้นแล้วแต่ความสงัด (ด้วย) ซึ่งรส (แห่งพระนิพพาน) อันเป็นที่เข้าไปสงบ ด้วย ดื่มอยู่ ซึ่งรสแห่งปีติอันเกิดขึ้นแล้วด้วยอำนาจแห่งธรรม เป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย[๑] เป็นผู้ไม่มีบาป[๒] ย่อมเป็น” ดังนี้

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปวิเวกรสํ** ความว่า ซึ่งรสอันเกิดแล้วแต่วิเวก อธิบายว่า ซึ่งความสุขอันเกิดแต่ความเป็นผู้เดียว

ตตฺถ ปวิเวกรสนฺติ / ปวิเวกโต อุปฺปนฺนํ รสํ, / เอกีภาวสุขนฺติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า ซึ่งรส อันเกิดขึ้นแล้ว แต่ความสงัด ดังนี้ (แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-บท) ว่า **ปวิเวกรสํ** ดังนี้.

บทว่า **ปิตฺวา** ความว่า ดื่มแล้วด้วยความสามารถแห่งอันเป็นผู้ทำกิจมีอันกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น ทำให้แจ้งโดยความเป็นอารมณ์

ปิตฺวาติ / ทุกฺขปริญฺญาทีนิ กโรนฺโต / อารมฺมณโต สจฺฉิกิริยาวเสน ปิวิตฺวา.

(อ.อรรถ ว่า) กระทำอยู่ (ซึ่งกิจ ท.) มีการกำหนดรู้ซึ่งทุกข์เป็นต้น ดื่มแล้ว ด้วยสามารถแห่งการกระทำให้แจ้ง โดยความเป็นอารมณ์ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปิตฺวา** ดังนี้.

---

[๑] **นิทฺทร** ผู้ไม่มีความกระวนกระวาย, ผู้ไม่มีความเร่าร้อน, หมดทุกข์. สำเร็จรูปมาจาก นิ + ทร ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ ทโร เอตสฺสาติ **นิทฺทโร**. ความกระวนกระวาย ของบุคคลนั่น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั่น ชื่อว่า นิททระ (ผู้ไม่มีความกระวนกระวาย), คำว่า **ทร** สำเร็จรูปมาจาก ทร ธาตุ (ภยทาเหสุ = กลัว, เร่าร้อน) ภู. + อ ปัจจัย ภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ทรณํ **ทโร**. ความเร่าร้อน ชื่อว่า ทระ

[๒] **นิปฺปาป** ผู้ไม่มีบาป, หมดบาป. สำเร็จรูปมาจาก นิ + ปาป ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ ปาปํ เอตสฺสาติ **นิปฺปาโป**. บาป ของบุคคลนั่น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น บุคคลนั่น ชื่อว่า นิปปาปะ (ผู้ไม่มีบาป)

บาทพระคาถาว่า **รสํ อุปสมสฺส จ** ความว่า ดื่มแล้วซึ่งรสแห่งพระนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบกิเลสด้วย

รสํ อุปสมสฺส จาติ / กิเลสูปสมสฺส นิพฺพานสฺส จ / รสํ ปิวิตฺวา.

(อ.อรรถ ว่า) ดื่มแล้ว ซึ่งรส แห่งพระนิพพาน อันเป็นที่เข้าไปสงบแห่งกิเลส ด้วย (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **รสํ อุปสมสฺส จ** ดังนี้.

สองบทว่า **นิทฺทโร โหติ** ความว่า ภิกษุผู้ขีณาสพ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวายและไม่มีบาป เพราะความไม่มีความกระวนกระวายคือราคะเป็นต้นในภายใน เพราะดื่มรสทั้ง ๒ อย่างนั้น

นิทฺทโร โหตีติ / เตน อุภยรสปาเนน / ขีณาสโว ภิกฺขุ / อพฺภนฺตเร / ราคทรถาทีนํ อภาเวน / นิทฺทโร เจว / นิปฺปาโป จ โหติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.ภิกษุ ผู้ขีณาสพ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ด้วยนั่นเทียว ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีบาป ด้วย เพราะความไม่มี (แห่งความกระวนกระวาย ท.) มีความกระวนกระวายคือราคะเป็นต้นในภายใน เพราะอันดื่มซึ่งรสทั้ง ๒ นั้น (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **นิทฺทโร โหติ** ดังนี้.

สองบทว่า **รสํ ปิวํ** ความว่า แม้เมื่อดื่มรสแห่งปีติอันเกิดขึ้นด้วยอำนาจโลกุตรธรรม ๙ อย่าง ย่อมเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวายและไม่มีบาป

รสํ ปิวนฺติ / นววิธโลกุตฺตรธมฺมวเสน / อุปฺปนฺนํ ปีติรสํ ปิวนฺโตปิ / นิทฺทโร เจว / นิปฺปาโป จ โหตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า แม้ดื่มอยู่ ซึ่งรสแห่งปีติ อันเกิดขึ้นแล้ว ด้วยอำนาจแห่งธรรมอันเป็นโลกุตระ อันมีอย่าง ๙ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความกระวนกระวาย ด้วยนั่นเทียว ชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีบาป ด้วย ย่อมเป็น ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **รสํ ปิวํ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนาพระติสสเถระบรรลุพระอรหันต์แล้ว

เทสนาวสาเน / ติสฺสตฺเถโร อรหตฺตํ ปาปุณิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พระติสสะผู้เถระ บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล

มหาชนสฺสาปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ

ติสฺสตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระติสสะผู้เถระ (จบแล้ว).

๘. เรื่องท้าวสักกะ

๘. สกฺกวตฺถุ.

๘. อ.เรื่องแห่งท้าวสักกะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในเวฬุวคาม ทรงปรารภท้าวสักกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สาหุ ทสฺสนำ** เป็นต้น

สาหุ ทสฺสนนฺติ / อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา เวฬุวคามเก วิหรนฺโต / สกฺกำ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในเวฬุวคาม ทรงปรารภ ซึ่งท้าวสักกะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนานี้ ว่า **สาหุ ทสฺสนำ** ดังนี้เป็นต้น.

ความพิสดารว่า ท้าวสักกเทวราชทรงทราบความที่พระอาพาธ มีอันแล่นไปแห่งพระโลหิตเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นแล้วแก่พระตถาคต ในเมื่อพระองค์ทรงปลงอายุสังขารแล้ว

ตถาคตสฺส หิ / อายุสงฺขาเร วิสฺสฏฺเฐ, / โลหิตปฺปกฺขนฺทิกาพาธสฺส อุปฺปนฺนภาวำ ญตฺวา / สกฺโก เทวราชา

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ครั้นเมื่อสังขารคือพระชนมายุ อันพระตถาคต ทรงสละแล้ว, อ.เทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ ทรงทราบแล้ว ซึ่งความที่- แห่งพระอาพาธมีอันแล่นไปแห่งพระโลหิตเป็นสมุฏฐาน -เป็นอาพาธเกิดขึ้นแล้ว

ทรงดำริว่า การที่เราไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้วทำคิลานุปัฏฐากย่อมควร

“มยา สตฺถุ สนฺติกำ คนฺตฺวา / คิลานุปฏฺฐานำ กาตุ / วฏฺฏตี”ติ จินฺเตตฺวา

ทรงดำริแล้ว ว่า “อ.อัน- อันเรา ไป- สู่สำนัก ของพระศาสดา -แล้ว -จึงกระทำ ซึ่งการบำรุงซึ่งพระศาสดาผู้ทรงประชวร ย่อมควร” ดังนี้

ทรงละอัตภาพประมาณ ๓ คาวุตเสีย เข้าไปเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมแล้วทรงนวดพระบาทด้วยพระหัตถ์ทั้ง ๒

ติคาวุตปฺปมาณำ / อตฺตภาวำ วิชหิตฺวา / สตฺถารำ อุปสงฺกมิตฺวา / วนฺทิตฺวา / หตฺเถหิ ปาเท ปริมชฺชิ.

ทรงละแล้ว ซึ่งอัตภาพ อันมีคาวุต ๓ เป็นประมาณ เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทรงนวดแล้ว ซึ่งพระบาท ท. ด้วยพระหัตถ์ ท.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวสักกะนั้นว่า นั่นใคร

อถ นं สตฺถา อาห / “โก เอโส”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “อ.ใคร นั่น” ดังนี้ (กะท้าวสักกะ) นั้น.

ท้าวสักกะกราบทูลว่า ข้าพระองค์คือท้าวสักกะ พระเจ้าข้า

“อหं ภนฺเต สกฺโก”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.หม่อมฉัน เป็นท้าวสักกะ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ท่านมาทำไม

“กสฺมา อาคโตสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน) เป็นผู้มาแล้ว เพราะเหตุไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

ท้าวสักกะกราบทูลว่า มาเพื่อบำรุงพระองค์ผู้ประชวร พระเจ้าข้า

“ตุมฺเห คิลาเน / อุปฏฺฐหิตุं ภนฺเต”ติ.

(อ.ท้าวสักกะ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน เป็นผู้มาแล้ว) เพื่ออันบำรุง ซึ่งพระองค์ ผู้ทรงประชวร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ท้าวสักกะ กลิ่นมนุษย์ย่อมปรากฏแก่เทวดาทั้งหลาย เหมือนซากศพที่ผู้ไว้ที่คอ ตั้งแต่ ๑๐๐ โยชน์ขึ้นไป

“สกฺก เทวานं ฯเปฯ คิลานุปฏฺฐาโก ภิกฺขู”ติ.

“สกฺก / เทวานं มนุสฺสคนฺโธ / โยชนสตโต ปฏฺฐาย / คเล พทฺธกุณปํ วิย โหติ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนสักกะ อ.กลิ่นแห่งมนุษย์ เป็นราวกะว่า ซากศพอันบุคคลผูกแล้ว ที่คอ ย่อมมี แก่เทวดา ท. จำเดิม แต่ร้อยแห่งโยชน์,

ท่านจงไปเถิด ภิกษุผู้คิลานุปัฏฐากของเรามี

คจฺฉ ตฺวं, / อตฺถิ เม / คิลานุปฏฺฐาโก ภิกฺขู”ติ.

(อ.ท่าน) จงไป, อ.ภิกษุ ผู้เป็นคิลานุปัฏฐาก ของอาตมภาพ มีอยู่” ดังนี้.

ท้าวสักกะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ดำรงอยู่ในที่สุดแห่ง ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ สูดกลิ่นแห่งศีลของพระองค์มาแล้ว ข้าพระองค์นี่แหละจักบำรุง ดังนี้แล้ว

“ภนฺเต อหัปิ / จตุราสีติโยชนสหสฺสมตฺถเก ฐิโต / ตุมฺหากं สีลคนฺธं ฆายิตฺวา อาคโต, / อหเมว อุปฏฺฐหิสฺสามี”ติ

(อ.ท้าวสักกะ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ อ.หม่อมฉัน ผู้ดำรงอยู่แล้ว ในที่สุดแห่งพันแห่งโยชน์ ๘๔ สูดแล้ว ซึ่งกลิ่นแห่งศีล ของพระองค์ เป็นผู้มาแล้ว (ย่อมเป็น), อ.หม่อมฉันนั่นเทียว จักบำรุง” ดังนี้

ไม่ให้บุคคลอื่นถูกต้องภาชนะพระบังคนหนักของพระศาสดาแม้ด้วยมือ

สตฺถุ สรีรวลญฺชนภาชนํ / อญฺญสฺส หตฺเถนาปิ / ผุสิตุ๎ อทตฺวา

ไม่ให้แล้ว เพื่ออันถูกต้อง ซึ่งภาชนะแห่งวลัญชะในพระสรีระ ของพระศาสดา แม้ด้วยมือ (แก่บุคคล) อื่น

ทรงทูลไว้บนพระเศียรทีเดียวนำไปอยู่ ไม่ได้กระทำแม้อาการสักว่าการสยิ้วพระพักตร์

สีเสเยว ฐเปตฺวา นีหรนฺโต / มุขสงฺโกจนมตฺตมฺปิ น อกาสิ,

ทรงวางไว้แล้ว บนพระเศียรนั่นเทียว ทรงนำออกไปอยู่ ไม่ได้ทรงกระทำแล้ว (ซึ่งอาการ) แม้สักว่าการทรงสยิ้วซึ่งพระพักตร์,

ได้เป็นดุจนำภาชนะของหอมไป

คนฺธภาชนํ ปริหรนฺโต วิย อโหสิ,

เป็นผู้ราวกะว่า ทรงนำไปอยู่ ซึ่งภาชนะแห่งของหอม ได้เป็นแล้ว,

ท้าวเธอทรงปฏิบัติพระศาสดาอย่างนี้แล้ว ในเวลาพระศาสดามีความสำราญนั่นแหละจึงได้เสด็จไป

เอวํ สตฺถารํ ปฏิชคฺคิตฺวา / สตฺถุ ผาสุกกาเลเยว อคมาสิ.

อ.ท้าวสักกะ ทรงปฏิบัติแล้ว ซึ่งพระศาสดา อย่างนี้ ได้เสด็จไปแล้ว ในกาล- แห่งพระศาสดา -ทรงมีพระสำราญนั่นเทียว.

ภิกษุสรรเสริญท้าวสักกะ

ภิกษุประชุมพูดกันขึ้นว่า น่าสรรเสริญ ท้าวสักกเทวราชมีความสิเน่หาในพระศาสดา ท้าวเธอทรงละทิพยสมบัติ เห็นปานฉะนี้เสีย ทรงนำภาชนะสำหรับรองพระบังคนหนักของพระศาสดาออกไปด้วยพระเศียร หาทรงทำพระอาการมาตรว่าสยิ้วพระพักตร์ไม่ ดุจบุรุษผู้นำภาชนะอันเต็มด้วยของหอมออกไปอยู่ ฉะนั้น ได้ทรงกระทำอุปัฏฐากแล้ว

ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุ๎ / “อโห สตฺถริ / สกฺกสฺส สิเนโห, / เอวรูปํ นาม / ทิพฺพสมฺปตฺตึ ปหาย / มุขสงฺโกจนมตฺตมฺปิ อกตฺวา / คนฺธภาชนํ นีหรนฺโต วิย / สตฺถุ สรีรวลญฺชนภาชนํ / สีเสน นีหรนฺโต / อุปฏฺฐานมกาสี”ติ.

อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “โอ อ.ความรัก แห่งท้าวสักกะ ในพระศาสดา (มีอยู่), (อ.ท้าวสักกะ นั้น) ทรงละแล้ว ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ ชื่อ อันมีอย่างนี้เป็นรูป ไม่ทรงกระทำแล้ว (ซึ่งอาการ) แม้สักว่าการทรงสยิ้วซึ่งพระพักตร์ ทรงนำออกไปอยู่ ซึ่งภาชนะแห่งวลัญชะในพระสรีระ ของพระศาสดาด้วยพระเศียร ราวกะ (อ.บุคคล) ผู้นำออกไปอยู่ ซึ่งภาชนะแห่งของหอม ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการบำรุง” ดังนี้ ให้ตั้งพร้อมแล้ว.

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน

สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา / “กึ วเทถ ภิกฺขเว”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมกล่าว (ซึ่งเรื่อง) อะไร” ดังนี้,

ครั้นภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า เรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า

“อิทํ นาม ภนฺเต”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์ ท. ย่อมกล่าว ซึ่งเรื่อง) ชื่อ นี้” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อซึ่งท้าวสักกเทวราชทำสิเน่หาในเรานั้นไม่น่าอัศจรรย์

“อนจฺฉริยํ ภิกฺขเว ฯเปฯ สพฺพเมตํ ทุกฺขนฺ”ติ วตฺวา

“อนจฺฉริยํ ภิกฺขเว เอตํ, / ยํ สกฺโก เทวราชา / มยิ สิเนหํ กโรติ;

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.เทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ ย่อมทรงกระทำ ซึ่งความรัก ในเรา ใด; (สกฺกสฺส เทวรญฺโญ มยิ สิเนหสฺส กรณํ อ.อันทรงกระทำ ซึ่งความรัก ในเรา แห่งเทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ) นั่น เป็นเรื่องไม่น่าอัศจรรย์ (ย่อมเป็น),

เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ฟังธรรมเทศนาแล้วเป็นโสดาบัน ละความเป็นท้าวสักกะชรา ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เหตุอาศัยเรา

อยํ หิ สกฺโก เทวราชา / มํ นิสฺสาย / ชรสกฺกภาวํ วิชหิตฺวา / ธมฺมเทสนํ สุตฺวา / โสตาปนฺโน หุตฺวา / ตรุณสกฺกภาวํ ปตฺโต;

เพราะว่า อ.เทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ นี้ ละแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งท้าวสักกะแก่ สดับแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา เป็นโสดาบัน เป็น ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งท้าวสักกะหนุ่ม เพราะอาศัย ซึ่งเรา;

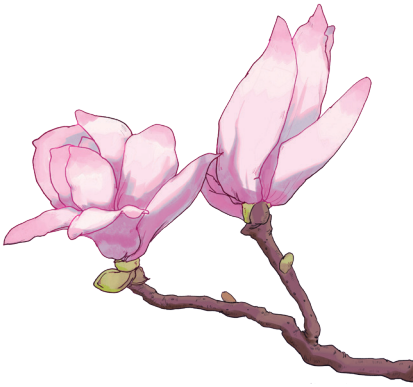
แท้จริง เมื่อท้าวเธอเสด็จนั่งในท่ามกลางเทพบริษัท ณ อินทสาลคูหา ในกาลเมื่อตนถูกมรณภัยคุกคาม ทำคนธรรพ์เทพบุตรชื่อปัญจสิขะข้างหน้าเสด็จมา เราได้กล่าวว่า

ดูก่อนท้าววาสวะ ท่านจงถามปัญหากะเรา ท่านปรารถนา
ปัญหาข้อใดข้อหนึ่งในพระหฤทัย เราจะทำที่สุดแห่งปัญหา
นั้น ๆ ของท่านได้แน่แท้

อหํ หิสฺส มรณภยตชฺชิตสฺส / ปญฺจสิขคนฺธพฺพเทวปุตฺตํ / ปุรโต กตฺวา / อาคตกาเล อินฺท-สาลคุหายํ / เทวปริสาย มชฺเฌ นิสินฺนสฺส

“ปุจฺฉ วาสว มํ ปญฺหํ, ยงฺกิญฺจิ มนสิจฺฉสิ,
ตสฺส ตสฺเสว ปญฺหสฺส อหํ อนฺตํ กโรมิ เต”ติ

วตฺวา

จริงอยู่ อ.เรา (เมื่อท้าวสักกะ) นั้น ประทับนั่งแล้ว ในท่ามกลาง แห่งเทพบริษัท ณ ถ้ำชื่อว่าอินทสาล ในกาลเป็นที่- ทรงกระทำ- ซึ่งเทพบุตรนักฟ้อนชื่อว่าปัญจสิขะ ในเบื้องพระพักตร์ -แล้ว -จึงเสด็จมาแล้ว (แห่งตน) ผู้อันภัยแต่ความตายคุกคามแล้ว กล่าวแล้ว ว่า

“ดูก่อนท้าววาสวะ (อ.ท่าน) จงถาม ซึ่งปัญหา กะเรา, (อ.ท่าน) ย่อมปรารถนา (ซึ่งปัญหา) ข้อใด ข้อหนึ่ง ในใจ, อ.เรา จะกระทำ ซึ่งที่สุด แห่งปัญหา นั้น นั้นนั่นเทียว แก่ท่าน” ดังนี้

เมื่อจะทรงบรรเทาความสงสัยของท้าวเธอจึงได้แสดงธรรมเทศนา

ตสฺส กงฺขํ วิโนเทนฺโต / ธมฺมํ เทเสสิ,

เมื่อบรรเทา ซึ่งความสงสัย (แห่งท้าวสักกะ) นั้น แสดงแล้ว ซึ่งธรรม,

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ทั้งหลายประมาณ ๑๔ โกฏิ

เทสนาวสาเน / จุทฺทสนฺนํ ปาณโกฏีนํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ,

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่โกฏิแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๑๔,

ส่วนท้าวสักกเทวราชบรรลุโสดาปัตติผล ตามที่ประทับนั่งแล้วนั่นเอง เป็นท้าวสักกะหนุ่มแล้ว

สกฺโกปิ ยถานิสินฺโนว / โสตาปตฺติผลํ ปตฺวา / ตรุณสกฺโก ชาโต;

แม้ อ.ท้าวสักกะ ผู้ประทับนั่งแล้วอย่างไรนั่นเทียว บรรลุแล้ว ซึ่งโสดาปัตติผล เป็นท้าวสักกะหนุ่มเกิดแล้ว;

เรามีอุปการะเป็นอันมากแก่ท้าวสักกเทวราชนั้น ด้วยประการอย่างนี้

เอวมสฺสาหํ พหูปกาโร,

อ.เรา เป็นผู้มีอุปการะมาก (แก่ท้าวสักกะ) นั้น (ได้เป็นแล้ว) อย่างนี้,

ชื่อว่าความสิเน่หาในเราของท้าวสักกเทวราชนั้นไม่น่าอัศจรรย์

ตสฺส มยิ / สิเนโห นาม อนจฺฉริโย;

ชื่อ อ.ความรัก ในเรา (แห่งท้าวสักกะ) นั้น เป็นสภาพไม่น่าอัศจรรย์ (ย่อมเป็น);

ภิกษุทั้งหลาย ก็การพบเห็นเหล่าอริยบุคคลก็ดี

ภิกฺขเว / อริยานํ หิ / ทสฺสนมฺปิ สุขํ,

ดูก่อนภิกษุ ท. ก็ แม้ อ.การเห็น ซึ่งพระอริยบุคคล ท. เป็นสุข (ย่อมเป็น),

การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับเหล่าอริยบุคคลก็ดีให้เกิดสุข

เตหิ สทฺธึ / เอกฏฺฐาเน สนฺนิวาโสปิ สุโข,

แม้ อ.การอยู่ร่วมกัน ในที่แห่งเดียวกัน กับ (ด้วยพระอริยบุคคล ท.) เหล่านั้น เป็นสุข ย่อมเป็น,

แต่ว่ากิจเช่นนั้นกับพวกคนพาลให้เกิดทุกข์ทั้งนั้น ดังนี้แล้ว

พาเลหิ ปน / สพฺพเมตํ ทุกฺขนฺ”ติ วตฺวา

ส่วนว่า (อ.การเห็นและการอยู่ร่วมกัน) ด้วยคนพาล ท. นั่น ทั้งปวง เป็นทุกข์ (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

> การพบเห็นเหล่าอริยบุคคลเป็นการดี การอยู่ร่วม (ด้วยเหล่าอริยบุคคล) ให้เกิดสุขทุกเมื่อ บุคคลพึงเป็นผู้มีสุขเป็นนิตย์ แท้จริง เพราะไม่พบเห็นพวกคนพาล

อิมา คาถา อภาสิ

> **“สาหุ ทสฺสนมริยานํ สนฺนิวาโส สทา สุโข,**
> **อทสฺสเนน พาลานํ นิจฺจเมว สุขี สิยา,**

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“อ.การเห็น ซึ่งพระอริยบุคคล ท. เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ (ย่อมเป็น), อ.การอยู่ร่วมกัน (ด้วยพระอริยบุคคล ท. เหล่านั้น) เป็นสุข ในกาลทั้งปวง (ย่อมเป็น), (อ.บุคคล) เป็นผู้มีความสุข เป็นนิจนั่นเทียว พึงเป็น เพราะการไม่เห็น ซึ่งคนพาล ท.,

> เพราะว่า คนเที่ยวสมาคมกับคนพาล ย่อมโศกเศร้าตลอดกาลยืดยาวนาน ความอยู่ร่วมกับพวกคนพาลให้เกิดทุกข์เสมอไป เหมือนความอยู่ร่วมด้วยศัตรู ปราชญ์มีความอยู่ร่วมกันเป็นสุข เหมือนสมาคมแห่งญาติ

> **พาลสงฺคตจารี หิ ทีฆมทฺธาน โสจติ,**
> **ทุกฺโข พาเลหิ สวาโส อมิตฺเตเนว สพฺพทา.**
> **ธีโร จ สุขสวาโส ญาตีนว สมาคโม,**

จริงอยู่ (อ.บุคคล) ผู้มีอันเที่ยวไปด้วยการไปร่วมด้วยคนพาลเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศก สิ้นกาลนาน, อ.การอยู่ร่วมกัน ด้วยคนพาล ท. เป็นทุกข์ ในกาลทั้งปวง (ย่อมเป็น) เพียงดัง (อ.การอยู่ร่วมกัน ด้วยศัตรู) ผู้มิใช่มิตร. ส่วนว่า อ.นักปราชญ์ เป็นผู้มีการอยู่ร่วมกันเป็นสุข (ย่อมเป็น) เพียงดัง อ.สมาคม แห่งญาติ ท.,

เพราะฉะนั้นแล

> ท่านทั้งหลายจงคบหาผู้ที่เป็นปราชญ์ และมีปัญญา ทั้งเป็นพหูสูต นำธุระไปเป็นปกติ มีวัตร เป็นอริยบุคคล เป็นสัตบุรุษ มีปัญญาดี เช่นนั้น เหมือนพระจันทร์ส้องเสพคลองแห่งนักษัตรฤกษ์ ฉะนั้น

ตสฺมา หิ

ธีรญฺจ ปญฺญญฺจ พหุสฺสุตญฺจ
โธรยฺหสีลํ วตวนฺตมริยํ
ตํ ตาทิสํ สปฺปุริสํ สุเมธํ
ภเชถ นกฺขตฺตปถํว จนฺทิมา”ติ.

เพราะเหตุนั้น แล

(อ.บุคคล) พึงคบ (ซึ่งบุคคล) ผู้เป็นปราชญ์ ด้วย ผู้มีปัญญา ด้วย ผู้มีสุตะมาก ด้วย ผู้มีอันนำไปซึ่งธุระเป็นปกติ ผู้มีวัตร ผู้ห่างไกลจากกิเลส นั้น ผู้เช่นนั้น ผู้เป็นสัตบุรุษ ผู้มีปัญญาดี เพียงดัง อ.พระจันทร์ คบอยู่ ซึ่งคลองแห่งนักษัตร” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สาหุ** ได้แก่ เป็นการยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือว่าเป็นความงาม ได้แก่ กรรมอันเจริญ

ตตฺถ สาหูติ / สาธุ สุนฺทรํ ภทฺทกนฺ.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือว่า เป็นความดี คือว่า เป็นความเจริญ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **สาหุ** ดังนี้.

บทว่า **สนฺนิวาโส** ความว่า หาใช่เพียงการพบพระอริยบุคคลเหล่านั้นอย่างเดียวเป็นการดีไม่ ถึงความเป็นคือเป็นต้นว่าความนั่งร่วมกับพระอริยบุคคลเหล่านั้น ณ ที่เดียวกันก็ดี ความเป็นคืออันได้เพื่อจะกระทำวัตรและปฏิวัตรแก่พระอริยบุคคลเหล่านั้นก็ดี เป็นการดีโดยแท้

สนฺนิวาโสติ / น เกวลํ / เตสํ ทสฺสนเมว, / เตหิ ปน สทฺธึ / เอกฏฺฐาเน นิสีทนาทิภาโวปิ / เตสํ วตฺตปฺปฏิวตฺตํ กาตุํ / ลภนภาโวปิ สาธุเยว.

(อ.อรรถ ว่า) อ.การเห็นนั่นเทียว (ซึ่งพระอริยบุคคล ท.) เหล่านั้น อย่างเดียว (เป็นคุณยังประโยชน์ให้สำเร็จ ย่อมเป็น) หามิได้, ก็ อ.ความเป็นแห่งกิริยามีการนั่งเป็นต้น ในที่เดียวกัน กับ ด้วยพระอริย-บุคคล ท. เหล่านั้น ก็ดี อ.ความเป็นคืออันได้ เพื่ออันกระทำซึ่งวัตรใหญ่และวัตรน้อย แก่พระอริย-บุคคล ท. เหล่านั้น ก็ดี เป็นอาการยังประโยชน์ให้สำเร็จนั่นเทียว (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สนฺนิวาโส** ดังนี้.

บทว่า **พาลสงฺคตจารี หิ** ความว่า เพราะผู้ใดเที่ยวร่วมกับคนพาล

พาลสงฺคตจารี หีติ / โย หิ พาเลน สหจารี.

(อ.อรรถ ว่า) จริงอยู่ (อ.บุคคล) ใด ผู้มีอันเที่ยวไปกับ- ด้วยคนพาล -เป็นปกติ (ดังนี้ แห่งบาท แห่งพระคาถา) ว่า **พาลสงฺคตจารี หิ** ดังนี้.

ประชุมบทว่า **ทีฆมทฺธานนฺ** เป็นต้น ความว่า ผู้นั้นถูกสหายผู้พาลพูดว่า เจ้าจงมา พวกเราจะกระทำกรรม มีอันตัดที่ต่อเป็นต้น เป็นผู้ร่วมฉันทะกับพาลสหายนั้น กระทำกรรมเหล่านั้นต้องกรรมกรณ์หลายอย่าง มีถูกตัดมือเป็นต้น ชื่อว่าย่อมโศกเศร้าสิ้นกาลยืดยาวนาน

ทีฆมทฺธานนฺติ / โส พาลสหาเยน / “เอหิ, / สนฺธิจฺเฉทาทีนิ กโรมา”ติ วุจฺจมาโน / เตน สทฺธึ / เอกจฺฉนฺโท หุตฺวา / ตานิ กโรนฺโต / หตฺถจฺเฉทาทีนิ ปตฺวา / ทีฆมทฺธานํ โสจติ.

(อ.อรรถ ว่า อ.บุคคล) นั้น ผู้- อันสหายผู้เป็นพาล -กล่าวอยู่ ว่า “(อ.ท่าน) จงมา, (อ.เรา ท.) จะกระทำ (ซึ่งกรรม ท.) มีการตัดซึ่งที่ต่อเป็นต้น” ดังนี้ เป็นผู้มีฉันทะเป็นอันเดียวกัน กับ (ด้วยสหายผู้เป็นพาล) นั้น เป็น กระทำอยู่ (ซึ่งกรรม ท.) เหล่านั้น ถึงแล้ว (ซึ่งกรรมกรณ์ ท.) มีการตัดซึ่งมือเป็นต้น ย่อมเศร้าโศก สิ้นกาลนาน (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ทีฆมทฺธานํ** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **สพฺพทา** ความว่า ขึ้นชื่อว่าการอยู่ ณ ที่เดียวกัน กับผู้เป็นศัตรูมีมือถือดาบก็ดี พวกสัตว์ร้ายมีอสรพิษเป็นต้นก็ดี ให้เกิดทุกข์เป็นนิตย์ ฉันใด การรอยู่ร่วมกับคนพาล (ก็) ฉันนั้นเหมือนกัน

สพฺพทาติ / ยถา อสิหตฺเถน วา อมิตฺเตน / อาสีวิสาทีหิ วา สทฺธึ / เอกโต วาโส นาม / นิจฺจํ ทุกฺโข, / ตเถว พาเลหิ สทฺธินฺติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า ชื่อ อ.การอยู่ โดยความเป็นอันเดียวกัน กับ (ด้วยศัตรู) ผู้มิใช่มิตร ผู้มีดาบในมือ หรือ หรือว่า (ด้วยสัตว์ ท.) มีอสรพิษเป็นต้น เป็นทุกข์ เป็นนิจ (ย่อมเป็น) ฉันใด, (อ.การอยู่ โดยความเป็นอันเดียวกัน) กับ ด้วยคนพาล ท. (เป็นทุกข์ เป็นนิจ ย่อมเป็น) ฉันนั้นนั่นเทียว ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **สพฺพทา** ดังนี้เป็นต้น.

ในบาทพระคาถาว่า **ธีโร จ สุขสำวาโส** นี้ มีวิเคราะห์ว่า

ธีโร จ สุขสำวาโสติ เอตฺถ

(อ.วิเคราะห์ ในบาทแห่งพระคาถา) นี้ ว่า **ธีโร จ สุขสำวาโส** ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงกระทำ),

การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์นั้น เป็นสุข เหตุนั้นจึงชื่อว่า มีการอยู่ร่วมให้เกิดสุข

สุโข สำวาโส / เอเตนาติ สุขสำวาโส,

อ.การอยู่ร่วมกัน (ด้วยนักปราชญ์) นั่น เป็นสุข (ย่อมเป็น) เพราะเหตุนั้น (อ.นักปราชญ์) นั่น ชื่อว่า **สุขสำวาโส,**

อธิบายว่า การอยู่ ณ ที่เดียวกันกับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข

ปณฺฑิเตน สทฺธึ / เอกฏฺฐาเน วาโส / สุโขติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า อ.การอยู่ ในที่เดียวกัน กับ ด้วยบัณฑิต เป็นสุข (ย่อมเป็น) ดังนี้.

ถามว่า การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ให้เกิดสุขอย่างไร

กถํ.

(อ.การถาม ว่า อ.การอยู่ร่วมกัน ด้วยนักปราชญ์ เป็นสุข ย่อมเป็น) อย่างไร (ดังนี้).

แก้ว่า เหมือนสมาคมแห่งหมู่ญาติ ฉะนั้น

ญาตีนำว สมาคโมติ

(อ.การแก้) ว่า (อ.การอยู่ร่วมกัน ด้วยนักปราชญ์ เป็นสุข ย่อมเป็น) เพียงดัง อ.สมาคม แห่งญาติ ท. ดังนี้.

อธิบายว่า การสมาคมแห่งหมู่ญาติอันเป็นที่รักให้เกิดสุข ฉันใด การอยู่ร่วมด้วยปราชญ์ให้เกิดสุข ฉันนั้น

ยถา ปิยญาตีนํ / สมาคโม สุโข; / เอวํ สุโข.

(อ.อธิบาย ว่า) อ.สมาคม แห่งญาติผู้เป็นที่รัก ท. เป็นสุข (ย่อมเป็น) ฉันใด; (อ.การอยู่ร่วมกันด้วยนักปราชญ์) เป็นสุข (ย่อมเป็น) ฉันนั้น (ดังนี้).

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า

ตสฺมาติ *ยสฺมา พาเลน ฯเปฯ ปยิรุปาเสฺตติ* **อตฺโถ**.

อ.อรรถ ว่า *ยสฺมา พาเลน สทฺธึ ฯเปฯ ภเชถ ปยิรุปาเสฺต* ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ตสฺมา** ดังนี้เป็นต้น.

เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาลให้เกิดทุกข์ กับด้วยบัณฑิตให้เกิดสุข

ยสฺมา พาเลน สทฺธึ / สวาโส ทุกฺโข, / ปณฺฑิเตน สทฺธึ สุโข;

อ.การอยู่ร่วมกัน กับ ด้วยคนพาล เป็นทุกข์ (ย่อมเป็น), (อ.การอยู่ร่วมกัน) กับ ด้วยบัณฑิต เป็นสุข (ย่อมเป็น) เหตุใด;

ฉะนั้นแล ท่านทั้งหลายจงคบหา คือว่าเข้าไปนั่งใกล้ ท่านที่เป็นปราชญ์สมบูรณ์ด้วยปัญญา และผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญาเป็นโลกิยะและโลกุตระ ซึ่งชื่อว่าผู้มีปัญญา และผู้ถึงพร้อมด้วยอาคมและอธิคม ที่ชื่อว่าพหูสูต ผู้ชื่อว่านำธุระไปเป็นปกติ เพราะความเป็นผู้มีอันนำธุระไปเป็นปกติ คือให้ถึงพระอรหันต์ ผู้ชื่อว่ามีวัตร เพราะวัตรคือศีล และวัตรคือธุดงค์ ผู้ชื่อว่าอริยะ เพราะความเป็นผู้ไกลจากกองกิเลส ผู้สัตบุรุษ ผู้มีปัญญางามเห็นปานนั้น เหมือนพระจันทร์ส้องเสพอากาศ ที่กล่าวกันว่าคลองแห่งนักษัตรฤกษ์ อันไม่มัวหมอง ฉะนั้น

ตสฺมา หิ / ธิติสมฺปนฺนํ ธีรญฺจ / โลกิยโลกุตฺตรปฺปญฺญาสมฺปนฺนํ ปณฺฑิตญฺจ / อาคมาธิคมสมฺปนฺนํ พหุสฺสุตญฺจ / อรหตฺตปาปนสงฺขาตาย / ธุรวหนสีลตาย โธรยฺหสีลํ / สีลวเตน เจว ธุตงฺควเตน จ / วตวนฺตํ กิเลเสหิ อารกตาย / อริยํ ตํ ตถารูปึ / สปฺปุริสึ โสภนปญฺญึ, / ยถา นิมฺมลึ / นกฺขตฺตปถสงฺขาตึ อากาสึ / จนฺทิมา ภชติ; / เอวํ ภเชถ ปยิรุปาเสถา”*ติ อตฺโถ*

เพราะเหตุนั้น แล (อ.บุคคล) พึงคบ คือว่า พึงเข้าไปนั่งใกล้ (ซึ่งบุคคล) ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ ชื่อว่าผู้เป็นปราชญ์ ด้วย ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยปัญญาอันเป็นโลกิยะและปัญญาอันเป็นโลกุตระ ชื่อว่าผู้มีปัญญา ด้วย ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยนิกายเป็นที่มาและมรรคและผลเป็นที่บรรลุ ชื่อว่าผู้มีสุตะมาก ด้วย ชื่อว่าผู้มีอันนำไปซึ่งธุระเป็นปกติ เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มีอันนำไปซึ่งธุระเป็นปกติ อัน- (อันบัณฑิต) -นับพร้อมแล้วว่าการ- (ยังตน) -ให้บรรลุซึ่งพระอรหัต ชื่อว่าผู้มีวัตร เพราะวัตรคือศีล ด้วยนั่นเทียว เพราะวัตรคือธุดงค์ ด้วย ชื่อว่าผู้ห่างไกลจากกิเลส เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้ไกล จากกิเลส ท. นั้น ผู้มีอย่างนั้นเป็นรูป ผู้เป็นสัตบุรุษ ผู้มีปัญญาดี -, อ.พระจันทร์ ย่อมคบ ซึ่งอากาศ อัน- (อันบัณฑิต) -นับพร้อมแล้วว่าคลองแห่งนักษัตร อันไม่มีมลทิน ฉันใด; - ฉันนั้น *ดังนี้ แห่ง...*

ในกาลจบเทศนา คนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้หลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องท้าวสักกะ จบ

สกฺกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งท้าวสักกะ (จบแล้ว).

สุขวรรค วรรณนา จบ

สุขวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

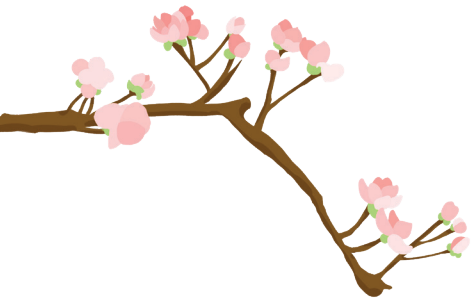
อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค-
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยความสุข จบแล้ว.

วรรคที่ ๑๕ จบ

ปณฺณรสโม วคฺโค.

อ.วรรค ที่ ๑๕ (จบแล้ว).

๑๖. ปิยวรรค วรรณนา

๑๖. ปิยวคฺควณฺณนา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยอารมณ์อันเป็นที่รัก (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

๑. เรื่องบรรพชิต ๓ รูป

๑. ตโยปพฺพชิตวตฺถุ.

๑. อ.เรื่องแห่งบรรพชิต ๓ รูป (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบรรพชิต ๓ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อโยเค ยุญฺชมตฺตานํ** เป็นต้น

อโยเค ยุญฺชมตฺตานนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / ตโย ปพฺพชิเต อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งบรรพชิต ท. ๓ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อโยเค ยุญฺชมตฺตานํ** ดังนี้เป็นต้น.

ตระกูลที่มีลูกชายคนเดียวและหนีไปบวช

ได้ยินว่า มารดาบิดาในตระกูลหนึ่งในกรุงสาวัตถี ได้มีบุตรน้อยคนเดียวเท่านั้น เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ

สาวตฺถิยํ กิร / เอกสฺมึ กุเล / มาตาปิตูนํ เอกปุตฺตโกว อโหสิ / ปิโย มนาโป.

ได้ยินว่า อ.บุตรน้อยคนเดียวนั่นเทียว ของมารดาและบิดา ท. ในตระกูล ตระกูลหนึ่ง ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี เป็นผู้เป็นที่รัก เป็นผู้ยังใจให้เจริญ ได้เป็นแล้ว.

วันหนึ่งบุตรน้อยนั้นฟังธรรมกถา ของพวกภิกษุที่นิมนต์มาในเรือนทำอนุโมทนาอยู่

โส เอกทิวสํ / เคเห นิมนฺติตานํ ภิกฺขูนํ / อนุโมทนํ กโรนฺตานํ / ธมฺมกถํ สุตฺวา

ในวันหนึ่ง (อ.บุตร) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งธรรมกถา ของภิกษุ ท. ผู้- (อันมารดาและบิดา ท.) -นิมนต์แล้ว ผู้กระทำอยู่ ซึ่งการอนุโมทนา ในเรือน

อยากจะบวชจึงขอบวชกะมารดาบิดา

ปพฺพชิตุกาโม หุตฺวา / มาตาปิตโร ปพฺพชฺชํ ยาจิ.

เป็นผู้ใคร่เพื่ออันบวช เป็น ขอแล้ว ซึ่งการบวช กะมารดาและบิดา ท.

มารดาบิดาเหล่านั้นไม่อนุญาต

เต นานุชานึสุ.

(อ.มารดาและบิดา ท.) เหล่านั้น ไม่อนุญาตแล้ว.

ครั้งนั้น เขาได้มีความคิดขึ้นว่า เมื่อมารดาบิดาไม่เห็นนั่นแลเราจัก (ออก) ไปข้างนอกแล้วบวช

อถสฺส เอตทโหสิ / “อหํ มาตาปิตูนํ อปสฺสนฺตานเยว / พหิ คนฺตฺวา ปพฺพชิสฺสามี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.ความคิด) นั่น ว่า “อ.เรา เมื่อมารดาและบิดา ท. ไม่เห็นอยู่นั่นเทียว ไปแล้ว ในภายนอก จักบวช” ดังนี้ ได้มีแล้ว (แก่บุตร) นั้น.

ต่อมา บิดาของเขาเมื่อจะออกไปข้างนอกได้มอบหมายกะมารดาว่า เธอพึงรักษาบุตรน้อยนี้

อถสฺส ปิตา / พหิ นิกฺขมนฺโต / “อิมํ รกฺเขยฺยาสี”ติ / มาตรํ ปฏิจฺฉาเปสิ,

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของบุตร) นั้น เมื่อออกไป ในภายนอก ยังมารดา ให้รับรองเฉพาะแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “(อ.เธอ) พึงรักษา (ซึ่งบุตร) นี้” ดังนี้,

มารดาเมื่อจะออกไปข้างนอกก็มอบหมายกะบิดา (เช่นกัน)

มาตา พหิ นิกฺขมนฺตี / ปิตรํ ปฏิจฺฉาเปสิ.

อ.มารดา เมื่อออกไป ในภายนอก ยังบิดา ให้รับรองเฉพาะแล้ว.

ภายหลังวันหนึ่งเมื่อบิดาของเขาไปข้างนอก มารดาตั้งใจว่า จักรักษาบุตร

อถสฺเสกทิวสํ / ปิตริ พหิ คเต, / มาตา “ปุตฺตํ รกฺขิสฺสามี”ติ

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง ครั้นเมื่อบิดา (ของบุตร) นั้น ไปแล้ว ในภายนอก, อ.มารดา (คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) จักรักษา ซึ่งบุตร” ดังนี้

พิงบานประตูข้างหนึ่ง (อีก) ข้างหนึ่งเอาเท้าทั้ง ๒ ยันไว้แล้วนั่งลงที่แผ่นดิน ปั่นด้ายอยู่

เอกํ ทฺวารพาหํ นิสฺสาย / เอกํ ปาเทหิ อุปฺปีเฬตฺวา / ฉมายํ นิสินฺนา / สุตฺตํ กนฺตติ.

พิงแล้ว ซึ่งบานแห่งประตู บานหนึ่ง ยันแล้ว (ซึ่งบานแห่งประตู) บานหนึ่ง ด้วยเท้า ท. ผู้นั่งแล้ว ที่พื้น ย่อมกรอ ซึ่งด้าย.

เขาคิดว่า เราจักลวงมารดานี้แล้ว (หนี) ไป ดังนี้แล้ว

โส “อิมํ วญฺเจตฺวา / คมิสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

(อ.บุตร) นั้น คิดแล้ว ว่า “(อ.เรา) ลวงแล้ว (ซึ่งมารดา) นี้ จักไป” ดังนี้

กล่าวว่า แม่จ๋า หลีกฉันหน่อยก่อนเถิด ฉันจักถ่ายอุจจาระ

“อมฺม โถกํ ตาว อเปหิ, / สรีรวลญฺชํ กริสฺสามี”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่แม่ (อ.ท่าน) ขอจงหลีกไป หน่อยหนึ่ง ก่อน, (อ.ฉัน) จักกระทำ ซึ่งวลัญชะ ในสรีระ” ดังนี้

ครั้นมารดานั้นหดเท้าแล้ว ก็ออกไปสู่วิหารโดยเร็ว เข้าไปหาภิกษุทั้งหลาย

ตาย ปาเท สมฺมิญฺชิเต, / นิกฺขมิตฺวา / เวเคน วิหารํ คนฺตฺวา / ภิกฺขู อุปสงฺกมิตฺวา

ครั้นเมื่อเท้า (อันมารดา) นั้น คู้เข้าแล้ว, ออกแล้ว ไปแล้ว สู่วิหาร โดยเร็ว เข้าไปหาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท.

อ้อนวอนว่า ท่านผู้เจริญ ขอท่านบวชให้ผมเถิด แล้วบรรพชาในสำนักของภิกษุเหล่านั้น

“ปพฺพาเชถ มํ ภนฺเต”ติ ยาจิตฺวา / เตสํ สนฺติเก ปพฺพชิ.

อ้อนวอนแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน ท.) ขอจง- ยังกระผม -ให้บวช” ดังนี้ บวชแล้วในสำนัก (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

บิดาออกบวชตามบุตร

ลำดับนั้น บิดาของเขา (กลับ) มาแล้วถามมารดาว่า ลูกของเราไปไหน

อถสฺส ปิตา อาคนฺตฺวา / มาตรํ ปุจฺฉิ / “กหํ เม ปุตฺโต”ติ.

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของบุตร) นั้น มาแล้ว ถามแล้ว ซึ่งมารดา ว่า “อ.บุตร ของเรา (ไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

มารดาตอบว่า นาย เมื่อกี้อยู่ที่นี่

“สามิ อิทานิ / อิมสฺมึ ปเทเส อโหสี”ติ.

(อ.มารดา กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย (อ.บุตร นั้น) ได้มีแล้ว ในประเทศ นี้ ในกาลนี้” ดังนี้.

บิดานั้นก็ค้นดูเพื่อรู้ว่า บุตรของเราอยู่ที่ไหนหนอแล ไม่เห็นเขาแล้ว

โส “กหํ นุ โข เม ปุตฺโต”ติ / โอโลเกนฺโต / ตํ อทิสฺวา

(อ.บิดา) นั้น แลดูอยู่ (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.บุตร ของเรา (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน หนอ แล” ดังนี้ ไม่เห็นแล้ว (ซึ่งบุตร) นั้น

คิดว่า ลูกของเราจักไปวิหาร

“วิหารํ คโต ภวิสฺสตี”ติ

(คิดแล้ว) ว่า “(อ.บุตร ของเรา) เป็นผู้ไปแล้ว สู่วิหาร (จักเป็น)” ดังนี้

จึงไปสู่วิหารแล้วเห็นบุตรบวชแล้ว คร่ำครวญ ร้องไห้แล้ว

วิหารํ คนฺตฺวา / ปุตฺตํ ปพฺพชิตํ ทิสฺวา / กนฺทิตฺวา โรทิตฺวา

ไปแล้ว สู่วิหาร เห็นแล้ว ซึ่งบุตร ผู้บวชแล้ว คร่ำครวญแล้ว ร้องไห้แล้ว

กล่าวว่า พ่อ ทำไมเจ้าจึงทำให้เราพินาศ ดังนี้แล้ว

“ตาต กึ มํ นาเสสี”ติ วตฺวา

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เจ้า) ยังเรา ให้ฉิบหายแล้ว เพราะเหตุไร” ดังนี้

คิดว่า ก็เมื่อบุตรของเราบวชแล้ว บัดนี้เราจักทำอะไรในเรือน ดังนี้ ตนเองก็บวชในสำนักของภิกษุทั้งหลาย

“มม ปุตฺเต ปพฺพชิเต, / อหํ อิทานิ / เคเห กึ กริสฺสามี”ติ / สยัปิ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ปพฺพชิ.

(คิดแล้ว) ว่า ครั้นเมื่อบุตร ของเรา บวชแล้ว, อ.เรา จักกระทำ ซึ่งอะไร ในเรือน ในกาลนี้” ดังนี้ บวชแล้ว ในสำนัก ของภิกษุ ท. แม้ด้วยตนเอง.

มารดาออกบวชตามบุตรและสามี

ลำดับนั้น มารดาของเขาคิดว่า ทำไมหนอลูกและผัวของเราจึงชักช้าอยู่ จักไปวิหารบวชเสียแล้วกระมัง

อถสฺส มาตา / “กึ นุ โข เม ปุตฺโต จ / ปติ จ จิรายนฺติ, / กจฺจิ วิหารํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตา”ติ

ครั้งนั้น อ.มารดา (ของบุตร) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.บุตร ด้วย อ.ผัว ด้วย ของเรา ย่อมประพฤติช้า เพราะเหตุไร หนอ แล, (อ.บุตรและผัว ท. เหล่านั้น) ไปแล้ว สู่วิหาร บวชแล้ว แลหรือ” ดังนี้

มองหาชนทั้ง ๒ นั้น พลางไปวิหารเห็นชนแม้ทั้ง ๒ บวชแล้ว

เต โอโลเกนฺตี / วิหารํ คนฺตฺวา / อุโภปิ ปพฺพชิเต ทิสฺวา

แลดูอยู่ (ซึ่งชน ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว สู่วิหาร เห็นแล้ว (ซึ่งชน ท.) แม้ทั้ง ๒ ผู้บวชแล้ว

คิดว่า ประโยชน์อะไรด้วยเรือนของเราในกาลแห่งชนทั้ง ๒ นี้บวชแล้ว แม้ตนเองก็ไปสู่สำนักภิกษุณี บวชแล้ว

“อิเมสํ ปพฺพชิตกาเล / มม เคเหน โก อตฺโถ”ติ สยัปิ / ภิกฺขุนูปสฺสยํ คนฺตฺวา ปพฺพชิ.

(คิดแล้ว) ว่า “อ.ประโยชน์อะไร ด้วยเรือน ของเรา ในกาลเป็นที่บวชแล้ว (แห่งชน ท.) เหล่านี้” ดังนี้ ไปแล้ว สู่ที่เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งนางภิกษุณี บวชแล้ว แม้ด้วยตนเอง.

ชนทั้ง ๓ แม้บวชแล้วก็ยังคลุกคลีกัน

ชนทั้ง ๓ นั้น แม้บวชแล้วก็ไม่อาจจะแยกกันอยู่ได้

เต ปพฺพชิตฺวาปิ / วินา ภวิตุํ น สกฺโกนฺติ,

(อ.บรรพชิต ๓ รูป ท.) เหล่านั้น แม้บวชแล้ว ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเป็น เว้น (จากกัน),

นั่งสนทนาร่วมกันเทียวปล่อยวันให้ล่วงไป ทั้งในวิหารทั้งในสำนักภิกษุณี

วิหาเรปิ ภิกฺขุนูปสฺสเยปิ / เอกโตว นิสีทิตฺวา สลฺลปนฺตา / ทิวสํ วีตินาเมนฺติ.

นั่ง สนทนาอยู่ โดยความเป็นอันเดียวกันนั่นเทียว ยังวัน ย่อมให้น้อมล่วงไปวิเศษ แม้ในวิหาร แม้ในที่เป็นที่เข้าไปอาศัยแห่งนางภิกษุณี.

เหตุนั้น ทั้งพวกภิกษุทั้งพวกภิกษุณีจึงเป็นอันถูกเบียดเบียนแล้ว

เตน ภิกฺขูปิ / ภิกฺขุนิโยปิ / อุพฺพาฬฺหา โหนฺติ.

เพราะเหตุนั้น แม้ อ.ภิกษุ ท. แม้ อ.นางภิกษุณี ท. เป็นผู้- (อันบรรพชิต ๓ รูป ท. เหล่านั้น) -เบียดเบียนแล้ว ย่อมเป็น.

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลการกระทำของชนทั้ง ๓ นั้น แด่พระศาสดา

อเถกทิวสํ / ภิกฺขู เนสํ กิริยํ / สตฺถุ อาโรเจสุ.

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.ภิกษุ ท. กราบทูลแล้ว ซึ่งกริยา (แห่งบรรพชิต ๓ รูป ท.) เหล่านั้น แด่พระศาสดา.

พระศาสดาตรัสเรียกมาเตือน

พระศาสดารับสั่งให้เรียกชนทั้ง ๓ นั้นมาแล้วตรัสถามว่า ได้ยินว่า พวกเธอทำอย่างนั้นจริงหรือ

สตฺถา เต ปกฺโกสาเปตฺวา / “สจฺจํ กิร ตุมฺเห / เอวํ กโรถา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา (ยังภิกษุ) ให้ร้องเรียกแล้ว (ซึ่งบรรพชิต ๓ รูป ท.) เหล่านั้น ตรัสถามแล้ว ว่า “ได้ยินว่า อ.ท่าน ท. ย่อมกระทำ อย่างนี้ จริงหรือ” ดังนี้,

เมื่อชนเหล่านั้นทูลว่า จริง (พระเจ้าข้า)

“สจฺจนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ข้าพระองค์ ท. ย่อมกระทำ อย่างนี้) จริง” ดังนี้ (อันบรรพชิต ๓ รูป ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

ตรัสถามว่า ทำไมพวกเธอจึงทำอย่างนั้น

“กสฺมา เอวํ กโรถ,

(ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) ย่อมกระทำ อย่างนี้ เพราะเหตุไร,

เพราะว่า นั่นไม่ใช่ความเพียรของพวกบรรพชิต

น หิ เอส / ปพฺพชิตานํ โยโค”ติ.

เพราะว่า (อ.ความประกอบ) นั่น เป็นความประกอบ แห่งบรรพชิต ท. (ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้.

ชนทั้ง ๓ กราบทูลว่า พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ไม่อาจจะอยู่แยกกัน

“ภนฺเต / วินา ภวิตุํ น สกฺโกมา”ติ.

(อ.บรรพชิต ๓ รูป ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์ ท.) ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเป็น เว้น (จากกัน)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ชื่อว่าการทำอย่างนี้ จำเดิมแต่กาลแห่งตนบวชแล้ว ไม่ควร

“ปพฺพชิตกาลโต ฯเปฯ น วฏฺฏตี”ติ วตฺวา

“ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย / เอวํ กรณํ นาม / น ยุตฺตนฺ,

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “ชื่อ อ.การกระทำ อย่างนี้ จำเดิม แต่กาลเป็นที่บวชแล้ว (แห่งตน) ไม่ควรแล้ว,

เพราะว่า การไม่เห็นสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขารอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์โดยแท้

ปิยานำ หิ อทสฺสนำ / อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนำ / ทุกฺขเมว;

เพราะว่า อ.การไม่เห็น (ซึ่งสัตว์และสังขาร ท.) อันเป็นที่รัก (ด้วย) อ.การเห็น (ซึ่งสัตว์และสังขาร ท.) อันไม่เป็นที่รัก ด้วย เป็นทุกข์นั่นเทียว (ย่อมเป็น);

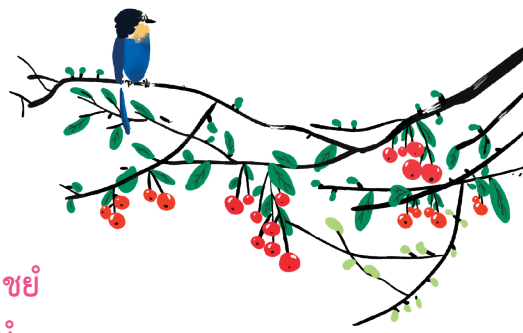
เหตุนั้น การทำบรรดาสัตว์และสังขารทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นที่รักหรือไม่ให้เป็นที่รัก ย่อมไม่สมควร ดังนี้แล้ว

ตสฺมา / สตฺเตสุ เจว / สงฺขาเรสุ จ / กญฺจิ ปิยำ วา / อปฺปิยำ วา กาตุ / น วฏฺฏตี”ติ วตฺวา

เพราะเหตุนั้น อ.อัน- (อันบรรพชิต ท.) -กระทำ (ซึ่ง-) ในสัตว์ ท. ด้วยนั่นเทียว ในสังขาร ท. ด้วย หนา (-สัตว์และสังขาร) ไร ๆ ให้เป็นที่รัก หรือ หรือว่า ให้ไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่ควร” ดังนี้

ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

บุคคลประกอบตนไว้ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ
และไม่ประกอบไว้ในสิ่งอันควรประกอบ ละเสีย
แล้วซึ่งประโยชน์ ถือเอาอารมณ์อันเป็นที่รัก
ย่อมทะเยอทะยานต่อบุคคลผู้ตามประกอบตน

อิมา คาถา อภาสิ

“อโยเค ยุญฺชมตฺตานำ โยคสฺมิญฺจ อโยชยำ
อตฺถำ หิตฺวา ปิยคฺคาหี ปิเหตตฺตานุโยคินำ

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“อ.บรรพชิต ประกอบอยู่ ซึ่งตน (ในฐานะ) อันอันบรรพชิตไม่พึงประกอบ (ด้วย) ไม่ประกอบอยู่ (ซึ่งตน ในฐานะ) อันอันบรรพชิตพึงประกอบ ด้วย ละแล้ว ซึ่งประโยชน์ เป็นผู้ถือเอาซึ่งอารมณ์อันเป็นที่รักโดยปกติ (เป็น) ย่อมกระหยิ่ม (ต่อบรรพชิต ท.) ผู้ตามประกอบซึ่งตนโดยปกติ[๑],

บุคคลอย่าสมาคมกับสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก
(และ) อันไม่เป็นที่รักในกาลไหน ๆ (เพราะว่า) การไม่เห็น
สัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก และการเห็นสัตว์และสังขาร
อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์

---

๑ **อตฺตานุโยคี** ผู้ตามประกอบซึ่งตนโดยปกติ, ผู้ตามประกอบซึ่งประโยชน์ของตนโดยปกติ, ผู้มีการตามประกอบซึ่งประโยชน์ของตน. สำเร็จรูปมาจาก อตฺต บทหน้า + อนุ บทหน้า + ยุช ธาตุ (โยเค = ประกอบ) + ณี ปัจจัย ตัสสีลสาธนะ กิตันตสมาส ทุติยาตัปปุริส-สมาสหรือฉัฏฐีตัปปุริสสมาส ลบ ณ วุทธิ อุ เป็น โอ แปลง ช เป็น ค มีรูปวิเคราะห์ว่า อตฺตานำ อนุยุญฺชติ สีเลนาติ **อตฺตานุโยคี**. ย่อมตามประกอบ ซึ่งตน โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อัตตานุโยคี (ผู้ตามประกอบซึ่งตนโดยปกติ). อตฺตโน อตฺถำ อนุยุญฺชติ สีเลนาติ **อตฺตานุโยคี**. ย่อมตามประกอบ ซึ่งประโยชน์ ของตน โดยปกติ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า อัตตานุโยคี (ผู้ตามประกอบซึ่งประโยชน์ของตนโดยปกติ), อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก อตฺตานุโยค + อี ปัจจัย อัสสัตถิตัทธิต มีรูปวิเคราะห์ว่า อตฺตานุโยโค อสฺส อตฺถีติ **อตฺตานุโยคี**. การตามประกอบซึ่งประโยชน์ของตน ของบุคคลนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า อัตตานุโยคี. **อตฺตานุโยค** สำเร็จรูปมาจาก อตฺต + อนุโยค มัชเฌโลปีฉัฏฐีตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า อตฺตโน อตฺถำ อนุโยโค **อตฺตานุโยโค**. การตามประกอบ ซึ่งประโยชน์ ของตน ชื่อว่า อัตตานุโยคะ (การตามประกอบประโยชน์ตน), **อนุโยค** สำเร็จรูปมาจาก อนุ บทหน้า + ยุช ธาตุ + ณ ปัจจัย ภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า อนุยุญฺชนำ **อนุโยโค**. การตามประกอบ ชื่อว่า อนุโยคะ (การตามประกอบ)

มา ปิเยหิ สมาคญฺฉิ อปฺปิเยหิ กุทาจนํ,
ปิยานํ อทสฺสนํ ทุกฺขํ อปฺปิยานญฺจ ทสฺสนํ;

(อ.บรรพชิต) อย่าสมาคมแล้ว (ด้วยสัตว์ ท. หรือ หรือว่า ด้วยสังขาร ท.) อันเป็นที่รัก (ด้วยสัตว์ ท. หรือ หรือว่า ด้วยสังขาร ท.) อันไม่เป็นที่รัก ในกาลไหน ๆ, (เพราะว่า) อ.การไม่เห็น (ซึ่งสัตว์และสังขาร ท.) อันเป็นที่รัก ด้วย อ.การเห็น (ซึ่งสัตว์และสังขาร ท.) อันไม่เป็นที่รัก ด้วย เป็นทุกข์ (ย่อมเป็น);

เพราะเหตุนั้น บุคคลไม่พึงกระทำสัตว์หรือสังขาร ให้เป็น
ที่รัก เพราะความพลัดพรากกับสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก
เป็นการต่ำทราม กิเลสเครื่องร้อยรัดทั้งหลายของเหล่า
บุคคลผู้ไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี

ตสฺมา ปิยํ น กยิราถ, ปิยาปาโย หิ ปาปโก,
คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺติ, เยสํ นตฺถิ ปิยาปิยนฺ”ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.บรรพชิต) ไม่พึงกระทำ (ซึ่งสัตว์ หรือ หรือว่า ซึ่งสังขาร) ให้เป็นที่รัก, เพราะว่า อ.ความพลัดพรากกับด้วยสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก[๑] เป็นบาป (ย่อมเป็น), (อ.อารมณ์) อันเป็นที่รักและอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี (แก่บรรพชิต ท.) เหล่าใด, อ.กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด ท. ย่อมไม่มี (แก่บรรพชิต ท.) เหล่านั้น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อโยเค** ความว่า ในสิ่งอันไม่ควรประกอบ คือการทำในใจโดยไม่แยบคาย

ตตฺถ อโยเคติ / อยุญฺชิตพฺเพ / อโยนิโสมนสิกาเร.

(อ.อรรถ ว่า ในฐานะ) อันอันบรรพชิตไม่พึงประกอบ คือว่า ในการทำไว้ในใจโดยอุบายอันไม่แยบคาย (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อโยเค** ดังนี้.

---

[๑] **ปิยาปาย** ความพลัดพรากกับด้วยสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก, ความพลัดพรากกับด้วยสัตว์และสังขารอันบุคคลพึงรัก, ความพลัดพรากกับสิ่งที่รัก. สำเร็จรูปมาจาก ปิย + อปาย ตติยาตัปปุริสสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปิเยหิ อปาโย **ปิยาปาโย**. ความพลัดพรากกับด้วยสัตว์และสังขารอันเป็นที่รัก ชื่อว่า ปิยาปายะ (ลงตติยาวิภัตติในสหัตถะ) เช่น ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข. ความพลัดพรากกับสิ่งที่รักเป็นทุกข์. (มหาวคฺคปาฬิ), ปิยาปาโย หีติ ปิเยหิ อปาโย วิโยโค. (ธมฺมปทฏฺฐกถา), คำว่า **ปิย** สำเร็จรูปมาจาก ปี ธาตุ (ตปฺปเน = พึงพอใจ, อิ่มใจ) ภู.จุ.กิ. + ณฺย ปัจจัย กัมมสาธนะ รัสสะ อี เป็น อิ ลบ ณ มีรูปวิเคราะห์กัตตุรูป อวุตตกัมมสาธนะ ว่า ปิยติ นนฺทติ **ปิโย**. ย่อมรัก ซึ่งสัตว์นั้น เพราะเหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ปิยะ (เป็นที่รัก) หรือกัมมรูป วุตตกัมมสาธนะ ว่า ปิยายิตพฺโพติ **ปิโย**. สัตว์ใดอันบุคคลพึงรัก เพราะเหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า ปิยะ (อันบุคคลพึงรัก). **กัมมสาธนะ** มี ๒ ประเภท คือ **(๑) วุตตกัมมสาธนะ** หมายถึง กัมมสาธนะที่กล่าวอรรถกรรมในรูปวิเคราะห์ คือมีรูปวิเคราะห์เป็นประโยคกัมมวาจก แปลว่า **อันบุคคล-, อันเขา-** เช่น พุชฺฌิตพฺพํ ญาตพฺพนฺติ **พุทฺธ**ํ. ญาณใดอันบุคคลควรรู้ เพราะเหตุนั้น ญาณนั้น ชื่อว่า พุทธะ ในตัวอย่างนี้ พุทฺธ ํ เป็นวุตตกัมมสาธนะ **(๒) อวุตตกัมมสาธนะ** หมายถึง กัมมสาธนะที่ไม่กล่าวอรรถกรรมในรูปวิเคราะห์ คือมีรูปวิเคราะห์เป็นประโยคกัตตุวาจก แปลว่า **เป็นที่-** เช่น นิสฺสาย นํ วสตีติ **นิสฺสโย**. ศิษย์ย่อมอาศัยซึ่งอาจารย์นั้นอยู่ เพราะเหตุนั้น อาจารย์นั้น ชื่อว่า นิสสยะ (เป็นที่อาศัยอยู่ของศิษย์) ในตัวอย่างนี้ นิสฺสโย เป็นอวุตตกัมมสาธนะ, คำว่า **อปาย** สำเร็จรูปมาจาก อป บทหน้า + อิ ธาตุ (คติมฺหิ = ไป) + อ ปัจจัย ภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า อปายนํ **อปาโย**. ความไปปราศ ชื่อว่า อปายะ (ความไปปราศ, ความแยกออกไป, ความพลัดพราก)

อธิบายว่า ก็การเสพอโคจร ๖ อย่าง ต่างโดยอโคจรมีอโคจรคือหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่าการทำในใจโดยไม่แยบคายในที่นี้

เวสิยาโคจราทิเภทสฺส หิ / ฉพฺพิธสฺส อโคจรสฺส / เสวนํ อิธ / อโยนิโสมนสิกาโร นาม,

อ.อธิบาย ว่า ก็. อ.การเสพ ซึ่งอโคจร อันมีอย่าง ๖ อันต่างด้วยอโคจรมีอโคจรคือหญิงแพศยาเป็นต้น ชื่อว่า **อโยนิโสมนสิการ** ในที่นี้,

บุคคลประกอบตนในการทำในใจโดยไม่แยบคายนั้น

ตสฺมึ อโยนิโสมนสิกาเร / อตฺตานํ ยุญฺชนฺโตติ อตฺโถ.

(อ.บรรพชิต) ประกอบอยู่ ซึ่งตน ในการทำไว้ในใจโดยอุบายอันไม่แยบคาย นั้น ดังนี้ (อันบัณฑิตพึงทราบ).

บทว่า **โยคสฺมึ** ความว่า และไม่ประกอบ (ตน) ในโยนิโสมนสิการ อันผิดแผกจากอโยนิโสมนสิการนั้น

โยคสฺมินฺติ / ตพฺพิปริเต จ / โยนิโสมนสิกาเร อยุญฺชนฺโต.

(อ.อรรถ ว่า) ไม่ประกอบอยู่ (ซึ่งตน) ในการทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย อันผิดตรงกันข้ามจากการทำไว้ในใจโดยอุบายอันไม่แยบคายนั้น ด้วย (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **โยคสฺมึ** ดังนี้.

สองบทว่า **อตฺถํ หิตฺวา** ความว่า หมวด ๓ แห่งสิกขามีอธิสีลสิกขาเป็นต้น จำเดิมแต่กาล (แห่งตน) บวชแล้ว ชื่อว่าประโยชน์ ละเสียแล้วซึ่งประโยชน์นั้น

อตฺถํ หิตฺวาติ / ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย / อธิสีลาทิสิกฺขาตฺตยํ / อตฺโถ นาม, / ตํ อตฺถํ หิตฺวา.

(อ.อรรถ ว่า) อ.หมวดสามแห่งสิกขามีอธิศีลเป็นต้น ชื่อว่าประโยชน์, ละแล้ว ซึ่งประโยชน์ นั้น จำเดิมแต่กาลเป็นที่บวชแล้ว (แห่งตน ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **อตฺถํ หิตฺวา** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ปิยคฺคาหี** ความว่า ถือเอาอยู่ซึ่งอารมณ์อันเป็นที่รักกล่าวคือกามคุณ ๕ เท่านั้น

ปิยคฺคาหีติ / ปญฺจกามคุณสงฺขาตํ / ปิยเมว คณฺหนฺโต.

(อ.อรรถ ว่า) ถือเอาอยู่ (ซึ่งอารมณ์) อันเป็นที่รักนั่นเทียว อันอันบัณฑิตนับพร้อมแล้วว่ากามคุณ ๕ (ดังนี้ แห่งบท)ว่า **ปิยคฺคาหี** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ปิเหตตฺตานุโยคินํ** ความว่า บุคคลเคลื่อนแล้วจากศาสนา เพราะความปฏิบัตินั้น ถึงความเป็นคฤหัสถ์แล้ว ภายหลังย่อมทะเยอทะยานต่อบุคคลทั้งหลาย ผู้ตามประกอบตน ยังคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้นให้ถึงพร้อมแล้ว ย่อมได้สักการะจากสำนักเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือย่อมปรารถนาว่า โอหนอ แม้เราก็พึงเป็นผู้เช่นนี้

ปิเหตตฺตานุโยคินนฺติ / ตาย ปฏิปตฺติยา / สาสนโต จุโต / คิหิภาวํ ปตฺวา ปจฺฉา, / เย อตฺตานุโยคํ อนุยุญฺชนฺตา / สีลาทีนิ สมฺปาเทตฺวา / เทวมนุสฺสานํ สนฺติกา / สกฺการํ ลภนฺติ, / เตสํ ปิเหติ / “อโห วตาหมฺปิ / เอวรูโป อสฺสนฺ”ติ / อิจฺฉตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า (อ.บรรพชิต รูปนั้น) เคลื่อนแล้ว จากพระศาสนา เพราะการปฏิบัติ นั้น ถึงแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งคฤหัสถ์ ย่อมกระหยิ่ม (ต่อ-), (อ.บรรพชิต ท.) เหล่าใด ตามประกอบอยู่ ตามประกอบซึ่งตน (ยังคุณชาต ท.) มีศีลเป็นต้น ให้ถึงพร้อมแล้ว ย่อมได้ ซึ่งสักการะ จากสำนัก ของเทวดาและมนุษย์ ท., (-บรรพชิต ท.) เหล่านั้น คือว่า ย่อมปรารถนา ว่า “โอ หนอ แม้ อ.เรา เป็นผู้มีอย่างนี้เป็นรูป พึงเป็น” ดังนี้ ในภายหลัง ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ปิเหตตฺตานุโยคินํ** ดังนี้.

บทว่า **มา ปิเยหิ** ความว่า บุคคลไม่พึงสมาคมด้วยสัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ในกาลไหน ๆ คือแม้ชั่วขณะหนึ่ง สัตว์หรือสังขารทั้งหลายอันไม่เป็นที่รัก ก็เหมือนกัน

มา ปิเยหีติ / ปิเยหิ สตฺเตหิ วา / สงฺขาเรหิ วา / กุทาจนํ เอกกฺขณมฺปิ / น สมาคจฺเฉยฺย, / ตถา อปฺปิเยหิ.

(อ.อรรถ ว่า อ.บรรพชิต) ไม่พึงสมาคม ด้วยสัตว์ ท. หรือ หรือว่า ด้วยสังขาร ท. อันเป็นที่รักในกาลไหน ๆ คือว่า แม้ในขณะหนึ่ง, อ.เหมือนอย่างนั้น คือว่า (อ.บรรพชิต ไม่พึงสมาคม ด้วยสัตว์ ท. หรือ หรือ ว่า ด้วยสังขาร ท.) อันไม่เป็นที่รัก (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **มา ปิเยหิ** ดังนี้.

ถามว่า เพราะเหตุไร

กึการณา ?

(อ.การถาม ว่า อ.บรรพชิต ไม่พึงสมาคม ด้วยสัตว์ ท. หรือ หรือว่า ด้วยสังขาร ท. อันเป็นที่รักด้วยสัตว์ ท. หรือ หรือว่า ด้วยสังขาร ท. อันไม่เป็นที่รัก) เพราะเหตุไร (ดังนี้).

แก้ว่า เพราะว่า การไม่เห็นสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ด้วยอำนาจความพลัดพราก และการเห็นสัตว์และสังขารทั้งหลายอันไม่เป็นที่รัก ด้วยอำนาจเข้าไปใกล้ เป็นทุกข์

ปิยานํ หิ / วิโยควเสน อทสฺสนํ / อปฺปิยานญฺจ / อุปสงฺกมนวเสน / ทสฺสนํ ทุกฺขํ.

(อ.การแก้ ว่า) เพราะว่า อ.การไม่เห็น (ซึ่งสัตว์ ท. หรือ หรือว่า ซึ่งสังขาร ท.) อันเป็นที่รัก ด้วยอำนาจแห่งความพลัดพราก (ด้วย) อ.การเห็น (ซึ่งสัตว์ ท. หรือ หรือว่า ซึ่งสังขาร ท.) อันไม่เป็นที่รัก ด้วยอำนาจแห่งการเข้าไปหา ด้วย เป็นทุกข์ (ย่อมเป็น ดังนี้).

บทว่า **ตสฺมา** ความว่า และการเห็นและไม่เห็นทั้ง ๒ นี้ เป็นทุกข์ เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำสัตว์หรือสังขารไร ๆ ให้เป็นที่รักเลย

ตสฺมาติ / ยสฺมา อิทํ / อุภยมฺปิ ทุกฺขํ, / ตสฺมา / กญฺจิ สตฺตํ วา / สงฺขารํ วา / ปิยํ นาม น กเรยฺย.

(อ.อรรถ ว่า อ.การเห็นและการไม่เห็น) แม้ทั้ง ๒ นี้ เป็นทุกข์ (ย่อมเป็น) เหตุใด, เพราะเหตุนั้น (อ.บรรพชิต) ไม่พึงกระทำ ซึ่งสัตว์ หรือ หรือว่า ซึ่งสังขาร ไร ๆ ชื่อว่า ให้เป็นที่รัก (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ตสฺมา** ดังนี้เป็นต้น.

ความไปปราศ คือความพลัดพราก จากสัตว์และสังขารทั้งหลายอันเป็นที่รัก ชื่อว่า **ปิยาปาโย**

ปิยาปาโยติ / ปิเยหิ อปาโย วิโยโค.

อ.ความไปปราศ คือว่า อ.ความพลัดพราก (กับด้วยสัตว์และสังขาร ท.) อันเป็นที่รัก ชื่อว่า **ปิยาปาโย**.

บทว่า **ปาปโก** ได้แก่ ลามก

ปาปโกติ ลามโก.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นความต่ำทราม[๑] (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ปาปโก** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺติ** ความว่า ชนเหล่าใดไม่มีอารมณ์เป็นที่รัก ชนเหล่านั้นย่อมละกิเลสเครื่องร้อยรัดทางกายคืออภิชฌาเสียได้ ชนเหล่าใดไม่มีอารมณ์อันไม่เป็นที่รัก ชนเหล่านั้นย่อมละกายคันถะคือพยาบาทเสียได้ ก็เมื่อละกิเลส ๒ อย่างนั้นได้แล้ว แม้กิเลสเครื่องร้อยรัดที่เหลือ ก็เป็นอันชื่อว่าละได้แล้ว (เหมือนกัน) เหตุนั้น บุคคลไม่พึงทำอารมณ์ให้เป็นที่รักหรือไม่ให้เป็นที่รัก

คนฺถา เตสํ น วิชฺชนฺตีติ / เยสํ ปิยํ นตฺถิ, / เตสํ อภิชฺฌา / กายคนฺโถ ปหียติ; / เยสं อปฺปิยं นตฺถิ, / เตสं พฺยาปาโท / กายคนฺโถ ปหียติ; / เตสุ ปน ทฺวีสุ ปหีเนสุ, / เสสคนฺถาปิ / ปหีนา นาม โหนฺติ; / ตสฺมา / ปิยं วา / อปฺปิยं วา / น กาตพฺพนฺติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า (อ.อารมณ์) อันเป็นที่รัก ย่อมไม่มี (แก่บรรพชิต ท.) เหล่าใด, อ.กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัดทางกาย คือ อ.อภิชฌา (อันบรรพชิต ท. เหล่านั้น) ย่อมละได้; (อ.อารมณ์) อันไม่เป็นที่รัก ย่อมไม่มี (แก่บรรพชิต ท.) เหล่าใด, อ.กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัดทางกาย คือ อ.พยาบาท (อันบรรพชิต ท.) เหล่านั้นย่อมละได้; ก็ (ครั้นเมื่อกิเลส ท.) ๒ เหล่านั้น (อันบรรพชิต ท. เหล่านั้น) ละได้แล้ว, แม้ อ.กิเลสเป็นเครื่องร้อยรัดอันเหลือ ท. ชื่อว่า เป็นกิเลส- (อันบรรพชิต ท. เหล่านั้น) -ละได้แล้ว ย่อมเป็น; เพราะเหตุนั้น (อ.อารมณ์ อันบรรพชิต) ไม่พึงกระทำ ให้เป็นที่รัก หรือ หรือว่า ให้ไม่เป็นที่รัก ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **คนฺถา เตสं น วิชฺชนฺติ** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

ฝ่ายชนทั้ง ๓ นั้นคิดว่า พวกเราไม่อาจอยู่พรากกันได้ ดังนี้แล้ว ได้สึกไปสู่เรือนตามเดิม ดังนี้แล

เต ปน ตโย ชนา / “มยं วินา ภวิตุं / น สกฺโกมา”ติ / วิพฺภมิตฺวา เคหเมว อคมํสูติ.

ส่วนว่า อ.ชน ท. ๓ เหล่านั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.เรา ท. ไม่อาจอยู่ เพื่ออันเป็น เว้น (จากกัน)” ดังนี้ สึกแล้ว ได้ไปแล้ว สู่เรือนนั่นเทียว ดังนี้แล.

เรื่องบรรพชิต ๓ รูป จบ

ตโยปพฺพชิตวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งบรรพชิต ๓ รูป (จบแล้ว).

---

[๑] **ลามก** อันบุคคลตำหนิ, ถูกตำหนิ, ต่ำช้า, เลว, ทราม, ลามก, น่าเกลียด, ชั้นต่ำ. สำเร็จรูปมาจาก ลม ธาตุ (นินฺทายं = ตำหนิ, ติเตียน, นินทา) + ณฺวุ ปัจจัย วุทธิ อ เป็น อา, แปลง ณฺวุ เป็น อก มีรูปวิเคราะห์ว่า ลมียเตติ **ลามโก**. อันบุคคลย่อมตำหนิเพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ลามกะ (อันบุคคลตำหนิ). อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ลา ธาตุ (อาทาเน = ถือเอา) + มก ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า หีนภาวं ลาติ อาททาตีติ **ลามโก**. ย่อมถือเอาซึ่งความเลว เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ลามกะ (อันถือเอาความเลว)

๒. เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง

๒. อณฺณตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ.

๒. อ.เรื่องแห่งกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ปิยโต ชายเต** เป็นต้น

ปิยโต ชายเตติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อณฺณตรํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งกุฏุมพี คนใดคนหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ปิยโต ชายเต** ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จไประงับความโศกของกุฏุมพี

ความพิสดารว่า กุฏุมพีนั้น ครั้นบุตรของตนทำกาละแล้ว อันความโศกถึงบุตรครอบงำ ไปสู่ป่าช้า ร้องไห้อยู่

โส หิ อตฺตโน / ปุตฺเต กาลกเต, / ปุตฺตโสกาภิภูโต / อาฬาหนํ คนฺตฺวา โรทติ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร อ.กุฏุมพีนั้น ครั้นเมื่อบุตร ของตน เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (มีอยู่), ผู้อันความโศกเพราะบุตรครอบงำแล้ว ไปแล้ว สู่ป่าช้า ย่อมร้องไห้.

ไม่อาจที่จะหักห้ามความโศกถึงบุตรได้

ปุตฺตโสกํ สนฺธาเรตุ๋ น สกฺโกติ.

(อ.กุฏุมพี) นั้น ย่อมไม่อาจ เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งความโศกเพราะบุตร.

พระศาสดาทรงพิจารณาดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติมรรคของกุฏุมพีนั้น

สตฺถา ปจฺจูสกาเล / โลกํ โวโลเกนฺโต / ตสฺส โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา

อ.พระศาสดา ทรงตรวจดูอยู่ ซึ่งโลก ในกาลเป็นที่ขจัดเฉพาะซึ่งมืด ทรงเห็นแล้ว ซึ่งอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรค (ของกุฏุมพี) นั้น

กลับจากบิณฑบาตแล้ว ได้ทรงพาภิกษุผู้เป็นปัจฉาสมณะรูปหนึ่ง เสด็จไปประตูเรือนของกุฎุมพีนั้น

ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต / เอกำ ปจฺฉาสมณำ คเหตฺวา / ตสฺส เคหทฺวารำ อคมาสิ.

ผู้เสด็จก้าวกลับแล้วจากบิณฑบาต ทรงพาเอาแล้ว (ซึ่งภิกษุ) ผู้เป็นปัจฉาสมณะ รูปหนึ่ง ได้เสด็จไปแล้ว สู่ประตูแห่งเรือน (ของกุฎุมพี) นั้น.

กุฎุมพีนั้นได้ฟังความที่พระศาสดาเสด็จมาแล้วคิดว่า พระศาสดาจักทรงประสงค์เพื่อทำปฏิสันถารกับด้วยเรา

โส สตฺถุ อาคตภาวำ สุตฺวา / “มยา สทฺธึ / ปฏิสนฺถารำ กาตุกาโม ภวิสฺสตี”ติ

(อ.กุฎุมพี) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งความที่- แห่งพระศาสดา -เป็นผู้เสด็จมาแล้ว (คิดแล้ว) ว่า “อ.พระศาสดา เป็นผู้ทรงประสงค์เพื่ออันทรงกระทำ ซึ่งปฏิสันถาร กับ ด้วยเรา จักเป็น” ดังนี้

จึงอัญเชิญพระศาสดาให้เสด็จไปสู่เรือน ปูอาสนะไว้ในท่ามกลางเรือน

สตฺถารำ เคหำ ปเวเสตฺวา / เคหมชฺเฌ อาสนำ ปญฺญเปตฺวา

ยังพระศาสดา ให้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่เรือน ปูลาดแล้ว ซึ่งอาสนะ ในท่ามกลางแห่งเรือน

เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้ว ก็มาถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

สตฺถริ นิสินฺเน, / อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตำ นิสีทิ.

ครั้นเมื่อพระศาสดา ประทับนั่งแล้ว, มาแล้ว ถวายบังคมแล้ว นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามกุฎุมพีนั้นว่า อุบาสก ท่านต้องทุกข์เพราะเหตุอะไรหนอแล

อถ นำ สตฺถา / “กึ นุ โข อุปาสก / ทุกฺขิโตสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว (ซึ่งกุฎุมพี) นั้น ว่า “ดูก่อนอุบาสก (อ.ท่าน) เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์ ย่อมเป็น เพราะเหตุไร หนอ แล” ดังนี้,

เมื่อกุฎุมพีนั้นกราบทูลทุกข์เพราะพลัดพรากจากบุตรแล้ว

เตน ปุตฺตวิโยคทุกฺเขน อาโรจิเต,

ครั้นเมื่อทุกข์เพราะความพลัดพรากกับด้วยบุตร (อันกุฎุมพี) นั้น กราบทูลแล้ว,

ตรัสว่า อย่าคิดเลย อุบาสก

“อุปาสก ฯปฯ ภาวยีสู”ติ วตฺวา

“อุปาสก มา จินฺตยิ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอุบาสก (อ.ท่าน) อย่าคิดแล้ว,

ชื่อว่าความตายนี้มิใช่มีอยู่ในที่เดียว

อิทำ มรณำ นาม / น เอกสฺมึ ฐาเน,

ชื่อ อ.ความตาย นี้ (ย่อมมี) ในที่ แห่งเดียว หามิได้ (ด้วย),

และมิใช่มีจำเพาะแก่บุคคลผู้เดียว

น จ เอกสฺเสว โหติ;

ย่อมมี (แก่บุคคล) คนเดียวนั่นเทียว หามิได้ ด้วย;

ก็ชื่อว่าความเป็นไปแห่งภพยังมีอยู่เพียงใด

ยาวตา ปน / ภวปฺปวตฺติ นาม อตฺถิ,

ก็ ชื่อ อ.ความเป็นไปทั่วแห่งภพ มีอยู่ โดยกาลมีกำหนดเพียงใด,

ความตายก็ย่อมมีแก่สรรพสัตว์เพียงนั้นเหมือนกัน

สพฺพสตฺตานำ / มรณำ โหติเยว;

อ.ความตาย ย่อมมีนั่นเทียว แก่สัตว์ทั้งปวง ท. (โดยกาลมีกำหนดเพียงนั้น);

แม้สังขารอันหนึ่งที่ชื่อว่าเที่ยง ย่อมไม่มี

เอกสงฺขาโรปิ / นิจฺโจ นาม นตฺถิ;

แม้ อ.สังขารหนึ่ง ชื่อว่า เป็นสภาพเที่ยง ย่อมไม่มี;

เพราะเหตุนั้น ท่านพึงพิจารณาโดยอุบายอันแยบคายว่า ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรม ตายเสียแล้ว ธรรมชาติมีความแตกเป็นธรรม แตกเสียแล้ว

ตสฺมา / ‘มรณธมฺมำ มตำ, / ภิชฺชนธมฺมำ ภินฺนนฺ’ติ / โยนิโส ปจฺจเวกฺขิตพฺพำ,

เพราะเหตุนั้น อันท่าน พึงพิจารณา โดยอุบาย อันแยบคายว่า อ.ธรรมชาต อันมีความตายเป็นธรรมดา ตายแล้ว, อ.ธรรมชาต อันมีความแตกเป็นธรรมดา แตกแล้ว ดังนี้,

ไม่พึงเศร้าโศก

น โสจิตพฺพำ;

(อันท่าน) ไม่พึงเศร้าโศก;

เพราะว่า โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ในกาลที่ลูกรักตายแล้วพิจารณาว่า ธรรมชาติมีความตายเป็นธรรมตายเสียแล้ว ธรรมชาติมีความแตกเป็นธรรมแตกเสียแล้ว ดังนี้แล้ว ไม่ทำความเศร้าโศก เจริญมรณัสสติอย่างเดียว

โปราณกปณฺฑิตา หิ / ปิยปุตฺตสฺส มตกาเล / ‘มรณธมฺมำ มตำ, / ภิชฺชนธมฺมำ ภินฺนนฺ’ติ / โสกำ อกตฺวา / มรณสฺสติเมว ภาวยึสู”ติ วตฺวา

เพราะว่า อ.บัณฑิตผู้มีในกาลก่อน ท. (พิจารณาแล้ว) ว่า ‘(อ.ธรรมชาต) อันมีความตายเป็นธรรมดา ตายแล้ว, (อ.ธรรมชาต) อันมีความแตกเป็นธรรมดา แตกแล้ว’ ดังนี้ ไม่กระทำแล้ว ซึ่งความเศร้าโศก ยังมรณสตินั่นเทียว ให้เจริญแล้ว ในกาลเป็นที่ตายแล้ว แห่งบุตรผู้เป็นที่รัก” ดังนี้

อันกุฎุมพีทูลอ้อนวอนว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัณฑิตพวกไหนได้ทำแล้วอย่างนั้น และได้ทำในกาลไร ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่ข้าพระองค์

“ภนฺเต / เก ปณฺฑิตา / เอวํ อกํสุ; / กทา จ อกํสุ; / อาจิกฺขถ เม”ติ ยาจิโต

ผู้- (อันกุฎุมพี นั้น) -ทูลอ้อนวอนแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.บัณฑิต ท. เหล่าไหน ได้กระทำแล้ว อย่างนี้ (ด้วย); ได้กระทำแล้ว ในกาลไหน (ด้วย); (อ.พระองค์) ขอจงตรัสบอก แก่ข้าพระองค์” ดังนี้

เพื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้นจึงทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว

ตสฺสตฺถสฺส ปกาสนตฺถํ / อตีตं อาหริตฺวา

ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว เพื่ออันทรงประกาศ ซึ่งเนื้อความ นั้น

ยังอุรคชาดกในปัญจกนิบาตนี้ให้พิสดารว่า

บุตรของเรา เมื่อสรีระใช้ไม่ได้ ละสรีระของตนไป ดุจงู
ลอกคราบเก่า ฉะนั้น เมื่อบุตรของเราตายจากไปแล้ว
เขาถูกเผาอยู่ย่อมไม่รู้ปริเทวนาการของพวกญาติ
เพราะฉะนั้น เราจึงไม่เศร้าโศกถึงบุตรนั่น เขามีคติ
เช่นใดก็ไปสู่คติเช่นนั้น (เอง) ดังนี้แล้ว

“อุรโคว ตจं ชิณฺณํ หิตฺวา คจฺฉติ สนฺตนุ,
เอวํ สรีเร นิพฺโภเค เปเต กาลกเต สติ,
ฑยฺหมาโน น ชานาติ ญาตีนํ ปริเทวิตํ,
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตี”ติ

อิมํ ปญฺจกนิปาเต / อุรคชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา

ทรงยังอุรคชาดก ในปัญจกนิบาต นี้ ว่า

“(อ.บุตร ของข้าพเจ้า) ครั้นเมื่อสรีระ เป็นสรีระไม่มีการใช้สอย (มีอยู่) อย่างนี้ ย่อม- ละ ซึ่งร่างกาย ของตน -ไป เพียงดัง (อ.สัตว์) ผู้ไปด้วยอก (ละ) ซึ่งหนัง อันคร่ำคร่าแล้ว (ไปอยู่), (ครั้นเมื่อบุตรของข้าพเจ้า) เป็นผู้ละไปแล้ว เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว มีอยู่,

(อ.บุตร ของข้าพเจ้า นั้น) ผู้- (อันญาติ ท.) -เผาอยู่ ย่อมไม่รู้ ซึ่งความคร่ำครวญ แห่งญาติ ท., เพราะเหตุนั้น (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมไม่เศร้าโศกถึง (ซึ่งบุตร) นั่น, (อ.บุตร ของข้าพเจ้า นั้น) ไปแล้ว (สู่-), อ.คติ ใด (แห่งบุตร) นั้น (มีอยู่), (-คติ นั้น)” ดังนี้ ให้พิสดารแล้ว

จึงตรัส (ต่อไปอีก) ว่า บัณฑิตในกาลก่อน เมื่อลูกรักทำกาละแล้วอย่างนั้น

“เอวํ ปุพฺเพ ฯเปฯ อุปฺปชฺชตี”ติ วตฺวา

“เอวํ ปุพฺเพ ปณฺฑิตา / ปิยปุตฺเต กาลกเต,

ตรัสแล้ว ว่า “อ.บัณฑิต ท. ในกาลก่อน ครั้นเมื่อบุตรผู้เป็นที่รัก เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (มีอยู่) อย่างนี้,

ไม่ประพฤติอย่างท่านผู้ทอดทิ้งการงานแล้ว อดอาหาร เที่ยวร้องไห้อยู่เดี๋ยวนี้

ยถา เอตรหิ / ตฺวํ กมฺมนฺเต วิสฺสชฺเชตฺวา / นิราหาโร โรทนฺโต วิจรสิ, / ตถา อวิจริตฺวา

ไม่ประพฤติแล้ว โดย-, อ.ท่าน สละแล้ว ซึ่งการงาน ท. ผู้ไม่มีอาหาร ย่อมเที่ยว ร้องไห้อยู่ ในกาลนี้ โดยประการใด, -ประการนั้น

ไม่ทำความโศกด้วยอำนาจมรณัสสติภาวนา รับประทานอาหารและอธิษฐาน (ตั้งใจทำ) การงาน

มรณสฺสติภาวนาวเสน / โสกํ อกตฺวา / อาหารํ ปริภุญฺชิตฺวา / กมฺมนฺตญฺจ อธิฏฺหิตฺวา;

ไม่กระทำแล้ว ซึ่งความโศก ด้วยสามารถแห่งการยังมรณสติให้เจริญ บริโภคแล้ว ซึ่งอาหาร ด้วยตั้งมั่นแล้ว ซึ่งการงาน (ด้วย);

เพราะฉะนั้น ท่านอย่าคิดว่า ลูกรักของเรากระทำกาละแล้ว

ตสฺมา / ‘ปิยปุตฺโต เม กาลกโต’ติ / มา จินฺตยิ,

เพราะเหตุนั้น (อ.ท่าน) อย่าคิดแล้ว ว่า ‘อ.บุตรผู้เป็นที่รัก ของเรา เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น)’ ดังนี้,

แท้จริง ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิดย่อมอาศัยของที่รักนั่นเองเกิด ดังนี้แล้ว

อุปฺปชฺชมาโน หิ / โสโก วา / ภยํ วา / ปิยเมว นิสฺสาย / อุปฺปชฺชตี”ติ วตฺวา

จริงอยู่ อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัย (ซึ่งสัตว์ หรือ หรือว่า ซึ่งสังขาร) ผู้เป็นที่รักนั่นเทียว” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

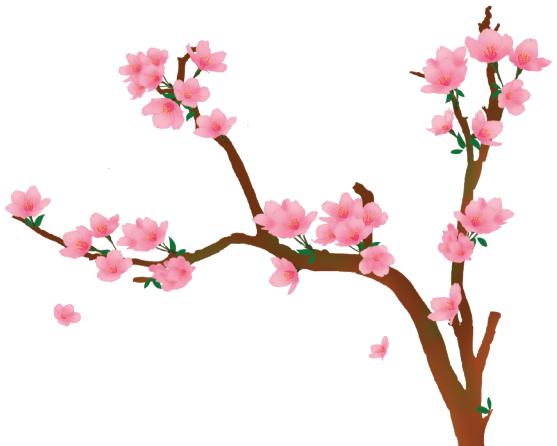
ความโศกย่อมเกิดแต่ของที่รัก ภัยย่อมเกิดแต่ของที่รัก
ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดเปลื้องได้จากของที่รัก
ภัยจักมีแต่ไหน

อิมํ คาถมาห

“ปิยโต ชายเต โสโก, ปิยโต ชายเต ภยํ,
ปิยโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺ”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“อ.ความโศก ย่อมเกิด (แต่สัตว์ หรือ หรือว่า แต่สังขาร ผู้เป็นที่รัก, อ.ภัย ย่อมเกิด (แต่สัตว์ หรือ หรือว่า แต่สังขาร) ผู้เป็นที่รัก, อ.ความโศก ย่อมไม่มี (แก่บุคคล) ผู้พ้นวิเศษแล้ว (จากสัตว์ หรือ หรือว่า จากสังขาร) ผู้เป็นที่รัก, อ.ภัย จักมี (แต่ที่) ไหน” ดังนี้

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปิยโต** ความว่า ก็ความโศกก็ดี ภัยก็ดี อันมีวัฏฏะเป็นมูล เมื่อจะเกิดขึ้น ย่อมอาศัยสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักเท่านั้นเกิด แต่ความโศกและภัยแม้ทั้ง ๒ นั่น ย่อมไม่มีแก่ผู้ปลดเปลื้องจากสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รักนั้นได้แล้ว

ตตฺถ ปิยโตติ / วฏฺฏมูลโก หิ / โสโก วา / ภยํ วา / อุปฺปชฺชมานํ / ปิยเมว สตฺตํ วา / สงฺขารํ วา นิสฺสาย อุปฺปชฺชติ, / ตโต ปน / วิปฺปมุตฺตสฺส / อุภยเมตํ นตฺถีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า ก็ อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย อันมีวัฏฏะเป็นมูล เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัย ซึ่งสัตว์ หรือ หรือว่า ซึ่งสังขาร ผู้เป็นที่รักนั่นเทียว, แต่ว่า อ.ความโศกและภัย นั่น แม้ทั้ง ๒ ย่อมไม่มี (แก่บุคคล) ผู้หลุดพ้นวิเศษแล้ว (จากสัตว์ หรือ หรือว่า จากสังขาร ผู้เป็นที่รัก) นั้น ดังนี้ (แห่ง-ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **ปิยโต** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา กุฏุมพีตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.กุฏุมพี ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

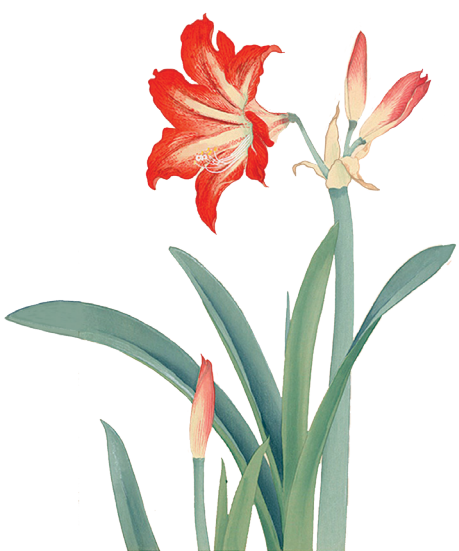
สมฺปตฺตานํ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว (แก่ชน ท.) ผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง จบ

อญฺญตรกุฏุมฺพิกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งกุฏุมพีคนใดคนหนึ่ง (จบแล้ว).

๓. เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา

๓. วิสาขาอุปาสิกาวตฺถุ.

๓. อ.เรื่องแห่งอุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางวิสาขาอุบาสิกา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เปมโต ชายเต** เป็นต้น

เปมโต ชายเตติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / วิสาขํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งอุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **เปมโต ชายเต** ดังนี้เป็นต้น.

นางวิสาขาโศกถึงนางสุทัตตีที่ทำกาละ

ได้ยินว่า นางวิสาขานั้นตั้งกุมาริกาชื่อว่าสุทัตตี ผู้เป็นธิดาของบุตร ไว้ในหน้าที่ของตน ให้ทำความขวนขวายแก่ภิกษุสงฆ์ในเรือน

สา กิร ปุตฺตสฺส / ธีตรํ สุทตฺตึ นาม กุมาริกํ / อตฺตโน ฐาเน ฐเปตฺวา / เคเห ภิกฺขุ-สงฺฆสฺส / เวยฺยาวจฺจํ กาเรสิ.

ได้ยินว่า (อ.นางวิสาขา) นั้น ตั้งไว้แล้ว ซึ่งนางกุมาริกา ชื่อว่า สุทัตตี ผู้เป็นธิดา ของบุตร ในฐานะของตน (ยังนางกุมาริกา นั้น) ให้กระทำแล้ว ซึ่งการงานแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย แก่หมู่แห่งภิกษุ ในเรือน.

โดยสมัยอื่นกุมาริกานั้นได้ทำกาละแล้ว

สา อปเรน สมเยน / กาลมกาสิ.

โดยสมัย อื่นอีก (อ.นางกุมาริกา) นั้น ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ[๑].

นางวิสาขาให้ทำการฝังสรีระ (ศพ) นางแล้ว ไม่อาจจะอดกลั้นความโศกไว้ได้ มีทุกข์เสียใจไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

สา ตสฺสา / สรีรนิกฺเขปํ กาเรตฺวา / โสกํ สนฺธาเรตุํ อสกฺโกนฺตี / ทุกฺขินี ทุมฺมนา / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

---

[๑] **กาล** ความตาย, กาละ. กาลสฺส กิริยตฺตา **กาโล** (กาล + ณ ปัจจัย, ลบ ณ). ความตาย ชื่อว่า กาละ เพราะทำกาละ, อตฺตภาวสฺส อนฺตํ กโรตีติ วา **กาโล** (กร ธาตุ [กรเณ = กระทำ] + ณ ปัจจัย, ลบ ณ, วุทธิ อ เป็น อา, แปลง ร เป็น ล). หรือ ความตายที่ทำที่สุดแห่งอัตภาพ ชื่อว่า กาละ

(อ.นางวิสาขา) นั้น (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งการฝังซึ่งสรีระ (ของนางกุมาริกา) นั้น ไม่อาจอยู่ เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งความเศร้าโศก เป็นผู้มีทุกข์[๑] เป็นผู้มีใจเป็นทุกข์[๒] (เป็น) ไปแล้ว สู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสอุบายระงับความโศก

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า วิสาขา ทำไมหนอเธอจึงมีทุกข์เสียใจ มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตานั่งร้องไห้อยู่

อถ นं สตฺถา / “กึ นุ โข ตฺวं วิสาเข / ทุกฺขินี ทุมฺมนา / อสฺสุมุขา โรทมานา / นิสินฺนาสี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนวิสาขา อ.เธอ เป็นผู้มีทุกข์ เป็นผู้มีใจเป็นทุกข์ เป็นผู้มีหน้าอันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา[๓] เป็นผู้นั่ง- ร้องไห้อยู่ -แล้ว ย่อมเป็น เพราะเหตุไร หนอ แล” ดังนี้ (กะนางวิสาขา) นั้น.

นางจึงทูลข้อความนั้นแล้วกราบทูลว่า พระเจ้าข้า นางกุมาริกานั้นเป็นที่รักของหม่อมฉัน เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร บัดนี้หม่อมฉันไม่เห็นใครเช่นนั้น

สา ตมตฺถं อาโรเจตฺวา / “ปิยา เม ภนฺเต / สา กุมาริกา วตฺตสมฺปนฺนา, / อิทานิ / ตถารูปํ น ปสฺสามี”ติ อาห.

(อ.นางวิสาขา) นั้น กราบทูลแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.นางกุมาริกา) นั้น ผู้เป็นที่รัก ของหม่อมฉัน เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวัตร (ย่อมเป็น), (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่เห็น (ซึ่งบุคคล) ผู้มีอย่างนั้นเป็นรูป ในกาลนี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า วิสาขา ก็ในกรุงสาวัตถีมีมนุษย์ประมาณเท่าไร

“กิตฺตกา ปน วิสาเข / สาวตฺถิยं มนุสฺสา”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนวิสาขา ก็ อ.มนุษย์ ท. ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี เป็นผู้มีประมาณเท่าไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

---

[๑] **ทุกฺขินี** ผู้มีทุกข์. ทุกฺขํ อสฺสา อตฺถีติ **ทุกฺขินี** (ทุกฺข + อี ปัจจัย ในอัสสัตถิตัทธิต + อินี อิตถีปัจจัย). ทุกข์ ของนางวิสาขานั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น นางวิสาขานั้น ชื่อว่า ทุกขินี

[๒] **ทุมฺมนา** ผู้มีใจไม่ดี, ผู้มีความเสียใจ, ผู้ไม่สบายใจ. ทุฏฺฐุ มโน อสฺสาติ **ทุมฺมนา** (ทุ + มน + อา อิต., ซ้อน ม, ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส). ใจไม่ดีของนางวิสาขานั้น (มีอยู่) เพราะเหตุนั้น นางวิสาขานั้น ชื่อว่า ทุมมนา, ทุฏฺฐุ กุ ชิคจฺฉายํ. นิบาตว่า ทุฏฺฐุ (ไม่ดี, ทราม), กุ (ไม่ดี) เป็นไปในอรรถว่า ชิคุจฺฉา (น่ารังเกียจ) เช่น ทุฏฺฐุ กตํ (การกระทำไม่ดี), กุกตํ (การกระทำไม่ดี). ทุฏฺฐ์ ทุกฺขิตํ วา มโน อสฺสาติ **ทุมฺมนา**. หรือ ผู้มีใจเสียหรือเป็นทุกข์ ชื่อว่า ทุมมนา

[๓] **อสฺสุมุขา** ผู้มีหน้าอันชุ่มแล้วด้วยน้ำตา, ผู้มีน้ำตาที่หน้า. อสฺสูหิ ตินฺตํ มุขํ อสฺสาติ **อสฺสุมุขา** (อสฺสุ + ตินฺต + มุข + อา, ลบ ตินฺต, ฉัฏฐีภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส). หน้าอันชุ่มแล้ว ด้วยน้ำตา ท. ของนางวิสาขานั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น นางวิสาขานั้น ชื่อว่า อัสสุมุขา, อีกนัยหนึ่ง อสฺสูนิ มุเข เอติสฺสาติ **อสฺสุมุขา** (อสฺสุ + มุข + อา, ฉัฏฐีภินนาธิกรณพหุพพีหิสมาส). น้ำตา ท. ที่หน้า ของนางวิสาขานี้ มีอยู่ เพราะเหตุนั้น นางวิสาขานี้ ชื่อว่า อัสสุมุขา (ผู้มีน้ำตาที่หน้า). อสฺสูนิ มุเข เอเตสนฺติ อสฺสุมุขา, เตสํ อสฺสุมุขานํ, อสฺสูหิ กิลินฺนมุขานนฺติ อตฺโถ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอฏฺฐกถา)

วิสาขากราบทูลว่า พระเจ้าข้า พระองค์นั่นแหละตรัสแก่หม่อมฉันว่า ในกรุงสาวัตถีมีชน ๗ โกฏิ

“ภนฺเต / ตุมฺเหหิเยว เม กถิตํ / ‘สาวตฺถิยํ สตฺต ชนโกฏิโย”ติ.

(อ.นางวิสาขา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระดำรัส) ว่า ‘อ.โกฏิแห่งชน ท. ๗ ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี (มีอยู่)’ ดังนี้ อันพระองค์นั่นเทียว ตรัสบอกแล้ว แก่หม่อมฉัน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็ถ้าชนมีประมาณเท่านี้ ๆ พึงเป็นเช่นกับหลานสาวของเธอไซร้ เธอพึงปรารถนาเขาหรือ

“สเจ ปนายํ / เอตฺตโก ชโน / ตว นตฺตาย / สทิโส ภเวยฺย, / อิจฺเฉยฺยาสิ นนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ก็ ถ้าว่า อ.ชน ผู้มีประมาณเท่านี้ นี้ เป็นผู้เช่นกับ ด้วยหลาน ของเธอ พึงเป็น ไซร้, (อ.เธอ) พึงปรารถนา (ซึ่งชน) นั้น (หรือ)” ดังนี้.

นางวิสาขากราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า

“อาม ภนฺเต”ติ.

(อ.นางวิสาขา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็ชนในกรุงสาวัตถีทำกาละทุก ๆ วันมีประมาณเท่าไร

“กตี ปน ชนา / สาวตฺถิยํ / เทวสิกํ กาลํ กโรนฺตี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.ชน ท. เท่าไร ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี ย่อมกระทำ ซึ่งกาละ ทุก ๆ วัน[๑]” ดังนี้.

นางวิสาขากราบทูลว่า มาก พระเจ้าข้า

“พหู ภนฺเต”ติ.

(อ.นางวิสาขา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ชน ท.) ผู้มาก (ในพระนครชื่อว่า สาวัตถี ย่อมกระทำ ซึ่งกาละ ทุก ๆ วัน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เวลาที่เธอเศร้าโศกก็จะไม่พึงมีมิใช่หรือ เธอพึงเที่ยวร้องไห้อยู่ทั้งกลางคืนและกลางวันทีเดียว

“นนุ เอวํ สนฺเต, / ตว โสจนกาโล / น ภเวยฺย, / รตฺตินฺทิวํ / โรทนฺตีเยว วิจเรยฺยาสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น มีอยู่, อ.กาลเป็นที่เศร้าโศก แห่งเธอ ไม่พึงมี มิใช่หรือ, (อ.เธอ) พึงเที่ยว ร้องไห้อยู่นั่นเทียว ตลอดกลางคืนและกลางวัน” ดังนี้.

นางวิสาขากราบทูลว่า ยกไว้เถิด พระเจ้าข้า หม่อมฉันทราบแล้ว

“โหตุ ภนฺเต, / ญาตํ มยา”ติ.

(อ.นางวิสาขา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.เหตุ นั้น) จงยกไว้, (อ.เหตุ นั้น) อันหม่อมฉัน ทราบแล้ว” ดังนี้.

---

[๑] **เทวสิกํ** ทุก ๆ วัน. ทิวเส ทิวเส **เทวสิกํ** (ทิวส + ณิก ปัจจัย ในอรรถ วิจฉา [กล่าวซ้ำ], ลบ ณ, วุทธิ อิ เป็น เอ). ในวัน ในวัน ชื่อว่า เทวสิกะ. **เทวสิกนฺ**ติ ทิวเส ทิวเส. **ณิก**ปจฺจโย หิ **วิจฺฉตถ**วาจโก. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า ถ้ากระนั้น เธออย่าเศร้าโศก ความโศกก็ดี ความกลัวก็ดี ย่อมเกิดแต่ความรัก ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

อถ นं สตฺถา / “เตนหิ มา โสจิ, / โสโก วา / ภยं วา / เปมโต ชายตี”ติ วตฺวา / อิมं คาถมาห

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) อย่าเศร้าโศกแล้ว, อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย ย่อมเกิด แต่ความรัก” ดังนี้ (กะนางวิสาขา) นั้น ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก ภัยย่อมเกิดแต่ความรัก
ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษจากความรัก ภัยจักมี
แต่ไหน

“เปมโต ชายเต โสโก, เปมโต ชายเต ภยं;
เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺ”ติ.

“อ.ความโศก ย่อมเกิด แต่ความรัก[๑], อ.ภัย ย่อมเกิด แต่ความรัก, อ.ความโศก ย่อมไม่มี (แก่บุคคล) ผู้พ้นวิเศษแล้ว จากความรัก, อ.ภัย (จักมี แต่ที่) ไหน” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เปมโต** ความว่า เพราะอาศัยความรักที่ทำไว้ในบุตรและธิดาเป็นต้นนั่นเอง

ตตฺถ เปมโตติ / ปุตฺตธีตาทีสุ / กตं เปมเมว / นิสฺสายาติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า เพราะอาศัย ซึ่งความรักนั่นเทียว อัน- (อันตน) -กระทำแล้ว (ในปิยชน ท.) มีบุตรและธิดาเป็นต้น ดังนี้ (แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **เปมโต** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนางวิสาขาอุบาสิกา จบ

วิสาขาอุปาสิกาวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอุบาสิกาชื่อว่าวิสาขา (จบแล้ว).

---

[๑] **เปม** ความรัก, ความมีเยื่อใย, เสน่หา. สำเร็จรูปมาจาก ปี ธาตุ (ตปฺปเน = พึงพอใจ, อิ่มใจ) + มนฺ ปัจจัย ภาวสาธนะ ลบ นฺ อนุพันธ์ วุทธิ อี เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปีณนํ **เปโม**. ความอิ่มเอิบ ชื่อว่า เปมะ (ความรัก), อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ปิย + อิม ปัจจัย ในอรรถภาวะ แปลง ปิย เป็น ป ลบสระ อ หน้า วิการ อิ เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปิยสฺส ภาโว **เปมํ**. การมีความรัก ชื่อว่า เปมะ, อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ปี ธาตุ + กฺวิ ปัจจัย, ลบ กฺวิ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปีนยตีติ **ปี**. ความอิ่มเอิบ ชื่อว่า ปี, อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก ปี + อิม ปัจจัย ในอรรถภาวะ ลบสระ อี หน้า วิการ อิ เป็น เอ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปิโน ภาโว **เปมํ**. การมีความอิ่มเอิบ ชื่อว่า เปมะ

๔. เรื่องเจ้าลิจฉวี

๔. ลิจฺฉวิวตฺถุ.

๔. อ.เรื่องแห่งเจ้าลิจฉวี (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยเมืองเวสาลีประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา ทรงปรารภพวกเจ้าลิจฉวี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **รติยา ชายเต** เป็นต้น

รติยา ชายเตติ / อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา เวสาลึ นิสฺสาย / กูฏาคารสาลายำ วิหรนฺโต / ลิจฺฉวี อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อทรงอาศัย ซึ่งพระนครชื่อว่าเวสาลี ประทับอยู่ ในศาลาคือเรือนอันประกอบแล้วด้วยยอด ทรงปรารภ ซึ่งเจ้าลิจฉวี ท. ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **รติยา ชายเต** ดังนี้เป็นต้น.

พวกเจ้าลิจฉวีแต่งกายประกวดกัน

ได้ยินว่า ในวันมหรสพวันหนึ่ง เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นต่างองค์ต่างประดับด้วยเครื่องประดับไม่เหมือนกัน ออกจากพระนครเพื่อทรงประสงค์จะเสด็จไปอุทยาน

เต กิร เอกสฺมึ ฉณทิวเส / อญฺญมญฺญำ อสทิเสหิ / อลงฺกาเรหิ อลงฺกตา / อุยฺยาน-คมนตฺถาย / นครา นิกฺขมึสุ.

ได้ยินว่า (อ.เจ้าลิจฉวี ท.) เหล่านั้น ผู้ทรงประดับแล้ว ด้วยเครื่องประดับ ท. อันไม่มีเครื่องประดับอันเช่นกับ[๑] ด้วยกันและกัน เสด็จออกไปแล้ว จากพระนคร เพื่อประโยชน์แก่อันเสด็จไปสู่อุทยาน ในวันแห่งมหรสพ วันหนึ่ง.

---

๑ **อสทิส** ไม่มีเครื่องประดับอันเช่นกับ, ไม่มีเครื่องประดับที่เหมือน, ไม่เช่นกับ, ไม่เหมือน. วิเคราะห์ว่า สมานำ กตฺวา นำ ปสฺสตีติ **สทิโส**. ย่อมเห็น ซึ่งเครื่องประดับนั้น กระทำ ให้เป็นของเหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สทิสะ (อันเป็นที่เห็นกระทำให้เป็นของเหมือนกัน, อันเช่นกับ, อันเหมือน, สมานสทฺทูปปท + ทิส เปกฺขเณ ในการดู + กฺวิ, แปลง สฺ เป็น ส, ลบ กฺวิ, สมาน เป็น ส, กัตตุรูป อวุตต-กัมมสาธนะ, ตัปปุริสสมาส). อีกนัยหนึ่ง วิเคราะห์ว่า สมาโน วิย ทิสฺสตีติ **สทิโส**. ย่อมถูกเห็น เพียงดังผู้เหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สทิสะ (อันถูกเห็นเพียงดังผู้เหมือนกัน, อันเช่นกับ, อันเหมือน สมานสทฺทูปปท + ทิส + กฺวิ, กัมมรูป กัมมสาธนะ, กัมมธารย-สมาส), นตฺถิ เอตสฺส สทิโสติ **อสทิโส**. เครื่องประดับ อันเช่นกับ ย่อมไม่มี แก่เครื่องประดับนั่น เพราะเหตุนั้น เครื่องประดับนั่น ชื่อว่า อสทิสะ (อันไม่มีเครื่องประดับอันเช่นกับ, น + สทิส, แปลง น เป็น อ, นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส)

พระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาตทรงเห็นเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว

สตฺถา ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต / เต ทิสฺวา / ภิกฺขู อามนฺเตสิ

อ.พระศาสดา เสด็จเข้าไปอยู่ เพื่อก้อนข้าว ทรงเห็นแล้ว (ซึ่งเจ้าลิจฉวี ท.) เหล่านั้น ตรัสเรียกมาแล้ว ซึ่งภิกษุ ท.

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูพวกเจ้าลิจฉวี

“ปสฺสถ ภิกฺขเว ฯเปฯ โอโลเกนฺตู”ติ วตฺวา นครํ ปาวิสิ.

“ปสฺสถ ภิกฺขเว ลิจฺฉวิโน,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จงดู ซึ่งเจ้าลิจฉวี ท.,

ภิกษุเหล่าใดไม่เคยเห็นเทวดาชั้นดาวดึงส์

เยหิ เทวา ตาวตึสา / น ทิฏฺปุพฺพา,

อ.เทวดา ท. ผู้อยู่ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ เป็นผู้- (อันภิกษุ ท.) เหล่าใด -ไม่เห็นแล้วในกาลก่อน (ย่อมเป็น),

ภิกษุเหล่านั้นจงดูเจ้าลิจฉวีเหล่านี้เถิด ดังนี้แล้ว เสด็จเข้าสู่พระนคร

เต อิเม โอโลเกนฺตู”ติ วตฺวา / นครํ ปาวิสิ.

(อ.ภิกษุ ท.) เหล่านั้น จงแลดู (ซึ่งเจ้าลิจฉวี ท.) เหล่านี้” ดังนี้ ได้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่พระนคร.

พวกเจ้าลิจฉวีวิวาทกันเพราะหญิงนครโสภิณี

แม้เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น เมื่อไปสู่อุทยาน พาหญิงนครโสภิณีคนหนึ่งไป

เตปิ อุยฺยานํ คจฺฉนฺตา / เอกํ นครโสภินึ / อิตฺถึ อาทาย คนฺตฺวา

(อ.เจ้าลิจฉวี ท.) แม้เหล่านั้น เมื่อเสด็จไป สู่อุทยาน ทรงพาเอาแล้ว ซึ่งหญิง ผู้ยังพระนครให้งาม[๑] คนหนึ่ง เสด็จไปแล้ว

อาศัยหญิงนั้น อันความริษยาครอบงำแล้ว ประหารกันและกัน ยังเลือดให้ไหลนอง ดุจแม่น้ำ

ตํ นิสฺสาย อิสฺสาภิภูตา / อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา / โลหิตํ นที วิย ปวตฺตยึสุ.

ทรงอาศัยแล้ว (ซึ่งหญิงผู้ยังพระนครให้งาม) นั้น ผู้อันความริษยาครอบงำแล้ว ประหารแล้ว ซึ่งกันและกัน ยังพระโลหิต อันราวกะว่า แม่น้ำ ให้เป็นไปทั่วแล้ว.

ครั้งนั้น พวกเจ้าพนักงานเอาเตียงหามเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นมาแล้ว

อถ เน มญฺเจหิ อาทาย / อุกฺขิปิตฺวา อาคมึสุ.

ครั้งนั้น (อ.ราชบุรุษ ท.) พาเอาแล้ว (ซึ่งเจ้าลิจฉวี ท.) เหล่านั้น ด้วยเตียง ท. ยกขึ้นแล้ว มาแล้ว.

---

[๑] **นครโสภินี** หญิงผู้ยังพระนครให้งาม, หญิงงามเมือง, นางบำเรอ, โสเภณี. นครํ โสเภตีติ **นครโสภินี**. ย่อมยังพระนครให้งาม เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า นครโสภินี (นครสทฺทูปปท + สุภ โสภเน [งาม] + เณ + ณ + อินี, ลบ ณ, วุทธิ อุ เป็น โอ, ลบสระหน้า)

ฝ่ายพระศาสดาทรงทำภัตกิจเสร็จแล้วก็เสด็จออกจากพระนคร

สตฺถาปิ / กตภตฺตกิจฺโจ / นครา นิกฺขมิ.

แม้ อ.พระศาสดา ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว เสด็จออกไปแล้ว จากพระนคร.

พวกภิกษุเห็นพวกเจ้าลิจฉวี อันเจ้าพนักงานนำไปอยู่อย่างนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า

ภิกฺขู / ลิจฺฉวิโน ตถา นียมาเน ทิสฺวา / สตฺถารํ อาหํสุ

อ.ภิกษุ ท. เห็นแล้ว ซึ่งเจ้าลิจฉวี ท. ผู้- (อันราชบุรุษ ท.) -นำไปอยู่ เหมือนอย่างนั้น กราบทูลแล้ว กะพระศาสดา ว่า

พระเจ้าข้า พวกเจ้าลิจฉวีเมื่อเช้าตรู่ ประดับประดาแล้วออกจากพระนคร ราวกะพวกเทวดา บัดนี้ อาศัยหญิงคนหนึ่ง ถึงความพินาศนี้แล้ว

“ภนฺเต / ลิจฺฉวิราชาโน / ปาโตว อลงฺกตปฺปฏิยตฺตา / เทวา วิย นครา นิกฺขมิตฺวา / อิทานิ / เอกํ อิตฺถึ นิสฺสาย / อิมํ พฺยสนํ ปตฺตา”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.เจ้าลิจฉวี ท. ผู้ทั้งประดับแล้วทั้งตกแต่งแล้ว เป็นราวกะว่า เทวดา (เป็น) ออกไปแล้ว จากพระนคร ในเวลาเช้านั่นเทียว อาศัยแล้ว ซึ่งหญิง คนหนึ่ง ถึงแล้ว ซึ่งความพินาศ[๑] นี้ ในกาลนี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสโทษของความยินดีในกาม

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยความยินดีนั่นเอง เกิด ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา / “ภิกฺขเว / โสโก วา / ภยํ วา อุปฺปชฺชมานํ / รตึ นิสฺสาย / อุปฺปชฺชติเยวา”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นนั่นเทียว เพราะอาศัย ซึ่งความยินดี” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

---

[๑] **พฺยสน** ความทุกข์เป็นเครื่องเสวยซึ่งความแปรปรวน, ความทุกข์อันละทิ้งซึ่งความประเสริฐ, ความทุกข์, ความลำบาก, ยาก, วิบัติ, พินาศ, เสื่อม. สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + อส ธาตุ (ภกฺขเน = กิน) + ยุ ปัจจัย อธิกรณสาธนะ แปลง อิ เป็น ย แปลง วฺ เป็น พฺ แปลง ยุ เป็น อน มีรูปวิเคราะห์ว่า วิรูปมสติ เยนาติ **พฺยสนํ**. ย่อมเสวย ซึ่งความแปรปรวน ด้วยทุกข์ใด เพราะเหตุนั้น ทุกข์นั้น ชื่อว่า พยสนะ (ความทุกข์เป็นเครื่องเสวยซึ่งความแปรปรวน, ความทุกข์ที่ทำให้เสวยแต่ความผิดแปลก), อีกนัยหนึ่ง สำเร็จรูปมาจาก วิ บทหน้า + อส ธาตุ (เขปเน = ทิ้ง) + ยุ ปัจจัย กัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า วิสิฏฺฐํ วา อสติ เขเปตีติ **พฺยสนํ**. หรือ ย่อมละทิ้ง ซึ่งความประเสริฐ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า พยสนะ (ทุกข์อันละทิ้งซึ่งความประเสริฐ). **พฺยสน** ศัพท์ มี อรรถ ๓ ประการ คือ **๑) กามชโทสะ** โทษที่เกิดเพราะติดการดื่มสุรา เป็นต้น **๒) โกปชโทสะ** โทษที่เกิดเพราะความมักโกรธ **๓) วิปัตติ** ความวิบัติ (หมายเอาในที่นี้). กามเช โกปเช โทเส พฺยสนญฺจ วิปตฺติยํ (ธาน. ๘๙๐)

ความโศกย่อมเกิดแต่ความยินดี ภัย ย่อมเกิดแต่ความยินดี
ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้พ้นวิเศษแล้วจากความยินดี ภัยจักมี
แต่ไหน

“รติยา ชายเต โสโก, รติยา ชายเต ภยํ;
รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺ”ติ.

“อ.ความโศก ย่อมเกิด แต่ความยินดี, อ.ภัย ย่อมเกิด แต่ความยินดี; อ.ความโศก ย่อมไม่มี (แก่บุคคล) ผู้พ้นวิเศษแล้ว จากความยินดี, อ.ภัย (จักมี แต่ที่) ไหน” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รติยา** ความว่า แต่ความยินดีในกามคุณ ๕ คือ เพราะอาศัยความยินดีในกามคุณ ๕ นั้น

ตตฺถ รติยาติ / ปญฺจกามคุณรติโต, / ตํ นิสฺสายาติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า แต่ความยินดีในกามคุณ ๕ คือว่า เพราะอาศัย (ซึ่งความยินดีในกามคุณ ๕) นั้น ดังนี้ (แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น (-บท) ว่า **รติยา** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเจ้าลิจฉวี จบ

ลิจฺฉวิวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งเจ้าลิจฉวี (จบแล้ว).

๕. เรื่องอนิตถิคันธกุมาร

๕. อนิตฺถิคนฺธกุมารวตฺถุ.

๕. อ.เรื่องแห่งกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอนิตถิคันธกุมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **กามโต ชายเต** เป็นต้น

กามโต ชายเตติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อนิตฺถิคนฺธกุมารํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **กามโต ชายเต** ดังนี้เป็นต้น.

อนิตถิคันธกุมารให้ช่างหล่อรูปสตรี

ได้ยินว่า อนิตถิคันธกุมารนั้น เป็นสัตว์ที่จุติจากพรหมโลก เกิดในตระกูลมีโภคะมาก ในกรุงสาวัตถี ตั้งแต่วันเกิดมาแล้วไม่ปรารถนาจะเข้าไปใกล้หญิง

โส กิร / พฺรหฺมโลกา จุตสตฺโต / สาวตฺถิยํ มหาโภคกุเล นิพฺพตฺโต / ชาตทิวสโต ปฏฺฐาย / อิตฺถีสมีปํ อุปคนฺตุ น อิจฺฉติ,

ได้ยินว่า (อ.กุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ) นั้น เป็นสัตว์ผู้เคลื่อนแล้ว จากพรหมโลก (เป็น) บังเกิดแล้วในตระกูลอันมีโภคะมาก ในพระนครชื่อว่าสาวัตถี ย่อมไม่ปรารถนา เพื่ออันเข้าไป สู่ที่ใกล้แห่งหญิง จำเดิมแต่วันเป็นที่เกิดแล้ว (แห่งตน),

ถูกผู้หญิงจับก็ร้องไห้

อิตฺถิยา คยฺหมาโน โรทติ,

ผู้- อันหญิง -จับอยู่ ย่อมร้องไห้,

มารดา (ต้อง) อุ้มกุมารนั้นด้วยเทริดผ้าแล้วจึงให้ดื่มนม

วตฺถจุมฺพิตเกน นํ คเหตฺวา / ถญฺญํ ปาเยติ.

(อ.มารดา) อุ้มแล้ว (ซึ่งกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ) นั้น ด้วยเทริดอันเป็นวิการแห่งผ้า (ยังกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ นั้น) ย่อมให้ดื่ม ซึ่งน้ำนมอันเกิดแล้วจากถัน[๑].

---

[๑] ถญฺญ น้ำนมอันเกิดแล้วจากถัน (เต้านม), น้ำนม, นมสด. สำเร็จรูปมาจาก ถน บทหน้า + ณฺย ปัจจัย ในสัมภูตตัทธิต ลบ ณ และ สระ อ ที่สุดบท แปลง นฺย เป็น ญ ซ้อน ญ มีรูปวิเคราะห์ว่า ถนโต สมฺภูตํ ถญฺญ. น้ำนมอันเกิดแล้วจากเต้านม ชื่อว่า ถัญญะ

กุมารนั้นเจริญวัยแล้ว เมื่อมารดาบิดากล่าวว่า พ่อ เราจักทำอาวาหมงคลแก่เจ้า

โส วยปฺปตฺโต, / มาตาปิตูหิ / “ตาต / อาวาหนฺเต กริสฺสามา”ติ วุตฺเต,

(อ.กุมาร) นั้น ผู้ถึงแล้วซึ่งวัย, (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เรา ท.) จักกระทำ ซึ่งอาวาหมงคลแก่เจ้า” ดังนี้ อันมารดาและบิดา ท. กล่าวแล้ว,

ก็ห้ามว่า ฉันไม่มีความต้องการด้วยหญิง

“น เม อิตฺถิยา อตฺโถ”ติ ปฏิกฺขิปิตฺวา

ห้ามแล้ว ว่า “อ.ความต้องการ ด้วยหญิง (มีอยู่) แก่กระผม หามิได้” ดังนี้

เมื่อถูกอ้อนวอนบ่อยเข้า จึงให้เรียกช่างทองมา ๕๐๐ คน แล้ว

ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน / ปญฺจสเต สุวณฺณกาเร ปกฺโกสาเปตฺวา

ผู้- (อันมารดาและบิดา ท.) อ้อนวอนอยู่ บ่อย ๆ (ยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว (ซึ่งบุคคล ท.) ผู้กระทำซึ่งทอง ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ

ให้ให้ทองคำมีสีสุกพันนิกขะ ให้ทำรูปหญิง บุอย่างหนา น่าเลื่อมใสยิ่งนัก

รตฺตสุวณฺณสฺส นิกฺขสหสฺสํ ทาเปตฺวา / อติวิย ปาสาทิกํ / ฆนโกฏฺฏิมํ อิตฺถีรูปํ กาเรตฺวา,

(ยังบุคคล) ให้ให้แล้ว ซึ่งพันแห่งลิ่ม แห่งทองอันมีสีสุก (ยังบุคคล ท. ผู้กระทำซึ่งทอง) ให้กระทำแล้ว ซึ่งรูปแห่งหญิง อันอันบุคคลพึงบุโดยความเป็นแท่ง อันนำมาซึ่งความเลื่อมใส เกินเปรียบ,

เมื่อมารดาบิดากล่าวอีกว่า พ่อ เมื่อเจ้าไม่ทำอาวาหมงคล ตระกูลวงศ์จักตั้งอยู่ไม่ได้ เราจักนำกุมาริกามาให้เจ้า

ปุน มาตาปิตูหิ / “ตาต / ตยิ อาวาหํ อกโรนฺเต, / กุลวโส นปฺปติฏฺฐหิสฺสติ, / กุมาริกนฺเต อาเนสฺสามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ดูก่อนพ่อ ครั้นเมื่อเจ้า ไม่กระทำอยู่ ซึ่งอาวาหมงคล, อ.วงศ์แห่งตระกูล จักไม่ตั้งอยู่เฉพาะ, (อ.เรา ท.) จักนำมา ซึ่งนางกุมาริกา แก่เจ้า” ดังนี้ อันมารดาและบิดา ท. กล่าวแล้ว อีก,

ก็กล่าวว่า ถ้ากระนั้น ถ้าท่านทั้ง ๒ จะนำกุมาริกาเช่นนี้มาให้ฉัน ฉันจักทำตามคำของท่านทั้ง ๒ ดังนี้แล้ว จึงแสดงรูปทองคำนั้น

“เตนหิ / สเจ เม / เอวรูปํ กุมาริกํ อาเนสฺสถ, / กริสฺสามิ โว วจนนฺ”ติ / ตํ สุวณฺณรูปกํ ทสฺเสสิ.

(กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น ถ้าว่า (อ.ท่าน ท.) จักนำมา ซึ่งนางกุมาริกา ผู้มีอย่างนี้เป็นรูปแก่กระผม ไซร้, (อ.กระผม) จักกระทำ ซึ่งคำ ของท่าน ท.” ดังนี้ แสดงแล้ว ซึ่งรูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง นั้น.

ส่งพราหมณ์ไปหาคู่ครองบุตร

ลำดับนั้น มารดาบิดาของเขาให้พาพวกพราหมณ์มีชื่อเสียงมาแล้ว

อถสฺส มาตาปิตโร / อภิญฺญาเต พฺราหฺมเณ ปกฺโกสาเปตฺวา

ครั้งนั้น อ.มารดาและบิดา ท. (ของกุมาร) นั้น (ยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งพราหมณ์ ท. ผู้-(อันมหาชน) -รู้ยิ่งแล้ว

บอกว่า บุตรของเรามีบุญมาก

“อมฺหากํ ปุตฺโต ฯเปฯ อาหรถา”ติ ปหิณึสุ.

“อมฺหากํ ปุตฺโต มหาปุญฺโญ,

กล่าวแล้ว ว่า “อ.บุตร ของเรา ท. เป็นผู้มีบุญมาก (ย่อมเป็น),

คงจักมีกุมาริกาผู้ทำบุญร่วมกับบุตรนี้เป็นแน่

อวสฺสํ อิมินา สทฺธึ / กตปุญฺญา กุมาริกา ภวิสฺสติ;

อ.นางกุมาริกา ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว กับ (ด้วยบุตร) นี้ จักมี แน่แท้;

พวกท่านจงไป จงพาเอารูปทองคำนี้ไปแล้วนำนางกุมาริกาผู้มีรูปเช่นนี้มา ดังนี้แล้ว ส่ง [พราหมณ์เหล่านั้น]

คจฺฉถ, / อิมํ สุวณฺณรูปกํ คเหตฺวา / เอวรูปึ กุมาริกํ อาหรถา”ติ ปหิณึสุ.

(อ.ท่าน ท.) จงไป, (อ.ท่าน ท.) ถือเอาแล้ว ซึ่งรูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง นี้ จงนำมา ซึ่งนางกุมาริกา ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป” ดังนี้ ส่งไปแล้ว.

พราหมณ์เหล่านั้นรับว่า ดีละ เที่ยวจาริกไป ไปถึงสาคลนครในแคว้นชื่อมัททะ

เต / “สาธู”ติ จาริกํ จรนฺตา / มทฺทรฏฺเฐ สาคลนครํ คตา.

(อ.พราหมณ์ ท.) เหล่านั้น (รับพร้อมแล้ว) ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ เที่ยวไปอยู่ สู่การเที่ยวไป (เพื่อการเที่ยวไป) ถึงแล้ว ซึ่งพระนครชื่อว่าสาคละ ในแว่นแคว้นชื่อว่ามัททะ.

พราหมณ์พบหญิงมีรูปดุจรูปหล่อแล้วกลับมา

ก็ในนครนั้นได้มีกุมาริกาคนหนึ่ง มีรูปสวย มีอายุรุ่นราว ๑๖ ปี

ตสฺมึ จ นคเร / เอกา โสภสวสฺสุทฺเทสิกา / อภิรูปา กุมาริกา อโหสิ.

ก็ อ.นางกุมาริกา ผู้มีรูปงาม ผู้อันบุคคลพึงแสดงขึ้นว่ามีกาลฝน ๑๖ คนหนึ่ง ได้มีแล้ว ในพระนครนั้น.

มารดาบิดาให้นางอยู่ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น

ตํ มาตาปิตโร / สตฺตภูมิกสฺส ปาสาทสฺส / อุปริมตเล วาเสสุ.

อ.มารดาและบิดา ท. (ยังนางกุมาริกา) นั้น ให้อยู่แล้ว ที่พื้นอันมีในเบื้องบน แห่งปราสาท อันประกอบแล้วด้วยชั้น ๗.

พราหมณ์แม้เหล่านั้นแลคิดกันว่า ถ้าในนครนี้จักมีกุมาริกาเห็นปานนี้ ชนทั้งหลายเห็นรูปทองคำนี้แล้ว ก็จักกล่าวว่า รูปจำลองนี้สวยเหมือนธิดาของตระกูลโน้น ดังนี้แล้ว

เตปิ โข พฺราหฺมณา / “สเจ อิธ / เอวรูปา กุมาริกา ภวิสฺสติ, / อิมํ ทิสฺวา / ‘อยํ อสุก-กุลสฺส ธีตา วิย / อภิรูปา’ติ วกฺขนฺตี”ติ

อ.พราหมณ์ ท. แม้เหล่านั้น แล (คิดแล้ว) ว่า ถ้าว่า อ.นางกุมาริกา ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป จักมี (ในพระนคร) นี้ ไซร้, (อ.ชน ท.) เห็นแล้ว (ซึ่งรูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง) นี้ จักกล่าว ว่า ‘(อ.หญิง) นี้ เป็นผู้มีรูปงาม ราวกะ อ.ธิดา ของตระกูลโน้น (ย่อมเป็น)’ ดังนี้” ดังนี้

จึงตั้งรูปทองคำนั้นไว้ริมทางไปสู่ท่าน้ำ นั่ง (คอยเฝ้า) ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

ตํ สุวณฺณรูปกํ / ติตฺถมคฺเค ฐเปตฺวา / เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

วางไว้แล้ว ซึ่งรูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง นั้น ใกล้หนทางเป็นที่ไปสู่ท่า นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น หญิงแม่นมของกุมาริกานั้นให้กุมาริกานั้นอาบน้ำแล้ว

อถสฺสา กุมาริกาย ธาตี / ตํ กุมาริกํ นหาเปตฺวา

ครั้งนั้น อ.หญิงแม่นม ของนางกุมาริกา นั้น ยังนางกุมาริกา นั้น ให้อาบแล้ว

ใคร่จะอาบเองบ้างจึงมาสู่ท่าน้ำเห็นรูปนั้นแล้ว

สยัปิ นหายิตุกามา หุตฺวา / ติตฺถํ อาคตา / ตํ รูปกํ ทิสฺวา

เป็นผู้ใคร่เพื่ออันอาบ แม้ด้วยตนเอง เป็น ผู้มาแล้ว สู่ท่า เห็นแล้ว ซึ่งรูปเปรียบ นั้น

สำคัญว่า ธิดาของเรา จึงกล่าวว่า โอ แม่หัวดื้อ เราให้เจ้าอาบน้ำแล้วออกมาเมื่อกี้นี้เอง เจ้าล่วงหน้ามาที่นี่ก่อนเรา ดังนี้แล้ว

“ธีตา เม”ติ สญฺญาย / “อโห ทุพฺพินีตาสิ, / อิทาเนวาหํ / ตํ นหาเปตฺวา นิกฺขนฺตา, / ตฺวํ มยา / ปุเรตรํ อิธาคตาสี”ติ

(กล่าวแล้ว) ว่า “โอ (อ.เจ้า) เป็นผู้อันบุคคลแนะนำแล้วได้โดยยาก ย่อมเป็น, อ.เรา ยังเจ้าให้อาบแล้ว เป็นผู้ออกมาแล้ว ในกาลนี้นั่นเทียว (ย่อมเป็น), อ.เจ้า เป็นผู้มาแล้ว (ในที่) นี้ ก่อนกว่ากว่าเรา ย่อมเป็น” ดังนี้ ด้วยความสำคัญ ว่า “อ.ธิดา ของเรา” ดังนี้

จึงตีด้วยมือ รู้ความที่รูปนั้นแข็งและไม่มีวิการ

หตฺเถน ปหริตฺวา / ถทฺธภาวญฺเจว / นิพฺพิการญฺจ ญตฺวา

ตีแล้ว ด้วยมือ รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งรูปเปรียบ) -เป็นของแข็ง ด้วยนั่นเทียว (ซึ่งรูปเปรียบ) อันมีวิการออกแล้ว ด้วย

จึงกล่าวว่า เราได้ทำความเข้าใจว่า นางนี้เป็นธิดาของเรา นั่นอะไรกันเล่า

“อยํ มม ธีตา”ติ / สญฺญํ อกาสึ, / กินฺนาเมตนฺ”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เรา) ได้กระทำแล้ว ซึ่งความสำคัญ ว่า “(อ.นางกุมาริกา) นี้ เป็นธิดา ของเรา (ย่อมเป็น)” ดังนี้, (อ.เหตุ) นั่น ชื่อ อะไร” ดังนี้.

ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้นถามหญิงแม่นมนั้นว่า แม่ ธิดาของท่านเห็นปานนี้หรือ

อถ นำ เต พฺราหฺมณา / “เอวรูปา / เต อมฺม ธีตา”ติ ปุจฺฉึสุ.

ครั้งนั้น อ.พราหมณ์ ท. เหล่านั้น ถามแล้ว (ซึ่งหญิงแม่นม) นั้น ว่า “ดูก่อนแม่ อ.ธิดา ของท่าน เป็นผู้มีอย่างนี้เป็นรูป (ย่อมเป็น หรือ)” ดังนี้.

หญิงแม่นมกล่าวว่า นี้จะมีค่าอะไรในสำนักธิดาของฉัน

“อยำ / มม ธีตุ สนฺติเก / กึ อคฺฆตี”ติ.

(อ.หญิงแม่นม นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.หญิง) นี้ จะถึงค่า ซึ่งอะไร ในสำนัก แห่งธิดา ของฉัน” ดังนี้.

พราหมณ์เหล่านั้นกล่าวว่า ถ้ากระนั้น ท่านจงแสดงธิดาของท่านแก่พวกเรา

“เตนหิ / เต ธีตรำ / อมฺหากำ ทสฺเสหี”ติ.

(อ.พราหมณ์ ท. เหล่านั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน) ขอจงแสดง ซึ่งธิดา ของท่าน แก่เรา ท.” ดังนี้.

หญิงแม่นมนั้นไปสู่เรือนพร้อมด้วยพราหมณ์ทั้งหลายนั้นแล้วก็บอกแก่นาย (เจ้าบ้าน)

สา เตหิ สทฺธึ / เคหำ คนฺตฺวา / สามิกานำ อาโรเจสิ.

(อ.หญิงแม่นม) นั้น ไปแล้ว สู่เรือน กับ (ด้วยพราหมณ์ ท.) เหล่านั้น บอกแล้ว แก่นาย ท.

นายทำความชื่นชมกับพวกพราหมณ์แล้วให้ธิดาลงมายืนอยู่ในที่ใกล้รูปทองคำ ณ ปราสาทชั้นล่าง

เต พฺราหฺมเณหิ สทฺธึ / กตปฺปฏิสมฺโมทนา/ ธีตรำ โอตาเรตฺวา / เหฏฺฐาปาสาเท / สุวณฺณ-รูปกสฺส สนฺติเก ฐเปสุำ.

(อ.นาย ท.) เหล่านั้น ผู้มีความบันเทิงพร้อมเฉพาะอันกระทำแล้ว กับ ด้วยพราหมณ์ ท. ยังธิดาให้หย่งลงแล้ว พักไว้แล้ว ในที่ใกล้ แห่งรูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง ในภายใต้แห่งปราสาท.

รูปทองคำได้เป็นรูปหมดรัศมีแล้ว

สุวณฺณรูปกำ นิปฺปภำ อโหสิ.

อ.รูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง เป็นรูปไม่มีรัศมี ได้เป็นแล้ว.

พราหมณ์ให้รูปทองคำนั้นแก่นายเหล่านั้นแล้ว มอบหมายกุมาริกาไว้ แล้วไปบอกแก่มารดาบิดาของอนิตถิคันธกุมาร

พฺราหฺมณา / ตำ เตสำ ทตฺวา / กุมาริกำ ปฏิจฺฉาเปตฺวา / คนฺตฺวา / อนิฏฺฐิคนฺธกุมารสฺส มาตาปิตูนำ อาโรจยึสุ.

อ.พราหมณ์ ท. ให้แล้ว (ซึ่งรูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง) นั้น (แก่ชน ท.) เหล่านั้น (ยังชน ท. เหล่านั้น) ให้รับรองแล้ว ซึ่งนางกุมาริกา ไปแล้ว บอกแล้ว แก่มารดาและบิดา ท. ของกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ.

คู่ครองของอนิตถิคันธกุมารตายในระหว่างทาง

มารดาบิดานั้นมีใจยินดีแล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงไป นำกุมาริกานั้นมาโดยเร็ว ดังนี้แล้ว ส่งไปด้วยสักการะเป็นอันมาก

เต ตุฏฺฐมานสา / “คจฺฉถ, / ตํ สีฆํ อาเนถา”ติ / มหนฺเตน สกฺกาเรน ปหิณึสุ.

(อ.มารดาและบิดา ท.) เหล่านั้น ผู้มีใจยินดีแล้ว (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงไป, (อ.ท่าน ท.) จงนำมา (ซึ่งนางกุมาริกา) นั้น พลัน” ดังนี้ ส่งไปแล้ว ด้วยสักการะ อันใหญ่.

ฝ่ายกุมารได้ยินข่าวนั้น ก็ยังความรักให้เกิดขึ้นด้วยสามารถการสดับว่า ได้ยินว่า มีเด็กหญิงรูปร่างสวยยิ่งกว่ารูปทองคำอีก จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงนำมาโดยเร็วเถิด

กุมาโรปิ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา / “กาฬจนรูปกโตปิ กิร / อภิรูปตรา ทาริกา อตฺถี”ติ / สวนวเสน สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา / “สีฆํ อาเนถา”ติ อาห.

แม้ อ.กุมาร ฟังแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น ยังความรัก ให้เกิดขึ้นแล้ว ด้วยสามารถแห่งการฟัง ว่า “ได้ยินว่า อ.นางทาริกา ผู้มีรูปงามกว่า แม้กว่ารูปเปรียบอันเป็นวิการแห่งทอง มีอยู่” ดังนี้ กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงนำมา พลัน” ดังนี้.

กุมาริกาแม้นั้นแล อันเขายกขึ้นสู่ยานนำมาอยู่ มีโรคลมกันอันความกระทบกระทั่งแห่งยานให้เกิดขึ้นแล้ว ได้ทำกาละในระหว่างทางนั่นเอง เพราะความที่นางเป็นผู้ละเอียดอ่อนยิ่งนัก

สาปิ โข / ยานํ อาโรเปตฺวา อานียมานา / อติสุขุมาลตาย / ยานานุฆาเตน สมุปฺปาทิตวาตโรคา / อนฺตรามคฺเคเยว กาลมกาสิ.

(อ.นางกุมาริกา) แม้นั้น แล ผู้- (อันบุคคล) ยกขึ้น- สู่ยาน -แล้ว -จึงนำมาอยู่ ผู้มีโรคอันเกิดแล้ว แต่ลมอัน- อันความตามกระทบแห่งยาน -ให้เกิดขึ้นพร้อมแล้ว ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ ในระหว่างแห่งหนทางนั่นเทียว เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้ละเอียดอ่อนยิ่ง.

ความรักก่อให้ระทมทุกข์

แม้กุมารก็ถามอยู่เสมอว่า มาแล้วหรือ

กุมาโรปิ / “อาคตา”ติ นิรนฺตรํ ปุจฺฉติ.

แม้ อ.กุมาร ย่อมถาม ว่า “(อ.นางกุมาริกา) มาแล้ว (หรือ)” ดังนี้ ตลอดกาลอันมีระหว่างออกแล้ว.

ชนทั้งหลายไม่บอกแก่กุมารนั้นซึ่งถามอยู่ด้วยความสิเน่หาอันยิ่งโดยพลันทีเดียว ทำการอำพรางเสีย ๒-๓ วัน แล้วจึงบอกเรื่องนั้น

ตสฺส อติสิเนเหน ปุจฺฉนฺตสฺส / สหสาว อนาโรเจตฺวา / กติปาหํ วิกฺเขปํ กตฺวา / ตมตฺถํ อาโรจยึสุ.

(อ.ชน ท.) ไม่บอกแล้ว (แก่กุมาร) นั้น ผู้ถามอยู่ ด้วยความรักยิ่ง โดยพลันนั่นเทียว กระทำแล้วซึ่งการซัดส่ายไปต่าง ๆ[๑] สิ้นวันเล็กน้อย[๒] บอกแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น.

กุมารนั้นเกิดโทมนัสขึ้นว่า เราไม่ได้สมาคมกับหญิงชื่อเห็นปานนั้นเสียแล้ว

โส / “ตถารูปาย นาม / อิตฺถิยา สทฺธึ / สมาคมํ นาลตฺถนฺ”ติ / อุปฺปนฺนโทมนสฺโส

(อ.กุมาร) นั้น ผู้มีความโทมนัสอันเกิดขึ้นแล้ว ว่า “(อ.เรา) ไม่ได้ได้แล้ว ซึ่งการสมาคม กับด้วยหญิง ชื่อ ผู้มีอย่างนั้นเป็นรูป” ดังนี้

ได้เป็นผู้ถูกทุกข์คือโศกประหนึ่งภูเขาท่วมทับแล้ว

ปพฺพเตน วิย / โสกทุกฺเขน อชฺโฌตฺถโฏ อโหสิ.

เป็นผู้- อันความทุกข์คือความโศก อันราวกะว่าภูเขา -ท่วมทับแล้ว ได้เป็นแล้ว.

พระศาสดาทรงแสดงอุบายระงับความโศก

พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยของกุมารนั้น เมื่อเสด็จไปบิณฑบาต จึงได้เสด็จไปยังประตูเรือนนั้น

สตฺถา ตสฺส อุปฺนิสฺสยํ ทิสฺวา / ปิณฺฑาย จรนฺโต / ตํ เคหทฺวารํ อคมาสิ.

อ.พระศาสดา ทรงเห็นแล้ว ซึ่งอุปนิสัย (ของกุมาร) นั้น เสด็จเที่ยวไปอยู่ เพื่อก้อนข้าว ได้เสด็จไปแล้ว สู่ประตูแห่งเรือน นั้น.

ลำดับนั้น มารดาบิดาของกุมารนั้น อัญเชิญพระศาสดาเสด็จไปภายในเรือนแล้วอังคาสโดยเคารพ

อถสฺส มาตาปิตโร / สตฺถารํ อนฺโตเคหํ ปเวเสตฺวา / สกฺกจฺจํ ปริวิสึสุ.

ครั้งนั้น อ.มารดาและบิดา ท. (ของกุมาร) นั้น ยังพระศาสดา ให้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่ภายในแห่งเรือน อังคาสแล้ว โดยเคารพ.

ในเวลาเสร็จภัตกิจพระศาสดาตรัสถามว่า อนิฏฐิคันธกุมารไปไหน

สตฺถา ภตฺตกิจฺจาวสาเน / “กหํ อนิฏฺฐิคนฺธกุมาโร”ติ ปุจฺฉิ.

อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว ว่า “อ.กุมารชื่อว่าอนิฏฐิคันธะ (ไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้ ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตร.

มารดาบิดากราบทูลว่า พระเจ้าข้า อนิฏฐิคันธกุมารนั่นอดอาหารนอนอยู่ในห้อง

“เอส ภนฺเต / อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา / อนฺโตคพฺเภ นิปนฺโน”ติ.

---

[๑] **วิกฺเขป** การซัดส่ายไปต่าง ๆ, การซัดส่ายไปมา, การเลี่ยงไปต่าง ๆ, การบ่ายเบี่ยง, การอำพราง. วิวิโธ เขโป **วิกฺเขโป**. การซัดส่ายไปต่าง ๆ ชื่อว่า วิกเขปะ (วิ + ขิป เขปเน [ทิ้ง-ขว้าง] + ณ ปัจจัย ภาวสาธนะ, ปาทิบุพพบทกัมมธารยสมาส

[๒] **กติปาห** วันเล็กน้อย, ๒-๓ วัน. กติปิ อหานิ **กติปาหํ**. วัน ท. อันเล็กน้อย ชื่อว่า กติปาหะ (กติปิ + อห, สมาหารทิคุสมาส, เอกวจนะ นปุงสกลิงค์, กติปิ อรรถ กิญฺจิ เล็กน้อย, นิดหน่อย), อีกนัยหนึ่ง กติปยานิ อหานิ **กติปาหํ**. (กติปย + อห, ลบ ย, กติปย สำเร็จรูปมาจาก กติ + อยจฺ ปัจจัย, ลง ปุกฺ อาคม หลังจาก กติ, ลบ อุกฺ. [โถมนิธิอภิธาน]). **กติปาหนฺติ** กติปยานิ ทิวสานิ. (ปาราชิก-กณฺฑอฏฺฐกถา). **กติปาหนฺติ** กติปยาหํ, ทฺวีหตีหนฺติ อตฺโถ. (ปาจิตฺยาทิโยชนา).

(อ.มารดาและบิดา ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.กุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ) นั่น กระทำแล้ว ซึ่งการเข้าไปตัดซึ่งอาหาร นอนแล้ว ในภายในแห่งห้อง” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า จงเรียกเธอมา

“ปกฺโกสถ นนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงร้องเรียก (ซึ่งกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ) นั้น” ดังนี้.

อนิตถิคันธกุมารนั้นมาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

โส อาคนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา,

(อ.กุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ) นั้น มาแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง,

เมื่อพระศาสดาตรัสถามว่า กุมาร ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแล้วแก่เธอหรือ

สตฺถารา / “กึ นุ โข เต กุมาร / พลวโสโก อุปฺปนฺโน”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนกุมาร อ.ความโศกอันมีกำลัง เกิดขึ้นแล้ว แก่เธอ หรือ หนอ แล” ดังนี้ อันพระศาสดา ตรัสแล้ว,

จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะได้ยินว่า หญิงชื่อเห็นปานนี้ทำกาละในระหว่างทางเสียแล้ว

“อาม ภนฺเต, ฯเปฯ เม นจฺฉาเทตี”ติ อาห.

“อาม ภนฺเต, / ‘เอวรูปา นาม อิตฺถี / อนฺตรามคฺเค กาลกตา’ติ สุตฺวา / พลวโสโก เม อุปฺปนฺโน,

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), อ.ความโศกอันมีกำลัง เกิดขึ้นแล้ว แก่ข้าพระองค์ เพราะฟัง ว่า ‘อ.หญิง ชื่อ ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว ในระหว่างแห่งหนทาง (ย่อมเป็น)’ ดังนี้,

แม้ภัตรข้าพระองค์ก็ไม่หิว

ภตฺตมฺปิ เม นจฺฉาเทตี”ติ อาห.

แม้ อ.ภัตร ย่อมไม่หิว[๑] แก่ข้าพระองค์” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเขาว่า กุมาร ก็เธอรู้ไหมว่า ความโศกเกิดขึ้นแก่เธอเพราะอาศัยอะไร

อถ นํ สตฺถา อาห / “ชานาสิ ปน ตฺวํ กุมาร / ‘กินฺเต นิสฺสาย โสโก อุปฺปนฺโน”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนกุมาร ก็ อ.เธอ ย่อมรู้ ว่า ‘อ.ความโศก เกิดขึ้นแล้ว แก่เธอ เพราะอาศัย ซึ่งอะไร’ ดังนี้ (หรือ)” ดังนี้ (กะกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ) นั้น

---

[๑] **ฉาเทติ** ย่อมหิว, ย่อมปรารถนากิน. สำเร็จรูปมาจาก **ฉทิ** ธาตุ [อิจฺฉายํ = ปรารถนา] จุ. + เณ ปัจจัย + ติ วิภัตติ. ลงจตุตถีวิภัตติในที่ประกอบกับธาตุเหล่านี้ เช่น **ทา** ให้, **รุจ** ชอบใจ, **ขมุ** ชอบใจ, **ฉทิ** หิว, **ธร** ทรงไว้ เป็นต้น

อนิตถิคันธกุมารกราบทูลว่า ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

“น ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.กุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ นั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า กุมาร ความโศกมีกำลังเกิดขึ้นแก่เธอเพราะอาศัยกาม เพราะความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยกาม ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“กามํ นิสฺสาย / เต กุมาร / พลวโสโก อุปฺปนฺโน, / โสโก วา หิ / ภยํ วา / กามํ นิสฺสาย / อุปฺปชฺชตี”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

(อ.พระศาสดา) ตรัสแล้วว่า “ดูก่อนกุมาร อ.ความโศกอันมีกำลัง เกิดขึ้นแล้ว แก่เธอ เพราะอาศัยซึ่งกาม, จริงอยู่ อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัย ซึ่งกาม” ดังนี้ ตรัสแล้วซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ความโศกย่อมเกิดแต่กาม ภัยย่อมเกิดแต่กาม ความโศก
ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากกาม ภัยจักมีแต่ไหน

“กามโต ชายเต โสโก, กามโต ชายเต ภยํ;
กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺ”ติ.

“อ.ความโศก ย่อมเกิด แต่กาม, อ.ภัย ย่อมเกิด แต่กาม, อ.ความโศก ย่อมไม่มี (แก่บุคคล) ผู้พ้นวิเศษแล้ว จากกาม, อ.ภัย (จักมี แต่ที่) ไหน” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กามโต** ความว่า จากวัตถุกามและกิเลสกาม

ตตฺถ กามโตติ / วตฺถุกามกฺกิเลสกามโต,

(อ.อรรถ ว่า) แต่วัตถุกามและกิเลสกาม (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **กามโต** ดังนี้.

อธิบายว่า ความโศกก็ดี ภัยก็ดี ย่อมอาศัยกามแม้ทั้ง ๒ อย่าง นั่นเกิด

ทุพฺพิธมฺเปตํ / กามํ นิสฺสาย ชายตีติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า (อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย) ย่อมเกิด เพราะอาศัย ซึ่งกาม แม้อันมีอย่าง ๒ นั่น ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบเทศนา อนิตถิคันธกุมารตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / อนิฏฐิคนฺธกุมาโร / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.กุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอนิตถิคันธกุมาร จบ

อนิฏฐิคนฺธกุมารวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งกุมารชื่อว่าอนิตถิคันธะ (จบแล้ว).

๖. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง

๖. อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ.

๖. อ.เรื่องแห่งพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ตณฺหาย ชายเต** เป็นต้น

ตณฺหาย ชายเตติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อญฺญตรํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพราหมณ์ คนใดคนหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ตณฺหาย ชายเต** ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จไปหาพราหมณ์ผู้มิจฉาทิฏฐิ

ได้ยินว่า พราหมณ์ผู้นั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิ วันหนึ่งไปสู่ฝั่งแม่น้ำแผ้วถางนาอยู่

โส กิร มิจฺฉาทิฏฺฐิโก / เอกทิวสํ นทีตีรํ คนฺตฺวา / เขตฺตํ โสเธติ.

ได้ยินว่า (อ.พราหมณ์) นั้น เป็นผู้มีความเห็นผิด (เป็น) ไปแล้ว สู่ฝั่งแห่งแม่น้ำ ในวันหนึ่ง ยังนาย่อมให้หมดจด.

พระศาสดาทรงเห็นความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัยของแก จึงได้เสด็จไปสู่สำนักของแก

สตฺถา / ตสฺส อุปนิสฺสยสมฺปตฺตึ ทิสฺวา / ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิ.

อ.พระศาสดา ทรงเห็นแล้ว ซึ่งความถึงพร้อมแห่งอุปนิสัย (ของพราหมณ์) นั้น ได้เสด็จไปแล้วสู่สำนัก (ของพราหมณ์) นั้น.

แกแม้เห็นพระศาสดา ก็ไม่ทำสามีจิกรรมเลย ได้นิ่งเสีย

โส สตฺถารํ ทิสฺวาปิ / สามีจิกมฺมํ อกตฺวาว / ตุณฺหี อโหสิ.

(อ.พราหมณ์) นั้น แม้เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา ไม่กระทำแล้วนั่นเทียว ซึ่งสามีจิกรรม เป็นผู้นิ่งได้เป็นแล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสทักแกก่อนว่า พราหมณ์ ท่านกำลังทำอะไร

อถ นํ สตฺถา / ปุเรตรํ อาลปิตฺวา / “พฺราหฺมณ / กึ กโรสี”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสทักแล้ว (ซึ่งพราหมณ์) นั้น ก่อนกว่า ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ (อ.ท่าน) ย่อมกระทำ ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พราหมณ์กล่าวว่า พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังแผ้วถางนาอยู่

“เขตฺตํ โภ โคตม โสเธมี”ติ.

(อ.พราหมณ์ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.ข้าพเจ้า) ยังนา ย่อมให้หมดจด” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสเพียงเท่านั้นแล้วเสด็จไป

สตฺถา / เอตฺตกเมว วตฺวา คโต,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (ซึ่งพระดำรัส) อันมีประมาณเท่านี้นั่นเทียว เสด็จไปแล้ว,

แม้ในวันรุ่งขึ้นพระศาสดาเสด็จไปสำนักของแกผู้มาแล้วเพื่อจะไถนา ตรัสถามว่า พราหมณ์ ท่านทำอะไรอยู่

ปุนทิวเสปิ / ตสฺส เขตฺตํ / กสิตุ์ อาคตสฺส / สนฺติกํ คนฺตฺวา / “พฺราหฺมณ / กึ กโรสี”ติ ปุจฺฉิตฺวา

(อ.พระศาสดา) เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก (ของพราหมณ์) นั้น ผู้มาแล้ว เพื่ออันไถ ซึ่งนา แม้ในวันรุ่งขึ้น ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ (อ.ท่าน) ย่อมกระทำ ซึ่งอะไร” ดังนี้

ทรงสดับว่า พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังไถนา ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป

“เขตฺตํ กสามิ โภ โคตมา”ติ / สุตฺวา ปกฺกามิ,

ทรงสดับแล้ว ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมไถ ซึ่งนา” ดังนี้ เสด็จหลีกไปแล้ว,

แม้ในวันต่อมาเป็นต้น พระศาสดาก็เสด็จไปตรัสถามเหมือนอย่างนั้น ทรงสดับว่า พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้ากำลังหว่าน กำลังไขน้ำ กำลังรักษานา ดังนี้แล้ว ก็เสด็จหลีกไป

ปุนทิวสาทีสุปิ / ตเถว คนฺตฺวา ปุจฺฉิตฺวา / “โภ โคตม / เขตฺตํ วปามิ, / นิทฺเธมิ, / รกฺขามี”ติ สุตฺวา ปกฺกามิ.

(อ.พระศาสดา) เสด็จไปแล้ว ตรัสถามแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว (ในวัน ท.) แม้มีวันรุ่งขึ้นเป็นต้น ทรงสดับแล้ว ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมหว่าน ซึ่งนา, (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมไข (ซึ่งนา), (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมรักษา (ซึ่งนา)” ดังนี้ เสด็จหลีกไปแล้ว.

พราหมณ์นับถือพระองค์ดุจสหาย

ครั้นในวันหนึ่ง พราหมณ์กราบทูลกะพระองค์ ว่า

อถ นํ เอกทิวสํ / พฺราหฺมโณ อาห

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.พราหมณ์ กราบทูลแล้ว (กะพระศาสดา) พระองค์นั้น ว่า

พระโคดมผู้เจริญ ท่านมาแล้วตั้งแต่วันที่ข้าพเจ้าแผ้วถางนา

“โภ โคตม ฯเปฯ มม สหาโย”ติ.

“โภ โคตม / ตฺวํ เขตฺตํ / โสธนทิวสโต ปฏฺฐาย อาคโต,

“ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ อ.ท่าน เป็นผู้มาแล้ว จำเดิม แต่วันเป็นที่- ยังนา -ให้หมดจด (ย่อมเป็น),

ถ้าข้าวกล้าของข้าพเจ้าจักเผล็ดผล

สเจ เม สสฺสํ / สมฺปชฺชิสฺสติ,

ถ้าว่า อ.ข้าวกล้า ของข้าพเจ้า จักถึงพร้อม ไซร้,

ข้าพเจ้าจักแบ่งปันแก่ท่านบ้าง

ตุยฺหมฺปิ / สวิภาคํ กริสฺสามิ,

(อ.ข้าพเจ้า) จักกระทำ ซึ่งการแบ่ง แม้แก่ท่าน,

ยังไม่ให้ท่านข้าพเจ้าเองก็จักไม่เคี้ยวกิน

ตุยฺหํ อทตฺวา / สยํ น ขาทิสฺสามิ;

(อ.ข้าพเจ้า) ไม่ให้แล้ว แก่ท่าน จักไม่เคี้ยวกิน ด้วยตนเอง;

ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปท่านเป็นสหายของเรา

อิโตทานิ ปฏฺฐาย / ตฺวํ มม สหาโย”ติ.

ในกาลนี้ อ.ท่าน เป็นสหาย ของข้าพเจ้า (ย่อมเป็น) จำเดิม (แต่วัน) นี้” ดังนี้.

ข้าวกล้าเสียหาย

ครั้งโดยสมัยอื่นอีกข้าวกล้าของพราหมณ์นั้นเผล็ดผลแล้ว

อถสฺส / อปเรน สมเยน / สสฺสํ สมฺปชฺชิ.

ครั้งนั้น โดยสมัย อื่นอีก อ.ข้าวกล้า (ของพราหมณ์) นั้น ถึงพร้อมแล้ว.

เมื่อพราหมณ์นั้นทำกิจทั้งปวงเพื่อการเกี่ยวด้วยตั้งใจว่า ข้าวกล้าของเราเผล็ดผลแล้ว เราจักให้เกี่ยวตั้งแต่พรุ่งนี้ไป มหาเมฆยังฝนให้ตกตลอดคืน พาเอาข้าวกล้าไปหมด

ตสฺส / “สมฺปนฺนํ เม สสฺสํ, / เสฺวทานิ ลายาเปสฺสามี”ติ / ลายนตฺถํ กตสพฺพกิจฺจสฺส / รตฺตึ มหาเมโฆ วสฺสิตฺวา / สพฺพํ สสฺสํ หริ.

เมื่อพราหมณ์นั้น เป็นผู้มีกิจทั้งปวงอันกระทำแล้ว เพื่ออันเกี่ยว (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.ข้าวกล้า ของเรา ถึงพร้อมแล้ว, ในกาลนี้ (อ.เรา ยังบุคคล) จักให้เกี่ยว ในวันพรุ่งนี้” ดังนี้ (มีอยู่) อ.เมฆใหญ่ (ยังฝน) ให้ตกแล้ว ในราตรี พัดไปแล้ว ซึ่งข้าวกล้า ทั้งปวง.

นาได้เป็นเช่นกับที่อันเขาถางเอาไว้

เขตฺตํ ตจฺเฉตฺวา / ฐปิตสทิสํ อโหสิ.

อ.นา เป็นเช่นกับด้วยที่- (อันบุคคล) ถากแล้ว -ตั้งไว้แล้ว ได้เป็นแล้ว.

พราหมณ์เสียใจเพราะทำนาไม่ได้ผล

ก็พระศาสดาได้ทรงทราบแล้วในวันแรกทีเดียวว่า ข้าวกล้านั้นจักไม่เผล็ดผล

สตฺถา ปน / ปฐมทิวสเมว / “ตํ สสฺสํ / น สมฺปชฺชิสฺสตี”ติ อญฺญาสิ.

ก็ อ.พระศาสดา ได้ทรงทราบแล้ว ว่า “อ.ข้าวกล้า นั้น จักไม่ถึงพร้อม” ดังนี้ ในวันที่หนึ่งนั่นเทียว.

พราหมณ์ไปแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่า เราจักตรวจดูข้าวกล้า เห็นแต่นาเปล่าจึงเกิดความโศกเป็นกำลัง คิดว่า

พฺราหฺมโณ ปาโตว / “เขตฺตํ โอโลเกสฺสามี”ติ คโต / ตุจฺฉํ เขตฺตํ ทิสฺวา / อุปฺปนฺนพลวโสโก จินฺเตสิ

อ.พราหมณ์ ผู้ไปแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว (ด้วยอันคิด) ว่า “(อ.เรา) จักแลดู ซึ่งนา” ดังนี้ เห็นแล้ว ซึ่งนา อันเปล่า ผู้มีความโศกอันมีกำลังเกิดขึ้นแล้ว คิดแล้ว ว่า

พระสมณโคดมมาสู่นาของเราตั้งแต่คราวที่แผ้วถางนา

“สมโณ โคตโม ฯเปฯ มตฺถกํ น ปาปุณี”ติ.

“สมโณ โคตโม / มม เขตฺตํ / โสธนกาลโต ปฏฺฐาย อาคโต,

“อ.พระสมณะ ผู้โคดม มาแล้ว สู่นา ของเรา จำเดิม แต่กาลเป็นที่- ยังนา -ให้หมดจด,

แม้เราก็ได้กล่าวกะท่านว่า เมื่อข้าวกล้านี้เผล็ดผลแล้วจักแบ่งส่วนให้แก่ท่านบ้าง

อหัปิ ตํ ‘อิมสฺมึ ฯเปฯ สหาโย’ติ อวจํ,

อหัปิ ตํ / ‘อิมสฺมึ สสฺเส นิปฺผนฺเน, / ตุยฺหัปิ / สํวิภาคํ กริสฺสามิ,

แม้ อ.เรา ได้กล่าวแล้ว (กะพระสมณะ ผู้โคดม) นั้น ว่า ‘ครั้นเมื่อข้าวกล้า นี้ สำเร็จแล้ว, (อ.ข้าพเจ้า) จักกระทำ ซึ่งการแบ่ง แม้แก่ท่าน,

ยังไม่ให้ท่านแล้วเราเองก็ไม่เคี้ยวกิน

ตุยฺหํ อทตฺวา / สยํ น ขาทิสฺสามิ,

(อ.ข้าพเจ้า) ไม่ให้แล้ว แก่ท่าน จักไม่เคี้ยวกิน ด้วยตนเอง,

ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปท่านเป็นสหายของเรา

อิโตทานิ / ตฺวํ มม สหาโย’ติ อวจ,

ในกาลนี้ อ.ท่าน เป็นสหาย ของข้าพเจ้า (ย่อมเป็น จำเดิม แต่วัน) นี้’ ดังนี้,

ความปรารถนาในใจของเราแม้นั้นไม่ถึงที่สุดเสียแล้ว

โสปิ เม มโนรโถ / มตฺถกํ น ปาปุณี”ติ.

อ.ความปรารถนาในใจ ของเรา แม้นั้น ไม่ถึงแล้ว ซึ่งที่สุด” ดังนี้.

พราหมณ์นั้นทำการอดอาหาร นอนบนเตียงน้อยแล้ว

โส อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา / มญฺจเก นิปชฺชิ.

(อ.พราหมณ์) นั้น กระทำแล้ว ซึ่งการเข้าไปตัดซึ่งอาหาร นอนแล้ว บนเตียงน้อย.

พระศาสดาเสด็จไปตรัสถามข่าวพราหมณ์

ลำดับนั้นพระศาสดาได้เสด็จไปสู่ประตูเรือนของพราหมณ์นั้น

อถสฺส สตฺถา / เคหทฺวารํ อคมาสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ได้เสด็จไปแล้ว สู่ประตูแห่งเรือน (ของพราหมณ์) นั้น.

พราหมณ์นั้นทราบการเสด็จมาของพระศาสดาจึงสั่ง (ชนผู้เป็นบริวาร) ว่า พวกเธอจงนำสหายของเรามาแล้วให้นั่งที่นี้

โส สตฺถุ อาคมนํ สุตฺวา / “สหายํ เม อาเนตฺวา / อิธ นิสีทาเปถา”ติ อาห.

(อ.พราหมณ์) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งการเสด็จมา แห่งพระศาสดา กล่าวแล้ว ว่า “(อ.เธอ ท.) นำมาแล้ว ซึ่งสหาย ของเรา (ยังสหาย นั้น) จงให้นั่ง (ในที่) นี้” ดังนี้.

ชนผู้เป็นบริวารได้ทำอย่างนั้นแล้ว

ปริชโน ตถา อกาสิ.

อ.ชนผู้เป็นบริวาร[๑] ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น

พระศาสดาประทับนั่งแล้วตรัสถามว่า พราหมณ์ ไปไหน

สตฺถา นิสีทิตฺวา / “กหํ พฺราหฺมโณ”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “อ.พราหมณ์ (ไปแล้ว ณ ที่) ไหน” ดังนี้,

เมื่อเขากราบทูลว่า นอนในห้อง ก็รับสั่งหาด้วยพุทธดำรัสว่า พวกเธอจงเรียกพราหมณ์นั่นมา แล้ว

“คพฺเภ นิปนฺโน”ติ วุตฺเต, / “ปกฺโกสถ นนฺ”ติ ปกฺโกสาเปตฺวา,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.พราหมณ์) นอนแล้ว ในห้อง” ดังนี้ (อันชนผู้เป็นบริวาร) กราบทูลแล้ว, (ยังชนผู้เป็นบริวาร) ให้ร้องเรียกแล้ว (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.เธอ ท.) จงร้องเรียก (ซึ่งพราหมณ์) นั้น” ดังนี้,

ตรัสกะพราหมณ์ผู้มานั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่งว่า เป็นอะไร พราหมณ์

อาคนฺตฺวา / เอกมนฺตํ นิสินฺนํ อาห / “กึ พฺราหฺมณา”ติ.

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ อ.เหตุอะไร (มีอยู่)” ดังนี้ (กะพราหมณ์) ผู้- มาแล้ว -จึงนั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

---

[๑] **ปริชน** ชนในที่โดยรอบ, ชนรอบ ๆ, ชนผู้เป็นญาติ, บริวาร. คำว่า **ชน** (ชน, สัตว์) สำเร็จรูปมาจาก ชน ธาตุ (ชนเน = เกิด) + ณ การิตปัจจัย + อ ปัจจัย เหตุกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า กุสลากุสลํ ชเนตีติ **ชโน**. ย่อมยังกุศลกรรมและอกุศลกรรมให้เกิด เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า ชนะ (ผู้ยังกุศลกรรมและอกุศลกรรมให้เกิด), คำว่า **ปริชน** สำเร็จรูปมาจาก ปริ + ชน ปาทิบุพพบทกัมมธารย-สมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า ปริโต ชโน **ปริชโน**. ชนในที่โดยรอบ ชื่อว่า ปริชนะ. **ปริชโน** นาม สามิกสฺส เจว อตฺตโน จ **ญาติชโน**. ชนผู้เป็นญาติของสามีและตนเอง ชื่อว่า ปริชนะ (ปาถิกวคฺคอฏฺฐกถา), **ปริชเนนา**ติ ปริวาเรน. (ปาจิตฺยาทิโยชนา). คำว่า **ปริวาร** สำเร็จรูปมาจาก ปริ บทหน้า + วร ธาตุ (อาวรเณ = ปิดกั้น - กีดขวาง, ระวัง, ป้องกัน, สำรวม) + ณ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า ปริ สมนฺตโต วาเรตีติ **ปริวาโร**. ชนผู้ป้องกันในที่รอบ ๆ ชื่อว่า ปริวาระ

พราหมณ์กราบทูลว่า พระโคดมผู้เจริญ ท่านมาสู่นาของข้าพเจ้าตั้งแต่วันที่แผ้วถาง

“โภ โคตม ฯเปฯ เม นจฺฉาเทตี”ติ.

“โภ โคตม / ตุมฺเห มม เขตฺตํ / โสธนทิวสโต ปฏฺฐาย อาคตา,

(อ.พราหมณ์ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ อ.พระองค์ เป็นผู้มาแล้ว สู่นา ของข้าพเจ้า จำเดิม แต่วันเป็นที่- ยังนา -ให้หมดจด (ย่อมเป็น),

แม้ข้าพเจ้าก็ได้พูดไว้ว่า เมื่อข้าวกล้าเผล็ดผลแล้วจักแบ่งส่วนถวายท่านบ้าง

อหัปิ / ‘สสฺเส นิปฺผนฺเน, / ตุมฺหากัปิ / สวิภาคํ กริสฺสามี’ติ อวจํ,

แม้ อ.ข้าพเจ้า ได้กล่าวแล้ว ว่า ‘ครั้นเมื่อข้าวกล้า สำเร็จแล้ว, (อ.ข้าพเจ้า) จักกระทำ ซึ่งการแบ่งแม้แก่พระองค์’ ดังนี้,

ความปรารถนาในใจของข้าพเจ้านั้นไม่สำเร็จเสียแล้ว

โส เม มโนรโถ / น นิปฺผนฺโน,

อ.ความปรารถนาในใจ ของข้าพเจ้า นั้น ไม่สำเร็จแล้ว,

เพราะเหตุนั้น ความโศกจึงเกิดแล้วแก่ข้าพเจ้า

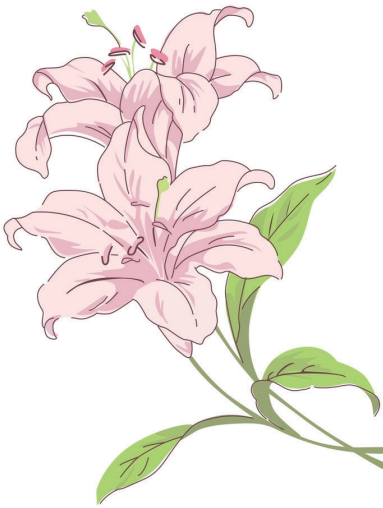
เตน เม โสโก อุปฺปนฺโน,

เพราะเหตุนั้น อ.ความโศก เกิดขึ้นแล้ว แก่ข้าพเจ้า,

แม้ภัตรข้าพเจ้าก็ไม่หิว

ภตฺตัปิ เม นจฺฉาเทตี”ติ.

แม้ อ.ภัตร ย่อมไม่หิว แก่ข้าพระองค์” ดังนี้.

ตรัสเหตุแห่งความโศกและอุบายระงับความโศก

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามพราหมณ์นั้นว่า พราหมณ์ก็ท่านรู้ไหมว่า ความโศกเกิดแก่ท่านเพราะอาศัยอะไร

อถ นํ สตฺถา / “ชานาสิ ปน พฺราหฺมณ / ‘กินฺเต นิสฺสาย / โสโก อุปฺปนฺโน”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว (ซึ่งพราหมณ์) นั้น ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ ก็ (อ.ท่าน) ย่อมรู้ว่า ‘อ.ความโศก เกิดขึ้นแล้ว แก่ท่าน เพราะอาศัย ซึ่งอะไร’ ดังนี้ (หรือ)” ดังนี้,

เมื่อพราหมณ์กราบทูลว่า พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบ ก็ท่านทราบหรือ

“น ชานามิ โภ โคตม, / ตฺวํ ปน ชานาสี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระโคดม ผู้เจริญ (อ.ข้าพเจ้า) ย่อมไม่รู้, ก็ อ.ท่าน ย่อมรู้ (หรือ)” ดังนี้ (อันพราหมณ์) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า อย่างนั้น พราหมณ์ ความจริง ความโศกก็ดี ภัยก็ดี เมื่อจะเกิด ย่อมอาศัยตัณหาเกิดขึ้น ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“อาม พฺราหฺมณ, / อุปฺปชฺชมาโน หิ / โสโก วา ภยํ วา / ตณฺหํ นิสฺสาย / อุปฺปชฺชตี”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนพราหมณ์ เออ (อ.อย่างนั้น), จริงอยู่ อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัย ซึ่งตัณหา” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

ความโศกย่อมเกิดเพราะตัณหา ภัยย่อมเกิดเพราะตัณหา
ความโศกย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้วจากตัณหา
ภัยจักมีแต่ไหน

“ตณฺหาย ชายเต โสโก, ตณฺหาย ชายเต ภยํ;
ตณฺหาย วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก, กุโต ภยนฺ”ติ.

“อ.ความโศก ย่อมเกิด แต่ตัณหา, อ.ภัย ย่อมเกิด แต่ตัณหา, อ.ความโศก ย่อมไม่มี แก่บุคคลผู้พ้นวิเศษแล้ว จากตัณหา, อ.ภัย จักมี (แต่ที่) ไหน” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตณฺหาย** ได้แก่ ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖

ตตฺถ ตณฺหายาติ / ฉทฺวาริกตณฺหาย,

(อ.อรรถ ว่า) แต่ตัณหาอันเป็นไปในทวาร ๖ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **ตณฺหาย** ดังนี้.

อธิบายว่า ความโศกเป็นต้นย่อมอาศัยตัณหานั่นเกิดขึ้น

เอตํ ตณฺหํ นิสฺสาย / อุปฺปชฺชตีติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า อ.ความโศก หรือ หรือว่า อ.ภัย ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัย ซึ่งตัณหา นั่น ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พฺราหฺมโณ / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.พราหมณ์ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง (จบแล้ว).

๗. เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน

๗. ปญฺจสตทารกวตฺถุ.

๗. อ.เรื่องแห่งเด็กชายผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภเด็ก ๕๐๐ คน ในระหว่างทาง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สีลทสฺสนสมฺปนฺนำ** เป็นต้น

สีลทสฺสนสมฺปนฺนนฺติ / อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / อนฺตรามคฺเค ปญฺจสเต ทารเก อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ทรงปรารภ ซึ่งเด็กชาย ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ในระหว่างแห่งหนทาง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สีลทสฺสนสมฺปนฺนำ** ดังนี้เป็นต้น.

พระศาสดาเสด็จบิณฑบาตพบเด็ก ๕๐๐ คน

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระศาสดามีภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร พร้อมด้วยพระอสีติมหาเถระเสด็จเข้าไปกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต

เอกทิวสำ หิ สตฺถา / อสีติมหาเถเรหิ สทฺธึ / ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร / ราชคหำ ปิณฺฑาย ปวิสนฺโต

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.พระศาสดา กับ ด้วยพระเถระผู้ใหญ่ ๘๐ ท. ผู้มีภิกษุมีร้อย ๕ เป็นประมาณเป็นบริวาร เสด็จเข้าไปอยู่ สู่พระนครชื่อว่าราชคฤห์ เพื่อก้อนข้าว

ได้ทอดพระเนตรเห็นเด็ก ๕๐๐ คน ยกกระเช้าขนมออกจากเมืองแล้ว ไปสวนในวันมหรสพวันหนึ่ง

เอกสฺมึ ฉณทิวเส / ปญฺจสเต ทารเก / ปูวปจฺฉิโย อุกฺขิปาเปตฺวา / นครา นิกฺขมฺม / อุยฺยานำ คจฺฉนฺเต อทฺทส.

ได้ทรงเห็นแล้ว ซึ่งเด็กชาย ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ผู้- (ยังกันและกัน) ให้ยกขึ้น- ซึ่งกระเช้าแห่งขนม ท. -แล้ว -จึงออกไป- จากพระนคร -แล้ว -จึงไปอยู่ สู่สวน ในวันแห่งมหรสพ วันหนึ่ง.

แม้เด็กเหล่านั้นถวายบังคมพระศาสดาแล้วก็หลีกไป

เตปิ สตฺถารำ วนฺทิตฺวา ปกฺกมึสุ.

(อ.เด็กชาย ท.) แม้เหล่านั้น ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา หลีกไปแล้ว.

ไม่กล่าวกะภิกษุแม้สักรูปหนึ่งว่า ขอท่านรับเอาขนม

เอกำ ภิกฺขุ๎ปิ / “ปูวำ คณฺหถา”ติ น วทึสุ.

(อ.เด็กชาย ท. เหล่านั้น) ไม่กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ท่าน ท.) ขอจงรับ ซึ่งขนม” ดังนี้ แม้กะภิกษุรูปหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสกะภิกษุทั้งหลายในกาลที่ภิกษุเหล่านั้นไปแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักฉันขนมไหม

สตฺถา / เตสำ คตกาเล / ภิกฺขู อาห / “ขาทิสฺสถ ภิกฺขเว ปูเว”ติ.

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จักฉัน ซึ่งขนม ท. (หรือ)” ดังนี้ กะภิกษุ ท. ในกาลเป็นที่ไปแล้ว (แห่งเด็กชาย ท.) เหล่านั้น.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ขนมที่ไหน พระเจ้าข้า

“กหำ ภนฺเต ปูวา”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ขนม ท. (มีอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า เธอทั้งหลายไม่เห็นพวกเด็กถือกระเช้าขนมเดินผ่านไปแล้วดอกหรือ

“กึ น ปสฺสถ / ทารเก ปูวปจฺฉิโย / อุกฺขิปาเปตฺวา อติกฺกนฺเต”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(อ.เธอ ท.) ย่อมไม่เห็น ซึ่งเด็กชาย ท. ผู้- (ยังกันและกัน) ให้ยกขึ้น- ซึ่งกระเช้าแห่งขนม ท. -แล้ว -จึงก้าวล่วงแล้ว หรือ” ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า พวกเด็กเห็นปานนั้นไม่ถวายขนมแก่ใคร ๆ พระเจ้าข้า

“ภนฺเต / เอวรูปา นาม ทารกา / กสฺสจิ ปูวำ น เทนฺตี”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.เด็กชาย ท. ชื่อ ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมไม่ให้ ซึ่งขนม แก่ใคร ๆ” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เด็กเหล่านั้นไม่นิมนต์เราหรือพวกเธอด้วยขนมก็จริง

“ภิกฺขเว กิญฺจาปิ ฯเปฯ คนฺตุ๎ วฏฺฏตี”ติ.

“ภิกฺขเว / กิญฺจาปิ เอเต / มำ วา ตุมฺเห วา / ปูเวหิ น นิมนฺตยึสุ,

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เด็กชาย ท.) เหล่านั่น ไม่นิมนต์แล้ว ซึ่งเรา หรือหรือว่า ซึ่งเธอ ท. ด้วยขนม ท. แม้ก็จริง,

ถึงกระนั้นภิกษุผู้เป็นเจ้าของขนมกำลังมาข้างหลัง

ปูวสามิโก ปน ภิกฺขุ / ปจฺฉโต อาคจฺฉติ,

ถึงอย่างนั้น อ.ภิกษุ ผู้เป็นเจ้าของแห่งขนม ย่อมมา ในภายหลัง,

ฉันขนมเสียก่อนแล้วไปจึงควร

ปูเว ขาทิตฺวาว / คนฺตุ วฏฺฏตี”ติ.

อ.อัน- (อันเรา ท.) เคี้ยวกิน- ซึ่งขนม ท. -แล้วนั่นเทียว -จึงไป ย่อมควร” ดังนี้.

ตามธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่มีความริษยาหรือความประทุษร้ายแม้ในบุคคลคนหนึ่ง

พุทฺธานำ หิ / เอกปุคฺคเลปิ / อิสฺสา วา / ปโทโส วา นตฺถิ;

จริงอยู่ อ.ความริษยา หรือ หรือว่า อ.ความประทุษร้าย แม้ในบุคคลคนหนึ่ง ย่อมไม่มี แก่พระพุทธเจ้า ท.;

เพราะฉะนั้น พระศาสดาตรัสคำนี้แล้วจึงพาภิกษุสงฆ์ไปประทับนั่งใต้ร่มเงา ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง

ตสฺมา อิมำ วตฺวา / ภิกฺขุสงฺฆำ อาทาย / เอกสฺมึ รุกฺขมูเล ฉายาย นิสีทิ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว (ซึ่งพระดำรัส) นี้ ทรงพาเอาแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ประทับนั่งแล้ว ที่เงา ณ โคนแห่งต้นไม้ แห่งหนึ่ง.

พวกเด็กเห็นพระมหากัสสปเถระเดินมาข้างหลังเกิดความรักขึ้น มีสรีระเต็มเปี่ยมด้วยกำลังแห่งปีติ

ทารกา / มหากสฺสปตฺเถรำ / ปจฺฉโต อาคจฺฉนฺตำ ทิสฺวา / อุปฺปนฺนสิเนหา / ปีติเวเคน ปริปุณฺณสรีรา หุตฺวา

อ.เด็กชาย ท. เห็นแล้ว ซึ่งพระมหากัสสปะผู้เถระ ผู้มาอยู่ ในภายหลัง เป็นผู้มีความรักเกิดขึ้นแล้ว เป็นผู้มีสรีระเต็มรอบแล้ว ด้วยกำลังแห่งปีติ เป็น

วางกระเช้าแล้วไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์

ปจฺฉิโย โอตาเรตฺวา / เถรำ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา

ยังกระเช้า ท. ให้หย่งลงแล้ว ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระ ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าแห่งองค์ ๕

ยกขนมพร้อมทั้งกระเช้าทีเดียวแล้วกล่าวกะพระเถระว่า นิมนต์รับเถิด ขอรับ

ปูเว ปจฺฉิหิ สทฺธึเยว อุกฺขิปิตฺวา / “คณฺหถ ภนฺเต”ติ / เถรำ วทึสุ.

ยกขึ้นแล้ว ซึ่งขนม ท. กับ ด้วยกระเช้า ท. นั่นเทียว กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงรับ” ดังนี้ กะพระเถระ.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเด็กเหล่านั้นว่า นั่นพระศาสดาทรงพาพระภิกษุสงฆ์ไปประทับนั่งแล้วที่โคนไม้ พวกเธอจงถือไทยธรรมไปแบ่งส่วนถวายภิกษุสงฆ์

อถ เน เถโร อาห / “เอส สตฺถา / ภิกฺขุสงฺฆำ คเหตฺวา / รุกฺขมูเล นิสินฺโน, / ตุมฺเห เทยฺยธมฺมำ อาทาย / คนฺตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส สำวิภาคำ กโรถา”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ กล่าวแล้ว (กะเด็ก ท.) เหล่านั้น ว่า “อ.พระศาสดา นั่น พาเอาแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ประทับนั่งแล้ว ณ โคนแห่งต้นไม้, อ.เธอ ท. ถือเอาแล้ว ซึ่งไทยธรรม ไปแล้ว จงกระทำ ซึ่งการแบ่ง แก่หมู่แห่งภิกษุ” ดังนี้.

พวกเด็กรับคำว่า ดีละ ขอรับ แล้วกลับไปพร้อมกับพระเถระทีเดียว ถวายขนมแล้วยืนมองดูอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ถวายน้ำในเวลาฉันเสร็จ

เต “สาธุ ภนฺเต”ติ นิวตฺติตฺวา / เถเรน สทฺธึเยว คนฺตฺวา / ปูเว ทตฺวา / โอโลกยมานา / เอกมนฺเต ฐตฺวา / ปริโภควสาเน อุทกํ อทำสุ.

(อ.เด็กชาย ท.) เหล่านั้น รับพร้อมแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ดีละ” ดังนี้ กลับแล้ว ไปแล้วกับ ด้วยพระเถระ นั่นเทียว ถวายแล้ว ซึ่งขนม ท. ยืน- แลดูอยู่ -แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ได้ถวายแล้ว ซึ่งน้ำ ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งการฉัน.

พวกภิกษุโพนทนาพวกเด็กผู้ถวายขนม

ภิกษุทั้งหลายโพนทนาว่า พวกเด็กถวายภิกษาเพราะเห็นแก่หน้า

ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ “ทารเกหิ ฯเปฯ อาทาย อาคมึสู”ติ.

ภิกฺขู อุชฺฌายึสุ / “ทารเกหิ มุโขโลกเนน / ภิกฺขา ทินฺนา,

อ.ภิกษุ ท. ยกโทษแล้ว ว่า “อ.ภิกษา อันเด็กชาย ท. ถวายแล้ว ด้วยการแลดูซึ่งหน้า,

ไม่ต้อนรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระมหาเถระทั้งหลายด้วยขนม เห็นพระมหากัสสปเถระแล้วถือเอาขนมพร้อมด้วยกระเช้านั่นแลมาแล้ว

สมฺมาสมฺพุทฺธํ วา / มหาเถเร วา / ปูเวหิ อปุจฺฉิตฺวา / มหากสฺสปตฺเถรํ ทิสฺวา / ปูเว ปจฺฉีหิ สทฺธึเยว อาทาย อาคมึสู”ติ.

(อ.เด็กชาย ท. เหล่านั้น) ไม่ทูลถามแล้ว ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือ หรือว่า ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่ ท. ด้วยขนม ท. เห็นแล้ว ซึ่งพระมหากัสสปะผู้เถระ ถือเอาแล้ว ซึ่งขนม ท. กับ ด้วยกระเช้า ท. นั่นเทียว มาแล้ว” ดังนี้.

พระศาสดาทรงยกพระมหากัสสปะเป็นนิทัศนะ

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว

สตฺถา เตสํ กถํ สุตฺวา

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น

ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เช่นกันมหากัสสปะผู้บุตรของเรา ย่อมเป็นที่รักของเหล่าเทวดาและมนุษย์

“ภิกฺขเว มม ฯเปฯ กโรนฺติเยวา”ติ วตฺวา

“ภิกฺขเว / มม ปุตฺเตน มหากสฺสเปน / สทิโส ภิกฺขุ / เทวมนุสฺสานํ ปิโย โหติ,

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. อ.ภิกษุ ผู้เช่นกับ ด้วยมหากัสสปะ ผู้เป็นบุตร ของเรา เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ ท. ย่อมเป็น,

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายย่อมทำบูชาด้วยปัจจัย ๔ แก่เธอโดยแท้ ดังนี้แล้ว

ตสฺส จตุปฺปจฺจยปูชํ / กโรนฺติเยวา”ติ วตฺวา

(อ.เทวดาและมนุษย์ ท.) ย่อมกระทำนั่นเทียว ซึ่งการบูชาด้วยปัจจัย ๔ (แก่มหากัสสปะ) นั้น” ดังนี้

ตรัสพระคาถานี้ว่า

ชนย่อมทำท่านผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและทัสสนะ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้มีปกติกล่าวแต่วาจาสัตย์ ผู้กระทำการงานของตนนั้น ให้เป็นที่รัก

อิมํ คาถมาห

“สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ ธมฺมฏฺฐํ สจฺจวาทินํ
อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ ตํ ชโน กุรุเต ปิยนฺ”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“อ.ชน ย่อมกระทำ (ซึ่งบุคคล) ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีลและทัสสนะ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ผู้กล่าวซึ่งคำสัตย์โดยปกติ ผู้กระทำอยู่ ซึ่งการงาน ของตน นั้น ให้เป็นที่รัก” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ** ความว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยจตุปาริสุทธิศีล และความเห็นชอบ อันสัมปยุตด้วยมรรคผล

ตตฺถ สีลทสฺสนสมฺปนฺนนฺติ / จตุปฺปาริสุทฺธิสีเลน เจว / มคฺคผลสมฺปยุตฺเตน จ / สมฺมาทสฺสเนน สมฺปนฺนํ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยปาริสุทธิศีล ๔ ด้วยนั่นเทียว ด้วยสัมมาทัสสนะ อันประกอบพร้อมแล้วด้วยมรรคและผล ด้วย (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **สีลทสฺสนสมฺปนฺนํ** ดังนี้.

บทว่า **ธมฺมฏฺฐํ** ความว่า ผู้ตั้งอยู่ในโลกุตรธรรม ๙ ประการ

ธมฺมฏฺฐนฺติ / นววิเธ โลกุตฺตรธมฺเม ฐิตํ,

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ตั้งอยู่แล้ว ในธรรมอันเป็นโลกุตระ อันมีอย่าง ๙ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ธมฺมฏฺฐํ** ดังนี้,

อธิบายว่า ผู้มีโลกุตรธรรมอันทำให้แจ้งแล้ว

สจฺฉิกตโลกุตฺตรธมฺมนฺติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า ผู้มีธรรมอันเป็นโลกุตระอันกระทำให้แจ้งแล้ว ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

บทว่า **สจฺจวาทินํ** ความว่า ชื่อว่าผู้มีปกติกล่าววาจาสัตย์ด้วยสัจญาณ เพราะความที่สัจจะ ๔ อันท่านทำให้แจ้งแล้วด้วยอาการ ๑๖

สจฺจวาทินฺติ / จตุนฺนํ สจฺจานํ / โสฬสหากาเรหิ สจฺฉิกตตฺตา / สจฺจญฺญาเณน สจฺจวาทินํ.

(อ.อรรถ ว่า) ชื่อว่าผู้กล่าวซึ่งคำสัตย์โดยปกติ ด้วยสัจจญาณ เพราะความที่- แห่งสัจจะ ท. ๔ -เป็นสัจจะ (อันตน) -กระทำให้แจ้งแล้ว โดยอาการ ท. ๑๖ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สจฺจวาทินํ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ** ความว่า สิกขา ๓ ชื่อว่าการงานของตน ผู้บำเพ็ญสิกขา ๓ นั้น

อตฺตโน กมฺมกุพฺพานนฺติ / อตฺตโน กมฺมํ นาม / ติสฺโส สิกฺขา, / ตา ปูรยมานนฺติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า ผู้- (ยัง-), อ.สิกขา ท. ๓ ชื่อว่า การงาน ของตน, (-สิกขา ท. ๓) เหล่านั้น -ให้เต็มอยู่ ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **อตฺตโน กมฺมกุพฺพานํ** ดังนี้.

สองบทว่า **ตํ ชโน** ความว่า โลกิยมหาชนย่อมทำบุคคลนั้นให้เป็นที่รัก คือเป็นผู้ใคร่จะเห็น ใคร่จะไหว้ ใคร่จะบูชา ด้วยปัจจัย ๔ โดยแท้

ตํ ชโนติ / ตํ ปุคฺคลํ / โลกิยมหาชโน / ปิยํ กโรติ / ทฏฺฐุกาโม วนฺทิตุกาโม / จตุปฺปจฺจเยน ปูเชตุกาโม / โหติเยวาติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.มหาชนผู้อยู่ในโลก ย่อมกระทำ ซึ่งบุคคล นั้น ให้เป็นที่รัก คือว่า เป็นผู้ใคร่เพื่ออันเห็น เป็นผู้ใคร่เพื่ออันไหว้ เป็นผู้ใคร่เพื่ออันบูชา (ซึ่งบุคคล นั้น) ด้วยปัจจัย ๔ ย่อมเป็นนั่นเทียว ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **ตํ ชโน** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นแม้ทั้งหมดตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / สพฺเพปิ เต ทารกา / โสตาปตฺติผเล ติฏฺฐหึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.เด็กชาย ท. เหล่านั้น แม้ทั้งปวง ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องเด็ก ๕๐๐ คน จบ

ปญฺจสตทารกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งเด็กชายผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ (จบแล้ว).

๘. เรื่องพระอนาคามิเถระ

๘. อนาคามิตฺเถรวตฺถุ.

๘. อ.เรื่องแห่งพระเถระผู้เป็นพระอนาคามี (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระผู้อนาคามีองค์หนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ฉนฺทชาโต** เป็นต้น

ฉนฺทชาโตติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / เอกํ อนาคามิตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งพระเถระผู้เป็นพระอนาคามี รูปหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **ฉนฺทชาโต** ดังนี้เป็นต้น.

พระเถระบรรลุอนาคามิผล

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพวกสัทธิวิหาริกถามพระเถระนั้นว่า ท่านขอรับ ก็การบรรลุธรรมพิเศษของท่านมีอยู่หรือ

เอกทิวสํ หิ / ตํ เถรํ / สทฺธิวิหาริกา ปุจฺฉึสุ / “อตฺถิ ปน โว ภนฺเต / วิเสสาธิคโม”ติ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.สัทธิวิหาริก ท. ถามแล้ว ซึ่งพระเถระ นั้น ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ อ.การบรรลุซึ่งคุณวิเศษ ของท่าน มีอยู่ (หรือ)” ดังนี้.

พระเถระละอายอยู่ว่า แม้พวกคฤหัสถ์ชนก็ยังบรรลุพระอนาคามิผลได้ ในเวลาบรรลุพระ-อรหันต์แล้วนั่นแล เราจักบอกกับสัทธิวิหาริกเหล่านั้น

เถโร / “อนาคามิผลํ นาม / คหฏฺฐาปิ ปาปุณนฺติ, / อรหตฺตํ ปตฺตกาเลเยว / เตหิ สทฺธึ กเถสฺสามี”ติ หรายมาโน

อ.พระเถระ ละอายอยู่ ว่า “แม้ อ.คฤหัสถ์ ท. ย่อมบรรลุ ชื่อซึ่งอนาคามิผล, (อ.เรา) จักกล่าว กับ (ด้วยสัทธิวิหาริก ท.) เหล่านั้น ในกาลเป็นที่บรรลุแล้ว ซึ่งพระอรหัต นั่นเทียว” ดังนี้

ไม่กล่าวอะไร ๆ เลย ทำกาละแล้วเกิดในเทวโลกชั้นสุทธาวาส

กิญฺจิ อกเถตฺวาว / กาลกโต สุทฺธาวาสเทวโลเก นิพฺพตฺติ.

ไม่กล่าวแล้วนั่นเทียว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (เป็น) บังเกิดแล้ว ในเทวโลกชื่อว่าสุทธาวาส.

ลำดับนั้น พวกสัทธิวิหาริกของท่าน ร้องไห้คร่ำครวญ ไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ร้องไห้อยู่ทีเดียว นั่งแล้ว ณ ส่วนข้างหนึ่ง

อถสฺส สทฺธิวิหาริกา / โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / โรทนฺตาว เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

ครั้งนั้น อ.สัทธิวิหาริก ท. (ของพระเถระ) นั้น ร้องไห้แล้ว คร่ำครวญแล้ว ไปแล้ว สู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ร้องไห้อยู่นั่นเทียว นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอร้องไห้ทำไม

อถ เน สตฺถา / “กึ ภิกฺขเว / โรทถา”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) ย่อมร้องไห้ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้ (กะภิกษุ ท.) เหล่านั้น.

พวกภิกษุกราบทูลว่า พระอุปัชฌาย์ของพวกข้าพระองค์ทำกาละแล้ว พระเจ้าข้า

“อุปชฺฌาโย โน ภนฺเต / กาลกโต”ติ.

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.พระอุปัชฌาย์ ของข้าพระองค์ ท. เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ช่างเถิด ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าคิดเลย นั้นชื่อว่าเป็นธรรมที่ยั่งยืน

“โหตุ ภิกฺขเว, / มา จินฺตยิตฺถ, / ธุวธมฺโม นาเมโส”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เหตุ นั่น) จงยกไว้, (อ.เธอ ท.) อย่าคิดแล้ว, (อ.ธรรมคือความตาย) นั่น ชื่อว่า เป็นธรรมยั่งยืน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พวกภิกษุกราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พวกข้าพระองค์ก็ทราบอยู่

“อาม ภนฺเต, ฯเปฯ ทุกฺขิตา”ติ.

“อาม ภนฺเต, / มยัปิ ชานาม;

(อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), แม้ อ.ข้าพระองค์ ท. ย่อมรู้;

แต่พวกข้าพระองค์ได้ถามถึงการบรรลุธรรมพิเศษกะพระอุปัชฌาย์

อปิจ มยํ / อุปชฺฌายํ วิเสสาธิคมํ อปุจฺฉิมฺหา,

เออก็[๑] อ.ข้าพระองค์ ท. ได้ถามแล้ว ซึ่งการบรรลุซึ่งคุณวิเศษ กะพระอุปัชฌาย์,

---

[๑] **อปิจ** เออก็, อีกนัยหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่ง. อปิจาติ อญฺญปริยายทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ. (ปฏิสมฺภิทามคฺคอฏฺฐกถา), อปิจาติ อตฺตโน มติยา ปากฏกรณตฺถํ อารมฺโภ. (วชิรพุทธิฏีกา), ปาฬิยํ “อปิสู”ติ อิทํ “อปิจา”ติ อิมินา สมานตฺโถ นิปาโต. (วิมติวิโนทนีฏีกา), จการํ อปิสทฺเทน เอกโต กตฺวา “อปิจา”ติ โยชนา. (วินยวินิจฺฉยฏีกา), อปิจาติ อตฺถนฺตรวิกปฺปตฺเถ นิปาโต, อปโร นโยติ อตฺโถ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา), อปิจาติ อยํ วกฺขมานสมุจฺจยตฺโถ. (อภิธมฺมาวตารปุราณฏีกา)

ท่านไม่บอกอะไร ๆ เลย ทำกาละแล้ว

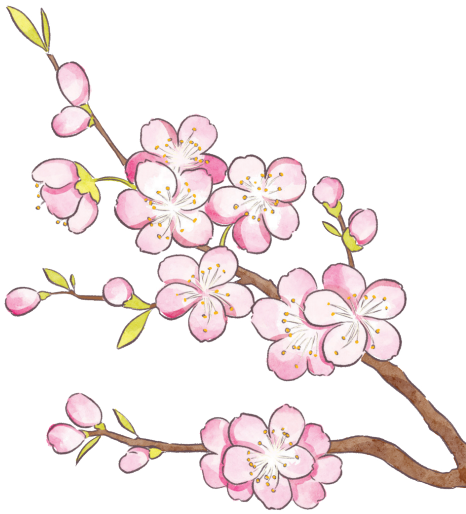
โส กิญฺจิ / อกเถตฺวาว กาลกโต,

(อ.พระอุปัชฌาย์) นั้น ไม่กล่าวแล้วนั่นเทียว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น),

เหตุนั้น พวกข้าพระองค์จึงถึงความทุกข์

เตนมฺห ทุกฺขิตา”ติ.

เพราะเหตุนั้น (อ.ข้าพระองค์ ท.) เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์ ย่อมเป็น” ดังนี้.

ลักษณะของผู้ชื่อว่ามีกระแสในเบื้องบน

พระศาสดาตรัสว่า อย่าคิดเลย ภิกษุทั้งหลาย

สตฺถา “ภิกฺขเว ฯเปฯ อุทฺธ์โสโต”ติ วตฺวา

สตฺถา / “ภิกฺขเว มา จินฺตยิตฺถ,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) อย่าคิดแล้ว,

พระอุปัชฌาย์ของพวกเธอบรรลุอนาคามิผลแล้ว

อุปชฺฌาเยน โว / อนาคามิผลํ ปตฺตํ,

อ.อนาคามิผล อันพระอุปัชฌาย์ ของเธอ ท. บรรลุแล้ว,

เธอละอายอยู่ว่า แม้พวกคฤหัสถ์ก็บรรลุอนาคามิผลนั่น เราต่อบรรลุอรหันต์แล้วจึงจักบอกแก่พวกสัทธิวิหาริกนั้น

โส / ‘คิหีเปตํ ปาปุณนฺติ, / อรหตฺตํ ปตฺวาว / เนสํ กเถสฺสามี’ติ หรายนฺโต

(อ.พระอุปัชฌาย์ นั้น) ละอายอยู่ ว่า ‘แม้ อ.คฤหัสถ์ ท. ย่อมบรรลุ (ซึ่งอนาคามิผล) นั่น, (อ.เรา) บรรลุแล้วนั่นเทียว ซึ่งพระอรหัต จักบอก (แก่สัทธิวิหาริก ท.) เหล่านั้น’ ดังนี้

ไม่บอกอะไร ๆ แก่พวกเธอเลย ทำกาละแล้วเกิดในชั้นสุทธาวาส

ตุมฺหากํ กิญฺจิ อกเถตฺวาว / กาลํ กตฺวา / สุทฺธาวาเสสุ นิพฺพตฺโต;

ไม่กล่าวแล้วนั่นเทียว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ แก่เธอ ท. กระทำแล้ว ซึ่งกาละบังเกิดแล้ว ในชั้นสุทธาวาส ท.;

วางใจเสียเถิด ภิกษุทั้งหลาย

อสฺสาสถ ภิกฺขเว,

ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.เธอ ท.) จงเบาใจ,

พระอุปัชฌาย์ของพวกเธอถึงความเป็นผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย มีกระแสในเบื้องบน ดังนี้แล้ว

อุปชฺฌาโย โว / กาเมสุ อปฺปฏิพทฺธจิตฺตํ ปตฺโต / อุทฺธ์โสโต”ติ วตฺวา

อ.พระอุปัชฌาย์ ของเธอ ท. เป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งจิตอันไม่เนื่องเฉพาะแล้ว ในกาม ท. เป็นผู้มีกระแสในเบื้องบน (ย่อมเป็น)” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ภิกษุผู้มีฉันทะเกิดแล้วในพระนิพพานอันใคร ๆ บอก
ไม่ได้ พึงเป็นผู้อันใจถูกต้องแล้วก็ดี ผู้มีจิตไม่เกี่ยวเกาะ
ในกามทั้งหลายก็ดี ท่านเรียกว่า ผู้มีกระแสในเบื้องบน

อิมํ คาถมาห

“ฉนฺทชาโต อนกฺขาเต มนสา จ ผุฏฺ สิยา
กาเมสุ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต ‘อุทฺธ์โสโต’ติ วุจฺจตี”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“(อ.ภิกษุ ใด) ผู้มีความพอใจอันเกิดแล้ว (ในพระนิพพาน) อัน- (อันใคร ๆ) ไม่บอกแล้ว เป็นผู้-อันใจ -ถูกต้องแล้ว ด้วย เป็นผู้มีจิตไม่เนื่องเฉพาะแล้ว ในกาม ท. (ด้วย) พึงเป็น, (อ.ภิกษุ นั้น อันบัณฑิต) ย่อมเรียก ว่า ‘ผู้มีกระแสในเบื้องบน’ ดังนี้” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ฉนฺทชาโต** ความว่า มีฉันทะเกิดแล้ว คือถึงความอุตสาหะแล้ว ด้วยอำนาจความพอใจในความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำ

ตตฺถ ฉนฺทชาโตติ / กตฺตุกมฺยตาฉนฺทวเสน / ชาตฉนฺโท อุสฺสาหปฺปตฺโต.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีความพอใจอันเกิดแล้ว คือว่า ผู้ถึงแล้วซึ่งความอุตสาหะ ด้วยสามารถแห่งความพอใจในความเป็นแห่งบุคคลผู้ใคร่เพื่ออันกระทำ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **ฉนฺทชาโต** ดังนี้.

บทว่า **อนกฺขาเต** คือ ในพระนิพพาน

อนกฺขาเตติ นิพฺพาเน.

(อ.อรรถ ว่า) ในพระนิพพาน (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อนกฺขาเต** ดังนี้.

แท้จริง พระนิพพานนั้นชื่อว่า อนักขาตะ เพราะความเป็นธรรมชาติอันใคร ๆ บอกไม่ได้ว่าอันปัจจัยโน้นทำ หรือบรรดาสีต่าง ๆ มีสีเขียวเป็นต้น (พระนิพพานมีสี) เห็นปานนี้

ตญฺหิ / “อสุเกน กตํ วา / นีลาทีสุ เอวรูปํ วา”ติ / อวตฺตพฺพตาย / อนกฺขาตํ นาม.

จริงอยู่ (อ.พระนิพพาน) นั้น ชื่อว่า อนักขาตะ เพราะความที่- (แห่งพระนิพพาน นั้น) -เป็นธรรมชาต- (อันใคร ๆ) -ไม่พึงกล่าว ว่า “(อ.พระนิพพาน) เป็นธรรมชาต- (อันปัจจัย) โน้น -กระทำแล้ว หรือ หรือว่า เป็น- (ในสี ท.) มีสีเขียวเป็นต้น หนา -ธรรมชาตอันมีอย่างนี้เป็นรูป (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **มนสา จ ผุโฏ สิยา** ความว่า พึงเป็นผู้อันจิตที่สัมปยุตด้วยมรรคผล ๓ เบื้องต่ำถูกต้องแล้ว คือให้เต็มแล้ว

มนสา จ ผุโฏ สิยาติ / เหฏฺฐิเมหิ / ตีหิ มคฺคผลจิตฺเตหิ / ผุโฏ ปูริโต ภเวยฺย.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นผู้- อันจิตอันประกอบพร้อมแล้วด้วยมรรคและผล ท. ๓ อันมีในภายใต้ -ถูกต้องแล้ว คือว่า เป็นผู้- (อันจิตอันประกอบพร้อมแล้วด้วยมรรคและผล ท. ๓ อันมีในภายใต้) -ให้เต็มแล้ว พึงเป็น ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **มนสา จ ผุโฏ สิยา** ดังนี้.

บทว่า **อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต** ความว่า มีจิตไม่เกี่ยวเกาะในกามทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งพระอนาคามิมรรคก็ดี

อปฺปฏิพทฺธจิตฺโตติ / อนาคามิมคฺควเสน / กาเมสุ จ อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต.

(อ.อรรถ ว่า) เป็นผู้มีจิตไม่เนื่องเฉพาะแล้ว ในกาม ท. ด้วยสามารถแห่งอนาคามิมรรค ด้วย (ดังนี้แห่งบท) ว่า **อปฺปฏิพทฺธจิตฺโต** ดังนี้.

บทว่า **อุทฺธ์โสโต** ความว่า ภิกษุเห็นปานนี้เกิดแล้วในภพอวิหา ถัดนั้นไปก็ไปสู่อกนิฏฐภพ ด้วยอำนาจปฏิสนธิ ท่านเรียกว่า ผู้มีกระแสในเบื้องบน พระอุปัชฌาย์ของพวกเธอก็เป็นผู้เช่นนั้น

อุทฺธ์โสโตติ / เอวรูโป ภิกฺขุ / อวิเหสุ นิพฺพตฺติตฺวา / ตโต ปฏฺฐาย / ปฏิสนฺธิวเสน อกนิฏฺฐํ คจฺฉนฺโต / ‘อุทฺธ์โสโต’ติ วุจฺจติ, / ตาทิโส โว / อุปชฺฌาโยติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.ภิกษุ ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป บังเกิดแล้ว (ในเทพ ท.) ผู้อยู่ในภพชื่อว่าอวิหา ไปอยู่ สู่ภพชื่อว่าอกนิฏฐะ จำเดิม (แต่ภพชื่อว่าอวิหา) นั้น ด้วยสามารถแห่งปฏิสนธิ (อันบัณฑิต) ย่อมเรียกว่า ‘ผู้มีกระแสในเบื้องบน’ ดังนี้, อ.พระอุปัชฌาย์ ของเธอ ท. เป็นผู้เช่นนั้น (ย่อมเป็น) ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **อุทฺธ์โสโต** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่แล้วในอรหัตผล

เทสนาวสาเน / เต ภิกฺขู อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.ภิกษุ ท. เหล่านั้น ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในพระอรหัตผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชน ดังนี้แล

มหาชนสฺสาปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระอนาคามิเถระ จบ

อนาคามิตฺเถรวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งพระเถระผู้เป็นพระอนาคามี (จบแล้ว).

๙. เรื่องนายนันทิยะ

๙. นนฺทิยวตฺถุ.

๙. อ.เรื่องแห่งนายนันทิยะ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในป่าอิสิปตนะ ทรงปรารภนายนันทิยะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **จิรปฺปวาสึ** เป็นต้น

จิรปฺปวาสินฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา อิสิปตเน วิหรนฺโต / นนฺทิยํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในป่าชื่อว่าอิสิปตนะ ทรงปรารภ ซึ่งนายนันทิยะ ตรัสแล้ว ซึ่งพระ-ธรรมเทศนา นี้ ว่า **จิรปฺปวาสึ** ดังนี้เป็นต้น.

นันทิยะเป็นอนุชาตบุตร

ได้ยินว่า ในกรุงพาราณสีได้มีบุตรแห่งตระกูลซึ่งถึงพร้อมด้วยศรัทธาชื่อนันทิยะ

พาราณสิยํ กิร / สทฺธาสมฺปนฺนสฺส กุลสฺส / นนฺทิโย นาม / ปุตฺโต อโหสิ.

ได้ยินว่า อ.บุตร ชื่อว่า นันทิยะ ของตระกูล อันถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา ได้มีแล้ว ในพระนครชื่อว่าพาราณสี.

เขาได้เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาบำรุงสงฆ์แท้ อนุรูปแก่มารดาบิดาเทียว

โส มาตาปิตูนํ อนุรูโป / สทฺธาสมฺปนฺโน / สงฺฆุปฏฺฐาโกว อโหสิ.

(อ.นายนันทิยะ) นั้น เป็นผู้มีรูปอันสมควร แก่มารดาและบิดา ท. เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศรัทธา เป็นผู้บำรุงซึ่งสงฆ์นั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

ครั้นในเวลาที่เขาเจริญวัย มารดาบิดาได้มีความจำนงจะนำธิดาของลุงชื่อว่าเรวดีมาจากเรือนอันตรงกันข้าม

อถสฺส มาตาปิตโร / วยปฺปตฺตกาเล / สมฺมุขเคหโต / มาตุลธีตรํ เรวตึ นาม / อาเนตุกามา อเหสุ.

ครั้งนั้น อ.มารดาและบิดา ท. เป็นผู้ใคร่เพื่ออันนำมา ซึ่งธิดาของลุง ชื่อว่า เรวดี จากเรือนอันมีต่อหน้า ได้เป็นแล้ว ในกาล- (แห่งนายนันทิยะ) นั้น -ถึงแล้วซึ่งวัย

ก็นางเป็นคนไม่มีศรัทธา ไม่มีการให้ปันเป็นปกติ

สา ปน / อสฺสทฺธา อทานสีลา,

ก็ (อ.นางเรวดี) นั้น เป็นผู้ไม่มีศรัทธา เป็นผู้มีอันไม่ให้เป็นปกติ (ย่อมเป็น),

นายนันทิยะจึงไม่ปรารถนานาง

นนฺทิโย ตำ น อิจฺฉิ.

อ.นายนันทิยะ ไม่ปรารถนาแล้ว (ซึ่งนางเรวดี) นั้น.

ลำดับนั้น มารดาของเขากล่าวกะนางเรวดีว่า

อถสฺส มาตา / เรวตึ อาห

ครั้งนั้น อ.มารดา (ของนายนันทิยะ) นั้น กล่าวแล้ว กะนางเรวดี ว่า

แม่ เจ้าจงฉาบทาสถานที่นั่งของภิกษุสงฆ์แล้วปูลาดอาสนะไว้ในเรือนนี้

“อมฺม ตฺวำ ฯเปฯ อาราธิกา ภวิสฺสตี”ติ.

“อมฺม / ตฺวำ อิมสฺมึ เคเห / ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสชฺชนฏฺฐานำ อุปลิมฺปิตฺวา / อาสนานิ ปญฺญาเปหิ,

“ดูก่อนแม่ อ.เธอ ฉาบทาแล้ว ซึ่งที่เป็นที่นั่ง แห่งหมู่แห่งภิกษุ จงปูลาด ซึ่งอาสนะ ท. ในเรือน นี้,

จงตั้งเชิง (บาตร) ไว้

อาธารเก ฐเปหิ,

(อ.เธอ) จงตั้งไว้ ซึ่งเชิงรอง ท.[๑],

ในเวลาภิกษุทั้งหลายมาแล้วจงรับบาตรนิมนต์ให้นั่ง เอาธมกรกกรองน้ำฉัน (ถวาย) แล้วล้างบาตร ในเวลาฉันเสร็จ

ภิกฺขูนำ อาคตกาเล / ปตฺเต คเหตฺวา / นิสีทาเปตฺวา / ธมฺมกรเกน ปานียำ ปริสฺสาเวตฺวา / ภุตฺตกาเล ปตฺเต โธว;

(อ.เธอ) รับแล้ว ซึ่งบาตร ท. ในกาลเป็นที่มาแล้ว แห่งภิกษุ ท. (ยังภิกษุ ท.) ให้นั่งแล้ว กรองแล้ว ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ด้วยเครื่องกรอง จงล้าง ซึ่งบาตร ท. ในกาลเป็นที่ฉันแล้ว (แห่งภิกษุ ท.) [หรือแปลว่า ในกาล- (แห่งภัตร อันภิกษุ ท.) -ฉันแล้ว];

เมื่อเจ้าทำได้อย่างนี้ ก็จักเป็นที่พึงใจแก่บุตรของเรา

เอวำ เม ปุตฺตสฺส / อาราธิกา ภวิสฺสสี”ติ.

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ (มีอยู่ อ.เธอ) เป็นผู้โปรดปราน แห่งบุตร ของเรา จักเป็น” ดังนี้.

---

[๑] **อาราธก** เชิงรองบาตร. ปตฺตาธารเกปีติ เอตฺถ รุกฺขาธารโก วา โหตุ วลยาธารโก วา ทณฺฑาธารโก วา ยำกิญฺจิ ปตฺตฏฺฐปนกำ ปจฺฉิกาปิ โหตุ ปตฺตาธารโก ตฺเวว สงฺขฺยำ คจฺฉติ. (ปาราชิกกณฺฑอฏฺฐกถา) ในคำว่า ปตฺตาธารเกปิ นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ จะเป็นเชิงไม้ก็ตาม เชิงวลัยก็ตาม เชิงท่อนไม้ก็ตาม ที่ตั้งบาตรชนิดใดชนิดหนึ่ง แม้เป็นกระเช้าก็ช่าง ทุกอย่างถึงความนับว่า เชิงรองบาตร ทั้งนั้น, **อาธารโก**ติ ปตฺตาธาโร. (วินยวินิจฉยฏีกา)

นางได้ทำอย่างนั้นแล้ว

สา ตถา อกาสิ.

(อ.นางเรวดี) นั้น ได้กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ต่อมา มารดาบิดาเล่าถึงความประพฤติของนางนั้นแก่บุตรว่า นางเป็นผู้อดทนต่อโอวาท

อถ นำ / “โอวาทกฺขมา ชาตา”ติ / ปุตฺตสฺส อาโรเจตฺวา,

ครั้งนั้น (อ.มารดาและบิดา ท.) บอกแล้ว (ซึ่งนางเรวดี) นั้น แก่บุตร ว่า “(อ.นางเรวดี) เป็นผู้อดทนต่อโอวาท เกิดแล้ว” ดังนี้,

เมื่อเขารับว่า ดีละ จึงกำหนดวันแล้วทำอาวาหมงคล

เตน / “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิเต, / ทิวสำ ฐเปตฺวา / อาวาหำ กรึสุ.

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้ (อันนายนันทิยะ) นั้น รับพร้อมแล้ว, ตั้งไว้แล้ว ซึ่งวัน กระทำแล้ว ซึ่งอาวาหมงคล.

ลำดับนั้น นายนันทิยะกล่าวกะนางว่า

อถ นำ นนฺทิโย อาห

ครั้งนั้น อ.นายนันทิยะ กล่าวแล้ว (กะนางเรวดี) นั้น ว่า

ถ้าเธอจักบำรุงภิกษุสงฆ์และมารดาบิดาของฉันไซร้

“สเจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ ฯเปฯ อปฺปมตฺตา โหหี”ติ.

“สเจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ / มาตาปิตโร จ / เม อุปฏฺฐหิสฺสสิ,

“ถ้าว่า (อ.เธอ) จักบำรุง ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ด้วย ซึ่งมารดาและบิดา ท. ของเรา ด้วย ไซร้,

เมื่อเป็นเช่นนี้ เธอก็จักได้พัสดุในเรือนนี้

เอวำ อิมสฺมึ เคเห / วตฺถุ ลภิสฺสสิ,

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนี้ (มีอยู่ อ.เธอ) จักได้ ซึ่งวัตถุ ในเรือน นี้,

จงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด

อปฺปมตฺตา โหหี”ติ.

(อ.เธอ) เป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว จงเป็น” ดังนี้.

นางรับว่า ดีละ แล้วทำทีเป็นผู้ศรัทธา บำรุงอยู่ ๒-๓ วัน ก็คลอดบุตร ๒ คน

สา “สาธู”ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา / กติปาหำ สทฺธา วิย หุตฺวา / อุปฏฺฐหนฺตี / เทฺว ปุตฺเต วิชายิ.

(อ.นางเรวดี) นั้น รับคำแล้ว ว่า ““อ.ดีละ” ดังนี้ เป็นผู้ราวกะว่า มีศรัทธา เป็น บำรุงอยู่ สิ้นวันเล็กน้อย คลอดแล้ว ซึ่งบุตร ท. ๒.

มารดาบิดาแม้ของนายนันทิยะได้ทำกาละแล้ว

นนฺทิยสฺสปิ มาตาปิตโร กาลมกำสุ.

อ.มารดาและบิดา ท. แม้ของนายนันทิยะ ได้กระทำแล้ว ซึ่งกาละ.

ความเป็นใหญ่ทั้งหมดในเรือนก็ตกอยู่แก่นางเรวดีนั้นคนเดียว

เคเห สพฺพิสฺสริยำ / ตสฺสาเยว อโหสิ.

อ.ความเป็นใหญ่ทั้งปวง ในเรือน ได้มีแล้ว (แก่นางเรวดี) นั้นนั่นเทียว.

นันทิยะดำรงตำแหน่งทานบดี

จำเดิมแต่มารดาบิดาทำกาละ แม้นายนันทิยะก็เป็นมหาทานบดี เตรียมตั้งทานสำหรับภิกษุ-สงฆ์ (และ) เริ่มตั้งค่าอาหารแม้สำหรับคนกำพร้าและคนเดินทางเป็นต้นไว้ที่ประตูเรือน

นนฺทิโยปิ / มาตาปิตูนำ กาลกิริยโต ปฏฺฐาย / มหาทานปติ หุตฺวา / ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานำ ปฏฺฐเปสิ, / กปณทฺธิกาทีนัปิ / เคหทฺวาเร ปากวตฺตำ ปฏฺฐเปสิ.

แม้ อ.นายนันทิยะ เป็นเจ้าแห่งทานใหญ่ เป็น เริ่มตั้งแล้ว ซึ่งทาน เพื่อหมู่แห่งภิกษุ, เริ่มตั้งแล้ว ซึ่งทรัพย์อันเป็นไปเพื่ออาหารอันบุคคลพึงหุง ใกล้ประตูแห่งเรือน (เพื่อชน ท.) แม้มีชนผู้กำพร้าและชนผู้ไปสู่หนทางไกลเป็นต้น จำเดิม แต่การกระทำซึ่งกาละ แห่งมารดาและบิดา ท.

ในกาลต่อมาเขาฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดา กำหนดอานิสงส์ในการถวายอาวาสได้แล้ว

โส อปรภาเค / สตฺถุ ธมฺมเทสนำ สุตฺวา / อาวาสทาเน อานิสำสำ สลฺลกฺเขตฺวา

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก (อ.นายนันทิยะ) นั้น ฟังแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา ของพระศาสดา กำหนดแล้ว ซึ่งอานิสงส์ ในการถวายซึ่งอาวาส

ให้ทำศาลา ๔ มุข ประดับด้วยห้อง ๓ ห้อง ในมหาวิหาร ในป่าอิสิปตนะ แล้วให้ลาดเตียงและตั่งเป็นต้น

อิสิปตเน มหาวิหาเร / จตูหิ คพฺเภหิ ปฏิมณฺฑิตำ / จตุสฺสาลำ กาเรตฺวา / มญฺจปีฐาทีนิ อตฺถราเปตฺวา

(ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ซึ่งศาลา ๔ หลัง อันประดับเฉพาะแล้ว ด้วยห้อง ท. ๔ ในมหาวิหาร ในป่าชื่อว่าอิสิปตนะ (ยังบุคคล) ให้ลาดแล้ว (ซึ่งวัตถุ ท.) มีเตียงและตั่งเป็นต้น

เมื่อจะมอบถวายอาวาสนั้น ได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ถวายน้ำทักขิโณทกแด่พระตถาคต

ตำ อาวาสำ นิยฺยาเทนฺโต / พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส / ทานำ ทตฺวา / ตถาคตสฺส ทกฺขิโณทกำ อทาสิ.

เมื่อมอบถวาย ซึ่งอาวาส นั้น ถวายแล้ว ซึ่งทาน แก่หมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้ถวายแล้ว ซึ่งน้ำเพื่อทักษิณา แด่พระตถาคต.

ปราสาททิพย์สำเร็จโดยรัตนะ ๗ ประการ สมบูรณ์ด้วยหมู่นารี มีประมาณ ๑๒ โยชน์ ในทิศทั้งปวง เบื้องบนสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ผุดขึ้นในเทวโลกชั้นดาวดึงส์พร้อมด้วยทักขิโณทกประดิษฐานในพระหัตถ์ของพระศาสดาทีเดียว

สตฺตุ ทกฺขิโณทกปฺปติฏฺฐาเนน สทฺธึเยว / ตาวตึสเทวโลเก / สพฺพทิสาสุ ทฺวาทสโยชนิโก / อุทฺธ โยชนสตุพฺเพโธ / สตฺตรตนมโย / นารีคณสมฺปนฺโน / ทิพฺพปฺปาสาโท อุคฺคจฺฉิ.

อ.ปราสาทอันเป็นทิพย์ อันประกอบแล้วด้วยโยชน์ ๑๒ ในทิศทั้งปวง ท. อันมีร้อยแห่งโยชน์เป็นส่วนสูง ในเบื้องบน อันสำเร็จแล้วด้วยรัตนะ ๗ อันถึงพร้อมแล้วด้วยหมู่แห่งนารี ผุดขึ้นแล้ว ในเทวโลกชื่อว่าดาวดึงส์ กับ ด้วยการตั้งไว้เฉพาะแห่งน้ำเพื่อทักษิณา (ในพระหัตถ์) ของพระศาสดา นั่นเทียว.

พระโมคคัลลานะไปเยี่ยมสวรรค์

ภายหลังวันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระไปสู่ที่จาริกในเทวโลก

อเถกทิวสึ / มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร / เทวจาริกึ คนฺตฺวา

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง อ.พระโมคคัลลานะผู้เถระ ไปแล้ว สู่การเที่ยว (เพื่อการเที่ยวไป) ในเทวโลก

ยืนอยู่แล้วในที่ไม่ไกลจากปราสาทนั้น ถามเทวบุตรทั้งหลายซึ่งมาสู่สำนักของตนว่า

ตสฺส ปาสาทสฺส / อวิทูเร ฐิโต / อตฺตโน สนฺติกึ อาคเต / เทวปุตฺเต ปุจฺฉิ

ผู้ยืนอยู่แล้ว ในที่อันไม่ไกล แห่งปราสาท นั้น ถามแล้ว ซึ่งเทพบุตร ท. ผู้มาแล้ว สู่สำนัก ของตน ว่า

ปราสาททิพย์เต็มด้วยหมู่นางอัปสรนั่นเกิดแล้วเพื่อใคร

“กสฺเสโส / อจฺฉราคณปริปูณฺโณ / ทิพฺพปฺปาสาโท นิพฺพตฺโต”ติ.

“อ.ปราสาทอันเป็นทิพย์ อันเต็มรอบแล้วด้วยหมู่แห่งนางอัปสร นั่น บังเกิดแล้ว เพื่อใคร” ดังนี้.

ลำดับนั้นพวกเทวบุตรนั้น เมื่อจะบอกเจ้าของวิมานแก่พระเถระนั้น จึงกล่าวว่า

อถสฺส เต เทวปุตฺตา วิมานสามิกึ อาจิกฺขนฺตา อาหสุ

ครั้งนั้น อ.เทพบุตร ท. เหล่านั้น เมื่อบอก ซึ่งเจ้าของแห่งวิมาน (แก่พระเถระ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า

ท่านผู้เจริญ วิมานนั่นเกิดแล้วเพื่อประโยชน์แก่บุตรคฤหบดีชื่อนันทิยะ ผู้ให้สร้างวิหารถวายพระศาสดาในป่าอิสิปตนะ

“ภนฺเต / เยน นนฺทิเยน นาม / คหปติปุตฺเตน / อิสิปตเน สตฺถุ วิหาโร / กาเรตฺวา ทินฺโน, / ตสฺสตฺถาย / เอตं วิมานึ นิพฺพตฺตนฺ”ติ.

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.วิหาร อันบุตรของคฤหบดี ชื่อว่า นันทิยะ ใด (ยังบุคคล) ให้กระทำแล้ว ถวายแล้ว แด่พระศาสดา ในป่าชื่อว่าอิสิปตนะ, อ.วิมาน นั่น บังเกิดแล้ว เพื่อประโยชน์ (แก่บุตรของคฤหบดี ชื่อว่า นันทิยะ) นั้น” ดังนี้.

ฝ่ายหมู่นางอัปสรเห็นพระเถระนั้นแล้วลงจากปราสาทกล่าวว่า

อจฺฉราสงฺโฆปิ / นं ทิสฺวา / ปาสาทโต โอตริตฺวา อาห

แม้ อ.หมู่แห่งนางอัปสร เห็นแล้ว (ซึ่งพระเถระ) นั้น ข้ามลงแล้ว จากปราสาท กล่าวแล้ว ว่า

ท่านผู้เจริญ พวกดิฉันเกิดในที่นี้ด้วยหวังว่า จักเป็นนางบำเรอของนายนันทิยะ

“ภนฺเต มยํ ฯเปฯ นํ วเทยฺยาถา”ติ.

“ภนฺเต / มยํ ‘นนฺทิยสฺส ปริจาริกา / ภวิสฺสามา’ติ อิธ นิพฺพตฺตา,

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ดิฉัน ท. เป็นผู้บังเกิดแล้ว (ในที่) นี้ (ด้วยอันคิด) ว่า ‘(อ.เรา ท.) เป็นผู้บำเรอของนันทิยะ จักเป็น’ ดังนี้ (ย่อมเป็น),

แต่เมื่อไม่พบเห็นนายนันทิยะนั้นเป็นผู้ระอาเหลือเกิน

ตํ ปน อปสฺสนฺตา / อติวิย อุกฺกณฺฐิตมฺห;

แต่ว่า (อ.ดิฉัน ท.) เมื่อไม่เห็น (ซึ่งนันทิยะ) นั้น เป็นผู้ระอาแล้ว เกินเปรียบ ย่อมเป็น;

ด้วยว่าการละมนุษย์สมบัติแล้วถือเอาทิพยสมบัติ ก็เช่นกับการทำลายถาดดินแล้วถือเอาถาดทองคำ ฉะนั้น

มตฺติกปาตึ ภินฺทิตฺวา / สุวณฺณปาตึ คหณสทิสํ หิ / มนุสฺสสมฺปตฺตึ หิตฺวา / ทิพฺพสมฺปตฺตึ คหณํ,

ด้วยว่า อ.การ- ละ- ซึ่งสมบัติในมนุษย์ -แล้ว -จึงถือเอา ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ เป็นเช่นกับด้วย การ- ทำลาย- ซึ่งถาดอันเป็นวิการแห่งดิน -แล้ว -จึงถือเอา ซึ่งถาดอันเป็นวิการแห่งทอง (ย่อมเป็น),

พระผู้เป็นเจ้าพึงบอกเขาเพื่อประโยชน์แก่การมา ณ ที่นี้

อิธาคมนตฺถาย / นํ วเทยฺยาถา”ติ.

(อ.ท่าน) พึงกล่าว (กะนันทิยะ) นั้น เพื่อประโยชน์แก่การมา (ในที่) นี้” ดังนี้.

ทิพยสมบัติเกิดรอผู้ทำบุญ

พระเถระ (กลับ) มาจากเทวโลกนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า

เถโร ตโต อาคนฺตฺวา / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ

อ.พระเถระ มาแล้ว (จากเทวโลก) นั้น เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลถามแล้ว ว่า

พระเจ้าข้า ทิพยสมบัติย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ทำความดีที่ยังอยู่มนุษยโลกนี่เองหรือหนอแล

“นิพฺพตฺตติ นุ โข ภนฺเต / มนุสฺสโลเก จิตานญฺเญว / กตกลฺยาณานํ ทิพฺพสมฺปตฺตี”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.สมบัติอันเป็นทิพย์ ย่อมบังเกิด (แก่ชน ท.) ผู้มีกรรมอันงามอันกระทำแล้ว ผู้ดำรงอยู่แล้วนั่นเทียว ในโลกของมนุษย์ หรือ หนอ แล” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า โมคคัลลานะ ทิพยสมบัติที่เกิดแล้วแก่นายนันทิยะในเทวโลก อันเธอเห็นแล้วเอง มิใช่หรือ ไฉนจึงถามเราเล่า

“โมคฺคลฺลาน / นนุ เต เทวโลเก / นนฺทิยสฺส นิพฺพตฺตา / ทิพฺพสมฺปตฺติ สามํ ทิฏฺฐา, / กสฺมา มํ ปุจฺฉสี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ อ.สมบัติอันเป็นทิพย์ อันบังเกิดแล้ว แก่นันทิยะ ในเทวโลก อันเธอ เห็นแล้ว ด้วยตนเอง มิใช่หรือ, (อ.เธอ) ย่อมถาม ซึ่งเรา เพราะเหตุไร” ดังนี้.

พระเถระกราบทูลว่า ทิพยสมบัติเกิดได้อย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า

“เอวํ ภนฺเต นิพฺพตฺตตี”ติ.

(อ.พระเถระ ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.สมบัติอันเป็นทิพย์) ย่อมบังเกิด อย่างนั้น หรือ” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า โมคคัลลานะ เธอพูดอะไรนั่น

อถ นํ สตฺถา “โมคฺคลฺลาน กึ ฯเปฯ อภินนฺทนฺตี”ติ วตฺวา

อถ นํ สตฺถา / “โมคฺคลฺลาน / กึ นาเมตํ กเถสิ;

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว (กะพระเถระ) นั้น ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ (อ.เธอ) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) นั่น ชื่อ อะไร;

เหมือนอย่างว่า ใคร ๆ ยืนอยู่ที่ประตูเรือน เห็นบุตรหรือพี่น้องผู้ไปอยู่ต่างถิ่นมานาน (กลับ) มาแต่ถิ่นที่จากไปอยู่พึงมาสู่เรือนโดยเร็ว บอกว่า คนชื่อโน้นมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกญาติของเขาก็ยินดีร่าเริงแล้ว ออกมาโดยขมีขมัน พึงยินดียิ่งกะผู้นั้นว่า พ่อ มาแล้ว พ่อ มาแล้ว ฉันใด

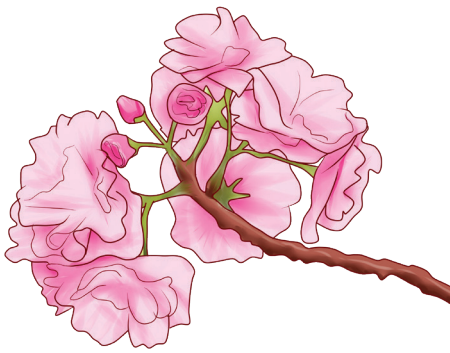
ยถา หิ / จิรปฺปวุตฺถํ ปุตฺตํ วา / ภาตรํ วา / ปวาสโต อาคจฺฉนฺตํ / คามทฺวาเร ฐิโต / โกจิเทว ทิสฺวา / เวเคน เคหํ อาคนฺตฺวา / ‘อสุโก นาม อาคโต’ติ อาโรเจยฺย, / อถสฺส ญาตกา / หฏฺฐปฺปหฏฺฐา เวเคน นิกฺขมิตฺวา / ‘อาคโตสิ ตาต,/ อาคโตสิ ตาตา’ติ / ตํ อภินนฺเทยฺยุ;

เหมือนอย่างว่า อ.ใคร ๆ นั่นเทียว ผู้ยืนอยู่แล้ว ที่ประตูแห่งหมู่บ้าน เห็นแล้ว ซึ่งบุตร หรือ หรือว่า ซึ่งพี่ชาย ผู้อยู่แยกกันแล้วสิ้นกาลนาน ผู้มาอยู่ จากประเทศเป็นที่อยู่แยกกัน มาแล้ว สู่เรือน โดยเร็ว พึงบอก ว่า ‘(อ.บุคคล) ชื่อ โน้น มาแล้ว’ ดังนี้, (ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่) อ.ญาติ ท. (ของบุคคล) นั้น ผู้ทั้งร่าเริงแล้วทั้งร่าเริงทั่วแล้ว ออกไปแล้ว โดยเร็ว พึงเพลิดเพลินยิ่ง (กะบุคคล) นั้น ว่า ‘ดูก่อนพ่อ (อ.ท่าน) เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็น, ดูก่อนพ่อ (อ.ท่าน) เป็นผู้มาแล้ว ย่อมเป็น’ ดังนี้ ฉันใด;

เหล่าเทวดา (ต่าง) ถือเอาเครื่องบรรณาการอันเป็นทิพย์ ๑๐ อย่าง ต้อนรับด้วยคิดว่า เราก่อน เราก่อน แล้วย่อมยินดียิ่ง กะสตรีหรือบุรุษผู้ทำความดีไว้ในโลกนี้ ซึ่งละโลกนี้แล้วไปสู่โลกหน้า ฉันนั้น เหมือนกัน ดังนี้แล้ว

เอวเมว / อิธ กตกลฺยาณํ / อิตฺถึ วา / ปุริสํ วา / อิมํ โลกํ หิตฺวา / ปรโลกํ คตํ / ทสวิธํ ทิพฺพปณฺณาการํ อาทาย / ‘อหํ ปุรโต, / อหํ ปุรโต’ติ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา / เทวตา อภินนฺทนฺตี”ติ วตฺวา

อ.เทวดา ท. ถือเอาแล้ว ซึ่งเครื่องบรรณาการอันเป็นทิพย์ อันมีอย่าง ๑๐ ต้อนรับแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า ‘อ.เรา (จักมี) ที่ข้างหน้า, อ.เรา (จักมี) ที่ข้างหน้า’ ดังนี้ ย่อมเพลิดเพลินยิ่ง กะหญิง หรือ หรือว่า กะบุรุษ ผู้มีกรรมอันงามอันกระทำแล้ว (ในโลก) นี้ ผู้- ละ- ซึ่งโลก นี้ -แล้ว -จึงไปแล้ว สู่โลกอื่น ฉันนั้นนั่นเทียว” ดังนี้

ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ญาติ มิตร และคนมีใจดีทั้งหลาย เห็นบุรุษผู้ไปอยู่
ต่างถิ่นมานาน มาแล้วแต่ที่ไกลโดยสวัสดี ย่อมยินดียิ่ง
ว่า มาแล้ว ฉันใด

อิมา คาถา อภาสิ

“จิรปฺปวาสึ ปุริสํ ทูรโต โสตฺถิมาคตํ
ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ อภินนฺทนฺติ อาคตํ,

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“อ.ญาติ ท. (ด้วย) อ.มิตร ท. (ด้วย) อ.ชนผู้มีใจดี ท. (เห็นแล้ว) ซึ่งบุรุษ ผู้อยู่แยกกันสิ้นกาลนาน[๑] ผู้มาแล้ว แต่ที่อันไกล โดยสวัสดี ย่อมเพลิดเพลินยิ่ง (ว่า อันท่าน) มาแล้ว (ดังนี้ ฉันใด),

บุญทั้งหลายก็ย่อมต้อนรับแม้บุคคลผู้กระทำบุญไว้
ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ดุจพวกญาติเห็นญาติที่รัก
มาแล้วต้อนรับอยู่ ฉะนั้นแล

ตเถว กตปุญฺญมฺปิ อสฺมา โลกา ปรํ คตํ
ปุญฺญานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ; ปิยํ ญาตีว อาคตนฺ”ติ.

อ.บุญ ท. ย่อมต้อนรับ (ซึ่งบุคคล) แม้ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว ผู้ไปแล้ว (จากโลก) นี้ (สู่โลก) อื่น ฉันนั้นนั่นเทียว เพียงดัง อ.ญาติ ท. (ต้อนรับอยู่ ซึ่งบุคคล) ผู้เป็นที่รัก ผู้มาแล้ว” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จิรปฺปวาสึ** คือจากไปแล้วนาน

ตตฺถ จิรปฺปวาสินฺติ / จิรปฺปวุตฺถนฺ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้อยู่แยกกันแล้วสิ้นกาลนาน (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **จิรปฺปวาสึ** ดังนี้.

---

[๑] **จิรปฺปวาสี** ผู้มีการอยู่แยกกัน. ปเวสนํ **ปวาโส** (ป = วิโยค - แยกกัน + วส (นิวาเส - อยู่) + ณ ภาวสาธนะ). การอยู่แยกกัน ชื่อว่า ปวาสะ, ปวาโส อสฺส อตฺถีติ **ปวาสี** (ปวาส + ณี อัสสัตถิตัทธิต). การอยู่แยกกัน ของบุรุษนั้น มีอยู่ เพราะเหตุนั้น บุรุษนั้น ชื่อว่า ปวาสี (ผู้มีการอยู่แยกกัน), จิรํ ปวาสี **จิรปฺปวาสี** (จิรํ + ปวาสี ทุติยาตัปปุริสสมาส, ลบนิคคหิต, ซ้อน ปฺ). บุรุษผู้มีการอยู่แยกกันสิ้นกาลนาน ชื่อว่า จิรัปปวาสี. จิรนฺติ อจฺจนฺตสโยเค อุปโยควจนํ. (วิมติวิโนทนีฎีกา)

บาทพระคาถาว่า **ทูรโต โสตฺถิมาคตำ** ความว่า ผู้ได้ลาภ คือมีสมบัติอันสำเร็จแล้ว เพราะทำพาณิชยกรรม หรือเพราะทำหน้าที่ราชบุรุษ มาแล้วแต่ที่ไกลโดยไม่มีอุปัทวะ

ทูรโต โสตฺถิมาคตนฺติ / วณิชฺชำ วา / ราชโปริสำ วา กตฺวา / ลทฺธลาภำ นิปฺผนฺนสมฺปตฺตึ / อนุปทฺทเวน ทูรฏฺฐานโต อาคตำ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีลาภอัน- กระทำ- ซึ่งการค้าขาย หรือ หรือว่า ซึ่งความเป็นแห่งบุรุษของพระราชา -แล้ว -จึงได้แล้ว ผู้มีสมบัติอันสำเร็จแล้ว ผู้มาแล้ว แต่ที่อันไกล โดยความสวัสดีมิใช่อุปัทวะ (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ทูรโต โสตฺถิมาคตำ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ** ความว่า เหล่าชนที่ชื่อว่าญาติเพราะสามารถเกี่ยวเนื่องกันด้วยตระกูล และชื่อว่ามิตรเพราะภาวะมีเคยเห็นกันเป็นต้น และชื่อว่ามีใจดีเพราะความเป็นผู้มีหทัยดี

ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จาติ / กุลสมฺพนฺธวเสน ญาตี จ / สนฺทิฏฺฐาทิภาเวน มิตฺตา จ / สุหทยภาเวน สุหชฺชา จ.

(อ.อรรถ ว่า อ.ชน ท.) ชื่อว่าเป็นญาติ เพราะอำนาจแห่งความเกี่ยวเนื่องแห่งตระกูล ด้วย ชื่อว่าเป็นมิตร เพราะความเป็นแห่งบุคคลมีบุคคลผู้อันตนเห็นดีแล้วเป็นต้น ด้วย ชื่อว่าเป็นผู้มีใจดี เพราะความเป็นแห่งบุคคลผู้มีใจดี ด้วย (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **ญาตี มิตฺตา สุหชฺชา จ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **อภินนฺทนฺติ อาคตำ** ความว่า ญาติเป็นต้น เห็นเขาแล้วย่อมยินดียิ่งด้วยอาการเพียงแต่พูดว่า มาดีแล้ว หรือด้วยอาการเพียงทำอัญชลี อนึ่ง ย่อมยินดียิ่งกะเขาผู้มาถึงเรือนแล้ว ด้วยสามารถนำไปเฉพาะซึ่งบรรณาการมีประการต่าง ๆ

อภินนฺทนฺติ อาคตนฺติ / นำ ทิสฺวา / “สฺวาคตนฺ”ติ วจนมตฺเตน วา / อญฺชลิกรณมตฺเตน วา, / เคหำ สมฺปตฺตำ ปน / นานปฺปการปณฺณาการาภิหรณวเสน อภินนฺทนฺติ.

(อ.อรรถ ว่า อ.ชน ท. มีญาติเป็นต้น) เห็นแล้ว (ซึ่งบุรุษ) นั้น (ย่อมเพลิดเพลินยิ่ง ด้วยอาการ) สักว่าการกล่าวว่า “(อันท่าน) มาดีแล้ว” ดังนี้ หรือ หรือว่า (ด้วยอาการ) สักว่าการกระทำซึ่งอัญชลี, อนึ่ง (อ.ชน ท. มีญาติเป็นต้น) ย่อมเพลิดเพลินยิ่ง (กะบุรุษ นั้น) ผู้ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งเรือน ด้วยสามารถแห่งการนำไปเฉพาะซึ่งเครื่องบรรณาการอันมีประการต่าง ๆ (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **อภินนฺทนฺติ อาคตำ** ดังนี้.

คำว่า **ตเถว** เป็นต้น ความว่า บุญทั้งหลายตั้งอยู่ในฐานะดุจมารดาบิดา นำเครื่องบรรณาการ ๑๐ อย่างนี้ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นอธิบดีอันเป็นทิพย์ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นทิพย์เพลินยิ่งอยู่ ชื่อว่าย่อมรับรองบุคคลแม้ผู้ทำบุญไว้แล้ว ซึ่งไปจากโลกนี้สู่โลกหน้า ด้วยเหตุนั้นนั่นแล

ตเถวาติ / เตเนว การเณน / กตปุญฺญปิ ปุคฺคลำ / อิมมฺหา โลกา / ปรโลกำ คตำ / “ทิพฺพำ อายุำ / วณฺณำ สุขำ / ยสำ อธิปเตยฺยำ; / ทิพฺพำ รูปำ / สทฺทำ คนฺธำ / รสำ โผฏฺฐพฺพนฺติ / อิมำ ทสวิธำ ปณฺณาการำ อาทาย / มาตาปิตุฏฺฐาเน จิตานิ ปุญฺญานิ / อภินนฺทนฺตานิ ปฏิคฺคณฺหนฺติ.

(อ.อรรถ) ว่า อ.บุญ ท. อันตั้งอยู่แล้ว ในฐานะเพียงดังมารดาและบิดา ถือเอาแล้ว ซึ่งเครื่องบรรณาการ อันมีอย่าง ๑๐ นี้ คือ ซึ่งอายุ อันเป็นทิพย์ ซึ่งวรรณะ (อันเป็นทิพย์) ซึ่งสุข (อันเป็นทิพย์) ซึ่งยศ (อันเป็นทิพย์) ซึ่งความเป็นใหญ่ (อันเป็นทิพย์); ซึ่งรูป อันเป็นทิพย์ ซึ่งเสียง (อันเป็นทิพย์) ซึ่งกลิ่น (อันเป็นทิพย์) ซึ่งรส (อันเป็นทิพย์) ซึ่งโผฏฐัพพะ (อันเป็นทิพย์) เพลิดเพลินยิ่งอยู่ ชื่อว่าย่อมต้อนรับซึ่งบุคคล แม้ผู้มีบุญอันกระทำแล้ว ผู้ไปแล้ว จากโลก นี้ สู่โลกอื่น ด้วยเหตุ นั้นนั่นเทียว (ดังนี้ แห่งคำ) ว่า **ตเถว** ดังนี้เป็นต้น.

สองบทว่า **ปิยํ ญาตีว** ความว่า ดุจพวกญาติที่เหลือ เห็นญาติที่รักมาแล้ว รับรองอยู่ในโลกนี้ ฉะนั้น

ปิยํ ญาตีวาติ / อิธ โลเก / ปิยํ ญาตกํ อาคตํ / เสสญาตกา วิยาติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า ราวกะ อ.ญาติผู้เหลือ ท. (ต้อนรับอยู่) ซึ่งญาติ ผู้เป็นที่รัก ผู้มาแล้ว ในโลก นี้ ดังนี้(แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **ปิยํ ญาตีว** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องนายนันทิยะ จบ

นนฺทิยวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งนายนันทิยะ (จบแล้ว).

ปิยวรรค วรรณนา จบ

ปิยวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยอารมณ์อันเป็นที่รัก จบแล้ว

วรรคที่ ๑๖ จบ

โสฬสโม วคฺโค.

อ.วรรค ที่ ๑๖ (จบแล้ว).

๑๗. โกธวรรค วรรณนา

๑๗. โกธวคฺควณฺณนา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยความโกรธ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

๑. เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี

๑. โรหิณีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ.

๑. อ.เรื่องแห่งสาวน้อยผู้เป็นหญิงกษัตริย์พระนามว่าโรหิณี (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภเจ้าหญิงโรหิณี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **โกธํ ชเห** เป็นต้น

โกธํ ชเหติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา นิโคฺรธารามे วิหรนฺโต / โรหิณึ ขตฺติยกญฺญํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในนิโครธาราม ทรงปรารภ ซึ่งสาวน้อยผู้เป็นหญิงกษัตริย์พระนามว่าโรหิณี ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **โกธํ ชเห** ดังนี้เป็นต้น.

สร้างโรงฉันหายจากโรคผิวหนังได้

ได้ยินว่า สมัยหนึ่ง พระอนุรุทธผู้มีอายุ ได้ไปเมืองกบิลพัสดุ์ พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐

เอกสฺมึ กิร สมเย / อายสฺมา อนุรุทฺโธ / ปญฺจสเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ / กปิลวตฺถุํ อคมาสิ.

ได้ยินว่า ในสมัย หนึ่ง อ.พระอนุรุทธะ ผู้มีอายุ ได้ไปแล้ว สู่พระนครชื่อว่ากบิลพัสดุ์ กับ ด้วย ภิกษุ ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ.

ครั้งนั้น พวกพระญาติของท่านทรงสดับว่า พระเถระมา

อถสฺส ญาตกา / “เถโร อาคโต”ติ สุตฺวา

ครั้งนั้น อ.พระญาติ ท. (ของพระเถระ) นั้น ทรงสดับแล้ว ว่า “อ.พระเถระ มาแล้ว” ดังนี้

จึงได้ไปสู่สำนักพระเถระ เว้นแต่พระน้องนางของพระเถระชื่อโรหิณี

เถรสฺส สนฺติกํ อคมํสุ / ฐเปตฺวา โรหิณึ นาม / เถรสฺส ภคินึ.

ได้เสด็จไปแล้ว สู่สำนัก ของพระเถระ เว้น ซึ่งพระภคินี ของพระเถระ พระนามว่า โรหิณี.

พระเถระถามพวกพระญาติว่า พระนางโรหิณีอยู่ที่ไหน

เถโร ญาตเก ปุจฺฉิ / “กหํ โรหิณี”ติ.

อ.พระเถระ ถามแล้ว ซึ่งพระญาติ ท. ว่า “อ.โรหิณี (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พวกพระญาติกล่าวว่า อยู่ในตำหนัก เจ้าข้า

“เคเห ภนฺเต”ติ.

(อ.พระญาติ ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.พระนางโรหิณี ย่อมอยู่) ในตำหนัก” ดังนี้.

พระเถระถามว่า เหตุไร จึงไม่เสด็จมา

“กสฺมา นาคตา”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “(อ.โรหิณี) ไม่มาแล้ว เพราะเหตุไร” ดังนี้.

พวกพระญาติกล่าวว่า พระนางโรหิณีไม่เสด็จมาเพราะทรงละอายว่า โรคผิวหนังเกิดที่สรีระของเรา เจ้าข้า

“สรีเร เม / ฉวิโรโค อุปฺปนฺโนติ / ลชฺชาย นาคตา ภนฺเต”ติ.

(อ.พระญาติ ท. กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.พระนางโรหิณี) ไม่มาแล้ว เพราะความละอาย ว่า ‘อ.โรคแห่งผิว เกิดขึ้นแล้ว ที่สรีระ ของเรา’ ดังนี้” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงเชิญพระนางเสด็จมาเถิด ให้ไปเชิญพระนางเสด็จมาแล้ว

เถโร / “ปกฺโกสถ นนฺ”ติ / ปกฺโกสาเปตฺวา

อ.พระเถระ (ยังพระญาติ ท.) ให้ร้องเรียกแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “อ.ท่าน ท.) จงร้องเรียก (ซึ่งโรหิณี) นั้น” ดังนี้

จึงกล่าวอย่างนี้กะพระนางผู้ทรงฉลองพระองค์เสด็จมาแล้วว่า โรหิณี เหตุไรเธอจึงไม่เสด็จมา

ปฏิกญฺจุกํ ปฏิมุญฺจิตฺวา / อาคตํ เอวมาห / “โรหิณิ / กสฺมา นาคตาสี”ติ.

กล่าวแล้ว อย่างนี้ ว่า “ดูก่อนโรหิณี (อ.เธอ) เป็นผู้ไม่มาแล้ว ย่อมเป็น เพราะเหตุไร” ดังนี้ (กะพระนางโรหิณี) ผู้- ทรงสวม- ซึ่งฉลองพระองค์ -แล้ว -จึงเสด็จมาแล้ว.

พระนางโรหิณีกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ โรคผิวหนังเกิดขึ้นที่สรีระของหม่อมฉัน เหตุนั้น หม่อมฉันจึงมิได้มาเพราะความละอาย

“สรีเร เม ภนฺเต / ฉวิโรโค อุปฺปนฺโน; / ตสฺมา ลชฺชาย นาคตมฺหี”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.โรคแห่งผิว เกิดขึ้นแล้ว ที่สรีระ ของหม่อมฉัน; เพราะเหตุนั้น (อ.หม่อมฉัน) เป็นผู้ไม่มาแล้ว เพราะความละอาย ย่อมเป็น” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ก็เธอทรงทำบุญไม่ควรหรือ

“กึ ปน เต / ปุญฺญํ กาตุ / น วฏฺฏตี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ก็ อ.อัน- อันเธอ กระทำ ซึ่งบุญ ย่อมไม่ควร หรือ” ดังนี้.

พระนางโรหิณีกล่าวว่า จะทำอะไร เจ้าข้า

“กึ กโรมิ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) จะกระทำ ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า จงให้สร้างโรงฉัน

“อาสนสาลํ กาเรหี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เธอ (ยังนายช่าง) จงให้กระทำ ซึ่งโรงเป็นที่ฉัน” ดังนี้.

พระนางโรหิณีถามว่า หม่อมฉันจะเอาอะไรทำ

“กึ คเหตฺวา”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี ถามแล้ว) ว่า “(อ.หม่อมฉัน) ถือเอาแล้ว ซึ่งอะไร (ยังนายช่าง จักให้กระทำ ซึ่งโรงเป็นที่ฉัน” ดังนี้.

พระเถระถามว่า ก็เครื่องประดับของเธอไม่มีหรือ

“กินฺเต ปสาธนภณฺฑกํ นตฺถี”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “อ.ภัณฑะอันเป็นเครื่องประดับ ของเธอ ย่อมไม่มี (หรือ)” ดังนี้.

พระนางโรหิณีกล่าวว่า มีอยู่ เจ้าข้า

“อตฺถิ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ภัณฑะอันเป็นเครื่องประดับ ของหม่อฉัน) มีอยู่” ดังนี้.

พระเถระถามว่า ราคาเท่าไร

“กึมูลนฺ”ติ.

(อ.พระเถระ ถามแล้ว) ว่า “อ.ภัณฑะอันเป็นเครื่องประดับ นั้น) เป็นของมีราคาเท่าไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระนางโรหิณีกล่าวว่า จักมีราคาหมื่นหนึ่ง

“ทสสหสฺสมูลํ ภวิสฺสตี”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ภัณฑะอันเป็นเครื่องประดับ นั้น) เป็นของมีราคาหมื่นหนึ่ง จักเป็น” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ถ้ากระนั้น จงขายเครื่องประดับนั้นแล้วให้สร้างโรงฉันเถิด

“เตนหิ / ตํ วิสฺสชฺเชตฺวา / อาสนสาลํ กาเรหี”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) สละแล้ว (ซึ่งภัณฑะอันเป็นเครื่องประดับ) นั้น (ยังนายช่าง) จงให้กระทำ ซึ่งโรงเป็นที่ฉัน” ดังนี้.

พระนางโรหิณีถามว่า ใครเล่าจักให้ทำแก่หม่อมฉัน เจ้าข้า

“โก เม ภนฺเต กาเรสฺสตี”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ใคร (ยังนายช่าง) จักให้กระทำ เพื่อหม่อมฉัน” ดังนี้.

พระเถระแลดูพระญาติซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้แล้วกล่าวว่า ขอจงเป็นภาระของท่านทั้งหลาย

เถโร / สมีเป ฐิเต / ญาตเก โอโลเกตฺวา / “ตุมฺหากํ ภาโร โหตู”ติ อาห.

อ.พระเถระ แลดูแล้ว ซึ่งพระญาติ ท. ผู้ประทับยืนอยู่แล้ว ในที่ใกล้ กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ภาระ นี้) เป็นภาระ ของท่าน ท. จงเป็น” ดังนี้.

พวกพระญาติถามว่า ก็พระคุณเจ้าจักทำอะไรหรือ เจ้าข้า

“ตุมฺเห ปน ภนฺเต / กึ กริสฺสถา”ติ.

(อ.พระญาติ ท. ถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ (อ.ท่าน จักกระทำ ซึ่งอะไร” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า แม้อาตมภาพก็จักอยู่ในที่นี้เหมือนกัน ถ้ากระนั้น พวกท่านจงนำทัพพสัมภาระมาเพื่อโรงฉันนี่

“อหัปิ อิเธว ภวิสฺสามิ, / เตนหิ เอติสฺสา / ทพฺพสมฺภาเร อาหรถา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “แม้ อ.อาตมา จักมี (ในที่) นี้นั่นเทียว, ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน ท.) จงนำมา ซึ่งทัพพสัมภาระ ท. (เพื่อโรงเป็นที่ฉัน) นั่น” ดังนี้.

พวกพระญาตินั้นรับว่า ดีละ เจ้าข้า จึงนำมาแล้ว

เต / “สาธุ ภนฺเต”ติ อาหรึสุ.

(อ.พระญาติ ท.) เหล่านั้น (รับพร้อมแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ดีละ” ดังนี้ นำมาแล้ว.

พระเถระเมื่อจะจัดโรงฉันจึงกล่าวกะพระนางโรหิณีว่า

เถโร อาสนสาลํ สํวิทหนฺโต / โรหิณึ อาห

อ.พระเถระ เมื่อจัดแจง ซึ่งโรงเป็นที่ฉัน กล่าวแล้ว กะพระนางโรหิณี ว่า

เธอจงให้ทำโรงฉันเป็น ๒ ชั้น จำเดิมแต่กาลที่ให้เรียบพื้นเบื้องบนแล้ว จงกวาดข้างล่างแล้วให้ปูอาสนะไว้เสมอ ๆ

“ทฺวิภูมิกำ ฯเปฯ อุปฏฺฐาเปหี”ติ.

“ทฺวิภูมิกำ อาสนสาลำ กาเรตฺวา / อุปริ ปทรานำ / ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย / เหฏฺฐา นิพทฺธำ สมฺมชฺชิตฺวา / อาสนานิ ปญฺญาเปหิ,

(อ.เธอ ยังนายช่าง) ให้กระทำแล้ว ซึ่งโรงเป็นที่ฉัน อันประกอบแล้วด้วยชั้น ๒ กวาดแล้ว เนืองนิตย์ ในภายใต้ จำเดิม แต่กาล- แห่งไม้เรียบ ท. (อันนายช่าง) -ให้แล้ว ในเบื้องบน จงปูลาด ซึ่งอาสนะ ท.

จงให้ตั้งหม้อน้ำดื่มไว้เสมอ ๆ

นิพทฺธำ ปานียฆเฏ อุปฏฺฐาเปหี”ติ.

ยังหม้อแห่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ท. จงให้เข้าไปตั้งไว้ เนืองนิตย์” ดังนี้.

พระนางรับคำว่า ดีละ เจ้าข้า แล้วจำหน่ายเครื่องประดับให้ทำโรงฉัน ๒ ชั้น

สา “สาธุ ภนฺเต”ติ / ปสาธนภณฺฑกำ วิสฺสชฺเชตฺวา / ทฺวิภูมิกำ อาสนสาลำ กาเรตฺวา

(อ.พระนางโรหิณี) นั้น (ทรงรับพร้อมแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ดีละ” ดังนี้ ทรงสละแล้ว ซึ่งภัณฑะอันเป็นเครื่องประดับ (ทรงยังนายช่าง) ให้กระทำแล้ว ซึ่งโรงเป็นที่ฉัน อันประกอบแล้วด้วย ชั้น ๒

เริ่มแต่กาลที่ให้เรียบพื้นชั้นบนแล้ว ได้ทรงทำกิจมีการกวาดพื้นล่างเป็นต้นเนือง ๆ

อุปริ ปทรานำ / ทินฺนกาลโต ปฏฺฐาย / เหฏฺฐา นิพทฺธำ / สมฺมชฺชนาทีนิ อกาสิ.

ได้ทรงกระทำแล้ว (ซึ่งกิจ ท.) มีการกวาดเป็นต้น เนืองนิตย์ ในภายใต้ จำเดิม แต่กาล- แห่งไม้ เรียบ ท. (อันนายช่าง) -ให้แล้ว ในเบื้องบน.

พวกภิกษุก็นั่งเสมอ ๆ

นิพทฺธำ ภิกฺขู นิสีทนฺติ.

อ.ภิกษุ ท. ย่อมนั่ง เนืองนิตย์.

ลำดับนั้น เมื่อพระนางกวาดโรงฉันอยู่นั่นแล โรคผิวหนังก็ราบไปแล้ว

อถสฺสา อาสนสาลำ / สมฺมชฺชนฺติยาว / ฉวิโรโค มิลายิ.

ครั้งนั้น (เมื่อพระนางโรหิณี) นั้น ทรงกวาดอยู่นั่นเทียว ซึ่งโรงเป็นที่ฉัน อ.โรคแห่งผิว แห้งแล้ว.

เมื่อโรงฉันเสร็จพระนางนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว

สา, / อาสนสาลาย นิฏฺฐิตาย, / พุทฺธปฺปมุขำ ภิกฺขุสงฺฆำ นิมนฺเตตฺวา

(อ.พระนางโรหิณี) นั้น, ครั้นเมื่อโรงเป็นที่ฉัน สำเร็จแล้ว, ทรงนิมนต์แล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ผู้มี พระพุทธเจ้าเป็นประมุข

ได้ถวายขาทนียะและโภชนียะอันประณีตแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขซึ่งนั่งเต็มโรงฉัน

อาสนสาลำ ปูเรตฺวา / นิสินฺนสฺส พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส / ปณีตำ ขาทนียำ โภชนียำ อทาสิ.

ได้ถวายแล้ว ซึ่งวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยว ซึ่งวัตถุอันบุคคลพึงบริโภค อันประณีต แก่หมู่แห่งภิกษุผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ผู้นั่ง- ยังโรงเป็นที่ฉัน -ให้เต็ม -แล้ว.

พระศาสดาทรงทำภัตกิจเสร็จแล้วตรัสถามว่า นี่เป็นทานของใคร

สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ / “กสฺเสตํ ทานนฺ”ติ ปุจฺฉิ.

อ.พระศาสดา ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.ทาน) นั่น เป็นทาน ของใคร (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระอนุรุทธกราบทูลว่า ของโรหิณีพระน้องนางของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า

“ภคินิยา เม ภนฺเต โรหิณิยา”ติ.

(อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ทาน นั่น เป็นทาน) ของโรหิณี ผู้เป็นน้องสาว ของข้าพระองค์ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็นางไปไหน

“สา ปน กหนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ (อ.โรหิณี) นั้น (ย่อมอยู่ ณ ที่) ไหน” ดังนี้.

พระอนุรุทธกราบทูลว่า อยู่ในตำหนัก พระเจ้าข้า

“เคเห ภนฺเต”ติ.

(อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.โรหิณี ย่อมอยู่) ในตำหนัก” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า พวกท่านจงเรียกนางมา

“ปกฺโกสถ นนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงร้องเรียก (ซึ่งโรหิณี) นั้น” ดังนี้.

พระนางไม่ประสงค์จะเสด็จมา

สา อาคนฺตุ๋ น อิจฺฉิ.

(อ.พระนางโรหิณี) นั้น ไม่ทรงปรารถนาแล้ว เพื่ออันเสด็จมา.

ทีนั้นพระศาสดารับสั่งให้เรียกพระนางแม้ไม่ปรารถนา (จะมา) จนได้

อถ นำ สตฺถา / อนิจฺฉมานมฺปิ / ปกฺโกสาเปสิเยว,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา (ทรงยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้วนั่นเทียว (ซึ่งพระนางโรหิณี) นั้น แม้ผู้ไม่ทรงปรารถนาอยู่,

ก็แลพระศาสดาตรัสกะพระนางผู้เสด็จมาถวายบังคมประทับนั่งแล้วว่า โรหิณี เหตุไรเธอจึงไม่มา

อาคนฺตฺวา จ ปน / วนฺทิตฺวา นิสินฺนำ อาห / “โรหิณิ / กสฺมา นาคมี”ติ.

ก็แล (อ.พระศาสดา) ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนโรหิณี (อ.เธอ) ไม่มาแล้ว เพราะเหตุไร” ดังนี้ (กะพระ-นางโรหิณี) ผู้- เสด็จมาแล้ว -จึงถวายบังคมแล้ว -จึงประทับนั่งแล้ว.

พระนางโรหิณีกราบทูลว่า โรคผิวหนังมีที่สรีระของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า หม่อมฉันละอายด้วยโรคนั้นจึงมิได้มา

“สรีเร เม ภนฺเต / ฉวิโรโค อตฺถิ, / เตน ลชฺชมานา นาคตมฺหี”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.โรคแห่งผิว มีอยู่ ที่สรีระ ของหม่อมฉัน, (อ.หม่อมฉัน) ละอายอยู่ (ด้วยโรคแห่งผิว) นั้น เป็นผู้ไม่มาแล้ว ย่อมเป็น” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็เธอรู้ไหมว่า โรคนั้นอาศัยกรรมอะไรของเธอจึงเกิดขึ้น

“ชานาสิ ปน, / กึ เต นิสฺสาย / เอส อุปฺปนฺโน”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ (อ.เธอ) ย่อมรู้ ว่า ‘(อ.โรค) นั่น เกิดขึ้นแล้ว แก่เธอ เพราะอาศัย ซึ่งอะไร’ ดังนี้ (หรือ)” ดังนี้.

พระนางโรหิณีกราบทูลว่า หม่อมฉันไม่ทราบ พระเจ้าข้า

“น ชานามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่รู้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า โรคนั้นอาศัยความโกรธของเธอจึงเกิดขึ้นแล้ว

“ตว โกธํ นิสฺสาย / อุปฺปนฺโน เอโส”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.โรค) นั่น เกิดขึ้นแล้ว แก่เธอ เพราะอาศัย ซึ่งความโกรธ” ดังนี้.

พระนางโรหิณีทูลถามว่า ก็หม่อมฉันทำกรรมอะไรไว้ พระเจ้าข้า

“กึ ปน เม / ภนฺเต กตนฺ”ติ.

(อ.พระนางโรหิณี ทูลถามแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ (อ.กรรม) อะไร อันหม่อมฉัน กระทำแล้ว” ดังนี้.

บุรพกรรมของพระนางโรหิณี

ถ้ากระนั้น เธอจงฟัง

“เตนหิ สุณาหี”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เธอ) จงฟัง” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสแก่พระนาง) ว่า

อถสฺสา สตฺถา / อตีตํ อาหริ

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว (แก่พระนางโรหิณี) นั้น ว่า

ในอดีตกาล พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ผูกอาฆาตในหญิงนักฟ้อนของพระราชาองค์หนึ่ง

อตีเต พาราณสีรญฺโญ ฯเปฯ อคฺคมเหสี โรหิณี อโหสิ.

อตีเต พาราณสีรญฺโญ / อคฺคมเหสี / เอกิสฺสา รญฺโญ นาฏกิตฺถิยา / อาฆาตํ พนฺธิตฺวา

ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว อ.พระอัครมเหสี ของพระราชาผู้ทรงเป็นใหญ่ในพระนครชื่อว่าพาราณสี ทรงผูกแล้ว ซึ่งความอาฆาต ในหญิงนักฟ้อน ของพระราชา คนหนึ่ง

ทรงดำริว่า เราจักให้ทุกข์เกิดแก่หญิงนั้น แล้ว

“ทุกฺขมสฺสา / อุปฺปาเทสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

ทรงดำริแล้ว ว่า “(อ.เรา) ยังความทุกข์ จักให้เกิดขึ้น (แก่หญิงนักฟ้อน) นั้น” ดังนี้

ให้เขานำลูกเต่าร้างใหญ่มา รับสั่งให้เรียกหญิงนักฟ้อนนั้นมายังสำนักของตนแล้ว

มหากจฺฉปลานิ อาหราเปตฺวา / ตำ นาฏกิตฺถึ / อตฺตโน สนฺติกำ ปกฺโกสาเปตฺวา,

(ทรงยังบุคคล) ให้นำมาแล้ว ซึ่งผลแห่งหมามุ่ยใหญ่ ท. (ทรงยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว (ซึ่งหญิงนักฟ้อน) นั้น สู่สำนัก ของพระองค์,

ให้ใส่ผงเต่าร้างบนที่นอนที่ผ้าห่ม และที่ระหว่างเครื่องใช้มีผ้าปูที่นอนเป็นต้นของหญิงนักฟ้อนนั้น โดยประการที่นางไม่ทันรู้ตัว

ยถา สา น ชานาติ, / เอวมสฺสา / สยเน จ / ปารุปเน จ / ปจฺจตฺถรณาทีนญฺจ อนฺตเรสุ / กจฺฉุจุณฺณานิ ฆปาเปสิ,

(ทรงยังบุคคล) ให้วางไว้แล้ว ซึ่งผงแห่งหมามุ่ย ท. บนที่เป็นที่นอน ด้วย ที่ผ้าเป็นเครื่องห่ม ด้วย ในระหว่าง ท. (แห่งวัตถุ ท.) มีวัตถุเป็นเครื่องลาดเป็นต้น ด้วย (ของหญิงนักฟ้อน) นั้น โดย-, (อ.หญิงนักฟ้อน) นั้น ย่อมไม่รู้ โดยประการใด, -ประการนั้น.

โปรยลงแม้ที่ตัวของนาง ราวกะทำความเย้ยหยันเล่น

เกฬึ กุรุมานา วิย / อสฺสา สรีเรปิ โอกิริ.

ผู้ราวกะว่า ทรงกระทำอยู่ ซึ่งการเยาะเย้ย ทรงโปรยลงแล้ว แม้ที่สรีระ (ของหญิงนักฟ้อน) นั้น.

ทันใดนั้นเอง สรีระของหญิงนั้นได้พุพองขึ้นเป็นตุ่มน้อยตุ่มใหญ่

ตำขณญฺเญว / ตสฺสา สรีรำ / อุปฺปกฺกุปฺปกฺกำ / คณฺฑาคณฺฑชาตำ อโหสิ.

ในขณะนั้นนั่นเทียว อ.สรีระ (ของหญิงนักฟ้อน) นั้น เป็นสรีระทั้งพองขึ้นแล้วทั้งพองขึ้นแล้ว เป็นสรีระมีตุ่มน้อยและตุ่มใหญ่เกิดแล้ว ได้เป็นแล้ว.

นางเกาอยู่ไปนอนบนที่นอน

สา กณฺฑุวนฺตี / คนฺตฺวา สยเน นิปชฺชิ.

(อ.หญิงนักฟ้อน) นั้น เกาอยู่ ไปแล้ว นอนแล้ว บนที่เป็นที่นอน.

เมื่อนางถูกผงเต่าร้างกัดแม้บนที่นอนนั้น เวทนากล้ายิ่งนักเกิดขึ้นแล้ว

ตตฺราปิสฺสา / กจฺฉุจุณฺเณหิ ขาทิยมานาย / ขรตรา เวทนา อุปฺปชฺชิ.

(เมื่อหญิงนักฟ้อน) นั้น อันผงแห่งหมามุ่ย ท. กัดอยู่ (บนที่เป็นที่นอน) แม้นั้น อ.เวทนา อันกล้ากว่า เกิดขึ้นแล้ว.

พระอัครมเหสีในกาลนั้นได้เป็นพระนางโรหิณี

ตทา อคฺคมเหสี / โรหิณี อโหสิ.

อ.พระอัครมเหสี ในกาลนั้น เป็นพระนางโรหิณี ได้เป็นแล้ว (ในกาลนี้ ดังนี้).

พระศาสดาครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้วตรัสว่า โรหิณีก็กรรมนั่นที่เธอทำแล้วในกาลนั้น

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา “โรหิณิ ฯเปฯ น ยุตฺตรูปาเยวา”ติ วตฺวา

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา / “โรหิณิ ตทา ตยา เจตํ กมฺมํ กตํ,

อ.พระศาสดา ครั้นทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว นี้ ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนโรหิณี ก็ (อ.กรรม) นั่น อันเธอ กระทำแล้ว ในกาลนั้น,

ก็ความโกรธก็ดี ความริษยาก็ดี แม้มีประมาณเล็กน้อย ไม่ควรทำเลย ดังนี้แล้ว

อปฺปมตฺตโกปิ หิ / โกโธ วา / อิสฺสา วา กาตุ / น ยุตฺตรูปาเยวา”ติ วตฺวา

จริงอยู่ อ.ความโกรธ หรือ หรือว่า อ.ความริษยา แม้อันมีประมาณน้อย เป็นกิริยามีรูปไม่ควรแล้วนั่นเทียว เพื่ออันกระทำ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลพึงละความโกรธ สละความถือตัว
ล่วงสังโยชน์ทั้งสิ้นได้ ทุกข์ทั้งหลายย่อม
ไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องในนามรูป
ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล

อิมํ คาถมาห

“โกธํ ชเห, วิปฺปชเหยฺย มานํ,
สโยชนํ สพฺพมติกฺกเมยฺย,
ตํ นามรูปสฺมิมสชฺชมานํ,
อกิญฺจนํ นานุปตนฺติ ทุกฺขา”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“(อ.บุคคล) พึงละ ซึ่งความโกรธ, (อ.บุคคล) พึงละวิเศษ ซึ่งมานะ, (อ.บุคคล) พึงก้าวล่วงซึ่งสังโยชน์ทั้งปวง, อ.ทุกข์ ท. ย่อมไม่ตกไปตาม (ซึ่งบุคคล) นั้น ผู้ไม่ข้องอยู่ ในนามและรูป ผู้ไม่มีกิเลสอันย่ำยีเหล่าสัตว์” ดังนี้

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โกธํ** ความว่า พึงละความโกรธทุก ๆ อาการ ก็ดี มานะ ๙ อย่าง ก็ดี

ตตฺถ โกธนฺติ / สพฺพาการมฺปิ โกธํ / นววิธมฺปิ มานํ ชเหยฺย.

(อ.อรรถ ว่า อ.บุคคล) พึงละ ซึ่งความโกรธ แม้อันมีอาการทั้งปวง ซึ่งมานะ แม้อันมีอย่าง ๙ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **โกธํ** ดังนี้.

บทว่า **สโยชนํ** ความว่า พึงล่วงสังโยชน์หมดทั้ง ๑๐ อย่าง มีกามราคสังโยชน์เป็นต้น

สโยชนนฺติ / กามราคสโยชนาทิกํ ทสวิธมฺปิ / สพฺพมฺ สโยชนมฺ อติกฺกเมยฺย.

(อ.อรรถ ว่า อ.บุคคล) พึงก้าวล่วง ซึ่งสังโยชน์ แม้อันมีอย่าง ๑๐ มีสังโยชน์คือกามราคะเป็นต้น ชื่อว่าทั้งปวง (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **สโยชนมฺ** ดังนี้.

บทว่า **อสชฺชมานมฺ** ความว่า ไม่ข้องอยู่

อสชฺชมานนฺติ อลคฺคมานมฺ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ไม่ข้องอยู่ (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อสชฺชมานมฺ** ดังนี้.

อธิบายว่า ก็ผู้ใดยึดถือนามรูปโดยนัยว่า รูปของเรา เวทนาของเรา เป็นต้น

โย หิ “มม ฯเปฯ นานุปตนฺตีติ อตฺโถ.

โย หิ / “มม รูปนฺ, / มม เวทนาติอาทินา นเยน / นามรูปมฺ คณฺหาติ,

อ.อธิบาย ว่า ก็ (อ.บุคคล) ใด ย่อมยึดถือ ซึ่งนามและรูป โดยนัย มีว่า “อ.รูป ของเรา, อ.เวทนา ของเรา” ดังนี้เป็นต้น,

และเมื่อนามรูปนั้นแตกไป ย่อมเศร้าโศก เดือดร้อน

ตสฺมิญฺจ ภิชฺชมาเน / โสจติ วิหญฺญติ;

ก็ (ครั้นเมื่อนามและรูป) นั้น แตกอยู่ ย่อมเศร้าโศก ย่อมเดือดร้อน;

ผู้นี้ชื่อว่าข้องอยู่ในนามรูป

อยมฺ นามรูปสฺมึ / สชฺชติ นาม;

(อ.บุคคล) นี้ ชื่อว่า ย่อมข้อง ในนามและรูป;

ส่วนผู้ไม่ยึดถืออย่างนั้น ชื่อว่าย่อมไม่ข้อง

เอวมฺ อคฺคณฺหนฺโต ปน / น สชฺชติ นาม;

ส่วนว่า (อ.บุคคล ใด) ไม่ยึดถืออยู่ อย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมไม่ข้อง;

ขึ้นชื่อว่าทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกต้องบุคคลนั้น ผู้ไม่ข้องอยู่อย่างนั้น ผู้ชื่อว่าไม่มีกิเลสเครื่องกังวล เพราะไม่มีราคะเป็นต้น

ตมฺ ปุคฺคลมฺ / เอวมฺ อสชฺชมานมฺ / ราคาทีนมฺ อภาเวน / อกิญฺจนมฺ ทุกฺขา นาม / นานุปตนฺตีติ อตฺโถ.

ชื่อ อ.ทุกข์ ท. ย่อมไม่ตกไปตาม ซึ่งบุคคล นั้น ผู้ไม่ข้องอยู่ อย่างนี้ ชื่อว่าผู้ไม่มีกิเลสอันย่ำยีเหล่าสัตว์ เพราะความไม่มี (แห่งกิเลส ท.) มีราคะเป็นต้น ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

ในการจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

แม้พระนางโรหิณีก็ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล

โรหิณีปิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

แม้ อ.พระนางโรหิณี ทรงตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

สรีระของพระนางได้มีวรรณะดุจทองคำในขณะนั้นเอง

ตำขณเญวสฺสา / สรีรำ สุวณฺณวณฺณำ อโหสิ.

ในขณะนั้นนั่นเทียว อ.สรีระ (ของพระนางโรหิณี) นั้น เป็นสรีระมีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง ได้เป็นแล้ว.

พระนางจุติจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในระหว่างเขตแดนของเทพบุตร ๔ องค์ ในภพดาวดึงส์ ได้เป็นผู้น่าเลื่อมใส ถึงความเป็นผู้มีรูปงามเลิศ

สา ตโต จุตา / ตาวตึสภวเน / จตุนฺนำ เทวปุตฺตานำ / สีมนฺตเร นิพฺพตฺติตฺวา / ปาสาทิกา รูปโสภคฺคปฺปตฺตา อโหสิ.

(อ.พระนางโรหิณี) นั้น เคลื่อนแล้ว (จากอัตภาพ) นั้น บังเกิดแล้ว ในระหว่างแห่งเขตแดน ของเทพบุตร ท. ๔ ในภพชื่อว่าดาวดึงส์ เป็นผู้นำมาซึ่งความเลื่อมใส เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความเลิศด้วยความงาม แห่งรูป ได้เป็นแล้ว.

เทพบุตรทั้ง ๔ องค์ เห็นนางแล้วเป็นผู้เกิดความสิเน่หา

จตฺตาโรปิ เทวปุตฺตา / ตำ ทิสฺวา / อุปฺปนฺนสิเนหา หุตฺวา

อ.เทพบุตร ท. แม้ ๔ เห็นแล้ว (ซึ่งนางเทพธิดา) นั้น เป็นผู้มีความรักอันเกิดขึ้นแล้ว เป็น

วิวาทกันว่า นางเกิดภายในแดนของเรา นางเกิดภายในแดนของเรา

“มม สีมาย / อนฺโต นิพฺพตฺตา, / มม สีมาย / อนฺโต นิพฺพตฺตา”ติ วิวทนฺตา

เถียงกันอยู่ ว่า “(อ.นางเทพธิดา) บังเกิดแล้ว ในภายใน แห่งเขตแดน ของเรา, (อ.นางเทพธิดา) บังเกิดแล้ว ในภายใน แห่งเขตแดน ของเรา” ดังนี้

ไปสู่สำนักของท้าวสักกเทวราชกราบทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ทั้ง ๔ เกิดคดีขึ้น เพราะอาศัยเทพธิดานี้ ขอพระองค์ทรงวินิจฉัยคดีนั้น

สกฺกสฺส เทวรญฺโญ / สนฺติกำ คนฺตฺวา / “เทว / อิมำ โน นิสฺสาย / อฏฺโฏ อุปฺปนฺโน, / ตำ วินิจฺฉินถา”ติ อาหำสุ.

ไปแล้ว สู่สำนัก ของเทวดาผู้พระราชา พระนามว่าสักกะ กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่เทพ อ.คดี เกิดขึ้นแล้ว แก่ข้าพระองค์ ท. เพราะอาศัย (ซึ่งนางเทพธิดา) นี้, (อ.พระองค์) ขอจงทรงตัดสิน (ซึ่งคดี) นั้น” ดังนี้.

แม้ท้าวสักกะแต่พอได้ทรงเห็นพระนางก็เป็นผู้เกิดสิเน่หา จึงตรัสอย่างนี้ว่า

สกฺโกปิ ตำ โอโลเกตฺวาว / อุปฺปนฺนสิเนโห หุตฺวา / เอวมาห

แม้ อ.ท้าวสักกะ ทรงแลดูแล้วนั่นเทียว (ซึ่งนางเทพธิดา) นั้น เป็นผู้มีความสิเนหาอันเกิดขึ้นแล้ว เป็น ตรัสแล้ว อย่างนี้ ว่า

จำเดิมแต่กาลที่พวกท่านเห็นเทพธิดานี้แล้ว จิตเกิดขึ้นอย่างไร

“อิมาย โว / ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย / กถํ จิตฺตานิ อุปฺปนฺนานี”ติ;

อ.จิต ท. เกิดขึ้นแล้ว อย่างไร จำเดิม แต่กาล- (แห่งเทพธิดา) นี้ อันท่าน ท. -เห็นแล้ว” ดังนี้;

ลำดับนั้น เทพบุตรองค์หนึ่งกราบทูลว่า จิตของข้าพระองค์เกิดขึ้นดุจกลองในคราวสงครามก่อน ไม่อาจจะสงบลงได้เลย

อเถโก อาห / “มม ตาว / อุปฺปนฺนํ จิตฺตํ / สงฺคามเภริ วิย / สนฺนิสีทิตุ นาสกฺขี”ติ.

ครั้งนั้น (อ.เทพบุตร) องค์หนึ่ง กราบทูลแล้ว ว่า “อ.จิต ของข้าพระองค์ อันเกิดขึ้นแล้ว ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันสงบ ราวกะ อ.กลองในสงคราม ก่อน” ดังนี้.

องค์ที่ ๒ กราบทูลว่า จิตของข้าพระองค์ [เกิดขึ้น] เหมือนแม่น้ำตกจากภูเขา ย่อมเป็นไปเร็วพลันทีเดียว

ทุติโย / “มม จิตฺตํ / ปพฺพตนที วิย / สีฆํ ปวตฺตติเยวา”ติ.

(อ.เทพบุตร) องค์ที่ ๒ (กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.จิต ของข้าพระองค์ ย่อมเป็นไปทั่ว พลัน นั่นเทียว ราวกะ อ.แม่น้ำอันไหลลงแล้วจากภูเขา” ดังนี้.

องค์ที่ ๓ กราบทูลว่า จำเดิมแต่กาลที่ข้าพระองค์เห็นนางนี้แล้ว ตาทั้ง ๒ ถลนออกแล้วดุจตาของปู

ตติโย / “มม อิมิสฺสา / ทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย / กกฺกฏกสฺส วิย / อกฺขีนิ นิกฺขมึสู”ติ.

(อ.เทพบุตร) องค์ที่ ๓ (กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.นัยน์ตา ท. ของข้าพระองค์ ถลนออกแล้ว ราวกะ อ.นัยน์ตา ท. ของปู จำเดิม แต่กาล- (แห่งนางเทพธิดา) นี้ (อันข้าพระองค์) -เห็นแล้ว” ดังนี้.

องค์ที่ ๔ กราบทูลว่า จิตของข้าพระองค์ประดุจธงที่เขายกขึ้นบนเจดีย์ไม่สามารถจะดำรงนิ่งอยู่ได้

จตุตฺโถ / “มม จิตฺตํ / เจติเย อุสฺสาปิตทฺธโช วิย / นิจฺจลํ ฐาตุ นาสกฺขี”ติ.

(อ.เทพบุตร) องค์ที่ ๔ (กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.จิต ของข้าพระองค์ ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันตั้งอยู่เป็นธรรมชาติไม่มีความหวั่นไหว (เป็น) ราวกะ อ.ธงอันบุคคลให้ยกขึ้นแล้ว บนเจดีย์” ดังนี้.

ครั้งนั้น ท้าวสักกะตรัสกะเทพบุตรทั้ง ๔ นั้นว่า

อถ เน สกฺโก อาห

ครั้งนั้น อ.ท้าวสักกะ ตรัสแล้ว (กะเทพบุตร ท. เหล่านั้น) ว่า

พ่อทั้งหลาย จิตของพวกท่านยังพอข่มได้ก่อน

“ตาตา ตุมฺหากํ ฯเปฯ มรณํ ภวิสฺสตี”ติ.

“ตาตา ตุมฺหากํ ตาว / จิตฺตานิ ปสยฺหรูปานิ;

“ดูก่อนพ่อ ท. อ.จิต ท. ของท่าน ท. เป็นจิตมีรูปอันบุคคลพึงข่มได้ (ย่อมเป็น) ก่อน;

ส่วนเราเมื่อได้เทพธิดานี้จึงจักเป็นอยู่

อหํ ปน / อิมํ ลภนฺโต ชีวิสฺสามิ,

ส่วนว่า อ.เรา เมื่อได้ (ซึ่งนางเทพธิดา) นี้ จักเป็นอยู่,

เมื่อเราไม่ได้จักต้องตาย

อลภนฺตสฺส เม / มรณํ ภวิสฺสตี”ติ.

เมื่อเรา ไม่ได้อยู่ อ.ความตาย จักมี” ดังนี้.

พวกเทพบุตรจึงทูลว่า ข้าแต่มหาราช พวกข้าพระองค์ไม่มีความต้องการด้วยความตายของพระองค์ แล้วต่างสละเทพธิดานั้นถวายท้าวสักกะแล้วหลีกไป

เทวปุตฺตา / “มหาราช / ตุมฺหากํ มรเณน / อตฺโถ นตฺถี”ติ / ตํ สกฺกสฺส วิสฺสชฺเชตฺวา ปกฺกมึสุ.

อ.เทพบุตร ท. (กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่มหาราช อ.ความต้องการ ด้วยความตาย แห่งพระองค์ ย่อมไม่มี” ดังนี้ สละแล้ว (ซึ่งนางเทพธิดา) นั้น แก่ท้าวสักกะ หลีกไปแล้ว.

เทพธิดานั้นได้เป็นที่รักที่พอพระหฤทัยของท้าวสักกะ

สา สกฺกสฺส / ปิยา อโหสิ มนาปา.

(อ.นางเทพธิดา) นั้น เป็นผู้เป็นที่รัก เป็นผู้ยังพระทัยให้เจริญ ของท้าวสักกะ ได้เป็นแล้ว.

เมื่อนางกราบทูลว่า หม่อมฉันจะไปสู่สนามเล่นชื่อโน้น ท้าวสักกะก็ไม่สามารถจะทรงขัดคำของนางได้เลย ดังนี้แล

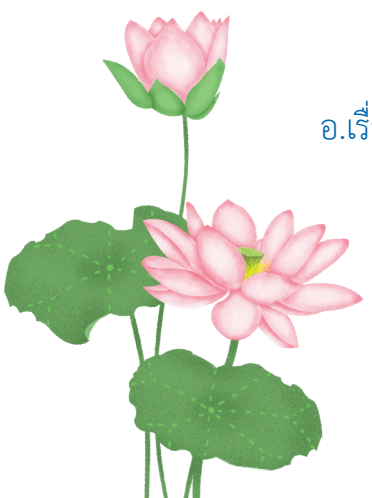
“อสุกกีฬํ นาม / คจฺฉามา”ติ วุตฺเต, / สกฺโก ตสฺสา วจนํ / ปฏิกฺขิปิตุํ นาสกฺขิเยวาติ.

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า (อ.หม่อมฉัน ท.) จะไป ชื่อสู่ที่เป็นที่เล่นโน้น” ดังนี้ (อันนางเทพธิดา นั้น) กราบทูลแล้ว, อ.ท้าวสักกะ ไม่ได้ทรงอาจแล้วนั่นเทียว เพื่ออันทรงห้าม ซึ่งคำ (ของนางเทพธิดา) นั้น” ดังนี้แล.

เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี จบ

โรหิณีขตฺติยกญฺญาวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งสาวน้อยผู้เป็นหญิงกษัตริย์พระนามว่าโรหิณี (จบแล้ว).

๒. เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

๒. อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ.

๒. อ.เรื่องแห่งภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่อัคคาฬวเจดีย์ ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **โย เว อุปฺปติตํ โกธํ** เป็นต้น

โย เว อุปฺปติตํ โกธนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา อคฺคาฬเว เจติเย วิหรนฺโต / อญฺญตรํ ภิกฺขุ๎ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ที่เจดีย์ ชื่อว่าอัคคาฬวะ ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุ รูปใดรูปหนึ่ง ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **โย เว อุปฺปติตํ โกธํ** ดังนี้เป็นต้น.

ภิกษุตัดต้นไม้ที่เทวดาอยู่

ความพิสดารว่า เมื่อพระศาสดาทรงอนุญาตเสนาสนะแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว (และ) เมื่อเสนาสนะทั้งหลายอันคฤหัสถ์ทั้งหลายมีเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์เป็นต้นกำลังให้สร้าง ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่งสร้างเสนาสนะของตนอยู่ เห็นต้นไม้ที่พอใจต้นหนึ่งแล้วจึงเริ่มจะตัด

สตฺถารา หิ / ภิกฺขุสงฺฆสฺส เสนาสเน อนุญฺญาเต, / ราชคหเสฏฺฐิอาทีหิ / เสนาสเนสุ การิยมาเนสุ, / เอโก อาฬวิโก ภิกฺขุ / อตฺตโน เสนาสนํ กโรนฺโต / เอกํ มนาปํ รุกฺขํ ทิสฺวา / ฉินฺทิตุ๎ อารภิ.

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ครั้นเมื่อเสนาสนะ อันพระศาสดา ทรงอนุญาตแล้ว แก่หมู่แห่งภิกษุ, ครั้นเมื่อเสนาสนะ ท. (อันเศรษฐี ท.) มีเศรษฐีในพระนครชื่อว่าราชคฤห์เป็นต้น (ยังบุคคล) ให้กระทำอยู่, อ.ภิกษุ ผู้อยู่ในเมืองชื่อว่าอาฬวี รูปหนึ่ง กระทำอยู่ ซึ่งเสนาสนะ ของตน เห็นแล้ว ซึ่งต้นไม้ อันยังใจให้เจริญ ต้นหนึ่ง เริ่มแล้ว เพื่ออันตัด.

ก็เทพดามีลูกอ่อนองค์หนึ่งเกิดที่ต้นไม้นั้น อุ้มบุตรด้วยสะเอวยืนอ้อนวอนว่า

ตตฺถ ปน นิพฺพตฺตา / เอกา ตรุณปุตฺตา เทวตา / ปุตฺตํ องฺเกนาทาย / จิตา ยาจิ

ก็ อ.เทวดา ผู้มีบุตรอ่อน องค์หนึ่ง ผู้บังเกิดแล้ว (ที่ต้นไม้) นั้น อุ้มแล้ว ซึ่งบุตร ด้วยสะเอว ผู้ยืนอยู่แล้ว อ้อนวอนแล้ว ว่า

พระคุณเจ้า ขอท่านอย่าตัดวิมานของข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้าไม่มีที่อยู่ไม่อาจอุ้มบุตรเที่ยวเร่ร่อนไปได้

“มา เม สามิ / วิมานํ ฉินฺท, / น สกฺขิสฺสามิ / ปุตฺตกํ อาทาย / อนาวาสา วิจริตุนฺ”ติ.

“ข้าแต่นาย (อ.ท่าน) ขอจงอย่าตัด ซึ่งวิมาน ของข้าพเจ้า, (อ.ข้าพเจ้า) จักไม่อาจ เพื่ออัน-อุ้ม- ซึ่งบุตรน้อย -แล้ว เป็นผู้ไม่มีที่อยู่ (เป็น) -เที่ยวไป” ดังนี้.

ภิกษุนั้นคิดว่า เราจักไม่ได้ต้นไม้เช่นนี้ในที่อื่น จึงไม่เอื้อเฟื้อคำพูดของเทพดานั้น

โส / “อหํ อญฺญตฺถ / อีทิสํ รุกฺขํ / น ลภิสฺสามี”ติ / ตสฺสา วจนํ อนาทิย.

(อ.ภิกษุ) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.เรา จักไม่ได้ ซึ่งต้นไม้ อันเช่นนี้ (ในที่) อื่น” ดังนี้ ไม่เอื้อเฟื้อแล้ว ซึ่งคำ (ของเทวดา) นั้น.

เทพดาคิดว่า ภิกษุนี้เห็นทารกนี้แล้วจักงดเป็นแท้ จึงวางบุตรไว้บนกิ่งไม้

สา / “อิมํ ตาว / ทารกํ โอโลเกตฺวา / โอรมิสฺสตี”ติ / ปุตฺตํ รุกฺขสาขาย ฐเปสิ.

(อ.เทวดา) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “(อ.ภิกษุ นี้) แลดูแล้ว ซึ่งเด็ก นี้ จักงด ก่อน” ดังนี้ วางไว้แล้ว ซึ่งบุตร บนกิ่งแห่งต้นไม้.

ฝ่ายภิกษุนั้นไม่อาจจะยั้งขวานที่ตนเงื้อขึ้นแล้วได้ จึงตัดแขนทารกขาดแล้ว

โสปิ ภิกฺขุ / อุกฺขิตฺตผรสุํ สนฺธาเรตุํ อสกฺโกนฺโต / ทารกสฺส พาหุ ฉินฺทิ.

อ.ภิกษุ แม้นั้น ไม่อาจอยู่ เพื่ออันทรงไว้พร้อม ซึ่งขวานอัน- (อันตน) -เงื้อขึ้นแล้ว ตัดแล้ว ซึ่งแขนของเด็ก.

เทพดาเกิดความโกรธมีกำลัง คิดว่า จะฟาดภิกษุรูปนั้นให้ตาย

เทวตา อุปฺปนฺนพลวโกธา / “ปหริตฺวา นํ มาเรสฺสามี”ติ

อ.เทวดา เป็นผู้มีความโกรธอันมีกำลังเกิดขึ้นแล้ว (เป็น คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) ประหารแล้ว (ยังภิกษุ) นั้น จักให้ตาย” ดังนี้

ยกมือทั้ง ๒ ขึ้น แต่พลันคิดได้อย่างนี้ว่า

อุโภ หตฺเถ อุกฺขิปิตฺวา / เอวนฺตาว จินฺเตสิ

ยกขึ้นแล้ว ซึ่งมือ ท. ทั้ง ๒ คิดแล้ว อย่างนี้ ก่อน ว่า

ภิกษุนี้เป็นผู้มีศีล

“อยํ ภิกฺขุ ฯเปฯ นํ กเถสฺสามี”ติ

“อยํ ภิกฺขุ สีลวา,

“อ.ภิกษุ นี้ เป็นผู้มีศีล (ย่อมเป็น),

ถ้าเราจักฆ่าภิกษุนี้เสีย

สจาหํ อิมํ มาเรสฺสามิ,

ถ้าว่า อ.เรา (ยังภิกษุ) นี้ จักให้ตาย ไซร้,

ก็จักเป็นผู้ไปนรก

นิรยคามินี ภวิสฺสามิ,

(อ.เรา) เป็นผู้ไปสู่นรกโดยปกติ จักเป็น,

แม้เทพดาที่เหลือได้พบภิกษุตัดต้นไม้ของตน

เสสเทวตาปิ / อตฺตโน รุกฺขํ ฉินฺทนฺเต / ภิกฺขู ทิสฺวา

แม้ อ.เทวดาผู้เหลือ ท. เห็นแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. ผู้ตัดอยู่ ซึ่งต้นไม้ ของตน

จักถือเราเป็นประมาณบ้างว่า เทพดาองค์โน้นฆ่าภิกษุเสียก็อย่างนี้เหมือนกัน แล้วจักฆ่าภิกษุทั้งหลายเสีย

‘อสุกเทวตาย / เอวนฺนาม มาริโต ภิกฺขู’ติ / มํปิ ปมาณํ กตฺวา / ภิกฺขู มาเรสฺสนฺตีติ;

กระทำแล้ว แม้ซึ่งเรา ให้เป็นประมาณ ว่า ‘อ.ภิกษุ อันเทวดาโน้น ให้ตายแล้ว ชื่อ อย่างนี้’ ดังนี้ ยังภิกษุ ท. จักให้ตาย ดังนี้แล;

ก็ภิกษุนี้มีเจ้าของ เราจักต้องบอกกล่าวเธอแก่เจ้าของทีเดียว

อยญฺจ สสฺสามิโก ภิกฺขุ, / สามิกสฺเสว นํ กเถสฺสามี”ติ

ก็ อ.ภิกษุ นี้ เป็นผู้เป็นไปกับด้วยเจ้าของ (ย่อมเป็น), (อ.เรา) จักบอก (ซึ่งภิกษุ) นั้น แก่เจ้าของนั่นเทียว” ดังนี้

ลดมือที่ยกขึ้นแล้วร้องไห้ ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง

อุกฺขิตฺเต หตฺเถ อปเนตฺวา / โรทมานา / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ.

นำไปปราศแล้ว ซึ่งมือ ท. อัน- (อันตน) -ยกขึ้นแล้ว ร้องไห้อยู่ ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า ทำไมหรือ เทพดา

อถ นํ สตฺถา / “กึ เทวเต”ติ อาห.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนเทวดา อ.อะไร” ดังนี้ (กะเทวดา) นั้น.

เขาทูลว่า พระเจ้าข้า สาวกของพระองค์แหละทำกรรมชื่อนี้

สา “ภนฺเต ฯเปฯ อิธาคตา”ติ

สา / “ภนฺเต / ตุมฺหากเมว สาวเกน / อิทํ นาม กตํ,

(อ.เทวดา) นั้น (กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.กรรม) ชื่อ นี้ อันสาวก ของพระองค์นั่นเทียว กระทำแล้ว,

แม้ข้าพระองค์ก็ใครจะฆ่าเธอ แต่คิดข้อชื่อนี้ได้จึงไม่ฆ่าเทียวแล้วมาที่นี้ ดังนี้แล้ว

อหัปิ / ตํ มาเรตุกามา หุตฺวา / อิทํ นาม จินฺเตตฺวา / อมาเรตฺวาว อิธาคตา”ติ

แม้ อ.ข้าพระองค์ เป็นผู้ใคร่เพื่ออัน- (ยังสาวก ของพระองค์) นั้น -ให้ตาย เป็น คิดแล้ว (ซึ่งเหตุ) ชื่อ นี้ ไม่- (ยังสาวก ของพระองค์ นั้น) -ให้ตายแล้วนั่นเทียว เป็นผู้มาแล้ว (ในที่) นี้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดโดยพิสดาร

สพฺพนฺตํ ปวตฺตึ / วิตฺถารโต อาโรเจสิ.

กราบทูลแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปทั่ว นั้น ทั้งปวง โดยพิสดาร.

พระศาสดาทรงสดับเรื่องนั้นแล้วตรัสว่า ถูกแล้ว ๆ เทพดา

สตฺถา ตํ สุตฺวา “สาธุ ฯเปฯ นิคฺคยฺหมานายา”ติ วตฺวา

สตฺถา ตํ สุตฺวา “สาธุ สาธุ เทวเต,

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนเทวดา อ.ดีละ อ.ดีละ,

เธอข่มความโกรธที่เกิดขึ้นอย่างนั้นไว้อยู่ เหมือนห้ามรถกำลังหมุนไว้ได้ ชื่อว่าทำความดีแล้ว ดังนี้แล้ว

สาธุ เต กตํ / เอวํ อุปฺปนฺนํ โกธํ / ภนฺตํ รถํ วิย / นิคฺคยฺหมานายา”ติ วตฺวา

อ.กรรมอันยังประโยชน์ให้สำเร็จ อันเธอ ผู้ข่มอยู่ ซึ่งความโกรธ อันเกิดขึ้นแล้ว อย่างนี้ ผู้ราวกะว่า (นายสารถี ผู้ห้ามอยู่) ซึ่งรถ อันแล่นไปแล้ว กระทำแล้ว” ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ผู้ใดแลพึงสะกดความโกรธที่พลุ่งขึ้น เหมือนคนห้ามรถ
ที่กำลังแล่นไปได้ เราเรียกผู้นั้นว่า สารถี ส่วนคนนอกนี้
เป็นเพียงผู้ถือเชือก

อิมํ คาถมาห

“โย เว อุปฺปติตํ โกธํ รถํ ภนฺตว ธารเย,
ตมหํ สารถึ พฺรูมิ, รสฺมิคฺคาโห อิตโร ชโน”ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

“(อ.บุคคล) ใด แล พึงห้าม ซึ่งความโกรธ อันเกิดขึ้นแล้ว เพียงดัง อ.นายสารถี (ห้ามอยู่) ซึ่งรถอันแล่นไปแล้ว, อ.เรา ย่อมเรียก (ซึ่งบุคคล) นั้น ว่าเป็นสารถี, อ.ชน นอกนี้ เป็นผู้ถือเอาซึ่งเชือก (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปฺปติตํ** ได้แก่ ที่เกิดขึ้นแล้ว

ตตฺถ อุปฺปติตนฺติ อุปฺปนฺนนฺ.

(อ.อรรถ ว่า) อันเกิดขึ้นแล้ว (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อุปฺปติตํ** ดังนี้.

สองบทว่า **รถํ ภนฺตว** ความว่า เหมือนอย่างนายสารถีผู้ฉลาดห้ามรถที่แล่นอยู่โดยกำลังเร็ว หยุดไว้ได้ตามต้องการ ชื่อฉันใด บุคคลใดพึงสะกด คืออาจข่มความโกรธที่เกิดขึ้นไว้ได้ ก็ฉันนั้น

รถํ ภนฺตวาติ / ยถา นาม / เฉโก สารถิ / อติเวเคน ธาวนฺตํ / รถํ นิคฺคณฺหิตฺวา / ยถิจฺฉกํ ฐเปสิ; / เอวํ โย ปุคฺคโล / อุปฺปนฺนํ โกธํ / ธารเย นิคฺคณฺหิตุ สกฺโกติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.นายสารถี ผู้ฉลาด ห้ามแล้ว ซึ่งรถ อันแล่นไปอยู่ ด้วยความเร็วยิ่ง พักไว้แล้ว ตามความปรารถนา ชื่อฉันใด; อ.บุคคล ใด พึงห้าม คือว่า ย่อมอาจ เพื่ออันข่ม ซึ่งความโกรธ อันเกิดขึ้นแล้ว ฉันนั้น (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **รถํ ภนฺตํว** ดังนี้.

บทว่า **ตมหํ** ความว่า เราเรียกบุคคลนั้นว่า สารถี

ตมหนฺติ / ตํ อหํ สารถึ พฺรูมิ.

อ.อรรถว่า อ.เรา ย่อมเรียก ซึ่งบุคคลนั้น ว่าเป็นสารถี ดังนี้ แห่งบทว่า **ตมหํ** ดังนี้เป็นต้น

สองบทว่า **อิตโร ชโน** ความว่า ส่วนชน นอกนี้ คือสารถีรถของอิสรชนมีพระราชาและอุปราชเป็นต้น ย่อมชื่อว่าเป็นเพียงผู้ถือเชือก หาใช่สารถีชั้นเยี่ยมไม่

อิตโร ชโนติ / อิตโร ปน / ราชอุปราชาทีนํ / รถสารถิ ชโน / รสฺมิคฺคาโห นาม โหติ / น อุตฺตมสารถีติ.

(อ.อรรถ) ว่า ส่วนว่า อ.ชน นอกนี้ คือว่า ผู้เป็นสารถีแห่งรถ (ของอิสรชน ท.) มีพระราชาและอุปราชเป็นต้น ชื่อว่า เป็นผู้ถือเอาซึ่งเชือก ย่อมเป็น คือว่า เป็นสารถีผู้สูงสุด (ย่อมเป็น) หามิได้ ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **อิตโร ชโน** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา เทพดาดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล

เทสนาวสาเน / เทวตา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ,

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.เทวดา ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล

สมฺปตฺตปริสายปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสีติ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว ดังนี้แล.

ฝ่ายเทพดาแม้เป็นพระโสดาบันก็ยังยืนร้องไห้อยู่

เทวตา ปน / โสตาปนฺนา หุตฺวาปิ / โรทมานา อฏฺฐาสิ.

ส่วนว่า อ.เทวดา เป็นโสดาบัน แม้เป็น ได้ยืน- ร้องไห้อยู่ -แล้ว.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสถามเธอว่า ทำไมหรือ เทพดา

อถ นํ สตฺถา / “กึ เทวเต”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว (ซึ่งเทวดา) นั้น ว่า “ดูก่อนเทวดา อ.อะไร” ดังนี้,

เมื่อเทพดาทูลว่า พระเจ้าข้า วิมานของข้าพระองค์ฉิบหายเสียแล้ว บัดนี้ข้าพระองค์จักทำอย่างไร

“ภนฺเต / วิมานํ เม นฏฺฐํ, / อิทานิ กึ กริสฺสามี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.วิมาน ของข้าพระองค์ ฉิบหายแล้ว, (อ.ข้าพระองค์) จักกระทำ อย่างไร ในกาลนี้” ดังนี้ (อันเทวดา) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า อย่าเลย เทพดา ท่านอย่าคิด เราจักให้วิมานแก่ท่าน แล้ว

“อลํ เทวเต, / มา จินฺตยิ, / อหนฺเต วิมานํ ทสฺสามี”ติ

(ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนเทวดา อ.อย่าเลย, (อ.ท่าน) อย่าคิดแล้ว, อ.เรา จักให้ ซึ่งวิมาน แก่ท่าน” ดังนี้

ทรงชี้ต้นไม้ต้นหนึ่งซึ่งเทพดาจุติไปเมื่อวันก่อน ใกล้กับพระคันธกุฎีในพระเชตวัน

เชตวเน คนฺธกุฏิสมีเป / ปุริมทิวเส / จุตเทวตํ เอกํ รุกฺขํ อปทิสนฺโต

ทรงชี้อยู่ ซึ่งต้นไม้ ต้นหนึ่ง อันมีเทวดาเคลื่อนแล้ว ในวันอันมีในกาลก่อน ในที่ใกล้แห่งพระคันธกุฎี ในพระเชตวัน

ตรัสว่า ต้นไม้โน้นในโอกาสโน้นว่าง เธอจงเข้าสถิต ณ ต้นไม้นั้นเถิด

“อสุกสฺมึ โอกาเส / อสุโก รุกฺโข วิวิตฺโต, / ตตฺถ อุปคจฺฉา”ติ อาห.

ตรัสแล้ว ว่า “อ.ต้นไม้ โน้น ในโอกาส โน้น ว่างแล้ว, (อ.ท่าน) จงเข้าไปสถิต (ที่ต้นไม้) นั้น” ดังนี้.

เทพดานั้นเข้าสถิตที่ต้นไม้นั้นแล้ว

สา ตตฺถ อุปคญฺฉิ.

(อ.เทวดา) นั้น เข้าสถิตแล้ว (ที่ต้นไม้) นั้น.

ตั้งแต่นั้น แม้เทพดาที่ทรงศักดิ์ใหญ่ทราบว่า วิมานของเทพดานี้ อันพระพุทธเจ้าประทาน ก็ไม่อาจมาทำให้วิมานนั้นหวั่นไหวได้

ตโต ปฏฺฐาย / “พุทฺธทตฺติยํ / อิมิสฺสา วิมานนฺ”ติ / มเหสกฺขา เทวตาปิ / อาคนฺตฺวา ตํ จาเลตุํ นาสกฺขึสุ:

แม้ อ.เทวดา ท. ผู้มีศักดิ์ใหญ่ (รู้แล้ว) ว่า “อ.วิมาน (ของเทวดา) นี้ เป็นวิมานอันพระพุทธเจ้าทรงประทานแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออัน- มาแล้ว -จึง- (ยังวิมาน) นั้น -ให้หวั่นไหว:

พระศาสดาทรงทำเรื่องนั้นให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแล้ว ทรงบัญญัติภูตคามสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้แล

สตฺถา / ตํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา / ภิกฺขูนํ ภูตคามสิกฺขาปทํ ปญฺญเปสีติ.

อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว (ซึ่งเรื่อง) นั้น ให้เป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งเนื้อความ ทรงบัญญัติแล้ว ซึ่งภูตคามสิกขาบท แก่ภิกษุ ท. ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จบ

อญฺญตรภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง (จบแล้ว).

๓. เรื่องอุตตราอุบาสิกา

๓. อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ.

๓. อ.เรื่องแห่งอุบาสิกาชื่อว่าอุตตรา (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงทำภัตกิจในเรือนของนางอุตตราแล้ว ทรงปรารภอุบาสิกาชื่ออุตตรา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อกฺโกเธน ชิเน โกธ** เป็นต้น

อกฺโกเธน ชิเน โกธนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / อุตฺตราย เคเห กตภตฺตกิจฺโจ / อุตฺตรํ อุปาสิกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว ในเรือนของนางอุตตรา ทรงปรารภ ซึ่งอุบาสิกา ชื่อว่าอุตตรา ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อกฺโกเธน ชิเน โกธ** ดังนี้เป็นต้น.

นายปุณณะยากจนต้องรับจ้างสุมนเศรษฐี

อนุปุพพีกถาในเรื่องอุตตราอุบาสิกานั้น ดังต่อไปนี้

ตตฺรายํ อนุปุพฺพีกถา:

อ.วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ (ในเรื่อง) นั้น นี้:

ได้ยินว่า คนขัดสนชื่อปุณณะอาศัยสุมนเศรษฐี รับจ้างเลี้ยงชีพอยู่ในกรุงราชคฤห์

ราชคเห กิร / สุมนเสฏฺฐึ นิสฺสาย / ปุณฺโณ นาม ทลิทฺโท / ภตึ กตฺวา ชีวติ.

ได้ยินว่า อ.คนขัดสน ชื่อว่า ปุณณะ อาศัยแล้ว ซึ่งเศรษฐีชื่อว่าสุมนะ กระทำแล้ว ซึ่งการรับจ้างย่อมเป็นอยู่ ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์.

ในเรือน (ของเขา) มีคน ๒ คนเท่านั้น คือ ภรรยาของเขาคน ๑ ธิดาชื่อนางอุตตราคน ๑

“ตสฺส ภริยา จ / อุตฺตรา นาม จ ธีตาติ / เทฺวเยว เคเห มานุสกา.

อ.ประชุมแห่งมนุษย์ ท. ในเรือน ๒ นั่นเทียว คือ อ.ภรรยา (ของนายปุณณะ) นั้น ด้วย อ.ธิดาชื่อว่า อุตตรา ด้วย (ได้มีแล้ว).

ต่อมาวันหนึ่ง พวกราชบุรุษทำการโฆษณาในกรุงราชคฤห์ว่า ชาวพระนครพึงเล่นนักษัตรกันตลอด ๗ วัน

อเถกทิวสํ / “สตฺตาหํ นกฺขตฺตํ กีฬิตพฺพนฺ”ติ / ราชคเห โฆสนํ กรึสุ.

ครั้งนั้น ในวันหนึ่ง (อ.ชน ท.) กระทำแล้ว ซึ่งการป่าวร้อง ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ ว่า “อ.นักษัตร (อันบุคคล) พึงเล่น ตลอดวัน ๗” ดังนี้.

สุมนเศรษฐีได้ยินคำโฆษณานั้นแล้ว จึงเรียกนายปุณณะผู้มาแต่เช้าตรู่

ตं สุตฺวา / สุมนเสฏฺฐี ปาโตว / อาคตं ปุณฺณं อามนฺเตตฺวา

อ.เศรษฐีชื่อว่าสุมนะ ฟังแล้ว (ซึ่งการป่าวร้อง) นั้น เรียกมาแล้ว ซึ่งนายปุณณะ ผู้มาแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว

กล่าวว่า พ่อ ปริชนของฉันประสงค์จะเล่นนักษัตรกัน

“ตาต อมฺหากं ฯเปฯ กริสฺสตี”ติ อาห.

“ตาต / อมฺหากं ปริชโน / นกฺขตฺตं กีฬิตุกาโม,

กล่าวแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ อ.ชนผู้เป็นบริวาร ของเรา ท. เป็นผู้ใครเพื่ออันเล่นซึ่งนักษัตร (ย่อมเป็น),

แกจักเล่นนักษัตร (กะเขา) หรือ หรือว่าจักทำการรับจ้างเล่า

ตฺวं กึ นกฺขตฺตं กีฬิสฺสสิ, / อุทาหุ / ภตึ กริสฺสสี”ติ อาห.

(อ.เจ้า) จักเล่น ซึ่งนักษัตร หรือ, หรือว่า (อ.เจ้า) จักกระทำ ซึ่งการรับจ้าง” ดังนี้.

นายปุณณะกล่าวว่า นาย ชื่อว่าการเล่นนักษัตรเป็นของพวกท่านผู้มีทรัพย์

“สามิ นกฺขตฺตกีฬนนฺนาม ฯเปฯ กสิตุं คมิสฺสามี”ติ.

“สามิ นกฺขตฺตกีฬนนฺนาม / สธนานํ โหติ,

(อ.นายปุณณะ กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่นาย ชื่อ อ.การเล่นซึ่งนักษัตร ย่อมมี (แก่ชน ท.) ผู้เป็นไปกับด้วยทรัพย์,

ก็ในเรือนของผม แม้ข้าวสารจะต้มข้าวต้ม เพื่อรับประทานในวันพรุ่งนี้ก็ไม่มี

มม ปน เคเห / สฺวาตนาย ยาคุตณฺฑุลมฺปิ นตฺถิ,

ก็ แม้ อ.ข้าวสารเพื่อข้าวต้ม เพื่อภัตบริโภคอันจะมีในวันพรุ่งนี้ ย่อมไม่มี ในเรือน ของกระผม,

ผมจะต้องการอะไรด้วยนักษัตรเล่า

กึ เม นกฺขตฺเตน,

(อ.ประโยชน์) อะไร แก่กระผม ด้วยนักษัตร,

ผมเมื่อได้โคก็จักไปไถนา

โคเณ ลภนฺโต / กสิตุं คมิสฺสามี”ติ.

(อ.กระผม) เมื่อได้ ซึ่งโค ท. จักไป เพื่ออันไถ” ดังนี้.

สุมนเศรษฐีกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นแกจงรับโคไปเถิด

“เตนหิ โคเณ คณฺหสฺสู”ติ.

(อ.เศรษฐี กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.เจ้า) จงรับเอา ซึ่งโค ท.” ดังนี้.

เขารับโคตัวทรงกำลังและไถแล้ว

โส พลวโคเณ จ / นงฺคลญฺจ คเหตฺวา

(อ.นายปุณณะ) นั้น รับเอาแล้ว ซึ่งโคตัวมีกำลัง ท. ด้วย ซึ่งไถ ด้วย

พูดกะภรรยาว่า นางผู้เจริญ ชาวนครเล่นนักษัตรกัน

“ภทฺเท นาครา ฯเปฯ อาหเรยฺยาสี”ติ ภริยํ วตฺวา เขตฺตํ อคมาสิ.

“ภทฺเท / นาครา นกฺขตฺตํ กีฬนฺติ,

กล่าวแล้ว กะภรรยา ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ (อ.ชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร ย่อมเล่น ซึ่งนักษัตร,

ฉันจักต้องไปทำการรับจ้างเพราะความที่เราเป็นคนจน

อหํ ทลิทฺทตาย / ภตึ กาตุํ คมิสฺสามิ,

อ.เรา จักไป เพื่ออันกระทำ ซึ่งการรับจ้าง เพราะความที่- (แห่งเรา) -เป็นคนขัดสน,

วันนี้เจ้าพึงต้มผักสัก ๒ เท่า แล้วนำภัตรไปให้เราก่อน แล้วจึงได้ไปนา

มยฺหมฺปิ ตาว / อชฺช ทฺวิคุณํ / นิวาปํ ปจิตฺวา / ภตฺตํ อาหเรยฺยาสี”ติ / ภริยํ วตฺวา / เขตฺตํ อคมาสิ.

(อ.เธอ) ต้มแล้ว ซึ่งผัก อันคูณด้วย ๒ พึงนำมา ซึ่งภัตร แม้เพื่อเรา ในวันนี้ ก่อน” ดังนี้ ได้ไปแล้วสู่นา.

พระสารีบุตรเถระไปสงเคราะห์นายปุณณะ

ในกาลนั้นพระสารีบุตรเถระเข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน แล้ว ในวันนั้นออกแล้ว

ตทา สารีปุตฺตตฺเถโร / สตฺตาหํ นิโรธสมาปนฺโน / ตมฺทิวสํ วุฏฺฐาย

ในกาลนั้น อ.พระสารีบุตรผู้เถระ ผู้เข้าแล้วซึ่งสมาบัติชื่อว่านิโรธ ตลอดวัน ๗ ออกแล้ว ในวันนั้น

ตรวจดูว่า วันนี้เราควรจะทำความสงเคราะห์แก่ใครหนอแล

“กสฺส นุ โข / อชฺช มยา / สงฺคหํ กาตุํ วฏฺฏตี”ติ โอโลเกนฺโต

ตรวจดูอยู่ดู ว่า “ในวันนี้ อ.อัน- อันเรา -กระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่ใคร หนอ แล ย่อมควร” ดังนี้

เห็นนายปุณณะซึ่งเข้าไปในภายในข่ายคือญาณของตนแล้ว

ปุณฺณํ อตฺตโน / ญาณชาลสฺส อนฺโต / ปวิฏฺฐํ ทิสฺวา

เห็นแล้ว ซึ่งนายปุณณะ ผู้เข้าไปแล้ว ในภายใน แห่งข่ายคือญาณ ของตน

จึงตรวจดูว่า นายปุณณะนี้มีศรัทธาหรือหนอ เขาจักอาจทำความสงเคราะห์แก่เราหรือไม่

“สทฺโธ นุ โข เอส, / สกฺขิสฺสติ วา / เม สงฺคหํ กาตุนฺ”ติ โอโลเกนฺโต

ตรวจดูอยู่ ว่า “(อ.นายปุณณะ) นั่น เป็นผู้มีศรัทธา (ย่อมเป็น) หรือ หนอ แล, อีกอย่างหนึ่ง (อ.นายปุณณะ นั้น) จักอาจ เพื่ออันกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่เรา (หรือ)” ดังนี้

ทราบความที่เขามีศรัทธา มีความสามารถจะทำการสงเคราะห์ได้ และเขาจะได้รับสมบัติใหญ่ เพราะบุญนั้นเป็นปัจจัยแล้ว

ตสฺส สทฺธภาวญฺจ / สงฺคหํ กาตุ / สมตฺถภาวญฺจ / ตปฺปจฺจยา จสฺส / มหาสมฺปตฺติปฺ-ปฏิลาภ ญตฺวา

รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งนายปุณณะ) นั้น -เป็นผู้มีศรัทธา ด้วย ซึ่งความที่- (แห่งนายปุณณะ นั้น) -เป็นผู้สามารถ เพื่ออันกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ ด้วย ซึ่งการได้เฉพาะซึ่งสมบัติใหญ่ (แห่งนายปุณณะ) นั้น เพราะบุญนั้นเป็นปัจจัย ด้วย

จึงถือบาตรและจีวรไปยังที่ไถนาของเขา ได้ยืนแลดูพุ่มไม้พุ่มหนึ่งที่ริมบ่อ

ปตฺตจีวรมาทาย / ตสฺส กสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา / อาวาฏตีเร / เอกํ คุมฺพ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิ.

ถือเอาแล้ว ซึ่งบาตรและจีวร ไปแล้ว สู่ที่เป็นที่ไถ (ของนายปุณณะ) นั้น ได้ยืน- แลดูอยู่ -แล้ว ซึ่งพุ่มไม้ พุ่มหนึ่ง ที่ฝั่งแห่งบ่อ.

นายปุณณะเห็นพระเถระแล้วจึงวางไถ ไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว

ปุณฺโณ เถรํ ทิสฺวา / กสึ ฐเปตฺวา / ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน / เถรํ วนฺทิตฺวา

อ.นายปุณณะ เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ พักไว้แล้ว ซึ่งการไถ ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระ ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าด้วยองค์ ๕

คิดว่า พระเถระคงจักต้องการไม้สีฟัน จึงได้ทำไม้สีฟันให้เป็นกัปปิยะถวาย

“ทนฺตกฏฺเฐน / อตฺโถ ภวิสฺสตี”ติ / ทนฺตกฏฺฐ กปฺปิยํ กตฺวา อทาสิ.

(คิดแล้ว) ว่า “อ.ความต้องการ ด้วยไม้เป็นเครื่องชำระซึ่งฟัน จักมี” ดังนี้ กระทำแล้ว ซึ่งไม้เป็นเครื่องชำระซึ่งฟัน ให้เป็นกัปปิยะ ได้ถวายแล้ว.

ลำดับนั้น พระเถระได้นำเอาบาตรและผ้ากรองน้ำออกมาให้เขา

อถสฺส เถโร / ปตฺตญฺจ / ปริสฺสาวนญฺจ / นีหริตฺวา อทาสิ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ นำออกแล้ว ซึ่งบาตร ด้วย ซึ่งภาชนะเป็นเครื่องกรองน้ำ ด้วย ได้ให้แล้ว (แก่นายปุณณะ) นั้น.

เขาคิดว่า พระเถระจักมีความต้องการด้วยน้ำดื่ม จึงถือเอาบาตรและผ้ากรองน้ำนั้นแล้ว ได้กรองน้ำดื่มถวาย

โส / “ปานีเยน อตฺโถ ภวิสฺสตี”ติ / ตํ อาทาย / ปานีย ปริสฺสาเวตฺวา อทาสิ.

(อ.นายปุณณะ) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.ความต้องการ ด้วยน้ำอันบุคคลพึงดื่ม จักมี” ดังนี้ ถือเอาแล้ว (ซึ่งภาชนะเป็นเครื่องกรองน้ำ) นั้น กรองแล้ว ซึ่งน้ำอันบุคคลพึงดื่ม ได้ถวายแล้ว.

พระเถระคิดว่า นายปุณณะนี้อยู่เรือนหลังท้ายของชนเหล่าอื่น

เถโร จินฺเตสิ “อยํ ฯเปฯ อิเธว ภวิสฺสามี”ติ.

เถโร จินฺเตสิ / “อยํ ปเรสํ / ปจฺฉิมเคเห วสติ,

อ.พระเถระ คิดแล้ว ว่า “(อ.นายปุณณะ) นี้ ย่อมอยู่ ในเรือนอันมีในภายหลัง (ของชน ท.) เหล่าอื่น,

ถ้าเราจักไปสู่ประตูเรือนของเขา

สจสฺส เคหทฺวารํ คมิสฺสามิ,

ถ้าว่า (อ.เรา) จักไป สู่ประตูแห่งเรือน (ของนายปุณณะ) นั้น ไซร้,

ภรรยาของนายปุณณะนี้จักไม่ได้เห็นเรา

อิมสฺส ภริยา / มํ ทฏฺฐุ๎ น ลภิสฺสติ;

อ.ภรรยา (ของนายปุณณะ) นี้ จักไม่ได้ เพื่ออันเห็น ซึ่งเรา;

เราจักต้องอยู่ ณ ที่นี้แหละ จนกว่าภรรยาของเขาจะเดินทางนำภัตรมาให้เขา

ยาวสฺส ภตฺตํ อาทาย / มคฺคํ ปฏิปชฺชติ, / ตาว อิเธว ภวิสฺสามี”ติ.

(อ.ภรรยา) ถือเอาแล้ว ซึ่งภัตร (เพื่อนายปุณณะ) นั้น ย่อมดำเนินไป สู่หนทาง เพียงใด, (อ.เรา) จักมี (ในที่) นี้นั่นเทียว เพียงนั้น” ดังนี้.

พระเถระได้ยังเวลาให้ล่วงไปเล็กน้อย ณ ที่นั้นเอง ทราบความที่ภรรยาของนายปุณณะนั้นขึ้นสู่ทางแล้วจึงเดินมุ่งหน้าไปภายในพระนคร

โส ตตฺเถว / โถกํ วีตินาเมตฺวา / ตสฺสา มคฺคารุฬฺหภาวํ ญตฺวา / อนฺโตนคราภิมุโข ปายาสิ.

(อ.พระเถระ) นั้น ยังกาลหน่อยหนึ่ง ให้น้อมล่วงไปวิเศษแล้ว (ในที่) นั้นนั่นเทียว รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งภรรยาของนายปุณณะ) นั้น เป็นผู้ขึ้นแล้วสู่หนทาง เป็นผู้มีต่อหน้าแห่งภายในแห่งพระนคร (เป็น) ได้ออกไปแล้ว.

ภรรยานายปุณณะถวายภัตแก่พระเถระ

นางพบพระเถระในระหว่างทางแล้วคิดว่า

สา อนฺตรามคฺเค / เถรํ ทิสฺวา จินฺเตสิ

(อ.ภรรยา ของนายปุณณะ) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งพระเถระ ในระหว่างแห่งหนทาง คิดแล้ว ว่า

บางคราว เมื่อมีไทยธรรม เราก็ไม่พบพระผู้เป็นเจ้า

“อปฺเปกทาหํ ฯเปฯ เม สงฺคหนฺ”ติ

“อปฺเปกทาหํ, / เทยฺยธมฺเม สติ, / อยฺยํ น ปสฺสามิ,

ในกาลบางคราว, ครั้นเมื่อไทยธรรม มีอยู่, อ.เรา ย่อมไม่เห็น ซึ่งพระผู้เป็นเจ้า,

บางคราว เมื่อเราพบพระผู้เป็นเจ้า ไทยธรรมไม่มี

อปฺเปกทา / เม อยฺยํ ปสฺสนฺติยา, / เทยฺยธมฺโม น โหติ,

ในกาลบางคราว เมื่อเรา เห็นอยู่ ซึ่งพระผู้เป็นเจ้า, อ.ไทยธรรม ย่อมไม่มี,

ก็วันนี้เราได้พบพระผู้เป็นเจ้าแล้ว

อชฺช ปน / อยฺโย จ ทิฏฺโฐ,

ก็ ในวันนี้ อ.พระผู้เป็นเจ้า (อันเรา) เห็นแล้ว ด้วย

ทั้งไทยธรรมก็มีอยู่

เทยฺยธมฺโม จายํ อตฺถิ,

อ.ไทยธรรมนี้ มีอยู่ ด้วย,

พระผู้เป็นเจ้าจักทำความสงเคราะห์แก่เราหรือหนอแล

กริสฺสติ นุ โข / เม สงฺคหนฺ”ติ.

อ.พระผู้เป็นเจ้า จักกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่เรา หรือ หนอ แล” ดังนี้.

นางวางภาชนะใส่ภัตรลงแล้วไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์

สา ภตฺตภาชนํ โอตาเรตฺวา / เถรํ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา

(อ.ภรรยาของนายปุณณะ) นั้น ยังภาชนะแห่งภัตร ให้หยั่งลงแล้ว ไหว้แล้ว ซึ่งพระเถระ ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าด้วยองค์ ๕

กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าอย่าคิดว่า ภัตรนี้เศร้าหมองหรือประณีต จงทำความสงเคราะห์แก่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าเถิด

“ภนฺเต / ‘อิทํ ลูขํ วา / ปณีตํ วา’ติ อจินฺเตตฺวา / ทาสสฺส โว / สงฺคหํ กโรถา”ติ อาห.

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ไม่คิดแล้ว ว่า ‘(อ.ภัตร) นี้ เป็นของเศร้าหมอง หรือ หรือว่า เป็นของประณีต (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ ขอจงกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่ทาส ของท่าน” ดังนี้.

พระเถระน้อมบาตรเข้าไป เมื่อนางเอามือข้างหนึ่งรองภาชนะอีกข้างหนึ่งถวายภัตรอยู่ เมื่อถวายภัตรไปได้ครึ่งหนึ่ง จึงเอามือปิดบาตรด้วยพูดว่า พอแล้ว

เถโร ปตฺตํ อุปนาเมตฺวา, / ตาย เอเกน หตฺเถน / ภาชนํ ธาเรตฺวา / เอเกน หตฺเถน / ภตฺตํ ททมานาย / อุปฑฺฒภตฺเต ทินฺเน, / “อลนฺ”ติ หตฺเถน / ปตฺตํ ปิทหิ.

อ.พระเถระ ยังบาตร ให้น้อมเข้าไปแล้ว, ครั้นเมื่อภัตรอันเข้าไปด้วยทั้งกึ่ง (อันภรรยาของนายปุณณะ) นั้น ผู้- ทรงไว้- ซึ่งภาชนะ ด้วยมือ ข้างหนึ่ง -แล้ว -จึงถวายอยู่ ซึ่งภัตร ด้วยมือ ข้างหนึ่ง ถวายแล้ว, ปิดแล้ว ซึ่งบาตร ด้วยมือ (กล่าว) ว่า “อ.พอละ” ดังนี้.

นางกล่าวว่า พระคุณเจ้า ส่วนเพียงส่วนเดียวดิฉันไม่อาจทำให้เป็น ๒ ส่วนได้

สา “ภนฺเต ฯเปฯ ทาตุกามามฺหี”ติ วตฺวา

สา / “ภนฺเต / เอโกว ปฏิวีโส / น สกฺกา ทฺวิธา กาตุ,

(อ.ภรรยาของนายปุณณะ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ส่วน ส่วนเดียวนั่นเทียว (อันดิฉัน) ไม่อาจ เพื่ออันกระทำ โดยส่วน ๒,

พระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องทำความสงเคราะห์แก่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าในโลกนี้ จงทำความสงเคราะห์ในปรโลกเถิด

ตุมฺหากำ ทาสสฺส / อิธโลกสงฺคหำ อกตฺวา / ปรโลกสงฺคหำ กโรถ,

(อ.ท่าน) ไม่กระทำแล้ว ซึ่งการสงเคราะห์ในโลกนี้ ขอจงกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ในโลกอื่น แก่ทาส ของท่าน,

ดิฉันประสงค์จะถวายมิให้เหลือเศษเลย ดังนี้แล้ว

นิรวเสสเมว / ทาตุกามามฺหี”ติ วตฺวา

(อ.ดิฉัน) เป็นผู้ใคร่เพื่ออันถวาย (ซึ่งภัตร กระทำ) ให้เป็นของมีส่วนเหลือลงออกแล้วนั่นเทียว (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ก็ได้ใส่ภัตรทั้งหมดลงในบาตรของพระเถระแล้วทำความปรารถนาว่า ดิฉันถึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่พระผู้เป็นเจ้าเห็นแล้วนั่นแหละ

สพฺพำ เถรสฺส / ปตฺเต ปติฏฺฐเปตฺวา / “ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺเสว / ภาคินี อสฺสนฺ”ติ / ปตฺถนำ อกาสิ.

(ยังภัตร) ทั้งปวง ให้ตั้งไว้เฉพาะแล้ว ในบาตร ของพระเถระ ได้กระทำแล้ว ซึ่งความปรารถนาว่า “(อ.ดิฉัน) เป็นผู้มีส่วน แห่งธรรมอัน- อันท่าน -เห็นแล้วนั่นเทียว พึงเป็น” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด ยืนอยู่นั่นแหละทำอนุโมทนาแล้ว ได้นั่งทำภัตกิจ ณ ที่สะดวกด้วยน้ำแห่งหนึ่ง

เถโร / “เอวำ โหตู”ติ วตฺวา / จิตฺโกว อนุโมทนำ กตฺวา / เอกสฺมึ อุทกผาสุกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา / ภตฺตกิจฺจำ อกาสิ.

อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ว่า “(อ.ความปรารถนาอัน- อันเธอ -ปรารถนาแล้ว) อย่างนี้ จงมี” ดังนี้ ผู้ยืนอยู่แล้วนั่นเทียว กระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา นั่งแล้ว ในที่อันผาสุกด้วยน้ำ แห่งหนึ่ง ได้กระทำแล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร.

ฝ่ายนางกลับไปหาข้าวสารหุงเป็นภัตรแล้ว

สาปิ นิวตฺติตฺวา / ตณฺฑุเล ปริเยสิตฺวา / ภตฺตำ ปจิ.

(อ.ภรรยาของนายปุณณะ) แม้นั้น กลับแล้ว แสวงหาแล้ว ซึ่งข้าวสาร ท. หุงแล้ว ซึ่งภัตร.

แม้นายปุณณะไถที่ได้ประมาณครึ่งกรีสไม่อาจทนความหิวได้

ปุณฺโณปิ / อฑฺฒกรีสมตฺตำ ฐานำ กสิตฺวา / ชิฆจฺฉำ สหิตุำ อสกฺโกนฺโต

แม้ อ.นายปุณณะ ไถแล้ว ซึ่งที่ อันมีกรีสด้วยทั้งกึ่งเป็นประมาณ ไม่อาจอยู่ เพื่ออันอดกลั้นซึ่งความปรารถนาเพื่ออันกิน (ซึ่งความหิว)

จึงปล่อยโคแล้วเข้าไปยังร่มไม้แห่งหนึ่ง นั่งคอยดูทางอยู่

โคเณ วิสฺสชฺเชตฺวา / เอกํ รุกฺขจฺฉายํ ปวิสิตฺวา / มคฺคํ โอโลเกนฺโต นิสีทิ.

ปล่อยแล้ว ซึ่งโค ท. เข้าไปแล้ว สู่เงาแห่งต้นไม้ แห่งหนึ่ง นั่ง- แลดูอยู่ -แล้ว ซึ่งหนทาง.

ลำดับนั้น ภรรยาของเขาถือภัตรเดินไป พอเห็นก็คิดว่า

อถสฺส ภริยา / ภตฺตํ อาทาย / คจฺฉมานา ตํ ทิสฺวาว

ครั้งนั้น อ.ภรรยา (ของนายปุณณะ) นั้น ถือเอาแล้ว ซึ่งภัตร ไปอยู่ เห็นแล้วนั่นเทียว (ซึ่งนายปุณณะ) นั้น

เขาถูกความหิวบีบคั้น นั่งคอยดูเราอยู่แล้ว

“เอส ชิฆจฺฉาย ฯเปฯ อาโรเจสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

“เอส ชิฆจฺฉาย ปีฬิโต / มํ โอโลเกนฺโต นิสินฺโน

คิดแล้ว ว่า “(อ.สามี) นั่น ผู้- อันความปรารถนาเพื่ออันกิน -บีบคั้นแล้ว ผู้นั่ง- แลดูอยู่ -แล้ว ซึ่งเรา,

ถ้าว่าเขาจักคุกคามเราว่า เจ้าชักช้าเหลือเกิน แล้วเอาด้ามปฏักฟาดเรา

สเจ มํ / ‘อติวิย เต จิรายิตนฺ’ติ ตชฺเชตฺวา / ปโตทยฏฺฐิยา ปหริสฺสติ,

ถ้าว่า (อ.สามี) คุกคามแล้ว ซึ่งเรา ว่า ‘อันเจ้า ประพฤติช้าแล้ว เกินเปรียบ’ ดังนี้ จักประหารด้วยด้ามแห่งปฏัก ไซร้,

กรรมที่เราทำแล้วจักเป็นของไร้ประโยชน์

มยา กตกมฺมํ / นิรตฺถกํ ภวิสฺสติ,

อ.กรรมอัน- อันเรา -กระทำแล้ว เป็นกรรมไม่มีประโยชน์[๑] จักเป็น,

เราจักต้องชิงบอกแก่เขาก่อนทีเดียว ดังนี้แล้ว

ปฏิกจฺเจวสฺส / อาโรเจสฺสามี”ติ จินฺเตตฺวา

(อ.เรา) จักบอก (แก่สามี) นั้น ก่อนนั่นเทียว” ดังนี้

จึงกล่าวอย่างนี้ว่า นาย วันนี้ท่านจงทำจิตให้ผ่องใสสักวันหนึ่งเถิด

เอวมาห “สามิ ฯเปฯ สามิ จิตฺตนฺ”ติ.

---

๑ **นิรตฺถก** ไม่มีประโยชน์, ไร้ประโยชน์, เปล่า, โมฆะ. สำเร็จรูปมาจาก นิ + อตฺถ + ก ปัจจัย = สกัตถะ ฉัฏฐีพหุพพีหิสมาส ลง รฺ อาคม มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ อตฺโถ ยสฺสาติ **นิรตฺถกํ**. ประโยชน์ ของกรรมใด ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น กรรมนั้น ชื่อว่า นิรัตถกะ (ไม่มีประโยชน์) นตฺถิ อตฺโถ ยสฺส, สกตฺเถ โก. (ธาน.ฏี ๗๑๕), อีกนัยหนึ่ง เป็นสัตตมีพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ อตฺโถ เอตฺถาติ **นิรตฺถกํ**. ประโยชน์ ในกรรมนั่น ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น กรรมนั่น ชื่อว่า นิรัตถกะ (ไม่มีประโยชน์) นตฺถิ อตฺโถ เอตฺถาติ นิรตฺถกํ. (วินยาลงฺการฏีกา)

เอวมาห / “สามิ อชฺเชกทิวสํ / จิตฺตํ ปสาเทหิ,

กล่าวแล้ว อย่างนี้ ว่า “ข้าแต่นาย ในวันนี้ (อ.ท่าน) ขอจง- ยังจิต -ให้เลื่อมใส ตลอดวันหนึ่ง,

อย่าได้ทำกรรมที่ดิฉันทำแล้วให้ไร้ประโยชน์

มา มยา กตกมฺมํ / นิรตฺถกํ อกาสิ;

(อ.ท่าน) อย่าได้กระทำแล้ว ซึ่งกรรมอัน- อันดิฉัน -กระทำแล้ว ให้เป็นกรรมมีประโยชน์ออกแล้ว;

ก็ดิฉันนำภัตรมาให้ท่านแต่เช้าตรู่ พบพระธรรมเสนาบดีในระหว่างทาง

อหํ หิ ปาโตว / เต ภตฺตํ อาหรนฺตี / อนฺตรามคฺเค / ธมฺมเสนาปตึ ทิสฺวา

ก็ อ.ดิฉัน นำมาอยู่ ซึ่งภัตร เพื่อท่าน ในเวลาเช้านั่นเทียว เห็นแล้ว ซึ่งพระธรรมเสนาบดี ในระหว่างแห่งหนทาง

จึงถวายภัตรของท่านแก่พระเถระนั้นแล้วไปหุงภัตรมาใหม่

ตว ภตฺตํ / ตสฺส ทตฺวา / ปุน คนฺตฺวา / ภตฺตํ ปจิตฺวา อาคตา,

ถวายแล้ว ซึ่งภัตร ของท่าน (แก่พระธรรมเสนาบดี) นั้น ไปแล้ว หุงแล้ว ซึ่งภัตร เป็นผู้มาแล้ว อีก (ย่อมเป็น),

จงทำจิตให้เลื่อมใสเถิด นาย

ปสาเทหิ สามิ จิตฺตนฺ”ติ.

ข้าแต่นาย (อ.ท่าน) ขอจง- ยังจิต -ให้เลื่อมใส” ดังนี้.

เขาถามว่า เจ้าพูดอะไร นางผู้เจริญ ได้สดับเรื่องนั้นซ้ำอีก

โส / “กึ วเทสิ ภทฺเท”ติ ปุจฺฉิตฺวา / ปุน ตมตฺถํ สุตฺวา

(อ.นายปุณณะ) นั้น ถามแล้ว ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ (อ.เธอ) ย่อมกล่าว (ซึ่งคำ) อะไร” ดังนี้ ฟังแล้ว ซึ่งเนื้อความ นั้น อีก

จึงพูดว่า นางผู้เจริญ เจ้าถวายภัตรของเราแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำความดีแล้วเทียว

“ภทฺเท สาธุ ฯเปฯ ทินฺนนฺ”ติ

“ภทฺเท / สาธุ วต / เต กตํ / มม ภตฺตํ / อยฺยสฺส ททมานาย,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนนางผู้เจริญ อ.กรรมอันยังประโยชน์ให้สำเร็จ หนอ อันเธอ ผู้ถวายอยู่ ซึ่งภัตร ของเรา แก่พระผู้เป็นเจ้า กระทำแล้ว,

เช้าตรู่วันนี้แม้เราก็ได้ถวายไม้สีฟันและน้ำบ้วนปากแก่พระผู้เป็นเจ้าแล้ว

มยาปิสฺส / อชฺช ปาโตว / ทนฺตกฏฺฐญฺจ / มุโขทกญฺจ ทินฺนนฺ”ติ

อ.ไม้เป็นเครื่องชำระซึ่งฟัน ด้วย อ.น้ำเป็นเครื่องล้างซึ่งหน้า ด้วย แม้อันเรา ถวายแล้ว (แก่พระผู้เป็นเจ้า) นั้น ในเวลาเช้านั่นเทียว ในวันนี้” ดังนี้

มีใจเลื่อมใส เพลิดเพลินถ้อยคำนั้นแล้ว เป็นผู้มีกายอ่อนเพลีย เพราะได้ภัตรในเวลาสาย พาดศีรษะบนตักของภรรยานั้นแล้วก็หลับไป

ปสนฺนมานโส / ตำ วจนำ อภินนฺทิตฺวา / อุสฺสูเร ลทฺธภตฺตตาย / กิลนฺตกาโย / ตสฺสา องฺเก สีสำ กตฺวา / นิทฺทำ โอกฺกมิ.

ผู้มีใจอันเลื่อมใสแล้ว เพลิดเพลินยิ่งแล้ว ซึ่งคำ นั้น ผู้มีกายอันเหน็ดเหนื่อยแล้ว เพราะความที่-(แห่งตน) -เป็นผู้มีภัตรอันได้แล้ว ในกาลอันมีพระอาทิตย์สูง กระทำแล้ว ซึ่งศีรษะ บนตัก (ของภรรยา) นั้น ก้าวลงแล้ว สู่ความหลับ.

ทานของ ๒ สามีภรรยาอำนวยผลในวันนั้น

ครั้งนั้น ที่ที่เขาไถไว้แต่เช้าตรู่ได้เป็นทองคำเนื้อสุกทั้งหมดจนกระทั่งฝุ่นละอองดิน ตั้งอยู่งดงามดุจกองดอกกรรณิการ์

อถสฺส ปาโตว / กสิตฏฺฐานำ ปำสุจุณฺณำ อุปาทาย / สพฺพำ รตฺตสุวณฺณำ / กณิการปุปฺผราสิ วิย / โสภมานำ อฏฺฐาสิ.

ครั้งนั้น อ.ที่อัน- (อันนายปุณณะ) นั้น -ไถแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว เป็นทองมีสีสุก ทั้งปวง เข้าไปถือเอา ซึ่งผงแห่งดินร่วน (เป็น) ได้ตั้ง- งดงามอยู่ -แล้ว ราวกะ อ.กองแห่งดอกกรรณิการ์.

เขาตื่นขึ้นแลดูแล้วจึงพูดกะภรรยาว่า

โส ปพุทฺโธ / โอโลเกตฺวา / ภริยมาห

(อ.นายปุณณะ) นั้น ผู้ตื่นแล้ว แลดูแล้ว กล่าวแล้ว กะภรรยา ว่า

นางผู้เจริญ ที่ที่ฉันไถแล้วนั่นปรากฏแก่ฉันเป็นทองคำทั้งหมด เพราะฉันได้ภัตรสายเกินไป ตาจะลายไปกระมังหนอ

“ภทฺเท / เอตำ กสิตฏฺฐานำ / สพฺพำ มม สุวณฺณำ หุตฺวา / ปญฺญายติ, / กินฺนุ โข เม / อติอุสฺสูเร ลทฺธภตฺตตาย / อกฺขีนิ ภมนฺตี”ติ.

“แน่ะนางผู้เจริญ อ.ที่อัน- (อันเรา) -ไถแล้ว นั่น ทั้งปวง เป็นทอง เป็น ย่อมปรากฏ แก่เรา, อ.นัยน์ตา ท. ของเรา ย่อมวิงเวียน เพราะความที่- แห่งเรา -เป็นผู้มีภัตรอันได้แล้ว ในกาลอันมีพระอาทิตย์สูงยิ่ง[๑] หรือ หนอ แล” ดังนี้.

แม้ภรรยาของเขาก็รับรองว่า ที่นั้นปรากฏแม้แก่ดิฉันอย่างนั้นเหมือนกัน

[สาปิ] “มยฺหมฺปิ / เอวเมว ปญฺญายตี”ติ.

(อ.ภรรยา) แม้นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ที่ นั้น) ย่อมปรากฏ แม้แก่ดิฉัน อย่างนั้นนั่นเทียว” ดังนี้.

---

[๑] **อติอุสฺสูร** กาลอันมีพระอาทิตย์ขึ้นไปเบื้องบนอย่างยิ่ง, กาลอันมีพระอาทิตย์สูงยิ่ง, กาลอันล่วงเลยซึ่งกาลกันมีพระอาทิตย์สูง, กาลที่ล่วงเลยเที่ยงวัน, ตอนบ่าย, ช่วงบ่าย, บ่าย, อุทฺธำ สูโร อุคฺคโต อสฺมึ กาเลติ อุสฺสูโรติ วุตฺเต อติทิวากาโลติ อาห “อติทิวา”ติ. (ปาจิตฺยาทิโยชนา), ทิวาติ อติทิวา, อุสฺสูเรติ อตฺโถ. (สีลกฺขนฺธวคฺคอภินวฏีกา), อติทิวาติ ทิวา วุจฺจติ มชฺฌนฺหิโก, ตำ อติกฺกมิตฺวา. (ปาจิตฺยาทิโยชนา)

เขาลุกขึ้นไปในที่นั้น จับก้อนหนึ่งตีที่งอนไถแล้วทราบว่าเป็นทองคำ

โส อุฏฺฐาย / ตตฺถ คนฺตฺวา / เอกํ ปิณฺฑํ คเหตฺวา / นงฺคลสีเส ปหริตฺวา / สุวณฺณภาวํ ญตฺวา

(อ.นายปุณณะ) นั้น ลุกขึ้นแล้ว ไปแล้ว (ในที่) นั้น จับแล้ว ซึ่งก้อน ก้อนหนึ่ง ตีแล้ว ที่งอนแห่งไถ รู้แล้ว ซึ่งความที่- (แห่งก้อน นั้น) -เป็นทอง

จึงคิดว่า โอ ทานที่เราถวายแก่พระผู้เป็นเจ้าธรรมเสนาบดีแสดงผลในวันนี้เอง

“อโห อยฺยสฺส ฯเปฯ ปริภุญฺชิตุนฺ”ติ

“อโห อยฺยสฺส / ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทาเนน / อชฺเชว วิปาโก ทสฺสิโต,

(คิดแล้ว) ว่า “โอ อ.วิบาก อันทานอัน- (อันเรา) -ถวายแล้ว แก่พระธรรมเสนาบดี ผู้เป็นเจ้า แสดงแล้ว ในวันนี้นั่นเทียว,

ก็เราไม่อาจที่จะซ่อนทรัพย์ประมาณเท่านี้ไว้ใช้สอยได้

น โข ปน สกฺกา / เอตฺตกํ ธนํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา / ปริภุญฺชิตุนฺ”ติ

ก็ (อันเรา) ไม่อาจ แล เพื่ออัน- ปกปิด- ซึ่งทรัพย์ อันมีประมาณเท่านี้ -แล้ว -จึงใช้สอย” ดังนี้

จึงเอาทองคำใส่เต็มถาดข้าวที่ภรรยานำมาแล้วได้ไปสู่ราชตระกูล มีโอกาสอันพระราชาพระราชทานแล้ว จึงเข้าไปถวายบังคมพระราชา

ภริยาย อาภตํ / ภตฺตปาตึ สุวณฺณสฺส ปูเรตฺวา / ราชกุลํ คนฺตฺวา / รญฺญา กโตกาโส / ปวิสิตฺวา ราชานํ อภิวาเทตฺวา,

ยังถาดแห่งภัตร อัน- อันภรรยา -นำมาแล้ว ให้เต็มแล้ว ด้วยทอง ไปแล้ว สู่ตระกูลของพระราชา ผู้มีโอกาสอัน- อันพระราชา -ทรงกระทำแล้ว เข้าไปแล้ว ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระราชา,

เมื่อพระองค์ตรัสว่า อะไร พ่อ

“กึ ตาตา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ดูก่อนพ่อ อ.อะไร” ดังนี้ (อันพระราชา) ตรัสแล้ว,

จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช ที่ที่ข้าพระองค์ไถแล้วในวันนี้ทั้งหมด เป็นที่เต็มไปด้วยทองคำทั้งนั้นตั้งอยู่แล้ว พระองค์ควรจะรับสั่งให้ขนทองคำมาไว้

“เทว อชฺช ฯเปฯ อาหราเปตุํ วฏฺฏตี”ติ.

“เทว / อชฺช มยา กสิตฏฺฐานํ / สพฺพํ สุวณฺณภริตเมว หุตฺวา ฐิตํ, / สุวณฺณํ อาหราเปตุํ วฏฺฏตี”ติ.

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.ที่อัน- อันข้าพระองค์ -ไถแล้ว ในวันนี้ ทั้งปวง เป็นที่อันเต็มแล้วด้วยทองนั่นเทียว เป็น ตั้งอยู่แล้ว, อ.อัน- (อันพระองค์ ทรงยังราชบุรุษ) -ให้นำมา ซึ่งทอง ย่อมควร” ดังนี้.

พระราชาตรัสถามว่า ท่านเป็นใคร

“โกสิ ตฺวนฺ”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.ท่าน เป็นใคร ย่อมเป็น” ดังนี้.

นายปุณณะกราบทูลว่า ข้าพระองค์ชื่อปุณณะ

“ปุณฺโณ นามาหนฺ”ติ.

(อ.นายปุณณะ กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.ข้าพระองค์ เป็นผู้ชื่อว่า ปุณณะ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระราชาตรัสถามว่า ก็วันนี้ท่านทำอะไรเล่า

“กึ ปน เต อชฺช กตนฺ”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ (อ.กรรม) อะไร อันท่าน กระทำแล้ว ในวันนี้” ดังนี้.

นายปุณณะกราบทูลว่า เช้าตรู่วันนี้ข้าพระองค์ได้ถวายไม้สีฟันและน้ำบ้วนปากแก่พระธรรมเสนาบดี ส่วนภรรยาของข้าพระองค์ ได้ถวายภัตรที่เขานำมาให้ข้าพระองค์ แก่พระธรรมเสนาบดีนั้นเหมือนกัน

“ธมฺมเสนาปติสฺส / เม อชฺช ปาโตว / ทนฺตกฏฺฐญฺจ / มุโขทกญฺจ ทินฺนํ, / ภริยายปิ / เม มยฺหํ อาหรณภตฺตํ / ตสฺเสว ทินฺนนฺ”ติ.

(อ.นายปุณณะ กราบทูลแล้ว) ว่า “อ.ไม้เป็นเครื่องชำระซึ่งฟัน ด้วย อ.น้ำเป็นเครื่องล้างซึ่งหน้า ด้วย อันข้าพระองค์ ถวายแล้ว แก่พระธรรมเสนาบดี ในเวลาเช้านั่นเทียว ในวันนี้, อ.ภัตรอันภรรยาพึงนำมา เพื่อข้าพระองค์ แม้อันภรรยา ของข้าพระองค์ ถวายแล้ว (แก่พระธรรมเสนาบดี) นั้นนั่นเทียว” ดังนี้.

พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วตรัสว่า พ่อผู้เจริญ ได้ยินว่า ทานที่ท่านถวายพระธรรมเสนาบดี แสดงวิบากในวันนี้เอง

ตํ สุตฺวา ราชา / “อชฺเชว กิร โภ / ธมฺมเสนาปติสฺส ทินฺนทาเนน / วิปาโก ทสฺสิโต”ติ วตฺวา

อ.พระราชา ทรงสดับแล้ว (ซึ่งคำ) นั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า อ.วิบาก อันทานอัน- (อันนายปุณณะ) -ถวายแล้ว แก่พระธรรมเสนาบดี แสดงแล้ว ในวันนี้นั่นเทียว” ดังนี้

ตรัสถามว่า พ่อ เราจะทำอย่างไร

“ตาต กึ กโรมี”ติ ปุจฺฉิ.

ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนพ่อ (อ.เรา) จะกระทำ อย่างไร” ดังนี้.

นายปุณณะกราบทูลว่า ขอพระองค์จงส่งเกวียนไปหลาย ๆ พัน ให้นำทองคำมาเถิด

“พหูนิ สกฏสหสฺสานิ ปหิณิตฺวา / สุวณฺณํ อาหราเปถา”ติ.

(อ.นายปุณณะ กราบทูลแล้ว) ว่า “(อ.พระองค์) ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งพันแห่งเกวียน ท. อันมาก (ยังราชบุรุษ ท.) จงให้นำมา ซึ่งทอง” ดังนี้.

พระราชาทรงส่งเกวียนทั้งหลายไปแล้ว

ราชา สกฏานิ ปหิณิ.

อ.พระราชา ทรงส่งไปแล้ว ซึ่งเกวียน ท.

เมื่อพวกราชบุรุษพูดว่า เป็นของพระราชา ถือเอาอยู่ ทองคำที่เขาถือเอาแล้ว ๆ ย่อมเป็นดินอย่างเดิม

ราชปุริเสสุ / “รญฺโญ สนฺตกนฺ”ติ คณฺหนฺเตสุ, / คหิตคฺคหิตํ มตฺติกาว โหติ.

ครั้นเมื่อราชบุรุษ ท. (กล่าวแล้ว) ว่า “(อ.ทอง) เป็นของมีอยู่[๑] แห่งพระราชา (ย่อมเป็น)” ดังนี้ ถือเอาอยู่, อ.ทอง อัน- (อันราชบุรุษ ท.) -ทั้งถือเอาแล้วทั้งถือเอาแล้ว เป็นดินเหนียวนั่นเทียว ย่อมเป็น.

พวกเขาไปทูลพระราชา อันพระองค์ตรัสถามว่า ก็พวกเจ้าพูดว่ากระไรจึงถือเอา

เต คนฺตฺวา / รญฺโญ อาโรเจตฺวา / “ตุมฺเหหิ กินฺติ วตฺวา คหิตนฺ”ติ ปุฏฺฐา

(อ.ราชบุรุษ ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว กราบทูลแล้ว แด่พระราชา ผู้- (อันพระราชา) -ตรัสถามแล้ว ว่า “(อ.ทอง อันเจ้า ท.) กล่าวแล้ว อย่างไร ถือเอาแล้ว” ดังนี้

จึงทูลว่า พูดว่า เป็นพระราชทรัพย์ของพระองค์

“ตุมฺหากํ สนฺตกนฺ”ติ อาหํสุ.

กราบทูลแล้ว ว่า “(อ.ทอง อันข้าพระองค์ ท. กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.ทอง) เป็นของมีอยู่ ของพระองค์ (ย่อมเป็น)’ (ดังนี้ ถือเอาแล้ว)” ดังนี้.

พระราชาตรัสว่า หาใช่ทรัพย์ของเราไม่ พวกเจ้าจงไป จงพูดว่า เป็นทรัพย์ของนายปุณณะ ถือเอาเถิด

“น มยฺหํ ตาตา สนฺตกํ, / คจฺฉถ, / ‘ปุณฺณสฺส สนฺตกนฺ’ติ วตฺวา คณฺหถา”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ ท. (อ.ทอง) เป็นของมีอยู่ ของเรา (ย่อมเป็น) หามิได้, (อ.เจ้า ท.) จงไป, (อ.เจ้า ท.) กล่าวแล้ว ว่า ‘(อ.ทอง) เป็นของมีอยู่ ของนายปุณณะ (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ จงถือเอา” ดังนี้.

พวกเขาทำอย่างนั้น

เต ตถา กรึสุ.

(อ.ราชบุรุษ ท.) เหล่านั้น กระทำแล้ว เหมือนอย่างนั้น.

ทองคำที่เขาถือแล้ว ๆ ได้เป็นทองคำแท้

คหิตคฺคหิตํ สุวณฺณเมว อโหสิ.

(อ.ทอง) อัน- (อันราชบุรุษ ท. เหล่านั้น) -ทั้งถือเอาแล้วทั้งถือเอาแล้ว เป็นทองนั่นเทียว ได้เป็นแล้ว.

---

[๑] **สนฺตก** สิ่งที่เป็นไปกับด้วยความอยู่ใกล้, สิ่งที่มีอยู่ใกล้, สิ่งที่มีอยู่, ทรัพย์, สมบัติ. สำเร็จรูปมาจาก สห + อนฺต + ก สหบุพพบท พหุพพีหิสมาส แปลง สห เป็น ส มีรูปวิเคราะห์ว่า อนฺเตน สมีเปน สห วตฺตเตติ **สนฺตกํ**. ย่อมเป็นไปกับด้วยความอยู่ใกล้ เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า สันตกะ

พวกเขาจึงขนทองคำนั้นทั้งหมดมา ทำเป็นกองไว้ที่ท้องพระลานหลวง

ตำ สพฺพำ อาหริตฺวา / ราชงฺคเณ ราสึ อกำสุ.

(อ.ราชบุรุษ ท.) นำมาแล้ว (ซึ่งทอง) นั้น ทั้งปวง ได้กระทำแล้ว ให้เป็นกอง ที่เนินแห่งพระราชา.

(ทองคำทั้งหมดนั้น) ได้เป็นกองสูงประมาณ ๘๐ ศอก

อสีติหตฺถุพฺเพโธ ราสิ อโหสิ.

อ.กอง อันมีศอก ๘๐ เป็นส่วนสูง ได้มีแล้ว.

นายปุณณะได้รับตำแหน่งเศรษฐี

พระราชาทรงรับสั่งให้ชาวพระนครประชุมกันแล้วตรัสถามว่า ในพระนครนี้ใครมีทองคำถึงเพียงนี้บ้าง

ราชา นาคเร สนฺนิปาเตตฺวา / “อิมสฺมึ นคเร / อตฺถิ กสฺสจิ / เอตฺตกำ สุวณฺณนฺ”ติ.

อ.พระราชา (ทรงยังชน ท.) ผู้อยู่ในพระนคร ให้ประชุมกันแล้ว (ตรัสถามแล้ว) ว่า “อ.ทอง อันมีประมาณเท่านี้ ของใคร ๆ ในพระนคร นี้ มีอยู่ (หรือ)” ดังนี้.

ชาวพระนครกราบทูลว่า ไม่มี พระเจ้าข้า

“นตฺถิ เทวา”ติ.

(อ.ชน ท. ผู้อยู่ในพระนคร กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.ทอง อันมีประมาณเท่านี้ ของใคร ๆ ในพระนคร นี้) ย่อมไม่มี” ดังนี้.

พระราชาตรัสถามว่า ก็ควรจะให้อะไรแก่นายปุณณะเล่า

“กึ ปนสฺส ทาตุำ วฏฺฏตี”ติ.

(อ.พระราชา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.อัน- (อันเรา) -ให้ ซึ่งอะไร (แก่นายปุณณะ) นั้น ย่อมควร” ดังนี้.

ชาวพระนครกราบทูลว่า ฉัตรสำหรับเศรษฐี พระเจ้าข้า

“เสฏฺฐิจฺฉตฺตำ เทวา”ติ.

(อ.ชน ท. ผู้อยู่ในพระนคร กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ (อ.อัน- อันพระองค์-พระราชทาน) ซึ่งฉัตรแห่งเศรษฐี (ย่อมควร)” ดังนี้.

พระราชาตรัสว่า นายปุณณะจงเป็นเศรษฐีชื่อพหุธนเศรษฐี แล้วได้พระราชทานฉัตรสำหรับเศรษฐีแก่เขาพร้อมด้วยโภคะมากมาย

ราชา / “พหุธนเสฏฺฐี นาม โหตู”ติ / มหนฺเตน โภเคน สทฺธึ / ตสฺส เสฏฺฐิจฺฉตฺตำ อทาสิ.

อ.พระราชา (ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.นายปุณณะ) เป็นผู้ชื่อว่า พหุธนเศรษฐี จงเป็น” ดังนี้ ได้พระราช-ทานแล้ว ซึ่งฉัตรแห่งเศรษฐี (แก่นายปุณณะ) นั้น กับ ด้วยโภคะ กองใหญ่.

ครั้งนั้นเขากราบทูลพระราชานั้นว่า ข้าแต่สมมติเทวราช ข้าพระองค์ทั้งหลายอาศัยอยู่ในตระกูลอื่นตลอดเวลาถึงเพียงนี้ ขอพระองค์ได้โปรดประทานที่อยู่แก่ข้าพระองค์เถิด

อถ นํ โส อาห / “มยํ เทว / เอตฺตกํ กาลํ / ปรกุเล วสิมฺหา, / วสนฏฺฐานํ โน เทถา”ติ.

ครั้งนั้น (อ.พหุธนเศรษฐี) นั้น กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ อ.ข้าพระองค์ ท. อยู่แล้ว ในตระกูลของบุคคลอื่น ตลอดกาล อันมีประมาณเท่านี้, (อ.พระองค์) ขอจงพระราชทาน ซึ่งที่เป็นที่อยู่ แก่ข้าพระองค์ ท.” ดังนี้ (กะพระราชา) นั้น.

พระราชาตรัสว่า ถ้ากระนั้นท่านจงดู

“เตนหิ ฯเปฯ กาเรหีติ

“เตนหิ ปสฺส,

(อ.พระราชา ตรัสแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน) จงดู,

กอไม้นั้นปรากฏอยู่ทางด้านทักษิณ

ทกฺขิณโต / เอส คุมฺโพ ปญฺญายติ,

อ.พุ่มไม้ นั่น ปรากฏอยู่ โดยข้างขวา,

จงนำกอไม้นั่นออกแล้วให้ช่างทำเรือนเถิด ดังนี้แล้ว

เอตํ หราเปตฺวา / เคหํ กาเรหี”ติ

(อ.ท่าน ยังบุคคล) ให้นำไปแล้ว (ซึ่งพุ่มไม้) นั่น (ยังนายช่าง) จงให้กระทำ ซึ่งเรือน” ดังนี้

ก็ตรัสบอกที่เรือนของเศรษฐีเก่า

ปุราณเสฏฺฐิสฺส เคหฏฺฐานํ อาจิกฺขิ.

ตรัสบอกแล้ว ซึ่งที่แห่งเรือน ของเศรษฐีผู้มีในกาลก่อน.

เขาให้ช่างทำเรือนในที่นั้น โดย ๒ - ๓ วัน เท่านั้น

โส ตสฺมึ ฐาเน / กติปาเหเนว เคหํ กาเรตฺวา

(อ.พหุธนเศรษฐี) นั้น (ยังนายช่าง) ให้กระทำแล้ว ซึ่งเรือน โดยวันเล็กน้อยนั่นเทียว ในที่ นั้น

ทำเคหัปปเวสนมงคลและฉัตรมงคลเป็นงานเดียวกัน

เคหปฺปเวสนมงฺคลญฺจ / ฉตฺตมงฺคลญฺจ เอกโตว กโรนฺโต

กระทำอยู่ ซึ่งมงคลในกาลเป็นที่เข้าไปสู่เรือน ด้วย ซึ่งมงคลในเพราะฉัตร ด้วย โดยความเป็นอันเดียวกันนั่นเทียว

ได้ถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน

สตฺตาหํ พุทฺธปฺปมุขสฺส / ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ อทาสิ.

ได้ถวายแล้ว ซึ่งทาน แก่หมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ตลอดวัน ๗.

ครั้งนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนาทานแก่เขา จึงตรัสอนุปุพพีกถาแล้ว

อถสฺส สตฺถา / ทานานุโมทนํ กโรนฺโต / อนุปุพฺพีกถํ กเถสิ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา เมื่อทรงกระทำ ซึ่งการอนุโมทนาซึ่งทาน ตรัสแล้ว ซึ่งวาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ[๑] (แก่เศรษฐี) นั้น.

ในกาลจบธรรมกถา ชนทั้ง ๓ คือ ปุณณเศรษฐี ๑ ภรรยาของเขา ๑ นางอุตตราผู้เป็นธิดา ๑ ได้เป็นพระโสดาบันแล้ว

ธมฺมกถาวสาเน / “ปุณฺณเสฏฺฐี จ / ภริยา จสฺส / ธีตา จ / อุตฺตราติ / ตโยปิ ชนา / โสตาปนฺนา อเหสุ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งธรรมกถา อ.ชน ท. แม้ ๓ คือ อ.เศรษฐีชื่อว่าปุณณะ ด้วย อ.ภรรยา (ของเศรษฐี) นั้น ด้วย อ.นางอุตตรา ผู้เป็นธิดา ด้วย เป็นโสดาบัน ได้เป็นแล้ว.

ธิดาปุณณเศรษฐีได้เป็นภรรยาสุมนเศรษฐี

ในกาลต่อมา เศรษฐีในกรุงราชคฤห์ขอธิดาของปุณณเศรษฐีให้บุตรของตน

อปรภาเค / ราชคหเสฏฺฐี / ปุณฺณเสฏฺฐิโน ธีตรํ / อตฺตโน ปุตฺตสฺส วาเรสิ.

ในกาลอันเป็นส่วนอื่นอีก อ.เศรษฐีในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ ขอแล้ว ซึ่งธิดา ของเศรษฐีชื่อว่าปุณณะ เพื่อบุตร ของตน.

เขาพูดว่า ผมให้ไม่ได้

โส / “นาหํ ทสฺสามี”ติ วตฺวา,

(อ.เศรษฐีชื่อว่าปุณณะ) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “อ.ข้าพเจ้า จักไม่ให้” ดังนี้,

เมื่อเศรษฐีในกรุงราชคฤห์พูดว่า จงอย่าทำอย่างนั้น

“มา เอวํ ฯเปฯ ธีตรนฺ”ติ วุตฺเต,

“มา เอวํ กโรตุ,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เศรษฐีชื่อว่าปุณณะ) ขอจง- อย่า -กระทำ อย่างนี้,

---

[๑] **อนุปุพฺพีกถา, อนุปุพฺพิกถา** วาจาอันบุคคลพึงกล่าวอันเป็นลำดับ, วาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ. ปุพฺพสฺสานุรูปา **อนุปพฺพี**. (ตามสมควรแก่เบื้องหน้า ชื่อว่า อนุปุพฺพี [เรียง, ลำดับ ขั้นตอน], ปุพฺพ + อนุ + อี, อมาทิปรตัปปุริสสมาส, เป็นอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์), กเถตพฺพาติ **กถา**. (วาจาอันบุคคลพึงกล่าว, กถ กถเน [กล่าว] + อ (กัมมสาธนะ) + อา อิต.) อนุปุพฺพี จ สา กถา จาติ **อนุปุพฺพีกถา**. (วาจาอันบุคคลพึงกล่าวอันสมควรแก่เบื้องหน้า, วาจาอันบุคคลพึงกล่าวอันเป็นลำดับ, วิเสสนบุพพบท กัมมธารยสมาส), อีกนัยหนึ่ง วิเคราะห์ว่า อนุปุพฺเพน กเถตพฺพาติ **อนุปุพฺพีกถา**. (วาจาอันบุคคลพึงกล่าวตามลำดับ ชื่อว่า อนุปุพฺพีกถา, อนุปุพฺพ + กถ กถเน [กล่าว]+ อ + อา. อนุปุพฺพิกถนฺติ ทานาทิกถํ. สา หิ อนุปุพฺเพน กเถตพฺพตฺตา “อนุปุพฺพิกถา”ติ วุจฺจติ. ตํ สนฺธาย วุตฺตํ “อถ โข ภควา อนุปุพฺพึ กถํ กเถสิ. เสยฺยถิทํ ทานกถํ สีลกถํ สคฺคกถํ กามานํ อาทีนวํ โอการํ สงฺกิเลสํ เนกฺขมฺเม อานิสํสํ ปกาเสสี”ติ (สคาถาวคฺคฏีกา)

ท่านอาศัยฉันอยู่ตลอดเวลาถึงเพียงนี้ทีเดียวจึงได้สมบัติ

เอตฺตกํ กาลํ / อมฺเห นิสฺสาย วสนฺเตเนว / เต สมฺปตฺติ ลทฺธา,

อ.สมบัติ อันท่าน ผู้- อาศัย ซึ่งเรา ท. -อยู่อยู่นั่นเทียว สิ้นกาล อันมีประมาณเท่านี้ ได้แล้ว,

จงให้ธิดาแก่บุตรของฉันเถิด

เทตุ เม / ปุตฺตสฺส ธีตนฺ”ติ วุตฺเต,

(อ.เศรษฐีชื่อว่าปุณณะ) ขอจงให้ ซึ่งธิดา แก่บุตร ของเรา” ดังนี้ (อันเศรษฐีในเมืองราชคฤห์) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า บุตรของท่านนั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิ

“โส มิจฺฉาทิฏฺฐิโก, ฯเปฯ ทสฺสามี”ติ อาห.

“โส มิจฺฉาทิฏฺฐิโก,

กล่าวแล้ว ว่า (อ.บุตร ของท่าน) นั้น เป็นผู้มีความเห็นผิด (ย่อมเป็น),

ส่วนธิดาผมเหินห่างจากพระรัตนะทั้ง ๓ แล้ว ไม่อาจเป็นไปได้

มม ธีตา / ตีหิ รตเนหิ วินา / วตฺติตุํ น สกฺโกติ,

อ.ธิดา ของผม เว้น จากรัตนะ ท. ๓ ย่อมไม่อาจ เพื่ออันเป็นไป,

ผมจึงจักยกธิดาให้บุตรของท่านนั้นไม่ได้เลย

เนวสฺส ธีตรํ ทสฺสามี”ติ อาห.

(อ.ผม) จักไม่ให้นั่นเทียว ซึ่งธิดา (แก่บุตร ของท่าน) นั้น” ดังนี้.

ครั้งนั้น กุลบุตรทั้งหลายมีเศรษฐีและคฤหบดีเป็นต้นเป็นอันมากวิงวอนเขาว่า อย่าทำลายความสนิทสนมกับด้วยเศรษฐีในกรุงราชคฤห์นั้น จงยกธิดาให้บุตรของเขาเถิด

อถ นํ / พหู เสฏฺฐิคหปติกาทโย กุลปุตฺตา / “มา เตน สทฺธึ / วิสฺสาสํ ภินฺทิ, / เทหิสฺส ธีตนฺ”ติ ยาจึสุ.

ครั้งนั้น อ.กุลบุตร ท. มีเศรษฐีและคฤหบดีเป็นต้น ผู้มาก อ้อนวอนแล้ว (ซึ่งเศรษฐีชื่อว่าปุณณะ) นั้น ว่า “(อ.ท่าน) อย่าทำลายแล้ว ซึ่งความคุ้นเคย กับ (ด้วยเศรษฐีในพระนครชื่อว่าราชคฤห์) นั้น, (อ.ท่าน) ขอจงให้ ซึ่งธิดา (แก่บุตรของเศรษฐี) นั้น” ดังนี้.

เขารับคำของกุลบุตรเหล่านั้นแล้ว ได้ยกธิดาให้ในดิถีเพ็ญเดือนอาสาฬหะ

โส เตสํ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา / อาสาฬฺหปุณฺณมายํ / ธีตรํ อทาสิ.

(อ.เศรษฐีชื่อว่าปุณณะ) นั้น รับพร้อมแล้ว ซึ่งคำ (ของกุลบุตร ท.) เหล่านั้น ได้ให้แล้ว ซึ่งธิดา ในดิถีอันมีพระจันทร์อันเต็มแล้วในเดือนอาสาฬหะ.

จำเดิมแต่เวลาไปสู่ตระกูลสามีแล้ว นางมิได้ได้เพื่อจะเข้าไปหาภิกษุหรือภิกษุณี หรือเพื่อถวายทานหรือฟังธรรมเลย

สา ปติกุลๆ คตกาลโต ปฏฺฐาย / ภิกฺขุๆ วา / ภิกฺขุนึ วา อุปสงฺกมิตุๆ / ทานๆ วา ทาตุๆ / ธมฺมๆ วา โสตุๆ นาลตฺถ.

(อ.นางอุตตรา) นั้น ไม่ได้ได้แล้ว เพื่ออันเข้าไปหา ซึ่งภิกษุ หรือ หรือว่า ซึ่งนางภิกษุณี หรือ หรือว่า เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน หรือว่า เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม จำเดิม แต่กาลเป็นที่ไปแล้ว สู่ตระกูลของสามี.

เมื่อล่วงไปได้ประมาณ ๒ เดือนครึ่ง ด้วยอาการอย่างนี้ นางจึงถามสาวใช้ผู้อยู่ในสำนักว่า เวลานี้ภายในพรรษายังเหลืออีกเท่าไร

เอวๆ อฑฺฒติเยสุ มาเสสุ วีติวตฺเตสุ, / สา สนฺติเก ฐิตๆ / ปริจาริกๆ ปุจฺฉิ / “อิทานิ กิตฺตกๆ / อนฺโตวสฺสๆ อวสิฏฺฐนฺ”ติ.

ครั้นเมื่อเดือน ท. ที่ ๓ ด้วยทั้งกึ่ง เป็นไปล่วงวิเศษแล้ว อย่างนี้, (อ.นางอุตตรา) นั้น ถามแล้ว ซึ่งหญิงผู้รับใช้ ผู้ยืนอยู่แล้ว ในที่ใกล้ ว่า “ในกาลนี้ อ.ภายในแห่งกาลฝน อันมีประมาณเท่าไร เหลือลงแล้ว” ดังนี้.

สาวใช้กล่าวว่า ยังอยู่อีกครึ่งเดือน คุณแม่

“อฑฺฒมาโส อยฺเย”ติ.

(อ.หญิงผู้รับใช้ นั้น กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่แม่เจ้า อ.กึ่งแห่งเดือน (เหลือลงแล้ว)” ดังนี้.

นางส่งข่าวไปให้บิดาว่า เหตุไฉนบิดาจึงขังดิฉันไว้ในเรือนมีรูปอย่างนี้

สา ปิตุ สาสนๆ ปหิณิ “กสฺมา มๆ ฯเปฯ กาตุๆ น ลภามี”ติ.

สา ปิตุ สาสนๆ ปหิณิ / “กสฺมา มๆ เอวรูเป / พนฺธนาคาเร ปกฺขิปีสุ;

(อ.นางอุตตรา) นั้น ส่งไปแล้ว ซึ่งข่าวสาส์น แก่บิดา (กล่าว) ว่า “(อ.มารดาและบิดา ท.) ใส่เข้าแล้ว ซึ่งดิฉัน ในเรือนเป็นที่จองจำ อันมีอย่างนี้เป็นรูป เพราะเหตุไร;

การที่บิดาทำฉันให้เป็นคนเสียโฉมแล้วประกาศว่าเป็นทาสีของชนพวกอื่น ยังจะประเสริฐกว่า

วรๆ มๆ ลกฺขณาหตๆ กตฺวา / ปเรสๆ ทาสึ สาเวตุๆ,

อ.อัน- (อันมารดาและบิดา ท.) กระทำ- ซึ่งดิฉัน ให้เป็นผู้มีลักษณะอันโทษขจัดแล้ว -แล้ว -จึง (ยังบุคคล) ให้ฟัง ว่าเป็นทาสี (ของชน ท.) เหล่าอื่น เป็นกรรมอันประเสริฐ (ย่อมเป็น),

การที่ยกให้แก่ตระกูลมิจฉาทิฏฐิเห็นปานนี้ ไม่ประเสริฐเลย

น เอวรูปสฺส / มิจฺฉาทิฏฺฐิกกุลสฺส ทาตุๆ [วรๆ],

อ.อัน- (อันมารดาและบิดา ท.) -ให้ (ซึ่งดิฉัน) แก่ตระกูลมีความเห็นผิด อันมีอย่างนี้เป็นรูป เป็นกรรมอันประเสริฐ (ย่อมเป็น) หามิได้,

ตั้งแต่เวลาดิฉันมาแล้ว ดิฉันไม่ได้ทำบุญแม้สักอย่าง ในประเภทบุญมีการพบเห็นภิกษุเป็นต้นเลย

อาคตกาลโต ปฏฺฐาย / ภิกฺขุทสฺสนาทีสุ / เอกปิ ปุญฺญๆ / กาตุๆ น ลภามี”ติ.

(อ.ดิฉัน) ย่อมไม่ได้ เพื่ออันกระทำ ซึ่ง- (ในบุญ ท.) มีการเห็นซึ่งภิกษุเป็นต้น หนา -บุญ แม้อย่างหนึ่ง จำเดิม แต่กาลเป็นที่มาแล้ว (แห่งดิฉัน)” ดังนี้

ลำดับนั้น บิดาของนางให้รู้สึกไม่สบายใจด้วยคิดว่า ธิดาของเราได้รับทุกข์ จึงส่งทรัพย์ไป ๑๕,๐๐๐ กหาปณะ

อถสฺสา ปิตา / “ทุกฺขิตา วต เม ธีตา”ติ / อนตฺตมนตํ ปเวเทตฺวา / ปญฺจทส กหาปณสหสฺสานิ เปเสสิ

ครั้งนั้น อ.บิดา (ของนางอุตตรา) นั้น (กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ธิดา ของเรา เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งทุกข์ หนอ (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (ยังบุคคล) ให้รู้ทั่วแล้ว ซึ่งความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มีใจมิใช่ของแห่งตน ส่งไปแล้ว ซึ่งพันแห่งกหาปณะ ท. ๑๕

ด้วยสั่งว่า ในนครนี้มีหญิงคณิกาชื่อสิริมา

“อิมสฺมึ นคเร ฯเปฯ ปุญฺญานิ กโรตู”ติ.

“อิมสฺมึ นคเร / สิริมา นาม / คณิกา อตฺถิ,

(ด้วยคำ) ว่า “อ.หญิงคณิกา ชื่อว่า สิริมา มีอยู่ ในพระนคร นี้,

ธิดาของเราจงพูดว่า เธอจงรับทรัพย์วันละ ๑,๐๐๐ กหาปณะ นำนางมาด้วยกหาปณะเหล่านี้ ทำให้เป็นนางบำเรอของสามีแล้ว ส่วนตัวทำบุญทั้งหลายเถิด

‘เทวสิกํ สหสฺสํ คณฺหา’ติ / อิเมหิ กหาปเณหิ / ตํ อาเนตฺวา / สามิกสฺส ปทปริจาริกํ กตฺวา / สยํ ปุญฺญานิ กโรตู”ติ.

(อ.ธิดา ของเรา กล่าวแล้ว) ว่า ‘(อ.เธอ) จงรับเอา ซึ่งพันแห่งทรัพย์ ทุก ๆ วัน’ ดังนี้ นำมาแล้ว (ซึ่งนางสิริมา) นั้น ด้วยกหาปณะ ท. เหล่านี้ กระทำแล้ว ให้เป็นผู้บำเรอซึ่งเท้า ของสามี จงกระทำซึ่งบุญ ท. ด้วยตนเอง” ดังนี้.

นางให้เชิญนางสิริมามาแล้วพูดว่า หญิงสหาย เธอจงรับกหาปณะเหล่านี้แล้วบำเรอชายสหายของเธอสักกึ่งเดือนนี้เถิด

สา สิริมํ ปกฺโกสาเปตฺวา / “สหายิเก / อิเม กหาปเณ คเหตฺวา / อิมํ อฑฺฒมาสํ / ตว สหายกํ ปริจราหี”ติ อาห.

(อ.นางอุตตรา) นั้น (ยังบุคคล) ให้ร้องเรียกแล้ว ซึ่งนางสิริมา กล่าวแล้ว ว่า “แน่ะหญิงสหาย (อ.เธอ) รับเอาแล้ว ซึ่งกหาปณะ ท. เหล่านี้ จงบำเรอ ซึ่งสหาย ของท่าน ตลอดกึ่งแห่งเดือน นี้” ดังนี้.

นางสิริมานั้นรับรองว่า ดีละ

สา “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

(อ.นางสิริมา) นั้น รับพร้อมแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้.

นางพาเขาไปสำนักของสามี

สา ตำ อาทาย / สามิกสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา,

(อ.นางอุตตรา) นั้น พาเอาแล้ว (ซึ่งนางสิริมา) นั้น ไปแล้ว สู่สำนัก ของสามี,

เมื่อสามีนั้นเห็นนางสิริมาแล้วกล่าวว่า อะไรกันนี้

เตน สิริมำ ทิสฺวา / “กิมิทนฺ”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.เหตุ) นี้ อะไร” ดังนี้ (อันสามี) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งนางสิริมา กล่าวแล้ว,

จึงบอกว่า นาย ขอให้หญิงสหายของดิฉันบำเรอนายตลอดกึ่งเดือนนี้

“สามิ อิมำ ฯเปฯ โสตุกามา”ติ อาห.

“สามิ / อิมำ อฑฺฒมาสำ / มม สหายิกา / ตุมฺเห ปริจรตุ,

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่นาย อ.หญิงสหาย ของดิฉัน จงบำเรอ ซึ่งท่าน ตลอดกึ่งแห่งเดือน นี้,

ส่วนดิฉันใคร่จะถวายทานและฟังธรรมตลอดกึ่งเดือนนี้

อหำ ปน / อิมำ อฑฺฒมาสำ / ทานญฺเจว ทาตุกามา / ธมฺมญฺจ โสตุกามา”ติ อาห.

ส่วนว่า อ.ดิฉัน เป็นผู้ใคร่เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน ด้วยนั่นเทียว เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม ด้วย ตลอดกึ่งแห่งเดือน นี้ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

เศรษฐีบุตรเห็นนางมีรูปงามจึงเกิดความสิเน่หารับรองว่า ดีละ

โส ตำ อภิรูปำ [อิตฺถึ] ทิสฺวา / อุปฺปนฺนสิเนโห / “สาธู”ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

(อ.สามี) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งหญิง ผู้มีรูปงาม นั้น ผู้มีความรักอันเกิดขึ้นแล้ว รับพร้อมแล้ว ว่า “อ.ดีละ” ดังนี้.

นางอุตตราได้โอกาสทำบุญ

แม้นางอุตตราแล นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว

อุตฺตราปิ โข / พุทฺธปฺปมุขำ ภิกฺขุสงฺฆำ นิมนฺเตตฺวา

แม้ อ.นางอุตตรา แล นิมนต์แล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์อย่าเสด็จไปที่อื่น พึงรับภิกษาในเรือนนี้แห่งเดียว ตลอดกึ่งเดือนนี้ รับปฏิญญาของพระศาสดาแล้ว

“ภนฺเต / อิมำ อฑฺฒมาสำ / อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา / อิเธว ภิกฺขา คเหตพฺพา”ติ / สตฺถุ ปฏิญฺญำ คเหตฺวา

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ภิกษา (อันพระองค์) ไม่เสด็จไปแล้ว (ในที่) อื่น พึงรับ (ในเรือน) นี้นั่นเทียว ตลอดกึ่งแห่งเดือน นี้” ดังนี้ รับแล้ว ซึ่งปฏิญญา ของพระศาสดา

มีใจยินดีว่า บัดนี้เราจักได้เพื่ออุปัฏฐากพระศาสดาและฟังธรรมตั้งแต่นี้ไปตลอดจนถึงวันมหา-ปวารณา

“อิโตทานิ ปฏฺฐาย / ยาว มหาปวารณา, / ตาว สตฺถารํ อุปฏฺฐาตุ๋ / ธมฺมญฺจ โสตุ๋ ลภิสฺสามี”ติ ตุฏฺฐมานสา

ผู้มีใจอันยินดีแล้ว ว่า “อ.วันมหาปวารณา (จะมี) เพียงใด, (อ.เรา) จักได้ เพื่ออันบำรุง ซึ่งพระศาสดา ด้วย เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม ด้วย เพียงนั้น จำเดิม (แต่วัน) นี้ ในกาลนี้” ดังนี้

เที่ยวจัดแจงกิจทุกอย่างในโรงครัวใหญ่ด้วยกล่าวว่า พวกท่านจงต้มข้าวต้มอย่างนี้ จงนึ่งขนมอย่างนี้

“เอวํ ยาคุ๋ ปจถ, / เอวํ ปูเว ปจถา”ติ / มหานเส สพฺพกิจฺจานิ / สํวิทหนฺตี วิจรติ.

ย่อมเที่ยว จัดแจงอยู่ ซึ่งกิจทั้งปวง ท. ในโรงครัวใหญ่ (ด้วยคำ) ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงต้ม ซึ่งข้าวต้มอย่างนี้, (อ.ท่าน ท.) จงทอด ซึ่งขนม ท. อย่างนี้” ดังนี้.

ครั้งนั้นสามีของนางคิดว่า พรุ่งนี้เป็นวันปวารณา ยืนตรงหน้าต่างบ่ายหน้าไปทางโรงครัวใหญ่

อถสฺสา สามิโก / “เสฺว ปวารณา ภวิสฺสตี”ติ / มหานสาภิมุโข วาตปาเน ฐตฺวา

ครั้งนั้น อ.สามี (ของนางอุตตรา) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “อ.วันพรุ่งนี้ เป็นวันปวารณา จักเป็น” ดังนี้ เป็นผู้มีต่อหน้าแห่งโรงครัวใหญ่ (เป็น) ยืนอยู่แล้ว ที่ช่องอันดื่ม (รับ) ซึ่งลม

ตรวจดูอยู่ด้วยคิดว่า นางอันธพาลนั้นเที่ยวทำอะไรอยู่หนอแล

“กินฺนุ โข กโรนฺตี / สา อนฺธพาลา / วิจรตี”ติ โอโลเกนฺโต

แลดูอยู่ (ด้วยอันคิด) ว่า “อ.หญิงผู้เป็นอันธพาล นั้น ย่อมเที่ยว กระทำอยู่ ซึ่งอะไร หนอ แล” ดังนี้

แลเห็นธิดาเศรษฐีนั้นขมุกขมอมไปด้วยเหงื่อ เปรอะด้วยเถ้า มอมแมมด้วยถ่านและเขม่า เที่ยวจัดทำอยู่อย่างนั้น

ตํ เสฏฺฐิธีตรํ / เสทกิลินฺนํ ฉาริกาย โอกิณฺณํ / องฺคารมสิมกฺขิตํ / ตถา สํวิทหิตฺวา / วิจรมานํ ทิสฺวา

เห็นแล้ว ซึ่งธิดาของเศรษฐี นั้น ผู้เศร้าหมองแล้วด้วยเหงื่อ ผู้เกลื่อนกล่นแล้ว ด้วยเถ้า ผู้เปื้อนแล้วด้วยถ่านเพลิงและเขม่า ผู้เที่ยว- จัดแจง -อยู่ เหมือนอย่างนั้น

จึงคิดว่า พุโธ่ หญิงอันธพาลไม่เสวยสมบัติมีสิริเช่นนี้ในฐานะเห็นปานนี้

“อโห อนฺธพาลา ฯเปฯ วิจรตี”ติ หสิตฺวา อปคญฺฉิ.

“อโห อนฺธพาลา / เอวรูเป ฐาเน / อิมํ สิริสมฺปตฺตึ นานุโภติ,

(คิดแล้ว) ว่า “โอ อ.หญิงผู้อันธพาล ย่อมไม่เสวย ซึ่งสมบัติอันประกอบแล้วด้วยสิริ นี้ ในฐานะอันมีอย่างนี้เป็นรูป,

กลับมีจิตยินดีว่า เราจักอุปัฏฐากสมณะศีรษะโล้นเที่ยวไป จึงหัวเราะแล้วหลบไป

‘มุณฺฑกสมเณ อุปฏฺฐหิสฺสามี’ติ / ตุฏฺฐจิตฺตา วิจรตี”ติ / หสิตฺวา อปคญฺฉิ.

ผู้มีจิตอันยินดีแล้ว ว่า ‘(อ.เรา) จักบำรุง ซึ่งสมณะผู้โล้น ท.’ ดังนี้ ย่อมเที่ยวไป” ดังนี้ หัวเราะแล้ว ไปปราศแล้ว.

เมื่อเศรษฐีบุตรนั้นหลบไปแล้ว นางสิริมาซึ่งยืนอยู่ในที่ใกล้ของเขาคิดว่า เศรษฐีบุตรนั่นมองดูอะไร หนอแลจึงหัวเราะ มองลงไปทางหน้าต่างนั้นแหละเห็นนางอุตตราแล้ว

ตสฺมึ อปคเต, / ตสฺส สนฺติเก จิตา สิริมา / “กินฺนุ โข โอโลเกตฺวา / เอส หสี”ติ / เตเนว วาตปาเนน โอโลเกนฺตี อุตฺตรึ ทิสฺวา

(ครั้นเมื่อบุตรแห่งเศรษฐี) นั้น ไปปราศแล้ว, อ.นางสิริมา ผู้ยืนอยู่แล้ว ในที่ใกล้ (แห่งบุตรของเศรษฐี) นั้น (คิดแล้ว) ว่า “(อ.บุตรของเศรษฐี) นั่น แลดูแล้ว ซึ่งอะไร หนอ แล หัวเราะแล้ว” ดังนี้ แลดูอยู่ โดยช่องอันดื่ม (รับ) ซึ่งลม นั้นนั่นเทียว เห็นแล้ว ซึ่งนางอุตตรา

คิดว่า เศรษฐีบุตรนี้หัวเราะก็เพราะเห็นนางคนนี้ ความชิดชมของเศรษฐีบุตรนี้คงมีกับด้วยนางเป็นแน่

“อิมํ โอโลเกตฺวา / อิมินา หสิตํ, / อทฺธา อิมสฺส / เอตาย สทฺธึ / สนฺถโว อตฺถี”ติ จินฺเตสิ.

คิดแล้ว ว่า “(อันบุตรของเศรษฐี) นี้ แลดูแล้ว (ซึ่งหญิง) นี้ หัวเราะแล้ว, อ.ความเชยชิด กับ (ด้วยหญิง) นั่น (แห่งบุตรของเศรษฐี) นี้ มีอยู่ แน่แท้” ดังนี้.

นางสิริมาหึงนางอุตตราเอาเนยใสเดือดรด

ได้ยินว่า นางสิริมานั้นแม้อยู่เป็นพาหิรกสตรีในเรือนนั้นตลอดกึ่งเดือน เสวยสมบัตินั้นอยู่ ก็ยังไม่รู้ว่าตัวเป็นหญิงภายนอก

สา กิร / อฑฺฒมาสํ ตสฺมึ เคเห / พาหิรกอิตฺถี หุตฺวา วสมานาปิ / ตํ สมฺปตฺตึ อนุภวมานา / อตฺตโน พาหิรกอิตฺถีภาวํ อชานิตฺวา

ได้ยินว่า (อ.นางสิริมา) นั้น เป็นหญิงผู้มีในภายนอก เป็น แม้อยู่อยู่ ในเรือน นั้น ตลอดกึ่งแห่งเดือน เสวยอยู่ ซึ่งสมบัติ นั้น ไม่รู้แล้ว ซึ่งความที่- แห่งตน -เป็นหญิงผู้มีในภายนอก

ได้ทำความสำคัญว่า ตัวเป็นแม่เจ้าเรือน

“อหํ ฆรสามินี”ติ / สญฺญมกาสิ.

ได้กระทำแล้ว ซึ่งความสำคัญ ว่า “อ.เรา เป็นเจ้าของแห่งเรือน (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

นางผูกอาฆาตต่อนางอุตตราว่า จักต้องยังทุกข์ให้เกิดแก่มัน จึงลงจากปราสาทเข้าไปสู่โรงครัวใหญ่

สา อุตฺตราย / อาฆาตํ พนฺธิตฺวา / “ทุกฺขมสฺสา อุปฺปาเทสฺสามี”ติ / ปาสาทา โอรุยฺห / มหานสํ ปวิสิตฺวา

(อ.นางสิริมา) นั้น ผูกแล้ว ซึ่งความอาฆาต ในนางอุตตรา (คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) จัก- ยังทุกข์ -ให้เกิดขึ้น (แก่นางอุตตรา) นั้น” ดังนี้ ลงแล้ว จากปราสาท เข้าไปแล้ว สู่โรงครัวใหญ่

เอาทัพพีตักเนยใสอันเดือดพล่านในที่ทอดขนมแล้วก็เดินมุ่งหน้าต่างไปหานางอุตตรา

ปูวปจนฏฺฐาเน / ปกฺกุฏฺฐิตํ สปฺปึ / กฏจฺฉุนา อาทาย / อุตฺตราภิมุขี ปายาสิ.

ถือเอาแล้ว ซึ่งเนยใส อันเดือดพล่านแล้ว ในที่เป็นที่ทอดซึ่งขนม ด้วยทัพพี เป็นผู้มีต่อหน้าแห่งนางอุตตรา (เป็น) ได้ดำเนินไปแล้ว.

นางอุตตราเห็นนางสิริมานั้นเดินมา

อุตฺตรา ตํ อาคจฺฉนฺตึ ทิสฺวา

อ.นางอุตตรา เห็นแล้ว (ซึ่งนางสิริมา) นั้น ผู้มาอยู่

จึงแผ่เมตตาไปถึงนางว่า หญิงสหายของเราทำอุปการะแก่เรามาก

“มม สหายิกาย ฯเปฯ มา ฑหตู”ติ ตํ เมตฺตาย ผริ.

“มม สหายิกาย / มยฺหํ มหาอุปกาโร กโต;

(คิดแล้ว) ว่า “อ.อุปการะอันมาก อันหญิงสหาย ของเรา กระทำแล้ว แก่เรา;

จักรวาลก็แคบเกินไป

จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ,

อ.จักรวาล เป็นจักรวาลแคบยิ่ง (ย่อมเป็น),

พรหมโลกก็ต่ำนัก

พฺรหฺมโลโก อตินีโจ,

อ.พรหมโลก เป็นโลกต่ำยิ่ง (ย่อมเป็น),

ส่วนคุณของหญิงสหายเราใหญ่มาก

มม ปน / สหายิกาย คุโณว มหนฺโต;

ส่วนว่า อ.คุณนั่นเทียว ของหญิงสหาย ของเรา เป็นคุณมาก (ย่อมเป็น);

เพราะเราอาศัยนางนั่นจึงได้เพื่อถวายทานและฟังธรรม

อหญฺหิ / เอตํ นิสฺสาย / ทานญฺจ ทาตุํ / ธมฺมญฺจ โสตุํ ลภึ;

เพราะว่า อ.เรา อาศัยแล้ว (ซึ่งหญิงสหาย) นั่น ได้แล้ว เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน ด้วย เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม ด้วย;

ถ้าเรามีความโกรธเหนือนางสิริมานั้น

สเจ มม / เอติสฺสา อุปริ / โกโธ อตฺถิ,

ถ้าว่า อ.ความโกรธ แห่งเรา มีอยู่ ในเบื้องบน (แห่งหญิงสหาย) นั่น ไซร้,

เนยใสนี้จงลวกเราเถิด ถ้าไม่มี อย่าลวกเลย

อิทํ สปฺปิ มํ ฑหตุ; / สเจ นตฺถิ, / มา ฑหตู”ติ / ตํ เมตฺตาย ผริ.

อ.เนยใส นี้ จงลวก ซึ่งเรา; ถ้าว่า (อ.ความโกรธ) ย่อมไม่มี ไซร้, (อ.เนยใส) จงอย่าลวก” ดังนี้ แผ่ไปแล้ว (สู่นางสิริมา) นั้น ด้วยเมตตา.

เนยใสซึ่งเดือดพล่านที่นางสิริมานั้นรดลงเบื้องบนนางอุตตรานั้น ได้เป็นเหมือนน้ำเย็น

ตาย ตสฺสา / มตฺถเก อาสิตฺตํ / ปกฺกุฏฺฐิตสปฺปิ / สีตุทกํ วิย อโหสิ.

อ.เนยใสอันเดือดพล่านแล้ว อัน- (อันนางสิริมา) นั้น รดทั่วแล้ว บนกระหม่อม (ของนางอุตตรา) นั้น เป็นราวกะว่า น้ำอันเย็น ได้เป็นแล้ว.

ลำดับนั้น พวกทาสีของนางอุตตราเห็นนางผู้ตักให้เต็มทัพพีอีกด้วยเข้าใจว่า เนยใสนี้คงจักเย็น ถือเดินมาอยู่

อถ นํ / “อิทํ สีตลํ ภวิสฺสตี”ติ / ปุน กฏฺฐจฺฉุ ปูเรตฺวา / อาทาย อาคจฺฉนฺตี / อุตฺตราย ทาสิโย ทิสฺวา

ครั้งนั้น อ.นางทาสี ท. ของนางอุตตรา เห็นแล้ว (ซึ่งนางสิริมา) นั้น ผู้- คิด- ว่า “(อ.เนยใส) นี้ เป็นของเย็น จักเป็น” ดังนี้ -แล้ว จึง (ยังทัพพี) ให้เต็ม- อีก -แล้ว -จึงถือเอาแล้ว -จึงมาอยู่

จึงคุกคามว่า นางหัวดื้อ เธอจงหลีกไป เธอไม่ควรจะรดเนยใสที่เดือดพล่าน บนแม่เจ้าของพวกเรา

“อเปหิ ทุพฺพินีเต, / น ตฺวํ / อมฺหากํ อยฺยาย อุปริ / ปกฺกุฏฺฐิตํ สปฺปึ / อาสิญฺจิตุ อนุจฺฉวิกา”ติ สนฺตชฺเชนฺติโย

คุกคามด้วยดีอยู่ ว่า “แน่ะหญิงผู้อันบุคคลแนะนำได้โดยยากแล้ว (อ.เธอ) จงหลีกไป, อ.เธอ เป็นผู้สมควร เพื่ออันรดทั่ว ซึ่งเนยใส อันเดือดพล่านแล้ว ในเบื้องบน แห่งแม่เจ้า ของเรา ท. (ย่อมเป็น) หามิได้” ดังนี้

ต่างลุกขึ้นจากที่นี้บ้างที่นั้นบ้าง ใช้มือบ้างเท้าบ้างทุบถีบให้ล้มลงบนพื้น

อิโต จิโต จ อุฏฺฐาย / หตฺเถหิ จ / ปาเทหิ จ โปเถตฺวา / ภูมิยํ ปาเตสุ.

ลุกขึ้นแล้ว (โดยข้าง) นี้ ด้วย (โดยข้าง) นี้ ด้วย โบยแล้ว ด้วยมือ ท. ด้วย ด้วยเท้า ท. ด้วย (ยังนางสิริมา นั้น) ให้ล้มลงแล้ว บนพื้น.

นางอุตตราไม่สามารถจะห้ามปรามนางทาสีเหล่านั้นได้

อุตฺตรา / ตา วาเรตุ นาสกฺขิ,

อ.นางอุตตรา ไม่ได้อาจแล้ว เพื่ออันห้าม (ซึ่งนางทาสี ท.) เหล่านั้น,

ทีนั้น นางจึงห้ามทาสีทุกคน ที่ยืนคร่อมอยู่ข้างบนนางสิริมานั้นแล้วถามว่า เพื่อประสงค์อะไร เธอจึงทำกรรมหนักถึงปานนี้ ดังนี้แล้ว

อถสฺสา อุปริ ฐิตา / สพฺพา ทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา / “กิสฺส เต / เอวรูปํ ภาริยํ / กมฺมํ กตนฺ”ติ

ครั้งนั้น (อ.นางอุตตรา) ห้ามแล้ว ซึ่งนางทาสี ท. ทั้งปวง ผู้ยืนอยู่แล้ว ในเบื้องบน (แห่งนางสิริมา) นั้น (ถามแล้ว) ว่า “อ.กรรม อันหนัก อันมีอย่างนี้เป็นรูป อันเธอ กระทำแล้ว เพื่ออะไร” ดังนี้

โอวาทนางสิริมาแล้ว ให้อาบด้วยน้ำอุ่น ทาด้วยน้ำมันที่หุงตั้ง ๑๐๐ ครั้ง

สิริมํ โอวทิตฺวา / อุณฺโหทเกน นหาเปตฺวา / สตปากเตเลน อพฺภญฺชิ.

กล่าวสอนแล้ว ซึ่งนางสิริมา (ยังนางสิริมา) ให้อาบแล้ว ด้วยน้ำอันอุ่น ทาแล้ว ด้วยน้ำมันอันบุคคลพึงหุงสิ้นร้อยครั้ง.

นางสิริมารู้สึกตัวขอโทษนางอุตตรา

ขณะนั้นนางสิริมานั้นรู้ตัวว่าเป็นหญิงภายนอกแล้วคิดว่า

ตสฺมึ ขเณ / สา อตฺตโน / พาหิริตฺถีภาวํ ญตฺวา จินฺเตสิ

ในขณะ นั้น (อ.นางสิริมา) นั้น รู้แล้ว ซึ่งความที่- แห่งตน -เป็นหญิงผู้มีในภายนอก คิดแล้ว ว่า

คิดว่า เรารดเนยใสที่เดือดพล่านลงเบื้องบนนางอุตตรานี้ เพราะเหตุเพียงความหัวเราะของสามีทำกรรมหนักแล้ว

“มยา ภาริยํ ฯเปฯ สตฺตธา ผเลยฺยา”ติ

“มยา ภาริยํ กมฺมํ กตํ / สามิกสฺส หสิตมตฺตการณา / อิมิสฺสา อุปริ / ปกฺกุฏฺฐิตํ สปฺปึ / อาสิญฺจนฺติยา,

“อ.กรรม อันหนัก อันเรา ผู้รดทั่วอยู่ ซึ่งเนยใส อันเดือดพล่านแล้ว ในเบื้องบน (แห่งนางอุตตรา) นี้ เพราะเหตุสักว่าการหัวเราะ แห่งสามี กระทำแล้ว,

นางอุตตรานี้ไม่สั่งบังคับพวกทาสีว่า พวกเธอจับเขาไว้ กลับห้ามพวกทาสีทั้งหมด แม้ในเวลาที่ข่มเหงเรา ได้ทำกรรมที่ควรทำแก่เราเท่านั้น

อยํ / ‘คณฺหถ นนฺ’ติ / ทาสิโย น อาณาเปตฺวา / มํ วิเหฐนกาเลปิ / สพฺพา ทาสิโย ปฏิพาหิตฺวา / มยฺหํ กตฺตพฺพเมว อกาสิ;

(อ.นางอุตตรา) นี้ ไม่สั่งบังคับแล้ว ซึ่งนางทาสี ท. (ด้วยคำ) ว่า ‘(อ.เธอ ท.) จงจับ (ซึ่งนางสิริมา) นั้น’ ดังนี้ ห้ามแล้ว ซึ่งนางทาสี ท. ทั้งปวง แม้ในกาลเป็นที่เบียดเบียน ซึ่งเรา ได้กระทำแล้ว (ซึ่งกิจ) อัน- (อันบุคคล) -พึงกระทำนั่นเทียว แก่เรา;

ถ้าเราไม่ขอให้นางอุตตรานี้อดโทษให้

สจาหํ / อิมํ น ขมาเปสฺสามิ,

ถ้าว่า อ.เรา จัก- ไม่ (ยังนางอุตตรา) นี้ -ให้อดโทษ ไซร้,

ศีรษะของเราพึงแตกออก ๗ เสี่ยง ดังนี้แล้ว

มุทฺธา เม / สตฺตธา ผเลยฺยา”ติ

อ.ศีรษะ ของเรา พึงแตก โดยส่วน ๗” ดังนี้

จึงหมอบลงแทบเท้าของนางอุตตรานั้นแล้วกล่าวว่า คุณแม่ ขอคุณแม่จงอดโทษให้ดิฉันเถิด

ตสฺสา ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา / “อยฺเย / ขมาหิ เม”ติ อาห.

หมอบลงแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งเท้า (ของนางอุตตรา) นั้น กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่แม่เจ้า (อ.ท่าน) ขอจงอดโทษ แก่ดิฉัน” ดังนี้.

นางอุตตรากล่าวว่า ดิฉันเป็นธิดาที่มีบิดา เมื่อบิดาอดโทษให้ ก็จักอดโทษให้

“อหํ สปีติกา ธีตา, / ปิตริ ขมนฺเต, / ขมิสฺสามี”ติ.

(อ.นางอุตตรา กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ดิฉัน เป็นธิดา ผู้เป็นไปกับด้วยบิดา (เป็น), ครั้นเมื่อบิดา อดโทษอยู่, จักอดโทษ” ดังนี้.

นางสิริมากล่าวว่า คุณแม่ ข้อนั้นจงยกไว้เถิด ดิฉันจักให้ท่านปุณณเศรษฐีผู้บิดาของคุณแม่อดโทษให้ด้วย

“โหตุ อยฺเย, / ปิตริปิ เต / ปุณฺณเสฏฺฐึ ขมาเปสฺสามี”ติ.

(อ.นางสิริมา กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่แม่เจ้า (อ.เหตุ นั่น) จงยกไว้, (อ.ดิฉัน) ยังเศรษฐีชื่อว่าปุณณะ แม้ผู้เป็นบิดา ของท่าน จักให้อดโทษ” ดังนี้.

นางอุตตรากล่าวว่า ท่านปุณณะเป็นบิดาบังเกิดเกล้าของดิฉันในวัฏฏะ แต่เมื่อบิดาผู้บังเกิดเกล้าในวิวัฏฏะอดโทษให้ ดิฉันจึงจักอดโทษ

“ปุณฺโณ มม / วฏฺเฏ ชนกปิตา, / วิวฏฺเฏ ชนกปิตริ ขมนฺเต / ปนาหํ ขมิสฺสามี”ติ.

(อ.นางอุตตรา กล่าวแล้ว) ว่า “อ.เศรษฐีชื่อว่าปุณณะ เป็นบิดาผู้ยังดิฉันให้เกิด ในวัฏฏะ (ย่อมเป็น), แต่ว่า ครั้นเมื่อบิดาผู้ยังดิฉันให้เกิด ในวิวัฏฏะ อดโทษอยู่ อ.ดิฉัน จักอดโทษ” ดังนี้.

นางสิริมาถามว่า ก็ใครเล่าเป็นบิดาบังเกิดเกล้าของคุณแม่ในวิวัฏฏะ

“โก ปน เต / วิวฏฺเฏ ชนกปิตา”ติ.

(อ.นางสิริมา ถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.ใคร เป็นบิดาผู้ยังท่านให้เกิด ของท่าน ในวิวัฏฏะ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

นางอุตตรากล่าวว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

“สมฺมาสมฺพุทฺโธ”ติ.

(อ.นางอุตตรา กล่าวแล้ว) ว่า “อ.พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (เป็นบิดาผู้ยังดิฉันให้เกิดในวิวัฏฏะ ย่อมเป็น)” ดังนี้.

นางสิริมากล่าวว่า ดิฉันไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์

“มยฺหํ เตน สทฺธึ / วิสฺสาโส นตฺถี”ติ.

(อ.นางสิริมา กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ความคุ้นเคย กับ (ด้วยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า) นั้น ย่อมไม่มี แก่ดิฉัน” ดังนี้.

นางอุตตรากล่าวว่า ดิฉันจักทำเอง

“อหํ กริสฺสามิ, ฯเปฯ ตํ ขมาเปหี”ติ.

“อหํ กริสฺสามิ,

(อ.นางอุตตรา กล่าวแล้ว) ว่า “อ.ดิฉัน จักกระทำ,

พรุ่งนี้พระศาสดาจักทรงพาภิกษุสงฆ์เสด็จมาที่นี้

สตฺถา / เสฺว ภิกฺขุสงฺฆํ อาทาย / อิธาคมิสฺสติ;

อ.พระศาสดา ทรงพาเอาแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ จักเสด็จมา (ในที่) นี้ ในวันพรุ่งนี้;

เธอจงถือสักการะตามแต่จะได้มาที่นี้แหละแล้วขอให้พระองค์อดโทษเถิด

ตฺวํ ยถาลทฺธํ / สกฺการํ คเหตฺวา / อิเธว อาคนฺตฺวา / ตํ ขมาเปหี”ติ.

อ.เธอ ถือเอาแล้ว ซึ่งสักการะ อันสมควรแก่สักการะอันตนได้แล้ว มาแล้ว (ในที่) นี้นั่นเทียว (ยังพระศาสดา) นั้น จงให้ทรงอดโทษ” ดังนี้.

นางสิริมาขอให้พระศาสดาทรงอดโทษ

นางสิริมานั้นรับว่า ดีละ คุณแม่ ลุกขึ้นแล้วไปสู่เรือนของตน สั่งหญิงบริวาร ๕๐๐ คน ให้ตระเตรียมขาทนียะและสูเปยยะต่าง ๆ อย่าง

สา / “สาธุ อยฺเย”ติ อุฏฺฐาย / อตฺตโน เคหํ คนฺตฺวา / ปญฺจสตา ปริวาริตฺถิโย อาณาเปตฺวา / นานาวิธานิ ขาทนียานิ เจว / สูเปยฺยานิ จ สมฺปาเทตฺวา

(อ.นางสิริมา) นั้น รับพร้อมแล้ว ว่า “ข้าแต่แม่เจ้า อ.ดีละ” ดังนี้ ลุกขึ้นแล้ว ไปแล้ว สู่เรือนของตน สั่งบังคับแล้ว ซึ่งหญิงผู้เป็นบริวาร ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ยังวัตถุอันบุคคลพึงเคี้ยว ท. ด้วย (ยังวัตถุ ท.) อันเกื้อกูลแก่แกง ด้วย อันมีอย่างต่าง ๆ ให้ถึงพร้อมแล้ว

รุ่งขึ้นก็ถือสักการะนั้นมาเรือนของนางอุตตรา ไม่กล้าจะใส่บาตรภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงได้ยืนอยู่แล้ว

ปุนทิวเส / ตํ สกฺการํ อาทาย / อุตฺตราย เคหํ อาคนฺตฺวา / พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส / ปตฺเต ปติฏฺฐาเปตุํ / อวิสหนฺตี อฏฺฐาสิ.

ถือเอาแล้ว ซึ่งสักการะ นั้น มาแล้ว สู่เรือน ของนางอุตตรา ในวันรุ่งขึ้น ไม่อาจอยู่ เพื่ออัน-(ยังสักการะ นั้น) ให้ตั้งอยู่เฉพาะ ในบาตร ของหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้ยืนอยู่แล้ว.

นางอุตตรารับเอาสิ่งของทั้งหมดนั้นมาจัดแล้ว

ตํ สพฺพํ คเหตฺวา / อุตฺตรา สํวิทหิ.

อ.นางอุตตรา ถือเอาแล้ว (ซึ่งสักการะ) นั้น ทั้งปวง จัดแจงแล้ว.

ในเวลาเสร็จภัตกิจ นางสิริมาพร้อมด้วยบริวารหมอบลงแทบเบื้องพระบาทของพระศาสดา

สิริมา / ภตฺตกิจฺจาวสาเน / สทฺธึ ปริวาเรน / สตฺถุ ปาทมูเล นิปชฺชิ.

อ.นางสิริมา หมอบลงแล้ว ณ ที่ใกล้แห่งพระบาท ของพระศาสดา กับ ด้วยบริวาร ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตร.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสถามนางว่า เจ้ามีความผิดอะไร

อถ นํ สตฺถา ปุจฺฉิ / “โก เต อปราโธ”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว (ซึ่งนางสิริมา) นั้น ว่า “อ.ความผิด อะไร (มีอยู่) แก่เธอ” ดังนี้.

นางสิริมากราบทูลว่า พระเจ้าข้า วานนี้หม่อมฉันได้ทำกรรมชื่อนี้

“ภนฺเต มยา ฯเปฯ ขมิสฺสามี’ติ อาหา”ติ.

“ภนฺเต / มยา หีโย / อิทนฺนาม กตํ,

(อ.นางสิริมา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.กรรม) ชื่อ นี้ อันหม่อมฉัน กระทำแล้ว ในวันวาน,

เมื่อเป็นเช่นนั้น หญิงสหายของหม่อมฉันห้ามทาสีซึ่งเบียดเบียนหม่อมฉัน ได้ทำอุปการระแก่หม่อมฉันโดยแท้

อถ เม สหายิกา / มํ วิเหฐยมานา / ทาสิโย นิวาเรตฺวา / มยฺหํ อุปการเมว อกาสิ,

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่) อ.หญิงสหาย ของหม่อมฉัน ห้ามแล้ว ซึ่งนางทาสี ท. ผู้เบียดเบียนอยู่ ซึ่งหม่อมฉัน ได้กระทำแล้ว ซึ่งอุปการะนั่นเทียว แก่หม่อมฉัน,

หม่อมฉันนั้นรู้สึกถึงคุณของนางนี้จึงขอให้นางนี้อดโทษ

สาหํ / อิมิสฺสา คุณํ ชานิตฺวา / อิมํ ขมาเปสึ,

อ.หม่อมฉัน นั้น รู้แล้ว ซึ่งคุณ (ของหญิงสหาย) นี้ (ยังหญิงสหาย) นี้ ให้อดโทษแล้ว,

เมื่อเป็นเช่นนั้นนางกล่าวกะหม่อมฉันว่า เมื่อพระองค์ทรงอดโทษให้จึงจักอดโทษให้

อถ มํ เอสา / ‘ตุมฺเหสุ ขมนฺเตสุ, / ขมิสฺสามี’ติ อาหา”ติ.

(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่ อ.หญิงสหาย) นั่น กล่าวแล้ว ว่า ‘ครั้นเมื่อพระองค์ ทรงอดโทษอยู่, (อ.ดิฉัน) จักอดโทษ’ ดังนี้ กะหม่อมฉัน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า อุตตรา ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ

“เอวํ กิร อุตฺตเร”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุตตรา ได้ยินว่า อ.อย่างนั้น หรือ” ดังนี้.

นางอุตตรากราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า วานนี้หญิงสหายของหม่อมฉันได้รดเนยใสที่เดือดพล่านบนศีรษะของหม่อมฉัน

“อาม ภนฺเต, / หีโย สีเส เม / สหายิกาย ปกฺกุฏฺฐิตสปฺปิ อาสิตฺตนฺ”ติ.

(อ.นางอุตตรา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), อ.เนยใสอันเดือดพล่านแล้ว อันหญิงสหาย ของหม่อมฉัน รดทั่วแล้ว บนศีรษะ ของหม่อมฉัน ในวันวาน” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เมื่อเช่นนั้น เธอคิดอย่างไร

“อถ ตยา กึ จินฺติตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่) อ.อะไร อันเธอ คิดแล้ว” ดังนี้.

นางอุตตรากราบทูลว่า พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคิดอย่างนี้ว่า จักรวาลแคบนัก

“จกฺกวาฬ อติสมฺพาธ, ฯเปฯ มา ฆหตู’ติ เอวํ จินฺเตตฺวา อิมํ เมตฺตาย ผรึ ภนฺเต”ติ.

“จกฺกวาฬ อติสมฺพาธ,

(อ.นางอุตตรา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) คิดแล้ว อย่างนี้ ว่า ‘อ.จักรวาล เป็นจักรวาลแคบยิ่ง (ย่อมเป็น),

พรหมโลกก็ยังต่ำเกินไป

พฺรหฺมโลโก อตินีโจ,

อ.พรหมโลก เป็นโลกต่ำยิ่ง (ย่อมเป็น),

คุณของหญิงสหายเราใหญ่มาก

มม สหายิกาย / คุโณว มหนฺโต;

อ.คุณนั่นเทียว ของหญิงสหาย ของเรา เป็นคุณมาก (ย่อมเป็น);

เพราะเราอาศัยนางนั่นจึงได้เพื่อถวายทานและฟังธรรม

อหญฺหิ / เอตํ นิสฺสาย / ทานญฺจ ทาตุ / ธมฺมญฺจ โสตุ อลตฺถ;

เพราะว่า อ.เรา อาศัยแล้ว (ซึ่งหญิงสหาย) นั่น ได้ได้แล้ว เพื่ออันถวาย ซึ่งทาน ด้วย เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม ด้วย;

ถ้าเรามีความโกรธอยู่เหนือนางนี้

สเจ เม / อิมิสฺสา อุปริ / โกโธ อตฺถิ,

ถ้าว่า อ.ความโกรธ แห่งเรา มีอยู่ ในเบื้องบน (แห่งหญิงสหาย) นี้ ไซร้,

เนยใสนี้จงลวกเราเถิด ถ้าหาไม่แล้ว ขออย่าลวกเลย ดังนี้แล้ว ได้แผ่เมตตาไปยังนางสิริมานี้

อิทำ มำ ฆหตุ, / โน เจ, / มา ฆหตู’ติ / เอวำ จินฺเตตฺวา / อิมำ เมตฺตาย ผรึ ภนฺเต”ติ.

(อ.เนยใส) นี้ จงลวก ซึ่งเรา, หากว่า (อ.ความโกรธ แห่งเรา มีอยู่ ในเบื้องบน แห่งหญิงสหาย นี้) หามิได้ ไซร้, (อ.เนยใส นี้) จงอย่าลวก’ ดังนี้ แผ่ไปแล้ว (สู่นางสิริมา) นี้ ด้วยเมตตา” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสว่า ดีละ ดีละ อุตตรา

สตฺถา “สาธุ สาธุ ฯเปฯ ชินิตพฺโพ”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

สตฺถา / “สาธุ สาธุ อุตฺตเร,

อ.พระศาสดา (ตรัสแล้ว) ว่า ดูก่อนอุตตรา อ.ดีละ อ.ดีละ,

การชนะความโกรธอย่างนั้นสมควร

เอวํ โกธํ ชินิตุ วฏฺฏติ;

อ.อัน- (อันเธอ) -ชนะ ซึ่งความโกรธ อย่างนี้ ย่อมควร;

ก็ธรรมดาคนมักโกรธพึงชนะด้วยความไม่โกรธ

โกโธ หิ นาม อกฺโกเธน,

ก็ ชื่อ (อ.บุคคล) ผู้โกรธ (อันบุคคล พึงชนะ) ด้วยการไม่โกรธ,

คนด่าเขาตัดพ้อเขาพึงชนะได้ด้วยความไม่ด่า (ตอบ) ตัดพ้อ (ตอบ)

อกฺโกสกปริภาสโก / อนกฺโกสเนน อปริภาสเนน,

(อ.บุคคล) ผู้ทั้งด่าทั้งบริภาษ (อันบุคคล พึงชนะ) ด้วยการไม่ด่า ด้วยการไม่บริภาษ,

คนตระหนี่จัดพึงชนะได้ด้วยการให้ของ ๆ ตน

ถทฺธมจฺฉรี / อตฺตโน สนฺตกสฺส / ทาเนน ชินิตพฺโพ,

(อ.บุคคล) ผู้มีความตระหนี่กระด้าง (อันบุคคล) พึงชนะ ด้วยการให้ (ซึ่งวัตถุ) อันเป็นของมีอยู่แห่งตน,

คนมักพูดเท็จพึงชนะได้ด้วยคำจริง ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

มุสาวาที สจฺจวจเนน ชินิตพฺโพ”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

(อ.บุคคล) ผู้กล่าวเท็จโดยปกติ (อันบุคคล) พึงชนะ ด้วยคำอันจริง” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถานี้ ว่า

พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดี
ด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะ
คนพูดเหลวไหลด้วย (การพูด) คำจริง

“อกฺโกเธน ชิเน โกธํ, อสาธุ สาธุนา ชิเน,
ชิเน กทริยํ ทาเนน, สจฺเจนาลิกวาทินนฺ”ติ.

“(อ.บุคคล) พึงชนะ ซึ่งบุคคลผู้โกรธ ด้วยการไม่โกรธ, (อ.บุคคล) พึงชนะ (ซึ่งบุคคล) ผู้ไม่ดี ด้วยความดี, (อ.บุคคล) พึงชนะ (ซึ่งบุคคล) ผู้มีความตระหนี่ ด้วยการให้, (อ.บุคคล พึงชนะ ซึ่งบุคคล) ผู้กล่าวซึ่งคำอันเหลาะแหละโดยปกติ ด้วยคำอันจริง” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อกฺโกเธน** ความว่า

ตตฺถ อกฺโกเธนาติ / *โกธโน หิ ปุคฺคโล ฯเปฯ สจฺเจนาลิกวาทินนฺติ.*

(อ.อรรถ) ว่า *โกธโน หิ ปุคฺคโล ฯเปฯ สจฺเจนาลิกวาทินํ* ดังนี้ (แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **อกฺโกเธน** ดังนี้เป็นต้น.

ก็บุคคลผู้มักโกรธแลพึงเป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยความไม่โกรธ

โกธโน หิ ปุคฺคโล / **อกฺโกเธน หุตฺวา ชินิตพฺโพ.**

ก็ อ.บุคคล ผู้โกรธโดยปกติ (อันบุคคล) เป็นผู้ไม่โกรธ เป็น พึงชนะ.

ผู้ไม่ดีคือผู้ไม่เจริญเป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยความดี

อสาธุ อภทฺทโก / **ภทฺเทกน หุตฺวา,**

(อ.บุคคล) ผู้ไม่ดี คือว่า ผู้ไม่เจริญ (อันบุคคล) เป็นผู้เจริญ เป็น (พึงชนะ),

ผู้ไม่ดีคือผู้ไม่เจริญเป็นผู้อันบุคคลพึงชนะด้วยความดี

กทริโย ถทฺธมจฺฉรี / **อตฺตโน สนฺตกสฺส จาคจิตฺเตน,**

(อ.บุคคล) ผู้มีความตระหนี่ คือว่า ผู้มีความตระหนี่กระด้าง (อันบุคคล พึงชนะ) ด้วยจิตอันประกอบพร้อมแล้วด้วยการสละ (ซึ่งวัตถุ) อันเป็นของมีอยู่ แห่งตน,

คนพูดเหลาะแหละอันบุคคลพึงชนะด้วยคำจริง

อลิกวาที / **สจฺจวจเนน ชินิตพฺโพ;**

(อ.บุคคล) ผู้กล่าวซึ่งคำอันเหลาะแหละโดยปกติ (อันบุคคล) พึงชนะ ด้วยคำอันจริง;

เพราะเหตุนั้น พระศาสดาจึงตรัสอย่างนี้ว่า **อกฺโกเธน ชิเน โกธํ ฯเปฯ สจฺเจนาลิกวาทินํ**

ตสฺมา เอวมาห / **“อกฺโกเธน ชิเน โกธํ ฯเปฯ สจฺเจนาลิกวาทินนฺติ.**

เพราะเหตุนั้น (อ.พระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว อย่างนี้ ว่า อกฺโกเธน ชิเน โกธํ ฯเปฯ สจฺเจนาสิก-วาทินํ (ดังนี้) ดังนี้ (*แห่ง- ในบท ท.*) ... *ดังนี้เป็นต้น*

ในกาลจบเทศนา นางสิริมาพร้อมด้วยสตรีทั้ง ๕๐๐ คน ตั้งอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / **สิริมา** / **สทฺธึ ปญฺจสตาหิ อิตฺถีหิ** / **โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหีติ.**

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.นางสิริมา กับ ด้วยหญิง ท. ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอุตตราอุบาสิกา จบ

อุตฺตราอุปาสิกาวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอุบาสิกาชื่อว่าอุตตรา (จบแล้ว).

๔. เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ

๔. โมคฺคลฺลานตฺเถรปญฺหวตฺถุ.

๔. อ.เรื่องแห่งปัญหาของพระโมคคัลลานะผู้เถระ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภปัญหาของพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สจฺจํ ภเณ** เป็นต้น

สจฺจํ ภเณติ / **อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / มหาโมคฺคลฺลานตฺเถรสฺส ปญฺหํ / อารพฺภ กเถสิ.**

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งปัญหาของพระโมคคัลลานะผู้เถระ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สจฺจํ ภเณ** ดังนี้เป็นต้น.

พระโมคคัลลานะไปเทวโลก

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่งพระเถระไปยังเทวจาริก ยืนอยู่ที่ประตูวิมานของเทพธิดาผู้มีศักดิ์มากแล้ว

เอกสฺมึ หิ สมเย / เถโร เทวจาริกํ คนฺตฺวา / มเหสกฺขาย เทวธีตาย / วิมานทฺวาเร ฐตฺวา

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในสมัย หนึ่ง อ.พระเถระ ไปแล้ว สู่การเที่ยวไปในเทวโลก ยืนอยู่แล้ว ที่ประตูแห่งวิมาน ของเทพธิดา ผู้มีศักดิ์ใหญ่

จึงพูดอย่างนี้กะเทพธิดาองค์นั้นผู้มาสู่สำนักของตนไหว้แล้วยืนอยู่ว่า

ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคนฺตฺวา / วนฺทิตฺวา ฐิตํ เอวมาห

กล่าวแล้ว (กะเทพธิดา) นั้น ผู้- มา- สู่สำนัก ของตน -แล้ว จึงไหว้แล้ว -จึงยืนอยู่แล้ว อย่างนี้ ว่า

เทพธิดา สมบัติของท่านมากมาย ท่านได้เพราะทำกรรมอะไร

“เทวธีเต / มหตี เต สมฺปตฺติ, / กึ กมฺมํ กตฺวา ลทฺธา”ติ.

“ดูก่อนเทพธิดา อ.สมบัติ ของท่าน เป็นสมบัติมาก (ย่อมเป็น), (อ.สมบัติ อันท่าน) กระทำแล้ว ซึ่งกรรม อะไร ได้แล้ว” ดังนี้.

เทพธิดากล่าวว่า อย่าถามดิฉันเลย เจ้าข้า

“มา มํ ภนฺเต ปุจฺฉถา”ติ.

(อ.เทพธิดา กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงอย่าถาม ซึ่งดิฉัน” ดังนี้.

นัยว่า เทพธิดาละอายอยู่ด้วยกรรมอันเล็กน้อยของตนถึงได้พูดอย่างนี้

เทวธีตา กิร / อตฺตโน ปริตฺตกมฺเมน / ลชฺชมานา เอวํ วทติ.

ได้ยินว่า อ.เทพธิดา ละอายอยู่ เพราะกรรมอันนิดหน่อย ของตน ย่อมกล่าว อย่างนี้.

ก็เทพธิดานั้นอันพระเถระกล่าวอยู่ว่า จงบอกเถิด จึงพูดว่า

สา ปน เถเรน / “กเถหิเยวา”ติ วุจฺจมานา อาห

ก็ (อ.เทพธิดา) นั้น ผู้- อันพระเถระ -กล่าวอยู่ ว่า “(อ.ท่าน) จงบอกนั่นเทียว” ดังนี้ กล่าวแล้ว ว่า

ท่านผู้เจริญ ทานดิฉันก็มิได้ถวาย

“ภนฺเต มยา ฯเปฯ สจฺจมตฺตํ รกฺขิตนฺ”ติ.

“ภนฺเต / มยา เนว ทานํ ทินฺนํ,

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ทาน อันดิฉัน ถวายแล้ว หามิได้นั่นเทียว,

การบูชาก็มิได้ทำ

น ปูชา กตา,

อ.การบูชา (อันดิฉัน) กระทำแล้ว หามิได้,

พระธรรมก็มิได้ฟัง

น ธมฺโม สุโต;

อ.ธรรม (อันดิฉัน) ฟังแล้ว หามิได้;

รักษาเพียงคำสัตย์อย่างเดียว

เกวลํ สจฺจมตฺตํ รกฺขิตนฺ”ติ.

(อ.เหตุ) สักว่าความสัตย์ อย่างเดียว (อันดิฉัน) รักษาแล้ว” ดังนี้.

พระเถระไปยังประตูวิมานแม้อื่นแล้ว ก็ถามเทพธิดาแม้อื่นผู้มาแล้ว ๆ

เถโร / อญฺญานิปิ วิมานทฺวารานิ คนฺตฺวา / อาคตาคตา อปราปิ / เทวธีตโร ปุจฺฉิ.

อ.พระเถระ ไปแล้ว สู่ประตูแห่งวิมาน ท. แม้เหล่าอื่น ถามแล้ว ซึ่งเทพธิดา ท. แม้เหล่าอื่นอีก ผู้ทั้งมาแล้วทั้งมาแล้ว.

ถึงเมื่อเทพธิดาเหล่านั้น ไม่อาจเพื่อจะปกปิดเกียดกันพระเถระได้อย่างนั้นนั่นแล เทพธิดาองค์หนึ่งจึงพูดก่อนว่า

ตาสุปิ / ตเถว นิคูหิตฺวา / เถรํ ปฏิพาหิตุํ อสกฺโกนฺตีสุ / เอกา ตาว อาห

(ครั้นเมื่อเทพธิดา ท.) แม้เหล่านั้น ไม่อาจอยู่ เพื่ออัน- ปกปิดแล้ว -จึงห้าม ซึ่งพระเถระ เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว (อ.เทพธิดา) องค์หนึ่ง กล่าวแล้ว ก่อน ว่า

ท่านผู้เจริญ บรรดาบุญกรรมมีทานเป็นต้น ชื่อว่าบุญกรรมอันดิฉันทำแล้วไม่มี

“ภนฺเต มยา ฯเปฯ อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา”ติ.

“ภนฺเต / มยา ทานาทีสุ/ กตํ นาม นตฺถิ,

“ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.- ในบุญกรรม ท.) มีทานเป็นต้นหนา (-บุญกรรม) ชื่อว่า อัน- อันดิฉัน -กระทำแล้ว ย่อมไม่มี,

ก็ในกาลของพระพุทธเจ้าทรงพระนามกัสสปะ ดิฉันได้เป็นทาสีของคนอื่น

อหํ ปน / กสฺสปพุทฺธกาเล / ปรสฺส ทาสี อโหสึ.

ก็ อ.ดิฉัน เป็นทาสี (ของบุคคล) อื่น ได้เป็นแล้ว ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ.

นายของดิฉันนั้นดุร้ายหยาบคายเหลือเกิน เอาไม้บ้าง ท่อนฟืนบ้าง ที่ตัวพลันฉวยได้ ๆ ตีศีรษะ

ตสฺสา เม สามิโก / อติวิย จณฺโฑ ผรุโส / คหิตคฺคหิเตเนว / กฏฺเฐน วา / กลิงฺคเรน วา / สีสํ ภินฺทติ,

อ.นาย ของดิฉัน นั้น เป็นคนดุร้าย เป็นคนหยาบคาย เกินเปรียบ (เป็น) ย่อมต่อย ซึ่งศีรษะ ด้วยไม้ หรือ หรือว่า ด้วยฟืน อัน- (อันตน) -ทั้งถือเอาแล้วทั้งถือเอาแล้วนั่นเทียว,

ดิฉันนั้น เมื่อความโกรธเกิดขึ้น ก็นึกติตัวเองเท่านั้นว่า นายของเจ้านี่เป็นใหญ่ เพื่อจะทำให้เจ้าเสียโฉมก็ได้ เพื่อจะตัดอวัยวะมีจมูกเป็นต้นของเจ้าก็ได้ เจ้าอย่าโกรธเลย ดังนี้แล้ว ก็ไม่ทำความโกรธ

สาหํ, / อุปฺปนฺเน โกเป, / ‘เอส ตว สามิโก / ลกฺขณาหตํ วา / ตํ กาตุํ / นาสาทีนิ วา / เต ฉินฺทิตุํ อิสฺสโร, / มา กุชฺฌีติ / อตฺตานเมว ปริภาสิตฺวา / โกปํ นาม นากาสึ;

อ.ดิฉัน นั้น, ครั้นเมื่อความโกรธ เกิดขึ้นแล้ว, บริภาษแล้ว ซึ่งตนนั่นเทียว ว่า ‘อ.นาย ของเจ้า นั่นเป็นใหญ่ เพื่ออันกระทำ ซึ่งเจ้า ให้เป็นผู้มีลักษณะอันโทษขจัดแล้ว หรือ หรือว่า เพื่ออันตัด (ซึ่งอวัยวะ ท.) มีจมูกเป็นต้น ของเจ้า (ย่อมเป็น), (อ.เจ้า) อย่าโกรธแล้ว’ ดังนี้ ไม่ได้กระทำแล้ว ชื่อ ซึ่งความโกรธ;

ด้วยเหตุนั้น ดิฉันจึงได้สมบัตินี้

เตน เม / อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา”ติ.

เพราะเหตุนั้น อ.สมบัติ นี้ อันดิฉัน ได้แล้ว” ดังนี้.

เหล่าเทพธิดาต่างก็บอกทานเล็กน้อยอันตน ๆ ทำแล้วโดยนัยเป็นต้นว่า

อปรา อาห “อหํ ฯเปฯ ลทฺธา”ติ อาหํสุ.

*อปรา อาห “อหํ ภนฺเต ฯเปฯ นิมฺพมุฏฺฐึ อทาสินฺ”***ติอาทินา นเยน / อตฺตนา อตฺตนา กตํ / ปริตฺตกํ ทานํ อาโรเจตฺวา**

(อ.เทพธิดา ท.) บอกแล้ว ซึ่งทาน อันนิดหน่อย อัน- อันตน ๆ กระทำแล้ว โดยนัย มีว่า *อปรา อาห “อหํ ภนฺเต ฯเปฯ นิมฺพมุฏฺฐึ อทาสึ* ดังนี้เป็นต้น

เทพธิดาองค์อื่นบอกว่า ท่านผู้เจริญ ดิฉันรักษาไร่อ้อย ได้ถวายอ้อยลำหนึ่งแก่ภิกษุรูปหนึ่ง

อปรา อาห / “อหํ ภนฺเต / อุจฺฉุกฺเขตฺตํ รกฺขมานา / เอกสฺส ภิกฺขุโน / เอกํ อุจฺฉุยฏฺฐึ อทาสึ;

(อ.เทพธิดา) องค์อื่นอีก (กล่าวแล้ว ว่า) “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.ดิฉัน รักษาอยู่ ซึ่งไร่แห่งอ้อย ได้ถวายแล้ว ซึ่งลำแห่งอ้อย ลำหนึ่ง แก่ภิกษุ รูปหนึ่ง” (ดังนี้);

องค์อื่นบอกว่า ดิฉันถวายมะพลับผลหนึ่ง

อปรา / ‘เอกํ ติมฺพรุสกํ อทาสึ;

(อ.เทพธิดา) องค์อื่นอีก (กล่าวแล้ว ว่า) ‘(อ.ดิฉัน) ได้ถวายแล้ว ซึ่งมะพลับ ผลหนึ่ง (แก่ภิกษุ รูปหนึ่ง)’ (ดังนี้);

องค์อื่นบอกว่า ดิฉันได้ถวายฟักเหลือง (ฟักทอง) ผลหนึ่ง

อปรา / ‘เอกํ เอลาฬุกํ อทาสึ;

(อ.เทพธิดา) องค์อื่นอีก (กล่าวแล้ว ว่า) ‘(อ.ดิฉัน) ได้ถวายแล้ว ซึ่งฟักเหลือง ผลหนึ่ง (แก่ภิกษุ รูปหนึ่ง)’ (ดังนี้);

องค์อื่นบอกว่า ดิฉันได้ถวายผลลิ้นจี่ผลหนึ่ง

อปรา / ‘เอกํ ผารุสกํ อทาสึ;

(อ.เทพธิดา) องค์อื่นอีก (กล่าวแล้ว ว่า) ‘(อ.ดิฉัน) ได้ถวายแล้ว ซึ่งลิ้นจี่ ผลหนึ่ง (แก่ภิกษุ รูปหนึ่ง)’ (ดังนี้);

องค์อื่นบอกว่า ดิฉันได้ถวายเหง้ามันกำมือหนึ่ง

อปรา / ‘เอกํ มูลกมุฏฺฐึ อทาสึ;

(อ.เทพธิดา) องค์อื่นอีก (กล่าวแล้ว ว่า) ‘(อ.ดิฉัน) ได้ถวายแล้ว ซึ่งกำแห่งเหง้ามัน กำหนึ่ง (แก่ภิกษุ รูปหนึ่ง)’ (ดังนี้);

องค์อื่นบอกว่า ดิฉันได้ถวายสะเดากำมือหนึ่ง ดังนี้แล้ว

อปรา / ‘เอกํ นิมฺพมุฏฺฐึ อทาสึ’ *อิติ อาทินา ฯเปฯ ทานํ อาโรเจตฺวา*

(อ.เทพธิดา) องค์อื่นอีก (กล่าวแล้ว ว่า) ‘(อ.ดิฉัน) ได้ถวายแล้ว ซึ่งกำแห่งสะเดา กำหนึ่ง (แก่ภิกษุ รูปหนึ่ง)’ (ดังนี้) *ดังนี้เป็นต้น*

ก็บอกว่า ด้วยเหตุนี้พวกดิฉันจึงได้สมบัตินี้

“อิมินา การเณน / อมฺเหหิ อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา”ติ อาหํสุ.

กล่าวแล้ว ว่า “อ.สมบัติ นี้ อันดิฉัน ท. ได้แล้ว เพราะเหตุ นี้” ดังนี้.

กล่าวคำสัตย์เท่านั้นก็ไปสวรรค์ได้

พระเถระฟังกรรมที่เทพธิดาเหล่านั้นทำแล้ว จึงลงจากสวรรค์เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามว่า

เถโร / ตาหิ กตกมฺมํ สุตฺวา / สคฺคโต โอตริตฺวา / สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิ

อ.พระเถระ ฟังแล้ว ซึ่งกรรมอัน- (อันเทพธิดา ท.) เหล่านั้น -กระทำแล้ว หยั่งลงแล้ว จากสวรรค์ เข้าไปเฝ้าแล้ว ซึ่งพระศาสดา ทูลถามแล้ว ว่า

พระเจ้าข้า บุคคลอาจไหมหนอแล เพื่อจะได้ทิพยสมบัติ ด้วยเหตุเพียงกล่าวคำสัตย์ เพียงดับความโกรธ เพียงถวายทานมีผลมะพลับเป็นต้น อันเล็กน้อยเหลือเกิน

“สกฺกา นุ โข ภนฺเต / สจฺจกถนมตฺเตน / โกปนิพฺพาปนมตฺเตน / อติปริตฺตเกน / ติมฺพรุสกาทิ-ทานมตฺเตน / ทิพฺพสมฺปตฺตึ ลทฺธุนฺ”ติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อันบุคคล) อาจ หรือ หนอ แล เพื่ออันได้ ซึ่งสมบัติอันเป็นทิพย์ (ด้วยเหตุ) สักว่าการกล่าวซึ่งคำสัตย์ (ด้วยเหตุ) สักว่าการยังความโกรธให้ดับ (ด้วยเหตุ) สักว่าการถวายซึ่งผลไม้มีมะพลับเป็นต้น อันนิดหน่อยยิ่ง” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า โมคคัลลานะ เพราะเหตุไรเธอจึงถามเรา พวกเทพธิดาบอกเนื้อความแก่เธอแล้วมิใช่หรือ

“กสฺมา มํ โมคฺคลฺลาน ปุจฺฉสิ, / นนุ เต เทวธีตาหิ / อยมตฺโถ กถิโต”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว) ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ (อ.เธอ) ย่อมถาม ซึ่งเรา เพราะเหตุไร, อ.เนื้อความ นี้ อันเทพธิดา ท. บอกแล้ว แก่เธอ มิใช่หรือ” ดังนี้.

โมคคัลลานะกราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า บุคคลเห็นจะได้ทิพยสมบัติด้วยกรรมมีประมาณเท่านั้น

“อาม ภนฺเต, / ลพฺภติ มญฺเญ / เอตฺตเกน ทิพฺพสมฺปตฺตี”ติ.

(อ.พระเถระ กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า (อ.อย่างนั้น), อ.สมบัติอันเป็นทิพย์ (อันบุคคล) เห็นจะ ย่อมได้ (ด้วยเหตุ) อันมีประมาณเท่านี้” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระโมคคัลลานะนั้นว่า โมคคัลลานะ บุคคลกล่าวเพียงคำสัตย์ก็ดี ละเพียงความโกรธก็ดี ถวายทานเพียงเล็กน้อยก็ดี ย่อมไปเทวโลกได้แท้ ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

อถ นํ สตฺถา / “โมคฺคลฺลาน / สจฺจมตฺตํ กเถตฺวาปิ / โกปมตฺตํ ชหิตฺวาปิ / ปริตฺตกํ ทานํ ทตฺวาปิ / เทวโลกํ คจฺฉติเยวา”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนโมคคัลลานะ (อ.บุคคล) กล่าวแล้ว (ซึ่งเหตุ) สักว่าคำสัตย์ ก็ดี ละแล้ว (ซึ่งเหตุ) สักว่าความโกรธ ก็ดี ถวายแล้ว ซึ่งทาน อันนิดหน่อย ก็ดี ย่อมไปนั่นเทียวสู่เทวโลก” ดังนี้ (กะพระเถระ) นั้น ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

บุคคลควรกล่าวคำสัตย์ ไม่ควรโกรธ ถึงถูกเขาขอน้อย ก็พึงให้
บุคคลพึงไปในสำนักของเทพดาทั้งหลายได้ ด้วยฐานะ ๓ นั่น

“สจฺจํ ภเณ, น กุชฺเฌยฺย, ทชฺชา อปฺปมฺปิ ยาจิโต,
เอเตหิ ตีหิ ฐาเนหิ คจฺเฉ เทวาน สนฺติเก”ติ.

“(อ.บุคคล) พึงกล่าว[๑] ซึ่งคำสัตย์, (อ.บุคคล) ไม่พึงโกรธ, (อ.บุคคล) ผู้- (อันบรรพชิต ท. ผู้มีศีล) -ขอแล้ว[๒] พึงให้[๓] ซึ่งไทยธรรม แม้อันน้อย, (อ.บุคคล) พึงไป สู่สำนัก[๔] ของเทพ ท. ด้วยฐานะ ท. ๓ เหล่านั่น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **สจฺจํ ภเณ** ความว่า พึงแสดงคือพึงกล่าวคำสัตย์

ตตฺถ สจฺจํ ภเณติ / สจฺจํ ทีเปยฺย โวหเรยฺย,

(อ.อรรถ ว่า) พึงแสดง คือว่า พึงกล่าว ซึ่งคำสัตย์ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้น หนา (-หมวดสองแห่งบท) ว่า **สจฺจํ ภเณ** ดังนี้,

อธิบายว่า ควรตั้งมั่นอยู่ในคำสัตย์

สจฺเจ ปติฏฺฐเหยฺยาติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า พึงตั้งอยู่เฉพาะ ในคำสัตย์ ดังนี้.

บทว่า **น กุชฺเฌยฺย** ได้แก่ ไม่ควรโกรธต่อบุคคลอื่น

น กุชฺเฌยฺยาติ / ปรสฺส น กุชฺเฌยฺย.

(อ.อรรถ ว่า) ไม่พึงโกรธ (ต่อบุคคล) อื่น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **น กุชฺเฌยฺย** ดังนี้.

บทว่า **ยาจิโต** เป็นต้น ความว่า

ยาจิโตติ *ยาจกา นาม ฯเปฯ อปฺปมตฺตกมฺปิ ทเทยฺย.*

(อ.อรรถ ว่า) *ยาจกา นาม ฯเปฯ อปฺปมตฺตกมฺปิ ทเทยฺย* (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ยาจิโต** ดังนี้เป็นต้น.

บรรพชิตผู้มีศีล ชื่อว่าผู้ขอ

ยาจกา นาม / สีลวนฺโต ปพฺพชิตา.

อ.บรรพชิต ท. ผู้มีศีล ชื่อว่า ผู้ขอ.

---

[๑] **ภเณ** พึงกล่าว สำเร็จรูปมาจาก ภณ ธาตุ (วิยตฺติยํ วาจายํ = พูดชัด - กล่าว) + อ ปัจจัย + เอยฺย สัตตมีวิภัตติ แปลง เอยฺย เป็น เอ, ลบสระหน้า อ หน้า ปกติสระ เอ หลัง

[๒] **ยาจิต** (อัน...) ขอแล้ว สำเร็จรูปมาจาก ยาจ ธาตุ (ยาจเน = ขอ, อ้อนวอน) + อิ อาคม + ต ปัจจัย ในกัมมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ยาจียิตถาติ **ยาจิโต**. (บุคคลใด อันบรรพชิต ท.) ขอแล้ว เพราะเหตุนั้น (บุคคลนั้น) ชื่อว่า ยาจิตะ

[๓] **ทชฺชา** พึงให้ สำเร็จรูปมาจาก ทา ธาตุ (ทาเน = ให้) + อ ปัจจัย+ เอยฺย สัตตมีวิภัตติ ลบ อ ปัจจัย, แปลง ทา ธาตุ เป็น ทชฺช, แปลง เอยฺย เป็น อา, ลบสระ อ หน้า ปกติสระ เอ หลัง

[๔] **สนฺติก** ที่ใกล้, ใกล้, สำนัก สำเร็จรูปมาจาก สนฺต + อิก ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สนฺตเมว **สนฺติกํ**. (ที่ใกล้) บทว่า **สนฺติเก** ในบาทพระคาถาว่า **คจฺเฉ เทวาน สนฺติเก** ลงสัตตมีวิภัตติในอรรถกรรม ดังนั้น ในอรรถกถาธรรมบทจึงอธิบายบทนี้ว่า **เทวโลกํ คจฺเฉยฺย.** (พึงไป สู่เทวโลก) เพราะ คมุ ธาตุ เป็นสกัมมกธาตุ (ธาตุที่มองหากรรม)

ความจริง บรรพชิตเหล่านั้นไม่ขอเลยว่า ขอท่านจงให้ ย่อมยืนอยู่ที่ประตูเรือน ก็จริง

เต หิ กิญฺจาปิ / “เทถา”ติ อยาจิตฺวาว / ฆรทฺวาเร ติฏฺฐนฺติ,

จริงอยู่ (อ.บรรพชิต ท.) เหล่านั้น ไม่ขอแล้วนั่นเทียว ว่า “(อ.ท่าน ท.) จงให้” ดังนี้ ย่อมยืนอยู่ที่ประตูแห่งเรือน แม้ก็จริง,

ถึงกระนั้น โดยอรรถ ก็ชื่อว่าย่อมขอทีเดียว

อตฺถโต ปน / ยาจนฺติเยว นาม;

ถึงอย่างนั้น (อ.บรรพชิต ท. เหล่านั้น) ชื่อว่า ย่อมขอนั่นเทียว โดยเนื้อความ;

บุคคลอันผู้มีศีลขอแล้วอย่างนั้น เมื่อไทยธรรมแม้เล็กน้อยมีอยู่ ก็พึงให้แม้เพียงเล็กน้อย

เอวํ สีลวนฺเตหิ ยาจิโต, / อปฺปสฺมึปิ เทยฺยธมฺเม วิชฺชมาเน, / อปฺปมตฺตกมฺปิ ทเทยฺย.

(อ.บุคคล) ผู้- (อันบรรพชิต ท.) ผู้มีศีล -ขอแล้ว อย่างนี้, ครั้นเมื่อไทยธรรม แม้อันน้อย มีอยู่, พึงให้ (ซึ่งไทยธรรม) แม้อันมีประมาณน้อย *(ดังนี้ แห่งบท) ว่า ...*

สองบทว่า **เอเตหิ ตีหิ** ความว่า บรรดาเหตุเหล่านั้น ด้วยเหตุแม้อย่างเดียว บุคคลพึงไปเทวโลกได้

เอเตหิ ตีหิติ / เอเตสุ เอเกนาปิ การเณน / เทวโลกํ คจฺเฉยฺยาติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า (อ.บุคคล) พึงไป สู่เทวโลก ด้วย- (ในเหตุ ท.) เหล่านั่นหนา -เหตุ แม้อย่างหนึ่ง ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **เอเตหิ ตีหิ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระโมคคัลลานเถระ จบ

โมคฺคลฺลานตฺเถรปญฺหวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งปัญหาของพระโมคคัลลานะผู้เถระ (จบแล้ว).

๕. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม

๕. ภิกฺขูหิ ปุฏฺฐปญฺหวตฺถุ.

๕. อ.เรื่องแห่งปัญหาอัน- อันภิกษุ ท. -ทูลถามแล้ว (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อทรงอาศัยเมืองสาเกตประทับอยู่ในอัญชนวัน ทรงปรารภปัญหาที่ภิกษุทั้งหลายทูลถาม ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **อหึสกา เย** เป็นต้น

อหึสกา เยติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา สาเกตํ นิสฺสาย / อญฺชนวเน วิหรนฺโต / ภิกฺขูหิ ปุฏฺฐปญฺหํ / อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อทรงอาศัย ซึ่งพระนครชื่อว่าสาเกต ประทับอยู่ ในอัญชนวันทรงปรารภ ซึ่งปัญหาอัน- อันภิกษุ ท. -ทูลถามแล้ว ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **อหึสกา เย** ดังนี้เป็นต้น.

สองผัวเมียแสดงตนเป็นพุทธบิดาและพุทธมารดา

ดังได้สดับมา ในกาลที่พระผู้มีพระภาคมีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จเข้าไปเมืองสาเกต เพื่อบิณฑบาต พราหมณ์เฒ่าชาวเมืองสาเกตคนหนึ่งกำลังเดินออกไปจากพระนคร พบพระทศพลที่ระหว่างประตู

ภควโต กิร / ภิกฺขุสงฺฆปริวุตสฺส / สาเกตํ ปิณฺฑาย ปวิสนกาเล / เอโก สาเกตวาสี / มหลฺลกพฺราหฺมโณ / นครโต นิกฺขมนฺโต / อนฺตรทฺวาเร ทสพลํ ทิสฺวา

ได้ยินว่า อ.พราหมณ์ผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าสาเกตโดยปกติ คนหนึ่ง ออกไปอยู่ จากพระนคร ในกาลเป็นที่เสด็จเข้าไป สู่พระนครชื่อว่าสาเกต เพื่อก้อนข้าว แห่งพระผู้มีพระภาค ผู้อันหมู่แห่งภิกษุแวดล้อมแล้ว เห็นแล้ว ซึ่งพระทศพล ที่ระหว่างแห่งประตู

จึงหมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ แล้ว จับที่ข้อพระบาทไว้มั่น

ปาเทสุ นิปติตฺวา / โคปฺผเกสุ ทฬฺหํ คเหตฺวา

หมอบลงแล้ว ใกล้พระบาท ท. จับแล้ว ที่ข้อพระบาท ท. มั่น

พลางกล่าวว่า พ่อ ธรรมดามารดาและบิดา อันพวกลูกชายพึงประคบประหงม ในเวลาที่ท่านชรา แล้วมิใช่หรือ

“ตาต นนุ นาม ฯเปฯ ปสฺสิตุํ เอหี”ติ

“ตาต / ननु नाम / पुत्तेहि चिरकाले / मातापितरो पटिजग्गितब्बा;

(กราบทูลแล้ว) ว่า “ดูก่อนพ่อ อ.มารดาและบิดา ท. อันบุตร ท. พึงปรนนิบัติ ในกาลเป็นที่แก่แล้ว (แห่งมารดาและบิดา ท.) ชื่อ มิใช่หรือ;

เหตุไรเล่าพ่อจึงไม่แสดงตน (ให้ปรากฏ) แก่ข้าพระองค์สิ้นกาลประมาณเพียงนี้

กสฺมา / เอตฺตกํ กาลํ / อมฺหากํ อตฺตานํ น ทสฺเสสิ,

อ.พระองค์ ย่อมไม่แสดง ซึ่งตน แก่ข้าพระองค์ ท. ตลอดกาล อันมีประมาณเท่านี้ เพราะเหตุไร,

พระองค์อันข้าพระองค์เห็นก่อน

มยา ตาว ทิฏฺโฐสิ,

(อ.พระองค์) เป็นผู้- อันข้าพระองค์ -เห็นแล้ว ก่อน ย่อมเป็น,

ขอพระองค์จงเสด็จมาเยี่ยมมารดาบ้าง ดังนี้แล้ว

มาตรมฺปิ / ปสฺสิตุํ เอหี”ติ

(อ.พระองค์) จงมา เพื่ออันเห็น แม้ซึ่งมารดา” ดังนี้

ก็ได้พาพระศาสดาไปสู่เรือนของตน

สตฺถารํ คเหตฺวา / อตฺตโน เคหํ อคมาสิ.

พาเอาแล้ว ซึ่งพระศาสดา ได้ไปแล้ว สู่เรือน ของตน.

พระศาสดาเสด็จไปที่เรือนนั้นแล้ว ประทับนั่งเหนืออาสนะซึ่งปูลาดไว้กับด้วยภิกษุสงฆ์

สตฺถา ตตฺถ คนฺตฺวา / ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ / สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน.

อ.พระศาสดา เสด็จไปแล้ว (ที่เรือน) นั้น ประทับนั่งแล้ว บนอาสนะ อัน- (อันบุคคล) -ปูลาดแล้ว กับ ด้วยหมู่แห่งภิกษุ.

ฝ่ายพราหมณีมาหมอบแทบพระบาททั้ง ๒ ของพระศาสดาแล้ว

พฺราหฺมณีปิ อาคนฺตฺวา / สตฺถุ ปาเทสุ นิปติตฺวา

แม้ อ.นางพราหมณี มาแล้ว หมอบลงแล้ว ใกล้พระบาท ท. ของพระศาสดา

ทูลว่า พ่อ พ่อเป็นผู้ไปเสียที่ไหนสิ้นกาลประมาณเท่านี้ ธรรมดา มารดาและบิดาอันบุตรธิดาควรบำรุง ในเวลาที่ท่านแก่เฒ่ามิใช่หรือ

“ตาต / เอตฺตกํ กาลํ / กหํ คโตสิ, / นนุ นาม มาตาปิตโร / มหลฺลกกาเล อุปฏฺฐาตพฺพา”ติ วตฺวา

กราบทูลแล้ว ว่า ดูก่อนพ่อ อ.พระองค์ เป็นผู้ไปแล้ว (ณ ที่) ไหน ตลอดกาล อันมีประมาณเท่านี้ ย่อมเป็น, อ.มารดาและบิดา ท. (อันบุตร ท.) พึงบำรุง ในกาล- (แห่งมารดาและบิดา ท.) -ผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก[๑] ชื่อมิใช่หรือ” ดังนี้

---

[๑] **มหลฺลก** ผู้ถือเอาซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก, ผู้ถือเอาซึ่งอายุมาก, ผู้มีอายุมาก, ผู้ชรา, คนแก่, ผู้เฒ่า. สำเร็จรูปมาจาก **มหนฺต** สทฺทูปปท + **ลา** ธาตุ (อาทาเน = ถือเอา) + **ณฺวุ** ปัจจัย กัตตุสาธนะ, แปลง มหนฺต เป็น มหา, ซ้อน ล, รัสสะ อา เป็น อ, แปลง ณฺวุ เป็น อก วิเคราะห์ว่า อายุมหตฺตํ ลาตีติ **มหลฺลโก**. ย่อมถือเอา ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้มีอายุมาก เพราะเหตุนั้น ชื่อว่า มหัลลกะ

แล้วให้บุตรและธิดาทั้งหลายถวายบังคมด้วยคำว่า พวกเจ้าจงมา จงถวายบังคมพระพี่ชาย

ปุตฺตธีตโร / “เอถ, / ภาตรํ วนฺทถา”ติ วนฺทาเปสิ.

ยังบุตรและธิดา ท. ให้ถวายบังคมแล้ว (ด้วยคำ) ว่า “(อ.เจ้า ท.) จงมา, (อ.เจ้า ท.) จงไหว้ ซึ่งพี่ชาย” ดังนี้.

แม้ ๒ สามีภรรยานั้นมีใจยินดี เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้วทูลว่า พระเจ้าข้า ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาที่เรือนนี้แหละเป็นนิตย์

เต อุโภปิ ตุฏฺฐมานสา / พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปริวิสิตฺวา / “ภนฺเต / อิเธว นิพทฺธํ / ภิกฺขํ คณฺหถา”ติ วตฺวา,

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น แม้ทั้ง ๒ ผู้มีใจอันยินดีแล้ว อังคาสแล้ว ซึ่งหมู่แห่งภิกษุ ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ขอจงทรงรับ ซึ่งภิกษา (ในเรือน) นี้นั่นเทียว เนืองนิตย์” ดังนี้,

เมื่อพระศาสดาตรัสว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงรับภิกษาเป็นนิตย์ในที่แห่งเดียวเท่านั้น

“พุทฺธา นาม / เอกฏฺฐาเนเยว / นิพทฺธํ ภิกฺขํ / น คณฺหนฺตี”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อพระดำรัส) ว่า “ชื่อ อ.พระพุทธเจ้า ท. ย่อมไม่รับ ซึ่งภิกษา ในที่แห่งเดียวนั่นเทียว เนืองนิตย์” ดังนี้ (อันพระศาสดา) ตรัสแล้ว,

จึงกราบทูลว่า ถ้ากระนั้นขอพระองค์พึงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมนต์พระองค์ไปที่สำนักของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า

“เตนหิ ภนฺเต / เย โว นิมนฺเตตุํ อาคจฺฉนฺติ, / เต อมฺหากํ สนฺติเก / ปหิเณยฺยาถา”ติ อาหํสุ.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น (อ.ชน ท.) เหล่าใด ย่อมมา เพื่ออันนิมนต์ซึ่งพระองค์, (อ.พระองค์) พึงทรงส่งไป (ซึ่งชน ท.) เหล่านั้น ในสำนัก ของข้าพระองค์ ท.” ดังนี้.

จำเดิมแต่นั้น พระศาสดาทรงส่งพวกคนที่มาเพื่อนิมนต์ไปด้วยพระดำรัสว่า พวกท่านจงไปบอกแก่พราหมณ์เถิด

สตฺถา / ตโต ปฏฺฐาย / นิมนฺเตตุํ อาคเต / “คนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส อาโรเจถา”ติ เปเสสิ.

อ.พระศาสดา ทรงส่งไปแล้ว (ซึ่งชน ท.) ผู้มาแล้ว เพื่ออันนิมนต์ จำเดิม (แต่กาล) นั้น (ด้วยพระดำรัส) ว่า “(อ.ท่าน ท.) ไปแล้ว จงบอก แก่พราหมณ์” ดังนี้.

คนที่มานิมนต์เหล่านั้นย่อมไปบอกกะพราหมณ์ว่า เราทั้งหลายย่อมนิมนต์พระศาสดาเพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้

เต คนฺตฺวา / “มยํ สฺวาตนาย / สตฺถารํ นิมนฺเตมา”ติ / พฺราหฺมณํ วทนฺติ.

(อ.ชน ท.) เหล่านั้น ไปแล้ว ย่อมกล่าว ว่า “อ.เรา ท. ย่อมนิมนต์ ซึ่งพระศาสดา เพื่อภัตบริโภคอันจะมีในวันพรุ่งนี้” ดังนี้ กะพราหมณ์.

ในวันรุ่งขึ้นพราหมณ์ถือภาชนะภัตรและภาชนะแกงจากเรือนของตนไปสู่สถานที่พระศาสดาประทับนั่งอยู่

พฺราหฺมโณ / ปุนทิวเส / อตฺตโน เคหโต / ภตฺตภาชนสูเปยฺยภาชนานิ อาทาย / สตฺถุ นิสีทนฏฺฐานำ คจฺฉติ.

อ.พราหมณ์ ถือเอาแล้ว ซึ่งภาชนะแห่งภัตรและภาชนะแห่งวัตถุอันเกื้อกูลแก่แกง ท. จากเรือนของตน ย่อมไป สู่ที่เป็นที่ประทับนั่ง แห่งพระศาสดา ในวันรุ่งขึ้น.

ก็ในเมื่อการนิมนต์ไป (ฉัน) ในที่อื่นไม่มี พระศาสดาย่อมทรงทำภัตกิจที่เรือนของพราหมณ์นั้นแล

อญฺญตฺถ ปน / นิมนฺตเน อสติ, / สตฺถา / พฺราหฺมณสฺเสว เคเห / ภตฺตกิจฺจำ กโรติ.

ก็ ครั้นเมื่อการนิมนต์ (ในที่) อื่น ไม่มีอยู่, อ.พระศาสดา ย่อมทรงกระทำ ซึ่งกิจด้วยภัตร ในเรือนของพราหมณ์นั่นเทียว.

แม้ ๒ สามีภรรยานั้นถวายไทยธรรมของตนแด่พระตถาคตอยู่ ฟังธรรมกถาอยู่ ตลอดกาลเนืองนิตย์ บรรลุอนาคามิผลแล้ว

เต อุโภปิ / อตฺตโน เทยฺยธมฺมำ / นิจฺจกาลำ ตถาคตสฺส เทนฺตา / ธมฺมกถำ สุณนฺตา / อนาคามิผลำ ปาปุณึสุ.

(อ.ชน ท.) แม้ทั้ง ๒ เหล่านั้น ถวายอยู่ ซึ่งไทยธรรม ของตน แด่พระตถาคต ฟังอยู่ ซึ่งธรรมกถา ตลอดกาลเนืองนิตย์ บรรลุแล้ว ซึ่งอนาคามิผล.

พระศาสดาตรัสบุรพประวัติของพราหมณ์

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า

ภิกฺขู ธมฺมสภายำ / กถำ สมุฏฺฐาเปสุ

อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกัน ว่า

ผู้มีอายุทั้งหลาย พราหมณ์ชื่อโน้นรู้ว่า พระเจ้าสุทโธทนะเป็นพระบิดาของพระตถาคต พระนางเจ้ามหามายา เป็นพระมารดา

“อาวุโส อสุโก นาม ฯเปฯ กินฺนุโข การณนฺ”ติ.

“อาวุโส / อสุโก นาม พฺราหฺมโณ / ‘ตถาคตสฺส สุทฺโธทโน ปิตา, / มหามายา มาตา’ติ ชานาติ,

“ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. อ.พราหมณ์ ชื่อ โน้น ย่อมรู้ ว่า ‘อ.พระราชาพระนามว่าสุทโธทนะ เป็นพระบิดา ของพระตถาคต (ย่อมเป็น), อ.พระนางมหามายา เป็นพระมารดา (ของพระตถาคต ย่อมเป็น)’ ดังนี้,

ทั้งรู้อยู่ (อย่างนั้น) แหละ พร้อมกับพราหมณีเรียกพระตถาคตว่า บุตรของเรา

ชานนฺโตว / สทฺธึ พฺราหฺมณิยา / ตถาคตำ ‘อมฺหากำ ปุตฺโต’ติ วทติ,

รู้อยู่นั่นเทียว กับ ด้วยนางพราหมณี ย่อมเรียก ซึ่งพระตถาคต ว่า ‘อ.บุตร ของเรา ท.’ ดังนี้,

ฝ่ายพระศาสดาก็ทรงรับรองอย่างนั้นเหมือนกัน

สตฺถาปิ / ตเถว อธิวาเสสิ;

แม้ อ.พระศาสดา (ทรงยังคำ นั้น) ให้อยู่เบื้องบนพระทัยแล้ว เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว;

จักมีเหตุอะไรหนอแล

กินฺนุโข การณนฺ”ติ.

อ.อะไร หนอแล เป็นเหตุ (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาทรงสดับกถาของภิกษุเหล่านั้นแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ทั้ง ๒ สามีภริยานั้นย่อมเรียกบุตรของตนเท่านั้นว่า บุตร ดังนี้แล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมา

สตฺถา / เตสํ กถํ สุตฺวา / “ภิกฺขเว / อุโภปิ เต / อตฺตโน ปุตฺตเมว / ‘ปุตฺโต’ติ วทนฺตี”ติ วตฺวา / อตีตํ อาหริ

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของภิกษุ ท.) เหล่านั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.ชน ท.) เหล่านั้น แม้ทั้ง ๒ ย่อมเรียก ซึ่งบุตรนั่นเทียว ของตน ว่า ‘อ.บุตร’ ดังนี้” ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว

ทรงแสดงความที่พระองค์เป็นบุตรของพราหมณ์ผัวเมียทั้ง ๒ นั้นสิ้น ๓ พันชาติว่า

*“ภิกฺขเว อยํ ฯเปฯ หตฺเถ สโวฺหฺ”*ติ / **ตีณิ ชาติสหสฺสานิ / เตสํ ปุตฺตภาวํ ทสฺเสตฺวา**

ทรงแสดงแล้ว ซึ่งความที่- (แห่งพระองค์) -เป็นบุตร (ของชน ท.) เหล่านั้น สิ้นพันแห่งชาติ ท. ๓ (ด้วยพระดำรัส) ว่า *“ภิกฺขเว อยํ ฯเปฯ หตฺเถ สโวฺหฺ.”* ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลพราหมณ์นี้ได้เป็นบิดาของเรา ๕๐๐ ชาติ ติด ๆ กัน

“ภิกฺขเว / อยํ พฺราหฺมโณ / อตีเต นิรนฺตรํ / ปญฺจ ชาติสตานิ / มยฺหํ ปิตา อโหสิ,

“ดูก่อนภิกษุ ท. อ.พราหมณ์ นี้ เป็นบิดา ของเรา ได้เป็นแล้ว สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ๕ มีระหว่างออกแล้ว ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว,

เป็นอาของเรา ๕๐๐ ชาติ เป็นลุงของเรา ๕๐๐ ชาติ

ปญฺจ ชาติสตานิ จูฬปิตา, / ปญฺจ ชาติสตานิ มหาปิตา;

เป็นอา (ของเรา ได้เป็นแล้ว) สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ๕, เป็นลุง (ของเรา ได้เป็นแล้ว) สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ๕;

ถึงพราหมณีนั้นก็ได้เป็นมารดาของเรา ๕๐๐ ชาติ ติด ๆ กัน

สาปิ พฺราหฺมณี / นิรนฺตรเมว / ปญฺจ ชาติสตานิ / มยฺหํ มาตา อโหสิ,

อ.นางพราหมณี แม้นั้น เป็นมารดา ของเรา ได้เป็นแล้ว สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ๕ มีระหว่างออกแล้วนั่นเทียว,

เป็นน้าของเรา ๕๐๐ ชาติ เป็นป้าของเรา ๕๐๐ ชาติ

ปญฺจ ชาติสตานิ จุลฺลมาตา, / ปญฺจ ชาติสตานิ มหามาตา;

เป็นน้า (ของเรา ได้เป็นแล้ว) สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ๕, เป็นป้า (ของเรา ได้เป็นแล้ว) สิ้นร้อยแห่งชาติ ท. ๕;

เราเป็นผู้เจริญแล้วในมือของพราหมณ์ ๑ พัน ๕ ร้อยชาติ เจริญแล้วในมือพราหมณี ๑ พัน ๕ ร้อยชาติอย่างนี้

เอวาหํ / ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ / พฺราหฺมณสฺส หตฺเถ สวฑฺโฒ, / ทิยฑฺฒชาติสหสฺสํ / พฺราหฺมณิยา หตฺเถ สวฑฺโฒ*”ติ / ตีณิ ชาติสหสฺสานิ เตสํ ปุตฺตภาวํ ทสฺเสตฺวา*

อ.เรา เป็นผู้เติบโตด้วยดีแล้ว ในมือ ของพราหมณ์ สิ้นพันแห่งชาติที่ ๒ ด้วยทั้งกึ่ง (ย่อมเป็น), (อ.เรา) เป็นผู้เติบโตด้วยดีแล้ว ในมือ ของนางพราหมณี สิ้นพันแห่งชาติที่ ๒ ด้วยทั้งกึ่ง (ย่อมเป็น) อย่างนี้” *ดังนี้*

ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ใจย่อมจดจ่อ แม้จิตเลื่อมใสในบุคคลใด เขาย่อมสนิทสนม
ในบุคคลแม้นั้น ซึ่งตนไม่เคยเห็นโดยแท้

อิมา คาถา อภาสิ

“ยสฺมึ มโน นิวีสติ, จิตฺตญฺจาปิ ปสีทติ,
อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส กามํ ตสฺมึปิ วิสฺสเส.

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“อ.ใจ ย่อมตั้งลง (ในบุคคล) ใด ด้วย, แม้ อ.จิต ย่อมเลื่อมใส (ในบุคคล ใด) ด้วย, (อ.บุคคล) พึงคุ้นเคย ในบุรุษผู้อันมารดาและบิดาเลี้ยงดู[๑] แม้นั้น ผู้อันตนไม่เห็นแล้วในกาลก่อน โดยแท้.

ความรักนั้น ย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการอย่างนี้ คือ
เพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูลกัน
ในปัจจุบัน ๑ เปรียบเหมือนดอกบัวเกิดในน้ำได้ (เพราะอาศัย
เปือกตมและน้ำ) ฉะนั้น

ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา
เอวนฺตํ ชายเต เปมํ อุปฺปลํว ยโถทเก”ติ.

---

[๑] **โปส** ผู้อันมารดาและบิดาเลี้ยงดู, ผู้ยังวงศ์ตระกูลให้เต็ม, บุรุษ, ผู้ชาย, เพศชาย. โปสียเตติ **โปโส** (ปุส โปสเน - เลี้ยงดู + ณ, ลบ ณ วุทธิ อุ เป็น โอ). บุรุษใด อันมารดาและบิดา ท. ย่อมเลี้ยงดู เพราะเหตุนั้น บุรุษนั้น ชื่อว่า โปสะ, ปูเรตีติ วา **โปโส** (ปูร ปูรเณ - เต็ม + ส, วุทธิ อู เป็น โอ ลบ ร ที่สุดธาตุ). หรือ บุรุษใด (ยังวงศ์ตระกูล) ย่อมให้เต็ม เพราะเหตุนั้น บุรุษนั้น ชื่อว่า โปสะ

อ.ดอกอุบล หรือ (หรือว่า อ.ดอกไม้อันเกิดในน้ำ อันเหลือ (ย่อมเกิด) ในน้ำ (เพราะอาศัย ซึ่งเหตุ ท. ๒ คือ ซึ่งน้ำ ด้วยนั่นเทียว คือ ซึ่งเปือกตม ด้วย) ฉันใด, อ.ความรัก นั้น ย่อมเกิด (ด้วยเหตุ ท. ๒ คือ) ด้วยการอยู่ร่วมกัน ในกาลก่อน หรือ หรือว่า คือ ด้วยความเกื้อกูลในปัจจุบัน ฉันนั้น[๑]” ดังนี้.

พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่เผาศพของพราหมณ์

พระศาสดาทรงอาศัยตระกูลนั้นประทับอยู่แล้วสิ้นไตรมาสนั่นแล

สตฺถา / เตมาสเมว / ตํ กุลํ นิสฺสาย วิหาสิ.

อ.พระศาสดา ทรงอาศัยแล้ว ซึ่งตระกูล นั้น ประทับอยู่แล้ว ตลอดประชุมแห่งเดือน ๓ นั่นเทียว.

ฝ่ายพราหมณ์และพราหมณีทั้ง ๒ นั้น ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันผลแล้วก็ปรินิพพาน

เต อุโภปิ / อรหตฺตํ สจฺฉิกตฺวา / ปรินิพฺพายึสุ.

(อ.ชน ท.) แม้ทั้ง ๒ เหล่านั้น กระทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งพระอรหัต ปรินิพพานแล้ว.

คราวนั้นชนทั้งหลายทำสักการะอย่างมากมาย แก่พราหมณ์และพราหมณีเหล่านั้นแล้ว ก็ยกทั้ง ๒ คนขึ้นสู่เรือนยอดหลังเดียวกันนั่นแหละนำไปแล้ว

อถ เนสํ / มหาสกฺการํ กตฺวา / อุโภปิ เอกกูฏาคารเมว / อาโรเปตฺวา นีหริสุ.

ครั้งนั้น (อ.ชน ท.) กระทำแล้ว ซึ่งสักการะอันมาก (แก่ชน ท. ทั้ง ๒) เหล่านั้น ยกขึ้นแล้ว (ซึ่งชน ท.) แม้ทั้ง ๒ สู่เรือนอันประกอบแล้วด้วยยอดหลังเดียวกันนั่นเทียว นำออกไปแล้ว.

แม้พระศาสดามีภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นบริวาร ได้เสด็จไปยังป่าช้ากับชนเหล่านั้นเหมือนกัน

สตฺถาปิ / ปญฺจสตภิกฺขุปริวาโร / เตหิ สทฺธึเยว / อาฬาหนํ อคมาสิ.

แม้ อ.พระศาสดา ผู้มีภิกษุมีร้อย ๕ เป็นประมาณเป็นบริวาร ได้เสด็จไปแล้ว สู่ป่าช้าเป็นที่นำมาเผา กับ (ด้วยชน ท.) เหล่านั้น นั่นเทียว.

มหาชนออกไปแล้วด้วยคิดว่า ได้ยินว่า พระมารดาและพระบิดาของพระพุทธเจ้าทำกาละเสียแล้ว

“พุทฺธานํ กิร / มาตาปิตโร กาลกตา”ติ / มหาชโน นิกฺขมิ.

อ.มหาชน ออกไปแล้ว (ด้วยอันคิด) ว่า “ได้ยินว่า อ.มารดาและบิดา ท. ของพระพุทธเจ้า ท. เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

---

[๑] พึงประกอบประโยคบาลีอย่างนี้ **ยถา อุทเก อุปฺปลํ วา เสสํ ชลชปุปฺผํ วา อุทกญฺเจว กลลญฺจาติ เทฺว การณานิ นิสฺสาย (ชายเต). เอวํ ตํ เปมํ ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วาติ ทฺวีหิ การเณหิ ชายเต.** ตสฺสตฺโถ ภิกฺขเว, เปมํ นามเมตํ ทฺวีหิ การเณหิ ชายติ, ปุริมภเว มาตา วา ปิตา วา ปุตฺโต วา ธีตา วา ภาตา วา ภคินี วา ปติ วา ภริยา วา สหาโย วา มิตฺโต วา หุตฺวา โย เยน สทฺธึ เอกฏฺฐาเน วุตฺถปุพฺโพ, ตสฺส อิมินา ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ภวนฺตเรปิ อนุพนฺธนโต โส สิเนโห น วิชหติ. อิมสฺมึ อตฺตภาเว กเตน ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา เอวํ ตํ ชายเต เปมํ, อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ เปมํ นาม ชายติ. ยถา กึ ? อุปฺปลํ ยโถทเกติ. วา-การสฺส รสฺสตฺตํ กตํ. สมุจฺจยตฺเถ เจส วุตฺโต, ตสฺมา อุปฺปลญฺจ เสสํ ชลชปุปฺผญฺจ ยถา อุทเก ชายมานํ ทฺเว การณานิ นิสฺสาย ชายติ อุทกญฺเจว กลลญฺจ, ตถา เอเตหิ ทฺวีหิ การเณหิ เปมํ ชายตีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ. (ชาตกอฏฺฐกถา)

พระศาสดาได้เสด็จเข้าไปยังศาลาหลังหนึ่ง ในที่ใกล้ป่าช้า ประทับยืนอยู่แล้ว

สตฺถา / อาฬาหนสมีเป / เอกํ สาลํ ปวิสิตฺวา อฏฺฐาสิ.

อ.พระศาสดา เสด็จเข้าไปแล้ว สู่ศาลา หลังหนึ่ง ในที่ใกล้แห่งป่าช้าเป็นที่นำมาเผา ได้ประทับยืนอยู่แล้ว.

พวกมนุษย์ถวายบังคมพระศาสดาแล้วยืน ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำปฏิสันถารกับพระศาสดาด้วยทูลว่า พระเจ้าข้า ขอพระองค์อย่าทรงคิดว่า พระมารดาและพระบิดาของพระองค์ทำกาละแล้ว

มนุสฺสา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / เอกมนฺเต ฐตฺวา / “ภนฺเต / ‘มาตาปิตโร โว กาลกตา’ติ / มา จินฺตยิตฺถา”ติ / สตฺถารา สทฺธึ / ปฏิสนฺถารํ กโรนฺติ.

อ.มนุษย์ ท. ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ย่อมกระทำซึ่งปฏิสันถาร กับ ด้วยพระศาสดา (ด้วยคำ) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) อย่าทรงดำริแล้วว่า ‘อ.พระมารดาและพระบิดา ท. ของพระองค์ เป็นผู้มีกาละอันกระทำแล้ว (ย่อมเป็น)’ ดังนี้” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสชราสูตร

พระศาสดาไม่ทรงห้ามคนเหล่านั้นเลยว่า พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น

สตฺถา เต / “มา เอวํ อวจุตฺถา”ติ / อปฺปฏิกฺขิปิตฺวาว

อ.พระศาสดา ไม่ทรงห้ามแล้วนั่นเทียว (ซึ่งชน ท.) เหล่านั้น ว่า “(อ.ท่าน ท.) อย่าได้กล่าวแล้วอย่างนี้” ดังนี้

ทรงตรวจดูอัธยาศัยของบริษัทแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมให้เหมาะแก่ขณะนั้น

ปริสาย อชฺฌาสยํ โอโลเกตฺวา / ตํขณานุรูปํ ธมฺมํ เทเสนฺโต

ทรงตรวจดูแล้ว ซึ่งอัธยาศัย ของบริษัท เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม อันสมควรแก่ขณะนั้น

จึงตรัสชราสูตรนี้โดยนัยเป็นต้นว่า

ชีวิตนี้น้อยหนอ สัตว์ย่อมตายหย่อนแม้กว่า ๑๐๐ ปี แม้หาก
ผู้ใดเป็นอยู่เกินไป ผู้นั้นย่อมตายแม้เพราะชราโดยแท้

“อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ, โอรํ วสฺสสตาปิ มียติ,
โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ, อถโข โส ชรสาปิ มียตี”ติ

อิทํ ชราสุตฺตํ กเถสิ.

ตรัสแล้ว ซึ่งชราสูตร นี้ ว่า

“อ.ชีวิต นี้ น้อย หนอ, (อ.สัตว์) ย่อมตาย ในภายใน แม้แต่ร้อยแห่งปี, แม้หากว่า (อ.บุคคล) ใด ย่อมเป็นอยู่ เกินไป ไซร้, (อ.บุคคล) นั้น ย่อมตาย แม้เพราะชรา โดยแท้แล” ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว

เทสนาวสาเน / จตุราสีติยา ปาณสหสฺสานํ / ธมฺมาภิสมโย อโหสิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.การรู้เฉพาะซึ่งธรรม ได้มีแล้ว แก่พันแห่งสัตว์ผู้มีลมปราณ ท. ๘๔.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่ทราบความที่พราหมณ์และพราหมณีปรินิพพานแล้วจึงทูลถามว่า ภพหน้าของพราหมณ์และพราหมณีนั้นเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า

ภิกฺขู / พฺราหฺมณสฺส จ / พฺราหฺมณิยา จ / ปรินิพฺพุตภาวํ อชานนฺตา / "ภนฺเต / เตสํ โก อภิสมฺปราโย"ติ ปุจฺฉึสุ.

อ.ภิกษุ ท. ไม่รู้อยู่ ซึ่งความที่- แห่งพราหมณ์ ด้วย แห่งนางพราหมณี ด้วย -เป็นผู้ปรินิพพานแล้ว ทูลถามแล้ว ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ปรโลกเป็นที่เป็นไปในเบื้องหน้า (ของชน ท. ทั้ง ๒) เหล่านั้นเป็นอย่างไร (ย่อมเป็น)" ดังนี้.

พระอเสขมุนีไปสู่ฐานะที่ไม่จุติ

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าอภิสัมปรายภพของพระอเสขมุนีทั้งหลาย ผู้เห็นปานนั้นย่อมไม่มี

สตฺถา "ภิกฺขเว ฯเปฯ ปาปุณนฺตี"ติ วตฺวา

สตฺถา / "ภิกฺขเว / เอวรูปานํ อเสขมุนีนํ / อภิสมฺปราโย นาม นตฺถิ,

อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า "ดูก่อนภิกษุ ท. ชื่อ อ.ปรโลกเป็นที่เป็นไปในเบื้องหน้า ของพระอเสขมุนี ท. ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมไม่มี,

เพราะว่า พระอเสขมุนีผู้เห็นปานนั้นย่อมบรรลุมหานิพพาน อันไม่จุติ อันไม่ตาย ดังนี้แล้ว

เอวรูปา หิ / อจฺจุตํ อมตํ / มหานิพฺพานเมว / ปาปุณนฺตี"ติ วตฺวา

เพราะว่า (อ.ชน ท.) ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมบรรลุ ซึ่งมหานิพพานนั่นเทียว อันไม่เคลื่อนแล้ว อันไม่ตายแล้ว" ดังนี้

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

มุนีเหล่าใดเป็นผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้วด้วยกายเป็นนิตย์
มุนีเหล่านั้นย่อมไปสู่ฐานะอันไม่จุติ ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้ว
ไม่เศร้าโศก

อิมํ คาถมาห

"อหึสกา เย มุนโย นิจฺจํ กาเยน สํวุตา,
เต ยนฺติ อจฺจุตํ ฐานํ, ยตฺถ คนฺตฺวา น โสจเร"ติ.

ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

"อ.มุนี ท. เหล่าใด ผู้ไม่เบียดเบียน สำรวมแล้ว ด้วยกาย เนืองนิตย์, (อ.มุนี ท.) เหล่านั้น ย่อมไปสู่-, (อ.ชน ท.) ไปแล้ว (ในฐานะ) ใด ย่อมไม่เศร้าโศก, -ฐานะ นั้น อันไม่มีการเคลื่อนย้าย[๑]" ดังนี้.

---

[๑] **อจฺจุต** ไม่มีการเคลื่อนย้าย, ไม่มีการจุติ, พระนิพพาน. สำเร็จรูปมาจาก น + จุต นนิบาตบุพพบทพหุพพีหิสมาส มีรูปวิเคราะห์ว่า นตฺถิ เอตสฺมึ อธิคเต อริยานํ จุตํ จวนนฺติ **อจฺจุตํ**. (ธาน.ฎี ๘) พระนิพพานที่พระอริยบุคคลถึงแล้ว ไม่มีการเคลื่อนไปเป็นอย่างอื่น ชื่อว่า อัจจุตะ (แปลง น เป็น อ, ซ้อน จ). นตฺถิ จุตํ เอตฺถาติ **อจฺจุตํ**. พระนิพพานที่ไม่มีการเคลื่อนย้าย, ไม่มีการจุติ ชื่อว่า อัจจุตะ, คำว่า **จุต** สำเร็จรูปมาจาก จุ ธาตุ (จวเน = เคลื่อนย้าย) + ต ปัจจัย ภาวสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า จวนํ **จุตํ**. การเคลื่อน (การจุติ) ชื่อว่า จุตะ

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มุนโย** คือ พระอเสขมุนีทั้งหลายบรรลุมรรคและผลด้วยโมไนยปฏิปทา

ตตฺถ มุนโยติ / โมเนยฺยปฺปฏิปทาย / มคฺคผลปฺปตฺตา อเสขมุนโย.

อ.พระอเสขมุนี ท. ผู้บรรลุแล้วซึ่งมรรคและผล ด้วยปฏิปทาอันเกื้อกูลแก่ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้ ชื่อว่า **มุนโย** (ในพระคาถา) นั้น.

บทว่า **กาเยน** นั่น สักว่าเป็น (หัวข้อ) เทศนาเท่านั้น

กาเยนาติ / เทสนามตฺตเมเวตํ.

(อ.บท) นั่น ว่า **กาเยน** ดังนี้ เป็นสักว่าเทศนานั่นเทียว (ย่อมเป็น).

อธิบายว่า สำรวมแล้วด้วยทวารแม้ทั้ง ๓

ตีหิปิ ทฺวาเรหิ / สํวุตาติ อตฺโถ.

อ.อธิบาย ว่า สำรวมแล้ว ด้วยทวาร ท. แม้ ๓ ดังนี้.

บทว่า **อจฺจุตํ** ได้แก่ เที่ยง

อจฺจุตนฺติ สสฺสตํ.

(อ.อรรถ ว่า) อันเที่ยงแล้ว (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **อจฺจุตํ** ดังนี้.

บทว่า **ฐานํ** ได้แก่ ฐานะที่ไม่กำเริบ คือฐานะที่ยั่งยืน

ฐานนฺติ / อกุปฺปฏฺฐานํ ธุวฏฺฐานํ.

(อ.อรรถ ว่า) สู่ฐานะอันไม่กำเริบ คือว่า สู่ฐานะอันยั่งยืน (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **ฐานํ** ดังนี้.

บทว่า **ยตฺถ** เป็นต้น ความว่า มุนีทั้งหลาย ย่อมไปสู่ฐานะคือพระนิพพาน ซึ่งเป็นที่คนทั้งหลายไปแล้วไม่เศร้าโศก คือไม่เดือดร้อน

ยตฺถาติ / ยสฺมึ คนฺตฺวา / น โสจนฺติ / น วิหญฺญนฺติ, / ตํ นิพฺพานฏฺฐานํ / คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า (อ.ชน ท.) ไปแล้ว (ในฐานะคือพระนิพพาน) ใด ย่อมไม่เศร้าโศก คือว่า ย่อมไม่เดือดร้อน, (อ.มุนี ท. เหล่านั้น) ย่อมไป สู่ฐานะคือพระนิพพาน นั้น ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **ยตฺถ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม จบ

ภิกฺขูหิ ปุฏฺฐปญฺหวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งปัญหาอัน- อันภิกษุ ท. -ทูลถามแล้ว (จบแล้ว).

๖. เรื่องนางปุณณทาสี

๖. ปุณฺณทาสีวตฺถุ.

๖. อ.เรื่องแห่งนางทาสีชื่อว่าปุณณา (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ทรงปรารภทาสีของเศรษฐีกรุงราชคฤห์ชื่อนางปุณณา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สทา ชาครมานานำ** เป็นต้น

สทา ชาครมานานฺติ / อิมำ ธมฺมเทสนำ / สตฺถา / คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต วิหรนฺโต / ปุณฺณำ นาม / ราชคหเสฏฺฐิโน ทาสึ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ที่ภูเขาชื่อว่าคิชฌกูฏทรงปรารภ ซึ่งนางทาสี ของเศรษฐี ในพระนครชื่อว่าราชคฤห์ ชื่อว่าปุณณา ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **สทา ชาครมานานำ** ดังนี้เป็นต้น.

นางปุณณาถวายขนมรำแด่พระพุทธเจ้า

ดังได้สดับมา ในวันหนึ่งเศรษฐีได้ให้ข้าวเปลือกเป็นอันมากแก่นางปุณณานั้น เพื่อประโยชน์แก่อันซ้อม

ตสฺสา กิร เอกทิวสำ / โกฏฺฏนตฺถาย / พหู วีหี อทาสิ.

ได้ยินว่า ในวันหนึ่ง (อ.เศรษฐีในพระนครชื่อว่าราชคฤห์) ได้ให้แล้ว ซึ่งข้าวเปลือก ท. อันมาก (แก่นางปุณณา) นั้น เพื่อประโยชน์แก่อันซ้อม

นางตามประทีปในกลางคืนแล้ว ซ้อมข้าวเปลือกอยู่ มีตัวชุ่มด้วยเหงื่อจึงได้ไปยืนตากลมอยู่ ณ ภายนอก เพื่อต้องการพักผ่อน

สา / รตฺตึ ปทีปำ ชาเลตฺวา / วีหี โกฏฺเฏนฺตี / วิสฺสมนตฺถาย / เสทตินฺเตน คตฺเตน / พหิ วาเต อฏฺฐาสิ.

(อ.นางปุณณา) นั้น ยังประทีป ให้โพลงแล้ว ในกลางคืน ซ้อมอยู่ ซึ่งข้าวเปลือก ท. มีตัว อันชุ่มแล้วด้วยเหงื่อ ได้ยืนอยู่แล้ว ที่ลม ในภายนอก เพื่อประโยชน์แก่อันพักผ่อน.

ในสมัยนั้น พระทัพพมัลลบุตรเป็นผู้จัดแจงเสนาสนะเพื่อภิกษุทั้งหลาย

ตสฺมึ สมเย / ทพฺโพ มลฺลปุตฺโต / ภิกฺขูนำ เสนาสนปฺปญฺญาปโก โหติ.

ในสมัย นั้น (อ.ภิกษุ) ผู้เป็นโอรสแห่งเจ้ามัลละ ชื่อว่าทัพพะ เป็นผู้ปูลาดซึ่งเสนาสนะ เพื่อภิกษุ ท. ย่อมเป็น.

ท่านยังนิ้วมือให้สว่าง เพื่อภิกษุทั้งหลายผู้ฟังธรรมแล้วไปสู่เสนาสนะของตน ๆ นิรมิตภิกษุทั้งหลายผู้ไปข้างหน้า ๆ เพื่อประโยชน์แก่การแสดงทาง

โส ธมฺมํ สุตฺวา / อตฺตโน อตฺตโน / เสนาสนํ คจฺฉนฺตานํ ภิกฺขูนํ / องฺคุลึ ชาเลตฺวา / ปุรโต ปุรโต / มคฺคเทสนตฺถาย / คจฺฉนฺเต ภิกฺขู นิมฺมินิ.

(อ.ภิกษุ) นั้น ยังนิ้วมือ ให้โพลงแล้ว เพื่อภิกษุ ท. ผู้- ฟัง- ซึ่งธรรม -แล้ว -จึงไปอยู่ สู่เสนาสนะของตน ๆ เนรมิตแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. ผู้ไปอยู่ เพื่อประโยชน์แก่อันแสดงซึ่งหนทาง ในที่ข้างหน้า ๆ.

นางปุณณาเห็นภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนภูเขาด้วยแสงสว่างนั้น

ปุณฺณา / เตนาโลเกน / ปพฺพเต วิจรนฺเต ภิกฺขู ทิสฺวา

อ.นางปุณณา เห็นแล้ว ซึ่งภิกษุ ท. ผู้เที่ยวไปอยู่ บนภูเขา ด้วยแสงสว่าง นั้น

จึงคิดว่า เราถูกทุกข์ของตนเบียดเบียน จึงไม่เข้าถึงความหลับในเวลาแม้นี้ก่อน

“อหํ ตาว ฯเปฯ น นิทฺทายนฺตี”ติ จินฺเตตฺวา

“อหํ ตาว / อตฺตโน ทุกฺเขน อุปทฺทุตา / อิมายปิ เวลาย / นิทฺทํ น อุเปมิ,

คิดแล้ว ว่า “อ.เรา ผู้- อันทุกข์ ของตน -เข้าไปประทุษร้ายแล้ว ย่อมไม่เข้าถึง ซึ่งความหลับในเวลา แม้นี้ ก่อน,

เพราะเหตุไรท่านผู้เจริญทั้งหลายจึงไม่หลับ ดังนี้แล้ว

ภทนฺตา / กึการณา / น นิทฺทายนฺตี”ติ จินฺเตตฺวา

อ.ท่านผู้เจริญ ท. ย่อมไม่หลับ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้

ก็ทำความเข้าใจเอาเองว่า ความไม่ผาสุกจักมีแก่ภิกษุบางรูป หรืออุปัทวเหตุเพราะงูจักมีในที่นั้นเป็นแน่

“อทฺธา เอตฺถ / กสฺสจิ ภิกฺขุโน / อผาสุกํ วา ภวิสฺสติ, / ทีฆชาติเกน วา / อุปทฺทโว ภวิสฺสตี”ติ สญฺญํ กตฺวา

กระทำแล้ว ซึ่งความสำคัญ ว่า “อ.ความไม่ผาสุก จักมี แก่ภิกษุ บางรูป หรือ หรือว่า อ.อุปัทวะ (เพราะสัตว์) ตัวมีชาติแห่งสัตว์ยาว จักมี (ในที่) นั่น แน่แท้” ดังนี้

แต่เช้าตรู่จึงหยิบรำชุบน้ำให้ชุ่มแล้ว ทำขนมบนฝ่ามือ ปิ้งที่ถ่านเพลิง ห่อไว้ในพกแล้วคิดว่า จักกินขนมที่ทางไปสู่ท่าน้ำ จึงถือหม้อเดินบ่ายหน้าไปยังท่าน้ำ

ปาโตว กุณฺฑกํ อาทาย / อุทเกน เตเมตฺวา / หตฺถตเล ปูวํ กตฺวา / องฺคาเรสุ ปจิตฺวา / อุจฺฉงฺเค กตฺวา / “ติตฺถมคฺเค ขาทิสฺสามี”ติ / ฆฏึ อาทาย / ติตฺถาภิมุขี ปายาสิ.

ถือเอาแล้ว ซึ่งรำ (ยังรำ) ให้เปียกแล้ว ด้วยน้ำ กระทำแล้ว ซึ่งขนม บนพื้นแห่งมือ ปิ้งแล้ว บนถ่านเพลิง ท. กระทำแล้ว ในชายพก (คิดแล้ว) ว่า “(อ.เรา) จักเคี้ยวกิน ในหนทางเป็นที่ไปสู่ท่า” ดังนี้ ถือเอาแล้ว ซึ่งหม้อ ผู้มีต่อหน้าแห่งท่า ได้ดำเนินไปแล้ว ในเวลาเช้านั่นเทียว.

แม้พระศาสดาก็เสด็จดำเนินไปทางนั้นเหมือนกันเพื่อเข้าบ้าน

สตฺถาปิ / คามํ ปวิสิตุ์ / ตเมว มคฺคํ ปฏิปชฺชิ.

แม้ อ.พระศาสดา เสด็จดำเนินไปแล้ว สู่หนทาง นั้นนั่นเทียว เพื่ออันเสด็จเข้าไป สู่หมู่บ้าน.

นางเห็นพระศาสดาแล้วคิดว่า ในวันอื่น ๆ ถึงเมื่อเราพบพระศาสดา ไทยธรรมของเราก็ไม่มี

สา สตฺถารํ ทิสฺวา [จินฺเตสิ] “อญฺเญสุ ทิวเสสุ ฯเปฯ อิมํ ปูวนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

สา สตฺถารํ ทิสฺวา [จินฺเตสิ] / “อญฺเญสุ ทิวเสสุ สตฺถริ ทิฏฺเฐปิ, มม เทยฺยธมฺโม น โหติ,

(อ.นางปุณณา) นั้น เห็นแล้ว ซึ่งพระศาสดา คิดแล้ว ว่า “ในวัน ท. เหล่าอื่น ครั้นเมื่อพระศาสดา (อันเรา) แม้เห็นแล้ว, อ.ไทยธรรม ของเรา ย่อมไม่มี,

เมื่อไทยธรรมมี เราก็ไม่พบพระศาสดา

เทยฺยธมฺเม สติ, / สตฺถารํ น ปสฺสามิ;

ครั้นเมื่อไทยธรรม มีอยู่, (อ.เรา) ย่อมไม่เห็น ซึ่งพระศาสดา;

ก็บัดนี้ไทยธรรมของเราก็มี

อิทานิ ปน / เม เทยฺยธมฺโม จ อตฺถิ,

แต่ว่า ในกาลนี้ อ.ไทยธรรม ของเรา มีอยู่ ด้วย,

ทั้งพระศาสดาก็ปรากฏเฉพาะหน้า

สตฺถา จ สมฺมุขีภูโต;

อ.พระศาสดา เป็นผู้มีต่อหน้าเป็นแล้ว (ย่อมเป็น) ด้วย;

ถ้าพระองค์ไม่ทรงคิดว่า ทานของเราเศร้าหมองหรือประณีต แล้วพึงรับไซร้ เราพึงถวายขนมนี้ ดังนี้แล้ว

สเจ / ‘ลูขํ วา ปณีตํ วา’ติ / อจินฺเตตฺวา คณฺเหยฺย, / ทเทยฺยาหํ / อิมํ ปูวนฺ”ติ จินฺเตตฺวา

ถ้าว่า (อ.พระศาสดา) ไม่ทรงดำริแล้ว ว่า ‘(อ.ทาน นี้) เป็นของเศร้าหมอง หรือ หรือว่า เป็นของประณีต (ย่อมเป็น)’ ดังนี้ พึงรับ ไซร้, อ.เรา พึงถวาย ซึ่งขนม นี้” ดังนี้

จึงวางหม้อไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้วถวายบังคมพระศาสดากราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงรับทานอันเศร้าหมองนี้ ทำการสงเคราะห์แก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า

ฆฏฺ เอกมนฺเต นิกฺขิปิตฺวา / สตฺถารํ วนฺทิตฺวา / “ภนฺเต / อิมํ ลูขํ ทานํ / ปฏิคฺคณฺหนฺตา / มม สงฺคหํ กโรถา”ติ อาห.

วางลงแล้ว ซึ่งหม้อ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ถวายบังคมแล้ว ซึ่งพระศาสดา กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.พระองค์) ทรงรับเฉพาะอยู่ ซึ่งทาน อันเศร้าหมอง นี้ ขอจงทรงกระทำ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่หม่อมฉัน” ดังนี้.

พระศาสดาทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระแล้ว ทรงน้อมบาตรที่ท้าวมหาราชถวายไว้ อันพระอานนทเถระนำออกถวาย รับขนมแล้ว

สตฺถา / อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกตฺวา / เตน นีหริตฺวา ทินฺนํ / มหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ / อุปนาเมตฺวา ปูวํ คณฺหิ.

อ.พระศาสดา ทรงแลดูแล้ว ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ ทรงยังบาตร อันอันท้าวมหาราชถวายแล้ว อัน- (อันพระอานนท์ผู้เถระ) นั้น นำออกแล้ว -จึงถวายแล้ว ให้น้อมเข้าไปแล้ว ทรงรับแล้ว ซึ่งขนม.

แม้นางปุณณาวางขนมนั้นลงในบาตรของพระศาสดาแล้ว ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์

ปุณฺณาปิ / ตํ สตฺถุ ปตฺเต ปติฏฺฐเปตฺวา / ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน วนฺทิตฺวา

แม้ อ.นางปุณณา (ยังขนม) นั้น ให้ตั้งไว้เฉพาะแล้ว ในบาตร ของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ด้วยการตั้งไว้เฉพาะหน้าแห่งองค์ ๕

กราบทูลว่า ขอธรรมที่พระองค์ทรงเห็นแล้วนั่นแหละจงสำเร็จแก่หม่อมฉันเถิด พระเจ้าข้า

“ภนฺเต / ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺโมเยว / เม สมิชฺฌตู”ติ อาห.

กราบทูลแล้ว ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ธรรมอัน- อันพระองค์ -ทรงเห็นแล้วนั่นเทียว จงสำเร็จแก่หม่อมฉัน” ดังนี้.

พระศาสดาประทับยืนอยู่นั่นแหละได้ทรงกระทำอนุโมทนาว่า จงสำเร็จอย่างนั้น

สตฺถา / “เอวํ โหตู”ติ / จิตฺโกว อนุโมทนํ อกาสิ.

อ.พระศาสดา (ตรัสแล้ว) ว่า “(อ.ความปรารถนาอัน- อันเธอ -ปรารถนาแล้ว) อย่างนี้ จงมี” ดังนี้ ผู้ประทับยืนอยู่แล้วนั่นเทียว ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งการอนุโมทนา.

พระศาสดาทรงเสวยขนมของนางปุณณา

แม้นางปุณณาก็คิดว่า พระศาสดาทรงทำการสงเคราะห์แก่เรารับขนมก็จริง

ปุณฺณาปิ จินฺเตสิ “กิญฺจาปิ ฯเปฯ ปณีตโภชนํ ภุญฺชิสฺสตี”ติ.

ปุณฺณาปิ จินฺเตสิ / “กิญฺจาปิ เม / สตฺถา สงฺคหํ กโรนฺโต / ปูวํ คณฺหิ,

แม้ อ.นางปุณณา คิดแล้ว ว่า “อ.พระศาสดา ทรงกระทำอยู่ ซึ่งการสงเคราะห์ แก่เรา ทรงรับแล้ว ซึ่งขนม แม้ก็จริง,

ถึงกระนั้นพระองค์ก็จักไม่เสวยขนมนั้น

น ปน ตํ ขาทิสฺสติ;

ถึงอย่างนั้น (อ.พระศาสดา) จักไม่เสวย (ซึ่งขนม) นั้น;

คงประทานให้แก่กาหรือสุนัขข้างหน้า เสด็จไปยังพระราชมณเฑียรของพระราชาหรือเรือนของมหาอำมาตย์แล้ว จักเสวยโภชนะอันประณีตแน่แท้

อทฺธา ปุรโต / กากสฺส วา / สุนขสฺส วา ทตฺวา / รญฺโญ วา / มหามตฺตสฺส วา / เคหํ คนฺตฺวา / ปณีตโภชนํ ภุญฺชิสฺสตี”ติ.

(อ.พระศาสดา) ประทานแล้ว แก่กา หรือ หรือว่า แก่สุนัข ในที่ข้างหน้า เสด็จไปแล้ว (สู่พระราช-มณเฑียร) ของพระราชา หรือ หรือว่า สู่เรือน ของมหาอำมาตย์ จักเสวย ซึ่งโภชนะอันประณีต แน่แท้” ดังนี้.

แม้พระศาสดาก็ทรงดำริว่า นางปุณณานั่นคิดอย่างไรหนอแล ทรงทราบวาระจิตของนางแล้ว จึงทอดพระเนตรดูพระอานนทเถระแล้ว ทรงแสดงอาการที่จะประทับนั่ง

สตฺถาปิ / “กินฺนุ โข เอสา จินฺเตสี”ติ / ตสฺสา จิตฺตวารํ ญตฺวา / อานนฺทตฺเถรํ โอโลเกตฺวา / นิสีทนาการ ทสฺเสสิ.

แม้ อ.พระศาสดา (ทรงดำริแล้ว) ว่า “(อ.นางปุณณา) นั่น คิดแล้ว ซึ่งอะไร หนอ แล” ดังนี้ ทรงทราบแล้ว ซึ่งวาระแห่งจิต (ของนางปุณณา) นั้น ทรงแลดูแล้ว ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ ทรงแสดงแล้ว ซึ่งอาการคืออันประทับนั่ง.

พระเถระได้ปูลาดจีวรถวาย

เถโร / จีวรํ ปญฺญาเปตฺวา อทาสิ.

อ.พระเถระ ปูลาดแล้ว ซึ่งจีวร ได้ถวายแล้ว.

พระศาสดาได้ประทับนั่งทำภัตกิจ ณ ภายนอกพระนครนั่นเอง

สตฺถา / พหินคเรเยว นิสีทิตฺวา / ภตฺตกิจฺจมกาสิ.

อ.พระศาสดา ประทับนั่งแล้ว ในภายนอกแห่งพระนครนั่นเทียว ได้ทรงกระทำแล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร.

เทพดาในห้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้นบีบโอชารสอันสมควรแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย ให้เหมือนรวงผึ้งแล้วใส่ลงในขนมนั้น

เทวตา / สกลจกฺกวาฬคพฺเภ / เทวมนุสฺสานํ อุปกปฺปนกํ / โอชํ มธุปฏลํ วิย ปีเฬตฺวา / ตตฺถ ปกฺขิปึสุ.

อ.เทวดา ท. ในห้องแห่งจักรวาลทั้งสิ้น บีบแล้ว ซึ่งโอชะ อันเข้าไปสำเร็จ แก่เทพและมนุษย์ ท. ราวกะ (อ.บุคคล บีบอยู่) ซึ่งรวงแห่งผึ้ง ใส่เข้าแล้ว (ในขนม) นั้น.

ส่วนนางปุณณาได้ยืนแลดูอยู่

ปุณฺณา จ / โอโลเกนฺตี อฏฺฐาสิ.

ส่วนว่า อ.นางปุณณา ได้ยืน- แลดูอยู่ -แล้ว.

ในเวลาเสร็จภัตกิจพระเถระได้ถวายน้ำ

ภตฺตกิจฺจาวสาเน / เถโร อุทกํ อทาสิ.

อ.พระเถระ ได้ถวายแล้ว ซึ่งน้ำ ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งกิจด้วยภัตร.

พระศาสดาทรงทำภัตกิจเสร็จแล้ว ตรัสเรียกนางปุณณามาแล้วตรัสว่า ปุณณา เพราะเหตุไร เจ้าจึงดูหมิ่นสาวกทั้งหลายของเรา

สตฺถา กตภตฺตกิจฺโจ / ปุณฺณํ อามนฺเตตฺวา / “กสฺมา ตฺวํ ปุณฺเณ / มม สาวเก ปริภวี”ติ อาห.

อ.พระศาสดา ผู้มีกิจด้วยภัตรอันทรงกระทำแล้ว ตรัสเรียกมาแล้ว ซึ่งนางปุณณา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนปุณณา อ.เธอ ดูหมิ่นแล้ว ซึ่งสาวก ท. ของเรา เพราะเหตุไร” ดังนี้.

นางปุณณากราบทูลว่า หม่อมฉันมิได้ดูหมิ่น พระเจ้าข้า

“น ปริภวามิ ภนฺเต”ติ.

(อ.นางปุณณา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.หม่อมฉัน) ย่อมไม่ดูหมิ่น” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น เจ้าแลดูสาวกทั้งหลายของเราแล้วพูดอย่างไร

“อถ ตยา / มม สาวเก โอโลเกตฺวา / กึ กถิตนฺ”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “(ครั้นเมื่อความเป็น) อย่างนั้น (มีอยู่ อ.คำ) อะไร อันเธอ แลดูแล้ว ซึ่งสาวก ท. ของเรา กล่าวแล้ว” ดังนี้.

นางปุณณากราบทูลว่า หม่อมฉันคิดเท่านี้ว่า เราไม่ถึงความหลับก็เพราะอุปัทวันตรายคือทุกข์นี้ก่อน ท่านผู้เจริญทั้งหลายไม่เข้าถึงความหลับเพื่ออะไรกัน ความไม่ผาสุกจักมีแก่ภิกษุบางรูป หรืออุปัทวันตรายเพราะงูจักมีเป็นแน่ พระเจ้าข้า

“อหํ ตาว / อิมินา ทุกฺขุปทฺทเวน / นิทฺทํ น อุเปมิ, / ภทนฺตา / กิมตฺถํ นิทฺทํ น อุเปนฺติ, / อทฺธา กสฺสจิ / อผาสุกํ วา ภวิสฺสติ, / ทีฆชาติเกน วา / อุปทฺทโว ภวิสฺสตีติ / เอตฺตกํ ภนฺเต / มยา จินฺติตนฺ”ติ.

(อ.นางปุณณา กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.เหตุ) อันมีประมาณเท่านี้ ว่า ‘อ.เรา ย่อมไม่เข้าถึง ซึ่งความหลับ เพราะอุปัทวะคือทุกข์ นี้ ก่อน, อ.ท่านผู้เจริญ ท. ย่อมไม่เข้าถึง ซึ่งความหลับ เพื่อประโยชน์แก่อะไร, อ.ความไม่ผาสุก จักมี (แก่ภิกษุ) บางรูป หรือ, หรือว่า อ.อุปัทวะ (เพราะสัตว์) ตัวมีชาติแห่งสัตว์ยาว จักมี แน่แท้’ ดังนี้ อันหม่อมฉัน คิดแล้ว” ดังนี้.

สาวกของพระพุทธเจ้าตื่นเสมอ

พระศาสดาทรงสดับคำของนางปุณณานั้นแล้วจึงตรัสว่า ปุณณา เจ้าไม่หลับเพราะอันตรายคือทุกข์ของตนก่อน ส่วนสาวกทั้งหลายของเราไม่หลับ เพราะความเป็นผู้ประกอบเนือง ๆ ซึ่งธรรมเครื่องตื่นอยู่ทุกเมื่อ ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

สตฺถา / ตสฺสา วจนํ สุตฺวา / “ปุณฺเณ ตฺวํ ตาว / อตฺตโน ทุกฺขุปทฺทเวน / น นิทฺทายสิ, / มม ปน สาวกา / สทา ชาคริยํ อนุยุตฺตตาย / น นิทฺทายนฺตี”ติ วตฺวา / อิมํ คาถมาห

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งคำ (ของนางปุณณา) นั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนปุณณา อ.เธอ ย่อมไม่หลับ เพราะอุปัทวะคือทุกข์ ของตน ก่อน, ส่วนว่า อ.สาวก ท. ของเรา ย่อมไม่หลับ เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้ตามประกอบแล้ว ซึ่งความเป็นแห่งบุคคลผู้ตื่น ในกาลทั้งปวง” ดังนี้ ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา นี้ ว่า

อาสวะทั้งหลายของผู้ตื่นอยู่ทุกเมื่อ มีปรกติตามศึกษา
ทั้งกลางวันกลางคืน น้อมไปแล้วสู่พระนิพพาน ย่อมถึง
ความหมดสิ้น

“สทา ชาครมานานำ อโหรตฺตานุสิกฺขินำ
นิพฺพานำ อธิมุตฺตานำ อฏฺฐ์ คจฺฉนฺติ อาสวา”ติ.

“อ.อาสวะ ท. (ของบุคคล ท.) ผู้ตื่นอยู่ ในกาลทั้งปวง ผู้มีอันตามศึกษาในกลางวันและกลางคืน เป็นปกติ ผู้น้อมไปแล้ว สู่พระนิพพาน ย่อมถึง ซึ่งความหมดสิ้น” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **อโหรตฺตานุสิกฺขินำ** ได้แก่ ศึกษาไตรสิกขาอยู่ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน

ตตฺถ อโหรตฺตานุสิกฺขินนฺติ / ทิวา จ รตฺติญฺจ / ติสฺโส สิกฺขา สิกฺขมานานำ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้ศึกษาอยู่ ซึ่งสิกขา ท. ๓ ในกลางวัน ด้วย ในกลางคืน ด้วย (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บาทแห่งพระคาถา) ว่า **อโหรตฺตานุสิกฺขินำ** ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **นิพฺพานำ อธิมุตฺตานำ** ได้แก่ ผู้มีอัธยาศัยในพระนิพพาน

นิพฺพานำ อธิมุตฺตานนฺติ นิพฺพานชฺฌาสยานำ.

(อ.อรรถ ว่า) ผู้มีอัธยาศัยในพระนิพพาน (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **นิพฺพานำ อธิมุตฺตานำ** ดังนี้.

สองบทว่า **อฏฺฐ์ คจฺฉนฺติ** ความว่า อาสวะทั้งหลายแม้ทั้งปวงของผู้เห็นปานนั้นย่อมถึงความหมดสิ้น คือความฉิบหาย ได้แก่ความไม่มี

อฏฺฐ์ คจฺฉนฺตีติ / เอวรูปานำ / สพฺเพปิ อาสวา / อฏฺฐ์ วินาสำ / นตฺถิภาวำ คจฺฉนฺตีติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.อาสวะ ท. แม้ทั้งปวง (ของบุคคล ท.) ผู้มีอย่างนี้เป็นรูป ย่อมถึง ซึ่งความหมดสิ้น คือว่า ซึ่งความฉิบหาย คือว่า ซึ่งความที่- (แห่งอาสวะ ท.) -ไม่มีอยู่ ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **อฏฺฐ์ คจฺฉนฺติ** ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา นางปุณณาผู้ยืนอยู่ตามเดิมนั่นเองดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว

เทสนาวสาเน / ยถาฐิตาว ปุณฺณา / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.นางปุณณา ผู้ยืนอยู่แล้วอย่างไรนั่นเทียว ตั้งอยู่เฉพาะแล้วในโสดาปัตติผล.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว

สมฺปตฺตปริสายปิ / สาตฺถิกา เทสนา อโหสิ.

อ.เทศนา เป็นเทศนาเป็นไปกับด้วยวาจามีประโยชน์ ได้มีแล้ว แม้แก่บริษัทผู้ถึงพร้อมแล้ว.

---

[๑] **อฏฺฐ** ความหมดสิ้น, ความพินาศ, ความไม่มี สำเร็จรูปมาจาก อส ธาตุ [เขปเน = ซัด, ทิ้ง, ขว้าง] + ถ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า อสียเต **อตฺถ**ำ. อัตถะ คือ ความพินาศ, ความไม่มี, ความอันตรธาน แปลง ตถ เป็น ฏฺฐ ด้วยสูตร ตฺถานำ ฏฺฐยุคำ (นีติ. สุตฺต. ๑๐๗) เช่น อฏฺฐกถา = อตฺถกถา (เครื่องกล่าวอรรถ), ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺโฐ สงฺขตฏฺโฐ = ปีฬนตฺโถ สงฺขตฺโถ (ทุกข์มีสภาพบีบคั้นและถูกปรุงแต่ง)

ภิกษุพากันสรรเสริญพระศาสดา

พระศาสดาครั้นทรงทำภัตกิจด้วยขนมปิ้งที่ถ่านเพลิงซึ่งทำด้วยรำแล้ว ได้เสด็จไปวิหาร

สตฺถา / กุณฺฑกองฺคารปูเวน / ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา / วิหารํ อคมาสิ.

อ.พระศาสดา ทรงกระทำแล้ว ซึ่งกิจด้วยภัตร ด้วยขนมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยรำและอันบุคคลปิ้งแล้วบนถ่านเพลิง ได้เสด็จเข้าไปแล้ว สู่พระวิหาร.

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย กรรมที่ทำได้ยากอันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงทำภัตกิจ ด้วยขนมปิ้งที่ถ่านเพลิงซึ่งทำด้วยรำ อันนางปุณณาถวาย ทรงทำแล้ว

ภิกฺขู ธมฺมสภายํ / กถํ สมุฏฺฐาเปสุ / “ทุกฺกรํ อาวุโส / สมฺมาสมฺพุทฺเธน กตํ / ปุณฺณาย ทินฺเนน / กุณฺฑกองฺคารปูเวน / ภตฺตกิจฺจํ กโรนฺเตนา”ติ.

อ.ภิกษุ ท. ยังวาจาเป็นเครื่องกล่าว ว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ท. (อ.กรรม) อันอันบุคคลกระทำได้โดยยาก อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงกระทำอยู่ ซึ่งกิจด้วยภัตร ด้วยขนมอันบุคคลกระทำแล้วด้วยรำและอันบุคคลปิ้งแล้วบนถ่านเพลิง อัน- อันนางปุณณา -ถวายแล้ว ทรงกระทำแล้ว” ดังนี้ ให้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว ในที่ประชุมเป็นที่กล่าวซึ่งธรรมพร้อมกัน.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอแล

สตฺถา อาคนฺตฺวา / “กาย นุตฺถ ภิกฺขเว / เอตรหิ กถาย / สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา,

อ.พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท (อ.เธอ ท.) เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้วด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว อะไร หนอ ย่อมมี ในกาลนี้” ดังนี้,

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ด้วยเรื่องชื่อนี้ ดังนี้แล้ว

“อิมาย นามา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้นั่งประชุมกันแล้ว ด้วยวาจาเป็นเครื่องกล่าว) ชื่อ นี้ (ย่อมมี ในกาลนี้)” ดังนี้ (อันภิกษุ ท. เหล่านั้น) กราบทูลแล้ว,

จึงตรัสว่า ไม่ใช่ในบัดนี้เท่านั้น ภิกษุทั้งหลาย ถึงในกาลก่อน เราก็บริโภครำที่นางปุณณานี้ให้แล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานมา

“น ภิกฺขเว อิทาเนว, / ปุพฺเพปิ / มยา อิมาย ทินฺนํ / กุณฺฑกํ ปริภุตฺตเมวา”ติ วตฺวา / อตีตํ อาหริตฺวา

ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนภิกษุ ท. (อ.รำ อัน- อันนางปุณณา นี้ -ถวายแล้ว อันเรา ย่อมบริโภค) ในกาลนี้นั่นเทียว หามิได้, อ.รำ อัน- (อันนางปุณณา) นี้ -ถวายแล้ว อันเรา บริโภคแล้วนั่นเทียว แม้ในกาลก่อน” ดังนี้ ทรงนำมาแล้ว ซึ่งเรื่องอันเป็นไปล่วงแล้ว

ตรัสกุณฑกสินธวโปตกชาดกนี้ให้พิสดารว่า

พระโพธิสัตว์เมื่อจะทดลอง (ถาม) ลูกม้าสินธพนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๑ ว่า

เจ้ากินหญ้าอันเป็นเดน เจ้ากินข้าวตังและรำ (มาจนโต)
นี่ได้เป็นอาหาร (เดิม) ของเจ้า เพราะเหตุไรบัดนี้เจ้าจึงไม่กิน

“ภุตฺวา ติณปริฆาสํ ฯเปฯ กุณฺฑกนฺ”ติ อิมํ กุณฺฑกสินฺธวโปตกชาตกํ วิตฺถาเรตฺวา กเถสีติ.

“ภุตฺวา ติณปริฆาสํ ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกํ
เอตนฺเต โภชนํ อาสิ กสฺมาทานิ น ภุญฺชสิ.

ตรัสให้พิสดารแล้ว ซึ่งกุณฑกสินธวโปตกชาดก นี้ ว่า

“(อ.พระโพธิสัตว์ เมื่อทดลอง ซึ่งลูกแห่งม้าสินธพ กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ที่หนึ่ง ว่า[๑])

‘(อ.เจ้า) กินแล้ว ซึ่งหญ้าอันเป็นเดน กินแล้ว ซึ่งข้าวตังและรำ (เป็นผู้เติบโตแล้ว ย่อมเป็น), (อ.หญ้าอันเป็นเดนและข้าวตังและรำ) นั่น เป็นโภชนะ ของเจ้า เป็นแล้ว, (อ.เจ้า) ย่อมไม่กิน (ซึ่งโภชนะนั้น) ในกาลนี้ เพราะเหตุไร’ (ดังนี้).

ลูกม้าสินธพฟังดังนั้นแล้ว จึงได้กล่าว ๒ คาถานอกนี้ว่า

ในที่ใดชนทั้งหลายไม่รู้จักสัตว์ผู้ควรเลี้ยงโดยชาติหรือ
โดยวินัย ท่านมหาพรหม เออก็ ในที่นั้นมีข้าวตังและรำมาก

ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ ชาติยา วินเยน วา,
พหุ ตตฺถ มหาพฺรหฺเม อปิ อาจามกุณฺฑกํ,

(อ.ลูกแห่งม้าสินธพ ได้กล่าวแล้ว ซึ่งคาถา ท. ๒ ว่า[๒])

‘(อ.ชน ท.) ย่อมไม่รู้ ซึ่งสัตว์อันมารดาและบิดาพึงเลี้ยงดู โดยชาติ หรือ หรือว่า โดยวินัย (ในที่)ใด, ข้าแต่ท่านมหาพรหม แม้ อ.ข้าวตังและรำ (ในที่) นั้น เป็นของมาก (ย่อมเป็น),

ส่วนท่านแลย่อมรู้จักข้าพเจ้าดีว่า ม้าเช่นใดนี้เป็นม้าสูงสุด
ข้าพเจ้ารู้อยู่ อาศัยท่านผู้รู้จึงไม่กินรำของท่าน ดังนี้แล

ตฺวญฺจ โข มํ ปชานาสิ ‘ยทิสายํ หยุตฺตโม’
ชานนฺโต ชานมาคมฺม น เต ภกฺขามิ กุณฺฑกนฺ”ติ

อิมํ กุณฺฑกสินฺธวโปตกชาตกํ / วิตฺถาเรตฺวา กเถสีติ.

ส่วนว่า อ.ท่าน แล ย่อมรู้ทั่ว ซึ่งข้าพเจ้า ว่า ‘อ.ม้า ตัวเช่นใด นี้, (อ.ม้า ตัวเช่นนั้น) เป็นม้าสูงสุด (ย่อมเป็น)’ (ดังนี้), (อ.ข้าพเจ้า) รู้อยู่ อาศัยแล้ว (ซึ่งท่าน) ผู้รู้อยู่ ย่อมไม่กิน ซึ่งรำ ของท่าน’ (ดังนี้)[๓]” ดังนี้ ดังนี้แล.

เรื่องนางปุณณทาสี จบ

ปุณฺณทาสีวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งนางทาสีชื่อว่าปุณณา (จบแล้ว).

---

[๑] พึงเพิ่มประโยคบาลีว่า **โพธิสตฺโต ตสฺส วีมํสนวเสน ปฐมํ คาถมาห.** ... ตตฺถ **ภุตฺวา ติณปริฆาสนฺ**ติ ตฺวํ ปุพฺเพ มหลฺลิกาย ทินฺนํ เตสํ เตสํ ขาทิตาวเสสํ วิฆาสติณสงฺขาตํ ปริฆาสํ ภุญฺชิตฺวา วฑฺฒิโต. **ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกนฺ**ติ เอตฺถ อาจาโม วุจฺจติ โอทนาวเสสํ. **กุณฺฑกนฺ**ติ กุณฺฑกเมว. เอตญฺจ ภุญฺชิตฺวา วฑฺฒิโตสีติ ทีเปติ. **เอตํ เต**ติ เอตํ ตว ปุพฺเพ โภชนํ อาสิ. **กสฺมา ทานิ น ภุญฺชสี**ติ มยาปิ เต ตเมว ทินฺนํ, ตฺวํ ตํ กสฺมา อิทานิ น ภุญฺชสีติ. (ชาตกอฏฺฐกถา)

[๒] พึงเพิ่มประโยคบาลีว่า **ตํ สุตฺวา สินฺธวโปตโก อิตรา ทฺเว คาถา อโวจ.** ... ตตฺถ **ยตฺถา**ติ ยสฺมึ ฐาเน. **โปสนฺ**ติ สตฺตํ. **ชาติยา วินเยน วา**ติ “ชาติสมฺปนฺโน วา เอโส, น วา, อาจารยุตฺโต วา, น วา”ติ เอวํ น ชานนฺติ. **มหาพฺรหฺเม**ติ ครุกาลปเนน อาลปนฺโต อาห. (ชาตกอฏฺฐกถา)

[๓] **ยาทิสายนฺ**ติ ยาทิโส อยํ, อตฺตานํ สนฺธาย วทติ. **ชานนฺโต ชานมาคมฺมา**ติ อหํ อตฺตโน พลํ ชานนฺโต ชานนฺตเมว ตํ อาคมฺม ปฏิจฺจ ตว สนฺติเก กุณฺฑกํ กึ ภุญฺชิสฺสามิ. น หิ ตฺวํ กุณฺฑกํ โภชาเปตุกามตาย ฉ สหสฺสานิ ทตฺวา มํ คณฺหีติ. (ชาตกอฏฺฐกถา)

๗. เรื่องอตุลอุบาสก

๗. อตุลอุปาสกวตฺถุ.

๗. อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าอตุละ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสกชื่ออตุละ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **โปราณเมตํ** เป็นต้น

โปราณเมตนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต / อตุลนฺนาม อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเชตวัน ทรงปรารภ ซึ่งอุบาสกชื่อว่าอตุละ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **โปราณเมตํ** ดังนี้เป็นต้น.

อตุละโกรธพระเรวตะเพราะท่านไม่พูดด้วย

ความพิสดารว่า อตุละนั้นเป็นอุบาสกชาวกรุงสาวัตถี มีอุบาสกเป็นบริวาร ๕๐๐ คน วันหนึ่งพาพวกอุบาสกเหล่านั้นไปวิหารเพื่อต้องการฟังธรรม

โส หิ / สาวตฺถิวาสี อุปาสโก / ปญฺจสตอุปาสกปริวาโร / เอกทิวสํ / เต อุปาสเก อาทาย / ธมฺมสฺสวนตฺถาย วิหารํ คนฺตฺวา

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร (อ.อตุละ) นั้น เป็นอุบาสก ผู้อยู่ในพระนครชื่อว่าสาวัตถีโดยปกติ ผู้มีอุบาสกร้อย ๕ เป็นประมาณเป็นบริวาร (เป็น) พาเอาแล้ว ซึ่งอุบาสก ท. เหล่านั้น ไปแล้ว สู่วิหาร เพื่อประโยชน์แก่การฟังซึ่งธรรม ในวันหนึ่ง

ใคร่จะฟังธรรมในสำนักพระเรวตเถระ ไหว้พระเรวตเถระแล้วนั่ง

เรวตตฺเถรสฺส สนฺติเก / ธมฺมํ โสตุกาโม หุตฺวา / เรวตตฺเถรํ วนฺทิตฺวา นิสีทิ.

เป็นผู้ใคร่เพื่ออันฟัง ซึ่งธรรม ในสำนัก ของพระเรวตะผู้เถระ เป็น ไหว้แล้ว ซึ่งพระเรวตะผู้เถระนั่งแล้ว.

ก็ท่านผู้มีอายุนั้น เป็นผู้ยินดีในการหลีกเร้น เที่ยวไปผู้เดียวเหมือนราชสีห์

โส ปนายสฺมา / ปฏิสลฺลานาราโม / สีโห วิย เอกจโร;

ก็ (อ.พระเรวตะผู้เถระ) ผู้มีอายุ นั้น เป็นผู้มีการหลีกเร้นเป็นที่มายินดี เป็นผู้เที่ยวไปผู้เดียว ราวกะ อ.สีหะ (ย่อมเป็น);

ฉะนั้น ท่านจึงไม่กล่าวอะไรกับอุบาสกนั้น

ตสฺมา เตน สทฺธึ / น กิญฺจิ กเถสิ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระเรวตะผู้เถระ นั้น) ไม่กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ กับ (ด้วยอุบาสก) นั้น.

เขาโกรธว่า พระเถระนี้ไม่กล่าวอะไร

โส / “อยํ เถโร / น กิญฺจิ กเถสี”ติ กุทฺโธ

(อ.อุบาสก) นั้น ผู้โกรธแล้ว ว่า “อ.พระเถระ นี้ ไม่กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ” ดังนี้.

จึงลุกขึ้นไปยังสำนักพระสารีบุตรเถระ ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

อุฏฺฐาย / สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา / เอกมนฺตํ ฐิโต,

ลุกขึ้นแล้ว ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระสารีบุตรผู้เถระ ผู้ยืนอยู่แล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

พระเถระกล่าวว่า พวกท่านมาด้วยต้องการอะไร

เถเรน “เกนตฺเถน อาคตตฺถา”ติ วุตฺเต,

(ครั้นเมื่อคำ) ว่า “(อ.ท่าน ท.) เป็นผู้มาแล้ว ด้วยความต้องการ อะไร ย่อมเป็น” ดังนี้ (อันพระเถระ) กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ท่านขอรับ ผมพาอุบาสกเหล่านี้เข้าไปหาพระเรวตเถระเพื่อต้องการฟังธรรม

“ภนฺเต อหํ ฯเปฯ เม กเถถา”ติ อาห.

“ภนฺเต / อหํ อิเม อุปาสเก อาทาย / ธมฺมสฺสวนตฺถาย / เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมึ,

กล่าวแล้ว ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กระผม พาเอาแล้ว ซึ่งอุบาสก ท. เหล่านี้ เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระเรวตะผู้เถระ เพื่อประโยชน์แก่การฟังซึ่งธรรม,

พระเถระไม่กล่าวอะไรแก่ผมนั้นเลย

ตสฺส เม เถโร / น กิญฺจิ กเถสิ,

อ.พระเถระ ไม่กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ แก่กระผม นั้น,

ผมนั้นโกรธท่านจึงมาที่นี้

โสหํ / ตสฺส กุชฺฌิตฺวา / อิธาคโต;

อ.กระผม นั้น โกรธแล้ว (ต่อพระเถระ) นั้น เป็นผู้มาแล้ว (ในที่) นี้ (ย่อมเป็น);

ขอท่านจงแสดงธรรมแก่ผมเถิด

ธมฺมํ เม กเถถา”ติ อาห.

(อ.ท่าน) ขอจงกล่าว ซึ่งธรรม แก่กระผม” ดังนี้.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นพวกท่านจงนั่งเถิด อุบาสกทั้งหลาย ดังนี้แล้ว แสดงอภิธรรมกถาอย่างมากมาย

อถ เถโร / “เตนหิ อุปาสกา นิสีทถา”ติ / พหุกํ กตฺวา / อภิธมฺมกถํ กเถสิ.

ครั้งนั้น อ.พระเถระ (กล่าวแล้ว) ว่า “ดูก่อนอุบาสก ท. ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน ท.) จงนั่ง” ดังนี้ กล่าวแล้ว ซึ่งอภิธรรมกถา กระทำ ให้เป็นถ้อยคำมาก.

อตุลละโกรธพระเรวตะเพราะท่านไม่พูดด้วย

อุบาสกโกรธว่า ชื่อว่าอภิธรรมกถา ละเอียดยิ่งนัก สุขุมยิ่งนัก พระเถระแสดงอภิธรรมอย่างเดียวมากมาย พวกเราต้องการอะไรด้วยพระอภิธรรมนี้ ดังนี้แล้ว

อุปาสโก / “อภิธมฺมกถา นาม / อติสณฺหา อติสุขุมา, / เถโร พหุ / อภิธมฺมเมว กเถสิ, / อมฺหากํ อิมินา / โก อตฺโถ”ติ กุชฺฌิตฺวา

อ.อุบาสก โกรธแล้ว ว่า “ชื่อ อ.อภิธรรมกถา เป็นกถาอันละเอียดยิ่ง เป็นกถาอันสุขุมยิ่ง (ย่อมเป็น), อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ซึ่งอภิธรรมนั่นเทียว อันมาก, อ.ประโยชน์ อะไร (ด้วยอภิธรรม) นี้ (มีอยู่) แก่เรา ท.” ดังนี้

ได้พาบริษัทไปยังสำนักพระอานนทเถระ แม้เมื่อพระเถระกล่าวว่า ทำไม อุบาสก

ปริสํ อาทาย / อานนฺทตฺเถรสฺส สนฺติกํ อคมาสิ; / เถเรนาปิ / “กึ อุปาสกา”ติ วุตฺเต,

พาเอาแล้ว ซึ่งบริษัท ได้ไปแล้ว สู่สำนักของพระอานนท์ ผู้เถระ; (ครั้นเมื่อคำ) ว่า “ดูก่อนอุบาสก ท. อ.อะไร” ดังนี้ แม้อันพระเถระ กล่าวแล้ว,

จึงกล่าวว่า ท่านขอรับ พวกผมเข้าไปหาพระเรวตเถระเพื่อต้องการฟังธรรม

“ภนฺเต มยํ ฯเปฯ ภนฺเต ธมฺมกถนฺ”ติ.

“ภนฺเต / มยํ ธมฺมสฺสวนตฺถาย / เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา,

(กล่าวแล้ว) ว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ อ.กระผม ท. เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระเรวตะผู้เถระ เพื่อประโยชน์แก่การฟังซึ่งธรรม,

ไม่ได้แม้แต่การสนทนาและปราศรัยในสำนักของท่านเลย โกรธแล้วจึงมายังสำนักของพระสารีบุตรเถระ

ตสฺส สนฺติเก / อลฺลาปสลฺลาปมตฺตมฺปิ อลภิตฺวา / กุทฺธา สารีปุตฺตตฺเถรสฺส / สนฺติกํ อาคมิมฺหา,

(อ.กระผม ท.) ไม่ได้แล้ว (ซึ่งเหตุ) แม้สักว่าการสนทนาและการปราศรัย ในสำนัก (ของพระเถระ) นั้น โกรธแล้ว มาแล้ว สู่สำนัก ของพระสารีบุตรผู้เถระ,

แม้พระเถระนั้นก็แสดงอภิธรรมอย่างเดียวละเอียดนักมากมายแก่พวกผม

โสปิ โน / อติสณฺหํ พหุ / อภิธมฺมเมว กเถสิ,

(พระเถระ) แม้นั้น กล่าวแล้ว ซึ่งอภิธรรมนั่นเทียว อันมาก อันละเอียดยิ่ง แก่กระผม ท.,

พวกผมโกรธแม้ต่อพระเถระนั่นว่า พวกเราต้องการอะไรด้วยพระอภิธรรมนี้ แล้วจึงมาที่นี้

‘อิมินา อมฺหากํ / โก อตฺโถ’ติ / เอตสฺสาปิ กุชฺฌิตฺวา อิธาคตมฺห;

(อ.กระผม ท.) โกรธแล้ว (ต่อพระเถระ) แม้นั้น ว่า “อ.ประโยชน์ อะไร (ด้วยอภิธรรม) นี้ (มีอยู่) แก่เรา ท.” ดังนี้ เป็นผู้มาแล้ว (ในที่) นี้ ย่อมเป็น;

ขอท่านจงแสดงธรรมกถาแก่พวกผมเถิด ขอรับ

กเถหิ โน ภนฺเต / ธมฺมกถนฺ”ติ.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ (อ.ท่าน) ขอจงกล่าว ซึ่งธรรมกถา แก่กระผม ท.” ดังนี้.

พระเถระกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านจงนั่งฟังเถิด

“เตนหิ นิสีทิตฺวา สุณาถา”ติ.

(อ.พระเถระ กล่าวแล้ว) ว่า “ถ้าอย่างนั้น (อ.ท่าน ท.) นั่งแล้ว จงฟัง” ดังนี้.

พระเถระแสดงธรรมแก่พวกเขาแต่น้อย ๆ ทำให้เข้าใจง่าย

เถโร / เตสํ สุวิญฺเญยฺยํ กตฺวา / อปฺปกเมว ธมฺมํ กเถสิ.

อ.พระเถระ กล่าวแล้ว ซึ่งธรรม อันน้อยนั่นเทียว กระทำ ให้เป็นธรรมอันบุคคลพึงรู้แจ้งโดยง่าย (แก่อุบาสก ท.) เหล่านั้น.

อตุละโกรธคนผู้พูดน้อย

พวกเขาโกรธแม้ต่อพระเถระแล้วไปยังสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง

เต เถรสฺสาปิ กุชฺฌิตฺวา / สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา / วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ.

(อ.อุบาสก ท.) เหล่านั้น โกรธแล้ว แม้ต่อพระเถระ ไปแล้ว สู่สำนัก ของพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่งแล้ว ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพวกเขาว่า อุบาสกทั้งหลาย พวกท่านมาทำไมกัน

อถ เน สตฺถา อาห / “กสฺมา อุปาสกา อาคตตฺถา”ติ.

ครั้งนั้น อ.พระศาสดา ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอุบาสก ท. (อ.ท่าน ท.) เป็นผู้มาแล้ว เพราะเหตุไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้ (กะอุบาสก ท.) เหล่านั้น.

พวกอุบาสกกราบทูลว่า เพื่อต้องการฟังธรรม พระเจ้าข้า

“ธมฺมสฺสวนตฺถาย ภนฺเต”ติ.

(อ.อุบาสก ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (อ.ข้าพระองค์ ท. เป็นผู้มาแล้ว) เพื่อประโยชน์แก่การฟังซึ่งธรรม (ย่อมเป็น)” ดังนี้.

พระศาสดาตรัสถามว่า ก็พวกท่านฟังธรรมแล้วหรือ

“สุโต ปน โว ธมฺโม”ติ.

(อ.พระศาสดา ตรัสถามแล้ว) ว่า “ก็ อ.ธรรม อันท่าน ท. ฟังแล้ว (หรือ)” ดังนี้.

พวกอุบาสกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เบื้องต้นพวกข้าพระองค์เข้าไปหาพระเรวตเถระ

“ภนฺเต มยํ ฯเปฯ อิธาคตมฺหา”ติ.

“ภนฺเต / มยํ อาทิโต / เรวตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา,

(อ.อุบาสก ท. เหล่านั้น กราบทูลแล้ว) ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อ.ข้าพระองค์ ท. เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระเรวตะผู้เถระ แต่ต้น,

ท่านไม่กล่าวอะไรกับพวกข้าพระองค์

โส อมฺเหหิ สทฺธึ / น กิญฺจิ กเถสิ,

(อ.พระเรวตะผู้เถระ) นั้น ไม่กล่าวแล้ว (ซึ่งคำ) อะไร ๆ กับ ด้วยข้าพระองค์ ท.,

พวกข้าพระองค์โกรธท่านแล้วจึงเข้าไปหาพระสารีบุตรเถระ

ตสฺส กุชฺฌิตฺวา / สารีปุตฺตตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา,

(อ.ข้าพระองค์ ท.) โกรธแล้ว (ต่อพระเรวตะผู้เถระ) นั้น เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระสารีบุตรผู้เถระ,

พระเถระนั้นแสดงอภิธรรมมากมายแก่พวกข้าพระองค์

เตน โน / พหุ อภิธมฺโม กถิโต,

อ.อภิธรรม อันมาก (อันพระสารีบุตรผู้เถระ) นั้น กล่าวแล้ว แก่ข้าพระองค์ ท.,

พวกข้าพระองค์กำหนดอภิธรรมนั้นไม่ได้ จึงโกรธแล้วเข้าไปหาพระอานนทเถระ

ตํ อสลฺลกฺเขตฺวา กุชฺฌิตฺวา / อานนฺทตฺเถรํ อุปสงฺกมิมฺหา,

(อ.ข้าพระองค์ ท.) กำหนดไม่ได้แล้ว (ซึ่งอภิธรรม) นั้น โกรธแล้ว เข้าไปหาแล้ว ซึ่งพระอานนท์ผู้เถระ,

พระเถระนั้นแสดงธรรมแก่พวกข้าพระองค์น้อยนัก

เตน โน / อปฺปมตฺตโกว / ธมฺโม กถิโต,

อ.ธรรม อันมีประมาณน้อยนั่นเทียว (อันพระอานนท์ผู้เถระ) นั้น กล่าวแล้ว แก่ข้าพระองค์ ท.,

พวกข้าพระองค์โกรธแม้ต่อท่านแล้วมาในที่นี้

ตสฺสาปิ กุชฺฌิตฺวา / อิธาคตมฺหา”ติ.

(อ.ข้าพระองค์ ท.) โกรธแล้ว (ต่อพระอานนท์ผู้เถระ) แม้นั้น เป็นผู้มาแล้ว (ในที่) นี้ ย่อมเป็น” ดังนี้.

การนินทาสรรเสริญเป็นของเก่า

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของเขาแล้ว จึงตรัสว่า อตุละ ข้อนั้นเขาเคยประพฤติกันมาตั้งแต่โบราณทีเดียว

สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา “อตุล ฯเปฯ ปสํสิโต นาม โหตี”ติ วตฺวา

สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา / “อตุล / โปราณโต ปฏฺฐาย / อาจิณฺณเมเวตํ,

อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของอุบาสก) นั้น ตรัสแล้ว ว่า “ดูก่อนอตุละ (อ.อันนินทา หรือ หรือว่า อ.อันสรรเสริญ) นั่น (อันชน ท.) ประพฤติแล้วนั่นเทียว จำเดิม แต่กาลมีในก่อน,

ชนทั้งหลายติเตียนทั้งคนนิ่ง ทั้งคนพูดมาก ทั้งคนพูดน้อยทีเดียว

ตุณฺหีภูตมฺปิ / พหุกถัปิ / มนฺทกถัปิ / ครหนฺติเยว,

(อ.ชน ท.) ย่อมตำหนินั่นเทียว แม้ (ซึ่งบุคคล) ผู้เป็นผู้นิ่งเป็นแล้ว แม้ (ซึ่งบุคคล) ผู้มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวมาก แม้ (ซึ่งบุคคล) ผู้มีวาจาเป็นเครื่องกล่าวน้อย,

ด้วยว่า ผู้อันเขาพึงติเตียนอย่างเดียวเท่านั้น หรือว่าผู้อันเขาพึงสรรเสริญอย่างเดียวไม่มีเลย

เอกนฺตํ ครหิตพฺโพเยว หิ / ปสํสิตพฺโพเยว วา นตฺถิ;

ด้วยว่า (อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคล) -พึงตำหนินั่นเทียว โดยส่วนเดียว หรือ หรือว่า (อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคล) -พึงสรรเสริญนั่นเทียว (โดยส่วนเดียว) ย่อมไม่มี;

แม้พระราชาทั้งหลาย คนบางพวกก็นินทา บางพวกก็สรรเสริญ

ราชาโนปิ / เอกจฺเจ นินฺทนฺติ / เอกจฺเจ ปสํสนฺติ,

(อ.ชน ท.) บางพวก ย่อมนินทา แม้ซึ่งพระราชา ท., (อ.ชน ท.) บางพวก ย่อมสรรเสริญ (แม้ซึ่งพระราชา ท.),

แผ่นดินใหญ่ก็ดี พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ดี ธาตุมีอากาศเป็นต้นก็ดี

มหาปฐวิมฺปิ, / จนฺทิมสุริเยปิ, / อากาสาทโยปิ,

(อ.ชน ท. บางพวก ย่อมนินทา) แม้ซึ่งแผ่นดินใหญ่, (อ.ชน ท. บางพวก ย่อมสรรเสริญ แม้ซึ่งแผ่นดินใหญ่), (อ.ชน ท. บางพวก ย่อมนินทา) แม้ซึ่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท., (อ.ชน ท. บางพวก ย่อมสรรเสริญ แม้ซึ่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ท.), (อ.ชน ท.บางพวก ย่อมนินทา) แม้ (ซึ่งธาตุ ท.) มีอากาศเป็นต้น, (อ.ชน ท. บางพวก. ย่อมสรรเสริญ แม้ซึ่งธาตุ ท. มีอากาศเป็นต้น),

คนบางพวกนินทา บางพวกสรรเสริญแม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔

จตุปฺปริสมชฺเฌ นิสีทิตฺวา / ธมฺมํ กเถนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธมฺปิ / เอกจฺเจ นินฺทนฺติ / เอกจฺเจ ปสํสนฺติ;

(อ.ชน ท.) บางพวก ย่อมนินทา แม้ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้- ประทับนั่ง -ตรัสอยู่ ซึ่งธรรมในท่ามกลางแห่งบริษัท ๔, (อ.ชน ท.) บางพวก ย่อมสรรเสริญ (แม้ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้- ประทับนั่ง -ตรัสอยู่ ซึ่งธรรม ในท่ามกลางแห่งบริษัท ๔);

ก็การนินทาหรือสรรเสริญของพวกอันธพาลไม่เป็นประมาณ

อนฺธพาลานํ หิ / นินฺทา วา / ปสํสา วา อปฺปมาณํ;

ก็ อ.การนินทา หรือ หรือว่า อ.การสรรเสริญ (แห่งบุคคล ท.) ผู้ทั้งบอดทั้งเขลา เป็นประมาณหามิได้ (ย่อมเป็น);

แต่ผู้ที่ถูกบัณฑิตผู้มีปัญญาติเตียน จึงชื่อว่าเป็นอันติเตียน

ปณฺฑิเตน ปน เมธาวินา / นินฺทิโต นินฺทิโต นาม,

ส่วนว่า (อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคล) ผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีปัญญา -ติเตียนแล้ว ชื่อว่า เป็นผู้- (อันท่าน) -ติเตียนแล้ว (ย่อมเป็น),

ผู้อันบัณฑิตสรรเสริญแล้วชื่อว่าเป็นอันสรรเสริญ ดังนี้แล้ว

ปสํสิโต / ปสํสิโต นาม โหตี”ติ วตฺวา

(อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคล) ผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีปัญญา -สรรเสริญแล้ว ชื่อว่า เป็นผู้- (อันท่าน) -สรรเสริญแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ได้ทรงภาษิตพระคาถา เหล่านี้ว่า

อตุละ การนินทาหรือสรรเสริญนั่นเป็นของเก่า
นั่นไม่ใช่เหมือนมีในวันนี้ ชนทั้งหลายย่อมนินทา
ผู้นั่งนิ่งบ้าง ย่อมนินทาผู้พูดมากบ้าง ย่อมนินทา
ผู้พูดพอประมาณบ้าง ผู้ไม่ถูกนินทาไม่มีในโลก

อิมา คาถา อภาสิ

“โปราณเมตๆ อตุล, เนตๆ อชฺชตนามิว,
นินฺทนฺติ ตุณฺหีมาสีนๆ, นินฺทนฺติ พหุภาณินๆ,
มิตภาณึปิ นินฺทนฺติ นตฺถิ โลเก อนินฺทิโต,

ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“ดูก่อนอตุละ (อ.อันนินทา หรือ หรือว่า อ.อันสรรเสริญ) นั่น เป็นของเก่า (ย่อมเป็น), (อ.อันนินทา หรือ หรือว่า อ.อันสรรเสริญ) นั่น เป็นเพียงดังว่า มีในวันนี้ (ย่อมเป็น) หามิได้, (อ.ชน ท.) ย่อมนินทา (แม้ซึ่งบุคคล) ผู้นั่งนิ่ง, (อ.ชน ท.) ย่อมนินทา (แม้ซึ่งบุคคล) ผู้มีอันพูดมากเป็นปกติ, (อ.ชน ท.) ย่อมนินทา แม้ (ซึ่งบุคคล) ผู้มีอันพูดพอประมาณเป็นปกติ, (อ.บุคคล) ผู้- (อันบุคคล) -ไม่นินทาแล้ว ย่อมไม่มี ในโลก,

คนผู้ถูกนินทาโดยส่วนเดียว หรือว่าอันเขาสรรเสริญ
โดยส่วนเดียว ไม่ได้มีแล้ว จักไม่มี และไม่มีอยู่ในบัดนี้

น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ
เอกนฺตๆ นินฺทิโต โปโส เอกนฺตๆ วา ปสๆสิโต;

อ.สัตว์ผู้อันมารดาและบิดาเลี้ยงดู ผู้- (อันบุคคล) -นินทาแล้ว โดยส่วนเดียว (หรือ) หรือว่า ผู้- (อันบุคคล) -สรรเสริญแล้ว โดยส่วนเดียว ไม่ได้มีแล้ว ด้วย จักไม่มี ด้วย ย่อมไม่มี ในกาลนี้ ด้วย;

หากว่าวิญญูชนใคร่ครวญแล้วทุก ๆ วัน สรรเสริญผู้ใด
ซึ่งมีความประพฤติไม่ขาดสาย มีปัญญา ผู้ตั้งมั่นด้วย
ปัญญาและศีล

ยญฺเจ วิญฺญู ปสๆสนฺติ อนุวิจฺจ สุเว สุเว
อจฺฉิทฺทวุตฺตึ เมธาวึ ปญฺญาสีลสมาหิตๆ,

หากว่า อ.บุคคลผู้รู้แจ้ง ท. พิจารณาแล้ว ในวัน ๆ ย่อมสรรเสริญ (ซึ่งบุคคล) ใด ผู้มีความประพฤติไม่ขาดสาย ผู้มีปัญญา ผู้ตั้งมั่นแล้วในปัญญาและศีล ไซร้,

ใครเล่าย่อมควรเพื่อติเตียนผู้นั้น ผู้เป็นดังแท่งทอง
ชมพูนุท แม้เทพดาทั้งหลายก็สรรเสริญเขา ถึงพรหม
ก็สรรเสริญแล้ว

นิกฺขํ ชมฺโพนทสฺเสว โก ตํ นินฺทิตุมรหติ,
เทวาปิ นํ ปสංสนฺติ, พฺรหฺมุนาปิ ปสංสิโต”ติ.

อ.ใคร ย่อมควร เพื่ออันนินทา (ซึ่งบุคคล) นั้น ผู้เพียงดังแท่ง แห่งทองชมพูนุท, แม้ อ.เทวดาและมนุษย์ ท. ย่อมสรรเสริญ (ซึ่งภิกษุ) นั้น, (อ.ภิกษุ นั้น) แม้อันพรหม สรรเสริญแล้ว” ดังนี้.

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โปราณเมตํ** คือการนินทาหรือสรรเสริญนั่นเป็นของเก่า

ตตฺถ โปราณเมตนฺติ / ปุราณกํ เอตํ.

(อ.อรรถ ว่า อ.อันนินทา หรือ หรือว่า อ.อันสรรเสริญ) นั่น เป็นของเก่า (ย่อมเป็น ดังนี้ แห่ง-ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **โปราณเมตํ** ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกอุบาสกนั้นว่า อตุละ

อตุลาติ / ตํ อุปาสกํ อาลปติ.

(อ.พระผู้มีพระภาค) ย่อมตรัสเรียก ซึ่งอุบาสก นั้น ว่า ดูก่อนอตุละ ดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **เนตํ อชฺชตนามิว** ความว่า การนินทาหรือสรรเสริญนี้ เป็นเหมือนมีในวันนี้ คือเกิดขึ้นเมื่อตะกี้หามิได้

เนตํ อชฺชตนามิวาติ / อิทํ นินฺทนํ วา / ปสංสนํ วา / อชฺชตนํ อธุนา / อุปฺปนฺนํ วิย น โหติ.

(อ.อรรถ ว่า) อ.อันนินทา หรือ หรือว่า อ.อันสรรเสริญ นี้ เป็นราวกะว่า มีในวันนี้ คือว่า เกิดขึ้นแล้ว ในกาลนี้ ย่อมเป็น หามิได้ (ดังนี้ แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **เนตํ อชฺชตนามิว** ดังนี้เป็นต้น.

อธิบายว่า จริงอยู่ คนทั้งหลายย่อมนินทาคนนั่งนิ่งว่า ทำไมคนนี่จึงนั่งนิ่ง เหมือนคนใบ้ เหมือนคนหนวก เหมือนไม่รู้อะไร ๆ เสียเลย ดังนี้บ้าง

ตุณฺหีมาสีนมฺปิ หิ ฯเปฯ อนินฺทิโต นาม นตฺถีติ อตฺโถ.

ตุณฺหีมาสีนมฺปิ หิ / “กึ เอโส / มูโค วิย / พธิโร วิย / กิญฺจิ อชานนฺโต วิย / ตุณฺหี หุตฺวา / นิสินฺโนติ นินฺทนฺติ,

อ.อธิบาย ว่า จริงอยู่ (อ.ชน ท.) ย่อมนินทา แม้ (ซึ่งบุคคล) ผู้นั่งนิ่ง ว่า “(อ.บุคคล) นั่น เป็นผู้นิ่งเป็น นั่งแล้ว ราวกะ (อ.บุคคล) ผู้ใบ้ ราวกะ (อ.บุคคล) ผู้หนวก ราวกะ (อ.บุคคล) ผู้ไม่รู้อยู่ ซึ่งอะไร ๆ เพราะเหตุอะไร” ดังนี้,

ย่อมนินทาคนพูดมากว่า ทำไมคนนี่จึงประพฤติเสียงกฏกฏะ เหมือนกับใบตาลถูกลมพัด คำพูดของผู้นี้ไม่มีที่สิ้นสุดเลย ดังนี้บ้าง

พหุภาณินฺปิ / “กึ เอส / วาตาหตตาลปณฺณํ วิย / กฏกฏายติ, / อิมสฺส กถาย / ปริยนฺโตเยว นตฺถีติ นินฺทนฺติ,

(อ.ชน ท.) ย่อมนินทา แม้ (ซึ่งบุคคล) ผู้มีอันพูดมากเป็นปกติ ว่า “(อ.บุคคล) นั่น ย่อมประพฤติกฏะกฏะ ราวกะ อ.ใบแห่งตาลอันลมกระทบแล้ว เพราะเหตุอะไร, อ.ที่สุดรอบนั่นเทียว แห่งวาจาเป็นเครื่องกล่าว (ของบุคคล) นี้ ย่อมไม่มี” ดังนี้,

ย่อมนินทาผู้พูดพอประมาณว่า ทำไมคนนี่จึงสำคัญคำพูดของตนเหมือนทองคำและเงิน พูดคำสองคำแล้วนิ่งเสีย ดังนี้บ้าง

มิตภาณีนัปิ / “กึ เอส / สุวณฺณหิรญฺญํ วิย / อตฺตโน วจนํ มญฺญมาโน / เอกํ วา / เทฺว วา วตฺวา / ตุณฺหี โหตีติ นินฺทนฺติ;

(อ.ชน ท.) ย่อมนินทา แม้ (ซึ่งบุคคล) ผู้มีอันพูดพอประมาณเป็นปกติ ว่า “(อ.บุคคล) นั่น สำคัญอยู่ ซึ่งคำ ของตน อันราวกะว่า ทองและเงิน พูดแล้ว (ซึ่งคำ) หนึ่ง หรือ หรือว่า (ซึ่งคำ ท.) ๒ เป็นผู้นิ่งย่อมเป็น เพราะเหตุอะไร” ดังนี้;

คนชื่อว่าไม่ถูกนินทาย่อมไม่มีในโลกนี้ แม้โดยประการทั้งปวง ด้วยประการอย่างนั้น

เอวํ สพฺพถาปิ / อิมสฺมึ โลเก / อนินฺทิโต นาม / นตฺถีติ อตฺโถ.

(อ.บุคคล) ชื่อว่า ผู้- (อันบุคคล) -ไม่นินทาแล้ว ย่อมไม่มี ในโลก นี้ แม้โดยประการทั้งปวง ด้วยประการฉะนี้ ดังนี้ (อันบัณฑิต พึงทราบ).

บทว่า **น จาหุ** เป็นต้น ได้แก่ ไม่ได้มีแล้วแม้ในอดีต ทั้งจักไม่มีในอนาคต

น จาหูติ / อตีเตปิ นาโหสิ, / อนาคเตปิ น ภวิสฺสติ.

(อ.อรรถ ว่า) ไม่ได้มีแล้ว แม้ในกาลอันเป็นไปล่วงแล้ว, จักไม่มี แม้ในกาลอันไม่มาถึงแล้ว (ดังนี้แห่งบท) ว่า **น จาหุ** ดังนี้เป็นต้น.

สองบทว่า **ยญฺเจ วิญฺญู** ความว่า

ยญฺเจ วิญฺญูติ *พาลานํ นินฺทา วา ฯเปฯ โก นินฺทิตุมรหตีติ* **อตฺโถ.**

อ.อรรถ ว่า *พาลานํ นินฺทา วา ฯเปฯ โก นินฺทิตุมรหติ* ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **ยญฺเจ วิญฺญู** ดังนี้เป็นต้น.

การนินทาหรือสรรเสริญของพวกชนพาลไม่เป็นประมาณ

พาลานํ นินฺทา วา / ปสํสา วา อปฺปมาณํ,

อ.การนินทา หรือ หรือว่า อ.การสรรเสริญ แห่งคนพาล ท. เป็นประมาณหามิได้ (ย่อมเป็น),

แต่บัณฑิตทั้งหลายใคร่ครวญแล้ว คือทราบเหตุแห่งนินทาหรือเหตุแห่งสรรเสริญแล้วทุก ๆ วัน ย่อมสรรเสริญบุคคลใด ผู้ชื่อว่ามีความประพฤติไม่ขาดสายเพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยสิกขาอันไม่ขาดสาย หรือด้วยความเป็นไปแห่งชีวิตไม่ขาดสาย ผู้ชื่อว่ามีปัญญาเพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่าผู้ตั้งมั่นด้วยปัญญาและศีลเพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเป็นโลกิยะและโลกุตระและด้วยปาริสุทธิศีล ๔

ยํ ปน ปณฺฑิตา / ทิวเส ทิวเส อนุวิจฺจ / นินฺทาการณํ วา / ปสํสาการณํ วา ชานิตฺวา / [ปสํสนฺติ] อจฺฉิทฺทาย วา สิกฺขาย / อจฺฉิทฺทาย วา / ชีวิตวุตฺติยา สมนฺนาคตตฺตา / อจฺฉิทฺทวุตฺตึ ธมฺโมชปฺปญฺญาย สมนฺนาคตตฺตา / เมธาวึ โลกิยโลกุตฺตรปฺปญฺญาย เจว / จตุปฺปาริสุทฺธิสีเลน จ สมนฺนาคตตฺตา / ปญฺญาสีลสมาหิตํ ปสํสนฺติ,

ส่วนว่า อ.บัณฑิต ท พิจารณาแล้ว คือว่า รู้แล้ว ซึ่งเหตุแห่งการนินทา หรือ หรือว่า ซึ่งเหตุแห่งการสรรเสริญ ในวัน ๆ ย่อมสรรเสริญ (ซึ่งบุคคล) ใด ชื่อว่าผู้มีความประพฤติไม่ขาดสาย เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยสิกขา อันไม่ขาดสาย หรือ หรือว่า ด้วยความเป็นไปแห่งชีวิตอันไม่ขาดสาย ชื่อว่าผู้มีปัญญา เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่าผู้ตั้งมั่นแล้วในปัญญาและศีล เพราะความที่- (แห่งตน) -เป็นผู้มาตามพร้อมแล้ว ด้วยปัญญาอันเป็นโลกิยะและโลกุตระ ด้วยนั่นเทียว ด้วยปาริสุทธิศีล ๔ ด้วย,

ใครเล่าย่อมควรเพื่อนินทาบุคคลนั้น ผู้เป็นดุจดังแท่งทองชมพูนุท อันเว้นจากโทษแห่งทองคำ อันควรเพื่อจะบุและขัด

ตํ สุวณฺณโทสวิรหิตํ / ฆฏฺฏนมชฺชนกฺขมํ / ชมฺพูนทนิกฺขํ วิย / โก นินฺทิตุมรหตีติ อตฺโถ.

อ.ใคร ย่อมควร เพื่ออันนินทา (ซึ่งบุคคล) นั้น ผู้ราวกะว่า แท่งแห่งทองชมพูนุท อันเว้นแล้วจากโทษแห่งทอง อันควรแก่อันบุและอันขัด *ดังนี้ (แห่งหมวดสองแห่งบท) ...*

บทว่า **เทวาปิ** เป็นต้น ได้แก่ เทพดาก็ดี มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตก็ดี ย่อมลุกขึ้นชมเชย สรรเสริญภิกษุนั้น

เทวาปีติ / เทวาปิ ปณฺฑิตมนุสฺสาปิ / ตํ ภิกฺขุ อุฏฺฐาย / โถเมนฺติ ปสํสนฺติ.

(อ.อรรถ ว่า) แม้ อ.เทวดา ท. แม้ อ.มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิต ท. ลุกขึ้นแล้ว ย่อมชมเชย ชื่อว่าย่อมสรรเสริญ ซึ่งภิกษุ นั้น (ดังนี้ แห่งบท) ว่า **เทวาปิ** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **พฺรหฺมุนาปิ** ความว่า ไม่ใช่เทพดาและมนุษย์อย่างเดียว (ย่อมสรรเสริญ) ถึงมหาพรหมในหมื่นจักรวาลก็สรรเสริญบุคคลนั่นเหมือนกัน

พฺรหฺมุนาปีติ / น เกวลํ เทวมนุสฺสา, / ทสสหสฺสจกฺกวาเฬ มหาพฺรหฺเมหิปิ / เอส ปสํสิโตเยวาติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.เทวดาและมนุษย์ ท. (ย่อมสรรเสริญ) อย่างเดียว หามิได้, (อ.ภิกษุ) นั่น แม้อันท้าวมหาพรหม ท. ในจักรวาลอันมีหมื่นหนึ่งเป็นประมาณ สรรเสริญแล้วนั่นเทียว ดังนี้ (แห่งบท) ว่า **พฺรหฺมุนาปิ** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ คน ดำรงอยู่แล้วในโสดาปัตติผล ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / ปญฺจสตาปิ เต อุปาสกา / โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา อ.อุบาสก ท. เหล่านั้น แม้ผู้มีร้อย ๕ เป็นประมาณ ตั้งอยู่เฉพาะแล้ว ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องอตุลอุบาสก จบ

อตุลอุปาสกวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งอุบาสกชื่อว่าอตุละ (จบแล้ว).

๘. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์

๘. ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ.

๘. อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๖ (อันข้าพเจ้า จะกล่าว).

ข้อความเบื้องต้น

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **กายปฺปโกปํ** เป็นต้น

กายปฺปโกปนฺติ / อิมํ ธมฺมเทสนํ / สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต / ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

อ.พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในพระวิหารชื่อว่าเวฬุวัน ทรงปรารภ ซึ่งภิกษุ ท. ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๖ ตรัสแล้ว ซึ่งพระธรรมเทศนา นี้ ว่า **กายปฺปโกปํ** ดังนี้เป็นต้น.

มูลบัญญัติการสวมเขียงเท้า

ความพิสดารว่า วันหนึ่งพระศาสดาทรงสดับเสียงขฏะขฏะ แห่งภิกษุเหล่านั้นผู้ถือไม้เท้าทั้ง ๒ มือ สวมเขียงเท้าไม้ จงกรมอยู่บนหลังแผ่นหิน

เอกทิวสํ หิ สตฺถา / เตสํ อุโภหิ หตฺเถหิ / ยฏฺฐิโย คเหตฺวา / กฏฺฐปาทุกํ อารุยฺห / ปิฏฺฐิปาสาเณ จงฺกมนฺตานํ / “ขฏฺขฏา”ติ สทฺทํ สุตฺวา

ดังจะกล่าวโดยพิสดาร ในวันหนึ่ง อ.พระศาสดา ทรงสดับแล้ว ซึ่งเสียง ว่า “ขฏะขฏะ” ดังนี้ (ของภิกษุ ท. ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๖) เหล่านั้น ผู้- ถือเอา- ซึ่งไม้เท้า ท. ด้วยมือ ท. ทั้ง ๒ -แล้ว จึงขึ้น- สู่เขียงเท้าอันเป็นวิการแห่งไม้ -แล้ว -จึงจงกรมอยู่ บนแผ่นหินอันมีหลัง

ตรัสถามว่า อานนท์ นั่นชื่อเสียงอะไรกัน

“อานนฺท / กึสทฺโท นาเมโส”ติ ปุจฺฉิตฺวา

ตรัสถามแล้ว ว่า “ดูก่อนอานนท์ (อ.เสียง) นั่น ชื่อว่า เป็นเสียงอะไร (ย่อมเป็น)” ดังนี้

ทรงสดับว่า เป็นเสียงขฏะขฏะ แห่งพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ผู้สวมเขียงเท้าไม้จงกรมอยู่

“ฉพฺพคฺคิยานํ กฏฺฐปาทุกํ อารุยฺห / จงฺกมนฺตานํ ขฏฺขฏสทฺโท”ติ สุตฺวา

ทรงสดับแล้ว ว่า “(อ.เสียง นั่น) เป็นเสียงขฏะขฏะ (ของภิกษุ ท.) ผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๖ ผู้- ขึ้น- สู่เขียงเท้าอันเป็นวิการแห่งไม้ -แล้ว -จึงจงกรมอยู่ (ย่อมเป็น)” ดังนี้

จึงทรงบัญญัติสิกขาบทแล้วตรัสว่า ธรรมดาภิกษุควรรักษาทวารมีกายทวารเป็นต้น ดังนี้แล้ว

สิกฺขาปทำ ปญฺญาเปตฺวา / “ภิกฺขุนา นาม / กายาทีนิ รกฺขิตุ วฏฺฏตี”ติ วตฺวา

ทรงบัญญัติแล้ว ซึ่งสิกขาบท ตรัสแล้ว ว่า “อ.อัน- ชื่อ อันภิกษุ -รักษา (ซึ่งทวาร ท.) มีกายเป็นต้น ย่อมควร” ดังนี้

เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

พึงรักษาความกำเริบทางกาย พึงเป็นผู้สำรวมทางกาย
พึงละกายทุจริตแล้วประพฤติสุจริตทางกาย

ธมฺมำ เทเสนฺโต / อิมา คาถา อภาสิ

“กายปฺปโกปำ รกฺเขยฺย, กาเยน สำวุโต สิยา,
กายทุจฺจริตำ หิตฺวา กาเยน สุจริตำ จเร;

เมื่อทรงแสดง ซึ่งธรรม ได้ตรัสแล้ว ซึ่งพระคาถา ท. เหล่านี้ ว่า

“(อ.บุคคล) พึงรักษา ซึ่งความกำเริบด้วยกาย, (อ.บุคคล) เป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยกาย พึงเป็น, (อ.บุคคล) ละแล้ว ซึ่งกายทุจริต พึงประพฤติ ซึ่งสุจริต ด้วยกาย;

พึงรักษาความกำเริบทางวาจา พึงเป็นผู้สำรวมทางวาจา
พึงละวจีทุจริตแล้วประพฤติสุจริตทางวาจา

วจีปโกปำ รกฺเขยฺย, วาจาย สำวุโต สิยา,
วจีทุจฺจริตำ หิตฺวา วาจาย สุจริตำ จเร;

(อ.บุคคล) พึงรักษา ซึ่งความกำเริบด้วยวาจา, (อ.บุคคล) เป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยวาจา พึงเป็น, (อ.บุคคล) ละแล้ว ซึ่งวจีทุจริต พึงประพฤติ ซึ่งสุจริต ด้วยวาจา;

พึงรักษาความกำเริบทางใจ พึงเป็นผู้สำรวมทางใจ
พึงละมโนทุจริตแล้วประพฤติสุจริตทางใจ

มโนปโกปำ รกฺเขยฺย, มนสา สำวุโต สิยา,
มโนทุจฺจริตำ หิตฺวา มนสา สุจริตำ จเร;

(อ.บุคคล) พึงรักษา ซึ่งความกำเริบด้วยใจ, (อ.บุคคล) เป็นผู้สำรวมแล้ว ด้วยใจ พึงเป็น, (อ.บุคคล) ละแล้ว ซึ่งมโนทุจริต พึงประพฤติ ซึ่งสุจริต ด้วยใจ;

ธีรชนทั้งหลายสำรวมทางกาย อนึ่ง สำรวมทางวาจา
สำรวมทางใจ ธีรชนเหล่านั้นแล ชื่อว่าสำรวมรอบคอบดีแล้ว

กาเยน สำวุตา ธีรา, อโถ วาจาย สำวุตา,
มนสา สำวุตา ธีรา, เต เว สุปริสำวุตา”ติ.

อ.นักปราชญ์ ท. สำรวมแล้ว ด้วยกาย, อนึ่ง (อ.นักปราชญ์ ท.) สำรวมแล้ว ด้วยวาจา, อ.นักปราชญ์ ท. สำรวมแล้ว ด้วยใจ, (อ.นักปราชญ์ ท.) เหล่านั้น แล เป็นผู้สำรวมด้วยดีแล้ว (ย่อมเป็น)” ดังนี้

แก้อรรถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กายปฺปโกปํ** ได้แก่ พึงรักษากายทุจริต ๓ อย่าง

ตตฺถ กายปฺปโกปนฺติ / ติวิธํ กายทุจฺจริตํ รกฺเขยฺย.

(อ.อรรถ ว่า) พึงรักษา ซึ่งกายทุจริต อันมีอย่าง ๓ (ดังนี้ แห่ง- ในบท ท.) เหล่านั้นหนา (-บท) ว่า **กายปฺปโกปํ** ดังนี้.

สองบทว่า **กาเยน สำวุโต** ความว่า พึงห้ามการเข้าไปแห่งทุจริตในกายทวาร สำรวมไว้แล้ว คือมีทวารปิดแล้ว

กาเยน สำวุโตติ / กายทฺวาเร ทุจฺจริตปฺปเวสนํ นิวาเรตฺวา / สำวุโต ปิหิตทฺวาโร สิยา;

(อ.อรรถ ว่า) (อ.บุคคล) ห้ามแล้ว ซึ่งการเข้าไปแห่งทุจริต ในกายทวาร เป็นผู้สำรวมแล้ว คือว่าเป็นผู้มีทวารอันปิดแล้ว พึงเป็น (ดังนี้ แห่งหมวดสองแห่งบท) ว่า **กาเยน สำวุโต** ดังนี้;

ก็เพราะบุคคลละกายทุจริตแล้วประพฤติกายสุจริตอยู่ ชื่อว่า ย่อมกระทำกรรมนั้น แม้ทั้ง ๒ อย่าง

ยสฺมา ปน / กายทุจฺจริตํ หิตฺวา / กายสุจริตํ จรนฺโต / อุภยเมตํ กโรติ;

ก็ (อ.บุคคล) ละแล้ว ซึ่งกายทุจริต ประพฤติอยู่ ซึ่งกายสุจริต ชื่อว่าย่อมกระทำ (ซึ่งกรรม) นั่น แม้ทั้ง ๒ เหตุใด,

ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสว่า **กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กาเยน สุจริตํ จเร**

ตสฺมา / “กายทุจฺจริตํ หิตฺวา / กาเยน สุจริตํ จเร”ติ วุตฺตํ.

เพราะเหตุนั้น (อ.พระดำรัส) ว่า **“กายทุจฺจริตํ หิตฺวา กาเยน สุจริตํ จเร”** ดังนี้ (อันพระผู้มีพระภาค) ตรัสแล้ว.

แม้ในคาถาเป็นลำดับไปก็นัยนั่นเหมือนกัน

อนนฺตรคาถาสุปิ / เอเสว นโย.

อ.นัย แม้ในพระคาถาอันเป็นลำดับ ท. นี้นั่นเทียว.

บาทพระคาถาว่า **กาเยน สำวุตา ธีรา** ความว่า บัณฑิตเหล่าใดเมื่อไม่ทำกายทุจริตมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่าสำรวมแล้วทางกาย เมื่อไม่ทำวจีทุจริตมีมุสาวาทเป็นต้น ชื่อว่าสำรวมแล้วทางวาจา เมื่อไม่ให้มโนทุจริตมีอภิชฌาเป็นต้นตั้งขึ้น ชื่อว่าสำรวมแล้วทางใจ บัณฑิตเหล่านั้นชื่อว่าสำรวมรอบคอบดีแล้ว คือรักษาดีแล้ว คุ้มครองดีแล้ว มีทวารอันปิดดีแล้ว ในโลกนี้

กาเยน สำวุตา ธีราติ / เย ปณฺฑิตา / ปาณาติปาตาทีนิ อกโรนฺตา / กาเยน สำวุตา นาม, / มุสาวาทาทีนิ อกโรนฺตา / วาจาย สำวุตา นาม, / อภิชฺฌาทีนิ อสมุฏฺฐาเปนฺตา / มนสา สำวุตา นาม; / เต อิธ โลกสฺมึ / สุปริสำวุตา / สุรกฺขิตา สุโคปิตา / สุปิหิตทฺวาราติ อตฺโถ.

อ.อรรถ ว่า อ.บัณฑิต ท. เหล่าใด ไม่กระทำอยู่ (ซึ่งกายทุจริต ท.) มีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า สำรวมแล้ว ด้วยกาย, ไม่กระทำอยู่ (ซึ่งวจีทุจริต ท.) มีมุสาวาทเป็นต้น ชื่อว่า สำรวมแล้ว ด้วยวาจา, ไม่- (ยังมโนทุจริต ท.) มีอภิชฌาเป็นต้น -ให้ตั้งขึ้นพร้อมอยู่ ชื่อว่า สำรวมแล้ว ด้วยใจ, (อ.บัณฑิต ท.) เหล่านั้น เป็นผู้สำรวมด้วยดีแล้ว คือว่า เป็นผู้รักษาดีแล้ว คือว่า เป็นผู้คุ้มครองดีแล้ว คือว่า เป็นผู้มีทวารอันปิดดีแล้ว ในโลก นี้ (ย่อมเป็น) ดังนี้ (แห่งบาทแห่งพระคาถา) ว่า **กาเยน สำวุตา ธีรา** ดังนี้เป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล

เทสนาวสาเน / พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณึสูติ.

ในกาลอันเป็นที่สุดลงแห่งเทศนา (อ.ชน ท.) ผู้มาก บรรลุแล้ว (ซึ่งอริยผล ท.) มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ

ฉพฺพคฺคิยภิกฺขุวตฺถุ.

อ.เรื่องแห่งภิกษุผู้มีในพวกแห่งภิกษุ ๖ (จบแล้ว).

โกธวรรค วรรณนา จบ

โกธวคฺควณฺณนา นิฏฺฐิตา.

อ.วาจาเป็นเครื่องพรรณนาซึ่งเนื้อความแห่งวรรค
อันบัณฑิตกำหนดแล้วด้วยความโกรธ จบแล้ว.

วรรคที่ ๑๗ จบ

สตฺตรสโม วคฺโค.

อ.วรรค ที่ ๑๗ (จบแล้ว).

บรรณานุกรม

พระพุทธโฆษาจารย์. **ธมฺมปทฏฐกถาวณฺณนา ทุติโย ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙

พระพุทธโฆษาจารย์. **ธมฺมปทฏฐกถา ฉฏฺโฐ ภาโค.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระพุทธัปปิยมหาเถระ. **ปทรูปสิทฺธิ.** กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **ธัมมปทัฏฐกถา ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๖.

บุญสืบ อินสาร. **ธรรมบท ภาค ๖ แปลโดยพยัญชนะ.** นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญผลกราฟฟิค, ๒๕๕๕.

สำนักเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย. **ธรรมบท ภาคที่ ๖ แปลโดยพยัญชนะ ฉบับสองภาษา (ไทย-บาลี).** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์, ๒๕๕๘.

พระมหาธิติพงศ์ อุตฺตมปญฺโญ. **ธรรมบทอรรถกถาแปลและสัมพันธ์ ภาค ๖ เล่ม ๑๖, ๑๗, ๑๘.** นครปฐม: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๖๘.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **อภิธานวรรณนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระราชญาณกวี และ บุญสืบ อินสาร. **พจนานุกรมบาลี-ไทย อรรถกถาธรรมบท ภาค ๕-๘.** กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๖๔.

พระวิสุทธาจารมหาเถระ. **ธาตวัตถสังคหปาฐนิสสยะ.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท ฐานการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๕.

หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์. **ธาตุปฺปทีปิกา พจนานุกรม บาลี-ไทย แผนกธาตุ.** พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (อุปสมมหาเถร). **งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๙

_____. **งานวิจัยการศึกษาเชิงวิเคราะห์พระคาถาธรรมบท เล่ม ๒.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖

สตฺถา อิทนฺตสฺส ปุพฺพกมฺมํ ทสฺเสตฺวา “สเจ หิ ตฺวํ กุมาร ตทา เอกสฺมึปิ วเย ภริยาย สทฺธึ อปฺปมาทํ อาปชฺชิสฺส, เอกสฺมึปิ วเย ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺเชยฺย; สเจ ปน โว เอโกปิ อปฺปมตฺโต อภวิสฺส, ตํ ปฏิจฺจ ปุตฺโต วา ธีตา วา อุปฺปชฺชิสฺส; กุมาร อตฺตานํ หิ ปิยํ มญฺญมาเนน ตีสุปิ วเยสุ อปฺปมตฺเตน อตฺตา รกฺขิตพฺโพ, เอวํ อสกฺโกนฺเตน เอกวเยปิ รกฺขิตพฺโพเยวา”ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

พระศาสดาครั้นทรงแสดงบุรพกรรมนี้ของโพธิราชกุมารนั้นแล้ว ตรัสว่า “ราชกุมาร ก็ในกาลนั้น ถ้าพระองค์กับภรรยาจักถึงความไม่ประมาท แม้ในวัย ๑ ไซร้, บุตรหรือธิดาพึงเกิดขึ้นแม้ในวัย ๑; ก็ถ้าบรรดาท่านทั้ง ๒ แม้คนหนึ่ง จักได้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วไซร้, บุตรหรือธิดาจักอาศัยผู้ไม่ประมาทนั้นเกิดขึ้น; ราชกุมาร ก็บุคคลเมื่อสำคัญตนว่าเป็นที่รักอยู่ พึงไม่ประมาทรักษาตนแม้ในวัยทั้ง ๓, เมื่อไม่อาจรักษาได้อย่างนั้น พึงรักษาให้ได้แม้ในวัย ๑ ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“อตฺตานญฺเจ ปิยं ชญฺญา รกฺเขยฺย นํ สุรกฺขิตํ
ติณฺณมญฺญตรं ยามํ ปฏิชคฺเคยฺย ปณฺฑิโต”ติ.

“ถ้าบุคคลทราบตนว่าเป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้นให้เป็นอันรักษาด้วยดี บัณฑิตพึงประคับประคองตนตลอดยามทั้ง ๓ ยามใดยามหนึ่ง”